

Lugubris

de Oni

VUS

IDE

IS

Wyrestawował introligator Jan Wyrzyga w r. 1935. Tekstury i okładka dano nowe, na miejsce dawnego usztywnienia składowanego z fragmentów dwóch łacińskich rękopisów, pisanych we Włoszech w XV. wieku, a mianowicie: 1° komentarz do Codex Justiniani lib. IV tit. 20-43; 2° aktów procesu prowadzonego w Rzymie w r. 1484 w sprawie „prioratus loci de Soleris O.S.B., Tolonensis dioc.”; fragmenty te przeniesiono do zbioru rękopisów Pergaminiore wykrojki okazywały się połowami dokumentu, wystawionego w Avinionie w r. 1476 przez Kardynała Giuliano della Rovere; włączono go do zbioru dokumentów. — Można wnioskować prawie na pewno, że oprawa została wykonana w Rzymie niedługo po dacie druku (1486). [był A. Zirkelmanier]

Inc. Qu. 144.

Bibl. Jag.

Inc. 144

479

Bx. 155

July 144.

may 12

Lib
bra
oln
loci
vis
fiat
Dis
Sit
Cui

Liber testamenti legatus pro li:
braria theologorum studij Cracoviensis
olim ven^{lis} ac egregij viri domini nico:
lai Gepel de posnania decretorum doct:
ris positi wratislaviens et canonici eccl:
siarum Gnesnens Cracoviens posnaniens wila
Dietslaviens et plociens Qui ex humanis ces:
sit ultima aetate anno cxi 1718
Vivis amant dominus deus habeat

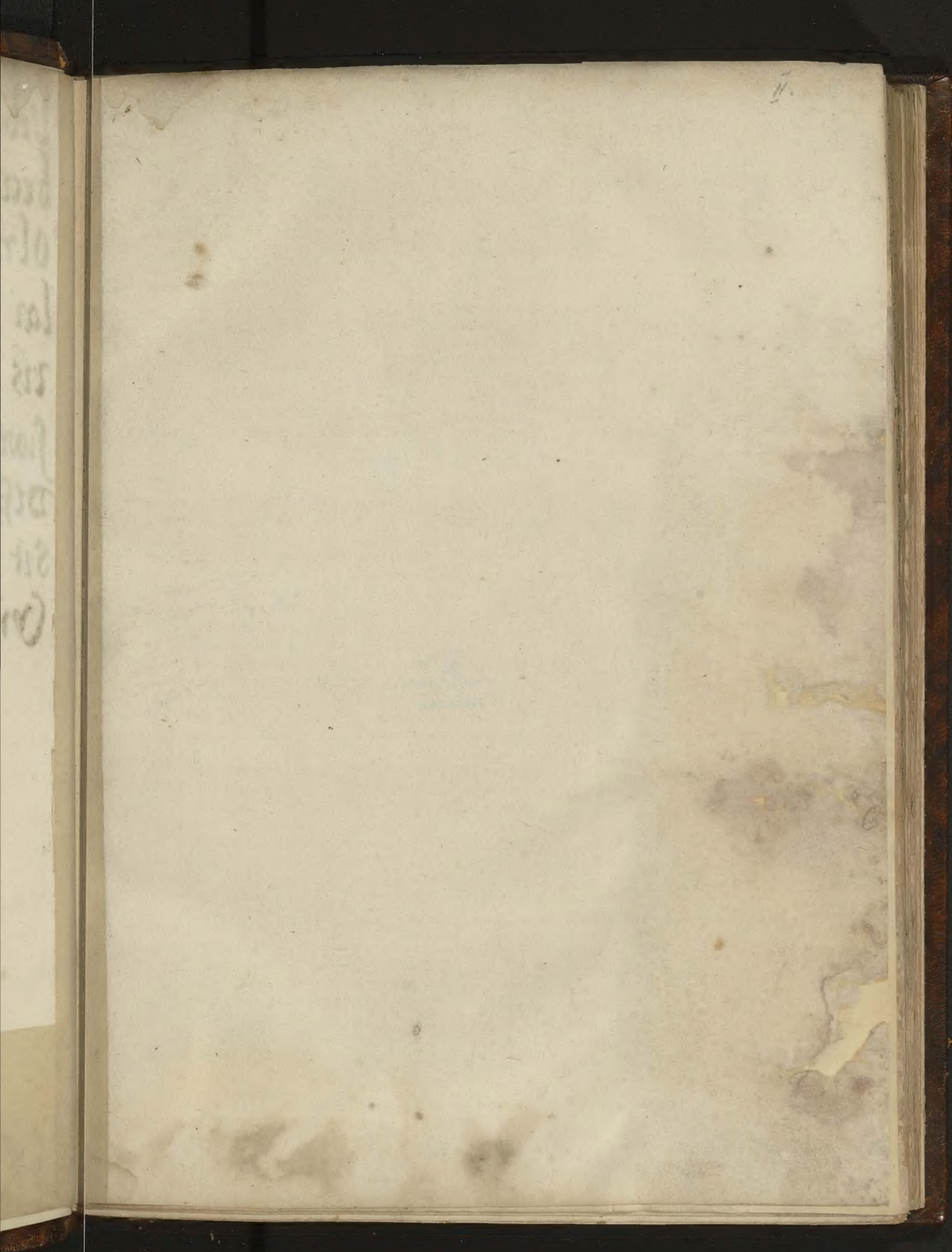
Augustinus de Constituta Dei

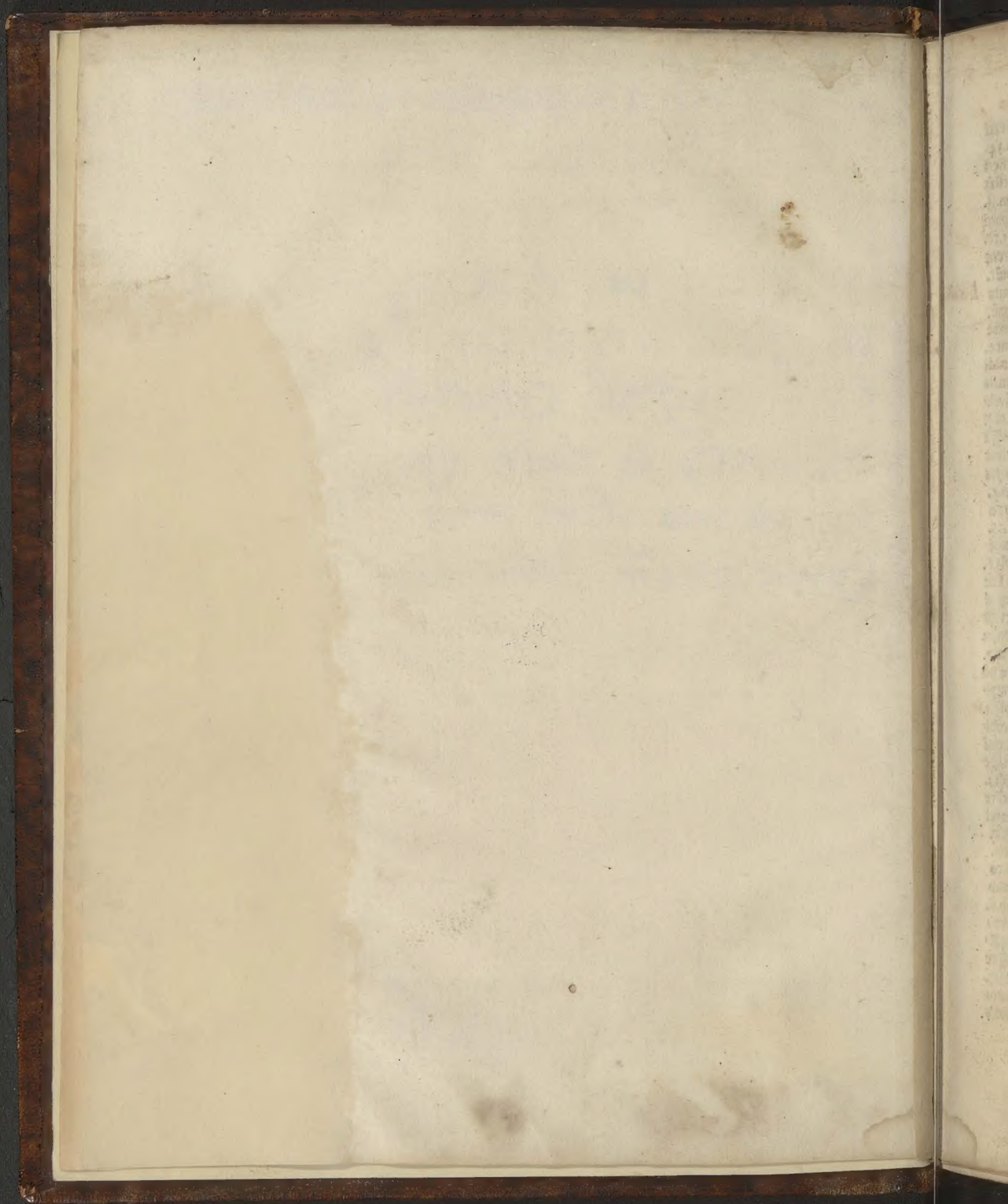
Marchaboe, Libra. Litter
inf. canoniob h. 18. ca. 35

[Faint, illegible handwriting visible through the paper from the reverse side.]

Aurely augustini de ciuitate
di pmi libri icipiunt rubrice.
De aduersariis nois xpi q
b'i vastatione vrbis p
pter xpm barbari peccerunt
victis. cap. pmi
Qd nulla vnq bella ita gesta
sunt: vt victores ppter dos eo
ru quos vicerant parcerent
victis. caplm. 2.
Quā iprudēter romani pena
tes q troia custodire nō po
terant: sibi crediderūt p
turos. caplm. 3.
De asylo iunonis i troia: q ne
minē liberauit a grecis: et ba
silicis aploz q oēs ad se cō
fugientes a barbaris defen
derunt. caplm. 4.
De gnāli p̄suetudie hostiū vi
ctas ciuitates euerētūz qd
eato sensit. cap. 5.
Qd ne romani qdē ita villas ce
perūt ciuitates vt i tēplis eā
rū pcerēt victis. cap. 6.
Qd in euerfione vrbis: q aspe
gesta sūt de p̄suetudine acci
derit belli: q vero clemēter
de potentia puenerint nois
christi. caplm. 7.
De cōmodis atq icōmodis q
bonis ac malis plerūq coia
sunt. caplm. 8.
De causis correctionū: ppter
q̄s et boni et mali pariter fla
gellantur. caplm. 9.
Qd sanctis in amissioe reruz
cpaliū nihil peat. caplz. 10.
De fine tēporalis vite siue lō
gioris siue breuioris. cap. 11.
De sepultura humanoz cor
poz q xpianis ēt si fuerit ne
gata nil adimit. capitulū. 12.
Que sit ratio scōz corporum
sepeliēdi. capitulū. 13.
De captiuitate scōz: quibus
nunq diuinā solatia defue
runt. capitulum. 14.
De reglo i quo captiuitatē ob
religionē et spōte tolerāde

erat exēplū: q tñ illi dos co
lēti pdesse nō potuit. cap. 15.
An stupris q ēt scāz forte vgi
nū ē passa captiuitas: et ami
nari potuerit vtrūq sine volū
tatis assēsu. capitulū. 16.
De morte volūtaria ob metū
pene siue ddecoris. caplz. 17.
De aliena violētiaz libidine
quā i oppōso corpore mēs i
uita perpetitur. capitulū. 18.
De lucretia: q se ob illatū sibi
stuprum pemit. capitulū. 19.
Nullā eē auctatē: q xpianis i
q libet cā ius volūtarie ne
cis attribuat. capitulum. 20.
De interfectōib' hoīz q ab ho
micidy erie excipiūt. cap. 21.
Qd nūq possit mors volūta
ria ad magnitudinē animi p
tinere. capitulum. 22.
Quale exēplū sit catonis: q se
victoriā cesaris nō ferēs in
teremit. capitulum. 23.
Qd i ea vīute q regulus cato
ne p̄stātor fuit mltō magis
emineāt xpiani. caplm. 24.
Qd pctm non p pctm debeat
declinari. capitulum. 25.
De his q fieri nō līz: cū a scis scā
uoluntur qua ratione facta
credēda sint. capitulum. 26.
An pp pcti dclatōez mors spō
tanea appetēda sit. caplz. 27.
Qd iudicio dī i corpora p̄tinē
tiū libido hostilis peccare p
missa sit. capitulū. 28.
Quid familia xpi rīdere de
beat i fidelib': cū exprobrāt
q eā a furore hostiū nō libe
rauerit xps. capitulum. 29.
Quā pudēdis p̄spiratib' afflu
ere velit: q de xpianis t̄pib'
conqueruntur. capitulū. 30.
Quib' vicioz gradib' aucta
sit i romanis cupido regnā
di. capitulum. 31.
De scēicōz i s̄tōe ludoz. c. 32.
De vitis romanoz q̄s p̄mā n
correxerit euerfio. caplm. 33.

De clemētia dei: q vrbis exci
diū tēperauit. capitulū. 34.
De latētib' iter ipios ecclie si
lys: et de falsis itra ecclies
christianis. capitulum. 35.
De qb' causis sequēti disputa
tione sit differēdū. caplz. 36.
Rubrice scōi libri aurely
augustini dicitate dī icipiūt.
De mōg necitanti disputa
tiōis adhibēd' ē. c. pmi.
De his que primo volumine
expedita sunt. capitulum. 2.
De assumēda historia: q oñdi
tur: q mala acciderit romāis
cū deos colerēt. ante q̄ reli
gio xpiana obresceret. ca. 3.
Qd eltores dōz nulla vnq a
dys suis p̄cepta p̄bitatis ac
ceperit: et i sacris coz turpia
queq̄ celebrauerit. cap. 4.
De obsecratib' qb' mī dōz a
cltorib' suis honorabat. c. 5.
Deos paganoz nūq bñ uinē
di sanxisse doctrinā. caplz. 6.
In iurilia esse iūeta phica sine
auctate diuina vbi queq̄ ad
vitia p̄nū magis mouet qd
oy fecerit: qd hoīes dispu
tauerint. capitulum. 7.
De ludis scēicis: i qb' oy nō
offendūt edictōe suaz turpi
tudinū: s̄ placātur. caplz. 8.
Quid romani veteres d cobi
bēda pcti licētia sēferit: quā
greci dōz secuti iudiciū libe
ram esse voluerint. caplz. 9.
Qua nocēdi arte demones ve
lit vel falsa de se crimina vel
vera narrari. caplz. 10.
De scēicis apō grecos i reip.
administratōez receptis co
q placatores deoz iūste ab
hoībus spernerentur. cap. 11.
Qd romani auferēdo liberta
tē poetis i hoīb' quā deder
rāt i deos: melius de se q̄ de
dys suis senserunt. caplz. 12.
De iūste itelligere romanos
q oy coz q se turpib' ludis

L. 5. d. 9

colic expetebat idigni essent
bonore diuino. caplm. 13.
Meliorē fuisse platonē: q poe
tis locū i bñ morata vrbe nō
dederit q̄ hos dōs q se ludis
scēicis voluerit honorari. 14.
Qd romani quosdā sibi deos
nō ratos s; adulatōe iustitue
runt. capitulum. 15.
Qd si dūs vlla eēt cura iustitie
ab eis romani accipe obue
rit pcepta viuēdi: pot' q̄ le
ges ab alijs hominibus mu
tuare capitulum. 16.
De raptu sabinarū alijsq; iniq
tatis: q̄ i ciuitate romana ē
laudatū viguere tpi' b'. ca. 17.
Que de morib' romanorū aut
metu p'p'is aut securitate
resolutis saluū pbat histo
ria. capitulum. 18.
De corruptōe humane recip. p
usq; cultum deorum christus
auferret. capitulum. 19.
Quali velint felicitate gaude
re: q̄b' morib' viuere: q̄ tpa
xpiane religiōis iustit. c. 20.
Que sentētia fuerit ciceronis
de romana republica. ca. 21.
Qd dūs romanorū nullavncq;
cura fuerit ne malis morib'
republica de pisset. cap. 22.
Varietates rez tpaliū nō ex
fauore aut ipugnatōe de mo
nū: sed ex dei veri pēdere iu
dicio. capitulum. 23.
De syllanis actib' q̄rū se dmo
nes oītauerit adiutores. 24.
Quātū maligni spūs ad flagi
tia icitāt hoies: cū pmittēdis
scelerib': q̄si oīnā exēpli sui
iterponunt auctatē. cap. 25.
De secretis demonū monitis:
q̄ p'nebāt: ad bonos mores
cū palā i sacris corū oīs ne
gia discerneretur. caplm. 26.
Quanta euersione publice di
scipline romani dūs suis pla
cādis sacrauerit obscena lu
dorum. capitulum. 27.

De christiane religionis salu
bitate. caplm. 28.
De abiciēdo clm dōz coho
ratio ad romanos. caplm. 29.
Libri t'ry rubrice aurely au
gustini d' ciuitate di i'cipiūt.
De aduersitatibus q̄s soli
mali metuūt: q̄s sp' pas
sus est mundus cūz deos co
leret. capitulum. primū.
An dū q̄ a romanis a grecis
sitr colebant: cās hūerit q̄b'
iliū paterent excidere. ca. 2.
Nō potuisse offēdi deos pari
dis adulterio: q̄d inter ipsos
tradit frequētātū. caplm. 3.
De snia varronis: q̄ vile cē di
xit: vt se hoies dūs genitos
mentiantur. caplm. 4.
Nō pbari q̄ dū adulteriū pa
ridis punierit: q̄d i matre ro
muli nō vlti sunt. capitulum. 5.
De parricidio romuli: q̄d dū
non vidicarunt. caplm. 6.
De euersione illy q̄d dūx ma
ry fimbria excidit. caplm. 7.
An debuerit dūs iliadis roma
committi. caplm. 8.
An illā pacē q̄ sub numā fuit:
dōs pstitisse credēdū sit. c. 9.
An optādū fuerit: vt rāta bel
lorū rabie romanūz augere ē
iperiūz cū eo studio quo sub
numā auctū ē: agetū eē po
tuit r'urum. caplm. 10.
De silacro cumani appollinis
cui' fletus ē cladē creditus
grecorū qbus opitulari nō po
terat idicare. caplm. 11.
Quātos sibi dōs romani pter
pstitutōez nume adiecerit q̄
rū eos numerositas nihil in
uerit. caplm. 12.
Quo iure quo federe romani
obtinuerūt pma iugia. c. 13.
De impietate belli q̄d albāis ro
mani iulerūt: a de dñandi li
bidine adepti victoria. c. 14.
Qualis romanorū regum vita
atq; exitus fuerit. caplm. 15.

De p'mis apud romanos p'ma
lib': q̄rū alter alter p'ma pe
pulis morq; rome post atro
cissima parricidia a vulnera
to iterit hoste vulnerat'. 16.
Post initia p'sularis ipery q̄b'
malis vexata fuerit romana
respublica dūs nō opitulāti
bus quos colebant. cap. 17.
Quante clades romanos sub
bellis punicis triuerint: si u
stra dōz p'sidys expetiti. c. 18.
De afflictōe belli p'unici scdi
qua vires vtriusq; p'sumpte
sunt. capitulum. 19.
De exitio saguntinorū: q̄b' p'p
romanorū amicitia p'cutib'
dū romani auxilium non tu
lerunt. capitulum. 20.
Quā igrata fuerit romana ci
uitas scipioni liberatori suo:
a q̄b' morib' egerit q̄n eā sa
lustius optimā fuisse descri
bit. capitulum. 21.
De mitridatis edicto: q̄ oēs ci
ues romanos q̄ tra asiā iue
nirētur iussit occidi. cap. 22.
De iteriorib' malis: q̄d roma
na respublica exagitata ē. p
cedētū pdigio q̄d i rabie oīuz
aialiū q̄ hoib' fuit fuit. 23.
De discordia ciuili quaz grac
chie seditōes excitauerit. 24.
De ede p'cordie senatr' cōsul
to i loco seditionū et cedium
condita. capitulum. 25.
De ouersis generib' belli: q̄
post p'ditā edē p'cordie sūt se
cuta. capitulum. 26.
De bello ciuili mariano atq;
syllano. capitulum. 27.
Qualis fuerit syllana victoria
vindex mariane crudelita
tis. capitulum. 28.
De p'paratōe gotthice irrupti
onis: cū eis cladib' q̄s roma
nia gallis vlt a bellox ciuiliū
auctorib' exceperit. cap. 29.
De onexione bellox: q̄ aduen
tū xpi p'lina a grauissima p'
A 2

p'mis q' p'ma

roma / op
m'g'ta

cesserunt. capitulum. 30.
Quā ipudēter pñtia icōmoda
xpo iputēt: q deos colere nō
sñit cū tāte clades p eos tpe
q colebātur extiterūt. ca. 31.
Quarti libri rubrice aurely
augustini d citate di icipiūt.
o E his q primo volumine
disputata sunt. cap. pñū
De his q libro secūdo t tertio
continentur. capitulū. 2.
An altitudo ipy q nō nisi bel-
lis acgrit i bono siue sapiētū
bñda sit siue feliciū. cap. 3.
Quam filia sint latrocinys re-
gna absq iusticia. cap. 4.
De fugitiuis gladiatoribus: q
rū potentia filis fuerit regie
dignitati. Capitulu. 5.
De cupiditate nini regis: q vt
lati dñaret pñus itulit bel-
la finitimis. capitulum. 6.
An regna terrena iter pfect^o
suos atq dfect^o: deoz vt iu-
uent vt deserāt auxilio. c. 7.
Quoz deoz pñdio putāt ro-
mani iperū suū auctū: atq
suatū: cū singulis vix singu-
laz rex tuōez cōmittēdaz
esse crediderūt. capitulū. 8.
An ipery romani amplitudo
t diuiturnitas ioui fuerit ascri-
bēda: quē sūmū deū cltores
ipsius opinantur. caplm. 9.
Quas opiniones secuti sūt: q
diuersos deos diuersis mū-
di partibus pfecterūt. cap. 10.
De mltis dys quos doctores
paganoz vnū eūdēq iouez
esse defendunt. capitulu. 11.
De opinione eoz q deū aiām
mūdi: t mūdū corpus dei pu-
tauerunt. capitulum. 12.
De his q sola rarōabilia aian-
tia partes esse vnus dei asse-
runt. capitulu. 13.
Augmēta regnoz iōni icōgru-
enter ascribi: cū si vt voluit
dea ē victoria: ipsa huic nego-
tio sola sufficeret. caplm. 14.

An dgrnat bonis latius velle
regnare. capitulum. 15.
Quid fuerit q romani oib^o re-
b^o t oib^o motib^o deos singlos
deputātes edem getis extra
portā esse voluerūt. cap. 16.
An si iouis sūma potestas est:
etiam victoria dea debuerit
existimari. cap. 17.
Felicitatē t fortunā q das pu-
tāt q rōne fecerūt. cap. 18.
De fortuna muliebz. cap. 19.
De virtute t fide q s pagani tē-
plis t sacris bonorauerūt: p-
termittētes alia bona q sñt
colēda fuerunt: si recte alys
diuinitas tribuebat. cap. 20.
Qd vnū nō itelligētes deū v-
tute saltem felicitate debue-
rūt esse contenti. cap. 21.
De sciētia colēdoz deoz: quā
a se varrogliat collataz esse
romanis. capitulu. 22.
De felicitate quā romani mlti-
toz veneratores deozū diu-
nō coluerūt honore diuino:
cū poib^o sola sufficeret. c. 23.
Qua ratōe defēdāt pagani: q
iter deos colāt ipsa dona di-
uina. capitulu. 24.
De vno tñ colēdo deo: q licet
noie ignoretur: tñ felicitatis
datoz esse sentitur. caplm. 25.
De ludis scenicis quos sibi dy
celebrari a suis cultorib^o ex-
egerunt. cap. 26.
De tribus generibus deoz: d
qbus scenola pontifex dispu-
tauit. capitulu. 27.
An ad obtinēdū dilatādūq re-
gnū pfuerit romanis cultus
deozum. capitulu. 28.
De falsitate auspicy: q roma-
ni regni fortitudo et stabili-
tas visa est iudicari. cap. 29.
Qualia de dys gētiū etiā cul-
tores eozum se sentire fate-
antur. cap. 30.
De opinionib^o varronis: q re-
probata suasioe pplari: licet

ad noticiā veri dei nō puene-
nerit vnū tñ deū colēdū esse
censuerit. cap. 31.
Ad quā speciē vtilitatis pñci-
pes gētiū apud subiectos sñ-
bi pñlos falsas religiones vo-
luerūt permanere. cap. 32.
Quod iudicio t ptāte veri dei
oiuz regū atq regnoz ordi-
nata sint tempora. cap. 33.
De regno iudeoz: qd ab vno t
vero deo institutū atq serua-
tū est: donec i vera religione
manserunt. cap. 34.
Rubrice libri quinti aurely
augustini d citate di icipiūt.
c Ausā romani ipery oiuz
q regnoz: nec fortuitaz
esse nec in stellarū positione
consistere. cap. pñmū.
De geminoy simili dissimili-
q valitudine. cap. 2.
De argumēto qd ex rota figu-
li nigidi^o mathematic^o assū-
psit in qstione geminoy. c. 3.
De esau t iacob geminis mltū
iter se moy t actionuz qñlita-
te disparibus. cap. 4.
Quib^o mōis pñcā^o mathema-
tici vanā sciaz pñterit. cap. 5.
De geminis disparis sex^o. c. 6.
De electōe diei quo vxoz duci-
tur quoue i agro aligd plāta-
tur aut feritur. cap. 7.
De his q nō astroz positionez
sz pñexionē cāz ex dei volū-
tate pēdētē: fati noie appel-
lant. cap. 8.
De pñcientia dei t libera hoīa
volūtate: pñra ciceronis dis-
finitionem. cap. 9.
An volūtatibus hoīnz aliqua
dñetur necessitas. cap. 10.
De vniuersali puidētia dei:
cui^o legib^o oīa pñnēt. ca. 11.
Quibus moribus antiq roma-
ni meruerūt: vt ds verus qñ-
uis nō eū colerent eoz auge-
ret imperium. caplm. 12.
De amore laudis: q cū sit yitiū

ob hoc virtus putatur: quia
per ipsum vitia maiora cobi
ventur. cap. 13.

De refecado amore laudis hu
mane quoniam iustoz glo
ria omnis in deo sit. cap. 14.

De mercede temporali: quas
deus reddidit bonis morib⁹
romanoz. capitulum. 15.

De mercede scōz ciuiū ciuita
tis eterne: qbus vtilia sūt ro
manoꝝ exēpla vtrū. ca. 16.

Quo fructu romani bella ges
serit 7 q̄tuz his quos vincere
contulerint. ca. 17.

Quā alieni a iactātia debeāt
eē xpiani: si aliqd fecerint p
dilectōe eterne p̄rie: cū tāta
romani gesserit p humana
glia 7 ciuitate terrena. ca. 18.

Quo inter se differant 7 cupi
ditas glorie et cupiditas do
minationis. capitulum. 19.

Tam turpiter seruire virtu
tes humane glorie: q̄ corpo
ris voluptati. capitulum. 20.

Romanoꝝ regnū a deo vero
esse dispositum: a quo est ois
potestas: 7 cuius puidētia
reguntur vniuersa. ca. 21.

Tempora exitusq̄ belloꝝ ex
dei pēdere iudicio. cap. 22.

De bello in quo radagaysus
rex gotthoꝝ demonū cultoz
vno die cū igētibz copys su
is victus est. capitulum. 23.

Que sit xpianozū iperatozū 7
q̄ vera felicitas. cap. 24.

De prosperitatibus quas con
stantino imperatozi ebzistia
no deus contulit. cap. 25.

De fide 7 pietate theodosy au
gusti. capitulum. 26.

Incipiunt sexti libri rubrice
de ciuitate di bñ augustini epi.

O Ehis qui dicūt deos a se
nō ppter p̄sentē vitā co
lisse ppter eternā. ca. p̄mū.

Quid varronē de d̄ys gētiū sē
sille credēdū sit: quozū talia

7 genera 7 sacra detexit: vt re
uerentius cū eis ageret si de
illis omnino reticeret. ca. 2.

Que sit partitio varronis li
broꝝ suoz: quos de antigra
tibus rex humanoz diuina
rūq̄ composuit. capitulū. 3.

Qd ex disputatione varronis
aptud cultozes deoz antigo
res res humane q̄ diuine re
periantur. caplm. 4.

De tribus generib⁹ theologie
fm varronē. f. vno fabuloso
altero nālī: stioq̄ ciuili. ca. 5.

De theologia mytbica. i. fabu
losa: 7 de ciuili contra varro
nem. capitulū. 6.

De fabulose atq̄ ciuilis theo
logie similitudine atq̄ con
cordia. capitulum. 7.

De itēpratoibz nālū ratio
nū: q̄s doctozes pagani p di
is suis conant: ofidē. ca. 8.

De officiis singloꝝ dōꝝ. ca. 9.

De libertate seneca: q̄ vehe
metius ciuile theologiā rep
bēdit q̄ varro fabulosa. ca. 10.

Quid de iudeis seneca sēse
rit. capitulum. 11.

Qd gētiū deoz natiuitate d̄
tectā neq̄at dubitari eternā
eos vitā nemini p̄stare: q̄ nec
ipsam adiunāt tpālē. cap. 12.

De ciuitate dei. vii. libri au
gustini: epi incipiunt rubrice.

a N cum i theologia ciuili
deitate nō eē constiterit
i selectis d̄ys eā iueniri pos
se credendum sit. cap. p̄mū.

Qui sint d̄y selecti: 7 an ab offi
ciis vilioꝝ deozum: habe
antur excepti. capitulum. 2.

Quā nulla sit rō q̄ de selectio
ne quorūdā deoz possit ofi
di cur multis iferioꝝibus ex
cellētiōz administratio de
putetur. capitulum. 3.

Melius actū ē cū d̄ys iferio
ribz q̄ nullis ifamātur op
probz: q̄ selectis q̄rū tāte

tūptitudines celebrant. c. 4.

De paganoꝝ secretioze doctri
na phisicisq̄ ratioibz. cap. 5.

De opinione varronis qua ar
bitratus ē deū eē alāz mūdi
q̄ tñ in partibus suis habeat
animas multas quarum di
uina natura sit. cap. 6.

An ratioabile fuerit ianū 7 ter
minū i duo noia separari. c. 7.

Ob quā cāz cktozes iani bisrō
tē imaginē ipsius finxerūt:
quā tñ etiā q̄driformē videri
volunt. capitulū. 8.

De iouis ptāte: atq̄ eiusdē cū
iano comparatione. cap. 9.

An iani et iouis recta discre
tio sit. capitulum. 10.

De cognominib⁹ iouis que nō
ad multos deos: sed ad vnū
eūdēq̄ referuntur. cap. 11.

Qd inppiter etiā pecunia nū
cupatur. capitulum. 12.

Qd d̄y exponit qd saturnus
gdue sit genius vterq̄ vnus
iuppiter esse doceatur. ca. 13.

De mercurij 7 māt officijs. 14.

De stellis qbusdā quas paga
ni deoz suoz noibus nuncu
parunt. capitulum. 15.

De apolline 7 diana ceterisq̄
selectis d̄ys: quos partes mū
di esse voluerunt. cap. 16.

Qd etiā ipse varro opinionēs
suas de d̄ys pronunciauerit
ambiguas. capitulum. 17.

Que credibilior cā sit q̄ error
paganitatis inoleuerit. c. 18.

De itēpratoibz qbus colēdi
saturni ratio cinantur. ca. 19.

De sacris cereris electis. 20.

De turpitudine sacroꝝ q̄ libe
ro celebrantur. capitulū. 21.

De neptunno 7 salacia ac veni
lia. capitulum. 22.

De terra quā varro deam esse
firmat: eo q̄ ille aiūs mūdi
quē opinat deū. etiā hāc cor
poris sui ifimā partē p̄mect
eiq̄ viz diuinā iparitat. c. 23.

De telluris cognominibus eo
rūq; significatōibus: q; etiā si
nō erāt multaz rep iudices:
nō debuerūt multoz deozū
firmare opiniones. cap. 24.
Quā iterpratores de abscisso/
ne atq; grecoz sapiētū do/
ctrina repperit. caplm. 25.
De turpitudine sacrorum ma/
tris magne. capitulum. 26.
De figmentis physiologoz: q;
nec verā deitatem colūt: nec
eo cultu quo colenda est ve/
ra diuinitas. capitulum. 27.
Qd doctrina varronis d theol/
ogia i nulla sibi parte cōcor/
det. capitulum. 28.
Qd oia q; physiologi ad mūdū
partesq; ipsius retulerūt ad
vnū vez deū referre debue/
runt. capitulum. 29.
Qua pietate discernat a crea/
turis creator: ne p vno tot dy/
colantur quot sunt operayni/
us auctoris. capitulum. 30.
Quib; pprie bñficijs dei exce/
pta generali largitate secta/
tores veritatis vtātur. ca. 31.
Qd sacramētū redēptōis xpi
nullis retro tpi; defuerit sp;
q; sit diuersis significatōi/
bus predicatum. caplm. 32.
Qd p solā xpianā religionem
māifestari potuerit fallacia
spūuz malignoz: de hoīuz er/
roze gaudentium. cap. 33.
De libris nūme pōpily quos
senatus ne sacroz esse qles i
eis habebātur inotescerent
iussit incendi. caplz. 34.
De hydromātia: p quā numa
visis quibusdā imaginibus
ludificabatur. caplz. 35.
Libri octauirubrice aurely
augustini d ciuitate di icipiūt
o. E qstione nālis theolo/
gie cū phis excellētoris
scie discutiēda. ca. p mū.
De duoz phoz generib; i. ita/
lico z ionico eozūq; auctori/
bus. capitulum. 2.
De socratica disciplina. cap. 3.
De pcpuo iter discipulos socra/
tis platone qui oēs phiaz tri/
plici partitione distixit. c. 4.
Qd de theologia cū platonicijs
potissimū disceptādū sit: q; q;
opinionī oīum phoz postpo/
nēda sint dogmata. caplz. 5.
De platonicoz sēsu i ea parte
phie q; pphica noīaf. cap. 6.
Quāto excellentiores ceteris
logica. i. ratōali phia platonī/
ci sint habendi. capitulum. 7.
Qd ē i morali phia platonici
obtinēat pcpitū. caplm. 8.
De ea phia q; ad veritatē fidei
xpiane ppingus accessit. c. 9.
Que sit iter phicas artes reli/
giosū excellentia xpiani. c. 10.
Un plato eā itelligētā potue/
rit acgrere: qua xpiane scien/
tie propinquauit. caplm. 11.
Qd etiā platonici lz de vno ve/
ro dō bñ fēserit: mltis tñ dys/
sacra faciēda fēserūt. cap. 12.
De sentētia platonis: qua dis/
finiuit deos nō eē nisi bonos
amicosq; virtutum. ca. 13.
De opinione eoz q; rationales
aias triū genez eē dixerūt. i.
i dys celestib; i dmonib; ae/
reis: z i hoib; terrenis. ca. 14.
Qd neq; ppter aerea corpora
neq; ppter supiora hī:acula:
dmones hoib; ancellūt. c. 15.
Quid d morib; dmonū apule/
ius platonicijs fēserit. ca. 16.
An dignū sit eos spūs ab hoīe
coli: a quoz vitys etiā opoz/
teat liberari. capitulum. 17.
Qualis sit religio i qua docef/
q; hoies vt cōmēdentur dys/
bonis demonibus vti debe/
ant aduocatis. capitulum. 18.
De ipietate artis magicē: que
patrocinio vtitur spīrituum
malignozum. capitulum. 19.
An credendū sit q; dy boni li/
bentius demonibus q; hoib;
miscantur. capitulum. 20.
An demonib; nūcys z iterpri/
bus dy vtant falliq; se ab eis
aut ignorāt aut velint. ca. 21.
De abyciēdo cultu demonuz
contra apuleium. caplm. 22.
Quid hermes trismegistus de
idolatria fēserit: z vñ scire po/
tuerit superstitiones egypti/
as auferendas. capitulum. 23.
Quō hermes patēter parētuz
suoz sit cōfessus erroze quē
tñ doluerit dstruēdū. ca. 24.
De his q; scīs angelis z hoībus
bonis pnt eē cōmunia. c. 25.
Qd oīs religio paganoz circa
homines mortuos fuerit im/
pleta. capitulum. 26.
De modo bonoz que xpiani
martyribus ipēdūt. cap. 27.
Incipiūt noni libri rubrice
de ciuitate dei augustini epi.
a. D quē articulus disputa/
tio pmissa puenerit: et
q; discutiēdū sit de residua
questione. caplz p mū.
An iter demones qbus dy su/
periores sunt sit aliqua pars
bonoz quoz pñdio ad verā
beatitudinē possit humana
anima peruenire. caplm. 2.
Quē demonib; apuleius ascri/
bat q; cū ratōez nō subfbat.
nihil virtutis assignat. cap. 5.
De purbationibus q; aio acci/
dūt: q; sit peripateticoz stoi/
cozq; sententia. caplz. 4.
Qd passiones q; xpianos aīos
afficiūt nō i vitū trahāt sed
virtutem exerceant. caplz. 5.
Quibus passionib; demones
pñtēte apuleio exagitantur
quozū ope hoies apud deos
asserit adiuari. cap. 6.
Qd platonici signētis poeta/
rū ifamatos deos asserāt: de
ptrioroz studioz certamine
cū be partes demonum non
deozum sint. capitulum. 7.
De dys celestibus z demoni

li. Noni

b^o aereis: hoibusq; terrenis
 apuley platonici diffinitio. 9.
 An amicitia celestium deorum p
 intercessionem demonum possit
 homini prouideri. caplm. 9.
 Qd scd3 platonis sniaz minus
 miseri sint hoies in corpore
 mortali: qd demones in eter
 num. caplm. 10.
 De opinione platonicoz: qd pu
 tat aias hoium demones esse
 post corpora. caplm. 11.
 De terrenis pitaris: qbus sei
 cudi platonicos demonum
 hominumque natura distin
 guitur. caplm. 12.
 Quomodo demones si nec cu
 dyb bti: nec cu hoib^o sut mise
 ri: iter vtriusq; parte sine vtri
 usq; p muniōe sint medij. 13.
 An hoies cu sint mortales pos
 sint vera beatitudine esse fe
 lices. caplm. 14.
 De mediatore dei et hominum
 homine christo iesu. cap. 15.
 An ratioabilr platonici diffini
 erit deos celestes declinates
 terrena ptagia hoibus no mi
 scri: qbus ad amicitia deoz
 demones suffragetur. ca. 16.
 Ad comedada vita btram q in
 participatōe e summi boni: no
 tali mediatore idigere hoiez
 qualis est demon: sed tali q
 lis est vnus christus. cap. 17.
 Qd fallacia demonu du sua i
 tercessione viam spondet ad
 deu hoc conat vt hoies a via
 veritatis auertat. caplm. 18.
 Qd appellatio demonu ia nec
 apud cultores eoz assumat
 in significationem alicuius
 boni. caplm. 19.
 De qualitate scientie: q demo
 nes superbos facit. ca. 20.
 Ad que modu dñs voluerit d
 monibus inotescere. cap. 21.
 Quid iter sit iter sciaz scd3 an
 geloz et sciaz demonu. ca. 22.
 Nōmē deoz falso ascribi dyb

gentiu: qd tñ angelis scis et
 hoib^o iustis ex diuinaz scri
 pturaz auctate coe est. c. 23.
 Libri dcimi rubrice aurely
 augustini d citate di scipiut.
 v Erā btrudine siue ange
 lis siue hoib^o p vnu deu
 tribui et platonicos diffinis
 se: s3 vtru bi qs ad b ipsu co
 ledos putant: vni tm deo an
 etiam sibi sacrificari velint
 esse querendum. cap. primu
 De supna illuminatōe qd plo
 tinus platonicius fēserit. c. 2.
 De vero dei cultu a quo pla
 tonici quis creatorē vniuer
 sitatis itellererit deuiaunt
 colēdo angelos siue bonos si
 ue malos honore diuino. 3.
 Qd vni vero deo sacrificium
 debeatur. capitulum. 4.
 De sacrificijs q ds nō regrit s3
 ad significatōez eoz obser
 uari voluit que requirit. c. 5.
 De vō pfectoz sacrificio. c. 6.
 Qd scd3 angeloz ea sit i nos
 dilectio: vt nos non suos sed
 vnius veri dei velint esse cul
 tores. caplm. 7.
 De miraculis q ds ad corobo
 rādā fidē pioz etiā p angelo
 rū ministeriū. pmissis suis ad
 hibere dignatus est. caplm. 8.
 De illicitis artib^o erga demo
 nū cultū: i qbus porphyrius
 platonicius qdā pbādo: qdā
 qsi iprobādo versat. ca. 9.
 De theurgia: q falsā purgatio
 nem animis demonum inuo
 catione promittit. cap. 10.
 De epla porphyry ad anebū
 tē egyptiū: i q petit de diuer
 sitate demonu se doceri. c. 11.
 De miraculis q p scd3 ange
 loz ministerium deus ve
 rus operatur. capitulum. 12.
 De inuisibili deo q se visibilē se
 pe pstitit: nō scd3 qd ē: s3 scd3
 qd poterāt ferre cernētes. 13.
 De vno deo colēdo nō solū p

pter eterna s3 etiā ppter tē
 poralia beneficia: que vniuer
 sa in ipsius prouidentie pote
 state consistunt. capitulu. 14.
 De ministerio scd3 angeloz
 q puidētie dei seruiūt. ca. 15.
 An de pmerenda btrā vita his
 angelis sit credēdū: q se exi
 gūt coli honore diuino: an ve
 ro illis qui nō se sed vni deo
 sancta precipiunt religione
 serui. caplm. 16.
 De arca testamenti miraculis
 que signozum: que ad comē
 dandam legis ac promissio
 nis auctoritatem diuinitus
 facta sunt. cap. 17.
 Contra eos qui de miraculis
 quibus dei populus erudi
 tus est: negant ecclesiasticis
 libris esse credendum. ca. 18.
 Que ratio sit visibilis sacrifi
 cy: q vni vero et inuisibili deo
 offerri docet vera religio. 19.
 De summo veroq; sacrificio:
 quod ipse dei et hominuz me
 diator effectus est. caplm. 20.
 De modo potestatis demoni
 bus date ad glorificandos s3
 ctos qui pertulerunt iā pas
 sionē: qui aereos spiritus nō
 placando ipsos sed in deo p
 manendo vicerunt. cap. 21.
 Unde sit sanctis aduersus de
 mones potestas: et vnde cor
 dis vera purgatio. caplm. 22.
 De principijs in quibus plato
 nici purgationez anime esse
 profitentur. cap. 23.
 De vno veroque principio: qd
 solam humanaz naturā pur
 gat atque renouat. cap. 24.
 Omnes sanctos et sub legis
 tempore et sub prioribus se
 culis: in sacramēto et fide xpi
 iustificatos fuisse. cap. 25.
 De inconstantia porphyry i
 ter confessionem veri dei et
 cultum demonum fluctuan
 tis. capitulum. 26.

Quod caro scōz q̄ nūc regescit i
spe i meliore recuperanda sit q̄
litate q̄ fuit primoz hoium
ante peccatum. cap. 20.

De paradiso in quo p̄mi hoies
fuerāt: q̄ recte possit signifi-
cāre ei spūale aliqd itelligi:
salua vitate narratōis hūto-
rice de corporali loco. ca. 21.

De corpib⁹ scōz post resurrec-
tōez: q̄ sic spiritalia erūt vt n̄
i spūm caro vertatur. cap. 22.

Quid itelligēdū sit d̄ corpore
aiāli i de corpore spiritali: vt
qui moriunt in adam: qui vō
viuificant in xpo. cap. 23.

Qualr accipiēda sit vl illa i sus-
flatio i qua p̄m⁹ hō scūs ē in
aia viuēte vl illa quā dñs fe-
cit dicēs accipite spūm i c̄z. 24.

¶ Rubrice. 14. libri de ciuita-
te dī bti augustinī epī icipiūt.
p̄ Er inobediētia p̄mi hois
i secūde mōtis p̄petuita-
tē ruituros fuisse: nisi i mltos
dei gratia liberaret. cap. 1.

De vita carnali que nō ex cor-
poris tm̄: sed etiā ex animi in-
telligēda sit vitys. cap. 2.

¶ Pcti cāz ex aia nō ex carne p̄-
disse: z corruptionē ex pctō d̄
ctā nō pctm̄ eē sz penā. ca. 3.

Quid sit secūduz hoiem q̄ due
fm̄ deū viuere. caplm. 4.

Quod de corporis anteq̄ natura
tolerabilior q̄ dē platonicoz
q̄ manicheoz sit opinio sz z
ipsi reprobāt qm̄ vitioz cau-
sas nature cānis ascribūt. c. 5.

De q̄litate volūtati humane:
sub cui⁹ iudicio affectiōes ai
aut p̄aue hnt̄ aut recte. c. 6.

Amorē z delectationē indiffe-
rēter z i bono et i malo apud
sacras lras iueniri. cap. 7.

De trib⁹ pturbatōib⁹ quas in
aio sapiētī stoici eē voluerūt:
exclusis dolore siue tristitia:
quam virt⁹ animi sentire nō
debeat. capitulum. 8.

De pturbatōib⁹ ai quaz affe-
ct⁹ rectos hz vita iustoz. c. 9.

An primos hoies in paradiso
cōstitutos: nullis pturbatōi-
bus p̄iulq̄ deliquerint affe-
ctos fuisse credēdū sit. ca. 10.

De lapsu p̄mi hois in quo bti
p̄dita natura ē: nec potest ni-
sī a suo auctore repari. ca. 11.

De qualitate p̄mi hois pec-
cati admissi. caplm. 12.

Quod in p̄uaricatione ade ad
opus malum voluntas p̄ces-
sit mala. caplm. 13.

De superbia transgressionis:
que ipsa fuit transgressionē
deterior. caplm. 14.

De iustitia retributionis: quā
p̄mi homines pro sua iobe-
dientia receperūt. cap. 15.

De libidinis malo: cui⁹ nomē
cū multis vitys cōgruat: pro-
ptie tm̄ motibus obsecnis cor-
poris ascribitur. cap. 16.

De nuditate primoz hominū
quam post peccatū turpē pu-
dendamq̄ viderūt. cap. 17.

De pudore p̄cubit⁹ nō solū vul-
gari sed etiā cōiugali. cap. 18.

Quod partes ire atq̄ libidinis tā
viciose mouēt: vt eas neces-
se sit frenis sapie cobiberi. q̄
in illa ante peccatum nature
sanitate nō fuerūt. cap. 19.

De vanissima turpitudine cy-
nicorum. caplm. 20.

De bñdictiōe multiplicāde fe-
cūditatis hūane an peccatū:
quam prevaricatio non adi-
meret: z cui libidinis morib⁹
accesserit. caplm. 21.

De copula coniugali a dō p̄mit⁹ i-
stituta atq̄ bñdicta. cap. 22.

An etiā i paradiso gnāndū fuisse
si nō peccasset: vl vtz p̄ac-
tū libidis pugnatura illic fu-
isset traditio castitatis. c. 23.

Quod fontes hoies z merito
obediētie i paradiso p̄manē-
tes: ita genitalib⁹ mēbris fu-

issērysuri ad gnātionem pro-
lis: sicut ceteris ad arbitriuz
voluntatis. caplm. 24.

De vera beatitudine quā tpa-
lis vita nō obrinet. ca. 25.

Quod felicitas i paradiso viuētuz
sine erubescēdo appetitu ge-
nerandi officiuz credēda sit
implere potuisse. cap. 26.

De pctōib⁹ z āgelis z hoibus
quozū pueritas nō pturbat
prouidentiaz dei. cap. 27.

De qualitate duaz ciuitatum
terrene atq̄ celestis. cap. 28.

¶ Rubrice. 15. libri de ciuitate
dei bti augustinī epī icipiūt.
d̄ E duob⁹ ordinib⁹ genera-
tōis hūane in diuersos fi-
nes ab initio p̄currētis. ca. 1.

De filijs carnis z filijs promisi-
sionis. caplm. 2.

De sterilitate sare quā dei gra-
tia fecundauit. caplm. 3.

De terrene ciuitatis cōcerta-
tione vel pace. cap. 4.

De p̄mo terrene ciuitatis au-
ctore fraticida: cuius impie-
tati romāe vrbis p̄ditoz ger-
mani cede rñderit. cap. 5.

De languoribus quos ex pena
peccati ēt ciues ciuitatis dei
in huius vite pegrinatiōe pa-
tiūtur: z a quibus deo medē-
te sanantur. cap. 6.

De causa z pertinacia sceleris
cayn: quē a facinore cōcepto
nec dei sermo reuocauit. c. 7.

Que ratio fuerit vt cayn inter
principia generis hūani con-
deret ciuitatem. cap. 8.

De lōga vita hoīuz q̄ fuit ante
diluuiū: z d̄ ampliore huma-
noz corporz forma. cap. 9.

De differētia q̄ iter hebreos z
nostros codices vidēt ānoz
numeri dissonare. cap. 10.

De ānis matusalem: cui⁹ etas
14. annis videtur diluuium
excedere. capitulū. 11.

De opiniōe eoz q̄ p̄inoz tpm̄

hoies
fuisse
An i
breoz
sit sc̄
De par
b⁹ nū
lis cō
An cre
ros v
gener
tu con
De iure
a subs
rinc p̄
De duob
creati
p̄bna.
Quid si
mōz
pus ei
tinere
De sign
trāfla
De cog
ua ab
poster
noe de
Qua rō
qui fui
nerati
sit cōi
morat
serb ad
cipium
De lapsu
rū mul
vnde z
bomin
ruerūt
An cre
tie spi
rum m
inisse
tes sin
Quō in
diluui
nis di
centrū
De ira d

boies tā longenos q̄ scribit
fuisse non credūt. cap. 12.
An i dnumeratiōe ānorū he-
breorū magis q̄. lxx. iterptū
sit seq̄nda auctoritas. cap. 13.
De parilitate annoz: q̄ ysdē q̄
b^o nūc sparys 7 i pōzib⁹ secu-
lis cōcurrerunt. caplm. 14.
An credibile sit: primi seclⁱ vi-
ros vsq̄ ad eaz etatē q̄ filios
generasse referūtur: a cōubi-
tu continuisse. caplm. 15.
De iure cōiugioz: q̄ dissimilr
a subseq̄ntib⁹ matrōis habue-
rint p̄ma cōnubia. cap. 16.
De duobus ex vno genitore p
creatis patribus atq̄ p̄inci-
pibus. capitulu. 17.
Quid signatū sit i abel 7 seth 7
enos: q̄b apparet ad xp̄s 7 cor-
pus eius idest ad ecclesiā: p̄-
tinere. capitulu. 18.
De significatiōe que in enoch
trāslatione mōstrat. cap. 19.
De eo q̄ cayn successio i octa-
ua ab adā gnātōe claudīt: 7 i
posteris ab eodē patre adaz
noe decimus iuenit. ca. 20.
Qua rōne p̄memozato enoch
qui fuit fili⁹ cayn: totius ge-
neratiōis ei⁹ vsq̄ ad diluuiū
sit cōtinuata narratio: cōme-
mozato aut enos q̄ fuit filius
seth ad additiōis hūane p̄n-
cipium sit reditum. cap. 21.
De lapsu filioz dei alienigena-
rū muliez amore captozū
vnde 7 omnes exceptis octo
hominibus diluuiō p̄ire me-
ruerunt. capitulu. 22.
An credēdū sit āgelos substā-
tie spiritalis amore speciosa-
rum mulierū captos eorūde
inisse coniugia: ex quib⁹ gigā-
tes sunt creati. cap. 23.
Quō intelligēdum sit q̄ eis q̄
diluuiō perdendi erāt domi-
nus dixerit: erunt dies eorū
centū viginti anni. cap. 24.
De ira dei que incōmutabiles

tranquillitatez nulla inflam-
matione perturbat. ca. 25.
Quod arca quam noe iussus ē
facere: in oib⁹ christū eccle-
siāq̄ significet. caplm. 26.
De arca atq̄ diluuiō nec illis
esse cōsentiendum: qui solaz
hystoriā recipiūt sine allego-
rica significatione: nec illis q̄
solas figuras defēdūt: repu-
diata hystorica vitate. ca. 27.
Incipiūt. 16. libri rubrice de
ciuitate dei augustini epi.
a N post diluuiū a noe vs
q̄ ad abraam aliq̄e fa-
milie secundum deum viuē-
tium reperiantur. cap. 1.
Quid i filijs noe p̄phetice sue-
rit p̄figuratum. cap. 2.
De generationibus trium fili-
ozū noe. caplm. 3.
De diuersitate linguarū p̄n-
cipioq̄ babylonis. cap. 4.
De descensione domini ad cō-
fundendam linguā edifican-
tium turrim. caplm. 5.
Qualis intelligenda sit locu-
tio qua de⁹ angelis logē. c. 6.
An omne bestiarū genus eti-
am remotissime a terris isu-
le ex eo numero acceperunt:
q̄ in arca diluuii iundatione
seruatus est. caplm. 7.
An ex propagine adā vel filio
rū noe quedā genera hoimū
mōstruosa p̄dierint. cap. 8.
An inferiorez partē terre que
n̄re habitatiōi p̄ria est āt̄po-
das habere credēda sit. ca. 9.
De generatione sem: in cui⁹ p
genie tendens ad abraam ci-
uitatis dei ordo dirigit. c. 10.
Quod ea primitus lingua in
vsu hominū fuerit que po-
stea hebreā ab heber nomie
nuncupata est: 7 in cuius fa-
milias remansit cum diuersi-
tas esset facta linguarū. ca. 11.
De articulo temporis i abraā:
a quo sactē successiōis nou⁹

ordo contextitur. caplm. 12.
Que ratio fecisse videatur: vt
in transmigratione thare qua
chaldeos deferens in meso-
tamiā trāsiiit: nulla filij ei⁹
nachor facta sit mētio. c. 13.
De annis thare qui in charra-
vite tempus impleuit. ca. 14.
De tpe p̄missiōis abrahe: qua
secundū p̄ceptū dei exiuit
de charra. capitulu. 15.
De ordine 7 qualitate promi-
sionum dei que ad abraā fa-
cte sunt. capitulum. 16.
De tribus excellentiorib⁹ gen-
tium regnis: quozū idest as-
syriorū iam abraam subli-
mius eminebat. cap. 17.
De iterato allogo dei ad abra-
am q̄ ei 7 semini ei⁹ chanaan
terra promittitur. cap. 18.
De sare pudicitia in egypto p
dominum custodita: quam
abraam nō vxorem suā esse
dixerat: sed sororē. cap. 19.
De secessione loth 7 abrahe: q̄
illis salua caritate compla-
cuit. capitulum. 20.
De tertia promissiōe dei qua
terrā chanaā abraē 7 semini
eius in perpetuum pollice-
tur. capitulum. 21.
De superatis ab abraam hosti-
bus sodomozū: quādo loth
d captiuitate eripuit: 7 a mel-
chisedech sacerdote benedi-
ctus est. capitulum. 22.
De verbo domini ad abraā:
quo ei promittitur secundum
multitudinem stellarū mul-
tiplicanda posteritas: quod
credens iustificatus ē adhuc
in preputio constitutus. ca. 23.
De significatione sacrificij q̄b
abraā offerre p̄ceptus est cū
poposcisset vt d̄ his q̄ crede-
ret doceretur. capitulu. 24.
De agar acilla sarā quā eadē la-
ra abraē voluit eē p̄cubinā. 25.
De testificatiōe ad abraā: q̄ ei

de seni d sterili sara filiū spo
pōdit: patrēq; eū gētiū statu
it 7 pmissi fides sacramento
circūcisionis obsignat. c. 26.
De masculo q si octauo die nō
fuerit circūcisus perit aia
eius quia testamentum dei
dissipauit. capitulum. 27
De cōmutatiōe nōiū abge 7
sare: q cū obynius sterilitatē
ob vtriusq; aut senectutē ge
nerare nō possent: munus fe
cūditatis adepti sum. c. 28.
De tribus viris vel angelis: i
quibus ad quercum mabre
apparuisse abrae dominus
manifestatur capitulum. 29.
De loth a sodomis liberato: at
q; eiusdē celesti igne cōsumptis: 7
de abimelech cui? cūcupiscē
tia castitati sare nocere non
potuit. capitulum. 30.
De isaac scōz pmissionē nato
cuius nomē ex risu vtriusq;
parentis est inditum. cap. 31.
De obedientia et fide abrae:
qua p oblatōez imolādi filij
pbat? ē: 7 d morte sare. c. 32.
De rebecca nepte nachoz quā
isaac accepit vxorem. cap. 33.
Quid itelligendum sit i eo q
abraā post mortem sare acce
pit vxorem ceturam: ca. 34.
De geminis ad huc i ytero re
becce mris iclusis: qd idica
uerit diuina responsio. c. 35.
De oraculo 7 benedictōe quā
isaac non aliter q; pater ipsi
us: merito eiusdē ac dilectio
ne accepit. capitulum. 36.
De his q i esau 7 iacob mysti
ce pfigurantur. cap. 37.
De missione iacob i mesopo
tamiā ad accipiēdā vxorē: 7
de visionē quā i itinere sōnia
uit: 7 d qtuor ipsius feminis
cū vnā petisset vxorē. ca. 38.
Que ratio fuerit vt etiā isracl
cognominaretur. caplm. 39.
Quomodo cū septuagitaqui

q; aiabus egyptū narret in
gressus cū pleriq; ex eis qui
cōmemoratur tpe postero
ri sunt geniti. capitulum. 40.
De bndictōe quā i iudā filiūz
suum promissit. capitulum. 41.
De filijs ioseph quos iacob p
phetica manuū suaz trāsmu
tatione benedixit. capl. 42.
De tēporibz moysi 7 iesu na
ue ac iudiciū: atq; exide regū
quoz qdē saul primus ē: sed
dauid p̄cipuus 7 sacramēto
habetur 7 merito. ca. 43.
C Rubrice. xvy. libri d citate
dei bti augustini epi icipiūt.
D E temporibus propheta
rum. capitulum. p̄mū.
Quo tpe sit ipleta pmissio di
de terra chanaan: quā i pos
sessionē etiā isracl carnalis
accepit. capitulum. 2.
De tripartitis significatiōib?
pphaz: q nūcad terrenam
nūcad celestē hierl: nūcaut
ad vtrāq; referuntur. cap. 3.
De pfigurata cōmutatiōe isra
elitici regni 7 sacerdotij 7 de
his que anna mater samue
lis personam gerēs ecclesie
propbetauit. capitulum. 4.
De his q ad heli sacerdotē hō
dei pphice locut? est signifi
cās sacerdotiū qd scōz aarō
istitutū fuerat auferēdū. c. 5.
De iudaico sacerdotio et re
gno: q cū i eternū dicant sta
tura nō pmanēt vt alia itel
ligant q spōdenī eterna. c. 6.
De diruptōe regni isrlitici: q p
figurat ppetua diuisio isrlis
spiritalis ab isrlē carnali. c. 7.
De pmissionibus ad dauid i fi
lio ei? qd nullaten? i salomo
ne sed plenissime inueniūtur
in chriso. capitulum. 8.
Quā filis i psalmo. lxxxviij. sit
ppheria de xpo his q i regno
rū libris narban pphetante
promittuntur. capitulum. 9.

Quā diuersa acta sint i regno
terrene hierl: ab his q pmi
serat dō: vt itelligeret pmi
sionis verita ad alterius re
gis 7 regni glia p̄tinere. c. 10.
De substantia ppli dei: q p suc
cessionē carnis i xpo ē: q solus
eruēdi aiaz suā ab iseris ha
buit potestatem. capitulum. 11.
Ad quoz psonā p̄tinere itelli
gēda sit flagitatio pmissoz:
d qb? i psalmo dicit: vbi sunt
mie tue antique dñe. ca. 12.
An pmissē pacis veritas illis
tpibus possit ascribi: q sub sa
lomone fluxerunt. capl. 13.
De studio dauid i dispositiōe
psalmozum. capitulum. 14.
An oia que i psalmis de xpo 7
ecclesia pphant: ad p̄textū bu
ius operis coaptāda sint. c.
De his q i. xliij. psalmo ad xp̄z
7 ecclesia p̄tinētia: aut apte ol
cuntur aut tropice. cap. 16.
De his q ad sacerdotiū xpi in
psalmo cētesimonono: 7 de
his que i psalmo. xxi. ad pas
sionē ipsius spectāt. ca. 17.
De psalmo tertio 7 de. xl. 7 de
xv. 7 de. lxxvij. i quibus mors
7 resurrectio domini pphe
tantur. capitulum. 18.
De psalmo. lxxvij. i quo iudeo
rum pertinax infidelitas de
claratur. capitulum. 19.
De regno ac merito dauid: 7 d
filio ipsius salomone: eaq; p
phetia q ad xp̄z pertines iue
nitur: vel i eis libris qui scri
ptis ipsius copulantur: vel i
eis quos ipsius esse non du
bium est. capitulum. 20.
De regibus post salomonē: si
ue in iuda siue i isracl. ca. 21.
De hieroboam qui impietate
idolatrie subditūz sibi popu
lum prophanauit: in quo ta
mē nō destitit dō 7 pphas i
spirare: 7 multos sub idola
trie crimine custodire. c. 22.

De vari
orum
in cap
pore
neai
uissim
pore
De pp
postre
ca tps
lica p
C Aure
dirub
d E
tor
nibus
De terre
atq; tē
abrae
ta con
Quib?
os atq
nario
nar?
esau
ca sine
De tem
eius lo
De api
p̄ty ser
bonore
Quo reg
quoue
egypt
Quoz r
pto def
Quoz r
tus fir
rib? sit
Qm atq
ditar
perbi
Quid v
tione a
decal
Quo rge
egypt
q eide
etate si
De sacri

De vario vtriusque regni hebreorum statu: donec ab eo populi in captiuitatem diuerso tempore duceretur renouato potestate iuda in regnum suum quod nouissime in romanorum transisset potestatem. capitulum. 23.
De populis qui vel apud iudeos postremi fuerunt: vel quos circa tempora natiuitatis christi euangelica prodit historia. cap. 24.
C Aurelii augustini de ciuitate dei rubrice libri. xviij. incipiunt. d. Ebi. vsque ad ipsa saluatoris decem et septem voluminibus disputata sunt. c. pmi.
De terrene ciuitatis regibus atque temporibus: quibus ex ortu abrahe scilicet tempora supputata conueniunt. cap. 3. 2.
Quibus regnauit apud assyrios atque sicponios abrahe cetero nario isaac de promissione sit natus: vel ipsi isaac sexagenario esau et iacob gemini de rebecca sint editi. capitulum. 3.
De temporibus iacob et filij eius ioseph. capitulum. 4.
De api rege argiuorum: quem egypti serapim noiatum diuino honore coluerunt. cap. 5.
Quo regnante apud argiuos quoue apud assyrios iacob in egypto mortuus sit. cap. 6.
Quorum regum tempore ioseph in egypto defunctus est. capitulum. 7.
Quorum regum etate moyses natus sit: et quando demum israhel temporibus sit orta religio. cap. 8.
Quia atheniensium ciuitas sit condita: et quam causam nois eius varro perhibeat. capitulum. 9.
Quid varro tradat de nuncupatione ariopagite: et de diluuiio deuocationis. cap. 10.
Quo tempore moyses populum dei de egypto eduxerit: et iesu naue qui eidem successit quorum regum etate sit mortuus. cap. 11.
De sacris falsorum deorum: qui reges

grece illis temporibus instituerunt: qui ab exitu israel de egypto vsque ad obitum iesu naue dinumerantur. cap. 12.
Qualium fabularum signum exorta sint eo tempore qui hebreis iudices pisse ceperunt. ca. 13.
De theologis poetis. cap. 14.
De occasu regni argiuorum: quo tempore apud laurentes picus saturni filius regnum patris primus accipit. cap. 15.
De diomede post troie excidium in deos relato: cuius socij traditi sunt in volucres esse conuersi. capitulum. 16.
De incredibilibus hominum commutationibus quid varro crediderit. cap. 17.
Quid credendum sit de transformationibus: que arte demonum hominibus videntur accidere. cap. 18.
Quod eo tempore enee in italiam venerit: quo lapidon iudei presidebat hebreis. c. 19.
De successionem ordinis regni apud israelitas post iudices. 20.
De regibus laty: quorum primus enee et duodecim ante tinus diu facti sunt. cap. 21.
Quod eo tempore roma sit condita quo regnum assyriorum intercidit quo ezechias regnauit in iudea. cap. 22.
De sibylla erythrea: que inter alias sibyllas cognoscitur de christo euidentia multa cecinisse. cap. 23.
Quod regnante romulo septem sapientes claruerint: quo tempore decem tribus que israel dicebantur in captiuitatem a caldeis ducte sunt: idemque romulus mortuus diuino bonore donatus est. cap. 24.
Qui philosophi enituerint regnante apud romanos tartarico prisco: apud hebreos ezechia: cum hierusalem ca-

pta est templumque subuersum. capitulum. 25.
Quod eo tempore quo impletis. lxx. annis iudeorum est resoluta captiuitas: romani quoque a dominatu sunt regni liberati. capitulum. 26.
De temporibus prophetarum quorum oracula habentur in libris: quique tunc de uocatione gentium multa cecinerunt quando romanorum regnum cepit assyriorumque defecit. c. 27.
De his que ad euangelium christi pertinent quid osee et amos prophetauerint. cap. 28.
Que ab isaia de christo et ecclesia sint predicta. cap. 29.
Que micheas et ionas et iobiel nouo testamento congruentia prophetauerunt. cap. 30.
Que in Abdia in naum et abacuch de salute mundi in christo pronuntiata reperiantur. ca. 31.
De prophetia que in oratione Abacuch et cantico continentur. capitulum. 32.
De christo et uocatione gentium: que hieremias et sophonias prophetico spiritu sunt prefati. capitulum. 33.
De prophetia danielis et ezechielis que in christum ecclesiamque concordat. ca. 34.
De trium prophetarum uaticinio. id est aggei zacharie et malachie. capitulum. 35.
De Esdra et machabeorum libris. capitulum. 36.
Quod prophetica auctoritas omni origine gentilis philosophie inueniatur antiquior. ca. 37.
Quod quedam sanctorum scripta ecclesiasticus canon propter nimiam non receperit uelustate: ne per occasionem eorum falsa ueris inferentur. c. 38.
De hebraicis litteris que uique in sue lingue proprietate non fuerunt. capitulum. 39.

In quē finē venturus sit exit?
impiorum. caplm. 20.

De ciuitate dī augustini epi
icipiunt rubrice libri. 20.

q Uod quāuis oī tpe de
iudicet: i b tū libro d no
uissimo ei iudicio sit proprie
disputandū. caplm p mū.

De varietate rez hūanaz cui
nō pōt dici de se iudiciū dei
qūis nequeat inuestigari. c. 2.

Quid i libro ecclesiastē salomō
d his q i hac vita z bōis z ma
lis sūt cōia disputauit. ca. 3.

Qd ad differēdū d nouissimo
iudicio dei: noui primū testa
mēti ac deide veteri testimo
nia platurus sit. cap. 4.

Quib' sētētys dñi saluatoris:
diuinū iudiciū futurū in fine
seculi declaret. caplm. 5.

Que sit prima resurrectio: que
secunda. capitulum. 6.

De duab' resurrectiōib' z de
mille ānis qd in apocalypsi
ioānis scriptū sit: z qd de eis
rationabiliter sentiat. ca. 7.

De alligatiōe z solutione dia
boli. capitulum. 8.

Quid sit regnū scōz cū xpo p
mille ānos: z in q discernat a
regno eterno. cap. 9.

Quid rñdēdū sit eis q putant
resurrectionē ad sola corpo
ra nō ēt ad aīas ptinere. c. 10.

De gog z magog: quos ad per
sequendam ecclesiā dei solu
tus pzope finez seculi diabo
lus incitabit. capitulum. 11.

An ad vltimū suppliciiū perti
neat impioz: q descendisse
ignis d celo z eōs d comedif
se memorat. cap. 12.

An ante tempus persecutiōis
antichristi mille āni ānūne
randi sint. cap. 13.

De dñatiōe diaboli cū suis: z
p recapitulatiōe d resurre
ctiōe corpoz oīnz mortuoz:
z d vltia retributiōe. cap. 14.

Qui sunt mortui quos ad iudi
ciū exhibuit mare: vel quos
mors z inferi reddiderūt. c. 15.

De celo nouo z tēra noua. c. 16.

De ecclesie glorificatiōe sine
fine post mortē. cap. 17.

Quid apostolus petrus de no
uissimo dī iudicio predicare
docuerit mortuoz. cap. 18.

Quid apostolus paulus thesa
lonicē sīb' scripserit: z de ma
nifestatiōe antixpi: cui tēp'
dies dñi subsequet. ca. 19.

Quid idē apostolus i pma ad
eōs dē epistola de resurrectiō
ne mortuoz docuerit. ca. 20.

Quid esaias pphā de mortuo
rū resurrectiōe z retributiōe
iudicij sit locutus. cap. 21.

Qual futura sit egressio scōz
ad vidēdas pēas maloꝝ. 22.

Quid pphāuerit daniel d pse
cutione antixpi: z de iudicio
dei regnoꝝ scōz. cap. 23.

In psalmis dauidicis q de fine
seculi hui' z q d nouissimo dī
iudicio pphetantur. ca. 24.

De pphā malachie q dī iudi
ciū vltimū declarat. z quoz
dī p purificatorias penas fa
ciēda mūdatio. cap. 25.

De sacrificijs q sūt offerūt deo
sic placitura: quō i dieb' pñi
nis z ānis pōzib' placuerūt. 26

De separatiōe bonoz z maloꝝ
rū. per quā nouissimū iudiciū
discretis declaratur. cap. 27.

De lege moysi spiritali: intelli
gēda: ne i dñabilia murmu
ra carnal' sēsus icurrat. c. 28.

De aduētū helie ante iudiciū
cui' predicatione scriptura
rū secreta referāte iudei con
uertentur ad xpm. cap. 29.

Qd i libris veteris testamenti
cū dōs legi iudicatur: nō eui
dēter xpi psona mōstret: sed
ex qbus daz testimonijs vbi
dñs dōs loqitur appareat non
dubie q ipse sit xps. ca. 30.

Rubrice. xxi. libri de ciuita
te dei bti augustiniicipiūt.

d Eordie disputatiōis q p
us differēdū ē d ppetuo
supplicio dñatorū cū diabo
lo: q de eterna felicitate san
ctorum. capitulum. 1.

An possunt corpora in vltione
ignis esse perpetua. cap. 2.

An scēqns sit vt corporeū do
lozē se qf carnis iterit. ca. 3.

De nālib' exēpt: qz cōsidera
tio doceat posse int' cruciat'
viuētia corpa pmācre. c. 4.

Quāta sint que nō recte agno
sci queant. z tñ eadem eē nō
sit ambiguū. caplm. 5.

Quod nō omnia miracula na
turalia sint. sed pleraqz hūa
no igenio modificata: aut de
monū arte cōposita. ca. 6.

Qd i reb' miri sūma credendi
rō sit oīporētia creatori. c. 7.

Nō eē dñaz cū i aliq re cui' nā
innotuit: aliqd ab eo qd erat
notū:icipit eē diuersū. cap. 8.

De gebēna: eternarūqz qua
litate penarū. cap. 9.

An ignis gebēnal' si corporalis ē
possit maligō sps. i. d mōco i
corpeos tactu suo adurē. c. 10.

An hoc rō iusticie habeat: vt
nō sint extēsiōra penarū tpa
q fuerūt peccatoꝝ. cap. 11.

De magnitudie puaricatiōis
pñe: ob quam eterna pena
oībus debeatur q extra gra
tiā fuerit saluatoris. cap. 12.

Cōtra opiniōē eoz q putant
criosis supplicia p mortē cā
purgationis adhiberi. c. 13.

De pēis tpal' hui' vñe. qb' sub
iecta ē hūana cōditio. ca. 14.

Qd oē op' grē dī eruet nos de
pñiditate veteri mali: ad fu
turi seclī pñeat nouitatē. is

Sub qb' grē legib' oēs reg: ā
toꝝ habeant etates. cap. 16.

De his q putāt nullos hoīum
penas in eternum esse man

suras. capitulum. 7.
De his q̄ nouissimo iudicio p̄
pter intercessionē scōz nemi
nē putāt dānādū esse. cap. 18.
De his q̄ ipunitatē oīuz pctōz
pmittūt et hereticis p̄ p̄ci
pationē corpis xpi. cap. 19.
De his q̄ nō oib⁹: s̄ eis tñ qui
ap̄ catholicos sunt regnāt:
et si postea i multa c̄ria erro
resq̄ proruperint indulgen
tiam pollicentur. cap. 20.
De his q̄ eos q̄ pmanēt i catho
lica fide: et si pessime vixerit
et ob Byri meruerit tñ p̄pter
fidei fundamentū saluos eē
diffiniunt. capitulum. 21.
De his q̄ putāt ea c̄ria q̄ inf̄ ele
mosynaz opa pmittūt ad dā
natōis iudiciū n̄ vocari. 22.
Cōtra opinionē eoz q̄ dñt nec
diaboli nechoīum maloz p̄
petua futura supplicia. c. 23.
Cōtra eoz sēsū q̄ i iudicio dīoi
bus reis p̄pter scōz p̄ces pu
tant esse parcendū. cap. 24.
An hi qui iter hereticos bapti
zati sunt et deteriores postea
male viuēdo sūt scī: v̄l hi qui
ap̄ catholicos renati ad he
reticos aut scismata trāsierūt:
vel bi q̄ a catholicis apud q̄s
renati sūt nō recedētes crio
se viuere p̄stiterūt: possint p̄
uilegio sac̄oz remissionē et
ni sp̄are supplicij. cap. 25.
Quid sit i fūdamēto b̄re xpm:
et q̄b⁹ sp̄odeat salus quasi p̄
ignis v̄sturam. cap. 26.
Cōtra eoz p̄suasione q̄ putāt
sibi n̄ ob futura pctā i q̄b⁹ cū
el̄ynas facerēt p̄stiterūt. 27.
Aurely augustini d̄ ciuitate
dei incipiūt rubrice libri. 22.
d̄ E conditione angeloz
et hominum. caplm. i.
De eterna dei et incōmutabili
eius voluntate. caplm. 2.
De p̄missione et̄ne beatitudi
nis sanctoz et̄ perpetuis sup

plius impiorum. caplm. 3.
Cōtra sapiētes mūdi: q̄ putāt
frena boīuz corpa ad celeste
bitaculū n̄ posse trāsferri. 4.
De resurrectionē cānī: quā qdā
mūdo credētes nō credūt. 5.
Qd̄ roma p̄ditore suū romlm
diligēdo deū fecerit eccl̄a at
xps dñs credēdo dilexit. c. 6.
Qd̄ vt mūdos i xpm crederet:
virtutis fuerit diuine nō per
suasione humane. caplm. 7.
De miraculū q̄ vt mūdos i xps
credēz scā sūt: et fieri mūdo
credēte nō desinunt. cap. 8.
Qd̄ vniuersa miracula q̄ p̄ mar
tyres i xpi nole sūt ei fidi te
stimoniū ferāt q̄ i xps marty
res crediderūt. caplm. 9.
Quāto digni⁹ martyres bono
rant: q̄ iō mltā mira obtinēt
vt d̄s ver⁹ colat: q̄ demōes
q̄ ob hoc qdā faciūt: vt ipi dñ
esse credantur. caplm. 10.
Cōtra platonicos: q̄ d̄ nālibus
elemētōz p̄deribus argu
mentant̄ terrenū corpus in
celo eē non posse. cap. 11.
Cōtra calūnias ifidelīū: q̄bus
xpiāos d̄ credita resurrectio
ne carnis irrident. cap. 12.
An abortiui nō p̄tineant ad re
surrectionē: si p̄tinet ad nūe
rum mortuoz. caplm. 13.
An ifātes i ea sint resurrectu
ri habitudine corpis: quā h̄itu
ri erāt etatis accessu. cap. 14.
An ad corporis dñici modum
oīum mortuoz resurrectu
ra sint corpora. caplm. 15.
Qualitelligētia sit scōz cōfor
matio ad imaginē filij dī. 16.
An i suo sexu resuscitāda atq̄
māsurā sint corpora femina
rū mortuarū. caplm. 17.
De viro p̄fecto. i. ch̄risto: et cor
pore. i. eccl̄ia que est ipsius
plenitudo. capitulum. 18.
Qd̄ oīa vitia q̄ in hac vita b̄ua
no d̄ria sūt decori: in resurre

ctiōe nō sint futura. vbi ma
nētē nālī substantia i ynā pul
chritudinē et qualitas cōcur
ret et quāritas. capitulum. 19.
Qd̄ i resurrectione mortuoz
natura corpōz q̄buslibz mo
dis dissipatoz: i itegz vñcū
q̄ reuocanda erit. cap. 20.
De nouitate corpis spiritualis:
quā scōz caro mutabit. c. 21.
De miseris ac malis q̄b⁹ b̄ua
nū gen⁹ merito p̄me p̄uarica
tōis obnoxii ē: et a q̄b⁹ nemo
nisi p̄ xpi gr̄az libat. cap. 22.
De his q̄ p̄ter illa mala q̄ b̄ois
malisq̄ coia sūt: ad instoz la
borē spālīter p̄tinet. cap. 23.
De b̄ois q̄b⁹ et h̄ac vitā dāna
tioni obnoxiam creator imple
uit. capitulum. 24.
De perulacacia q̄rundā q̄ resur
rectionem carnis quāz sicut
predictum est totus mūdos
credit impugnāt. cap. 25.
Quō porphyry diffinitio: qua
bitis aīs putāt corp⁹ eē fugiē
dū ipi⁹ platōis snia d̄struat:
q̄ dicit sūmū deū oīs p̄misit
se: vt nunq̄ co: poribus exue
rentur. capitulum. 26.
De cōtrariis diffinitōibus pla
tonis atq̄ porphyry: i q̄b⁹ sit
vterq̄ alteri crederet: a veri
tate neuter deuiaret. ca. 27.
Quid ad verā resurrectionē fi
dē vel plato vel labeo vel et
varro p̄ferre potuerit: si opi
niones eoz in vnāz sententiā
conuenissent. capitulum. 28.
De q̄litate v̄sitiōis q̄ i futuro se
culo scī deū videbūt. cap. 29.
De eterna felicitate ciuitatis
dei sabbatozq̄ p̄petuo. ca. 30.

Aurely augustini d̄ ciuitate
dei rubrice feliciē expliciūt.

Aurelij Augustini episcopi de ciuitate dei
liber primus feliciter incipit.

Aterea cum roma

gottioz irruptioe agētū sub rege
Alarico atq; impetu magne cladis
euerfa ē: ei⁹ euerfione deoz falso
rū mutorūq; cultores: quos vſita
to noīe paganos vocamus: i xpia
nā religionē referre conātes: solito

acerbius z amarius deū vep blasphemare ce
perūt. Unde ego exardescēs zelo domus dei:
aduersus eoz blasphemias vel errores: libros
de ciuitate dei scribere iſtitui. Qd opus p ali
quot annos me tenuit: eo q; alia mltā itercur
rebāt: q; differrī nō oporteret: z me prius ad sol
uēdū occupabāt. Hoc autē d ciuitate dei gran
de opus tādē. xxi. libris ē terminatum: quoz
quiq; primi eos refellūt: q; res humanas ita p
ſperari volūt: vt ad hoc mutorū deoz cultū: q; s
pagani colere cōſueuerūt: necessariū esse arbi
trētur: z q; phibent: mala ista exoriri atq; abū
dare cōtēdūt. Sequētes autē quinq; aduersus
eos loquūtur: q; fatētur hec mala nec de fuisse
vnq; nec de futura mortalibus. z ea nunc ma
gna nūc parua locis tpius psonisq; variari.
Sed deoz mutorū cultū quo eis sacrificat: pp
vitā post mortē futurā eē vtilē disputāt. His
ergo. x. libris duc iste vane opiniones xpiane
religioni aduersarie refelluntur. Sed ne q; q;
nos aliena tñ redarguisse: nō autē nra asseruſ
se rephēderet: id agit paro altera operis hui⁹
q. xij. libris cōtinet. Quāq; vbi opus ē: z i prio
ribus. x. q; nra sūt asseramus: z i xij. posteriori
bus redarguamus aduersa. Duodecim ergo li
broz sequētū primi qtuor cōtinent exortū dua
rū ciuitatū: quaz ē vna dei: altera huius mū
di. Secūdi quatuor excursū eaz seu pcurſū.
Tertij vero: q; z postremi: debitos fines. Ita
oēs. xxi. libri cū sint de vtrazq; ciuitate cōſcri
pti: titulū tñ a meliore acceperūt: vt de ciuita
te dei pot⁹ vocarētur. In quoz decimo libro
nō debuit p miraculo poni: i Abrae sacrificio
flāmā celitus factā inter diu. ſas victimas cu
curriſſe: qm hoc illi i vſione mōstratū ē. In xij
libro qd dictū ē de Samuele: nō erat de filiis
Aaron: dicēdū potius fuit: nō erat filius sacer
dotis. Filios q; ppe lacerdotū cōſuctis sacerdo
tib⁹ succedere magis legitimi moris fuit. Nam
i filiis Aaron reperit p Samuelis: sed sacer

dos nō fuit: nec ita i filiis vt eū ipse genuerit
Aaron: sed sicut oēs illius ppli dñr filij israel.
De aduersariis nominis Christi. qbus in va
ſtatione vrbis propter Christū barbari peper
cerunt victis.

Capitulum primum.

Gloriosissima ciuitate dei: siue iboc te
poz cursu cū iter ipios pegrinat ex fi
de viuēs: siue i illa stabilitate sedis et
ne: quā nūc expectat p patiētiā: quoadusq; iu
ſtitia cōuertat i iudiciū: deiceps adeptura p ex
cellētiā victoria vltima z pace pfecta: hoc ope
ad te iſtituto: z mea pmissioe debito: deſedere
aduersus eos: q; cōditi ei⁹ deos suos pferūt
fili carissime Marcelline: suscepim magnū op⁹
z arduū: sed dō adiutor nſ. Nā scio qbus viri
bus opus sit: vt pſuadeat supbis quāta sit vir
tus humilitatis: qua fit vt oia terrena cacumi
na tpali mobilitate nutātia: nō humano vſur
pata fastu: sed diuina grā donata celsitudo trā
ſcēdat. Rex enim z cōditi⁹ ciuitatis huius: de
qua loqui iſtituimus: i ſcriptura ppli ſui ſentē
tiā diuine legis aperuit: qua dictū ē. deus sup
bis reſiſtit: humilibus autē dat gratiā. Hoc ve
ro qd dei ē: supbe quoq; aīe spūs iſtatus affe
ctat: amatq; ſibi i laudibus dici: p̄cercere sub
iectis: z debellare supbos. Vñ etiā de terrena
ciuitate: q; cū dñari appetit z ſi ppli ſeruiāt: p̄a
ei dominādū libido dñatur: nō est p̄tereūdū ſilē
tio qd dicere ſuſcepti huius operis ratio po
ſtulat z facultas datur. Ex hac nāq; exiſtū i mi
nici: aduersus quos deſendēda ē dei ciuitas:
quoz tamē multi correcto impietatis errore: cu
ues i eo ſūt ſatis idonei. Multi vero i eā tātis
exardescūt ignibus odioz: tāq; manifestus be
neficiis redēptoris ei⁹ ingrati ſūt: vt hodie cō
tra eā liguas mouerēt: niſi ferrū hoſtile fugiē
tes i ſacris ei⁹ locis vitā de qua ſupbiūt i
uenirēt. An nō etiā illi romani christi nomini
iſeſti ſūt: qbus ppter christū barbari peperce
rūt: Teſtatur hoc marty⁹ loca z baſilice aplo
rū: q; illa vaſtatione vrbis ad ſe cōfugiētes ſu
os alienosq; receperūt. Ducvſq; cruētus ſe
niebat inimicus. Ibi accipiebat i mēte truci
datis furoz. Illo ducebātur a miſerantibus bo
ſtibus: qbus etiā extra ipſa loca pepercerāt: ne
i eos icurrerēt q ſimile miſericordiā non habe
bāt. Qui tamē etiā ipſi alibi ruces atq; hoſti
limore ſeuiētes: poſtea q; ad loca illa veniebāt
vbi fuerat iſterdictū qd alibi iure belli licuiſſet:
tota feriēdire frenabat i manitas z captiuandi

Liber

cupiditas frāgebat. Sic euaserūt multi: q̄ nūc xp̄ianis tēporibus detrahūt: z mala q̄ illa ciuitas ptulit xp̄o ip̄itāt. Bona vero que i eos vt uiuerēt ppter ch̄risti bonorē facta sunt: nō ip̄itāt ch̄risto nostro: sed fato suo. Cū potius deberēt sigd recte saperēt illa q̄ ab hostibus aspera z dura p̄pessi sunt: illi diuine puidētie tribuere que solet corruptos hoīnz mores bellis emēda re atq̄ oterere. Itēq̄ vitā mortaliū iustā atq̄ laudabilē talibus afflictōibus exercere: reprobātāq̄ vel i meliora trāsferre: vel in his adhuc terriis propter vsus alios detinere. Illud vero qd̄ eis vel vbiq̄q̄ ppter ch̄risti nomē vel in locis ch̄risti nomini dicatissimis z amplissimis: ac plargiore misericordia ad capacitātē multitudine electis p̄ter belloz morē truculētī barbari pepercūt: hoc tribuere tēporibus ch̄ristianis. hinc deo agere gratias: hinc ad eius nomē veraciter currere: vt effugiāt penas ignis eterni. Quod nomē multieoz mēdaciter vsurparūt: vt effugerēt penas p̄sentis exitij. nā quos vides petulāter z pcaciter insultare seruis Ch̄risti: sunt i eis plurimi q̄ illū iteritum cladēq̄ non euasissent: nisi seruos ch̄risti se esse sinxissent: z nunc ingrata superbia atq̄ impijssima insania eius nomini resistūt corde peruerso: vt sempiternis tenebris puniātur. ad quod nomen ore vel subdolo sfugerūt: vt tpali luce fruerētur.

¶ Quod nulla vnq̄ bella ita gesta sunt: vt victores propter deos eorum quos vicerant parcerent victis.

Capitulum. ij.

Quod bella gesta ascripta sunt: vel ante aditā romā: vel ab eius exortu z impetio: legāt z proferāt sic ab alienigenis aliquā captā esse ciuitatē: vt hostes q̄ ceperāt: parcerēt eis quos ad deoz suoz tēpla sfugisse cōpererāt: aut aliquē ducē barbarū p̄cepisse vt irrupto oppido nullus feriret: q̄ in illo z illo tēplo fuisset iuētus. Nōne vidit eneas priamū paras sanguine fedātē: quos ipse sacrauerat ignis? Nōne diomedes z vlyxes celsis summe custodibus arcis corripuere sacrā effigiē manibusq̄ cruciatis virgineas ausi diue ottingere vitas? Nec tamē quod sequitur vep̄ ē ex illo fluere ac retro sublapsa referri spes danaum: postea qppe vicerūt: postea troiā ferro ignibusq̄ delerūt. Postea sfugiētē ad aras priamū obtrūcauerūt. Nec ideo troia periit qz minervā perdidit. Quid enim prius ipsa minerva perdidit: vt periret: an forte custodes suos? Hoc

sane vep̄ est: illis quippe iterēptis potuit auferri. Neq̄ enim homines a simulacro: sed simulacrum ab hominibus seruabatur. Quomodo ergo colebatur vt patriam custodiret et ciues: que suos non valuit custodire custodes?

¶ Quam imprudenter romani penates: qui troiam custodire non poterant: sibi crediderūt profuturos.

Capitulum tertium.

Ecce qbus dijs vrbē romā seruandā se cōmēdasse gaudebat. Omnium miserabile errozē: z nobis succēfēt: cū de dijs eoz talia dicimus: nec succensent auctoribus suis: quos vt ediscerēt mercedē dederūt. Doctoresq̄ ipsos isuper: z salario publico z bonoribus dignissimos habuerūt. Nēpe apud virgiliū quē p̄pterea paruuli legūt: vt videlicet porteta magnus omniumq̄ p̄clarissimus atq̄ optimus teneris ebibitus annis nō facile obliuione possit aboleri secūdū illud Oratij. Quo semel ē ibuta recēs seruabit odorē Testa diu. Apud hūc ergo virgiliū nēpe uno iducitur ifesta troianis eolo v̄etoz regi aduersus eos irritādo dicere: Heno inimica mibi tyrrbenum nauigat equoz Jliū i italiā portā: victosq̄ penates. Ita ne istis penatibus victis romā ne vincerentur prudētes cōmēdare debuerūt? Sed hec iuno dicebat velut irata mulier qd̄ loqueret igno rans? Quid eneas ipse pius toties appellatus nōne ita nārat. Pāthbus otriades arcis p̄beiq̄ sacerdos Sacra manu victosq̄ deos paruūq̄ nepotem Ipse trahit: cursuq̄ amens ad limina tendit? Nonne deos ipsos quos victos nō dubitat dicere: sibi potius q̄ se illis perhibet commendatos cum ei dicitur: Sacra suosq̄ tibi cōmendat troia penates? Si igitur virgilius tales deos z victos dicit: z vt vel victi quoquo modo euaderent homini cōmēdatos: que demencia est existimare his tutoribus romam fuisse sapiētē commissam: z nisi eos amisisset non potuisse vastari? Immo vero victos deos tāq̄ p̄sides ac defensores colere quid est aliud q̄ tenere nō numina bona: sed demōnia mala? Quanto enim sapientius creditur romam ad istam cladem non fuisse venturam: nisi prius illi perissent: sed illos potius oliz fuisse perituros nisi eos quātum potuisset roma seruasset? Nā quis nō cum aduerterit videat quanta sit vanitate presumptum non posse vinci sub defensoribus victis: z ideo perisse: quia custodes perdidit deos: cum vel sola potuerit esse causa pe-

Primus

reūdi: custodes habere voluisse perturos? Nō itaq; cū de dijs victis illa scriberetur: et caneretur poetas libebat mēiri: sed cordatos homines cogebat veritas confiteri. Uex ista oppotunius alio loco diligēter copioseq; tractanda sunt. Nūc quod instituerā de igratis dicere hominibus: parūper explicē vt possum: qui ea mala que pro suorū mox peruersitate merito blasphemātes patiuntur christo imputant. Quod aut illis etiā talibus propter christum parciatur nec dignantur attendere: et eas linguas aduersus eius nomen dementia sacrilege peruersitatis exercent: quibus linguis vsurpauerunt mendaciter ipsum nomen vt viuerent.

De asylo iunonis i troia: qd neminē liberauit a grecis: et basilicis aploz: que omnes ad se cōfugiētes a barbaris defenderūt. Capitulum. iij.

El quas linguas i locis ei sacratis metuēdo psserūt: vt illuc tuti atq; muniti vbi propter eū illesi ab hostibus fueride i eū maledictis hostilibus pssirent. Ipsa vt dixi troia mater populi romani: sacratis in locis deoz suorū munire non potuit ciues suos ab ignibus ferroq; grecoz eosdē deos colētū quin etiā iunonis asylo custodes lecti phenix et dirus vlixes predam asseruabāt. Huc vndiq; troia gaza incensis erepta adytis mensq; deozum Erateresq; auro solidi captiuāq; veltis Longeritur: pueri et panide longo ordine matres Stant circuz. Electus est videlicet locus tante decē sacratus: non vnde captiuos non liceret educere: sed vbi captiuos liberet includere. Compara nunc asyllum illud non cuiuslibet dei gregalis vel de turba plebis: sed iouis ipsius sororis et coniugis et regine oium deozū cum memorijs nostrozū apostolorū. Illuc incensis templis et dijs erepta spolia portabantur non reddenda victis sed diuidenda victoribus. huc autem et quod alibi ad ea loca compertum est pertinere: cum honore et obsequio religiosissimo reportatus est. Ibi amissa hic seruata libertas. Ibi clausa: hic interdicta captiuitas. Ibi possidenda a dominantibus hostibus premebantur: huc liberanda a miserātibz hostibus ducebantur. Postremo illud iunonis templum sibi elegerat auaritia et superbia leuium grecorum: istas christi basilicas misericordia et humilitas etiam immanium barbarorum.

De generali cōsuetudine hostiū victas ciuitates euertētū. quid cato senserit. Capitulum. v.

si forte greci qdē i illa sua victoria tepis deoz cōmuniū ppercerunt: atq; illo cōfugiētes miseros victosq; troia nos ferire vel captiuare nō ausi sunt. Sed virgili⁹ poetaz more illa mēit⁹ ē. Immo hō more hostiū ciuitates euertētū ille dīscripsit. Quē more etiā cato: sic scribit salusti⁹ nobilitate vitatis historicus: snia sua: quā de ciuitatis i senatu bñit cōmemorare nō ptermittit. Rapi⁹ et gines: pueros: viuelli liberos a parētū cōplexu: mīes familiarū pati q̄ victorib⁹ collibuisse: pbana atq; domos spoliari: cedē icēdia fieri. Postremo armis atq; cadauerib⁹ crnore atq; luctu oia cōpleri. Dic si pbana tacuisset: deoz sedib⁹ solere hostes parcere putarem⁹: et hec nō ab alienigenis hostib⁹: s; a catilina et socijs ei⁹ nobilissimis senatorib⁹ et romanis ciuib⁹ romana tēpla metuebāt. Sed bi videlicet pditi et pñe parricide.

Qd ne romani qdē ita villas ceperūt ciuitates vt i tēplis eaz parcerēt victis. Capitulum. vi.

Uid ergo p mltas gētes q̄ iter se bella gesserūt: et nūq; victis i deoz suorū sedib⁹ ppercerūt nī fmo discurrat⁹. Romanos ipsos videam⁹: ipsos inq; recolam⁹: respiciamusq; romanos: de quoz p̄cipua laude dictū ē: parcere subiectis et debellare sup̄bos et q̄ accepta iniuria ignoscere malebāt. p̄p̄eq; Qñ tot tātasq; vrbes: vt late dñarentur expugnatas captasq; euertētū: legat nobis q̄ tēpla excipere solebāt: vt ad ea q̄sq; cōfugissent liberaret. An illi faciebāt et scriptores earū dē reze gestaz ista reticebāt? Ita ne vero q̄ ea q̄ laudaret maxime regrebāt: ista p̄clarissima secundū ipsos pietatis idicia preterirent? Egregius romani nominis marcus marcellus: q̄ syracusas vrbe ornatissimā cepit: refertur eā prius fleuisse ruiturā: et ante eius sanguinē suas illi lachrymas effudisse. Sessit et curā pudicitie etiā i hoste seruāde. Nā priusq; oppidū victor inisset inuadi: constituit edicto: ne quis corpus libez violaret. Euerfa est tamen ciuitas more bellorum: nec vspiam legitur ab imperatore tam casto atq; clementi fuisse p̄ceptum: vt quisquis ad illud vel illud templum fugisset haberetur ille sus. Quod vtiq; nullo modo preteriretur: quādo nec eius fletus nec quod cōdixerat pro pudicitia minime violanda potuit taceri. Fabius tarētine euerfor vrbs a simulacroz dedicatione abstinuissē laudat. Nā cū ei scriba suggestisset: quid de signis deoz que multa capta

Liber

fuerat fieri iuberet: cōtinētiā suā et iā iocādo cōdiuit. Quēsiuit enī cuiusmodi eēnt: et cū ei nō solū mīsta grādia: vepetiā renūciarent arma: ta: relinq̃mus inquit tarētis deos: ratos.

¶ Quod in euerfioe vrbis q̃ aspe gesta sunt: d cōsuetudine acciderit belli: q̃ vero clemēter: de potētia puenerit nominis xp̃i. Capl̃z. vii.

CUm igit nec illius fletū nec hui⁹ risuz nec illi⁹ castā miam: nec hui⁹ facietam cōtinētiā romanorū rex gestaruz scrip̃tores tacere potuerunt: quādo p̃mitteret si aliquibus hoib⁹ in bonorē cuiuspiā deorū suorū sic peccisset: vt in q̃cūq; tēplo cedē vel captiuitatē fieri p̃biberet. Quicqd ergo vastationis: trucidatiōis: dep̃datiōis: crematiōis: afflictionis: ista recētissima romana clade cōmissuz ē: fecit B cōsuetudo belloz. Qd autem more nouo scī ē: q̃ inuitata rex facie imantaz barbara taz mitis apparuit: vt amplissime basilice iplēde pplō cui parcere cligerent et d̃cernerent: vbi nemo feriret: vnde nemo raperet: q̃ liberādi multi a miseratib⁹ hostibus ducerent: vnde captiua di nulli nec a crudelibus hostib⁹ abducere: hoc x̃f in omni: h̃ xp̃i ano tēpozi tribuēdū q̃sq; nō videt cec⁹: q̃sq; videt nec laudat ingtus: q̃sq; laudati reluctat isanus ē. Absit vt prudēs q̃sq; hoc feritatu ipu tet barbarorū. Truculentissimas et seuisimas mētes ille terruit: ille frenauit: ille mirabiliter tempauit q̃ per p̃betā tāto ante p̃dixit: Visti tabo i virga iniquitates eoz: et i flagellis peccata eoz: miam autē meā nō disp̃gā ab eis. Dicit ali q̃s: cur ergo ista diuina mīa et iā ad ipsos igratosq; puenit. Cur putamus nisi q̃z eam p̃buit: q̃ q̃tidie facit ozni solez suū sup bonos et malos et pluit sup iustos et iniustos. Quāuis enī qdaz eoz ista cogitātes penitēdo ab impietate se corrigāt: qdā h̃o sicut apls dicit diuicias bonitatis et lōganimitatis dei cōtēnētes secūdū duritiaz cordis sui: et cor impenitēs i b̃saurizēt sibi irāz i die ire et reuelationis iusti iudicij dei: qui reddet vnicuiq; secūdu op̃a ei⁹: tñ patiētiā dī ad penitentiā inuitat malos: sicut flagellū dei ad patiētiā erudit bonos. Itēq; mīa dei fouēdos amplectit bonos: sicut seueritas dei puniēdos corripit malos. Placuit quippe diuine prouidentie preparare in posterum bona iustis quibus non fruuntur iniusti: et mala impiis quibus non excruciantur boni.

¶ De commodis et incommodis que bonis ac

malis plerūq; communia sunt. Capl̃m. viii.

Ista vero tp̃alia bona et mala vtriusq; voluit eē coia: vt nec bona cupidi⁹ appetant: q̃ mali q̃z habere cernuntur: nec mala turpiter euitēt: q̃bus et boni plerūq; afficiunt. Interest autē plimū q̃lis sit vsus vel eaz rex q̃ prospere: vel eaz que vñr aduerse. Nam bonus tēporalibus nec bonis extollit nec malis frāgitur. Malus autē ideo huiusce modi i felicitate punitur: quia felicitate corūpit. Q̃sēdit tñ de⁹ sepe et iā in his distribuēdis euidētius opationē suā. Nam si nunc omne peccatum manifesta plecteret pena: nihil vltimo iudicio reseruari putaret. Rursus si nulluz peccatū nunc puniret apta diuinitas: nlla esse puidētia diuina crederet. Similiter i rebus secundis: si nō eas deus quibusdā petentibus euidētissima largitate cōcederet: nō ad eum ista p̃tinere diceremus. Itemq; si oibus eas petentibus daret: nō nisi propter talia p̃mia seruandum illi eē arbitrarent: nec pios nos faceret talis seruit⁹: sed potius cupidos et auaros. Nec cū ita sint q̃cūq; boni maliq; parit afflicti sūt: nō ideo isti afflictī n̄ sūt: q̃z afflictū nō ē qd vtriq; p̃pessi sunt. Manet enim dissimilitudo passioz et iā i similitudine passionū: licet sub eodē tormēto nō ē idem x̃tus et vitiū. Nam sicut sub vno igne aux rutilat et palea fumat: et sub eadē tribula stipule cōminuūtur frumēta purgant: nec ideo cū oleo amurca cōfundit: quia eodē p̃zeli pōdere exp̃mit: ita vna eadēq; vis irruēs bonos p̃bat ac purificat: eliquat malos dānat: vastat: et extirpat. Vñ in eadē afflictione mali detestant deū atq; blasphemāt: boni autē precant et laudāt. Tñ interest nō q̃lia sed q̃lis q̃sq; patiat. Nā parimortu exagitāt et exbalat horribili cētū: et suauit fragrat vnguētū.

¶ De causis correctionū p̃pter quas et boni et mali pariter flagellantur. Capitulu. ix.

Quid igitur in illa rerum vastitate christiani passi sunt: quod non eis magis fideliter ista considerantibus ad prouectum valeret. Primo q̃ ipsa peccata quibus deus indignatus impleuit tantis calamitatibus mundum humiliter cogitantes: quantum lōge absint a facinorosis flagitiosis atq; impiis: tamē non ṽsgadeo se a delictis deputant alienos: vt nec temporalia pro eis mala pepti se iudicēt dignos. Excepto enī q̃ vnusq; q̃z quātūlibet laudabiliter viuēs cedit in q̃busdā

caruali scupiscētie: et si nō ad facinorū immānī
tātē z gurgitem flagitiorū atq; impietatis abo
minationē: ad aliq; tñ peccata vel rara vel tan
to celebrīora q̄sto minora. Hoc ergo excepto
q̄ tādē facile repitur: q̄ eosdē ipsos ppter q̄z
horredā supbiā: luxuriāq; z auaritiā: atq; exe
crabiles iniquitates z impietates dō sicut minā
do p̄dixit: ceterit frās: sic bēat vt hñdi sūt: sic cū
eis uiuat: vt cū talibus vinēdum ē? Plerūq;
enī ab eis docēdis: admonēdis: aliquādo etiā
obiurgādis z corripēdis male dissimulat: vel
cū laboris piget: vel cū os eoz corā gbus ve
recūdāmur offendere: vel cū eozū inimicitias
deuitamus: ne impediāt z noceāt in istis t̄pali
bus rebus: siue q̄s adipisci adhuc appetit nra
cupiditas: siue quas amittere formidat infir
mitas: ita vt q̄uis bonis maloz vita displice
at: z ideo cū eis nō incidāt in illā dānationem:
q̄ post hāc vitā talibus p̄parat: tñ qz ppterea
peccatis eoz dānabilibus parcūt: dum eos in
suis: licet leuib⁹ z venialibus metuūt: iure euz
eis t̄pali ter flagellant: q̄uis in eternū minime
puniāt. Jure istā vitā quādo diuinitus affligū
tur cū eis amarā sentiūt: cuius amādo dulce
dinē peccāribus eis amari eē noluerūt. Nam si
ppter ea q̄sq; obiurgādis z corripēdis male
agētibus parcūt: qz opportunius t̄ps ingrit: vt
eis dē ipsis metuūt: ne deteriores ex hoc efficiā
tur: vel ad bonam vitam et piam erudiendos
impediant infirmos alios z premant atq; euer
tant a fide: nō videtur esse cupiditatis occasio
s; cōsiliū charitatis: illud est cupidabile q̄ bi q̄ dī
similiē viuūt z a maloz factis abhorrēt: parcūt
tñ peccatis alienis q̄ docere aut obiurgare
deberēt: dū eoz offēsiōes cauēt: ne sibi noce
ant in his rebus gbus licite boni atq; inocēter
vtunt: sed cupidius q̄ oportebat eos q̄ in hoc
mūdo pegrinānt z spem supne patrie p̄ se ge
runt. Nō soluz q̄ppe infirmiores vitā ducētes
diugalē filios hñtes z habere querētes domos
ac familias possidētes quos ap̄s i ecclia allo
q̄tur docēs z monēs quēadmodum viuere de
beant vxores cū maritis: z mariti cū vxoribus
z filij cū parentibus: z parētes cū filiis: z serui
cū dñis: z dñi cum seruis: multa t̄palia: multa
terrena libēter adipiscunt: z moleste amittūt:
ppter q̄ nō audēt offēdere boies: quoz sibi vi
ta cōtaminatissima z cōsceleratissima displicet:
vex etiā bi q̄ supiorē vite gradū tenēt: nec diu
galibus vinculis irretiti sunt: z victu paruo ac

regumēto viuūt: plerūq; sue fame ac saluti dū
insidias atq; impetus maloz timēt: ab eoz re
p̄bēsiōne sese abstinēt: z q̄uis nō in tātum eos
metuāt: vt ad similia ppetrāda q̄uilibet eoz
terroribus atq; improbitatibus cedāt: ea ipsa
tñ que cū eis nō perpetrāt nolūt plerūq; corri
pere: cū fortasse possint aliquos corripēdo cor
rigere: ne si nō potuerint: sua salus ac fama in
piculū exitiūq; pueniat. Nec ea cōsideratiōe q̄
suam famā ac salutem vidēt esse necessariam
vtilitati erudiendoz boiū: s; ea potius infir
mitate qua delectat lingua blādiēs z human⁹
vies: z reformidat vulgi iudicium: z carnis ex
crutiatio vel pemptio. Hoc ē ppter qdā cupi
ditatis vincla: nō ppter officia caritatis. Nō mi
bitaq; vidēt hec parua eē causa q̄re cū malis
flagellantur z boni: quando deo placet p̄ditos
mores etiā t̄paliū penarum afflictioē punire.
Flagellant eis s̄l nō qz s̄l agūt malā vitā: sed
qz simul amāt tēporalē vitā: non qdē equaliter
s; tñ simul: quam boni cōtemnere deberent: vt
illi cor̄p̄ti atq; cor̄p̄ti cōsequerētur eternas
ad quā consequendā si nollēt eē socij: ferrent
z diligerent inimici: quia donec viuunt semp
incertū est vtrū volūtātē sint i melius mutatu
ri. Qua in re nō vtiq; parem sed lōge grauior
rem habēt causaz: q̄bus p̄ prophetā dicit. Ille
qdē in suo peccato moriet: sanguinē autem
eius de manu speculatoris regrā. Ad hoc enī
speculatores hoc est populoz p̄positi cōstituti
sunt in ecclesijs: vt nō parcāt obiurgando pec
cata. Nec ideo tamē ab huiusmodi culpa pe
nitus alienus ē: q̄ licet p̄positus nō sit: in eis tñ
q̄bus vite huius necessitate coniungit multa
monēda vel arguēda nouit z negligit: deuitās
eoz offēsiōes ppter illa q̄bus in hac vita non
in debitis vtitur: s; plus q̄ debuit delectat. De
inde hñt aliam cām boni quare tēporalibus af
fligantur malis: quales habuit iob: vt sibi ipse
humanus animus sit p̄batus z cognitus: q̄ta
virtute pietatis gratis deum diligit.

Qz scī i amissiōe rez t̄paliū nihil peat. Ca. x.
Uibus recte cōsideratis atq; per spe
ctis attende vtrum aliquid mali acci
derit fidelibus z pijs: qd eis non in bo
nū verteret: nisi forte putandū ē apostolicam
illam vacare sententiam vbi ait. Scimus quo
nias diligētibus deum omnia cooperant in bo
num: amiserunt omnia que habebant. Nūqd
fidem: nunquid pietatem: nunquid interioris

Liber

bois bona qui est ante dei diues? De sunt opes
xpianoz: quib' opulētos dicebat apl's: vbi ait.
Est aut' quest' magnus pietas euz sufficientia.
Nihil enī intulimus in hunc mūdum: s; nec au-
ferre aliqd possumus: bñtes autē victuz z tegu-
mētuz his cōtenti sumus. Nā qui volūt diuites
fieri: incidūt in tentationē z laqueū z desideria
multa z noxia que mergūt hoies in interituz et
pditionē. Radix enī est oīum maloz auaricia:
quā qdā appetētes a fide perrauerūt: z iserue-
rūt se dolorib' mult'. Quib' ergo frenē diuitie
illa vastatōe perierūt: si eas sic habebāt quēad-
modū ab isto foris paupē int' diuite audierāt:
idesi si mūdo vtebant tanq' nō videntes: potue-
rūt dicere qd ille grauitē tētatus z minime su-
perat. Nudus ingt exiit de vtero matris mee:
nudus i terrā reuertar: dñs dedit dñs abstulit:
sicut dñs placuit ita factū est: sit nomē dñi bñdi-
ctū: vt bon' seruus magnas facultates bēret:
ipām dñi sui volūtatem cui pedissequus mēte
ditesceret: nec cōtristaret eis rebus viuens reli-
ctis: quas fuerat cito moriēs relictur'. Illi autē
isfirmiores qui terrenis his bñs q'uis ea nō pre-
ponerēt xpō: aliquantula tñ cupiditate cohere-
bant: quātum hec amādo peccauerūt: pdendo
senferūt. Tñ quippe doluerūt: q'ntum se dolo-
ribus inferuerāt: sicut aplm dixisse supra ome-
morauī. Oportebat enī vt eis adderet etiā ex-
pimentozuz disciplina: a qbus fuerat tā diu ne-
glecta verboz. Nā cū dixit apl's: qui volūt di-
uites fieri in tentationē incidūt z cetera: profe-
cto in diuitijs cupiditatē reprehēdit: nō faculta-
tem: quā precepit alibi dicēs. "p'cipe diuitib'
huius mūdi nō supbe sapere: neq; sperare in ier-
to diuitiaruz suaz: s; in deo viuo q' pstat nobis
oīa abūdāter ad fruēdū: bñ faciāt diuites: sint
in opibus bonis: facile tribuāt: cōmunicēt: the-
saurizēt sibi fundamētū bonuz in futurū: vt ap-
prehendāt verā vitā. Nec qui de suis faciebāt
diuitijs magnis sūt lucr' leuia dāna solati plus:
q' letati ex his que facile tribuēdo tutius serua-
uerūt: q' cōtristati ex his q' timide retinēdo facili-
us amiserūt. Hoc. n. potuit i terra perire qd pi-
guis inde trāsserre. Nā qui receperūt cōsiliū
dñi sui dicētis: nolite condere vobis i terra the-
sauros: vbi tinea z rubigo extermināt: z vbi fu-
res effodiunt z furant: s; thesaurizate vobis in
celo thesauros q' fur nō accedit neq; tinea cor-
rūpit. vbi. n. ē thesaur' tuus: ibi erit z cor tuus:
tribulatōis tpe pbauerūt q' recte sapuerūt: nō

cōtēnendo veracissimū pceptorē: z thesauri
sui fidelissimū iunctissimūq; custodē. Nā si mul-
ti sūt gauisi ibi se habuisse diuitias suas: quo cō-
tigit vt hostis nō accederet: quāto certius z se-
curius gaudere potuerūt: q' mōrtui sui dei illuc
migrauerāt: quo accedēdo nō posset? Un' pau-
linus nō nolēs ep's ex opulentissimo diuite vo-
lūtate pauprimus z copiosissime sanctus: qñ z
ip'as nōlā barbari vastauerūt cū ab eis tenere
tur sic in corde suo: vt ab eo postea cognouim'
precabā. Dñe non excrucier ppter aurū z ar-
gentū: vbi. n. sint oīa mea tu scis: Ibi enī haber-
bat oīa sua vbi eū cedere z thesaurizare ille mo-
nuerat: q' bec mala mūdo vētura pdixerat. Ac
phoc qui dñs suo monēt obediētiā: vbi z quō
thesaurizare deberēt: nec ip'as frenas diuitias
barbaris incurstantib' amiserūt. Quos autē non
obediētiā penituit: qd de talibus rebus faciēdū
esset si nō precedēte sapia certe cōsequēte expi-
entia didicerūt. At enī qdā boni etiā xpiani tor-
mentis excruciatī sūt: vt bona sua hostib' pde-
rēt. Illi hō nec pdē nec pdere potuerūt bonū
quo ipsi boni erāt. Si autē torqueri q' māmōna
inigtatis pdere maluerūt boni nō erāt. Admo-
nēdi autē fuerāt qui tanta patiebant pro auro:
quanta essent sustinēda pro xpō: vt eū poti' di-
ligere discerēt: q' pro se passos eterna felicitate
ditaret: nō aurū z argentuz pro quo pati miser-
rimū fuit: seu mentiēdo occultaret: seu vep' di-
cēdo prodere. Nāq; inter tormēta nemo xp's
cōfiteō amittit: nemo aurū nisi negādo suauit.
Quocirca vtiliora erāt fortasse tormēta: q' bo-
nū icorruptibile amādū docebāt: q' illa bona q'
sine vllo vtili fructu dñs sui amore torq'bant:
S; quidā etiā nō bñtes qd proderent dum nō
credūtur torzi sūt: z bi forte habere cupiebant:
nec sancta volūtate pauperes erant. Quibus
demonstrandū fuit: nō facultates s; ip'as cupi-
ditates talib' eē dignas cruciatib'. Si hō me-
lioris vite pposito reconditū aurū z argentūq;
nō habebant: nescio qdem vtrū cuiq; taliū acci-
derit: vt dū habere credit torqueretur. Verū
tamen etiā si accidit: profecto qui inter illa tor-
mēta paupertatem sanctam cōfitebatur: xp'm
cōfitebāt. Quapropter z si nō meruit ab hosti-
bus credi: nō potuit tamē sancte paup'atis cō-
fessor sine celesti mercede torqueri. Multos in-
quiunt etiā xpianos fames diuturna vastauit:
hoc quoq; in vsus suos boni fideles pie tolerā-
do verterūt: quos. n. fames necauit: a malis vi-

te bur' nē
capit: do
De fin
breyoia
nibus q
mune el
nō fuer
te tam l
Nec m
maius z
est. Qui
illa finia
Lū autē
huius ca
cōtēntū
sic quer
do an or
tius elig
q' seme
Sz alit
dus rel
cleata
bona v
tem: nū
curand
accidat
tur. Cu
rem fuit
gentium
ra et by
mortui
De se
niano e
absum
taras:
dicere
cidan
q' obe
bus o
piā sic
occidu
pus oc
pus oc
qd ait

re huius sic corporis morbo eripuit. Quos autem non ne-
cavit: docuit per vium: docuit perducere ieiunare.
De fine temporalis vite sine longioris sine
breuioris.

Capitulum. xi.

Ed enim multi etiam christiani interfecti sunt:
multi multarum mortuum feda varietate
consumpti. Hoc si egre ferendum est: om-
nibus qui in hanc vitam procreati sunt vtriusque con-
mune est. Hoc scio neminem fuisse mortuum: qui
non fuerat aliquando moriturus: finis autem vi-
te tam longa quam breuiem vitam hoc idem facit.
Neque enim aliud melius aliud deterius: aut aliud
maius et aliud breuius est: quod iam pariter non
est. Quid autem interest quo mortis genere vita
ista finiat: quam ille cui finit iterum mori non cogit?
Cum autem vnicuique mortali sub quotidianis vite
huius casibus innumerabiles mortes quodammodo
continetur quod diu incertum est quena earum ventura
sit: quero vtrum satius sit vitam perpeti morien-
do an omnes timere viuendo. Nec ignoro quod ier-
tius eligatur diu viuere sub timore tot mortuum
quod semel moriendo nullam deinceps formidare.
Sed aliud est quod carnis sensus infirmo pau-
dus refugit: aliud quod mentis ratio diligenter enu-
cleata convincit. Mala mors putanda non est: quam
bona vita precesserit. Neque enim facit mala mor-
tem: nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum
curandum est eis qui necessario morituri sunt: quod
accidat ut moriantur: sed moriendo quo ire cogan-
tur. Cum igitur christiani nouerint longe melio-
rem fuisse religiosi pauperis mortem inter lin-
gentium canum linguas quam ipso iuuente in purpu-
ra et bysso: horrenda illa genera mortuum quid
mortuis obfuerunt qui bene vixerunt?

De sepultura humanorum corporum: quam chris-
tiani etiam si fuerit negata nil adimit. Ca. xij.

Enim in tanta strage cadauerum nec se-
peliri potuerunt. Neque istud pia fides ani-
mi reformidat: tenet predictum. Nec
absumentes bestias resurrecturis corporibus obfu-
turas: quorum capillus capitis non peribit: nullo modo
diceret veritas: nolite timere eos qui corpora occi-
dunt: animam autem non possunt occidere: si quis
quod obesset future vite: quod inimici de corpori-
bus occisorum facere voluissent. Nisi forte quis
piam sic absurdus est: ut contendant eos qui corpora
occidunt non debere timeri ante mortem ne cor-
pus occidat: et timeri debere post mortem: ne cor-
pus occisum sepeliri non sinat. Falsum est ergo
quod ait christus: qui corpus occidit et postea non

habent quid faciant: si habent tanta que de ca-
daveribus faciant: absit ut falsum sit quod ve-
ritas dicit. Dictum est enim aliquid eos facere cum
occidunt: quod in corpore sensus est occidendo: po-
stea vero nihil habere quod faciant: quod nullus sen-
sus est in corpore occiso. Multa itaque corpora
christianorum terra non tegit: sed nullum eorum: quicquid
a celo et a terra separauit: quam tota implet presen-
tia sui qui nouit unde resuscitet quod creauit.
Dicitur quidem in psalmo. Posuerunt mortalia
seruorum tuorum escas volatilibus celi: carnes
sanctorum tuorum bestiis terre. Effuderunt san-
guinem eorum sicut aquam in circuitu iherusa-
lem: et non erat qui sepeliret. Sed magis ad exag-
gerandam crudelitatem eorum qui ista fecerunt
non ad eorum infelicitatem qui ista perpessi sunt.
Quantis enim bec in conspectu hominum dura
et dira videantur: sed preciosa est in conspectu do-
mini mors sanctorum eius. Proinde omnia ista id est
curatio funeris: conditio sepulture pompa exe-
quiarum magis sunt viuorum solatia quam subsidia
mortuorum. Si aliquid prodest impio sepultura
preciosa: oberit pio vilis aut nulla. Preclaras
exequias in conspectu hominum exhibuit purpu-
rato illi diuiti turba famulorum: sed multo cla-
rior in conspectu domini vlceroso illi pauperi mi-
nisterium prebuit angelorum: qui eum non extu-
lerunt in marmoreum tumulum: sed in abrahe
gremium susulerunt. Rident hic illi contra quos
defendendam suscepimus ciuitatem dei. Verum
me sepulture curam etiam eorum philosophi contem-
pserunt: et sepe vniuersi exercitus domini pro terre
na patria morerentur: ubi postea iaceret vel quibus
bestiis esca fierent non curarunt. Licuitque de
hac re poetis plausibiliter dicere. Celo tegitur
qui non habet vitam. Quanto minus debent de
corporibus insepultis insultare christianis: quibus
et ipsius carnis et membrorum omnium reforma-
tio: non solum ex terra: verum etiam ex aliorum
elementorum secretissimo sinu quo dilapsa ca-
davera recesserunt in temporis puncto reddenda
et reintegranda promittitur?

Que sit ratio sanctorum corporum sepeliendi. Ca. xij.

Ec ideo tamen continenda et abijicienda sunt
corpora defunctorum maximeque iustorum
atque fidelium: quibus tamque organum et vas
ad omnia bona opera sanctus usus est spiritus. Si enim prima ve-
stis et anulus ac signum huiusmodi tanto cari est po-
steris: quanto erga parentes maior extitit affe-
ctus: nullo modo ipsa spernenda sunt corpora:

Liber

que utiq; multo familiarius atq; coniunctius q̃
q̃libet indumēta gestamus. Nec enī nō ad or
namētū vel adiutoriū qd̃ adhibetur extrinsecus
sed ad ipsam naturam hominis p̃tinent. Unde
et antiquoz iustoz funera officiosa pietate cu
rata sunt: et exēge celebrare: et sepultura pulsa
ipsiq; dū viuerent hoc de sepeliendis vel etiā
trāsferēdis suis corporibus filijs mādauerūt:
et ibobias sepeliēdo mortuos deus p̃meruisse
teste angelo cōmēdat. Ipse quoq; dñs die ter
tio resurrecturus: et religiose mulieris bonum
opus p̃dicat: p̃dicādūq; cōmendat q̃ vnguētū
p̃ciosum sup mēbra eius effuderit: atq; hoc ad
eum sepeliēdum fecerit: et laudabilē cōmemo
rant in euāgelio: q̃ corpus eius de cruce acce
ptum diligēter atq; honorifice tegēdum sepe
liendūq; curarūt. Uex iste auctoritates non s̃
admonent q̃ insit vllus cadaveribus sensus:
s̃ ad dei p̃uidētiā: cui placēt etiā talia pie
tis officia: corpora quoq; mortuoz p̃tinere si
gnificāt pp̃t fidē resurrectiōis astruēdā. Ubi
et illud salubrit̃ discis q̃ta possit eē remunera
tio p̃elemosynis: quas viuētibus et sentiētibus
exhibemus: si neq; hoc apud deū perit qd̃ ex
animis hominū mēbris officij diligētiēq; p̃sol
uitur. Sūt qdē et alia que sancti p̃iarche d̃ cor
porib; suis vlt̃ cōdēdis vel trāsferēdis p̃phetico
spū intelligi dicta voluerūt. Nō aut̃ hic loc' ē vt
ea p̃tractemus: cū sufficiat ea q̃ diximus. S̃
si ea que fūstetādīs viuētibus sunt necessaria:
sicut victus et amictus: q̃uis cū graui afflictio
ne desint: nō frāgūt i bonis p̃ferēdi tolerādiq;
x̃tutē: nec eradicāt ex aīo pietatē. s̃ exercita
tā faciūt fecūdiōrē: q̃to magis cū desint ea q̃
curādis funeribus cōdēdisq; corporibus defū
ctoz adhiberi solēt: nō efficiūt miseros i occul
tis p̃ioz sedibus iā getos. Nec p̃ hoc qñ ista ca
daverib; xp̃ianoz in illa magne vrbis vel etiā
alioz oppidoz vastatiōe defuerūt: nec vnoz
culpa est qui non potuerunt ista p̃bere: nec
pena mortuozum q̃ non possunt ista sentire.

De captiuitate sanctorum: quibus nunquā
diuina solatia defuerunt. Capitulum. xliij.

Ed multi inquit xp̃iani etiā captiui
ducti sūt. Hoc sane miserrimū ē: si aliq;
ducti potuerūt vbi deū suū nō inuene
rūt. Sūt in scripturis sanctis huius etiā cladis
magna solatia. Fuerūt i captiuitate tres pue
ri: fuit daniel: fuerūt ali; p̃betes: nec deus de
fuit cōsolator. Sic nō dierunt suos fideles sub

diatiōe gētis: s̃z barbare: tñ humane: qui pro
phetā nō deseruit: nec in viscerib; belue. Hoc
q̃ illi cū qbus agimus malū irridere q̃ crede
re: q̃ tñ in suis litteris credūt arionē metymneū
nobilissimū citharistā cū esset eiectus de navi
exceptū delphini dorso: et ad terrā eē p̃uectus
Uex illud nostrū de iona propheta incredibi
lius est. Plane incredibilis: quia mirabilis:
et mirabilis quia potentius.

De regulo in q̃ captiuitatis ob religionē etiā
spōte tolerāde extat exēplū. quod tñ illi deos
colenti prodesse non potuit. Capitulum. xv.

Abent tñ isti de captiuitate religionis
cām etiā spōte tolerāda: et in suis p̃cla
ris viris nobilissimū exēplū. Marcus
regulus impator populi romani captiuus ap̃
carthaginēses fuit: q̃ cū sibi mallēt a romanis
suos reddi q̃ eoz teneri captiuos: ad hoc ipe
trādū etiā istū p̃cipue regulū cū legatis suis
romā miserūt: pus iuratōe cōstrictū: si qd̃ vole
bāt mime pegisset: reditūq; eē cāthaginē. Per
rexit ille atq; in senatu cōtraria p̃suasit: quoniā
nō arbitrabat̃ vtile eē romane reipublice mu
tare captiuos. Nec post hāc p̃suasionez a suis
ad hostes redire cōpulsus ē: s̃z q̃ iurauerat: id
spōte impleuit. At illi eū excogitatis atq; hor
rēdis excruciatibus necauerūt. Inclusū q̃ppe
angusto ligno vbi stare cogerēt: clauisq; acu
tissimis vndiq; cōfixo: vt se in nullā eius par
tē inclinaret sine penis atrocissimis etiā iugulā
do p̃merūt. Merito certe laudat̃ x̃tutē tam
magna infelicitate maiorē: et p̃ deos ille iura
uerat: quoz p̃cultu p̃hibito has generi huma
no clades isti opinant̃ infligi. Qui ergo pp̃tes
colebant̃ vt vitā istā p̃spērā redderēt. si verū
iurati has irrogari penas seu voluere seu p̃mi
sere: qd̃ piuro grauius irati facere potuerunt.
S̃z cur rōcinationē meā nō potius ad vtrūq;
cōcludā: Deos certe sic ille coluit: vt propter
iurifurādī fidē nec remaneret in patria nec in
de quo libet ire: s̃z ad suos acerrimos inimicos
redire minime dubitaret. Hoc si huic vite vtile
existimabat: cui tñ horrēdū exitū meruit: p̃cul
dubio fallebat̃. Suo q̃ppe docuit exēplo nūl
deos ad istā tp̃alē felicitatē suis p̃desse cultor
ib;: qñ qdē ille eoz dedit̃ cultui: et vict' et capti
uus adduct' ē: et q̃ noluit aliter q̃ p̃ eos iurane
rat facere: nouo ac prius iaudito nimūq; horri
bili supplicij genere cruciat' extictus ē. Si aut̃
cultus deoz post hāc vitā velut mercedē red

didit felicit
ideo dicēte
deos suos
diligētiū
fuit: Nūl
q̃ demētiā
audeat vni
nō posse: v
rētia deoz
re q̃ singu
aut̃ vicu
lūq; cruci
tūisse x̃tutē
aitas. Nec
aliud ciuit
Quā obre
tus fuerit.
plo cogitū
re: q̃ extri
de ille care
rauit offēd
tate se bñ
si nō nūm
ciuitati tā
potuisse f
Uex q̃to
ni viciā sū
religionē
q̃ si dñs eo
illoz dū ei
dū aliā nō
mortē supp
to minus n
in captiuit
nam patriā
suis sedib;
An stup
numpassa
virtus ani

in aliena
in quā dā
pietas: nō
potius di
dā coarta
enis respō
solationē.
matū: vir

Primus

didit felicitatē: cur calūniantur tēpibus xpianis
ideo dicētes vbi accidisse illā calamitatē: qz
deos suos colere desinit: cū potuerit etiā illos
diligētissime colēs tā ifelix fieri q̄ ille regulus
fuit? Nisi forte cōtra clarissimā veritatē tāta q̄
q̄ demētia mire cecitatis obniti: vt ostendere
audeat vniuersā ciuitatē deos colētē ifelicē eē
nō posse: vñū vero hoiez posse: qd videlicet po
tētia deoz suoz mltos poti⁹ sit idonea serua
re q̄ singulos: cū mltitudo ostet ex singulis. Si
autē dicūt marcū regulū etiā illa captiuitate il
lisq̄ cruciatib⁹ corporis animi vtute bñm eē po
tuisse vtus poti⁹ vera grā: q̄ brā possit eē z ci
uitas. Necq̄ eiz aliū de brā ciuitas: aliū de hō: cū
aliud ciuitas nō sit q̄ concors hoīuz multitudo.
Quāobrem nōdū iteriz disputo q̄lis i regulo vir
tus fuerit. Sufficit nunc q̄ isto nobilissimo exē
plo cogūtur fateri nō pp corporis bona: vñ eaz
rep̄ q̄ extrinsec⁹ hōi accidūt colēdos deos: qñ q̄
de ille carere bis oib⁹ maluit: q̄ deos p quos iu
rauit offēdere. Sed qd faciem⁹ hoib⁹ q̄ glīatur
talē se bñisse ciuē: q̄lē timēt hēre ciuitatē? Qd
si nō timēt: tale ergo aliqd q̄le accidit reglo etiā
ciuitati tā diligētē q̄ ille deos colētē accidere
potuisse fateātur: z xpianis tēpib⁹ nō calūnient.
Uex qz de illis xpianis orta q̄stio ē: q̄ etiā capti
ui ducti sūt: hoc itueāt z taceāt: q̄ saluberrime
religioni exhibē ipudētē atq̄ ipudētē illudūt
qz si dijs eoz pbzo nō fuit q̄ atētissimus cultor
illoz dū eis iurissurādi fidē seruaret p̄ia caruit
dū aliā nō hēret: captiuusq̄ apud hostē p lōgā
mortē supplicio noue crudelitatis occisus ē: mlt
to minus nomen criminandum est christianum
in captiuitate sacraozum suozum: qui super
nam patriam veraci fide expectantes: etiam in
suis sedibus peregrinos se esse nouerunt.

An stupris que etiam sanctarum forte virgi
num passa est captiuitas: contaminari potuerit
virtus animi sine volūtatis assensu. Capl. xvi.

Agnum sane se crimē putāt obijcere
xpianis: cū eoz exaggerātes captiui
tatē addūt supra ēt cōmissa: nō soluz
in aliena matrimonia q̄ginesq̄ nupturas: s̄ ēt
in quasdā scimoniales. Dic vero nō fides: non
pietas: non ipsa virtus que castitas dī: sed nra
potius disputatio iter pudorē atq̄ rōnē q̄bus
dā coartat angustijs. Nec tm curamus hic ali
enis respōsionez reddere: quātū ipsis nris cō
solationē. Sit igitur i primis positū atq̄ cōfir
matū: virtutē qua recte viuuntur ab animi sede

inēbris corporis impare: sanctūq̄ corpus vsu
fieri sacte volūtatis. Qua incōcussa ac stabili
pmanēte: q̄qd aliud de corpe vel in corpe se
cerit: qd sine peccato pprio non valeat euitari
p̄ter culpā eē patiētis. Sed qz nō solum qd ad
dolorē: verū etiā qd ad libidinē pertinet in cor
pore alieno ppetrari pōt: quicqd tale perpetra
tū fuerit: z si retētā cōstātissimo aio pudicitiam
nō excutit: tamen pudorē icutit: ne credatur fa
ctum cū mētis etiam voluntate: quod fieri for
tasse sine carnis aliqua voluptate non potuit.
De morte voluntaria ob metū pene siue de
decozis.

Capitulum. xvij.

Per hoc z que se occiderūt ne quicq̄
huiusmodi paterent: q̄s humanus affe
ctus eis nolit ignosce. Et q̄ se occide
re noluerūt ne suo facinore alienū flagitiū de
uitaret: q̄s eis hoc crimini dederit: ipse crimi
ne ispiētē nō carebit. Nā vtiq̄ si nō licet pua
ta ptāte hoiez occidere vel nocētē: cuius occi
dēdi licētia lex nulla cōcedit: pfecto etiā q̄ scipz
occidit homicida ē: z tāto fit nocētior cū se occi
derit: quāto inocētior i ea causa fuit qua se occi
dēdū putauit. Nā si inde factū merito detesta
mur: eūq̄ veritas iudicat cū se laqueo suspēdit
scelerate illius traditionis auxisse potius q̄ ex
piasse cōmissū: qm̄ dei misericordiā desperādo
exitabili ter penitēs: nullū sibi salubris penitē
tie locū reliq̄: quāto magis a sua nece se abli
nere debet: q̄ tali supplicio qd i se puniat nō hēt
Judas eiz cū se occidit sceleratū hoiez occidit: z
tamē nō solū Christi: vep̄ etiā sue mortis reus si
niuit hāc vitā: qz licet ppter suū scelus: alio suo
scelere occisus ē. Cur autē hō q̄ mali nihil fecit si
bimale faciat: z scipz iterficiēdo hoiez iterfici
at inocētē: ne aliū patiat inocētē: atq̄ i se ppe
tret peccatū ppriū: ne i eo perpetretur alienū?
De aliena violētiarum libidine: quā i oppres
so corpore mēs inuita perpetitur. Capl. xvij.

Tenim ne vñ aliena polluat libidome
ruit? Nō polluet si aliena erit. Si autē
polluet aliena nō erit. S̄ cū pudicitia
virtus sit animi: comitēq̄ beat fortitudinē: qua
potius q̄libet mala tolerare q̄ malo cōfēire de
creuit. nullus autē magnanimus z pudicus i po
testate habeat qd de sua carne fiat: sed tātū qd
annuat mēte vel renuat: q̄s eadē sane mēte pu
tauerit se pdere pudicitia: si forte i appbēsa vel
oppressa carne sua exerceatur z expleat libido
nō sua? Si enim hoc modo pudicitia perit: pfe

Liber

cto pudicitia animi & tuus si erit: nec ptinebit ad ea bona quibus bene viuunt: sed in bonis corporeis numerabitur: quia sunt vires: plebitudo: sana iteraque valitudo: ac si quid huiusmodi est. Que bona etiam si minuantur: bona iustitiamque vitam omnino non minuant. Quod si tale aliquid est pudicitia: ut quod pilla ne amittatur etiam cum periculo corporis laborat? Si autem bonum animi est: etiam oppresso corpore non amittitur: quoniam etiam sancte continentie bonum cum immundicie carnalium concupiscentiarum non cedit: et ipsum corpus sanctificatur: et ideo non cum eis cedere in concussa intentione possit. Nec de ipso corpore perit scitatus quod eo sancte vitæ diu perseuerat voluntas: et quantum in ipso est et facultas. Neque enim eo corpus sanctum est quod eius membra sunt integra: aut eo quod nullo directatur a tactu cum possint diuersis casibus et vulnerata vim perpeti et medici aliqui salutem opitulantes hec ibi faciunt quod horret aspectus. Obstetrix virginis cuiusdam integritatem manu velut explorans seu malivolentia seu inscia siue casu dum inspicit perdidit. Non opinor quoniam ita stulte sapere: ut huic perisse aliquid existimet etiam de ipsius corporis scitatus: quibus membris illius integritate iam perditam: quocirca propositum animi permanere: per quod etiam corpus sanctificari meruit: nec ipsum corpori aufert scitatem violentia libidinis aliene: quam seruat perseuerantia continentie sue. An vero si aliquam feminam mente corrupta violenterque propositum quod deo vouerat: pergit vitianda ad deceptoris suum: adhuc eam pergentem sanctam vel corpore dicimus: ea sanctitate animi per quam corpus sanctificabatur amissa atque destructa. Absit hic error: et hinc potius admoneamur ita non amitti corporis scitatem manere animi sanctitate etiam corpore oppresso: sicut amittitur corporis scitatus violenter animi scitatus etiam corpore intacto. Quam obrem nobis quod in se morte spontanea puniat feminam sine ulla consensione sua violentè oppressa et alieno contra peccato: quanto minus ante hoc fiat ne admittatur homicidium certum: cum ipsum flagitium quamuis alienum adhuc pedit iterum? De Lucretia que se oblatum sibi stuprum peremit.

Capitulum xix.

A forte huic perspicue rationi qua dicimus corpore oppresso nequaquam proposito castitatis ulla in malum consensione mutato alius tantum esse flagitium quod opprimeret concubuerit: non illius quod oppressa concubuit nulla voluntate consenserit. Contra dicere audebunt hi contra quos feminam christianam in captiuitate oppressarum: non tantum metes veritatis corpora sancta defecimus: Lu-

cretiam certe matronam nobilem veteremque romanam pudicitie magnis efferunt laudibus. Huius corpore cum violenter oppresso tarquinij regis filius libidinosè potitus esset: illa scelus improbissimi iuuenis marito collatino et propter quo bruto viris clarissimis et fortissimis indicauit: eosque ad vindictam constrinxit. Deinde fedius se commissi egra atque impatiens se peremit. Quid dicemus? adultera hec an casta iudicanda est? Quis in hac controuersia laborandum putauerit? Egregie quidam ex hoc veraciterque declamans ait mirabile dictum. Duo fuerunt: et vnus adulterium admisit. Splendide atque verissime. Intuens enim in duorum corporum coniunctione: vnus inquinatissimam cupiditatem: alterius castissimam voluntatem: et non quid coniunctione membrorum: sed quod animorum diuersitate agere attendens. duo inquit fuerunt: et adulterum vnus admisit. Sed quid est hoc quod in eam grauius vindicatur que adulterium non admisit? Nam ille patria etiam cum patre pulsus est: hec summo macrata est supplicio. Si non illa impudicitia qua iuxta comprimatur: non est hec iusticia qua casta puniatur: vos appello leges iudicesque romani. Nempe post perpetrata facinora nec quoniam scelestum et indematum impune voluistis occidi. Si ergo ad vestrum iudicium quicquam deferret hoc crimen vobisque probaret non solum indemnata: verum etiam castas et innocentes interfecit esse mulierem: nonne enim quid fecisset seueritate congrua plecteretur? Hoc fecit illa lucretia: illa sic predicata lucretia: innocens casta: vim perperam: lucetiam insuper interemit. Proferte sententiam: quod si propterea non potestis: quod non astat quas punire possitis: cur interfecit innocens et caste tanta predicatione laudatis? Quam certe apud inferos iudices etiam tales quales poetarum vestrorum carminibus cantantur: nulla ratione defecitis constituta: scilicet inter illos qui sibi letum infontes pererere manu lucemque perossi piecere aias: cui ad superna redire cupienti fas obstat: tristisque palus innabilis vnda alligat. An forte ideo ibi non est: quia non infontem: sed male sibi consciam se peremit. Quid si enim quod ipsa tantummodo non se poterat: quamuis iuueni violenter irruenti etiam sua libidine illecta consensit. Idcirco in se puniens ita voluit: ut morte putaret expiandum quod nec sic quidem occidere se debuit: si fructu osam posset apud deos saluos agere penitentiam. Verum forte ita est: falsum est illud quod fuerit

duo: et adulterium vnus admisit: sed potius am-
bo adulterium commiserunt: vnus manifesta iuasi-
one: altera latente confessione: non se occidit isonte:
et ideo potest alterius eius defensoribus dici. non
esse apud iseros iter illos quibus libenter isontes pepe-
rere manu. Sed ita hec causa ex vtroque latere
coartatur: vt si extenuatur homicidium: adulterium
confirmetur. Si purgatur adulterium: homicidium cu-
muletur. Nec oino iuenit exitus vbi dicitur: si adul-
tera cur laudatur: si pudica cur occiditur? Nobis
enim in hoc tam nobili femine huius exemplo ad istos
refutandos: quod christianis feminis in captiuitate con-
fessis alieni ab omni cogitatione scitatis insultant: suf-
ficere: quod in publicis eius laudibus dictum est: duo fue-
runt: et adulterium vnus admisit. Talis est Lucre-
tia ab eis magis credita est: quam se nullo adulterino
potuerit maculare consensu. Quod ergo seipsam
quod adulterium protulit: etiam non adultera occidit:
non est pudicitie caritas sed pudoris infirmitas. Pu-
duit eam eius turpitudinis aliene in se committere: etiam
si non secum. et Romana mulier laudis auda: ni-
mius veritas est ne putaretur quod violenter est passa cum
viueret: libenter passa si viueret. Unde ad ocul-
los hominum mentis sue teste illam penam adhibenda pu-
tauit: quibus conscientiam demonstrare non potuit. So-
cia quippe facti se credi erubuit: si quod alius in ea se-
cerat turpiter ferret ipsa patienter. Tamen nec in se vl-
te sunt crimine alienum: ne aliorum sceleribus adderet
sua: si quoniam hostes in eis occupando stupra commise-
rant: ille in seipsis homicidia erubescendo committeret.
Habent quippe itus gloriam castitatis: testimonium
conscientie: habent autem coram oculis dei sui: nec re-
quirunt amplius vbi quid recte faciant: non amplius
habent ne deuiet ab auctoritate legis diuine: cum
male deuiant offensione suspicionis humane.
Nulla est auctoritate quam christianis in quolibet causa
huiusmodi voluntarie necis attribuat. Cap. xx.

Non est eis frustra in sacris canonicisque libris
nisi quod nobis diuinitus preceptum promissum
vere reperiri potest: vt vel ipsius adipiscende
mortalitatis: vel vilius carendi cauendique mali
causa nobismetipsis necesse iheramus. Nam et phi-
bitos nos esse intelligendum est vbi lex ait: non occi-
des: preterea quod non addidit: proximum tuum: sicut fal-
sus testimonium cum vetaret: falsum inquit testimo-
nium non dices aduersus proximum tuum. Nec ideo
tamen si aduersus seipsum quicquid falsum testimonium
dixerit: ab hoc crimine se putauerit alienum: quoniam
regulam diligendi proximum a semetipso dilector ac-
cepit: quando quidem scriptum est: diliges proximum tuum

sicut teipsum. Porro si falsi testimonij non minus
reus est qui de seipso falsus fatetur: quam si aduer-
sus proximum hoc faceret cum in eo precepto quo
falsus testimonium prohibetur: aduersus proximum pro-
hibeatur: possitque non recte intelligentibus videri
non esse prohibuit vt aduersus seipsum quisque fal-
sus testis assistat: quanto magis intelligendum est non
licere homini seipsum occidere: cum in eo quod scri-
ptum est occides: nibilo deinde addito: nec ipse vti-
que cui precipitur intelligatur exceptus. Unde quod
dum hoc preceptum etiam in bestias ac pecora conatur
extendere: vt ex hoc etiam nullum eorum liceat occide-
re. Cur non ergo et herbas et quicquid humo ra-
dicatus alicui ac figitur? Nam et hoc genus rerum
quibus non sentiat dicitur viuere: ac per hoc potest
et mori: proinde etiam cum vis adhibetur occidi. Un-
de et apostolus cum de huiusmodi seminibus
loqueretur: tu inquit quod seminas non viuifi-
catur nisi prius moriatur: et in psalmo scriptum
est. Occidit vites eorum in grandine. Numquid
igitur ob hoc cum audiuius non occides: vir-
gultum vellere nefas dicimus: et manicarum
errozi insanissime acquiescimus? His igitur de
liramentis remotis cum audimus non occides
si propterea non accipimus hoc dictum esse de
fructibus: quia nullus est eis sensus: nec de irra-
tionalibus animantibus: volatilibus: natatili-
bus: ambulatilibus: reptilibus: quia nulla nobis
ratio sociantur: quam non eis datum est nobiscum
habere communes. Unde iustissima ordinatione
creatoris et vita et mors eorum nostris visibus sub-
ditur. Restat vt de homine intelligamus quod
dictum est non occides. Non aliter ergo nec te: ne-
que enim qui se occidit aliud quam hominem occidit.

De interfectionibus hominum que ab homi-
cidij crimine excipiuntur. Capitulum. xxj.

Quodam vero exceptiones eadem ipsa
diuina fecit auctoritas: vt non liceat ho-
minem occidi: sed his exceptis quos deus
occidi iubet: siue data lege: siue ad personam pro-
tempore expressa iussione. Non autem ipse occidit
ministerium debet iubere: sicut adminiculum gladi-
us est videnti: et ideo nequaquam contra hoc preceptum
fecerunt quo dictum est: non occides: quod deo aucto-
re bella gesserunt: aut personam gerentes publice po-
testatis secundum eius leges: hoc est iustissime ra-
tionis imperio: sceleratos morte punierunt. Et
Abraham non solum non est culpatus crudelitatis crimine:
verum et laudatus est nomine pietatis: quod voluit filium ne-
quam scelerate sed obedienter occidere. Et merito

Libor

grit vtrū p iussu dei sit habēdū quod lepte filiā
q pū occurrit occidit: cū se imolatur deo id vo-
uisset: quod redeūti de pzelio victori pūmitus
occurrisset Nec sūpson aliter excusat q seipsū
cū hostib' ruina domus oppōsit: nisi q spūs la-
tēter hoc iusserat: qper illū miracula faciebat.
¶ Qd nūq possit mors volūtaria ad magni-
tudinē animi pertinere. Capitulum. xxiij.

His ergo exceptis quos vel lex iusta ge-
neraliter: vel ipse fons iusticie d's spe-
cialiter occidi iubet: quisq; boiem vel
seipsum vel quēlibet occiderit: homicidij crimi-
ne inectit. Et qūq; hoc i seipsis ppetrauerūt:
animi magnitudine fortasse mirādi: nō sapiētie
sanitate laudādi sunt: quāq; si rationem dilige-
tius cōsulas: nec ipsa qdē animi magnitudo re-
cte nominat: vbi qsq; nō valendo tolerare vel
queq; aspera: v' aliena peccata se ipse itereme-
rit. Magis enīz mēo i firma dephēdit: q ferre
non potest vel durā sui corporis seruitutē: vel
stultā vulgi opinionē. Maiorq; animus meri-
to dicēdus ē: q vitā crūnosa; magis potest fer-
re q fugere: et humanū iudiciū maximeq; vul-
gare: quod plerūq; caligine erroris inuoluitur
pre cōscie luce ac puritate cōrēnere. Quāobzē si
magno animo fieri putādū ē: cū sibi bō ingerit
mortē: ille potius theobrotus i hac animi ma-
gnitudine reperit: quē ferūt lecto platonis li-
bro vbi de immortalitate anime disputauit se p-
cipitē dedisse de muro. atq; ita ex hac vita emi-
grasse ad eā quā credidit eē meliorē: Nihil eiz
vrgebat aut calamitatis aut criminis: seu vepz
seu saluum: qd nō valēdo ferre se auferret: sed
ad cape scēdā mortē atq; ad huius vite suauia
vicula rumpēda: sola affuit animi magnitudo.
Qd tamē male potius factū ē q bene testis ei
potuit esse plato ipse quez legerat. q pfecto id
pēpue potissimūq; fecisset vel etiaz pcepisset:
nisi ea mēte qua immortalitātē aie vidit: nequa q;
faciēdū: quimetia phibēdū eē iudicasset. At eiz
multi se iteremerūt: ne i manus hostiū puenirēt
nō modo qrimus vtrū sit factū: sed vtrū fuerit
faciēdū. Sana qppe ratio etiā exēplis antepo-
nēda ē: cui qdē et exēpla cōcordāt: sed illa q tāto
digniora sunt imitatioe: qto excellētiore pieta-
te. Nō fecerūt pīar: he: nō pphē: nō apli: qz et
ipse dñs iesus xp̄s quādo eos q psecutionē pa-
terētur: fugere admonuit de ciuitate i ciuitatē
potuit admonere vt sibi manus i ferrēt: ne ima-
nus psequētiū puenirēt. Porro si hoc ille nō ius-

sit aut monuit: vt hoc modo sui ex hac vita emi-
graret: quibus emigrantibus se māfiones eter-
nas pparatur esse pmissit: qlibet exēpla oppo-
nāt gētes que ignorāt deū: manifestum est hoc
non licere colentibus vnum verum deum.

¶ Quale exēplū sit catonis: q se victoriā cesa-
ris non ferens interemit. Capitulum. xxiij.

Ed tamē etiā illi pter lucretiā de qua
supra satis qd videbat diximus: nō fa-
cile reperiūt de cui' auctoritate pscriv-
bāt: nisi illū catonē q se vtrice occidit: nō qz solus
id fecit: sed qz vir doctus et pbus bēbat: vt me-
rito putaret recte etiaz fieri potuisse vel posse
qd fecit. De cuius facto qd potissimū dicaz: nisi
q amici eius etiā docti qdā viri: q hoc fieri pū-
dētius dissuadebāt: ibecillioris q fortioris ani-
mi facin' eē cēsuerūt: quo demōstraret nō bo-
nestas turpia pcauēs: sed i firmitas aduersa nō
sustinēs. Hoc et ipse cato i suo carissimo filio iu-
dicauit. Nā si turpe erat sub victoriā cesaris vi-
uere: cur auctor huius turpitudinis peior filio
fuit: quē de cesaris benignitate oia sperare pce-
pit? Cur nō et illū secū coegit ad mortē? Nam si
eū filiū q contra iperū i hostē pugnauerat: etiā vi-
ctorē laudabiliter torquat' occidit: cur victus
victo filio pepercit cato: q nō pepercit sibi? An
turpi' erat contra iperū eē victorē: q contra decus
ferre victorē? Nullo modo igit' cato turpe esse
iudicauit sub victore cesare viuere: alioquin ab
hac turpitudine paterno ferro filius liberaret.
Quid ē ergo nisi q filiū quātū amauit: cui par-
ci a cesare et spauit et voluit: tñ glie ipi' cesar: ne
ab illo etiā sibi parceret: vt ipse cesar dixisse fer-
tur iudic: aut vt aliqd nos miti' dicam' erubuit?
¶ Qd i ea virtute qua regulus catone pstatior
fuit: multo magis emineāt xpiani. Capl's. xxiij.

Nolunt autēz isti contra quos agimus
vt sanctum virum iob qui tam horren-
da mala in sua carne perpeti maluit: q;
illata sibi morte omnibus carere cruciatibus:
vel alios sanctos ex nostris litteris summa au-
ctoritate celsissimis fideq; dignissimis: q capti-
uitatem dominationemq; hostium ferre: q sibi
necem inferre maluerint: catoni preferamus.
Sed ex litteris eorum eundem illum marco ca-
toni marcum regulum preferamus. Cato enīz
nūq; cesarem vicerat cui victus dedignatus
est subijci: et ne subijceretur a seipso elegit oc-
di. Regulus autem penos iam vicerat: impe-
rioque romano romanus imperator non ex-

Primus

ciuibus volēdā: sed ex hostibus laudādā victo-
riā reportauerat: ab eis tamen postea victus
maluit eos ferre seruiēdo: q̄ eis se auferre mo-
riēdo. Proinde suauit et sub carthaginēsiū dñā-
tione patiētia: et i romanoz dilectōe cōstātiā.
nec victū auferēs corpus ab hostibus: nec iui-
ctū a ium a ciuibus. Nec q̄ se occidere noluit:
vire huius amore fecit. hoc pbauit cū causa p-
missi iurisq̄ iurādī ad cōsēdē hostes: quos graui-
us i senatu verbis q̄ i bello armis offēderat si-
ne vlla dubitatōe remeauit. Tātus itaq̄ vire
huius cōtēptor cū semētibus hostibus p̄ quasi-
bet penas eam finire: q̄ seipse perimere malu-
it: magnū scelus eēsi se hō iterimat. p̄culdubio
iudicauit: iter suos oēs laudabiles et virtutū i-
signibus illustres viros nō pferūt romanime-
liorē: quē neq̄ felicitas cōiuperit: nā i tāta vi-
ctoria pauprimus pmāsit: nec ifelicitas frege-
rit: nā ad tata exitia reuertit itrepidus. Porro
si fortissimū et pclarissimū viri terrene p̄ie defē-
sores: deozq̄ licet falsoz nō tñ fallaces cul-
tores: sed veracissimi etiā iuratores q̄ hostes vi-
ctos more ac iure belli ferire potuerunt: hi ab
hostibus victi seipfos ferire noluerūt: et cū mor-
tē minime formidarēt: victores tamē dños fer-
re q̄ eā sibi iferre maluerūt: quāto magis xp̄ia-
ni vep̄ deū colētes: et sup̄ne p̄ie suspirātes ab
hoc facinore tēperabūt: si eos diuina dispositio
vel pbādos vel emēdādos ad rēpus hostibus
subiugauerit: quos i illa humilitate nō deserit
q̄ ppter eos tā humiliter venit altissimus: p̄re-
sertim quos nullius militaris ptātis vel talis
militie iura cōstringūt ipsū hostē ferre superatū.
Quis ergo tā malus error obrepit: vt bō se oc-
cidat: vel quia in eum peccauit: vel ne in eum
peccet inimicus cum vel peccatorem vel pec-
caturum ipsum occidere non audeat inimicū.
¶ Quod peccatum non per peccatum debeat
declinari.

Capitulum. xxv.

Nenim timēdū ē et cauēdū: ne libidini
hostili subditū corpus illecebrosa vo-
luptate animū alliciat cōsentire pecca-
to. Proinde iquiūt nō iā ppter alienū: sed ppter
suū peccatū ante q̄ hoc q̄sq̄ cōmittat se debet
occidere. Nullo modo qdē hoc faciat aiūs vt
cōsentiat libidini carnis sue aliena libidine cōita-
te: q̄ deo potius eiusq̄ sapiētie: q̄ corporis cō-
piscētie subiectus est. Uerū tamē si detestabile
facinus et dānabile scelus est etiā seipsū hoies
occidere: sicut veritas manifesta p̄clamat: q̄

ita desipiat vt dicat iā nunc peccemus: ne po-
stea forte peccemus? Jā nūc ppterremus homi-
cidū: ne forte postea icidam? i adulteriū. Nō
ne si tātū dñatur inigtas: vt nō inocētia sed po-
tius peccata eligātur satius ē icertū p̄ futuro
adulteriū: q̄ certū de p̄sentib homicidiū? Nōne
satius ē flagitiū cōmittere qd̄ penitēdo sanet:
q̄ tale facinus vbi locus salubris penitētie nō
reliquit? Nec dixi ppter eos vel eas q̄ nō alie-
ni sed p̄prij peccati deuītādī causa: ne sub alte-
rius libidine etiā excitare sue forte cōsentiat: viz
sibi qua moriātur iferēdā putāt. Ceterū absit a
mēte xp̄iana q̄ deo suo fidit: in eoq̄ spe posita
eius adiutorio niti: absit inq̄ vt mēs talis cu-
iuslibet carnis voluptatibus ad cōsensum tur-
pitudinis cedat. Quod si illa cōcupiscētia iō-
bediētia q̄ adhuc i mēbris moribundis habitat:
p̄ter n̄re volūtatis legē quasi lege sua mouet:
quāto magis absq̄ culpa est i corpore nō cōsen-
tiētis: si absq̄ culpa est i corpore dormiētis.

¶ De his q̄ fieri nō licet cū a scis facta noscūtur
qua ratione facta credēda sint. Capitulum. xvi.
Ed qdā inquit scē femine tpe p̄fectu-
tionis: vt ifectatores sue pudicitie de-
uitarēt i raptūz atq̄ necatur se fluui-
um piecerūt: eoq̄ modo defuncte sūt: earūq̄
martyria i catholica ecclia veneratōe celeberrima
frequētatur. De his nihil temere audeo
iudicare: vtrū enī ecclie aliquibus fide dignis
testificatōibus vt eoꝝ memoriā sic honoret di-
uina p̄suaserit auctoritas nescio: et fieri pōt vt
ita sit. Quid si enim hoc fecerūt nō humanitus
decepre: sed diuinitus iussu: nec errantes: sed
obediētes: sicut de sampson aliud nobis fas nō
ē credere? Lū autē deus iubet: seq̄ iubere sine
vllis ambagibus iūmat: q̄s obediētiam i crimē
vocet? Quis obsequiū pietatis accuset? Sed
nō ideo sine scelere facit quisquis deo imolare
filium decreuerit. Sed hoc abraam etiā lau-
dabiliter fecit. Nam et miles cum obediēs po-
testati: sub qua legitime constitutus est hominē
occidit: nulla ciuitatis sue lege reus homicidij:
imo nisi fecerit: reus ē ip̄erij defnī atq̄ cōtēpti.
Qd̄ si sua spōte atq̄ auctoritate fecisset: crimē
effusi humani sāguis icidisset. Itaq̄ vñ puni-
tū nisi fecit iniustus: ide puniet nisi fecerit iustus.
Qd̄ si ita ē iubēte ip̄eratore: q̄ro magis iubēte
creatore? Qui ergo audit nō licere se occidere
faciat si iussit cui? nō licet iussa cōtēnere. Tātū
mō videat vtrū diuina iussio nullo nūc icerto

Liber

nos per aures consuetudinem convenimus: occulto
rum nobis iudicium non usurpamus. Nemo scit
quid agat in homine: nisi spiritus boi in ipso
est: hoc dicimus: hoc asserimus: hoc modis oib
bus approbamus: neminem spontaneam mortem
sibi inferre debere velut fugiendo molestias tem
porales ne incidat in perpetuas. Neminem propter
aliena peccata ne hoc ipso incipiat habere gra
uissimum proprium: quem non polluebat alienum. Ne
minem propter sua peccata preterita: propter que
magis hac vita opus est ut possint penitendo sa
nari. Neminem velut desiderio vite melioris
que post mortem speratur: quia reos sue mor
tis melior post mortem vita non suscipit.

¶ An propter peccati declinationem mors spo
tanea appetenda sit. Capitulum. xxvii.

Requale putat ut se quisque interficiat:
scilicet ne irruat in peccatum vel blan
diere voluptate vel dolore seuiere: quam causam
si voluerimus admittere: eo usque progressa per
ueniet ut horridi sint homines tunc se potius interi
mere: ut cum lauacro sacre regenerationis abluti:
vniuersorum remissionem acceperint peccatorum.
Tunc enim tempus est cauendi omnia futura pec
cata: cum sunt omnia deleta preterita. Quod si morte
spontanea recte fit: cur non tunc potissimum fit?
Cur baptizatus sibi quisque parcat? Cur libera
tum caput tot rursus vite huius periculis infe
rit: cum sit facillime potestatis illata sibi nece omnia
deuitare: cum scriptum sit: qui amat periculum in
cidit in illud. Cur ergo amatur tot et tanta peri
cula: vel certe etiam si non amatur suscipiuntur:
cur manet in hac vita cui abscedere licitum est?
An vicro tam insulsa peruersitas cor euerit et a
consideratione veritatis auertit ut si se quisque in
terimere debet: ne vni captiuatis diuturni cor
ruat in peccatum: viuendum sibi existimet: ut ipse
preferat mundum per omnes horas tentationibus ple
num et talibus qualis sub vno domino formidat: et
innumerabilibus ceteris: sine quibus hec vita
non ducit. Quid igitur cause est cur in eis exhor
tationibus tempora consumamus: quibus baptiza
tos alloquendo studemus accedere: siue ad vir
ginali integritate: siue ad continentiam viduales
siue ad ipsam thori coniugalitatem: cum babea
mus meliora et ab omnibus peccandi periculis re
mota compendia: ut quibuscumque post remissionem
recentissima peccata: arripendam mortem sibi
quod ingerenda persuadere potuerimus eos ad vo

minum saniores purioresque mittamus? Porro si
quisque hoc aggrediendum atque persuadendum pu
tat: non dico desipit sed insanit. Quia tandem frons
te homini dicit interfice te: ne paruis tuis pec
catis adicias grauius dum viuis sub domino barba
ris moribus ipudico: qui non potest nisi scelera
tissime dicere. Interficite peccatis tuis oibus
absolutis: ne rursus talia vel etiam peiora comi
tas dum viuis in mundo tot impuris voluptatibus
illecebroso: tot nefandis crudelitatibus furioso
tot erroribus et terroribus inimico. Hoc quod nefas
est dicere: nefas est perficere se occidere. Nam si
hoc sponte facienda ulla causa iusta esse posset: per
culdubio iustior quam ista non esset: quia vero nec
ista est ergo nulla est. Non itaque vobis o fideles
christi tedium vita vestra: si ludibrium fuit hostibus ca
stitas vestra: habetis magnam veramque consola
tionem: si fidei conscientiam retinetis non vos desistis
se peccatis eorum quoniam vos peccare permisi sunt.
¶ Quod iudicio dei in corpore continentium li
bido hostilis peccare permissa sit. Capitulum. xxviii.

Quod si forte cur permisi sunt queritis: al
ta quidem est prouidentia creatoris mundi at
que rectoris: et inscrutabilia sunt iudicia
ei: et inuestigabiles vię eius. Verumtamen interro
gate fideliter animas vestras: ne forte de isto integri
tatis et continentie vel pudicitie bono vos inflati
extulistis: et humanis laudibus delectate in hoc
etiam aliquibus iudicistis. Non accuso quod nescio: nec
audio quod vobis interrogata corda vestra respon
dent: tamen si ita esse viderint: nolite mirari hoc vos
amississe: vnde hominibus placere gestistis: illud vo
bis remansisse quod ostendit hominibus non potest. Si peccati
bus non desististis: diuine gratie ne amitteret diuinum
accessit auxilium: humane gratie ne amaret huma
num successit opprobrium: in utroque consolamini pu
sillanimes: illic probate hinc castigate: illic iusti
ficate hic emendate. Quare vero corda interro
gata respondet nunquam se de bono et ginitatis vel vi
dicitatis vel coniugalitatis pudicitie superbiisse: sed hu
militer confitendo de dono dei cum tremore exultasse:
nec iudicasse cuiusque pariter excellentiam scitatis et casti
tatis: sed humana laude postposita quam tanto maior
de ferri solet: quanto est bonum rariius quod exigit lau
de: optasse potius: ut eorum amplior numerus esset:
quam ut ipse in paucitate amplius eminent. Nec
iste quidem quod tales sunt si eorum quoque aliquas bar
barica libido oppressit: permittit hoc esse causam: et
nec ideo credant deum ista negligere quod permittit
quod nemo impune committit. Quidam enim veluti po

Primus

dera malay cupiditatu: et poeculu diuinu pre
sens iudiciu relaxat: et manifesto ultimo reser
uant. Fortassis aut iste q bene sibi sunt scie no
se ex isto castitatis bono cor inflatu extulisse: et
tame vim hostile in carne ppeffe sunt: habebat
aliquo latetis infirmitatis: que possent in supbie
fastu si hac humilitate i vastatioe illa euasisset
extolli. Sicut ergo quida morte rapti sunt: ne
malicia mutaret intellectui eoru: ita quidda ab
istis vi raptu e: ne prosperitas mutaret modestia
eay. Utrisque igitur que de carne sua q turpe
nulli essent ppeffe cotactum: vel ia supbiebat
vel supbie: si nec hostiu violentia cotrectate ef
sent forsita poterant: no ablata e castitas: s hu
militas puaasa. Illay tumori occurru est mane
ri: istaru occurru est innenti. Quaqz illud no
sit tacendu: q quibusda que ista perpeffe sunt:
potuit videri continentie bonu in bonis corpali
bus deputadu: et tuc manere si nullius libidi
ne corp attractaret: no aut esse positu in solo
adiuto diuinu robore voluntatis: vt sit sanctu
et corp? et sps: nec tale bonu esse q inuito aio
possit auferri: qui error eis fortasse sublat est.
Cu eni cogitant qua cōscietia deo seruerint:
et fide incōcussa no de illo sentiūt q ita sibi ser
uietes: eūq ita inuocātes deserere villo modo
potuerit quatuncūq illi castitas placeat du
bitare non possunt: vident esse consequens ne
quaq illud fuisse permitturum: vt bec accide
rent sanctis suis: si eo modo perire posset san
ctitas quam contulit eis et diligit in eis.

Quid familia christi respondere debeat infi
delibus cum exprobrant q eam a furore hosti
um non liberauerit christus. Capitulum. xxix.

Habet itaqz ois familia sumi et veri dei
cōsolationē suā nō fallacez: nec in spe
rerū nutantiū vel labentiū constitutā
vitā et etiā ipsam tpalem minime penitēdā: in
qua erudit ad eternaz: bonisqz terrenis tanqz
pegrina vti nec capit: malis autē pbatur aut
emēdatur. Illi xō qui probitati eius insultāt:
eiqz dnt cū forte in aliqua tpalia mala deuenē
rit: vbi est de? tuus? Ipsi dicāt: vbi sunt di eo
ruz: cū talia patiant pgbus euitadis eos vel
colunt vel colēdos esse cōtendūt. Na ista res
pōdet: deus me? vbiqz pns est vbiqz tor? nus
qz clusus: qui possit adesse secretus abesse nō
mor? Ille cū me aduersis rebus exagitat: aut
merita examinat: aut peccata castigat: merce
dēqz mibi eternā pro toleratis pie malis tpali

bus seruat. Vos autē qui estis cū quib? loq vi
gnū sit saltē de dijs vestris: qto magis de deo
meo: qz terribilis ē sup oēs deos: qm oēs dij gē
tium: demonia: dñs autē celos fecit. Si nālica
ille scipio quondā pontifex viueret: quem sub
terrore belli punici in suscipiēdis phrygijs sa
cris euz vir optimus querecretur vniuersus se
natus elegit: cuius os fortasse non auderetis
aspicere: ipse vos ab hac ipudentia cohiberet.
Quam pudēdis prosperitatib? affluere ve
lint: qui de xpianis tpi? cōquerunt. Cap. xxx.

Quēni afflictis rebus aduersis de tpi
bus qrimini xpianis: nisi qz vram luxu
riā cupitis hē securā: et pditissimis mo
ribus remota oī molestiarū asperitate diffue
re? Neqz. n. ppterea cupitis hē pacē et oī ge
nere copiaz abūdare: vt his bōis bonis se vta
mini: hoc ē modeste: sobrie: tēpanter. pie: s vt
infinita varietas voluptatū insanis effusioib?
exgratur: secūdisqz rebus ea mala oriant i mo
ribus: que seuientibus peiora sūt hostib?. At ille
scipio pōtifex maximus vī: ille iudicio toti? se
natus vir optim? istā vobis metuēs calamita
tē nolebat emulā tunc iperij romani carthagi
nem dirui: et decernēti vt dirueret cōtradice
bat catoni: timēs infirmis animis hostē securi
tatē: et tanqz pupillis ciuib? idoneū tutorez ne
cessariū vidēs esse terrore. Nec eū sentētia se
fellit: re ipsa pbatur est qz verū diceret. Dele
ta quippe carthagine magno. s. terrore roma
ne reipublice depulso et extincto: tāta de reb?
pspis orta mala cōtinuo subsecuta sūt: vt cor
rupa diruptaqz cōcordia prius seuis cruentis
qz seditioib?: deinde mox malay cōneriōe cau
sarū: bellis etiā ciuilib? tāte strages ederēt: tā
tus sanguis effūderet: tāta cupiditate proscri
ptionū ac rapinay ferueret immanitas: vt roma
ni illi q vita integriorē mala metuebāt ab hosti
bus pdita integritate vite crudeliora pateren
tur a ciuibus. eaqz ipsa libido dñandi: que iter
alia vicia generis humani imoderatioz inerat
vniuerso populo romano: postea qz in paucis
potentioribus vicis: obtritos fatigatosqz ecte
ros etiam iugo seruitutis oppressit.

Quibus viciozū gradib? aucta sit in roma
nis cupido regnandi. Capitulum. xxxi.

Quēni illa gesceret in supbissimis mē
tib? donec continuatis honoribus ad
ptatē regiā pueniret ambitio? Hono
rū potro ptnuādoz facultas nō eēt nisi ā bito

Liber

pualeret: mīme autē pualeret ābitio: nisi i p̄p̄lo
 auaricia luxuriaq; corrupto. Auarus vero lu
 xuriosusq; p̄p̄lo secundis reb⁹ effect⁹ ē: quas
 nascica ille prudētissime cauēdas esse cēsebat:
 qm̄ ciuitatē hostiū maximā fortissimā opulen
 tissimāq; nolebat auferri. vt timore libido p̄
 meret: libido pressa nō luxuriaret: luxuriaq;
 cohibita nec auaritia crassaret: quib⁹ virijs ob
 feratis ciuitati vtilis x̄i⁹ floretet & cresceret:
 ei⁹ virtutū libertas cōgrua pmaneret. Hic ē
 erat: & ex hac puidētissima p̄rie caritate venie
 bat: qd idē ip̄sē p̄t̄ifex maxim⁹ a senatu t̄pis
 illi⁹: qd sepe dictū est elect⁹: sine vlla sniarum
 discretiōe vir optim⁹: canēā theatri senatū cō
 struere molietē ab hac dispositiōe & cupiditate
 cōpescuit: p̄uasitq; orōne grauissima: ne gre
 cā luxuriā virilib⁹ patrie morib⁹ paterent ob
 repe: & ad virtutē labefactā dā eneruādamq;
 romanā pegrine cōsentire negtie: nūq; aucto
 ritate valuit: vt v̄bis ei⁹ cōmota senatoria pui
 dentia: etiā subsellia quib⁹ ad horā cōgestis in
 ludoz spectaculo iā vti ciuitas ceperat: dein
 ceps p̄biberet apponi. Quāto studio ille ab v̄
 be roma ludos ip̄os scenicos abstulisset: si au
 ctoritati eorū quos deos putabat resistere au
 deret: quos esse noxios demones nō intellige
 bat: aut si intelligebat: placādos etiā ip̄e pot⁹
 q̄ cōtēnendos deos exstimabat. Nōdū enim
 fuerat declarata gentib⁹ sup̄na doctrina: que
 fide cor mūdans ad celestia vel sup̄celestia ca
 pēscēda humili pietate humanū mutaret affe
 ctum: & a dñatu sup̄borū demonum liberaret.

De scenicoz institutione ludoz. Cap. xxij.
 Erūt amē scitote qui ista nescitis & qui
 vos ista nescire dissimulatis aduer
 te: q̄ aduersus liberatōrē a talib⁹ dñis
 murmuratis. ludi scenici: spectacula turpitudi
 nū: & licētia vanitatū nō boiū virijs sed deco
 rū v̄rorū iussis rome instituta sunt. Tolerabi
 lius diuinos honores deferretis illi scipioi: q̄
 deos cuiusmodi colēctis: neq; enī erant illi dñi
 suo p̄t̄ifice meliores. Ecce attēditē si mēs taz
 diu potatis errorib⁹ ebria vos aliqd sanū cōsi
 derare p̄mittit. Hī p̄pter sedādā corpoz pesti
 lentiā ludos sibi scenicos exhiberi iubebāt: p̄
 t̄ifex autē vester p̄pter aīoz cauendā pestilen
 tiam ip̄am scenā cōstrui prohibebat. Si aliqua
 luce mētis aīum corpoz p̄ponitis: eligite que
 colatis. Neq; enī & illa corpoz pest. lētia ideo
 cōquicui: quia populo bellicoso & solis antea

ludis circēssibus assueto ludoz scenicoz deli
 cata subitauit infamia: sed astutia sp̄ium nefā
 doz p̄uēdēs illā pestilentia iā sine debito cel
 saturam: aliā lōge grauiorē qua plurimū gau
 det: ex hac occasiōe nō corpibus: s; morib⁹ cu
 rauit imittere: que aīas miseroz tātis obceca
 uit tenebris: tāta deformitate fedauit: vt etiā
 modo qd incredibile forsitā erit: si a nostris po
 sterior audiet: romana v̄be vastata: quos pesti
 lentia illa possedit: atq; inde fugientes cartha
 ginem peruenire potuerunt in theatri quoti
 die certatim probistrionibus insanirent.

De virijs romanorum: quos patrie non cor
 rexit euersio. Capitulum. xxij.

O Mētes amētes: q̄ est hic tantus non
 error sed furor: vt exitiū v̄m sicut au
 diuimus plāgentib⁹ orientalib⁹ popu
 lis: & maximis ciuitatib⁹ in remonissimis teris
 publicū luctū memorēq; ducētib⁹: vos thea
 tra quereretis: intraretis: ipleretis: & multo in
 saniora q̄ fuerāt antea faceretis. Hanc aīoz
 labē ac pestē: hanc p̄bitatis & honestatis euer
 sionē vobis scipio ille metuebat: qm̄ cōstruithea
 tra phibebat: quādo reb⁹ p̄speris vos faci
 le corrumpi atq; euertere posse cernebat: qm̄ vos
 ab hostili terrore securos esse nolebat. Neq;
 enī cēsebat ille felicē esse rēmp. st̄atibus meni
 bus: rētib⁹ morib⁹: sed in vobis plus valuit
 q̄ demones ip̄i seduxerūt: q̄ q̄ boies puidi
 precauerūt. Hic est q̄ mala q̄ facitis vobis im
 putare nō vultis: mala x̄o que patimini xp̄ia
 nis tēporibus imputatis: neq; enī in vestra se
 curitate pacatā rēmp. sed luxuriā quēris im
 punitam: q̄ deprauatē reb⁹ p̄speris: nec corrigi
 potuist⁹ aduersa. Volebat vos ille scipio treri
 ab hoste: ne i luxuriā flueret: vos nec tristi ab
 hoste luxuriā represistis: p̄didistis vtilitatē ca
 lamitatē: & mīrimi sci estis: & pessimi p̄uāstis.

De clementia dei que v̄bis excidium tem
 perauit. Capitulum. xxij.

E Tamen quod vinitis dei est: qui vo
 bis parcēdo admonet: vt corrigamini
 penitēdo: qui vobis etiā ingratīs p̄e
 stitit: vt vel sub nomine seruorū eius: vel in le
 cis martyruz eius hostiles manus euaderetis.
 Romulus & remus asylū constituisse p̄ben
 tur: quo quisquis confugeret ab oī noxa liber
 esset: augere quētes creande multitudines
 ciuitatis. Nūc adūm in honore chasti processit
 exemplum: hoc cōstauerunt euerfores v̄bis:

Secundus

^{log.}
^{104.} quod instituerant antea cōditores. Quid autē magnū si hoc fecerūt illi: vt ciuū suozū numero suppleret: quod fecerūt illi: vt suozū hostiū numerositas seruaret? Nec et alia si qua vberius et cōmodi⁹ potuerit rīdeat inimicis suis redēpta familia dñi xpī. et pēgia cītas regis xpī. **¶** De latētibus inter impios ecclesie filiis: et de falsis itra ecclesiā christianis. Caplm. xxxv.

¶ Eminent sane in ipsīs inimicis latere ciues futuros: ne infructuosū vel apd ipsos putet: qd donec pueniat ad confessos peccata infestos: sicut ex illorum numero etiam dei ciuitas hz secum q̄diu peregrinat in mūdo conneros cōmuntione sacramētoz: nec secū futuros in eterna sorte sanctorū: q̄ partim in occulto partim in ap̄to sunt. Qui etiam cum ipsīs inimicis aduersus deū: cuius sacramētū gerūt murmurare non dubitant: modo cū illis theatra modo ecclias nobiscum replentes. De correctione autē quozūdā etiā talium multo minus est desperandū: si apud ap̄tissimos aduersarios p̄destinati amici latitāt: ad huc ignoti etiam sibi. Perplexe quippe sunt iste due ciuitates in hoc seculo: inuicē quia permixte: donec vltimo iudicio dirimāt: de quarū exortu et p̄cursu et debitis finibus: qd̄ dicendum arbitroz quantū diuinitus adiuuaboz expediā: propter gloriā ciuitatis dei: que alienis a contrario comparatis clarius eminebit.

¶ De quibus causis sequēti disputatiōe sit discerendum. Capitulum. xxxvj.

¶ Ad huc quedam mibi dicenda sunt aduersus eos q̄ romane reipublice clades in religionez nostram referunt: q̄a dijs suis sacrificare p̄hibetur. Cōmemoranda enim sunt q̄ et quanta occurrere potuerūt: vel videbūtur satis esse mala: que illa ciuitas p̄tulit vel ad eius imperium p̄uincie p̄nentes añ q̄ eoz sacrificia p̄hibita fuissent: que oia p̄cul dubio nobis tribuerent: si iam vel illis claret nostra religio: vel ita eos a sacris sacrilegis p̄biberet. Deinde demonstrādū est quos eozum mores et quā obcausaz verus d̄s ad augēdum imperium adiuuare dignatus est: in cuius potestate sunt regna oia: quāq̄ n̄bil eos adiuuerint hi: quos deos putāt: quin potius quantūz decipiēdo et fallēdo nocuerint. Postremo aduersus eos dicitur: qui manifestissimis documentis cōfutati atq̄ deuicti conant̄ asserere non p̄pter vite p̄iis utilitatem: s̄ p̄pter eam

que post mortez futura est colēdos esse deos. Que nisi fallor: questio m̄to erit op̄osior et subtiliore disputatiōe dignior: vt et cōtra philosophos in ea disserat: nō quoslibet: s̄ q̄ apd illos excellentissima gloria clari sunt: et nobiscū m̄ta sentiūt: scilicet de anime immortalitate: et qd̄ deus verus mūdum cōdiderit: et de prouidētia eius: qua vniuersūz qd̄ cōdidit regit. Sed quā et ipsi in illis que cōtra nos sentiūt: refellēdi sūt deesse huic officio non debemus: vt refutatis impijs contradictionib⁹: p̄ viribus q̄s d̄s ipartie rit asseram⁹ ciuitatē d̄i: verāq̄ pietatē: et d̄i cultū. i q̄ vna veracit̄ sempiterna britudo p̄mittitur. Dic itaq̄ modus sit hui⁹ voluminis. vt de inceptis disposita ab alio sumamus exordio.

¶ Aurelij augustini de ciuitate dei liber scd̄s.

¶ De modo qui necessitati disputationis adhibendus est. Capitulum primum.

¶ Rationi perspicue veritatis infirmus humane consuetudinis sensus non auderet obfiteri: sed doctrine salubri lāgozem suūz tanq̄ medicine subderet: donec diuio adiutorio fide pietatis ipetrante sanaret̄: nō multo sermone opus esset ad cōuincēdū quēlibet vane opinatiōis errorem: his q̄ recte sentiunt: et sensa verbis sufficientibus explicant. Nunc vero quoniam ille est maior et tetrior insipientiū morbus animozū quo rationabiles motus suos etiam post rationem plene redditam: quāta homini ab boie debet: siue nimia cecitate qua nec apta cernuntur: siue obstinatissima peruicacia: qua et ea que cernuntur non ferunt tanquā ipsaz rationez veritatemq̄ defendunt: fit necessitas copiosius dicendi plerūq̄ res claras: velut eas non spectantibus itūendas sed quodammodo tangendas palpatibus et conuiuetibus offeramus. Et tamen q̄s disceptandi finis erit et loquēdi modus: si respōdendum esse respōdentibus semper existimemus? Nā q̄ vel non possunt itelligere quod dicit̄: vel taz duri sunt aduersitate mentis: vt etiam si itellegerint non obediunt respondent vt scriptum ē et loquuntur inigates: atq̄ infatigabiliter vani sunt. Quozū dicta contraria si totiens velim⁹ refellere: quotiens obnixa frōte statuerint non curare quid dicant dū quocunq̄ modo nostris disputationibus contradicant q̄ sit infinitum erumnosum et infructuosūz vides. Quāobrez

Liber

nec teipsum mi fili marcelline: nec alios quibus hic labor noster in xpi caritate vtiliter ac liberiter seruit: tales meorum scriptorum velim iudices qui responsionem semper desideret: cum his que leguntur audierint aliquid contradici: ne fiat similes earum muliercularum: quas commemorat apostolus: semper discentes: et ad veritatis scientiam nunquam peruenientes.

De his quoque primo volumine expedita sunt. Cap. ii.

Superiore itaque libro cum de ciuitate dei dicere instituissem: vnde hoc vniuersum opus illo adinuante in manus sumptum est: occurrit mihi respondendum esse primis eis: qui bellum quibus mundus iste conteritur: maximeque romane urbis recetem a barbaris vastationem xpiane religioni tribuunt: qua prohibentur nefandis sacrificiis seruire demonibus: cum potius hoc deberet tribuere christo quod propter eius nomen dura instituta morumque bellos eis quo consuegerent religiosa et amplissima loca barbari libera prebuerunt: atque in multis famulatu debitu christo: non solum verum: sed etiam timore confectum sic honorauerunt: ut quod in eos belli iure fieri licuisset: illicitum sibi esse iudicaret. Inde incidit questio: cur hec diuina beneficia et ad ipsos ingratosque puenerint: et cur illa itidem dura que hosti liter facta sunt: pios cum impijs pariter affligerint. Quas questionem per multa diffusam in huius cui quotidianis: vel dei muneribus: vel hominum cladibus: quamquam vtraque bene vel male viuendum permixte atque indiscrete sepe accidit: solet multos mouere: ut per suscepti operis necessitate dissoluerem: aliquantulum imoratus sum: maxime ad consolandas sanctas feminas: et pie castas: in quibus ab hoste aliquid perpetratum est quod intulit incundie dolorem: et si non abstulit pudicitie firmitatem: ne peniteat eas vite: quas non est vni possit penitere nequitie. Deinde pauca dixi in eos qui christianos aduersus illis rebus affectos: et precipue pudorem humiliatarum feminarum quamuis castarum atque sanctarum proteruitate impudentissima exagitant: cum sint nequissimi et irreuerentissimi longe ab eis ipsis romanis degeneres quorum preclara multa laudant: et litterarum memoria celebrantur: immo illorum glorie vehementer aduersi. Romam quippe cura struetam veterum auctamque laboribus fedioris statem fecerant quam ruentem quando quidem in ruina eius lapides et ligna: in istorum autem vita omnia non muros: sed morum munimenta

atque ornamenta ceciderunt: cum funestioribus eorum corda cupiditatibus: quam ignibus tecta illius urbis arderet. Quibus dictis primum terminavi librum: deinceps itaque dicere institui quanta mala ciuitas illa pressa sit ab origine sua: siue apud seipsam siue in prouincias iam sibi subiectis: que omnia xpiane religioni tribuerent: si iam tunc euangelica doctrina aduersus falsos et fallaces eorum deos testificatione liberrima personaret.

De assumenda hystoria: qua ostendit que mala acciderint romanis: cum deos colerent ante quam religio christiana accresceret. Cap. iii.

Emeto autem me ista commemorante adhuc contra iperitos agere: ex quoque ipitima illud quoque exortum est vulgare puerbum pluuia defecit causa xpiani nominis: Sunt namque eorum studia liberalibus instituti amant hystorias: quod facillime ista nouerunt. Sed ut nobis in eruditiorum turbas infestissimas redderet se nosse dissimulat: atque hoc apud vulgum affirmare nititur: clades quibus per certa intervalla locorum et temporum genus humanum oportet affligi: cum accidere nominis christiani: quod contra deos suos ingenti fama et preclarissima celebritate per cuncta diffundit. Recolant ergo nobiscum ante quam christus venisset in carne: ante quam eius nomen ea cui frustra innidet gloria populis innotesceret: quibus calamitatibus res romane multipliciter varieque contrite sunt: et in his defendat si possunt deos suos: si propterea coluntur: ne mala ista patiantur cultores eorum: quorum siquid nunc passi fuerint: nobis imputanda esse contendunt. Cur enim ea que dicturus sum permiserunt accidere cultoribus suis: ante quam eos declaratum christi nomen offenderet: eorumque sacrificia prohiberet: primo ipsos mores: ne pessimos haberent: quare dii eorum curare noluerunt.

Quod cultores deorum nulla vique a dijs suis precepta probitatis acceperint: et in sacris eorum turpia queque celebrauerint. Cap. iiij.

Eus enim verus eos a quibus non colebatur merito neglexit: dii autem illi a quorum cultu se prohiberi homines ingratis conuerterunt: cultores suos ad bene viuendum quare nullis legibus adiuerunt? Utique dignum erat: ut quomodo isti illorum sacra: ita illi istorum vitam aut facta curarent. Sed respondetur quod voluntate propria quisque malus est: quis hoc negauerit? Verumtamen pertinebat ad consultores deos: vite bone precepta

Secundus

pta nō occultare populis cultorib⁹ suis: sed clara predicatione prebere: per vates etiā cōuenire atq; arguere peccantes: palā minari penas male agentib⁹: premia recte viventib⁹ polliceri. Quid vnquā tale in deorum illozū templis p̄opta et eminenti voce concrepuit? Veniebamus nos etiā aliquādo adoleſcētes ad spectacula ludibriaq; sacrilegioz: spectabamus arreptitios: audiebamus simphonicos: ludis turpissimis: q; dijs deabusq; exhibebant oblectabamur. celesti virginī: et Berecynthie deozū matris omnium: ante cuius lecticā die solēni lauatio eius talia per publicū cantitabant a neqsimis scenicis: q̄ia non dico matrem deoz sed matrem qualiūcūq; senator: vel quozlibet honestozū viroz: immo vero qualia nec infēs ipsozū scenicozū deceret audire. Dabet. n. qdā erga parētes humana verecūdia: qd nec ipsa negtia possit auferre. Illaz proinde turpitudines obscenoz dictoz atq; factorū scenicos ipsos domi sue p̄ludēdi causa corāz matribus suis agere puderet: quam p̄ publicū agebant corā deozū matre spectāte et audiēte vtriusq; sexus frequēssima multitudo. Quēsi illecta curiositate adesse potuit circūfusa: saltē offensa castitate d̄bit abire confusa. Quē sūt sacrilegia si illa erant sacra? aut quē iquinatio si illa lauatio? Et hec fercula appellabantur: quasi celebraretur conuiuium: quo velut suis epulis immunda demonia pascerentur. Quis enī non sentiat cuiusmodi spiritus talibus obscenitatibus delectentur: nisi vel nesciens vtz omnino sint vlli immundi spiritus deozū noie decipietes. vel talē agēs vitā: in q̄stos pot⁹ qd deum vtz et optet propitios et formidet iratos? De obscenitatibus quibus mater deoz a cultoribus suis honorabatur. Capitulum. v.

Nequāq; istos: qui flagitiosissime cōsue-
runt in iis vitijs oblectari potius q̄ oblu-
ctari student: sed illuz ipsum nascā sci-
pionem: q; vir optimus a senatu electus est: cu-
ius manibus eiusdem demonis simulacru su-
sceptus est in vrbemq; peruectū h̄re de hac re
iudicem vellem: Diceret nobis vtrum matrem
suā tam optime de republica vellet mereri: vt
ei diuini honores decernerentur: sicut et grecos
et romanos: aliasq; gentes constat quibusdam
decreuisse mortalibus: quozum erga se benefi-
cia magnipenderant: eosq; immortales factos
atq; in deozū numerum receptos esse credi-

derant: proſecto ille tantam felicitatem sue ma-
trisi fieri posset optaret. Porro si ab illo vnde
quereremus: vtz inter eius diuinos honores
vellet illa turpia celebrari nonne se malle cla-
maret vt sua mater sine vllō sensu mortua iace-
ret: qd ad hoc dea viueret: vt illa libenter audi-
ret? Absit vt senator populi romani ea mente
predians: qua theatrum edificari in vrbē fortū
virozū prohibuit: sic vellet coli matrem suam
vt talibus dea sacris propiciaretur: qualibus
matrona vrbis offenderetur. Nec vllō modo
crederet verecundiaz laudabilis femine ita in
contrarium diuinitate mutari. vt honoribus eā
talibus aduocarent cultores sui: qualibus con-
uicijs in quempiam iaculatis cum inter boies
viueret: nisi aures clauderet: seſeq; subtraheret
erubescerent pro illa et propinqui: et maritus et
liberi. Proinde talis mater deozū qualem ha-
bere matrem puderet quenlibet etiā pessimū
virum: romanas occupatura mentes quēsiuit
optimū virum: non quem monendo et adiuuan-
do faceret: sed quem fallēdo deciperet: ei simi-
lis de qua scriptum est: mulier autem virozū
preciosas animas captat: vt ille magne idolis
animus: hoc velut diuino testimonio sublimat⁹
et vere se optimum existimans veram pietates
religionēq; non q̄reret: sine qua omne quāuis
laudabile ingenium superbia vanescit et deci-
dit. Quomodo igitur nisi insidiosē quereret dea
illa optimū virum: cū talia querat iſuis sacris
q̄ia viri optimi abhorret suis adhibē cōuiuijs?
Deos paganozū nunquam bene viuendi
sensisse doctrinam.

Capitulum. vi.

Hinc est qd de vita et moribus ciuitatum
atq; populozū a quibus colebantur
illa numina non curarunt: vt tam bo-
rendis eos et detestabilibus malis: non in agro
et vitibus: non in domo atq; pecunia: non deni-
q; in ipso corpore quod menti subditur: sed i ipsa
mente: in ipso rectore carnis animo: eos imple-
ri ac pessimos fieri sine vlla sui terribili probibi-
tione permetterent: aut si prohibebāt: hoc osten-
datur potius: hoc probetur. Nec nobis nescio
quos susurros paucissimozū auribus anhelat⁹
tus: et arcana velut religione traditos iacent⁹:
quibus vire probitas castitasq; discatur: sed de-
monstrentur vel commemorentur loca talibus
aliquando conuenticulis consecrata: nō vbi lu-
di agerentur obscenis vocibus et moribus bi-
strionū: nec vbi fugalia celebraret⁹ effusa oīus

b z

Liber

licetia turpitudinis. Et vere fugalia s; pudoris
et honestatis: s; vbi ppli audiret qd dii precepe-
runt de cobibenda auaritia: abincoe frageda: lu-
xuria refrenada: vbi disceret miseri qd discen-
du ppius increpuit dicēs. Discite o miseri. et cās
cognoscite reruz. Quid sum? et qdā victuri gi-
gnimur. ordo Quis datus: aut mere q; mollis
flex? et vnde. Quis modus argēti: qd fas opta-
re: qd asp. Utile munus: s; pte carisq; ppings
Quātū largiri deceat: quēte dō esse. Iussit: et
humana q parte locatus eo ire. Dicat in gbus
locis hec docētū deoz solebāt pcepta recitari
et a cultoribus eoz pplis ferquent audiri: sicut
nos oīdīmus ad hoc eccl: as institutas qquauer
sum religio christiana diffunditur.

Inutilia esse iuenta philosophica sine aucto-
ritate diuina. vbi quēq; ad vicia pnum magis
monet quod dii fecerint: q; quod homines dis-
pui auerunt.

Caplm. vii.

Nobis forte philosophoruz scolas
disputatiōesq; memorabunt: pūno
hec nō romana s; greca sūt: aut si pro-
pterea tāz romana: q; et greca facta ē romana
puicia: nō deoz pcepta sunt: s; hoīuz iuenta: q
vt cūq; conati sunt igenijs acutissimis pdiri ra-
tiocinando iuestigare: qd i rerum natura larita
ret: qd in moribus appetēdū esset atq; fugiēdū:
qd in ipso ratiocinandi regulis certa cōnexionē
traheret: aut qd nō esset cōsequēs vel etiaz repu-
gnaret. Et qdaz eoz quedam magna qstuz di-
uinitus adiuti sunt iuenerūt: quātū aut huma-
nitus ipediri sunt errauerūt: maxime cū eoz su-
pbie iuste puidencia diuina resisteret: vt viā pie-
tatis ab humilitate i supna surgētez: etiā illoz
pparatiōe mōstraret: vnde postea nobis erit in
dei veri dñi volūtate disgreudi ac differendilo-
cus. Vtūq; si philosophi aliqd iuenerūt: quod
agēde bone vite beateq; adipiscēde satis esse
posset: qto iustius talibus diuini bonozes dcer-
nerent qto melius et honestius i platonistē
plo libri eius legerent: q; in tēplis demonū gal-
li abscederent: molles cōsecrarent: isani secare-
tur: et qcquid aliud: vel crudele: vel turpe: vel
turpiter crudele: vel crudelē turpe: i sacris ta-
lium deoz celebrari solet. Quanto satius erat
ad erudiēdaz ad iusticiā iunēntē: publice reci-
tari leges deoz: q; laudari inaniter leges atq;
instituta maiōz. Omnes enī cultores talīuz
deoz mox vt eos libido ptulerit: feruēt vt ait
perlius tincta veneno: magis ituenē qd iuppis

fecerit: q; qd docuerit plato vel censuerit cato
Vinc apud terētīuz flagitiosus adolescēs spo-
ctat tabulā quandā pictam i pariete vbi inerat
pictura bec. Iouez quo pacto daphne misisse
aiunt i gremīuz quēdam imbrem aureuz: atq;
ab hac tanta auctoritate adhibet patrociniū
turpitudini sue: cum i ea se iacrat imitari deum
At quem deuz inquit: qui templa celi summo
sonitu concutit: ego homuncio non facerem id
Ego vero illud feci ac libens.

De ludis scenicis: in quibus dii non offendū-
tur edictione suarum turpitudinum: sed placā-
tur.

Caplm. viii.

Tenim non traduntur ista sacris deo-
rum: sed fabulis poetarum: Nolo dice-
re illa mystica: q; ista i beatrica esse tar-
pioza: hoc dico q negantes conuincit histo-
ria eosdem illos ludos in quibus regnant figmen-
ta poetaruz: nō per ipiū obsequiū sacris deo-
rum suoz intulisse romanos: sed ipsos dōs vt
sibi solenniter ederentur et bono: i suo consecra-
rentur acerbe iperando et quodāmodo extor-
quendo fecisse: quod in pūno libro breui com-
memoratione pstrinxi. Naz ingrauescente pe-
sultentia: ludi scenici auctoritate pontificum ro-
me primitus instituti sunt. Quis igitur in agen-
da vita non ea sibi potius sectanda arbitretur:
que actitantur ludis auctoritate diuina institu-
tis: q; ea que scriptitantur legibus humano cō-
silio promulgatis. Adulterum louem si poete
fallaciter pdiderunt dii vtq; casti: q; tān ne-
fas per humanos ludos confictum ē: nō q; ne-
glectum irasci ac vindicare debuerunt. Et hec
scenicorū tolerabiliora ludoz: cōmedie sūt scilicet
et tragedie: hoc est fabule poetarum agēde
in spectaculis multa rerū turpitudine: s; nulla
saltez sic alia mltā verboz obscenitate cōposita
quas etiam int studia q bonefita ac liberalia vo-
cant: pueri legere et discere cogunt a senibus.

Quid romani veteres de cobibenda peccati
licetia senserint: quam greci deoz secuti iudici-
um liberam esse voluerūt.

Caplm. ix.

Quid autē hic senserint romani veteres
cicero testat in libris: quos de republi-
ca scripsit: vbi scipio disputās ait. Nū-
quā cōmedie nisi cōsuetudo vite pateref pbare
sua theatris flagitia potuissent. Et greci quidā
antigozes vitiose sue opinionis qdaz cōuenien-
tiā seruauerūt. apud qō fuit etiā lege cōcessum:
vt qd vellet cōmedia noiatiū. vel de q vellet

Secundus

diceret. Itaq; sic in eisdē libris loquitur africanus: quē illa nō attingit: vel potius quē non vexauit: cui pepercit? Esto populares homines improbos in rep. seditiosos. Celonē cleofontem bipbolus leſit patiamur inquit: et ſi huiusmodi ciues a cēſore melius ē q̄ a poeta notari. S; periclen cū iam ſue ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi et belli p̄ſuiſſet: violari verſibus: et eos agi in ſcena nō plus decuit: q̄ ſi plautus in q̄t noſter voluiſſet: aut neuus publico et gneo ſcipiōni: aut cecilius marco catoni maledicere. De ide paulo poſt: nre ingt cōtra. xij. tabule: cum p paucas res capite ſanxiſſent: ibis hāc q̄ ſanxiendā putauerūt: ſiquis actitauit ſiue carnē addiſſet: qd infamiā faceret: flagitiūue alteri p̄clare: iudicijs enī magiſtratuū diſceptatiōib; legitimis p̄poſitā vitā: nō poetarū ingenijs bre debemus: nec p̄boz audire: niſi ea lege: vt reſpōdere liceat: et iudicio deſedere. Nec ex cicero nis q̄rto de rep. libro ad verbum excerpta arbitratus ſum. nōnullis p̄pter faciliores et intellectū vel p̄miſſis vel paululū commutatis. Multū. n. ad re pertinet quā molior explicare ſi potero. Dicit deide alia: et ſic cludit hūc locū vt oſtendat veteribus diſplicuiſſe romanis: vel laudari quēq; in ſcena viuūz hominē vel vitū perari. S; vt dixi hoc greci q̄q; inuerecūdius triuēniētius licere voluerūt: cuſ viderēt dijs ſuis accepta et grata eſſe opprobria: nō tantūz boiūz vez et ipſoz deorum in ſcenicis fabulis: ſiue a poetis eſſent illa ficta: ſiue flagitia eoz vera commemorarent et agerent in theatris: atq; ab eoz cultoribus: vt ſolo riſu ac nō etiam imitatione digna viderent. Nimis enim ſupbum fuit fame parcere principib; ciuitatis et ciuium: vbi ſue fame parcinūmina noluerunt. Naſ qd afferit pro deſenſione nō illa vera in deos dici ſ; falſa atq; ficta: idipſus eſt ſceleſtius: ſi pietatem cōſulas religionis. Si aut maliciam demonum cogites qd aſtutius ad decipiendum atq; callidius. Cū enī p̄brum iacitur in principem patrie bonū atq; vtilē: nōne tāto eſt indignius quāto a veritate remotius: et a vita illi alienū? Que igitur ſupplicia ſufficiunt: cum deo fit iſta tam neſariata inſignis iniuria?

¶ Qua nocendi arte demones velint: vel falſa de ſe crimina: vel vera narrari. Caplm. x.

Ed maligni ſpiritus: quos iſti deos putant: etiā flagitia q̄ nō admiſerūt de ſe dici volūt: duſ tñ humanas mētes his

opinionib; velut retibus inducāt: et ad p̄deſtinatū ſuppliciu ſecū trabāt: ſiue hoies iſta commiſerint: quos deos haberi volūt: q̄ humanis erroribus gaudent: p̄ quibus etiā ſe colēdos mille nocēdi fallendiq; artibus interponunt: ſiue etiam nullozū hominum illa crimina vera ſint: q̄ tamen de numibus fingi libet accipiūt fallaciſſimi ſpiritus: vt ad ſceleſtia ac turpia p̄petranda: velut ab ipſo celo traduci i terras ſatis idonea videatur auctoritas. Cum igitur greci talium numinūz ſeruos ſe eſſe ſentirent: inter tot et tanta eozū theatra opprobria parcedum ſibi a poetis nullo modo putauerunt: vel dijs ſuis etiā ſic oſtendi appetentes: vel metuētes ne honeſtiorē famā ipſi regrendo et eis ſe ſi mō p̄ferēdo illos ad iracūdiā prouocarent. ¶ De ſcenicis apud grecos in reipublice adminiſtratione receptis: eo q̄ placatores iniuſte ab hominibus ſpernerentur. Capitulum. xi.

Ab hac conueniētiā priet: q̄ etiā ſcenicos auctores earundē fabularum nō paruo ciuitatis ſue honore dignos exiſtiarūt. Siquidem quod in eo quoq; de repu. libro commemoratur: Eſchines ciuis athenieſis vir eloquētiſſimus: cū adoleſcēs tragedias actitauit: ſet. rempu. capeſſiuit: et ariſtodemū tragicū itē auctorem maximum de rebus pacis ac belli legatū ad philippum athenienſes ſepe miſerunt: Non enim cōſentaneum putabatur: cum eaſdem artes eoſdemq; ſcenicos ludos etiā dijs ſuis acceptos viderent: illos per quos agerentur iſtā ſimili loco ac numero deputari. Nec greci turpiter quidem: ſed ſane dijs ſuis oīno congruēt: qui nec vitam ciuium lacerandam linguis poetarū et hiſtrionum ſubtrahere auſi ſūt: a quibus cernebant deozū vitam eiſdē ipſis dijs volentib; et libentibus carpi: et ipſos hoies p̄ quos iſta in theatris agebant: que numinib; quibus ſubditi erant grata eē cognouerunt nō ſolū minime ſpernendos in ciuitate: verū etiā maxime honorandos putauerunt. Quid enim cauſe reperire poſſent: cur ſacerdotes honorarent: q̄ per eos victimas dijs acceptabiles offerebant: et ſcenicos probroſos haberēt: per q̄ illam voluptatem ſiue honorē dijs exhiberi peccantibus: et niſi fieret iracūdius: eozū ad monitione didicerant: cum preſertim labeo: queſ huiuscemodi rerum peritiſſimū predicant: numina bona a numinibus malis iſta etiam cultū diuerſitate diſtinguat: vt malos deos p̄piciari

Liber

cedit et tribus supplicatōib⁹ asserat: bonos at obsequis letis atq; iocūdis: q̄lia sūt vt ipse ait: ludi iuinia: lectisternia. Qd totū q̄le sit postea si dō iuuerit: diligēt⁹ disserem⁹. Nūc ad rē p̄ntē qd attinet disseram⁹: siue oib⁹ oia tāq; bonis p mixte tribuāf. Neq; enī eē decet deos malos: cū pot⁹ isti qz imūdi sūt spūs oēs sint mali: siue certa discretiōe: sic labeoni visū ē: illis illa: istis illa distribuāf obsequia. Competētissime greci vtrosq; bonōe ducūt: et sacerdotes p q̄s victi me ministrāf: et scenicos p q̄s ludi p̄hibēf. Ne vlt oib⁹ dijs suis: si et ludi oibus grā sūt: vel qd est idignius: his quos bonos putant: si ludi ab eis solum amātur: facere cōuincant iniuriam. ¶ Qz romani auferendo libertatem poetis in dominibus quas dederunt in deos: melius de se qz de dijs senserunt. Capitulum. xij.

In romani sicut in illa de repu. disputa tione scipio gloriāf: probis et iniurijs poetarū subiectam vitam famāq; h̄re noluerūt: capite etiam sanxientes tale carmē condere si quis auderet: qd erga se quidem satis honeste cōstituerunt: sed erga deos suos superbe et irreligiose. Quos cum scirent: nō soluz patienter sed etiam libenter poetaz p̄bis maledictisq; lacerari: se potius qz illos huiusmodi iniurijs indignos eē duxerūt: seq; ab eis etiā lege munerūt: illoz autem ista etiam sacris solēnitatibus miscuerūt. Ita ne tandē scipio laudā hanc poetis romanis negatam eē licentiaz vt cuiq; opprobriū infligerent romanorū: cū videas eos nulli deoz pepercisse v̄forū. Itane pluris tibi habenda visa est existimatio curie vestre: qz celestis curie: capitolij imo rome vnius qz celi totius: vt linguā maledicā in ciues tuos exercere poete etiā lege p̄hiberent: et in deos tuos securi tanta conuitia: nullo senatore: nullo censoze: nullo principe: nullo pontifice prohibēte iacularent⁹. Indignū videlz fuit vt plantus aut neu⁹ publico: et gneo scipio: aut cecili⁹ marco catoni malediceret: et dignū fuit vt terenti⁹ vester flagitio iouis optimi maximi adolescentium nequitiam concitaret.

¶ Debuisse intelligere romanos: qz dij eorum: qui se turpib⁹ ludis coli expetebāt indigni eēnt bonore p̄uino. Capitulum. xij.

Ed respōderet mihi fortasse si viueret Quomodo nos ista ip̄nita eē nollem⁹ q̄ ipsi dij sacra esse noluerūt: euz ludos scenicos: vbi talia celebrant: dictitant: actitant

tur: et romanis moribus iuerūt: et suis bonoribus dicari exhiberiq; iusserūt. Cur ergo nō hīc magis ipsi intellecti sunt nō esse dij veri nec oīno digni: qbus diuinos honores deferret illa respublica: q̄s enī colimīnime dēceret mīme qz opozteret: si ludos expeteret agēdos cōuitijs romanorū q̄so colēdi putati sunt: q̄so non detestādi spirit⁹ intellecti: qz cupiditate fallēdi in suis bonores sua celebrari crimina poposcerūt. Itēq; romani q̄uis iā supstitiōe notia p̄merentur: vt illos deos colerēt: quos videbāt sibi voluisse scenicas turpitudines cōsecrari: sue tñ dignitatis memores ac pudoris auctores: taliz fabulaz nequaq; bonorauerūt more grecorū: s̄z sicut apud ciceronē idē scipio loquitur: cū artē ludicā scenāq; totam in p̄bzo duceret genus id boium: nō modo bonore ciuiū reliquorū carere: s̄z etiā tribu amoueri notatiōe cēsozia voluerunt. Preclara sane et romanis laudib⁹ ānime rāda prudētia. S̄z vellez seipsa se q̄ret se imitari retur. Ecce enī recte q̄squis ciuiū romanorū eē scenicus elegit⁹: nō solū ei nullus ad honores dabat locus: verū etiā cēsozis nota tribum tenere p̄pziā minime sinebat. Q animū ciuitatis laudis audiz germaneq; romanū. S̄z res p̄deatur mihi: qz cōsentanea rōne boies scenici ab omni bonore pellunt⁹: et ludi scenici deorū bonorib⁹ admiscēt. illas theatricas artes diu virtus romana non nouerat: q̄ etsi ad oblecta mētū voluptatis humane q̄reretur: et viciomorum irreperēt humanorū dij eas exhibere petiuerūt. Q̄so ergo abiicit scenicus p quem colit dō. Et theatrice illius turpitudinis qz frōte notat actor: si adorat exactor. In hac cōtrouersia greci romanizq; concertāt: greci putant recte se honorare boies scenicos: cū colāt ludorū scenicozū flagitatores deos. Romani vero boibus scenicis nec plebeam tribū: q̄to minus senatoriaz curiam debonestari sinunt. In hac disceptatiōe huiusmodi rōcinatio sūmaz q̄stionis absoluit. Proponūt greci: si dij tales colēdi sūt: profecto etiā tales boies honorādi sunt. Alī sūmūt romani: s̄z nullo modo tales boīmines honorandi sunt: Lōcludūt xp̄iani: nullo igitur modo dij tales colendi sunt.

¶ Meliorem fuisse platonē: qz poetis locū i bene morata vrbe nō dederit: qz hos deos qz selus scēicis voluerit honorari. Ca. xiiij. ¶ Eīde querimus ipsi poete taliū fabularum cōpositoze: qz duodecim tabu

Secundus

larum lege prohibentur famam ledere ciuium:
tam probrosa in deos conuitia iaculantes. Cur
non ut scenici habeantur inbonesti? Quae ra-
tione rectum ē: ut poeticozum figmentoꝝ et
ignominiosoꝝ deoꝝ infamentur actores: ho-
noꝝenē exatores? An forte platonis greco po-
tius palma danda est: qui cum ratioe formaret
qualis esse ciuitas obeat: tanq̃ aduersarios ci-
uitatis poetas censuit vbe pellēdos? Iste ve-
ro et deoꝝ iniurias indigne tulit: et fuscari cor-
rūpiq̃ figmentis animos ciuium noluit. Confer-
nunc platonis humanitatem a ciuibꝝ decipiē-
dis poetas vbe pellentē: cum deoꝝ diuini-
tate honoꝝi suo ludos scenicos expetente. Ille
ne talia vel scriberent: et si non obtinuit dispu-
tando: tamē ne scripta reciperentur: psuasit le-
uitati lasciuieq̃ grecorū: isti ut talia etiam age-
rent iubendo extorserunt grauitati et modestie
romanoꝝ: nec tñ hec agi voluerunt: sed sibi di-
cari: sibi sacrari: sibi solenniter exhiberi. Cui tan-
dem honestius diuinos honoꝝes decerneret ci-
uitas: virtus platonis hec turpia: et nephanda p-
bibenti an demonibꝝ hac hominū deceptione
gaudentibus: quibus ille vera psuadere nō po-
tuit? Hunc platonē labeo inter semideos ome-
morandū putauit: sicut herculē: sicut romulū
semideos aut heroibus antepone: s3 utrosq̃ i-
ter numina collocat. Verū tñ istū quem appel-
lat semideum: non heroibus tñ: sed etiam dijs
ipsis pferendum eē non dubito. Propinquans
aut romanoꝝ leges disputationibus platonis:
quando illa cuncta poetica figmenta condem-
nat. Isti autem poetis romanoꝝ adiungunt: sal-
tem in homines maledicendi licentiam. ille poe-
tas ab vrbis ipsius habitatioe repellit: isti saltes
auctores poeticarū fabularū a ledenda societa-
te ciuitatis cōpescūt. Et si contra deos ludoꝝ
scenicoꝝ expetitores aliqd auderent: forte vn-
diq̃ remouerēt. Nequaq̃ igitur leges ad insti-
tuēdos bonos aut corrigendos moꝝes malos a
dijs suis possent accipere romani siue sperare q̃s
legibꝝ suis vicūt atq̃ iucūt. Illi. n. honoꝝi suo
deposcūt ludos scenicos: isti ab honoꝝibꝝ oibꝝ
repellūt hoies scenicos. Illi celebrari sibi iubēt
figmentis poeticis opprobria deoꝝ: isti ab op-
probrijs hoium deterrent impudētiā poetarū.
Semideus aut ille plato et taliū deoꝝ libidini
restitit: et ab indole romanoꝝ quid perficiendū
esset ostendit: qui poetas ipos: vel pro arbitrio
mentiētes vel hominibus miseriis quasi deoꝝ

scā pessima imitāda pponentes: oino i ciuitate
bñ instituta viuere noluit. Nos qdē platonem:
nec deum: nec semideum phibemus: nec vlli fā-
cto angelo summi di. nec veridico pphete: nec
apostolo alicui: nec cuiq̃ xpī martyri: nec cuiq̃
xpiano homini cōparamꝝ: cuius nostre sentētie
rō deo psp̃erante suo loco explicabit. Sed eū
tñ quādogdem ipsi volunt fuisse semideum pre-
ferendum eē censemꝝ si non romulo et herculi:
q̃uis istum nec occidisse fratrem: nec aliquod
ppetrasse flagitiū q̃squā hystoricū vel poetarū
dixit aut finxit: certe vel priapo vlt alicui cyno-
cephalo: postremo vlt febio: q̃ rōani numia par-
ti pegrina receperūt: parti sua ppa sacrauerūt.
Quō igit tātā animi et moꝝ mala bonis pceptis
et legibꝝ vel iminētia phiberēt: vel ista extirpā-
da curarēt dii tales: q̃ et seianda et augēda fla-
gitia curauerūt: talia vel sua vlt q̃si sua facta p
theatricos celebritates pplis inotescē cupiēt
ut tanq̃ aucte diuina sua spōte negissima libido
accēderet būana: frustra h exclamāte ticerōe:
q̃ cū de poetis agēs ad eos accessisset: clamor i-
git et approbatio ppli: q̃si magni cuiusdā et sapiē-
tis magistris: q̃s illi obducūt tenebras: q̃s inue-
hunt metus: quas inflamant cupiditates?

¶ Qd romani quosdam sibi deos: non ratione:
sed adulatione instituerunt. Capitulum. xv.

Que aut illis eligendoꝝ deoꝝ et ipsoꝝ
falsoꝝ rō ac nō potiꝝ adulatio ē: q̃n istū
platonē: quē semideū volūt tantis dis-
putatioibꝝ laborātē: ne in animis mal: q̃ p̃cipue
cauēda sūt: mōes corūpēnt būani: nlla edicla
sacra dignū putarūt: et romulū suū dijs mlti p-
tulerūt: q̃uis et ip̃s semideū potiꝝ q̃ deū voca-
uerūt: velut secretior eozū doctria cōmedat?
Nā ēt flamē illi instituit: qd sacerdotij genus
adeo i romāis sacris testāte apice excelluit: ut
tres solos flamies herēt tribꝝ numibꝝ institutos:
dialē ioui: martialē marti: grinalē romulo. Naz
beniuolētia ciuiū velut receptꝝ i celū grinꝝ ē po-
stea noiat: ac p h et neptuno et plutōi tribꝝ ionio
et ip̃i saturno p̃i eozū isto romulus honoꝝe flatꝝ
ē: ut p magno sacerdotiū qd ioui tribuerēt huc
et h tribuerēt: et marti taq̃ p̃i eiꝝ fozitā pp ip̃s.
¶ Quod si dijs ylla esset cura iustitie: ab eis ro-
mani accipere debuerint pcepta viuēdi potiꝝ:
q̃s leges ab alijs hoibus mutuare. Cap. xvi.

I autem a dijs suis romani viuēdi le-
ges accipere potuissēt: nō aliquot an-
nos post romam cōditā ab atheniētibꝝ

Liber

mutuarent leges solōis: quas tñ nō acceperūt
tenuerūt. s; meliores z emēdationes facere co
nati sunt: q̄uis lycurg⁹ lacedemonijs leges ex
apollinis aucte se instituisse cōfingit. Qd̄ pru
denter romani credere noluerūt: p̄pterea non
ide acceperūt. Numa pōpuli⁹: q̄ romulo succes
sit in regnū: quasdā leges: q̄ gdem regēde ciui
tati nequa q̄ sufficerēt: cōdidisse fert. Quis
etiā multa sacra cōstituit: nō tñ p̄hibet easdē le
ges a numinib⁹ accepisse: Mala igit̄ animi: ma
la vite: mala morū: que ita magna sūt: vt his do
ctissimi eoz viri etiā stantib⁹ vrbib⁹ resp. perire
confirmēt: dii eoz: ne suis cultoribus accide
rent minime curarunt: immo vero vt augeren
tur: sicut supra disputatū est: oī mō curauerūt.
De raptu sabinaz: alijsq; inigtaribus: q̄ i ciui
tate romana ēē laudat̄ vīgūere t̄pib⁹. Ca. x. vij.

N forte p̄p̄lo rōano p̄pterea leges nō
sūt a numinib⁹ cōstitut̄e: q̄ sicut salusti
us ait. Jus bonūq; apud eos nō legib⁹
magis q̄ natura valebat. Ex hoc iure ac bono
credo raptas ēē sabinas. Quid enī iusti⁹ z meli
us q̄ filias alienas fraude spectaculi inductas
nō a parētib⁹ accipi: sed vi vt quisq; poterat au
ferri. Nam si inique sabini facerēt negare po
ssulatas: q̄to fuit iniquus rape nō datas. Iusti⁹
aut̄ bellū cuz ea gente geri potuit: q̄ filias suas
ad m̄fimoniū cū regionalib⁹ z cū finalibus suis
negasset petitas: q̄ cū ea q̄ repetebat ablatas.
Illiad ergo poti⁹ ibi fieret: vbi mars filiū suū
pugnante iuuaret: vt coniugioz negatoz armis
vltisceret̄ iniuriā: z eo mō ad feminas quas vo
luerat pueniret: aliquo. n. fortasse iure belli ius
te negatas iuste victor auferret. Nullo aut̄ iu
re paucis nō datas rapuit: z iniustū bellū cū ea
rum parētib⁹ iuste succēsentibus gessit. Hoc
sane vtili⁹ faciliusq; successit: qd̄ z si ad memo
riā fraudis illius circēsiū spectaculū mansit. fa
cinozis tñ in illa ciuitate z impio nō placuit exē
pli: faciliusq; romani in hoc errauerūt: vt post
illā inigtatem deū sibi romulū cōsecrarēt: q̄ vt
in feminis rapiēdis factū eius imitādum z lege
ylla vel more pmitterent. Ex hoc iure ac bono
post expulsū cū liberis suis regem tarquiniūz:
cuius filius lucretiā stupro violenter oppresse
rat: iunius brutus cōsul lutiū collatinum mari
tū eiusdē lucretie collegā suū bonū atq; inno
centē virū: propter nomē z propinquitatē targ
nozū coegit magistratu se abdicare: nec viuere
in ciuitate p̄misi. Qd̄ scelus fauēte vel patien

te populo fecit: a quo populo consulatū idē co
latinus: sicut etiā ipse brut⁹ accepat. Ex hoc iu
re ac bono marcus camillus illius t̄pis vir egre
gius: qui vebētes grauissimos hostes populi ro
mani post decēnale bellum: quo roman⁹ exerci
tus toties male pugnando grauiter afflic⁹ est:
iam ipsa roma de salute dubitāte atq; trepidā
te facillime supauit: eozq; vrbē opulentissimā
cepit: inuidia obrectatorū virtutis sue z insolē
tia tribunoz reus plebis factus: tāquā igrataz
sensit quā liberauerat ciuitatē: vt de sua dāna
tione certissim⁹ in exiliū spōte discederet: z de
cem milibus eris absens etiā dānaret: mor ite
rum a gallis vindex patrie futur⁹ igrate. Mul
ta cōmemorare iam piger feda z iniusta: quib⁹
agitabat illa ciuitas: z cū potētes plebē sibi sub
dē conarēt: plebsq; illis subdī recusaret: z vtri
usq; part̄ defēsores magis studijs agerēt amo
re vincendi: q̄ equū z bonū quicq; cogitarent.
Que de moribus romanoz: aut motu cō
pressis: aut securitate resolutis: salustij probat
historia. Capitulū. xvij.

Taq; habebō modū: z ipm salustij te
stē poti⁹ adhibebo. Qui cū in laude ro
manoz dixisset: vnde nobis iste sermo
exort⁹ ē. Jus bonūq; apud eos nō legibus ma
gis q̄ natura valebat: p̄dicans illud t̄ps quo ex
pulsis regibus incredibilr ciuitas breui etatis
spatio plurimū creuit. Idem tñ in p̄mo historie
sue libro atq; eius exordio fatē: etiā tūc cū ad
cōsules a regib⁹ esset translata resp. post parū
interuallū iniurias validoz z ob eas discessio
nem plebis a patribus: aliasq; in vrbē discessio
nes fuisse. Naz cū optimis moribus z maxima
concordia populū romanū inter secūdū et
postremū bellum carthaginense cōmemoras
set egisse: causamq; hui⁹ boni non amozes iusti
tie: sed stante carthagine metum pacis in fide
fuisse dixisset. Unde z nasica ille ad reprimen
dā neqtiam seruandosq; istos mores optimos:
vt metu vitia cōbiberentur: carthaginem nō le
bat euerti. Continuo subiecit idē salustij z ait.
At discordia z auaricia atq; ābitio: z cetera secu
dis reb⁹ oziri sueta mala: p̄ carthagis excidiūz
maxime aucta sunt: vt intelligeremus etiā an
tea z oziri solē z augeri. Unde subnectens cur
hec dixerit. Nā iniurie inquit validoz z ob eas
discessio plebis a patribus: alieq; discessiones
domi fuere. Jā inde a principio neq; ampli⁹ q̄
regib⁹ exactis: dū metus a tarquinio z bellum

Secundus

grauē cū betruria positiū est: equo et modesto iure agitatū. Vides quēadmodum etiam illo breuitate: vt regibus exactis id est eiectis aliquā tū equo et modesto iure ageret: metuz dixit fuisse cām: quā metuebatur bellū quod rex targnuius regno atque vrbe pulsus: betruscis lociatus contra romanos gerebat. Attēde itaque quod deinde contexat. Deinde inquit serui impio patres plebē exercere: de vita ac quiete erga se regio more consulere: erga alios de violētia et inquietudine sibi regna molliri: illos agro pellere: et ceteris ex partibus soli impio agere. Quibus seuitis et maxime fenore oppressa plebs: cuius assiduis bellis tributū simul et militiam toleraret: armata mortem sacri atque auentini insedit: tūque tribunos plebis et alia sibi iura parauit: discordiarū et certaminis vtriusque finis fuit secundum bellū puni cum. Cernis ex quo tempore id est paruo intervallo post reges exactos: quales romani fuerint: de quibus ait: ius bonūque apud eos non legimus: magis quā natura valebat. Porro si illa tempora talia reperiunt: quibus pleberrima atque optima fuisse potest catur romana respu. quod iam de consequenti etate dicendum aut cogitandum arbitramur: cū paulatim mutata: vt eiusdem historici verbis vtat: ex pulcherrima atque optima pessima ac flagitiosissima facta est post carthaginis videlicet vt cōmemorauit excidiū. Que tempora ipse salustius quēadmodum breuiter recolat et describat: eius historia legi potest: quantis malis morū que secundis rebus exorta sunt: vsque ad bella ciuilia demonstrat esse puentus. Ex quo tempore vt ait maiorū mores non paulatim vt antea: sed torrens modo precipitati adeo inuētus luxu atque auaricia corrupta est: vt merito dicatur genitos esse: quod neque ipsi habere possent res familiares: neque alios pati. Dicit deinde plura salustius de sylle vitijs: ceteraque feditate recipi. Et alij scriptores in hoc consentiunt: quāuis eloquio multū impari. Cernis tamen vt opinor: et quisque aduerterit facillime perspicit colluuiem morū pessimorum quo illa ciuitas prolapsa fuerit ante nostri regis aduentū. Nec enim gesta sunt non solum ante quā christus in carne presens docere cepisset: verū etiam ante quā de virgine natus esset. Cum igitur tot et tanta mala temporū illorum vel tolerabiliora superius vel post euerfam carthaginem tolerāda et horrēda: dijs suis imputare non audeāt opiniones humanis mentibus vnde talia vicia siue sciret maligna astutia inferentibus cur mala presentia christo imputat: qui doctrina sa-

luberrima et falsos ac fallaces deos coliverat: et istas hominū noxias flagitiosasque cupiditates diuina auctoritate detestans atque condēnans: his malis tabescenti ac labenti mundo vbi que familiam suam sensim subtrahit: qua condat eternam: et non plausu vanitatis: sed iudicio veritatis gloriofissimam ciuitatem?

¶ De corruptione hūane reipublice prius quā cultum deorum christus auferret. Cap. xix.

Ecce romana respu. quod non ego prius dico: sed auctores eorum vnde hec mercede didicimus tanto ante dixerunt ante christi aduentum paulatim mutata: et ex pulcherrima atque optima pessima atque flagitiosissima facta est. Ecce ante christi aduentum: post deletam carthaginē maiorū mores non paulatim vt: nostra: sed torrens modo precipitati: adeo inuētus luxu atque auaricia corrupta est. Legant nobis contra luxū et auaritiā precepta deorum suorum populo romano data. Cui vtinam ista casta et modesta reticeret: ac non etiam ab illo probrosa et ignominiosa deposceret: quibus per falsam diuinitatē perniciosā oscillarēt auctoritatē. Legat nostra et per prophetas et per sanctū euāgelium et per aplicos actus et epistolās: tā multa contra auariciam atque luxuriā vbi que populis ad hoc cōgregatis: quā excellēter quā diuine: non tanquam ex phorum concertationibus strepere: sed tanquam ex oraculis et dei nubibus tonare: et tamen luxu atque auaricia: scenisque ac turpibus moribus ante aduentū christi rep. pessimam ac flagitiosissimā factā: non imputat dijs suis. Afflictionē vero eius quācumque isto tempore supbia delictis eorum perpeisse fuerint: religioni increpitat christiane. Cuius precepta de probis iustisque moribus si simul audirēt atque curarēt reges terre et omnes populi: principes et omnes iudices terre iuuenes et virgines seniores cum iunioribus: etas omnis capax et vterque sexus: et quos baptista iohannes alloquitur: exactores ipsi atque milites: et terras vite presentis ornaret sua felicitate res publica et vite eterne culmē beatissime regnatura conscenderet. Sed quia iste audit: ille cōtemnit: pluresque vitijs male blandientibus: quā vtili virtutum asperitati sunt amicitiores: tolerare christi famuli iubentur: siue sint reges: siue sint principes: siue iudices: siue milites: siue puinciales: siue diuites: siue pauperes: siue liberi: siue serui vtriuslibet sexus: pessimam etiam si ita necesse est flagitiosissimamque reipublicā et in illa angelorum quadam sanctissima atque

Liber

angustissima curia celestiq; rep. vbi diuolutas
lex ē: clarissimū sibi locū ēt ista tolerātia opare.
¶ Quali velit felicitate gaudere: et qd morib⁹
viuē: q tpa xpiane religiois incusant. Ca. xx.

Quātamē tales cultores et dilectores
deorū istoz: quoz etiā imitatores i sce
lerib⁹ et flagitijs se eē letant: nullo mō
curāt pessimā et flagitiosissimā nō esse rep. Tm̄
stet ingunt: tm̄ floreat copijs referta: victorijs
gloriosa: vlt quod est felici⁹ pace securasit: et qd
ad nos? Immo id ad nos magis ptinet: si diuiti
as quisq; semper augeat q̄ quotidianis effusio
nib⁹ suppetat: p quas sibi etiaz infirmiores sub
dat qsq; potētior. Obsequant⁹ diuitib⁹ paupes
causa securitatis: atq; vt eorū patrocinijs geta
inertia pfruant⁹: diuites paupibus ad cliētelas
et ad ministeriū sui fast⁹ abutant⁹: ppli plaudant
nō cōsultozib⁹ vtilitatū suaz: s; voluptatū lar
gitozib⁹. Nō dura iubeant n̄ pbeant ipura: re
ges nō curēt q̄ bōis: s; q̄ subdit regnēt: puicie
regib⁹ nō tanq; rectoribus mox: s; tanq; reruz
dnatoribus et deliciarū suaz. puiciorib⁹ seruiāt:
eosq; nō sinceriter bonozēt: sed neqter ac serui
liter timeāt: qd aliene vinee potius q̄ quis sue
vite quisq; noceat: legib⁹ aduertat. Nullus du
catur ad iudices: nisi q̄ aliene rei: domui: saluti:
vel cuiq; inuito fuerit importunus aut noxius.
Ceterū de suis: vel cū suis: vel cū quibuscūq;
volentib⁹ faciat quisq; quodlibet: abūdent pu
blica scotta: vel ppter omnes quibus frui pla
cuerit: vel ppter eos maxime q̄ habere priuata
non possunt. Extruant⁹ aplissime atq; ornatissi
me dom⁹: vbi opipa omnia frequētēt: vbi cui
q; libuerit tpotuerit die noctuq; ludat: bibat:
vomatur: defluat. Saltatiōes vndiq; concre
pent: theatra inboneste leticie vocibus: atq; oī
genere siue crudelissime siue turpissime volu
ptatis exescent. Ille sit publicus inimicus: cui
hec felicitas displicet. Quisq; eam mutare vel
auferre tētauerit: eū libera multitudo auertat
ab aurib⁹: evertat a sedib⁹: auferat a viuētib⁹.
Ille libeant⁹ oīj veri: quibac adipiscēdā pplis
penrauerint adeptaq; seruauerint. Solant⁹ vt
voluerit: ludos exposcant quales voluerit: q̄s
cū suis vel de suis possunt habere cultozib⁹: tm̄
efficiāt: vt huic felicitati nihil ab hoste: nihil a pe
ste: nihil ab vlla clade timeat. Quis hac repū
blicā sanus: nō dicā romano impio: sed domui
sardanapali cōparauerit: q̄ quondā rex ita fuit
voluptatib⁹ deditus: vt in sepulchro suo scribi

fecerit ea sola se bfe mortuū: que libido et etiā
cum viueret: bauriēdo cōsūperat. Quē reges
isti si haberēt sibi in talib⁹ indulgentē: nec in eis
qcq; illa seueritate aduersantē: huic libētius q̄
romani vefes romulo tēplū et flamē consecraret.
¶ Que sentētia fuerit ciceronis de romana re
publica. Capitulum. xxi.

Sed si tēnēt q̄ romanā rempublicā pes
simā ac flagitiosissimā dixit: nec curāt
isti quāta mox pessimoz ac flagitioz
ū labe ac dedecore ipleat: sed tm̄modo vt cō
sistat et maneat: audiāt eam non vt salusti⁹ nar
rat pessimā ac flagitiosissimā factam: sed sicut
cicero disputat iam tūc p̄orsus perisse: et nullā
oīo remāsisse rep. Inducit enim scipionē eūipz
qui carthaginē extinxerat de rep. disputantez:
quādo p̄sentiebāt ea corruptiōe: quā describit
salusti⁹ eam iā iāq; periturā. Eo quippe tpe dis
putatur quo iam vnus grecorum occisus fuit:
a quo scribit seditiones graues cepisse salusti⁹.
Nam mortis eius sit in eisdez libris commemo
ratio. Cum autem scipio in secundi libri fine di
xisset: vt in fidibus ac tibijs atq; cātu ipō ac vo
cibus concentus est quidam tenendus ex disti
ctis sonis: quem immutatum aut discrepantē:
aures erudite ferre non possunt: isq; concētus
ex dissimilinarum vocū moderatione: cōcoro
tamen efficitur et congruens: sic ex summis et
medijs et infimis interiectis ordinibus: vt son⁹
moderatam ratione ciuitatem cōsensu dissimil
limoz concinere: e que armonia a musicis di
citur in cantu eam esse in ciuitate concordiam
artissimum atq; optimum omniū in republica
vinculuz incolumitatis: eamq; sine iniustitia nul
lo pacto esse posse. Ac deinde cū aliquāto latius
et vberius disseruisset: q̄tumq; prodesset iusti
tia ciuitati: q̄tūq; obesset si abfuisset. Suscepit
deinde pilus vnus eozum qui disputatiōi ade
rant: et poposcit vt hec ipsa questio diligentius
tractaretur: ac de iustitia plura dicerentur: p
pter illud qd iaz vulgo ferebat rep. regis sine in
iuria nō posse. Hāc p̄inde q̄stionē discutiēdā et
enodādā eē affēsus ē scipio. Rnditq; nihil esse
qd adhuc de repu. putaret dictum: et quo pos
set longius progredi: nisi esset confirmatū non
modo falsum esse illud sine iniuria non posse:
sed hoc verissimum esse sine summa iustitia re
publicam regi non posse. Lulus questionis ex
plicatio cum in diem consequentem dilata es
set: in tertio libro magna cōflictiōe res acta ē.

Secundus

Suscepit eis pilus ipse disputatione eorum quod sentiret sine iniustitia regem non posse rempublicam: purgans se precipue: ne hoc ipse sentire crederetur. Egitque sedulo pro iniustitia contra iustitiam: ut hanc esse utilem reipublice: illam vero inutilem verisimilibus rationibus et exemplis velut conaret ostendere. Tunc leuius rogatibus omnibus iustitiam defendere aggressus est: asseruitque quantum potuit nihil tam inimicum quam iniustitia civitati: nec omnino nisi magna iniustitia geri aut stare posse rempublicam. Qua questione quantum satis visum est pertractata: Scipio ad iter missa reuertitur: recolligit suam atque comedat breuius reipublice definitionem qua dixerat eam esse rem populi. Populum autem non omnes certum multitudinis: sed certum iuris consensum et utilitatis communione sociatum esse determinat. Docet deinde quanta sit in disputando diffinitio utilitas: atque ex illis suis diffinitionibus colligit tunc esse rempublicam id est rem populi cum bene ac iuste geritur: siue ab uno rege: siue a paucis optimatibus: siue ab universo populo. Cum vero iniustus est rex: quem tyrannum more greco appellauit: aut iniusti optimates: quorum consensum dixit esse factionem: aut iniustus ipse populus: cui nomen visum tantum non reperit: nisi ut etiam ipsum tyrannum vocaret: non iam viciosa sicut pridie fuit disputatum: sed sicut ratio ex illis diffinitionibus conexa docuisset omnino nullam esse rempublicam quam non esset res populi: cum tyrannus eam factione capesceret: nec ipse populus iam populus esset si esset iniustus: quam non esset multitudo et iuris consensum et utilitatis communione sociata: sicut populus fuerat diffinitus. Quando ergo res publica romana talis erat: quale illam describit salustius: non iam pessima ac flagitiosissima sicut ipse ait: sed omnino nulla erat secundum istam rationem: quam disputatio de republica iter magnos eius principes tunc habita patefecit. Sicut etiam ipse tullius non scipionis nec cuiusque alterius: sed suo sermone loquens testatur in principio quinti libri: commemorato prius Ennii poete versu quo dixerat. Moribus antiquis res stat romana virisque: quem quidem ille versum inquit vel breuitate vel veritate tanquam ex oraculo mihi quodam esse affatus videtur. Nam neque viri nisi ita morata ciuitas fuisset neque mores nisi isti viri praefuissent aut fundare: aut tam diu tenere potuissent: tanta et tanta iustitia lateque imperante rempublica. Itaque ante nostram memoriam et mos ipse patrius praesentes viros adhibebat: et veterum morem ac maiorum instituta retinebant excellentes viri. Nostra vero etas cum rempublicam sicut picturam accepisset egre

giam: sed euanescentem vetustate non modo eam coloribus ipsis quibus fuerat renouare neglexit: sed ne id quidem curauit: ut formam saltem eius et extrema tanquam lineamenta seruaret. Quid eis manet ex antiquis moribus? quibus ille dicit restare romanam: quos ita obliuione obsoletos videmus: ut non modo non colantur: sed etiam ignorentur. Nam de viris quod dicatur? Mores eis ipsi iterierunt viroque penuria: cuius tanti mali non videtur reddenda ratio nobis: sed etiam tanquam reus capitis quodammodo dicenda causa est. Nostris eis vicis non casu aliquo rempublicam verbo retinemus: rem ipsam vero iam pridem amisimus. Hec cicero fatebatur: longe quidem post mortem africanum quem in suis libris fecit de republica disputare: adhuc tamen ante aduentum christi. Quae si diffamata et praeualecente religione christiana sentirentur atque dicerentur: quod non istorum ea christianis imputanda esse censeret? Quamobrem cur non curauerunt vii eorum: ne tunc periret atque amitteretur illa res publica quam cicero longe antequam christus in carne venisset tam lugubriter deploret amissam? Viderint laudatores eius et illis antiquis viris et moribus qualis fuerit. Utrum in ea viguerit recta iustitia: an forte nec tunc fuerit viua moribus: sed picta coloribus? Quod et ipse cicero nesciens cui eam praeferebat expressit: sed alias: si deus voluerit: hec videbimus. Enitar eis suo loco: ut ostendam secundum diffinitiones ipsius ciceronis: quibus quid sit res publica et quid sit populus: loquente scipione breuiter posuit: attestantibus etiam multis siue ipsius siue eorum quos loquens fecit in eadem disputatione sententias: nunquam illam fuisse rempublicam quia nunquam in ea fuit vera iustitia. Secundum probabiliores autem diffinitiones et per suo modo quidam res publica fuit: et melius ab antiquis romanis: quam a posterioribus administrata est. Vera autem iustitia non est nisi in ea republica: cuius conditor rectorque christus est. etsi ipsam rempublicam placet dicere: quoniam etiam rem populi esse negare non possumus. Si autem hoc nomen quod alibi aliterque vulgatum est ab usu nostre locutionis est forte remotius: in ea certe ciuitate est vera iustitia: de qua scriptura sancta dicit. Gloriosa de te dicta sunt ciuitas dei. Quod viis romanorum nulla vique cura fuerit ne malis moribus res publica deperiret. La. xxij.

Sed quod pertinet ad praesentem questionem: qualiter laudabile dicatur istam fuisse vel esse rempublicam. Sum eorum doctissimos auctores iam longe ante christi aduentum pessima ac flagitiosissima facta erat. imo vero nulla erat: atque omnino perierat

Liber

perditissimis moribus. Ut ergo non periret: dii custodes eius populo cultori suo dare precipue vite ac morum precepta debuerunt: a quo tot templis tot sacerdotibus et sacrificiorum generibus: tam multiplicibus variisque: tot festis solennitatibus: tot rationibus ludorum celebratibus colebantur: ubi nihil demones nisi negotium suum egerunt: non curantes quemadmodum illi viverent: imo curantes ut etiam perirent: dum in honori suo illa omnia metu subditi ministrarent. Aut si dederunt precepta turbae: legat quas deorum leges illi civitati datas contempserint: ut seditionibus cuncta turbaret: quas marium et syllae et carbo. ut in bella etiam pergrederentur civilia: causis iniquissimis suscepta: et crudeliter gesta: crudeliusque finita. Quas denique syllae ipse: cuius vita: mores facta: describere salustio aliisque historiis scriptoribus: quos non exhorreat: Quis illam rempublicam non tunc perisse fateatur? An forte propter humanitatem diuini mores virgilianam illam sententiam sicut solent pro defensione suorum deorum opponere audent. Discessere omnes adytis arisque relictis diique: periculum hoc steterat. Primum si ita est non habet cur querant de religione christiana: quod hac offensa eos dii sui deseruerunt: quoniam quidem maiores eorum iam pridem moribus suis ab vrbis altaribus tam multis ac minutis deos tanquam muscas abegerunt. Sed tamen hec numinum turba ubi erat: cum longe antequam mores corrumperent antiqua: a gallis roma capta et icelsa est? An forte praesentes dormiebant? Tunc eis tota urbe in hostium potestate redacta: solus collis capitolinus: qui etiam ipse capere: nisi saltem anseres diis dormientibus vigilarerent. Unde perne in superstitione egyptiorum bestias auesque colebant. Roma deciderat: cum anseri solennia celebrabant. Neque de his aduenticis et corporis potius quam animi malis: qui vel ab hostibus vel alia clade accidit: non dum iterum disputo. Nunc ago de labe morum: quibus primum paulatim decoloratis: deinde torrens modo precipitatis: tanta quamuis integritate: et mensibusque facta est ruina reipublice: ut magni auctores eorum eam tunc amissam non dubitarent dicere. Recte autem abcesserant: ut amittere omnes adytis arisque relictis dii: si eorum de bona vita atque iustitia civitas precepta contempserat. Nunc vero quod les quod dii fuerunt: si noluisset cum populo rectore suo vivere: quem male viuere non docuerunt bene viuere. Varietates rerum temporalium non ex fauore aut impugnatione demonum: sed ex veritate dei iudicio pendere. Capitulum. xxiij.

Quid quod etiam videntur eorum affuisse cupiditibus impledis: et ostenditur non praefuisse se refrenandis? Qui eis marium nouum hominem et ignobilem crudelissimum auctorem bellorum civilium atque gestorum: ut septies consul fieret adiunxerunt: atque ut in septimo suo consulatu moreretur senex: ne in manibus sylle futuri morum victoris irrueretur: cur non etiam inuenerunt: ut a tantorum se contempseret imanitate facinororum? Si eis ad hoc eum dii eorum non inuenerunt non paruum est quod fatentur et etiam non praesentibus diis suis posse accidere hominibus istam tempestatem: quam nimis diligunt tantam felicitatem: et posse homines sicut fuit marium salute: viribus: opibus: honoribus: dignitate: longevitate cumulari et praefrui diis iratis. posse etiam homines sicut fuit regulus: captiuitate: seruitute: iopia: vigiliis doloribus excruciaci et emori diis amicis. Quod si ita esse concedunt: contempnunt nihil eos praesens et soli superfluo ostenditur. Nam si virtutibus animi et probitate vite: cuius premia post mortem speranda sunt magis contraria: ut populus disceret iterum: si nihil etiam in his transeuntibus et temporalibus bonis: vel eis quos oderunt nocent: vel eis quos diligunt profunt: ut quid coluntur: ut quid tanto studio colendi reguntur? Cur quod laboriosis tribulisque temporibus tanquam offensi abcesserint murmurant: et propter eos christiana religio contumaciter indignis simis leditur? Si autem habent in his rebus vel beneficij vel maleficij potestatem: cur in eis affuerunt pessimo viro mario: et optimo viro regulo defuerunt? An ex hoc ipsi intelliguntur iniustissimi et pessimi? Quod si propterea magis timendi et colendi putant: neque hoc putetur. Neque enim minus eos inuenitur regulus coluisse quam marium: ideo nec vita pessima eligenda videatur: quia magis mario quam regulo dii fauuisse existimantur. Metellus enim romanorum laudatissimus: qui habuit quinque filios consulares: etiam rerum temporalium felix fuit: et catilina pessimus oppressus inopia et in bello sui sceleris prostratus infelix: et verissima atque certissima felicitate praepolent boni deum colentes: a quo solo conferri potest. Illa igitur respublica malis moribus cum periret: nihil dii eorum pro dirigendis vel corrigendis egerunt moribus ne periret: immo de prauidendis et corrumpendis addiderunt moribus ut periret. Nec se bonos fingant quod velut offensi civium iniquitate discesserunt: praesentibus ibi erant: produntur conuincuntur. Nec subuenire precipiendo: nec latere tacendo

Secundus

potuerit. Omitto q̄ marius a miserāibus mi-
turnēsis marice deē iluco eius cōmendatus
est: vt ei oia p̄speraret: et ex sūma reuersus de-
speratione icolumis i vrbē: duxit crudelē cru-
delis exercitū. Vbi q̄ cruēta q̄idicibilis hosti-
ligi imāior eius victoria fuerit: eos q̄ scripse-
rūt legāt q̄scire volūt. Sed hoc vt dixi omit-
to: nec marice nescio cui tribuo marij sanguine:
am felicitatē: sed occulte potius puidētie dei
ad istoz ora claudenda: eosq̄ ab erroribus li-
berādos q̄ nō studijs agūt: sed nec prudēter ad-
uertūt. Quia etsi aduertūt: aliquid i his rebus
demonēs possunt: tātū q̄tū secreto omnipotē-
tis arbitrio permittunt: ne magnipēdamus ter-
renā felicitatē: que sicut mario: malis etiā ple-
rūq̄ cecidit. Nec etiā rursus quasi malaz arbi-
tremur: cū etiā i ea multos pios ac bonos vni-
us dei veri cultores iuitis demonibus spoliui-
se videamus. Nec eisdē inuidissimos spiritus
vel propter bec ipsa bona malauē terrena ppi-
tiādos aut timēdos existimemus: quia sicut ipsi
mali boies i terra: sic etiā illi nō oia q̄ volūt fa-
cere p̄nt: nisi q̄tū illi ordinatōe sinūt: cui ple-
ne iudicia nemo op̄bēdit: nemo rep̄bēdit iuste.
¶ De syllanis actibus: quoz se demonēs ostē-
tauerunt adiutores. Capitulum. xxiiij.

 Vlla certe ipse: cuius tēpora talia fue-
rūt: vt superiora quoz vindex esse vi-
debat illius op̄paratōe q̄rētur: cū p̄-
mū ad vrbē cōtra mariū castra mouisset: adeo
leta exta imolātū fuisse scribit linus: vt custo-
diri se postumius aruspex voluerit: capitis sup-
plicii subditurus: nisi ea que i aio sylla haberet
dij iuuātibz impleuisset. Ecce nō discesserāt
adytis arisq̄ relictis dij quādo de rep̄e uētū p̄-
dicebāt: nihilq̄ de ipsius sylle correptōe cura-
bāt. Promittebāt p̄sagando felicitatē magnā:
nec malā cupiditatē imādo frāgebāt. Deinde
cū eēt i asia bellū mitridaticū gerēs: pluciū titi-
um ei mādātū ē a ioue: q̄ esset mitridatē supe-
raturus: et factū est. Ac postea molietī redire in
vrbē: et suas amicorūq̄ iurias civili sāguine vl-
cisci: itēz mādātū est ab eodē ioue: p̄ militē quē
dā legionis sexte: prius se de mitridate p̄nūci-
asse victoriā: et tūc p̄mittere datuz se ptatē: q̄
recuperaret ab inimicis rēpublicā nō sine mul-
to sanguine. Tū p̄cūctatus sylla: q̄ forma mili-
ti visa fuerit: cū ille indicasset eā: recordatus ē
q̄ prius ab illo audierat: q̄ de mitridatica victo-
ria ab eo mādata p̄ulerat. Quid hic respōderi

pōt quare dij curauerint velut felicia ista nūcia-
re: et nullus eoz curauerit syllā monendo corri-
gere: tāta mala facturz scelestis armis ciuilibz:
qualia nō solū fedaret: sed auferret omnino rē-
publicā? Nepe itelligūtur demonēs: sicut sepe
iā dixi: notūq̄ nobis ē i lris sacris: resq̄ ipse sa-
tis indicāt negotiū suū agere: vt p̄ dijs habeāt
vt colant: vt ea illis exhibeātur: q̄bus hi q̄ exhi-
bēt sociati vnā pessimā cāz cū eis habeāt i iudi-
cio dei. Deinde cū venisset tarētū sylla: atq̄ ibi
sacrificasset: vidit i capite vitulini iecoris silitu-
dinē corone auree. Tūc postumius auruspex il-
le respōdit: p̄clarā ei victoriā significari: iussuq̄
vt extis illis solus vesceret. Postea paruo fa-
cto iteruallo seruus cuiusdā luti pōti vaticinā-
do clamauit. A bellona nūcius venio: victoria
tua ē sylla. Deinde adiecit arsurum eē capitolū:
hoc cū dixisset continuo egressus ē castris: poste-
ra die citatior regressus est: et capitolū arsisse
clamanit: arserat autē reuera capitolū. Qd̄ q̄
dē demoni et p̄uidere facile fuit et celerrime nū-
ciare. Illud sane attēde qd̄ ad causam maxime
ptinet sub qualibus dijs cupiāt esse: qui blasfe-
māt saluatorē: voluntates fidelū a dñatu de-
monū liberātē. Clamauit hō vaticinādo victo-
ria tua ē sylla: atq̄ id vt diuino spū clamasse cre-
deret: nūciauit etiā aliqd̄ et p̄pe futurz et mori fa-
ctū. Unde lōge aberat p̄ quez ille spūs loq̄bat
nō tñ clamauit ab sceleribus parce sylla: que il-
lic victor tā horreda cōmisit: cui corona aurea
ipsius victoriae illustrissimū signū i vitulino ie-
core apparuit. Qualia signa si dij isti dare sole-
rēt: ac nō demonēs impij p̄fecto illis extis ne-
faria potius atq̄ ipsi sylle grauiter noxia mala
futura monstrarent. Neq̄ enim eius dignitati
tantum profuit illa victoria: q̄tum nocuit cu-
piditati. Qua factum est: vt immoderatus in-
bians: et secundis rebus elatus ac precipitatus
magis ipse periret in moribus: q̄ inimicos i cor-
poribus perderet. Nec illi dij vere tristia vere
q̄ lugenda: non extis: non augurijs: non cuius-
q̄ somnio vel vaticinio prenunciabant: magis
enim timebant ne corrigeretur: q̄ ne vincere-
tur. Immo vero satis agebant: vt victor ciuili
gloriosus: vict⁹ atq̄ captiu⁹: et nefādis vitis: et p̄
hoc ipse etiā demonibz mltō obstrict⁹ subderet.
¶ Quantum maligni spiritus ad flagitia inci-
tant homines: cum committendis sceleribus
quasi diuinam exempli sui interponunt aucto-
ritatem. Capitulum vigesimum quintum.

Liber

Ilinc vero qd nō itelligat: qd nō videat nisi q tales deos imitari magis eligit q̄ diuina grā ab eoz societate separari: q̄ tū molliant maligni isti spūs exemplo suo: velut diuinaz auctoritatē prebere sceleribus? Quietia i quadā cāpanie lata planicie: vbi nō multo post ciuiles acies nefario plio cōficerūt: ipsi iter se prius pugnare vñ sūt. Nāq̄ ibi auditi sūt primū igētes fragores: moxq̄ multi se vdisse nūciarūt p aliquot dies duas acies plari. Que pugna vbi desistit: vestigia q̄q̄ velut hominū & equoz q̄ta de illa cōfictatōe expmi poterāt iuenerūt. Si ergo veraciter iter se numina pgnarūt: iam bella ciuilia excusant humana. Cōsideret nī q̄ sit talis deoz vel malicia vñ miseria. Si autē se pugnasce finxerunt: qd aliud egerūt: nisi vt sibi romani bellādo ciuilitate tāq̄ deoz exēplo nullū nefas admittere viderēt? Jā eiz ceperāt bella ciuilia: & aliqua nefandoz plioz strages execrāda p̄cesserat. Jaz multos mouerat: q̄ miles qdā dū occiso spolia detraberet fratre nudato cadauere agnouit: ac detestatus bella ciuilia & seipsum ibi perimēs fraterno corpori adiūxit. Ut ergo tān huius mali minime tederet: s; armoz scelestoz magisq̄ ardor i cresceret: mox bi demones quos illi dōs putāt: & colēdos ac venerādos arbitrātur: iter se pugnantes boibus apparere voluerūt: ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio: sed potius humanū scelus diuino excusaret exēplo. Hac astutia maligni spūs etiā ludos: vnde mltā iā dixi: scenicos sibi dicari sacrariq̄ iusserūt: vbi deoz tāta flagitia theatricis cāticis atq̄ fabulaz actōibus celebrata sūt: vt q̄q̄ eos talia fecisse crederet & q̄q̄ non crederet: sed nī illos libētissime sibi velle talia exhiberi cerneret: se curus imitaret. Ne qd itaq̄ existimaret i deos ciuitia potiusq̄ eis dignū aliqd scriptitasse: vbi cūq̄ illos iter se pugnasce poete cōmemorarūt ipsi ad decipiēdos boies poetaz carmina firmauerūt: pugnas videlicet suas nō solū p scenicos i teatro: verū etiā p̄ se ipsos i campo humanis oculis exhibentes. Nec dicere cōpuli sumus: qm̄ pessimis moribus ciuiliū romanā rēpublicā iā antea p̄ditā fuisse: nullāq̄ remāsisse ante adnētū dñi nī iesu xpi auctores eoz dicere & scribere minime dubitauerunt. Quā p̄ditionē dijs suis nō iputāt: q̄ mala trāsitoria q̄bus mali: siue inuoluantur: siue euadant pereunt: & in quibus boni siue viuunt siue moriantur: perire nō possunt: christo nostro imputant: cū christus noster tanta frequenter pro moribus optimis p̄cepta contra perditos mores: dijs vero ipsoz nullis talibus p̄ceptis egerint aliqd cū suo cultore populo p illa republica ne periret: imo eosdē mores velut suis exēplis auctoritate notia cōmipēdo egerūt potius vt periret. Quā nō ideo v arbitroz tūc perisse quisq̄ iā dicere audebit: qz discessere omnes adytis: arisq̄ relictis dijs velut amici virtutibus cū vitijs boius offenderetur: qz tot signis extoz: augurior: vaticiniorū: qbus se tanq̄ p̄ciosos futuroz adiutoresq̄ plioz iactare & commendare gestiebant: conuincunt fuisse p̄sentes: quis vere abcessissent: minus romani in bella ciuilia suis cupiditatibus: q̄ illoz instigationibus exarsissent.

De secretis demonum monitis que pertinebant ad bonos mores: cum palam in sacris eorum omnino nequitia discerneretur. Caplm. xxvi.

Que cū ita sint: cū palā aperteq̄ turpitudines crudelitatis mixte: & opprobria nūminū & crimina siue p̄dita siue cōficta: ipsi exposcētibz: & nisi fierēt irascētibz: & iā certis & statutis solēnitatibus cōsecrata illis & dicata claruerint: atq̄ ad oīz oculos: vt imitanda pponerētur spectāda p̄cesserint: qd est q̄ ijdē ipsi demones: q̄ se huiuscemodi voluntatibus immiscēt. immūdos spūs se esse cōfiteantur? In quo enīz suis flagitijs & facinoribus siue indicatis siue simulatis: eozq̄ sibi celebratione petita: ipudētes & imūdos gaudent bēre cōfites: auctores se vite scelestē imūdeq̄ testantur. Perhibētur tamen i abditijs suis secretisq̄ penetralibus dare qdā bona p̄cepta de moribz q̄busdā: velut electis sacratis suis. Qd si ita est hoc ipso callidior aduertēda ē & cūicenda malicia spūuz noxiōz. Tāta eiz vis ē p̄bitatis & castitatis: vt oīs vel pene oīs eius laudē moueat humana natura: nec vsq̄ adeo sit turpitudine vitiosa: vt totū amittat sensū honestatis. Proinde malignitas demonū: nisi alicubi se quēdam modū scriptū i nris lris nouimus trāsfiguret in angelos lucis: nō implet negociū deceptōis. Fors itaq̄ pplis celeberrimo strepitu impietas ipura circunsonat: & itus paucis castitas simulata vix sonat. p̄bētur p̄p̄tula pudēdis: & secreta laudādis. Decus latet: & dedecus patet. Qd malū gerit oēs vocat spectatores: qd bonū dicit vix aliquos inuenit auditores: tanq̄ bone sta erubescēda sunt: & ibonefita gloriāda. Sed

Secundus

ubi hoc: nisi i demonū tēplis: vbi nisi i fallacie diuersorijis? Illud eis fit: vt honestiores q pau ei sunt capiant: hoc aut ne plures q sunt turpis simi corrigant: Vbi z quādo secreti celestis audiebāt castitatis pcepta nescimus: ante ipsum tamē delubrū: vbi simulacrū illud locatū aspiciēbamus: vniuersi vndiqz cōfluētes: z vbi qsqz poterat stātes: ludos q agebantur itēssimi spectabamus: itūētes alternāte aspectu: hic mere triciam pōpam: illic virginē illam deam suppli citer adorari: ante illam turpia celebrari. Non ibi pudibūdos mimos: nullam verecūdiōre scenicam vidimus: cūcta obscenitatis iplebant of ficia. Sciebat virginali numini qd placeret: z exhibebat qd de tēplo domū matrona doctior reportaret. Nōnulle pudētiōres auertebāt fa cie ab ipuris motibus scenicoz: z artē flagitiij vi dere erubescētes furtiua itentione discebant. Dominibus nāqz verecūdabant: ne auderent ipudicos gestus ore libero cernere: sed multo minus audebant sacra eius quam venerabant casto corde damnare. Hoc tamē palam discē: dū pbebat i tēplo: ad qd ppetrandū saltē secre tū qrebat i domo. Mox nimīū si vllus ibi erat pudor mortaliū: quo humana flagitia nō libere homines cōmitterēt: que apud deos etiam reli giose discerent iratos habituri: nisi etiā exhibe re curarent. Quis enim alius spiritus occulto instinctu nequissimas agat mentes z instat faci endis adulterijs: z pascitur factis: nisi qui etia sacris talibus oblectatur: consuetū in templis simulacra demonum: amans in ludis simula cra viciorum: susurrans in occulto verba iusti tie ad decipiendos etiam paucos bonos: fre quentans in aperto inuitamenta nequicie ad possidendos innumerabiles malos?

Quanta euerfione publice discipline roma ni dijs suis placandis sacrauerit obscena ludo rum. Capitulum vigesimumseptimum.

Ir grauis z philosophus tertulius edi lis futurus clamabat in auribus ciuita tis inter cetera sui magistratus officia: sibi florā matrem ludorum celebritate placā dam. Qui ludi tanto deuotius: qzro turpius ce lebrari solent. Dicit in alio loco iam consul in ex tremis periculis ciuitatis z ludos per decem di es factos: neqz rem vllam que ad placādos de os pertineret pretermissa: qua si nō satius erat tales deos irritare temperantia: qz placare lu xuria: z eos honestate etiam ad inimicitias pro

uocare: qz tanta difformitate lenire. Neqz enīz grauius fuerant qualibet crudelissima immani tate nocituri homines propter quos placaban tur: qz nocebant ipsi cum vitiositate fedissima placarentur: quando quidem vt auerteret qd metuebatur ab hoste i corporibus eo modo dii conciliabantur: quo virtus debellaretur in mē tibus: qui non opponerentur defensores oppu gnatoribus mentium: nisi prius fieret expugna tores morum bonorum. Hanc talium numinū placationem petulantissimam: impurissimam: impudētissimam: nequissimam: immundissimā cuius auctores laudando romane virtutis in doles honore priuauit: tribu amouit: agnouit turpes: fecit infames. Hanc inqz pudēdam ve reqz religioni auersandam z detestandam talū um numinum placationem: has fabulas in de os illecebras atqz criminosas: hec ignominio sa deorum facta scelerate turpiterqz conficta vel sceleratius turpiusqz commissa oculis z au ribus publicis ciuitas tota discebat: hec com missa numinibus placere cernebat: z ideo non solum illis exhibenda: sed sibi quoqz imitanda credebat. Non illud nescio quid velit bonum vel honestum: quod tam paucis et tam occul te dicebatur: si tamen dicebatur vt magis ne innotesceret qz ne non fieret timeretur.

De xpiane religionis salubritate. Ca. xxviij.

Hislarum immundissimarum potesta tum tartareo iugo et societate penali erui per christi nomen homines in lucē saluberrime pietatis ab illa perniciosissime im pietatis nocte transferri queruntur: et murmu rant iniqui et ingrati: et illo nefario spiritu alti us obstructiusqz oppressi: quia populi confluit ad ecclesias casta celebritate: honesta vtriusqz sexus discretionē: vbi audiant qz bene hic ad tempus viuere debeant: vt post hāc vitam bea te semperqz viuere mereantur: Vbi sancta scri ptura iustitieque doctrina de superiore loco in conspectu omnium personante: z qui faciūt au diant ad pmiū: z qui nō faciūt audiant ad indi cium. Quo etsi veniunt quidam talium pre ceptorum irrisores: omnis eorum petulantia aut repentina immutatione deponitur: aut ri more vel pudore comprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitiosum spectandū imitandumqz proponitur: vbi veri dei aut precepta insinu antur: aut miracula narrantur: aut dona lau dantur: aut beneficia postuluntur.

Liber

De abiectendo cultu deorum cohortatio ad romanos. Capitulum. xxix.

Ec potius concupisce: o idoles romane laudabilis: o progenies regulorum: sceuolarum: scipionum: fabritiorum: bec potius concupisce: bec ab illa turpissima vanitate et fallacissima demonum malignitate discerne. Siquid in te laudabile naturaliter eminet: non nisi haec pietate purgat atque perficit: impietate autem dissipat et punit. Nunc iam elige quod sequaris: ut non in te sed in deo vero sine ulla errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis affuit: sed occulto iudicio diuine profunditatis: et vera religio quam eligeres defuit. Exprobrare dies est: sicut experrecta es in quibusdam de quorum virtute perfecta et per fide vera passionibus gloriantur: quod usquequaque aduersus potestates inimicissimas confligentes: easque fortiter moriendo vincentes: sanguine nobis hanc patriam peperere suo. Ad hanc patriam te inuitamus et exhortamur: ut eius adiciarius numero ciuium: cuius quodammodo asylium est haec remissio peccatorum. Non audcas degeneres tuos christo christianis: ne detrahentes: et accusantes velut tempora mala: cum querat tempora quibus non sit quietas vita sed potius secunda nequa. Nec tibi nunquam nec per terrena patria placuerit. Nunc iam celestem arripe: pro qua minimam laborabis: et ea faciter semper regnabis. Illic enim tibi non vestalis focus: non lapis capitolinus: sed deus verus: qui nec metas repetit: et ponet: impium sine fine dabit. Noli deos falsos fallacesque regere: abice potius atque contemne in veram emicam libertatem. Non sunt dii: maligni sunt spiritus: quibus eterna tua felicitas pena est. Non iam iuno troianis a quibus carnalem originem ducis et arces videtur inuidisse romanas: quod isti demones: quos adhuc deos putas omni generi hominum sedes inuidetur sempiternas. Et tu ipsa non parua ex parte de talibus spiritibus iudicasti: quoniam ludis eos placasti: et per quos bores eosdem ludos fecisti: infames esse voluisti. Patere asseri libertatem tuam aduersus immundos spiritus: quod tuis ceruicibus imposerat sacra dam tibi et celebranda ignominia sua. Fluctores criminum diuinorum remouisti ab honoribus tuis: supplica deo vero ut a te remoueat illos deos: qui delectant criminibus suis: siue veris quod ignominiosissimum est: siue falsis quod maliciosissimum est. Bene quod tua sponte histriomimus et scenicio societate ciuitatis patere noluerit: cuius plena nullo modo bis artibus placatur diuina maiestas: quibus humana dignitas in

quinat. Quo igitur pacto deos qui talibus delectantur obsequiis haberi putas in numero sanctarum celestium potestatum: cum bores per quos eadem aguntur obsequia non putasti habendos in numero qualicumque ciuium romanorum? Incompabiliter supna est ciuitas clariores: ubi victoria: veritas: ubi dignitas: scitas: ubi pax: felicitas: ubi vita: eternitas. Multo minus habet in sua societate tales deos: si tu in tua tales bores habere uoluisti. Proinde si ad beatam puenire desideras ciuitatem: deuita demonum societatem. Indigne ab honestis colunt: qui per turpes placent. Sic isti a tua societate remoneant purgatione christiana: quomodo illi a tua dignitate remoti sunt notatione censoria. De bonis autem carnalibus: quibus solis mali perfrui volunt: et de malis carnalibus quod sola appeti nolumus: quod neque in his habeant quam putatur habere isti demones potestatem. Quamquam si haberent: deberem potius ista continere: quam propter ista illos colere: et eos colendo ad ea que nobis inuidetur puenire non posse: tamen nec in istis eos hoc valere quod habent putant: qui propter eos hoc colit oporere contendunt: deinceps videbimus: ut hic sit huius voluminis modus.

Aurelij augustini de ciuitate dei liber tertius.

De aduersitatibus quas soli mali metuunt: et quas semper passus est mundus: cum deos coleret. Capitulum primum.

Am satis dictum esse arbitror de morum malis et aiorum que precipue cauenda sunt: nihil deos falsos populo cultori suo: quo minus eorum malorum aggere premeretur: subuenire curasse: sed potius ut maxime premeretur egisse. Nunc de illis malis video dicendum: que sola isti appeti nolumus: qualia sunt: fames: morbus: bellum: expolitio: captiuitas: trucidatio: et si qua similia iam in primo libro commemorauimus. Nec enim sola mali deputant mala que non faciunt malos: nec erubescunt iter bona que laudant ipsi mali esse: qui laudant: magisque stomachantur si illa mala habeant: quam si malam vitam: quasi hoc sit hominis maximum bonum habere bona omnia propter seipsum: sed neque talia mala que isti sola formidant: dii eorum quando ab eis libere colebantur: ne illis acciderent obstituerunt. Cum enim varijs per diuersa loca temporibus ante aduentum redeptoris nostri innumeras libenter et nullis etiam incredibilibus cladibus genus committeret humanum: quos alios quam istos deos mun-

Tertius

duos colebat excepto vno populo hebreos et qui
busdā extra ipm pplm: vbiq; gratia vna vi-
gni occurrat atq; iustissimo di iudicio fuit:
Ulex ne nimium longū faciā tacebo aliarum vsq;
qua; gentium mala grauissima: qd ad romā pti-
net: romanūq; impiū tm eloquar: id est ad ipaz
pprie ciuitatē: et quecūq; illi terraz: vel socie-
tate coniuncte vel cōditione subiecte sunt: que
sint perpeſse ante aduentum christi: cum ias ad
eius quasi corpus reipublice pertinerent.

¶ An dii qui et a troianis et a grecis sibi colebant
cās habuerit: qbus illū paterē excidē. Cap. ii.

Primū ipsa troia vel illū vnde origo est
populi romani: neq; enī pretereūdum
aut dissimulādū est quod et ipmo libro
attingi: eosdē habens deos et colēs: cur a grecis
victū capiti atq; deletū ē? Priamo inquit sūt
reddita laomedōtea paterna piuria. Ergo vep
est q apollo atq; neptunū eidē laomedoti mer-
cenariis operib; seruiert. Illis quippe pmis-
se mercedē falsūq; iurasse pbiēt. Miros apol-
linem nominatū diuinatōrē in tanto opificio la-
borasse nescientē: q laomedon fuerat pmis-
sa negatur. Quāq; nec ipsum neptunū patruū
eius frēm iouis regē maris decuit ignariū esse
futuroz. Nam hūc bomerus de stirpe enee de
posteris cui roma est: cū ante illā vrbē cōd. taz
idē poeta fuisse dicat: inducit magnus aliquid
diuinatē: quē etiā nubes rapuit: vt dicit: ne ab
achille occideret: cuperetq; cōuerrere ab imo:
quod apud virgiliū cōfitei. Structa suis mani-
b; piure menia troie. Nesciētes igitur tāti dii
et neptunū et apollo laomedontē sibi negaturus
esse mercedē: structores meniū troianorum gra-
tis et ingratos fuerunt. Videant ne graui sit ta-
les deos credere: q diis talib; peierare. Hoc
enī nec ipse homerū facile credit: qui neptunū
quidem cōtra troianos: apollinē autē pro troia-
nis pugnātē facit: cū illo periurio ambos fabu-
la narret offensos. Si igit fabulis credūt: eru-
bescant talia colere numina. Si fabulis nō cre-
dūt: non obtendāt troiana periuria: aut miren-
tur deos periuria punisse troiana: amasse roma-
na. Unde enim cōiuratio catiline in tanta tāq;
corrupta ciuitate habuit etiam eoz grandē co-
piam: quos man atq; ligua periurio aut sāgui-
ne ciuili alebat? Quid enī aliud totiēns senato-
res corrupti in iudicijs: totiēns ppli in suffragijs
vel in qbusq; causis: que apud eū concionibus
agebant: nisi etiam peierādo peccabant? Naz

corruptissimis morib; ad hoc mos iurādi serua-
batur antiqu: non vt a scelerib; metu religio-
nis prohiberent: sed vt piuria quoq; sceleribus
ceteris adderent. Nulla itaq; causa est: quare
sint dii quib; vt dicūt steterat illud imperiū: cū
a grecis preualētib; probent victi: troianis pe-
ierantib; fingantur irati: nec adulterio paridis
vt rursus a quibusdam defenduntur: vt troiaz
desererent succensuerunt: auctores enim do-
ctoresq; peccatorum esse assolent: nō vltiores.
¶ Nō potuisse offendi deos paridis adulterio:
qd in ipsos tradit frequētati. Cap. iij.

Quē romā ingt salustius sicuti ego acce-
pi cōdidere atq; habuere in initio tro-
iani: qui enea duce pfugi incertis sedi-
bus vagabātur. Si ergo adulteriū paridis vin-
dicādū numina censuerunt: aut magis i tro-
ianis aut etiam in romanis puniendū fuit quia
enee mater hoc fecit. Sed quō in yllo hominū
illud flagitiū oderāt: qui in sua socia venere nō
oderant: vt alia omittam: quod cuz anchise cō-
miserat: ex quo eneaz pepererat? An quia illd
factum est indignante menelao: illud autē cō-
cedente vulcano? Dijenim credo non zelāt cō-
iuges suas vsq; adeo: vt eas etiam cum homini-
bus dignētur habere communes. Irridere fa-
bulas fortassis existimoz: nec grauitē agere tā-
ti ponderis causam. Non ergo credamus si pla-
cet eneam esse veneris filium: ecce concedo si
nec romulus martis. Si autem illud: cur non et
illud? An deos fas est hominibus feminis: ma-
res autem homines deabus misceri ne fas? Du-
ra vel potius non credenda conditio: quod ex
iure veneris in concubitu marti licuit: hoc in iu-
re suo ipsi veneri non licere. At vtrūq; firma-
tuz est auctoritate romana. Neq; enim minus
credidit recentior cesar auiam venerem q pa-
trem antiquior romulus martem.

¶ De sentētia varronis: qua vtile esse dicit: vt
se homines dijs genitos mentiantur. Cap. iij.

Dixerit aliquis ita ne tu ista credis? Ego
vero ista non credo. Nam et vir doctis-
simus eoz varro falsa hec esse: qvis
non audenter neq; fidēter: pene tamen fatei
Sed vtile esse ciuitatib; dicit: vt se viri fortes
etiam si falsum sit ex dijs genitos esse credant:
vt eo modo animus humanus velut diuine stir-
pis fiduciam gerens: res magnas aggredien-
das presumat audacius: agat vebementius: et
ob hoc impleat ipsa securitate felicius. Que var

Liber

ronis sententia expressa ut potuit: meis verbis cernis quod latum locum aperiat falsitati: ubi intel ligamus plura iam sacra et quasi religiosa potu isse confingi: ubi putata sunt ciuibus etiam de ipsis dijs prodesse mendacia.

¶ Non probari quod dii adulterii paridis punie rint: quod in matre romuli non vlti sunt. Ca. v.

Ed vtrum potuerit venus ex concubitu anchise eneam parere: vel mars ex ilie concubitu filie numitoris romulum gi gnere in medio relinquamus. Nam pene talis questio etiam de scripturis nostris oboritur: qua queritur vtrum preuaricatores angeli cum filia bus hominum concubuerint: unde natis gigan tibus idest nimius grandibus ac fortibus viris tunc terra completa est. Proinde ad vtrumque in terim modo nostra disputatio referatur. Si. n. vera sunt que apud illos de matre enee et de pa tre romuli lectantur: quomodo possunt dijs adul teria displicere hominum: que in seipsis concordi ter ferunt. Si autem falsa sunt: nec sic quidem possunt irasci veris adulterijs humanis: quetiā falsis delectant suis. Huc accedit: quoniam illud de marte non creditur: ut hoc quoque de vene re non credatur. Nullo diuini concubitus ob tetu et matris romuli causa defeditur. Fuit au tem sacerdos ilia vestalis: et ideo dii magis in ro manos sacrilegiū illud flagitium: quam in troianos paridis adulterium vindicare debuerunt. Nam et ipsi romani antiqui in stupro detectas vesta les sacerdotes viuas etiam defodiebant: adul teras autem feminas quāuis aliqua damnatio ne: nulla tamen morte plectebant: vnde adeo gra uius seueriusque vindicanda putabant adyta di uina quam humana cubilia vindicabant.

¶ De parricidio romuli: quod dii non vidicant. Ca. vi.

Hud adicio: quod si eo usque peccata ho minum illis numinibus displicerent: ut offensi paridis facto desertam troiam ferro ignique donaret: magis eos contra roma nos moueret romuli frater occisus: quam contra tro ianos greci maritum illius. magis irritaret par ricidium nascentis: quam regnantis adulterius ciui tatis. Nec ad causā quam nūc agimus interest vtrum hoc fieri romulus iusserit: aut romulus fe cerit: quod multi ipudentia negant: multi pudore dubitant: multi dolore dissimulant. Nec nos itaque in ea re diligenti regrenda per multorum scripto rum perpensa testimonia demoremur. Romuli fra trem palā constat occisum: non ab hostibus: non

ab alienis. Si autem perpetravit aut impauit hoc ro mulus magis ipse fuit romanorum: quam paris troia norum caput. Cur igitur troianis iram deorum prouo cauit ille aliene iugis raptor: et eorundem deorum tu telas romanis inuitauit ille sui fratris extinctor. Si autem illud scelus a facto impioque romuli alie nus est: quoniam debuit utique vindicari: quod tota hoc illa ciuitas fecit: quod tota contempsit: et non iam fra tre: sed patrem quod prius est occidit: uterque eni fuit conditor: ubi alter scelere ablatas et non pmissus est esse regnator. non est ut arbitror quod di catur quid mali troia meruerit: ut ea dii offere ret: quo posset extinguere: et quod boni roma ut eas dii inhabitaret quo posset augeri: nisi quod victi in de fugerunt: et se ad istos quos pariter decipient contulerunt. Immo vero et illic manserunt: ad eos more suo decipiendos: qui rursus easdem terras ha bitaret: et hic easdem artes fallacie sue magis etiam exercendo maioribus honoribus gloriati sunt.

¶ De euerfione ilij: quod dux marij fimbria ex cidit. Capitulū. vij.

Erte eni ciuilibus iam bellis scatentibus quod miserum commiserat illius: ut a fimbria ma rianarum partium homine pessimo euerteret multo ferocius atque crudelius quam olii a grecis. Nam tunc et multi inde fugerunt et multi captiuati saltē in seruitute vixerunt. Porro autem fimbria prius edi ctū proposuit: ne cui parcere: atque vrbē totā cum crosque in ea homines incendio concremaret. Hoc me ruit illius: non a grecis quos sua irritauerat ingra te: sed a romanis quos sua calamitate propagaue rat: dijs illis omnibus ad hoc repellenda nisi: il luuantibus: siue quod vix est nihil valentibus. Nūquid et tunc abscessere omnes adytis arisque relictis dii: quibus illud oppidum steterat post aliquos grecorum ignes ruinasque repati. Si autem abscesserat: cau sam regro: et oppidanorum quid queto iuenio me liore: tanto deteriore deorum. Illi eni contra fim bria portas clauserat: ut sylle seruaret integram ciuitatem: hic eos iratus incendit: vel potius punitus extinxit. Adhuc autem meliorum partium ciuiliū syl la dux fuit: adhuc armis republicā recuperare mo liebat: horum bonorum initiorum nondum malos euen tus habuit. Quid ergo melius ciues illius vrbis facere potuerunt: quod honestius: quid fidelius: quod romana parētela dignius: quam meliori cause ro manorum ciuitatem seruare: et contra parricidam romane reipublice portas claudere. At hoc eis in quantum exitum versum sit: attendat defensores eorum. Deseruerunt dii adulteros: illique flammis

Tertius

grecoꝝ reliquerūt: vt ex eis cineribꝫ roma ca/
stior nasceret. Tur & postea deseruerūt eandē
ciuitatem romanis cognatam: non rebellātes
aduersus romā nobilē filiā: sꝫ iustioribꝫ eiꝫ par/
tibꝫ fidē cōstatissimā piissimāqꝫ seruātē: eāqꝫ de/
lendā reliquerūt: nō grecoꝝ viris fortibus: sed
viro spurcissimo romanoꝝ. Aut si displicebat
dijs causa partium syllanarū: cui seruantes vꝫ/
bem miseri portas clausērāt: cur eidē sylle tan/
ta bona pmitterēbāt & pñciabāt? An & hic agno/
scunt adulatores feliciū potiꝫ qꝫ ifeliciū desēso/
res? Nō ergo illi etiā tūc ab eis cuꝫ euertere
deserūt ē. Nam demones ad decipiēduꝫ semp
vigilantissimi qđ potuerūt fecerūt. Euersis qꝫ
pe & icēsis oibus cū oppido simulacris solū mi/
nerue simulacruꝫ sub tāta ruina tēpli illius: vt
scribit liuus itegrū stetit pibet. Nō vt vice/
ret. dii patrij: quoꝝ semp sub numie troia ē. ad
eozꝫ laudē: sꝫ ne diceret. excessere oēs adytis:
aristqꝫ relictis dijs: ad eozꝫ defensionem. Illō enī
posse permissi sunt: nō vnde pbarentur poten/
tes sed vnde pēsentē conuincerentur.

¶ An debuerit dijs. liac roma cōmitti. Ca. viij.

Dis itaqꝫ iliacis post troie ipsius docu/
mētꝫ qđ tādē prudētia rōa custodiēda
cōmissa est. Dixit qꝫ spiaz iam eos ro/
me habitare solitos: qñ expugnante simbria ce/
cidit illi. Unde ergo stetit minerve simulacrꝫ?
Deinde si apđ romā erant qñ simbria dēnit illuz
fortasse apđ illi erāt qñ a gallis ipā rōa capta &
incēsa ē. Sꝫ vt sūt auditu acutissimi motuqꝫ ce/
lerrimi ad vocem anseris cito redierūt: vt saltē
capitolinū collē: q remanserāt tuerent. Letez
ad aliā defēdēda serius sunt redire commoniti.

¶ An illam pacem que sub numā fuit deos pre/
stitisse credendum sit. Capitulum. ix.

Dis etiam numā pōpiliū successorē
romuli adiunisse creduntur: vt toto re/
gni sui tempore pacem haberet: & iam
portas que bellis patere assolent clauderet: eo
merito scilicet quo romanis mltā sacra cōstituit
illi vero homini p tātō ocio gratulandū fuit: si
mō id rebꝫ salubribus scisset ipendere: & pñcio
fissima curiositate neglecta verū deū hāc pieta/
te pquire. Nunc autē non ei dii contulerūt il/
lud ocium sed eum minus fortasse decepissent:
si octosum minime reperissent. Quanto enim
minus eum occupatum inuenerunt: tanto ma/
gis ipsi occupauerunt. Nam quid ille mollitus
sit: & quibus artibus tales deos sibi vel illi ciui/
bus

tati consociare potuerit. Varro prodit. quod si
domino placuerit suo diligentius disseretur
loco. Modo autem qꝫ de beneficijs eozꝫ que/
stio ē: magnū beneficiū ē pax: Sed dei veri be/
nificiū ē. plerūqꝫ ē sicut sol: sicut pluuia vite qꝫ
alia subsidia sup ingratos & nequā. Sed si hoc
tā magnū bonū dii illi rome vel pōmpilio con/
tulerūt: cur iperio romano p ipsa tēpora lauda/
bilis id nūquā postea prestiterunt? An vtiliora
erāt sacra cū instituerētur: qꝫ cū instituta celebra/
rent? At q tūc nōdū erāt: sꝫ vt eēt addebātur
postea vero iā erāt que vt pdesent custodie/
bātur. Quid ergo ē q illi. xliij. vel vt alij volūt
xxxix. anni in tanta pace trāfacti sunt regnan/
te Numa: & postea sacris institutis: dijsqꝫ ipsis q
eisdē sacris fuerāt iuitati iā pñdibus atqꝫ tuto/
ribꝫ: vix p tā mltos ānos ab vꝫbe cōdita vsqꝫ ad
Augustū vnꝫ p magno miraculo cōmemorat
annꝫ post primum bellum punicum: quo belli
portas romani claudere potuerunt.

¶ An optandum fuerit: vt tanta bellorum ra/
bie romanum augetur imperiū: cum eo stu/
dio quo sub Numa auctum est: & quietum es/
se potuit & tutum. Cap. io.

Respondet qꝫ nisi assiduīs sibi qꝫ con/
tinuo succedētibꝫ bellis romanū iperi/
um tā lōge lateqꝫ nō posset augeri: & tā
grādi glia diffamari: idonea hōc cā vt magnū
eēt iperiū cur eē deberet ingētū? Nōne i cor/
poribꝫ hominū satū est modicā staturā cū sani/
tate habere: qꝫ ad molē aliquā gigāteā ppetu/
is afflictioibꝫ puenire: nec cū pueneris regesce/
re: sꝫ quāto grādiōribꝫ mēbris tāto maioribus
agitari malis? Quid autē mali eēt ac nō potius
plurimū boni: si ea tēpora pdurarēt q pstrixit.
Salustius: vbi ait. Igitur in initio reges: nam
in terris nomen imperij id primum fuit: diuer/
si pars ingenium: alij corpus exercebant: etiaz
tum vita hominum sine cupiditate agitabatur
sua cuiqꝫ satis placebant. An vt tam multum
auget imperium: debuit fieri quod Virgili/
us detestatur dicens. Deterior donec paula/
tim ac decolor etas. Et belli rabies & amor suc/
cessit habendi? Sed plane pro tantis bellis
susceptis & gestis iusta defensio romanorum
est: qꝫ irruentibus sibi importune inimicis resi/
stere cogebat. non auaritia adipiscende laudis
humane: sed necessitas tuende salutis & liber/
tatis: Ita sit plane. Nā postqꝫ res eozꝫ sicut
scribit ipe Salustius legibus: moribus: agnis:

Liber

aucta satio pſpera ſatisq; pollēs videbāt: ſicuti pleraq; moraliū habent: inuidia ex opulentia orta eſt. Igit̃ reges populiq; finitimi bello eos tētare: pauci ex amicis auxilio eſſe. Nā ceteri metu pculſi lōge a periculis aberāt. At romani domi militieq; intētī: feſtinare: parare alijs: aliū hortari: hoſtibus obuiā ire: libertatē: patriā: parētēq; armis tegere. Poſt vbi pericula hūte ppulerant: ſocijs atq; amicis auxilia portabāt: magiſq; dandis q̃ accipiēdis bñficijs amicitias parabāt. Decēter his artibus roma creuit: ſz regnāte numa: vt tam longa pax eēt: vtrū irruerāt ipſi: bellaq; tentabāt. An nihil eoz fieret vt poſſet pax illa pſiſtere? Si enī bellis etiā cū roma laceſſebat: nec armis arma obuia ferebātur: qbus modis agebat: vt nulla pugna ſupati nullo martio ipetu territi ſedarent inimici: his modis ſemp ageret: vt ſemp roma clauſis iaz portis pacata regnaret. Qd̃ ſi in ptāte nō fui: nō g̃ roma pacē habuit q̃diu dijeoz: ſed q̃diu boies finitimi circūqua; voluerūt: qeam nullo bello puocauerūt. Niſi forte dii tales etiā id hominī vēdere audebūt: qd̃ alius homo voluit ſiue noluit: iſte reſt qd̃ tā vitio ppzio malas mētes quaten? ſinan? iſti demones vel terrere vel excitare: Sz ſi ſemp hoc poſſent: nec aliud ſecretoze ac ſupioze ptāte oīa eoz conatū ſepe aliter ageret: ſemp in ptāte hēnt paces belli caſq; victorias: q̃ ſemper fere p humanoz animoz motus accidūt: quas tñ plerūq; oīa eoz fieri volūtātē nō ſolū fabule multa mētiētes: ſz vix veri aliqd vel indicantes vel ſignificantes: ſz etiam ipſa romana conſitetur hiſtoria.

De ſimulacro cumani apollinis: cui? ſlet? cre-
ditus ē cladē grecoz quibus opitulari nō poterat: indicare.

Capitulū. xj.

Eggeni aliunde apollo ille cumanus: cū aduerſus baceos regēq; ariſtoni- cū a romanis bellaret: quatrīduo fleuiſſe nunciatus eſt. Quo p̃d̃igio aruſpices territi: cū id ſimulacrū in mare putauiffent eſſe p̃iciēdū: cumani ſenes iſceſſerūt atq; rettulerūt tale p̃d̃igū z antiochi z perſidis bello in eodez apparuiſſe ſignēto. Et qz romanis felicit̃ pueniffet ex ſenatusconſulto eidē apollini ſua dona eſſe miſſa teſtati ſunt. Tūc hō peritiozes acciti aruſpices rīderūt: ſimulacri apollinis ſletū ideo p̃ſperū eſſe romanis: qm̃ cumana colonia greca eēt: ſuiſq; terris: ynde accitus eēt iſdeſt ipſi grece z luctū z cladē apollinē ſignificāſſe ploratē.

Deide mor regē ariſtonicū victū z captū eē nūciatū ē: quē vici vtiq; apollo nolebat z volebat: z hoc ſui lapidis etiā lachrymis idicabat. Unde nō vſqueq; icōgrue: q̃uis fabuloſis: tñ veritatī ſilīb? mores demonū deſcribunt carminib? poetaz. Nā camillā diana voluit apud h̃giliū z pallatē morituz hercules fleuit. Dic fortāſſis z numa pōpilius pace abūdās: ſz quo donante neſciēs nec regrēs: cū cogitaret ocioſus: qb? nā dijs tuēdā romanā ſalutē regnūq; cōmitteret: nec vey illū atq; ipotētē ſūmū deū curare opinaret iſta terrena: atq; recolcret troianos deos: quos enea aduerſerat: neq; troianuz: neq; launiēſe ab ipſo enea cōditū regnū diu cōſeruare potuiſſe: alios puidendos exiſtimauit: quos illis p̃uozibus: ſiue qui cum romulo iam roma; transferant: ſiue quandoq; alba euerſa fuerant tranſituri: vel tanq; fugitiuis cuſtodes adhiberet: vel tanq; inualidis adiutores.

Quantos ſibi deos romani preter cōſtitutio nem nume adiecerint: quozum eos numeroſitas nihil inuenit.

Capitulum. xij.

Echis ſacris tā roma dignata ē eē oīta: q̃ tā mltā illic pōpilius conſtituerat. Nā ipſius ſūmū tēplū nondū habebat iouis. Rex q̃ppe targinius ibi capitoliū fabricauit. Eſcupalius autē ab epidauro abiuit roma;: vt peritiſſimus medicus i vbe nobiliſſimas artē glorioſius exerceret. Mater autē deoz neſcio vii nata peneltrmū montē iſedit. Indignū eim erat: vt cū eius filius iaz colli capitolino p̃ſideret: adhuc ipſa i loco ignobili latitaret. Que tñ ſi oīuz deoz mater ē: nō ſecuta eſt ſolū roman quosdā filios ſuos: vey z alios p̃ceſſit etiā ſecuturos. Miros ſane ſi ipſa pepit cynocephalū: q lōge poſtea venit ex egypto. Vtrū etiā dea ſebris ex illa nata ſit: viderit eſcupalius p nepos ei?. Sz vñciq; nata ſit: nō opinoz: audebūt eaz ignobilē dicere dij pegrini deā ciuē romanam. Sub hoc tot deozū p̃ſidio: quos numerare q̃s pōr: idigenas z alienigenas: celeſtes: terreſtres: iſternos: marinos: ſōtanos: fluuiiales: z vt varro dicit certos atq; icertos: i oībusq; generib? dōrū: ſicut i aialib? mares z ſeias. Sub hoc ergo tot deozū p̃ſidio cōſtituta roma: nō taz magnis z horrēdis cladibus: quales ex multis paucas cōmemorabo: agitari affligiq; debuit. Nimis eiz mltos deos grandi fumo ſuo tanq; ſigno dato ad tuitionē cōgregauerat: qbus tēpla: altaria: ſacrificia: ſacerdotes iſſinuedo atq; p̃bēdo: ſūmū

Tertius

vero deū: cui vni bec rite gesta debent offēde-
ret. Et felicioꝝ quidem cum paucioꝝibus vixit.
Sed quāto maior facta est: sicut nani nautas:
tanto plures adhibēdos putauit: credo despe-
rans paucioꝝes illos sub quibꝫ in compatiōe pe-
ioris vite melius vixerat: non sufficere ad opū
tulandꝫ granditati suę. Primo enim sub ipsis
regibus: excepto numā pompilio: de quo iā su-
pra locutus sum: quātum malū discordioꝝ cer-
taminis fuit: quod fratrē romulū coegit occidi?
¶ Quo iure: qꝫ federe romani obtinuerunt pri-
ma coniugia.

Capitulum. xiiij.

Quomodo nec iuno que cū ioue suo iaz
fouebat romanos rerum dños gentē:
qꝫ togatā: nec venus ipsa eneadaꝫ su-
os potuit adiuuare: vt bono ⁊ equo moꝛe cōiū-
gia mererent: cladesqꝫ tanta irruit huius iopie
vt ea dolo raperent: moꝛqꝫ compellerent pu-
gnare cum soceris suis: ⁊ misere femine nōduꝫ
ex iniuria maritis conciliate: iam parentū san-
guine dotarentur. At enim vicerunt in hac con-
flictatione romani vicinos suos. Quantis ⁊ qꝫ
multis vtringꝫ vulneribꝫ ac funeribus taz pro-
pinquoꝝū qꝫ ⁊ confinium iste victorie constitue-
runt. Propter vnum cesarem socerum: ⁊ vnū
generum eius pompeium: iam mortua cesaris
filia vxore pompeij: quāto ⁊ qꝫ iusto doloꝝis in-
stinctu lucanus exclamat. Bella pematibꝫ
plus qꝫ ciuilia campos: Iusqꝫ datū sceleri cani-
mus. Vicerūt ergo romani: vt strage soceroꝝū
manibus cruentis ab eozꝫ filiabus amplexus
miserabiles extorquerent: nec ille auderet fle-
re patres occisos: ne offenderent victoꝝes ma-
ritos: que adhuc illis pugnantibus pro quibus
facerent vota nesciebant. Talibus nuptijs po-
pulum romanum non venus sed bellona dota-
uit: aut fortassis alecto illa inferna furia iaz eis
fauente iunone plus in illos habuit licentie: qꝫ
cum eius precibus contra eneaz fuerat excita-
ta. Andromacha feliciꝫ captiuata est: qꝫ illa cō-
iugia romana nupserunt: licet seruiles: tamen
post eius amplexus nullum troianoꝝ pyrrbus
occidit. Romani autem soceros interficiebāt
in prelijs: quoꝝ iaz filias amplexabātur in tha-
lamis. Illa victoꝝi subdita dolere tantum suo-
rum moꝛtem potuit non timere: ille sociate bel-
lantibꝫ parentū suozꝫ ad moꝛtes pcedentibus
viris timebant: redeuntibus dolebāt: nec timo-
rem habētes liberū nec dolorem. Nam ppter
interitum ciuiū: ppinquoꝝum: fratꝫ: parēum

aut pie cruciabantur: aut crudeliter letabātur
victorioꝝ maritoꝝum. Huc accedebat: qꝫ vt sūt
alterna belloꝝ: alique parentum ferro amise-
runt viros: alieqꝫ vtroꝝūqꝫ ferro ⁊ parentes et
viros. Neqꝫ enim ⁊ apud romanos parua fue-
runt illa discrimina. Siquidem ad obsidionem
quoqꝫ peruentū est ciuitatis: clausisqꝫ portis se-
tuebātur. Quibus dolo aptis admissisqꝫ hosti-
bus intra menia: in ipso foro scelerata et nimis
atroꝝ iter generos socerosqꝫ pugna cōmissa ē:
⁊ raptos illi etiā supabantur: ⁊ crebro fugien-
tes intra domos suas: ⁊ grauius sedabāt pusti-
nas: qꝫuis ⁊ ipsas pudendas lugendasqꝫ victo-
rias. Hic enim romulus de suozꝫ iam virtute
despans iouem rogauit vt starent: atqꝫ ille hac
occasione nomen statois inuenit. Nec finis ef-
fet tanti mali: nisi rapte ille laceratis crinibus
emicaret: ⁊ prouolute parentibus iram eozꝫ
iustissimam non armis victricibus: sed supplici
pietate sedarent. Deinde titum tatum regem
sabinoꝝum socium regni romulus ferre cōpul-
sus est: germani consortis impatiens: sed quan-
do ⁊ ipsum diu toleraret: qꝫ fratrem germanūqꝫ
non pertulit? Unde ⁊ ipso interfecto vt maior
deus esset: regnū solus obtinuit. Que sunt ista
iura nuptiarum: que irritamenta belloꝝū: que
federa germanitatis: affinitatis: societatis diui-
nitatis? Que postremo sub tot dijs tutoribꝫ iu-
ra ciuitatis? Vides quanta hinc dici et qꝫ mul-
ta possent: nisi que supersunt nostra curaret in-
tentio: ⁊ sermo in alia festinaret.

¶ De pietate belli qd albanis romani itulerūt:
⁊ de dominādi libidie adepta victoria. Ca. xiiij.

Quid deinde post numā sub alijs regibꝫ?
Quanto malo nō solum suo: sed etiaꝫ
romanoꝝ in bellū albanū puocati sūt?

Quia videlicet pax nume tam longa viluerat:
quam crebre strages romani albaniqꝫ fuerunt
exercitus: ⁊ vtriusqꝫ cōminutio ciuitatis. Alba
nāqꝫ illa quaz filius enee creauit ascaniꝫ rome
mater propioꝝ ipsa: qꝫ troia a tullo hostilio rege
puocata cōfligit. Confligēs autē ⁊ afflicta est ⁊
afflita: donec multoꝝ cederet pari defectioe
certaminū. Tunc euētū belli de tergeminis hic
atqꝫ inde sribus placuit expiri: a romanis tres
boꝛatij: ab albanis autē tres curiatij pcefferunt:
a curiatijs tribus duo boꝛatij: ab vno autē boꝛa-
tio tres curiatij supatiz extincti sunt. Ita roma
extitit victrix ea clade etiā certamine extremo:
vt de sex viuis vnus rediret domū. Cui dānus

Liber

in vtriusq? Cui lucr? nisi enee stirpi: nisi ascanij poster? nisi pli vener? nisi nepotib? iouis? Nā et hoc plusq? civile bellū fuit: qm filia ciuitas cū ciuitate matre pugnavit. Accessit aliū buic ter gemioz pugne vltime atroz atq? hōrredū malū. Nā vt erant ābo ppli prius amici: vicini q? pe atq? cognati vnicuriatioz dōpōfata fuerat horatioz soroz. Dec posteaq? spōsi spolia in victore fratre cōsperit: ab eodez fratre qm fleuit occisa ē. Humanior hui? vni? femie: q? vniuer? si ppli romāi mibi videf? fuisse affect? Illa quē virū iā fide media retinebat: aut forte ēt ipsum frēm dolēs q? eū occiderat: cui sororē pmiserat: puto q? nō culpabilr fleuerit. Unde enī apd vir giliū: pius enee laudabilr dolet hostē etiā sua perēptū manu. Unde marcellus syracusanam ciuitatē recolēs eius paulo ante culmē et glām sub man? suas subito cōcidisse: eōem cogitans additionē flēdo miserat? est. Queso ab humano ipetremus affectus: vt scia spōsum suū a frē suo perēptū sine crimie fleuerit: si viri hostes a se victos etiā cū laude fleuerūt. Ergo spōio a frē ilatā mortē qm femia illa flebat: tūc se cōtra matre ciuitatē tāta strage bellasse: et tāta hinc et inde cognati cruozis effusiōe vicisse gaudebat roma. Quid mibi obtēdit nōmē laudis nomenq? victorie? Remotis obstaculis insane opiniōis: facinora nuda cernant: nuda pensent: nuda iudicent. Causa dicat albe: sicut troie adulterius dicebat: nulla tal: nulla filio iuenit. Tū vt desides moueret tullus i arma viros: et iā desueta triūphis agmīa. Illo itaq? vitio tū scelus ppetratū ē socialis belli atq? cognati: qd vitū salu? stius magnū trāseūter attingit. Cū enī laudans breuiter antiquora commemorasset tpa: qm vita hominū sine cupiditate agitabat: et sua cuiq? satis placebāt. Postea hō ingit qm in asia cyr? in grecia lacedemonij et atthenienses cepe vrbes atq? natiōes subigere: libidinē dñandi cām bellibere: maximā glāz i magno iperio putare: et cetera: q? ipse instituerat dicere. Mibi bucusq? sat sit ei? hba posuisse. Libido ista dñandi magnis malis agitat et cōterit gen? humanū. Hac libidine roma cū victa albas se vicisse triūphabat: et sui sceleris laudē glām noiabat: qm laudat inq? scriptura nra peccatoz i desiderijs aie sue: et q? iniqua gerit bñdicif. Fallacia igit? tegmina et decptorie balbatōes auferāt a reb?: vt sincero ispicitā examie. Nemo mibi dicat magn? ille atq? ille: q? cū illo et illo pugnavit et vicit. Pugnat

et gladiatores: vicit et ipsi: habz fmia laudis et illa crudelitas. Sz puto eē sati? cuiuslibz ierrie penas luere: qm illoz armoz gloriā q̄rere: et tñ si i arenā pcederēt pugnatūri int se gladiatores: qm alit eēt fili? alit p̄ eēt: tale spectaculū qd ferret: qd nō auferret. Quō ergo gloriū alit? matris alius filie ciuitatis int se armoz potuit eē certamē? An ideo diuersū fuit q? arena vlla nō fuit: et latiores cāpi nō duoz gladiator: sz i duob? pplis multoz funerib? implebant: nec amphitheatro cigebant illa certamia: sz vniuerso orbis? Et tūc viuis et posteris qusq? ista fama porrigit ipsū spectaculū pbebat. Vt tñ patiebā? studiū sui diu illi p̄des ipsi romanū: et talū certamīnū tanq? theatri spectatores: donec horatioz soroz p̄ curiatos tres perēptos et ipa tertia ex alia parte fīno ferro duob? fribus adderet: ne min? h̄ret mortū ēt roma q? vicerat. De ide ad fructū victorie alba subuersa ē. Vbi p? illū: qd greci euerterūt et post lauiū: vbi rex latin? enea regē pegrinū atq? fugitiū instituerat fīno loco habitauerāt numia illa troiana. Sed more suo et inde iā fortasse migrauerāt: siō electa ē. Discesserāt videlicet oēs adytis arisq? relictis dij: qd impiū illō steterat. Discesserāt sane ecce iā fīno: vt eis q̄rto roma puidētissime crederet. Displicuerat. n. et alba: vbi amul? expulso frē: et roma placuerat: vbi romulus occiso frē regnauerat. Sz anq? alba diueret? trāsfusus est inqunt pplis ei? in romā: vt ex vtrazq? vna ciuitas fieret. Esto ita factū sit: vrbs tñ illa ascanij regnū: et tertiū domiciliū troianoz dōz ab vrbe filia n̄ euerfa ē. Et vt belli relige et duobus pplis vnū faceret miserabile coagulū mētus ante fusus vtriusq? sāguis fuit. Quid tā si gillatim dicā: sz ceteris regib? toties eadē bella renouata: q? victorijs finita videbant: et tātis stragib? itez atq? itez cōfecta: itez iterūq? post fedus et pacē iter gños et soceros et eoz stirpez posterosq? repetita. Nō parū indicū calamitatis hui? fuit: q? pōtas belli n̄ clausit illoz. ¶ Qualis romanorum reguz vita atq? exitus fuerit.

Capitulum. xv.

Nillus ergo illoz sub tot dijs p̄sidiis b? in pace regnavit: ipsorū aut regum q? exit? fuerūt. De romulo viderit adu? latio fabulosa: qua phibe? receptus in celū. Uiderit qdā scriptores eoz: qeū p̄ ferocitatē a senatu disceptū eē dixert: si bornatūq? nescio quē iulū proculum: qui cum sibi apparuisse di

Tertius

ceret: eumq; per se populo mandasse romano: ut inter numina coleretur: eoq; modo populum qui contra senatum intumescere ceperat repressum atq; sedatum. Acciderat eis et solis defectio: quā certa ratōe sui cursus effectaz iperita nesciēs multitudo meritis Romuli tribuebat. Quasi vero si luctus ille solis fuisset: nō magis id credi deberet occisus: ipsiq; scelus auersione etiaz diurni luis indicatū. Sicut re vera scīm est cū dñs crucifixus ē crudelitate: atq; impietate iudeoz. Quā solis obscuratōez nō ex canonico si dex cursu accidisse satis ostendit qd tunc erat pascua iudeoz. Nā plena luna pasce solēnitās agitur. Regularis autē solis defectio non nisi tunc fine contingit. Satis et Cicero illā iter deos Romuli receptōez putatā magis significat eē q; scāz. qñ et laudās eū i libris de republica Scipionis: q; pmonet: tñ ē inq; cōsecutus: vt cū subito sole obscurato nō cōparuisset: deoz i numero collo catus putaret: quaz opinione nemo vnq; mortalis assequi potuit sine eximia virtutis glia. Qd autē dicit eū subito nō cōparuisse: pfecto ibi intel ligit aut violētia tēpestatis: aut cedis facinorū: q; secretū. Nā et alij scriptozes eoz defectōi solis addūt etiā subitā tēpestatē: q; pfecto aut occasionē sceleri p̄buit: aut romulū ipsa cōlūpsit. De tullo q; etiā bosilio: q; tertius a romulo rex fuit: q; ipse fulmine absumptus ē: dicit i eisdē libris idem cicero. ppterea et istū nō credūt iter deos receptūz tali morte: q; fortasse qd erat in romulo pbatū. i. p̄uasiū: romani vulgare noluerūt: idē villifacere: si hoc et alteri facile tribuere tur. Dicit etiā apte i iunctis. Illū q; hanc urbē cōdidit romulū ad deos imortales beniuolētia fama q; sustulimus: vt nō vere scīm: s; ppter merita virtutis ei⁹ beniuolētia iactatū diffamatū: q; mōstraret. In hortensio vero dialogo cū de solis canonicis defectōibus loqret: vt eadē i q; tenebras efficiat q; effecit i iteritu romuli: q; i obscuratōe solis ē effect⁹. Lerte hic timuit minime iteritū hoīs dicere: q; disputator magis q; laudator fuit. Ceteri autē reges ppli romani excepto numa pōpilio et anco martio q; morbo iterierūt: q; horredos exit⁹ hūerūt. Tullus vt dixi bosilius victor et euersor albe: cū tota domo sua fulmine cremat⁹ ē. Prisc⁹ tarqni⁹ p sui p̄decessoris filios iterēptus ē. Serui⁹ tullus gener ipsi⁹ tarqni⁹ supbi ei⁹ successit i regnūz nefario scelere occisus est. Nec discessere adytis arisq; relictis dij: tāto i optūmū illi⁹ ppli regē parrici-

dio ppetrato: quos dicit vt hoc misere troie facerēt: eāq; grecis diruendā exurendāq; relinqrēt: adulterio fuisse paridis cōmotos. S; i sup̄ iterfecto a se socero targni⁹ ipse successit. Hūc dij illi nefariū parricidā socii iterfectōe regnāte: i sup̄ mltis bellis victorijsq; triūphantē: et de belloz manubijs capitolū fabricatē: nō abice dētes: s; pntes manentesq; viderūt: et regē suū iouē i illo altissimo tēplo hoc ē i ope parricide si bi p̄sidere atq; regnare p̄pessi sūt. Neq; eis ad huc inocēs capitolū i struxit: et postea malis meritis vrbe pulsus ē: s; ad ips regnū i quo capitolū fabricaret: imanisimi sceleris ppetratōe puenit. Qd vero cū romani regno postea depulerūt: ac secluserūt memib⁹ ciuitatis: nō ipsi⁹ de lucretie stupro: s; filij p̄ctū fuit: illo nō solū nesciēte: s; et absēte cōmissū. Ardeā ciuitatez tūc oppugnabat: et p p̄plo romano bellū gerebat. Nescim⁹ qd faceret si ad ei⁹ notitiā flagitiū filij d̄ferret. Et tñ i explorato ei⁹ iudicio et i exp̄to ei p̄pls ademit iperitū: et recepto exercitu a q; d̄feri iussus ē: clausis deinde portis nō sunt passi intrare redeūtē. At ille post bella grauissima q; bus eosdē romanos occirans finitimis attriuit: postea q; defusus ab eis q; fidebat auxilio regnū recipe nō valuit: i oppido tusculo rome vicino q; tuordeciz vt fert annos puatā vitā get⁹ hūit: et cum vxore cōsenuit optabiliore fortassis exitu: q; socer ei⁹: generi sui facinore nec ignorāte filia sicut p̄hibet extit⁹. Nec tñ istū targniū romani crudelē aut sceleratū s; supbū ap̄pellauerūt: s; fortassis regios ei⁹ fast⁹: alia supbia non ferentes. Nam scelus occisi ab eo soceri optimi regis sui vsq; adeo contempserunt: vt eū regē suū facerēt: vbi miroz si nō scelere grauioze mercedē tātā tāto sceleri reddiderūt: nec discessere adytis arisque relictis dij. Nisi forte quispiam sic defendat istos deos: vt dicat eos ideo mansisse rome: quo possent romanos magis punire supplicijs: q; beneficijs adiuuare: seducentes eos vanis victorijs et bellis grauissimis conterentes. Nec fuit romanorū vita sub regibus laudabili tempore illius reipublice vsque ad expulsionem tarqiniij superbi per ducentos ferme et quadraginta et tres annos: cum ille omnes victorie tam multo sanguine: et tantis empte calamitatibus: iuxta illud imperium intra .xx. ab vrbe miliaria dilatauerint: quantū spaciū absit vt saltem alicuius getule ciuitatis nec territorio comparemus.

Liber

De primis apud romanos consulibus: quoniam alter alterum patria pepulit: moxque rome post atrocissima parricidia a vulnerato interiit bo-

Hic vulnecatus. Capitulum. xvi.
 Uic tpi adiciamus etiā tps illud quo usq; dicit ille salustius equo z modesto iure agitatū: oū metus a targnio z graue bellū cū betruria positi ē. Quādiu eiz betrusci targnio redire i regnū conati opitulari sūt: graui bello roma cecula ē. Ideo dicit equo z modesto iure gesta repu. metu pmetē: nō psuadēte iustitia i quo grauiſſimo tpe q̄ funest' ille annus fuit: quo pmi cōsules creati sūt expulsa regia ptāte: annū qppe suū nō cōpleuerūt. Nā iunius brutus ex honoratū electi vrbe collegā lucii targnii collatinū. Deinde mox ipse i bello cecidit mutis cū hoste vulnerib': occisus a seipso pmitus filijs suis z vxoris sue sribus: q̄ eos prestitue do targnio iurasse cognouerat. Qd scā xgi lius postq; laudabiliter cōmemorari cōtinuo clemēter exhorruit. Cū eiz dixisset. Natosq; p noua bella mouētes ad penā pulchra p libertate vocauit: mox deinde exclamauit z ait. Infelix vtrūq; ferēt ea scā minores. Quolibet ingre ea scā posterī ferāt idest pferāt z extollāt: q̄ filios occidit infelix ē: z tanq; ad solādū ifelicē subiūxit: Vincet amor p̄rie: laudūq; imensa cupido. Nōne i hoc bruto q̄ filios occidit: z a se pculso hosti z filio targnii z mutuo pculsus supuicere nō potuit: eiz potius ipse targnius supuicere: collatini college videt inocētia vidicata: q̄ bonus ciuis ob hoc targnio pulso passus ē: qd tyrānus ipse targnius? Nā z idē brutus consanguineus targnii fuisse phibet: sed collatinū videlicet filiū tūdo nois p̄fuit: qz etiā targnius vocabat. Nō tate ergo nomē nō p̄riā cogere ē: postremo i ei' noie hoc vocabulū minus eēt: lucius collatin' tūmō vocare ē. Sed ideo nō amisit q̄ sine villo detrinēto posset amittere: vt z honore p̄mus cōsul: z ciuitate bon' ciuis carere iubere ē. Etia ne ista ē glia iunij bruti: detestāda iniquitas: z nūbilo vtilis reipu? Et etiā ne ad hāc ppetrādā vicit amor p̄rie: laudūq; imensa cupido? Jā expulso vtiq; targnio tyrāno: cōsul cū bruto creatus ē maritus lucretie luci' targnius collatinus: q̄ iuste ppls mores i ciue nō nomē attēdit: q̄ iniuste brutus collegā p̄me ac none illi' p̄riā: quē posset si hoc offēdebat: noie tū p̄uare: z p̄riā p̄uauit z honore. Nec mala scā sūt: hec aduersa acciderūt: q̄ i illa rep. equo z modesto iure agi

tatū ē. Lucretius quoq; q̄ i locum bruti fuerat subrogat: morbo anteq; idē ann' terminare ē abſūptus ē. Ita publius valerius q̄ successerat collatino: z marc' borati' q̄ p defūcto lucretio success' fuerat: annū illū funereū atq; tartareū q̄ cōsules quinq; hūit cōpleuerunt. Quo anno ipsi cōsular' nouū honore ac ptātē auspiciata ē romana resp. Tūc iā diminito paululū metu nō qz bella cōgeuerāt: qz nō graui pōdere vrgebāt. Post initia consularis imperij quibus malis vexata fuerit romana resp publica diijs non opitulantibus quos colebant. Capitulum. xviij.

Finito scilicet tpe quo equo z modesto iure agitatū ē: secuta sūt q̄ idē Salustius breuiter sic explicat. Deinde Fulci pio p̄fles plebem exercere: de vita ac gete erga se regio more cōsulere: erga alios d violētia z igetudine sibi reg' nolliri: illos agro pellere: z ceteris expri b' soli ipio agere. Quib' agitata senitijs z maxime scnoze opp̄sa plebs: cū assiduis bellis tributū z militiā sūt toleraret: armata mōtē sacrū atq; auctinū isedit. Tūq; tribunos plebis z alia sibi iura parauit: discordiaz z certaminis vtriusq; finis fuit secūdū bellū puniciū. Quid itaq; ego tantas moras v' scribēs patiar v' lecturis afferā? Quā misera fuit illa resp. tā lōga etate p tot annos vsq; ad scō bellū puniciū: bellis forisec' ingetare nō desistētib': z itus discordijs seditōibusq; ciuilib': a Salustio breuiter itima tū est. Proinde victorie ille nō solida brōz gaudia fuerunt: s; inania solatia miserorū: z ad alia atq; alia terribilia mala subeūda illecebrosa icitāmēta minime getor. Nec nob qz hec dicim' boni romani prudētesq; succēseāt: q̄q; de bac re nec pauēdi sint nec monendi: q̄ eos minime succēsuos eē certissimū ē. Neq; eiz graui' vel grauiora diūm' auctorib' eoz: z stilo z ocio mltū ipares. Quib' tū ediscēdis z ip̄relaborauerūt z filios suos elaborare cōpellūt: Qui aut succēsent: q̄ me ferrēt si ego dicere qd Salustius ait: plime turbe seditōes z ad postremū bella ciuilia orta sūt: oū pauci potētes q̄ i gram pleriq; cēsserāt sub honesto p̄fuz aut plebis noie dñatōes affectabāt: boniq; z mali ciues appellati nō ob merita i repu. icēsserāt oibus pariter coruptis: s; vtiq; locupletissimus z iuria validior: quia p̄sentia defendebat pro bono ducebat. Porro si illi scriptores historie ad honestaz libertatez pertinere arbitrati sūt mala ciuitatis p̄pe nō tacere quā multis locis magno p̄conio

laudare compulsi sunt: cum aliam veriorē quo
ciues eterni legendi sunt nō haberēt: quid nos
facere cōuenit: quoz spes quanto ī deo meli-
or et certior: tanto maior debet eē libertas: cur
mala presentia christo nostro imputant: vt īfir-
miores imperitioresq; mētes alienētur ab ea
ciuitate in qua sola iugiter feliciterq; viuendū
ē? Nec ī deos eoz horribilioza nos pdicāt: q̄
eoz iudem auctores: quos legūt et pdicāt quā-
doquidem et ex ipsis que dicerem⁹ accepimus:
et nullo mō dicere vel talia vel cūcta sufficim⁹
Ubi erant ergo illi dii qui propter exiguam fal-
lacēq; huius mūdi felicitatē colēdi existimant
cū romani quibus se colendos mendacissima
astutia vendicabant tantis calamitatib⁹ vexa-
rentur? Ubi erant quādo valerius cōsul et ab
erulibus et seruis incensum capitolū cum de-
fensaret occisus ē: faciliusq; ipse prodesse po-
tuit ediouis q̄ illi turba totūminū cum suo
maximo atq; optimo rege: cuius tēplū libera-
uerat subuenire? Ubi erāt quādo densissimis
fatigata ciuitas seditionū malis: cum legatos
athenas missos ad leges mutuas paululus
quieta operiret: graui fame pestilentiaq; va-
stata est? Ubi erāt quādo rursus populus cū
fame laboraret prefectū annone primū crea-
uit: atq; illa fame inualefcente spurcius emilius
qui esurienti multitudini frumenta largitus ē
regni affectati crimen incurrit: et eiusdem pre-
fecti instantia per dictatorem lucium quintus
etate decrepitū a gno seruilio magistro equi-
tum cū maximo et piculofissimo tumultu ciui-
tatis occisus ē? Ubi erāt quādo iminēte pesti-
lencia maxia exorta dijs inutilibus populus
diu multūq; fatigat⁹ noua lectisternia: qd nun-
q̄ antea fecerat exhibēda arbitratus ē: lecti
autē sternebātur ī honore deoz: vñ hoc sacrus
vel potius sacrilegiū nomē accepit? Ubi erāt
quādo p. x. cōtinuos ānos male pugnādo cre-
bras et magnas clades apud veios exercitus
roman⁹ acceptat: nisi p furū camillū tandē sub-
ueniret: quē postea ciuitas igrata damnauit?
Ubi erant qñ galli romā ceperūt: spoliauerūt
icēderūt: cedib⁹ iplenerūt? Ubi erāt cū illa īi-
gnis pestilētia tā igētē stragē dedit: q̄ ī ille furi-
us camillus extinctus ē: q̄ republicā ingratam
et a veientib⁹ ante defendit: et de gallis postea
vidicauit? Inde ī hac pestilētia scenicos ludos
aliā nouā pestē nō corporib⁹ romanoz: sed qd
ē mltō pnciosius morib⁹ intulerūt. Ubi erant

qñ alia pestilētia grauis de venenis matrona-
rū exorta credita ē: qñ supra fidē multarum
atq; nobiliū mores deprehēsi sunt omni pestilē-
tia grauiorēs: vñ qñ in caudinas furculas a san-
nitibus obsessi: ambo cū exercitu cōsules sedus
cū eis sedū facere coacti sūt: ita vt equib⁹ ro-
manis sexcētis obsidibus datis: ceteri amissis
armis alijsq; spoliati priuatiq; tegminibus: sub
iugū hostiū cū vestimētis singulis mitterētur?
Ubi qñ graui pestilētia ceteris laborantib⁹ mul-
ti etiam ī exercitu ictu fulminis perierūt? Uel
qñ ē inter alia intolerabilis pestilentia escula-
piū ab epidauro quasi medicū deū roma aduo-
care atq; adhibere cōpulsus ē: qñ regem omniū
iouē: q̄ iā diu ī capitolio sedebat multa supra q
bus adolescēs vacauerat: nō pmiserāt foras
se discere medicinā: vel cū cōspirantib⁹ vno tē-
pore hostib⁹: lucanis: brutijs: sannitib⁹: etruscis
et senonibus gallis primo ab eis legati perem-
pti sūt. Deinde cū pretore oppressus exercitus:
septem tribunis cū illo percutib⁹: et militum tre-
decim milib⁹: vñ qñ post graues et lōgas rome se-
ditiones: qd ad vltimū plebs ianiculū hostiū ob-
reptiōe secesserat: cui⁹ malitā dira calamitas
erat: vt ei⁹ rei cā qd ī extremis piculis fieri sole-
bat et dictator crearet⁹ horēfius: q̄ plebe reuo-
cata ī eodē magistratu expirauit quod nulli di-
ctatori ante contigerat: et qd illis dijs iā presen-
te esculapio grauius crimē fuit? Tū hō tā mlti
bella vb⁹ crebuerūt: vt inopia militū pro-
letarij illi q̄ eo q̄ proli gignēde vacabāt: obege-
ratē militare nō valētes hoc nomē acceperāt:
militie cōscriberētur. Accitus etiā a tarentinis
pyrrus rex grecie tūc ingēti glia celebrat⁹: ro-
manoz hostis effectus ē. Cui sane de rerū futu-
ro euētū cōsulētī satis vrbane apollo sic ambi-
guū oraculū edidit: vt e duob⁹ qd accideret:
ipse diuin⁹ habere ē. Ait. n. Dico te pyrrbe vice-
re posse romanos: atq; ita siue pyrrb⁹ a roma-
nis siue romani a pyrrbo vincerētur: secur⁹ fa-
tidic⁹ vtrūlibet expectaret euētum. Que tūc et
q̄ horēda vtriusq; exercit⁹ clades: ī qua tamē
supior pyrrbus extitit: vt iā posset apollinē pro
suo itellectu pdicare diuinū: nisi proxime alio
prelio romani abscederent supiores: atq; in tā
ta strage belloz et pestilētia grauis exorta est
muliez. Nam priusq̄ maturos part⁹ ederent
grauide moriebātur. Ubi se credo esculapins
excusabat: q̄ archiatrū se nō obsetricem profi-
tebatur. Pecudes quoq; similiter interibant:

Liber

ita vt iam defecturū genus animalium crede-
ret. Quid byems illa cōmemorabilis tā credi-
bili immanitate senies: vt niuib⁹ horreda altitu-
dine etiā i foro p dies .xl. manētib⁹: tyberis q⁹
glacie duraret: si nris tpi⁹ accidisset: q⁹ isti z
q⁹tra dixissent: Quid illa itidē igēs pestilentia
quādiu seuiuit: q⁹ multos pemit: Que cū i an-
nū aliū mltō graui⁹ rēderet: frustra pñte escu-
lapi aditū ē ad libros sibyllinos. In q⁹ genere
oraculoz sicut cicero i libris de diuinatiōe cō-
memorat: magis iterpñtib⁹ vt pñt siue volūt ou-
bia cōiectatib⁹ credi solet. Tūc ergo dictū est
eā eē cāz pestilētie: q⁹ plurimas edes sacras mlti
occuparas pñatiz tenerēt: sic iteriz a magno
impitie vl⁹ desidie crimine esculapi⁹ liberat⁹ est
Unā aut a mltis edes ille fuerāt occupate ne-
mine pñibēte: nisi qz tāte numinum turbe diu
frustra fuerat supplicatū: atqz ita paulatim lo-
ca deserebātur a cultorib⁹: vt tanqz vacua si-
ne vlli⁹ offensiōe possent hūanis salre vsib⁹ vñ-
dicari. Nāqz tūc velut ad sedāā pestilētiā di-
ligēter repetita fuerūt a: qz repata: nisi postea
codē mō neglecta atqz vsurpata latitarēt: non
vtiqz magne pitie varronis tribueret: qz scri-
bēs de edib⁹ sacris tā mltā ignorata cōmemo-
rat. S: tūc iteriz elegās nō pestilētie depul-
sio: sed deorum excusatio procurata est.

Que clades romanos sub bellis punicis tri-
uerit frustra deoz pñdijs expetit. La. xviii
IAm vō punicis bellis cū inter vtrūqz
iperiū victoria diu anceps atqz incerta
pēderet: ppliqz duo pñalidi iper⁹ i al-
terutqz fortissimos z opulētissimos agerēt: q⁹t
munitiona regna contrita sūt: q⁹ vrbes āple no-
bilesqz delete: quot afflicte: quot pñite ciuita-
tes: qz lōge lateqz tot regiōes terreqz vastate
sūt: quotiēs victi hinc atqz ide victores: qd ho-
minū cōsūptū ē vl⁹ pugnatiū milituz: vl⁹ ab ar-
mis vacatiū pplōz quāta vis nauitū marinis
ēt pñis oppressa: z diuersaz tēpestatū varieta-
te summersa est: si enarrare vl⁹ cōmemorare co-
nemur: nihil aliud qz scriptozes ēt nos erimus
histozie. Tūc magno metu pturbata romana
ciuitas ad remedia vana z ridēda currebat. In
staurati sūt ex auctozitate libroz sibyllinoruz
ludi seculares: qz celebritas iter cētū annos
fuerat instituta: felicioribzsqz tpi⁹ memoria ne-
gligēte pierat. Renouarūt etiā pontifices lu-
dos sacros iseris: z ipsos abolitos ānis retror-
suz meliorib⁹. Nimir. n. qñ renouati sūt: tanta

copia moriētū vitatos iseros ēt ludere dele-
ctabat: cum pfecto miseri homines ipsa rabida
bella z cruentas aiositates funerea sqz hic at-
qz ide victorias magnos agerēt ludos demo-
nū: z optimas epulas inferoz. Nihil sane mi-
serabili⁹ pmo punico bello accidit: qz qz roma-
ni ita victi sūt: vt ēt regulus ille caperetur: cu-
ius in pmo z in altero libro mētionē fecim⁹: vir
plane magn⁹ z victor antea domitorqz penoz
Qui ēt ipsum pñū bellū punicū cōfecisset: ni-
si auiditate nimia laudis z glorie duriores con-
ditiōes qz ferre possent fessis carthaginēsis
iperasset. Illius viri z captiuitas iopinatissima
z seruitus indignissima: z iuratio fidelissima: z
mors crudelissima: si deos illos nō cogit erube-
scere: vepē qz erei sūt: z nō hñt sanguinē. Nec
mala illo tēpore grauissima itra menia desue-
rūt. Nā exundāte nimis vltra mōrem flumio
tyberimo: pene oia vrbis plana subuersa sunt
alijs ipetu quasi torētis ipulsis: alijs velut sta-
gno vinturno madefactis atqz sublapsis. Itaqz
deide pestē ignis pñciosior subsecutus est: qui
conreptis circa forz quibzsqz cellisqz: etiā tē-
plo veste suo familiarissimo nō pepercit: vbi ei
veluti vitā ppetuā diligētissima substitutiōe li-
gnoz: nō tā honorate qz dānate hgies dōare cō-
sueuerāt. Tū vō illic ignis nō tñ viuebat sed ēt
seuebat. Qui ipetu exērite hgies: sacra illa sa-
talia qñ tres i qd⁹ fuerāt pñserāt ciuitates: cuz
ab illo incendio liberare non possent: metellus
pñtifer sue quodāmō salutis oblit⁹ irruens ea
seminustulatus abripuit. Neqz. n. vel ipsū ignis
agnouit: aut vō erat ibi numen quod nō ētū fu-
isset fugisset. Domo igitur potius sacris veste
qz illa homini prodesse potuerunt. Si autem a
semetipsis ignem nō repellebant a ciuitate cu-
ius tueri salutem putabantur: quid cōtra illas
aquas formasz poterant adiunare: sicut etiaz
res ipsa nihil eo prius potuisse patefecit:
Nec istis nequaqz obijcerentur a nobis si illa
sacra dicerent non tuendis his bonis tempoza-
libus instituta: sed signandis eternis: z ideo cū
ea que corporalia visibiliaqz essent perire con-
tingeret: nihil his rebus minui ppter quas fue-
rant instituta: z posse ad eosdez vsus denuo re-
parari. Nunc vero cecitate misabili eis sacris
que perire possent fieri potuisse existimant: vt
salus terrena z tēpotalis felicitas ciuitatis pi-
re nō posset. Proinde cū illis ēt manētib⁹ sacris:
vel salut⁹ dñitio: vel ifelicitas irruisse mōstrat

Tertius

mutare sibi quā de sedē nequint erubescit.

**De afflictione belli punici secundi: qua vires
viresque consumptae sunt.** Caplm. xix.

Ecūdo autē bello punico: nimis longus
est commemorare clades duorum populo-
rum longe secū lateque pugnatū: ita vobis
quoque fatēbimur quod non tā narrare bella romana: quā
romanū imperiū laudare iustuerit: similior victo-
fuerit ille qui vicit. Hannibale quippe ab hispania
surgente: et pireneis montibus superat: gallia transi-
cursa alpi-
busque disruptis: tā longo circuitu ac-
tis viribus cuncta vastādo aut subigēdo: totiens
mō italie faucibus irruēte quā cruenta bella gesta
sūt: quā multa plura: quātiens romani superati: quā multa
ad hostem oppida defecerunt: quā multa capta
et oppressa: quā vires pugne et totiens hannibali
romana clade gloriose: sed hec baten. De cānēsi
autē mirabilis horrendo malo quod dicitur: Ubi hanni-
bal cū eēt crudelissim⁹: tū tāta inimicorum atrocis-
simorum cede satiat⁹ parci iussisse prohibet. Unde
tres modios annorum aureorum cartaginē misit
quā intelligeret tantā in illo plio dignitatē cecidisse
romana: ut facili⁹ eas caperet mēsurā quā nume-
rus: atque hic strages turbe cetera tāto vti-
merosioris quāto infirmitas quā fine annis iacebat
dicienda potius quā nūcianda putaret. Denique tā-
ta militū inopia secuta ē: ut romani reos facino-
rum proposita impunitate colligeret: seruina liberta-
te donaret: atque ex illis pudēdus non tāz supple-
ret quā iustueret exercitus. Seruis itaque: imo ne-
faciam⁹ iniuriā tā libertis pro romana republica
pugnaturis arma defuerūt. Detracta sūt tem-
plis tanquam romani dijs suis dicerent: ponite quā-
tā diu inani habuistis: si forte aliquid vtile idē fa-
cere possint nra mancipia: vnde vos nra numi-
na nihil facere potuistis. Tūc etiam stipendijs
sufficiēdis cū defecisset erariū: usus publicos
opes venere puate: adeo vnoquoque id quod ha-
buit offerere: ut propter singulos annulos aureos
singulasque bulas miserrabilia dignitatis insignia
nihil sibi auri senat⁹ ipse quāto magis ceteri ordi-
nes tribusque relinqueret. Quis ferret istos: si nris
tribus ad hanc inopiam cogerent: cum eos mō vici-
feramur: quando pro superflua voluptate plu-
ra donantur hostionibus: quā tunc legionibus
pro extrema salute collata sunt.

**De exitio saguntinorum: quibus propter romanorum amici-
tiā petūb⁹ dii romani auxilium intulerūt.** Ca. xx.

Ed in his omnibus belli punici secundi malis
nihil miserrabilius ac miserrabili quā rela-
ti-

gnius: quā exitium saguntinorum fuit. Hec quip-
pe hispanie ciuitas amicissima populi romani
duz eidē populo fides seruatur euerfa ē. Hic n.
hannibal fracto federe romanorum causas quāsi-
uit: quibus eos irritaret ad bellū. Saguntus ergo
ferociter obsidebat: quod vbi rome auditū ē: mis-
si sūt legati ad hannibalem: ut ab eius obsidione
discederet. Lōrepti cartaginē pergūt: quārimo-
niāque deponūt federis rupti: infectoque negotio
romam redeunt. Dū hec more agunt: misera il-
la ciuitas opulētissima sue reipublice romane:
que carissima octano vel nono a penis mēse dele-
ta est cuius iteritū legere quāto magis scribere
horroris ē. Breuiter tūc eū commemorabo: ad rem quod
pe quāgit multū pertinet. Primo fame cōtabuit:
naz etiam suorum cadaueribus a nonnullis pasta pro-
bibe. Deinde fessa omnium rerū: ne saltē captiua
in man⁹ hannibalis pueniret: ingētes rogū pu-
blice struxit: in quē ardētē ferro etiam trucidā-
tos oēs se suosque miserūt. Hic aliquid agerēt dii
beluōes atque nebulones sacrificiorū adhibitis
inbiantes: et fallaciū diuinationū caligine deci-
pientes hic aliquid agerēt: ciuitati populi roma-
ni amicissime subuenirēt: et fidei obseruatōe pe-
reūtē perire non sinerent. Ipsi vtiq; medijs p̄st-
erūt: cū romane reipublice iteriecto federe co-
pulata est. Custodiens itaque fidelis quod ipsis p̄si-
dib⁹ placito iuxerat: fide vixerat: iuratiōe p̄stri-
xerat: a p̄fido obfessa opp̄ssa consumpta ē. Si ipsi
dij tēpestates atque fulminib⁹: hannibalē postea ro-
manis primū genib⁹ terrucrūt lōgeque misere-
tūc primū tale aliquid facerēt: audeo quippe dicē
honest⁹ illos pro amicis romanorum ideo p̄clatū-
bus: ne romanis frāgerēt fidē: et nullā opem tūc
hūitib⁹: quā p̄ipsis romanis quod p̄ se pugnabāt: atque
aduersus hannibalē opulētī erat potuisse tēpe-
state scire. Si ergo tutores eēnt romane feli-
citat⁹ et glorie tā graue ab ea crimē sagūtine ca-
lamitatis auerteret. Nūc hō quā stulte creditur
dijs illis defensoribus romam victorie hanni-
bale non perisse: qui saguntine urbi non potuer-
unt ne pro eius periret amicitia subuēre. Si
saguntinorum christianus populus esset: et hu-
iusmodi aliquid pro fide euangelica pateretur
quā se ipse nec ferro nec ignibus corrupisset:
sed tamen si pro fide euangelica excidium pa-
teretur: ea spe pateretur qua in christum cre-
diderat non mercede breuissimi temporis: sed
eternitatis intermitate potiret. Pro istis autē dijs: quod p̄-
p̄tea colit prohibet. propterea colēdi regit: ut harū

Liber

labentius atq; trāseuntū rex felicitas tuta sit
qđ nobis defēsores z excusatores eoz de sagū
tinis peuntib⁹ rñdebūt: nisi qđ de illo reglo ex
tincto? Hoc qppe iterest qđ ille vn⁹ homo: hec
tota ciuitas: vtriusq; tamē iteritus causa cōser
uatio fidei fuit: ppter hanc enim ad hostes z re
dire ille noluit: z noluit ista trāfire. Conseruata
ergo puocat deoz irā fides. An pñt z dijs pro
picijz perire: nō solū quib⁹ boies: verū etiam in
tegre ciuitates? Utrū nolūt eligāt. Si enī fidei
seruate irascunt illi dij: qrant perfidos a qbus
colāt? Si autē etiā illis ppitijs multis grauib⁹:
q; cruciatibus afflictī interire boies ciuitatesq;
possunt nullo fructu felicitatis huius colūtur.
Desinant igit succēdere q sacris deoz suozū p
ditis se infelices factos eē putāt. Possent enī
illis nō solū manētib⁹: verū etiā fauentib⁹: nō
sicut mō de miseria murmurare s; sic ē reglus
z sagūtinī excruciatib⁹ horribilī ēt penit⁹ infire.
¶ Quā ingrata fuerit romana ciuitas scipioni
liberatozī suo: z in quib⁹ moribus egerit: qñ eaz
salustius optimā fuisse describit. Capitulū. xxi.

Porro inter secūdū z postremū bellum
carthaginense: qñ salust⁹ optimis mo
ribus z maxima cōcordia dixit egisse ro
manos: multa enim ptereō suscepti operis mo
dum cogitās. Eodē ergo ipso tēpore mox opti
moz maximeq; concordie scipio ille rome ita
lieq; liberator: eiusdēq; belli pūici secūdū: tā bō
rēdū: tā exitiosū: tā piculosi pēlar⁹ mirabilisq; cō
sector victoz hānibalīs domitozq; carthaginis
cuius ab adolescētia vita describit dijs dedita
tēplisq; nutrita: inimicōz accusationibus cessit
carensq; patria: quā sua vtute saluā z liberam
reddidit: i oppido linternēsi egit reliq; cōpleuit
q; vitā post insignē suū triūphū nullo illius v
bis captus desiderio: ita vt iussisse phibeat: ne
saltē mortuo in ingrata patria funus fieret. De
inde tūc primū p Cneū malleū pcosulē de gal
logrecis triūphātē asiatica luxuria romā oībo
ste petoz irrepsit. Tūc. n. p mū lecti erati z pōio
sa stragula vīsa phibent. Tūc iducte in ciuiū
psalterie z alia licētiosa nequitia: Sed nūc de
bis malis q̄ intolerabilr boies patiūtur: nō de bis
que libent faciūt dicere institui. Unde illd ma
gis qđ de scipiōe mēmorauit: q cedēs inimicis
extra patriā quā liberauit mortu⁹ ē: ad pñtez p
tinet disputationē: q ei romana numina a quo
rū tēplis auertit hānibalē non reddiderit uicē
que ppter istā tātūmodo colunt felicitatē. S;

q; salustius eo tpe ibi dixit mores optimos fu
isse ppterea hec de asiana luxuria cōmemorā
da putauit: vt itelligat etiaz illud a salustio cō
paratiōe alioz tēporū dictū: qbus tēporib⁹ pe
iores vtiq; in grauissimis discordijs mores fup
rūt. Nā tūc idest inter secūdū z postremū bellū
carthaginēse lata est etiā illa lex voconia nego
beredē feminā faceret: nec vnica filiā. Qua le
ge quid iniquius dici aut cogitari possit ignoro
Verū tñ toto illo intervallo duū belloz punico
rum tolerabilior infelicitas fuit: bellis tātū mō
foris crebatur exercit⁹: sed victorijs cōsolaba
tur. Domi aut nulle sicut alias discordie seue
bāt: S; vltimo bello punico vno ipetu alteri⁹
scipionis q ob hoc etiam ipse africanī cognomē
inuenit: emula iperij romani ab stirpe deleta ē:
ac deinde tantis maloz aggeribus opprēssa roma
na respublica vt psp̄ritate ac securitate rez
vnde nūmū corruptis morib⁹ mala illa cōgesta
sūt plus nocuisse mōstretur tam cito euerfa: q
prius nocuerat tā diu aduersa carthago. Hoc
toto tēpore vsq; ad cesarem augustū: qui vide
tur nō adhuc vel ipsozū opinione gloriōsa: sed
cōtēnosā z exitiosā z plane iā eneruē ac langu
dam libertatem omnimodo extorsisse romanis
z ad regale arbitriū cuncta reuocasse: z quasi
moribida vetustate collapsā: veluti instaurasse
ac renouasse rempublicā. Toto ergo isto tēpo
re omitto ex alijs atq; alijs causis etiā: atq; etiā
bellicas clades z numatiniū sedus bōrēda igno
minia maculosum. Volauerant enim pulli de
cauea z mancino consuli: vt aiunt auguriū ma
lum fecerant: quasi per tot annos: quibus illa
exigua ciuitas romanūz circūfessa exercitū af
fixerat: ipsiq; romane reipublice terrozi esse iā
ceperat. Illi contra eum malo augurio proces
serunt: sed hec inquam omitto.

¶ De mitridatis edicto: quo omnes ciues roma
nos: q̄ itra asiā iuenirēt iussit occidi. Cap. xxij.

Quamuis illud nequaquā tacuerim: q mi
tridates rex asie vbiq; in asia peregrī
nantes ciues romanos: atq; innume
rabili copia suis negocijs intentos vno die oc
cidi iussit: z factum est: Quam illa miserabilis
rerum facies erat: subito quēq; vbiq; fū
isset inuentus: in agro: in via: in oppido: in do
mo: in vico: in foro: in templo: in lecto: in conui
uio: inopinate atq; impie fuisse trucidatum?
Quis gemitus morientium: que lacryme spe
cratiū fortasse ēt ferientū fuerūt? Quā vura

necessitas bo
cedes domi
da cōitate
bus ad hostes
vita dicā oī
z pūosior iā
tēpserant?
cū de sedib⁹
tionē pfectū
sita ē: nō b
tur. Qñz ro
luerit: rñdē
dūtarat leg
¶ De iterioz
eragitata ē
lū: que boib⁹

Ed
cōm
sera
ponus ciuiū
vrbana: vbi
tū studiat
vociū: i alie
niebāt bellū
qñ roman
tionē defen
uerus rom
ai alia buma
boies: z qu
rūt: subito q
relictis recti
alioz: verūcū
sine exitio v
geret. Qđ q
fuit qđ tanti
cuius boc si
disset: rabid
¶ De vicoz
nes excitau

¶ T
gr
quos nob
stā inigatē
vero vt ipi
funera fac
q̄ etiā cū al
pote: neq;
bis armozū
cabant. p

Tertius

neccitas hospitii: nō solū vidēdine farias illas
cedes domi sue: verū etiā ppetrādī: ab illa blā/
da cōitate humanitatis repente mutatis vultu/
bus ad hostile negociū i pace pagendū: mutuis
vt ita dicā oīno vulnerib⁹: cū pculsus i corpore
z pculsor i aīo feriret. Nū i isti oēs auguria cō/
tēpserant? Nū deos z domesticos: z publicos
cū de sedib⁹ suis ad illaz irremeabilē pegrina/
tionē pfecti sūt: quos cōsulerēt nō hēbant? Hoc
si ita ē: nō hñt cur isti i bac cā de nris tpi⁹ cōgrā/
tur. Qlīz romani hec vana cōtēnūt. Si aut cōsu/
luerūt: rēdeat qd ista pfuerunt: qñ p humanas
dūtāt leges nemine pibēte talia licuerunt.
De iteriozib⁹ malis: qbus romana respublica
exagitata ē pcedēte pdigio: qd i rabie oīuz aīa
lūi: que boibus feruiunt fuit. Capitulum. xxij.
Ed iā illa mala breuiter qñ possum⁹
cōmemoremus: q qñto iterioz: a: tāto mi/
serioz extiterūt: discordie ciuiles vel
potius iciuiles: nec iā seditōes: s; etiā ipsa bella
vzbana: vbitantus sanguis effusus ē: vbi par/
tiū studia: nō contionū dissensionibus varijsq;
voci⁹ i alterutrū: s; plane iā ferro armisq; se/
uiebāt bella socialia: bella feruilia: bella ciuilia
qñ romanū cruozē fuderūt: qñ italie vastā/
tionē desertionēq; fecerūt. Nāq; anteq; se ad/
uersus romam sociale latū cōmoueret: cuncta
aīalia humanis vībus subdita: canes: eg: asini:
boues: z queq; alia pecora sub boīuz dñio fue/
rūt: subito efferata z domesticē lenitatis oblita:
relictis tectis libera vagabant: z oēs nō solum
aliōz: verū etiā dñoz auerabant accessū: nō
sine exitio vl piculo audētis sigs de primo vz/
geret. Qd qñ mali signū fuit? Qd si hoc signū
fuit qd tantū malū fuit: qñ malum fuit illud:
cuius hoc signū fuit? Hoc si nostris tpi⁹ acci/
disset: rabidoz istos qñ illi sua aīalia paterēt.
De discordia ciuili: quam gracchane seditio/
nes excitauerunt. Capitulum. xxij.

Initiū aut ciuiliū maloz fuit seditio
gracchorū agrarij legibus excitata.
Volebāt eim agros populo diuidere.
quo nobilitas pperā possidebat. S; tā vetu/
stā iniquatē audere ouellere piculosisimū imo/
vero vt ipsa res docuit pniciosissimū fuit. Que
funera facta sunt: cū prior gracchus occisus ē.
q etiā cū alius frater eius nō lōgo iterposito tē/
pore: neq; eīz legibus z ordine potestati: s; tur/
bis armozq; cōflictibus nobiles ignobilesq; ne/
cabant. Post gracchi alteri iterfectoz lucius

optimus cōsul: q aduersus eū itra vrbē arma cō/
mouerat: eoq; cū socijs oppōsō z extictō: igētez
ciuiū stragē fecerat: cū qñtionē hēret iā iudicia/
ria igitōe ceteros psequēs tria milia boīuz occi/
disse pibet. Ex quo irelligi pōt: qñ tā multitudi/
nē mortuū hēre potuerit turbidus cōflic⁹ armo/
rū: qñ tantā hñt iudicioz velut exanimata co/
gnitio. Percussor gracchi ipsius caput quantū
grauē erat: tanto auri pondere cōsulū vēdidit.
Hec enim pactio cedem pceslerat: i qua etiam
occisus est cū liberis marcus fuluius cōsularis.
De ede concordie ex senatusconsulto in loco
seditionum z edium condita. Capitulum. xxv.

Elegāti sane senatuscōsulō eo ipso lo/
co: vbi funere⁹ tumult⁹ ille cōmissus ē:
vbi tot ciues ordinis cuiusq; ceciderūt
edes cōcordie scā est: vt gracchorū pene testis z
cōcionātū oculos feriret: memoriāq; cōpūgeret.
Sed hoc qd aliud fuit qñ irratio deoz: illi deē tē/
plū cōstituere: q si eēt i ciuitate nō tātis dissensio/
nibus dilacerata corrueret. Nisi forte sceleris
hui⁹ rea cōcordia: qz deseruerat aīos ciuiū: me/
ruit i illa ede tanq; i carcere icludi. Cur eīz si re/
bus gestis cōgruere voluerūt: nō ibi poti⁹ edem
discordie fabricarūt? An vlla ratio reddi cur
cōcordia dea sit: z discordia dea nō sit: vt secūdū
labeonis distictōez bona sit ista: illa vero mala?
Nec ipse aliud secut⁹ videt: q qd aduertit ro/
me etiā febz: sicut salutē tēplū cōstitutū. Eo igit
mō nō tñ cōcordie: verū etiā discordie cōstitui
debut. Periculose itaq; romani taz mala dea
irata viuere voluerūt: nec troianū excidiū reco/
luerūt originē ab eius offensione sūpisse. Ipsa
qppe qz iter deas nō fuerat iuitata: triū deaz
litē aurei mali suppositōe cōmētata ē. Unī rixā
numinum: z venus victrix: z rapta belena: z tro/
ia deleta est. Quapropter si forte indignata: q
inter deos in vrbē nullum templum habere me/
ruit: ideo iam turbabat tantis tumultibus ciui/
tatem: qñto atrocius potuit irritari: cum in loco
illius cedis: hoc est in loco sui operis aduersarie
sue constitutam edem esse videret. Hec vana
ridentibus nobis illi docti sapientesque roma/
chantur: z tamen numinum bonozum malozū/
q cultozes: de hac questione concordie discor/
dieq; non exeunt: siue pretermiserint harū dea/
rum cultum: eisq; febzem bellonamq; pretule/
rint: quibus antiqua phana fecerūt: siue z istas
coluerint: cum sic eos discedente cōcordia: dis/
cordia sequeb⁹ vsq; ad ciuilia bella perduxerit.

Liber

De diuersis generibus belli: que post conditam edem concordie sunt secuta. Capl. xxvi.

Proclaz vero seditioib⁹ obstaculū edē concordie testē cedis supplicijq³ graccho rū cōcionātib⁹ opponendā putarūt. Quātū ex hoc pfecerit idicant secuta peiora. Laborarūt ei⁹ deiceps cōcionatores nō exēplū deuicare gracchoz: s³ superare ppositū. Lucius saturnin⁹ tribunus plebis: et caius cesar: fulius ptoz: et mltō post marcus drusus: quoz oīz seditionibus cedes pmo iā tūc grauissime: deide socialia bella exarserūt: qbus italia uehemēter afflicta: et ad vastitatē miserabilē desertionēq³ pducta ē: Bellū deide fūile successit: et bella ciuilia. In qbus q³ plia cōmissa sint: qd sāguinis fūsi: vt oēs fere italie gētes: qb⁹ romanū maxime ppollebat iperitū: tanq³ sua barbaries dñaref. Iā ex paucissimis hoc ē nimus q³ septuaginta gladiatorib⁹ quēadmodū bellū fūile cōtractū sit: ad quātū numez et q³ acré ferocēq³ puenerit: quos ille numerus iperatores ppli romani supauerit: quas et quō ciuitates regionesq³ vastauerit: vix q³ bistoriā cōscripserūt satis explicare potuerūt. Necq³ id solū fuit seruile bellū: s³ et macedoniā puiciā pus fuitia dpoplata s³: deīn Sicilia orāq³ maritimā. Quāta ē et q³ horrenda cōmiserint pmo latrocinia: deide valida bella pyratariū: q³ p magnitudine rez valeat eloq³. De bello ciuili mariāo atq³ syllaō. Ca. xxvij.

Cum vero Marius ciuili sāguine iam cruer⁹: mltis aduersaz sibi partiū perēptio: et vict⁹ vrbē pfugisset: vix paulū respirāte ciuitate: vt h⁹ bis Tullianis vtar: supauit postea Lina cū Mario. Tū vero clarissimis viris iter sectis lumina ciuitatis exticta sūt. Ultus ē hui⁹ victorie crudelitatem postea Sylla: nec dici qdē opus ē quāta diminutōe ciuiū: et quāta calamitate Reipu. De hac enī vidicta q³ pnciosior fuit: q³ si scelera q³ puniebatur ipunita relinqrēt: ait et lucan⁹. Excessit mendicia modū: niniūq³ secuta ē Qua morbi duxere man⁹: piere nocētes. S³ cū iā soli possēt sup eē nocētes: Tūc data libertas odijs: resolutaq³ legū Srenis ira ruit. Illo bello mariāo atq³ syllano exceptis his: q³ foris i acie ceciderunt: i ipsa quoq³ vrbē cadauerib⁹ vici: platee: fora: theatra: tēpla cōpleta sunt: vt difficile iudicaref q³ victores plus funez ediderit: vtrū pus vt vincerēt: an postea q³ vicisset. Tū p⁹ mū victoria mariana q³ de exilio seipē restituit: exceptis passis

quaquaerū cedib⁹ scis: caput octauij cōsulis poneret i rostris. cesar et fimbria i domib⁹ trucidarent suis: duo crassi p⁹ et filius i cōspectu tuo mactarent. bebi⁹ et numitozius vncō tracti sparsis viscerib⁹ iterirent. Catulus hausto veneno se manibus inimicorū subtraheret: Merula flamen dialis precisis venis ioui etiaz suo sanguine litaret. In ipsius autem marij oculis continuo feriebantur: quibus salutantibus de xteram porrigere noluisset.

Qualis fuerit syllana victoria: vindex marij ane crudelitatis. Capitulu⁹ xxvij.

Syllana vero victoria secuta hui⁹ vindex licet vindex crudelitatis: post tū sāguinē ciuiū quo fuso cōparata fuerat: finito iā bello inimicitijs vinētib⁹ crudelius i pace crassata ē. Iā etiā post marij maioris p⁹timas ac recētissimas cedes: addite fuerant alie grauiorē a mario iuvene atq³ carbone earūde partiū marianaz. Qui sylla iminēte nō solū victoria: verū etiā ipsā desperātes salutē: cūcta suis alijsq³ cedib⁹ ipleuerūt. Nā pter stragē late p⁹ diues sa diffusaz: obfesso etiā senatu: de ipa curia tanq³ de carcere pducebant: ad gladiū. Mutius sceuola pōtifer qm⁹ nihil apud romanos tēplo veste sācti⁹ bebat: arā ipaz amplex⁹ occisus ē: ignēq³ illū q³ ppetua cura h⁹ ginū semp ardebat suo pene sāguine extirrit. Urbē deide sylla victor itrauit: q³ i villa publica nō iā bello s³ ipa pace fūcte: septē milia peditū vñcūq³ iermia nō pugnādo: s³ iubēdo p⁹strauerat. In vrbē autē tota quē vellet syllan⁹ q³q³ feriebat. Un tot finera numerari oīno nō poterāt: donec sylle fugereref sinēdos eē aliquos viuere: vt eēnt q³ possēt iperare q³ vicerāt. Tūciā cobibita q³ hac atq³ hac passis furibūda ferebat licētia iugulā: dirabula illa cū magna gratulatiōe pposita ē q³ hoiū ex vtroq³ ordine splēdido eq³stri scilicet atq³ senatorio occidēdoz atq³ p⁹scribēdozum duo milia cōtinebat: cōtristabat numerus: sed cōsolabat modus. Nec q³ tot cadebant tantū erat merorio: q³ tū leticie q³ ceteri nō timebant. Sed in quibūdam eoz q³ mori iussu erant: etiā licet ipsa crudelis ceterozum securitas genera mortū exq³sita cōgemuit. Quendam enim sine ferro laniantū manus diripuerunt: immanius homines hominem viuū: q³ bestie solent diripere cadauer abiectum. Alius oculis effosis: et particulatim membris amputatis: i tātis cruciatibus diu viuere vel potius diu mori co-

actus est. Subuastate sunt etiam tanq̃ ville q̃
daz nobiles ciuitates: vna vero velut vnus re-
us occidi iuberetur: sic tota iussa est ciuitas tru-
cidari. Hec facta sunt i pace post bellum: nō vt
acceleraret obtinenda victoria. s; ne tēnere
obreta. Pax cū bello de crudelitate certauit et
vicit. Illud enī pstrauit armatos: ista nudatos.
bellus erat: vt qui feriebatur si posset feriret: pax
autē nō vt qui euaserat viueret: sed vt moriens
non repugnaret. Que rabies exterarum gen-
tium: que senecia barbarorum huic de ciuibus
victorie ciuium comparari potest?

De comparatione gorthice irruptionis: cum
eis cladibus: quas romani vel a gallis vel a bel-
loz ciuiū auctorib; exceperunt. Caplm. xxix.

Quid roma funestius tetrius amariū
q̃ vidit: vtz olim gallos et paulo ante
gorthicorū irruptionem: an marij et syl-
le aliorūq; in eoz partibus viroz clarissimorū
tanquā suoz luminū i sua membra ferocitate?
Galli quidem trucidauerunt senatum: q̃cquid
eius in vrbe tota p̃ter arcem capitolinā: que
sola vicūq; defensā est reperire potuerūt. S;
in illo colle cōstitutis auro vitā saltem vendide-
rūt: quā eisi ferro rapere non possent: possent
tū obfusione cōsumere. Gorthi vero tā multis se-
natoribus peperūt. vt magis mirū sit q̃ aliq̃s
pemerūt. At vero sylle viuo adhuc mario ipm
capitolij: qd a gallis tutus fuit: ad decernēdas
cedes victor infedit. Et cū fuga marius eēt la-
psus ferocior cruentiorq; rediturus: iste in ca-
pitolio p̃ senatus etiā cōsultum multos vitare
busq; p̃manit. Mariano autē partibus sylle
absente qd scī cui parcerent fuit: qm mutio ci-
ui senatori p̃ticipi araz ipsam vbi erat vt aunt
fata romana miseris ābienti amplexib; nō pep-
cerunt? Syllana porro tabla illa postrema: vt
omittam? alias innumerabiles mortes: plures
iugulauit: senatores: q̃ gorthi vel expoliare po-
tuerunt. Qua igitur fronte: quo corde: qua im-
pudētia: q̃ insipētia vel poti' amentia illa dijs
suis nō iputant: et hec nostro iputant christo?

De conerione belloz: q̃ aduentum christi plu-
rima et grauissima p̃cesserunt. Caplm. xxx.

Crudelia bella ciuilia omnibus bellis
hostilibus auctoribus etiā eoz faten-
tibus amarioza: quibus illa re publica
nec afflicta: s; p̃dita oīno iudicata ē: lōge ante
aduētū xp̃i exorta sūt: et scelerataz cōtēanōe
causarū a bello mariano atq; syllano ad bella

tertorij et catiline: quoz a sylle fuerat ille p̃ser-
ptus: ille nutritus: ide ad lepidi et catuli bellus:
quoz alter gesta syllana rescidere: alter defen-
dere cupiebat: ide ad pōpeij et cesaris quozum
pōpeius sectator sylle fuerat: cuiusq; potentiaz
vel equauerat: vel iā etiam supauerat. Cesar
autē pōpeij potētiā nō ferebat: sed qz nō habe-
bat: quā tū illo victo interfectoq; transcendit.
Hinc ad alium cesares: qui post august' appel-
latus puenerūt: quo imperante natus est xp̃s.
Nā et ipse august' cū multis gessit bella ciuilia
et in eis etiā multi clarissimi viri perierūt: inter
quos et cicero disertus ille artifex regende rei
publice. pōpeij q̃ppe victorem oaiū cesarē: q
victoriā ciuilez elementer exercuit: suisq; ad-
uersarijs vitā dignitatēq; dōauit: tanq̃ regni
appetitorē q̃rūdā nobiliū ciuratio senatorz: ve-
lut p̃ reipublice libertate in ipsa curia truida-
uit. Huius deide potētiā multū morib; dispar-
vitijsq; oibus iquinatis atq; corruptis affecta-
re videbat antoni'. Cui vehemēter p̃eadē il-
la velut p̃re libertate cicero resistebat. Tunc
emerferat mirabilia indolis adolescēs ille alius
cesar: illius caij cesaris filius adoptiuus: qui vt
dixi postea a; ellat' ē august'. Huic adole scē-
ti cesari vt ei' potētia ātonij nutrire: cicero
fauebat: sparsit ei' d̃pūlla et opp̃ssa ātonij d̃na-
tiōe iustauratur reipu. lib̃tate: vsq; adeo cec' at
q̃ iprouid' futuroz: vt ille ipse iuuenis: cui' di-
gnitate ac ptatē fouebat: et eūdē ciceronē occi-
dēdū ātonio qdā q̃st̃ concordie pactione p̃mitte-
ret: et ipsaz libertatē reip. p̃ q̃ multū ille iclina-
uerat ditioni proprie subiugaret.

Quā impudēter p̃ntia incōmoda chrisi ipu-
tēt: q̃ deos colere nō sinuntur cū tātē clades
eos tpe q̃ colebant extiterūt. Caplm. xxxi.

De poigrati sūt d̃tātis bonis. Forte qm
illa mala fiebāt: calebāt are numinū sa-
beo thure: fr̃isq; recētib; balabāt: clarebant sa-
cerdotia: phana renitebāt: sacrificabāt: ludeba-
tur: furebāt i tēplis: qm passiz tāt' ciuū āguis
a ciuib; nō i cecis locis: vtz inf̃ ipsa qz deoz
altaria fūdebat. Nō elegit tēplū q̃ cōfugeret tu-
li': qz frustra elegerat muti'. Hi vō q̃ multo idi-
gni' iustāt xp̃ianis t̃pib; aut ad loca xp̃o dica-
tissima cōfugerūt: aut illuc eos vt viuerēt et ipi
barbari deduxerūt. Illd̃ scio: et h̃ mecu' q̃s sine
studio partiū iudicat facillime ag̃scit: vt om̃i tā
ceca q̃ mltā cōmemorauit: et alia mltō plura: que

Liber

commemorare lōgū putauī: si humanū genus
an bella punica recipet xpianā disciplinā: et cō/
sequēt rex tanta vastatio: q̄ta illis bellis euro/
pā africāq; p̄triuī: nullus talium: q̄les nūc pa/
timur: nisi xpiane religioni illa mala tribueret.
Multo aut minus eoz voces tolerarent: quā/
tum atinet ad romanos: si xpiane religionis re/
ceptionem et diffamationem: vel irruptio illa
galloz: vel tyberini fluminis igniūq; illa depo/
pulatio: vel quod cūcta mala p̄cedit: bella ciui/
lia sequerent: Mala etiā alia: q̄ vsq; adeo in/
credibiliter acciderūt: vt inter p̄digia numerarē/
tur: si xpianis tēporibus accidissent: quibus ea
nisi xpianis hoibus tanq; crimina obicerent.
Mitto q̄ppe illa q̄ magis fucrunt mira q̄ no/
xia: boues locutos: infantes nondū natos d̄ vte/
ris marz quedā verba clamasse: volasse serpē/
tes: feminas et galinas: et oues i masculinū sexū
fuisse cōuersas: et cetera huiusmodi: q̄ in eoz
libris: nō fabulosis: sed hystoricis seu vera siue
falsa sint: non inferunt hoibus p̄niciē: s; stupo/
rez. Sed et cū pluit terra: cū pluit creta: cū plu/
unt lapides: nō vt grando appellari solet hoc
noīe: sed oīno vel terre vel crete vel lapidum
pluuia. Nec p̄fecto etiā grauitur ledere potu/
erunt. Legim⁹ apu i eos et neis ignibus ab ip̄o
mōtis vertice v̄q; ad litus p̄ximū decurren/
tibus ita feruisse mare: vt rupes exurerentur
et pices nauum soluerētur. Hoc vtiq; nō leuē
noxius fuit: q̄uis incredibiliter mirz. Eodez rur/
sus estu igniū tāta vi fauile scripserūt op̄letaz
eē sicilia: vt carbinēsis vrbis tecta obruta et op/
pressa dirueret: qua calamitate p̄moti misicor/
diter eiusdē anni tr. butū ei relaxauere romani.
Locustaz etiā i africa multitudine p̄digij si/
mulem fuisse: cū iam ess; populi romani p̄uicia
lris mandauerunt. Cōsumptis enim fructibus
folijsq; lignoz ingenti atq; inextimabili nube i
mari dicūt esse deiectam. Qua mortua reddi/
taq; littonibus: atq; hinc aere corrupto tāta or/
tam pestilentia: vt in solo regno mansisse octi/
genta hoium milia pisse referant: et multo an/
plius i terris littonibusq; p̄xiis: tūc v̄tice ex/
xxx. milibus viroz q̄ ibierant: decē remansisse
cōfirmant. Talis itaq; vanitas q̄lem ferimus:
eiq; rīdere cōpellimur: qd hoz nō xpiane reli/
gioni tribueret: si tp̄bus xpianis videret. Et
si dīa suis ista nō tribuit: quoz cultū nō reliq;
runt ne ista vel minora patiant: cum ea maio/
ra pertulerint: a quibus antea colebantur.

C Aurelij augustini de ciuitate dī liber q̄rtus.
De his q̄ p̄ volumine disputata sūt. Capl. i.

De ciuitate dei dice

De exorsus p̄us rīdendū putauī: et
inimicis qui terrena gaudia conse/
ctantes rebusq; fugacibus ibiantes: quicquid
in eis triste miā potius admonentis dei q̄ puni/
entis seueritate patiuntur: religioni increpitāt
xpiane: q̄ v̄ua est salubris et vera religio. Et qm̄
cū sit i eis etiam vulgus idocum: velut docto/
rū aucte in odium nostro graui⁹ irritant: existu/
mantibus impitisea q̄ suis tēporibus i solite ac/
ciderūt: p̄ alia retro tpa accidere nō solere: eoz
q; opinionem etiā his q̄ eas falsaz eē nouerunt:
vt aduersum nos iusta murmura h̄re videant:
sue sciētie dissimulatione firmantib⁹: de libris
quos auctores eoz ad cognoscendam p̄terito/
rum tēporū hystoriā memorie mādauerūt. lōge
aliter q̄ putāt demonstrādum fuit: et simul docē/
dum deos falsos quos vel palam colebant vt
occulte adhuc colūt: eos esse imūdiſsimos sp̄ri/
tus et malignissimos ac fallacissimos demones
vsq; adeo vt aut vcris aut fictis etiā: suis tamē
criminib⁹ delectent: q̄ sibi celebrari p̄ sua festa
voluerūt vt a p̄petrandis dīnabilibus factis:
humana reuocari nō possit infirmitas: dum ad
hec imitanda velut diuina p̄betur auctoritas.
Nec non ex n̄ra diectura p̄bauimus: s; partim
et recenti memoria: qz et ipsi vidimus talia ac ta/
libus numinibus exhiberi: partim ex lris eoz q;
nō tāquā in cōtumeliā: sed tanq; i bonorem de/
ozū suoz ista c̄scripta posteris reliquerūt: ita vt
vir doctissimus apud eos varro et grauisime
auctis: cū rex humanaz atq; diuinaz d. sp̄arti/
tos faceret libros alios humanis: alios diuinis
p̄ sua cuiusq; rei dignitate distribuēs: nō saltē
in reb⁹ humanis: s; in rebus diuinis poneret lu/
dos scenicos: cū vtiq; si t̄mmodo boni et honesti
hoīes i ciuitate eēnt: nec i rebus hūanis ludi sce/
nici eē debuisēt. Qd p̄fecto nō aucte sua fecit
s; qm̄ eos rome nat⁹ et educatus in diuinis reb⁹
iucnit. Et qm̄ i fine p̄milibri q̄ deicep̄a dicenda
eēnt breuē posuim⁹: et ex his qdā i duobus c̄se/
quentibus diximus: expectationi legentium q̄
restant reddenda cognoscimus.

De his q̄ libro iij. et iij. continentur. Capl. ii.

Romiseramus ergo quedā nos esse
p̄dicturos aduersus eos qui romane re/
ipublice clades in religionem nostraz

Quartus

referunt: et memoraturos quocumque et quicunque
occurrere potuissent: vel satis esse viderentur
mala quae illa ciuitas protulit: vel ad eius impium pro
nicio pertinentes: antequam eorum sacrificia prohibita fuis
sent. Quae omnia proculdubio nobis tribuerent: si
tam vel illis claresceret nostra religio: vel ita eos a sa
cris sacrilegis prohiberet. Nec et secundo et tertio
libro satis quantum existimo absoluiimus: in secun
do agentes de malis morum: quae mala vel sola vel ma
xima deputanda sunt. In tertio autem libro de his ma
lis quae stulti sola petiti exhorrent: corporis vide
licet externarumque rerum quae plerumque patiuntur et bo
ni. Illa vero mala non dico patienter sed libenter ha
bent: quibus ipsi sunt mali. Et quod pauca dixi de so
la ipsa ciuitate atque eius impio: nec inde omnia vel
ad caesarem augustinum. Quod si commemorare vo
luisset et exaggerare illa mala quae non sibi inuicem ho
mines faciunt: sicut sunt vastationes: euersiones: ac
bellantium: sed ex ipsi mundi elementis terrenis ac
cidunt rebus: quae vno loco apuleius breuiter stri
git in eo libro: quae de mundo scripsit: terrena omnia
dicentes mutationes euersiones et interuersiones et remis
siones atque iterum habere. Namque in modicis tremo
ribus terrarum: ut verbis eius utar: dissiluisse humum
et interceptas vias cum populis dicit: abruptis
etiam imbribus prolutas totas esse regiones: illas
etiam quae prius fuerant continentes hospitibus atque
aduenis fluctibus insulatas: aliasque desidia ma
ris pedestri accessu peruias factas: vetis ac pe
cellis euersas esse ciuitates: incedia de nubibus
emicuisse: quibus orientis regiones conflagrare pe
rierunt: et in occidentis plagis scaturigines quaedam
ac proluuiones easdem strages dedisse. Sic ex eu
ne verticibus quoddam effusis crateribus diuini in
cendi per decliua torrens vice flammam flumina
cucurrisse. Si haec atque huiusmodi quae habet hi
storia vnde: posse colligere voluisset: quoniam finisset
quae illis temporibus euenerunt: antequam christi nomen vel
la istorum vana et vere salutis perniciosa operiret:
promiseram etiam demonstratur: quos eorum
mores: et quae ob causam deus verus ad augendum
impium adiuuare dignatus est: in cuius praesentia sunt
regna omnia: quod quod eos nihil adiuuerit hi quos de
os putant: et potius quod decipiendo et fallendo no
cuerit. Unum nunc mihi video esse dicendum et magis de
incrementis imperii romani. Nam de noxia fallacia
demonium: quos velut deos colebant: quod malo
rum inuenerit moribus eorum: in secundo maxime libro
non pauca iam dicta sunt. Per omnes autem absolutos
tres libros: ubi opportunum visum est commendauimus

etiam in ipsis bellicis malis: quantum solatio
deus per christi nomen: cui tantum honoris barbari de
tulerunt: praeter bellicum morem bonis malisque com
lerit: quoniam qui facit solem suum oriri super bonos
et malos: et pluit super iustos et iniustos.

¶ An altitudo impii quae non nisi bellis acquiritur:
in bonis siue sapientium bona sit: siue felicium. Ca. iij.

Imitamur videamus quale sit: quod tantam
latitudinem ac diuturnitatem imperii roma
ni illis diis audet tribuere: quos etiam per
turpium ludorum obsequia: et per turpium hominum miseria
se honeste coluisse contendunt. Quamquam prius velle
paululum ingrederi: quod sit ratio: quae prudentia cum hominum
felicitatem non possit ostendere semper in bellicis cla
dibus et in sanguine civili vel hostili: cum humano
et cum tenebroso timore et cruenta cupiditate ver
santium: ut vitro letitia eorum comparet fragilis sple
dida: cui timeat horribilius: ne repente frangat
de imperii magnitudine ac latitudine velle glo
riari. Hoc ut facilius iudicet: non vanescam
iani vetustate iactati atque obtundam interitum
acie altisonis vocabulorum: cum audimus populos:
regna: puicias: sed duos constituamus homines. Nam
singulus quisque homo ut in sermone vna lingua: ita quasi
elementum est ciuitatis et regni quatuor: terrarum occu
patione latissimi. Quorum duorum hominum pauperes
vnum vel potius mediocre: alterum prediuitem cogi
temus: sed diuites tioribus anxius: meroribus tabescen
tem: cupiditate flagrantem: nunquam securus: semper
ingentem: perpetuis inimicitiarum contentiombus anhelan
tem: augmentum sane his miseris patrimonium suum
in inensum modum atque illis augmentis curas
quoque amarissimas aggregantem. Mediocre
homo illum re familiari parua atque succicta sibi suf
ficiet: carissimum suis cognatis: vicinis amicis
dulcissima pace gaudet: pietate religiosus: be
nignus mente: sanum corpus: vita parum: mori
bus castum: conscientia securum. Nescio utrum
quisque ita desipiat: ut audeat dubitare quae pre
ferat. Ut ergo in his duobus hominibus: ita in
duobus familiis: ita in duobus populis: ita in
duobus regnis regula sequitur equitatis. Qua
vigilanter adhibita: si nostra intentio corrigat:
facillime videbimus ubi habitat vanitas: et ubi
felicitas. Quapropter si verus deus colatur: ei
quod sacris veracibus et bonis moribus feruiatur:
vile est ut boni longe lateque diu regnent. Ne
que hoc tam ipsis quam illis vtile est quibus regnant.
Nam quantum ad ipsos pertinet pietas et probitas
eorum quae magna dei dona sunt: sufficit eis ad

Liber

verā felicitatē: q̄ et *Ma* vita bene agat: et postea
p̄cipiatur eterna. In hac ergo terra regnū bo-
noꝝ nō tā illis p̄statur: q̄ rebus humanis: Ma-
loꝝ vero regnū magis regnātibus nocet: q̄ su-
os aios vastat: scelex maiore licentia: his autē q̄
eis seruēdo subdūtur non nocet: nisi iniquitas p̄-
pria. Nā iustis q̄quid maloꝝ ab iniquis diis irro-
gatur nō est pena criminis: sed virtutis examē
Proinde bonus si seruiat liber ē: malus at etiā
si regnet seru⁹ est. Nec vni⁹ hoīs s̄z quod ē gra-
uius tot dñoꝝ quot vicioꝝ: de q̄bus vtriusq̄ cuꝝ
ageret scriptura diuina: a quo enim quis iquit
deuictus est: huic et seruus addictus est.

¶ Quam similia sint latrocinij regna absque
iusticia.

Capitulum. iiii.

Remora itaq̄ iusticia: quid sunt regna:
nisi magna latrocinia: q̄z et latrocinia:
q̄d sunt nisi parua regna? Man⁹ etenim
ipsa hominū est cū impio p̄ncipis regitur pacto
societatis astringit: placiti lege preda diuidit:
hoc malū si in tantū p̄ditorū hoīum accessibus
crescit: vt et loca teneat: sedes constituat: ciuita-
tes occupet: p̄p̄los subiugēt: euidentius regni
nomē assumit: q̄d eis iā in manifesto cōfert nō
adēpta cupiditas: sed addita ipunitas. Elean-
ter enī et veraciter Alexander illi magno quidez
p̄ph̄sus pirata respōdit. Naz cū idē rex hoīem
interrogasset q̄d ei videret: vt mare bēret ife-
stum: ille libera cōtumacia q̄d tibi inquit: vt oz-
bez trax bēas ifestū? S̄z q̄ id ego exiguo nau-
gio facio latro vocor: q̄ tu magna classe ipator
¶ De fugitiuis gladiatoribus: quorum potētia
similis fuerit regie dignitati. Capitulum. v.

Proinde omitto q̄rere q̄les Romulus
cōgregauerit: quoniā multū eis cōsul-
tum ē: vt ex illa vita dato sibi cōsortio
ciuitatis penas debitas cogitare desisterent: q̄
ruz metus eos in maiora facinora propellebat:
vt deinceps pacatiores essent rebus humanis
Hoc dico q̄ ipsum romanum imperium iā ma-
gnū multis gētib⁹ subiugatis: ceterisq̄ ter-
ribile: acerbē sensit: grauiter timuit: non paruo
negocio deuitande ingentis cladis oppressus:
quādo paucissimi gladiatores in campania de-
ludo fugientes: exercitum magnum compara-
runt: tres duces habuerunt: italiam latissime et
crudelissime vastauerūt. Dicant quis istos de-
us adiuuerit: vt ex paruo et ex contemptibili la-
trocinio peruenirent ad regnum: tantis iam ro-
manis viribus arcibusq̄ metuendum. An quia

nō diu fuerunt ideo diuinitus negabunt adi-
ti: quasi vero ipsa cuiuslibet hominis vita diu-
turna sit? Istō ergo pacto neminez dij adiuuāt
ad regnandum: quoniam singuli quicq̄ cito mo-
riuntur. Nec beneficium deputandum est: q̄d
exiguo tempore in vnoquoq̄ homine: ac p̄ hoc
sigillatim vtriq̄ in omnib⁹ vice vaporis euane-
scit. Quid enī iter est eoꝝ qui sub romulo deos
coluerunt et olim sunt mortui: q̄ post eorū mor-
tem romanū tantū creuit impium: cuꝝ illi apud
infernōs causas suas agant? Vtr⁹ bonas an ma-
las ad rem p̄ntem non pertinet. Hoc autē de
oib⁹ intelligendum est: qui per ipsum iperius
q̄uis decentibus succedētibusq̄ mortalib⁹ in
longa spacia protēdat: paucis diebus vite sue
cursum raptiq̄ trāsierunt: actū suoz sarcinas
baiulantes. Sin vero etiam ipsa breuissimi tē-
poris beneficia deoz adiutorio tribuenda sūt:
nō par⁹ adiuti sunt illi gladiatores: qui seruili
cōditōis vicula ruperūt: fugerūt: euaserūt: ex-
ercitū magnū et fortissimū collegerūt: obediē-
tes regū suoz consilijs et iussis: multū romane
celstitudini metuēdi: et aliquot romanis impato-
rib⁹ in supabiles: multa ceperūt: potiti sūt victo-
rijs plurimis: vsq̄ voluptatib⁹ q̄bus voluerunt:
q̄d suggestit libido fecerūt: postremo dōcē vin-
cerent quod difficillime est factus: sublimēs re-
gnantesq̄ vixerunt. Sed ad maiora veniam⁹.

¶ De cupiditate nim regis: qui vt latius domi-
naret: primus intulit bella finitimis. Cap. vi.

Iustin⁹ q̄ grecā vel poti⁹ peregrinā tro-
gū pōpēiū secutus nō latine tātū sicut
ille: verū etiā breuiter scripsit hystoriaz
op⁹ liboꝝ suoz sic incipit. P̄ncipio rex gētium
nationūq̄ impium penes rege⁹ erat: q̄s ad fa-
stigiū hui⁹ maiestatis: nō ambitio popularis: s̄z
spectata inter bonos moderatio p̄uebat: po-
puli nullis legib⁹ tenebant: arbitria p̄ncipum
pro legib⁹ erāt: fines iperij tueri: magisq̄ p̄fer-
re mos erat. Intra suam cuiq̄ patriam regna
finiebantur. P̄rimus oīuz ninus rex assyrioꝝ:
veterem et quasi habitum gentib⁹ morem noua
imperij cupiditate mutauit: hic primus intulit
bella finitimis: et rudes adhuc ad resistendum
populos ad terminos vsq̄ libye perdomuit. Et
paulo post. Ninus inquit magnitudinez ques-
te dominationis continua possessiōe firmauit.
Domitis ergo proximis: cum accessione viriū
fortior ad alios transiret: et proxima queq̄ vi-
ctoria instrumentum sequentis esset totius oī-

entis populos subegit. Qualibet autem fide re
rū vel iste vltrogus scripserit: nā qdā illos fuis
se mēitos et alie fideliores littere ostēdūt: cōstat
tū et iter alios scriptores regnū assyriorū a nino
rege fuisse lōge lateq; porrectū. Tādū autē pse
ueravit: vt romanū nōdū sit eius etatis. Nas si
cut scribūt q; chronica hystoriā psecuti sūt: mille
ducētos et quadragita annos ab āno pmo quo
ninus regnare cepit pmanit hoc regnū: donec
transferret ad medos. Inferre autē bella finiti
mis et ide i cetera pcedere: ac ppos sibi nō mo
lestos sola regni cupiditate pterere et subdere:
qd aliud q; grāde latrocinii nominandum est.
¶ An regna trena iter pfectus suos atq; dese
ctus deoz vlt iuuet vlt deserāt auxilio. Ca. vii.
¶ In nullo deoz adiutorio tā magnū hoc
regnū et plicū fuit: quare dijs romanis
tribuit romanū regnū: locis amplius: tpi
busq; diuturnus. Quēcūq; eiz causa est illa ea
de ē etiā ista. Si autē illud deoz adiutorio tri
buēdū esse cōtēdūt: qro quoz. Nō eiz alie gen
tes quas ninus domuit et subegit alios tūc cole
bāt deos. Aut si ppios hūerūt assyrij quasi pe
ritiores fabros iperij cōstruēdi atq; seruādi: nū
qd nā mortui sunt qn et ipi iperij pdiderūt. Aut
mercede nō sibi reddita: vlt alia pmissa maiore
ad medos transire maluerūt: atq; ide rursus ad
psas cyro iuitante et aliqd cōmodius pollicēte.
¶ Que gēs nō angustis oriētis finibus post alexā
drimacedonias regnū magnū locis: sed breuissi
mū tpe in suo regno ad huc vsq; pdurat. Hoc si
ita ē: aut ifideles dii sūt: q suos dēfēt et ad hostes
trāseūt qd nec hō fecit camillus: qn victor et expu
gnator aduersissime ciuitatē romā cui vicērat se
sit ingtā: quā tū postea oblit iurie memor prie
a gallitēz libauit: aut si ita fortes sūt vt dōs eē
fortes dēet: q possūt humanis vlt cōsilijs vlt virib;
vici. Aut si cū iter se belligerāt: nō dii abhoib;
s; dii ab alijs dijs forte vicunt: q sūt quarūcūq;
pprij ciuitatū. Dabēt ergo et ipi iter se inimici
tias: quas p sua qsq; parte psum suscipiūt. Nō
itaq; deos suos vlla debuit colere ciuitas: ma
gis q; alios a gbus adiunarent sui. Postremo
quoquomodo se hēat deoz iste trāsitus: vlt fu
ga: vel migratio: vlt i pugna defectio: nōdū illis
spibus atq; i illis terraz partibus xpi nomē fue
rat pdicātū: qn illa regna p gētes bellicas cla
des amissa atq; trāslata sūt. Nā si post mille du
cētos et qdragita ānos qn regnū ab assyrijs ab
latū ē: iā ibi xpiana religio aliud regnū pdica

ret eternū: et deoz falsoz cultus sacrilegos ibi
beret: qd aliud gētis illius vanibōies dicerent:
nisi regnū qd tādū cōseruātū ē: nulla alia causa
nisi suis religionibus desertis et illa recepta pe
rire potuisse. In qua voce vanitatis q poterat
eē et isti attēdāt speculū suū et filia cōgruē: si vllus
i eis pudor ē erubescāt. Quāq; romanū iperij
um afflictum est potius q; mutatum: quod et ali
is ante christi nomen temporibus ei contigit et
ab illa est afflictione recreatum: quod nec istis
temporibus desperandum est. Quis enim de
hac re nouit voluntatem dei?

¶ Quozum deozum presidio putāt romani im
perium suū auctum atq; seruatum: cūz singu
lis vix singularum rerum tuitionem committē
dam esse crediderunt. Capitulū. viiij.

¶ Indē qramus si placet: ex tāta deoz
urba quā romani colebāt: quē potissi
mū vel quos deos credāt illud iperij
dilataste atq; seruasse. Neq; enim i hoc tā pcla
ro ope et tāte plenissime dignitatis: audēt aliq;
partes sub noie deoz vel dearuz deo cloacine
tribuere: aut volupie que a voluptate appella
ta est: aut libētine: cui nomē est a libidine: aut va
gitano qui ifantiū vaginibus presidet. aut cuni
ne que cunas eozum administrat. Quando autē
possunt vno loco libri huius commemorari oia
nomina deozum aut dearum: que illi grādibus
voluminibus vix comprehendere potuerunt:
singulis rebus propria dispartientes officia nu
minum. Nec agrozu munus vni alicui deo cō
mittendum arbitrati sunt: sed rura deo rusine:
iuga montium deo iugatino: collibus deaz col
latinam: vallibus valloniam prefecerunt. Nec
saltem potuerunt vnam segetiam talem inue
nire: cui semel segetes commendarent: sed sata
frumenta q; diu sub terra essent: prepositam vo
luerunt habere deam seiam. Cum vero iā eēt
super terram: et segetem facerent et eam sege
tiam: frumentis vero collectis atq; reconditis
vt tuto seruarentur deam tunlinam preposue
runt: cui non sufficere videretur illa segetia: q;
diu seges ab initijs herbidis vsq; ad aristas ari
das perueniret: non tamē satis fuit hominibus
deozum multitudinem amantibus: vt anima
misera demoniozū turbe prostituere tur: vnius
dei veri castum dedignata complexum. Pre
fecerunt ergo proserpinam frumentis germi
nantibus. geniculis nodisque culmorum deoz
nodatum: in volumentis folliculorum deam

Liber

volutinam: cū folliculi patefciūt vt spica exeat: deā patelenā: cū segetes nouis aristo equant: qz veteres eāre hostire dixerūt deā hostilina: florentibus frumētis deā flozā: lactescētibz deā lacturciā: maturefcentibus deā matutā. Cū rūr cant idest a terra auferunt deā rūcinam. Nec oīa cōmemoro: qz me piget qd illos non pudet. Nec aut paucissima ideo dixi: vt itelligeretur nullo modo eos dicere audere ista numina ipe rūr cōstituisse: aut isse: cōseruasse romanū: qz ita suis qzqz adhibebant officijs: vt nihil vniuersuz vnialicui credere ē. Qn ergo segetia curaret i perūr: cui curā gerere silz segetibus z arboribz nō licebat. Qn de armis cunina cogitaret: cui ppositura paruuloz cunas nō pmittebat excedere? Qn nudatus adiuuaret in bello: q nec ad folliculū spice sz tū ad nodū geniculi pūnebat? Unusqzqz domni sue ponit hostiarū: z qz hō est oīno nō sufficit: tres deos isti posuerūt: forculū foribus: cardeā cardini: linētini limini. Ita ne nō poterat forculus silz fores z cardinē linēqz seruare? Qmissa igiē turba ista minorū deoz vel aliquātū intermissa officia maiorū deoz debemus inquirere: quo roma tam magna est facta: vt tandiu tot gentibus imperaret.

¶ An imperij romani amplitudo z diuturnitas ioui fuerit ascribenda: quem summum deū cultozes ipsius opinantur.

Capitulum. ix.

Imix ergo iouis hoc opus ē. Ipse enim deoz oīuz deariūqz regē volūt: hoc ei indicat sceptrū: hoc i alto colle capitolij De isto deo qzuis a poeta dictū cōueniēssime pdicat. Iouis oīa plena. Nūc varro credit etiā ab his colig vni deū solū sine simulacro colūt: sz alio noie nūcupari. Qd si ita ē: cur tam male tractatus ē rome: sicut qdā z i ceteris gētibz vt ei fieret simulacrum: quod ipse etiā varroni ita displicet: vt cum tante ciuitatis peruersa cōsuetudine pmeretur: nequaqz tū dicere z scribere dubitaret. qz bi qui populis instituerūt simulacra: z metū dēpserunt z errorem addiderūt.

¶ Quas opiniones secuti sūt: qui diuersos deos diuersis mundi partibus pfecerūt.

Cap. x.

Ur illietiaz iuno vxor adiūgīt: q dicit foroz z cōiūz. Qz iouē iquūt i ethere accipim: i aere iunonē. Et hec cōiūcta duo elemēta sūt: alēx superi: alēx iferi. Nō ē ergo ille de quo dictū ē: iouis oīa plena: si aliquid partē implet z iuno. An vterqz vtrūqz implet: z ambo isti cōiuges: z i duobus istis elemētis, z i

singulis simul sūt. Cur ergo ether dat iouē: aer iunoni? Postremo si ipsi duo satis eēt: qd ē qz mare neptun: tribuit: terra plutoni? Et ne ipsi quoqz sine cōiugibus remanerēt: addit neptuno salatia: plutoni pserpina. Naz sicut iferiozē celi partē: idest aerē iquūt iuno tenet: ita iferiozē maris salaria: z terre iferiozē pserpina. Que rūt quēadmodum fartiat fabulas nec inueniūt. Si eiz bec ita eēt: tria potius elementa mūdi eēt: nō quatuor eoz veteres pderēt: vt singula deoz cōiugia diuiderēt singulis elemētis. Nūc hō oī modo affirmauerūt aliud eē etherē: aliud aerē: aliud terrā. Aqua hō siue supior siue iferioz vtiqz aqua ē: puta qz dissimilis: mūd i tū vt aqua non sit. Et iferioz terra: qd aliud pōt eē qz terra quātalibet diuersitate distincta. Deide ecce iā totius i his quatuor vlt tribz elementis cōiugis cōplet ē mūdus. Minerua vbi erit: qd tenebit: qd implebit. Simul eiz cū his i capitolio cōstituta ē: cū ista filia nō sit amboz. Aut si etheris partē supiozē mineruā tenere dicunt: z hac occasione fingere poetas: qz de iouis capite nata sit: cur nō ergo ipsa potius deoz regina deputat qz sit ioue supior? An qz idignū erat pponere pū filiā: cur nō de ioue ipso erga saturnū iusticia ista furata ē? An qz vici ē? Ergo pugnarūt? Abiit iquūt. fabulaz ē ista gārulitas: ecce fabulis nō credat: z de dijs sētiantur meliora. Cur ergo nō data ē pū iouis etsi non sublimior equalis certe sede shonozis? Qz saturnus non iquūt tpis lōgitudō ē. Ipsigīt colūt: q saturū colūt: z rex deoz iuppiter iūuat natus ex tpe. Quid eiz idignū dicūt: cum iuppiter z iuno nati dicuntur ex tpe: si celū est ille z illa est terra: cum facta sint vtrūqz celū z terrā? Nā hoc qzqz i libris suis habēt eoz docti atqz sapiētes. Neqz de figmētis poeticis: sz d philosophoz libris a virgilio dictum est. Tum pater omnipotens secundis imbribus ether: Cōiugis in gremium lete descendit: idest in gremium telluris aut terre. Quia z hic aliquas differentias volunt esse: atqz in ipsa terra: aliud terram: aliud tellurem: aliud telluionem putant. Et omnes hos deos habent suis nominibus appellatos: suis officijs distinctos: suis aris sacrīqz veneratos. Eandē terram etiam matrem deorum vocant: vt iam poete tolerabiliora cōfingant: si secundum istoz non poeticos sed sacrozum libros non solum iuno foroz z coniūz: sed etiam mater est iouis: eādem terram cererem: eandem etiam yestam vo

Quartus

lū: cū tñ septus vestā nō nisi ignē esse pibeant
ptinentē ad focos sine qbus ciuitas esse nō po-
test. Et ideo illi vīgines solere seruire: q̄ sicut ex
virgine: ita nihil ex igne nascat. Quā totaz va-
nitatē aboleri z extigui vtiq̄ ab illo oportuit: q̄
est natus ex virgine. Quis eiz ferat q̄ cū tñ ho-
noris z quasi castitatis igni tribuerit: aliquādo
vestā nō erubescūt etiā venerē dicere: vt vane
scat i ancillis eius honorata virginitas? Si eiz
vesta venus esset: quomodo eirite virgines a
veneris operibus abstinedo seruiret? An ve-
neres due sūt: vna virgo: altera mulier? An po-
tius tres: vna virginū q̄ etiā vesta ē: alia coniuga-
ta: alia meretriciū? Cui etiā phenices donum
dabāt de p̄stitutōe filiaz ante q̄ eas iūgerēt vi-
ris. Que illaz matrona ē vulcani? Nō vtiq̄ v-
go: qm̄ habet maritū. Absit aut̄ vt meretrix: ne
filio iunonis z cooperario iunerue facere inlu-
riā videamur. Ergo hec ad iungatas itelligit p̄-
tinere: s; eā nolimus imitentur i eo q̄ fecit illa
cum marte. Rursus iquunt ad fabulas rediō.
Que ista iusticia ē nobis succēdere q̄ talia dici-
mus de dijs eoz: z sibi nō succēdere q̄ hec i thea-
tris libētissime expectāt crimina deoz suoz?
Et q̄d esset incredibile: nisi constantissime p̄ba-
retur hec ipsa theatrica crimina deoz suozum
i bonorez instituta esse eozundem deozum.

De multis dijs: quos doctores paganorū vñ
eundemq̄ iouem esse defendunt. Capitulum xj.

¶ Quotquot igit̄ liber philosophicis ratio-
nibus z disputatōibus asserāt. Modo
sit iuppiter corpore huius mūdi aius:
q̄ vniuersam istā molē ex quatuor vl̄ q̄t eis pla-
cet elementis cōstructā atq̄ cōpactā implet z mo-
uet: modo idē suas partes foroz z fratribus ce-
dat. Modo sit ether: vt aerē iunonē subter fu-
saz desup amplectat: modo totū simul cū aere
sit ipse celū: terrā vero tanq̄ cōiugē eandemq̄
mīez: qz hoc i diuinis turpe nō ē: fecūdis ibrib⁹
z feminibus feret. Modo aut̄ ne sit necesse per-
cūcta discurrere: deus vnus de quo mlti a poe-
ta nobilissimo dictū putāt: Deus nāq̄ ire p̄ oēs
terras tractusq̄ maris celūq̄ pfundū. Ipse in
ethere sit iuppiter: ipse i aere iuno: ipse i marine
ptunus: i inferioribus etiā maris ipsa salatia: z in
terra pluto: i terra inferiorē p̄serpina: i focis do-
mestici vesta: i fabroz fornace vulcanus: i sy-
deribus sol z luna z stelle: i diuinatibus apollo:
mercurius i merce: i iano initator: i termino ter-
minator: saturnus i tpe: mars z bellona i bellis:

liber i vineis: ceres i frumētis: diana in Musis:
minerua i igenijs. Ipse si postremo etiā i illa tur-
ba quasi plebeioz deoz. Ipse p̄sit noīe liber i vi-
roz seminibus: z noīe libere feminariū. Ipse sit
diēspiter q̄ partū pducit ad diē. Ipse dea mena
quā p̄fecerūt mēstruis feminaz. Ipse lucina q̄
a parturiētibus iuocet. Ipse opē ferat nascēt-
ibus excipiēs eos sinu terre: z vocet ops. Ipse
in vagitu os aperiat z vocet deus vagitanus.
Ipse leuet de terra z vocetur dea leuana. Ipse
cunas tueat z vocet dea cunina. Nō sit alius:
sed ipse i deabus illis: q̄ fata nascētibus canūt: z
vocant carmētes: p̄sit fortuitis voceturq̄ for-
tuna. In diua rumina māmā paruulo imulge-
at: qz rumā dixerūt veteres māmā. In diua po-
tina potionē ministret. In diua edulicia escam p̄-
beat. De pauore infantium pauentia nuncupe-
tur: de spe que venit venilia: de voluptate vo-
lupia: de actu agenozia: de stimulis quibus ad-
nimium actus homo impellitur: dea stimula no-
minetur. Strenua dea sit strenuum faciēdo
Numeria que numerare doceat. Lamenā que
canere. Ipse sit z deus confusus prebendo consi-
lia: z dea sentia sententias ispirando. Ipse dea
iuuentas que post preteritaz excipiat iuueni-
lis etatis exordia. Ipse sit fortuna barbata: que
adultos barba induat quos honorare voluerit
vt hoc qualencūq̄ numen saltrē masculū deū:
vel a barba barbatur: sicut a nodis nodatur:
vel certe non fortunam sed quia barbas barba-
tum habet fortunūz nominarent. Ipse in iuga-
tino deo coniuges iungat: z cum virgini vxori
zona soluitur ipse inuocetur: z dea virginensis
vocetur. Ipse sit mutunus vel tutunus: qui ē
apud grecos priapus si non pudet. Nec omnia
que dixi: z quecūq̄ non dixi: non enim omnia
dicenda arbitratus sum. hi omnes dii deeq̄ sit
vnus iuppiter. siue sint vt quidam volūt omnia
ista partes eius: siue virtutes eius: sicut eis vi-
detur quibus eum placet esse mundi animum.
Que sententia velut magnorum multorumq̄
doctorum est. Nec si ita sunt: quod quale sit nō
dum interim quero quid perderent si vnū deū
colerent prudentiore compendio? Quid enim
eius contemneretur: cum ipse coleret? Si aut̄
metuendum fuit: ne pretermisse siue neglecte
partes eius irascerentur: non ergo vt volūt ve-
lut vnus animantis hec tota vita est que con-
tinet omnes deos quasi suas virtutes vel mē-
bra vel partes: sed suam queq̄ pars habet vitā

Libet

a ceteris separata: si pter alterā irasci altera potest: et alia placari: alia cōcitari. Si autē dicit oēs simul id est totū ipsū iouē potuisse offendi si partes eius nō etiā sigillatim minutatim colerētur stulte dicit. Nulla quippe earū ptermitteret: cuius ipse vnus q̄beret oīa coleret. Nā vt alia omittā q̄ sūt innumerabilia: cū dicunt oīa sydera partes iouis esse: et oīa viuere atq̄ rationales aīas hēre: et ideo sine controuersia deos esse: non vidēt q̄ multos nō colāt: q̄ multis edes nō cōstruant aras nō statnāt: quas tamē paucissimis syderū statuēdas esse putauerūt et sigillatim sacrificandū. Si igit irascitur q̄ nō sigillatim colūtur: non metuit paucis placatis toto celo irato viuere. Si autē stellas oēs ideo colūt q̄ ioue sunt quē colūt: isto cōpēdio possent in illo vno oibus supplicare: Sic eīz nemo irasceret: cū illo vno oibus supplicaret: nemo cōtēneret potius q̄ cultis quibusdam iusta irascendi causa illis qui pretermissi essent multo numerosius preberetur: presertim cum eis de superna sede fulgētibus: turpi nuditate disētus preponeret et priapus. De opinione eoz: q̄ deū aīaz mūdi: et mūdum corpus dei esse putauerunt. Capitulum. xij.

Uid et illud non debet mouere acutos hoīes vel qualescūq̄ hoīes? Nō enim ad hoc igenij opus ē excellētia: vt deposito studio cōtētionis attēdant: si mūdi aīus deus ē: eīz aīo mūdus vt corpus ē: vt sit vnū aīal cōstās ex aīo et corpore: atq̄ iste deus est si nus qdā nature i seipso cōtinēs oīa: vt ex ipsius aīa qua viuificat tota ista moles: vite atq̄ aīe cūctorū vinctū p cuiusq̄ nascētis forte sumantur: nihil oīno remanere pōt qd non sit pars dei. Qd si ita ē: q̄s nō videat q̄ta impietas et irreligiositas cōsequat: vt qd calcet: rit q̄sq̄ partē dei calcet: et i omni animāte occidēdo pars dei trucidet? Nolo oīa dicere q̄ possūt occurrere cogitatibus: dici autē sine verecūdia non possunt. De his qui sola rationabilia animātia partes esse vnus dei asserunt. Capitulum. xij.

Aut sola aīalia rationalia: sicut sunt hoīes partes dei ē cōtēdūt: nō video qdē sit totus mūdus ē deus: quō bestias et oīas partib⁹ separent. Sz oblucriari qd op⁹ ē: De ipso rationali aīante: id est hoīe qd ifelicis credipōt: q̄ dei partē vapulare cū puer vapulat: Jaz vero partes dei fieri lasciuas: iniquas: ipsas atq̄ oīno danabiles: q̄s ferre posset: nisi q̄ prius isaniat: Postremo qd irascit eis a q̄bus

nō colit: cū a suis partib⁹ nō colat? Restat ergo vt dicant oēs deos suas hēre vitas: sibi quēq̄ viuere: nullū eoz eē partē cuiusq̄: sz oēs colendos q̄ cognosci et coli possūt: q̄ tā multi sunt: vt oēs nō possint. Quoz iuppiter q̄ rex presidet: ipz credo ab eis putari cōstituisse regnū: vel auxisse romanū. Nā si hoc ipse nō fecit: quē alium deū opus tā magnū potuisse aggredi credatur etiam omnes occupati sint officiis et operibus propriis: nec alter irruat in alterius.

Argumenta regnorum Ioui incongruenter ascribi: cum si vt volunt dea est victoria ipsa huic negocio sola sufficeret. Capitulum. xiiij.

Rege igit deoz regnū hoīū potuit et ppagari et augeri. Hic p̄mū q̄ro cur nō etiā ipz regnū aliq̄ deus ē? Cur eīz nō ita sit si victoria dea ē? Aut qd ipso Ioue in hac cā opus ē: si victoria faueat sitq̄ ppicia: et semper eat ad illos q̄s vult eē victores? Hac dea fauete et ppitia: etiā ioue vacāte vt aliud agēt: q̄ gētes nō subdite remanerēt? Que regna nō cederēt? An forte nō displicet bonis iniquissima improbitate pugnare: et finitimos getos nullāq̄ iuriā faciētes ad dilātādū regnū bello spontaneo p̄uocare? Plane si ita sentiunt approbo et laudo. An congruat bonis lat⁹ velle regnare. Ca. xv.

Ideat ergo ne forte non p̄tineat ad viros bonos gaudere d̄ regni latitudine Iniquitas eīz eoz cū q̄b⁹ iusta bella gesta sūt regnū adiunxit vt cresceret: qd vtiq̄ paruius eēt: si q̄s et iusticia finitimoz oīa se bellū geri nulla puocaret iuriā: ac feliciorib⁹ sic reb⁹ humanis oīa regna parua eēt cōcordi vicinitate letātia: et ita eēt i mūdo regna plima gētū vt sūt i vrbe dom⁹ plime ciuiū. Precede belligera re et p̄domitis gētib⁹ dilatare regnū: malis videt felicitas: bonis necessitas. Sz q̄ prius eēt: vt iuriōsi iustozib⁹ diarent: ideo nō icōgrue dicit etiā ista felicitas. Sz p̄culdubio felicitas maior ē vicinū bonū hēre cōcordē: q̄ vicinū malū subiugare bellātē. Mala vota sunt optare habere quem oderis vel quē timeas: vt possit esse quem vincas. Si ergo iusta gerendo bella non impia non iniqua romanū imperium taz magnū acquirere potuerūt: nunquid tanq̄ aliqua dea colenda est eis etiam iniquitas aliena? Malum enim ad istam latitudinem imperij eam cooperatam videmus que faciebat iniuriosos: vt essent cum quibus iusta bella gererentur: et aueretur imperium. Cur autem et iniquitas dea

Quartus

nō sit vlt' ext' nax gētiū: si pauor & palloz & febriz
dij romāi eē meruerūt: His igr' duab' id ē alie
na inig'itate & dā victoria: dū belloz cās inig'ras
excitat: victoria eadē bella feliciter ēm'iat: et
am feriato ioue creuit imperiū. Quas enī hic
partes iuppiter haberet: cuz ea que possent be
neficia ei' putari dijhūtur: dij vocātur: dij co
lunt: ipsi p' suis partibus inuocant'. Haberet
hic aut' etiā ille aliquā partē: si regnum etiā ipse
appellaretur sicut appellat' illa victoria: aut si
regnum mun' ē iouis: cur nō & victoria munus
eius habeatur? Quod profecto habere ē: si nō
lapis in capitolio: sed verus rex regum & domi
nus dñantium cognosceretur atq; coleretur.

Quid fuerit: q' romani omnibus reb' & om
nibus motibus deos singulos deputantes edē
quietis: extra portā esse voluerunt. Cap. xvi.

M Froz aut' plurimū: q' cū deos singulos
singulis rebus & pene singulis motib'
attribuerēt: vocauerūt deā agenoriā:
q' ad agēdū excitaret: deā stimulā q' ad agēdū
vlt'ra modū stimularēt: deā murtiam q' preter
modū non moueret: ac faceret hominem vt ait
pōponi' murcidū: id est nimis desidiosū & inac
tuosum: deā strēnuā que faceret strēnuū. His
oibus dijs & deabus publica sacra facere susce
perūt. Quietā vero appellantes q' faceret qui
tum: cū edem haberet extra portā collinas pu
blice illā suscipere noluerūt. Utrū indicū fuit
animi ingeti: an potius ita significatū est: q' qui
illam turbam colere pseueraret: nō plane deo
rum sed demoniorum eū quietē habere nō pos
se: ad quam vocat' verus medicus dicens: di
scite a me quia mitis sum & humilis corde: et in
uenietis requiem animabus vestris.

An si iouis summa potestas est: etiā victo
ria dea debuerit existimari. Capitulum. xvij.

A N forte dñt q' deam victoriā iuppiter
mitrat: atq; illa tāq' regi deoz obtem
perās ad quos iusserit veniat: & i corū
parte confidat? Hoc vere dici nō de illo ioue
quē deoz reges p' sua opinioē confingūt: s; de
illo vero rege seculoz q' mittat: nō victoriz: q'
nulla substantia est: sed angelū suū & faciat vin
cere quē voluerit: cuius consiliū occultum esse
pōt: iniquū esse nō pōt. Nā si victoria dā ē: cur
nō de' ē & triūphus: & victorie iungit' vel mari
tus vel frater vel filius. Talia q'ppe isti de dijs
opinati sūt: qualia si poete fingerēt: atq; a nob'
exagitarent: responderēt isti ridēda esse figmē

ta poetaz: nō veris attribuenda numib'us: & nō
seipsi nō ridebant: cū talia deliramēta nō apud
poetas legebat: sed in tēplis colebant. Jouem
igit' de oib' rogarēt: ei vni tñmō supplicarent.
Nō. n. se misiss' victoria: si dā eēt sub illo rege &
poss; & audēt resistē: & suā poti' facē volūtatē.
Felicitatē & fortunā qui deas putāt qua ra
tione secernunt. Capitulum. xvij.

Quid q' & felicitas dea est. Eadem acce
pit: araz meruit: sacra ei cōgrua perfo
luta sūt. Ipsa ergo sola coleret: vbi. n.
ipsa eēt q' bōi nō esset. Sed quid sibi vult: q' et
fortuna dea putat' & colit'. An aliud ē felicitas
aliud fortuna. Q' fortūa pōt eē mala fortuna
at si mala fuerit: felicitas nō erit. Certe oēs dōf
vtriusq; sexus si & sexū habēt: nō nisi bonos exi
stimare debemus. Hoc plato dicit: hoc alij phi
l' excellētes reip. p'p'ozūq; rectores. Quō er
go dea fortuna aliquādo bona ē: aliquādo ma
la. An forte qm' mala est dea nō ē: s; in malignū
demonē repēte conuertit'. Quot sunt ergo de
iste. profecto quotquot sūt hoies fortunati: hoc
est bone fortune. Nam cū sint & alij plurimū
hoc ē vno tpe male fortune: nunq' si ipsa eēt:
sit & bona esset & mala: his aliud: illis aliud. An il
la que dea est semp est bona. Ipsa ē ergo felici
tas. Cur adhibent' diuersa noia: sed & hoc ferē
dū ē. solet. n. & vna res diuersis noib' appellari
Quid diuerse edes: diuerse are: diuersa sacra.
Est cā inquit: q' felicitas illa ē: quā bōi hūit p'ce
dentib' meritis. Fortuna vō que dñt bona: sine
villo ex amie meritoz fortuitu accidit hoibus &
bonis & malis: vnde etiā fortuna noia ē. Quō
ergo bona est que sine villo iudicio vēit & ad bo
nos & ad malos. Ut quid autē colit' q' ita ceca
ē: passiz i q'slibz icurrēs: vt suos cultozes plerū
q; p'tereat: & suis cōtēptozibus bereat. Aut si a
liq' p'ficiūt cultozes eius: vt ab illa videant' &
ament': iā merita seqt': nō fortuitu veniūt. Ubi ē
q' diffinitio illa fortune? Ubi ē q' dā fortuitis ē
nomē accepit? Nihil. n. p'dest eā colere: si for
na ē. Si at suos cltozes discernit vt p'st: fortūa
nō ē. An & ipaz q' voluerit iupp' mittit? Colat q'
ipse solus. Nō. n. pōt ei iubēti & eam q' voluerit
mittēti fortūa resistē. Aut certe ipaz mali colāt
q' nolūt b're mēta: q' p' possit dā felicitas iuitāi.
De fortuna muliebri. Capitulum. xix.

Antū sane huic velut vni numini tribu
it: q' dā fortunā vocāt: vt silacy ei' q' dā
matronis dedicatū est & appellatum ē

Liber

fortuna muliebri: etiam locutus esse memorie commendarint: atque dixisse non semel: sed iterum quod eam rite matrone dedicauerint. Quod quidem si verum sit: mirari nos non oportet. Non enim malignis demonibus etiam sic difficile est fallere: quorum artes atque versutias hinc potius ista aduerte re debuerunt quam illa dea locuta est: que fortuitu accidit: non que meritis venit. Fuit enim fortuna loquax et muta felicitas. Et ad quod aliud nisi velle recte vivere non curarent: conciliata sibi fortuna que illos sine ullis bonis meritis faceret fortunatos. Et certe si fortuna loquitur: non saltim mulieribus: sed viris potius loqueretur: ut non ipse que simulacrum dedicauerunt putarentur tantum miraculum muliebris loquacitate finxisse.

De virtute et fide quos pagani templis et sacris honorauerunt: permittentes alia bona: quam si colenda fuerunt: si recte alijs divinitas tribuebat. *La. xx.*

Virtute quoque dea fecerunt: quam quidem dea esse multis fuerat praeferenda. Et nunc quod dea non est sed donum dei: ipsa ab illo ipseque turba quo solo dari potest: et ois falsorum deorum turba vanescat. Sed cur et fides dea credita est: et accipit et ipsa templum et altare? Quamquam prudenter agnoscat: habitaculum illi seipsum facit. Unde autem sciunt illi quid sit fides: cuius primum et maximum officium est: ut in verum credat deum? Sed cur non suffecerat virtus? Nonne ibi est et fides? Quis quidem virtutem in quatuor species distribuenda esse viderunt: prudentiam: iustitiam: fortitudinem: temperantiam. Et quamvis singule species suas habent: in partibus iustitiae fides est: maximumque locum apud nos habet quoniam se ipsum quod sit iustus ex fide vivit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum: si fides dea est: quare alijs tantam iniuriam fecerunt permittendo eas quibus similiter deos et aras dedicare potuerunt. Cur temperantia dea esse non meruit: cum eius nomine nonnulli romani principes non parvam gloriam comparant. Cur denique fortitudo dea non est: que affuit mutio eius dexteram porrexit in flamas: quam affuit curtio cum se pro patria in abruptam terram precipitem dedit: quam affuit decio patri et decio filio cum pro exercitu se voverunt. Si in his omnibus vera inerat fortitudo: unde modo non agitur. Quare prudentia: quare sapientia nulla numinum loca meruerunt. An quod in nomine generali ipsi virtutes omnes colunt? Sic ergo posset et unum deorum colere: cuius partes ceteri divi putant. Sed in illa una virtute et fides est et pudicitia: que non extra in edibus proprijs altaria meruerunt. Has deas non veritas: sed vanitas fecit.

Quod unum non intelligentes deus virtute: saltem felicitate debuerunt esse contenti. *La. xxi.*

Hec enim veri dei munera sunt: non ipse deus. Verumtamen ubi est virtus et felicitas: quid aliud querit? Quid ei sufficit cui virtus et felicitas non sufficit? Dia quippe agenda complectitur virtus: omnia optanda felicitas. Si iuppiter ut hec daret ideo colebatur: quod si bonus aliquid est latitudo regni atque diuturnitas ad eam dem pertinet felicitatem: cur non intellectum est dona deorum non deos? Si autem putate sunt dei: saltem alia tanta deorum turba non quereretur. Consideratis enim officiis deorum dearique omnium: quam sicut voluerunt pro sua opinione finxerunt: inveniunt si prout aliquid quod ab aliquo deo prestari possit homini habenti virtutem: habenti felicitatem. Quid doctrine vel a mercurio vel a minerva petendum esset: cum virtus omnia secum habet? Atro quippe ipsa bene recteque vivendi virtus a veteribus diffinita est. Unum ab eo quod grece arete dicitur virtus: nomen artis latinis traduxisse putaverunt. Sed si virtus non nisi ad ingeniosum posset venire: quod opus erat deo ratio patre quod cautos id est acutos faceret: cum hoc posset offerre felicitas? Ingeniosum quippe nasci felicitatis est. Unde etiam si non potuit a nodum nato coli dea felicitas: ut hoc ei conciliata donaret conferret hoc parentibus eius cultoribus suis: ut eis ingeniosi filii nascerentur: quid opus erat pluribus invocare lucinam: cum si adeest felicitas: non solum bene pareretur: sed etiam bonos? Quid necesse erat opidec commendare nascentes: deo vagitans vagietes: deo cunine iacetes: rumine sugentes: deo statilino stantes: deo adeone adeutes: abeone abeutes: deo meti: ut bona bene metere: deo voluno et deo volune: ut bona vellent: dijs coniugali bus: ut bene coniugarent: dijs agrestibus: ut fructus uberrimos caperent: et maxime ipsi diue fructes: marti et bellone ut bene belligeraret: deo victorie ut viceretur: deo honori ut honorarent: deo pecunie ut pecuniosi essent: deo esculano et filio eius argetio ut haberent eream argenteamque pecuniam. Nam idem patrem argentinum esculanum posuerunt: quod primum erea pecunia in usu esse cepit: post argentea. Miror autem quod argentinus non genuit aurum: quia et aurea subsecuta est. Quem deum istis habere: sicut saturno iovem: ita et patri argentino et avo esculano aurum preponeretur. Quid ergo erat necesse propter hec bona vel animi vel corporis vel externa tantam deorum turbam colere et invocare: quos nec omnino commemorare

Quartus

ni: nec ipsi potuerunt omnibus humanis bonis minutati singulatiq; digestis et deos minutos et singulos providere: cum posset magno faciliq; compedio vna dea Felicitas cuncta conferre: nec solum ad bona capiēda quisq; alius: sed neq; ad depellēda mala q̄reret. Cur enim esset invocanda propter felices diua Fessonia. propter hostes depellēdos diua Pellonia: propter egros medicus vel Apollo vel Esculapius: vel amibosil qui est grande periculum. Nec deus spinēsis ut spinas ex agris eradicaret: nec dea Rubigo: ut non accederet rogaretur: vna felicitate p̄ntē et tuente: ut vel nulla mala exoriret vel facillime pelleretur. Postremo quoniam de duabus istis deabus Virtute et felicitate tractamus: si Felicitas virtutis est p̄mū non dea sed dei donū ē. Si autē dea est. cur non dicat et virtutem ipsa conferre quandoquidem etiam virtutem consequi felicitas magna est.

De sciētia colendorum deorum: quā a se uarro gloriatur collatā esse romanis. Caplm. xxi.

Quid ergo ē quod pro ingēti beneficio varro iactat prestare se civibus suis: quod non solum commemorat deos quos colit oportet a romanis: verū etiā dicit quod ad quē p̄iungat. Quoniam nihil p̄dest ingratum homini alicuius medici nomē formāq; nosse: et quod sit medicus ignorare ita dicit nihil p̄dest scire deus: et esculapiū: si nescias eum valitudini opitulari: atq; ita ignores cur ei debeas supplicare. Hoc etiā affirmat alia similitudine dicēs: non modo bene vivere: sed vivere oīo neminē posse: si ignoret quā sit faber: quod pictor: quod rector: a quo quod vitensile petere possit: quē adiutore assumere: quē ducē: quē doctore. Eo modo nulli dubiū eē asserēs ita eē vitile cognitionē deorum: si scias quā quisq; deus vim et facultatem ac potatem cuiusq; rei habeat. Ex eo enim poterim ingratum scire quē cuiusq; causa deum aduocare atq; invocare debeamus: ne faciam ut mimi solēt et optem a libero aquā: a niphis vinum. Magna sane utilitas. Quis non huic gratias ageret: si vera monstraret: et si vñ vix deum a quo essent oīa bona: oībus colēdū doceret.

De felicitate quā romani multorum veneratores deorum diu non coluerūt honore diuino: cum pro omnibus sola sufficeret. Caplm. xxii.

Ed vnde nūc agitur. si libri et sacra eorum vera sunt: et felicitas dea est: cur non ipsa vna quod coleret constituta est: quod posset vniuersa conferre: et compedio facere felicē. Quis enim optat aliquid propter aliud quod ut felix fiat. Cur

deniq; tā sero huic tante deē post tot romanorum principes: lucullus eē constituit. Cur ipse romulus felicē cupiēs eodē citatē: si huic templū potissimum struxit. Nec propter aliquid vix ceteris supplicauit quod non nihil deesset si bec adesset. Nam et ipse nec prius rex: nec ut putat postea deus fieri sibi deam propitiā non haberet. Ut quid ergo romulus constituit romanis deos ianum: iouem martē: picū: faunū iuberinū: herculē et si quos alios. Ut quid titus tatus addidit saturnū: opem: solem: lunā: vulcanū: lucē: et quosq; alios addidit: inter quos etiā deā cloacinā felicitate neglecta. Ut quid numa tot deos et tot deas sine ista. An eam forte in tanta turba videre non potuit. Non silius certe rex deos et ipse nouos pauore atq; pallore propiciādos non introduceret: si dea ista nos et aut coleretur: propter quod felicitate oīs pauor et palor non propiciā abscederet: sed pulsus aufugeret. Deinde quod ē hoc quod iam romanū imperiū longe lateq; crescebat: et adhuc nemo felicitatē colebat. An ideo gradus impiū quod felici fuit. Nam quoniam ibi eēt dea felicitas: ubi vera non erat pietas. Pietas enim vera ē verax veri dei cultus: non cultus falsorum tot deorum quod demoniorum. Sed et postea iam in deorum nume felicitate suscepta: magna bello civilium infelicitas subsecuta est. An forte iniuste ē indignata felicitas: quod et tā sero et non ad honorem sed ad cōtumeliā potius iuitata ē: ut cum ea coleret priapus et cloacina: et pauor et palor et febres: et cetera non numina colēdorum: sed crimina colentiū. Ad extremū si cum turba indignissima tanta dea colēda visa ē: cur non vel illustrus ceteri colebat. Quis enim ferat quod neq; in deos consentes: quod vñ in cōsiliū iouis adbideri: nec inter deos quos selectos vocat felicitas constituta ē: ut templū aliquod ei fieret: quod et loci sublimitate et operis dignitate pemineret. Cur enim non aliquid melius quod ipsi ioui. Nam neq; etiā ioui regnū nisi felicitas dedit: si tñ cum regnaret felix fuit: et potior est felicitas regno. Nemo enim dubitat facile inueniri homines qui timeat se fieri regē: nullis aut iuenit qui se nolit eē felicē. Ipsi ergo dii si pauguria vel quolibet modo eos posse cōsuli putat: de hac re consulēt vix vellēt felicitati loco cedere: si forte aliorum cedib⁹ vel altaribus iam fuisset locus occupatus: ubi edes maior atq; sublimior felicitati constitueret et ipse iuppiter cederet: ut ipsi verticē collis capitolini felicitas potius obtineret. Non enim quāpiā resisteret felicitati: nisi quod fieri non potest quod eē vellet infelix. Nullo modo oīo si consulēt fa-

Liber

ceret iupp it qd ei fecerit tres dii: mars: emm: z iuuetas q maiori z regi suo nullo mo cedere loco voluerit. Na sicut bnt eoz littere cu rex tar gni capitolii fabricare velle: euz locu q ei di gnior aptiorq videbat a dijs alijs cerneret p occupatu: no audes aliqd oia deoz facere ar bitrii: z credes eos tato numini suoqz pncipi volutate cessuros: qz multi erat illic vbi capito liu constitutu est: per auguriu qsiuit vtz ccede re locu vellit ioui: atqz ipsi ide cedere: oes volu erit pter illos quos comemorauit: martem: ter minu: iuuetatez: atqz ideo capitoliu ita constru ctu est: vt etiaz isti tres intus essent ta obscuris signis: vt hoc vix boies doctissimi sciret. Nullo mo igit felicitate iuppiter ipse coteneret: sicut a termino: marte: iuuentate contemp est. Sed ipsi etiaz q no cesserat ioui: pfecto cederet felu citati q illis regē fecerat ioue. Aut si n cederet: no id cotempu ei faceret: s; q i domo felicitatis vel obscuri ee mallet: q sine illa in locis pprijs eminere. Ita dea felicitate i loco amplissimo z cellissimo constituta: disceret ciues vnde ois bo ni voti petendu essz auxiliu. Ac si ipsa suade te na: alioz deoz supflua mltitudine drelicta cole ret vna felicitas: vni supplicaret: vni teplyz frequitaret a ciuibz q felices ee vellit: qz ene mo q nollet: atqz ita ipsa a se ipsa peteret: q ab oibz petebat. Quis. n. aliqd ab aliq do nisi feli citate velit accipe: vl qd ad felicitate existimat ptinere? Proinde si felicitas bz i pte cu q boie sit: bz aut si da e: q tade stulticia e ab aliq ea deo pete: qua possis ab ipsa ipetrare? Hac glr dos cefos honorare etia loci dignitate debuerunt Sicut eni apud ipsos legit: romani veteres ne scio que sumanu cui nocturna fulmina tribue bat coluerit magis qz iouez: ad quem diurna fulmina ptinebat. Sz postqz ioui teplyz insigne ac sublime costructu est: ppf edis dignitatem sic ad eu multitudo cofluxit: vt vix inueniat q sumani nome qd audire ia no pot: se saltē legis se meminerit. Si aut felicitas da no est: qm qd vep est mun est dei: ille ds qrat: q ea dare pos sit: z deozu falzorū multitudo noxia relinqtur: qua stultoz hominu multitudo vana sectat: do na dei dos sibi facies: z ipsu cuius ea dona sut obstinatiōe supbe volutatis offendēs. Sic eni carere n pot ifelicitate q taq dea felicitate col lit: z deu datorē felicitatis religisic care n pot fame: q panē picu ligitz abboie q vepbet no petit. Libet aut eoz rationes psiderare.

¶ Qua ratione defendat pagani: q inter dos colunt ipsa dona diuina. Capitulu. xxiiij.

¶ Sed adeo ne inquit maiores nros infi pteos fuisse crededu est: vt hec nesci ret munera diuina ee no dos? Sz qm sciebāt nēini talia: nisi aliquo deo largiete cōce di: quoz deoz nomia no iueniebāt: eaz rerum noibz appellabāt deos qz ab eis sēiebant dari aliqua vocabla ide flectetes: sicut a bello bello nā nūcupauerūt no bellu: sicut a cunis cuninā no cunā: sicut a segetibz segetiā no segetē: sicut a pomis pomonā non pomū: sicut a bobz bobo nā no bouē: aut certe nulla vocabuli declinati one sicut res ipse noiant: vt pecunia dicta ē da q dat pecuniā: non oīno pecunia dea ipsa puta ta ē. Ita xrus q dat xritē: honor q honorē: con cordia q cōcordiā: victoria q victoriā dat. Ita inquit cū felicitas dea dō nō illa q dat: s; numē illud attēdit a q felicitas dat. Ita nobis reddi ta rōne: mltō facili eis qz cor n nimis obduru it persuadebimus fortasse quod volumus.

¶ De vno tm colendo deo: q licet noie ignoret: tñ felicitatis dator esse sentit. Capitulu. xxv.

¶ Iam iam humana infirmitas sentit non nisi ab aliquo deo dari posse felicitatē z hoc senserūt boies: q tam mltos cole bāt deos: igb z ipsuz eoz regē iouez: qz nomē ei a quo dare felicitas ignorabāt: z ide ipsuz rei noie quā credebāt ab illo dari: eū appellare voluerūt: Satis g indicat nec ab ipso ioue dari posse felicitatē quā iā colebāt: sed vtiqz ab illo quē noie ipi colēdū ee cēsebāt. Cōfirmo. p sūf a qdā do quē nesciebāt: z eos credidisse dari fe licitatē. Ipse g qrat: ipse colat: z sufficit: Repu die ē strepit inūerabilis dmonioz: illi n sufficiat vn ds: cui n suffic mun ei: illi quā no sufficiat ad colēdū ds dator felicitat: cui n sufficit ad ac cipiēdū ipsa felicitas. Cui aut sufficit: no eni bz hō qd apli optare debeat: seruiret vni deo da tor felicitat. Nō ē ipse quē noiant ioue. Na si eū datorē felicitatis agnosceret: no vtiqz aliuz vel aliā a quo dare felicitas noie ipsius felici tatis ingreret: neqz ipsuz ioue cū tātis iuriis co lēdū putaret. Iste alienaz dō adulfator vxozū iste pueri pulchri ipudic amor z raptor.

¶ De ludis scenicis: quos sibi dii celebrari a su is cultozibus exegerūt. Capitulu. xxvi.

¶ Ed sangebāt bechomeros ait tullius z būana ad eos tras ferebat: diuina mal le ad nos. merito displicuit viro graui

Quartus

30

ulmoz criminū poeta cōfictor. Cur ergo ludi scenici vbi hec dictitatur: cantitatur actitatur deoz honorib⁹ exhibetur: iter res diuinas a doctissimis cōscribuntur? Hic exclamat cicero: nō cōtra figmēta poetaz: sed cōtra istituta maioz. An nō exclamarēt z illi: qd nos fecim⁹? Ipi dii ista suis honorib⁹ exhibēda flagitauerūt: atrociter iperarūt: cladē nisi fierēt pñciarūt: quia neglectū ē aliqd seuerissime vindicariūt: qd id qd neglectū fuerat factū ē placatos se eē monstrarūt. Inter eoz cōmemorat virtutes z mirāda facta qd dicā: Tito latino rustico romāo patrifamilias dictū ē in somnijs vt i senatu nūciaret vt ludi romani instaurarentur: qd primo eoz die in quodā scelerato: q ppo spectate ad suppliciū duci iussus ē numinibus videlicet ex ludis hilaritatē querētib⁹: triste displicuissimū peritū. Cū ergo ille q somno cōmonit⁹ erat: pōstera die iussu facere nō ausus eēt: secunda nocte hoc idē rursus seuerius imperatū est: amittit filiū qz non fecit: tertia nocte dictū ē homini q maior ei pena si nō faceret imineret. Cū ē sic nō auderet: i morib⁹ incidit acré z horribilez. Tū vō ex amicoz snia ad magistratus rē detulit: atqz i lectica allat⁹ est in senatū. Expositoqz somnio recepta cōtinuo valitudine pedib⁹ suis san⁹ abscessit. Tanto stupefact⁹ miraculo senatus quadruplicata pecunia ludos cēssit instaurari. Quis nō videat q sanū sapit sūditos homines malignis demonibus a quoz dominatione nō liberat: nisi gratia dei p iesum christuz dñm nostrū: vi cōpulsos eē exhibere talib⁹ dijs q recto cōsilio poterāt turpia iudicari? In illis certe ludis poetica numinū crimina frequētantur: qui ludi cogētib⁹ numinib⁹ iussu senatus instaurabatur. In illis ludis corruptorem pudicitie iouē turpissimib⁹ striones cantabāt: agebāt placebāt: si illud fingebat: ille irasceretur. Si aut⁹ suis criminib⁹ ē fictis delectabat⁹ qñt coleat⁹ nisi diabolo seruiret? Ita ne iste romanuz cōderet: dilaret cōseruaret iperius: quouis romāo cui displicebāt talia abiectioz. Iste daret felicitatē: qui tā infelicitate colebat⁹: z nū ita coleret infelicius irascebatur.

De trib⁹ generib⁹ deoz: de quib⁹ scenola pōtifer disputauit. Cap. xxvij.

Elatū ē i litteris doctissimū pōtificem scenolā disputasse: z tria genera tradita deoz: vnū a poetis alterū a philo-
phis: tertium a principib⁹ ciuitatis. Primū gen⁹

nugatorū dicit eē: q multa de dijs fingatur in digna. Secundū vō cōgruere ciuitatib⁹ qd habeat aliqua supuacua: aliqua ē que obfint populis nosse. De supuacuis nō magna cā ē. Soler. n. z a viris pitis dici: supflua nō nocēt. Que sūt aut⁹ illa q plata i multitudine nocēt? Hec inquit: nō eē deos herculē: esculapiū: castorem: pollucē. Prodiū. n. a doctis q boies fuerint: z humana cōditiōe defecerint. Quid aliud qz eoz q sint dii: nō habebāt ciuitates vera simula: qz verus de⁹ nec sexū habeat nec etatez nec diffinita corpis mēbra? Hec pōtifer nosse ppos nō vult: nā falsa eē nō putat. Expedire igitur existimat falli i religioe ciuitates. Quod dicere ē i libris rerum diuinarū ipse varro nō dubitat. Preclara religio quo cōfugiat liberā dus infirmus: vt cum veritatem qua libere inquirat⁹ credatur ei expedire q fallitur. Poeticū sane deozū genus cur sceuola reipuat eis dē litteris non tacetur: qz sic videlicet deos de formāt: vt nec bonis hominibus comparent: cū aliū faciūt furari: aliū adulterare. Sic item inqt aliqd aliter turpiter atqz iepte dicere aut facere: tres iter se deas certasse de pmo pulchritudinis: victas duas a venere troiā euerisse. Iouē ipsū cōuertit i bouē aut cygnū: vt cū aliq cōcūbat: deā homini nubere: saturnus filios deuorare. Nihil deniqz posse cōfingi miraculoz atqz vitioz nō ibi repleat⁹: atqz a deozum natura lōge absit. O sceuola pōtifer maxime ludos tolle si potes: pcipe pplis: ne tales honores dijs imortalib⁹ offerāt: vbi crimina deoz libeat mirari: z q fieri pnt placeat imitari. Si at tibi rīderit ppls: vos nobis ipostastis ista pontifices: dos ipsos roga: qb⁹ instigant⁹ ipsa iussis: ne talia sibi videāt eriberi. Que si mala sūt: z ppterea nullo mō de deoz maiestate credēda: maior ē eoz iuria de quib⁹ ipume finguntur. Sed non te audiunt: demones sūt: praua docent: turpibus gaudent: non solum non deputant iniuriam si de illis ista fingantur: s; eas prozsus iniuriam ferre non possunt: si per eorum solennia non agantur. Iaz verosi aduersus eos Iouem interpelles: maxime ob causaz quia eis plura crimina ludis scenicis ac titantur: nōne etiā si deū Iouē nūcupatis: a q regitur tot⁹ atqz administrat hic mundus eo illi sit a vobis maxima iuria: q cū illis colēdū putatis: eozūqz regē eē perhibetis.

An ad obtinendū dilatandūqz regnum pro-

Liber

fuerit romanis cultus deorum. **Cap. xxviii.**

Ulo igitur modo dijtales qui talibus placatur vel potius accusantur honoribus ut maius sit crimine quod eis falsis oblectantur: quam si de illis vera diceretur: romanum imperium augere et conservare potuissent. Hoc enim si possent: grecis potius donum tam gracie conferret: quod eos in huiusmodi rebus divinis hoc est ludis scenicis honorabilius digniusque coluerunt: quando et moribus poetarum quibus deos dilacerari videbatur se non subtraxerunt: dādo eis licentiam male tractandi homines quos liberet: et ipsos scenicos non turpes iudicaverunt: sed dignos et preclaris honoribus habuerunt. Sicut autem potuerunt auream pecuniam habere romani: quibus deum aurum non colerent: sic et argenteam habere potuerunt et eam: si nec argentum nec ei patre coleretur esculanum: sic omnia que retexere piget. Sic ergo et regnum inuito quidem vero nullo modo habere possent: diis vero istis falsis et multis ignoratis siue conceptis: atque vno illo cognito et fide sincera ac moribus cultis: et melius hic regnum haberet quam cum haberet et post accipere sempiternum siue hic haberent siue non haberent.

De falsitate auspicii: quod romani regni fortitudo et stabilitas visa est iudicari. **Cap. xxix.**

Am illud quod est quod paulo ante commemoravi: pulcherrimum auspiciū fuisse dixerunt: martem et terminum et iuvenatē nec ioui regi deorum loco cedere voluisse. Sic enim inquit significatū est martem gentem. id est romanam nemini locum quem teneret daturam: romanos quoque terminos propter deum terminum neminem commotum: iuvenatē etiam romanam propter deam iuvenatē nemini esse cessuram. Videat ergo quomodo habeat istum regem deorum suorum et datorem regni sui ut ei auspicia ista pro adversario ponrent: cui non cedere pulchrum est. Quamquam hec si vera sunt: non habet omnino quod timeat. Non enim confessuri sunt quod dixerunt christo: qui ioui cedere noluerunt. Salvis quippe imperii finibus christo cedere potuerunt et de sedibus locorum: et maxime de corde credentium. Sed antequam christus veniret in carne: antequam ista denique scriberentur: que de libris eorum profecerim: sed tamen postea factum est sub rege tartario illud auspiciū: aliquoties romanus exercitus fusus est: hoc est versus in fugam: falsumque ostendit auspiciū: quod iuvenatē illa non cesserit ioui et gens martia superatibus atque irruentibus gallis in ipsa urbe contrita est: et termini imperii deficientibus mul-

tis ab hannibale civitatibus in angustis fuerant coartati. Ita evacuata est pulchritudo auspicio rum remansit contra iouem contumacia: non deorum: sed demoniorum. Aliud enim non cessasse: aliud vni cessasse redisse. Quamquam etiam postea in orientalibus partibus adrianus voluntate mutatus sunt termini imperii romani. Ille namque tres provincias nobiles: armeniam: mesopotamiam assyriam persarum concessit imperio: ut de ille terminus: quod romanos terminos finissimos tuebatur: et pulcherrimum auspiciū loco non cesserat ioui: plus adrianus reges hominum quam reges deorum timuisse videatur. Recipitis quoque alio tempore provincias memoratis nostra penne memoria retrosus terminus cessit: quoniam iulianus deorum illo oraculis deditur immoderato ausu naves iussit incēdi: quibus alimonia portabat qua exercitus destituitur: mox et ipso hostili vulnere extinctus in tantam est redactus inopiam: ut inde nullus euaderet undique hostibus incurstantibus: militie imperatoris morte turbato: nisi placito pacis illic impij fines constitueretur: ubi hodie quoque persistunt: non quod tanto detrimento quantum concesserat adrianus: sed media tamen compositione deservi. Vano igitur augurio deus terminus non cessit ioui: quod cessit adrianus voluntati: cessit etiam iuliani temeritati et iouiniani necessitati. Viderunt hec intelligentiores gravioresque romani: sed contra consuetudinem civitatis: quod demoniacis ritibus fuerat obligata pars valebat. Quia et ipsi et si illa vana sentiebant: naturam tamen reipsum sub vni dei regimine atque impio constitute: religiosum cultum quod deo debet exhibendum putabant: servientes autem apostoli creature potius quam creatori quod benedictum in secula. Huiusmodi dicat auxilium necessarium: a quo mitterentur sancti viri et veraciter pii qui pro vera religione morerentur: ut falsa a vivētibz tolleretur.

Qualia de diis gentium etiam cultores eorum se sentire fateantur. **Capitulum xxx.**

Quicquid augur irridet auguria: et reprehendit homines corui et corniculae vocibus vite consilia moderantes: Si iste academicus quod omnia esse contēdit incerta indignum est quod habeat vlla in his rebus auctoritatem. Disputat apud eum quantus lucilius balbus in secundo de deorum natura libro: et cum ipse superstitiones ex natura rerum velut physicas et philosophicas inserat: idignatur tamen institutioni simulacrorum et opinionibus fabulosis ita loquens. Videri ne igitur ut a physicis rebus bene atque utiliter inuentis ratio sit tractata ad commentitios et fictos deos:

Que res gen-
bulos: et su-
nobis deo-
sue genera-
tracta ad
nā et turba-
eniz deo-
Nec ho vi-
rit. Nec se-
cōrarios
cū titanis
serūt. Nec
plena sūt
terim qd
de cū bea-
onē ho quā
non. n. philo-
stri supstitio-
totos dies
sui liberi sup-
Quis nō ite-
civitatē ur-
a supstitio-
iuvēre. Si
tios: qui to-
qd et illig-
mulacra
genera: cō-
qd supstitio-
res talis si-
iplicat et lei-
tate nita ē
rarinec qd
tare auder-
nam dno
cut iste disp-
qbas supsti-
ens vir res-
papistolo-
tate mori-
cordibus
niosis libe-
De opio-
ne popul-
uenerit: v-
fuerit.

dos mltis

Que res genuit falsas opinioes: erroresq; tur-
bulentos: et supstitioes pene aniles. Et forme. n.
nobis deoz: et etates et vestitus ornatusq; noti
sunt: genera pterea: coniugia: cognatioes: oiaq;
traducta ad similitudinē ibecillitatis humane:
nā et perturbatis animis inducitur. Accepimus
eniz deoz cupiditates: egritudines: iracundias
Nec hō vt fabule fuerūt dii bell' p'liisq; carue-
rūt. Nec solū vt apud homēz duos exercitus
cōtrarios alij dij ex alia pte defenderēt: s; etiā
cū titanis aut cū gigātib; sua p'pria bella gē-
serūt. Nec et dicuntur et creduntur stultissime et
plena sūt vanitatis sūmeq; leuitatis. Ecce in-
terim q' ostētur q' defendūt deos gētiū. Dein-
de cū hec ad supstitutionē p'tinere dicat: ad religi-
onē hō quā ipse secūdū stoicos videt docere.
non. n. philosophi solū ingit: verū et maiores no-
stri supstitutionē a religiōe sepauerūt. Nam qui
totos dies p'cabātur iquit et imolabant: vt sibi
sui liberi supstitēs eēt: supstitiosi sūt appellati
Quis nō intelligat eū conari: dū cōsuetudinem
ciuitatis timet religionē laudare maiorz: eāq;
a supstitiōe velle seūgere: s; quō id possit non
inire. Si. n. a maiorib' illi sūt appellati supsti-
tiosi: qui totos dies p'cabātur et imolabāt: nun-
qd et illi q' istinerūt qd iste reprehēdit deoz si-
mulacra diuersa etate et veste distincta deozuz
genera: coniugia: cognatioes: Nec vtiq; cū tā-
q; supstitiosa culpātur: implicat ista culpa maio-
res taliū simulacroz istutores atq; cultores:
iplicat et seipsū: qui quātolibet logo se i liber-
tatē nitat euoluere: necesse habeat ista vene-
rari: nec qd i hac disputatiōe discit: ifonat mu-
tare auderet i ppli cōcione. Algam' itaq; chri-
stiani dño deo nostro gratias: nō celo et terre si-
cut iste disputat: sed ei qui fecit celū et terram:
q' has supstitiōes q's iste balbus velut balbuti-
ens vix reprehēdit p' altissimā chrisi humilitatē
p' apostolor' p'dicationē: p' fidē mart'yz p'zo h'i-
tate morietū: et cū h'itate viuētū: nō solum in
cordibus religiosis: verū et in edibus supersti-
tiosis libera suozum seruitute subuertit.

De opinionib' varronis: q' reprobatā suasio-
ne populari: licet ad notitiaz veri dei non per-
uenerit: vnum tamen deum colendum eē cen-
suerit.

Capitulum .xxxi.

Uid ipse varro quē dolemus i rebus
diuinis ludos scenicos: q'uis nō iudi-
cio proprio posuisse: cū ad deos colen-
dos multis locis velut religiosus hortet: nōne

ita cōfitef: nō se illa iudicio suo sequi: que ciui-
tatē romanā istituisse cōmemorat: vt si eā ciui-
tatē nouā cōstitueret: ex nature poti' formu-
la deos nominatq; eoz se fuisse dedicatuz nō
dubitet cōfiteri. S; iā qm i vetere pplo eēt ac-
ceptū: ab antiquis nominū et cognominū histori-
am tenere vt tradita ē debere se dicir: et ad euz
finē illa scribere ac p'scrutari: vt poti' eos ma-
gis colere q' despiciere vulgus velit. Quib'
h'bis hō acutissim' satis indicat nō se apire oia
q' nō sibi tū cōtēptuicēnt: s; etiā ipsi vulgo de-
spiciēda viderentur: nisi tacerentur. Ego ista
cōiungere putari debui: nūq' euidenter alio loco
ipse diceret de religionib' loquēs. mltā eē h'a
q' nō mō vulgo scire nō sit vtile: sed etiā tāctū
falsa sunt aliter existimare populū expedit: et
iō grecos theletas ac mysteria taciturnitate
parietibusq; clausisse. Hic certe totū cōsiliū
prodidit velut sapiētū p' quos ciuitates et po-
puli regerētur. Hac tamē fallacia miris mo-
dis maligni demones delectantur: qui et dece-
ptiones et deceptos p'iter possident a quozum
dñatiōe nō liberat nisi gratia dei per iesū chri-
stū dñm nostrū. Dicit et idē auctor acutissimus
atq; doctissim': q' bi soli ei videātur aiaduertis-
se qd eēt de': qui crediderūt eū eē animā mo-
tu ac rōe mūdū gubernatē: ac per hoc et si non
dū tenebat qd veritas bz: de'. n. verus nō ani-
ma sed anime quoq; ē effector et cōditor: tamē
si cōtrapreindicia cōsuetudines liber eē posset
vnu deū colēdū fateref atq; suaderet mora
ac rōne mūdū gubernatē: vt ea cuz illo de bac
re questio remaneret: q' eū diceret eē animam
nō poti' et aie creatorē. Dicit et antiquos roma-
nos plus ānos cētum et septuaginta deos sine
simulacro coluisse. Quod si adhuc inquit man-
sisset: casti' dij obseruaretur. Cui' snie sue restē
adhiberet iter cetera et gētē iudeam: nec dubi-
tat eū locū ita cōcludere: vt dicat q' primi simu-
lacro deoz pplis posuerūt: eos ciuitatib' suis
et metū dep'ssisse et errozē addidisse prudē exi-
stimās deos facile posse i simulacroz stolidita-
te cōtēni. Qd hō nō ait errozē tradiderūt s; ad-
diderūt: iā vtiq; fuisse et sine simulacris intelli-
git errozē. Quapropter cū solos dicit aiadu-
uertisse qd eēt deus: q' eū crederēt aiaz mūdū
gubernatē castiusq; existiat sine simulacris ob-
seruari religionē: q's nō videat quātū p'pina
uerit veritati. Si. n. aliud cōtra vetustatē tan-
ti posset errozis: p'fecto et vnu deū a quomun

Liber

dum crederet gubernari: et sine simulacro colē
dū eē cēseret atq; in tā p̄rio iuētus facile for-
tasse de aīe mutabilitate cōmoneret: vt natu-
rā poti⁹ in cōmutabilem: que ipsaz quoq; aīam
cōdidisset: deū vep eē sentiret. Nec cū ita sint
quecūq; tales viri i suis litteris mltorū deoz
ludibria posuerūt. cōfiteri ea poti⁹ occulta dei
volūrate cōpulsī sūt: q̄ persuadere conati. Si
qua igitur ide a nobis testimonia pferūtur: ad
eos redarguēdos pferūtur: q̄ nolūt aduertere
de quāta et q̄ maligna demonum potestate
nos liberet singulare sacrificiū tā sancti sāgui-
nis fusi: et donum spūs impartitū.

¶ Ad quā speciē vñitat̄ p̄ncipes gētū apud
subiectos sibi p̄p̄os falsas religiōes voluerūt
permanere. Capl̄s xxxij.

Ad hoc et de generatiōib⁹ deoz magl̄ ad
poetas q̄ ad phisicos fuisse p̄p̄os in-
clinatos: et iō et sexū et generatiōes deo-
rū maiores suos. i. vetēres credidisse romāos
et eoz cōstituisse diugia. Qd̄ vtiq; nō aliā ob cāz
factū videt̄: nisi qz hominū velut prudētium et
sapiētū negociū fuit p̄p̄lī i religiōib⁹ fallere:
et i coipso nō solū colere s; imitari et demones:
q̄ maria ē fallēdi cupiditas. Sicut. n. demo-
nes: nisi eos quos fallēdo decepterit possidere
nō p̄nt: sic et boies p̄ncipes nō sane iusti: s; de-
monū similes: ea q̄ vana eē nouerūt: religiōis
noīe p̄p̄lis tanq̄ vera suadebāt: hoc mō eos ci-
uili societati velut artius alligātes: quo similē
subditos possiderent. Quis aut̄ infirmus et in-
doctus euaderet simul fallaces et p̄ncipes ci-
uitatis et demones.

¶ Qd̄ iudicio et p̄tate dei veri oīnz regū atq;
regnoz ordiata sint tēpora. Cap. xxxiii.

Eus igit̄ ille felicitatis auctor et dator
qz solus ē ver⁹ de⁹ ipse dat regna ter-
rena et bonis et mal. Neq; hoc temere
et quasi fortuitū: qz de⁹ est nō fortuna s; pro re-
ru ordine ac tpe occulto nobis: notissimo sibi.
Cui tñ ordini tēporū nō subdit⁹ seruit: s; eum ipse
tanq̄ dñs regit moderatorq; disponit: felicitate
vero nō dat nisi bonis. Hāc. n. p̄nt habere et
nō habere seruīētes: p̄nt et nō habere et habere
regnātes. Que tñ plena i ea vita erit: vbi iam
nemo seruiret vlli. Et iō regna mūdi huius de
us bonis et malis cōmuniter p̄stat: ne boni ea tā
q̄ munera dei magna cōcupiscāt. Et iō regna
terrena et bonis ab illo dātur et malis: ne ei⁹ cul-
tores adhuc i p̄uocetū animi pugili bec ab eo

munera q̄si magnū aliqd cōcupiscāt: et hoc ē sa-
cramētū veteris testamenti: vbi occultū erat
nouū: q̄ illic p̄missa et terrena dona sūt itelligē-
tib⁹ et tūc spūalib⁹: Quis nōdū in manifestatiōe
p̄dicantib⁹: et q̄ illis t̄palib⁹ reb⁹ significare ē cō-
nitas: et in quib⁹ dei donis eēt vera felicitas.

¶ De regno iudeoz: quod ab vno et vero deo
institūtū atq; seruātū ē: donec in vera religio-
ne manserunt. Cap. xxxiiij.

Tacq; vt cognoscerentur et illa terre-
na bona: quib⁹ solis ibiāt q̄ meliora co-
gitare nō p̄nt: et in ipsius vni⁹ dei esse
posita potestate: nō in multoz falsorū: quos co-
lēdos romani ante crediderūt: populum suū
i egypto de paucissimis multiplicauit: et inde si-
gnis mirabilib⁹ liberauit. Nec lucinā mulieres
ille inuocauerūt: quādo eaz part⁹ vt miris mo-
dis multiplicarētur et gēs illa incredibiliter cre-
sceret: ab egyptioz persecutiū et infātes oēs
necare volētū manib⁹ ipse liberauit: ipse ser-
uauit. Sine dea rumia luxerūt: sine Lunina i-
cunis fuerūt: sine Edulica et Potina esca poti⁹
q̄ sūpserūt: sine dijs tot puerilib⁹ educati sunt
sine dijs diugalibus coniugati sine cultu p̄ia-
pi coniugibus mixti: sine inuocatione Neptu-
ni mare trāseūtib⁹ diuisū patuit: et se q̄ntēs eoz
inimicos fluctib⁹ se redeuntibus obruit. Nec
cōsecrauerūt aliquā deā mānā q̄ de celo mā-
na sumpserūt: nec quādo stitētib⁹ aquā percus-
sa petra p̄fudit nymphas lymphasq; coluerūt
Sine infans sacris Martis et Bellone bella
gesserunt: et sine victoria quidem non vicerūt
nō eam tamē deā: s; dei sui mun⁹ habuerunt si-
ne Segetia segetes: sine Bubona boues: mel-
la sine Mellona: poma sine Pomona et proz-
sus oīa pro quib⁹ tante falsorū deozum turbe
romani supplicandum putauerunt: ab vno et
deo multo felicius acceperunt: et si non in eum
peccassent impia curiositate tanquam magicl̄
artibus seducti ad alienos deos: et ad idola de-
fluendo et postremo christum occidendo: in eo-
dem regno et si non spaciosiore: tamen felicioze
mansissent. Et nunc q̄ per omnes fere terras
gētesq; dispersi sūt vnius veri dei p̄uidencia ē
vt q̄ deoz falsorū vsqueq; si sacra are: luci: tē-
pla enertūt: et sacrificia p̄hibētur de codicib⁹
eoz p̄beē quēadmodū hoc fuerit tāto āte pro-
phetatū: ne forte cū legeret̄ i infio: a nobis puta-
ret̄ eē fictū. Jā qd̄ sequit̄ i volumie sequētī vi-
dēdū ē: hic dādus huius p̄plexitatis modus.

Quintus

Aurelij augustini de ciuitate dei liber quintus.
 Causa romani ipsi omniumque regnorum: nec for-
 tuna est: nec stellarum positio est. La. p. m. q.

Quoniam constat o-

mnium rerum optandarum plenitudi-
 nem esse felicitatem: que non est dea
 sed donum dei: et ideo nullum deum colendum esse
 ab hominibus: nisi quod potest eos facere felices. Un-
 si illa dea esset: sola colenda merito diceretur. Ita
 consequenter videamus: quia cum deus qui potest et illa
 bona dare que homines possunt etiam non boni: ac pro hoc
 etiam non felices: romanum imperium tam magnam tamque
 diuturnam esse voluerit. Quod enim hoc deorum falsorum
 illa quam colebant multitudo non fecit: et multa iam
 diximus: et ubi visum fuerit opportunum esse dicemus.
 Causa ergo magnitudinis imperii romanum nec for-
 tuita est nec fatalis: secundum eorum sententiam siue opi-
 nionem quod ea dicitur esse fortuita: quod nullas causas
 habuit: vel non ex aliquo rationabili ordine venientes:
 et ea fatalia que preter dei et hominum voluntatem cuius-
 dam ordinis necessitate contingunt: prout diuina prouide-
 tia regna constituent humana. Que si propterea
 quod fatis tribuitur: quod ipsarum dei voluntatem vel pote-
 statem fati nomine appellat: siuiam teneat: linguam
 corrigat. Cur enim non hoc primum dicat quod postea
 dicturus est: cum ab illo quodamque esset quod dixerit fa-
 tus: Nam id homines qui audiunt visitata loquendi co-
 suetudine non intelligunt nisi vis positionis syderum:
 quod est quod quod nascitur siue accipitur: quod aliqui alienant
 a dei voluntate: alii ex illa est hec pedem confirmant.
 Sed illi qui sine dei voluntate decernere opinantur
 sydera quod agamus: vel quod bonorum beatum malorum
 ruiue patiamur: habent auribus omnium repellendi sunt.
 Non solum eorum quod veram religionem tenent: sed quod deorum
 qualicumque falsorum volunt esse cultores. Nec
 enim opinio quod agit aliud nisi ut nullus colat aut
 roget deos: Contra quos modo nobis disputatio non
 est instituta: sed de eos quod per defensionem eorum: quos deos
 putant: christiane religioni aduersatur: Illi vero
 qui positioni stellarum quodammodo discernentium quodamque
 quod sit: et quod pueniat boni quodque mali accidat ex
 dei voluntate suspensum: si easdem stellas putant ha-
 bere hanc potestatem traditam sibi a summa illi potestate:
 ut volentes ista decernant magnam celo faciunt iniu-
 riam: et cuius velut clarissimo senatu ac splendidissi-
 ma curia opinantur scelera facienda decerni: quod illa
 si aliquid terrena ciuitas decreuisset genere huma-
 no decernente fuerat euerteretur. Quale deinde
 iudicium de hominum factis deo relinquitur: quibus

celestis necessitas adhibetur: cum deus ille sit et sidera
 et homines. Aut si non dicunt stellas accepta qui-
 dem potestate a summo deo arbitrio suo ista de-
 cernere: sed in talibus necessitatibus ingerendis illius
 omnino iussa complere: ita ne de ipso sentiendum est: quod
 indignissimum visum est de stellarum voluntate sentire.
 Quod si deus stellas significare potest ista que facere.
 ut quod locutio quodam sit illa positio predicis futura
 non agens: non enim mediocriter doctores hominum
 fuit ista sententia: non quidem ita solent loqui
 mathematici: ut verbigratia dicant. Mars ita
 positus homicidam significat: sed homicidam
 non facit. Verumtamen ut concedamus non eos
 ut debet loqui: et a philosophis accipere oportet
 tere sermonis regulas ad ea prenticianda: que
 in syderum positione se putant reperire: quid sit
 de quo nihil unquam dicere potuerunt: cur in vita
 geminorum in actionibus et in euentis: in pro-
 fessionibus: artibus: honoribus: ceterisque rebus
 ad humanam vitam petrinentibus: atque in ipsa
 morte sit plerumque tanta diuersitas: ut similiores
 eis sint quantum ad hec attinet multi extranei: quam
 ipsi inter se gemini pro exiguo temporis intervallo
 in nascendo separati: in conceptu autem per unum
 concubitus unum etiam momento seminati.

De gemino: ut si dissimilique valitudinis. La. h.

Dicere dicitur hippocrate nobilissimum
 medicum scriptum reliquisse: quosdam
 fratres cum simul egrotare cepissent:
 et eorum morbus eodem tempore ingrauesceret:
 eodem leuaretur geminos suspicatum. Quos possi-
 donius stoicus multum astrologie dedit eadem
 constitutione astrologos natos: eademque acceptos sole-
 bat asserere. Ita quod medicus praece credebatur ad
 simillimam temperie valitudinis: hoc philosophus
 astrologus ad visum constitutionemque syderum: quod fuerat
 quo tempore accepti nati sunt. In hac causa multo est
 acceptabilior et de proximo credibilior coniectura
 medicinalis: quam parentis ut erant corpore
 affecti dum concumberent: ita primordia conceptio-
 rum affici potuerunt: ut consecutis ex materno
 corpore prioribus incrementis paria valitudinis
 nascerentur: deinde in una domo eisdemque ali-
 mentis nutriti: ubi aerem et loci positionem et vim
 aquarum plurimum valere ad corpus vel be-
 ne vel male accipiendum medicina testatur:
 eisdem etiam exercitationibus assuefacti tam si-
 milia corpora gererent: ut etiam ad egrotandum
 uno tempore eisdemque causis sibi mouerentur. Con-
 stitutionem vero celi ac syderum: quod fuit quod concepti

Liber

flue nati sunt: velle trahere ad istā egrotā di-
pilitatē. cū taz mltā diuersissimi generis diuer-
sissimoz effectū z euentuz eodem tempore
in vnius regionis terra eidē celo subdita potue-
runt accipi z nasci: nescio cuius sit isolētie. Nos
autē nequim⁹ geios non solum actus z pegrinati-
ones hñe diuersas: verūe iam dispares egritu-
dines perpeti. De qua re facillimaz q̄tum mihi
videt rationez redderet hippocrates: diuersis
alimētis z exercitationib⁹ q̄ nō de corporis tē-
peratiōe: s; de animi voluntate veniūt: dissiles
eis accidere potuisse valitudines. Porro autē
possidoni⁹ vel q̄libet fataliū sydez assero: mi-
rū si pōt hic iuenire qd dicat: si nolit imperitorū
mētibus in eis quas nesciūt reb⁹ illudere. Qd
enī conātur efficere de intervallo exigui tēpo-
ris qd iter se gemini dū nascerent habuerūt: p-
pter celi particulā vbi ponit hōre notatio: quā
horoscopū vocant: aut nō tū valet: q̄ta inueni-
tur i geminoz volūtātib⁹: actibus: morib⁹: cas-
ibusq; diuersitas: aut plus etiā valet q̄ est ge-
minoz vel humilitas generis eadem vel nobili-
tas: cui⁹ rei maximā diuersitatez nō nisi in hora
q̄ quisq; nascit⁹ ponunt. At p hoc si tā celeriter
alter post alter⁹ nascit⁹: vt eadē pars horoscopi
mancat: paria cūcta quero q̄ in nullis possunt
gemis iueniri. Si autē sequentis tarditas horo-
scopum mutat: parentes diuersos quero quos
gemini habere non possunt.

¶ De argumēto qd ex rota figuli nigidius ma-
thematic⁹ assūpsit i q̄stīōe geminoz. Capitulum. iij.
Frusta igit affertur nobile illud com-
mētū de figuli rota: quod ridisse fertur
nigidū hac q̄stione turbatum: vnde z
figulus appellatus est. Dum enī rotaz figuli vi-
q̄ta potuit itozissc: corrente illa bis numero
de aramento tanq̄ vno eius loco summa per-
cussit celeritate: deinde iuenta sunt signa q̄ fixe-
rat desistente motu. non paruo ireruallo i rote
illius extremitate distātia. Sic ingt i tanta celi
rapacitate nascētū ēt si alē p⁹ alre⁹ tāta celeri-
tate nascat⁹: q̄ta rē tā bis ipse percussit: i celi spacio
plurimū est. Hinc sūt ingt q̄cūq; dissimillima p-
hibent in moribus casibusq; geminoz. Hoc
figmentū fragilius est: q̄ vasa que illa rōne fin-
gunt⁹. Nā si tam mltuz i celo infest: qd stellari-
onib⁹ cōprehendi nō pōt: vt alteri geminozum
bereditas obueniat: alteri nō obueniat: cur au-
dent ceteris qui gemini non sunt: cum inspe-
runt eoz constellationes talia pnūciare: que ad

illud secretū ptinent: qd nemo potest cōprehē-
dere z momētis annotare nascētū. Si autē pro-
pterea talia dūt in alioz genituris: qz hec ad
pductioz spacia tempoz pertinet. momenta
vero illa partiū minutariū: que inter se gemini
pnt habere nascētes: rebus minimis tribuūtur
de q̄libus mathematici non solent cōsuli. Quis
enim consulat quando sedeat: qñ deambulet:
qñ vel quid prandeat: nūquid ista dicimus qñ
in moribus: operibus: casibusq; geminoz plu-
rima plurimumq; diuersa monstramus?

¶ De esau z iacob geminis multuz iter se mox
z actionū q̄litate disparibus. Capitulum. iij.

Ati sunt duo gemini antiqua patrum
memoria: vt de insignibus loquar: sic
alter post alterū: vt posterior plantam
prioris generat: tantū in eozū vita fuerūt mor-
busq; diuersa: tāta in actibus disparilitas: tan-
ta in parēum amore dissimilitudo: vt etiaz in-
micos eos inter se faceret ipsa distātia. Nūqd
hoc dicif qz vno ambulāte al⁹ sedebat: z alio
dormiēte alius vigilabat: alio loquēte tacebat
alius: q̄ pertinet ad illas minutias q̄ non pnt ab
eis cōphēndi: qui cōstōni sydez qua q̄sq; na-
scatur ascribūt: vnde mathematici cōsulātur:
vnius ouit mercenariā seruiturē: alius nō ser-
uuit: vn⁹ a matre diligebat⁹: alius nō diligeba-
tur: vnus honore q̄ magnus apd eos hēbatur
amissit: alter adept⁹ est. Quid de vxorib⁹: qd de
filijs: qd d reb⁹: q̄ta diuersitas? Si ergo hec
ad illas ptinet minutias tēpoz q̄ inter se habēt
gemini z constellationib⁹ nō ascribūtur: quare
alioz constellationibus inspectis ista dñr. Si autē
ideo dñr quia non ad minuta incōprehēsibilia:
sed ad tempoz spacia ptinet que obseruari no-
tariq; possunt: quid hic agit rota illa luti figuli:
nisi vt hoies luteū corbñtes in gyz mittantur:
ne mathematicoz vaniloquia conuincantur?

¶ Quibus modis conuincantur mathematici
vanam sententiam profiteri. Capitulum. v.

Quid deniq; idē ipsi quozum morbi q̄
eodem tēpore grauior leuiorq; appa-
rebat amborū medicinaliter inspicie⁹
hippocrates geminos suspicatus est: nōne satif-
istes redarguant q̄ volunt syderib⁹ dare qd de
corpozū fili tēperatiōe veniebat? Cur enī simi-
lit codēq; tēpore nō alter prior alter posterior
egrotabāt sicut nati fuerāt: qz vtiq; simul na-
sci ambo non poterāt. Aut si nihil momēti attu-
lit vt diuersis tēpozibus egrotarēt q̄ diuersis

Quintus

reporibus nati sunt: quare ipsi nascendo diuersum
ad alia re diuersitates valere debent. Cur po-
tuerit diuersis temporibus peregrinari diuersis temporibus ducere
vires: diuersis temporibus filios procreare: et multa
alia: propterea quod diuersis temporibus nati sunt: et non potuerit
eadem causa diuersis et temporibus egrotare. Si enim
dispar nascendi mora mutauit horoscopus et dis-
pilitate implet ceteris rebus: cur illud in egritudinibus
mansit quod habebat in temporis equalitate concepti? Aut si fa-
ta valitudinis in conceptu sunt: alia vero re et ortu
eae duntaxat non deberet inspectis natalium constellationi-
bus de valitudine aliquid dicere: quoniam eis inspicienda
conceptio alia hora non datur. Si autem ideo pronunciant
egritudines in inspecto conceptiois horoscopo: quod
indicant eas momenta nascendi: quod dicerent cuili-
bet eorum geminorum ex natiuitatis hora: quando egro-
tatur eorum: cum et aliquid non habebat eadem hora natiui-
tatis necesse haberet pariter egrotare. Deinde quod si
tanta distantia est temporis in natiuitate geminorum: ut per
hoc oporteat eis constellationes fieri diuersas pro-
pter diuersum horoscopus: et ob hoc diuersos omnes
cardines ubi tanta vis ponitur: ut hic etiam diuersa
sint fata: unde hoc accidere potuit: cum eorum concepti
diuersum tempus habere non possit. Aut si duorum vno mo-
mento temporis conceptorum potuerunt esse ad nascendum
fata disparia: cur non et duorum vno momento temporis
natorum possint esse ad viuendum atque moriendum fa-
ta disparia? Nam si vnum momentum quod ambo concepti
sunt non impediuit ut aliquid prius aliquid posterior nasceretur
cur vno momento si duo nascantur impedit aliquid ut
aliquid prius aliquid posterior moriatur. Si conceptio vnius
momenti diuersos casus in vtero geos habere permittit:
cur natiuitas vnius momentum non etiam quodlibet duos in-
tra diuersos casus habere permittat? At ut omnia huius
artis vel potius vanitatis commenta tollantur: quod est
quod vno tempore vno momento sub vna eademque celi
positione concepti diuersa habent fata: quod illos producat
ad diuersas horas natiuitates: et vno momen-
to temporis sub vna eademque celi positione de duobus
mentibus duo pariter nati diuersa fata habere non possunt:
quod illos producat ad diuersa viuendi vel moriendi
necessitates? An concepti nodum habent fata: que nisi
nascantur habere potuerunt. Quid ergo quod duntaxat
hora conceptio alia iueniat: multa ab istis dici pos-
se diuinis? Unum est illud a nonnullis predicatum: quod
quod sapiens hora elegit: quod cum vixit consideret: unde
filiu mirabile gigneret. Unum postremo et hoc est
quod de illis pariter egrotantibus geminis possidonius
magnus astrologus idemque philosophus ridebat: id est
fieri quod eodem tempore fuissent nati eodemque concepti. Nam

utique propter hoc addebat conceptione: ne diceretur
ei non ad liquidum eodem tempore potuisse nasci: quos con-
stabat omnino eodem tempore fuisse conceptos: ut hoc quod
similiter simulque egrotabant non daret de proximo
pari corporis tempamento: sed eademque qualiterque valitudinis
parilitate sydereis nexibus alligaret. Si igitur in con-
ceptu tanta vis est ad equalitatem fatum: non debue-
runt nascendo eadem fata mutari. Aut si propterea
mutant fata geminorum: quod temporibus diuersis nascuntur:
cur non potius intelligamus iam fuisse mutata: ut
diuersis temporibus nascerentur? Ita ne non mutat fata
natiuitatis voluntas viuendi: cum mutet fata conce-
ptionis ordo nascentium? Quamquam et ipsi gemini
non conceptibus ubi certe ambo eadem momenta
sunt temporum sepe fit ut sub eadem constellatione fa-
tali alter concipiat masculus altera femina.

De geminis disparis sexus. Cap. vi.

Numquid geminos diuersi sexus ab eo ad
huc viuunt: ab eo etate viget adhuc: quoniam
cum sint inter se similes corporum species quantum
in diuerso sexu potius instituto tamen et proposito vite ita
sunt dispares: ut propter actum quos necesse est a viri-
libus distare femineos: quod ille in officio comitis mili-
tat: et a sua domo pene semper peregrinat: illa vero
solo patrio et de rure proprio non recedit. Insuper
quod est incredibilius si australia fata credantur: non
autem mixti si voluntates hominum et dei munera co-
gitant: ille coniugatus: illa virgo sacra est: ille nu-
merosa plene genuit: illa nec nupsit. At enim pluri-
mum vis horoscopi valet. Hoc quod nihil sit iam satis
differui: sed quaecumque sit in ortu valere duntaxat. Num-
quid et in conceptu ubi et vnum concubitu manifestus
est: et tanta nature vis est: ut cum conceperit femina
deinde alter concipere omnino non possit? Unum ne-
cesse est eadem esse in geminis momenta concepti. An
forte quod diuerso horoscopo nati sunt: aut ille in ma-
sculū dum nascerentur: aut illa in femina muta-
ta est? Quod cum agitur nunc vis quod quod absurde dici possit
ad solas corporum differentias afflat: quod iam vale-
re sydereos: sicut in solaribus accessibus et decessi-
bus videmus etiam ipsi anni tempora variari: et lunaribus
incrementis atque decrementis augeri et minui quod
gratia reperiuntur: sicut echinos et echas et mirabiles estus
oceanum: non autem et animi voluntates positionibus sy-
derum subdi: nunc isti cum etiam nostros actus inde
religare conantur: admonet ut queramus: unde
nec in ipsis quidem corporibus eis possit ratio
ista constare. Quid enim tam ad corpus pertinens
quod corporis sexus? Et tamen sub eadem positio-
ne syderum diuersi sexus gemini concipi potuerunt

Liber

Unde qd insipientius dici aut credi potest: quod syderum positione: que ad horam conceptionis eadem am bobus fuit facere non potuisse: ut cum quo habeat eandem constellationem sexum diuersum a fre non haberet: et positione syderum: que fuit ad horam nascetium facere potuisse: ut ab eo tam multum virginali sanctitate distaret?

De electione diei quo vxor ducitur: quoue i agro aliquid plantatur aut seritur. Caplm. vii.

Iam illud quod ferat quod in eligendis diebus noua quidam suis actibus fata moluntur? Non erat videlicet ille ita natus: ut haberet admirabile filium: sed ita potius ne terribile gigneret: et ideo vir doctus elegit horam quam misceretur vxori. Fecit ergo fatum quod non habebat: et ex ipsius fato cepit esse fatale. quod in eius natiuitate non fuerat. O stulticia singularis: eligit dies ut ducatur vxor. Credo propterea quod potest in die non bonum nisi eligat incurri et infeliciter duci. Ubi est ergo quod nascetur iam sydera decreuerunt? An potest homo quod ei iam constitutum est diei electione mutare: et quod ipse in eligendo die constituerit: non poterit ab alia parte mutari? Deinde si soli boies: non autem omnia que sub celo sunt constellationibus subiacent: cur alios eligunt dies accommodatos ponendis vitibus vel arboribus vel segetibus: alios dies pecoribus: vel domandis vel admittendis maribus: quibusque etiam vel boues fetetur armata et cetera huiusmodi? Si autem propterea valeat ad has res electi: quod tamen omnibus corporibus siue astantibus siue non astantibus secundum diuersitates temperamenti momentorum et syderum positio determinat: considerent quod innumerabilia sub vno tempore puncto vel nascant vel oriant vel ichoent: et tam diuersos exitus habent: ut istas observationes cuius pueri ridendas esse persuadeant. Quis enim est tam excors ut audeat dicere omnes arbores: omnes herbas: omnes bestias: serpentes: aues: pisces: vermiculos: momenta nascendi sigillatim habere diuersa? Solent tamen homines ad tentandas peritias mathematicorum: asferre ad eos constellationes multorum aliorum: quorum ortus propter hanc explorationem domi sue diuigent obfuant: eosque mathematicos preferunt ceteris: quam constellationibus his inspectis dicit non esse boies fatum sed pecus. Audet etiam dicere quale pecus: utrum aptum lanicio: an vectatiodi: an aratro: an custodie domus. Nam et de canina fata tantum: et cum magnis admirantium clamoribus ista rident. Sic desipiunt homines: ut existimet cum homo nascitur et ceteros rerum ortus ita inbibere: ut cum illo sub eadem celi plaga nec musca na-

scatur: Nam si hanc admiserint preedit ratio et natura quod gradatim accessibus modicis eos a muscis ad camelos elephantosque perducatur. Nec illud volunt aduertere: quod electo ad seminandum agere die: tam multa grana in terra simul veniunt: si mulgerminat: et exorta segete simul berbescunt pubescunt. flauescunt: et tandem spicas ceteris coeuias atque: ut ita dixerim: geminales alias rubigo interimit: alias aues depopulant: alias boies auellunt. Quomodo istis alias constellationes fuisse dicturi sunt: quas tamen diuersos exitus habere conspiciunt? An eos penitebit his rebus dies eligere: easque ad celestem negabitur potius decretum: et solos syderibus subdedit boies: quibus solis in terra dedit liberas volutates? His omnibus considerat non immerito credit cum astrologi mirabiliter multa vera rideant: et occulto instinctu fieri spirituum non bonorum: quoniam cura est has falsas et noxias opiniones de astralibus fatis inserere humanis mentibus atque firmare: non horoscopi notati sed inspecti alique arte que nulla est. De his qui non astrozum positionem sed conuersionem causarum ex dei voluntate pendentem fati nomine appellant. Capitulum. viii.

Quivero non astrozum constitutione sicuti est cum quicquid concipitur vel nascitur vel ichoatur sibi quod conuersione serieque earum quod fit omne quod fit fati nomine appellatur: non multum cum eis de his conuersione laborandum atque certandum est: quoniam ipsius earum ordinis: et quodam conuersione dei summi tribuit voluntati et prout optime et facillime creditur et cuncta scire antequam fiat: et nihil inordinatum reliquere a quo sunt omnes preterites: quibus ab illo non sunt omnium voluntates. Ipsa itaque precipue dei summi voluntas: cui preteritas insuperabiliter per cuncta porrigitur: eos appellare fatum sic probatur. Annei seneca sunt: nisi fallor: hi versus. Duc me summe pater altique dominator olympi. Quocumque placuerit nulla parendi mora est. Adsum impiger fac velle comitator gemens. Malusque patiar facere: quod licuit bono. Ducunt volente fata: nolente trahunt. Nepe euidentissime hoc vitio et sua ea fata appellatur: quod super dixerat summi patris voluntate. Cui se paratum obedire dicit: ut volens ducat: nolens trahatur: quoniam si ducunt volente fata: nolente trahunt. Illi quoque et sus homericibus feterit suffragatur: quod Cicero latinum habuit: Tales sunt hominum merces: quod si ipse. Iuppiter auctiferas lustrauit lumina terras. Nec ibac questione auctoritate habet poetica sententia: Sed quoniam stoicos dicit vel fati asserentes istos ex Homero versus solent usurpare: non diuilius

poete: s3 de istoz phoz opinione tractat: cu3 p
istos versus quos disputationi adhibet qua de
fato habet: qd sentiāt esse fatū aptissime decla-
rat: qm̄ iouē appellāt: quē summū deū putāt: a
quo connexionem dicunt pendere fatorum.

De prescientia dei z libera hominem voluntate: contra ciceronis diffinitionem. Capitulum. ix.

Hic cicerō ita redarguere nitit: vt nō
existimet aliqd se aduersus eos valere
nisi auferat diuinitatē. Quā sic conat
auferre: vt neget eē sciaz futuroz eāq3 oib3 vi-
rib3 nullā eē oīno cōtēdat vlti deo vlti boī: nul-
lāq3 rez p̄dictiōez. Ita z dei p̄sciētiam negat: z
oēz pphiaz luce clariozē conat euertere vanis
argumētatiōibus: z opponēdo sibi qdā oracula:
q̄ facile possūt refelli: q̄ tñ nec ip̄e suicit. In his
aut mathematiq3 cōiecturis refutādis ei3 re-
gnat oīo: q3 vere tales sūt. vt se ip̄se destruāt z
refellāt. Multo sūt aut tolerabiliores q vel sy-
dera fata cōstituūt: q̄ ille q tollit p̄sciaz futuro-
rū. Nā z cōfiteri eē deū z negare p̄sciū futuro-
rū aptissima insania ē. Qd z ip̄se cū videret: etiā
illud tētauit asserere qd scriptū ē: Dixit insipiens
i corde suo nō ē d̄s: s3 nō ex p̄sona sua. Vidit eiz
q̄ eēt iuidiosus z molestus: ideoq3 cottā fecit di-
sputatē d̄ hac re aduersū stoicos i libris de dōz
natura: z p̄lucilio balbo: cui stoicoz partes de-
fēdēdas dedit: maluit ferre sniaz: q̄ p cotta: q
nullaz nāz diuinā eē cōtendit. In libris vero de
diuinitatē ex seipso aptissime oppugnat p̄sciaz
futorz. Hoc aut totū facere videt: ne fatum
eē cōsentiāt: z pdat liberā volūtate: putat eim
cōcessa scia futuroz ita esse cōsequēs fatuz: vt
negari oīno nō possit. S3 quoquomodo se hē-
ant tortuosissime cōcertatōez z disputationes
phoz: nos vt cōfitemur summū z vez deū: ita
volūtate sūmāq3 ptātē ac p̄sciaz ei3 cōfitemur.
Nec timemus ne ideo nō volūtate faciam3 qd
volūtate facim3: q3 id nos facturos ille p̄sciuit
cū3 p̄scia falli nō pōt: qd cicerō timuit: vt oppu-
gnaret p̄scientiā: z stoici vt nō oīa necessitate fi-
eri dicerēt: q̄uis oīa fato fieri cōtēderēt. Quid
est ergo qd cicerō timuit i p̄scientia futuroz: vt
eā labefactare disputationē detestabili niteret?
Videlicet q3 si p̄scita sūt oīa futura: hoc ordine
venient: quo vētura eē p̄scita sūt: etsi hoc ordi-
ne veniēt certus ē ordo rez p̄scienti deo: etsi
certus est ordo rez: certus est ordo cāz. Nō eiz
aliqd fieri pōt: qd nō aliqua efficiens causa p̄cel-
lerit. Si aut certus est ordo causarū quo fit oē

qd fit: fato iquit fuit oīa q̄ fuit. Qd si ita est: ni-
hil est i nra ptātē: nullūq3 est arbitriū volūtatis.
Qd si ccedimus ingt: oīs humana vita subuer-
tit: frustra leges dant: frustra obiurgationes:
laudes: vituperatiōes: exhortatōes adhibent:
neq3 vlla iustitia bonis p̄mia: z malis supplicia
cōstituta sunt. Hec ergo ne cōsequant idigna z
absurda z p̄niciosa rebus humanis: non vult eē
p̄sciam futuroz: atq3 ihas angustias cicerō co-
artat aiuz religiosum: vt vni eligat e duobus:
aut esse aliqd i nra volūtate: aut esse p̄sciaz fu-
turoz: qm̄ vtrūq3 arbitrat esse non posse: sed si
altez cōfirmat: altez tolli: si eligerimus p̄sciam
futorz tolli volūtatis arbitriū: si elegerimus
voluntatis arbitriū: tolli p̄sciaz futuroz. Ip̄se
itaq3 vt vir magnus z doct3 z vite humane p̄li-
mū ac peritissime consulens: ex his duobus ele-
git libez volūtatis arbitriū: Qd vt cōfirmare ē
negauit p̄sciaz futuroz: atq3 ita dū vult facere
liberos: facit sacrilegos. Religiosus autē aiuz
vtrūq3 eligit: vtrūq3 cōfiscitur: z fide pietatis
vtrūq3 cōfirmat. Quomodo ingt? Nam si est
prescientia futuroz: sequūtur oīa illa q̄ conne-
ta sūt: donec eo pueniāt: vt nihil sit i nostra vo-
lūtate. Porro si est aliqd i nostra volūtate: eisdē
recurrīs gradibus eo pueni: vt nō sit p̄scien-
tia futuroz. Nam p illa omnia sic recurrit: si est
volūtatis arbitriū: non oīa fato fuit. Si non oīa
fato fuit: non est oīuz certus ordo causarū: si cer-
tus causarū ordo nō est: nec rez certus est ordo
p̄scienti deo: que fieri non possunt: nisi p̄ce-
dentibus z efficientibus causis: rez ordo p̄-
scienti deo certus non est: non oīa sic veniūt vt
ea ventura p̄sciuit. Porro si non oīa sic eue-
niunt vt ab illo ventura p̄scita sunt: non est i-
quit i deo p̄scientia omnium futuroz. Nos
aduersus istos sacrilegos au fus atq3 impios: z
deū dicimus oīa scire anteq3 fiant: z voluntate
nos facere quicquid a nobis non nisi volēibus
fieri sentimus z nouimus. Omnia vero fato fi-
eri non dicimus: immo nulla fieri fato dicimus
quoniam fati nomen vbi solet a loquētibus po-
ni idest i constitutione syderum: qua quisq3 cō-
ceptus ait natus est. qm̄ res ipsa inaniter asse-
ritur: nihil valere monstramus. Ordinem autē
causarū vbi voluntas dei plurimū potest: ne-
q3 negamus: neq3 fati vocabulo nūcupamus:
nisi forte vt fatū a fādo vcm̄ itelligam3: id ē a lo-
quēdo. Nō eiz abnuere possum3 eē scriptū i lris
scis semel locut3 ē d̄s: duo hec audiui: qm̄ p̄tāo

Liber

dei est: et tibi dñe mīa: qz tu reddes vnicuiq; se-
cūdum opa ei⁹. Qd enim dictū ē semel locut⁹ ē
intelligi immobiliter: hoc ē icōmutabiliter ē locu-
tus: sicut nouit icōmutabilr oīa q futura sūt: et
q ipse factur⁹ ē. Hac itaq; rōne possem⁹ a fādo
factū appellare: nisi hoc nomē iā i alia re soleret
intelligi: quo corda hoīum volum⁹ iclinari. Non
ē aut cōsequēs: vti deo cert⁹ ē oīum ordo cāp
ideo nihil sit i nre volūtatis arbiō: et ipse qppe
nre volūtates i cārū ordine sunt q cert⁹ est deo
eiusq; pscia cōtinet: qm̄ et būane volūtate: būa
noꝝ oꝝeꝝ cause sūt. Atq; ita q oēs rez cās psci
uit: pfecto i eis causis et nras volūtates igno-
rare nō potuit: quas nroꝝ oꝝeꝝ cās eē psciuit.
Nā et illud qd idē cicero cōtēdit nihil fieri si cā
efficiēs nō pcedat: satis ē ad eū in hac qōne re-
darguēdū. Quid enī euz adiunat: qz dicit nihil
qdē fieri sine cā: s; nō oēm cām esse fatales: qz ē
cā fortuita: est naturalis: est voluntaria. Sus-
ficit qz oē qd sit nō nisi cā pcedente fieri cōfite-
r. Nos enī eas cās q dñr fortuite vnde etiā fortu-
na nomē accepit: nō eē dicim⁹ nullas: s; latētes
easq; tribuim⁹ vel veri dei vel quozlibet spiri-
tuū volūtati: ipsasq; naturales nequaq; ab illi⁹
volūtate seiūgim⁹: q est auctor oīs cōditorq; na-
ture. Jā hō cāe volūtariē: aut dei sūt: aut age-
loꝝ: aut hoīū: aut quozūcūq; aīaliū: si tñ appel-
lāde volūtates sūt aīaliū rōnis exptū mor⁹ illi
qbus aliqua faciūt fm naturā suā: cū quid vel
appetūt vel enitant. Angeloz autē volūtates
dico siue bonoz: quos angelos dei dicim⁹: siue
maloz: quos angelos diaboli vel etiā demōes
appellam⁹. Sic et hoīum et bonoz. s. et maloz:
ac p hoc colligit nō esse cās efficiētes oīū que
fiunt: nisi volūtarias illi⁹ nature. s. que spūs vi-
te est. Nā et aer iste sine uētus dñr spūs. S; qm̄
corpus ē: nō ē spūs vite. Spūs ergo vite q viui-
ficat oīa creatorq; ē oīs corpis et oīs creati spūs:
ipse est de⁹ vtiq; spūs nō creat⁹. In eius volū-
tate sūma ptās est: q creatorū spūm volunta-
tes bonas adiunat: malas iudicat: oēs ordinat:
et quibsdā tribuit ptātem: qbusdā non tribuit.
Sicut enī oīum nārū creator ē: ita oīum ptātū
dator nō volūtatur. Male quippe volūtates
ab illo nō sunt: qm̄ cōtra naturā sunt q ab illo ē.
Corpora igit magis subiacēt volūtātibus que
dam nostris. i. oīum aīantiū mortaliū: et magis
hoīum qz bestiaz: quedā vero angeloz: sed oīa
maxime dei volūtati subdita sunt. Quetiā vo-
luntates oēs subiiciunt: qz non habēt ptātem:

nisi quā ille cōcedit. Lā itaq; rerū que facit nec
fit deus est. Alie vero cause et faciūt et fiunt: si-
cut sunt oēs creati spūs et maxime rationales.
Corporales autē cause que magis sūt q faciūt
nō sunt inter causas efficiētes annumerande:
qm̄ hoc possunt quod ex ipsis faciūt spūm vo-
luntates. Quō igitur ordo causarū: q pscietē
certus est deo id effecit: vt nihil sit i nra volū-
tate: cū in ipso causarū ordine magnū habeant
locū nre volūtates. Contēdat ergo cicero euz
eis: q hunc causaz ordinē dicunt esse fatālē: vti
potius ipm̄ fati noīe appellāt: quod nos abbo-
rem⁹ precipue ppter vocabulū: quod nō in re
vera cōsuevit intelligi: qz vero negat ordinē oīū
causarum esse certissimū et dei pscientie notissi-
mū: plus eū q stoici detestamur. Aut enī deus
esse negat: qd qdem inducta alterius psona in
libris de deoz natura facere molitus ē: aut si es-
se confite- tū quem negat psciū futurorū:
etiam sic nihil dicit aliud: qz qd ille dixit insipiens
in corde suo nō est de⁹. Qui enī nō est psci⁹ om-
nium futurorū: nō est vtiq; deus. Quapropter
et volūtates nre tm̄ valent qm̄ deus eas vale-
re voluit atq; psciuit: et ideo quicqd valēt cer-
tissime valēt: et qd facture sunt ipse oīo facture
sūt: qz valituras atq; facturas ille psciuit: cu-
ius pscientia falli nō pōt. Quapropter si mibi fati
nomē alicui rei adhibēdū placeret magis dice-
rem: fatū esse infirmioris potentioris volunta-
tem qui eum habet in ptāte: q illo causaz ordi-
ne: quem non vīrator: sed suo more stoici fatus
appellat arbitriū nre voluntatis auferri.

¶ An voluntariis hominum aliqua domine-
tur necessitas. Capitulum. x.

¶ Unde nec illa necessitas formidāda ē
quā formidāda stoici laborauerūt: cās
rez ita dissigere: vt quasdā subtrabe-
rēt necessitati: qsdāz subderēt: atq; in his quas
eē sub necessitate voluerunt: posuerūt et nras
volūtates: ne videlz nō eēnt libe si subderētur
necessitati. Si. n. necessitas nra illa dicēda ē: q
nō ē in nra ptāte: s; et si nolum⁹ efficit qd pōt: si-
cut ē necessitas mortis: manifestū ē volūtates
nras qbus recte vel pperā viuit sub tali neces-
sitate nō eē. Multa. n. facim⁹ q si nollem⁹ non
vitiq; facerem⁹. Quo primū p̄tinet ipm̄ velle:
nā si volum⁹ est: si nolum⁹ nō est. Nō enim vel-
lemus si nollemus. Si autem illa diffinitur eē
necessitas: secūdum quas dicimus necesse esse
vt ita sit aliquid: vel ita fiat: nescio cur eam tñ

meamus: ne nobis libertatem auferat volūta-
tis. Neq; enim et vitam dei et prescīentia dei sub
necessitate ponimus si dicamus: necesse est de-
um semp viuere et cuncta prescire: sicut nec po-
testas eius minuitur cuz dicitur mori falliq; nō
posse. Sic enim hoc non potest: vt potius si pos-
set minoris esset vtiq; potestatis. Recte quip-
pe omnipotens dicitur: qui tamen moriet falli
nō pōt. Dī enī oīpotens faciēdo qđ vult: nō pa-
riēdo qđ nō vult: q; si ei accideret: nequaq; eēt
oīpotens. Undē ppter ea qđā nō pōt q; oīpotēs
est. Sicut etiā cū dicimus necesse est eē: vt cuz
volumus: libero velimus arbitrio: et vep; pcul-
dubio dicimus: et nō ideo ipm libez arbitriū ne-
cessitati subijcīm: qđ adimit libertatē. Sūt igit
nre volūtates: et ipse faciūt qđ volendo faci-
mus: qđ nō fieret si nollem⁹. Quicqđ autē alio-
rū hoīum volūtate quisq; nolēs pati: etiā sic
volūtas valet: et si nō illius tñ hoīs volūtas: sed
ptās dei. Nā si volūtas tñ eēt: nec possz quod
vellet: potētiore volūtate impediret. Nec sic tñ
volūtas nisi volūtas esset: nec alteri⁹ s; ei⁹ eēt
q; vellet: et si nō posset implere quod vellet. Undē
qđ pter suā volūtate pati hō nō debet tribu-
ere hūanis vl āgelicis vl cuiusq; creati sps vo-
lūtati⁹: sed eius poti⁹ qui dat ptātē volētib⁹.

De vnīuersali prouidentia dī: cuius legibus
omnia continentur.

Capitulum. xi.

Non ergo ppter ea nihil est in nostra vo-
luntate: q; deus presciuit quid futurū
esset in nostra volūtate. Nō enim qui
hoc presciuit nihil presciuit. Porro si ille presci-
uit quid futurum esset in nostra voluntate: nō
vtiq; nihil sed aliquid presciuit: profecto et illo
presciente ē aliquid i nostra uolūtate. Quo cir-
ca nullo modo cogimur aut retēta prescientia
dei tollere uolūtatis arbitriū: aut retēto uolū-
tatis arbitrio: deū quod nefas est negare psciū
futorū. Sed vtrūq; amplectimur: vtrūq; si
deliter et haciter confitemur: illud vt bñ creda-
mus: hoc vt bene viuam⁹. Male autē viuatur: si
de deo nō bene creditur. Unde absit a nob⁹ ei⁹
negare prescientiam: vt liberie esse velim⁹: quo
adiuuāte sum⁹ liberi vel erim⁹. Proinde nō fru-
stra sunt leges: obiurgationes: exhortationes:
laudes et vituperatiōes: quia et ipas futuras esse
psciuit: et valent plurimū qđcum eas valituras
esse presciuit. Et preces valent ad ea impetrā-
da: que se precantibus cessurū esse presciuit:
et iuste premia bonis factis: et peccatis suppli-

cia cōstituta sunt. Neq; enī ideo peccat homo
quia deus illuz peccatur esse psciuit: imo ideo
nō dubitatur ipm peccare cū peccat: q; ille cu-
ius prescīentia falli non pōt: nō fatū: nō fortuna-
tū: non aliquid aliud: sed ipm peccatur eē pre-
sciuit: qui si nolit vtiq; nō peccat: sed si peccare
noluerit: etiā hoc ille presciuit. De⁹ itaq; sūm⁹
et verus cū verbo suo et spū sancto: q̄ tria vnus
sunt: deus vnus oīpotens creator et factor oīs
aīe atq; oīs corpis: cuius sunt participatiōe fe-
lices: quicūq; sunt vitate nō vanitate felices:
qui fecit boīez rōnale aīa ex anima et corpore:
qui eū peccantē non ipunitū eē pmisit: nec sine
misericordia dereliquit: q; bōis et malis essentia
etiā cū lapidibus: vitā seminalē etiā cū arbori-
bus: vitā sensualē etiā cū pecoribus: vitā intel-
lectualēz cū solis angelis dedit: a quo ē oīs mo-
dus: oīs spēs: oīs ordo: a quo est mēsurā: nume-
rus: pōdus: a quo est qđ naturaliter ē: cuius-
cūq; generis ē cuiusq; estimatiōis ē: a q̄ sunt
semia formaz: forme feminū: mot⁹ feminū atq;
formatū. Qui dedit carni originem: pulchritu-
dinē: valitudinē: ppagationis fecūditatē: mē-
broz dispositionē: salutē: cōcordiā: q; et aīe irrō-
nali dedit mēoriā: sensū: appetitū: rōnali āt īsu-
per mētē: intelligētiā: volūtate: q; nō solū celū et
tēraz: nec solū angelū et boīez: s; nec exigui et cō-
tēptibiles aīantis viscera: nec aīis penulā: nec
herbe flosculū: nec arboris foliū sine suaz par-
tium cōuenientia et quadam veluti pace dere-
liquit: nullo modo ē credendus regna hominū
eorumq; domianiones et seruitutes a sue pro-
uidentie legibus alienas esse voluisse.

Quib⁹ morib⁹ antiqui romani meruerūt: vt dō-
mus: q; quis nō eū coleret: eoz augēt ipā. La. xij.

Proinde videam⁹ q̄s romanor mores: et
quā ob cāz de⁹ hūc ad augēdū iperūz
adiuuare dignat⁹ ē: i cur⁹ ptātē sunt et
regna trena. Qđ vt absolut⁹ disserē possem⁹:
ad h̄ ptinētē et supiorē libzū ascripim⁹: q; i hac
re ptās nlla sit eoz deoz: q̄s et reb⁹ nugatorijs
colēdos putarunt: et pñis voluis pres supiores
q̄s hucufq; pduxim⁹ d fati qđne tollēda: ne qđ
cui iā psuasū eēt nō illorū deoz cultu romanuz
ipz ppagatū atq; puatū: nescio cui fato poti⁹ id
tribueret: qđ dī sūmi potētissime volūtati. Uctes
igit pñiq; romani qđtū eoz docet et cōmedat h̄
storia: q; quis vt aliene gētes excepta vna poplī
hebreoz deos falsos coleret: et nō deo victias: s;
deonijz imolarēt: tñ laudis auidi pecūie libera-

Liber

les erāt glia ingēre: diuitias hōestas volebant: hāc ardētissime dilexerūt: ppē hāc viue voluerūt: ppē hāc z mori nō dubitauerūt. Celas cupiditates hui⁹ vni⁹ igēti cupiditate psserūt: ipam dēiq; priaz suā: qm̄ fuisse videbat igloriū: dñā/ri hō atq; ipare gliosū: pñ⁹ oi studio liberā dein de dñaz eē cupierūt. Hic ē q; regalē dñatōez nō ferētes: ānuā impia: binosq; ipatozes sibi fecerūt: q; fules appellati sūt a cōsulēdo: n̄ reges aut dñā regnādo atq; dñādo: cū z reges vtiq; a regēdo dicti meli⁹ videant: vt regnū a regi b⁹: reges aut vt dictū ē a regēdo: s; fast⁹ regius nō disciplina putat⁹ ē regētis: vel beniuolentia cōsulētis: s; supbia dñantis. Expulso itaq; rege targnio z cōsulib⁹ iſtitutis: secutū ē qd̄ idem an/ctoꝝ i romanoꝝ laudib⁹ posuit: q; ciuitas icredibile memoratu ē: adepta libtate q̄tū breui cre/merit: tāta cupido glie inceſſerat. Iſta ergo laudis auiditas z cupido glie multa illa mirāda fecit laudabilia. s. atq; gliosa s; boiuz extimationē. Laudat idē saluſt⁹ tpibus suis magnos: z pcla ros viros marcū catonē z caii cēſarē dicēs: q; diu illa reſp. nō habuit quenq; vtute magnū: s; ſua mēoria fuiſſe illos duos ingēti vtute: diuerſis morib⁹. In laudib⁹ aut cēſareis poſuit: q; ſi/ bi magnū ipiū: exercitiū: bellū nouū exoptabat vbi vtus eniteſcere poſſet: ita fidebat i vort/ vi/roz vtute magnoz: vt excitaret in bellū miſas gētes: z flagello agigaret bellona ſāguineo: vt eēt vbi vtus eoz eniteſcēt. Hec illa pfecto lau dis auiditas z glie cupido faciebat: amore itaq; pmitus libertatis: poſt ēi dñatōis z cupiditate laudis z glie multa magna fecerūt. Reddit eis vtriuſq; rei teſtioniū z poeta iſignis eoz. Inde gippe ait: necn̄ targniū eiectū poſena iubebat: Accipe: igētiq; vrbē obſidiōe pmebat. Eneade i ferrū p libtate rnebat. Tūc itaq; magnū illis fuit: aut fortis emori: aut libos viue. S; cūz eēt adepta libtas: tāta cupido glie inceſſerat: vt pa/ rū eēt ſola libtas: niſi z dñatio q̄rereſ: dū p ma gno h̄reſ: q; velut loquēte ioue idē poeta dicit. Quin aſpa iuno. Que mare nūc terrasq; metu celāq; fatigat. Cōſilia i meli⁹ reſerz: mecūq; fo/ uebit. Romanos rex dños gēteq; togatā. Sic placitū: vēiet luſtris labētib⁹ etas. Cū dom⁹ aſ ſarici phibitā clarāq; mycēas. Seruitio pmet: ac victis dñabit argis. Que qd̄ xgili⁹ ioue idu/ cēs tāq; futura p̄dicētez: ipe iā facta recolebat cernebatq; pñtia. Ulez ppterea z memorare il la volui: vt oñdere dñationē poſt libtatez ſic

habuiſſe romanos: vt in eozum magnis laudib⁹ poneretur. Hic eſt z illud eiūſdem poete: q; cum aliarū gentium artibus eas ipſas ppri/ as romanoꝝ artes regnandi atq; imperandi z ſubigēdi ac debellādi populos antepōeret ait. Excudent alij ſpirātia mollius era. Credo equi dē viuos ducent de marmore vult⁹. Quabunt cauſas melius: celiq; meatus Deſcribēt radio: z ſurgētia ſydera dicēt. Tu regere iperio popu los romane memēto. De tibi erūt artes: paciūq; iponere mozes. Parcere ſubiectis: z debellare ſupbos. Has artes illi tāto piti⁹ exercebāt q̄to min⁹ ſe voluptatib⁹ dabāt. Et eneruatione ani mi z corpis in cōcupiſcēdiāz augēdis diuitijs: z pillas morib⁹ corūpendis: rapiēdo niſis ciui/ b⁹: largiēdo ſcenicū turpib⁹. Un̄ g tales iā moꝝ labes ſupabāt atq; abūdabāt qn̄ ſcribebat iſta ſaluſt⁹ canebatq; xgili⁹: n̄ ill artib⁹ ad honores z gliam: s; dolis atq; fallacijs ābiebāt. Un̄ idēz dicit. S; pmo magis ābitio q; auaricia aios boi nū exercebat: q; tñ vitiū ppi⁹ virtutierat. Nā gloriā honore iperitū bon⁹ z ignau⁹ eā ſibi exoptat. S; ille ingt x̄a via nitiſ: hui⁹ q; bōe artes deſūt: dolis atq; fallacijs cōrendit. De ſūt ille bōe artes p vtutē. ſ. nō p fallacez ābitionez ad honore z gloriā z ipiū puenire: q; tñ bon⁹ z igna uis eā ſibi exoptat. S; ille. i. bon⁹ x̄a via nitiſ: via vtutis eſt: qua nitiſ tāq; ad poſſeſſiōis finē .i. ad gloriā honorez impitū. Hoc inſitū habuiſſe romanos etiā deoz apd̄ illos edes indicāt: quāz diuictiſſimas oſtituerūt vtutis z bonoris: p diſis h̄ites q; vānt a deo. Un̄ itelligi pōt quē finē vo lebāt eē vtutis: z quo eā referebāt q boni erāt: ad honore. ſ. nā mali nec bebant ea q̄uis bono/ rē h̄re cupent: quē mal artib⁹ conabant adipi/ ſci. ſ. dolis atq; fallacijs. Meli⁹ laudat⁹ ē cato de illo gippe ait. Quo min⁹ petebat glia: eo ma gis illū ſeq̄bat. Qn̄gdē glia eſt cui illi cupidita te flagrabāt: iudiciū boiuz bñ de boib⁹ opināti/ uz. Et iō melior ē vtus: q; būano teſtioniō otēta nō ē: niſi oſcie ſue. Un̄ dicit apls: nā glia n̄ ſa ſ ē teſtimoniū oſcie n̄re. Et alio loco. Op⁹ aut ſu uz pbet vnūſq; ſq; z tūc i ſemeripſo tantū gliaz habebit z nō i altero. Gliaz ergo z honore z ipe riū q; ſibi exoptabant z q; boīs artib⁹ puenire ni/ rebant boni: n̄ debet ſeq vtus: s; ipa vtutē. Ne q; n. ē x̄a vt⁹: niſi q; ad vnū finē tēdit vbi ē bonū boīs quo meli⁹ n̄ ē. Un̄ z honores q̄s expetiuit cato petē n̄ debuit: s; eos ciuitas obci⁹ virtutē n̄ petēti dare. S; cū illa memoria duo romani

essent virtute magni cesar et cato: longe viri? ca-
tonis virtuti videtur. propterea quod fuisse: quod cesaris.
Proinde quod est illo tempore civitas: et antea quod fuisse
videretur? in ipsa scelerum catonis. Nolite inquit
existimare maiores nostros armis rempublicam ex
parua magnam fecisse. Si ita esset: multo pulcher-
rimam eam nos habemus? Quippe sociorum atque civium:
preterea armorum et equorum maior copia nobis: quam
illis est. Sed alia fuere quod illos viros magnos fece-
rit: quod nobis nulla sunt: domi industria: foris iustus ip-
sius in consulendo liber: neque libidini neque delicto
obnoxius. Pro his nos habemus? luxuriam atque auariti-
am: publice egestatem: privatim opulentiam: laudam?
divitias: legimus ierusalem: non bonos et malos disci-
mus? non illi: omnia autem ab initio possidet. Neque
mirum ubi vos separati sibi quicquid consilia capitis: ubi
domi voluptatibus: hic pecunie aut gratie fuit utis.
Eo fit ut ipse fiat in vacua republica: Qui au-
dit hec catonis verba siue salustii putat quales
laudent romani vestes: omnes eos tales tunc fuisse
vel plures. Non ita est: alioquin vera essent: quod ipse
idem scribit: ea quod memoravi in secundo libro huius
opis: ubi dicit iniurias validorum: et ob eas disces-
siones plebis a principibus: aliaque discessionum domi
fuisse iam inde a principio: neque apostoli equo et mode-
sto iure actum quod expulsis regibus? quod diu metus a tar-
quinio fuit: donec bellum grave quod propter ipsorum cum
bettruria susceptum fuerat finiret. Postea vero
servili imperio patres exercuisse plebem: regio mo-
re habuisse: agro pepulisse: et ceteris expertibus
solos egisse imperio. Quare discordiarum dum illi
dum vellent illi servire nollet: finem fuisse bellum
punicum secundum. Quod rursus gravis metus cepit
vigere: atque ab illis perturbationibus alia maiore cura
cubere animos ingetos: et ad concordiam revocare
civilem. Sed per quosdam paucos: qui per suo modo bo-
ni erant magna administrabant: atque illis tolerantibus
ac repatis malis: paucorum bonorum: prudentia res
illa crescebat: sicut idem historicus dicit multa sibi
legenti et audienti: quod populus romanus domi militie
quod mari atque terra per clara facinorosa fecerit se libui-
se attendere: quod res maxime tanta negocia sustinu-
isse: quoniam sciebat se penumero parua manu cum
magnis legionibus hostium credidisse romanos: con-
gnouerat parvis copiis bella gesta cum opulentis
regibus: sibi quod multa agitata consistere dixit: paucorum
civium egregiam virtutem cuncta patravisse: eoque factum
ut divitias pauperas: multitudine paucitas supra-
ret. Sed postquam luxu atque desidia inquit civitas cor-
rupta est: rursus respublica magnitudine sui impe-

ratorum atque magistratum vicia susceperat. paucorum
igitur virtus ad gloriam: honorem: imperium: vera via. i.
virtute ipsa vivendum: et a catone laudata est. Nec
erat domi industria: quam commemoravit cato: ut
erarium esset opulentum: tunc res private. Unum cor-
ruptis moribus: virtus esse contrarium posuit: publice
egestatem: privatim opulentiam.

De amore laudis: quod cum sit vitium ob hoc virtus pu-
tatur: quod per ipsa vicia maiora cohibent. Capitulum. xiiij.

Quod obrem cum diu fuisset regna orietis il-
lustria: voluit deus et occidentale fieri: quod
tempore esset posterius: sed impij latitudinem et ma-
gnitudinem illius. Idcirco talibus potissimum concessit
hominibus ad domum gravia mala multarum gentium: quod
cum honoris laudis et glorie consuluerunt prius: quod ipsa
gloria regrebat salutemque ei? salutis sue proponere non
dubitaverunt: pisto vno vitio. i. amore laudis:
pecunie cupiditate et multa alia vicia comprimere.
Nam sanum videtur: quod amoris laudis vitium esse cog-
scit. Quod nec poeta fugit oratum qui ait. Laudis
amore tumes: sunt certa placita que te Terpure
lecto poterunt recreare libello. Idem carmine ly-
rico ad reprehendam vitandi libidine ita cecinit. La-
ti regnes avidum domum spiritum: quod si lybias remo-
tis gadibus? iungas: et vix perferat vni: Verum
tamen quod libidines turpiores fide pietatis impetrato
spiritu sancto et amore intelligibilis plebitudinis non refre-
nat: melius saltem cupiditate humane laudis et glorie:
non quod iam sci: sed minus iam turpes sunt: Etiam tullius in-
de scilicet non potuit in eisdem libris quod de republica scri-
psit: ubi loquitur de instituendo principe civitatis: quem
dicit alendum esse gloria: et sequens commemorat maiores
suos multa mira atque per clara glorie cupiditate fe-
cisse. Huic ergo vitio non solum non resistebat: verum
et id excitandum et accedendum esse credebant putantes
hunc vitile esse reipublice. Quamquam nec ipsi per philosophia libris
tullius ab hac peste dissimulat: ubi ea luce clari-
us confitetur. Cum enim de studiis talibus loquitur: quod vti-
que sectanda sunt sine veri boni: non ventositate
laudis humane: hanc intulit universalem gene-
ralemque sententiam. Honos alit artes omnes:
quod accenduntur ad studia gloria: iacentque ea sem-
per que apud quosque improbantur.

De refecando amore laudis humane: quoniam iu-
storum gloria omnis in deo sit. Capitulum. xiiij.

Hic igitur cupiditati melius resistitur sine
dubitatio cum cedit Tauto. n. quod est deo si-
milior: quanto et ab hac immundicia mundior.
Que in hac vita ceteris non funditus eradicat ex
corde: quod etiam bene perficiet et animos tectare non cessat:

Liber

salte cupiditas glie superet dilectoe iusticie: vt si alicubi iacet q apud quosq iprobant: si bona si recta sunt: etiã ipse amor humane laudis erubescat z cedat amor iusticie. Tã eis e hoc vitium inimicum pie fidei: si maior i corde sit cupiditas glorie q timor vl amor: vt dominus diceret. Quomodo potestis credere glia abiucie expectates: z gliam q a solo deo est nõ qrentes? Itẽ de qbusdã q i eũ crediderat: z verebant palam confiteri ait euãgelista. Dixerunt glia boium magis q dei. Qd sci apli non fecerunt: q cũ i his locis pdicarẽt xpi nomẽ vbi nõ solũ iprobant sicut ille ait: iacẽtq ea semp q apud quosq iprobant veritẽ sũme detestationis hẽbat: tenẽtes q audierat a bono magistro eodẽq medico mentiu. Sigs me negauerit coram boibus: negabo eũ corã pfe meo q i celis: e vl corã angelis dei. Inter maledicta z opprobria: iter grauissimas psecutões crudelesq penas nõ sunt deterriti a pdicatõe salutis humane: tãto fremitu offensionis humane. Et q eos diuina facientes atq dicẽtes: diuineq viuentes: debellatis quodammodo cordibus duris: atq introducta pace iusticie: iges i ecclia xpi glia psecuta e: nõ i ea tanq i sue virtutis fine geuerit: s; eã quoq ipsaz ad dei gliam referentes: cuius gratia tales erant. Istõ quoq fomite eos gbus cõsulebãt ad amore illius a quo z ipi tales fierẽt accẽdebãt. Nã q ne ppter humanã glia boni essent: docuerat eos magister illoz dicẽs. Lauete facere iusticia vřaz corãz boibus vt videamini ab eis: aliõq mercedẽ nõ hẽbitis apud přez vřuz q i celis est. S; rursus ne hoc puerse itelligẽtes boibus placere metuerẽt: minus q pdesent latẽdo q boni sũt: demõstrãs quo sine inotescere deberẽt: luceãt ingt opa vřa corã boibus: vt videãt bona scã vřa: z glificẽt přez vřz q i celis e. Nõ ergo vt videamini ab eis idest hac itentõe: vt eos ad vos cõueri velitis: qz non p vos aliqd estis: s; vt glificẽt přez vřz q i celis e: ad quẽ conuersi fiãt qd estis. Hoc secuti sũt martyres: q sceuolas z curtiõs z decios: nõ sibi iferẽdo penas sed illatas ferẽdo: z hũtute vera: qm vera pietate z innumerabili mltitudine superũt. S; cũ illi eẽt i ciuitate trena: qb? pposit? erat oĩuz pilla officioz finis icolumitas ei? z regnũ nõ i celo s; i terra. non iuita eterna: sed i decessione morientium z successione mortuoz: quid aliud amarent q gloriã: qua volebant etiã post mortem tanquam viuere in ore laudantium?

De mercede temporal: quam deus reddidit bonis moribus romanorum. Capitulu. xv.

Quib? ergo nõ erat dõ daturus vitã eternã cũ scis angelis suis i ciuitate sua celesti: ad cui? societate pietas vera pducit: q nõ exhibet fuitutẽ religionis: quã latrariam greci vocant: nisi vni vero deo: si neq hanc eis trena glia excellẽtissimi iperij dederet: nõ redderet merces bonis artib? eoz idest hũtutib? qbus ad tãtã glia puenire nitebant. De talibus eis: q ppter hoc boni aliqd facere vident: vt glificẽt ab boib? etiã dñs ait. Amẽ dico vobis receperũt mercedẽ suã. Sic z isti puatas res suas p cõmunib? e reip. z p ei? erario contẽpserũt: auaritie resisterunt: cõsulerũt pñe cõsilio libero: neq delicto scõm suas leges: neq libidini obnoxij. S; his oib? artib? tanq vera via nisi sunt ad honores: iperũ gloriãz: bonorati sunt in omnibus fere gẽtib? iperij sui leges. iposuerũt mltis gentib?: bodieq lřis z historia gliosi sũt pene i oib? gentib?: nõ e qd de summi z veri dei iusticia cõqueratur: pceperũt mercedẽ suã.

De mercede scõz ciuiũ ciuitatis eterne: gbus vtilia sũt romanor? exẽpla hũtutũ. Caplm. xvi.

Merces enim sanctor? longe alia est: etiã hic opprobria sustinetiũ p veritate dñi: q mundi huius dilectoribus odiosa est. Illa ciuitas sempiterna est. vbi nullus oriet: qz nullus moritur. Ibi e vera z plena felicitas: nõ vicia sed donum dei. Inde fidei pignus accepim? qdĩu peregrinates eius pulchritudini suspiramus. Ibi non oritur sol super bonos z malos sed sol iusticie solos protegit bonos. Ibi nõ erit magna industria vitare erarium publicum priuatis rebus angustis: vbi thesaurus communis est veritatis. Proinde non solum vt talis merces talibus hominibus redderetur romanũ imperium ad humanã gloriã dilatatz est: verum etiã vt ciues eterne illius ciuitatis qdĩu hic peregrinantur diligenter z sobrie. illa intueantur exempla: z videant qta dilectio debeatur supne patrie propter vitam eternã: si tantũ a suis ciuib? terrena dilecta est propter hominum gloriã. Quantum enim pertinet ad hãc vitam mortalium: que paucis diebus ducitur et finitur: quid interest sub cuius imperio viuat homo moriturus: si illi qui imperant ad impia z iniqua non cogant? Aut vero aliquid nocuerũt romani gẽtib? quibus subiugatis imposuerũt leges suas: nisi quia id factum est ingenti strage

Quintus

3A

bellorum: quod si concorditer fieret: id ipsum fieret meliore successu. sed nulla esset gloria triumphantis. Neque enim et romani non viuebant sub legibus suis: quas ceteris imponebant. Hoc sufficeret reipublice. nisi quod marti et bellone displicebat: ut nec victoria locum haberet nemine victore: ubi nemo pugnaverat. Nonne romanis et ceteris gentibus una esset eademque conditio: praesertim si mori fieret: quod postea gratissime atque humanissime factum est: ut omnes ad romanum imperium pertinere societate acciperet civitatis: et romani cives essent: ac si ceterorum quod erat ante paucorum: tantum quod plebs illa quod suos agros non haberet: de publico viveret. quod appareret eis per bonos administratores reipublice. gratius a concordibus prestaretur: quam victis extorqueretur. Quo fructu romani bella gesserunt: et quantum his quos vincere contulerint. Capitulum. xvij.

Nam quod iterum ad icolumitatem bonosque mores: et ipsas certe hominum dignitates: quod alij vicerunt alij victi sunt omnino non video: propter illam glorie humane ianissimum fastidium: in quo preceperunt mercedem suam: quod eius ingenti cupiditate arserunt: et gentia bella gesserunt. Numquid enim illos agri tributa non solvunt? Numquid eis licet discere: quod alijs non licet? Numquid non multi senatores sunt et alijs terris: quod roma nec facie quidem noverunt? Tolle iactantiam et omnes homines quod sunt nisi homines? Quod si pueritas scilicet admitteret ut honoratior es essent quam meliores: nec sic per magnos debuit honor humanus: quod nullius est ponderis fumus. Sed utamur et his rebus beneficio domini dei nostri: consideremus quanta contempserit quod protulerit: quas cupiditates subegerit per humana gloria: quod ea tantam mercedem talium virtutum accipere meruerunt: et valeat nobis etiam hoc ad opprimendam superbiam: ut cum illa civitas in qua nobis regnare permixtum est: tantum ab hac distet: quantum distat celum a terra: a temporalis leticia vita eterna: ab inanibus laudibus solida gloria: a societate mortalium societas angelorum: a lumine solis et lune lumen eius quod fecit solem et lunam: nihil si ubi magnam fecisse videantur tantae praesentis civis: si per illam adipiscenda fecerit boni operis aliquid: vel mala aliqua sustinuerit: cum illi per hac aeterna iam adepta tanta fecerit: tanta premissa sint: praesertim quod remissio peccatorum quod civis ad eternam colligit patriam: habet aliquid cui per umbram quandam simile fuit asyllum illud romuleum: quo multitudinem qua illa civitas condere: quorumlibet delictorum congregavit impunitas. Quam alieni a iactantia debeant esse christiani: si aliquid fecerit per dilectionem eterne praesentis: cum tanta romani gess-

serint per humana gloria et civitate aeterna. Capitulum. xvij.

Quid ergo magnus est per illa eterna celestis praesentis cuncta seculi boni quantum quilibet iocunda beatitudinem continere: si per hac temporalis atque terrena filios brutus potuit et occidere: quod illa facere neminem cogit? Sed certe difficilius est filios iterimere: quam quod per ista faciendum est: ea quod filiis congreganda videbantur atque servanda: vel donare pauperibus: vel si existeret tentatio quod id per fide atque iusticia fieri compellat amittere. Felices enim vel nos vel filios nostros non divitiae terrene faciunt: aut nobis viventibus amittere: aut nobis mortuis a quibus nescimus: vel forte a quibus nolumus possidere. Sed deus felices facit: quod est mentium vera opulencia. Bruto autem quod filios occidit: infelicitatis prohibet testimonium etiam poeta laudator. Aliter enim. Natosque pater nova bella mouentes Ad penam pulchra per libertate vocabit Infelix: utrumque ferret ea facta minores. Sed versus sequenti consolatus est infelicem. Vincet amor patriae: laudemque immensa cupido: Nec sunt duo illa libertas et cupiditas laudis humane: quae ad facta compulit miranda romanos. Si ergo per libertate mortuorum et cupiditate laudem: quod a mortalibus expetuntur occidi filij a praesentis potuerunt: quod magnus est si pro vera libertate: quae nos ab iniquitate et mortis et diaboli donatu liberos facit: nec per cupiditate humanarum laudem: sed caritate liberandorum hominum: non a temporario rege: sed a demonibus et demonum principe non filij occiduntur: sed christi pauperes inter filios computantur? Si alius etiam romanus princeps cognomine torquatus filium non quod contra ipsam patriam: sed etiam per patriam: tamen quod contra imperium suum id est contra quod imperauerat pater imperator ab hoste provocatus iuvenili ardore pugnaverit. licet vicisset occidit: ne plus mali esset in exemplo imperij contempti: quam boni in gloria hostis occisi: ut quid se iactent: qui pro immortalis patriae legibus omnia quae multominus quam filij diliguntur bona terrena contemnunt. Si furius camillus etiam ingratis patriam: a cuius cervicibus acer rimorum hostium veientium iugum depulerat damnatusque ab emulis fuerat: a gallis iterum liberavit: quia non habebat potiorum ubi posset vivere gloriosus: cur extollatur velut grande aliquid fecerit: qui forte in ecclesia ab inimicis carnalibus velut gravissimam ex honorationis passus iniuriam: non se ad hostes eius hereticos transiit: aut aliquam contra aliam ipse

Liber

beresim condidit: sed eam potius quānū valuit ab hereticorū pñiciofissima prauitate defendit cū alia nō sit nō vbi viuas i hominū gloria sed vbi acgras vita eterna? Si muti? vt cū porse- na rege par fieret: qz grauissimo bello roma- nos premebat: qz porseus ipsuz occidere nō po- tuit: z pro eo alterū decepto occidit: in ardētem arā ante ei? oculos dextērā extēdit dicēs: mul- tos tales qualē illū viderēt in ei? exitiū cōiuras- se. Cui? ille fortitudinē z cōiurationē saluū phor- rescēs sine vlla dubitatiōe se ab illo bello facta pace cōpescuit: qui regno celoz iputaturus ē merita sua: si pro illo nō vnā manū neqz boc si- bi vltro faciēs: sed psequēte aliquo patiens to- tum flāmis ipenderit. Si curti? armatus equo cōcito in abruptū biatū terre se precipitē dedit deoz suoz oraculis seruīēs: qui iusserāt vt il- luc id qd romani haberēt optimū mitterēt: nec aliud itelligere potuerūt: qz viris armisqz se ex- cellere: vnde videlicet oponebat: vt deozum iussis in illum interitū vir precipitaret armat?: qd se magnū pro eterna patria fecisse dicitur? ē: qui aliquē sue fidei passus inimicum: nō se vl- tro in talē mortē mittēs. sed ab illo missus obie- rit: quādoquidē a domino suo eodēqz rege pa- trie sue certius oraculū accepit: nolite timere eos qui corpus occidūt: animā autē nō pñt occi- dere? Si se occidēdos certis verbis quodam- modo cōsecrātes decij deuouerūt: vt illis cadē- rib? z irā deoz sanguine suo placātib? roman? liberaret exercit?: nullo modo superbiant san- cti martyres tanqz dignū aliqd pro illi? patrie picipatiōe fecerint: vbi eterna ē z vera felici- tas: pro qua vsqz ad sui sanguinis effusionē nō solū suos fratres pro qbus fūdebat: verum z ipsos inimicos a qb? fūdebat sicut eis preceptū ē diligētes charitatis fide: z fidei charitate cer- tarūt. Si marc? puluillus dedicās edē iouis iu- nonis minervae falso sibi ab inuidis morte filij nūciata: vt illo nūcio pturbat? abscederet: atqz ita dedicatiōis gloriā collega ei? consequeret: ita cōrepsit: vt eū proijci etiam insepultū iube- ret: z sic i ei? corde orbitatis dolorē glorie cudi- ditas vicerat: qd magnū se pro euāgelij sancti predicationē: qua ciues superne patrie de diuer- sis liberant? z colligūtur errorib? fecisse dictu- rus est: cui dñs de sepultura patris sui sollicito ait: sequere me z sine mortuos sepelire mortu- os suos? Si marc? regulus ne crudelissimos hostes iurādo falleret: ad eos ab ipsa roma re-

uersus ē quoniā sicut romanis eū tenere volē- tib? respōdisse fertur: posteaqz afriis seruiert: dignitatē illic honesti ciuis habere non posset: etiā cartaginēses qm cōtra eos in romani se- natu egerat grauissimis supplicijs necauerunt qui cruciatus nō sunt pro fide illi? patrie contē- nendi: ad cuius beatitudinē fides ipsa perdu- cit? Aut quid retribuetur domino pro omnib? q retribuit: si pro fide que illi debetur talia fue- rit homo passus: qualia pro fide quam pñcio- sissimis inimicis debebat passus est regulus? Quomodo autem se audebit extollere volun- taria paupertate christian? vt in huius vite pe- grinatione expeditior ambulet viam. que per- ducit ad patriam: vbi vere diuitie ipse deus ē cum audiat vel legat lucium valerium: qui in suo defunctus est consulatu vsque adeo fuisse pauperem: vt nummis a populo collatis eius sepultura curaret? Audiat vl? legat qui tū cī- cinatū: cū qrtuoz iugera possidēt: z ea suis ma- nib? coleret: ab aratro eē abductū vt dictator fieret: maior vtiqz bonozē qz cōsul: victisqz bo- stib? igētē glia cōsecutū i eadē pauperte man- sisse. Aut qd se magnū fecisse predicabit: q nul- lo pñio mūdibui? fuerit ab eterne illius patrie societate seduct?: cū fabritiū didicerit tātis mu- nerib? pyrrbi regis epirotarū: pmissa ēt quar- ta parte regni romana ciuitate nō potuisse di- uelli: ibiqz i sua pauperte pūatū manere voluis- se? Nā illud quod rempublicā. i. rem ppli: rem pñierē cōmunē cū haberēt opulētissimā atqz diuitissimā: sic ipsi i suis domib? paupes erāt: vt qdā eoz qui nā bis cōsul fuisset: ex senatu pau- perū hominū pellere ē notatiōe censoria: q de- cē pōdo argēti i vasis habere cōptus ē. Ita ip- sē ipsi pauperes erāt: quoz triūphis publicus vitabat erariū. Nōne oēs christiani qui excel- sioze pposito diuitias suas cōmunes faciūt: se- cūdū q scriptū ē i actibus apostolorū: vt distri- buat sicut cuiqz opus est: vt nemo dicat aliqd propriū: sed sint illis omnia communia: itelli- gunt se nulla ob hoc vtilari oportere iactātia: id faciendo pro obrinenda societate angelozum cum pene tale aliquid illi fecerint pro cōseruā- da glia romanorū? Nec z alia siqua huiusmodi reperintur in litteris eoz: quando sic innotē- scerēt: quādo tāta fama predicaret nūi roma- nū iperitū lōge lateqz porrectū magnificis suc- cessib? augeret. Proinde illud iperitū tam ma- gnum tamqz diuturnūz vrozūm paucozū

Quintus

virtutibus p̄claz atq̄ gloriā z illoz itēto mer-
ces quā q̄rebāt ē reddita: z nobis p̄posita ne-
cessarie cōmonitōis exēpla: vt si virtutes quaz
ille vtrūq̄ sūt similes quas isti p̄ ciuitatis terre-
ne glia tenuerūt: p̄ dei gloriā ciuitate non
tenuerimus: pudore pūgamur: si tenuerimus:
superbia nō extollamur. Quāficat dicit aplūs.
Indigne sūt passiones huius t̄pis ad futurā glia
am q̄ reuelabit i nobis. Ad humanā vero glia
p̄sentisq̄ t̄pis satis vita digna extimabit illoz.
Vñ etiā iudei q̄ xpm occiderūt: reuelatē testa-
mēto nouo qd̄i veteri velatū fuit: vt nō p̄ter-
rensis z t̄palibus beneficijs q̄ diuina p̄uidētia
pmixte bonis malisq̄ cōcedit: sed p̄ eterna vita
muneribusq̄ p̄petuis z ip̄ius superne ciuitatis
societate colatur deus vnus et verus: rectissi-
me istorum gloriā donati sunt: vt hi qui quali-
buscūq̄ virtutib⁹ t̄renā glia q̄sierūt z acq̄sierūt:
vicerēt eos q̄ magnis vitijs datorē vere glorie
z ciuitatis eterne occiderunt atq̄ respuerunt.
¶ Quo inter se differant cupiditas glorie z cu-
piditas dominationis.

Capitulum. xix.

Interest sane iter cupiditatez humane
glorie z cupiditate dñatōis. Nā licet p̄-
clue sit: vt q̄ humana glia nimis dele-
ctat: etiā dñari ardētē affectet: tñ qui verā lz
humanaz laudū glia occupā: dāt operā be-
ne iudicātib⁹ nō displicere: Sūt eiz mltā i mo-
rib⁹ bona de q̄bus multi bene iudicant: q̄uis
ea multi nō hēant: z p̄ ea bona mox nitūtur ad
glia z ip̄eritū vel dñationē de q̄bus ait salustius:
lz ille vera via nitit: Quisq̄ autē sine cupiditate
glorie: qua verē hō bñ iudicātib⁹ displicere
dñari atq̄ ip̄erare desiderat: etiā per aptissi-
ma scelera q̄rit plerūq̄ obtinere quod diligit.
¶ Proinde q̄ glia occupat: aut vera via nitit: aut
certe dolis atq̄ fallacijs cōtēdit volēs bonus
videri qd̄ nō ē. Et ideo v̄tutes bñi magna vir-
tus ē cōtēnere glia: qz cōtēptus eius i cōspectu
dei ē: iudicio autē nō reperit humano. Quicq̄
eiz fecerit ad oculos hoīuz quo glie cōtemp̄toz
appareat: ad maiore laudē hoc ē ad maiore glo-
riā facere si credat: nō ē vñ se suspiciantū sensi-
bus aliter esse q̄ suspiciantē ondat. Sz q̄ cōtēnit
iudicia laudatū: cōtēnit etiā suspiciantū temeri-
tate: quoz tñ si vere bonus ē: nō cōtēnit salutē:
qm̄ tātē iusticie est q̄ de spū dei virtutes bēt: vt
etiā ipsos diligat inimicos: z ita diligat: vt suos
ofores vel detractores velat correctos habere
cōsortes: nō i terrena p̄ria lz sup̄na. In laudato

ribus autē suis q̄uis p̄cipēdat q̄ eū laudat: non
tñ p̄cipēdit qd̄ amat: nec eos vult fallere laudā-
tes: ne decipiat diligētes. Ideoq̄ istat ardētē:
vt potius ille laudet: a quo bēt hō qd̄ in eo in-
re laudat. Qui autē cōtēptor glie dñatōis ē aut
duos bestias sup̄at siue crudelitate vite siue fluxu
luxurie: tales qd̄ romani fuerūt. Nō eiz cu-
ra existimatōis amissa dñationis cupiditate ca-
ruerūt. Multos tales fuisse p̄dit historia. Sed
huius vitijs sūmitatē z quasi arcē qd̄ā nero ce-
sar p̄mus obtinuit. Cuius fuit tāta luxuries: vt
nihil ab eo putaret virile metuēdū: tāta crudeli-
tas: vt nihil molle hēre crederet si nesciret. Etia
talibus dñandi p̄tās non dāt: nisi sūmi dei p̄ui-
dentia: qd̄do res humanas iudicat talibus dñis
dignas. Apta de hac re vox diuina est: loquēte
dei sapientia. Per me reges regnāt: z tyrāni p̄-
me tenēt t̄ra. Sz ne tyrāni nō pessimi atq̄ ip̄o-
bireges: lz veteri noie fortes dicti existiment:
vñ ait v̄gilius. Pars mihi pacis erit dextrā te-
tigisse tyrāni: aptissime alio loco de deo dictū ē:
gregnare facit hoīez hipocritā p̄pter puerfita-
tē populi. Quāobrez q̄uis vt potui satis expo-
suerim qua causa deus vnus verus z iustus ro-
manos secūdū qd̄ā formā terrene ciuitatis bo-
nos adiunxit: ad tanti ip̄erij gloriā consequē-
dam: potest tñ z alia causa esse latentior: p̄pter
diuersa merita generis humani deo magis no-
ta q̄ nobis: dñ illud constet inter oēs veraciter
pios: neminem sine vera pietate: idest veri dei
cultu veram posse habere virtutem: nec eaz ve-
ram esse qd̄do glorie seruit humane. Eos tamē
qui ciues non sunt ciuitatis eterne: que i sacris
litteris nostris dicitur ciuitas dei: vtiliores esse
terrene ciuitati: qd̄do habent virtutē vel ipsam
q̄ si nec ipsam. Illi autem qui vera pietate pre-
diti bene viuunt: si hanc scientiam regēdi popu-
los cōsectati sunt: nihil est felicius rebus huma-
nis: q̄ si deo miserante habeant potestatez. Ta-
les autem homines virtutes suas q̄stascunq̄ i
hac vita possunt habere non tribuūt nisi gratie
dei: q̄ eas volentibus credentibus petentibus
q̄ dederit. Simulq̄ intelligunt q̄tum sibi de-
sit ad perfectionem iusticie: qualis est in illoz
sanctorum angelorum societate: cui se nitūtur
aptare. Quātrunlibet autem laudetur atque
predicetur virtus: que sine vera pietate seruit
hominum glorie: nequaquam sanctoruz exigu-
is in ijs comparanda est: quoz spes posita est
in gratia et misericordia veri dei.

Libor

Et az turpi er feruire virtutes huane glorie:
q corporis voluptati. Capitulum. xx.

Olet phi q sine bonib hui i ipsa htu
te ostituit ad igeredu pudore qbusdaz
phis: q hutes quide pbat: sed eas vo
luptatis corp alis sine metuitur: z illa p seipfaz
putat appeteda: istas pp ipfaz tabula quada
z hui pigere: vbi voluptas i sella regali: qsi de
licata qdam regia csideat: eiqz hutes famule
subijciat: obseruantes ei nutu: vt faciat q illa
iperauerit. Que prudencie iubeat vt diligenter
ingrat quo voluptas regnet z salua sit. Justi
tie iubeat: vt pset bnificia: q pot ad copandas
amicitias corp alib comodis necessarias: nulli
faciat iniuria: ne offensis legib voluptas vi
uere secure no possit. Fortitudini iubeat: vt si
dolo: corpi acciderit qui n copellat i mortem:
teneat dnas sua. i. voluptate fortie i animi cogi
tatioe: vt p pstinari deliciaz suaz recordatio
ne mitiget pntis doloris aculeos. Temperantie
iubeat: vt tantu capiat alimeto: z siqua dele
ctat: ne p imoderatione noriu aliquid valitudi
ne turbet: z voluptas qua et i corpore sanita
te epicurei maximam ponit graue offeda. Ita
hutes cu tota sue glie dignitate: tanqz iperio
se cuida et iboneste muliercule fuit volupta
ti. Nihil hac pictura dicunt ee ignominiosius et
deformi: z qd min bonoru ferre possit aspect
z veru dicunt. Sz no existimo satis debiti deco
ris ee pictura: si et talis fingat: vbi hutes hu
mane glie fuit. I. n. ista glia delicata mulier
no sit: inflata tn e z multu inanitatis hz. Un no
ei digne seruit soliditas qued firmitasqz htu
tum: vt nihil pvideat prudencia: nihil distribu
iustitia: nihil toleret fortitudo: nihil temperantia
moderet: nisi vn placeat boib: z ventose glo
rie fuiatur: Nec illi se ab ista defenderut fedi
tate: q cu aliena spnat iudicia velut glorie con
teptores: sibi sapietes videtur z sibi placet. Na
eoz virt si tn vlla e: alio mo quoda huane sub
dit laudi. Neqz. n. ipse q sibi placet homo no e.
Qui aut ha pietate i deu quem diligit credit
z sperat: plus itedit i ea i quib sibi displicet: qz
i ea siqua i illo sut: q no ta ipsi q vitati placent.
Neqz id tribuit vnde iam pot placere: nisi eius
miserordie cu meruit displicere: de bis sanatis
gracias agens de illis sanandis preces fundes.
Romanum regnum a deo vero e se disposi
tum a quo est omnis potestas: z cui puidencia
reguntur vniuersa. Capitulum. xxi.

Que cum ita sint: non tribuamus dandi
regni atqz impij potestatez nisi deo ho
q das felicitate i regno celoz no nisi so
lio pijs regnu ho frenu z pijs z ipijs sic ei placet:
cui nihil iuste placet. Quauis. n. aliquid dixerim
qd aptu nob ee voluit: tn mltu e ad nos: z val
de supat vires nostras hominuz occulta disci
tere: z ligdo examine merita diiudicare regno
ru. Ille igitur vnus verus deus: q nec iudicio
nec adiutorio deserit gen huanu qn voluit z q
tu voluit romanis regnu dedit: q dedit assyrijs
vt etiam persis a quibus solos duos deos colit:
vnum bonum: alteru malum continent littere
istoru: vt taceat de populo bebreo: de quo ia vi
xi quatn satis etiaz visum e: q pter vnū deuz
non coluit: z qn regnauit: qui ergo persis dedit
segetes sine cultu dee Segetie: qui alia dona
terraru sine cultu tot deozuz: quos isti reb sin
gulis singulos: vel etiaz singulis rebus plures
pposuerunt: ipse etiaz regnum dedit sine cultu
eoru per quorum cultu se isti regnasse credide
runt Sic etiam hominibus qui mario: ipse caio
cesari: qui augusto: ipse z neroni: qui vespasia
nis vel patri vel filio suauissimis imperatozib
ipse z crudelissimo domitiano: Et ne p singulos
ire necesse sit: qui constantino xpiano: ipse apo
state iuliano: cuius egregia idole decep z amo
re dominadi sacilega z detestanda curiositas
tas: cuius vanis dedit oraculis erat: quando
fret securitate victorie: naues qbus vict ne
cessarius portabatur incendit. Deinde feruide
instans in modicis ausibus: z mox merito teme
ritatis occisus in locis hostilibus egenum reli
gt exercitum: vt alit inde non posset euadi: nisi
contra illud auspiciu deitermini de quo supio
re libro dixim romani impij termini mouerent
Lesit eni terminus os necessitati: q non cesserat
ioui. Nec plane vnocus z ver regit z guber
nat vt placet. Et si occlet causis z nugd iustus
Tempora exitusqz bellozum ex dei pendere
iudicio.

Capitulum. xxij.
Ic et tpa ipsa belloz: sicut ier arbitrio
est iuoqz iudicio z mia: vel atterere vel
solari gen humanu: z alia citius: alia
tardi finiat bellu pirataz a popeio: bellu puni
cu etu a sci pioe incredibili celeritate: z tps bre
uitate cfecta sut. Bellu qz fugitiuoz gladiato
ruz qnis mltis roanis ducib: z duobz csub
victis italiaqz horribil pstrita atqz vastata: etio
tn anno post multa cōsumpta consumptuz est

Quintus

pscentes: marsi: et peligni gentes non extere s3
italice post diuturna et deuotissima sub roma/
no iugo seruitute in libertate et caput erigere te
tauerunt: iam multis nationibus romano imperio subiugatis
deletaq3 carthagine. In quo bello italico romanis
sepissime victis: ubi et duo consules perierunt: et alij
nobilissimi senatores: non diuturno tempore tractum
est hoc malum. Nam quintus ei annus finem dedit: sed
bellum punicum secundum cum maximis detrimetis et
calamitate reipublice per annos decem et octo romanis
vires extenuauit et pene consumpsit: in duobus preliis
ferme lxx. romanorum milia occiderunt. Bellum punicum
primum p. xx. et tres annos peractum est. Bellum mitridaticum
pl. anis. Necne quisquam arbitretur rudimenta romanorum
fuisse fortiora ad bella citius pagenda: superioribus repositis
multum in omni virtute laudatis: bellum samniticum
annis tractum est ferme quinquaginta: in quo bello ita
romani victi sunt ut sub iugum et mitterentur. S3 quod non
diligebat gloria propter iustitiam: sed iustitia propter
gloriam diligere videbatur: pacem factam fedusque ruperunt.
Nec ideo commemoro quoniam multi preteritarum rerum
ignari: quidam et dissimulatores sue scie: si temporibus
christianis aliquod bellum paulo diutius trahi videtur:
illico in nostram religionem proteruissimie insiliunt:
exclamantes quod si illa non esset et veteri ritu numina
coleretur: iam romana illa virtute que adiuuante marte
et bellona tanta celeriter bella confecerit: id quoque
cellerrime finiretur. Recolatigitur qui legerunt quod
diuturna bella: quod uarijs euentibus: quod luctuosis
cladibus a veteribus sine gestis romanis: sicut solet
orbis terrarum velut pcellatissimum pelagus varia
talium malorum tempestate iactari: et quod noluit
aliquando fateantur nec insanis aduersus deum
linguis se iterinant et decipiant imperitos.

De bello in quo rbadagayus rex gottiborum
demonum cultor vno die cum ingentibus copiis
suis victus est. Capl3 xxiiij.

Quod tamen nostra memoria recentissimo tem
pore de mirabiliter et misericorditer
factis non cum gratiarum actione commemorant
sed quantum in ipsis est omnis fieri potest hominum obli
uione sepelire conantur. Quod a nobis si tacebi
tur: similiter erimus ingrati. Cum rbadagayus rex
gottiborum agmine ingenti et immani iam in vrbis vicinia
constitit: romanis cervicibus immineret: vno
die tanta celeritate sic victus est: ut nec vno quidem
non dicam extincto sed vulnerato romano: mul

to amplius quam centum milium prostereretur eius
exercitus: atque ipse cum filiis mox captus pena debita
necaretur. Nam si ille ipse cum tantis et tam impiis
copiis romanis fuisset ingressus: cui pepercisset.
Quibus bonorum locis martyrum dei iussisset. In quo
persona dei timeret. Cuius non sanguinem effusum
cuius pudicitiam vellent itactam. Quas autem ipsi pro
dijs suis voces haberet: quanta insultatione iacta
rent: quod ille vicisset: non tanto potuisset: quod
quotidianis sacrificijs placabat atque inuitabat deos:
quod romanos facere christiana religio non
sinebat. Nam propinquante iam illo bis loci ubi
nutu summe maiestatis oppressus est: cum ei fama
vbiq3 crebresceret: nobis apud carthaginem dicebat:
hoc credere: spergere: iactare paganos quod ille
dijs amicis protegentibus et opitulantibus quibus
imolare quotidie ferebat: vinci omnino non
posset ab eis: qui talia dijs romanis sacra non
facere: nec fieri a quoquam premitteret. Et non agunt
miseri gratias tante misericordie dei: qui cum
ita fuisset irruptione barbarica grauiores dignos
mores hominum castigare: indignationem suam
tanta mansuetudine temperauit: ut illum primo
faceret mirabiliter vincere: ne ad infirmorum animos
euerteret gloriam dare et emouebat: quibus eum
supplicare constabat. Deinde cum ab his barbaris
roma caperetur qui contra omnes consuetudinem bello
rum ante gestorum ad loca sancta confugeret christiane
religionis reuerentia tueretur ipsi quoque demonibus
atque ipsoz sacrificioz ritibus de quibus ille presumptus
rat sic aduersarentur pro nomine christiano: ut
longe atrocius bellum cum eis quam cum hominibus gerere
viderent: ita vero dominus gubernatorque rex et roma
nos cum misericordia flagellauit: et tamen incredibili
victis supplicatozibus demonum nec saluti reque
presentium necessaria esse sacrificia illa monstrauit
ut ab his qui non quicquid coterentur sed prudenter
attenderent: nec propter preces necessitates religio
sua deferatur: et magis eterne vite fidelissima
expectatio teneatur.

Que sit christianorum imperatorum et quod uera
felicitas. Capl3 xxiiij.

Item. nos christianos quosdam imperatores
id felices dicimus: quod vel diuini impera
runt vel impantes filios morte placida
reliquerunt: vel hostes reipublice domuerunt: vel
inimicos cines aduersus se insurgentes et cauere
et opprimere potuerunt. Nec et alia vite
huiusmodi vel munera vel solatia quodam et cultores
demonum accipere meruerunt: quod non pertinet ad regnum

Liber

Si q̄ p̄tinet isti: et hoc ipsi? misericordia factū est ne ab illo ista q̄ ei crederet velut sūma bona desideraret. S; felices eos dicim?: si iuste ipe/rat: si iter linguas sublimiter honoratū: et obse quia nimis humilē salutatiū nō extollūtur sed se hoies eē meminērūt: si suā ptātem ad dei cul tū maxie dilatādū maiestati ei? famulā faciūt: si deū timēt diligūt et colūt. si plus amāt illd re gnū vbi nō timēt hēre oīes: si tardi? vidicāt facile ignoscūt: si eādē vidictā pro necessitate regēde tuēdeq; reipublice: nō pro saturandis inimicitiaū odijs exerūt: si eādē veniā non ad ipunitatē iniquitatis: s; ad spem correctiōis idul gent: si qd aspere cogūtur plerūq; decernere: misericordie lenitate et beneficio largitate cō pēsant: si luxuria tāto eis ē castigatioz quanto posset eē liberioz: si malūt cupiditatib? prauis q̄ quibuscūq; gētib? impare. Et si hec oīa faci unt nō ppter ardorē inanīs glie: sed charitatē felicitatis eterne: si pro suis peccatis humilita tis et miseratiōis et orationis sacrificiū deo suo ho imolare nō negligūt. Tales christianos im peratores dicim? eē felices interim spe: postea re ipsa futuros cū id qd ex poscū? aduenerit.

De p̄speritatib? quas cōstāntino iperatori chri stiano de? otulit. Capl? xxv.

Iam bon? de? ne hoies q̄ eū crederent ppter eternā vitā colēdū: has sublimi tates et regna terrena existimarēt pos se neminē consequi: nisi demonib? supplicaret: qd bi spūs i talib? multū valerēt: cōstāntinū ipe ratorē nō supplicātē demonib?: s; ipsum deuz verū colentē tātis terrenis impleuit muneribus q̄ta optare nullus auderet. Cui ē cōdere ciui tatē romano iperio sociā: velut ipsi? rome filiā s; sine aliquo demonū tēplo simulacroq; cōces sit. Diu iperauit: vniuersum orbē romanū vñ? august? tenuit et defēdit: in administrādis et ge/rēdis bellis victoriosissim? fuit: in tyrannis op/primēdis p oīa p̄sperat? est. Grādeuus egritu dine et senectute defunct? est: filios iperātes re lig. S; rursus ne iperatoz quisq; ideo christia nus eē: vt felicitatē cōstāntini mereret: cum ppter vitā eternā qdq; debeat eē christian? iō uinianū mltō cin? q̄ iulianū abstulit: gratianuz ferro tyrānico pmisit ierimi. Lōge qdē mitius q̄ magnum pompeium colētem videlicet ro manos deos. Nā ille vidicari a catone nō potu it: quē ciuilis belli quodā mō heredes reliq̄rat: iste aut quāuis pie aie solatia talia nō requirāt

a theodosio vindicat? est: quē regni particeps fecerat: cū paruulū haberet et fratrē: audioz si de societatisq; nimie potestatis.

De fide et pietate theodosij augusti. Ca. xxvi
Unde et ille nō solū viuo seruauit quas debebat fidē: verū et post ei? mortem pulsū ab ei? i terfectore maxio valēti nianū ei? paruulū fratrē i sui ptes ipij tāq; christi an? excepit pupillum: p̄no custodiuit affectu: quē desituit oib? opib? nullo negotio posset auferre: si lat? regnādi cupiditate magis q̄ bñ faciēdi charitate flagraret. Un? pot? eū suata ei? ipatoria dignitate susceptū: ipa būanitate et grā solat? ē. Deide cū maxim? tribiles facēt illi successus: hic i āgustijs curay suay nō est la psus ad curiositates sacrilegas atq; illicitas: s; ad iōanē i egypti heremo cōstitutū: quē dei suū pphē tādi spū p̄ditū fama crebrescente vidice rat misit atq; ab eo nūtiū victorie certissimū ac cepit. Mox tyrāni maxim? extictor valētinia nū puerū iperij sui ptib? vñ fugat? fuerat cum misericordissima veneratiōe restituit: eoq; siue p isidias: siue q̄ alio pacto vl? casu p̄rie extincto: aliū tyrānū eugenū q̄ ill? ipatoris locū nō le gitime fuerat subrogat? acceptor rursus pphē co rnsō fide cert? opp̄ssit: cōtra cui? robustissi mū exercitū magl orādo q̄ feriēdo pugnauit. Milties nob? q̄ aderant retulerūt: extorta sibi eē de manib? q̄cūq; iaculabant cū a theodosij ptib? i aduersarios vehemēs vēr? iret: et nō so lū q̄cūq; i eos iaciebāt cōcitissime rapet: vez et ipoz tela i eoz corpa retorq̄ret. Un? poeta claudian? Quis a xpi noie alien? i ei? tū laudib? dixit. O nimū dilecte dō cui fudit ab astr? Se iouis armat?: vehemēs tibi militat ether. Et cō iurati veniūt ad classica vēti. Victor aut sicut crediderat et p̄dixerat: iouis simulacra q̄ aduer sus eū fuerāt nescio qd? ritib? velut cōsecrata: et i alpb? cōstituta d̄posuit eozūq; fulmina q̄ au rea fuissēt iocātib? qd illa leticia pmittebat cur sorib?: et se ab eis fulmiari velle dicētib?: bilari? benignēq; donauit. Inimicoz suoz filios q̄s n̄ ipsi? iussus: s; belli abstulerat ipet? et nondum christianos ad ecclesiam confugientes christia nos hac occasione fieri voluit: et christiana cha ritate dilexit nec puauit reb?: s; auxit honorib? In neminē post victoriā puatas inimicias valē pmisit: bella ciuilia nō sicut cina et mari? et sylla et alij tales nec finita finire voluerūt: s; magl do luit exorta q̄ cuiq; nocē voluit emiata. In b

Sextus

oia ex ipso initio operis sui non genuit iustissimis
 et misericordissimis legibus aduersus impios
 laborati ecclesie subuenire: quā valēs hereticus fa
 uēs arrianis vehemēter affligerat: cuius ecclesie
 se mēbz esse magis q̄ in terris regnare gaude
 bat. Simulacra gentiū vbiq̄ euerēda p̄cepit
 satis intelligēs nec terrena munera i demonuz
 sed in dei veri esse posita potestate. Quid autē
 ei⁹ religiosa humilitate mirabili⁹: quādo i thes
 salonicēsiū grauiissimū scelus: cui iā ep̄is inter
 cedentib⁹ p̄miserat indulgentiā: tumultu quo
 rūdā q̄ ei cōbēbāt vīdicare opulsi⁹ ē: et eccle
 sīa coercit⁹ disciplina sic egit p̄nam: vt ip̄era
 toriaz celsitudinē pro illo populus orās magis
 fletet vidēdo prostratā q̄ peccādo timeret ira
 tam. Nec ille secū et si qua similia que mēmo
 rare longū est bona opa tulit: ex isto tp̄ali va
 pore cuiuslibet culminis et sublimitatis hūane:
 q̄z op̄ez merces ē eterna felicitas: cui⁹ dator ē
 s̄s solis haciter pijs. Cetera h̄o bona vite hui⁹
 vel fastigia vel subsidia sicut ip̄m mūdū lucez:
 auras: terras: aquas: fruct⁹: ip̄si⁹q̄z boīs aīaz:
 corpus: sensum: mentē: vitā bonis malisq̄ lar
 gitur. In q̄bus est etiā quelibet ip̄erij magnitu
 do: quā p̄ tēpōz gubernatiōe dispēsat. Proin
 de etiā iā illis respōdendū video esse: q̄ manife
 stissimis documentis q̄bus ostendit q̄ ad ista tē
 poralia que sola stultib⁹ cōcupiscūt: nihil deo
 rū falsorū numerositas profit: cōfutati atq̄ cō
 uicti conant⁹ asserere: nō p̄pter vite presentis
 vtilitatē: sed p̄pter eā que post mortē futura
 est esse colēdos deos. Nā istis h̄o p̄pter amici
 tias mūdi huius volūt vana colere: et nō se per
 mitti puerilibus sensib⁹ cōquerunt: his q̄nque
 libris satis arbitro esse respōsum. Quoz tres
 p̄ores cū edidisse: et in multoz manib⁹ eē cepit
 senti: audiri quosdā nescio quam aduersus eos
 respōsionem scribendo p̄parare. Deinde ad me
 platū est q̄ iā scripserit: sed t̄ps querāt quo sine
 piculo possint edere. Quos admoneo nō optēt
 q̄ eis nō expedit. Facile est enī cuiq̄z videri re
 spōdisse qui tacere noluit. Aut qd est loquaci⁹
 vanitate: que nō ideo pōt q̄d v̄itas: q̄ si volue
 rit etiā plus pōt clamare q̄ v̄itas. Sed cōside
 rent oia diligenter: et si forte sine studio partiz
 iudicātes esse talia p̄spexerint que poti⁹ exagi
 tari q̄z ouelli possint: garrulitate ipudentissima
 et quasi satyrica v̄l mimica leuitate cōbibeāt su
 as nugaz: et poti⁹ a p̄udentib⁹ emēdari: q̄ lau
 dari ab ipudentib⁹ eligāt. Nā si nō ad libertatē

h̄a dicendi: s̄z ad licentiā maledicendi t̄ps expe
 ctant: absit vt eis etueniat quod ait Tullius de
 quodā q̄ peccandi licentia felix appellabat. O
 miserū cui peccare licebat: vnde quisq̄s est qui
 maledicēdi licētia felicē se putat: multo erit fe
 licior si hoc illi oīno nō liceat: cū possit deposita
 inanitate iactāt: etiā isto tpe tanq̄ studio stu
 lēdi q̄d voluerit cōtradicerē: et quantū possit
 ab eis quos consulit amica disputatiōe: hoc est
 honeste: grauitē: libere quod oportet audire.

¶ Aurelij augustini de ciuitate dei lib̄ sextus.
 Prohemium.

Quinq̄ superioribus
 libris satis mihi aduersus eos video
 disputasse: qui multos deos et falsos
 quos esse inutilia simulacra vel imundos spiri
 tus et pernicioſa demonia: vel certe creaturas
 non creatorem veritas christiana conuincit. p̄
 pter vite huius mortalis rerumq̄ terrenarum
 vtilitatem: eo ritu ac seruitute que grece latria
 dicitur: et vni h̄o deo debetur: venerandos et
 colendos putant. Et nimie quidem stulticie v̄l
 pertinacie: nec istos quinq̄ nec illos alios quā
 ticūq̄ numeri libros satis esse posse quis nesci
 at. Quādo ea putatur gloria vanitatis nullis
 cedere viribus veritatis: in perniciem vtiq̄ ei⁹
 cui vitium tam immane dominatur. Nam et con
 tra omnem curantis industriam non malo me
 dici sed egroti insanabilis moribus inuictus est.
 Hi vero qui ea que legunt: vel sine vlla v̄l nō
 cū magna ac nimia veteris erroris obstinatio
 ne intellecta et cōsiderata p̄pēdūt: facili⁹ nos isto
 nūero terminatoz q̄nq̄ voluminuz: plusq̄ q̄ois
 ip̄si⁹ necessitas postulabat satiffecisse: q̄ min⁹
 disserruisse iudicabūt. Totāq̄ iudiā quā xp̄ia
 ne religiō de hui⁹ vite cladib⁹: terrenarūq̄ cō
 tritiōe ac mutatiōe rez ip̄iti facē conant⁹: nō so
 lū dissimulātib⁹: s̄z i suā cōscias fauētib⁹ ē doc
 tis q̄s impietas velsana possedit: oīno esse inanez
 recte cogitatiōis atq̄ rationis: plenatq̄ leuif
 sime temeritatis et perniciosissime animositatis
 dubitare nō potuerunt.

¶ De his qui dicūt deos a se non propter p̄ntē
 vitā coli: sed propter eternam. Cap. i.
Incipit q̄m dīceps vt p̄miss⁹ ordo expe
 tit ēt h̄i refellēdi et docēdi s̄: q̄ n̄ p̄p̄tā
 vitā: s̄z p̄p̄tā q̄ p̄ mortē futura ē: deos gētiū:
 q̄s xp̄iana religio d̄struit sine d̄fuit colēdos eē
 cōtēdūt: placet a v̄idico oraclo sci psalmi sumē

Liber

exordiū disputationis nec: bris cuius ē dñs dñs
 spes ipsius z nō respexit in vanitates z insanias
 mēdaces. Uerū tamē i oibus vanitatibus insa/
 nijsq; mēdacibus longe tolerabilius philosophi
 aud: ēdī sunt: qbus displicuerunt iste opiniones
 erroresq; pplōz: qui ppli cōstituerūt simulacra
 numinibus: multaq; de eis quos deos imorta/
 les vocār: falsa atq; idigna siue finxerunt: siue
 ficta crediderūt: z credita eoz cultui sacrozūq;
 ritibus miscuerūt. Cū his ergo hoibus q est i nō
 libere p̄dicādo: saltē vtcūq; disputationibus mu/
 sirādo talia se iprobare testati sunt: nō vsq; adeo
 icōueniēter q̄stio ista tractat. Utrū nō vnū deū
 q fecit oēs spūalē corporalēq; creaturā: ppter
 vitā q post mortē futura est coli oporteat: sed
 multos deos q̄s ab illo vno factos z sublimiter
 collocatos: qdā eozundē p̄boz ceteris excellē/
 tiores nobilioresq; senserūt. Ceterz q̄s ferat vi/
 ci atq; cōtēdi illos deos: quorum i quarto libro
 q̄sdā commemorauī: qb̄ rex exiguarū singulis sin/
 gula distribuunt officia vitā etnā cuiq; p̄stare.
 An vero illi peritissimi z acutissimi viri: q se pro
 magno beneficio cōscripta docuisse glīant: vt
 sciret quare cuiq; deo supplicādū esset: quid a
 quoq; esset petendū: ne absurditate turpissima
 qualis ioculariter in mīmo fieri solet petere a
 libero aqua: a nymphis vinū: auctores erūt cui
 piā boiuz dijs immortalibus supplicāti: vt cum a
 nymphis petierit vinū: eiq; rīderint nos aquā
 habemus hoc a libero pete: possit recte dicere:
 si vinū nō hētis: saltē date mibi vitāz eternam.
 Quid hac absurditate mōstruosi? Nōne illic a/
 chināres: solēt eiz esse ad risum faciles: si nō af/
 fectēt fallere: vt demones supplicare spōdebūt
 Obō putas ne i p̄tate nos hēre vitāz: quos au/
 dis nō hēre vel vitē. Impudētissime igit stulti/
 tie est vitā eternā a talibus dijs petere vel spe/
 rare: q vite huius erūnosissime atq; breuissime:
 z si qua ad eā p̄tinēt adminiculā dā atq; fulcien/
 dā: ita singulas particulas tueri asserūt: vt si
 i qd sub alterius tutela ac p̄tate est petat ab al/
 tero: tā sit icōueniēs z absurdū: vt mīmice scur/
 rilitati videat esse simillimū. Qd cū sit a scienti/
 bus nūmis digne ridēt i theatro: cū vero a ne/
 sciētibus stultis: dignius irridēt i mundo. Cui
 ergo deo vel deo ppter qd supplicaret: q̄tum
 ad illos deos attinet: quos instituerūt ciuitates:
 a doctis solerter inuētū memorieq; mādātū est:
 qd a libero xbigratia: qd a nymphis: qd a vulca/
 no: ac sic a ceteris: quos partiz commemorauī

quarto libro: partim p̄terēdos putāti. Porro
 si a cerere vinū: a libero panē: a vulcano aquā:
 a nymphis ignē petere erroris est: q̄to maioris
 deliramēti esse itelligi debet: si cuiq; istoz p̄vi/
 ta supplicet eterna. Quāobz si cum de regno
 terreno q̄reremus quosnā illud deos vel deas
 hoibus credēdū cēt posse cōferre: discussis oī/
 bus lōge alienū a xitate mōstratum ē: a quoq;
 istoz multoz numinū atq; falsoz saltez regna
 terrena existimare cōstitui: nōne isanissime ipie/
 tatis ē: si etnā vitā q terrenis oibus regnis sine
 ulla dubitatōe vel cōparatōe p̄ferēda ē: ab isto
 rū quoq; vari cuiq; posse credat? Neq; eiz p/
 p̄terea dii tales uel terrenū regnū dare nō pos/
 se uisi sūt: q illi magni z excelsi sūt: hoc qdā
 parū z abiectū qd nō dignarent i tāta sublimi/
 tate curare: s; q̄talibet cōsideratōe fragilitatis
 humane caducos apices terreni regni merito
 q̄sq; cōtēat: illi dii tales apparuerūt: ut idignis/
 simi uiderent qb̄ dāda atq; fuāda eē deberēt
 uel ista cōmitti: ac p̄hoc sicut superiora p̄mis/
 duob' libris p̄tracta docuerūt: nullus dñs ex illa
 turba vl' q̄si plebeiōz vl' p̄cep q̄si deoz idone?
 ē regna mortalia mortalib' dare: q̄to min' pōt
 immortales ex mortalib' facere? His accedit qz
 si iā cū illis agimus q nō ppter istā: s; ppter vi/
 tā q post mortē futura est existimāt colēdos de/
 os iā nec ppter illa saltē q deoz taliū p̄tati tā/
 quā dispartita z p̄p̄ia: nō ratōe xitatis: sed va/
 nitatis opinione tribuitur oīo colēdi sunt: sicut
 credūt bi q cultū eoz huius vite mortalis vili/
 tatibus necessariū esse cōtendūt: cōtra quos iā
 quinq; p̄cedentibus voluminibus satis q̄tum
 potui disputauī. Que cū ita sint: si eoz q colunt
 deam iuuentatem etas ipsa flozeret insignius:
 contemptores aut eius vel itra annos occūbe/
 rent iuuentutis: vel in ea tanq; seruii corpore
 frigescerēt: si maxillas cultoz suoz speciosius
 z festiuus fortuna barbata vestiret: a qbus aut
 sperneret glabros aut male barbatoz videre/
 mus: etiam si rectissime diceremus hucusque
 istas deas singulas posse suis officijs quodam/
 modo limitari: ac p̄hoc nec a iuuetate oportere
 peti vitam eternam: q non daret barbā: nec a
 fortuna barbata boni aliqd post hanc vitāz esse
 superandū: cuius i hac vitā potestas nulla eēt:
 vt eandem saltem etatem q barba iduēt ipsa p̄/
 staret. Nūc vero cū eaz cultus nec ppter istā
 ipsa q putant ei subdita sit necessarius: qz i mlti/
 ti colentes iuuentatem deaz minime illa etate

viguerunt et multi non eam colentes gaudent
roboze iuuentutis: iteque multi fortune barbatae
supplices: ad nullam vel deformem barbam pueni-
re potuerunt: et si quae pro barba ipetranda ve-
nerabatur a barbaris eius contempnitoribus irriden-
tur. Ita ne desipit cor humanum: ut quorum deorum
cultum propter ista ipsa temporalia et cito pretereun-
tia munera quibus singulis singuli praesse perbi-
betur: inanem ludibriosumque esse cognoscit: pro-
pter vitam eternam credat esse fructuosum. Hanc
vare illos posse nec hi dicere ausi sunt: qui eis
ut ab insipientibus populis colerentur ista opera
temporalia: quoniam multis nimis putauerunt: ne quis
quam eorum sedet otiosus minutati disa tribuerunt.
Quid varronem de diis gentium sensisse creden-
dum sit: quorum talia et genera et sacra detexit ut
reuerenti cum eis ageret si de illis omnino re-
ticeret.

Capitulum ij.

Quis marco varrone curiosus ista quae-
sit: quod inuenit doctius: quod considerauit
attentius: quod distinxit acutius: quod diligenter ple-
niusque descripsit? Qui tamen minus est suavis
eloquio: doctrina tamen atque sententia ita refer-
tus est: ut in oratione qua nos seculari: illi
autem liberali vocat: studiosum reus tamen iste doce-
at: quantum studiosum hominum cicero delectat. De
nig et ipse tullius huic tale testimonium perhibet
ut in libris academicis dicat: ea quae ibi huius di-
sputatione se habuisse cum marco varrone: boie-
iquit omnium facile acutissimo: et sine ulla dubi-
tatione doctissimo: non ait eloquentissimo vel fa-
cillissimo. Quoniam re vera ibi facultate mul-
ti impar es: omnium inquit facile acutissimo. Et in
eis libris: id est academicis ubi cuncta dubitanda esse
contendit: addit sine ulla dubitatione doctissimo.
Profecto de hac re sic erat certum: ut auferreret
dubitationem quam solet in omnibus adhibere: tam-
quam de hoc uno est pro academicorum dubitatione
disputatur: se academicum fuisse oblitus. In pri-
mo autem libro cum eiusdem varronis litteraria opera
predicaret: nos iquit in nostra urbe peregrinantes er-
rantesque tanquam hospites tui libri quasi domus re-
duxerunt: ut possem aliquando et ubi essem agnos-
cere. Tu etatem patrie: tu descriptiones tempo-
rum: tu sacrorum iura: tu sacerdotum: tu domesti-
cam: tu publicam disciplinam: tu sedium regionum:
locorum: tu omnium diuinorum humanorumque rerum
nomina: genera: officia: causas aperuisti. Iste igitur vir
tam insignis excellentisque peritiae: et quod de illo
etiam terentianus elegantissimo versiculo breuiter

ait. Vir doctissimus vnde cum varro: qui tam mul-
ta legit: ut aliquid ei scribere vacasse miremur:
tam multa scripsit: quam multa vir quicquid legere po-
tuisse credamus. Iste inquam vir tantus ingenio tan-
tusque doctrina: si rex velut diuinum de quibus
scribit oppugnatorem esset atque destructor: easque
non ad religionem sed ad superstitionem diceret perti-
nere: nescio utrum tam multa in eis ridenda: contem-
nenda: detestandaque describeret. Cum vero deos eos
de ita coluerit colendosque censuerit: ut in eo ipso
ope litterarum suarum dicat se timere ne pereant: non
incursum hostili: sed ciuium negligentia: de qua illos
velut ruina liberari a se dicit: et in memoria ho-
minum per huiusmodi libros recitari atque seruari: uti-
liore cura quam metellus de incendio sacra vestalia
et enee de troia excidiopemates liberasse pre-
dicat. Et tamen ea legenda seculis prodit: quae a sa-
pientibus et insipientibus merito abijcienda: et veri-
tati religionis inimicissima iudicantur. Quid exi-
stimare debemus: nisi boies acerrimum ac peritissi-
mum: non tamen scilicet spiritum libere: opprobrium fuisse suae ci-
uitatis consuetudine ac legibus: et tamen ea qui
bus mouebatur sub specie commendande reli-
gionis tacere noluisse?

Quae sit partitio varronis librorum suorum: quos
de antiquitatibus rerum humanarum diuina-
rumque composuit.

Capitulum iij.

Quadragesima et unum librorum scripsit anti-
quum. Hos in res humanas diuinasque di-
uisit: res humanas xxv. diuinas xvi.
tribuit: ista seculis ratione in ea partitio: ut rex hu-
manorum librorum senos quattuordecim daret. In-
tendit. n. qui agant: ubi agant: quando agant: quid
agant. In sex itaque primis de hominibus scripsit: in se-
cundis sex de locis: sex tertios de temporibus: sex
quartos eosdemque postremos de rebus absoluit.
Quater autem seni viginti et quattuor fiunt. Sed
unum singulare qui communiter prius de omnibus
loqueretur in capite posuit. In diuinis identidem
rebus eadem ab illo diuisionis forma seruata est
quantum attinet ad ea quae diis exhibenda sunt
Exhibentur enim ab hominibus in locis et tem-
poribus sacra. Nec quattuor quae dixi: libris
complexus est ternis. Nam tres priores de ho-
minibus scripsit: sequentes de locis: tertios de
temporibus: quartos de sacris et hic exhibeant: ubi
exhibeant: quoniam exhibeant: quod exhibeant subtilissi-
ma distinctione comedant. Sed quod oportebat di-
cere: et maxime id expectabat quibus exhibeant
de ipsis quodque diis tres descripsit extremos ut

Liber

gnges terni gndecim fieret. Sunt aut oēs vt dixim^o. xvi. qz i istoz exordio vnū singularem qz pri^o de hoib^o loqueret apposit. Quo absolu to cōsequēter ex illa gngpartita distributione tres pcedētes q ad hoies ptnēt ita subdiuisit: vt p^{ri}m^o sit de pōtificib^o: secūdus de augurib^o terti^o de. xv. viris sacroz. Secūdos tres ad loca ptnētes: ita vt i vno eoz de sacellis: altero de sacris edib^o diceret: terti^o de loc^o religiosis. Tres porro q istos sequūt: z ad tpa ptnēt. i. ad dies festos: ita vt vnū faceret de feriis: alterū de ludis circensib^o: de sceniciis tertiū. Quarto rū triū ad sacra ptnētū vni dedit cōsecratiōes alteri sacra pūata: vltimo publica. Hāc velut pōpā oblegoz i tribus qui restāt dii ipsi sequūtur extremi: quib^o iste vniuersus cult^o impen sus ē. In p^{ri}mo dii certi: i secūdo icerti: in terti^o cūctoꝝ in nouissimo dii p^{ri}cipui atqz selecti. In hac tota serie pulcherrime ac subtilissime distri butiōis z distinctionis vitam eternam frustra queri z sperari ipudētissime vel optari: ex his que iam dixim^o: z que deinceps dicenda sunt: cuius hominū: q corde obstinato sibi nō fuerit inimic^o facillime appet. Vel hominū. n. sūt ista instituta vel demonū non qles vocāt illi demo nes bonos: s; vt loquar apert^o imūdoꝝ spūuz z sine cōtrouerfia malignoz q noxias opiniōes qb^o aia hūana mag^o magisqz vaneſcat: z icōmū tabili eterneqz vītati coaptari atqz inherere nō possit: inuidētia mirabili z occulte iserūt cogi tatiōib^o ipioꝝ: z apte aliqñ ingerūt sensib^o z q pnt fallaci attestatiōe cōfirmāt. Iste ipse var ro ppter ea se pū de reb^o humanis: de diuinis at postea scripsisse testat: qz pū extiterit ciui tates: deinde hec ab eis instituta sunt. Vera aut religio: nō a terrena aliq ciuitate ē: s; plane ce lestem ipsa instituit ciuitatem. Eam vero inspi rat z docet verus deus dator vite eterne ve ris cultoribus suis.

¶ Qd ex disputatiōe varronis apud cultores deozum antiquiores: res humane qz diuine re periantur. Capitulu^o iij.

¶ Varronis igit cōfiteris ideo se p^{ri}o de re bus hūanis scripsisse: postea de diuinis quia diuie iste ab hoib^o institute sūt: bec rō ē. Sicut p^{ri}or ē ingt pictoz qz tabula picta: p^{ri}or faber qz edificii: ita p^{ri}ores sūt ciuitates: qz ea que a ciuitatib^o sūt instituta. Dicit aut se p^{ri}o scriptu^o fuisse de diis: postea de hoib^o: si de oi natura deoz scriberet: qñ hic de aliqua scribat

z nō de omni: aut ho ēt aliqua licet nō ois deo rū natura nō p^{ri}or debeat eē qz hominū: qd est q i illis trib^o nouissimis libris deos certos z in certos z selectos diligēter explicans: nullam deoz naturā ptermittere videt^o. Quid ē ergo qd ait: si de oi natura deoz z hominū scribere mus: p^{ri}o diuina absoluissem^o qz humana atti gissem^o. Aut. n. de omni natura deoz scribit aut de aliqua: aut oino de nulla. Si de omni: ppo nēda ē vtiqz reb^o hūanis. Si de aliq cur nō etiā ipsa res pcedat humanas: An indigna ē pferri ēt vniuerſe nature hominū pars aliqua deoz. Quod si multū ē: vt aliqua pars diuina prepo natur vniuersis reb^o humanis: saltē digna ē vt romanis. Rex qppe humanaz libros nō quā tum ad orbē terrarū: sed quātū ad solā romam ptnet scripsit. Quos tamē rex diuinarū libris se dixit scribēdi ordine merito p^{ri}uileſse vel p^{ri} scripsisse: sicut pictozē tabule picte: sicut fabz edificio aptissime cōfiteris: qz ēt iste res diuine si cut pictura: sicut structura ab hoibus institute sūt. Restat vt de nulla deoz natura scripsisse itelligat^o: neqz hoc apte dicere voluisse. sed itel ligentib^o reliqſse. Ubi. n. dicit nō ois: vſitate q dē intelligit aliqua. S; pōt itelligi z nulla: quo niā que nulla ē: nec ois nec aliqua ē. Nā vt ipse dicit: si ois eēt natura deozum de qua scriberet: scribēdi ordine rebus humanis preponenda esset. Ut autem z ipso tacente veritas cla mat: preponenda esset certe rebus humanis etiam si non omnis sed saltem aliqua esset. Re cte autem postponitur: ergo nulla est. Non ita qz rebus diuinis anteferre voluit res huma nas: sed z rebus veris noluit anteferre res fal sas. In his enim que scripsit de rebus humanis secutus est hystoriam rerum gestarum. Que autez de his quas diuinas vocat: quid nisi opi niones rerum vanarum. Hoc est mirum qd voluit subtili significatione monstrare non so lum scribens de his posterius qz de illis: sed etiam rationem reddens cur id fecerit. Quod si tacuisset: aliter hoc factum eius ab alijs for tasse defenderetur. In ea vero ipsa ratione quam reddit: nec alijs quicquam reliquit pro arbitrio suspicari: z satis probauit homines se preposuisse institutis hominum: non naturam hominum nature deozum. Ita se libros reruz diuinarum: non de veritate que pertinet ad naturam: sed de falsitate que pertinet ad erro rem scripsisse est confessus. Quod apert^o

us alibi posuit: sicut in quarto libro commemo-
raui ex nature formula se scripturum fuisse: si
nouam ipse conderet ciuitatem: Quia vero
iam veterem inuenerat: non se potuisse nisi ei
consuetudinez sequi.

De tribus generibus theologie scilicet varronem. scilicet vno fa-
buloso: altero naturali: tertioque civili. Capitulum. v.

Deinde illud quod est: quod tria genera theologie
dicuntur esse. id est rationis quod de diis explicat: eorum
que vnum mythicum appellari: alterum physico-
cologicum: tertium civile. Latine si versus admitteret gen-
us quod primum posuit fabulare appellarem: scilicet fabu-
losus dicamus: a fabulis enim mythicon dictus est
quoniam mythos grece fabula dicitur. Secundum autem
naturale dicat: id est a consuetudo locutionis ad-
mittit. Tertium etiam ipse latine enunciauit: quod ciui-
le appellat. Deinde autem mythicon appellant quo
maxime vtuntur poete: physicon quod philosophi: ci-
uile quod populi. Primum inquit quod dixi: eo sunt multa
contra dignitatem et naturam immortalium ficta. In hoc
enim est vt deus alius ex capite: alii ex femore sit
alii ex guttis sanguinis nati: In hoc vt dii fura-
tissimi: vt adulterauerint: vt fuerint boi: Denique
hoc omnia diis attribuunt: quod non modo in hominem: sed et
in contemptissimum hominem cadere possunt. Dic cer-
te vbi potuit: vbi ausus est: vbi iunctum putauit
quod a medicissimis fabulis nature deorum fieret
iniuria: sine caligine vllius ambiguitatis expres-
sit. Loquens enim non de naturali theologia: non de
civili: sed de fabulosa quam libere a se putauit esse
culpam. Videamus quid de altera dicat. Secun-
dum genus est inquit quod demonstrat: de quo multos li-
bros philosophi reliquerunt. In quibus est dii qui sunt
vbi: quod genus: quod ex quoniam tunc: an a semper no-
fuerint: an ex igne sint vt credit Erastus: an ex
numeris vt Pythagoras: ex atomis vt Epicu-
rus. Sic alia quod facilius intra parietes in scola quam ex-
tra in foro ferre possunt aures: Nihil in hoc genere
culpauit quod physico vocauit: et ad philosophos
pertinet: tantum eorum iter se controuersias commemora-
uit: per quos facta est dissidentium multitudo sece-
raz. Remouit tamen hoc genus a foro id est a populi: scho-
lis vero et parietibus clausit. Illud autem primum men-
daciissimum atque turpissimum a ciuitatibus non remo-
uit. O religiosas aures populi: atque ibi etiam
romanas. Quod de diis immortalibus philosophi
disputant: ferre non possunt: quod vero poete canunt:
et histriones agunt: quod contra dignitatem ac naturam
immortalium ficta sunt quod non modo in hominem sed
etiam in contemptissimum hominem cadere pos-

sunt: non solum ferunt: sed etiam libenter audi-
unt. Neque id tantum sed diis quoque ipsis hoc pla-
cere: et per hoc eos placandos esse decernunt.
Dixerit aliquis: hec duo genera mythicum et phy-
sicon id est fabulosus atque naturalis decernamur
ab hoc civili quod quo nunc agitur: unde illa et ipse
discernit: id est ipsum civile videamus: qualiter
explicet. Videamus quidem cur debeat decerni fa-
bulosus: quia falsum: quia turpe: quia indignum
est. Naturale enim a civili velle discernere quid
est aliud quam et ipsum civile fateri esse mendosum.
Si enim illud naturale est: quid habet reprehensio-
nis vt excludatur. Si autem hoc quod ciui-
le dicitur naturale est: quid habet meriti vt ad-
mittatur. Nec nempe illa causa est quare pri-
us scripserit de rebus humanis: posterius de di-
uinis quam in diuinis rebus non naturam sed homi-
num instituta secutus est. Intueamur sane et ci-
uilem theologiam. Tertium genus est inquit: quod in
urbibus ciues maxime sacerdotes nosse atque ad-
ministrare debet. In quo est: quos deos publi-
ce colere: que sacra et sacrificia facere quod quod
par sit. Adhuc quod sequitur attendamus. Prima
inquit theologia maxime accommodata est ad
theatrum: secunda ad mundum: tertia ad urbem.
Quis non videat cui palmam dederit. Utique se-
cunde quam supra dixit esse philosophorum. Hanc
enim pertinere testatur ad mundum: quo isti ni-
hil esse excellentius opinantur in rebus. Duas
vero illas theologias primam et tertiam: theatri
scilicet atque urbis distinxit ac iunxit. Videmus
enim non continuo quod est urbis pertinere pos-
se et ad mundum: quamuis urbes videamus
esse in mundo. Fieri enim potest: in urbe secun-
dum falsas opiniones ea colantur: et ea credan-
tur: quorum in mundo vel extra mundum na-
tura sit nusquam. Theatrum vero vbi est nisi
in urbe. Quis theatrum instituit nisi ciuitas.
Propter quod instituit: nisi propter ludos scenicos.
Vbi sunt ludi scenici: nisi in rebus diuinis de quibus
hi libri tanta solertia conscribuntur.

De theologia mythica id est fabulosa: et de ci-
uili contra varronem. Capitulum. vi.

Marce varro cum sis homo omnium
doctissimus: et sine vlla dubitatione do-
ctissimus: sed tamen homo non deus nec
spiritu dei ad videnda et annuntianda diuina iuxta
te libertatemque subiectus: cernis quidem quod sint res
diuine ab humanis nugis atque mendacijs diri-
mende: sed vitiosissimas populi opiniones et

Liber

consuetudines in superstitionibus publicis vere-
ris offedere: quod ab deorum natura abhorere: vel
talium quales ibi mundi elementis humani animi
suspiciant infirmitas: et sentio ipse cum eas visumque
consideras: et ois vestra litteratura circumsonat. Quid
hic agit humanum quod excelsissimum ingenium?
Quid tibi humana tam multiplex ingeniumque doctrina i-
bis agustis suffragat? Naturales deos colere
cupis: civiles cogis. Invenisti alios fabulosos
i quos liberi quod scitis cuomas: unde et istos civiles
velis nolisue perfidas. Dicis quippe fabulosos ac-
commodatos esse ad theatrum: naturales ad mundum: civi-
les ad urbem: cum mundus opus sit divinum: urbes vero
et theatra sint hominum: nec alij dii rideant in theatris
quod adorant in templis: nec alij ludos exhibeatis
quod cum quibus victimas imolatis. Quanto liberi sub-
tiliusque ista divideres diceres: alios esse deos natu-
rales: alios ab hominibus institutos. Sed de institutis
aliud brevis litteras poetarum. aliud sacerdotum: utraque
tamen ita esse in se amica consortio falsitatis: ut grate
sint utreque demonibus: quibus inimica est doctrina ve-
ritatis. Sequitur igitur paululum theologia: quam
naturalis vocat: de qua postea disserendum est: placet
ne tamen vitam eternam peti aut sperari a diis poe-
ticis et theatricis: ludicris scenicis? Absit immo
avertat deus verum tam immanem sacrilegumque demeritum:
Nunc ab eis diis: quibus hec placet et quod hec pla-
cat: cum eorum illic crimina frequentem: vita eterna
postcedat. Nemo ut arbitror visumque ad tantum precipitum
furiosissime impietatis insanit. Nec fabulosa
igitur nec civili theologia seipsum eternamque adipsi
tur vitam. Illa enim de diis turpia fingendo seiat:
hec favendo meretur. Illa mendacia spargit: hec col-
ligit. Illa res divinas falsis criminibus infectat: hec
eorum criminum ludos in divinis rebus amplectitur. Illa
de diis nefanda signum hominum carminibus per-
nat: hec ea deorum ipsorum festiuitatibus consecrat. Fa-
cinoza et flagitia numinum illa cantat: hec amat.
Illa perdit aut fingit: hec autem aut attestat veris
aut oblectat et falsis: abbe turpes: abbeque danabi-
les. Sed illa que theatra publica turpitudine
proficetur: ista que urbana est illius turpitudine
ornat. Vincit vita eterna spem: unde ista bre-
vis temporalisque polluit. An vero vita polluit consortium
nefariorum hominum: si se inserunt affectibus et affectio-
nibus nostris: et vitam non polluit societas demonum: qui
colunt criminibus suis? Si vis quod mali: si falsis quod
male? Nec cum dicimus videri fortasse cupias ni-
mis hanc re per ignaro potest: ea sola de diis talibus id-
igna maiestate divina et ridicula destitutaque cele-

brari: quod poeticis cantant carminibus: et ludis scen-
cis actant: sacra vero illa que non histrio sed sacer-
dotes agunt: ab omni esse de decore purgata et ali-
ena. Hoc si ita esset: nunquam theatricas turpitudines
in eorum honoremque celebrandas esse censeret: nunquam
eas ipsi dii preciperet sibi met et exhiberi. Sed ideo
nihil pudet: ad obsequium deorum talia gerere in the-
atris: quod similia gerunt in templis. Denique cum me-
morat auctor civilis theologia a fabulosa et na-
turali: tertia quidam sui generis distinguit. Contra-
ref: magis ea ex utraque temperata: quod ab utraque
separata intelligi voluit. At enim ea que scribunt po-
ete minus esse quam ut populi sequi debeant: quod autem philoso-
phi plusquam ut ea vulgus scrutari expediat. Que
sic abhorretur inquit: ut tamen ex utroque genere ad civi-
les rationes assumpta sint non paucis. Quare cum sint
communis cum propriis: una cum civilibus scribemus.
Et quibus maior societas debet esse nobis cum philo-
sophis quam cum poetis: non ergo nulla cum poetis. Et
tamen alio loco dicit de generationibus deorum magis
ad poetarum quam ad physicos fuisse populos inclina-
tos: Dic enim dixit quid fieri debeat: ibi quid fiat.
Physicos dixit utilitatis causa scripsisse: poe-
tas delectationis. At per hoc ea que a poetis scripta
populi sequi non debent: crimina sunt deorum: que tamen
delectat et populos et deos. Delectationis enim causa
sic dicit scribunt poete: non utilitatis. Et tamen scri-
bunt que dii expectant: populi exhibeant.
De fabulose atque civilis theologie similitudi-
ne atque concordia.

Capitulum. vij.

Ruocat igitur ad theologia civilis the-
ologia fabulosa et theatrica: scenica indi-
gnitatis et turpitudinis plena. Et hec to-
ta que merito culpanda et respuenda iudicat: pars
huius est que colenda et observanda censeat. Non sane
pars incongrua sicut ostendere institui: et que ab uni-
verso corpore aliena ipsoque illi conerxa atque
suspecta sit: sed oino consona: et tanquam eiusdem cor-
poris membrum convenientissime copulata. Quid
enim aliud ostendunt illa similia: forme: etates:
sexus: habitus deorum? Nunquid barbatum
iouem imberbem mercurium poete habent: po-
etifices non habent? Nunquid priapo mimini?
Nonne etiam sacerdotes enormia pudenda fece-
runt? An aliter stat adorandus in locis sacris: quam
procedit ridendus in theatris? Nam saturnus
senex: apollo ephebus: ita sunt persone histrio-
num: non ut sint statue obprobrium. Tur forculus
qui foribus preest: et limenitinus qui limini dii se-
masculi: atque in hos cardea femina est: que car-

in rem feruat: Nonne ista in rebus diuinarum libris reperunt: que graues poete suis carminibus indigna duxerunt? Nunquid diuina theatrica portat arma: et urbana simpliciter virgo est? Nunquid scenicus apollo citharista est: et ab hac arte delphicus vacat? Sed hec honestiora sunt in comparatione turpiorum. Quid de ipso ioue senserunt: quod eius nutrice in capitolio posuerunt? Nonne attestati sunt euemero: quod omnes tales deos non fabulosa garrulitate: sed historica diligentia homines fuisse mortalesque conscripsit? Epulones etiam deos parasitos iouis ad eius mensas quod constituerunt: quod aliud quam mimica sacra esse voluerunt? Nam parasitos iouis ad eius conuiuia adhibitos: si minus dixisset: risus utique quassim videret. Varro dixit: non cum irrideret deos: sed cum comedaret hoc dixit: diuinarum non humanarum rerum libri hoc eum scripsisse testantur. Nec vbi ludos scenicos exponere: sed vbi capitolina iura pandebat Denique a talibus vincitur et fatetur: sicut forma humana deos fecerunt: ita eos delectari humanis voluptatibus credidisse. Non enim et maligni spiritus suo negotio defuerunt: ut has noxas opiniones humanarum mentium ludificatione firmarent. Unde etiam illud est quod hercules edituus ociosus atque feriatuus lussit tesseriis secum utraque manu alternare: in vna constitutus hercule: in altera seipsum: sub ea conditione: ut si ipse vicisset de stipe repli sibi cenam pararet amicamque conducere. Si autem victoria herculis fieret: hoc idem de pecunia sua voluptati herculis exhiberet: et deinde cum a seipso tanquam ab hercule victus esset: debitas cenas et nobilissimam meretricem laurentinam deo herculi dedit. Est illa cum dormisset in templo vidit in somnis hercule sibi esse comixtum: sibique dixisse quod inde discedes: cui primum iuueni obuia fieret: apud illum esset inuentura mercede: quas sibi credere deberet ab hercule persolutam. Ac sic abeunti cum primum iuuenis diuissimus tarutius occurrisset: eamque dilectam secum diutius habuisset: illa herede relicta defunctus est. Que amplissima adepta pecunia: ne diuine mercedi videretur ingrata: quod acceptissimum putauit esse numinibus: populum romanum etiam ipsa scripsit heredem. Atque illa non comparere inuentum est testamentum. Quibus meritis eas ferunt etiam honores meruisse diuinos. Nec si poete fingeret: si mimici agerent: ad fabulosam thelogiam dicerent: proculdubio praeferre: et a ciuili thelogia dignitate separanda iudicarent. Cum vero hec de decora non poetarum sed po-

pulorum: non mimorum sed sacrorum: non theatrorum sed templorum id est non fabulose sed ciuili thelogia a tanto auctore prodant: non frustra histriones ludicris artibus fingunt deorum que tanta est turpitudine: sed plane frustra sacerdotes velut sacris ritibus conatur fingere deorum quam nulla est honestas. Sacra sunt iunonis: et hec in eius dilecta insula samo celebrantur: vbi ad nuptus data est ioui. Sacra sunt cereris: vbi a plutone rapta persepina queritur. Sacra sunt veneris: vbi amat ei adon apicino dente extinctus iuuenis fortissimus plagitur. Sacra sunt matris deorum: vbi atys pulcher adolescentem ab ea dilectus: et muliebri zelo abscessus: etiam hominum abscessus quos galos vocant infelicitate deplorat. Nec cum deformiora sint omni scenica feditate: quod est quam fabulosa de diis fingunt poetarum ad theatrum videlicet pertinencia: velut fecernere nituntur a ciuili thelogia: quam praeferre ad urbem volunt: quasi ab honestis et dignis indigna et turpia. Itaque potius est vni gratie debeantur histrionibus quam oculis hominum peccerunt: nec omnia spectaculis nudauerunt: quam sacrorum edium parietibus occultant. Quid de sacris eorum boni sentiendum est que tenebris opunt: cum tam sint obestabilia que proferunt in lucem? Et certe quid in occulto agant per abscessos et molles ipsi viderint. Eisdem tamen homines infelices ac turpiter eneruatos ac corruptos minime occultare potuerunt. Persuadeant cui possunt se aliquid sanctum per tales agere homines: quos inter sancta sua numerari atque versari negare non possunt. Nescimus quid agant: sed scimus per quales agant. Nouimus autem que agantur in scena que nunquam vel in choro meretricum: vbi nemo abscessus aut mollis intravit: et tamen etiam ipsa turpes et infames agunt: neque enim ab honestis agi debuerunt. Que sunt illa sacra quibus agendis tales elegit scitatas. Quales nec thymelica in se admittit obscenas. De interpretationibus naturalium rationum quas doctores pagani pro diis suis conantur ostendere.

Capitulum. viij.

Tenim habet ista physiologicas quasdam sicut aiunt id est naturalium rationum interpretationes. Quasi vero nos in hac disputatione physiologiam querimus et non thelogiam: id est rationem non nature sed dei. Quauis enim qui verus deus est non opinione sed natura sit deus: non tamen omnis natura deus est: quia hominis et pecoris et arboris et lapidis utique natura est: quorum nihil est deus

Liber

Si autem huius interpretationis quando agitur de sacris matris deorum caput est certe: quod mater deorum terra est: quid ultra querimus: quid cetera perscrutamur: quod evidentius suffragatur eis qui dicunt omnes istos deos homines fuisse. Sic enim sunt terrigenae: sicut terra eis est mater. In vera autem theologia opus dei est terra non mater. Veruntamen quoquomodo sacra eius interpretetur: et referant ad rerum naturas: viros muliebria pati non est secundum naturam: sed contra naturam. Hic moribus: hoc crimen: hoc dedecus habet inter illa sacra professione: quod in vitiosis hominum moribus vix habet inter totius mundi confessionem. Deinde si ista sacra quod scenicis turpitudinibus coniunguntur esse sedioza: hinc excusant atque purgant: quod habent interpretationes suas: quibus ostendantur rerum significare naturam: cur non etiam poetica similiter excusent atque purgent? Multi enim et ipsa ad eundem modum interpretati sunt usque adeo: ut quod ab eis immanissimum et infandissimum dicitur saturni filios suos deuorasse ita nonnulli interpretentur: quod logicae veritas temporis que saturni nomine significatur: quicquid gignit ipsa consumat. Vel sicut idem opinatur varro quod pertineat saturnus ad semina quae in terram de qua oriuntur iterum recidunt. Item et alij alio modo et similiter cetera. Et tamen theologia fabulosa dicitur: et cum omnibus huiusce modi interpretationibus suis reprehenditur: abijcitur: improbat: nec solum a naturali que philosophorum est: verum etiam ab ista civili de qua agimus: que ad vestros populosque pertinere asseritur: eo quod de diis indigna confixerit merito repudianda discernitur. Eo nimirum consilio: ut quoniam acutissimi homines atque doctissimi a quibus ista conscripta sunt: ambas improbandas intelligebant: et illam scilicet fabulosam: et istam civilem. Illas vero audebant improbare: hanc non audebant: illas culpandam preposuerunt: hanc eius similem comparandam exposuerunt: non ut hec pro illa tenenda eligeretur: sed ut cum illa respuenda intelligeretur: atque ita sine periculo eorum qui civilem theologiam reprehendere metuebant: utraque contempta ea quam naturalem vocant apud meliores animos inueniret locum. Nam et civilis et fabulosa ambe fabulose sunt: ambeque civiles: ambas inueniet fabulosas: qui vanitates et obscenitates ambarum prudenter inspexerit: ambas civiles quod ludos scenicos pertinentes ad fabulosam in deorum civili-

um festiuitatibus: et in vestrum diuinis rebus aduerterit. Quomodo igitur vite eterne dade potestas cuius deorum istorum tribuitur: quos sua simulacra et sacra coniungunt diis fabulosa apertissime reprobatis esse simillimos: formis: etatibus: sexu: habitu: coniugio: generationibus: ritibus: in quibus omnibus aut homines fuisse intelliguntur: et pro vniuscuiusque vita vel morte: sacra eis et solennia constituta hunc errorem insinuantibus firmitatibusque demonibus: aut certe ex qualibet occasione immundissimi spiritus fallendis humanis mentibus irrepisse?

De officijs singulorum deorum. Capitulum ix.

Quid ipsa numinum officia tam viliter minutatimque concisa: propter quod eis dicunt pro vniuscuiusque proprio munere supplicari oportere? Unde non quidem omnia sed multa iam diximus: nonne scurrilitati mimitur: quod diuine consonant dignitati? Si duas quod nutrices adhiberet infanti: quarum una nihil nisi escam. altera nihil nisi potum daret: sicut isti ad hec duas adhibuerunt deas edulicam et potinam: nempe desipere et aliquid mimo simile in sua domo agere videretur: liberum a liberameto appellare volunt: quod mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberetur. Hoc idem dicunt in feminis agere libera: quas etiam venerem putant: quod et ipsas perhibeat semina emittere. Et ob hoc libero eandem virile corporis partem in templo poni: femineam liberare. Et ob hoc addit mulieres attributas libero et vinum propter libidinem concitandam. Sic bacchanalia summa celebrantur insania: ubi varro ipse confitetur a bacchantibus talia fieri non potuisse: nisi mente commota. Nec tamen postea displicuerunt senatui saniori: et ea iussit auferri. Saltem hic tandem forsitan senserunt: quid immundi spiritus dum pro diis habentur in hominum possint mentibus. Nec certe non fierent in theatris: ludunt quippe ibi: non furiant: quanuis deos habere qui etiam ludis talibus delectentur simile sit furoris. Quale autem illud est: quod cum religiosum a superstitioso ea distinctione discernat: ut a superstitioso dicat timeri deos: a religioso autem tantum vereri ut parentes non ut hostes timeri: atque omnes ita bonos dicat: ut facilius sit eos nocentibus parcere quam ledere quenquam innocentem: tamen mulieri fete post partum tres deos custodes adhiberi commemorat: ne siluanus deus per

Sextus

22

noctem ingreditur: et veret: eorumque custo-
 dum significandorum causa tres homines circui-
 re limina domus: et in primo limen securi ferire:
 postea pilo: tertio duerrere scopis: ut his datis
 culture signis: deus Silvanus prohibeatur in-
 trare: quia neque arbores ceduntur ac putantur
 sine ferro: neque far conficitur sine pilo: neque
 fruges coaceruantur sine scopis. Ab his autem
 tribus rebus tres nuncupatos deos. Intercido-
 nem a securis intercisione. Pilumnus a pilo. De-
 uerram a scopis: quibus diis custodibus contra
 vim dei Silvani feta conservaretur. Ita contra
 dei nocentis seuitiam bonorum custodia non va-
 leret: nisi plures essent aduersus unum: eique as-
 pero honoratio: cultu et potestate siluestri signis cultu
 re tanquam contrariis repugnarent. Istane est in-
 nocentia deorum: ista concordia? Heccine sunt
 numina salubria urbium magis ridenda quam ludi-
 bria theatrorum? Lummas et femina coniugum
 tur adhibetur deus Jugatinus. sit hoc ferendus
 Sed domus est ducenda que nubis: adhibetur
 deus Domiducus. Ut i domo sit adhibetur de-
 us Domiducus. Ut maneat cum viro additur
 dea Matura. Quid ultra queritur? Parca-
 tur humane verecundie: peragat cetera concu-
 piscencia carnis et sanguinis: procurato secreto
 pudore. Quid impletur cubiculum turba numi-
 num: quando et Paranympbi inde discedunt: et
 ad hoc implentur: non ut eorum presentia cogi-
 tata maior sit cura pudicitie: sed ut femine sexu
 infirme: nouitate pauide: illis cooperantibus si-
 ne ulla difficultate virginitas auferatur? Ad-
 est enim dea virginensis: et deus pater subigus:
 et dea mater prema: et dea partunda: et venus et
 priapus. Quid est hoc? Sed omnino laborantes
 in illo opere virum ab diis adiuuari oportebat
 non sufficebat aliquis vnus aut aliqua vna. Num
 quid venus sola parum esset que ad hoc etiam
 dicitur nuncupata: quod sine eius vi femina virgo
 esse non desinat? Si ulla est frons in hominibus
 que non est in numinibus: nonne cum credunt
 coniugari tot deos utriusque sexus esse presen-
 tes: et huic operi instantes ita pudore afficiuntur:
 ut et ille minus moueatur et illa plus reluctetur.
 Et certe si adest virginensis dea ut virgini zona
 solvatur: si adest deus subigus ut viro subiga-
 tur: si adest dea prema ut subacta ne se commo-
 uat comprimatur: dea partunda ibi quid facit?
 Erubescat: eat foras: agat aliquid et maritus.
 Valde inonestum est: ut quod vocatur illa im-

pleat quisque nisi ille. Sed forte ideo toleratus:
 quia dea dicitur esse non deus. Nam si mascu-
 lus crederetur et partundus vocaretur: magis
 contra eum pro uxoris pudicitia posceret mari-
 tus auxilium: quam feta contra silvanum. Sed quod
 hoc dicam cum ibi sit et priapus nimis mascu-
 lus: supra cuius immanissimum et turpissimum
 fascinum sedere noua nupta iubebatur: more
 honestissimo et religiosissimo matronarum? Est
 adhuc et civilem theologia a theologia fabulo-
 sa: urbes a theatris: templa a scenis: sacra pon-
 tificum a carminibus poetarum velut res bone-
 stas a turpibus: veraces a fallacibus: graues a
 leuibus: serias a ludicris: appetendas a respu-
 dis qua possunt quasi conent subtilitate distin-
 gere. Intelligimus quid agant: illam theatricam
 et fabulosam theologiam ab ista civili pendere
 nouerunt: et ei de carminibus poetarum tanquam
 de speculo reflectare. Et ideo ista exposita quam
 damnare non audent: illam eius imaginez libe-
 rius arguunt et reprehendunt: ut qui agnoscunt
 quid velint et hanc ipsam faciem: cuius illa ima-
 go est detestentur. Quam tamen ipsi dii tanquam
 in eodem speculo se intuentes ita diligunt: ut quod
 qualesque sint in utraque melius videatur. Unde
 etiam cultores suos terribilibus imperijs concu-
 lerunt: ut immundiciam theologic fabulose sibi
 dicarent: in suis solennitatibus ponerent: in re-
 bus diuinis haberent: atque ita et se ipsos immun-
 dissimos spiritus manifestius esse docuerunt: et
 huius urbane theologie velut electe et probate
 illam theatricam abiectam atque reprobata mem-
 brum partemque fecerunt: ut cum sit vniuersa tur-
 pis et fallax atque in se contineat comenticios de-
 os: vna pars eius sit in litteris sacerdotum: altera
 in carminibus poetarum. Utrum habeat et
 alias partes: alia questio est. Nunc propter diui-
 sionem varronis: et urbanam et theatricam theo-
 logiam ad vnam civilem pertinere: satis ut opi-
 nor ostendi. Unde quod sunt ab eis filis turpitudinis: ab-
 surditatis: indignitatis: falsitatis: absit a viris reli-
 giosis: ut siue ab hac siue ab illa vita spes eterna.
 Deique et ipse varro memorare et enunciare deos
 cepit a conceptione hominis: quam nunc exorsus est a iano
 eaque serie perduxit usque ad decrepitem hominis mortem: et
 deos ad ipsos homines pertinetes clausit ad neminem deorum
 qui funeribus sensum carat. Deinde cepit deos alios
 ostendere: qui pertinerent non ad ipsum hominem: sed ad ea que
 sunt hominibus: sicuti est victus atque vestitus et quecumque
 alia que huic vite sunt necessaria: ostendens in

Liber

omnibus quid sit cuiusque munus: et propter quid cuique debeat supplicari. In qua vniuersa diligentia nullos demonstrauit vel nominauit deos: a quibus vita eterna poscenda sit: propter quam vnam proprie nos christiani sumus. Quis ergo vsque adeo tardus sit: vt non intelligat istius hominem ciuilem theologiam tam diligenter exponendo et apiendo: etiam illi fabulose idigne atque probrose similē demonstrando: atque ipsam fabulosam partē esse huiusmodi satis euidenter docendo: non nisi ipsi naturali quā dicit ad philosophos pertinere in animis hominum moliri locum: ea subtilitate vt fabulosam reprehendat: ciuilem vero reprehendere quidē nō audeat: sed pendendo reprehensibile ostēdat: atque ita vtraque iudicio recte intelligētū reprehendat: sola naturalis remaneat eligēda: id quod suo loco in adiutorio dei veri diligentius differēdus est.

De libertate Senecę: quę vebementi ciuilem theologiam reprehendit quę varro fabulosa. Cap. x.

Istas sane quę huic dñi sunt ne ista vrbana theologia tā diligētē theatricę simillima apte sic illa reprehendē audēt: Anneo Senecę quę nōnullis indicijs inuenimus apud nostrorum claruisse temporibus: nō quidem ex toto: vix ex aliquā parte nō defuit. Affuit. n. scribēti: viuēti defuit. Nā in eo libro quę cōtra supersticiōes scripta: multo copiosius atque vebementius reprehendit ipse ciuilem istam et vrbana theologiam quę varro theatricam atque fabulosā: Lucius. n. de simulacris ageret: sacros inquit imortales inuolabilescque deos in materia vilissima atque immobili dedicāt habuisse illis hominum ferarūque et piscium quidam vero mixto sexu diuersis corporibus induit: numina vocant: quę si spiritu accepto subito occurrerent monstraberen. Deinde aliquāto post cū theologia naturalē predicans quorūdā philosophorum sententias digessisset: opposuit sibi quonem: et ait. Hoc loco dicit aliquis. Credam ego celum et terrā deos esse: et supra lunā alios: infra alios. Ego ferā aut Platonē: aut peripateticū Stratonē: quorū alter fecit deū sine corpore: alē sine animo. Et ad hoc rñdens quid ergo tandē ingratum? Veriora vidēt Titi Tatij aut Romuli aut Tulli Hostilij somnia: Cloatinā titus tatiū dedicauit deā: picum tyberinū romulus: hostilius pauorē atque pallorem teterrimos hominum affectus: quorum alter mētis territe motus ē: alter corporis: ne morbus quidem sed color: Hec numina potius credes et celo recipies: De ipsi hominibus crudeliter turpibus quę libere scripsit. Ille igit viriles sibi par

tes apudat: ille lacertos secat. Ubi iratos hostes mentis: quis sic propitios merent? Vix autē nullo debent coli genere: si et hec volūt. Tantus ē perturbatione mentis et sedibus suis pulse furor: vt sic dii placent quę admodū ne quidem boies seuiunt teterrimi: et fabulas traditi crudelitatis. Tyranni lacerauerūt aliquorū membra: nemines sua lacerare inusserūt: in regie libidinis voluptate strati sunt quidam: sed nemo sibi ne vir esset iubente dño manus intulit. Se ipsi in templis strucidāt vulneribus suis ac sanguine supplicāt. Sicui intueri vacet quę faciūt quęque patiunt: inueniet tā indecora honestis: tā indigna liberis: tā dissimilia sanis: vt nemo fuerit dubitatur? furē eos Sic paucioribus furerent vti quę ferēdi eēt nūc sanitatis patrociniū ē insaniētū turba. Jā illa quę in ipso capitolio fieri solere cōmemorat: et irrepide oīno coarguit: quis credat nisi ab irridētibz aut furentibus fieri? Nam cū in sacris egyptijs osirim lugeri pñtū: mox autē de inuēto magnū fuisse gaudiū derisisset: cū pñtio ei inuētiōque fingat: dolor tñ ille atque leticia ab eis quę nihil pñderūt nihilque inuenerūt veraciter exprimat: huic tñ inquit furor certū tēpus ē. Tolerabile est semel in āno insanire: in capitolium puenire. Pudebit publicate demētie: quod si bi vanus furor attribuit officij: alius noia deos subicit: alius horas ioti nūciat: alius licet est: alius victor: qui vano motu brachiorū imitat vngentē. Sūt quę iunoni ac minerue capillos disponant longe a templo non tantum a simulacro stātes digitos mouent ornantiū modo: sunt quę speculum teneant: sunt quę ad vadimonia sua deos aduocent: sunt quę libellos offerant: et illos cām suam doceant. Doctus archimīnus senex iam decrepitus quoridie in capitolio mimū agebat: quasi dii libenter expectarent: quem illi homines deriserant. Omne illic artificum genus operantium dijs immortalibus desidet. Et paulo post. Vt tamen inquit etiam si supernacuum vsum: non turpem nec infames deo promittūt. Sedent quedam in capitolio quę se a ioue amari putant: nec iunonis quidem si credere poetis velis iracundissime respectu terrentur. Hanc libertatem varro non habuit: tantummodo poeticam theologiam reprehendere ausus est: ciuilem non ausus est: quam ille concidit. Sed si verū attendamus: deteriora sunt templa vbi hec aguntur: quę theatra vbi finguntur. Unde in his sacris ciuilia theologie has partes potius ele-

git seneca sapienti: vt eas in animi religione nō habeat: sed in actibus fingat. Hic enim que omnia sapiens seruabat tanq̃ legibus iussa: nō tanq̃ dijs grata. Et paulo post. Quid q̃ et matronia inq̃ deoz iūgm? et ne pie qdē: fratru sci licet et foroz? Bellonā marti collocamus: vulcano venerē: neptuno salaciā. Quosdā tñ celibes relinq̃mus: quasi cōditio defecerit: p̃scurū cū qdā vidue sint: vt populonia vel fulgora: et vīna rūmina: qbus nō miroz petitorē dēfuisse. Dēz istā ignobilē deoz turbā: quā lōgo euo lōga supstitio congeffit: sic inquit adorabimus: vt meminerimus cultū eius magis ad morē q̃ ad rē ptinere. Nec leges ergo ille nec mos ī ciuili theologia id instituerūt: qd dijs gratū esset: vlt ad rē ptineret. Sz iste quē p̃hilosophi quasi liberū fecerūt: tñ q̃ illustis ppli romani senator erat: colebat qd rephēdebat: agebat qd arguebat: qd culpabat adorabat: q̃ videlicet magnus aliq̃d eū p̃hilosophia docuerat: ne supstitiosus eēt ī mūdo: sed ppter leges ciuiliū morez q̃ boiuz: nō qdē ageret fingētē sceniciū ī theatro: sed imitaretur in templo: eo dānabilius: quo illa que mē daciter agebat sic ageret: vt eum populus veraciter agere existimaret. Scenicus autē ludē do potius delectaret: q̃ fallendo deciperet.

¶ Quid de iudeis seneca sēferit. Capl̃z. xj.

Hic iter alias ciuili theologie supstitio: nes rephēdit etiā sacramēta iudeoz: et maxime sab̃bata inutiliter eos facere affirmās: q̃ p̃ illos singulos septem īterpositos dies: septimā fere partē etatis sue pdant vacādo: et multa ī tpe vīgētia nō agēdo ledant. Xpiānos tñ iā tūc iudeis inimicissimos ī neutra parte cōmemorare ausus est: ne vel laudaret tra sue p̃rie veterē cōsuetudinē: vel rephēderet cōtra p̃p̃riā forsītā volūtatē. De illis sane iudeis cū loqr̃t ait. Cū iteris vlsq̃ eo sceleratissime gētis cōsuetudo cōualuit: vt p̃ oēs iā terras recepta sit victi victoribus leges dederūt: mirabā hoc dicēs: et qd diuinitus agerēt ignorās. Subiecit plane sententiā: qua significaret qd de illoz sacramētoz ratōe sentiret. Hic eiz. Illi tñ causas ritus sui nouerūt: et maior pars ppli facit: qd cur faciat ignorat. Sed de sacramētis iudeorum: vel cur vel quatenus instituta sint auctoritate diuina: ac postmodū a populo dei: cui vite eterne mysterium reuelatum est: tēpore quo oportuit eadez auctoritate sublata sint: et alias dixim? maxime cū aduersus manicheos agere

mus: et hoc ope loco oppoxtiōne dicēdū est. Quod gētilium deoz natiuitate detecta: nequeat dubitari eternā eos vitā nemini p̃stare: q̃ nec ipsam adiuuant tēporalem. Capitulū. xij.

Nunc autē propter tres theologias quas greci dicunt mỹthicem: p̃hysicem: politicem: latine autē dici possunt: fabulosa: naturalis: ciuili: q̃ neq̃ de fabulosa quam ipsi multorum falsoz q̃ deoz cultozes liberrime rephēderūt: neq̃ de ciuili cuius illa pars esse conuincitur: cuiusq̃ et ista simillima vel etiā deterior inuenit: speranda est eterna vita: si cui satis non sunt que in hoc volumine dicta sunt: adiungant etiā illa que in superioribus libris et maxime quarto: de felicitatis datore deo plurima disputata sunt. Nam cui nisi vni felicitati propter vitam eternā consecrandi hoies essent si dea felicitas esset? Quia vero nō dea sed munus est dei: cui deo nisi datore felicitatis consecrandi sumus: qui eternam vitam vbi vera est et plena felicitas pia caritate diligimus? Non autem datorem esse felicitatis quēq̃ istozum deozum qui tanta turpitudine coluntur: et nisi ita colantur multo turpius irascuntur: atq̃ ob hoc se spiritus immundissimos confitentur: putō ex his que dicta sunt nemine dubitare oportere. Porro qui non dat felicitatem: vitā quo modo possit dare eternam? Eam quippe vitā eternam dicimus: vbi est sine fine felicitas. Nā si anima in penis viuit eternis: quibus et ipsi spiritus cruciabuntur immundi: mors illa potius eterna dicenda est q̃ vita. Nulla quippe maior et peior est mors q̃ vbi non moritur mors. Sed q̃ anime natura per id q̃ immortalis creata est sine qualicūq̃ vita esse non potest: summa eius mors est alienatio a vita dei in eternitate supplij. Vitam igitur eternam id est sine vllō fine felicem: solus ille dat qui dat veram felicitatem. Quāq̃ illi quos colit theologia ista ciuili dare non posse conuicti sunt: non solū propter ista temporalia atque terrena quod superioribus quinque libris ostendimus: sed multo magis propter vitam eternam que post mortē futura est: quod isto vno etiam illis cooperatibus egimus: colendi non sunt. Sed quoniam veterose consuetudinis vis nimis in alto radices habet: sicui de ista ciuili theologia respuenda atque vitanda parum videoz disputasse: in aliud volumen quod huic opitulante deo subiungendum est animum intendat.

Liber

Aurelij augustini de ciuitate dei liber septim^{us}
An cum in theologia ciuili deitatem non esse
constiterit: in selectis dijs eam inueniri posse cre
dendum sit.
Capitulum primum.

Fligentius me pra-

Duas et veteres opiniones veritati
pietatis inimicas: quas tenebrosas
animis altius et tenacius diuturn^{us} humani ge
neris error infixit: euellere atq; extirpare conā
tē: et illius gratie q; hoc vt verus deus potest p
meo modulo i eius adiutorio cooperatē igenia
celeriora atq; meliora gbus ad hāc rē superio
res libri satis supq; sufficiūt: patiēter et equami
niter ferre debebūt: et ppter alios nō putare su
pfluū qd iā sibi sentiūt nō necessariū. Multuz
magna res agit: cu; vera et vere scā diuinitas:
quāuis ab ea nobis etiā huic: quā nūc gerimus
fragilitati necessaria subsidia pbeant: nō tantū
ppter mortalis vite trāsitorij vaporē: sed pro
pter vitā brāz q; nō nisi eterna est q; rēda et colē
da p̄dicat. Hāc diuinitatē vel vt sic dixeris dei
tatē: nā et hoc verbo vti iā nostros nō piget: vt e
greco exp̄ssius trāsferūt: qd illi theoteta appel
lāt. Hanc ergo diuinitatē siue deitatem nō esse i
ea theologia: quā ciuile vocāt: q; a marco varro
ne. x. vi. voluminibus explicata est: idest nō pue
niri ad eterne vite felicitatē talij deoz cultus:
quales a ciuitatibus qualiterq; colendi instituti
sunt: cui nōdū psuasit sextus liber: que; p̄xime
absoluimus: cū istū fortitā legerit. qd de hac q;
sione expediēda vltius desideret non bēbit.
Fieri eis nō potest: vt saltez deos selectos atq;
p̄cipuos quos varro volumine cōplexus est vl
timo: de qbus paz dixim^{us}: q; q; colēdos ppter
vitā brāz: q; nō nisi eterna est opinet. Qua in re
nō dico: qd facitius ait tertulianus fortasse q;
verius. Si di; eligunt vt bulbi: vtiq; ceteri re
probi iudicant. Nō hoc dico: video enī etiā ex
electis seligi aliquos ad aliqd maius atq; p̄st. ti
us: sicut i militia: cū tyrones electi fuerit: ex his
quoz eligunt ad opus aliqd maius armor. Et
cū eligunt i ecclia q; fiat p̄positi: nō vtiq; ceteri
reprobant: cū oēs boni fideles electi meriti nū
cupent. Eligunt i edificio lapides angulares:
nō reprobatis ceteris q; structure partibus alijs
deputant. Eligunt vne ad vescēdū: nec repro
bant alie: quas reliquimus ad bibēdū. Nō opus ē
mīta pquirere: cū res i apto sit. Quāobrē nō ex
hoc q; di; ex multis qdē electi sunt: vel is q; scri

psit: vel eoz cultores: vel di; ipsi vituperandi
sunt: sed aduertendum potius quānam isti sint: et
ad quā rem selecti videantur.

Qui sint di; selecti: et an ab officijs viliorum
deoz habebantur excepti. Capitulum. ij.

Hos certe deos selectos varro vnius li
bri cōtēptione cōmēdat. Janū: iouē: sa
turnū: genij: mercurij: apollinē: mar
tē: vultanū: neptunū: solē: ozcū: libez p̄rem: tel
lurē: ceterē: iunonē: lunā: dianā: minervā: vene
rē: vestā. In qbus oibus ferme viginti duode
cim mares octo sunt femine. Hec numina vtrū
propter maiores in mundo administrationes se
lecta dicuntur: an q; populis magis innotuerūt
maiorq; est eis cultus exhibitus. Si propterea
quia opera maiora ab his administrantur i mū
do non eos inuenire debuimus inter illaz quasi
plebeiam numinū multitudinem minutis opus
culis deputatam. Nam ipse primum ianus cu;
puerperium concipitur: vnde illa cuncta opera
sumunt exordium: minutatim minutis distribu
ta numinibus aditus aperit recipiendo semini.
Ibi est et saturnus propter ipsum semen. Ibi li
ber qui marem effuso semine liberat. Ibi libe
ra: quā et venerem volunt: quē hoc idem be
neficiū conferat femine: vt etiā ipsa emissio
femine liberetur. Omnes hi ex illis sunt qui se
lecti appellantur. Sed ibi est et dea mena: q; mē
struis fluozibus p̄est: quāuis iouis filia tamen
ignobilis est. Et hanc prouinciam fluozum men
struozum in libris selectorum deozum ipsi iuno
ni idem auctor assignat: quē in dijs selectis etiā
regina est: et hic tanquam iuno lucina cum eadē
mena priuigna sua eidem cruozī p̄sident. Ibi
sunt et duo nescio qui obscurissimi vitumnus et
sentinus: quozum alter vitam: alter sensus pu
erperio largiuntur. Et nimirum multo plus
p̄stant cum sint ignobilissimi: q; illi tot proce
res et selecti. Nam profecto sine vita et sensu
quid est illud totum quod muliebri vtero gerit
ur: nisi nescio quid abiectissimum lūmo ac pul
neri comparandum?

Quam nulla sit ratio quē de selectione quo
rūdā deoz possit oīdi: cur mltis iherozib^{us} ex
cellētiōr administratio deputet. La. iij.

Que igitur causa tot selectos deos ad
hec opera minima compulit: vbia vi
tumno et sentino quos fama obscura recondit:
in huius munificentie partitione superentur?
Conferunt enim selectus Janus aditum et quasi

Janus semi
Conferunt
ne vito. Col
nus ē femin
sola sed cū
ad eius quo
fert vitūm
fert sentinu
vno tāto ill
ipse res abi
tur. Sicut
fecto potio
ratione vt p
vita sensu
sentini meri
q; deos viti
cator magis
admissor: se
liber et libera
que semina i
sumq; peru
tura a dijs se
p̄st illoz: di
datur omni
ideo illi et i
rito attribu
mmationem
ratioe scilicet
rū i libera: et
tuendos bon
et pariendoz
nomib^{us} femi
quid respon
et ipsos veli
sentini pote
eos sublimi
terra et ex ter
deos sydere
atq; sentino
scūt et sentin
g facit oia
ber et sensu
partibus et
q; sentino:
uer saliter
illa carnali
ne sunt
inueniunt q
tota sua no
facere cū ig

Septimus

26

Januā semini: cōfert selecti Saturni semē ipz
 Confert selectus liber eiusdē seminis emissio/
 nē viris. Cōfert hoc idē libera: q̄ ceres seu ve/
 nus ē feminis. Confert selecta iuno: et hec non
 sola sed cū mena filia iouis fluores menstruos
 ad eius quod conceptū est incrementū. Et con/
 fert vitūnus obscurus et ignobilis vitam: con/
 fert sentinus obscurus et ignobilis sensū. Que
 duo tāto illis reb⁹ prestantiora sunt quanto et
 ipse res abbis in intellectu ac ratione. vincun/
 tur. Sicut. n. que ratiocinantur et intelligūt p/
 secto potiora sunt his que sine intellectu atq;
 ratione vt pecora viuūt et sentiūt: ita et illa que
 vita sensuq; sūt predita: his que nec viuūt nec
 sentiūt merito pferuntur. Inter selectos ita
 q; deos vitūnus viuificator: et sentinus sensifi/
 cator: magis haberi debuerūt q̄ ianus seminis
 admissor: et saturnus seminis dator vel sator: et
 liber et libera semini cōmotores vel emissores
 que semina idignū est cogitare: nisi ad vitā sen/
 sumq; peruenerint: que munera selecta nō dā/
 tur a dijs selectis: sed a quibsdā incognitis: et
 pre illorū dignitate neglectis. Quod si respon/
 detur omniū initioz ianuū habere potestatem et
 ideo illi etiam quod aperiat coceptum nō ime/
 rito attribui: et omniū seminiū saturnū: et ideo se/
 minationem quoq; hominis nō posse ab ei⁹ ope/
 ratione seiungi: et omniū seminiū emittēdoz libe/
 rū et liberā: et ideo etiā his pcesse que ad substi/
 tuendos homines ptinent omniū purgādoz
 et pariēdoz iunonē: et ideo eā nō deesse purga/
 tionib⁹ feminay et partibus hominū. Querāt
 quid respondeant de vitūno et sentino: vt
 et ipsos velint habere omnium que viuunt et
 sentiūt potestātē. Quod si cecidit: attēdāt q̄
 eos sublimi⁹ locaturi sint. Nā semini⁹ nasci in
 terra et ex terra ē: viuere aut atq; sentire etiam
 deos sydereos opinātur. Si aut dicit vitūno
 atq; sentino hec sola attributa que i carne viuē/
 scūt et sensibus adminiculātur: et cur nō de ille
 q̄ facit oia viuere atq; sentire et carni vitā pre/
 bet et sensuz: vniuersali opere hoc mun⁹ etiam
 partibus tribuēs: et quid opus ē vitumno at/
 q; sentino: si ab illo qui vite et sensib⁹ preest vni/
 uersaliter cūcta regūtur: et his quasi famulis
 ista carnalia velut extrema et ima cōmissa sūt.
 Ita ne sunt illi selecti destituti familia: vt non
 inuenirēt quib⁹ etiā ipsi ista cōmitterēt: sed cuz
 tota sua nobilitate qua visi sunt eligēdi opus
 facere cū ignobilib⁹ cogerētur: Juno selecta et

regina. iouisq; soror et coniunx: hec tamē iterdu/
 ca ē pueris: et opus facit cū deabus ignobilissi/
 mis abeona et adeona. Ibi posuerunt et mentē
 deam: que faciat pueris bonā mētē: et iter sele/
 ctos ista nō ponitur: quasi q̄quā maius presta/
 ri homini pōr. Ponit aut iuno: q; iterduca est et
 domiduca: quasi quicq; proficit iter carpe: et do/
 mū duci: si mēs nō ē bona. Lūius muneris deā
 selectores isti inter selecta numina minime po/
 fuerūt. Que profecto et minerue fuerat pfe/
 rēda: cui p ista minuta opera pueroz memoriā
 tribuerūt. Quis. n. dubitet multo esse melius
 habere bonā mētē: q̄ memoriā quantalibet in/
 gentem? Nemo. n. malus est qui bonam habet
 mētē. Quidā vero pessimi memoria sunt mira/
 bili: qui tanto peiores sunt quanto minus pos/
 sunt quod male cogitāt obliuisci. Et tamen mi/
 nerua ē inter selectos deos: Mentē aut deaz
 turba vilis operuit. Quid de virtute dicā: qd
 de felicitate de quibus in quarto libro plura iā
 diximus: quas cū deas haberent: nulluz eis lo/
 cū inter selectos deos dare voluerunt: vbi de/
 derūt Marti et Orco vni effectoz mortuū alte/
 ri receptoz. Cū igitur in his minutis operibus
 que minutatim dijs pluribus distributa sunt:
 etiā ipsos selectos videamus: tanquā senatus
 cum plebe pariter operari: et inueniamus a q/
 busdam dijs qui nequaquam selegendi putati
 sunt: multo maiora atq; meliora administrari:
 q̄ ab illis qui selecti vocantur: restat arbitrari
 non propter prestantiores in mūdo administra/
 tiones: sed quia prouenit eis: vt populis magis
 innotescerent: selectos et precipuos nuacupa/
 tos. Unde dicit etiam ipse Varro: q; dijs qui/
 busdam patribus et deabus matribus: sicut ho/
 minibus ignobilitas accidisset. Si ergo felici/
 tas ideo fortasse inter selectos deos esse nō de/
 buit: q; ad istam debilitatē non merito: sed for/
 tuitu peruenerit: saltem inter illos vel potius
 pre illis fortuna poneretur: quā dicunt deam
 non rationabili dispositione: sed vt temere ac/
 ciderit sua cuiq; dona conferre. Nec in dijs se/
 lectis tenere apicem debuit: in quibus maxi/
 me quid posset ostendit: quando eos videmus
 non precipua virtute: non rationabili felicitate:
 sed temeraria: sicut coruz cultores de illa sen/
 tiūt fortune potestate selectos. Nā et vir diser/
 tissim⁹ Salustius etiam ipsos deos fortassis at/
 tēdit cū diceret. S; pfecto fortuna in omni re
 dominaat ea res cūctas ex libidine magis q̄ ex

Liber

vero celebrat obscuratq. Non. n. possunt iu-
nire causam: cur celebrata sit venus et obscura
ta sit virtus: cum ab istis ambax consecrata sint
numina: nec comparanda sint merita. At si hec
nobilitari meruit: quod plures appetunt venerem
q. virtute: cur celebrata est dea minerva: et ob-
scurata est dea pecunia: cum in genere humano
plures alliciat auaricia q. peritia: et in eis ipsis
q. sunt artificiosi: raro iuenies hominem qui non ha-
beat arte sua pecuniali mercede venalem: plu-
risq. pendat semper propter quod aliquid fit:
q. id propter quod illud fit? Si ergo insipientis
iudicio multitudinis facta est deorum ista sele-
ctio: cur dea pecunia minerue prelatam non est: cum
propter pecuniam sint artifices multi? Si autem
paucorum sapientium est ista distinctio: cur non pre-
lata est veneri virtus? cum ea longe ratio preferat?
Saltem certe ut dixi ipsa fortuna que sicut pu-
tant qui ei plurimum tribuunt in omni re domina-
re: res cumctas ex libidine magis q. ex vero cele-
brat obscuratq: si tantum et in deos valuit: ut te-
merario iudicio suo quos vellet celebraret: ob-
scuraretq. quos vellet: precipuum locum haberet
in selectis: que in ipsos quoque deos tam preci-
pue est potestatis. An ut illic esse non posset nihil
aliud est ipsa fortuna nisi aduersam putanda est
habuisse fortunam? Sibi ergo aduersata est: que
alios nobiles faciens: nobilitata non est.

Melius actus est cum diis inferioribus qui
nullis infamatur opprobriis: q. selectis quorum
tate turpitudines celebrantur. Capitulum iij.

Ratulerur autem diis istis selectis quis-
quam nobilitatis et claritudinis appeti-
tor et deos dicere fortunatos: si non eos
magis ad iniurias q. ad honores selectos vide-
ret. Nam illam infamam turbam ipsa ignobili-
tas texit: ne obtruncet opprobriis. Ridemus qui
dem cum eos videmus figmentis humanarum
opinionum partiti inter se operibus distributos
tanquam minuscularios vectigalium conducto-
res vel tanquam opifices in vico argentario: ubi
vnum vasculum ut perfectum exeat per multos
artifices transire cum ab vno profecto perfici pos-
set. Sed aliter non putatum est operatum multitudi-
ni consulendum: nisi ut singulas artis partes cito et
facile discerent singuli: ne omnes in arte vna
tarde et difficile cogerentur esse perfecti. Verum
tamen vix quisquam reperitur deorum non selecto-
rum: qui aliquo crimine famam traxit infame
vix autem selectorum quispiam qui non in se no-

tam contumelie insignis acceperit: illi ad isto-
rum humilia opera descenderunt: isti in illorum
sublimia crimina non venerunt. De iano quidem
non mihi facile quicquam occurrit: quod ad pro-
brum pertineat. Et fortassis talis fuit ut inno-
centius vixerit: et a facinorosis flagitiisque remoti-
us. Saturnum fugientem benignus excepit: cum ho-
spite pariter esset regnum: ut et ciuitates singulas
corderent: iste ianiculum: iste saturniam. Sed isti in
cultu deorum omnis dedecoris appetitores: cu-
ius vitam minus turpe inuenerunt: eum simu-
laci monstruosa deformitate turparunt: nunc est
bifrontem: nunc etiam quadrifrontem tanquam gemi-
num facientes. An forte voluerunt: ut quoniam
plurimi dii selecti erubescenda perpetrando am-
serant frontem: quanto ille innocentior esset tan-
to frontosior appareret?

De paganorum secretiore doctrina: physice
rationibus. Capitulum v.

Ed ipsorum potius interpretationes physicas
audiamus: quibus curpitudine miserrimi
erroris velut altioris doctrine specie
colorare conatur. Primum eas interpretationes sic
varro commendat: ut dicat antiquos simulacra
deorum et insignia ornatusque finxisse. Que cum oculis
aduerterent: hi qui adissent doctrine mysteria
possent animam mundi ac partes eius. id est deos veros
aio videre: quorum simulacra specie hominis fe-
cerunt hoc videri secutos: quod mortali animus qui
est corpe humano simillimus est immortalis animi: tam
quam si vasa ponerent causa notandorum deorum: et in
liberide enophorum sisteret quod significaret vnum
quod continet id quod continetur: ita per simulacrum
quod formam haberet humanam: significari animam
rationalem: quod eo velut vase natura ista soleat con-
tineri cui nature deum voluit esse vel deos. Hec
sunt mysteria doctrine: que iste vir doctissimus pene-
trauerat vnum in lucem ista perferret. Sed ob hoc acutissi-
me: nunc in istis doctrine mysterijs illam prudentiam
perdidisti: que tibi sobrie visus est: quod hi qui primum popu-
lis simulacra constituerunt et metu demperunt ci-
uibus suis et errore addiderunt: castiusque deos si-
ne simulacris veteres obfuisse romanos? Hi
non tibi fuerunt auctores: ut hec contra posterio-
res romanos dicere auderes. Nam et si illi antiqui
simulacra coluissent: fortassis totum istum sen-
sum de simulacris non constituedis iterum et timoris
silentio premeres: et in huiusmodi perniciosis va-
nitasque figmentis mysteria ista doctrine loquutus
et elatius predicares. Alia tamen tua tam docta et in-

Septimus

LA

eniosa vbi te multū dolemus p hec myste ria doctrine: ad deū suū idest a quo facta ē: nō cum uo scā ē: nec cuius portio sed cuius conditio ē: ec q ē oīz aīa: sed q fecit oēs aīaz: quo solo illu trāte fit aīa bīa: si eius grē nō sit ingrata: nullo nodo potuit puenire: Uex ista mysteria doctri ne q̄lia sint quātiqz pēdēda: q̄ sequūtur oīdūt. Fate ē iterim vir iste doctissimus: aīaz mūdi ac partes ei⁹ esse veros deos: viñtelligit totā ei⁹ theologia ēā ipsam scilicet nālē cui p̄mū tribuit vsqz ad aīe rationalis nāz se extēdere potuisse. De nālī ei⁹ paucissima p̄loqui i hoc libro: i quo videbimus vtrū p̄tēptationes physiologicas ad hāc nālē possit referre ciuīlē: quā de dijs se/ ecti vltimā scripsit: qd si potuerit: tota nāliserit. Et qd opus erat ab ea ciuīlē rāta cura distinctōis abūgere. Si aut recto discrimine separata ē: qñ nec ista vera ē q̄ illi nālīs placet: puenit enī vsqz ad aīaz: nō vsqz ad vēr deū q̄ fecit z aīam: quāto ē abiectior z falsior ista ciuīlis: q̄ maxime circa corporūz est occupata natura: sicut ipse interpretationes eius ex quibus quedam neces saria cōmemorare me oportet: tanta ab his ex/ quisite z enucleate diligentia demonstrabunt. De opinione varronis: q̄ arbitrat⁹ ē deū esse aīaz mūdi: q̄ tñ in partibus suis habent animas multas: quorum diuina natura sit. Caplm. vi.

Dicit ergo idē varro adhuc de nālī theo logia p̄loquē: deū se arbitrari eē aīaz mūdi: quē greci vocant cosmon: z hūc ipz mūdū esse deū. Sicut hoīez sapiētē cū sit ex corpore z aīo: tñ ab aīo dici sapiētē: ita mūdū deū dici ab aīo cū sit ex aīo z corpore. Hic vide/ tur quoquomodo cōfiteri vñū deū: s; vt plures etiā itroducat: adiūgit mūdū diuidi i duas par tes: idest celū z terrā. Et celū bifariū i ethera z aera: terrā vero i aquas z humū. Egbus sūmū eē ethera: scōz aera: tertiā aquā: i finā terram. Quas oēs partes q̄tuor aīaz eē plenas: i ethe/ re z aere i mortaliū. i aq̄ z terra mortaliū. A sum mo aut circuitu celi vsqz ad circulū lune ethe/ reas aīas eē astra ac stellas: easqz celestes deos nō modo itelligi eē: s; etiā videri. Inter lunē ve ro gyz z nimboz ac ventoz cacumina aereas eē aīas: s; eas aīo nō oculis videri: z vocari be/ roas z lares z genios. Hec ē videlicet breuiter i ista p̄locutōe p̄posita theologia nālīs: q̄ nō hu/ ic tñ: s; z mltis p̄his placuit: de q̄ tūc diligētius disserēdū ē: cū de ciuīlī q̄tū ad deos selectos at/ tinet: z opitulante deo vero qd restat iplenero.

An rationale fuerit ianum et terminum in duo nomina separari. Capitulum. vii.

Ianus igitur a quo sumpsit exordium: quero quis nam sit? Respondetur mū dus est. Brevis est hec plane atqz aper ta responsio. Cur ergo ad eum dicuntur rerum initia pertinere: fines vero ad alterum quē ter/ minū vocant? Nam propter initia z fines: duo bus istis dijs duos menses perhibēt dedicatos: preter illos decem quibus vsqz ad decembrem caput est martius: ianuarium iano: februarium termino. Ideo terminalia eodem mense februa rio celebrari dicunt: cum sit serum purgatorū: quod vocant februm: vnde mensis nomē acce/ pit. Nunquid ergo ad mūdū qui ianus est ini/ tia rerum pertinent: z fines non pertinent: vt al ter illis deus p̄ficeretur? Nonne omnia que in hoc mundo fieri dicunt: in hoc etiam mundo terminari fatentur? Que est ista vanitas: i ope/ re illi dare potestatem dimidiam: in simulacro faciem duplam? Nonne istum bifrontem mul to elegantius interpretarentur: si eundem z ia/ num z terminum dicerent. atqz initijs vnam fa/ ciem sinibus alteram darent: quoniam qui ope ratur vtrūqz debet intendere? In omni enim motu actionis sue qui non respicit initium: non prospicit finem. Unde necesse est: vt memorie respicienti prospiciens cōnectatur intentio. Nā cū exciderit quod ceperit quomodo finiat non inueniet. Quos si vitam beatam in hoc mundo inchoari putarent. extra mūdum perfici: z ideo iano idest mundo solam initioz tribuerent po testatem: p̄fecto ei p̄ponerent terminū: eū qz a dijs selectis non alienarent. Quat⁹ etiaz nunc cum in istis duobus dijs initia rerum tem/ poralium finesqz tractantur: Terminū debuit dari plus honoris. Maior enim letitia est: cum res queqz perficitur: sollicitudinis auzes plena sunt cepta: donec pducant⁹ ad finē: quē q̄ aliqd incipit: maxime appetit: intendit: expectat: ex/ optat: nec de re inchoata nisi terminē exultat. Ob quam causam cultores iani bifrontem imaginem ipsius finxerunt: quam tamen etiam quadriformem videri volunt. Capitulum. viii.

Ed iam bifrontis simulacri interpreta tio proferatur. Duas enim facies ante z retro habere dicitur: q̄ hiatus noster cum os aperimus mundo similis videatur: vn/ de z palatum greci ora non orum appellant: et nonnulli inquit poete latini celum vocauerunt

Liber

palatū: a quobiātu oris et foris esse aditū addē-
tes versus: et introitus ad fauces. Ecce quo p̄di-
tus ē mūdus. p̄pter palatū nostri vocabulū vel
grēcū vel poētīcū. Quid autē hoc ad aīaz qđ ad
vitā eternā. p̄pter solas salūas colat hic deus
qbus partim glutiedis partim expuēdis sub ce-
lo palatū vtracq; pandit ianuā. Quid est porro
absurdius: qđ ī ipso mūdo non iuēntre duas ia-
nuas ex aduerso sitas: p̄ quas vel admittat ad
se aliquid intro: vel emittat a se foras: et de nostro
ore et guttore: quoz similitudinē mūdus nō ha-
bet: velle mūdi simulacrū cōponere iano. p̄pter
solū palatū: cuius similitudinē ianus nō habet.
Cū vero eū faciūt quadrifrōtē: et ianū geminū
appellant: a quatuor mūdi partibus hoc iter p̄-
tantur: quasi aliquid spectet mundus foras: sicut
per oēs facies ianus. Deinde si ianus est mūdus
et mundus quatuor partibus constat: falsum est
simulacrū iani: qz ianus et si quadrifrons legi-
tur: nūq; tū quadrīianus inuenitur. Aut si. p̄pterea
vex est quia etiam nomine orientis et occidētis
totus solet mundus intelligi: nunquid cū duas
partes alias nominamus septentrionis et aūstri
sicut illū qđrifrōtē dñt geminū ianū: ita qđq; ge-
minū dīcturus est mūdū. Non habet oīno vñ
de quatuor ianuas: que intrantibus et exeuntibus
pateant interpretentur: ad mundi similitu-
dinem: sicut de bīfronte quod dicerent saltem ī
ore hominis inuenerūt: nisi neptunus forte sub
ueniat et porrigat piscē: cui p̄ter biatū oris et gut-
turis etiā dextra et sinistra fauces paterent. Et
trībāc vanitatē per tot ianuas nulla effugit aīa
nisi que audit veritatem dicētē: ego sum ianuā.
De iouis potestate: atque eiusdem cum iano
comparatione.

Capitulum. ix.

IQuem autem qui etiam iuppiter dicitur: quē velit intelligi exponat. Deus est inquit habens potestatem causa-
rum: quibus aliquid fit in mundo. Hoc qđ ma-
gnū sit nobilissimus virgilij versus ille testa-
tur. Felix qui potuit rerum cognoscere causas
Sed cur ei preponitur ianus: hoc nobis vir ille
acutissimus doctissimusque respōdeat. Quo-
ntam penes ianum inquit sunt prima: penes io-
uem summa. Merito ergo rex omnium iuppi-
ter habetur. Prima enim vincuntur a summis
quia licet prima precedant tempore: summa su-
perant dignitate. Sed recte hoc dicere: si pri-
ma factorum discernentur et summa: Sicut eis
initium facti est proficisci: summum peruenire:

initium facti inceptio discendi: summum perue-
ptio doctrine: ac sic i omnibus prima sunt initia
summaq; sunt fines. Sed iā hoc negociū inter
ianū terminūq; discussus est. Cause autē que dā-
tur ioui: efficientia sunt nō effecta: neq; villo mo-
do fieri potest: vt vel tēpore preueniantur a fa-
ctis initisue factorū. Sēper enim prior est res
que facit qđ illa que fit. Quapropter si ad ianū
pertinent initia factorū: nō ideo priora sunt effi-
cientibus causis quas ioui tribuūt. Sicut enim
nihil fit: ita nihil ichoat vt fiat: qđ nō faciēs cau-
sa p̄cesserit. Hūc sane deū penes quē sunt oēs
cause factorū oīum naturarū: naturalūq; rex si
iouiē ppli appellāt: et tātis crumelijs tāq; sceles-
tis criminatōibus colūt: retioze sacrilegio sese
obstrigūt: qđ si p̄sus nullū putaret deū. Unī sa-
tius eēt eis aliū aliquē iouis noīe nūcupare: di-
gnū turpib; et flagitiosis honorib;: supposito va-
no figmēto qđ poti⁹ blasphemaret: sicut satur-
no dicit supposit⁹ lapis: quē p̄ filio deuoraret:
qđ istū deū dicere et tonātē et adulterātē: et totū
mūdū regērē: et tot stupra disfluerē: et nāz oīuz
nālūq; rex cās sumas bñtē: et suas causas bo-
nas nō habentē. Deinde quero quem iam locum
inter deos huic deo tribuāt ioui: si ianus est mū-
dus: Deos enim veros animam mundi ac eius
partes iste definiuit. Ac per hoc quicquid hoc nō
est: nō est vtiq; secūdū istos verus deus. Num
igit ita dicturi sunt iouē aīaz mūdi vt ianus sit
corpus eius id est iste visibilis mundus? Hoc si
dicūt: nō erit quēadmodū ianus deū dicā: qm̄
mūdi corpus nō est deus vel secūdū ipsos: sed
anima mūdi ac partes eius. Unde idem varro
apertissime dicit deū se arbitrari cē animā mū-
di: et hunc ipsum mundum esse deum: sed sicut
hominem sapientem cum sit ex animo et corpo-
re: tantum ex animo dici sapientem: ita mūdū
deum dici ab animo: cum sit ex animo et corpo-
re. Solum itaque mundi corpus non est deus:
sed aut sola anima eius: aut simul corpus et ani-
mus: ita tamen vt non sit a corpore sed ab ani-
mo deus. Si ergo ianus est mundus et deus
est ianus: nunquid iouem vt deus esse possit:
aliquam partem iani esse dicturi sunt? Magis
enim ioui vniuersum solent tribuere: vnde est il-
lad. iouis omnia plena. Ergo et iouem vt deus
sit: et maxime vt rex deorum: non aliuz possunt
existimare qđ mūdum: vt in dijs ceteris secūdū
istos suis partibus regnet. In hac sniaz ēt quos
dā vñs valerij forani exponit idē varro in coli-

Septimus

28

o quē seorsum ab istis de cultu deorū scriptū:
versus hi sunt. Iuppiter oipotēs regū rex ipse
usq; Progenitor genitrixq; deū de' vnus z
s. Exponitur autem in eodē libro ita. Cū ma
m existimarent: qui semē emitteret: seminaq;
ciperet: iouēq; esse mundū z eum oia semina
se emittere z in se recipe: cum causa ingt scri
it foranus. Iuppiter pgenitor genitrixq; nec
inus cum causa vnus: z omnia eundem esse.
Dundus enim vnus: z in eo vno omnia sunt.
An iani z iouis recta discretio sit. Cap. x.

Uz ergo z ianus mūdus sit: et iuppiter
mūdus sit: vnusq; sit mundus: quare
duo dii sūt ian' z iuppiter? Quare se
sum hnt rēpla: seorsū aras: diuersa sacra: di
milia simulacra? Si ppterea qz alia vis ē pri
ordioz: alia causarū: z illa iani: z illa iouis no
en accepit: nungd si vn' homo i diuersis reb'
uas babeat ptātes aut duas artes: quia singu
z diuersa vis est: iō duo iudices: aut duo dñr
tifices? Sic ergo z vnus de': cū ipse babeat
ptatem p̄mordioz: ipse carū: nū ppter hoc illū
uos deos eē necesse ē putari: qz p̄mordia cau
q; res due sūt: Quod si hoc iustū putāt etia
m ioues tot deos esse dicant q̄t quot ei cogno
mina ppter mltas ptātes dederūt: qm̄ res oēs
e quib' illa cognomina sunt adhibita multe at
q; diuerse sunt: ex quib' pauca commemoro:
De cognominib' iouis: que nō ad mltos dōs:
ad vnū eūdemq; referuntur. Capitulum. xi.

Iterūt euz victorem: inuictū: opitulū:
impulsozem: statorez: stabiliozem: supina
lem: rigillū: alūnū: ruminū: z alia que p
p̄osequi longum est. Hec autē cognomina
np̄fuerūt vni deo ppter causas potestateq;
diuersas: nō tamen propter tot res etiā tot dōs
ū esse coegerūt: qz oia vinceret: qz a nemine vi
eretur: qz opes idigentib' ferret: qz b̄ret ipellē
i: statuendū: stabiliēdi: resupinādū ptatē: qz tāq;
gillus mundū cōtineret ac sustineret: qz aleret
ia: qz ruma idest māmā aleret aialia. In his vt
duertim' quedā magna sūt: quedā exigua: z
n̄ vnus viraq; facere phibeet. Puto iter se p
ingora esse causas rerū atq; p̄mordia: ppter
uas res vnū mūdum duos deos eē voluerūt:
dues atq; ianū: quez cōtinere mūdū: et māmāz
are aialib': nec tñ ppter hec duo opa taz lōge
ter se vi z dignitate diuersa duo dii eē cōpulsi
unt: sed vn' iuppiter: ppter illud rigillus: ppter
oc ruminus appellat' est. Nolo dicere qz aiali

bus māmāz prebere sugentib' magis iunonem
potuit dicere qz iouem: p̄fertim cū esset etia di
ua ruma: que in hoc opus adiutorū illi famu
latiue p̄beret. Cogito. n. posse respōderi: z ipaz
iunonē nihil aliud esse qz iouē: secūdu illos vale
rū forani & sus: vbi dictū ē. Iuppit' oipotens re
gū rex ipse deusq;. Progenitor genitrixq; deū
Quare ergo dictus ē z rumin': cū diligēt' for
tasse q̄rentib' ipse inuenia ē esse etiā illa diua ru
mina: Si enī maiestate deorū recte videbat in
dignū: vt in vna spica alter ad curā geniculi: al
ter ad folliculi p̄tineret: q̄to est indignius vnā rē
infimā. i. vt māmāz alant aialia: duoz deorum
ptātes curare: quoz sit vnus iuppit' rex ipse cū
croz: z hoc agat nō saltē cū iuge sua: s; cū igno
bū nescio qz ruma: nisi qz ipse est etiā ipa rumi
na: ipse ruminus. Ruminus fortasse pro sugen
tib' marib': ruma p feminis. Dicere qppe vo
luissem illos ioui femininū nomē iponere: nisi z
in illis & sibus. Progenitor genitrixq; dicere ē:
z inter alia ei' cognomina legerem qz etia pē
cunia vocaret: quā deā iter illos miniscularios
inuenimus: vt in quarto libro iam commemora
uimus. Sed cum z mares z femine habeāt pē
cuniam: cur non z pecunia z pecunius ap̄pella
tus sit: sicut ruma z ruminus ipsi viderint.

Quod iuppiter etiā pecūia nūcupat'. La. xij.

Uā & elegāter rōnez hui' nois reddi
derūt: z pecūia iquiūt vocat' qz ei' sine
oia. Magnā rōnez dñi nois: imo & o
ille cui sūt oia vilissime z contumeliosissime pecu
nia nūcupat'. At oia iouis sūt q̄ celo z tra cōtinē
tur iter qz ipa pecūia i oib' oio reb' q̄ ab hoib'
noie pecūie possidēt. S; nimir' hoc auaricia io
ui nomē iposuit: vt q̄s amat pecuniā: nō quēz
deū s; ipz regē oīum sibi amare videat. Lōge
aut aliō eēt: si diuitie vocaret. Aliō nāq; sūt di
uitie aliō pecūia. Nā dicim' diuites: sapientes:
iustos: bonos: qz pecūia v' nulla est v' parua.
Magis. n. sūt & tutib' diuites: p̄ q̄s eis ē i ipsis
corpaliū rez nēcitatib' sat ē qd̄ adest. paupes
& o auaros dicim' sp̄ibiātes z egētes. Quātūli
bet. n. magnas pecūias b̄re p̄rit: s; i eaz q̄t acun
qz abundantia nō egere nō possunt. Et deū ipz
verum recte dicimus diuitem: nō tamē pecūia
sed omnipotentia. Dicuntur itaq; z diuites pē
cuniosi: sed interius egeni si cupidi. Item dictū
tur pauperes pecunia carentes: sed interius di
uites si sapiētes. Qual' ergo ista theologia d̄bet
eē sapiēti: vbi rex dōz ei' rei nomē accepit quā

Liber

nemo sapiēs deupiiuit: Quāto. n. facili? si aliqd hac doctrina qđ ad vitam p̄tineret et̄nā salubriter differeret: d̄s mundi rector nō ab eis pecunia sed sapiētia vocaret: cui? amor purgat a for-
dibus auaricie: hoc est ab amore pecunie.

¶ Quod dūz exponitur quid saturn? qđue sit ianus: p̄ter qđ vñ iuppiter esse doceat. Ca. xiiij.

Ed qđ de hoc ioue plura: ad quē fortas se ceteri referendi sūt: vt inanis remaneat deoz opinio plurimoz: cū hic ipse sit oēs: siue quando partes ei? vel ptates existimātur: siue cū vis aie quas putant p̄ cūcta diffusā ex partib? mollis hui? i quas visibilis mundus iste cōsurgit: et multiplici administratiōe nature qđ plurimū deoz noīa accepit. Quid ē. n. et saturn? Un? ingt de p̄ncipib? de?: penes quē satio nū oīum dñatus est. Nōne expositio vsuū illorū valerij sozani sic se habet: iouez esse mūdū et eū oīa semina ex se emittere et in se recipe? Ipse est igit? penes quē sationū oīuz dñatus ē. Quid est geni? De? est ingt qui p̄positus est: ac viz habet oīum rex gignēdaz. Quez aliū hanc vi b̄re credūt qđ mūdū: cui dictū ē. Iuppiter oīpotēs p̄gēitor genitrixq: Et cū alio loco geniū dicit esse vniuscuiusq; aiuz rōnalez: et iō esse singulos singulor: tales aut mūdū aiūm deuz esse ad hoc idez vtiq; reuocat: vt tanq; vniuersalis genius ipse mūdū anim? esse credat. Hic est igit? quez appellant iouez. Naz si oīa geni? de?: et oīs viri anim? geni? seq̄ vt sit oīs viri anim? de?. Qđ si et ipsos abhorre absurditas ipsa cōpellit: restat vt eum singulariter et excellenter dicant deuz geniū: quez dñt mūdū animū: ac per hoc iouez. ¶ De mercurij et martis officiis. Capitulū. xiiij.

Ercuriū hō et martez quōd referrēt ad aliquas ptes mūdū: et opa dei qđ sūt i elementis nō inuenerūt: et iō eos saltez opib? hoīum p̄posuerūt sermocinandi et belligerandi ministros. Quoz mercuri? si sermōis et deoz ptates gerit: ipsi quoq; regi deoz dñat: si secū dū eis arbitriū iuppiter loq̄: aut loquēdi ab illo accipit facultates: quod vtiq; absurdū ē. Si aut illibūani tñ smōis ptas tributa p̄bibe: nō est credibile ad lactandos m̄ama nō solū m̄eros s; et pecora: vñ rumin? cognominat? est: iouem descendē voluisse: et curas n̄i smōis qđ pecorib? antecell? ad se p̄tinere noluisse: ac p̄ hoc idez ipse est iouis atq; mercuri?. Qđ si sermo ipse dic? esse mercuri?: sicut illa que de eo interpretantur ostēdit. Naz ideo mercuri? quasi medi? cur-

rens dici? appellat?: qđ sermo currat iter boies medi?. Iō hermes grece qđ smō vñ interpretatio qđ vtiq; ad sermonez p̄tinet hermenia d̄r: ideo et mereib? p̄esse: qđ iter vendētes et ementes smō fit medi?: iō alas ei i capite et pedib? ponūt: volētes significare volucres ferri p̄ aera smōne: iō nūciū dictū: quoniā p̄ smonez oīa cogitata enūciant. Si ergo mercuri? ipse smō est: etiam ipsi cōsistentib? de? nō est: s; cū sibi deos faciunt eos qđ nec demones sūt: imūdis supplicando spiritib? possident ab eis: qđ nō dī s; demōes sūt. Itē qđ nec marti aliqd elementū vel partez mūdū inuenire potuerūt: vbi ageret opa qđ iacūq; nature: deū belli eē dixerūt: qđ op? est hoīuz et optabile eis nō ē. Si ergo pacē p̄petuaz felicitas daret: mars qđ ageret nō b̄ret. Si aut ipm bellus mars est sicut sermo mercurius: vtinam qđ manifestum est qđ non sit deus: tam non sit et bellū: quod vel falso vocetur deus.

¶ De stellis quibusdam: quas pagani deozū suozum noībus nuncuparunt. Capitulū. xv.

Si forte ille stelle sunt bi dī quas eozū appellantur noīb?. Naz stellaz quādā vocant mercuriū: qđndaz itidē martez.

Sed ibi est et illa quas vocant iouē: tamen mūdus est iouis. Ibi quas vocant saturnū: et tamē ei p̄ter eā dant n̄ puam s̄bam: omnium uidelicet seminū. Ibi ē et illa omnīū clarissima qđ ab eis appellat? ven?: et tñ eandē venerē esse etiaz lunaz volūt. Quāuis de illo fulgētissimo sydere apd eos tanq; de malo aureo iuno venusq; p̄cedat. Luciferū enī qđā veneris: qđā dicit? eē iouis. sed vt solet ven? iunonē vicit. Nā mltō plures eā stellaz veneri tribuit: ita vt vix eoz qđ repleat qđ aliud opine. Quis aut nō rideat cuz regem oīum dicāt iouez: qđ stella ei? a stella veneris tāta vicē claritate? Tanto. n. esse debuit ceteris illa fulgētior: qđto est ipse potētior. R̄ fidēt iō sic videri: qđ illa que putat obscurior supiorē: atq; a tris lōge remotior. Si ergo supiorē locū maior dignitas meruit: quare saturn? ibi ē ioue supior? An vanitas fabule qđ regē iouē facit nō potuit vlsq; ad sydera puenire: et qđ nō valuit saturnus in regno suo neq; i capitolio: saltē est p̄missus obtinere i celo? Quare aut ian? nō accipit aliquā stellaz: si p̄pterea qđ mūdus ē: et oēs i illo sūt et iouis mūdus est: et hēt tñ? An iste cāz suam p̄posuit vt potuit: et p̄ vna stella quā nō hēt in sydera tot facies accepit i terra? Deide si p̄pter solas stellaz mercuriū et martē partes mūdū

Septimus

24

disputant: ut eos deos habere possint: quia vti
q̄ sermo et bellū nō sūt partes mundi: sed act⁹
bominum. Cur arieti et tauro et cācro et scorpio:
nī: ceterisq̄ huiusmodi que celestia signa nume-
rant: et stellis nō singulis sed et singula pluribus
cōstat: superiusq̄ istis i summo celo phibēt col-
locata: vbi cōstātiō mor⁹ i terrabilem meatum
yderib⁹ prebet: nullas aras: nulla sacra: nulla
templa fecerūt: nec deos nō vico iter hos sele-
ctos: s; nec inf illos qdē q̄si plēbeios habuerūt.
De apolline et diana ceterisq̄ selectis dijs: q̄s
ptes mundi esse voluerunt. Caplm. xvi.

Apollinē q̄uis diuinatorem et medicū
velit: tñ vt i aliqua pte mūdi statueret
ipsū: et solē eē dixerūt: dianamq̄ ger-
manā ei⁹ i mīlī lunā: et vīs presidere: vñ et vir-
ginē volūt: q̄ via nīl pariat: et ideo ambos sa-
gittas habere: q̄ ipsa duo sydera de celo radi-
os vsq̄ terras pertēdant. Vulcanum volunt
ignem mūdi: neptunū aquas mūdi: ditē patrē
hoc eoz cū terrenā et infimā partē mūdi: libez
et cererē preponūt seminib⁹: vel illū masculinis
illā feminis: vel illū liquorī: illam vero aridita-
ti seminū. Et hoc vtiq̄ totū referē ad mūdum
idest ad iouē: qui propterea dictus est progeni-
tor genitrixq̄: q̄ oīa semina ex se emitteret: et i
se reciperet: Quādoq̄ ēt marē magnā ean-
dē cererē volūt: quā nīl aliud dicit eē q̄ ter-
rā: eāq̄ phibēt et iunonē. Et idē ei secundas cās
tribuit rex: cū tamē ioui sit dictū progenitor
genitrixq̄ deū: q̄ secundū eos tot⁹ iste mūdus
ē iouis. Mineruā ēt q̄ eam humanis artibus
preposuerūt: nec iuenerūt vel stellā vbi eā po-
nerent: eādē vel sūmū eibera velet iā lunā eē
dixerūt. Vestā quoq̄ ipsam propterea deā
maximam putauerunt: q̄ ipa sit terra: quāuis
ignē mūdi leuiorē q̄ pertineat ad vsus hominū
facile nō violētiorem qualis vulcani ē: ei depu-
tādū eē crediderunt. Ac per hoc oēs istos sele-
ctos deos hunc eē mūdū volūt: in quibusdam
vniuerūt: in quibusdā partes ei⁹: vniuersum si-
cut iouē: partes ei⁹ vt genitū: vt matrē magnā
vt solē: vt lunā: vel potius apollinē et dianam.
Et aliquādo vñ deū res plures: aliqui vñā rē
deos plures faciūt. Nam vnus de⁹ res plures
sunt: sicut ipse iuppiter. Et mūdus. n. totus iup-
piter: et solū celū iuppiter et sola stella iuppis ha-
betur et dicitur. Itēq̄ iuno secundarū causarū
diā: et iuno aer: et iuno terra: et si venerē vince-
ret iuno stella similiter. Minerua summ⁹ ether

et minerua itidē luna: quā eē in etheris infimo
limite existimāt. Unā hō rem deos plures ita
faciūt. Et iannus ē mūdus et iuppiter. Sic et iu-
no ē terra: et mat⁹ magna et ceres. Et sicut hec q̄
exēpli ḡra cōmemorauit: ita et cetera non expli-
cāt: s; pot⁹ implicāt. Sicut ipet⁹ errabūde opi-
nionis ipulerit ita huc atq̄ illuc: hic atq̄ i lic in-
siliūt et resiliūt: vt ipse varro de oibus dubitare
q̄ aliquid affirmare maluerit.

Quod etiam ipse Varro opiniones suas de
dijs pronūciauerit ambiguas. Capl⁹ xvij.

Nam vt trū extremorū primā de dijs
certis absoluisse lib⁹: in altero de di-
is incertis dicere ingressus ait: cum in
hoc libello dubias de dijs opiniones posuero:
reprehēdi non debeo. Qui. n. putauit iudicari
oportere et posse: cū audierit faciet ipse. Ego ei
ti⁹ pducī possū vt i pmo libro q̄ dixi in dubitati
onē reuocē: q̄ i hoc q̄ p̄scribā oīa ad aliq̄ diri-
gā sūm. i. Ita nō solū istū de dijs incertis: s; etiā
illū de certis fecit incertū. In cōtio porro isto de
dijs selectis postea q̄ p̄locut⁹ ē: q̄ ex nālī theo-
logia p̄loquēdū putauit: ingressurus huius ciui-
lis theologie vanitates et insanias mendaces:
vbi eū nō solū nō ducebat rex vitas: s; ēt maio-
rū p̄mebat auctoritas: de dijs inq̄t ppli romani
publicis q̄b⁹ edes dedicauerūt: eosq̄ plurib⁹
gni s ornatos notauerūt: i hoc libro scribā. S; vt
xenophāes colophon⁹ scribit: qd putē non
qd cōtēdā ponā. hoīs. n. ē bec opinari: dei scire.
Rex igit nō p̄phēfaz nec firmissime creditaz
s; opinataz et dubitāda: s; finonē trepidus pol-
licet: dicitur: ea q̄ ab hoīb⁹ iſtituta sūt. Neq̄ enī
sicut sciebat eē mūdū eē celū et terrā: celū syde-
rib⁹ fulgidū: terrā seminib⁹ fertilē: atq̄ huius-
modi cetera: sicut hāc totā molē atq̄ naturā vi-
qdā iuisibili atq̄ p̄potēti regi atq̄ mīstrari cer-
ta animi stabilitate credebat: ita poterat affir-
mare de iano q̄ mūdus ipse eēt: aut de saturno
iuenire quō et iouis pat⁹ eēt: et ioui regnāti sub-
ditus factus esset et cetera talia.

Que credibilior causa sit: qua error pagani-
tatis inoluerit. Capitulum xvij.

Eqb⁹ credibilior reddit rō cū pb. benē
hoīs fuisse: et vnicuiq̄ eoz ab bis acti-
bus: casib⁹: morib⁹: quos i vita duxerūt:
vt vituperiū: vt laudē vt nobilitatem: vel
ignominia vt cognomē accessisse: vel nomē ex
eoz ingenio geos adulādo deos eē voluerunt
atq̄ hec paulatim paas hominū demonib⁹ si-

Liber

miles et ludicraz rex audas irrepēdo longela
teq; vulgarit. ornantib⁹ ea mēdacijs poetarū
et ad ea fallacibus spiritib⁹ seducētib⁹. Facili⁹
eniz fieri potuit: vt iuuenis ipius vel ab impio
patre iterfici metuēs: et audius regni patrē pel
leret regno: qđ id qđ iste interfratur: ideo sat
nū patrē a ioue filio supatū: qđ ante sit ei⁹ cā qđ p
tinet ad iouē: qđ semen qđ pertinet ad saturnū
Si. n. hoc ita eēt nūqđ saturn⁹ pōz fuisset: nec
pāz iouis eēt. Sēp. n. semē cā pcedit: nec vnqđ
generat ex semine. S; cū conatur vanissimas
fabulas: siue hominū res gestas velut natura
libus interpretationibus honorare: etiā homi
nes acutissimi tātas patiūtur angustias: vt eo
rū quoq; vanitatem dolere cogamur.

De interpretatōib⁹ qđ colēdi sat nī rōcināt. ca. xix.
Saturnū inquit dixerūt qđ nata ex eo es
sent solitū deuozare: eo qđ semina vñ
nascereē rediret. Et qđ illi p ioue gle
ba obiecta ē deuozāda: significat inq; manib⁹
humanis obui ceptas ferendo fruges: ante qđ
utilitas arādi eēt inuēta. Saturn⁹ ergo dici de
buit ipsa terra nō semina. Ipsa. n. qđāmō deuoz
rat qđ genuerit: cū ex ea nata semina i eā rursus
recipiēda redierit. Et qđ pro ioue accepisse dici
tur glebā: qđ hoc ad id valet: qđ manibus homi
nū semē gleba coopitū ē. Nūqđ iō nō ē vt cēsa
duozatū qđ qđ gleba coopitū ē. Ita. n. hoc dictū
ē: qđ si qđ glebā opposuit semē abstulit: sic saturno
phibēt oblata gleba ablatū iouē: ac nī poti⁹ gle
ba semē opiedo fecerit illud diligēt⁹ deuozari
Deide isto mō semē ē iuppit⁹: nō semis cā quod
paulo āte vicebat. S; qđ faciāt hoies: qđ cum
res stultas iterpratur: nō inueniūt qđ sapiēter vi
cāt. Falcēbz inq; ppē agriculturā. Lerte illo
regnate nōdū erat agricultura: et iō pōza ei⁹ rē
pōza phibēt: sicut idem ipse fabellas interpretat
qđ pmi hoies ex his viuebāt seminibus: qđ terra
spōte gignebat. An falcē secpetro pdito accepit
vt qđ pmi tpib⁹ rex fuerat ociosus: filio regnā
te fieret opari⁹ laboriosus. Deide iō dicit qui
busdā pueros ei solitos imolari: sicut a penis et
a qbusdā etiā maiores sicut a gallis: qđ oībz se
minū optimū ē gen⁹ humanū. De hac crudelis
sima vanitate qđ opus ē plura dicere. Hoc po
ti⁹ aduertam⁹ atq; teneam⁹: has iterptationes
nō referri ad vepz deū: viūā incorporeā: icōmu
tabilēq; naturā: a quo vita i eternū beata po
scēda ē: s; eaz cē fines i reb⁹ corpālib⁹: tēpōza
ib⁹ mutabilib⁹: atq; mortalibus. Qđ celū inq;

patrē saturn⁹ castrasse in fabulis dicit⁹: hoc si
gnificat penes saturnū nō penes celū semē eē
diuinū. Hoc ppter ea quātū itelligi dat: qđ ni
hil i celo de seminib⁹ nascit. S; ecce saturnus
si celi ē fili⁹: iouis ē fili⁹. Celū. n. eē iouē intume
rabitū et diligenter affirmant. Ita ista que a xi
tate nō veniūt: plerūq; et nullo implente seipsa
subuertūt. Cronō appellatū dicit⁹: qđ greco vo
cabulo significat tēpōzis spaciū: sine qđ semē in
quit nō pōt eē secundū. Hec et alia de saturno
multa dñr: et ad semē oīa referūt. Sed saltē
saturn⁹ seminib⁹ cū tāta ista ptate sufficere: qđ
ad hoc diu aliū regūtur: maxime liber et libera qđ
ē ceres. De quib⁹ rursus qđ ad semē attinet tā
ta dicit quasi de saturno nihil dixerit.

De sacris cereris eleusine. Cap. xx.

In cereris aut sacris pdicāt illa eleusi
na: qđ apud atheniēses nobilissima fue
rūt. De qđ iste nihil iterptat: nisi quod
attinet ad frumētū qđ ceres inuenit: et ad pro
serpinā quā rapiēte orco pdidit. Et banc ipsaz
dicit significare fecūditatē seminū. Que cū de
fuisset quodā tpe eadēq; sterilitate terra mere
ret: exortā eē opinionē qđ filiā cereris. i. ipsam
fecūditatē que a pserpēdo. pserpina dicta eēt
orco⁹ abstulerat: et apud iferos dñuerat. Que
res cū fuisset luctu publico celebrata: qđ rur
sus eadē fecūditas redijt. pserpina reddita ex
ortā eē letitiā: et ex hoc ei solēnia iſtituta. Dicit
deide multa in mysterijs eius tradi: que nisi ad
frugū inuentionem nō pertineant.

De turpitudine sacroz qđ libo celebrāt. ca. xxi

Am xō liberi sacra: quē ligdis semini
bus: ac p hoc nō solū liquozib⁹ fructu
uz quoz qđāmō pmatū vinum tenet:
verū et seminib⁹ aialiū pfecerūt: ad quātā tur
pitudinē puenerint: piget qđē dicere. ppē pmo
nis lōgitudinem: sed ppē superbā istoz hebetu
dinē nō piget. Inter cetera qđ ptermittere qđ
mlta sūt cogor: i talie opitis quedā dicit sacra
liberi celebrata cū tāta licētia turpitudinis vt
i ei⁹ bonoz pudenda virilia colerentur: nō sal
tē aliquantum verecūdiore secreto: sed in pro
patulo exultante nequitia. Nam hoc tempo
re membruz liberi per dies festos cum bonore
magno pro stellis impositum prius per rura in
compitis: et vsq; in vrbem postea vectabāt. In
oppido aut laumio vñ⁹ libero totus mensis tri
buebatur: cuius diebus oēs xbis flagitiosissi
mis vrebatur: donec illud membz per forum

Septimus

transuectum eēt: atq; i loco suo quiesceret. Cui mebro inhonesto matrē familias honestissimaz palā coronā necesse erat imponere. Sic videlicet liber deus placāduz fuerat. p̄uentibus semini: sic ab agris fasciatio repellenda: vt matrona facere cogere ē i publico: quod nec meretrix si matrone spectaret p̄mitti d̄bit i theatro p̄pter hoc saturnus solus credit? ē nō sufficere posse seminibus: vt occasiones multiplicādozū deozū imunda anima reperiret: z ab vno vero deo merito imūditie destituta: ac per mltos falsos auaritate maioris imūditie p̄stituta: ista sacrilegia sacra notaret: seseq; spurcoz demonū turbis cōniolādā polluendamq; preberet.

De neptuno z salatia: ac venilia. Capl̄z. xxij.

IAm vtq; habebat salatiā neptunus vxorē: quaz inferiorē aquā maris esse dixerūt: vt quid illi adiūcta est z venilia: nisi vt sine vlla causa necessarioz sacrozū: sola libidine aie p̄stitute multiplicare iuitatio demonioz? Sed p̄feratur iterptatio preclare theologie: q̄ nos ab ista rephensione reddita ratione op̄escat. Venilia inqt vnda est q̄ ad litus venit. Salatia que in saluz redit. Cur ergo dec fiunt due: cum sit vna vnda que venit z redit? Nempe ipa ē cretusū in multa numina libido vesana. Quāuis enī aqua nō geminetur que it z redit: huius tamē occasione vanitatis onob⁹ demonijs iuitatis: āplius aia cōmaclatur: que it z nō redit. Queso te varro: vel vos q̄ tam doctozum hominuz talia scripta legistis: z aliquid magnū vos didicisse iactatis: interpretamini h̄ nolo dicere scdm illā eternā incommutabilemq; naturā: que solus est deus: sed saltem secundū animam mundi z partes eius: quos deos veros esse existimatis? Partē aie mundi z que mare p̄meat deū vobis fecisse Neptunū: vti cū q̄ tolerabilioris est erroris: Ita ne vnda ad lit⁹ veniēs z in salum rediēs: due sunt partes mundi: aut due partes aie mundi? Quis vestruz ita despiat: vt hoc sapiat? Cur q̄ vobis duas deas fecerunt: nisi q̄ p̄uisum ē a sapientibus maiori bus vestris: non vt oij plures vos regerēt: sed vt ea q̄ istis vanitatib⁹ z falsitatib⁹ gaudēt: plura vos demonia possiderēt. Cur aut illa salatia per hāc iterptationē inferiorē maris partes q̄ viro erat subdita p̄didit? Nāq; illā modo cū refluētē fluctum esse p̄hibetis: in superficie posuistis. An q̄ veniliā pellicē accepit irata suū maritum de supernis maris exclusit?

De trā quā varro deā eē cōfirmat: eo q̄ ille aius mūdi quē opinat⁹ deū: ēt hāc corporis sui i finā ptē p̄meet: eiq; viz diuinā iptiat. Ca. xxij.

Imp̄e vna est terra: quā quidē plenaz videm⁹ aialibus suis. Verūtāmē ipsuz magnū corpus in elemētis: mūdizq; ifi mā partē: cur eaz volunt deā: an q̄ fecūda ē? Cur ergo nō magis boies dii sunt: q̄ eam fecundiorē faciūt excolēdo: sed cū arant non cū adorant? Sed pars anime mūdi inquit que p̄llaz p̄meat: deam illaz facit. Quasi nō euidentior sit in boibus anima que vtruz sit nulla sit questio. z tñ boies dii nō habent. Et qd̄ est grauiter dolendū: his q̄ dii nō sūt z quib⁹ ipsi meliores sūt: colēdis z adorādīs mirabili et miserabili errore subdūtur. Et certe idez varro in eodē libro de dijs selectis: tres eē affirmat anime gradas in omni vniuersaq; natura. Vnū q̄ oēs partes corporis q̄ viuūt trāsīt: z n̄ h̄nt sēsū: s; tñ ad viuendū valitudinē. Hāc viz i nō corpore p̄manere dicit i ossib⁹: vnguib⁹ z capillis: sicut i mūdo arbores q̄ sine sēsū alunt z crescūt: z modo qdam suo viuūt. Secūdū gradū aie dicit: i quo sensus ē. Hanc viz puenire i oculos: aures: nares: os: tactū: Tertiū gradū aie esse sūmū q̄ vocat⁹ animus: i quo itelligētia p̄minet: h̄ p̄ter boiez oēs carere mortales: i q̄ qñ boies deo vidētur eē similes: hāc partē aie mūdi dicit deū: deū aut in nobis. Veniū vocari. Si ergo z i aia mūdi tres gradus istituēs: vnā partē ei⁹ lapides eē dicit ac ligna: z hāc trā quā videm⁹: quō nō p̄manat sensus. Aliā hō quā sēsū vocat eius vt ethera. Tertiā porro quā z aiam ei⁹ nūcupat: q̄. s. puenit i astra: eā q̄s asserit facere deos: z p̄ eā qñ in trā p̄manat deā tellurē. Qd̄ aut ide p̄manat in mare atq; oceanū: deū eē neptunū: redeat q̄ ab hac quā theologiā naturalē putat: q̄ velut regēscēdicā ab his ābagib⁹ atq; āfractib⁹ fatigat⁹ postq̄ egressus ē. Redeat iquā redeat ad ciuile: hic enī adhuc teneo: tānsq; de hac ago. Nōdū dico si trā z lapides n̄ris sūt ossib⁹ z vnguib⁹ similes similr eos itelligētiā nō h̄re: sicut sēsū carēt. Aut si idcirco h̄re dñr ossa z yngues n̄ri itelligētiā: q̄ i boie sūt q̄bz itelligētiā: taz stult⁹ ē q̄ hos deos i mūdo dicit: q̄ stult⁹ ē q̄ i nobis ossa z yngues boies dic. S; h̄cū philosophis fortassis agēda sūt: nūc at istū adhuc politicū volo. Fieri enī p̄t: vt i illā naturalis theologie veluti libertatē caput erigere paululū voluisse videat⁹: adhuc tñ hūc libzū h̄sās: z se i illo versari

Liber

cogitans: cum etiam inde respexit: et hoc ppter
rea dixerit: ne maiores eius siue alie ciuitates:
tellurē atq; neptunum coluisse ianiter credan-
tur. S; hoc dico: pars animi mūdani q̄ p terras
pmeat. sicut vna est terra: cur etiā nō vnā deā
fecit: quaz dicit esse tellurē? Qd si ita fecit: vbi
erit orcus frater iouis atq; neptuni: quē dīrem
patrē vocāt? Ubi eius coniux pserpina: q̄ secū-
duz aliā in eisdē libris positā opinionē non terre
fecunditas: sed pars inferior phibet: Qd si dñt
animi mūdani partē cū pmeat terre partē supi-
orez dīces patrē facere deū: cū vero inferiorem
pserpinam deaz: tellus illa qd erit? Ita enīz to-
tuz qd ipsa erat in duas istas partes deosq; di-
uisum ē: vt ipsa tertia q̄ sit aut vbi sit iueniri nō
possit: nisi qs dicat simul istos deos orcum atq;
pserpinā vnā deaz esse tellurez: et nō eā tres
s; vt vnāz aut duos. Et tñ tres dñr: tres hñtur:
tres colunt: aris suis: delubris suis: sacris suis:
simulacris suis: sacerdotib⁹ suis: et pbec etiā fal-
laciis pstituta: aiam costuprātibus demoni-
bus suis. Adhuc rñdeat quā partē terre pmeat
pars mūdani animi: vt deū faciat telluionez.
Nō ingt: sed vna eadēq; terra bz geminā viz
et masculina q̄ semina pducit: et femināz q̄ re-
cipiat atq; nutriat: inde a vi femine dictam esse
tellurē a masculī telluionem. Cur ergo pōtifi-
ces vt ipse indicat: additis q̄ alijs duobus: qua-
tuor dijs faciunt rem diuinā: telluri: telluioni:
altoz: rursuz: De tellure et telluione iā dictū ē.
Altoz q̄re: q̄ ex trā ingt alunt oīa q̄ nata sunt.
Rursuz q̄re: q̄ rursus ingt cūcta eod̄ reuoluūt.
De telluris cognominib⁹ eozūq; significatio-
nib⁹: q̄ etiā si nō erāt multaz rez iudices nō de-
buer: multoz deoz firmare opiones. Ca. xxiij.

Debuit ergo vna terra ppter istaz qua-
ter geminā viz q̄tuor habere cognomi-
na nō quatuor facere deos: sicut tot co-
gnominib⁹ vnus iuppiter: et tot cognominibus
vna iuno: in gbus oib⁹ vis multiplex eē dicitur
ad vnū deū vel ad vnā deā prinēs: non multi-
tudo cognominū deoz etiā multitudinē faciēs
Sed pfecto sicut aliquādo etiā ipas vilissimas
feminās earū quas libidine q̄siuerunt tedet pe-
nitetq; turbaruz: sic aiam vilē factā et immūdis
spirib⁹ pstituta: deos sibi multiplicare: gbus
cōtamināda psernere: sicut plurimum libuit
sic aliquādo et piguit. Nam et ipse varro q̄si de
ipsa turba verecūdatuz: vnā deaz vult esse tel-
lurem. Eandem ingt dicūt matres magnan: q̄

tympanum habeat significari esse orbem terre:
q̄ turris in capite oppida: q̄ sedes fingant cir-
ca eas: cū omnia moueant ipsam non moueri.
Quod galos huic dee vt seruierēt fecerūt: signi-
ficat eos qui semine indigeant terraz seq opor-
tere: in ea quippe omnia reperiri. Quod se apd
eam iactāt: precipit inquit qui terraz colunt
ne sedeant: semper enim eē quod agant. Lym-
balozū sonitus ferramentozū ritus iactandoz
ac manuz: et eius rei crepitus in colendo agro
qui fit: significat q̄ ferramenta illa erant ideo
ex ere: q̄ eas antiqui colebāt ere anteq̄ ferruz
esset inuētum. Leonem inquit adiūgit solum
atq; mansuetum: vt ostēdāt esse nullum genus
terre tam remotuz ac vebemēter ferum: quod
non subijci coliq; conueniat. Deinde adiūgit et
dicit: tellurē matrē et noibus pluribus et cogno-
minibus quod nominatur: deos exstīmatos eē
q̄ plures. Tellurē inquit putāte esse opē q̄ ope
fiat melior: matres q̄ plurima pariat: magnaz
q̄ cibum pariat: pserpinaz q̄ ex ea proserpant
fruges: vestā q̄ velletur herbis. Sic alias et
as ingt non absurde ad hanc reuocāt. Si ergo
vna dea est: que quidē cōsultra veritate nec ipa
est inter im: quia diuiditur i multas. Vnius sint
ista multa noia: nō tam dee multe q̄ noia. Sed
errantium maioz auctoritas depūmit: et eūde
varronem post hāc sententias trepidare cōpel-
lit. Adijungit enī et dicit: cū quibus opinio maio-
rum de his deabus q̄ plures eas putarūt esse
nō pugnat. Quo nō pugnat: cuz valde aliud sit
vnam deam noia habere multas: aliud esse dās
multas: Sed potest inquit fieri: vt eadē res et
vna sit: in ea quedam res sint plures: Conce-
do vt in vno homine esse res plures: nunquid
ideo et homines plures? Sic in vna dea esse res
plures: nunquid ideo et deas plures? Verū sic vo-
lunt diuidāt: cōscent: multiplicēt: replicent: ipli-
cent. Nec sunt telluris et matris magne precla-
ra mysteria: vnde omnia referūtur ad mortalia
semina: et exercēdā agriculturaz. Ita ne ad bec
relata et hunc finē habentia: tympanum: turres
galli: iactatio insana mēbrozum: crepitus cym-
baloz: confictio leonum: vitā cuiq; pollicetur
eternaz? Ita ne propterea galli abscisi huic ma-
gne dee seruiunt: vt significēt q̄ semine idigeāt
terram sequi oportere: quasi nō eos ipsa potius
seruitus semine faciat indigere? Vtrum epise-
quēdo hāc deā cū idigeāt semen acquirā: an
potius sequēdo hāc deā cū habeāt semen amū

Septimus

rar: hoc interpretari an detestari ē. Nec attendit
q̄tū maligni dmones pualuerint: q̄ nec aliqua
magna his sacris polliceri ausi sūt: z tam crude
lia exigere potuerūt. Si dea terra nō esset: ma
nus ei boies operando isferrēt: vt semina cōseq̄
rent per illā: nō et sibi seruiēdo: vt semina pde
rent ppter illā. Si dea nō eēt: ita fecūda fieret
manib⁹ suis. Jā q̄ i liberi sacris honesta matro
na pudēda virilia coronabat spectāte mltitudi
ne: vbi rubēs z sudās si est vlla frons i hoibus:
astabat forsitan z maritus: z q̄ i celebratiōe nu
ptiarū sup priapi scapū noua nupta sedere vide
bat lōge cōtēptibiliora atq̄ consulibilia sūt p
ista turpitudine crudelissima: vlt crudelitate tur
pissima. Ibi demoniacis artib⁹ sic vterq̄ sexus
illudī vt neuter suo vulnere perimat ibi fasci
natio timef agrozi: hic mēbroz amputatio nō
timef. Ibi sic de honestate noue nupte verecū
dia: vt nō solū fecunditas: sed nec x̄ginitas adi
matur: hic ita amputatur virilitas: vt nec con
uertatur in feminam: nec vir relinquatur.

¶ Quā interpretatione z de abscisione atys gre
corū sapientū doctrina repperit. Caplm. xxv.

Et atys ille nō est cōmemorat⁹: nec ei⁹
ab isto interpretatio regita est: i cuius
dilectionis memoriā gallus absciditur
S; docti greci atq̄ sapiētes nequaquā ratione z
tam sanctā atq̄ preclaram tacuerūt. Pppter
vernalē qppe faciē terre que ceteris tēporib⁹
est pulchrior: porphyrius philosophus nobiles
atq̄ flores significare perhibuit: z ideo abscisū
q̄ flos decidit ante fructū. Nō ergo ipsum bo
minē vel q̄si boies q̄ est vocat⁹ atys: sed virilia
eius flori cōparauerūt. Lapsa qppe illo iuben
te deciderūt: neq̄ decepta: sed plane discerpta
sunt. Nec illo flore amisso q̄quā postea fruct⁹
sed pot⁹ sterilitas cōsecuta est. Quid ergo ipse
reliquit: z qd remāsit absciso: qd eo significari
dicit⁹. Quo refertur: q̄ interpretatio inde pferi
An hec frustra moliendo nihilq̄ iueniēdo: psu
adent illud potius esse credēdū: qd de boie ca
strato fama iactauit. litterisq̄ mādātū ē. Me
rito huic aduersatus ē z varro n̄r: neq̄ hoc dice
re voluit: non enim doctissimum boiem latuit.

¶ De turpitudine sacroz m̄is magne. Ca. xxvj.
Temq̄ d molibus eidē matri magne
cōtra oēs virozū mulierūq̄ verecundi
am cōsecratio: q̄ vlt i besternum diem
madidis capillis: facie dealbata fluētib⁹ mem

bris incessu femineo: p plateas vicofq̄ cartha
ginis ēt a pplis vñ turpit viuerēt erigebant: ni
bil varro dicere voluit: nec vspia me legisse cō
memini. Defecit interpretatio: erubuit rō: cōticuit
ofo. Uicit m̄is magne oēs deos filios nō numi
nis magnitudo: s; criminis. Huic mōstro nec iā
mōstruositas cōparat⁹. Illa i simulacris h; solā
deformitatē: ista in sacris deformē crudelitātē
Illa mēbra in lapidibus addita: hec i hoibus p
dita. Hoc dedecus tot iouis ipsi⁹ vitia et tanta
stupra nō vincunt. Ille inter femieas corrupte
las vno ganymede celū ifamauit: ista tot molli
bus p̄fessis z publicis inquinavit terras: z celo
fecit iniuriā. Saturnū fortasse possem⁹ huic in
isto genere turpissime crudelitatis siue cōferre
siue p̄ferre q̄ patres castrasse phibet. S; i satur
ni sacris boies alienis manib⁹ pot⁹ occidi q̄ su
is abscidi potuerūt. Denozauit ille filios suos vt
poete ferūt: z phisici ex hoc interpretant qd volūt
vt aut̄ historia p̄dit necauit. S; q̄ ei peni suos
filios sacrificarūt: nō recepe romani. At vō ista
magna deoz ma⁹ etiā romanis tēplis castratos
intulit: atq̄ istā senitiā morēq̄ seruauit: credita
vires adiuuare romanorū: execādo virilia viro
rum. Quid. n. sunt ad hoc malū furta mercurij
veneris lasciuia: stupra z turpitudines ceterozū
q̄ p̄ferremus de libris: nisi q̄tidie cātarent z sal
tarent i theatris. S; hec qd sūt ad tā rū maluz:
cui⁹ magnitudo magne m̄i tūmodo cōpetebat
p̄fertis q̄ illa dñr a poetis eē cōficta: q̄si poete id
etiā finxerit: q̄ ea sint dijs grata z accepta. Ut
ergo canerentur vel scriberentur: audacia fuit
vel petulantia poetarum. Ut vero diuinis re
bus z honoribus eisdem imperantibus z extor
quentibus numinibus adderent: qd ē nisi crimē
deoz: imo vō cōfessio demoniorū z deceptio mi
serozū. Verū illud qd de abscisoz cōsecratione
mater deozū colimeruit: nō poete cōfixerūt: s;
bonē magis q̄ canere maluerunt. His ne dijs
selectis q̄q̄ cōsecrādos ē: vt p mortē viuat brē
qb⁹ cōsecrat⁹ aī mortē honeste n̄ potuit viuere:
tā fedis supstitiōib⁹ subdit⁹: z imūdis dmonib⁹
obligat⁹. S; hec oia inq̄ referunt ad mūdum:
videat ne pot⁹ ad imūdū. Qui eni hic mūdus ē
de⁹: nec aio religiosus existit: nec honest⁹ viuet
ille nec mūdus: nos aut̄ animuz q̄rim⁹ q̄ ha reli
gione cōfusus: nō tāq̄ deū suū adoret mūdū: sed
tāq̄ op⁹ dei pp̄ deū laudet mūdū: z mūdus
sordib⁹ expiatus: mūdus pueniat ad deū q̄ dī
dit mūdus. Istos vero selectos deos videmus

Liber

quidez clarius innotuisse q̄ ceteros: non tamē
ut eoz illustrarent merita: s; ne occultarentur
opprobria: vñ magis eos hoies fuisse credibile
ē: sicut nō solū poetice lfe: vepetiā historice tra-
diderūt. Nā qđ virgīl⁹ ait. *Prim⁹ ab eibereō*
venit saturn⁹ olympo Alma iouis fugiēs: r re-
gnis exul adēptis: r qđ ad hanc rez ptinētia sub-
sequūt: totā de hoc bomer⁹ pādīt historiā: quā
ennius in latinum vertit eloquium: vnde quia
plura posuerunt: qui contra huiusmodi errores
ante nos vel greco sermone vel latino scripse-
runt: nō in eo mihi placuit immorari.

De figmētis pbysiologozum: qui nec vcrām
deitatem colunt: nec eo cultu quo colēda ē ve-
ra diuinitas. Capitulum. xxviii.

Ipsas pbysiologias cū considero gbus
docti et acuti hoies has res humanas
conant^r euertere i res diuinas: nihil vi-
deo nisi ad tpalia frenaq; opa nām q; corporeā:
vel et si inuisibile tñ mutabile potuisse reuocari:
qđ nullo mō ē ver⁹ de⁹. Hoc aut si saltē religio-
sitati cōgruis significationib⁹ agere: eēt egdē
volēdus nō his vepz deū annūciari atq; p̄dicari
tñ aliquo modo ferēdū tā feda r turpia nō fieri
nec iuberi. At nūc cūz p deo vero quo sola aia
se inhabitāte sit felix: nefas sit colere aut corp⁹
aut aiaz: q̄tomagis nefariū ē ista sic colere: vt
nec salutē nec decus humanū corp⁹ aut aia co-
lētis obtineat. Quāobzē si tēplo: si sacerdote: si
sacrificio qđ deo vero debeatur colat^r aliqđod
elemētū mūdi: vel creat⁹ aliq; spūs etiā si non
immūdus r malus: nō ideo ē malū q; illa mala
sūt gbus colit^r: s; q; illa sūt talia gbus solus ille
colēdus sit: cui talis cult⁹ seruitusq; debet. Si
aut stoliditate vel mōstruositate simulacrozū:
sacrificijs homicidijs: coronatiōe viriliū pudē-
doz: mercede stuproz: sectiōe mēbroz: abscisi-
one genitaliū: cōsecratiōe molliū: festis ipuroz
obscenozūq; ludoz: vñ vepz deū idest ois aie
corpōisq; creatorē colere se q; q; stendat: non
ideo peccat q; nō est colēdus quē colit: s; q; co-
lēdū nō vt colēdus ē colit. Qui vero r reb⁹ ta-
libus idest turpibus r scelestis: r nō deū verūz
idest aie corpōisq; factorē: sed creaturā: q̄uis
nō vitiosaz colit siue illa sit aia siue corpus: siue
aia simul r corpus: bis peccat in deū: q; r p̄ ipso
colit qđ nō est ipse: et talib⁹ reb⁹ colit qualibus
nec ipse colēdus ē: nec nō ipse s; hi quonāmodo
id ē q; turpiter nefarieq; coluerint i p̄p̄ut est.
Quid aut vel quos coluerit esset obsecrū: nisi

eozum testaret^r historia: ea ipsa q̄ feda et turpa
cōfitemur numinibus terribiliter exigentibus
reddita. Unde remotis stat ambagib⁹: nefari-
os demones atq; immundissimos spiritus: bac
oi ciuili theologia iuisendis stolidis imagib⁹ r p
eas possidēdis etiaz stultis cordibus inuitatos.
**Quod doctrina varronis de theologia i nul-
la sibi parte concordet.** Capitulum. xxviii.

Quid igitur valet: q; vir doctissimus et
acutissimus varro velut subtili dispu-
tatione bos oēs deos in celū r terram
redigere: ac referre conatur r non potest. Flu-
unt de manibus: resiliūt: labūt^r r decidūt. Di-
ctur^r enī de semis hoc est de deab⁹: qm̄ ingvū
in p̄mo libro dixi d locis: duo sūt p̄ncipia deozū
aiaduersa de celo r trā: a quo vñ partiz dñr ce-
lestes: parti trestres: vt i supiorib⁹ initiū fecim⁹
a celo cū dixim⁹ de iano: quē alij celuz alij dixē-
rūt eē mūdū: sic de semis initiū scribēdi fecim⁹
a tellure. Sētio q̄traz molestiā tale ac tātū pati
atur igeniū. Dicit eis qđā rōne verisimili celuz
eē qđ faciat: trāz q̄ patiat^r: r ideo illi masculinā
viz tribuit: huic feminā: r nō attēdit eū poti⁹ eē
q̄hec faciat gytrūq; fecit. Hic etiā samothracū
nobilia mysteria i supiore libro sic iterptat^r: ea-
q; se q̄ nec suis nota sūt scribēdo expositurum:
eīsq; misūz q̄si religiosissime pollice^r. Dicit. n.
se sibi mltis idicijis collegisse i simlacrīs aliud si-
gnificare celū: aliud trā: aliud exēpla rez: q̄s pla-
to appellat ideas: celū iouē: terrā iunonē: ideas
mineruā vult itelligi. Celū a quo fiat aliqđ: trā
d q̄ fiat exēplū sectūdū qđ fiat. Qua i re q̄vito
dicere: q; plato illas ideas tātā viz h̄re dicit: vt
sectūdū eas nō celū aliqđ fecerit: s; et celuz sem
sit. Hoc dico istū i libro selectoz doz rōnez illā
triū deoz: q̄b⁹ q̄si cūcta cōplexus ē p̄didisse: Le-
lo enī tribuit masculos deos: feminas trē. Jñē q̄
posuit mineruam quam supra ipsum celum an-
te posuerat: deinde masculus deus neptunus
in mari est: quod ad terram potius q̄ ad celum
pertinet. Dis pater postremo qui grece pluton
dicitur: etiam ipse masculus frater amborum
terrenus deus esse perhibetur: superiorem ter-
ram tenens: in inferiori habens proserpinaz cō-
iugē. Quomodo ergo deos in celo: deas in ter-
ra esse perhibent: qui rursus deos ad terram:
deas ad celum referre conantur? Quid solidū
quid constans: quid sobrium: quid definitus ha-
bet hec disputatio? Illa autē est tellus initiū
dearū: mater scilicet magna: apud quā molliuz

Septimus

et abscisorum seseque secantium atque lactantium insana perstreptur turpitudine. Quid ergo quod dicitur caput deorum ianus: caput deorum tellus: nec ibi facit unum caput error: nec hic sanum furor? Cur hec frustra referre nituntur ad mundum: quasi possit pro deo vero mundus: vel opus per factorem colli? Et tamen eos nec hoc posse veritas aperta conuincit. Referant hec potius ad boies mortuos et ad demones pessimos: et nulla questio remanebit. **¶** Quod omnia que physiologi ad mundum et partes ipsius retulerunt: ad unum vix deum referre debuerunt. **Ca. xxix.**

Ancque omnia que ab eis ex istorum deorum theologia velut physicis rationibus referuntur ad mundum: nos qualiter sine ulla scrupulo sacrilege opinionis deo potius quam qui fecit mundum: omnia autem et omnia corporis conditori tribuantur aduertam hoc modo. Nos deum colimus. non celum et terram quibus duabus partibus mundus hic constat: nec aiam vel aias per viuientia quicunque diffusas: sed deum qui fecit celum et terram et omnia que in eis sunt. Qui fecit omnem aiam siue quocumque modo viuentem: et sensus et rationis experte: siue etiam sentiētem siue et intelligētem. Et vtiā incipiam illa unum et veri dei opera percurrere: propter que isti sibi dum quasi honeste conantur sacramenta turpissima et sceleratissima interpretari: deos multos falsosque fecerunt. **¶** Qua pietate discernatur a creatura creator: ne pro vno tot dii colantur: quot sunt opera unius auctoris. **Capitulum. xxx.**

Illum deum colimus: qui naturas a se creat et subsistendi et mouendi initia finesque constituit: qui rerum causas habet: nouit atque disponit: qui vim seminum condidit: qui rationales animas quod dicitur animus quibus voluit viuētibz indidit: qui sermōis facultatem vniuersis donauit: qui munus futura dicendi quibus placuit spiritibus imptiuit. Et per quos placet ipse futura pre-dicit: et per quos placet malas valitudines pellit. Qui bellos quoque ipsorum cum sit emendandus et castigandam genus humanum: exordijs progressibus finibusque moderatur: qui huius mundi igneue bementissimum et violentissimum pro immense nature tempamēto et creauit et regit: qui vniuersam aequum creator et gubernator est: qui solē fecit corporaliū clarissimum luminum: eique vim congruam et motum dedit. Qui ipsis etiam inferis diuinationē suā prestat: neque non subtrahit: quod semina et alimēta mortaliū siue arida siue ligida naturis cōpetētibz attributa substituit. Qui terram fundat atque fecundat: qui fructus eius aialibus hominibusque largitur.

que causas non solum principales sed etiam subsequētes nouit atque ordinat: qui lune statuit modum suum: qui vias celestes atque terrestres locorum mutationibus prebet. Quibus humanis ingenijs que creauit: etiam am scias artium variatum ad adiuuandam vitam naturamque concessit. Qui coniunctione maris et femine ad adiutorium propagande plis instruit. Qui hominum cetibus que focis et luminibus adhiberent ad facillimos versus munus terreni ignis idulsi. Ita sunt certe que dijs selectis nescio per quas physicas interpretationes vir acutissimus atque doctissimus varro: siue que alitudo accepit siue que ipse condidit distribuere laborauit. Nec autem facit atque agit vnus et verus deus. Sed sicut idem de vbiqz totus nullis inclusus locis: nullis viculis alligatus: in nullas partes sectilis: ex nulla parte mutabilis: impleto celum et terram parte potentia non absente natura: sic itaque administrat omnia que creauit: vti etiam ipsa proprios exercere et agere motum finat. Quamuis enim nihil esse possit sine ipso: non tamen sunt ulla quod ipse. Agit autem multa etiam per angelos sed non nisi ex seipso beatificat angelos. Ita quamuis propter aliquas causas homines angelos mittat: non tamen ex angelis boies: sed ex seipso sic angelos beatificat. Ab hoc vno et vero deo vitam spem eternam.

¶ Quibus proprie beneficijs dei excepta generali largitate sectatores vitatis vtantur. **Ca. xxxi.**

Habemus. n. ab illo propter huiusmodi beneficia que ex hac de qua nonnulla diximus administratione nature bonis malisque largitur: magnū et bonorum propriū magne dilectionis indicium. Quamquam enim quod sumus: quod viuimus: quod celum terramque cōspicimus: quod habemus mentem atque rationem qua eum ipsum qui hec omnia condidit inquiramus: nequaquam valeamus actioni sufficere gratiam tamen quod nos oneratos obrutosque peccatis: et a contemplatione sue lucis auersos: ac tenebrarum. i. iniquitatis dilectione cecatos non omnino deseruit. Misitque nobis verbum suum: qui est eius vnigenitus filius: quo pro nobis in assumpta carne nato atque passo: quanti deus hominem penderet noscere mus: atque illo sacrificio singularia peccatis omnibus mundaremur: eiusque spiritu in cordibus nostris dilectione diffusa: omnibus difficultatibus superatis in eternam requiem et contemplationis eius ineffabilem dulcedinem venirem. Que cor da quod liget ad agendas ei gratias satis esse credidit. **¶** Quod sacramentum redemptionis christi nullis retro temporibus defuerit: semperque sit diuersis significationibus predicatum. **Cap. xxxij.**

Liber

De mysteriū vite eterne: iā ide ab exordio generis humani per quedam signa et sacramēta tēporib⁹ cōgrua quibus oportuit per angelos predicatū ē. Deinde populus hebreus i vna quādā republicā que hoc sacramētū ageret cōgregat⁹ ē: vbi p quosdā sciētes: per quosdā nescientes: id quod ex aduentu chrisi vsq; nūc et deinceps agit: prēnūciaret eē venturū. Sparsa ēt postea eadez gente pgentes: ppter testimoniū scripturarū quib⁹ eterna salus in chriso futura predicata ē. Deū. n. nō solū prophetie q̄ in verbis sunt: nec tātū pcepta vite que mores pietatēq; cōfor- māt: atq; illis litteris cōtinētur: verū etiā sacra sacerdotia: tabernaculū siue tēplū: altaria: sa- crificia: cerimonie dies festi: et quicqd aliud ad eā seruitutē pertinet q̄ deo debet: et grece pro prie latrā dicit: ea significata et prēnūciata sūt q̄ ppter eternā vitā fidelīū i chriso et i pleba cre- dimus: et ipleri cernim⁹: et iplēda cōfidimus.

Quod per solā chriſtianā religionē manife- stari potuerit fallacia spīrituū malignorū: deo min⁹ errore gaudentiū. Capitūlū xxxiiij.

Erbāc ergo religionē vna et verā po- tuit aperiri deos gentiū eē imundissi- mos demones: sub defunctorū occasio- nibus animarū: vel creaturarū specie munda- narū deos se putari cupientes: et quasi diuinis bonorib⁹ eiūsdēq; scelestis ac turpib⁹ reb⁹ super- ba i puritate letantes atq; ad verū deū cōuer- sionē humanis animis iuidentes. Ex quo ima- nissimo et ipiissimo dominatu hō liberaf: cū cre- dit in eū q̄ prebuit ad exurgēdū tāte humilita- tis exēplū: quāta illi supbia ceciderūt. Hic sūt nō solū illi de qb⁹ multa iam dixim⁹: et alij atq; alij similes ceteraz gentiū atq; terrarū: sed et bi de quib⁹ nūc agimus tanq̄ in senatu deorū selecti: sed plane selecti nobilitate criminū non dignitate virtutū. Quorū sacra varro dū qua- si ad naturales rōnes referre conat⁹ querēs ho- nestare res turpes: quomō bis quadret et con- sonet nō pōt iuenire: quoniā nō sunt ipse illorū sacrorū cause quas putat vel potius vult puta- ri. Nā si nō solū ipse: vepz etiā quelibet alie hu- ius generis eēnt: q̄uis nihil ad deū verū vitā- q̄ eternā que i religione querēda est pertine- rēt: tñ qualicunq; de rez natura reddita rōne aliquāculū mitigarent offensionē: quā nō intel- lecta in sacris aliqua velut turpitudine aut ab- surditas fecerat: sicut i quibsdā theatroz fa-

bulis vel delubroz mysteriis facere idez Var- ro conat⁹ est. Ubi nō theatra delubroz similitu- dine absoluit. Et theatroz potius similitudine delubra dānauit: tñ vtrūq; conat⁹ ē: vt sensus horribilib⁹ reb⁹ offensum velut naturalī cau- sarū ratione reddita deliniret.

De libris Nume Pompilij quos senatus ne sacroz cause quales i eis habebātur innotescerent iussit incendi. Capitūlū xxxiiij.

Ed cōtra inuenimus sicut ipse vir do- ctissim⁹ prodixit: de Nume pōpilij libris redditas sacroz cās nullo mō potuif se tolerari: nec dignas habitas: q̄ nō solū lecte inotescerent religiosi: sed saltē scripte recon- derētur i tenebris. Jā. n. dicā: qd in tertiohui⁹ opis libro me suo loco dictuz eē promiseram. Nā sicut apud eūdē Varronē legi i libro de cultu deorū: Terenti⁹ quidā cuz haberet ad ia- niculū fundū: et bubulc⁹ ei⁹ iuxta sepulchrum nume pōpilij traiciēs aratrū: eruiſſet ex terra libros ei⁹ vbi sacroz institutorū scripture erāt cau- se: i vrbē prulit ad pzetorē. At ille cū isperisset pncipia rē tātā detulit ad senatus: vbi cū pmo- res quasdā cās legissent: cur qd q̄ i sacris fue- rit institutū: Nume mortuo senat⁹ assensus est eosq; libros tāq; religiosi patres cōscripti: pze- tor vt cōbureret cēſuerūt. Credat qsq; qd pu- tar: imo hō dīcat qd dicēdum suggererit velsa- na cōtēſio q̄libet tāte impietatis defensor e gregi- us. Ne admonere sufficiat sacroz cās a rcge pōpilio romanorū sacroz institutore cōscriptas: nec populo: nec senatui: nec saltē ipsis sacerdo- tib⁹ inotescere debuifſe: ipsūq; numā pōpilijz curiositate illicita ad ea demonū perueniſſe se- creta: q̄ ipse qdē scribebat: vt haberet vnde le- gēdo cōmonerē. Sed ea tñ cū rex eēt q̄ mini- me quēquā metueret: nec docere aliquē: nec delēdo vel quoquo modo cōsumēdo pdere au- deret: ita q̄ scire neminem voluit: ne homines nefaria doceret: violare autē timuit ne demōes iratos haberet: obzuit vbi tutū putauit: sepul- chro suo propinquare aratrū posse nō credens. Senatus autē cū religiōes formidaret dānare maiorz: et iō Nume assentire cogere: illos tñ li- bros tā pnciosos eē iudicauit: vt nec obzui rur- sus iuberet: ne hūana curiositas mltō vehemē- tius rē iā perditā quereretur: s; flāmis aboleri ne- fāda monumēta: vt qz iā necesse eē existiabāt: sacra illa facere tolerabili⁹ errare causis eoz ignozatis: q̄ cognitio ciuitas turbare f.

De hydromantia: per quam numa visis qui-

busdam imaginibus ludificabatur. Cap. xxxv.
Num et ipse numa ad quem nullus di. ppha
 nullus scis angelus mittebat: hydro-
 mantia facere compulsum est: ut aqua vi-
 deret imagines deorum: vel potius ludificationes
 demonum: a quibus audiret quod in sacris constitueret
 observare deberet. Quod genus diuinationis
 varro a pphis dicit allatum: quo et ipsum numam
 postea pythagoram philosophum usum fuisse com-
 memorat: ubi adhibito sanguine etiam iferos phi-
 losophos et sciscitari: et necyomantias grece dicit vocari:
 siue necromantia dicat id ipsum est: ubi videntur
 homines diuinare: quibus hec artibus fiant ipsi vide-
 ant. Nolo eis dicere: has artes etiam ante nostri
 luuatoris aduentum in ipsis ciuitatibus gentium legi-
 tis solere prohiberi: et pena seuerissima vindicari.
 Nolo inquam hoc dicere: fortassis eis talia tunc lice-
 rit. His tamen artibus didicit sacra illa pompilius:
 horum sacrorum facta perdidit: causas obruit: ita ti-
 nuit et ipse quod didicit: quarum causarum proditos li-
 os senatus icedit. Quid mihi ergo varro illo-
 rum sacrorum alias nescio quas causas velut physici
 interpretat: quales si libri illi habuissent non
 igitur arsisissent: aut et istos varronis ad cesarem po-
 tuerit scriptos atque editos: prescripti simili-
 ter icedisissent? Quod ergo aqua egresserit: id est ex-
 portauerit numa pompilius unde hydromantiam
 diceret: ideo nympham egeriam coniugem dicit habu-
 isse quemadmodum in supradicto libro varronis ex-
 ponit. Ita eis solent res geste aspersione medacio-
 nis et fabulas verti. In illa igitur hydromantia cu-
 mosissimum rex ille romanus et sacra dicit: que in li-
 bris suis pontifices haberent: et eorum causas quas
 per se neminem scire voluit. Itaque eas seorsum
 scriptas secum quodammodo mori fecit: quoniam ita sub
 abendas hominum noticie sepeliendasque curauit.
 Igitur ergo demonum illic ita sordide et noxie cupidi-
 tes erant ascripte: ut ex his tota illa theologia
 uilis etiam apud tales homines execrabilis appa-
 reret: quia multa in ipsis sacris erubescenda suscep-
 erant. Alii illi oes nihil aliud quam homines mortui pde-
 antur: quos tam plura temporis vetustas: et fere
 eos populi gentium deos imortales esse crediderant:
 et talibus sacris iude illi demones oblectare-
 ant: quod se colendos populi mortuis: quos deos pu-
 blici fecerat: quibusdam fallacium miraculorum attesta-
 tionibus supponebant. Sed occulta veri dei pro-
 idetia factum est: ut et pompilio amico suo illis con-
 lutinati artibus: quibus hydromantia fieri potu-

it: cuncta illa confiteri premitteretur: et tamen ut mortu-
 rus icenderet ea potius quam obzueret admonere
 non premitterent: quod ne inotesceret: nec aratro quo
 sunt cruta obfistere potuerunt: nec stilo varro-
 nis: quo ea que de hac re gesta sunt in nostram
 memoria peruenerunt. Non enim possunt quod
 non sinuntur efficere: sinuntur autem alto dei
 summi iustorum iudicio pro meritis eorum quos
 ab eis vel affligi tantum: vel etiam subijci ac de-
 cipi iustum est. Quam vero perniciose vel a cul-
 tu vere diuinitatis aliene ille lre iudicate sint:
 hinc intelligi potest: quod eas maluit senatus ince-
 dere: quas pompilius occultauit: quod timere quod
 timuit: qui hoc audere non potuit. Qui ergo nec
 felicem in futuro vitam: nec modo habere vult
 piam: talibus sacris mortem querat eternam.
 Qui autem cum malignis demonibus non vult
 habere societatem: non superstitionem qua co-
 luntur noxiam pertimescat: sed veram religio-
 nem qua produntur et vincuntur agnoscat.
 Aurelij augustini de ciuitate dei liber octauus.
 De questione naturalis theologie cum philoso-
 phis excellentioris scientie discutienda. Cap. iij.

In intentiore no-
 bis opus est animo multo quam erat in
 superiorum questionum solutione et
 explicatione librorum: de theologia quippe quam
 naturalem vocant: non cum quibuslibet homi-
 nibus: non enim fabulosa est vel ciuilis: hoc est
 vel theatra: vel urbana: quarum altera iactat
 deorum crimina: altera indicat deorum de-
 sideria criminosa: ac per hoc malignorum po-
 tius demonum quam deorum: sed cum philosophis
 est habenda collatio: quorum ipsum nomen si la-
 tine interpretemur: amorem sapientie profitemur
 -porro si sapientiam profitemur: et sapientia de-
 us est per quem facta sunt omnia: sicut diuina
 auctoritas veritasque monstrauit: verus philoso-
 phus est amator dei. Sed quia res ipsa cuius hoc
 nomen est non est in omnibus quibus hoc nomine
 gloriatur: neque enim continuo vere sapientie
 sunt amatores quicumque appellant philosophi
 profecto in omnibus quorum sententias ex li-
 teris nosse potuimus: eligendi sunt cum quibus
 non indigne questio ista tractetur. Neque eis hoc
 opere omnes omnium philosophorum vanas opi-
 niones refutare suscepit: sed eas tantum que ad
 theologiam pertinent: quo verbo greco signifi-
 cari intelligimus de diuinitate ratione siue ser-

Liber

monē: nec eas omnium: sed eorum tantum qui cum esse diuinitatem et humana curare consentiant: non tamen sufficere vnius incommutabilis dei cultum ad vitam adipiscendam etiam post mortem beatam: sed ab illo sane multos vno conditos atque institutos ob eam causam colendos putat. Hic etiam iam varronis opinionem veritatis propinquitate transcendit. Siquidem ille totam theologia naturalē usque ad mundum istum: vel eius animam credere potuit: isti vero supra omnes animae naturae consistitur deum: qui non solum mundum istum visibilem qui sepe celi et terre nomine nuncupatur: sed omnes etiam omnino animas fecerit: et qui rationalē et intellectuale: cuius generis anima humana est: participatione sui luminis incommutabilis et incorporei beatam fecerit. Hos philosophos platonicos appellatos a platone doctore vocabulo derivato nullus qui hec vel tenuiter audiuit ignorat. De hoc igitur platone quae necessaria huic questioni existimo breuiter attingam: prius illos commemorans: quicum in eodem genere litterarum tempore precesserunt.

De duorum philosophorum generibus: id est italico et ionico: eorumque auctoribus. Cap. l. m. ij.

Quantum enim attinet ad litteras grecas: quae lingua inter ceteras gentium clarior habetur: duo philosophorum genera traduntur: vnum italicum ex ea parte italicae: quae quondam magna grecia nuncupata est: alterum ionicum in eis terris: ubi et nunc grecia nominatur. Italicum genus auctorem habuit pythagoram samum: a quo etiam ferunt ipsius philosophiae nomen exortum. Nam cum antea sapientes appellarentur: qui modo quodam laudabilis vitae alijs prestare videbantur: iste interrogatus quid profiteretur philosophum se esse respondit: id est studiosum vel amatorem sapientiae: quoniam sapienter profiteri arrogantissimum videbatur. Ionici vero generis princeps fuit thales milesius: vnus illorum septem qui appellati sunt sapientes. Sed illi se vitae genere distinguebantur: et quibusdam preceptis ad bene viuendum accommodatis. Iste autem thales ut successores etiam propagaret: rex naturam scrutatus suasque disputationes litteris mandans emicuit maximeque admirabilis extitit quod astrologiae numeris comprehensis defectus solis et lune etiam predicere potuit. Aequa tamen putauit rerum esse principium: et hinc omnia elementa mundi ipsiusque mundus et quae in eo gignuntur existere. Nihil autem huic operi quod mundo considerato tam mirabile aspicimus ex diuina

na mente preposuit. Huic successit anaximander eius auditor: mutauitque de rerum natura opinionem. Non enim ex vna resicut thales ex humore: sed ex suis proprijs principijs quasque renasci putauit. Quae res principia singula effecit: et quaecumque in eis oriuntur: eosque mundos modis solui: modo iterum gigni existimauit: quantum quisque etate sua manere potuerit: nec ipse aliquo diuine menti in his rebus operibus tribuens. Iam anaximenes discipulus et successor reliquit: omnes rerum causas infinito aeri dedit: nec deos negauit aut tacuit: non tamen ab ipsis aeris factus: se ipsos ex aere ortos credidit. Anaxagoras vero eius auditor barum rerum omnium quas videmus effectores diuinum animum sensit: et dixit esse infinita materia quae constaret dissimilibus inter particulas rerum omnium genera pro modulis et speciebus proprijs singula fieri: sed animo faciente et uiuo. Diogenes quoque anaximenes alter auditor aerem quidem dixit tres esse materias: quae omnia fierent: sed eum esse copotem diuinae rationis: sine qua nihil ex eo fieri posset. Anaxagore successit auditor eius archelaus etiam ipse de particulis inter se dissimilibus quibus singula quaeque fierent: ita omnia constare putauit ut inesse etiam mentem diceret: quae corporum dissimilia id est illas particulas coniungendo dissipando ageret omnia. Socrates huius discipulus fuisse perhibetur magister platonis propter quem breuiter cuncta ista recolui.

De socratica disciplina. Cap. l. m. i.

Socrates ergo primus vniuersas philosophias ad corrigendos componendosque res inflexisse memoratur: cum ante illum omnes magis physicis: id est naturalibus rebus perscrutandis operam maximam impenderint. Non mihi autem videtur posse ad liquidum colligi utrum socrates ut hoc faceret tedio rerum obscurarum et incertarum ad aliquid appropinquatum et certum reperiendum animum intendere quod esset beate vitae necessarium: propter quam vitam omnium philosophorum inuigilasse ac laborasse videtur industria. An vero sicut de illis quidam beniuolentius suspicantur: nolebat in mundos terrenis cupiditatibus animos secendere in diuina conari quandoquidem ab eis causas rerum videbat inquiri: quas prima ac summas non nisi in vniuersi ac summi diuina voluntate esse credebatur. Unde non eas putab

successit anaxime
que de rerum na
na re sicut tales
principijs quas
incipia singular
diles mundos
cosq mundos mo
eritimaui: qu
uerit: nec ipse al
tribus tribuens.
successores reliqu
i occidit: nec de
sio aere factus
Anaxagoras re
omnium quas
mus sentit: et dixit
dissimilibus ite
pro modulis et
sed aio facie
timenit alter au
esse materiam
esse copotem
fieri posset. Ana
archelaus etiaz
libus quibus si
ia constare putat
iceret: que corpe
las: coniungend
Socrates huius
magister platon
cta ista recolui.
Capitulum
mus vniuersas p
os coponendose
atur: cu ante ill
naturalibus reb
ximā impender
sse ad liquidu
aceret tedio ro
ad aliquid app
animum inten
arium: propter
ez inuigilasse ac
in vero sicut de
icantur: nolebat
ibus animos se
ando quidem ab
iri: quas primar
o veri ac summi
ndend ea pua

si mundata mente posse comprehendit: et ideo
urgande bonis morib⁹ vite censebat istanduz
deprimentib⁹ libidinib⁹ exonerat⁹ anim⁹ na
rali vigore i eterna se attolleret: naturāq³ in
porei et icōmutabilis luminis vbi cause oīuz
ctaz naturaz stabiliter viuūt: intelligēt: e pu
tate cōspiceret. Cōstat eū tamē iperitoz stul
tiā scire se aliquid opinatū: etiā i ipsis moralib⁹
uestionibus quo totū animū intendisse vide
atur: vel cōfessa ignorātia sua vel dissimula
scīētia: lepoze mirabili differendi et acutissi
ia vrbānitate agitaſſe atq³ verſaſſe. Unde et
icitatis inimicitijs calūnioſa criminatiōe dā
at⁹ morte mulctatus ē. Sed eum poſtea illa
ſa que publice dānauerat athenieſiū ciuitas
ublice luxit: i duos accuſatores ei⁹ vſq³ adeo
opuli dignatiōe cōuerſa: vt vn⁹ eoz oppreſ
is i multitudine iteriret: exilio aut⁹ volūtario
tq³ ppetuo penā ſimilē alter euaderet. Tā p
lara igiſ vite mortisq³ fama Socrates reliq³
urimos ſue philoſophie ſectatores: quozum
ertatis ſtudiū fuit i qōnū moralū diſceptatio
e xſari: vbi agit de ſummo bono q³ fieri homo
eat⁹ pōt. Qd in Socratis diſputatiōib⁹ dum
ia mouet: aſſerit: deſtruit: qm nō euidenter ap
paruit: quod cuiq³ placuit inde ſūperſūt: et vbi
uiq³ viſus ē cōſtituerūt ſine boni. Finis autē
oni appellat⁹ quoq³ cū puenerit beatus eſt.
Sic aut⁹ diuerſas inter ſe ſocratici de iſto ſine
ententias habuerūt: vt qd vix credibile ē vni
is magiſtri potuiſſe facere ſectatores: quidaz
imū bonū eē dicerēt voluptatē: ſicut Ariſtip
us: qdā virtutē ſicut Antuſtenes. Sic alij atq³
lij aliud atq³ aliud opinati ſunt: quos comme
norare longum eſt.

Deprecipuo inter diſcipulos ſocratis plato
re: qui omnem pbiloſophiam triplici partitiō
re diſtingit.

Capitulum iij.

Ed iter diſcipulos Socratis nō qdez
imerito excellētiffima gloria claruit: q
oino ceteros obſcuraret. Plato. Qui
eū eēt athenieſis honeſto apud ſuos loco nat⁹:
ingenio mirabili lōge ſuos cōdiſcipulos ante
ret: pax tñ putās pficiēde philoſophie ſuffice
re ſeipſū: ac ſocraticā diſciplinā: q³ lōge lateq³
potuit peregrinat⁹ ē quaquauer ſū eū alicuius
nobilitate ſcientie percipiende fama rapiebat.
Itaq³ et in egypto didicit quecūq³ illic magna
babebāt atq³ docebātur: et inde in eas Italie
partes veniēs vbi pythagoreoz fama celebra

bat: qd italice philoſophie tūc florebat: au
ditis eminētioribus i ea doctozib⁹ facillime cō
prehēdit. Et q³ magiſtrū ſocratē ſingulariſ di
ligebat: eū loquētē fere i oib⁹ ſermonib⁹ ſuis fa
ciens: etiā illa que vel ab alijs didicerat: vlti
quāta potuerat intelligētia viderat: cū illius le
pore et moralib⁹ diſputatiōib⁹ tēperauit. Itaq³
cū ſtudiū ſapiētie i actiōe et cōtēplatiōe verſet⁹
vñ vna pars ei⁹ actiua: altera cōtēplatiua dici
pōt: quarū actiua ad agendā vitā. i. ad mores
inſtituēdos pertinet: cōtēplatiua aut⁹ ad cōſpi
ciēdas nature cāo et ſinceriffimā veritatē. So
crates in actiua excelluiſſe memorat⁹: Pytha
goras vero magis cōtēplatiue quibus potuit
intelligētie virib⁹ inſtituiſſe. Proinde plato vtrū
q³ iūgendo philoſophiā pfeciſſe laudat. Quas
i tres ptes diſtribuit: vnā moralē que maxime
in actiōe verſat⁹: alterā naturalē que contem
plationi deputata ē: tertiā rōnalē: qua verum
determinat a falſo. Que licet vtriq³. i. actioni
et cōtēplationi ſit neceſſaria: maxime tamē con
tēplatio perſpectionem ſibi vēdicat veritatis
Ideo hec tripartitio nō eſt contraria illi diſtin
ctioni: qua intelligit⁹ oē ſtudiū ſapiētie i actiōe
et cōtēplatiōe cōſiſtere. Quid aut⁹ i his vel de
his ſingulis ptib⁹ plato ſenſerit. i. vbi ſine omni
uz actionū: vbi cauſas omniū naturarū: vbi lu
men omniū rationū eē cognouerit vel credide
rit: differēdo explicare et lōgū eē arbitroz: et te
mere eſſe affirmādū nō arbitroz. Cum eniz ma
giſtri ſui ſocratis quem facit in ſuis volumini
bus diſputantem notiffimum mozem diſſimu
lande ſcientie vel opinionis ſue ſeruafſe aſſe
ctat: quia et illi ipſe mos placuit: factum eſt vt
etiam ipſius Platonis de rebus magnis ſen
tentie non facile perſpici poſſint. Ex his tamē
que apud euz leguntur: ſiue que dixit ſiue que
ab alijs dicta eſſe narrauit: atq³ conſcripſit: q³ ſi
bi placita viderentur quedam commemorari
et buic operi inferi oportet a nobis vel vbi ſuf
fragatur religioni vere: quam fides noſtra ſu
ſcipit ac defendit: vel vbi ei videtur eſſe con
trarius: quantum ad iſtam de vno deo et pluri
bus pertinet queſtionem: quē propter vitam
que poſt mortem futura eſt veraciter beatam
colendum eſſe catholice religionis aſſerit diſci
plina. Fortaſſis enim qui Platonem ceteris
philoſophis gentium longe recteq³ prelatum:
acutius atque veracius intellexiſſe atq³ ſe
cuti eſſe fama celebrior laudantur: aliquid

Liber

sale de deo sentiunt: vt in illo inueniatur et cau-
sa subsistendi: et ratio intelligendi: et ordo viuendi.
Quorū trium vnus ad naturalē: alterum ad ra-
tionalē: tertium ad moralē partē intelligitur perti-
nere. Si enīz homo ita creat⁹ est: vt per id quod
se ocellit attigat ad illud qđ cūcta pcellit: id est
vñū verum optimū deum: sine quo nulla natu-
ra subsistit: nulla doctrina instruit: nullus vsus
expedit: ipse queratur vbi nobis omnia sunt se-
cura: ipse cernatur vbi nobis certa sunt omnia:
ipse diligatur vbi nobis recta sunt omnia.

¶ Quod de theologia cuz platonici potissimū
disceptandum sit: quorū opinioni oīum phozuz
postponenda sint dogmata. Capitulu. v.

Iergo Plato dei vñū imitatorē: cogni-
tozem: amatozē dixit esse sapientē: cuius
ludis participatiōe sit beatus: quid opus est
discutere ceteros: quorū nulli nobis qđ iste ppi-
us accesserit. Ledit igit eis nō solū theologia
illa fabulosa deoz criminibus oblectans anios
impiozū: nec soluz etiā illa ciuilib vbi impuri de-
mones terrestrib⁹ gaudijs deditos ppos deoz
nomie seducētes: humanos errores tanq̃ suos
diuinos honores habere voluerunt: vbi ad spe-
ctandos suozū criminū ludos cultozes suos tan-
q̃ sue vanitatis administratores habuerūt: vbi
per eos ad suuz cultū studijs imūdisimū alios
excitantes: et sibi delectabiliores ludos de ipsis
spectatozib⁹ exhibētes. Ubi siqua velut bōesta
gerūtur in tēplis conuicta sibi theatroz obsceni-
tate turpant: et quecunq̃ turpia gerūtur i thea-
tris: cōparata sibi templozū feditate laudantur.
Et ea que varro ex his sacris quasi ad celū et ter-
ram rerūq̃ mortaliū semina et actus interpreta-
tus est: qz nec ipsa illis ritib⁹ significant que ipse
insinuare conat⁹: et ideo veritas conātem nō seq-
tur. Et si ipsa eēnt: tñ anime rationali ea q̃ infra
illā nature ordine cōstituta sunt pro deo suo co-
lenda nō essent: nec sibi debuit pferre tanq̃ de-
os eas res quibus ipsam pretulit verus de⁹: et
ea que numa pōpilius re vera ad sacra eiusmo-
di pertinētia secum sepelendo curauit abscondi
et aratro eruta senatus iussu incēdi. In eo gene-
re sunt etiam illa vt aliquid de numa miti⁹ suspi-
cemur: que alexander macedo scribit ad matrē
sibi a magno antistite sacroz egyptiozū quodaz
leone patefacta: vbi nō picus et faun⁹: et encas
et romulus: vel etiā hercules et esculapius: et li-
ber semela natus: et tyndaride fratres: et siquos
alios ex mortali⁹ pro dijs habent: s; ipsi etiam

maiores gentiū dij: quos cicero in tusculanis
cine nobis videtur attingere. Iuppiter. Juno.
Saturn⁹. Vulcan⁹. vesta: et alij plurimi: quos
varro conatur ad mundi partes siue elementa
trāsferre: boies fuisse pducunt. Timens enīz
ille quasi reuelata mysteria petēs admonet al-
terand⁹: vt cū ea matriscripta insinuauerit: si-
mis iubeat cōcremari. Non solū ergo ista q̃ di-
theologie cōtinent fabulosa. s; et ciuilib: platon-
cis pbilosophis cedant q̃ verū deū et rerū aucto-
rem: et veritatis illustratozē et beatitudinis largi-
tozē esse dixerūt: sed alij quoq̃ philosophi q̃ co-
poralia nature pncipia corpori deditis mētibus
opinati sunt cedant his tantis et tanti dei cogni-
tozibus veris: vt thales i bumozē: Anaximene
in aere: stoici i igne: epicure⁹ i atbomis: hoc ē m-
nutissimis corpusculis que nec diuidi nec scēdi
queūt. Et quicūq̃ alij quoz enumeratōi imoz-
rinō est necesse siue simplicia siue cōiuncta corp-
siue vita carētia siue viuētia: sed tamē corpori
causā pncipiūq̃ rerū esse dixerūt. Nam qda
eoz a rebus nō viuis res viuas fieri posse cred-
derūt sicut epicurei. Quidā vero a viuēte qđ
viuentia: quedā nō viuentia: sed tñ a corpore cor-
porē. Nā stoici ignē id est corpus vñū ex qua-
tuor elemētis quibus vñū mūdus hic cōstat
et viuēte et sapiēte et ipsius mūdi fabricatoze
atq̃ oīum que sunt in eo: eūq̃ omnino ignē esse
deū putauerunt. Hi et ceteri similes eozū id se-
lum cogitare potuerūt: quod cū eis corda eoz
obstricta carnis sensib⁹ fabulata sunt. In se q̃
pe habebant quod non videbant: et apd se ima-
ginabantur quod foris viderant etiā quādo non
videbāt: sed tantūmodo cogitabāt. Hoc autē
conspēctu talis cogitatio iam non est corp⁹ sed
similitudo corporis: illud autē vnde videt in an-
imo bec similitudo corporis nec corpus est nec
similitudo corporis: et vnde videtur atq̃ vtrū pu-
chra an deiformis sit videatur: profecto est mel-
ius q̃ ipsa que iudicatur. Nec mens hominis ē
ipsa rationalis anime natura est: que vtiq̃ corp-
non est: si iam illa corporis similitudo cum in an-
imo cogitantis aspiciatur atq̃ indicatur nec ipsi
corpus est. Nō est ergo nec terra: nec aqua: nec
aer: nec ignis: quibus quattuor corporibus que
dicuntur quattuor elementa mūdū corpore
videmus esse compactum. Porro si noster ani-
mus corpus nō est: quomodo deus creator ani-
mi corp⁹ ē? Ledit ergo et isti vt dictū ē platō
cedāt et illi quos qđēmpuduit dicere deū corp⁹

Octauus

esse: verūtamē eiusdem nature cui⁹ ille est aios
nostros esse putauerūt. Ita non eos mouit tan-
ta mutabilitas anime: quāz deo tribuere nefas
est. Sed dicūt corpore mutatur aīe natura: na-
z per seipsam incōmutabilis est. poterant isti di-
cere corpore aliquo vulnerat: nam per seipsam
inuulnerabilis est. Proius quod mutari nō po-
test: nulla re potest. Al per hoc q⁹ corpore muta-
ri potest: aliqua re potest: et ideo incommutabi-
le recte dici non potest.

De platonicoz sensu in ea parte phie: que
physica nominatur. Capitulum. vi.

Iderūt ergo isti phi: quos ceteris nō im-
merito fama atq⁹ glia platos videm⁹:
nullū corpus esse deū: z ideo cūcta cor-
pora trāscenderūt querētes deum. Viderūt q⁹
qd mutabile est non esse summū deū: z ideo om-
nem aīam mutabilesq⁹ omnes spiritus trāscē-
derūt querētes summū deūz. Deinde viderunt
oēm speciem in re quacūq⁹ mutabili: que est q⁹
quid illud est: quō z qualis. unq⁹ natura est: non
esse posse nisi ab illo qui vere est: qui z icōmuta-
biliter est. Al per hoc siue vniuersi mūdi corp⁹
figuras: qualitates: ordinatūq⁹ motuz: z elemē-
ta disposita a celo vsq⁹ ad terras: z quēcūq⁹ cor-
pora in eis sunt: siue oēm vitā: vel que nutrit et
continet qualis est in arborib⁹: vel que z bec ha-
bet z sentit qualis est in pecorib⁹: vel que et bec
habet z intelligit qualis ē i hominib⁹: vel que nu-
tritorio subsidio non indiget: sed tantū continet
sentit z intelligit qualis est in angelis: nisi ab illo
esse nō posse qui simpliciter est: q⁹ nō aliud illi ē
esse aliud viuere quasi possit esse nō viuēs: nec
aliud illi est viuere aliud intelligere: quasi possit
viuere nō intelligens: nec aliud illi ē intelligere
aliud beatū esse: quasi possit intelligere z nō bea-
tus esse. Sed qd ē illi viuere: intelligere: beatū
esse: hoc est illi esse. Propter hanc incōmutabili-
tatez z simplicitatē intellerūt eū et omnia ista
fecisse: z ipsum a nullo fieri potuisse. Considera-
uerūt enim quicqd est vel corpus esse vel vitā:
meliusq⁹ aliqd vitāz esse q⁹ corpus: speciēq⁹ cor-
poris esse sensibile intelligibileq⁹ vite. Proinde
intelligibile spēm sensibili pretulerūt. Sensibilia
dicim⁹ q⁹ visu tactuq⁹ corporis sentiri queūt: intel-
ligibilia que aspectu mētis intelligi possūt. Nul-
la est. n. pulchritudo corporalis: siue i statu corporis
sicut ē figura: siue in motu sicut ē cātēna: de q⁹
nō animus iudicat: qd pfecto nō posset: nisi me-
lioz in illo esset bec spēs sine tumore molis: sine

strepitu vocis: sine spacio vel loci vel tpiis. Sed
ibi quoq⁹ nisi mutabilis esset: nō aliud alio meli⁹
de specie sensibili iudicaret: meli⁹ ingeniosior q⁹
tardior: melius peritior q⁹ impitior: melius exer-
citatioz q⁹ min⁹ exercitatus. Et idē ipse vn⁹ cuz
proficit: meli⁹ vtiq⁹ postea q⁹ prius. Quod autē
recipit mai⁹ z minus: sine dubitatione mutabile
est. Unde ingeniosi z docti: z in his exercitati ho-
mines facile collegerūt non esse in eis reb⁹ pma
speciē: vbi mutabilitas esse cōuincit. Cuz igitur
in eoz conspectu z corpus z aīus magis minus:
q⁹ speciosa essent: z si omni specie carere possēt
omnino nulla essent: viderūt esse aliqd vbi pma
esset incōmutabilis spēs: z ideo nec cōparabilis
atq⁹ ibi esse rerū pncipiūz rectissime crediderūt
quod factū non esset: rex quo facta cūcta a eēt.
Ita quod notū est de ipse manifestauit eis: cuz
abeis inuisibilia eius p ea que facta sunt intelle-
cta conspecta sunt: sempiterna quoq⁹ virt⁹ eius
z diuinitas: a quo etiam inuisibilia z temporalia
cuncta creata sunt. Bec de illa parte quāz phy-
sicam idest naturalem nuncupant dicta sunt.

Quāto excellentiores ceteris in logica. i. rōna-
li philosophia platonici sint habēdi. Cap. vii.

Quod aut attinet ad doctrinā vbi altera
pars versatur: que ab eis logica id ē ra-
tionalis vocat: absit vt his comparan-
di videatur qui posuerūt iudiciū veritatis i sen-
sibus corporis: corūq⁹ infidis z fallacib⁹ regulis
omnia que discūtur mentiēda esse cēsuērūt: vt
epicurei z quicūq⁹ alij tales: vt etiam ipsi stoici.
Qui cū vebemēter amauerint solertiam dispu-
tandi: quā dialecticā nomināt: a corporis sensib⁹
eam ducendā putarūt. Sic asseuerātes animū
concepe notiones quas appellāt enoyas: earūz
rerum. i. quas diffiniēdo explicāt: hinc ppa-
ri atq⁹ connecti totam discendi docendiq⁹ ratio-
nem. Vbi ego multuz mirari solco: cū pulchros
dicant nō esse nisi sapientes: quibus sensib⁹ cor-
poris istam pulchritudinē viderint: qualib⁹ oca-
lis carnis formā sapientie decusq⁹ conspexerit.
Di ab his q⁹ sensib⁹ attingūtur: nec sensibus adi-
mētes qd possunt: nec eis dātes vltra q⁹ possūt
lumē aut mētū esse dixerūt ad discēda omnia:
eundemq⁹ ipsum deum a quo facta sūt omnia.
Quod etiā in morali phia platonici obtineāt
principatum.

Capitulum. viij.

Eliqua est pars moralis quā greco vo-
cabulo dicunt ethicam: vbi queritur de
summo bono: quo referentes omnia q⁹

Liber

agimus: et quod non propter aliud sed propter seipsum appetentes: idque adipiscētes nihil quo beatissimum? ulterius requiramus: ideo quippe et finis est dictus: quia propter hunc cetera volumus? ipsum autem non nisi propter ipsum. Hoc ergo beatificum bonum alij a corpore: alij ab animo: alij ab utroque in homine esse dixerunt. Viderunt quippe ipsum hominem constare ex animo et corpore: et ideo ab alterutro istorum duorum: aut ab utroque bene sibi posse esse credebant: finali quodam bono quo beati essent: quo cuncta que agebant referrent: atque id cuius forent adepti: quo referendum esset non ultra quererent. Unde illi qui dicuntur addidisse tertium genus bonorum quod appellatur extrinsecus: sicuti est honor: gloria: pecunia: et siquid huiusmodi: non sic addiderunt ut finale esset: id est propter se ipsum appetendus: sed propter aliud bonum quo esset hoc genus bonum bonis: malum autem malis. Ita bonum hominis qui vel ab animo: vel a corpore: ubi ab utroque expetuerunt: nihil aliud quam ab homine expetendum esse putauerunt. Sed qui id appetuerunt a corpore a parte hominis deterioris: qui vero ab animo a parte melioris: qui autem ab utroque a toto homine. Siue ergo a parte qualibet: siue a toto homine: non nisi ab homine. Nec iste differentie quoniam tres sunt: ideo tres: sed multas dissensiones philosophorum sectarum fecerunt: quia et de bono corporis et de bono animi et de bono utriusque diuersi diuersa opinati sunt. Cedant igitur hi omnes illis philosophis qui non dixerunt beatum esse hominem fruentem corpore vel fruente animo: sed fruente deo: non sicut corpore vel seipso animo: aut sicut amico amicus: sed sicut luce oculus. Si aliquid ab his ad illas similitudines afferendum est: quod vel quale sit: si deus ipse adiuerit: alio loco quantum per nos fieri poterit apparebit.

De ea philosophia que ad veritatem fidei christiana ne propinquius accessit. Capitulum. ix.

Iunc satis sit commemorare platonem de terminasse finem boni esse secundum virtutes vivere: et ei soli euenire posse: qui notitiam dei habeat et imitationem: nec esse aliam ob causam beatum. Ideoque non dubitat hoc esse philosophari amare deum: cuius natura sit incorporalis. Unde utique colligitur: tunc forte beatum studiosum sapientie: id enim est philosophus cum frui deo ceperit. Quamvis enim non continuo beatus sit quia eo fruitur quod amat: multum enim amando ea que amanda non sunt miseri sunt: et mi-

seriores cum fruuntur: nemo tamen beatus est: qui eo quod amat non fruitur. Nam et ipsi qui res non amandas amant: non se beatos esse amando putant: sed fruendo. Quisquis ergo fruitur eo quod amat: verumque et summum bonum amat: quis eum beatum nisi miserrimus negat? Ipsum autem verum ac summum bonum plato dicit deum. Unde vult esse philosophum amatorem dei: ut quoniam philosophia ad beatam vitam tendit: fruens deo sit beatus qui deus amauerit. Quicunque igitur philosophi de deo summo et vero ista senserunt: quod et rerum creatarum sit affector: et lumen cognoscenda: et bonum agendarum: quod ab illo nobis in principium sit nature: et veritas doctrine: et felicitas vite. siue platonici accommodatius nuncupant: siue quodlibet aliud secte sue nomen imponant: siue tantummodo ionici generis: qui in eis precipui fuerunt ista senserint: sicut idem plato: et qui cum bene intellexerunt: siue etiam italici propter pythagoram et pythagoreos: et siqui forte alij eiusdem sententie in id idem fuerunt: siue aliarum quoque gentium qui sapientes vel philosophi habiti sunt: athlanticis: libycis: egyptiis: indi: per se: chaldei: scythae: galli: hispani: alijque reperiuntur qui hoc viderint ac docuerint: eos omnes ceteris anteponimus: eosque nobis propinquiores fatemur. Quamvis enim homo christianus litteris tantum ecclesiasticis eruditus: platonicoz forte nomen ignoret: nec utrum duo genera philosophorum extiterint in greca lingua ionicoz et italicoruz sciatur: non tamen ita furdus est in rebus humanis ut nesciat philosophum vel studium sapientie: vel ipsam sapientiam profiteri. Cauet eos tamen qui secundum elementa huius mundi philosophant: non finem deum a quo ipse factus est mundus. Admonetur enim precepto apostolico: fideliterque audit quod dictum est. Cauete ne quis vos decipiat per philosophiam et inane seductionem secundum elementa mundi. Deinde ne oestales esse arbitretur: audit ab eodem apostolo dici de quibusdam: quod quod notum est dei manifestum est in illis: de quibus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim eius a constitutione mundi: per ea que facta sunt intellecta conspiciunt: sempiterna quoque virtus eius et diuinitas. Et ubi atheniensibus loquens: cum rem magnam de deo dixisset: et quod a paucis posset intelligi: quod in illo viuimus et mouemur et sumus: adiecit et ait. sicut et vestri quidam dixerunt. Nouit sane etiam ipsos in quibus errant caueri. Ubi enim dictum est: quod per ea que facta sunt deus illi manifestauit intellectu deum: quod illi

Octauus

ibilia sua: ibi etiam dictum est non illos ipsum
xū recte coluisse: qz a his rebus gbus nō opor
ebat: diuinos honores illi tñ dōitos detule
ūt: qm cognoscētes deū nō sicut deū glificauē
ūt aut gratias egerūt: sed euauerūt i cogita
ionibus suis: z obscuratū est ispiēs cor eoz. Di
cētes eiz se sapiētes esse: stulti facti sunt: z imu
auerūt gliaz icorruptibilis dei i similitudinē ima
ginis corruptibilis hoīs: z voluerūt: z quadrupe
lū: z serpētū: vbi z romanos z grecos z egypti
os: q de sapiētie noīe gliati sunt fecit itelligi. Sz
de hoc cū istis postmodū disputabimus. In quo
ūt nobis cōsentiūt de vno deo huius vniuersi
uctore: q nō solū sup oia corpora ē icorrupteus:
permetiam super omnes animas icorruptib/
is: principium nostrum: lumen nostrum: bonus
nostrum: in hoc z eos z ceteris antepōnimus.

Que sit inter pbilosophicas artes religiosi ex
cellentia christiani. Capitulu. x.

N Ec si scias eoz xpianus ignorās verbis
q nō didicit i disputatōe nō vtis: vt vel
nālē latine: vel physica grece appellet
ā partē i qua de ingitōe nature tractat: z ra
tionalē siue logica i qua grīi quonā modo veri
as picipi possit: z moralē vel etica i qua de mo
ibus agit: bonozūq finibus appetendis: malo
ūq vitādis: ideo nescit ab vno vero deo atq
ptimo: z nāz nobis eē: qua facti ad eius imagi
lē sumus: z doctrinā qua eū nosq nouerimus:
grāz qua illi coherēdo beati sumus. Nec itaq
causa est cur istos ceteris pferamus: qz cum alij
pbilosophi i genia sua studiaq cōtrouerint i reg/
ēdis rez causis: z q nā esset modus discendi at
p viuēdi: isti deo cognito reperiūt vbi essent
causē cōstitute vniuersitatis: z lux picipiēde ve
ritatis: z fons viuētis felicitatis. Siue ergo isti
platonici siue qūq alij quālibet gētiū pbi de
deo ista sentiūt nobiscū sentiūt. Sed ideo cum
platonici magis placuit hāc cāz agere qz eoz
unt littere notiores. Nā z greci quoz lingua in
gēnibus peminet: eas magna p̄dicatōe celebra
ūt: z latini p̄moti eaz vel excellētia vel glia v/
gratia: ipsas libētius didicerūt: atqz i nīz eloqui
um transferēdo nobiliores clarioresq fecerūt.

Unde plato eam intelligentiam potuerit acq
ere: qua christiane sciētie ppigauit. Lap. xj.
Iraut autē qdaz nobis i xpī grā sociati:
m cū audiūt vel legūt platonem de deo
ista sensisse: q multū cōgruere veritati
nre religionis agnoscūt. Unō nōnulli putauerūt

eū qm prexit i egyptū hieremiā audisse ppham:
vel scripturas ppheticas i eadē peregrinatōe
legisse: quoz quidē opinione in quibusdā libris
meis posui: sed diligēter cōputata tēpoz ratio
que chronica historia cōtinetur: platonez idicat
a tēpore quo pphetauit hieremias cētū ferme
annos postea natus fuisse. Qui cum octogita z
vnū vixisset: ab anno mortis eius vsq ad tēpus
quo ptoleus rex egypti scripturas ppheti
cas gētis hebreoz de iudea poposcit: et per se/
ptuagita viros hebreos: qui etiaz grecam liguā
nouerāt: iterpretādas habēdasq curauit: anni
ferme reperiūtur sexagita. Quapropter in illa
peregrinatōe sua plato nec hieremiā videre po
tuit: tāto ante defunctū: nec eas dez scripturas
legere que nōdū fuerāt i grecam liguam trāsla
te: qua ille pollebat: nisi forte quia fuit acerrimi
studij: sicut egyptias ita z istas per iterpretez di
dicit: nō vt scribēdo transferret: quod ptoleme
us pro igēti beneficio: qui regia potestate etiam
timeri poterat meruisse perhibetur: sed vt col
loquēdo quid cōtinerēt quantū capere potuiss/
set addisceret. Hoc vt existimetur illa suadere
videntur indicia: q liber geneleos sic incipit. In
principio fecit deus celum z terram: terra autē
erat inuisibilis z incomposita: z tenebre erāt su
per abyssus: z spiritus dei ferebat super aquas
In timo autem plato quem librum de mundi
constitutione conscripsit: deum dicit in illo ope
re terram primo ignemq iunxisse. Manifestū
est autem q igni tribuit celi locuz. Habet ergo
hec sententia quandam illius similitudinez qua
dictum est in principio fecit deus celum z terrā
Deinde illa duo media quibus interpositis sibi
met hec extrema copularentur: aquam dicit et
aerem: vnde putat sic intellexisse quod scriptū
est: spiritus dei ferebatur super aquas. Parus
quippe attendens quo more soleat illa scriptu
ra appellare spiritum dei: quoniam et aer spiri
tus dicitur: quatuor opinatus elementa loco il
lo commemorata videri potest. Deinde q pla
to dicit amatorem dei esse pbilosophum: nihil
sic in illis litteris sacris flagrat: et maxime illud
quod z me plurimuz adducit: vt pene assentiar
platonem illoz libroz expertum fuisse: qd
cum ad sanctuz moysen ita verba dei per ange
lum perferantur: vt querenti quod sit nomen
eius: qui cum pergere precipiebat ad populum
hebreum ex egypto liberandum respondeat
tur. Ego sum qui sum: et dices filijs israel:

Liber

qui est misit me ad vos: tanq[ua]m in eius compara-
tione q[ua]ere est q[uo]d ic[on]mutabilis est: ea q[ua] mutabi-
lia facta sunt n[on] sint. Uebem[en]ter hoc plato te-
nuit et dilig[en]tissime com[en]dauit. Et nescio vtruz
hoc v[er]ba reperia[n]t i[n] libris eor[um] q[ua] ante platonē fu-
erant: nisi vbi dictū est ego suz q[ua] suz: et dices eis
q[uo]d est misit me ad vos. Sed vnde cu[m]q[ue] ille ista vi-
dicrit: siue p[re]cedentiū eū veter[um] libris: siue poti[us]
quomodo dicit apl[us]: q[uo]d q[uo]d notū ē dei manifestū
est i[n] illis: d[omi]n[us] eni[m] illis manifestauit: i[n]uisibilia enim
eius a c[on]stitutōe m[un]di: p[er] ea q[ua] facta sunt i[n]tellecta
cōspiciunt: sempiterna quoq[ue] eius virtus et di-
uinitas n[on] i[n]merito me platonicos p[ro]bos elegisse
cū q[ui]bus agā q[uo]d i[n] ista q[uest]ione quā modo suscep-
imus agit de n[atu]r[al]i theologia: vtrū p[ro]p[ter] felicitatē q[ua]
post mortē futura est: vni deo an p[ro]p[ter] libris sacra
facere oporteat. Nā vtrū vnus d[omi]n[us] an p[ro]p[ter] p[ar]tes p[ro]
hui[us] vire sint b[ea]ta colēdi: s[ed] v[er]o existimo exposui
Quod etiam platonici licet de vno vero deo
bene senserint: multis tamen dijs sacra facien-
da censuerunt. Capitulum. xij.

Eos q[ui]ppe hos potissimus elegi: q[ui]m de
vno deo q[ui] fecit celū et terrā quāto me-
lius senserūt: tāto ceteris gl[ori]osiores illustiores
q[ui] h[ab]ent: tantū alijs plati iudicio posteror[um]: v[er]
cū aristoteles platonis discipulus vir excellen-
tis i[n]genij et eloquio platonē q[ua]dē impar: sed m[ul]tos
facile superans: cū sectas p[er]ipateticā cōdidisset:
q[ui] deambulans disputare cōsueuerat: p[ro]p[ter] q[uo]d
discipulos p[re]clara fama excellēs: vno adhuc
p[re]ceptore i[n] suaz heresiz cōgregasset. Post mor-
tē vero platonis speusippus sororis eius filius:
et xenocrates dilectus eius discipulus i[n] scholaz
eius q[ua] academia vocabat[ur] eidē successissent: at
q[ui] ob hoc et ipsi et eor[um] successores academici ap-
pellarent: recētiores t[ame]n p[ro]p[ter] nobilissim[os] quibus
plato sectandus placuit noluerūt se dici p[er]ipate-
ticos aut academicos sed platonicos. Ex q[ui]bus
sunt valde nobilitati greci: plotinus: iamblicus:
porphyrius. In vtraq[ue] autē lingua: id est et gre-
ca et latina: apuleius afer extitit platonici no-
bilis. Sed hi omnes et ceteri eiusmodi et ipse pla-
to: dijs plurimis esse sacra facienda putauerūt.
De sentētia platonis: qua diffiniuit deos non
esse nisi bonos: amicosq[ue] virtutū. Cap[itu]l[us]. xij.

Tanq[ua]m ergo a nobis et alijs multis re-
bus magnisq[ue] diffentiāt: i[n] hoc t[ame]n quod
modo posui q[uo]d neq[ue] parua res est: et ide
nūc q[uest]io est. Primū ab eis q[ui]ro q[ui]bus dijs i[n] i[n]
cultū exhibēdū arbitretur: vtrū bonis an malis

an et bonis et malis. Sed de hoc habemus sentē-
tiaz platonis dicentis oēs deos bonos esse: nec
esse oīo vllū deor[um] malū: cōsequēs est igit[ur]: vt bo-
nis bec exhibēda i[n]telligātur. Tūc eis dijs exhibē-
b[er]etur: q[ui]m nec dij crūt si boni n[on] crūt. Hoc si ita
est: nam de dijs q[uo]d aliud deest credere? Illa p[er]-
fecto vacuat c[on]p[ar]atio: qua n[on]nulli putant deos
malos sacris placandos esse: ne ledant: bonos
autē vt adiunct i[n]uocandos. Mali autē nulli sunt
di: bonis porro debitus vt dicūt bonor[um] sacrorū
est deferēdus. Qui sunt ergo illi q[ui] ludos sceni-
cos amant: eosq[ue] diuinis rebus adiūgi et suis bo-
norū flagitant exhiberi: quorū vis non eos
inducat nullos: sed iste affectus nimirum indi-
cat malos? Quid enim de ludis scenicis plato
senferit notum est: cum poetas ipsos q[ui] tam in-
digna deorum maiestate atque bonitate carmi-
na composuerant: cēset ciuitate pellēdos. Qui
sunt igit[ur] isti dij: q[ui] de scenicis ludis cū ipso plato
ne cōtēdūt? Ille q[ui]ppe non patit[ur] deos falsis cri-
minibus ifamari: isti eisdē criminibus suos bonos
res celebrari iubēt. Deniq[ue] isti cū eosdē ludos i[n]
staurari p[er]cipiēt: p[er]scētes turpia maligna ges-
serūt: Tito latino auferentes filii: et imitantes
morib[us] q[ui] eor[um] abnuisset i[per]iū: eūq[ue] morib[us] re-
trabētes cū iussa cōplessent. Ille autē illos nec tā
malos timēdos putat: sed h[uius] finis robur cōstan-
tissime retinens: oēs poetarū sacrilegas nugas
q[ui]bus illi i[n] i[m]mūditie societatē oblectant: a p[ro]p[ri]o
bene i[n]stituto remouere non dubitat. Hunc autē
platonē: quē iā i[n] secūdo libro cōmemorauit: ite[n]
semideos labeo ponit: Qui labeo numina ma-
la victimis cruentis atq[ue] huiusmodi supplicatio-
nibus placari existimat: bona vero ludis et tali-
bus quasi ad lenit[er]a p[er]tinentibus rebus. Quid est
ergo q[ui] semideus plato: n[on] semideus sed deus et
hoc bonis illa oblectamēta q[ui] iudicat turpia ta-
cōstanter audet auferre: qui sane dij repellunt
suias labeonis: nāq[ue] se i[n] latino n[on] lasciuos tantū
atq[ue] ludib[us] dos: s[ed] etiaz sceuos terribilesq[ue] mon-
strarunt. Exponant ergo nobis ista platonici:
oēs deos scd[un]d[um] auctoris sui s[ecundum] bonos et bone-
stos et virtutibus sapientū esse socios arbitrar-
tur: aliterq[ue] de vllō deor[um] sentiri nefas habent
De opinione eor[um] q[ui] rationales aias triū generi
esse dixerūt: id est i[n] dijs celestibus: i[n] demonibus
aerijs: et i[n] hominibus terrenis. Cap[itu]l[us]. xiiij.

Exponimus iquid[em]: attente igit[ur] audia-
mus. Omnium inquit animalium i[n]
quibus est anima rationalis tripartita

Octauus

7A

in isto est: i deos: hoies: demones. Dij excellissi-
mū locū tenēt: hoies i finū: demones medium.
Nā deoz sedes i celo ē: hoies i fra: i aere demo-
nū. Sicut eis diuersa dignitas ē loco: ita etiā
naturaz. Proinde dij sunt hoibus demonibusq;
potiores: hoies vero i fra deos z demones cōsti-
tū sunt: vt elemētoz ordine sit differētia meri-
toz. Demones igitur medij: quēadmodū dijs q;
ius i ferius habitāt postponēdi: ita hoibus q;
uperius pferēdi sunt. Habet eiz cū dijs cōmu-
nē immortalitātē corpoz: a ioz aut cū hoibus pas-
siones. Quapropter nō est mixtū i quibz sit etiā lu-
loz obsecrationibus z poetaz figmētis delectā-
ur: quādoquidē z humanis capiūtur affectibz.
i quibus dij longe absunt z modis oibus alieni
unt. Ex quo colligitur platonē poetica detestā-
lo z prohibēdo figmenta: nō deos qui oēs boni
z excelli sunt pūuasse ludoz scenicoz volupta-
te: sed demones. Hec si ita sunt: quē l3 apud
illos quoq; reperiant. Apuleius tñ platonius
naudarēsis de hac re solū vnū scripsit librum:
uius titulū esse voluit de deo socratis: vbi dis-
serit z exponit ex quo genere numinū numē si-
xi socrates habebat adiūctū z amicitia quada;
ōciliatū: a quo perhibetur solitus admoneri vt
desisteret ab agendo: qñ id quod agere volebat
prosperē fuerat euēturz. Dicit eiz apertissime z
copiosissime asserit: nō illū deū fuisse sed demo-
nē diligētī disputatōe pertractās istā platonis
de deoz sublimitate: z hoium humilitate: z de-
monū medietate sententiā. Hec ergo si ita sunt:
quonāmodo ausus est plato etiā si nō dijs quos
i omni humana cogitatōe semouit: certe iplis
demonibus poetas vbe pellēdo auferre thea-
tricas voluptates: nisi qz hoc pacto admonuit
iuz humanū: quamuis adhuc i bis moribūdīs
nēbris positū p splēdoze honestatis ipura iussa
demonū cōtēnere eozūq; imunditiā detestari.
Nā plato bechonestissime arguit z pibuit: p-
fecto demones turpissime poposcērūt atq; ius-
serūt. Aut ergo fallitur apuleius: z non ex isto
genere numinū habuit amicū socrates: aut cō-
tra se sensit plato: modo demones bonozando:
modo eozū delicias a ciuitate bene morata re-
mouēdo: aut nō ē socrati amicitia demonis gra-
tulāda: de qua vsque adeo z ipse apuleius eru-
buit: vt de deo socratis pnotaret libris: quem
secūdū suā disputatōe: qua deos a demonibz
tā diligētē copiosq; discernit: non appellare
de deo: sed de demonē socratis debuit. Malu

it aut hoc i ipsa disputatōe: qz i titulo libri pone-
re. Ita enim per sanaz doctrinaz que humanis
rebus illuxit: omnes vel pene omnes demonū
nomē exhorēt: vt quisquis ante disputatōez
apuleij: qua demonū dignitas cōmendatur: ti-
tulū libri de demone socratis legeret: nequa-
quā illū hoiez sanū fuisse sentiret. Quid autē
etia ipse apuleius quod i demonibus laudaret
inuenit: preter subtilitatez z firmitatez corpoz
z habitationis altioze locuz. Nā de moribus
eozū: cū de omnibus generaliter loqueretur
nō solum nihil boni dixit: sed etiā plurimū mali.
Denique lecto illo libro: prozsus nemo miratur
eos etia scenicam turpitudine i rebus diuinis
habere voluisse: z cū deos se putari velit deoz
criminibus oblectari potuisse: z quicquid i eoz
sacris obscena solēnitae seu turpi crudelitate
vel rideat vel horreat eozū affectibus cōuenire.
Qd neq; ppter aerea corpora neq; ppter su-
piora bitacula: demones hoibz antecellūt. Ca. xv.

Quamobrem absit vt ista cōsiderans ani-
mus veraciter religiosus et vero deo
subditus ideo arbitretur demones se-
ipso esse meliores: qz habeant corpora meliora.
Alioquin multas sibi z bestias prelatarus est: q;
nos z acrimonia sensuum z motu facilimo at-
q; celerrimo z valētia viriū: z annosissima fir-
mitate corpoz viciūt. Quis hominum vidento
equabitur aquilis z vulturibus. Quis odorā-
do canibus. Quis velocitate leporebus ceruis
omnibus auibus. Quis multum valendo leo-
nibus z elephantibus. Quis diu viuendo ser-
pentibus: qui etiam deposita tunica senectutez
deponere atq; in iuuentutez redire perhibent.
Sed sicut his omnibus ratiocinando z itelligē-
do meliores sumus: ita etiam demonibus bene
z honeste viuendo meliores esse debemus. Ob
hoc enim z prouidentia diuina eis quibus nos
constat esse potiores data sunt quedaz potiora
corpoz munera: vt illud quo eis peminemus:
etiam isto modo nobis commendaretur: multo
maiore cura excolendū esse qz corpus: ipsamq;
excellētiā corporalem quāz demones habe-
re nossimus: pre bonitate vire qua illis antepo-
nimur contemnere disceremus habituri et nos
immortalitatem corpozū: non quāz supplicio-
rum eternitas torquet: sed quam puritas pre-
cedat animozū. Jam vero de loci altitudine: q;
demones i aere: nos aut habitamus i terra: ita
pmoueri: vt hic eos nobis esse pponēdos existi-

Liber

memus: dno ridiculū est. Hoc eis pacto nobis
et oia volatilia preponimus. At eis volatilia cui
volando fatigatur: vel reficiendū alimētis corpus
habēt: terrā repetūt: vel ad requiē: vel ad pastū
quod demones inquit nō faciūt. Nūquid ergo
placet eis vt volatilia nobis: demones autē etiā
volatilibus antecellāt? Quod si demētissimuz
est opinari: nihil est quod de habitatione superi-
oris elemēti dignos eē demones existimemus:
quibus nos religionis affectu subdere debea-
mus. Sicut eim fieri potuit: vt aerē volucres
terrestribus nobis nō solū nō preferātur: verū
etiā subiciatur propter rationalis aīe que in o-
bis est dignitatē: ita fieri potuit: vt dmones q̄-
uis magis aeris sint terrestribus nobis: nō ideo
meliores sint: quia est aer q̄ terra superior: sed
ideo eis hoīes preferēdi sūt: qm̄ sp̄ci p̄ior hoīuz
nequa q̄ illoz desperatio cōparāda est. Nā z il-
la ratio platonis: qua elemēta quatuor propor-
tione cōterit atq; ordinat: ita duobus extremis
igni mobilissimo et terre immobili media duo aerē
et aquā interferēs: vt quāto aer est aquis et aere
ignis: tanto et aque superiores sint terris: satis
nos admonet aīaliū merita nō p̄elemētoz gra-
dibus estimare. Et ipse quippe apuleius cū ce-
teris terrestris aīalibz dicit: qui tñ lōge prepo-
nitur aīalibus aquatilibus: cū ipsas aquas ter-
ris p̄ponat plato vt intelligamus nō eūdē ordinē
tenēdū cū agis de meritis aīal: qui videt ordo
esse i gradibus corporū: sed fieri posse: vt inferius
corpus aīa melior habitet: deteriorq; superius.
¶ Quid de moribus demonum apuleius pla-
tonicus senserit.

Capitulum. xvi.

E moribus ergo demonū cū idē plato-
nicus loqueretur: dixit eos eisdē qbus
hoīes animi perturbationibus agitari:
irritari iurijs: obsequijs donisq; placari: gaude-
re bonis: diuersis sacroz ritibus oblectari
et eis siq; neglectū fuerit cōmoueri. Inter ce-
tera etiā dicit ad eos pertinere diuinationes au-
guz: baruspiciū: variū: atq; somniorū: ab his quo-
q; esse miracula magoz. Breuiter autē eos dis-
finiens ait. Demones eē genere aīalia: aīo passi-
ua: mēte rationalia: corpore aerea: tpe eterna.
Hoz vere quicq; tria priora illis esse que nobis:
quartū p̄prium: qntū eos cū dijs habere cōmune.
Sed video tñ superiorū que nobiscum habēt:
duo etiā cū dijs habere. Aīalia q̄ppe esse dicit et
deos: sua cuiq; elemēta distribuēs. In terrestri-
bus aīalibus nos posuit cū ceteris q̄ in terra vi-

uūt et sentiūt: i aquatilibus p̄sces et oia natati-
lia: i aeris demones: i ethereis deos. Ac per bo-
q; demones genere sunt aīalia: nō solū et is cū
hoībus vertitā cū dijs pecozibusq; commun-
est: q; mēte rationalia cū dijs et hoībus: q; tēpe-
re eterna cū dijs solis: q; animo passua cū hoī-
bus solis: q; corpore aerea ipsi sunt soli. Proid
q; genere sunt aīalia nō est magnū: quia hoc sū-
et pecora: q; mēte rationalia nō est supra nos: q;
sumus et nos: q; tempore eterna: quid boni est
non beata? Melior est enī tēporalis felicitas
q̄ misera eternitas: q; animo passua quomod-
supra nos est quando et nos hoc sumus: nec it-
esset nisi miseri essemus? Quod corpore aere
quanti estimandum est: cum omni corpori p̄f-
ratur anime qualiscūq; natura? Et ideo religi-
nis cultus qui debetur ex animo nequa q̄ deb-
tur ei rei que animo est inferior. Porro si inter
la que demonū esse dicit annuement virtutē
sapiētia: felicitatē: et hec eos diceret habere cū
dijs eterna atq; cōmunia: profecto aliquid die-
ret exoptandum magniq; p̄dendū: nec sic eorū
tamen propter hec tanq; deum colere debere
mus: sed potius ipsum a quo hec illos accepiss-
nossemus. Quanto minus nunc bonore diuini
aerea digna sunt animalia: ad hoc rationalia v-
misera eē possint: ad hoc passua vt misera sint
ad hoc eterna vt miseriā suā finire nō possint:
Quapropter vt omittā cetera et hoc solum pe-
tractem qd nobiscuz demones dixit habere cō-
mune: id est animi passiones si oia quatuor ele-
menta suis animalibus plena sunt: immortali-
bus ignis et aer: mortalibus aqua et terra: que
ro cur animi demonum passionum turbelis et
tempestatibus agitentur. Perturbatio enī est
que grece pathos dicitur: vnde illa voluit voca-
re animo passua: quia verbum de verbo pa-
thos passio diceretur motus animi contra ra-
tionem. Cur ergo sunt ista in animis demonū
que in pecoribus non sunt? Quoniam siquid in
pecore simile apparet non est perturbatio: qui-
non est contra rationem qua pecora carent.
In hominibus autem vt sint iste perturbatio-
nes: facit hoc stultitia aut miseria. Nondum
enim sumus in illa perfectione sapientie beati-
que nobis ab hac mortalitate liberatis in fine
promittitur. Deos vero ideo dicunt istas per-
turbationes non perpeti: quia non solum eter-
ni verum etiam beati sunt. Eisdem quippe ani-
mas rationales etiam ipsos habere perhibēt: q;

Octauus

ab omni labe ac peste purissimas. Quamobrem
si propterea dii non perturbantur: quod animalia
sunt que nec beata possunt esse nec misera: restat
ut demones sicut homines ideo perturbentur:
quod animalia sunt non beata sed misera.

An dignum sit eos spiritus ab homine colere quorum
vitijs etiam oporteat liberari. Capitulum. xvij.

Qua igitur insipientia vel potius amentia
per aliquas religiones demonibus sub-
dunt: cum per veram religionem ab ea vitiosi-
tate in qua illis sumus similes liberemur? Cum
enim demones quod et iste apuleius quauis eis
plurimum parcat: et diuinis honoribus dignos esse
seat tamen cogit ostendi ut ira instigantur: nobis
vera religio precipit ne ira instigemur: sed ei potius resis-
tamus. Cum demones donis inuitent: nobis
vera religio precipit: ne cuiusque donorum acceptum de fauea-
mus. Cum demones honoribus mulceant: nobis
vera religio precipit ut talibus nullo modo moue-
amur. Cum demones quorundam hominum oculos
quorundam amatores sint: non prudenter transloquar
iudicio: sed ut ipse aio appellat passiuo. ipsa no-
bis vera religio precipit ut inimicos nostros etiam
diligamus. Postremo omnem motum cordis et sa-
lum mentis: omnesque turbas et tempestates animi
quibus demones estuare atque fluctuare asserit: nos
vera religio deponere iubet. Que igitur causa
nisi stultitia errorumque infabulis: ut ei te facias ve-
nerando humilem: cui te capias viuendo dissi-
mitem: et religione colas que imitari nolis: cum
religionis summa sit imitari que colis?

Qualis sit religio in qua docetur: quod homines
ut commendentur dijs bonis demonibus uti de-
beant aduocatis. Capitulum. xvij.

Rustra igitur eis apuleius et quicunque ita
sentiunt hunc detulit honores: sic eos in
aere medios inter ethereus celum terram
constituens: ut quoniam nullus deus misceat homini
quod platonem dixisse phibent: isti ad deos pferant
preces hominum inde ad homines impetrata que possunt.
Indignum enim putauerunt ista crediderunt mis-
ceri homines dijs: et deos hominibus. Dignum autem mi-
sceri demones et dijs et hominibus. hic petita que as-
surgent: inde concessa qui apportent: ut videlicet ho-
castus et ab artium magicarum sceleribus alieni eos
patronos adhibeat per quos illi dii exaudiant: que
bec amat que ille non amado sit dignior: quem fa-
cilis et libentius exaudire debeat. Aliant quippe
illi scenicas turpitudines quas non amat pud-
icitia. Amat in maleficijs magorum mille nocendi

artes quas non amat innocentia. Ergo et pudicitia
et innocentia siquid a dijs impetrare voluerit: nec
poterit suis meritis nisi suis interuenientibus ini-
micis: nisi est quod ista poetica figmenta et theatrica lu-
dibria iustificare conetur. Habemus contra ista ma-
gistrorum eorum et tante apud eos auctis platonem si
pudor humanus ita de se male meretur: ut non solum di-
ligat turpia: verum etiam diuinitati existimet grata.
De impietate artis magice: que patrocinio uti-
tur spirituum malignorum. Capitulum. xix.

Omnino aduersus magicas artes: de quibus
quosdam nimis infelices et nimis impi-
os etiam gloriari libet in nomine demonum:
ipsas publicam lucem teste citabo. Cur enim tam gra-
uiter ista plectuntur seueritate legum: si opera sunt
numinum colendorum? An forte istas leges christiani
instituerunt: quibus artes magice puniuntur: secun-
dum quod alium sensum: nisi quod hec maleficia generi
humano perniciose esse non dubium est? At poeta cla-
rissimus. Testor cara deos: et te germana: tuumque
dulce caput magicas iura accingier artes.
Illud etiam quod alio loco de his artibus dicit. Atque
satis alio vidi traducere menses. Eo quod hac pe-
stifera scelerataque doctrina: fructus alieni in ali-
as terras transferri phibetur: nonne in duodecim tabu-
lis. i. romanorum antiquissimis legibus cicero com-
memorat esse conscripsum: et ei quod hoc fecerit sup-
plicium constitutum? Postremo ipse apuleius: num-
quid apud iudices christianos de magicis artibus
accusatus est? Quas utique sibi obiectas si diuinas
et pias esse nouerat: et diuinarum potestatum operibus
congruas: non solum eas confiteri debuit: sed etiam pro-
fiteri: leges culpam potius quam hec phiberent et da-
nanda putarent: que haberi miranda et veneranda
oporeret. Ita. n. vel sententia sua persuadet iudicibus
vel si illi secundum leges saperent: etiam talia predicare
et atque laudare morte mulctaret digna aie illi
demones dona repederent: propter diuinis opibus
predicatio humanam vitam sibi adiungi timeret. Si-
cut martyres nostri cum eis per crimine obijceret christi-
ana religio: que nouerant se fieri saluos et gloriosissi-
mos in eternum: non ea negando tales penas euadere
delegerunt: sed potius confitendo: predicando: et per
hoc omnia fideliter fortiterque tolerando: et cum pia securi-
tate moriendo: leges quam phibeant erubescere opu-
lerunt: mutarique fecerunt. Huius autem philosophi pla-
tonici copiosissima et disertissima extat oratio: qua
crimine artium magicarum a se alienum esse defendit:
seque aliter non vult innocentem videri: nisi ea ne-
gando que non possunt ab innocente committi.

Liber

At omnia miracula magorum: quos recte senti-
tur esse dānandos doctrinis fiunt et opib⁹ demo-
num: quos viderit cur censeat bonos et eos
necessarios eos asserēs pferēdis ad deos nris
pribus: quoz debem⁹ opa deuitare: si ad deus
vez pces nras volum⁹ puenire. Deinde qro q/
les pces hominū dijs bonis p demones allegari
putat: magicas an licitas? Si magicas: nolunt
tales: si licitas nolūt per tales. Si aut peccator
penitēs pces fundit: maxime si aliqd magicū
admisit: ita ne tādē illis intercedētib⁹ accipit ve-
niā: qbus ipellētibus aut fauentib⁹ se cecidisse
plangit in culpā? An et ipsi demones vt possint
penitētibus mereri indulgētiā: priores agunt q
eos deceperit penitētiā? Nec nemo vnquam
de demonib⁹ dixit: qz si ita esset: nequaquā sibi
auderent diuinos honores expetere: q peniten-
do desiderarent ad grātiā venie peruenire. Ibi
enī ē detestāda supbia: hic humilitas miserāda.
¶ An credendus sit qd dij boni libentius demo-
nibus q hominibus misceantur. *Laplin. xx.*

Atenim vrgeno causa et artificina cogit
demones medios iter deos et homines
agere: vt ab hoibus auferāt desidera-
ta: et ad eos referāt ipetrata. Quenā tādē cā ē
ista et quāta necessitas? Quia nullus dō ingunt
miscetur homini. pzeclara igit sanctitas dei q
n misceat homini penitēti supplicāti: et misceat d/
moni arrogāti. Nō misceat homini cōfugiēti ad
diuinitatē: et misceat demoni fingēti diuinitatē.
Nō misceat homini petēti indulgētiā: et misceat
demoni suadēti nequā. Nō misceat homini per
philosophicos libros poetas de bene istituta ci-
uitate pellēti: et misceat demoni a pncipib⁹ et pō-
tificib⁹ ciuitatis p scenicos ludos poez ludib-
ria regrenti. Nō misceat homini deoz crimina
fingere. pibēti: et misceat dmoni se falsis deozū
criminib⁹ oblectanti. Nō misceat homini mago-
rū scelera iustis legib⁹ punientur: et misceat demo-
ni magicas artes docēti et iplēti. Nō misceat ho-
mini imitationē dmonū fugiēti: et misceat demo-
ni deceptionē hoīs aucupāti. Sz nimirū tante
hui⁹ absurditatis et idignitatis ē magna necessi-
tas: qz scilicet deos ethereos humana curant
qd terrestres hoies agerēt vtiqz lateret: nisi de-
mones aerei nūciarēt: qñ ether lōge a terra ē
alteqz suspēsus: aer vero etheri treqz otiguus.
O mirabilē sapiētiā. Quid aliud de dijs istis se-
tiunt: quos oēs optimos volūt: nisi eos et huma-
na curare: ne cultu videantur indigni: et ppter

elemētōzū distātiā humana nescire: vt credan-
tur demones necessarij: et ob hoc etiā ipsi putē-
tur colendi: p quos dij possint et qd in rebus hu-
manis agat addiscere: et vbi oportet hominib⁹
subuenire. Hoc si ita est: dijs istis bonis magia
notus est demon p corpus vicinū: qz homo per
animū bonū. O multum dolēda necessitas an
potius irridenda vel detestanda vanitas: ne sit
vana diuinitas. Si enī aio ab obstaculo corpo-
ris libero animū nri dij videre possunt. nō ad
hoc demonibus indigent nuncijs: Si autēz anti-
marum indicia corporalia: qualia sunt vultus
locutio: motus: p corp⁹ suū etherei dij sentiunt:
et ide colligūt qd etiā demones nūciēt: possunt
et mendacijs demonum decipi. Porro si deozū
diuinitas a demonib⁹ falli non potest: ab eadez
diuinitate quod agimus nō potest ignorari.

¶ An demonib⁹ nūcijs et iterptib⁹ dij vtant⁹ fal-
liqz se ab eis aut ignorāt aut velut. *Laplin. xxi.*
Allem aut mibi isti dicerent: vtrū dijs
demones nunciauerint de criminibus
deozum poetica platonī displicere figi-
menta: et sibi ea placere celauerint: an vtrūqz oc-
cultauerint: deosqz esse maluerint: rei huius
ignaros: an vtrūqz indicauerint: et religiosaz er-
ga dōs platōis prudētiā: et i deos iuriosā libidi-
nez suaz: an sentētiā qdem platōis qua noluit
deos p impiā licētiā poez falsis criminib⁹ in-
famari: ignotā dijs eē voluerint: suā vero neg-
tiam q ludos scenicos amat: qbus illa deoz de-
decora celebrant: pdere non erubuerint vel ti-
muerint. Doz quatuor que iterrogādo pposui
quodlibet eligāt: et in quolibet eoz qñtū mali d
dijs bonis opinētur attendāt. Si enī primū ele-
gerint: ofessuri sunt n licuisse dijs bonis habitare
cū bono platone: qñ eoz iniurias pibebat:
et habitasse cū demonib⁹ malis: qñ eoz iniurijs
exultabāt: cuz dij boni hominē bonū longe a se
positū non nisi p malos demones nosset: quos
sibi vicinos nosse non possent. Si autē secundū
elegerint: et vtrūqz occultatū a demonib⁹ dixe-
rint: vt dij oīno nescirent et platōis religiosissī-
maz legē: et demonū sacrilegam delectationē:
quid i rebus humanis per internūcios demones
dijs nosse vtiliter possunt: quando illa nesciūt q
in honorem deozum bonoz per religionē bono-
rum hominum contra libidinez malozū demo-
num decernuntur. Si vero tertium elegerint:
et non solū sentētiā platōis deoz iniurias p-
bibentem: sed etiā demonū nequitiaz deozū

inimicis exultare
des innotuit
an insultare
q cognoscit
qui dignitatem
les atqz faciem
illos malos
bona transmittit
ibena series
tur iungi po-
fuit: vtrūqz sc-
mutare nō v-
elegerint: pei-
taz de dijs in-
deatroz ind-
dentissimā cu-
dijs demones
ca grauitate
remouēda
cios nosse co-
eorū dē nūci-
nosse bona p-
riam: ista in
De abijci-
leium.

Questi-
sentē-
dum sit qd
ala philosophi
dios demones
cios et iterpte
referat res a
di cupiditū
tumidōs iudi-
hoc qdē acre
tate delectati-
in hoc sibi cōg-
Nec tri qz sup-
expi sunt me-
corpore sz ele-
facillime sup-
ne verer religio-
qz dominantē
et fallacib⁹ sig-
os se esse plus
attentius et
plaudere q
internūcios
fuerūt. Si

Octauus

iniuriis exultant: per eosdē demones nūcios
diis innotuisse responderint: et hoc nunciare est
an insultare? Et dii vtrūq; sic audiunt: sic vtrū
q; cognoscūt vt nō solū malignos demones de
orū dignitati et platonis religioni contraria cupiē
tes atq; faciētes a suo accessu nō arceāt: s; etiā
illos malos p̄p̄inuos platoni bono lōgiquo
dona trāsmittāt. Sic enī eos elemētōz q̄si ca
thēna series colligauit: vt illis a qbus criminan
tur coniungi possint: huic a quo defendunt n̄ pos
sint: vtrūq; sciētes: s; aeris et terre pōdera trās
mutare nō valētes. Jā qđ reliquū est si quartū
elegerint: p̄ius ē ceteris. Quis enī ferat si po
etaz de diis imortalibus criminosa figmenta: et
theatroz indigna ludibria: suāq; i his oibus ar
dentissimā cupiditatē: et suauissimā voluptates
diis demōes nūciauerūt. et q; plato philosophi
ca grauitate de optima republica hec oīa cēsu
it remouēda tacuerūt: vt ias dii boni p̄ tales nū
cios nosse cogant mala pessimoz: nec aliena s;
eorū dē nūciōz: atq; his contraria nō sinantur
nosse bona philosophozum: cum illa sint in iniu
riam: ista in honorem ipsorum deorum.

De abijciendo cultu demonum contra apu
leium. Capitulum. xxii.

Quia igitur nihil istorū quatuor eligēdū
est: ne in quolibet eoz de diis taz male
sentiat: restat vt nullo modo creden
dum sit qđ apuleius psuadere nitit. Et quoniam
alii philosophi sunt eiusdē sententie: ita esse me
dios demones iter deos et hoies: tanq; iter nū
cios et iter p̄tes q̄hinc ferāt petitiones n̄ras: ide
referāt res a nobis petitas: sed esse spūs nocē
di cupidissimos: a iustitia penitē alienos: supbia
tumidos: iuidētia liuidos: fallacia callidos: q in
hoc qđ aere habitāt: q; de celi supioris sublimi
tate deieci: merito irregressibilis trāsgressiōis
in hoc sibi cōgruo velut carcere p̄dānati sūt.
Nec tñ q; supra terras et aquas aeri loc⁹ ē: ideo
et ipsi sunt meritis supiores hoibus qui eos non
corpore s; electo i auxiliu deo vero pia mente
facillime superāt: s; multis plane participatio
ne vere religionis indignis tanq; captis subditis
q; dominant: quoz maxime partim mirabilibus
et fallacib⁹ signis siue factorū siue p̄dicatoz: de
os se esse psuaserūt. Quibusdā vero vitia eozū
attentius et diligent⁹ intuentib⁹: nō potuerūt
psuadere q; dii sint: atq; ideo iter deos et hoies:
internūcios ac beneficiorū interpretatores se ēē
finxerūt. Si tñ non istū saltē honorez hoies eis

deferendū putarunt: q illos nec deos eē crede
bāt: q; malos videbāt. Deos autē oēs bonos vo
lebant: nec audebant tñ oīno indignos dicere
honore diuino: maxime ne offēderent populos
a quibus eis cernebant inueterata superstitio
ne per tot sacra et templa serui.

Quid hermes trismegistus de idolatria sen
serit: et vnde scire potuerit superstitiones egi
ptias auferendas. Capitulum. xxiii.

Nam diuersa de illis hermes egyptius:
quē trismegistū vocāt scripsit et sensir.
Apuleius qđ deos illos negat: s; cuz
dicit ita inter hoies deosq; qđaz medietate ver
sari vt hoibus apud ipsos deos necessariū vide
antur cultū eoz a supnoz deoz religione non
separat. Ille autē egypti⁹ alios dicit a sūmo deo
factos: aliosq; ab hominibus. Hoc q; audit sicut
a me positū ē: putat dici de simulacris q; opera
sunt manū hominū. At ille visibilia et contre
ctabilia simulacra velut corpora deoz eē asse
rit: inesse autē his quosdaz spiritus imitatos: qui
valeant aliqd siue ad nocēdū siue ad desideria
eorum nonnulla cōplēda: a qbus eis diuinib⁹
noies et cultus obsequia deferunt. Hos ergo
spiritus inuisibiles per artē quandā visibilibus
rebus corporalis materie copulare: vt sint qua
si aiata corpora illis spiritibus dicata et subdita
simulacra: hoc esse dicit deos facere: eāq; ma
gnam et mirabilē deos faciendi accepisse hoies
potestates. Huius egyptij verba sicut in nostrā
linguā interpretata sunt ponam. Et qm de co
gnatione inq; et cōsortio hominū deozumq; no
bis indicitur sermo: potestātē hominis o asclepi
vimq; cognosce. Diis inquit et pater: vel quod
est summus deus vt effector ē deoz celestium:
ita homo factor est deoz q in tēplis sunt: huma
na p̄ximitate p̄tēti. Et paulo post: ita humanitas
iq; semp memor nature et originis sue: i illa diui
nitatis imitatioē psuerat: vt sicuti pater ac diis
vt sui similes eēnt dōs facit et nos: ita vt huma
nitas deos suos ex sui vult⁹ similitudinē figura
ret. Hic cū asclepius ad quē maxime loq̄bat ei
respōdisset atq; dixisset: statuas dicis o trisme
giste. Tū vero ille statuas inq; o asclepi vides
ne q̄ten⁹ tu ipse diffidas: statuas aiatas sensu et
spiritu plenas: tantaq; faciētes et talia: statuas
futuroz p̄scias: ea q; forte vates oīs ignoret in
multis et varijs reb⁹ p̄dicētes: ibecillitates hoī
bus facientes easq; curātes: tristitiā leticiamq;
p̄merit. An ignoras o asclepi q; egypti⁹ imago

Liber

ist celi: aut qđ ē verius translatio aut descensio
oium que gubernant atq; exercētur in celo: ac
sic dicēdū est verius: tra nra mūdi toti⁹ est tēplū
Et tñ qm̄ p̄scire cūcta prudētes decet: illud vos
ignorare fas nō ē: futurū enī tēpus est: cū appa
reat egyptios in cassuz pia mēte diuinitati sedu
laz religionē seruasse: z ois eoz sancta venera
tio in irritū casura frustrabit. Deinde multis ver
bis hermes hūc locū exegit: in quo videt hoc
tēpus p̄dicere: quo xp̄iana religio q̄to ē vera
cior atq; sanctor: tāto vebemēti⁹ z liberi⁹ cū
cta fallacia figmēta subuerit: vt gr̄a verissimi
saluatoris liberet hoīem abbia dijs quos facit
homo: z ei deo subdat a quo fact⁹ ē homo. Sed
cū hermes ista p̄dicat: velut amicus eisdē ludifi
catiōib⁹ demonū loquitur: nec xp̄ianū nomē eui
dēter exp̄mit: s; tanq̄ ea tollerent atq; dele
rēt: quoz obseruatiōe celestis similitudo custo
diret in egypto: ita hec futura de p̄orā: fluctuo
sa quodāmodo p̄dicatiōe testat. Erat enim de
his de qbus dicit apls: q; cognoscētes deuz nō
sicut deū glorificauerūt aut gr̄a segerūt: s; eua
nuerūt i cogitatiōibus suis: z obscuratū ē inspi
ens cor eoz: dicētes enī se eē sapiētes stulti fa
cti sunt. Et imutauerūt gloriā icorruptibilis di
i in similitudinē imaginis corruptibilis hoīs: z ce
tera q̄m memorare lōguz ē. Multa qppe talia
dicit de vno vero deo fabricatore mūdi: qualia
veritas h; . Et nescio quō illa obscuratione cor
dis ad ista delabit: vt dijs quos cōfite⁹ abhoi
bus fieri semp velit hoies subdi: z hec futuro tē
pore plāgat auferri: q̄si q̄cquā sit ifelicius hoīe
cui sua figmēta dñantur: cū sit facili⁹ fieri deos
colēdo quos fecit ne ipse sit homo: q̄ vt p̄ eius
cultū dij esse possint quos fecit homo. Cū enī
fit: vt homo i honore positus pecorib⁹ nō intelli
gens cōparet: q̄ vt opi dei ad eius imaginem
facto: id est ipsi homini opus hoīs p̄ferat. Qua
propter merito homo deficit ab illo q̄ euz fecit:
cū sibi p̄fecit ipse qđ fecit. Nec vana: decepto
ria: perniciofa: sacrilega: hermes egypti⁹ q; tē
pus quo auferrent ventuz sciebat volebat: s;
ta; iprudenter volebat: quā iprudēter sciebat.
Nō enī hoc reuelauerat spiritus sc̄s. sicut pro
phetis sc̄tis: q̄ hec puidētes cū exultatione vi
cebāt. Si faciet homo deos: et ecce ipsi nō sunt
dij: z i alio loco. Erit in illo die dicit dñs. Exter
minabo noīa simulacroz a terra: z nō erit eozū
memoria: p̄proprie verō de egypto qđ ad banc
rem attinet: ita sanctus isaias p̄phetat. Et mo

uebuntur manufacta egypti a facie eius: z cor
eozum vincietur in eis: z cetera huiusmodi. Ex
quo genere z illierant qui venturum quod scie
bant venisse gaudebant: qualis symeon: qualis
anna: qui mox natum iesum: qualis Helisabet
que etiam conceptuz in spiritu agnouit: qualis
petrus reuelante patre dicens: Tu es christus
filius dei viui. Huic autem egyptio illi spiritus
indicauerant futura tempora perditionis sue:
qui etiam presenti in carne tremantes domino
dixerūt. Quid venisti ante tēpus perdere nos?
Siue quia subitum illis fuit quod futurum qui
dem: sed tardius opinabantur: siue quia perdi
tionem suam hanc ipsam dicebant: qua fiebat:
vt cogniti spernerentur. Et hoc erat ante tem
pus: id est ante tempus iudicii: quo eterna dam
natione puniendi sunt cum omnibus etiam ho
minibus: qui eozum societate detinentur: sicut
religio loquitur: que nec fallit nec fallitur: non
sicut iste quasi omni vento doctrine hic atq; in
de perflatus: z falsis vera permiscens dolet q;
si perituram religionem: quem postea confite
tur errorem. Post multa enim ad hoc ipsum re
dit: vt iterum dicat de dijs quos homines fece
runt: ita loquens: sed itaq; de talibus sint satis di
cta talia. Iterum inquit ad hominem rationem
q̄ redeamus: ex quo diutno dono hō aīal dictū
est rationale. Minus enim miranda z si miran
da sunt que de homine dicta sunt: omnium enī
mirabiliū vicit admiratiōez: q; homo diuinā po
tuit inuenire naturam: eamq; efficere.
¶ Quomodo hermes patenter parentuz suoz
sit confessus errorem: quem tamē doluerit de
struendum.

Capitulum. xxiiij.

Quoniam ergo pauci nostri multuz erra
bāt circa deozū rationē increduli: z non
aduertētes ad cultū religionēq; diui
nā: iuenerūt artē q̄ efficerent deos. Cui inuēre
adiūxerūt vtutē de mūdi nā iuēniētē: eāq; mi
scētes: qm̄ aīas facere non potuerūt: euocātes
aīas demonū vel āgeloz eas ididerūt imagib⁹
sc̄is diuinisq; mysterijs: p̄ q̄s idola z bñfaciēdi z
male vires b̄re potuissēt. Nescio vtz sic cōfite
tur ipsi demones adiurati: quō iste cōfessus est.
Qm̄ inq; proavi nostri multū errabāt circa de
oz rōnē increduli: z nō aduertētes ad cultum
religionēq; diuinā: iuēne⁹ artē q̄ efficerēt deos.
Nūqd saltez mediocri⁹ eos dixit errasse vt hāc
artem inuenirēt faciēdi deos: aut cōtentus fuit
dicere errabāt nisi adderet z diceret multū e⁹

Octauus

rabant. Iste ergo multus error et incredulitas non ad aduertentium ad cultum religionemque diuinam: inuenit artem qua efficeret deos. Et tunc quod multus error et incredulitas et a cultu ac religione diuina auersio animi inuenit: ut homo arte faceret deos: hoc dolet vir sapiens tanquam religionem diuinam uero certo tempore auferri. Uide si non et diuinam maiorum suorum errorem preteritum perdere: et etiam diabolicam penam demonum futuram dolere compelli. Si enim propter eorum multum erratum circa deorum rationem incredulitate et auersione animi a cultu ac religione diuina inuenit artem qua deos efficeret quod mixtum si hec ars detestanda quicquid facit auersa a religione diuina: auferet a religione diuina: cum ueritas emendet errorem: fides redarguat incredulitatem: conuersio corrigat auersionem. Si enim tacitis causis dixisset proauos suos inuenisse artem qua deos facerent: nostrum fuit utique siquid rectum prius scirem attendere et videre nequaquam illos ad hanc artem peruenisse fuisse quia homo deos facit: si a ueritate non aberrarent: si ea quae deo digna sunt crederent: si animi aduerterent ad cultum religionemque diuinam. Et tamen si causas artis huius nos diceremus: multum errorem hominum et incredulitatem: et animi erratis atque infidelis a diuina religione auersionem: utique ferenda esset ipudenda refectio ueritati. Cum homo idem ipse qui per artem huius artis super omnia cetera miratur in homine quod illos deos facere concessit: et dolet uenturum esse tempus quo hec omnia deorum signum ab hominibus instituta esse legibus inbeatur auferri: confiteatur tamen atque exprimit causas: quare ad ista peruenit sit dicere: proauos suos multo errore et incredulitate et animi non aduertendo ad cultum religionemque diuinam inuenisse hanc artem qua facerent deos. Nos quod oportet dicere vel potius quod agere: nisi quantas possumus gratias domino deo nostro: qui hec contraria causis instituta sunt abstulit. Nam quod instituit multum erroris abstulit: uia ueritatis: quod instituit incredulitas: abstulit fides: quod instituit a cultu diuine religionis auersio: abstulit ad unum uerum deum sanctumque conuersio. Nec in sola egypto quam solam in isto plangit demonum spiritus: sed in omni terra qua cantatur domino canticum nouum: si cut uere sacre et uere prophetice littere prenu- ciauerunt: ubi scriptum est. Cantate domino canticum nouum: cantate domino omnis terra. Titulus quoque psalmi huius est: quando domus edificata post captiuitatem. Edificabit enim domus domini ciuitas dei que est sancta ecclesia in omni

terra: post eam captiuitates qua illos homines de quibus credentibus in deum tanquam lapidibus ui- uis domus edificabatur: captos demonia possidebant. Neque enim quia homo deos faciebat: ideo non ab eis possidebat ipse qui fecerat: quando in eorum societate colendo traducebatur. Societatem dico non idolorum stolidorum: sed versuto- rum demoniorum. Nam quid sunt idola nisi quod eadem scriptura dicit: oculos habent et non videbunt: et quicquid tale de materiis a fabro effigiat: tamen uita sensusque carerit: dicendum fuit. Sed immundi spiritus eisdem simulacris arte illa nefaria colligati: cultorum suorum animas in sua societate redigendo miserabiliter captiuauerunt. Unde dicit apostolus. Scimus quoniam nihil est idolorum: que sacrificant gentes demonijs imolant et non deo: nolo uos socios fieri demoniorum. Post hanc ergo captiuitatem qua homines a malignis demonibus tenebantur: dei domus edificatur in omni terra: unde titulus ille psalmus accepit ubi dicitur. Cantate domino et benedicite nomen eius. Cantate domino canticum nouum: cantate domino omnis terra. Cantate domino et benedicite nomen eius: bene nunciate diem ex die salutare eius. Annunciate in gentibus gloriam eius: in omnibus populis mirabilia eius. Quoniam magnus dominus et laudabilis nimis terribilis est super omnes deos. Quoniam omnes dii gentium demonia: dominus autem celos fecit. Qui ergo uoluit uenturum fuisse tempus quo auferretur cultus idolorum: et in eos qui colerent dominum demoniorum: malo spiritu inflatus semper uolebat istam captiuitatem manere: qua transacta psalmus canit edificari domum in omni terra. Prenunciabat illa hermes dolendo: prenunciabat hec propheta gaudendo. Et quia spiritus victor est qui hec per sanctos prophetas canebat etiam hermes ipse ea que nolebat et dolebat auferri: non a prudentibus et fidelibus et religiosis: sed ab errantibus et incredulis: et a cultu diuine religionis auersis esse instituta miris modis coactus est confiteri. Qui quauis eos appellaret deos: tamen cum dicit a talibus hominibus factos quales esse utique non debemus: uelit nolit ostendit colendos non esse ab eis qui tales non sunt: quales fuerunt a quibus facti sunt: hoc est a prudentibus: fidelibus religiosisque: simul etiam demonstrans ipsos homines qui eos fecerunt sibi in potestate: ut eos ostendat deos qui dii non erant. Uerum est quippe illud propheticum: si facit homo deos

Liber

et ecce ipsi non sunt dii: Deos ergo tales: talium deos arte factos a talibus: cum appellasset hermes. id est idolis demones parte nescio quam cupiditatum suarum vinculis illigatos: cum appellaret factos ab hominibus deos: non tamen eis dedit quod platonice apuleius unde iam satis diximus: et quod sic conveniens ab furdum monstruimus: ut ipsi essent interpretes et intercessores inter deos quos facit deus: et homines quos idem ipse fecit deus: hic afferentes vota inde munera referentes. Nimis enim stultum est credere deos quos fecerunt homines: plus valere apud deos quos fecit deus: quam valent ipsi homines quos idem ipse fecit deus. Demogrepe simulacro arte ipsa colligat ab homine factus est deus: sed talis homine non omni homine. Qualis est ergo iste deus quem non faceret homo nisi errans et incredulus: et aversus a deo deus? Porro si demones qui coluntur in templis per arte nescio quam imaginibus id est hoc est visibilibus simulacris: ab eis hominibus qui hac arte fecerunt deos: aberraret a veritate et essent a cultu et religione divina: non sunt interpretes nec interpretes inter homines et deos et propter suos pessimos ac turpissimos mores ipsi et homines quamvis errantes et increduli et aversi a cultu ac religione divina: tamen eis sine dubio meliores sunt quos deos ipsi arte fecerunt: restat ut quod possunt tanquam demones possint: vel quasi beneficia prestando magis nocentes quam magis accipientes: vel aperte male faciendo. Nec tamen quodlibet eorum nisi quatenus quantum permittitur alia et secreta dei providentia: non autem tanquam medij inter homines et deos per amicitiam deorum multum apud homines valeant. Hi enim dii bonis quos sancti angelos vocamus rationalesque creaturas sancte celestis habitationis: siue sedes: siue mansiones: siue principatus: siue prelati: amicitie omnia non possunt agere: tamen longe absunt a affectu et longe absunt a fructibus vitia: et a bonitate malitia. De his qui sanctis angelis et hominibus bonis possunt esse communia.

Capitulum xxv.

In illo modo igitur quasi per demonum medietate ambigendum est ad benivolentiam seu beneficentiam deorum vel potius bonorum angelorum: sed per bone voluntatis similitudinem quam cum illis sumus: et cum illis vivimus: et cum illis deum quem colunt colimus: et si eos carnalibus oculis videre non possumus: in quantum autem dissimilitudine voluntatis et fragilitate infirmitatis miseri sumus: intantum ab eis longe sumus: vitæ merito non eorum potius loco. Non enim quia terra conditio carnalis habitatio: sed si per immunditiam cordis terrena sapimus: non eis iungimur. Cum vero sanamur ut quales ipsi

simus. fide interim illos propinquamus: si ab illo nos fieri beatos a quo et ipsi facti sunt: etiam ipsi fauentibus credimus.

Quod omnis religio paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.

Capitulum xxvi.

Sane advertendum est quod iste egypti cum doleret tempus esse venturum quo illa aut ferretur ex egypto: que fatetur a multum errantibus et incredulis: et a cultu divine religionis avertis esse instituta ait inter cetera. Tunc terrarum sanctissima: sedes delubrorum atque templorum sepulchrorum erit mortuorumque plenissima. Quasi vero si illa non auferretur non essent homines mortui: aut alibi essent mortui ponendi quam in terra. Et utrumque quanto plus voluerit temporis et diei longitudo: tanto maior esset numerus sepulchrorum propter maiorem numerum mortuorum. Sed hoc videtur volere: quod memorie martyrum nostrorum templis eorum delubrisque succederent: ut videlicet quæ leguntur a nobis averso atque perverso putetur a pagano deos cultos fuisse in templis: a nobis autem colimur tuos in sepulchris. Tanta enim homines impii cecitate in motes quodammodo offendunt: res que oculos suos ferientes nolunt videre: ut cum in omnibus litteris paganorum: aut nullatenus: aut vix inveniatur qui non homines fuerint: omnibus tamen bonores studeant exhibere divinos: quasi nihil unquam humanitatis habuerint. Omitto quod Varro dicit omnes ab his mortuos existimari inanes deos: et probat per ea sacra que omnibus fere exhibentur mortuis: vbi et ludos commemorant funebres: tanquam hoc sit maximum divinitatis indicium: quod non soleant ludi nisi numinibus celebrari. Hermes ipse de quo nunc agitur in ipso eodem libro: vbi quasi futura prenucciando deplorans ait tunc terra ista sanctissima sedes delubrorum atque templorum: sepulchrorum erit mortuorumque plenissima: deos egypti homines mortuos esse testatur. Cum enim dixisset proavos suos multum errantes circa deorum rationem incredulos et non animadvertentes ad cultum religionemque divinam: invenisse artem qua efficeretur deos: cui inuente inquit adiunxerunt virtutem de mundi natura convenientem: eamque miscentes quoniam animas facere non poterant: evocantes animas demonum vel angelorum eas indiderunt imaginibus sanctis divinisque mysterijs per quas idola et bene faciendi et male vires habere potuissent. Deinde sequi tanquam hoc exemplis probatur et dicit. Quis enim tuus o Asclepi medicine primus

Monus

uētor: cui tēplū consecratū ē in mōte libye cir
litus cocodrillozū: in quo eius facer munda
us homo: idest corpus. Reliquis enī vel poti
us: si est homo tor^o: in sensu vite melior reme
nit in celum. oia etiā nunc hoibus adiumenta
estans infirmis numine nūc suo: que ante sole
nt medicine arte p̄bere. Ecce dixit mortuū co
pro deo in eo loco vbi habebat sepulchrū: fal
s ac fallēs dicendo q̄ remeavit in celum: oia
iam nūc hominib⁹ adiuncta prestās infirmis.
diū gens deinde aliud. Hermes inq̄ cui⁹ aut
mibi nomē est: illi nomine nō in cognomine
atria consistēs: omnes mortales vndiq̄ veniē
s adiuvat atq̄ cōseruat. Dic enī hermes ma
r: idest Mercurius: quē dicit autū suū fuisse:
hermopoli: hoc est in sui nois ciuitate perhibe
re esse sepultus. Ecce duos deos dicit homies
nisse: esculapiū z mercuriū. Sed de esculapio
greci z latini hoc idē sentiunt. Mercuriū autē
ulti nō putant fuisse mortale: quem tamē isre
uz suum fuisse testatur: ait. n. alius est ille: ali
s est iste: q̄uis eodem nomine nūcupen^r. Nō
ultū pugno: alius ille sit: al⁹ iste. Verūz iste: si
t esculapi⁹ ex homine deus: secundū testimo
iū tanti apud suos vīri bui⁹ trismegisti nepotis
ni: adhuc addit z dicit: Isis vero vxorē Osiris
uam multa bona p̄stare propiciā: quātis scim⁹
besse iratā. Deinde vt ostēderet ex hoc genere
se deos quos illa arte hoies faciunt: vnde dat
telligi demōes se opinari ex hominū mortuo
ā animis extitisse quos per artes quam inuene
ūt homines multū errantes increduli z irreligio
: ait inditos simulacris: qz bi qui tales deos fa
lebant: animas nō vtiq̄ facere poterāt. Lū de
ide dixisset quod cōmemorauit: quantis obesse
cimur irataz: secut⁹ adiunxit. Terrenis eteniz
ijs atq̄ mūdānis facile est irasci: vtpote q̄ sūt
b hominib⁹ ex vtraq̄ natura facti atq̄ cōpo
iti. Ex vtraq̄ naturā dicit ex anima z corpore:
z pro aīa sit demon: pro corpore simulac⁹. Un
le cōtingit inquit ab egyptijs bec sancta aīalia
nūcupari: coliq̄ per singulas ciuitates eorum
nas: quoz sunt cōsecrata viuētes: ita vt eoz le
tib⁹ incolant⁹: z eozū noibus nūcupen^r: vbi il
a velut querela luctuosa q̄ terra egypti sāctissi
na sedes delubroz atq̄ temploz: sepulchrozū
utura esset mortuozūq̄ plenissima. Nepe spi
itus fallax cuius instinctu hermes ista dicebat
er eū ipm coactus est cōfiteri: iam tūc illaz ter
am sepulchroz z mortuoz quos per dijs cole

bāt fuisse plenissimā. Sed dolor demonū penz
loquebat: qui suas futuras penas apud sancto
rum martyrum memorias imminere merebāt.
In multis enī talib⁹ locis torquentur z cōfitem
tur: z de possessis corporibus hominū eijciunt^r.
De modo honozis quem cbristiani martyrib⁹
impendunt. Capitulum. xxvij.

MEc tamen nos eisdem martyribus tem
pla: sacerdotia: sacra z sacrificia consti
tuimus: qm̄ nō ipsi: sed de⁹ eozū nobis
est de⁹. Honoram⁹ sane memorias eoz tanq̄ sā
ctorū hominū dei: qui vsq̄ ad mortē sacroz suo
rū corporūz pro veritate certarūt: vt innotesce
ret vera religio falsis religionib⁹ victis atq̄ cō
uictis: qd etiāz si qui antea sentiebāt timēdo re
p̄imebāt. Quis autē audiuit aliquādo fidelium
stantē sacerdotē ad altare: etiam super sanctū
corpus martyris ad dei honozē cultūq̄ constru
ctum dicere in precibus: offero tibi sacrificiū pe
tre vel paulē vel Lypiane: cū apud eoz memo
rias offeratur deo: qui eos hoies z martyres fe
cit: z sanctis suis angelis celestib⁹ honore sociauit:
vt ea celebritate z deo vero de illozū victorijs
gratias agam⁹: z nos ad imitationē taliz coro
narū atq̄ palmarū eodē inuocato in auxiliū: ex
eozū memorie renouatōe adhortemur. Quecū
q̄ igitur adhibētur religiosoz obsequia in mar
tyrū locis: ad ornāmēta sunt memoriaz n̄ sacra
sunt vel sacrificia mortuozū tanq̄ deozū. Qui
cūq̄ etiā epulas suas eo deferūt: qd qdē a xp̄ia
nis meliozib⁹ nō fit: z in plerisq̄ terrarū nulla ta
lis ē cōsuetudo: tñ quicūq̄ id faciūt: quas cū ap
posuerūt orāt z auferunt vt vescant⁹: vel ex eis
etiā indigentib⁹ largiant⁹: sanctificari ibi eas vo
lūt p̄ merita martyrū in noie dñi martyrū: nō au
tē ista eē sacrificia martyrū nouit q̄ nouit vnum
qd illie offerē sacrificiū xp̄ianoz. Nos itaq̄ mar
tyres n̄fos nec viuīz honozib⁹: nec būanis cri
minibus colim⁹: sicut colūt illi deos suos: nec sa
crificia illis offerim⁹: nec eoz p̄bra in eozū sa
cra conuertim⁹: nā de Iside vxore Osiris egypti
a dea: z de parētib⁹ eoz qui oēs reges fuisse
scribūtur: quib⁹ parētibus suis illa cū sacrificia
ret inuenit oz dei segetē: atq̄ inde spicas marito
regi z eius cōsiliario Mercurio demonstrauit:
vnde eandē z Cererē volūt que z quanta mala
nō a poetis: s̄z mysticis eoz litteris memorie mā
data sint: sic Leone sacerdote: prodēte ad olym
piadē matrem scribit alexander: legāt q̄ volunt
vel possunt z recolāt qui legerunt: z videāt qui

Liber

bus hominib⁹ mortuis: vel de quib⁹ eoz factis: tanq³ dijs sacra fuerit istituta. Absit vt eos quā nīs deos habeant: factis martyrib⁹ nīs quos tamen deos nō habemus vlla ex parte audeāt cōparare. Sicut enim nō cōstituimus sacerdotes: nec offerimus sacrificia martyrib⁹ nostris: quia incōgruū ē indebitum illicitūq³ est: atq³ vni deo tantūmodo debitu⁹: vt nec criminib⁹ suis nec ludis eos turpissimis oblectemus: vbi vel flagitia illi celebrāt deozū suoz: si cūz hoies essent talia cōmiserunt: vel conficta delectamēta demonū noxioz si hoies nō fuerūt. Ex isto genere demonū Socrates nō haberet deū si haberet deū: s3 fortasse homini ab illa arte faciendi deos alieno ē innocētī: illi ipse portauerūt talem deū: qui eadez arte excellere voluerūt. Quid ergo plura? Nō esse spiritus istos colendos propter vitam beatāz que post mortē futura est: nullus vel medicruter prudēs ambigit. Sed fortasse dicturi sūt deos quidem esse bonos: demones autēz alios bonos: alios malos: ē eos per quos ad vitam in eternū beatam perueniamus colēdos esse cēsebunt: quos bonos opinantur: qd quale sit iam in volumine sequēti videndum est.

¶ Aurelii augustini de ciuitate dei liber nonus
¶ Ad quē articulū disputatio pmissa puenit:
et qz discutiēdū sit de residua qstioe. Cap. i.

De bonos et malos

Deos eē quidā opinati sunt. Quidā hō de dijs meliora sentiētes tātū eis honoris laudisq³ tribuerūt: vt nullū deoz malū credere auderēt. Sed illi qui deos quosdā bonos: quosdā malos esse dixerūt: demones quoq³ appellauerūt nomine deoz: qzq³ et deos s3 rarus nomine demonū: ita vt ipsum iouē quē volunt esse regē ac pncipē ceteroz: ab homero fateant⁹ demonem nūcupatus. Hi autēz q omnes deos nō nisi bonos esse asserūt: ē lōge pstantiores eis hominibus qui boni perhibent: merito mouent⁹ demonū factis q negare nō possūt: eaq³ nullo mō a dijs quos bonos esse volunt cōmitti posse eximātes differentia inter deos ē demones adhibere cogūtur: vt quicqd eis merito displicet in opibus vel affectib⁹ prauis: quibus viliū manifestat occulti spūs: id credāt eē demonū nō deoz. Sed qz eosdē demones iter homines ē deos ita medios cōstitutos putāt tāq³ nullus deus hōi misceat⁹: vt hinc pferāt desiderata: inde referāt iperata: atq³ hoc platonici

precipui phozū ac nobilissimi sentiāt: cū quib⁹ velut cū excellētiorebus placuit istā examinare questionē. Vtrū cultus plurimoz deozū pfit ac cōsequendā vitam beatā que post mortē futura est libro superioze quesiuimus quo pacto ipi demones qui talibus gaudēt qualia bōi ē prudentes homines auersant⁹ ē dānant. i. sacrilega flagitiosa: facinorosa: nō de quolibz hoie s3 de ipi dijs figmēta poetaz ē magicarūz artūz scelera tam puniendāq³ violentiā: possint quasi propiti quiores ē amicitiores dijs bonis cōciliare hoies bonos: ē hoc nulla ratione posse opterū ē. Proinde hic liber sicut in illius fine pmissimus dispositionē cōtinere debet de differentia siquā volunt esse non deorum in se quos omnes bonos dicunt: nec differentia deorum ē demonū quozum illos ab hominibus longe lateq³ seiungunt: istos inter deos ē homines collocant s3 de differentia ipsorum demonum: quod ad presentem pertinet questionem.

¶ An inter demōes quib⁹ dij superiores sūt sit aq³ pars bonoz: quoz p̄sidio ad verā b̄tudinē possit humana aia peruenire. Capitulum i.

¶ Ad plerosq³ enī v̄itatū est dici alios bonos alios malos demōes. Que sit etia platonicozū phozū siue quoz liber sentētia: nequaq³ ei ē negligēda discussione quisq³ velut demōes bonos se quēdos sibi arbitretur per quos tāquāz medios deos quos omnes bonos credit: dum conciliari affectat et studet: vt quasi cum eis possit esse post mortē meritis malignozū spirituum deceptusq³ fallacia longe aberrat a vero deo cūz quo solo ē et quo solo ē de quo solo anima humana. i. rationalis ē intellectualis beata est.

¶ Que demōibus apulei⁹ ascribat: quib⁹ cū nē nō subtrahat n̄b. l. x̄turis assignat. Cap. ii.

¶ Ue igitur ē differentia demonū bonoz et maloz: qū quidē platonice apulei⁹ obis vniuersalr differēs: ē tam multa lequēs de aeris eoz corporibus: de virtutib⁹ n̄cuit aioz: quib⁹ cēt p̄diti si boni essent. Tacui ergo beatitudinis causam: iudiciū vero miseritacere non potui: confitens eozum mentē quationales esse perhibuit: non saltem imbutamunitamq³ virtutem passionibus animi irratiabilibus nequaq³ cedere: sed ipaz quoq³ sicu stultarum mentium mos est: procellosis quodamodo perturbationibus agitari. Verba nanq³ eius de hac re ista sunt. Ex hoc ferme demoni

Nonus

numero inquit poete solent haud quaquam procul
 veritate otores et amatores quorundam hominum
 eos fingere: hos piperari et eubere: illos co-
 a aduersari et affligere. Igitur et misereri et indi-
 mari: et angere et letari: omnemque humane anime faciem
 pati: sili motu cordis et salo metis poesis cogita-
 onum estus fluctuare: quod est turbele tepestates
 pcul a deorum celestium tranquillitate exulant. Nisi
 si his et his vlla dubitatio. quod non aliorum aliquas
 eriores partes: sed ipsas demonum mentes quibus
 atolia sunt aialia velut pcellorum salu dicitur pas-
 onum tepestates turbare: ut ne hominibus quidem sapientibus
 coparandi sint: quibus huiusmodi perturbationibus
 iorum a quibus humana non est immunis infirmitas: etiam
 eas huius vite conditio patitur: mente impertur-
 ata resistit non eis cedentes ad aliquid approban-
 tum vel perpetrandum quod exorbitet ab itinere sapientie
 et lege iusticie: sed stultis mortalibus et iniustis
 corporibus: sed moribus siles: ut non dicam dete-
 iores eo quod vetustiores: et debita pena infanabili-
 is ipsius quorum metis ut iste appellauit salo flu-
 tuant: nec in veritate atque virtute qua turbule-
 is et prauis affectionibus repugnatur: ex nulla
 animi parte consistunt.

De perturbationibus que animo accidunt: que sunt peripate-
 ticozum stoicozumque sententia. Capitulum. iiii.

Que sunt sententie philosophorum de his animi mo-
 ribus: quos greci pathe: nostri autem quodammodo
 sicut cicero perturbationes: quodammodo affectio-
 nes vel affectus: quodammodo verosicut iste de greco expressi-
 is passiones vocat. Has ergo perturbationes siue
 affectioes siue passiones: quodammodo philosophi dicunt etiam in-
 sapientem cadere: sed moderatas rationisq; subie-
 ctas: ut eis leges quodammodo quibus ad necessa-
 rium redigantur modum ordinatio metis imponat: hoc
 quod sentiunt platonici sunt siue aristotelici: cum aristo-
 teles discipulus platonis fuerit: quod secta pipate-
 tica condidit. Aliis autem sicut stoicis cadere vllas
 oino huiusmodi passiones i sapientem non placet.
 Hos autem idest stoicos cicero in libris de finibus
 bonorum et malorum: verbis magis quam rebus aduer-
 sus platonicos seu pipateticos certare conuicit:
 quod quidem stoici nolunt bona appellare sed comoda cor-
 poris et eterna: eo quod nullum bonum volunt esse hominis pre-
 ter virtutem tanquam arte bene viuendi: quod non nisi i animo est.
 Nec autem isti simpliciter et ex communi consuetudine
 loquendi appellant bona: sed i comparatione virtutis
 qua recte viuunt parua et exigua. Ex quo fit ut
 ab vtriusque quomodolibet vocetur seu bona seu co-
 moda: pari tamen estimatione prestantur: nec i hac questio-

ne stoici delectentur: nisi nouitate et horum. Uide-
 ergo mihi etiam i hoc vbi queritur vtrum accidat sapienter
 ti passiones animi: an ab eis sit prorsus alienus: de
 verbis eos potius quam de rebus facere controuer-
 siaz. Nam et ipsos nihil hic aliud quam platonicos et
 pipateticos sentire existimo: quod tamen ad vix re-
 atinet non ad vocabulorum sonum. Ut etiam alia omittam
 quibus ad ostendendum ne longum faciam: aliquid vnum quod sit
 euidentissimum dicam. In libris quibus titulus est no-
 titium actica: scribit agellius vir elegantissimi elo-
 quii et multe facunde scie se nauigasse aliquando
 cum quodam philosopho nobili stoico. Is philosophus sicut latinus
 et verius quod ego breuiter attigam narrat agelli-
 us: cum illud nauigium horribili celo et mari piculo-
 sissime lactaret: vi timoris expalluit philosophus. Id
 aduersum est ab eis quod aderat: quibus i mortis vici-
 nia curiosissime attetis: vtrum ne philosophus i animo tur-
 baret. Deinde tepestates transacta: mox ut securi-
 tas prebuit colloquendi vel etiam garriendi locum: quod
 ex his quos nauis illa portabat diues luxurio-
 sus asiaticus philosophus compellabat illudens quod extimu-
 isser atque palluisset: cum ipse mansisset irepidus in
 eo quod ipendebat exitio. At ille aristippi socratici
 risum retrulit: quod cum ire sili eadem et ha ab homine sili au-
 disset: respondit illi per aia negssimi nebulonis merito
 non fuisse sollicitum: se autem per aristippi aia timere de-
 buisse. Hac illo diuite risione impulsus: postea quod si-
 uit agellius a philosopho non exagrandi animo sed di-
 scendi: quena illa ratio esset pauoris sui. Qui ut
 doceret homines sciendistudio grauiter accessus: pr-
 tulit statim de sarcinula sua stoici epicteti librum: i
 quo ea scripta essent: quod congrueret decretis zeno-
 nis et chrysippi: quos fuisse stoicozum principes no-
 uimus. In eo libro se legisse dicit agellius hoc
 stoicis placuisse: quod animi visa que appellantur phan-
 tasia nec i potestate esse vtrum et quando incidat animo
 cum veniant ex terribilibus et formidabilibus re-
 bus: necesse est etiam sapientis animus moueant: ita ut
 paulisper vel pauescat metu vel tristitia contrahat:
 tanquam his passionibus preuenientibus metis et ratio-
 nis officium: nec ideo tamen i mente fieri opinionem ma-
 li: nec approbati ista eisque consentiri: hoc enim
 esse nolunt i potestate idque iter esse cessant iter ani-
 mi sapientis et stulti: quod stulti animus eisdem passioni-
 bus cedit atque accommodat metis assensus: sapienter
 autem quibus eas necessitate patientur: retinet
 tamen de his que appetere vel fugere rationabiliter
 debent: veram et stabilem inconcussa mente sen-
 tentiam. Nec ut potui non quidem commodius
 agellio: sed certe breuius et ut puto planius ex-

Liber

posui: que ille se i epicteti libro legisse cōmemo-
ratiū ex decretis stoicorū dixisse atq; sensisse.
Que si ita sūt: aut nihil aut pene nihil distat iter
stoicorū aliorūq; philosophorū opinione: de pas-
sionibus et perturbationibus aiorū. Utriq; enī
metē rationēq; sapiētis ab eaz dñatiōe defen-
dūt. Et ideo fortasse dicūt eas i sapiētē nō cade-
re stoici: quia nequaquā eius sapiētiā qua utiq;
sapiens est illo errore obnubilant: aut labe sub-
uertūt. Accidūt autē aīo sapiētis salua serenita-
te sapiētiē p̄pter illa que cōmoda vel icōmo-
da appellāt: q̄uis ea dicere nolint bona vel ma-
la. Nā p̄fecto si nihil pēderet eas res ille phi-
losophus quas amissū se naufragio sentiebat
sicut est vita ista salusq; corporis: nō ita illud pe-
riculū phobresceret: vt palloris etiā testimonio
p̄deretur. Uerūtāme illā poterat permotio
nē pati: et fixā tenere mēte sniaz: vitā illā salu-
tēq; corporis: quoz amissionē minabatur tēpe-
statū inanitas: nō esse bona que illos quibus i-
essent facerēt bonos: sicut facit iusticia. Quod
autē autē ea nec bona appellāda esse sed cōmo-
da verborū certamini: nō rez examini deputā-
dū est. Quid eīz iter est vtrū aptius bona vocē-
tur an cōmoda: dū tñ ne his p̄iuetur nō minus
stoicus q̄ peripateticus pauescat et palleat: ea
nō equaliter appellādo: sed equaliter extiman-
do. Imbo sane si bonorū istoz seu cōmodorū pe-
riculis ad flagitiū vel facinus vrgeātur: vt ali-
ter ea retinere nō possint: malle se dñt hec amit-
tere quibus natura corporis salua et incolumis
habetur: q̄ illa cōmittere quibus iusticia violat.
Ita mēs vbi fixa est ista sētētia: nullas pertur-
bationes etiā si accidūt inferioribus animi parti-
bus i se cōtra rationē p̄ualere permittit: quin
imo eis ipsa dñatur: eisq; nō cōsentiēdo et potius
resistendo regnū virtutis exercet. Talē descri-
bit etiā virgilius eneas vbi ait. Mens immota
manet: lachryme voluuntur inanes.

¶ Qd̄ passionēs que christianos aīos afficiunt:
nō i vitii trahāt sed virtutē exerceāt. Capl̄. v.

Non est nūc necesse copiose ac diligen-
ter ondere: quid de istis passionibus do-
ceat scriptura diuina: qua xp̄iana eru-
ditio cōtinet. Deo q̄ppe illā ipsam mētē subijci-
mus regēdā et iuuandā: mētiq; passionēs ita mo-
derādas atq; frenādas: vt i vsuz iusticie cōuer-
tātur. Deniq; si i disciplina nostra non tā querit
vtrūz pius aīus irascatur: sed quare irascatur:
nec vtrū sit tristis sed vnde sit tristis: nec vtrū ti-

meat sed qd̄ timeat: irasci eīz peccātū vt corriga-
tur: cōtristari p̄ afflicto vt libere: timere peri-
clitātine pereat: nescio vtrū q̄sq; sana cōsidera-
tione respēdat. Nā et stoicorū ē mīas solere cul-
pare. Sed quāto honestius ille stoic⁹ mīa ptur-
bare: hoīs liberādi: q̄ timore naufragij: longe
meli⁹ et humanius et pioz sētib⁹ accōmodatus:
cicero i cesaris laude locut⁹ est vbi ait. Nulla d̄
vtrūtib⁹ tuīs nec admirabilior nec gratior mīa
est. Quid ē autē mīa nisi aliene miserie qdā i nō
corde cōpassio: qua vtrūq; si possumus subuenire
cōpellimur. Seruit autē mor⁹ iste rōni: qm̄ ita p̄-
bet mīa vt iusticia cōseruet: siue cū idigēti tri-
buit: siue cū ignoscit penitētī. Hāc cicero locu-
tor egregius nō dubitauit appellare vtrūq; quā
stoicos iter vitia numerare nō pudet. Qui tñ vt
docuit liber epicteti nobilissimi stoici ex decretis
zenonis et chrysippi: q̄hui⁹ secte p̄matū hūerūt:
huiuscemodi passionēs i aīuz sapiētis admittūt
quē vitis oib⁹ libez eē volūt. Vñ sit cōsequēs:
vt hec ipsa nō putēt vitia: q̄do sapienti sic acci-
dūt: vt cōtra vtrūq; mēis rationēq; nihil possint
et vna sit eadēq; snia pipateticorū: vlt etiā plato-
nicorū et ipsorū stoicorū. S; vt ait tullius: vbi cō-
trouersia iādiu torq̄at hoīs garrulos: et tētiōis
cupidoz q̄ vitatiz. S; adhuc merito q̄ri pōt:
vtrū ad vite p̄sentis p̄tineat i firmitatē: etiā i q̄-
busq; bonis officiis huiuscemodi p̄peti affect⁹.
Sci vō angli et sine ira puniāt quos accipiūt ei-
na de lege puniēdos: et miseri sine miserie cō-
passione subueniāt: et p̄clitātibus eis quos dili-
gūt sine timore opitulent: et tñ istaz noia passio-
nū cōsuetudine locutōis humane etiā i eos vsur-
pēt: p̄p quādā ope et silitudinē: nō p̄p affectōuz
i firmitatē: sic ipse d̄s scd̄z scripturas irascit: nec
tñ vlla passione turbat. Hoc eīz verbū videte
vsurpauit effectus: nō illius turbulētus affect⁹.

¶ Quibus passionibus demones cōfiterē apu-
leio exagitantur: quoz ope homines apud de-
os asserit adiuari. Capitulum. vi.
Quāteriz d̄ scis angli qd̄e dilata: vide-
am⁹ quēadmodū dicāt platonici medi-
os d̄mones iter d̄os et hoīs cōstitutos istis passio-
nū estib⁹ fluctuare. Si. n. mēte ab his liba eisq;
dñante mor⁹ huiuscemodi nō paterent: nō eos
diceret apulei⁹ sili motu cordis et salo mentis p̄-
oēs cogitationū estus fluctuare. Ipsa igit mēs
eorū. i. pars animi superior: qua ratōes sūt: i qua
virtus et sapiētiā si vlla eis esset: passionibus tur-
bulentis inferiorum animi partium regendis

Nonus

moderādisq; dñaretur. Ipsa inquā mens eorū
istis fluctuat. Subiecta est ergo mēs demonū
passionib; libidinū: formidini: irarū: atq; buu-
modi ceteris. Que igit pars in eis libera ē cō-
sog sapientie: qua placeant dijs z ad bonorū
eorū similitudinem hominib; consulant: euz eo-
rum mens passionū vitijs subiugata z oppressa
neq; rationis naturaliter habet ad fallendū
decipiendum tanto acrius intendat: quāto eā
magis possidet nocendi cupiditas.

Quod platonici figmentis poetaz ifamatos
eos asserāt: de contrariorū studiorū certamine
libe partes demonū nō deorū sint. Cap. vii.

Quod si quisquā dicit nō ex oīum: sed ex
malorū demonū numero eē: quos poe-
te quorūdā hominū oīores z amatores
eos nō procul a veritate fingūt. Hos enī dixit
apuleius salo mētis per omnes cogitationum
fluctuare: quomodo istud itelligere pote-
mus: quando cū hoc diceret nō quorūdā: id est
malorū: sed omnīū demonū medietatez propter
erea corpora inter deos z hoies describerat.
Hoc enim ait fingere poetaz: q; ex istorū demo-
num numero deos faciunt: z eis deorū noīa ipo-
nūt: z quibus voluerint hominibus ex his ami-
cos inimicosq; distribuūt: fictis carminibus im-
unita licētia: cū deos ab his demonū morib; z
elesti loco z beatitudinis opulētia: remotos eē
tribeāt. Nec est ergo fictio poetarū deos di-
cere q; dii nō sunt: eosq; sub deorū nominib; iter-
e decertare: propter homines quos pro studio
partū diligunt vel oderunt. Non procul aut a
veritate dicit hanc esse fictionem: qm deorū ap-
pellati vocabulis qui dii nō sūt: tales tñ descri-
bunt demōes qles sūt. Deniq; hinc esse dicit ho-
nerus iniquā illā mineruā: q; dijs celestib; gra-
ū cohībēdo achillē interuenit. Qd ergo miner-
a illa fuerit poeticū vult esse figmētū: eo q; mi-
neruā deaz putat: eāq; inter deos quos oēs do-
mos beatosq; credit i alta etherea sede collocat:
procul a conuersatiōe mortalīū. Qd aut aliq;
demō fuerit grecis fauēs: troianisq; cōtrarius.
icut ali; aduersus grecos troianorū opitulator:
quē veneris seu martis noīe idē poeta cōmemo-
rat: quos deos iste talia nō agētes in celestibus
habitatōib; ponit: z bi demōes p his quos ama-
bāt cōtra eos quos oderāt iter se decertauerit:
hoc nō pcul a veritate poetaz dixisse cōfessus
est. De his quippe ista dixerūt: quos hoib; simili

motū cordis z salo mētis poēs cogitationū est
fluctuare testat: vt possent amores z odia nō p-
iustitia: sed sicut ppls similis eorum in venatori-
bus z aurigis secūdum suarū studia partū: pro
alijs aduersus alios exercere. Id enī videt phi-
losophus curasse platonici: ne cū bec a poetis
canerent: nō a demonib; medijs: s; ab ipis dijs
quorū noīa poete fingēdo ponūt fieri crederēt.
De dijs celestib; z demonib; aereis: hoibusq;
terrenis: apulei platonici diffinitio. Cap. viii.

Quid illa ipsa diffinitio demonū: parū
ne intuēda ē: vbi certe oēs determinā-
do cōplexus est: q; ait demōes esse ge-
nere aialia: aīo passua: mēte rōnabilia: cōpe ae-
rea: tpe eterna. In quibus quinq; commemorat:
nihil dixit oīo q; demones cū bonis saltē hoib;
id viderent hē cōmune: quod nō esset in malis.
Nā ipsos hoies cū aliquanto latius describēdo
cōplecteret: suo loco de illis dicens tanq; de in-
fimis atq; terrenis: euz pri; dixisset de celestib;
dijs: vt cōmendatis duabus partib; ex sūmo et
infimo ad vltimū tertio loco de medijs demoni-
bus loqueret. Igitur hoies inqt ratiōe gauden-
tes: oratione pollētes: immortalibus aīs: morib;
dis mēbris: leuib; z anxio mētib;: brutis z ob-
noxioz corporibus: dissimilib; morib;: similib;
errorib;: peruicaci audacia: pertinaci spe: casto
labore: fortuna caduca: sigillatim mortales cū-
cti tñ in vniuerso genere perpetui: vicissim suffi-
ctenda prole mutabiles: volucritpe: tarda sapi-
entia: cita morte: querula vita: terras icolūt. Cū
hic tā multa diceret que ad plurimos hoies pti-
nent: nunq; etiam illud tacuit quod nouerat cē
paucorū: vbi ait tarda sapiētia: cita morte. Qd
si pretermisisset nullo modo recte gen; humanū
descriptōis huius tā intenta diligētia terminas-
set. Cū vero deorū excellentiā cōmēdaret: ipaz
beatitudinē quo volūt hoies per sapiētiā pue-
nire: in eis affirmant excellere. Proinde si aliq;
demones bonos vellet itelligi: aliquid etiaz in
ipsozū descriptione poneret: vnde vel cū dijs
aliquā beatitudinis partem: vel cum hominib;
qualēcūq; sapiētiā putarentur habere cō-
munem. Nūc vero nullum bonū eorū cōmemo-
rauit quo boni discernereēt a malis: q; uis z eo-
rum malitie liberius exprimēde pepercerit: nō
taz ne ipsos: q; ne cultores eorum apud quos lo-
quebatur offenderet. Significauit tamen pru-
dentibus quid de illis sentire deberent: quādo
quidēz deos quos omnes bonos beatosq; cre-

Liber

ai voluit: ab eoz passionibus atq; vt ait ipse tur-
belis oimodo separauit: sola illos corporu eter-
nitate coniungens: animo autē nō dijs sed homi-
nib⁹ similes demones apertissime inculcans: et
hoc nō sapientie bono cuius et boies possūt esse
participes: s; perturbatiōe passionū que stultis
mentibus dominat: a sapientibus vero et bonis
ita regit: vt malint eā nō habere q̄ vicere. Nā
si nō corporum sed animozū eternitatem cū dijs
habere demones vellent intelligi: nō vtiq; homi-
nes ab huius rei consortio separaret: quia et ho-
minib⁹ eternos esse animos: proculdubio sicut
platonius sentit: ideo cum hoc genus animan-
tium describeret: immortalibus animis moribū-
dis membris dixit esse homines.

An amicitia celestium deoz; per intercessio-
nem demonū possit homini pūderi. Cap. ix.

Per hoc si propterea cōmunē cū dijs
eternitatez non habent boies: quia cor-
pore sūt mortales: ppter ea ergo demo-
nes habent: quia corpore sūt mortales: q̄les igitur
mediatores sunt inter boies et deos: p quos
ad deoz amicitias homines ābiant: qui hoc cū
hominibus habent deterius: quod est in aīante
melius. i. animum: hoc autē habeant cū dijs meli-
us: quod est in animāte deterius idest corpus.
Lumen aīans idest aīal ex anima constet et cor-
pore: quozū duozū anima est vtiq; corpore me-
lior: et vitiosa et infirma melior certe corpore etiā
sanissimo atq; firmissimo: quonā ei⁹ natura ex-
cellentior: nec labe vitiozū postponitur corpore
sicut aurū etiam sordidum argento seu plumbo
licet purissimo cari⁹ estimatur. Isti mediatores
deoz et hominum: p quos interpositos diuinis
humana iungunt: cū dijs habēt corpus eternū:
vitiosū autem cū hominibus animū: quasi reli-
gio qua volūt dijs boies p demones iungi: i cor-
pore sit nō in aīo constituta. Quenā tandē istos
mediatores falsos atq; fallaces q̄si capite deoz
sum negtia vel pena suspendit: vt inferiorē ani-
malis partes. i. corpus cū superioribus: superio-
rem vero. i. animū cum inferioribus habeant: et
cū dijs celestib⁹ in parte seruiente coniuncti: cū
boibus autē terrestribus in parte diante sint mi-
seri. Corpus quippe seruus est: sicut etiā salusti-
us ait: animi imperio corpis fuitio magis vtimur.
Adiunxit autē ille: alterum nobis cū dijs: alterū
cum beluis cōmune est: qm̄ de hominib⁹ loque-
batur: quib⁹ sicut beluis mortale corpus ē. Isti
autē quos iter nos et deos mediatores nobis pbi

prouiderūt: possūt quidē dicere de animo et cor-
pore: alterū nobis cum dijs: alterū cū homini-
bus cōmune est: sed sicut dixi tanq̄ in peruersū
ligati atq; suspensi: seruū corpus cū dijs beatis:
dñm aīum cū boibus miseris habētes: parte in-
feriore exaltati: superiore deieci. Unde etiā si
quisquā propter hoc eos putauerit immortalita-
tem habere cū dijs: quia nulla morte sicut ania-
lū terrestriū animi corū soluiuntur a corpore: nec
sic estimandū est eoz corpus tanq̄ bonozozū
eternū vehiculū: sed eternū vinculū dānādoz.
Quod sicut platonius iniam min⁹ miseri sint boies
in corpore mortali: q̄ demones eternū. Cap. x.

Lotinus certe nre memorie vicin⁹ tem-
poribus platonē cetis excellē⁹ intelle-
xisse laudat. Is cū de humanis aīs age-
ret: pater ingit misericors: mortalia illis vincula
faciebat. Ita hoc ipm̄ q mortales sūt boies cor-
pore ad mīaz dei pīs pūnere arbitrat⁹ ē: nē se
per huius vite miseria teneant. Hac mīa indi-
gna iudicata est iniquitas demonū: que in aī passi-
ui miseria: nō mortale sicut boies: s; eternū corp⁹
accepit. Eēt. q̄ppe feliciōes hoib⁹ si mortale cū
eis hērent corp⁹: et cū dijs beatū aīuz. Eēt at pa-
res hominib⁹: si cū aīo misero saltē mortale cū eis
habere meruissent et corpus: si tñ acquirerēt ali-
qd pietatis: vt aberūnis vel i morte regescerēt.
Nūc vō nō solū feliciores hoib⁹ nō sunt aīo mi-
sero: s; etiā misiores sūt ppetuo corpis vinculo.
Non. n. aliqua pietatis et sapientie disciplina pfi-
ciētes intelligi volunt ex demonibus fieri deos
cum apertissime dixerit demones eternos.

De opinione platonicoz: qui putant animas
boiū demones esse post corpora. Cap. xi.

Dex hoibus fieri lares: laruas: et manes:
lars si meriti boni sūt. lemures si mali
seu laruas. Manes at deos dicūt: s; icertū est
bonoz eos: seu maloz eē meritoz: i q opinione
q̄tā voraginem aperiat sectādis p̄ditiq; mori-
bus q̄ nō videat si vel paululū attendat. Qm̄
gdē q̄libet nequā fuerit boies: vel laruas se
fieri dñ opināf: vel dñ manes deos: tāto peio-
res sūt: q̄to sūt nocēdi cupidiores: vt etiā gbat
dā sacrificijs: tāquā diuinis bonozib⁹ post mor-
tē se iuitari opinēf: vt noceāt. Laruas q̄ppe vi-
cit eē noxios demones ex hoibus factos: Sed
hic alia q̄stio ē. Inde at p̄hibet appellari grece
beatos seu dñmōes: q̄ bōi sint aīo: s; ē bōi demo-
nes aīos q̄z boiū demones esse confirmans.

De terrenis contrariis: quibus secundum platonicos demonum hominumque natura distinguitur. La. xii.

Sed nunc de his agimus: quos in natura propria descripsit: inter deos et boies genere aialia: mente rationalia: aio passiva: corpore aerea: tempore eterna. Nepe cum prius deos in sublimi celo: boies autem in terra in summa diffusos locis et nature dignitate fecerit: ita conclusit. Habetis inquit iter bona aialia deos ab hominibus plurimum differentes loci sublimitate: vite perpetuitate: nature perfectione: nullo inter se propinquo communicatu: cumque et habitacula summa ab infimis tanta intercapedo fastigij despiciat: et viuacitas illic eterna et infecta sit: hic caduca et successiva. Ingenua illa et ad beatitudinem sublimata: hec ad miseras infumata: hic celestia: ibi terrena video comemorata: contraria de duabus nature partibus ultimis. i. summis atque infimis. Nam tria quod proposuit de diis laudabilia: eadem repetiuit aliis quidem xbis ut eis alia tria aduersa ex hominibus redderet. Tria deorum hec sunt: loci sublimitas: vite perpetuitas: perfectio nature. Hec aliis xbis ita repetiuit: ut eis tria contraria humane conditionis opponeret: cumque et habitacula ingratissima ab infimis tanta intercapedo fastigij despiciat: quia dixerat loci sublimitate. Et viuacitas illic ingratissima et infecta sit: hic caduca et successiva: quia dixerat vite perpetuitate. Et ingenua illa inquit ad beatitudinem sublimata: hec ad miseras infumata: quia dixerat nature perfectione. Tria igitur ab eo posita sunt deorum. i. loci sublimitas: eternitas beatitudo: et his contraria tria hominum. i. locus infimus: mortalitas: miseria. Inter hec terrena deorum et hominum quoniam demones medios posuit: de loco nulla est controuersia. Inter sublimitate et infimum: medius locus aptissime habetur et dicitur. Cetera bina restant: quibus cura attentior adhibenda est: que admodum vel esse aliena a demonibus ostendant: vel sic eis distribuatur ut medietas videatur exposcere: sed ab eis aliena esse non potest. Non enim sicut vicinior locum medium nec esse sumum nec infimum: ita demones cum sint aialia rationalia nec beatos esse nec miseros: sicuti sunt arbusta vel pecora que sunt sensus vel rationis expertia: recte possumus dicere. Quorum ergo rationem inest: aut miseros esse aut beatos esse necesse est. Item non possumus recte dicere: nec mortales esse demones nec eternos. Dia namque viueta aut eternum viuunt: aut finiunt morte quod viuunt. Jam

ho ille tempore eternos demones dixit. Quid igitur restat nisi ut bimedii de duobus summis unum habeant: et de duobus infimis alter. Nam si utraque de infimis habuerit: aut utraque de summis: medium non erit sed in alterutra parte vel resiliunt vel recubunt. Quia ergo bonis sicut demonstratum est carere utrisque non potest: exceptis ex utraque pre singulis mediabuntur. At pro hoc quod de infimis habere non potest eternitate quod ibi non est: unum hoc de summis habet: et ideo non est alterum ad complectendam medietatem suam: quod de infimis habeant nisi miseriam.

¶ Quod demones si nec cum diis bene: nec cum hominibus sunt miseri inter utraque partem sine utriusque communione sint medii.

Sed itaque secundum platonicos sublimium deorum: vel beata eternitas: vel eterna beatitudo: hominum vero infimorum: vel miseria mortali: vel mortalitas misera: demonum autem mediorum: vel misera eternitas: vel eterna miseria. Nam et quoniam illis que in diffinitione demonum posuit non eos medios sicut promittebat ostendit: quoniam tria dixit eos habere nobiscum: quod genere aialia: quod mente rationalia: quod aio passiva sunt: cum diis autem unum quod tempore eterna: et unum propter quod corpore aerea. Quod ergo medij quoniam unum habent cum summis: tria cum infimis? Quis non videat relictam medietatem quantum inclinetur et deprimatur in infima? Sed plane ibi et medij potest ita inueniri: ut unum habeant proprium quod est corpus aereum: sicut et illi de summis atque infimis singula propria: dii corpus ethereum: boiesque terrenum: duo vero coia sint omnibus: quod genere sunt aialia et mente rationalia. Nam et ipse cum de diis et hominibus loqueretur: habetis inquit bina aialia. Et non solent isti dos nisi rationales mente phibere. Duo sunt residua quod scilicet aio passiva: tempore eterna. Quorum habent unum cum infimis: cum summis alter: ut proportionali ratione librata medietas neque sustollatur in summa: neque in infima deprimatur. Ipsa est autem illa demonum misera eternitas vel eterna miseria. Qui enim ait aio passiva est misera dixitque: nisi propter cultum et rubumque. Porro quod prouidentia summi dis sicut et ipsi fatentur: non fortuita temeritate regit mundus: nunquam esset istorum eterna miseria: nisi esset magna malitia. Si ergo bene recte dixerit: idem demones non sunt: cum demones sint que in homines et dos istius medio locauerunt. Quis ergo est locus bonorum demonum: qui supra boies: infra dos: istis prebeat adiutorium: illi ministerium? Si enim boni eternique sunt: perfectio et bene sunt eterna aut beatitudo medios eos esse non finit: quoniam multum diis comparat: multumque ab hominibus sepat. Unde frustra isti conabuntur ostendere quod demones boni

Liber

si et immortales sunt et beati: recte medij constituti
ant iter deos immortales ac beatos: et homines
mortales ac miseros. Cū. n. vtrūq; habeat euz
dij: et beatitudinē scilicet et immortalitatē: nihil
aut horū cū hominibus et miseris et mortalibus
quomodo non poti' remoti sunt ab hominib' oī
sq; cōiuncti: q̄ iter vtroq; medij cōstituti? Tūc
enim medij eēt si haberent et ipsi duo quedam
sua: nō cū binis alterutroꝝ sed cū singulis vtro
rūq; cōmunia: sicut hō mediū qddā ē inter pe
cora et angelos: vt q; pec' ē animal irrationale
atq; mortale: angelus aut alal rōnale et immor
tale: medius hō ē inter angelos superiores peco
ribus: habēs cū pecorib' mortalitatē: rōnē ve
ro cū angelis: animal rōnale mortale. Ita ergo
cū querim' mediū inter beatos immortales mise
rosq; mortales: hoc inuenire debemus qd aut
mortale sit beatū: aut immortale sit miser.

¶ An homines cū sint mortales possint ha bea
titudine esse felices. Capitulum xiiij.

Trū et beatus et mortalis hō esse possit
magna ē inter boies questio: Quidam
enim cōditionē suā humili' inspexerūt
negaueruntq; hominē capacē esse beatitudinis
posse: q̄dū mortaliter viuit. Quidaz vero ex
tulerunt se et ausi sunt dicere sapientie cōpotes
beatos eē posse mortales. Quod si ita est: cur
nō ipsi potius medij cōstituti inter mortales
miseros et immortales beatos: beatitudinē habē
tes cū immortalib' beatis: mortalitatē cū morta
libus miseris? profecto. n. si beati sunt inuidēt
nemini. Nā qd miseris inuidētia? Et ideo
mortalibus miseris quantū pnt ad cōsequēdā
beatitudinē cōsulant: vt etiā immortales valeāt
esse post mortē: et agel' immortalib' btisq; cūiūg.
¶ De mediatore dei et hominum homine chri
stolesu. Capitulum xv.

Jaūt qd multo credibilius et probabi
lius disputatur: oēs homines quādiu
mortales sunt et miseri sint necesse est
querendus ē medius: q nō solū hō verū etiam
deus sit: vt homines ex mortali miseria ad bea
tā immortalitatz huius medij beata mortalitas
interueniēdo pducatur: quē neq; nō fieri morta
lē oportebat: neq; permanere mortale. Mor
talis quippe factus ē: nō infirmata verbi diui
nitate sed carnis infirmitate suscepta. Nō aut
permanfit in ipsa carne mortalis: quam resusci
tauit a mortuis: quoniā ipse ē fructus media
tionis eius: vt nec ipsi ppter quos liberandos

mediator effectus ē: in ppetua vel mortis car
neremaneat. Proinde mediatorem inter nos
et deū et mortalitatē habere oportuit trāscuntē
et beatitudinem pmanētē: vt et id quod trāsit cō
grueret mortuis: et ad id quod pmanet trāsi
ferret ex mortuis. Boni igit' angeli inter mise
ros mortales et beatos immortales medij eē non
pnt: q; ipsi quoq; beati et immortales sūt. Pnt at
medij eē angeli mali: q; immortales sūt cum illis
miseri cū istis. His cōtrari' ē mediator bon': q
aduersus eoz immortalitatē et miserā et mortā
eē ad tempus voluit et beat' in eternitate persi
stere potuit: ac si eos et immortales supbos et mise
ros noxios: ne p immortalitatis iactantiā seduce
rēt ad miserā: et sue mortis humilitate: et sue be
atitudinis benignitate destruxit i eis: quoz cor
da p suā fidē mūdās: ab illoꝝ imūdiissima do
minatiōe liberauit. Nō itaq; mortalis et miser
lōge se iunct' ab immortalib' et beatis: quid eligat
mediū p qd immortalitati et btitudini copulet?
Quod possit delectare i deitoniū immortalitate
miserū ē: qd possit offendere i christi mortali
te iam nō ē. Ibi ergo cauēda ē miseria sempit
na: hic mors timēda nō ē: q̄ eē nō potuit sempit
na et beatitudo amāda ē sempiterna. Ad hoc
q; se iterponit medius immortalis et miser: vt
ad immortalitē beatā trāscire nō sinat: quoniā
i hoc p̄sistit qd ipedit. i. i ipsa miseria. Ad hoc at
se iterposuit mortalis et beat': vt mortalitate
trāfacta et ex mortuis faceret immortales: quod
i se resurgēdo mōstrauit: et ex miseris beatos:
q; beatitudo nunquā ab ipso discessit. Alius ē
ergo medi' malus q; separat amicos: ali' bonus q;
recōciliat inimicos. Et ideo multi sūt medij se
paratores: q; multitudo q̄ beata ē vni' dei par
ticipatione fit beata. Cui' participatiōis pua
tione misera multitudo maloz angeloz: que se
opponit pot' ad ipedimētū: q̄ iterponit ad be
atitudinis adiutoriū: et ipsa mltitudo obstre
pit quodā mō ne possit ad illud vnū beatificū
puenire: ad quod vt pduceremur nō mltis sed
vno mediatore opus erat: et hoc eo ipso cui' par
ticipatiōe sum' beati: hoc ē x̄bo dī nō facto s; p
qd facta sūt oīa. Nec tñ ob hoc mediator est q;
x̄bū: maxie q; ppe immortale et maxie beatū x̄bū
lōge ē a mortalib' misis: s; mediator p qd hō eo
ipso oīdēs vtiq; ad illud nō solū beatū: vep et
beatificū bonū nō oportere q̄ri alios mediatō
res: p quos arbitramur nob' puētiōis gradus el
se moliendos: q; btūs et beatific' de' fact' pari

ceps humanitatis nostre cōpēdiū prebuit par-
ticipā de diuinitatis sue. Neq. n. nos a mortali-
tate z miseria liberās ad angelos imortales be-
atosq. ita perdu: it. vt eoz participatiōe etiam
nos imortales z beati simus: sed ad illā trinita-
tē cuius z angeli participatiōe beati sūt. Ideo
quādo i forma serui vt mediator eēt infra ange-
los eē voluit: in forma dei super angelos man-
sit. Idē in inferiorib. via vite: qui in superiorib.
vita. Nō. n. verū ē quod idē platonicus ait di-
xisse platonē: nullus de. misceat homini. Et hoc
pēpui eoz sublimitatis ait eē speciē: q. nulla
attrectatione hominū cōtaminantur.

¶ An rōnabiliter platonicū diffinierint deos ce-
lestes dechnātes terrena z tagia hoibus nō mi-
sceri: quibus ad amicitia deoz demōes suffra-
gentur.

Capitulum xvi.

Ergo demones cōtaminari fatentur:
z ideo eos a quib. cōtaminātur mūda-
re nō pnt: oēs q. inūdi pariter sūt z de-
mones cōtrectatiōe hominū: z hoies cultu de-
monū. Aut si z cōtrectari miseri q. hoib.: nec
tamē cōtaminari dōmōes pnt: dijs pfecto meli-
ores sūt: q. illi si miscerētur cōtaminarētur. Nā
hoc dōz dicit eē pēpui: vt eos sublimiter se-
paratos humana cōtrectatio cōtaminare non
possit. Deū qdē sūmū oīz creatorē: quem nos
verū deū dicim: sic a platōe pdicari asseuerat
q. ipse sit solus q. nō possit penuria hōnis hu-
mani q. uis rōne vl. modice cōprehēdi. vix aut
sapientib. viris cū se vigore animi q. tum licuit a
corpore remouerūt: ite llectū huius vici quo
q. interdū velut i altissimis tenebris rapidissi-
mo coru. camine lumē cādīdū intermicare. Si q.
supra oīa vere sūm. de. intelligibili z ineffabi-
li quadā pntia: z si interdū: z si taq. rapidissimo
coruscamine lumē candidū intermicano: adest
nī sapientū mētib. cū se quātū licet a corpore
remouerūt: nec ab eis cōtaminari pōt. Quid ē
q. isti dii ppter ea cōstituitur lōge in sublimi lo-
co: ne cōtrectatiōe cōtaminent humana: quasi
corpora illa etherea tactu tantū queāt humāo
z nō ēt visu cōtaminari. Porro si nō cōtaminā-
tur sydera cū vidētur quos deos oēs visibiles
dicūt: nec demones hominū cōtamināt aspec-
tu: q. uis de proxiō videat. An forte vocibus
humanis cōtaminarēt: q. acie nō cōtaminātur
oculor: z iō dōmōes medios hnt p quos eis vo-
ces hominū nunciāt: a quib. lōge absūt: vt in cō-
taminatissimi perseverēt. Quid ias de ceteris

sensib. dicā: Nō. n. olfaciēdo contaminari vel
dij possent si adessent: vl. cū adsunt demones
pnt viuoꝝ corpoꝝ vaporib. humanor: si tan-
tis sacrificiorū cadauerinis nō cōtaminātur ni-
dorib. In gustandī aut sensu nulla necessitate
reficiēde mortalitatis vzgent: vt fame adacti
cibos ab hoib. querāt. Tactus vero in pte
ē. Nā lz ab eo potissimū sensu contrectatio di-
cta videat: hactenus trāsi vellēt miscerent ho-
minib.: vt viderent z ab hoib. viderent: audi-
rēt z audirent: tāgendi aut q. necessitas. Nā
neq. hoies id cōcupiscere auderēt: cū deorum
vel demonū bonorū conspectu vel colloquio
fruerent. Et si intantū curiositas progredere-
tur vt vellent: quonā pacto quispiā posset iuitū
tangere deū vel demonem: qui nisi caput non
pōt passerēt. Vidēdo igit visibilib. se prebēdo
z loquēdo z audiēdo dii corporali ē misceri ho-
minib. possent. Hoc aut modo demones si mi-
scerent vt dixi z nō cōtaminātur: dii aut cōtami-
narent si miscerent: incōtaminabiles dicit de-
mones z cōtaminabiles deos. Si aut contami-
nant z demones: quid cōferūt hoibus ad vitā
post mortē beatā: quos contaminati mundare
nō pnt: vt eos mundos dijs incōtaminatis pos-
sint adiungere: inter quos z illi medij constituti
sunt. Aut si hoc eis beneficij non conferūt: qd
prodest hominibus demonū amica mediatio.
Aut post mortem nō ad deos homines per de-
mones transeant: sed simul viuāt vtriq. conta-
minati: ac per hoc neutri beati. Nisi forte quis
dicat more spongiarū vel huiuscemodi rerum
mundare demones amicos suos: vt tanto ipsi
sordidiores fiant: quāto sūt hoies eis velut ter-
gētib. mundiores. Quod si ita ē: cōtaminatioꝝ
bus dii miscētur demonib.: qui ne cōtaminarē-
tur: hominū propinquitatē cōtrectationēq. vi-
tarūt. An forte dii pnt ab hominib. contamina-
tos mūdare demones: nec ab eis contaminari
z eo mō nō pnt z homines. Quis talia sentiat:
nisi quē fallacissimi demōes de ceperūt. Quid
q. si videri z videre cōtaminat: videntur ab ho-
minib. dii: quos visibiles dicit clarissima mūdi
lumina z cetera sydera: tutioresq. sūt dōmōes ab
ista hominū cōtaminatiōe: qui nō possint videri
nisi velint. Aut si nō videri lz videre cōtami-
nat: negēt ab istis clarissimis mūdi luminibus
quos deos opinant videri homines: cū radios
suos terras vsq. pertēdāt. Qui in eoz radij p
queq. diffusi in mūda idē nō cōtaminātur: z dii

Libet

cōtaminarent: si boib' misceretur: etiā si eēt ne-
cessarius in subueniēdo cōtactus. Nam radijs
solis et lune terra contingit: nec illa cōtaminat
lice. Viroz aut plurimū tā doctos boies: qui
cūcta corporea et sensibilia que pte icorporali-
bus et intelligibilibus postponēda iudicauerunt
cū agit de beata vita: corporaliū cōtrectatio-
nū facere mētionē. Ubi ē illud platonis vbi ait
Fugiendū ē igit ad clarissimā patriā: et ibi pare-
bunt tibi oia. Que igit classis inquit effugiat si
milē deo fieri? Si ergo dō tanto similior quāto
quisq; sit ppinquior: nulla ē ab illo alia longin-
tas q̄ ei' dissimilitudo. Incorporali vō illi eter-
no et incōmutabili tanto ē aia hominis dissimili-
or: quāto rez tēporaliū mutabiliūq; cupidior.
Ad cōmendādā vitā beatā que in participa-
tiōe ē sūmi boni: nō tali mediatore indigere ho-
minē: q̄lis ē dō: sed tali q̄l' ē vn' xps. Ca. xvij.

De vt sanet qm̄ imortali puritati q̄ in
sūmo ē: ea q̄ iūmo sūt mortalia et imū-
da cōuenire nō pnt: opus ē quidē me-
diatore: nō tamē tali q̄ corpus quidē habeat im-
mortale propinquū sūmis: animū autē morbidū
similē infimis: quo morbo nobis inuideat poti-
us ne sanemur: q̄ adiuuet vt sanemur: sed tali
q̄ nobis infimis ex corporis mortalitate coapta-
tus: imortali spūs iustitia per quā nō locoz di-
stantia: sed similitudinis excellentia māsit in sū-
mis: mūd. idio liber adisq; nobis vere diuinum
prebeat adiutoriu: qui profecto icōtaminabil'
deus absit vt cōtaminationē timeret ex boie q̄
idutus ē: aut ex boib' inter quos i boie cōuerfa-
tus ē. Nō. n. parua sūt hec interim duo que sa-
lubriter sua incarnatione mōstrauit: nec carne
posse cōtaminari verā diuinitate: nec ideo pu-
tādos demones nobis eē meliores q̄ nō habēt
carnem. Sic ē sicut eū p̄dicat sancta scriptura
mediator dei et hoīz bō xps iesus: de cui' diui-
nitate qua patri ē semp equalis: et humanitate
qua nobis fact' est similis: nō hic loc' ē: vt cōpe-
tēter pro nostra facultate dicamus.

Quod fallacia demonū dū sua intercessiōe
viā spōdet ad deum hoc conat: vt homines a
via veritatis auertat. Capitulum xvij.

Alsi aut illi fallacesq; mediatores de-
mones: q̄ cū p spūs imūditā miseri ac
maligni multis effectib' clareāt: p cor-
poraliū tñ locoz iterualla: et per aereoz corpo-
rū leuitatē a propectu animoz nos auocare at-
q; auertere molit: nec viā prebēt ad deū: s;

ne via teneat ipediūt: quādoq; et in ipsa via
corporali que falsissima ē et plenissima erroris:
qua nō iter agit iustitia: quoniam nō per corpo-
ralem altitudinē: sed per spiritualement: hoc est in
corporalē similitudinē ad deum debem' ascen-
dere: ipsa tñ corporali via quaz demonū ami-
ciper elemētoz gradus ordināt: inter et bereof
deos et terrenos boies aereis demonib' medij
is cōstitutis hoc deos opinant' habere precipu-
um vt ppter hoc iteruallū locoz cōtrectatiōe
nō cōtaminēt hūana. Ita dmones cōtaminari
poti' abboib': q̄ boies mūdari a dmonib' cre-
dūt: et iō ipsos cōtaminari potuisse: nisi loci alti-
tudine muniret. Quis tā ifelix ē: vt ista viā mū-
dari se existiet: vbi boies cōtaminātes: demo-
nes cōtaminati: dii cōtaminabiles p̄dicāt et nō
poti' eligat viā: vbi cōtaminātes magis dmones
euitet: et ab icōtaminabili dō ad iēūdā societa-
tē icōtaminatoz angelozum homines a conta-
minatione mudentur.

Quod appellatio demonū iam nec apud cultores
eorz assumat i significatiōes alie bōi. Ca. xix.

Ed ne de vbiis etiā nos certare videamur:
qm̄ nonnulli istoz: vt ita dixerit de monico-
loz i qb' et Labeo ē eosdē phibēt ab alijs āgelos dici q̄ ipsi demones nūcu-
pāt: iā mibi de bonis āgelis aliqd video differē-
dū q̄ is iſti eē nō negāt: s; eos bonos demōes vo-
care: q̄ angelos malū. Nos aut sicut scriptu-
ra loquit' fm̄ quā xpiani sum': āgelos qdē par-
tis bonos: partis malos: nūc q̄ vō bonos dmo-
nes legim'. S; vbi cūq; illaz lraz hoc nomen
positū reperit: siue dmones: siue demonia dicāt
nō nisi maligni significāt spūs. Et hāc loquēdi
cōsuetudinē i tātū ppli vsq; quaz secuti sūt: vt
eorz et q̄ pagani appellātur: et dōs mltos ac de-
mones colēdos eē cōtēdūt: nullus fere sit tā li-
terat' et doct' q̄ audeat i laude v' suo suo dice-
re demonē hēs: s; glibet hoc dicere voluerit: nō
se alr accipi: q̄ maledicere voluisse dubitare
nō possit. Que igit nos cā cōpellit: vt post offē-
sionē auriū tā mltaz: vt iā pene sint oīz q̄ hoc
vbi nūi i malā partē audire cōsueuerūt: qd di-
xim' cogamur exponere: cū possim' angelozū
nomine adhibito: eandem offensionem que no-
mine demonū fieri poterat euitare?

De q̄litate scie q̄ dmones supbos facit. Ca. xx.
Quāquam ēt ipsa origo huius nominis
si diuinos intueamur libros aliquid af-
fert cognitione dignissimū. Demones

enī dicunt: qm̄ vocabulūz grecū est ob sciētiā
noīati. Ap̄ls autēz spiritu scō locutus ait. Sciē
tia inflat: caritas vero edificat. Quod recte ali
ter nō intelligit: nisi sciētiāz tūc pdesse cū ca
ritas inest: sine hac autē inflare. i. in superbiāz ina
nissime quasi v̄tositatis extollere. Est ergo in
demonibus sciētia sine caritate: z ideo taz infla
ti. i. taz supbi sunt: vt honores diuinos z religio
nis seruiturē quā verodeo deberi sciunt: sibi sa
tis egerint exhiberi: z quantum possunt z apud
quos possunt ad huc agunt.

Ad quem modum dominus voluerit demo
nibus innotescere. Caplm. xxi.

Intra supbiāz porro demonū qua p
meritis possidebat genus humanum:
dei humilitas que i xpo apparuit quā
tam x̄tates habeat: anime hominū nesciūt imū
ditia elationis inflare: demonibus similes sup
bia nō sciētia. Ipsi autē demones etiā hoc ita sci
unt: vt eidē dño ifirmitatē carnis iduto dixerit
Quid nobis et tibi iesu nazarene? Venisti ante
tēpus pdere nos. Clarū est ibis verbis: q in eis
z tāta sciētia erat: z caritas nō erat. Penā suāz
ap̄pe formidabāt ab illo nō i illo iustitiā dilige
bāt: Tm̄ x̄o eis innotuit q̄tus voluit: tātū at vo
luit q̄tū oportuit. Sed sic innotuit nō sicut an
gelis sanctis: q eius secundū id qd dei verbum
est participata eternitate pfuunt: sed sicut eis
terrendis innotescēdū fuit: ex quorūz tyrānica
quodāmodo potestate fuerat liberaturus p̄de
stinatos in suū regnū: z glām semp̄veracē z ve
raciter sempiternā. Innotuit ergo dmonibus:
nō p id quod ē vita eterna z lumē incōmutabi
le qd illuminat pios: cui viuēdo p fidē q in illo ē
corda mūdant: s̄z p qdaz tēporalia sue virtutis
effecta z occultissime signa p̄ntie: q angelicis sē
sibus etiā malignorū spiritūū poti⁹ q̄ infirmita
ti hominū possēt eē cōspicua. Deniq̄ qm̄ ea pau
lulum supprimēda iudicauit: et aliquātō altius
latuit: dubitauit de illo demonūz princeps: eti
q̄ tentauit an x̄ps eēt explorās: quātū se tenta
ri ipse pmisit: vt hoīez quem gerebat ad nostre
imitatiōis temperaret exemplū. Post illā vero
tētationē cum angelis sicut scriptūz ē. ministra
bant ei boni vtiq̄ z sancti: ac p hoc bis spiritib⁹
immundis meruēdi z tremēdi: magis: magisq̄
innotescēbat demonib⁹ q̄tus esset: vt ei iubēti
q̄uis in illo cōtēptibilis videret carnis infirmi
tas: resistere nullus auderet.

Quid intersit inter sciētiā sanctorum ange

lorum z sciētiā demonum. Capitulum. xxiij.
His igitur angelis bonis oīs corporalū
tēporaliūq̄ rerū sciētia q̄ inflant de
mones vilis ē: nō q̄ eaz ignari sint: sed
q̄ illis dei qua sanctificant caritas cara est: p
cuius nō tātū incorporeali: verū etiā icōmutabi
li et ineffabili pulchritudine: cuius sancto amore
inardescūt: oīa q̄ infra sūt et qd illud est nō sunt
seq̄ ipsos inter illa cōtēnunt: vt ex toto q̄ boni
sunt eo bono ex quo boni sunt pfuantur. Et in
certius etiā tēporalia z mutabilia ista nouerūt:
q̄ eorū principales cās i verbo dei cōspiciūt: p
qd factus est mūdus: qbus causis qdā p̄bant:
qdā reprobanē: cūcta ordinant: Demones autē
n̄ etnas tēporū cās: z qdā mō cardinales i dei sa
piētia cōtēplanē: s̄z quorūdā signorū nobis ocul
torū maiore experiētia multo plura q̄ boīes fu
tura p̄spiciūt. dispositiones quoq̄ suas aliquā
do p̄nūciant. Deniq̄ sepe isti. nunq̄ illi oīno fal
lunt. Aliud ē enīz tpalibus tpalia z m̄rabilib⁹
mutabilia dīctare: eisq̄ tēporalē z m̄rabilē
modū sue volūtatis z facultatis iserere: qd de
monib⁹ certa rōne pm̄ssū ē. Aliud autē i eternis
atq̄ icōmutabilibus dei legib⁹ q̄ i eius sapiētia
viuūt mutatiōes tēporū p̄uidere: deiq̄ volūta
tes q̄ tā certissima q̄ potētissima ē diuini spūs
eius participatiōe cognoscere: qd sanctis ange
lis recta discretiōe donatū ē. Itaq̄ nō solū et̄ni
vez etiā beati sūt: Bonū autē q̄ b̄i sūt d̄s illis ē
a quo creati sūt. Illi q̄ppe indeclinabiliter par
ticipatione z contemplatione perfruuntur.

Nomē deorū falso ascribi dījs gētiū: qd m̄ z
angelis sanctis z hominibus iustis ex dirinarū
scripturaz auctoritate cōmune est. Cap. xxiij.

Os si platonici malunt deos q̄ demo
nes dicere: eisq̄ ānumerare quos a sū
mo deo cōditos deos scribit eorum au
ctor z magister plato: dicāt quod volunt. Non
enīz cū eis de x̄boz p̄trouersia laborādūz ē. Si
enī eos sic imortales asserūt: vt tñ a sūmo dō fa
ctos: z si nō p seip̄os: sed eia quo facti sūt adbe
rendo beatos eē dicūt: hoc dicunt qd dicimus:
quolibet eos noīe appellēt. Hāc autē platonico
rum eē sentētiā siue omniū siue meliorū: i eorūz
l̄ris inueniri pōt. Nam z de ipso noīe quo huius
modi imortale beatāq̄ creaturā d̄s appellāt
iō int̄ nos z ipsos pene n̄llā diffēsiō ē: qz z in no
stris sacris litteris legīt: d̄s deorū d̄s locut⁹ est
et alibi. Confitemini deo deorum: et alibi. Rex
magnus super omnes deos. Illud autē vbi

Libet

scriptum est. Terribilis super omnes deos: cur
dictus sit deinceps ostendit: segtur enim. Qm̄
oēs dii gentiū demonia: dñs autez celos fecit.
Sup oēs ergo deos dixit: s3 gentiū. i. quos gen
tes p dijs habent: q sunt demonia. Jō terribilis:
sub quo terroze dño dicebant: cur venisti ante
tēpus pdere nos? Illud vero vbi dicit dñs dñz
nō pōt intelligi dñs demonioz: r rex magnus sup
oēs deos. absit vt dicat r rex magn⁹ super oia
demonia. S3 hoies quoq3 i pplo dei eadē scri
ptura deos appellat. Ego ingt dixi dii estis: r si
lij excelsi oēs. pōt itaq3 intelligi boz deoz dñs:
q dictus ē deus deoz: r sup hos deos rex ma
gnus: q dicit⁹ est rex magn⁹ sup oēs deos. Uez
tamē cū a nobis gr̄it si hoies dicti sunt dii: q in
populo dei sunt quē p angelos vel p hoies allo
quit dñs: q̄to magis imortales eo noie digni sūt
gea fruunt beatitudine: ad quā deū colēdo cu
piūt hoies puenire? Quid n̄ debimus: nisi non
frustra i scripturis sanctis exp̄ssus hoies nūcu
patos deos: q̄ illos imortales r beatos qbus
nos eq̄les futuros in resurrectione pmittit: ne
scilicet ppter illoz excellētiā aliq̄e eoz nobis
ostituere deus ifidelis auderet infirmitas. Qd
in hoie facile ē euitare. Et euidentius dici debu
erūt hoies dii i populo dei: vt certi ac fidentes
fierēt: eē cum deū suū q dictus ē deus deoz: qz
et si appellent dii imortales illi ac beati q in ce
lis sunt: nō tñ dicti sunt dii deoz. i. dii hominum
in pplo dei cōstitutoz: qbus dictū ē. ego dixi dii
estis: r filij excelsi oēs. Hinc ē qd ait apls. Et si
sunt q dicant dii siue in celo siue in terra: sicuti
sunt dii multi: et dñi multi: nobis tñ vnus deus
pater ex quo oia r nos in ipso: r vnus dñs iesus
xps: p quē oia r nos p ipsuz. Nō multū ergo d
noie disputandū est: cū res ip̄a ita clara sit: vt a
scrupulo dubitatiois aliena sit. Illud hō qd nos
ex eoz imortaliū beatoz numero missos ange
los esse dicimus: q dei volūtate hoibus annun
ciarent: illis aut nō placet: qz hoc ministeriū nō
p̄llos quos deos appellant. i. imortales r btōs
s3 p demōes fieri credunt: quos imortales tñ n̄
enā beatos audēt dicere: aut certe ita imorta
les ac beatos: vt tñ demones bonos non deos
sublimiter collocatos: r ab humana cōrectatio
ne semotos. Quāuis nois controuersia videat
ur: tñ ita detestabile est nomē demonū: vt hoc
modis oib⁹ a sanctis angelis nos remonere de
beamus. Nūc ergo ita liber iste claudat: vt sci
amus imortales ac beatos quomodo libet vo

cent: q tamē facti r creati sunt: medios nō esse
ad imortale beatitudinē pducēdis mortalibus
miserio: a quibus vtracq3 differentia separatur
Qui autē medij sunt: cōmunē hñdo imortalita
tem cum superioribus: miserā cum inferiorib⁹
qñ merito malicie miseri sunt: beatitudinē quā
non habēt inuidere nobis possunt potius q̄ pre
bere. Unde nihil habent amici demonūz quod
nobis dignū afferant: cur eos tanq3 adiutores
colere debeamus: quos poti⁹ vel deceptores
vitare debem⁹. Quos autē bonos r ideo non so
lum imortales veruz etiā beatos deoz noie
sacris r sacrificijs. ppter vitā beatā post mor
tez adipiscēdā colendos putat: qualescunq3 illi
sint r quolibet vocabulo digni sint: nō eos vel
le p tale religionis obsequiū nisi vnū deus colit:
a q creati et cui⁹ participatiōe bñi sūt: adiunāte
ipso i sequēti libro diligētius differemus.
¶ Aurelij augustini d cūitate dei. liber dñm⁹.
¶ Ueram beatitudinē siue angelis siue homi
nibus p vnum deū tribui etiam platonicos dis
finisse: s3 vtrū bi quos ob hoc ipsuz colendos pu
tant vni tñ deo an etiam sibi sacrificari velint
esse querendum. Caplm primum.

Omnium certa sen
tentia est qui ratione quoquomodo
vni possunt: beatos esse oēs homines
velle. Qui autē sint vel vnde fiant dum morta
lium querit infirmitas multe magnēq3 trouer
sic cōmunicare sunt: in qbus philosophi sua stu
dia r oia cōtriuērūt: quas im mediū adducere
atq3 discutere r lōgū est r nō necessariū. Si. n.
recolit: q hec legit: qd in libro egerimus octauo
in eligendis philosophis cū qbus hec de beata
vita que post mortē futura est q̄stio tractare ē
vtrū ad eaz vni deo vero q etiā est deoz esse
ctoꝝ: an plurimis dijs religione sacrifq3 seruien
do puenire possimus: non etiā hic eadē repeti
expectet p̄fertis cū possit relegēdo si forte obli
tus est adminiculari memoriaz. Elegimus eni
platonicos omnium philosophoꝝ merito nobi
lissimos: propterea qz sapere potuerūt: s3 imor
talem ac rationale vel intellectuāle hois aiam
nisi participato lumine illius dei a quo et ipsa r
mundus factus est: beatam esse non posse. Ita
r illud quod oēs homines appetunt id est vitā
beatam quenquaz isti assecuturū negant. quā
illi vni optimo quod ē incōmutabilis deus pu
ritate casti amoris adbeferit. S3 quia r ipi quo

Decimus

quod siue cedentes vanitati errorumque popolorum: siue
 ut ait apostolus euanescentes in cogitationibus
 suis: multos deos colendos ita putauerunt: vel
 putari voluerunt: ut etiam quidam eorum demoni-
 bus diuinos honores sacrorum et sacrificiorum de-
 ferendos esse censerent: quibus iam ex parte non praua
 respondimus: nunc videndum ac differendum est quā-
 tum deus donat: imortales ac beati in celestibus
 sedibus: nationibus: principibus: potestatibus
 constituti: quos isti deos et ex quibus quosdam vel
 bonos demones vel nobiscum angelos noiant:
 quomodo credendi sunt velle a nobis religionem
 pietatemque seruari: hoc est ut aptius dicā: utrum
 etiam sibi an tantum deo suo: etiam noster est pla-
 ceat eis ut sacra faciamus et sacrificemus: vel ali-
 qua nostra seu nos ipsos religionis ritibus secre-
 mus. Hic est enim diuinitati: vel si expressius dicen-
 dum est deitati debitus cultus: propter quem vno
 verbo significandum: quoniam satis mihi idoneus non
 occurrit latinus: greco ubi necesse est insinuo quod
 velis dicere. Latria quippe nostris vicibus sancta-
 rum scripturarum positum est: interpretati sunt serui-
 tutes. Sed ea seruitus quae debetur hominibus secundum
 quam precepit apostolus: seruos dominis suis subdi-
 tos esse debere alio nomine grece nuncupari solet.
 Latria vero secundum consuetudinem qua locuti sunt quidam
 nobis diuina eloquia condiderunt: aut semper aut
 itaque frequenter: ut pene semper ea dicitur seruitus
 quae pertinet ad colendum deum. Proinde si tantummodo
 cultus ipse dicatur: non soli deo deberi videtur. Dicitur
 enim colere homines: quos honorificatione vel
 recordatione vel presentia frequentamus. Nec
 solum ea quibus nos religiosa humilitate subij-
 cimus: sed quedam etiam quae subiecta sunt nobis co-
 liphibent. Nam ex hoc verbo agricolae et coloni
 et incole vocantur: Et ipsos deos non ob aliud ap-
 pellant celicolae: nisi quod celum colant: non utique ve-
 nerando: sed inhabitando tanquam quosdam celi colo-
 nos: non sicut appellantur coloni quod aditionem de-
 bent genitali solo propter agriculturam sub domino
 possessorum: sed sicut ait quidam latini eloquii magnus
 auctor. Urbs antiqua fuit: tyrii tenere coloni
 Ab incolendo enim colonos vocauit: non ab agri-
 cultura. Hic et ciuitates a maioribus ciuitatibus
 velut populorum examinibus condite: colonie nunc
 cupantur. At pro hoc cultum quidem non debere ini-
 si deo: propria quidam notatio verbi huius veris-
 simum est. Sed quod et alia re dicitur cultus: ideo la-
 tine vno verbo significari cultus deo debitus
 non potest. Nam et ipsa religio quousque distincta non que

libet sed dei cultus significare videatur: unde ista
 nomine interpretati sunt nisi etiam quae grece trescia dicitur
 tantum quia latina loquendi consuetudine non solum
 impericorum: verum etiam doctissimorum: et cogi-
 tationibus humanis atque affinitatibus et quibus-
 que necessitudinibus dicitur exhibenda religio: non
 eo vocabulo vixit ambiguum cum de cultu verita-
 tis tractatur questio: ut fidenter dicere valeamus re-
 ligationem non esse nisi dei cultum: quoniam videtur hoc ver-
 bum a significanda obseruantia propinquitatem
 humane insolenter auferri: pietas quoque pro-
 prie dei cultus intelligi solet: quam greci eusebia
 vocant: Hec tamen et erga parentes officiose ha-
 beri dicitur: more autem vulgus hoc nomen etiam
 in operibus misericordie frequentatur. Quod
 ideo arbitror euenisse: quia hec fieri precipue de-
 mandat: etiam sibi vel pro sacrificiis vel pro sacri-
 ficiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetu-
 dine factus est: ut et deus ipse dicatur pius: quem
 tamen greci nullo suo sermonis usu euseben vo-
 cant: quauis eusebian pro misericordia illorum
 etiam vulgus usurpet. Unde in quibusdam scri-
 pturarum locis: ut distinctio certior appareat: non
 eusebian quod ex bono cultu: sed theosebian quod
 ex dei cultu compositum resonat: dicere maluerunt
 Utrumlibet autem horum nos vno verbo enun-
 ciare non possumus. Quae itaque latria grece nun-
 cupatur: et latine interpretatur seruitus: sed ea quae
 colimus deum: vel quae trescia grece latine autem
 religio dicitur: sed ea quae nobis est erga deum: vel
 quam illi theosebian: nos vero non vno verbo ex-
 primere: sed dei cultum possumus appellare:
 hanc enim deo debere dicimus qui verus est deus
 facitque suos cultores deos. Quicumque igitur sunt
 in celestibus habitationibus imortales et beati si nos
 non amant nec beatos esse nos volunt: colendi utique non sunt
 Si autem amant et beatos volunt: perfecto ideo volunt vni
 et ipsi sunt. An aliunde ipsi beati: aliunde nos?
 De superna illuminatione quid plotinus pla-
 tonicus senserit.

Capitulum. ii.

Sed non est nobis vllus cum his excel-
 lentioribus philosophis in hac questione
 conflictus: viderunt enim suisque litteris
 multis modis copiosissime mandauerunt: hinc il-
 los unde et nos fieri beatos: obiecto quodam lu-
 mine intelligibili quod deus est illis: et aliud est quod
 illi a quo illustrantur ut clareant: atque eius par-
 ticipatione perfecti beatique subsistant: sepe mul-
 tumque plotinus asserit sensum platonis expla-
 nans: nec illam quidem quam credunt esse vniuer-

Libet

fitatis animam aliunde beatam esse q̄ nostras: idq̄ esse lumen quod ipsa non est: sed a quo creata est: et quo intelligibiliter illuminante intelligibiliter lucet. Dat etiam similitudinē ad illa corpora: de his celestibus cōspiciuis ampliusq̄ corporibus tanq̄ ipse sit sol et ipsa sit luna: Lunam quippe solis obiectu illuminari putat: Dicit ergo ille magnus platonicius aīaz rōnabilē siue potius intellectualis dicēda sit: ex quo genere etiā immortalium beatorūq̄ aīas esse intelligit: quos in celestib⁹ sedib⁹ habitare non dubitat: nō hīc supra se naturam: nisi dei qui fabricatus est mundū: a quo et ipsa facta est: nec aliunde illis superioris p̄beri vitaz beatā et lumē intelligētie veritatis: q̄ vnde p̄betur et nobis: cōsonā euangelio vbi legit. Fuit homo missus a deo cui nomen erat iohannes: hic venit in testimoniū: vt testimonium p̄beret de lumine: vt oēs oredērēt per eū: n̄ erat ille lux. s̄ vt testimonium p̄bereret de lumine. Erat lumen verū quod illuminat oēm hominē venientem in hunc mundus. In qua differētia satis ostēditur: animam rationālē vel intellectualem: qualis erat in iohanne sibi lumē esse nō posse: sed alterius veri luminis participatione lucere. Hoc et ipse iohannes fatetur: vbi ei p̄bibens testimonium dicit. Nos omnes de plenitudine eius accepimus.

De hō dei cultu: a quo platonici q̄uis creatori vniuersitatis intellexerit deuiauerūt colendo angelos siue bonos siue malos honore diuino.

Capitulum. iij.

Que cū ita sint: si platonici vel quicūq̄ alij ita senserūt cognoscētes deū. sicut deum glorificārēt et grās agerent: nec euanescerēt in cogitationib⁹ suis: nec populorū erroribus partim auctoribus fierēt: partiz resisterē nō auderēt: p̄fecto cōfiterent̄ et illis immortalibus ac beatis et nobis mortalibus ac miseris vt immortales ac beati esse possimus: vñ deum deorū colēdum qui noster est et illorum.

Quod vni hō deo sacrificiū debeat. Ca. iij.

Ut nos seruitutē q̄ latrā grece dicūt siue in q̄busq̄ sacramētis: siue in nobis ipsis debemus. Huius enī templum siue oēs: et singuli templum sum⁹: q̄ et omnium cōcordiā et singulos inhabitare dignatur: nō in orbibus: q̄ et singulis maior: qm̄ nec mole distendit nec partitione minuit cū ad illum sursum est: et est altare cor nostrū: eius vnigenito cū sacerdote placamur ei cruentas victimas cedimus: qm̄

vsq̄ ad sanguinē p̄ eius vitate certam⁹: ei suauissimū adolem⁹ incensum: cū in ei⁹ aspectu pio sanctoq̄ amore flagramus. Et dona eius in nobis nosq̄ in suos vouem⁹ et reddimus ei beneficiorū eius solēnitatib⁹ festis et dieb⁹ statutis dicamus sacramusq̄ memorias: ne volumine teporū ingrata subrepat obliuio. Et sacrificamus hostiam humilitatis et laudis: in ara cordis igne feruēde caritatis. Ad hūc videndū sicut videri poterit: ei⁹ coherendū ab omni peccatorū et cupiditātū malaz labe mūdāmur: et eius noīe cōsecramur. Ipse enim fons nostre beatitudinis ipse oīs appetitiōis est finis: hūc eligentes vel potius reeligentes: amiseramus enim negligentēs vnde et religio dicta p̄bibetur: ad eū dilectione tendimus: vt perueniendo quiescamus ideo beati: quia illo fine perfecti. Bonus enim nostrum de cuius fine iter philosophos magna cōtentio est: nullū est aliud q̄ illi coherere: cui⁹ vnus aīa intellectualis incorporeos dici pōt ampleri: veris implet fecūdatq̄ virtutib⁹: hoc enī bonū diligere in toto corde: in tota aīa: et in tota virtute p̄cipimur. Ad hoc bonū debemus et a q̄b⁹ diligimur duci: et quos diligimus ducere: si plenē illa duo p̄cepta i q̄bus tota lex pendet et p̄phete. Diliges dñs deū tuū in toto cord tuo: et in tota aīa tua: et in tota mēte tua: et diliges primum tuum tanq̄ teipsum. Ut enī homo se diligere nosset: cōstituit⁹ est ei finis quo referret oīa que ageret: vt beatus esset. Nō enī qui se diligit aliud vult esse q̄ beatus: hinc aut finis est adherere deo. Jaz igit sciēti diligere seip̄ commendatur de primo diligendo: sicut seip̄. In quo quid aliud mandat: nisi vt ei quantum potest cōmendet diligendū deum? Hic est dei cult⁹: hec vera religio: hec recta pietas: hec tñ deo debita seruitus: Quecūq̄ igitur immortalis potestas q̄talibet virtute p̄dita: si nos diligit: sicut seip̄: ei vult esse subditos vt beatissimus: cui et subdita beata ē. Si ergo nō colit deum misera ē: q̄ deo priuatur: si aut colit deū: vult se coli p̄ deo. Illi enim poti⁹ diuine sētētie suffragat⁹: et dilectiōis viribus fauet: q̄ scriptus est: sacrificiās dñs eradicabit: nisi dño soli. Nā vt alia nunc taceam que pertinet ad religionis obsequium quo colitur deus: sacrificium certe nullus hominum est: qui audeat dicere deberi: nisi dño soli. Multa deniq̄ d cultu diuino vsurpata sunt: q̄ honorib⁹ deferunt humanis: siue humilitate nimia: siue adulatōe pestifera: ita ra

Becimus

nen vt quibus ea deferuntur hoies habere nē
ui dñr colendi z veneradi: si aut eis multū ad/
uī z adoradi. Quis vero sacrificandū censuit:
ist ei que deū aut scit aut putant aut finxit:
Quas porro antiquū sit in sacrificado dei cultū:
quo illi fratres cain z abel satis indicant: quorū
maioris dñs reprobaui sacrificiū: minoris asperit.
De sacrificijs q̄ deus nō regit: s; ad significa/
tionē eorū obseruari voluit q̄ regit. Cap. v.

Quis aut ita desipiat vt existimet aliqui/
bus vñibus dei esse necessaria que i sa/
crificijs offerunt. Quod cū multis lo/
is diuina scriptura testetur: ne longū faciam:
neue illud de psalmo commemorare sufficiat. Di/
i dñs deus meus es tu: qm̄ bonorum meorum
nō egēs. Non solū igit pecore vel qualibet alia
e corruptibili atq; terrena: sed ne ipsa quidē iu/
licia hoīs deū egere credendū est: totūq; qd̄ re/
te colitur deus homini pdesse non deo. Neq;
ni fonti se quis q̄d dixerit profuisse si biberit: aut
uci si viderit. Nec q̄ ab antiquis patribus talia
sacrificia facta sūt in victimis pecorū: que nunc
dei populus legitime nō facit: aliud intelligēdū
st: nisi reb⁹ illis eas res fuisse significatas: que
i gūt in nobis ad hoc vt inherēam⁹ deo: z ad/
eundem finē proximo cōsulamur. Sacrificiū
ergo visibile: inuisibilis sacrificij sacramētum. i.
sacrum signū est. Unde illō penitēs apud pphe/
am vel ipse ppbeta querens deū peccatis suis
habere propiciū: si voluisses inquit sacrificiū de/
litem: vtq; holocaustis nō delectaberis. Sa/
rificiū deo spūs cōtribulatus: cor contritum et
humiliatū de⁹ nō spnit. Intueamur quēadmo/
dum vbi deū dixit nolle sacrificiū: ibi deū osten/
dit velle sacrificiū. Non vult ergo sacrificiū tru/
cidati pecoris: sed vult sacrificiū cōtriti cordis.
Illo igitur qd̄ eū nolle dixit: hoc significatur qd̄
eū velle subiecit. Sic itaq; illa deū nolle dixit:
quomodo a stultis ea velle credi: velut sue gra/
tia voluptatis. Nā si ea sacrificia que vult: quo/
rū hoc vñū est cor cōtritum et humiliatū dolore
penitēdi: nollet eis sacrificijs significari: que ve/
lut sibi delectabilia desiderare putatus est: non
vtiq; de his offerēdis in lege veteri precepisset:
z ideo mutanda erant opportuno certōq; iaz tē/
poze: ne ipsi deo cōsiderabilia vel certe i nobis ac/
ceptabilia: ac nō potius que his significata sunt
crederent. Hinc z alioloco psalmi alterius: si e/
suriero inquit: nō dicā tibi meus est enī orbis ter/
re z plenitudo eiūs. Nunqd māducabo carnes

taurozū: aut sanguinē hircorū potabo? Tanq;
dicēt: vtq; si mihi necessaria eēnt nō a te peterē
que habeo in ptāte. Deinde subiūgēs quid illa si/
gnificent. Immola inqt deo sacrificiū laudis: et
redde altissimo vota tua. Et inuoca me i die tri/
bulatōis z eripiā te z magnificabis me. Itē apd
aliū prophetā. In quo inquit apprehendā do/
minū z assumā deū meum excelluz. Si appre/
hendā illū in holocaustis: i vitulis anniculis. Si
acceptauerit dñs in milibus arietū: aut in denis
milibus hircorū pinguiū. Si dederō primoge/
nita mea pro impietate mea: fructū vētrīs mei
p peccato aīe mee. Si annūciatū est tibi hō bo/
num: aut quid deus exquirat a te: nisi facere iu/
diciū z diligere miām: z paratū esse ire cū dñs
deo tuo. Et in hui⁹ prophete verbis vtrūq; di/
stinctū est satisq; declaratū illa sacrificia nō reg/
rere deū: quibus significatur hec sacrificia que
requirit deus in epla que scribitur ad hebreos.
Benefacere inquit z cōmunicatores esse nolite
obliuisci: talib⁹ enī sacrificijs placat de⁹. Ac per
hoc vbi scriptū est: miām magis volo q̄ sacrifi/
cium: nihil aliud q̄ sacrificio sacrificiū prelatus
oportet intelligi: qm̄ illud quod ab hominib⁹ ap/
pellatur sacrificiū signū ē veri sacrificij. Porro
autem miē verū sacrificiū est: vnde dictū ē qd̄
paulo ante cōmorozaui: talib⁹ n. sacrificijs pla/
catur de⁹. Quēcūq; igitur i ministerio taberna/
culi siue tēpli: multis modis de sacrificijs legū/
tur diuinitus esse precepta: ad dilectionē dei et
primi significando referūtur. In his enī duob⁹
preceptis vt scriptū est: tota lex pēdet z pphe.
De vero perfectōq; sacrificio. Cap. vi.

Proinde verum sacrificiū est omne op⁹
quod agitur: vt sancta societate inbere/
amus deo: relatum. s. ad illum finēz bo/
ni quo veraciter possum⁹ esse beati. Unde z ipa
misericordia qua homini subuenitur: si propter
deum non fit: non est sacrificium. Esi enim ab/
homine fit vel offertur: tamē sacrificium res di/
uina est: ita vt hoc quoq; vocabulo id latini ve/
teres appellauerint. Unde ipse homo dei nomi/
ni consecratus est et deo deuotus: in quantum
mundo moritur vt deo viuat: sacrificiū est. Nāz
z hoc ad misericordiam pertinet: quam quisq; i
seipsum facit. Propterea scriptū est: miserere
aīe tue placens deo. Corpus etiā nrm cum per/
tempantiam castigamus si hoc quēadmodū de/
bemus propter deum facim⁹: vt nō exhibeam⁹
mēbra nostra arma iniquitatis peccato: sed arma

Liber

iustitie deo sacrificiū est. Ad qđ exhortās apls ait. Obsecro itaq; frēs vos p mīaz dei: vt exhi beatīs corpora vřa hostiā viuēte scām deo placētē: rōnabile obsequiū vřm. Si ergo corpus quo inferiore tanq; famulo vel tanq; instrumēto vřit aia: cū eius bonus et rectus vsus ad deū referē sacrificiū est: qđto magis aia ipa cū se refert ad deū: vt igne amoris ei⁹ accensa formas concupiscētie secularis amittat: ei⁹ tanq; icōmutabili forme subdita reformet: hunc ei placēs: qđ ex eius pulchritudine accepit: sit sacrificiū. Qđ idē apls cōsequēter adiūgēs: et nolite inquit cōformari huic seculo: s; reformamini in nouitate mētis vře: ad probādū que sit voluntas dei: qđ bonū et beneplacitū et pfectum. Lū igitur ha sacrificia opera sint mīe: siue in nosipso siue i proximis que referuntur ad deū: opera vero mīe nō ob aliud fiāt: nisi vt a miseria liberemur: ac p hoc vt beati simus: qđ nō sit nisi a bono illo de q dictū est: mibi autē adberere deo bonū ē: pfecto efficitur: vt tota ipsa redēpta ciuitas: hoc est cōgregatio societasq; sanctorū: vniuersale sacrificiū offerat deo per sacerdotē magnū: et etia seipsum obtulit in passiōe pro nobis: vt tanticapitis corpus essemus secūdū formā serui. Hāc enī obrulit: in hac oblatus ē: qđ secūdū hanc mediatoz est: in hac sacerdos: in hac sacrificiū ē. Lū itaq; nos hortatus ēē apls: vt exhibeamus corpora nostra hostiā viuā sanctā deo placētē: rōnabile obsequiū vřm: et nō cōformemur huic seculo: s; reformemur in nouitate sensus vři: ad probādū que sit voluntas dei: quod bonū et bñplacitū et perfectū: quod totū sacrificiū nos ipsi sumus. Dico enī inquit per gratiā dei que data est mibi omnib⁹ qui sunt inter vos: nō plus sape qđ oportet sapere: sed sape ad tempanitiā: sicut vni cui⁹q; deus partitus est fidei mensurā. Sicut. n. in vno corpore multa mēbra habem⁹: oia autē mēbra nō eōsdē act⁹ habēt: ita multi vnū corp⁹ sumus in xpō: singuli autē alter alteri⁹ mēbra habentes dona diuersa sūm grām que data est nobis. Hoc est sacrificiū xpianozū: multi vnū corpus sumus in xpō: quod etiā sacramēto altaris fidelib⁹ noto frēqntat ecclia: vbi ei demonstrat: qđ in ipsa oblatione quam offert ipsa offeratur. ¶ Qđ scōp angeloz ea sit in nos dilectio: vt nos nō suos s; vni⁹ xi dei velit ēē cultores. La. vii.

Erit illi in celestib⁹ sedib⁹ cōstituti immortales et beati: q creatoris sui participatione cōgaudent: cui⁹ cōnitate firmi:

cui⁹ xitate certi: cui⁹ mūere sci sūt: qm nos mortales et miseros vt immortales beaticq; sim⁹ misericorditer diligūt: nolūt nos sibi sacrificare: s; ei cui⁹ et ipsi nobiscū se esse nouerūt. Lū ipsis enim sumus vna ciuitas dei: cui dñ in psalmo. Gloriosa dicta sūt de te ciuitas dei: cui⁹ pars in nobis pegrinat: pars in illis opitulat. De illa quippe sup na ciuitate: vbi dei volūtas itelligibilis atq; incōmutabilis lex ē: d illa sup nos quodā mō curagerit. Nāq; ibi cura de nobis habita: ad nos ad mīstrata p angelos scā illa scriptura descendit: vbi legit: sacrificiās vřs eradicabūt nisi deo soli. Huic scripture: huic legi: talib⁹ pceptis tāta sūt attestata miracula: vt satis appateat cui nos sacrificare velint immortales ac beati: quiboc nobis volunt esse quod sibi.

¶ De miraculis que deus ad corroborandaz fidei piozum: etiā per angelozū ministeriū pmissis suis adhibere dignatus est. Caplm. viii. Nā nimis vetera si cōmemorē: longius **N**āq; satis ē reuoluere videbor: q miracula sint facta attestantia pmissis dei: qđ ante āhoz milia p dixit abraē: qđ i semie eius omnes gentes bñdictionē fuerant habiturę. Quis enī nō miretur eidē abraē filiū pepisse cōiugem sterilē eo tpe senectutis quo nec parere nec esse fecūda iā posset: atq; in eiusdē abraē sacrificio flāmā celitus scām iter diuinas victimas cucurrisse: eidēq; abraē predictū ab angelis celeste incendiū sodomoz: quos boibus similes hospitio suscepit: et eos de ple vētura dei pmissa tenuerat: ipsoq; imminente iā incendio miraz de sodomis p eosdē anglos liberationē loth filij fr̄is ei⁹. Cui⁹ vxor i via retro respiciēs: atq; in salē repēte cōuersa magno admonuit sacramento neminem in via liberationis sue pterita desiderare debere. Illa vero qđ et quanta sunt que iā p moysez pplo dei de iugo seruitutis eruēdo i egypto mirabiliter gesta sūt: vbi magi pharaonis hoc ē regis egypti: qui populū illuz dñatione depri mebat: ad hoc facere quedam mira permissi sūt vt mirabilius vincerentur. Illi enim faciebant veneficijs et incantatiōibus magicis: qbus sunt mali angeli hoc est mali demones vediti. Moy ses autē tanto potentius qđto iustius in noie dei fecit celū et terrā: facientibus angelis eos facile superauit. Deniq; in tertia plaga deficientibus magis: decem plage p moysez magna mysteriorum dispositione complete sunt: quibus ad dei populū diuinitendū pbaraonis et egyptiozū ou-

Decimus

corda cesserūt: moxq; penituit. Et cū abscē-
entes hebreos consequi conarētur: illis diui-
ni mari p̄ficuz transeūtib⁹: vnda hinc atq; hic
sefe redeūte coopti z oppressi sunt. Quid de
his miraculis dicā: q̄ cū in deserto idem popu-
lus duceret stupenda diuinitate crebuerunt
quas q̄ bibi nō poterāt: misso i eas sicut deus
ceperat ligno amaritudine caruisse: sitiētesq;
atiasse: māna esuriētib⁹ venisse de celo: z cum
ē colligētib⁹ cōstituta mēsurā: q̄cqd amplius
quisq; collegerat exortis h̄mib⁹ putruisse: ate
no diē sabbatū duplū collectū: qz sabbato col-
ligere nō licebat: nulla putredine violatū desi-
lerantib⁹ carne vesci q̄ tāto populo nulla suffi-
ere posse videbat: volatilib⁹ castra cōpleta z
upiditatis ardore fastidio satietatis extictuz.
huios hostes trāsitiūq; prohibētes atq; p̄eliā
es: orante moysē manibus ei⁹ in figura crucis
xtēsis: nullo bebezorū cadēte prostratos: sedi-
ciosos i populo dei: ac se ab ordinata diuinit⁹ so-
rietate diuidentes ad exēplū visibile inuisibil-
ene viuos terra debiscēte sūmerios: virga p-
ussaz petrā tāte multitudini abūdantia fluen-
a fudisse: serpētū mortuos mortiferos imissos
ad penā iustissimā peccatorū: i ligno exaltato at-
q; p̄specto eneo serpēte sanatos: vt z populo
ubueniret afflicto: z mors morte destructa ve-
ut crucifixe mortis similitudinē significaretur.
Quē sane serpēte p̄pter facti memoriā refer-
iatū: cū postea populus errās tanq̄ idolū co-
ere cepisset: ezechias rex religiosa ptāte deo
fuiēs: cū magna pietatis laude cōtuit.

De illicitis artib⁹ erga demonū cultū: i qbus
porphyrius platonic⁹ quedā probādo: quedaz
quasi i probādo h̄sat. **Capl⁹ ix.**
Ec z alia mltā huiusmodi: q̄ oia cō-
memorare nimis lōgū ē fiebāt ad omē
dādū v̄m⁹ h̄i dei cultū: z multoz falso
rūq; phibēdū: fiebāt autē simplici fide atq; si-
dutiā pietatis: non icātationib⁹ z carminib⁹ ne-
farie curiositatis arte cōpositis: quā vel magi-
an vel drestabilioze noie goetian: v̄l bonozabi-
lioze theurgian vocāt: q̄ quasi conātur ista de-
cernere z illicitis artib⁹ deditos alios dānabi-
les: quos z maleficos vulgus appellat. hos. n.
ad goetiā p̄tinere dñt: alios autē laudabiles vi-
deri velit q̄b⁹ theurgiā op̄tāt: cū sint vtriq; ri-
tib⁹ fallacib⁹ demonū obstricti sub noib⁹ ange-
loz. Nā z porphyri⁹ quādā quasi purgationez
aie p̄ theurgian: cūctāter tñ z pudibūda qdam

modo disputatiōe p̄mittit. reuersionem h̄o ad
deū bāc artē p̄stare cuiq; negat: vt videas euz
iter vitium sacrilege curiositatis z philosophie
p̄fessionē: sentētijs alternātib⁹ fluctuare. Nūc
enim bāc artē tanquā fallacē z in ipsa actione
periculosam: z legibus phibitā cauedam mo-
net. nūc autē velut eius laudatozib⁹ cedens vti-
lē dicit eē mūdande parti aie: nō quidem intel-
lectuali qua rex itelligibilū percipit veritas
nullas habētū similitudines corpōz: sed spiri-
tuali qua corpōzaliū rerū capiūtur imagines.
Dant. n. dicit per quasdā cōsecratiōes theur-
gicas quas teletas vocant: idoneam fieri atq;
aptam susceptionem spiritūū z angeloz ad vi-
dēdos deos: ex q̄b⁹ tñ theurgias teletis fatef
intellectualī aie nihil purgationis accedere: qd
eam faciat idoneam ad vidēdū deū suū: z per
spiciēda ea que vera sunt. Ex quo intelligi po-
test: qualium dōz vel qualē visionē dicat fieri
theurgias consecrationibus in qua non ea vi-
dētur q̄ vere sunt. Deniq; aiām rationalē siue
quod magis amat dicere intellectualē i supna
posse dicit euadere: ēt si quod ei⁹ ip̄siale ē nulla
theurgica fuerit arte purgatū: porro at a the-
urgo spūalem purgari batenus: vt nō ex hoc
ad immortalitē eternitatēq; perueniat. Quā
q̄ itaq; discernat a demonib⁹ angelos: aerea
loca eē demonū etherea vel empyrea dīserēt
angeloz: z admoneat vtēdū alicuius dmonis
amicitia: quo subuectante v̄l paululum possit
eleuari a terra quisq; post mortē. aliā vero viā
eē perbibeat ad angeloz superna cōsortia: ca-
uendā tamē demonū societate expressa quo-
dāmō c̄fessiōe testat: vbi dicit animā post mor-
tē luēdo penas cultū demonū a quib⁹ circūue-
niebat bonescere: ipsāq; theurgian quā velut
cōcillatricē āgeloz deozūq; cōmēdat: apud ta-
les agere potestates negare nō potuit: que v̄l
ipse innideāt purgationi anime: vel artib⁹ ser-
uiāt inuidoz: querelaz de hac re caldei nescio
cui⁹ expromēs. Cōquerit inquit vir in chaldeā
bon⁹: purgāde aie magno molimine frustratos
sibi eē successus: cū vir ad eadē potēs: tact⁹ in-
uidia adiuratas sacris precib⁹ potētias alligaf-
set: ne postulata cōcederēt. Ergo z ligauit ille
iquit: z iste nō soluit. Quo iudicio dixit appare-
re theurgian eē tā boni cōficiēdi q̄ mali z apud
dōs z apud hoies disciplinā: patiēt deos z ad
illas pturbatiōes passiōesq; deducit: quas cō-
muniter demonib⁹ z hominib⁹ apuleius attribu-

Liber

it: Deos tamē ab eis etheree sedis altitudie se-
parās: et platōis asserēs i illa discretiōe sniaz.
De theurgia: q̄ falsam purgationē animis de-
monū inuocatione promittit. Capitulum .x.
Ecce nunc alius platonic⁹: quē doctio-
rem ferūt porphyrius: nescio per quā
theurgicā disciplinā ēt ipsos deos ob-
strictos passionib⁹ et perturbatiōib⁹ dicit: quo-
niā sacris precib⁹ adiurari terreniq; potuerūt:
ne prestatēt aie purgationē: et ita terreri ab eo
q̄ imperabat malū: vt ab alio q̄ poscebat bonū
p̄ eādē artē theurgicā solui timore illo n̄ possūt
et ad dandū beneficiū liberari: Quis nō videat
hec oīa fallaciū demonū eē cōmēta: nisi eorū
miserrimus seru⁹ et a gratia x̄i liberatoris alie-
nus. Nā si hec apud deos agerēt bonos: plus
ibi vtiq; valeret beneficis purgatoz aie: q̄ ma-
liuolus ipeditoz. At si dijs istis hō pro quo age-
bat purgatiōe videbat indignus: nō vtiq; ab
iūdo territi: nec sicut ipse dicit per metū valen-
tioris numinis ipediti: sed iudicio libero id nega-
re debuerūt. Mirū ē autē q̄ benign⁹ ille chal-
deus: qui theurgicis sacris animā purgare cu-
piebat: nō inuenit aliquē supiorē deū: q̄ vlt
terreret: atq; ad benefaciendū cogeret terribis
deos: vel ab eis terrētē compesceret: vt libere
benefacerēt. Sic tñ theurgo bono sacra defue-
runt: quibus ipsos deos quos inuocabat aie pur-
gatores: prius ab illa timoris peste purgaret.
Quid. n. causē ē: cur de⁹ potētior adhiberi pos-
sit a quo terreant: nec possit a quo purgētur?
An iueni⁹ de⁹ q̄ exaudiat inuidū et timorē dijs
incutiat ne benefaciāt: nec inueni⁹ de⁹ q̄ exau-
diat beniuolū: et timorē dijs auferat vt benefa-
ciāt. O theurgia p̄clara: o aie f̄dicāda purga-
tio: vbi plus ipetrat imūda iuidētia: q̄ ipetrat
pura beneficētia: imo x̄o malignoz spūum ca-
uēda et detestāda fallacia: et salutaris audiēda
doctrina. Quid. n. q̄ has sordidas purgatiōes
sacrilegis ritib⁹ opant: quasdam mirabilē pul-
chras sicut iste cōmemorat vel angeloz imagi-
nes: vt deoz tanq; purgato spū vident: si tñ vlt
tale aliquid vidēt: illud ē quod aplūs dicit: quo-
niā satbanas transfigurat se velut angelū lu-
cis. Eius. n. sunt illa p̄bāta sinata: q̄ miseras ani-
mas mltorū falsozūq; deoz fallacib⁹ sacris cu-
piēs irretire: et a x̄o x̄i dei cultu: quo solo mun-
dant et sanant auertere: sicut de proteo dictū
ē: formas se vertit in oēs hostiliter insequens
fallaciter subueniens: et vtrobiq; nocens.

De epistola porphyrij ad anebontē egyptiū
i q̄ petit de diuersitate dīmōz se doceri. Ca. xi.
Elius sapuit iste porphyri⁹: cū ad ane-
bontē scripsit egyptiū: vbi cōsultenti
simul et q̄rēt: et prodit artes sacrilegas
et euerit. Et ibi quidē oēs demones reprobat
quos dicit obiprudentiā trahere humidum va-
porē: et iō nō i ethere: sed in aere eē subluna:
atq; in ipso lune globo. Verū tamē non aude-
oēs fallacias et malitias et ineptias: quib⁹ meri-
to mouet: oib⁹ demonib⁹ dare. Quosdā nāq;
benignos demones more appellat alioz: cum
oēs generaliter ipudētes eē fateat: mirat̄ at
q̄ nō solū dijs allician⁹ victimis: s̄ et cōpellan-
tur atq; cogant̄ facere qd̄ boies volūt: et si cor-
pore et icorporalitate dijs a demōib⁹ distinguit
quomō deos eē existimādū sit solē et lunā et vi-
sibilia cetera in celo que corpora eē nō dubi-
tat. Et si dijs sūt quō alij benefici: alij malefici
eē dicat: et quō icorporalib⁹ cū sint corporei cō-
iungan⁹. Querit etiam velut dubitans vtrū
in diuinatib⁹ et quedam mira facientib⁹ anime
sint potētiores: an alijs spūs extrinsecus veni-
ant p̄ quos hec valeant: et poti⁹ venire extrinse-
cus cōiicit eo q̄ lapib⁹ et verbis adhibitis et al-
ligat quosdā: et apiat clausa hostia: vlt aliqd̄ eius
modi mirabilē operatur. Vñ dicit alios opina-
ri eē quoddā gen⁹ cui exandire sit ppriū: natu-
ra fallax: omni forme mltimodū: simulās deos
et demones et aias defūctorū: et hoc eē qd̄ effici-
at hec oīa q̄ vidētur bona eē vlt praua: ceterū
circa ea q̄ he bona sūt nihil opulari: imo vero
ista nō nosse: sed et male cōciliare et insinuare at-
q; ipedire nōnūq; vtrius sedulos sectatores: et
pleniū eē temeritatis et fastus: gaudere nidorib⁹
bus: adulationib⁹ capi: et cetera q̄ de hoc genere
fallaciū malignozūq; spūs qui extrinsec⁹ i ani-
mā veniūt: hominib⁹ sensus sopitos vigilātes
q̄ delūdūt nō tanq; sibi psusa cōfirmat: s̄ taz
tenuiter suspicat̄ aut dubitat: vt hec alios asse-
rat opinari. Difficile gpe fuit tāto philosopho
cunctam diabolicam societate vel nosse vel su-
deter arguere: quā quelibet anicula christiana
nec nosse cunctatur et liberrime detestatur. Nī
si forte iste: et ipsum ad quem scribit Anebontē
tanquam talium sacrorum preclarissimum an-
tistitem: et alios talium operum tanquam diui-
norum et ad deos colēdos pertinentium admi-
ratores: verēcūdatur offendere: sequitur tñ et
ea velut i grēdo cōmemorat q̄ sobrie cōsiderata

Decimus

quid non possunt nisi malignis et fallacibus praestitum. Querit eis cur tanquam melioribus iuocatis quasi peioribus ipere. ut iniusta hominis precepta exquant: cur attrahatur re venerea non expatiatur: imprecatur: cum tamen ipsi ad incestus quosque cubi quoslibet ducere non moerent: cur ab aiantibus suos antisites oportere abstinere denunciant: ne vaporibus profecto corporeis polluantur: quod vero et alijs vaporibus illiciant et nidoribus beliarum: cumque a cadaueris tactu prohibeant ipe: et plerumque illa cadaueribus celebrant: quod sit quod non demoni vel alicui aie defuncti: sed ipsi soli et ne aut cuiquam celestium homo cuiuslibet vitio obnoxius intendit minas: eosque territat falso: ut extorqueat veritatem. Nam et celum se collidere edinant: et cetera filia homini impossibilia: ut illi ut tanquam insipientissimi pueri falsis et ridiculis cemoniis territi: quod ipea efficiant. Dicit etiam se perficere ceremoniam quendam talium sacrorum vel potius sacrilegorum peritum: ea quae apud egyptios celebrantur: vel de iside vel de osiride marito eius: manum vix habere cogendi deos ut faciant imperata: quille quod carminibus cogit eas se perdere vel euertere comminat: ubi se etiam osiridis membra dissipantur: cum terribiliter dicit: si facere iussa neglexerit. Nec atque huiusmodi vana et insana diis hominibus inuicem nec quibuslibet sed ipsis celestibus et sydereae luce fulgentibus: nec sine effectu sed violentia potestate cogente: atque his terribilibus ad faciendam quod valuerit perducere: merito porphyrius admiratur in quo iure specie miratur et causas rerum talium ratiis: dat intelligi illos hec agere spiritibus: quorum genus superius sub aliorum opinione descripsit: nam ut ipse posuit natura sed vitio fallaces: qui simulat deos et aias defunctorum: demones autem non vult ipse se simulat: sed plane sunt. Et quod ei videtur bis et lapidibus et aiantibus: et sonis certis quibusdam ac vocibus et figuratibus atque significationibus etiam obseruatis in celi conuersione motus syderum: fabricari in terra ab hominibus potestas idoneas varijs effectibus exequendis: totumque ad eosdem ipsos demones pertinet ludificationis aiaz sibi met subditae et voluptariae sibi ludoria de hominum erroribus exhibentes. Aut ergo quia dubitas et igras ista porphyrius ea tamen commorat quod iuicant et redarguant: nec ad eas pites quod nobis ad beatam vitam capefendam fauent: sed deceptores demones pinere monstrantur: ut ut meliora de philosopho suspicetur: eo modo voluit homines egyptium talibus erroribus deditum et ali-

qua magna se scire opinantem: non superba quasi auctoritate doctoris offendere: nec aperte aduersantis altercatione turbare: sed quasi querentis et discere cupientis humilitate ad ea cogitanda conuertere: et quae sint contemnenda vel etiam deuitanda monstrare. Denique prope ad epistole finem petit se ab eo doceri: quae sit ad beatitudinem via ex egyptia sapientia: Ceterum illos quibus conuersatio cum dijs ad hoc esse: ut ob inueniendum fugitiuum vel praedium comparandus: vel propter nuptias vel mercaturam: vel quid huiusmodi mentem diuinam inquietarent: frustra eos videri dicit coluisse sapientiam: illa etiam ipsa numina cum quibus conuersantur: etsi de ceteris rebus vera predicerent: tamen quoniam de beatitudine nihil cautum nec satis idoneum monerent: nec deos illos esse nec benignos demones: sed aut illum qui dicitur fallax: aut humanum omne commentum. Verum quia tanta et talia gerunt his artibus: ut vniuersum modum humane facultatis excedant. quid restat nisi ut ea quae mirifice tanquam diuinitus predicta vel fieri videntur: nec cum ad vnius dei cultum referuntur: cui simpliciter inherere fatentibus quoque platonis et per multa testibus solum beatificum bonum est: malignorum demonum ludibria et seductoria impedimenta quae vera pietate cauenda sunt: prudenter intelligantur.

De miraculis que per sanctorum angelorum ministerium deus verus operatur. Cap. lxxi.

Porro autem quaecumque miracula siue per angelos siue quocumque modo ita diuinitus fiunt: ut dei vnius in quo solo beata vita est cultum religionemque commendat: ea vere ab eis vel per eos qui nos secundum veritatem pietatemque diligunt fieri: ipso deo in illis operante credendum est. Neque enim audiendi sunt: qui deum inuisibile visibilia miracula operari negant: cum ipse etiam secundum ipsos fecerit mundum: quem certe visibilem negare non possunt. Quicquid igitur mirabile sit in hoc mundo: profecto minus est quam totus hic mundus: id est celum et terra et omnia quae in eis sunt: quae certe deus fecit. Sicut autem ipse qui fecit: ita modus quo fecit occultus est et incomprehensibilis homini. Quamuis itaque miracula visibilium naturarum videndi assiduitate viluerint: tamen cum ea sapienter intuemur: inusitatissimis rarissimisque maiora sunt. Nam et omni miraculo quod fit per hominem maius miraculum est

Liber

homo. Quapropter deus q̄ fecit visibilia celū z terrā: nō dedignat̄ facere visibilia miracula i celo vel i terra: q̄bus ad se iuisibile colēdū excitet aīaz adhuc visibilibus deditā. Ubi vero z q̄n faciat icōmutabile cōsiliū penes ipsūz est: in cuius dīspōsitiōe iā tēpora facta sunt: q̄cūq̄ futura sūt. Nā tēporalia mouēs tēporaliter nō mouet nec aliter nouit faciēda q̄ facta: nec aliter iuocātes exaudir: q̄ iuocāturos videt. Nā z cum exaudīr angeli eius ip̄e i eis exaudir tanq̄ i vō nec manufacto tēplo suo: sicut i oībus scīs suis: eiusq̄ t̄paliter fūit iussa. et̄na ei⁹ lege cōspecta. ¶ De iuisibili deo qui se visibilem sepe prestitit: non secundum quod est: sed secundum q̄ poterāt ferre cernentes. **Capitulum. xiiij.**

Rec mouere debet: q̄ cū sit iuisibilis: sepe visibiliter p̄ribus apparuisse memorat̄. Sicut ei⁹ sonus quo audīr snia i silētio itelligētia cōstituta: nō est hoc q̄d ipsa: ita z species qua visus est d̄s i natura iuisibili cōstitutus: nō erat q̄d ip̄se. Verūt̄n ip̄se i eadem specie corporali videbat̄: sicut illa snia i ip̄so sono vocis audīr: nec illi ignorabāt iuisibile deū i specie corporali nequaq̄ se posse videre. Nā z loq̄batur cū loquēte moyse: z etiā dicebat. Si iuenerat̄ ante te: cōde mibi temetipsum sciēter vt videā te. Cū igit̄ opozteret deilegē i edictis angeloz terribiliter dari: nō vni homini paucisue sapiētibus: sed vniuerse gēti z pp̄lo igenti: corā eodē pp̄lo magna facta sunt i mōre: vbi lex per vñū dabat̄: cōspiciēte mīltitudine metuēda z tremēda q̄ fiebat̄. Non ei⁹ pp̄ls isrl̄ sic moȳsi credidit: quēadmodū suo lygurgo lacedemonij: q̄ a ioue seu apolline leges quas cōdidit accepisset. Cū eim lex dabat̄ pp̄lo qua colī vnus iubebat̄ d̄s: i cōspectu ipsius pp̄lī quātū sufficere diuina prouidentia iudicabat: mirabilibus rerū signis z motibus apparebat: ad eandem legem dādā creatori seruire creaturam.

¶ De vno deo colēdo: nō solū p̄pter et̄na: sed etiā p̄pter tēporalia beneficia: que vniuerſa in ipsius p̄uidētie p̄tate cōsistūt. **Capitulum. xiiij.**

Sicut aut̄ vnus hoīs: ita humani generis q̄d ad dei pp̄l̄z p̄inet recta eruditio p̄ quēsdā articulos tēpoz tanq̄ etatū p̄fecit accessibus: vt a t̄palibus ad et̄na capiēda: z a visibilibus ad iuisibilia surgere: ita ſane vt etiā illo t̄pē quo visibilia p̄mittebant̄ diuinitus p̄mia: vnus t̄m colēdus cōmēdaret̄ d̄s: ne mēs humana v̄l p̄ ipsis terrenis vite trāsito

rie bñficijs: cuiq̄ nīl vero aīe creatori z d̄no suaderet̄. Quia q̄ppe q̄ p̄stare hoībibus v̄l angelis vobies possunt: i vni⁹ eē oīpotētis p̄tate: q̄s q̄d dīfitef̄ isanit. De p̄uidētia certe plotinus platorcus disputat: eāq̄ a sūmo deo cuius ē itelligibilis atq̄ ineffabilis pulchritudo: v̄l q̄ ad hēc terrā z ima p̄tigere flosculoz atq̄ folioz p̄lchritudinē cōprobat: q̄ oīa quasi abiecta z velocissimā p̄reūtia decentissimos formarum suarum numeros habere non posse confirmat: nīl ide ſomentur: vbi forma itelligibilis z incommutabilis simul habens omnia perseuerat. Hoc de minimus iesus ibi ostendit: vbi ait. Considerate lilia agri quomodo cresunt: non laborāt neque nent. Dico aut̄ vobis: quia nec salomon i omī gloria sua sic amictus est: sicut vnus ex his. Q̄ si senū agri q̄d hodie ē: z cras i cūbanū mīcti fīd̄s vestit: q̄to magis vos modice fidei? Optim igit̄ aīa humana adhuc terrenis desiderijs isīma: ea ipsa q̄ t̄paliter exoptat bona infima atq̄ terrena: vite hūic trāsitorie necessaria: z p̄ illū vite sēpiternis beneficijs cōtēnēda: nō t̄n nīl a vno deo expectare consuevit: vt ab illius cultu etiam in istozum desiderio non recedat: ad quē cōtemptu eozum z ab eis auersione pertueniat. ¶ De ministerio sanctorum angelozum: quo p̄ uidentie dei seruiunt. **Capitulum. xxiij.**

Itaq̄ diuine prouidentie placuit cōdinare tēpozum cursum: vt quēadmodū dixi z i actibus ap̄loz legitur: lex edictis angelozum darentur de vnus veri d̄i cultus: in quibus z persona ipsius dei non quid per suam substantiam qua semper corruptibilibus oculis iuisibilis permanet: sed certis modis per subiectam creatori creaturam visibiliter appareret: z syllabatim per trāsitorias tenporum morulas humane lingue vocibus loqueretur: qui in sua natura non corporaliter sed ritualiter: non sensibiliter sed itelligibiliter: nō temporaliter: sed vt ita dicam et̄naliter: ne incipit loqui nec desinit: quod apud illum syrcerius audiunt: non corporis aure: sed menti ministri eius z nuntij: qui eius veritate incommutabili p̄fruiūtur immortaliter beati z quo faciendum modis ineffabilibus audiunt: z v̄l in ista visibilia atq̄ sensibilia perducendum: iucunetanter atq̄ indifficulter efficiunt. Nec allex dīstributione tenporum data est: que p̄tū haberet vt dictū est promissa terrena: q̄bus significaret̄ et̄na: que visibilibus sacramēti

celebraret multum intelligeret pauci. Unius tamen dei ultus aperitissima illic et vocum et rerum omnium testamento precipit: non unius de turba: sed qui fecit celum terram: et omnes auras et omnes spiritus: quod non est quod ipse. Ille nimis fecit: hec facta sunt: atque ut sint et bene se abeant: eius indigent a quo facta sunt.

An igitur promerenda beatitudo vita his angelis sit credendum se exigit colibonore diuino: an hoc illis quod non se uni deo se precipiunt religione fuisse. Cap. xvj.

Quibus igitur angelis de beatitudine et sempiterna vita credendum esse censemus? Utrum eis qui se religionis ritibus coli volunt sibi iura et sacrificia flagitantes a mortalibus exhiberent eis quibus omnes cultum uni deo creatori omnino debere dicunt: eorum reddendum vera pietate precipiunt: cuius et ipsi contemplatione beati sunt: et nos futuros esse permittunt? Illa namque visio dei tante pulchritudinis visio est: et tanto amore dignissima: ut sine ac quibuslibet alijs bonis predictum atque abundantem: non dubitet plotinus infelicissimum dicere. Cum ergo ad hunc unum quodam angelum: quod vero ad seipsum tria colendos signis mirabilibus excitet: et hoc ita ut illi istos coli prohibeat: isti autem prohibere non debeant: quibus potius sit credendum: rideant plato: cum rideant quicunque prohibent: theurgum vel potius eriurgi. Hoc enim sunt ille omnes artes vocabulo igne. Postremo rideant homines: si ullus nature sensus quod rationales creati sunt: ex aliqua parte vivit in eis. Rideant inquit eis: ne sacrificandum sit illis vel angelis: qui sibi sacrificari iubent: an illi unum iubent: qui et sibi et istis prohibent. Si nec ista nec ista miracula faceret: sed tamen precipere: alij quod est ut sibi sacrificaret: alij vero id veterant: sed tamen iuberet deo: satis deberet pietas ipsa discernere quod horum de fastu superbie: quod de vera religionis descenderet. Plus etiam dicat: si tantum mirabilibus factis humanas animas promouerent sacrificia sibi expectant: illi autem quod hoc prohibent et uni tantum deo sacrificari iubent: nequaquam ista visibilia miracula facere dignarentur: profecto non sensu corporis sed ratione mentis proponenda eorum esse auctoritas. Cum vero deus id egerit ad comedenda eloquia: ut pios imortales nuncios non sui famulatus: sed maiestate illius predicantes: faceret maiorem certiora: clariores miracula: ne infirmis pio illi sacrificia sibi expectant: falsa religionem facilius suaderet: eo quod sensibus eorum quodam stupida moraretur: quod tamen deus ita desipere libeat: ut non verum ligat quod sectetur: ubi et ampliora iuenit quam miretur? Illa quippe miracula deorum geruntur quod comedat be-

storia: non ea dico quod interuallis temporum oculis ipsi causis mundi: verum sub diuina prouidentia constitutis et ordinatis: monstruosa contingunt: quales sunt in usitati partus animalium et celi terrarumque res isolita facies: siue tantum terrenis: siue etiam nocens: qui procurari atque mitigari demoniacis ritibus fallacissima corporum astutia perhibent. Sed ea dico que vi ac potestate eorum fieri satis euidenter apparet ut est: quod effigies deorum penatum quos de troia enee fugiens aduexit: de loco in locum migrasse referunt: quod cotez tarquinius nouacula lecutus: quod epidaurius serpens esculapio nauiganti romana comes adhesit: quod nauis qua simulacrum maris phrygie vehebat: tantis hominum bouumque conatibus immobilem reddita: una muliercula zona alligata: ad sue pudicitie testimonium mouit et traxit: quod virgo vestalis de cuius corruptione questio vertebatur: aqua impleto cribro de tyberineoque profuente abstulit controuersia. Hec ergo atque alia huiusmodi nequaquam illis que in populo dei facta legimus virtute ac magnitudine referenda sunt. Quanto minus ea que illos quoque prophetarum tales deos coluerunt: legibus iudicata sunt: prohibenda atque plectenda: magica scilicet vel theurgica. Quorum plerumque specietenus mortalium sensus imaginaria ludificatione decipiunt: quale est lunam deponere donec suppositas ut ait lucanum prophetarum despumet herbas. Quedam vero etiam nonnullis priorum factis videantur opere coequari: finis ipse quo discernunt: incomparabiliter hec nostra ostendit excellere. Illi enim multum tanto minus sacrificijs colendi sunt: quanto magis hec expectant: his vero unus comendatur deus: qui se nullis talibus indigere: et scripturarum suarum testificatione: et eorumdem postea sacrificiorum remotione demonstrat. Siqui ergo angelis sibi expectant sacrificium: preponendi eis sunt qui non sibi sed deo creatori omnium cui seruiunt: Hinc enim ostendunt quod synce ro amore nos diligunt: quando per sacrificium non sibi sed ei subdere nos volunt: cuius et ipsi contemplatione beati sunt: et ad eum nos peruenire querunt: a quo ipsi non recesserunt. Si autem angeli qui non uni sed plurimis sacrificia fieri volunt: non sibi sed eis dijs volunt quorum deorum angelis sunt: etiam sic eis preponendi sunt illi qui uni deus dei deorum angelis sunt: cui sacrificari sic iubent: ut alicui alteri uerent: cui eorum nullus huic ueret: cui uni isti sacrificari iubent. Porro si quod magis indicat eorum superba fallacia: nec boni nec honorum deorum angelis sunt sed demones

Liber

mali: qui non vnum solum ac summum deum: sed seipsum sacrificijs coli voluit: quod maius q̄ dei vnus cōtra eos eligēdū est p̄sidiū cui seruiunt angeli boni: q̄ nō sibi s̄ illi iubēt vt sacrificio fruamur: cuius nos ipsi sacrificiū esse debemus.

De arca testamenti miraculisq; signorū: que ad cōmendandam legis ac promissionis auctoritatem diuinitus facta sunt. Capitulum. xviij.

Proinde lex dei que i edictis data est angelorū: i qua vnus deus deorū religio: ne sacrorū iussus est coli: alij vero q̄libet prohibiti: i arca erat posita: que arca testimonij nūcupata est. Quo noie satis significatur: non deū qui per illa omnia colebatur circūcludi solere vel contineri loco: cū respōsa eius ⁊ quedā humanis sensibus parentur signa ex illius arce loco: sed volūtatis eius hinc testimonia perhiberi: q̄ est ipsa lex erat in tabulis conscripta lapideis: ⁊ i arca vt dixi posita: quam tēpore peregrinationis i heremo cū tabernaculo quod similit̄ appellatū est tabernaculū testimonij cū de bita sacerdotes veneratione portabant: signū q̄ erat q̄ per diem nubes apparebat: que sicut ignis nocte fulgebat. Que nubes cū mouerēt castra mouebantur: ⁊ vbi staret castra ponebatur. Reddita sunt aut̄ illi legi magni miraculi testimonij: p̄ter ista q̄ dixi: ⁊ p̄ter voces. q̄ ex illius arce loco edebantur. Nā cū terrā p̄missionis intrātibz eadē arca transisset: iordanis fluuius ex parte superiore subsistēs: ⁊ ex inferiore decurrens: ⁊ ipsi ⁊ populo siccū prebuit trās eū dī locus. Deinde ciuitatis que prima hostilis occurrit more gētū deos plurimos colēs septies eadē arca circūacta muri repente ceciderūt: nulla manu oppugnati: nullo ariete percussi. Post hoc etiā cū i terra p̄missionis essent: ⁊ eadē arca p̄pter eorum peccata fuisset ab hostibus capta: hi qui eā ceperāt i tēplo dei sui quē p̄ ceteris colebāt bonozifice collocarūt: ab eūteq; clausērūt: ap̄toq; post tridū simulacrū cui supplicabāt inuenerūt collapsū: d̄formiterq; fractū. Deinde ipsi p̄digijs acti de formiusq; puniti: arcā diuinitestimonij pp̄lo vñ ceperāt reddiderūt. Ipsa aut̄ redditio qualis fuit? Imposuerūt eā plaustro: ciq; iuuecas a q̄bus vitulos sugētes abstraxerāt subiūxerunt: ⁊ eas quo vellent ire siue uenerūt: etiā hic vñ diuinā explorare cupientes. At ille sine hoīe duce atq; rectore ad hebreos viā p̄necker gradiētes: nec reuocate mugitibus esurientū filiorū: magnū sacramētū suis cultoribus

reporarūt. Nec atq; huiusmodi deo parua sūt s̄ magna terrēdis salubriter erudiēdisq; mortali bus. Si eīz p̄hi p̄cipueq; platonici rectius ce teris sapuisse laudant: sicut pauloāre cōmemo raut: q̄ diuinā puidētiā hec quoq; rez ifima atq; terrena administrare docuerit. numerosarū testimonio pulchritudinū: q̄ nō solū i corporibus aialū: verū etiā i herbis fenorū gignūtur: quāto euidētius hec attestant diuinitati q̄ ad hozā p̄dicationis eius sūt: vbi ea religio cōmendat: q̄ oibz celestibus terrestribz isernisq; sacrificari vetat: vni deo tñ iubēs: q̄ solus diligēs ⁊ dilectus brōs facit: eorūq; sacrificiorū tēpora ipe rata p̄siniēs: ea q; p̄ meliorē sacerdotē i melius mutāda p̄dicēs: nō ista se appetere s̄ p̄ bec alia poriora significare testat: non vt ipse his bonoribus sublimetur: sed vt nos ad eum colendum eique coherendum igne amoris eius accēsi: q̄ nobis non illi bonum est excitemur.

Contra eos qui de miraculis quibus dei populus eruditus est: negant ecclesiasticis libris esse credendum. Capitulum. xviij.

Aliquis ista falsa esse miracula: nec fuisse facta: sed mēdaciter scripta? Quisquis hoc dicit: si de his rebus negat oīno vllis litteris eē credēdū: pōt etiā dicere: nec deos vllos curare mortalia. Nō enim si aliter colēdos esse persuaserūt: nisi mirabilibus opeꝝ effectibus: quorū ⁊ hīstoria gētū testis est quaz vñ se ostētare mirabiles: potius q̄ viles ostēdere potuerūt. Unde hoc ope nostro cuius būciā decimū libzū habemus i manibus: nō eol suscepimus refellendos qui vel vllam esse vim diuinā negant: vel humana non curare cōtendūt: sed eos qui nostro deo cōditori sancte ⁊ gloriosissime ciuitatis deos suos preferunt: nescientes eum esse ipsum etiam mundi huius visibilibz ⁊ mutabilis inuisibilem et incommutabilem conditorem: ⁊ vñ beate non de his que condidit: sed de seipso verissimum largitorem. Eius enim propheta veracissimus ait. Mibi autēz adherere deo bonum est. De fine nanque boni inter philosophos queritur: ad quod adipiscendum omnia officia referēda sunt. Nec dixit iste mihi autem nimis diuitijs abundare bonum est aut insigniri purpura ⁊ sceptro: vel diademate excellere: aut quod nonnulli etiam philosophorum dicere non crubuerunt: mihi voluptas corporis bonum est: aut quod melius velut meliores dicere vñ sunt mihi virtus animi bonum

Decimus

¶ Sed mihi inquit adherere deo bonum est. Hoc enim docuerat: cui vni tantummodo sacrificandum: sancti quoque angeli legalium sacrificiorum etiam contestatione monuerunt. Unde etiam ipse sacrificiū eius factus fuerat: cuius igne intelligibili correptus ardebat: et in ineffabilem incorporeūque complexū sancto desiderio ferebatur. Porro autem si multorum deorum cultores: qualescūque deos suos esse arbitrentur: ab eis acta esse miracula vel civilium rerum historie: vel artis magicis: siue quod honestius putat theurgicis credunt: quod cause est cur illis litteris nolunt credere ista facta esse: quibus tāto maior debetur fides quanto super omnes est magnus: cui soli sacrificandum precipiunt.

Que ratio sit visibilis sacrificij: quod vni vero et invisibili deo offerri docet hanc religio. *La. xix.*

¶ Qui autem putant hec visibilia sacrificia deo alijs congruere: illi vero tanquam inuisibilia invisibilia et maiora maiori: meliorisq; meliora: qualia sunt pure mentis et bone voluntatis officia: profecto nesciunt hec ita esse signa illorum: sicut verba vel sonantia signa sunt rerum. Quocirca sicut orantes atque laudantes ad eū viri imus significantes voces: cui res ipsas in corde: quas significamus offerimus: ita sacrificantes non alteri visibile sacrificiū offerendum esse nouerimus: sed illi cuius in cordibus nostris inuisibile sacrificiū nos ipsi esse debemus. Tunc nobis fauent nobisque congaudent: atque ad hoc ipsum nos pro suis viribus adiuvant angeli quique virtutesque superiores: et ipsa bonitate ac pietate potentiores. Si autem hec exhibere voluerimus: non libenter accipiunt: et cum ad homines ita mittuntur ut eorum presentia sentiant apertissime vetant: sunt de his exempla in litteris sanctis. Putauerunt quidam deferentium angelis honorem vel adorando vel sacrificando qui debetur deo: et eorum sunt admonitio prohibiti: iussusque sunt hec ei deferre: cui vni fas esse iouerunt. Imitati sunt angelos sanctos etiam sancti homines dei. Nam paulus et barnabas in lycaonia facto quodam miraculo sanitatis putati sunt dii: quique lycaonij imolare victimas voluerunt: quod ille humiliter pietate remouens eis in quē crederent annūciauerunt deum. Sed ne ob aliud fallaces illi superbe sibi hoc exigunt: nisi quod vero deo seberi sciunt. Non enim reuera ut ait porphyrius et nonnulli putant: cadauerinis nidoribus sed diuinis honoribus gaudent. Copiam vero nidorum magnā habent vndique: et si amplius vellent: ipsi

sibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatem sibi arrogant spiritus non cuiuslibet corporis fumo sed supplicantis animo delectantur: cui decepto subiectoque dominantur intercludentes iter ad deū verum: ne sit homo illius sacrificium: dum sacrificatur cuiuspiam preter illum.

¶ De summo veroque sacrificio: quod ipse dei et hominum mediator effectus est. *Capitulum. xx.*

¶ Tunc verus ille mediator in quantum forma serui accipiens mediator effectus est dei et hominum homo iesus christus: cum forma dei sacrificiū cum patre sumat: cum quo et vnus est deus: tamen in forma serui sacrificiū maluit esse quod sumere: ne vel hac occasione quisquam existimaret cuiuslibet sacrificandū esse creature. Per hoc et sacerdos est ipse offerens: ipse et oblatio. Cuius rei sacramentū quotidianum esse voluit ecclesie sacrificium: cum ipsius corporis ipse sit caput: et ipsius capitis ipsa sit corpus: tam ipsa per ipsum quam ipse per ipsam suetus offerri. Huius veri sacrificij multiplicia variaque signa erant sacrificia prisca sanctorum: cum hoc vnū per multa figura retur: tanquam verbis multis res vna diceretur: ut sine fastidio multū commendaretur. Huic summo veroque sacrificio: cuncta sacrificia falsa cesserunt. **¶** De modo potestatis de omnibus date ad glorificationem sanctos pergitur: iam passionem: quod aereos spiritus non placando ipsos sed in deo permanendo vicerunt. *Capitulum. xxi.*

¶ Oderatis autem permissisque temporibus et potestas permissa demonibus ut hominibus quos possideret excitatis inimicicias aduersus dei ciuitatem tyrannice exerceant: sibi quoque sacrificia non solum ab offerentibus sumant: et a volentibus expetant: verum et abiectis persequendo violenter extorqueant: non solum perniciosa non est: sed etiam utilis inuenit ecclesie: ut martyrum numerus impleatur: quos ciuitas dei tāto clariores et honoratioris ciues habet: quanto fortius aduersus impietatem peritum etiam usque ad sanguinem certant. Hos multo elegantius si ecclesiastica loquendi consuetudo pateret: in nos heros vocaremus. Hoc enim nomen a iunone de tractus: quod grece iuno vera appellatur: et ideo nescio quid filius eius secutus: dum grecorum fabulas heros fuerit nūcupatus: hoc videlicet velut mysticum significare fabula: quod aer iunoni deputeretur: ubi voluit cum demonibus heros habitare: quo nomine appellant alicuius meriti aias defectorum. Sed contrario martyres nostri heros nūcupantur: si ut dixi versus ecclesiastici finis admitteret: non quod eis esset cum demonibus in aere

Liber

focietas: sed q̄ eosdem demones. i. aereas vincere potestates: et in eis ip̄am quicqd̄ putatur significare iunonē: que nō vsq̄quaq̄ incōuenienter a poetis inducitur inimica virtutib⁹: et celū petentib⁹ viris fortibus inuida. Sed rursus eis succūbit infelicit̄ ceditq̄ x̄gili⁹: vt cū ap̄ eum illa dicat. Vincoz ab enea: ip̄sū enea ad inoneat belenns: quasi cōcilio religioso et dicat. Junoni cane vota libens: domināq̄ potētē supplicibus supera donis. Ex qua opinione porphyrius q̄uis nō ex sua sentētia: sed ex alioz bonum dicit deū vt̄ genitū nō venire i boiem nisi malus fuerit ante placat⁹: tanq̄ fortioza sint apud eos numina mala q̄ bona: quādogdez mala ipediūt adiutoria bonoz: nisi eis placata d̄bet locū: malisq̄ nolētibus bona pdesse nō possunt: nocere aut mala possunt nō sibi valētibus resistere bonis. Nō est ista vere veraciterq̄ sancte religio: nis via: nō sic iunonē hoc est aereas ptates piorum virtutib⁹ inuidētes nostri martyres viciūt. Nō oīo si dici v̄sitate posset: heroes n̄i supplicibus donis: sed virtutib⁹ diuinis herā superant. Commodius quippe scipio africanus est cognominatus q̄ virtute africam vicerit: q̄ si hostes donis placasset vt̄ parcerent.

¶ Unde sit sanctis aduersum demones ptas: et vnde cordis vera purgatio. Caplin. xxiij.

¶ Era pietate boies dei aereā ptatem inimicaz cōtrariamq̄ pietati: exorcizādo eijciunt nō placando: oēs tētatiōes aduersitatesq̄ eius vincūt orādo nō ip̄am sed suū deū aduersus ip̄am. Nō enim aliq̄ue vincit aut subiugat: nisi societate peccati. In eius ergo nomine vincit qui boies assumpsit: egitq̄ sine peccato: vt i ip̄o sacerdote ac sacrificio fieret remissio peccatoz. i. p̄ mediatōz dei et boium boiem x̄pm̄ iesum: per quem facta peccatoz purgatio ne recōciamur deo. Nō enim nisi peccatis homines separātur a deo: quoz in hac vita non sit nostra virtute: sed diuina miseratione purgatio p̄ indulgentiā illius nō per nostrā potentiā: q̄ et ipsa quātulacūq̄ virtus que dicit̄ nostra illi⁹ ē nobis bonitate cōcessa. Multū aut nobis i hac carne tribuerem⁹: nisi vsq̄ ad eius depositiōem sub venia viueremus. Propterea ergo nobis per mediatōz prestita est gratia: vt polluti carne peccati: carnis peccati similitudine mūdaremur. Hac dei gratia qua in nos ostēdit magnā miām suā: et in hac vita per fidē regimur: et post hanc vitā per ip̄am speciem incōmutabilis ve-

ritatis ad perfectionem plenissimā pducemur. ¶ De principiis in quibus platonici purgatiōez anime esse profitentur. Capiculum. xxiij.

Dicit etiā porphyri⁹ diuinis oraculis fuisse respōsū: nō nos purgari lune teletis atq̄ solis: vt̄ hinc ostēderet̄ nullos deoz rū teletis boiem posse purgari. Cuius enī telete purgā: si lune solisq̄ nō purgant: quos inter celestes deos precipuos habent. Deniq̄ eodē dicit oraculo exp̄ssum principia posse purgare: ne forte cū dictū esset nō purgare teletas solis lune: alicui⁹ alteri⁹ dei de turba valere ad purgandum telete crederent. Que aut dicat esse principia tanq̄ platonici nouimus. Dicit enī deus patrē et deum filiū: quē grece appellat paternū intellectu vel paternam mētem. De spiritu aut̄ sancto aut̄ nihil aut nō apte aliquid dicit. Quis quem alit̄ dicat horū medium nō intelligo. Si enim teritiā sicut plotinus vbi de trib⁹ p̄icipalibus substantijs disputat: aie naturā etiāz ille vellet intelligi: nō vtriq̄ diceret horū medium id est patrē et filiū mediū. Postponit q̄ppe plotinus aie naturā paterno intellectui: iste aut̄ cum dicit mediū: nō postponit sed iterponit. Et nimirū hoc dixit vt̄ potuit siue vt̄ voluit: q̄m̄ nos spiritum sanctū nec patrē tantū nec filiū tantū: sed vtriusq̄ spiritum vicinū. Liberis enīz x̄bis loquūt̄ p̄b̄i: nec in rebus ad intelligendū difficilimis: offensionē religiosarū aurū pertimescūt. Nobis aut̄ ad certā regulam loqui fas ē: ne verborū licentia etiam de rebus que his significantur impiā gignat opinionē. Nos itaq̄ ita nō dicimus duo vel tria principia cū de deo loquimur: sicut nec duos deos vel tres nobis licitū ē dicere: q̄uis de vnoquoq̄ loquentes: vel de patre vel filio vel de spū sancto: etiam singulū quēq̄ deū esse fateamur. Nec dicim⁹ nū quod heretici sabelliani eundē esse patrēz qui est et f. li.⁹: et eundē esse spūm sanctū qui est et pater et filius: s̄ patrem esse filiū patrē: et filiū patrē filiū: et patrē et filiū spūm sanctum nec patrē esse nec filium. Verū itaq̄ dictū est nō purgari boiem nisi principio: q̄uis plurali apud eos sint dicta p̄incipia.

¶ De vno vtroq̄ principio: quod solam humanam naturā purgat atq̄ renouat. Cap. xxiij.

Sed subditus porphyri⁹ inuidis potestatibus de quib⁹ et erubescerat et eas libere redarguere formidabat: noluit itelligere dñm̄ i b̄m̄ x̄pm̄ esse p̄incipiū: cui⁹ in carnatione purgamur. Eū quippe in ip̄a carne crepsit:

quam propter sacrificiū nostre purgationis as-
sumpsit: magnū. s. sacramentū ea supbia nō in-
telligens: quā sua ille humilitate deiecit: verus
benignusq; mediator in ea se ostendit mortalita-
te mortalibus: quāz maligni fallacesq; media-
tores nō habēdo se supbi extulerūt: miserisq; ho-
minib; adiutoriiū deceptorū velut immortales
mortalib; pmiserūt. Bonus itaq; verusq; me-
diator ostendit peccatū esse malū non carnis sub-
stantiā vel naturam: que cuz aia boīs z suscipi
sine peccato potuit z haberi: z morte deponi: et
in melius resurrectione mutari: nec ipsaz mortez
q̄uis esset pena peccati quā tñ p nobis sine pec-
cato ipse p soluit: peccādo eē vitandā: sed poti⁹
si facultas dat p iusticia perferendā. Ideo enī
soluere potuit moriēdo peccata: qz mortuus ē
z nō p suo peccato. Hunc ille platonice non co-
gnovit esse principii: naz cognosceret purgato-
rium. Neq; enī caro principius ē: aut aia huma-
na: s; verbi p quod facta sunt oia. Nō ergo ca-
ro p seipsam mūdāt: s; p verbus a quo suscepta
est: cū verbi caro factū est: z habitauit in nobis.
Nā de carne sua manducāda mystice loquēs:
cū hī q non intellexerūt offensi recederēt dicē-
tes: durus est hic sermo: qz eū pōt audire: rīdit
manētib; ceteris. Spūs est q viuificat. caro autē
nō pdest quicq;. Principius ergo suscepta aia z
carne z aiam credentiū mūdāt z carnē: Jō qren-
tib; iudeis qz esset rīdit se esse principii. Quod
vitiq; carnales ifirmi peccatis obnoxij z ignorā-
tie tenebris obuoluti: ne quāq; pcipe possemus
nisi ab eo mūdaremur z sanaremur: per hoc qd
eram⁹ z nō eram⁹. Eram⁹ enī boies: s; iusti non
eram⁹. In illi⁹ autē incarnatione natura humana
erat: s; iusta nō peccatrix erat: Nec ē meditatio
qua manus lapsis iacētibusq; correpta ē: hoc ē
semē dispositus p angelos: i quoz edictis z lex
dabāt: q z vnus deus coli iubebat: z hic medi-
ator venturus promittebatur.

Omnes sanctos z sub legis tēpore z sub pri-
oribus seculis in sacramento z fide christi iusti-
ficatos fuisse.

Capitulum. xxy.

Cuius sacramēti fide: etiā iusti antiqui
mūdari pie viuēdo potuerunt: nō solū
anteq; lex populo hebreo daret: neq;
eniz eis p̄dicatoz deus vel angeli defuerūt: sed
ipsi quoq; legis tēporib; q̄uis i figuris rerum
spiritualiū habere videret. pmissa carnalia: p
pter qd ver⁹ dicit testamētū. Nā z pphete tūc
erant: p quos sicut z p angelos eadē pmissio p-

dicata est: z ex illoz numero erat: cuius taz ma-
gnā diuināq; sententiā de bonib; humani sine pau-
lo ante cōmemorauī. Adhī autē adherere deo
bonū est. In quo plane psalmo vni testamēto-
ruz q dñr vetus z nouū satis est dēclarata distin-
ctio. Propter carnales enī tēnasq; pmissiōes
cū eas impiis abūdare prospiceret: dicit pedes
suos pene fuisse cōmotos: et effusos in lapsum
ppemodū gressus suos: tanq; frustra deo ipse
seruisset. Cūq; ea felicitate quā de illo expecta-
bat tēptores eius florere aspiceret: seq; in rei
huius inq̄stione laborasse volentē cur ita esset
appbendere: donec intraret in sanctuariū dei
z itelligeret nouissima eoz q felices videbant
errare tunc eos intellexit: eo q se extulerūt: si-
cut dicit fuisse deiectos et defecisse ac pisse. p
pter inq̄tates suas: totūq; illud culmē tempo-
ralis felicitatis ita eis factuz tanq; sōniū euigil-
antis: q se repēte iuenit suis q somniabat falla-
cibus gaudijs destitutū. Et qm in hac terra vel
ciuitate terrena magni sibi videbāt: domine in-
gt i ciuitate tua imaginē illorum ad nihilū redi-
ges. Quid huic tñ vtile fuerit etiā ipsa terrena
nō nisi ab vno vero deo q̄rere: in cuius potesta-
te sunt oia: satis ostendit vbi ait. Velut pecus
factus sum apd te: z ego semp tecū. Velut pe-
cus dixit: vniq; nō intelligēs. Ea qppe a te de-
siderare: que mibi cū impiis non possunt eē cō-
munia: qb⁹ eos cū abūdare cernerē putauī me
icassuz tibi seruisse: qñ z illi bec haberent q tibi
seruire noluisse. Tñ ego semp tecū: q etiā i ta-
liū rerū desiderio deos alios nō q̄siui. Ac p hoc
segtur. Tenuisti manū dextere mee: z i volūta-
te tua deduxisti me: z cū gloria assūpsisti me: tā-
q; ad sinistrā cūcta illa ptineāt: que abundare
apd ipsos cū vidiss; pene collapsus ē. Quid enī
mibi ē inq; i celo? Et a te qd volui sup terram.
Resp̄ndit seipsū: iusteq; sibi displicuit: qz cuz
taz magnuz bonū haberet i celo qd post intelle-
xit rez trāsitoria fragilē z quodāmo luteaz feli-
citātē a suo deo q̄siuit in fra. Defecit inquit cor
meum z caro mea: os cordis mei. defectu vniq;
bono ab inferiozibus ad supna. Vñ i alio psalmo
dī. Desiderat z d̄ficit aia mea i atria dñi. Itē in
alio d̄ficit i salutare tuū aia mea. Tñ cū d vtro-
q; dixiss; i. de corde z carne d̄ficiēte: nō subiecit
os cordis mei z carnis mee: s; deus cordis mei.
per cor qppe caro mūdāt. Vñ dicit dñs. Mū-
date q̄ int⁹ sunt: z q̄ foris sūt mūda crūt. Partē
deide suā dicit ipsuz deū: nō aliqd ab eo: s; ipsū

Libet

Deus ingit cordis mei: et pars mea deus i eternū
 q̄ inter multa que ab hominibus eligūtur: ipse
 illi placuerit eligendus. **Q**uod ecce ingit: q̄ se longe
 faciunt a te pibunt: p̄didisti omnē q̄ fornicatur
 abs te: hoc est q̄ multoz deoz vult eē p̄sibulū
 Un̄ segtur illud p̄pter qd̄ et cetera de eodē psal
 mo iocenda visa sunt. **N**ibi aut̄ adberere deo
 bonū ē: nō lōge ire. nō p̄ plurima fornicari. Ad
 berere aut̄ deo tunc p̄fectū erit: cū totū qd̄ libe
 randū est fuerit liberatū. **N**ūc vero sit illud qd̄
 segtur: ponere i deo sp̄ez meā. **S**pes eiz q̄ vide
 tur nō est spes. **Q**uod enim videt q̄d sperat ait
 ap̄ls: **S**i aut̄ qd̄ non videm⁹ sp̄amus: p̄ patien
 tiam expectamus. **I**n hac aut̄ sp̄e nūc cōstituti
 agam⁹ qd̄ segtur: et simus nos quoq̄ p̄ modulo
 nō angeli dei. i. nūcij eius: annūciantes eius vo
 luntatem et gloriā gratiāq̄ laudātes. **U**n̄ cum
 dixissz ponere in deo sp̄ez meā: vt annūciē ingit
 oēs laudes tuas i portis filie sion. **H**ec ē glorio
 sissima ciuitas dei: hec vñū deum nouit et colit:
 hāc angeli sancti nūciauerunt: qui nos ad eius
 societate iuitauerūt: ciuesq̄ suos in illa esse vo
 luerūt. **Q**uib⁹ nō placet vt eos colam⁹ tanq̄ no
 stros electos deos: sz cū eis et illorū et nostrū de
 um: nec eis sacrificemus: sz cū ipsis sacrificium
 deo simus. **N**ullo itaq̄ dubitate: q̄ bec d̄posita
 maligna obstinatiōe cōsiderat: oēs imortales be
 ati q̄ nobis nō inuidēt: neq̄ enī sz i iuderēt eēnt
 beati: sz pot⁹ nos diligūt: vt et nos cū ipsis beati
 simus: plus nobis fauent: plus adiuuāt: q̄n vñū
 deū cū illis colimus: p̄rem et filiū et sp̄itū sc̄m:
 q̄ si eos ipsos per sacrificia coleremus.

De cōfātia porphyrii iter cōfessionē veri dei
 et cultū demonū fluctuātis. **C**aplm. xxvi.

Escio quō q̄tum mihi videtur: p̄ ami
 cis suis theurgis erubescbat porphy
 rius. **N**ā ista vtrūq̄ sapiebat: sz cōtra
 multoz deoz cultū vñū nō libere defen
 debat. **E**t āgelos qp̄pe alios eē dixit: q̄ deoz suz
 descēdētes hoib⁹ theurgicis diuina p̄nūciēt:
 alios aut̄ q̄ in terris ea q̄ patriis sūt et altitudines
 eius p̄fūditateq̄ declarēt. **N**ō igi⁹ hos ange
 los quoz ministeriū ē declarare volūtatez p̄is
 credēdū ē velle nos subdi: nisi ei cui⁹ nobis an
 nūciant volūtate: **U**n̄ optime admonet etiā ip̄e
 platonius imitādos eos potius q̄ iuocandos.
Nō itaq̄ debem⁹ metuere: ne imortales et bea
 tos vñi deo subditos: nō eis sacrificādo offenda
 mus. **Q**uod enī nō nisi vñi vero deo deberi sciūt:
 cui et ipsi adberēdo beati sūt: p̄culdubio neq̄ p̄

vllā significātez figurā: neq̄ p̄ ipsam rem q̄ sa
 cramētis significat sibi exhiberi volunt. **D**emo
 nū est hec arrogātia supboz atq̄ miseroz a q̄
 bus lōge diuersa ē pietas subditoz deo: nec ali
 unde q̄ illi adberēdo beatoz. **A**ld qd̄ bonuz p̄ci
 piendū: etiā nobis sincera benignitate oportet
 vt faueāt: neq̄ sibi arrogēt quo eis subiciātur:
 sz eū annūciēt sub q̄ eis i pace sociemur. **Q**uid
 adhuc trepidas o philosopho: aduersus ptātes
 et veris virtutib⁹ et veri dei muneribus inuides
 b̄re liberā vocē? **J**ā dixisti angelos q̄ p̄is annū
 ciāt volūtate: ab eis angelis esse diuersos: q̄ ad
 theurgicos hoies ne scio q̄ deducti arte descen
 dūt. **Q**uid adhuc eos honozas vt dicis p̄nūci
 are diuina? **Q**ue tādē diuina p̄nūciāt: q̄ nō volū
 tatē p̄is nūciant? **N**epe illi sūt quos sacris p̄ci
 bus iuidus alligauit: ne p̄starēt aie purgationē
 nec a bono vt dicis purgare cupiētes ab illis vi
 culis solui: et sue p̄tati reddi potuerunt. **A**dhuc
 dubitas hec maligna eē demonia: vel te fingis
 fortasse nescire dū nō vis theurgos offendere:
 a q̄bus curiositate d̄cept⁹ ista p̄nitiosa et insana
 p̄ magno b̄nficio didicisti. **A**udes istā inuidiā n̄
 potētiā sz pestilētiā: et n̄ dicā d̄nāz: sz qd̄ tu fate
 ris ācillā pot⁹ iuidoz: isto aere trāscēso leuare
 in celū: et iter d̄os v̄ros etiā sydereos collocare:
 vel ip̄a quoq̄ sydera bis opprobrijs infamare.
De impietate porphyrii: qua etiam apuleij trā
 scendit errorem. **C**aplm. xxvii.

Quanto humanius et tolerabili⁹ cōfecta
 reus tuus platonius apuleius errauit: q̄
 tūmodo demones a luna et ifra ordia
 tos agitari morbis passionum mētisq̄ turbelis
 honozas eos qd̄: sz volēs nolēsq̄ cōfessus est:
 deos tñ celi supiores ad etherea spatia ptinen
 tes: siue v̄sibiles: quos cōspicuos lucere cerne
 bat: solē et lunā et cetera ibidē lumina. siue iūvisibi
 les quos putabat ab omni labe istarum pertur
 bationūz alienos quanta potuit disputatione
 discreuit. **T**u aut̄ didicisti hoc nō a platone sz a
 chaldeis magistris tuis: vt ietherneas vel empy
 reas mundi sublimitates et firmamenta celestia
 extollerēs vitia humana: vt possent dii v̄ri the
 urgis p̄nūciare diuina. **Q**uibus diuinis te tñ pi
 tellectualē vitā facis altiozem: vt tibi videlicet
 tanq̄ philosopho theurgice art̄ purgatiōes ne
 quaq̄ necie videant⁹: sz alijs eas tñ iportas: vt
 hāc veluti mercedē reddas maḡis tuis: q̄ eos
 q̄ philosophari non possunt: ad ista seducias q̄ tibi
 tanq̄ superiorum capaciesse inutilia cōfiteris:

Becimus

12

videlicet quicquid a philosophie & arte remoti
unt: quod ardua nimis atque paucorum est: te auctore
beurgos homines a quibus non quidem in anima intellectua
: verum saltem in anima spirituali purgentur ingrati. Et quoniam
toz quos phari piget iconoparabili maior est mul
tudo: plures ad secretos et illicitos magistros tu
os quod ad scholas platonicas venire cogantur. Hoc
mihi invidiosissimi demones deos ethereos se esse
ingentes: quorum predicator et angelus sanctus es pro
niserunt: quod in anima spirituali theurgica arte purgati
id premissum quidem non redeunt: sed super aereas plagas
ter deos ethereos habitabunt. Non audit ista bo
ninum multitudo: propter quos a demonum dominatu
iberados Christus advenit. In illo. n. habet mi
sericordissimam purificationem et mentis et spiritus et cor
poris sui. propterea quippe totum hominem sine peccato
ille suscepit: ut totum quo constat homo a peccatorum peste
sanaret. Quae tu quoque utinam cognovisses: eique
te potius quam vel tuae virtuti quam humana fragilis et in
firma est: vel principiosissime curiositati sanandum
tuum commisisses. Non. n. te decepisset: quae vestra ut
tu ipse scribis oracula secundum immortalis confessione
sunt. De quo etiam poeta nobilissimus: poetice quid
dez quia in alteri adhibita persona: veraciter tamen
si ad ipsas referas dixit. Te duce si qua manet sce
leris vestigia nostra. Irrita perpetua solvet formidie
terras. Ea quippe dixit quae etiam multum proficiunt
in virtute iustitiae possunt. propter huius vite infirmi
tatem: et si non scelera: scelerum tamen manere vestigia:
quae non nisi ab illo salvatore sanantur: de quo ille ver
sus expressus est. Na hoc utique non a seipso dixisse
virgilius in eglote ipse quoque sermo et visu indicat:
ubi ait. Ultima cumei venit iam carminis etas. Un
de a cumea sibilla victum esse iculctater appet. The
urgi vero illi vel potius demones deorum spiritus figu
rasque fingentes ingratum potius quam purgant humanum
spiritum: fallitate fantasmatum et deceptorum vanarum
ludificatione formarum. Quomodo. n. purgant hominis spi
ritum qui inmundum habent propter? Alioquin nullo mo
do carminibus invidiosus hominis ligarentur. Immo inane
beneficium quod praestaturi videbantur: aut metu preme
rent: aut simili invidetia denegarunt. Sufficit quod
purgatio theurgica neque intellectualis animae hoc
est mentis nostrae dicitur posse purgari: et ipsa spiritualis
animae nostrae parte mente inferiori: quam tali arte pur
gari posse asseris: immortale tamen eternumque non posse
hac arte fieri coteris. Christus autem vitam promittit
eternam: unde ad eum mundus vobis quidem stomachi
cibus: mirantibus tamen stupentibusque occurrit. Quod
quod negare non potuisti in tamen a te ipso dissentire vi

deris: ut primum doceas errare homines theurgica
disciplina: et quod plurimos fallere per ceca insipien
tiam: atque esse certissimum errorem agendo et
supplicando ad principes: angelosque decurrere
et rursus quasi ne opera perdidisse videaris ista di
cedo: mitti homines ad theurgos: ut per eos anima spiri
talis purgetur illorum quod non finit intellectualis animae vivit.
Quibus persuasionibus porphyrius occecat non
potuerit vera sapientia quod est christus agere. Ca. xxviii.

Itis ergo homines in errorem certissimum.
Neque hoc tantum malum te pudet: cum virtu
tis et sapientie te profiteris amatorem.

Qua si vere ac fideliter amasses: Christum dei vir
tute et dei sapientiam cognovisses: nec ab eius salu
berrima humilitate tumore inflatus vane scientie
refluisses. Confiteris tamen et spirituale animae sine theur
gicis artibus et sine teleis: quod frustra discendis
elaborasti posse continere virtute purgari. Aliqui
etiam dicis: quod telete non post mortem elevari animae ut
iam nec eide ipsi quam spiritualis vocas: aliquid post hu
ius vite finem perdesse videatur. Et tamen istas hoc mul
tis modis et repetis: ad nihil aliud quantum existi
mo: nisi ut talium quoque rebus quasi per appareas:
et placeas illicitarum artium curiosus: vel ad eas fa
cias ipse curiosos. Sed bene quod metuendas dicitis
hanc artem vel legum periculis: vel ipsius actio
nis: atque utinam hoc saltem abs te miseri audiat:
et inde ne illic absorbeantur abscedant: aut eo peni
tus non accedant. Ignorantiam certe et propter eam
multa vitia per nullas teleas purgari dicitis: sed per
solum patrem et eius filium. id est paternam mentem sive intel
lectum: quod paterne est voluntatis conscius: hunc autem
christum esse non credis. Lotenis enim cum propter corpus
ex femina acceptum: et propter crucis opprobri
um: excelsam videlicet sapientiam spiritus atque
abiectionis infimis: idoneus de superioribus carpe
re. At ille implet quod de illo propheta sancti ve
raciter predixerunt. Perdam sapientiam sapientium:
et prudentiam prudentium reprobo. Non enim
suam in eis perdit et reprobat quae ipse donavit
sed quam sibi arrogant qui non habent ipsius.

Unde commemorato isto prophetico testimonio
sequitur et dicit apostolus. Ubi sapiens: ubi scri
ba: ubi conquistator huius seculi? Nonne stul
tam fecit deus sapientiam huius mundi? Nam
quoniam in dei sapientia non cognovit mundus
per sapientiam deum: placuit deo per stultitiam pre
dicationis salvos facere credentes. Quoniam
quidem iudei signa petunt: et greci sapientiam
querunt. Nos autem predicamus inquit christum cruci

Liber

cif. xii: iudeis qdē scandalū: gētibus autē stultitiā
Ipsis vero vocatis iudeis et grecis xpm dei vir-
tutē et dei sapiam: qm̄ quod stultū ē dei sapien-
tē est hoībus: et qd infirmū ē dei fortis ē hominib⁹.
Hoc quasi stultū et infirmū tanq̄ sua virtute sapien-
tes fortēsq̄ contēnunt. Sed hec est gratia que
sanat infirmos: non superbe iactātes falsā bea-
titudinem suam: sed humiliter potius veraz mi-
seriam confitentes.

**De incarnatione dñi nři iesu christi: quā cōfite-
ri platonicozū erubescit impietas. Ca. xxix.**

P Redicas p̄rem et eius filius quē vocas
p̄m̄um intellectū seu mentē: et hoīz me-
dū quē putam⁹ te dicere sp̄m̄ sanctū:
et more v̄ro appellas tres deos. Ubi et si v̄bis in-
disciplinatis v̄timini: videtis tñ qualitercūq̄ et
quasi p̄ quedā tenuis imaginatiōis v̄mbacula
quo nitendū sit: sed incarnationē incōmutabilis
filij dei qua saluamur: vt ad illa que credim⁹ vt
ex quātulacūq̄ parte intelligim⁹ puenire valea-
mus: nō vultis agnoscere. Itaq̄ videtis v̄tūq̄
et de lōgiquo: et si acie caligāte patriā i qua ma-
nēdū est: sed viā qua eundū est nō tenetis. Con-
fiteris tñ ḡram: quiquidē ad deū per virtutē itel-
ligent: et puenire paucis dicis esse cōcessū. Non
enī dicis cōcessū: p̄culdubio dei ḡraz nō ho-
minis sufficientiā cōfiteris. Uteris etiā hoc ver-
bo apertius: vbi Platonis sniaz sequēs: nec ipse
dubitas in hac vita hoīem nullo modo ad perfe-
ctionē sapientie puenire: secūdū intellectum tñ
v̄uētibus oē qd̄ deest p̄udentia dei et ḡra post
hāc vitā posse cōpleri. O si cognouisses dei gra-
tiam per ihm̄ xpm̄ dñm̄ nrm̄: ipamq̄ eius incar-
nationē qua hoīs aiām corpūsq̄ suscepit: sūmū
esse exēplū gratie videre potuisses. Sed qd̄ fa-
ciam⁹? Scio me frustra loq̄ mortuo: sed quantū
ad te attinet. Quantū autē ad eos q̄ te magnipē-
dunt: et te vel qualicūq̄ amore sapie vel curiosi-
tate artū: quas nō debuisti discere diligūt quos
potius in tua cōpellatione alloquor: fortasse nō
frustra. H̄ra dei nō potuit gratis cōmēdari: q̄
vt ipse vnicus dei filius i se incōmutabilr manēs
indueret hoīem et sp̄e dilectiōis sue daret hoīb⁹
hoīe medio: qua ad illū ab hoīb⁹ veniret: q̄ taz
longe erat imortalis a mortalibus: incōmutabi-
lis a cōmutabilibus: iust⁹ ab impijs: beatus a mise-
ris. Et q̄ naturaliter indidit nobis vt beati mor-
talesq̄ esse cupiamus: manēs beat⁹ suscipiēsq̄
mortalē: vt nobis tribueret qd̄ amamus p̄petiē

do docuit contēnere quod timemus. Sed huic
veritati vt possemus acgescere: humilitate op⁹
erat: que ceruicini nostre difficillime psuaderi po-
test. Quid enī incredibile v̄t̄ p̄sertit vobis qui
talia sapitis: quib⁹ ad hoc credēdū v̄osipsos ad-
monere debeatis? Quid inq̄ vobis incredibile
dicī: cū deus dicitur assūpsisse humanā aiām et
corpus: vos certe tñ tribuitis aiē intellectuali
que aiā v̄t̄q̄ humana est: vt eā cōsubstantialēz
paterne illi menti quē dei filiū confitemini fieri
posse dicatis? Quid ergo incredibile ē: si aliqua
vna intellectualis aiā modo quodā ineffabili et
singulari: p̄ multoz salute suscepta ē? Corpus
vero aiē coherere vt homo totus et plenus sit:
natura nostra ip̄a teste cognoscim⁹: qd̄ nisi v̄lita-
tissimū esset: hoc p̄fecto esset incredibile? Faci-
lius quippe in fidē recipiendū ē: et si hūanū diui-
no: et si mutabilē incōmutabili tñ sp̄m̄ sp̄ui: aut
vt v̄bis vtar: q̄ in v̄su habetis incorporeū i corpo-
reo: q̄ corp⁹ incorporeo coherere. An forte vos
offendit inusitatus corporis partus ex virgine?
Neq̄ hoc debet offendere: imo potius ad pietā-
tem suscipiendā debet adducere: q̄ mirabilis mi-
rabiliter natus est. An vero q̄ ip̄m̄ corp⁹ morte
deposuit: et in melius resurrectionē mutatū: iā in-
corruptibile atq̄ immortale in supna subuexit?
Hoc fortasse credere recusatis: itūtes porphy-
riū in his ip̄is libris ex q̄bus m̄lta posui: quos de
regressu aiē scripsit: tā crebro p̄cipe oē corp⁹ eē
fugiendū: vt aiā possit beata p̄manere cū deo.
Si ipse potius ista sentiēs corrigēdus fuit: p̄fer-
tim cuz de aiā mūdib⁹ v̄sibilis et tā ingentis
corpee molis: cū illo tā incredibilia sapiatis. Pla-
tone quippe auctore aiā eē dicitis mūdū: et aiā
beatissimū qd̄ vultis eē etiā sempiternū. Quō er-
go nec v̄nq̄ soluet a corpe: nec v̄nq̄ carebit be-
atitudine: si vt aiā b̄t̄ sit corpus ē oē fugiendū?
Solē q̄z istū et cēta sydera nō solū i libris v̄ris cor-
pora eē fatemini: qd̄ vobiscū oēs hoīes et v̄spicē
nō cūctant et dicere. Uerū ēt altiore vt putatis
piria hec esse aiā b̄t̄issima p̄hibet: et cū his cor-
porib⁹ sēp̄itna. Quid ergo est qd̄ cū vobis fides
xp̄iana suadet: tunc obliuiscimini aut ignorare
vos fingitis: qd̄ disputare aut docere solet qd̄
dicim⁹? Quid cause cur p̄pter opiniones v̄ras
quas v̄osipsi oppugnatis xp̄iani esse nolitis: nisi
q̄ xp̄s hūiliter venit et vos supbi estis? Qualia
sanctoz corpora in resurrectionē futura sint p̄t
aliquāto scrupulosius inter xp̄ianarū scriptura-
rū doctissimos disputari: futura tñ sempiterna

Decimus

in fine dubitam? et talia futura quale sua resur-
rectione xps demonstravit ex epiu. Sed qualia
ut sint: cu incorruptibilia prius et immortalia in
nulloq anime contemplationem qua in deū figit
impediētia predicentur: vosq etia dicatis esse
in celestibus immortalia corpora immortaliter bea-
torū: qd est qd vt beatissimus omne corpus fugi-
dū esse opinamini: vt fidē xpianam quasi rōna
uliter fugere videamini: nisi quia illud ē qd itez
dico: christus est hūilis: vos supbi? An forte cor-
pū pudet? Et hoc vinū nō nisi supborū est. Pu-
let videlicet doctos hoies ex discipulis platōis
ieri discipulos christi: q piscatorem suo spū do-
uit sape ac dicere. In pncipio erat xpus: et ver-
ū erat apud deū: et de' erat verbū: hoc erat in
pncipio apud deū: oia per ipz facta sunt: et sine
pso factū ē nihil. Quod factū ē in ipso vita erat
vita erat lux hoīuz: et lux in tenebris lucet: et te-
nebre eam nō cōprehēderunt. Qd initū sci euā-
gelij cui nomen est fm iōannē: qdam platonius
scit a sācto sene simpliciāno: qui postea medio
anēsi ecclie pscit eps solebam' audire aureis
riteris cōscribendū: et p oēs ecclias in locis emi-
ētissimis pponendū esse dicebat. Sz ideo vily
supbis deus ille magister: qz verbū caro factū
st et habitauit in nobis: vt pax sit miseris qz egro-
āt: nisi se in ipa et egitudine extollant: et de me-
dicina q sanari poterāt erubescāt. Nō. n. hoc fa-
ciūt vt eriganē: sed vt cadēdo graui' affliganē.
Quāta platonici dogmatis porphyrius refu-
auerit: et dissentiendo correxit. Cap. xxx.
Post platōē aliqd emēdare existima-
tur indignus: cur ipe porphyri' nō nulla
et nō parua emēdauit. Nā platōē aīas
oīuz post mortē reuolui vsq ad corpora bestia-
ū scripsisse certissimū ē. Hanc sniam porphyrij
doctoz tenuit et plotinus. Porphyrio tamē iure
displicuit. In hoīum sane nō sua que dimiserāt:
sed alia noua corpora redire būanas aīas arbitra-
tus ē. Pudit. s. illud credere: ne mī fortasse fili-
am i mulā reuoluta vectaret: et nō pudit scē-
re: ne reuoluta mater in puellaz filio forsitan
uberet. Quāto credi' honestius qd sācti et ve-
races angeli docuerūt: qd prophete dei spū ac-
locuti sunt: qd ipse quē venturū saluatore pre-
nūciū p dixerūt. qd missi apli qui orbē terra-
ū euāgelio repleuerūt. Quāto inq bōest' cre-
dit reueri semel aīas ad corpora ppria: qz reuer-
titiens ad diuersa? Uerū vt dixi ex magna
parte conceptus est in hac opiniōe porphyri': vt

saltrē in solos hoies būanas aīas pcepitari posse
fecit: beluinos aut carceres euertere minime
dubitaret. Dicit etiā deū ad hoc aīam mūdo de-
disse: vt materie corporal' cognoscēs mala: ad pa-
trem recurreret: nec aliquando iā taliū polluta
cōtagione teneret. Ubi rsi aliqd inconueniēter
sapit: magis. n. data ē corpi vt bona faceret: non
enī mala disceret si nō faceret. In eo tñ alioz pla-
tonicorū opiniōē et nō in re parua emēdauit: qz
mūdata ab oibus malis aīam et cū pte cōstitutā
nunq iam mala mūdi huius passurā esse confes-
sus est. Qua snia pfecto abstulit qd esse plato-
nicū maxime perhibet: vt mortuos ex viuis: ita
viuos ex mortuis semp fieri: falsūqz eē ostendit
qd platonice videt' dixisse virgil' in cāpos ely-
sios purgatas aīas missas: quo noie tāqz p fabu-
lam vident' significare gaudia beatorū ad flui-
uiz leibei euocari: hoc ē ad obliuionē pteritorū
s. in memores supā vt cōuexa reuoluant rursus: et
incipiāt in corpora velle reueri. Merito displicu-
it hoc porphyrio: qm re ha credere stultū ē: ex il-
la vita q beatissima eē nō poterit: nisi d sua eter-
nitate fuerit certissima: desiderare aīas corpororū
corruptibiliū labē: et inde ad ista remeare: tanqz
hoc agat sūma purgatio: vt ingnatio requirat.
Si. n. q pfecte mūdant' hoc efficit: vt oīuz obli-
uiscant' malorū: malorū aut obliuio facit corpororū
desideriū: vbi rursus iplicet' malis: pfecto erit
ifelicitar' cā sūma felicitas: et stultitie cā pfectio
sapie: et imūditie causa sūma mūditia. Nec veri-
tate ibi beata erit aīa quādiucūqz erit vbi opor-
tet fallat' vt beata sit. Nō. n. beata erit nisi secu-
ra. Ut autē secura sit: falso putabit semp se btām
fore: qm aliquādo erit et misera. Qui ergo gaudē
di causa falsitas erit qm de vitate gaudebit? U-
dit hoc porphyrius: purgatamqz aīaz ob hoc re-
ueri dixit ad patrem: ne aliquando iam malorū
polluta contagione teneatur.

Contra argumentum platonicozū: quo ani-
mā humanā asserāt deo eē coeternā. Ca. xxxj.

Alio igitur a quibsdā platoniciis ē cre-
dit' quasi necessari' orbis ille: ab eis de-
labeundi: et ad eadem reuerendi: qd eti-
am si verū esset: quid hoc scire prodesset: nisi for-
te inde se nobis auderent preferre platonici: qz
id nos in hac vita iam nescirem': quod ipsi talia
melioze vita purgatissimi et sapientissimi fuerāt
nescituri: et falsum credēdo beati futuri. Quod
si absurdissimum et stultissimū est dicere porphy-
rij profecto est preferenda sententia: bis qui ani-

Liber

marum circulo: alternante semp bonitate et miseria suspicati sunt. Quod si ita est: ecce platonius in melius a platone dissentit. Ecce vidit hic quod ille non vidit: nec postalem ac tñ magm refugit correctionē: s3 homini p̄posuit veritatem. Cur ergo nō potius diuinitate credimus de his rebus quas hūano ingenio peruestigare nō possumus: que aiā quoq; ipsaz nō deo coeternam sed creatā dicit esse que non erat? Ut enī hoc platonici nollent credere: hāc ytiq; causam idoneam sibi videbantur asserre: quia nisi quod semp antea fuisset: sempiternum deinceps esse non posset. Quāq; et de mūdo et de his quos in mundo deos a deo factos scribit plato apertissime dicat eos esse cepisse et habere initium: finez tamen non habituros. sed per conditoris potentissimam voluntatem in eternum permansturos esse perhibeat. Verum id quomodo intelligant viderint nō esse hoc videlicet tēporis: sed sublimitationis initium. Sicut enim inquit si pes ex eternitate semper fuisset i puluere: sēper ei subesset vestigiū: quod tamē vestigiū a calcante factum nemo dubitaret: nec alterz altero prius esset: q̄uis alterum ab altero factum esset. Sic inquit et mundus atq; in illo dii creati: et semp fuerunt semper existente qui fecit: et tamē facti sunt. Nunquid ergo si anima semper fuit: etiāz miseria eius semper fuisse dicēda est? Porro si aliquid in illa quod ex eterno non fuit esse cepit ex tēpore: cur non fieri potuerit vt ipsa esset ex tempore: que antea non fuisset? Deinde beatitudo quoq; eius post experimentum maloz firmior: et sine fine mansura: sicut ille cōfiteatur: pculdubio cepit ex tempore: et tamen semper erit cū antea nō fuerit. Illa igitur omnis argumētatio dissoluta est: qua putatur nihil eē posse sine fine tēporis: nisi qđ initium nō habet tēporis. Inuenta est enim anime beatitudo: que cum initū tēporis habuerit: finem tēporis nō habebit. Quapropter diuine auctoritati humana cedat infirmitas: eisq; beatis et immortalibus de vera religione credamus: qui sibi honorem non expectunt quem deo suo qui etiāz noster est deberi sciunt: nec iubent vt sacrificiūz faciamus: nisi ei tā tūmodo cuius et nos cum illis vt sepe dixi et sepe dicendum est sacrificiū esse debemus: per eum sacerdotem offerendi: qui in homine quē susceperit secundum quem et sacerdos esse voluit: etiāz vsq; ad mortē sacrificiū p nobis dignat⁹ ē fieri. ¶ De vniuersali via anime liberande: quas por

phyrius male querendo non repperit: et quas sola gratia christiana referauit. Capitulu. xxxij. ¶ Ecce religio que vniuersalem cōtinet vtiā anime liberande: qm̄ nulla nisi hac liberari potest. Nec est enī quodammodo regalis via: que vna ducit ad regnum nō tēporali vestigio nutabundū: sed eternitatis firmitate securum. Cum autē dicit porphyrius in primo iurta finez de regressu anime libro: mūdum receptum in vtiā quandaz sectam que vniuersalem viā aiē contineat liberande: vel a pbia verissima aliqua: vlt ab indoꝝ moribus ac disciplinā: aut inductione chaldeozū: aut alia qualibet via: nondumq; in suam venisse noticiā: eādeꝝ viā historiali cognitione platā: pculdubio cōfiteē eē aliquā: s3 nōdū in suam venisse notitiā. Ita ei non sufficiebat quicquid de anima liberāda studiosissime didicerat sibiq; vel potius alijs nosse ac tenere videbatur. Sentiebat enim adhuc sibi deesse aliquam prestantissimam auctoritatez quam de re tanta sequi oporteret. Cum autem dicit vel a philosophia verissima aliqua: nōdū in suam noticiā peruenisse sectaz: que vniuersalem contineat viā anime liberande: satis quātum arbitroz ostendit: vel eam philosophiam in qua ipse philosophatus est non esse verissimam vel ea non contineri talem viā. Et quomodo iam potest esse verissima: qua non continet hec via? Nam que alia via est vniuersalis anime liberande: nisi qua vniuerse anime liberantur: ac per hoc sine illa nulla liberatur? Cum autēz addit et dicit: vel ab indoꝝ moribus et disciplina vel ab inductione chaldeozū: vel alia qualibet via: manifestissima voce testatur neq; illis que ab indis: neq; illis que a chaldeis didicerat hāc vniuersalem viā liberande anime contineri: et vtiq; se a chaldeis oracula diuina sumpsisse: quorum assiduam commemorationez facit: tacere non potuit. Quam vult ergo intelligi anime liberande vniuersalem viā nondum receptaz: vel ex aliqua verissima philosophia: vel ex eaz gentium doctrinis que magne velut in diuinis rebus habebantur: quia plus apud eas curiositas valuit: quorumq; angloꝝ cognoscendorum: et colendorum: nondumq; in suam noticiā historiali cognitione perlataz? Quenam ista est vniuersalis via: nisi que non sue cuiq; genti propria: sed vniuersis gentibus que communis esset diuinitus impartita est: quas certe iste homo non mediocri ingenio p̄dictus esse nō dubitat?

Decimus

providentiā quippe diuinā sine ista vniuersali via liberāde aie: genus hūanū reliquere nō credit. Nec enim ait non esse: s; hoc tātum bonū tantūq; adiutorium nondum receptum: nōdum in suam notitiam esse perlatū. Nec mirū. Tūc enim porphyrius erat in rebus humanis: quando ista liberande anime vniuersalis via: que nō est alia q̄ religio christiana oppugnari permittebatur: ab idolorum demonūq; cultoribus: regibusq; terrenis: ppter asserendum et cōfessandū martyriū numerū hoc est testiiū vitatis p quos ostenderetur omnia corporalia mala p fide pietatis et cōmendatiōe vitatis eē tolerāda. Videbat ergo ista porphyrius: et pbuiscemōi psecutiones cito istā viaz piturā: et ppterea nō esse ipsaz liberande aie vniuersalem putabat nō intelligēs hoc qd euz mouebat: et qd in eius electiōe ppeti metuebat: ad eius cōfirmationē robustiorēq; cōmēdationē potius ptinere. Hec ē igit̄ anime liberande vniuersalis via: id est vniuersis gentib; diuina miseratiōe cōcessa: cuius pfecto notitia ad quoscūq; iā venit: et ad quoscūq; ventura est: nec debuit nec debebit ei dici quare modo: et quare sero: qm mittētis oīlū nō est humano ingenio penetrabile. Quod sensit etiā cū dixit. Nōdū receptū hoc donū dei: et nōdū in suā noticiā fuisse platū. Nec enī ppterea vez nō eē iudicauit: q; nōdū in suā fidē receptū fuerat: vel i noticiā nōdū puenarat. Hec est in quāz liberandoz credētū vniuersalis via de qua fidelis abraas diuinū accepit oraculū. In semine tuo bñdicent̄ oēs gentes. Qui fuit qdem gente chaldeus: s; vt talia pmissa pciperet ex illo ppagaret̄ semē dispositū per angelū i manu mediatoris: in quo eēt ista liberande aie vniuersalis via: hoc est oibus gentib; data: iussus ē discedere de terra sua: et de cognatiōe sua et de domo patris sui. Tūc ipse primitus a chaldeozū supstitiōibus liberatus vnū vez deum se quēdo coluit: cui hoc etiā pmittētī fideliter credidit. Hec ē vniuersalis via de qua in sancta pphetia dictū est. Deus misereatur nostri et benedicat nobis: illuminet vultū suū sup nos et misereatur nostri: vt cognoscamus in terra viāz tuā in omnibus gentibus salutare tuū: vnde tāto post ex abrae femie carne suscepta de seipso ait ipse saluator: ego suz via et vitas et vita. Hec est vniuersalis via de qua tāto ante pphetatum ē: Erit in nouissimis dieb; manifest; mons dom; domini paratus in cacumine mōtiū: et extolle-

tur sup colles: et veniet ad euz oēs gentes: et ingredient̄ natiōes multe et dicent. Venite ascendamus in montē dñi et in domū dei iacob: et annuntiabit nobis viā suā: et ingrediemur i ea. Ex sion enim prodiet lex: et verbum domini ab hierusalem. Via ergo ista nō est vnius gentis s; vniuersarum gentium. Et lex verbumq; domini nō in sion et hierusalem remansit: sed inde processit vt se per vniuersa diffunderet. Unde ipse mediator post resurrectionem suam discipulis trepidantibus ait. Oportebat impleri que scripta sunt in lege moysi et prophetis et psalmis de me. Tunc aperuit illis sensum: vt intelligerent scripturas: et dixit eis: q; oportebat christū pati et resurgere a mortuis tertia die: et predicari in nomine eius penitentiam et remissionem peccatorum per oēs gentes: incipientibus ab hierusalem. Hec est igitur vniuersalis anime liberande via: quam sancti angeli sanctiq; prophete prius in paucis hominibus vbi potuerūt dei gratiam reperirentibus: et maxime in hebreis gente cuius erat ipsa quodammodo sacrata respublica: in prophetationem et prenunciationē ciuitatis dei ex omnibus gentibus congregande et tabernaculo et templo et sacerdotio et sacrificijs significauerūt: et eloquijs quibusdam manifestis plerisq; mysticis predixerunt. Presēs autem in carne ipse mediator et beati eius apostoli iam testamenti non gratiam reuelantes aperti us indicauerunt que aliquanto occultius superioribus sunt significata temporibus: pro etatum generis humani distributione: sicut eam deo sapienti placuit ordinare: mirabilium operum diuinorum: quorum superius pauca iā posui cōtestantibus signis. Non enim tantūmodo appa- ruerunt visiones angelice et celestium ministrorum sola verba sonuerunt: verum etiam hominibus dei verbo simplicis pietatis agentibus: spiritus immundi de hominū corporibus ac sensibus pulsi sunt: vitia corporis languorēq; sanati: fera animalia terrarum et aquarum: volatilia celi: ligna: clementia: sydera: diuina iussa fecerunt: inferna cesserunt: mortui reuixerūt: ex ceptis ipsius saluatoris proprijs singularibusq; miraculis: maxime natiuitatis et resurrectionis: quorum in vno matris virginis tantummodo sacramentum: in altero autem etiam eorum qui in fine resurrecturi sunt demonstrauit exemplum. Hec via totum hominem mundat: et immortalitati mortalem ex oibus qbus constat

Liber

partibus preparat: Ut enim non alia purgatio ei parti querere quā vocat intellectuāle porphyri: alia ei quā vocat spūale aliaq; ipi corpori: propterea totū suscepit veracissimus potentissimūq; mūdator atq; saluator. Preter hāc viā q; partiz cū bec futura pñunciant: partim cū facta nunciant: nunq; generi defuit humano: nemo liberat^r est: nemo liberat^r: nemo liberabitur. Qd aut porphyri vniuersalē viā aie liberāde nōdū i suā notitiā historiali cognitōe dicē plātā: qd hac historia vel illustrius iueniri pōt: que vniuersū orbē tāto apice auctoritatis obrinuit vel fidelius: in qua ita narrant pterita: vt futura etiam pñdicatur: quozū multa videm^r iplēta ex quibus ea q; restāt sine dubio spamus iplēda. Nō enīz pōt porphyrius vel gcūq; platonici: et in hac viā qsi terrenaz rez z ad istā vitā mortalez pñtentiū: diuinationē pñdicationēq; cōtēnerē: qd merito in alijs vaticinationib⁹ z quozūlibet modoz vel artū diuinationib⁹ faciūt. Negant enī bec vel magnozū fuisse boiuz: vel magni esse pēdenda: z recte. Nā iserioz fūit pñtione causaz: sicut arte medicine qbusdā antecēditib⁹ signis plurima vēture valitudinipūdenē: vel imundi demones sua disposita vel facta pñdiciāt: z in quozūvis mentib⁹ atq; cupiditatibus iniquoz cōgrua factis dicta vel dictis facta opensūt: vt sibi ius quodāmodo vendicēt in materia ifirma fragilitatis humane. Non talia sancti boies i ista vniuersali aiaz liberādaz viā gradiētes: tanq; magna pphetare curarūt q;uis z ista eos nō fugerit: et ab eis sepe pñdicta sint: ad eoz fidez faciendā q; mortaliū sensibus nō poterāt intimari: nec ad experimentū celerifacilitate pducī. S; alia erāt vere magna atq; diuina: q; quātūz dabat cognita dei volūtatē futura nunciabāt. Christus qppe in carne venturus: z q; in illo taz clara pfecta sunt atq; in eius noie impleta: penitētia hominū: z ad deū versio volūtatuz: remissio peccatoz: grā iusticie: fides pioz: z p vniuersū orbē i verā diuinitatē mltitudo credētūz: culture simulacroz demonūq; subuersio: z a tētatiōib⁹ exercitatio: pficientūz purgatio: z liberatio ab omni malo: iudicij dies: resurrectio mortuoz: angeloz societas ipiozū eterna dānatio: regnūq; eternūz gloriofissime ciuitatis dei conspectu eius immortalē pfruentis: in huius vie scripturis pñdicta atq; pmissa sunt: quoz taz multa iplēta conspiciūmus: vt recta pietate futura esse cetera cōfidamus.

Huius vie rectitudine z vsq; ad deū videndū: ei q; in eternū coherēdū: i sanctuario scripturaruz esse locatā: q; pñdicat atq; asserit veritate: q; cūq; nō credunt z ob hoc nec intelligūt: oppugnare pñt: s; expugnare non pñt. Quapropter in decē libris istis z si min⁹ q; nōnullos de nobis expectabat iterio: tñ quozūdā studio q; v⁹ dōs z dñs adiuuare digantus ē satisfecim⁹: refutādo contradiciōes ipioz: q; cōditori sancte ciuitatis de qua disputare institūmus deos suos pferunt. Quoz decē libroz quinq; supiores aduersus eos conscripti sūt: q; ppter bonā vite buius deos colendos putāt. Quicq; aut postiores aduersus eos q; cultū deoz ppter vitā q; p mortē futura est seruādū existimant. Deiceps itaq; vt in primo libro polliciti sumus: de duaz ciuitatū q; i hoc seculo pplexas dixim⁹ inuicēz q; pmitas exortu z pcursu z debitis finib⁹ qd dicēdū arbitroz q; v⁹ dñit⁹ adiuuabor expedī. Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xj.

De ea parte operis: qua duarum ciuitatuz. i. celestis ac terrene initia z fines incipiunt demōstrari.

Capitulū primum.

Ciuitatem dei dicimus cui⁹ ea scriptura testis ē: q; non fortuitis motib⁹ animoz s; plane sūme dispositiōe puidētie sup oēs oīum gētū literas: omnia sibi genera ingeniozū humano: rum diuina excellens auctoritate subiecit. Ibi quippe scriptum est: Gloriosa dicta sūt de te ciuitas dei. Et in alio psalmo legimus. Magnus dominus z laudabilis nimis: in ciuitate dei nostri in monte sancto eius: dilatans exultationē vniuerse terre. Et paulo post in eodem psalmo Sicut audiuius ita z vidimus in ciuitate domini virtutum. in ciuitate dei nostri: deus fūdauit eam in eternūz. Item in alio. Fluminis ipe tus letificat ciuitatē dei: sanctificauit tabernaculum suum altissimus: deus in medio eius nō commouebitur. His atq; huiusmodi testimoniis que omnia commemorare nimis longum est vidicimus esse quandam ciuitatē dei: cuius ciues esse concupiscimus: illo amore quem nobis illius conditor inspirauit. Huic cōditori sancte ciuitatis ciues terrene ciuitatis deos suos pferunt: ignorantes eum deū esse deozum: nō deozum falsorum hoc est impiozū z superborum: qui eius incommutabili omnib⁹ communiluce pñtiet: ob hoc ad quādā egenā po-

Undecimus

testatem redacti: suas quodammō priuatas po-
tentias consecratur: honoresq; diuinos a dece-
pris subditis querūt: sed deorū piōrū atq; san-
ctorū: qui potius seipsos vni subdere q̄ mltos
sibi: potiusq; deus colere q̄ pro deo delectantē
coli. Sed huius sancte ciuitatis inimicis: decez
superiorib; libris quātū potuim⁹ dñō z rege no-
stro adiuuante respondim⁹. Nunc vero quid a
me iā expectet agnoscēs: meiq; nō imemor de
biti: de duaz ciuitatū terrene. s. z celestis: quas
in hoc interim seculo perplexas quodāmodū dixi-
mus inuicēq; pmixtas: exortu z ex cursu z de-
bitis finib; quātū valuerō disputare: eius ipsi
usq; domini z regis nostri vbiq; opitulatiōe fre-
tus aggrediar. Primūq; dicā quēadmodū ex-
ordia duarum istarum ciuitatū in angelorum
diuersitate precesserunt.

De cognoscēdo deo: ad cuius noticiā nemo
hominum peruenit: nisi per mediatorē dei z
hominum iesum christum. Caplm .ij.

Alignū est z admodū rarū vniuersaz
creaturam corporeā z incorporeā con-
sideratam cōpertāq; mutabilē intenti-
onem mētis excedere atq; icōmutabilem dei
substantiā puenire: z illic discere ex ipso: q; cū-
ctā naturā q̄ nō est qd ipse: nō fecit nisi ipe. Sic
enim de⁹ cū homine nō p aliquā creaturā loq-
tur corporalē corporalibus instrepēs auribus
vt inter sonantē z audiētē aerea spacia verbe-
rent: neq; per eiusmodi spiritalē que corporū
similitudinibus figurat sicut in somnis vl' quo
alio tali modo. Nam z sic velut corporis auri-
bus loquit⁹: q; velut p corpus loquit⁹: z velut i-
terposito corporalū locorū intervallo. Multū
enim similia sunt talia visa corporalib⁹. Sz loq-
tur ipsa v̄itate: si quis sit idoneus ad audiendū
mēte nō corpore. Ad illud. n. hois ita loquit⁹ qd
i homine ceteris quib⁹ hō constat ē melius: z quo
ipse deus solus ē melior. Cū. n. hō rectissime in-
telligat⁹: vl' si hoc nō pōt: saltē credat⁹ fact⁹ ad
imaginē dei: profecto ea sui parte est propinq-
uorū superiorū deo: qua superat inferiores partes
suas: quas etiā cū pecoribus cōmunes habet.
Sed q; ipsa mēs cui ratio z intelligētia natura
liter inest: vitijs quibusdā tenebrosis z veteri-
bus inualida ē: nō solū ad inheredū fruēdo: ve-
rum etiā ad pfuēdū merēdo incōmutabile lu-
men: donec de die in diē renouata atq; sana-
ta fiat tāte felicitatis capax: fide primū fuerat
ibuēda atq; purgāda. In qua vt fidētius am-

bularet ad veritatē: ipsa v̄itas deus dei filius
homine assumpto nō deo cōsumpto eandē cō-
stituit atq; fūdauit fidē vt ad eū hominē iter ef-
set homini per hominē deū. Hic ē. n. mediator
dī z hominū hō christus iesus. Christus p id qd
ē mediator: est hō z via perueniendi ad deum.
Per hoc. n. mediator p qd z hō: per hoc z via.
Quia si inter eū g tendit z illud quod tendit via
media est: spes est perueniendi: si autē desit aut
ignoretur qua eūdū sit: quid prodest nosse quo
eundū sit? Sola est autem aduersus omnes
errores via munitissima: vt idē ipse sit de⁹ z hō
quo itur deus: qua itur hō. Hic prius per pro-
phetas: deinde p seipsū: postea p apostolos quā-
tū satis eē iudicauit locutus: etiā scripturā cō-
didit: que canonica nominatur eminentissime
auctoritatis: cui fidem habemus de his rebus
quas ignorare nō expedit nec p nos ipsos nosse
idonei sum⁹. Nā si ipsa sciri possunt testib⁹ no-
bis: que remota non sunt a sensibus nostris: si-
ue interiorib⁹ siue exterioribus: vnde z presen-
tia nūcupantur: q; ita ea dicimus esse pre sensi-
bus: sicut pre oculis que presso sūt oculis: pro-
fecto ea que remota sunt a sensib⁹ nostris: quo-
niā nostro testimonio scire nō possum⁹: de his
allos testes requirimus: eisq; credim⁹: a quoz
sensibus remota eē vel fuisse nō credimus. Si-
cut ergo de visibilib⁹ que nō vidimus eis credi-
mus q; viderūt: atq; ita de ceteris que ad sunz
quēq; sensum corporis p̄tinet: ita de his q; ani-
mo ac mēte sentiūtur: q; z ipse rectissime dicē
sensus: vnde z sentētia vocabulū accepit: hoc
ē de inuisibilib⁹ que a nostro sensu interiore re-
mota sunt: his nō oportet credere: qui bec i illo
īcorporeo lumine disposita didicerūt: vel ma-
nentia contuentur.

De auctoritate canonice scripture diuino spi-
ritu condite. Capitulū .iij.

Invisibilū oīuz maxim⁹ ē mūdus: inuisibili-
um oīuz maxim⁹ de⁹ ē. Sz mūdū eē cō-
spicim⁹: deū eē credim⁹. Qd autē deus
fecerit mūdū nulli poti⁹ credim⁹ q̄ ipsi dō. Ubi
eū audiūim⁹: nusq; iteri meli⁹ q̄ i scripturis scis
vbi dixit ppha ei⁹. In pncipio fecit de⁹ celum z
terrā. Nūqd nā ibi fuit iste ppha qn fecit deus
celū z terrā? Nō: sz ibi fuit dei sapiētia p quam
facta sūt oīa: q̄ i aias ēt scās se transfert: z amī-
cos dei z prophetas cōstituit: eisq; opa sua sine
strepitu itus enarrat. Loquūtur eis quoq; an-
geli dei q; semp vidēt facies patris: volūtatēq;

Liber

ei⁹ quibus oportet annunciant. Ex his vn⁹ erat iste propheta qui dixit et scripsit. In principio fecit deus celum et terrā. Qui tā idoneus testis ē per quē deo credendum sit: vt eodē spiritu dei quo hec sibi reuelata cognouit: etiam ipsam fidē nostrā futuram tanto ante predixerit.

De cōditione mūdi: que nec intemporalis sit: nec nouo dei ordinata cōsilio: q̄si postea voluerit quod antea noluerit. Capitulum .iiij.

Sed quid placuit eterno deo tunc facere celū et terrā: q̄ antea nō fecisset? Quid hoc dicūt si mūdū fuisse eternum sine vllō initio: et ideo nec a deo factū videri volūt: nimis auersi sunt a veritate: et letali morbo impietatis insaniūt. Exceptis .n. propheticiis vocibus: mūdus ipse ordinatissima sua mutabilitate et immobilitate et visibiliū omnium pulcherrima specie: quodāmodo tacitus et factum se eē: et nō nisi a deo ineffabiliter atq; inuisibiliter magno et ineffabiliter ac inuisibiliter pulchro fieri se potuisse proclamat. Qui autē a deo quidē factum fatētur: nō tñ eū tēporis volūt habere: sed sue creationis initium: vt modo quodā velut vix intelligibili semp sit fact⁹. Dñt quidē aliquid vn⁹ de sibi deū vident velut a fortuita temeritate defendere: ne subito illi venisse credat in mētē quod nunquā ante venisset facere mūdū: et accidisse illi volūtate nouā cuius i nullo sit omnino mutabilis. Sed nō video quomō eis possit i ceteris reb⁹ ratio ista subsistere maximeq; in anima quā si deo coeternā eē cōtenderint: vnde illi acciderit noua miseria q̄ nunq; antea petenunt: nullo mō poterūt explicare. Si .n. alternasse semper eius miseriā et beatitudinē dixerint: necesse ē dicant etiā semp alternaturam. vnde illa eos sequet absurditas: vt et cū beata dicūt: hoc vtiq; nō sit beata: si futurā suā miseriā et turpitudinē praeuidet. Si autē nō praeuidet: nec se turpē ac miserā fore: sed beatā semp existimat: falsa opinione sit beata: quo dici stultius nihil potest. Si autē semp quideq; p secula retro infinita cū beatitudine alternasse aie miseriā putāt: sed nūc iā de cetero cum fuerit liberata ad miseriā nō eē rediturā: nihilomin⁹ cōvincuntur nunq; eā fuisse vere beatā: sed deinceps incipere eē noua quadā nec fallaci beatitudine. At p hoc fatebātur illi accidere aliquid noui et hoc magnū atq; preclarū: quod nunquā retro pternitātē accidisset. Cuius nouitatis causas si deū negabūt i eterno habuisse cōsilio: simul

eum negabūt et beatitudinis eius auctore qd nefande impietatis ē. Si autē dicēt etiā ipsū nouo cōsilio excogitasse: vt de cetero sit anima in eternū beata: quomō cū alienum ab ea que illi quoq; displicet mutabilitate mōstrabūt. Porro si ex tempore creatā: sed nullo vltius tempore piturā: tanq; verū habere initium: sed nō habere finē fatentur: et ideo semel expertā miseriam: si ab ea fuerit liberata nunquā miserā postea futurā: nō vtiq; dubitabūt hoc fieri manēte icōmutabilitate cōsiliū dei. Sic ergo credāt et mūdū ex tēpore fieri potuisse: nec tñ ideo de uzi eo faciēdo efnū cōsiliū volūtateq; mutasse.

Tā nō eē cogitādū de infinitis tēporis spacijs ante mūdū: q̄ nec de infinitis locor. Ca. v.

Ende videndū ē istis q deū cōditorez mūdi eē cōsentiri: et tñ querūt de mūdi tēpore qd respondeamus: quid ipsi respondeāt de mūdi loco. Ita .n. queritur cur pot⁹ tñc et nō antea factus sit: quēadmodū qri pot cur hic potius vbi est et nō alibi. Nam si infinita spacia tēporis ante mūdū cogitāt: i quib⁹ eis nō vident de⁹ ab opere cessare potuisse: si militer cogitēt extra mūdū infinita spacia locor in quibus si quisq; dicat nō potuisse vacare oipotētē: nōne cōsequēs erit vt innumerabiles mūdōs cū epicuro sōniare cogat. ea tñ differētia q; eos ille fortuitis motib⁹ atomor gigni aserit et resolui: isti autē ope dei scōs dicturi sūt: si eū p interminabilē imēsitātē locor extra mūdū ciretū quaq; patētū vacare noluerint: nec eosdē mūdōs qd ēt de isto sentiūt vlla cā posse dissolui. Cū his .n. agim⁹: qd ēt deū icorpozeum et diuiz naturaz q nō sūt qd ipse creator ē nobiscū sentiūt. Alios autē nimis idignū ē ad istam disputationē religiōis admittere: maxie q; apud eos q multis dijs sacror obsequz deferēdū putant isti philosophi ceteros nobilitate atq; auctoritate vicerunt. non ob aliud nisi quia lōgo quidem interuallo: verūtamē reliqs propinqores sunt veritati. An forte substantiā dei quā nec includunt nec determinant nec distendūt loco: sed de ea sicut de deo sentire dignum est fatentur: incorporea presentia vbiq; totam: a tantis locorum extra mundum spatijs absente esse dicturi sunt: et vno tantum atq; incomparatiōe illius infinitatis tam exiguo loco in quo mūdus ē occupatas? Non opinor eos ibec vaniloquia progressuros. Cum igitur vnū mūdū ingenti quidē mole corporea: finitum tñ et loco

Undecimus

hio determinati: et operante deo factum esse dicat: quod rideant de infinitis extra mundum locis: cur in eis ab opere deo cesset: et hoc si rideant: de infinitis ante mundum temporibus: cur in eis deo ab opere cessauerit. Et sicut non est consequens: ut fortuitum potius quam ratione divina deus non alio sed isto in quo est loco mundum constituerit: cum spacijs locorum infinitis vbiq; paratibus: nullo excellentiore merito posset hic eligi potius quam alibi: quibus eadem divina ratione qua id factum est nulla possit humana comprehendere: ita non est consequens: ut deo aliquid existimemus accidisse fortuitum: quod illo potius quam antea tempore contigit mundum: cum equaliter anteriora tempora per infinitum retro spacijs preterissent: nec fuisset aliqua differentia vni tempore tempore eligendo proponere. Quod si dicunt ianes esse hominum cogitationes quibus infinita imaginantur loca: cum locus nullus sit preter mundum. rideat eis isto modo inaniter homines cogitare preterita tempora vacationis dei: cum tempus nullum sit ante mundum.

Creationis mundi temporum vnum esse principium: nec aliud alio preueniri. Capitulum. vi.

Item recte discernuntur eternitas et tempus quod tempus sine aliqua mobili mutabilitate non est: eternitate autem nulla mutatio est: quod non videat quod tempora non fuissent nisi creatura fieret: quod aliquid aliqua motu mutaret: cuius motionis et mutationis cum aliud atque aliud quod sit esse non possunt cedit atque succedit in brevioribus vel productionibus morarum iteruallus tempus sequeatur.

Cum igitur deus in cuius eternitate nulla est omnino mutatio creator sit temporis et ordinator: quod dicatur post tempora spacia mundum creasse non video: nisi dicat ante mundum iam aliquam fuisse creaturam: cuius motibus tempora currebant. Porro si littere sacre maximeque veraces ita dicunt. in principio fecisse deum celum et terram: ut nihil antea fecisset intelligat: quod hoc potius in principio fecisse non diceret: siquid fecisset ante cetera cuncta quod fecit: perculdubio non est mundus scilicet in tempore: sed cum tempore. Quod enim fit in tempore: et post aliquod fit: et ante aliquod tempus: post id quod preteritum est ante id quod futurum est. Nullum autem ante mundum posset esse preteritum: quod nulla creatura cuius mutabilis motibus ageret. Cum tempore autem factus est mundus si eius conditio scilicet est mutabilis motus: sicut videtur se habere etiam ordo ille primorum sex vel septem dierum: quibus mane et vespere noiant: donec omnia quibus diebus deus fecit sexto perficiantur die: septimoque in magno mysterio dei vacatio comedetur. Qui dies cuiusmodi sunt: aut perdifficile nobis aut impossibile est cogitare: quanto magis dicere.

Uidemus quippe istos novos dies non habere vespere nisi de solis occasu: nec mane nisi de solis exortu.

De qualitate primorum dierum quia antequam sol fieret vespere et mane tradit habuisse. La. vij.

Illorum autem primorum tres dies sine sole peracti sunt: qui quarto die factus refertur. Et primitus quidem lux verbo dei facta: atque inter ipsam et tenebras deus separasse narratur: et eandem lucem vocasse diem: tenebras autem noctem. Sed qualis illa sit lux: quo alternante motu: qualis vespere et mane fecerit: remotum est a sensibus nostris: nec ita ut est intelligi a nobis potest: quod tamen sine ulla hesitatione credendum est. Aut enim aliqua lux corporea est: siue in superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris: siue vnde sol postmodum accessus est: aut lucis nomine significata est sancta ciuitas in sanctis angelis et spiritibus beatis: de qua dicit apostolus. Que sursum est iherusalem mater nostra eterna in celis. Aut quippe et alio loco. Omnes enim vos filii lucis estis et filii dei: non sumus noctis neque tenebrarum. Fit tamen et vespere diei huius et mane aliquatenus: quoniam scientia creature in comparatione scientie creatoris quodammodo vespere scit: itemque luceat et mane fit: cum et ipsa refertur ad laudem dilectionis creatoris: nec in noctem vergit vbi non creator a creature dilectione relinquitur. Denique scriptura cum illos dies dinumeraret ex ordine: nullum interposuit vocabulum noctis. Non enim ait alicubi facta est nox: sed facta est vespere et factum est mane dies vnus: ita dies secundus et ceteri. Cognitio quippe creature in seipsa decoloratio est ut ita dicam: qua cum in dei sapientia cognoscitur: velut in arte qua facta est: ita vespere congruentius quam nox dici potest. que tantum ut dixi cum ad laudandum et amandum refertur creatori: recurrit in mane. Et hoc: cum fit in cognitione sui ipsius dies vnus est. Cum in cognitionem firmamenti quod inter aquas inferiores et superiores celorum appellatum est: dies secundus. Cum in cognitionem terre ac maris omniumque generantium que radicibus continuata sunt terre dies tertius. Cum in cognitionem luminarium maioris et minoris omniumque syderum: dies quartus. Cum in cognitionem omnium que ex aquis animalium natatum atque volatum. dies quintus. Cum in cognitionem omnium animalium terrenorum atque ipsius hominis: dies sextus.

Liber

Que qualifue intelligenda fit dei requies qua post opera sex diez regeuit i septimo. Cap. viij.

Cum vero in die septimo regeuit deus ab oibus operibus suis et scificat eum: neque est accipiendum pueriliter: tanquam deus laborauerit operando quod dixit et facta sunt verbo intelligibili et sempiterno: non sonabili et temporalis. Sed reges dei requies significat eorum quod regeuerunt deo: sicut leticia domus leticia significat eorum quod letantur in domo: etiam si non eos domus ipsa sed alia res aliqua letos facit. Quanto magis si eadem domus pulchritudine sua faciat letos habitatores: ut non solum eo loquendi modo leta dicatur quo significat per id quod continet id quod continetur: sicut theatra plaudunt: prout mugiant: cum illis homines plaudant: ibi boues mugiant: sed etiam illo quo significat per efficiendum id quod efficit: sicut leta epistola dicit significat eas eorum leticia quos legentes efficit letos. Cuius inestimabile itaque cum deus regeuerit per prophetica narrat auctoritas: significat reges eorum qui illo rege scilicet: et quos facit ipse regescere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur: propter quos utique scripta est per mittente prophetica: quod etiam ipsi post bona opera que in eis et per eos operatur deus: si ad illud prius in ista vita per fide quodammodo accesserint: illo habebunt regem sempiternam. Hoc enim et sabbati vacatione ex precepto legis in veteri dei populo figuratum est: unde suo loco diligentius arbitror differendum.

De angelorum conditione quid sed diuina testimonia sentiendum sit. Capitulum ix.

Nunc quoniam de sancte ciuitatis exortu dicere institui: et prius quod ad sanctos angelos attinet dicendum putauit: quod huius ciuitatis et magna pars est: et eo beatorum quam nunquam peregrinata: quod hic diuina testimonia suppetant: quod satis videbit deo largiente explicare conabor. Ubi de mundi constitutione sacre littere loquuntur: non euidenter dicitur utrum vel quo ordine creati sint angeli: sed si per terminum non sunt: vel celi nomine ubi dicitur. In principio fecit deus celum et terram: vel potius lucis huius de quod loquitur significati sunt. Non autem premissos esse hinc estimo: quod scriptum est regeuerit deus in die septimo ab oibus operibus suis que fecit: cum liber ipse ita sit exorsus. In principio fecit deus celum et terram: ut ante celum et terram nihil aliud fecisse videatur. Cum ergo a celo et terra ceperit: atque ipsa terra quam primitus fecit: sicut scriptura consequenter eloquitur: inuisibilis et incomposita: nondumque luce facta utique tenebre fuerint super abyssum. super quandam terre et aque indistinctam con-

fusionem: ubi enim lux non est: tenebre sint necesse est: deinde omnia creando disposita sunt quod per sex dies consumata narrantur: quomodo angeli pretermittentur tanquam non essent in operibus dei a quibus die septimo requieuit? Opus autem dei esse angelos: hic quidem esset non pretermisum: non tamen euidenter expressus est: sed alibi hoc sancta scriptura clarissima voce testatur. Nam et in hymno trium in camino viorum: cum predictum esset. benedicite omnia opera domini dominum: in executione eorumdem operum etiam sancti angeli nominati sunt. Et in psalmo canitur. Laudate dominum de celis: laudate eum in excelsis: laudate eum omnes angeli eius: laudate eum omnes virtutes eius: laudate eum sol et luna: laudate eum omnes stelle et lumen: laudate eum celi celorum et aque que super celos sunt laudent nomen domini. Quoniam ipse dixit et facta sunt: ipse mandauit et creata sunt. Etiam hic apertissime a deo factos esse angelos diuinitus dictum est: cum eis inter cetera celestia commemoratis insertur ad omnia: ipse dixit et facta sunt. Quis porro audebit opinari post omnia ista que sex diebus enumerata sunt angelos factos? Sed etiam quis ita despicitur: redarguit istam vanitatem illa scriptura paria auctoritatis: ubi deus dicit. Quando facta sunt sydera laudauerunt me voce magna omnes angeli mei. Jam vero erant angeli quando facta sunt sydera: facti sunt autem quarto die. Numquid nam ergo die tertio factos esse dicemus? Absit. In primis est enim quid illo die factum sit. Ab aquis utique terra discreta est: et distinctas sui generis species duo ista elementa sumpserunt: et produxit terra quicquid ei radicatus haberet. Numquid nam secundo? Nec hoc quidem: Tunc enim firmamentum factum est iter aquas superiores et inferiores: celumque appellatum est: quo firmamento quarto die facta sunt sydera. Numquid ergo si ad istorum diez opera dei pertinet angeli: ipsi sunt illa lux que diei nomen accepit: cuius unitas ut commendaretur non est dictus dies primus: sed dies vnus. Nec alius est secundus aut tertius aut ceteri: sed idem ipse vnus ad implendum senarium vel septenarium numerum repetitus est: propter senariam vel septenariam cognitionem: senariam scilicet operum que fecit deus: et septenariamque quod eris diei. Cum enim dixit deus fiat lux et facta est lux: si recte in hac luce creatio intelligitur angelorum: profecto facti sunt participes lucis eter-

Undecimus

ne: que ē ipsa icōmutabilis sapiētia dei: p quas facta sūt oia: quē dicim⁹ vnigenitū dei filium: vt ea luce illuminati qua creati fierēt lux ⁊ vo carent dies participatiōe icōmutabilis lucis ⁊ diei: quod ē verbū dei per quod ⁊ ipsi ⁊ oia facta sūt. Lumē qppe verū quod illuminat oēm boiēz veniētē in hūc mūdū: hoc illuminat ⁊ oēs angelū mūdū: vt sit lux nō in seipso sed i deo: a quo si vertit angelus sit imundus: sicut sūt oēs q vocant imundi spūs: nec iā lux in dño sed in seipsis tenebre priuati participatiōe lucis etne. Alii. n. nulla natura est sed amissio boni mali nomen accepit.

De simplici ⁊ icōmutabili trinitate patris ⁊ filij ⁊ spūs sancti vni⁹ dei: cui nō ē aliud qualitas aliud substantia. Capitulum .x.

Sit itaqz bonū solū simplex: ⁊ ob hoc solū icōmutabile qd ē deus. Ab hoc bono creata sūt oia bona: sed non simplicia: Et ob hoc mutabilia. Creata sane inquam .i. facta nō genita. Qd. n. de simplici bono genitū ē piter simplex ē: ⁊ hoc ē qd illud de quo genitū ē: que duo patrem ⁊ filiū dicim⁹: ⁊ vtrūqz hoc cū spū scō vn⁹ ē de⁹. Qui spūs patris ⁊ filij spūs scūs propria quadā notiōe hui⁹ nominis i sacris litteris nūcupat. Alius autē ē qz pater ⁊ fili⁹: qz nec pater ē nec fili⁹. Sed alius dixi non aliud: qz ⁊ hoc pariter simplex ē: ⁊ hoc ē quod illud de quo genit⁹ est. S. ideo simplex dicitur: qm quod habet hoc ē: excepto qz relatiue que qz psona ad alterā dicit. Nā vtiqz pater habet filiū: nec tamē ipse ē filiū: ⁊ fili⁹ habet patrem: nec tñ ipse ē pater. In quo ergo ad semetipsū dicit nō ad alterū: hoc ē quod habet: sicut ad se ipsum dicit viues habendo vtiqz vitam ⁊ eadē vita ipse ē. Propter hoc itaqz natura dicit simplex: cui non sit aliud habere qd vel possit amittere: vel aliud sit habēs aliud quod habet: sicut vas aliqū liquorē: aut corpus colorē: aut aer lucē siue feruorē: aut anima sapiētiā. Nihil enī horū est id quod habet. Nā neqz vas liquor est nec corpus color: nec aer lux siue feruor: neqz

aia sapiētia ē. Hic ē qz et priuari pnt reb⁹ quas habet: ⁊ i alios habit⁹ vltimates verti atqz mutari: vt ⁊ vas euacuet humore quo plenum est ⁊ corpus decolorēt: ⁊ aer tenebre scat siue frigescat: ⁊ aia desipiat. Sed tñ sit corpus incorruptibile quale sanctis i resurrectione promittitur: habet qdē ipsius incorruptiōis inamissibile qualitātē: sed manēt substantia corporali: non hoc ē quod ipsa icorruptio. Nā illa etiā per singulas pres corporis tota ē: nec alibi maior alibi minor. Neqz. n. vlla pars est incorruptior: qz altera: corpus vero ipsum maius ē i toto qz i parte: ⁊ cū alia pars ē i ea amplior: alia minor: non ea que amplior ē incorruptior qz ea que minor. Aliud est itaqz corpus quod nō vbiqz sui totus ē: alia icorruptio qz vbiqz ei⁹ rota est: qz ois ps i corruptibilis corporis: etiā ceteris inequalis equaliter icorrupta ē. Neqz. n. verbi gratia qz digitus minor ē qz tota manus: iō icorruptibilior man⁹ qz digit⁹. Ita cū sint inequales man⁹ ⁊ digit⁹: equalis ē tamē icorruptibilitas man⁹ ⁊ digiti. Ac p hoc qz uis a corpore icorruptibili inseparabilis incorruptibilitas sit: aliud ē tamē substantia qua corpus dicit: aliud qualitas ei⁹ qua icorruptibile nūcupat. Et iō sic et nō hoc ē qd habet aia quoqz ipsa: etiā si semp sit sapiens: sicut erit cū a pñti miseria liberabit⁹: qz licet tūc sapiēs sit i eternū: participatione tamē icōmutabilis sapiētie sapiēs erit: que nō ē qd ipsa. Neqz. n. si aer i fusa luce nunquā deserat ideo nō aliud ē ipse aliud lux qua illuminatur. Neqz hoc ita dixerim quasi aer sit aia: qd putauerūt quidā q nō potuerūt incorporeā cogitare naturā. Sed habet hec ad illa etiā in magna disparilitate quandā similitudinē: vt non icōueniēter dicat sic illuminari animā incorporeā luce incorporea simplicis sapientie dei: sicut illuminatur aeris corpus luce corporea: ⁊ sicut aer tenebre scit ista luce desertus. Nā nihil sunt aliud que dicuntur locoz quozūcūqz corporaliū tenebre qz aer carēs luce ita tenebre scere animaz sapientie luce priuatā. Secū dū hoc ergo dñr illa simplicita que pncipaliter vereqz diuina sunt: qz nō aliud ē in cis qualitas aliud substantia: nec alioz pncipatiōe vlt diuina vlt sapiētia vlt beata sūt. Ceterū dicit⁹ ē in scripturis scis spūs scūs sapiētia multiplex: eo qz multa i se habeat: sed que habet hec ⁊ est: ⁊ ea oia vnus ē. Neqz. n. multe sed vna sapiētia est i qua sūt inēsi quidā atqz infiniti thesauri rez

Liber

intelligibiliū: in quibus sunt oēs inuisibiles atq;
incomutabiles rationes rerū: etiā visibiliū et muta-
biliū que per ipsam facte sunt: quoniam de^o nō
aliquid nesciens fecit: qđ nec de quolibet hoīe
artifice recte dici pōt. Porro si sciens fecit oīa
ea utiq; fecit que nouerat: ex quo occurrit alio
quiddā mirū: sed tamē verū qđ ille mundus nob
notus eē nō posset nisi esset: deo autem nisi no-
tus eē esse non posset.

An eius beatitudinis quā sancti āgeli ab ini-
tio sui semp habuerūt: etiā illos spiritus qui in
veritate nō steterunt participes fuisse creden-
dum sit. Capitulum .xi.

Que cum ita sint: nullo quidē modo fm
aliquod temporis spacium prius erāt
spiritus illi tenebre quos angelos dicimus: sed
simul vt facti sunt lux facti sunt: non tñ ita tñ
creat vt quoquomō essent et quoquomodo vi-
uerent: sed etiam illuminat vt sapienter beate
q; viuerent. Ab hac illuminatiōe auersi quidā
angelis: nō solū non obtinuerunt excellentiā sa-
pientis beate q; vite: que proculdubio non nisi
eterna est eternitatisq; sue certa atq; segura s;
et rōnālē virā licet insipientem sic habēt: vt eas
nō possint amittere nec si velint. Quatenus at
anteq; peccassent: illius sapientie fuerint par-
ticipes: de finire quis potest? In eius tñ partici-
patiōe equales fuisse istos illis: qui propterea
vere planeq; beati sunt: quoniam nequa q; de
sue beatitudinis eternitate fallūtur quō dictu
ri sum^{us}: quādoq; de si equales in ea fuissent: etiā
isti in eius eternitate mansissent pariter beati
quia pariter certi? Neq; n. sicut vita qđ ducit^{ur}
q; fuerit: ita eterna vita veraciter dici poterit
si finem habitura sit: siquidē vita tantummodo
vivēdo: eterna vero finē nō habēdo nomina-
ta est. Quapropter qđuis nō qđd eternū con-
tinuo beatus sit: dicit^{ur}. n. etiā penalis ignis eter-
nus: tamē si vere perfecteq; beata vita non nō
si eterna ē: nō erat talis istorū quādoq; desitu-
ra: et propterea nō eterna siue id scirent siue ne-
scientes aliud putarēt. qđ scientes timor: nesciē-
tes error beatos esse utiq; non sinebat. Si autē
hoc ita nesciebāt vt falsis incertisue nō fiderēt
sed vtrum sempiternum an quandoq; finez ha-
biturum esset bonum suum: in neutram partes
firma assensione ferrentur: ipsa de tanta felici-
tate cūctatio eam beate vite plenitudinē quā
in sanctis āgelis eē credim^{us} nō habebat. Neq;
enim beate vite vocabuluz ita contrahim^{us} ad

quasdā significationis angustias: vt soluz deū
dicamus beatum: qui tamen ita vere beatus ē
vt maior beatitudo esse nō possit. In cuius cō-
paratiōe qđ angeli beati sunt: sua quādā sūma
bitudine qđta eē i āgelis pōt qđ aut quātū ē.

De comparatiōe beatitudinis iustorū nec vñ
tenētū pmissionis diuine pmiū et pmoz i pad-
o hominū ante peccatū. Capit. .xij.

Nec ipsos enī huic tāte beatitudini cō-
paratos qđ attinet ad rōnālē vel itelle-
ctualē creaturā beatos nūcupandos
putam^{us}. Qui. n. pmos illos hoīes in paradiso
negare audeat beatos fuisse ante peccatum:
qđuis de sua beatitudine qđ diuturna vt vtruz
eterna esset incertos: esset autē eterna nisi pec-
cassent: cū bodie non ipzudent beatos voce-
mus: quos videmus iuste ac pie cuius spe futu-
re immortalitatis hanc vitam ducere sine cri-
mine vastante conscientiam: facile imperātes
peccatis bulis infirmitatis diuinam misericor-
diā: qui licet de sue perseverantie premio cer-
ti sint: de ipsa tamen perseverantia sua reperi-
untur incerti? Quis. n. hominum se in actione
prouectuz iustitie perseveraturū vsq; in finē
sciat: nisi aliqua reuelatiōe ab illo fiat cert^{us}: qui
de hac re iusto latētis iudicio nō oēs instruit: s;
neminē fallit. Quātū itaq; pertinet ad delecta-
tionē pñtis boni: beator erat prim^{us} hō i paradi-
so: qđ qlibet iust^{us} i hac infirmitate mortali. Quā-
tū autē ad spem futuri boni beator qlibet i qui
bussibet cruciatib^{us} corporis: cui nō opinione s;
certa vitate manifestū ē: sine fine se habituruz
oī molestia carentē societate angeloz i partici-
patiōe sūmi dei: qđ erat ille hō sui casus incertus
i magna illa felicitate paradisi. Quocirca cui-
uis iā nō difficulter occurrit vtroq; cūcto effi-
ci beatitudinē: quā recto pposito intellectualis
natura desiderat: hoc ē vt et bono incommuta-
bili quod de^{us} est sine vlla molestia perfruat^{ur}: et
eo se in eternū eē mansurum: nec vlla dubitati-
one cūctetur: nec vllō errore fallatur. Nā ha-
bere āgelos lucis pia fide credim^{us}: hāc nec an-
teq; caderēt habuisse āgelos peccatores qđ sua
pauitate illa luce pūati sūt cōsequēti rōne colligi-
m^{us}. Habuisse tñ aliq; et si nō psciā beatitudinē:
si vitā egerūt ante peccatū pfecto credēdi sūt.
An ita vnus felicitatis oēs āgeli sint creati:
vt neq; lapsuros se possent nosse qui lapsi sūt:
et post ruinā labētū perseverantie sue presciz
acceperint qui steterūt. Capitulum .xij.

Undecimus

AUti si dux videtur qñ facti sunt angeli: alios credere ita factos vt nō acciperēt p̄ficiētiā: vel perseueratiē vel casus: alios aut ita factos: vt x̄itate certissima et: itatē sue b̄titudinis nossent: sed equalis felicitatis oēs ab initio creati sūt: et ita fuerūt: donec siq nunc mali sunt ab illo bonitatis lumine sua voluntate cecidissēt: p̄cū dubio mltō ē duri⁹ nūc putare angelos scōs eterne sue b̄titudinis iheros: et ipsos de semetipsis ignorare: qd nos de illis p̄ scripturas scās nosse potuimus. Quis eiz catholicus xp̄ianus ignorat: nullū nouū diaboli ex bonis angelis vltē? futur⁹: sicut nec istū societate bonoz angeloz vltē reditur⁹? Veritas ḡppe i euāgelio scīs fidelibusq̄ p̄mit: q̄ erūt equales angelis dei: qbus etiā p̄mit: q̄ ibūt i vitā eternā. Porro aut si nos certū sumus nūq̄ nos ex illa imortali felicitate cauiros. Illi vero certi nō sunt: iā potiores nō eq̄: es eis erimus. Sed qz nequaq̄ veritas fallit: et equales eis erimus. p̄fecto etiā ipsi certi sunt sue felicitatis eterne. Cuius illi alij qz certi non fuerūt: nō eiz erat eoz eterna felicitas cui⁹ certū ē: q̄ finē fuerat b̄tura: restat vt aut ipares fuerit: aut si pares fuerit post istoz ruinas illis certa sciētiā sue sēp̄ne felicitatē accesserit. Nisi forte qd dicat id qd dñs ait d̄ diabolo i euāgelio. Ille homicida erat ab initio: et i x̄itate nō stetit: sic eē accipiēdū vt nō solū homicida fuerit ab initio. i. initio humani gñis ex quo vtiq̄ bō scūs ē: quē d̄cipiēdo posset occidere: vtiq̄ etiā ab initio sue conditionis i veritate nō steterit: et ideo nūq̄ b̄tū cū sanctis angelis fuerit: suo recusās esse subditus creatori: et superbia sua velut priuata potestate elatus: ac p̄ hoc falsus et fallax: quia neq̄ vniq̄ potestate oipotētis euadit. Et q̄ per piā subiectionē noluit tenere quod vere est: affectat per superbā elationēq̄ simulare qd non est: vt sic intelligat etiā quod beatus apostolus iōānes ait: ab initio diabolus peccat: hoc est ex quo factus ē iusticiā recusauit: quā nisi pia deo qz subdita voluntas habere nō posset. Huic finē qu: quis acquiescit: nō cū illis hereticis sapit. i. manicheis: et si que alie pestes ita sentiūt: q̄ suā quādā p̄p̄riā tanq̄ ex aduerso quodā p̄cipio diabolus habet naturā malignā tanta vanitate desipiūt: vt cū verba ista euāgelica i auctoritate nobiscū habeāt: nō attēdant nō dixisse dñz a x̄itate alien⁹ fuisse: i. i x̄itate nō stetit: vbi a x̄itate lapsū itelligi voluit: i. qua vtiq̄ si stetit: ei⁹

p̄rticeps scūs b̄tū cū scīs angelis p̄maneret. Quo genere locutiōis dictū sit de diabolo: q̄ i x̄itate nō steterit: qz x̄itas nō ē i eo. Ca. xiiij. Abiecit autem iudicium: quasi quesit⁹ semus vnde ostendatur q̄ i veritate nō steterit: atq̄ ait quia non est veritas in eo. Eset autem in eo si in illa stetisset. Locutiōne autem dictum est minus v̄sitata. Sicut v̄s videtur sonare: in veritate non stetit: quia non est veritas in eo: tanquam ea sit causa vt in veritate non steterit: q̄ in eo veritas non sit: cum potius ea sit causa vt i eo veritas nō sit: q̄ in veritate non stetit. Ista locutiō est et in psalmo vbi ait. Ego clamaui quoniam exaudisti me deus: cum dicendum fuisse videatur: exaudisti me deus quoniam clamaui. Sed cum dixisset ego clamaui: tanquam ab eo quereretur vnde se clamas: se mōstraret: ab effectu exauditionis dei clamoris sui ostendit affectum: tanquam diceret. Dic ostendo clamaui me quoniam exaudisti me. Quid sciendum sit de eo quod scriptum ē ab initio diabolus peccat. Capitulū. xv.

Illud etiam quod ait de diabolo iōānes: ab initio diabolus peccat: non itelligunt qui inde volunt asserere peccatū naturam: cum naturale nullus sit omnino peccatus. Sed quid respondetur p̄o phisicis testimonijs: siue quod ait esaiās sub figurata persona principis babilonie diabolus notās: quō cecidit lucifer qui mane oriebat⁹: siue quod ezechiel: in delicijs paradisi dei fuisti: omni lapide p̄cioso ornatus: vbi intelligitur fuisse aliquando sine peccato? Nam expressius ei paulo post dicitur. Ambulasti in diebus tuis sine vicio. Que si aliter conuenientius intelligi nequeunt: oportet etiam illud quod dictum est in veritate non stetit sic accipiamus q̄ in veritate fuerit: sed nō permanferit. Et illud qd ab initio diabolus peccat: non ab initio ex quo creatus est peccare putandus est: sed ab initio peccati quod ab ipsius superbia cepit eē peccatū. Nec illud quod scriptum est in libro iob: cū de diabolo sermo esset. Hoc est initium figmenti domini quod fecit ad illudendum ab angelis suis. Cui consonare videtur et psalmus vbi legitur. Draco bicque: finisti ad illudendum ei sic intelligendum est: vt existimemus talem ab initio creatum: cui ab angelis illuderetur: sed in hac pena post peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmentum est domini. Non enim est vlla natura etiam in

Liber

extremis ifimifq; beftiolis: quā nō ille cōftituit a quo eſt ois modus: ois ſpecies: omnis ordo: ſine quibus nihil rerum inueniri vel cogitari poteſt. Quanto magis angelica creatura: que oia cetera que deus cōdidit nature dignitate p̄cedit. ¶ De gradibus ⁊ differentiis creaturaz: q; alr p̄det vtilitatis vſus: alr ordo rōnis. Cap. xvj.

In his eim q; quoquomodo ſūt: ⁊ nō ſūt qd̄ d̄s eſt a quo facta ſunt: p̄ponūtur v uetia nō viuētibz: ſicut ea q; h̄nt vim gignēd̄ vel etiā appetēd̄: h̄is q; iſto motu carēt. Et i h̄is q; viuūt p̄ponūtur ſetiētia nō ſetiētibz ſicut arboribz aſalia. Et i h̄is q; ſentiūt p̄ponuntur itelligētia nō itelligētibz: ſicut hoies pecoribz. Et i h̄is q; itelligūt p̄ponūtur imortalia mortalibz: ſicut angeli hoibz alioris p̄ponūtur nature ordine. Eſt autē alius atq; alius pro ſuo cuiuſq; vſu eſtimatōis modus: quo fit vt q; dā ſenſu carētia qbusdā ſetiētibz p̄ponamus: itātū vt ſi ptās eſſet ea. p̄ſus de natura rez auferre vellemus: ſiue quē i ea locū h̄nt ignorātes ſiue etiā ſciamus noſtris ea cōmodis poſtponētes. Quis eiz nō domi ſue panes bēre q; mures nūmos q; pulices malit? S; qd̄ miz cū i ipſozū etiā hoiz eſtimatione quoz certe natura tāte eſt dignitatis: plerūq; carius cōparet equis q; ſeruus: gēma q; familia? Ita i tali libertate iudicādi plimuz diſtat ratio cōſiderātis a neceſſitate idicētis: ſeu voluprate capientis: cū iſta qd̄ p ſe ipſum i rez gradibus pendat: neceſſitas autē qd̄ ppter qd̄ expetat cogitet. ⁊ iſta qd̄ vep lucimētis appareat: voluptas vero qd̄ iocūdū corporis ſenſibus blādiat exgrat. Sed tñ valet i naturis ratōalibz quoddā veluti pōdus volūtatis ⁊ amoris: vt cū ordine nature angeli hoibz: tñ lege iuſticie boni hoies malis angelis p̄ferātur. ¶ Vitiū malicie non naturaz eſſe: ſed contra naturam: cui ad peccandum non cōditor cauſa eſt: ſed voluntas. Capitulū. xvij.

Propter nāz i gīt nō ppter maliciā diaboli dictū recte itelligimus. Hoc ē inuitū ſigmētū dñi: q; ſine dubio niſi eēt vitiū malicie: natura nō viciata p̄ceſſit. Vitiū autē ita cōtra nāz eſt: vt non poſſit niſi nocere nature. Nō itaq; eēt vitiū recedere a deo niſi natura cuius id vitiū eſt: potius cōpeteret eſſe cum deo. Quapropter etiā volūtas mala grāde teſtimoniū eſt nature bone. Sed deus ſicut nārū bonarū optimus creator eſt: ita malaz volūtatu iuſtiſſimus ordinatoz: vt cū male ille vtrū natu

ris bonis: ipſe bene vtaf etiā volūtatibus malis. Itaq; fecit vt diabolus iſtitutione illius bonus: volūtatē ſua malus: i ſerioribus ordinat⁹ illuderef ab angelis eius. i. vt p̄ſint tētationes eius ſanctis: qbus eas obeſſe deſiderat. Et qm̄ deus cū eū cōderet future malignitatis eius nō erat vtiq; ignarus: ⁊ p̄uidebat q; bona de malis eius eſſet ipſe factur⁹: propterea pſalmus ait. Draco hic quē finxiſti ad illudēdū ei: vt i eo ipſo q; eū finxit: licet p ſuā bonitatē bonū: iā p ſuā p̄ſciētiā p̄paraſſe itelligat quō illo vteret i malo. ¶ De pulchritudine vniuerſitatis que per ordinationem dei etiam ex contrariorum ſit oppoſitione lucentior. Capitulū. xvij.

Neq; eiz deus vllū nō dico angelozū ſ; vel hoiz crearet: quē malū futurū eſſe p̄ſciſſet: niſi pariter noſſet qbus eos bonoz vſibus cōmodaret: atq; ita ordinē ſclorū tā q; pulcherrimū carnē etiā ex qbusdā quaſi anthitētis honeſtaret. Anthiteta eiz q; appellanē i ornāmētis elocutionis ſunt decētiffima: q; latine appellātur oppoſita: vel qd̄ exp̄ſius dicētrapoſita. Non eſt apud nos huius vocabuli cōſuetudo: cū tñ eiſdē ornāmētis locutiōis etiā ſermo latinus vtatur: immo lingue oiz gētuz bis anthitētis: ⁊ paulus apoſtolus i ſecunda ad corinthios ep̄ſtola illū locum ſuauius explicat vbi dicit: per arma iuſticie a dextris ⁊ a ſiniſtris per gl̄iaz ⁊ ignobilitatē: per iſamiam ⁊ bonā famam: vt ſeductores ⁊ veraces: vt q; ignoramur ⁊ cognoscimur: quaſi moriētes ⁊ ecce viuimus: vt coerciti ⁊ non mortificati: vt tristes ſemp aut gaudentes: ſicut egeni multos aut ditantes: tā q; nihil habentes ⁊ oia poſſidentes. Sicut ergo iſta cōtraria cōtrariis oppoſita ſermonis pulchritudinem reddunt ita quadam non verboz ſed rez eloquentia cōtrarioz oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur. Apertiffime hoc poſit⁹ eſt in libro eccleſiaſtico hoc modo. Contra malum bonum eſt et contra mortem vita: ſic contra pium peccator. Et ſic intueri in omnia opera altiffimi bina contra bina: vnū contra vnū. ¶ Quid ſentiēdum videatur diuiſit deus inter lucem ⁊ tenebras. Capitulū. xix.

Quāuis itaq; diuini ſermonis obſcuritas etiam ad hoc ſit vtilis: q; plures ſententias veritatis parit: ⁊ in lucem noticie producit: dum alius eum ſic alius ſic itelligit: ita tamen vt quod in obſcuro loco itelligitur: vel atteſtatione rerum manifeſtaz vel alijs

Undecimus

locis minime dubio asserat: siue cū multa tra-
ctantur: ad id quoque perueniat: quod sensu ille
qui scripsit: siue id lateat sed ex occasione tractā
de profunde obscuritatis alia quedam vera di-
cantur: non mihi videtur ab operibus dei absur-
da sententia: si cum lux illa prima est facta a ge-
li creati intelliguntur: et inter sanctos angelos
rimandos fuisse discretum: vbi dictum est et di-
xit deus inter lucem et tenebras et vocauit de-
us lucem diem et tenebras vocauit noctē. So-
lus quippe ille ista discernere potuit: qui potuit
et etiā prius quā caderent p̄scire casuros et lu-
mine priuatos veritatis in tenebrosa superbia
remansuros. Nam iter istum nobis notissimū
diem et noctē. i. inter hanc lucem et has tenebras
vulgatissimas sensibus nostris: luminaria celi
ut diuiderent imperauit. Siant inquit lumina-
ria in firmamento celi ut luceant super terram
et diuidāt inter diē et noctem: Et paulo post. Et
fecit inquit deus duo luminaria magna lumina
re maius in principio diē: et luminare minus in
principio noctis. Et stellas: et posuit illas deus
in firmamento celi lucere super terrā: et p̄esse
diē et nocti: et diuidere inter lucem et tenebras.
Inter vero lucem que sancta societas angelo-
rum ē illustratione veritatis intelligibiliter ful-
gens: et ei cōtrarias tenebras. i. malorum angelo-
rum auersorum a luce iustitie teterrimas mētes:
ipse diuidere potuit: cui ē futurū nō nature s; volū-
tatis malū occultū aut incertū ē nō potuit.

De eo quod post discretionē lucis atque tenebra-
rum dictū ē et vidit deus lucē quia bona ē. Ca. xx.
DEnique nec illud ē pretereundū silētiū: quod
vbi dixit deus fiat lux et facta est lux:
continuo subiūctū ē: et vidit deus lucem
quia bona ē. Nā posteaquā separauit iter lucem
et tenebras: et vocauit lucem diē et tenebras no-
ctem: ne simul cū luce ēt talib' tenebris testimo-
niū placiti sui perhibuisse videre. nā vbi tene-
bre inculpabiles sunt: inter quas et lucē istā his
oculis cōspiciā luminaria celi diuidūt: nō ante
s; post ifertur. Et vidit deus quia bonū ē: et posuit
inquit illa in firmamento celi: lucere super terrā
et p̄esse diē et nocti: et separare inter lucem et
tenebras. Et vidit deus quia bonū ē. Vtrūque pla-
cuit: quia vtrūque sine peccato ē: Vbi autē dixit de-
us fiat lux et facta est lux: et vidit deus lucem quia
bona est: postmodū infer. et separauit deus in-
ter lucem et tenebras vocauitque deus lucē diē
et tenebras vocauit noctem: nō hoc loco addi-

tū ē: et vidit deus quia bonū ē: ne vtrūque appellare-
tur bonū: cū ceterorum alterū malū vitio propo-
non natura. Et ideo sola ibi lux placuit cōditō-
ri: tenebre autē angelice et si fuerant ordinande
non tamen fuerant approbande.

De eterna et incommutabili scientia dei ac vo-
luntate: quia semper illi vniuersa quae fecit sic pla-
cuerunt faciēda quēadmodū facta. Ca. xxi.

Quid ē. n. aliud intelligendū i eo quod per
oia dicitur: vidit deus quia bonū est: nisi
operis approbatio secundum artē facti quae sa-
piētia dei est: Deus autē nō vsque adeo cū dicit
factum ē: tūc didicit bonū: ut nihil eorum fieret
si ei fuisset incognitū. Dum ergo vidit quia bo-
num est: quod nisi vidisset ante quā fieret: nō vtiq;
fieret: docet bonū eē nō discit. Et plato quidem
plus ausus ē dicere: elatū eē. s. dei gaudio mū-
di vniuersitate p̄fecta. Vbi et ipse nō vsque adeo
despiebat: ut putaret deum sui opis nouitate
factū beatiorē: s; sic cōsidere voluit artificis suo
placuisse iā factū: quod placuerat in arte faci-
endū: nō quod vllō mō dei sciētia variet: ut aliud i
eo faciāt quod nōdū sūt: aliud quod iā sūt: aliud quod fue-
rūt. Nō. n. more nostro ille vel quod futurū ē
p̄spicit: vlt quod p̄s ē aspicit: vlt quod p̄teritū est
respicit: s; alio mō quodā a nostrarū cōsuetudi-
ne cogitationū longe atque diuerso. Ille quippe
nō ex hoc i illud cogitationē mutata: sed oīno in-
commutabiliter videt: ita ut illa quidē quae tēpora-
liter fuit: et futura nōdū sint: et p̄s iā sint et p̄-
terita iā nō sint. Ipse hoc oia stabili ac sempi-
terna p̄s comprehendat: nec aliter oculis: ali-
ter mēte: nō. n. ex alio cōstat et corpore. Nec ali-
ter nūc: aliter antea: et aliter postea: quā nō sicut
nostra: ita quoque ei sciētia triū tēporū: p̄s vi-
delicet et p̄teriti vlt futuri varietate mutatur
apud quē nō ē imutatio nec momēti obūbratio.
Nec. n. eius itētiō de cogitationē i cogitationē
trāsiti: cui in corporeo cōmitu simul adsūt cū-
cta quae nouit. Quā tēpora ita nouit nullis suis tē-
poralib' notioib' quēadmodū tēporalia mouet
nullis suis tēporalib' morib'. Ibi ergo vidit bo-
nū eē quod fecit: vbi bonū eē vidit ut faceret
Nec quia factū vidit sciētia duplicauit: vlt ex ali-
qua parte auxit: tanquā minoris sciētie fuerit
priusquā faceret quod videret: quā p̄fecte nō ope-
raret: nisi tā p̄fecta sciētia cui nihil ex ei' operi-
bus addere. Quapropter si tātūmodo nob. s in
finuādū eēt quod fecerit lucē: sufficeret dicere fe-
cit deus lucē. Si autē nō solū quod fecerit: verū eti-

Liber

am per quid fecerit: satis esset ita enumerari: et dixit deus fiat lux: et facta est lux: ut non tantum deus sed et per ipsum lucem fecisse nossemus. Quod tria que dā maxie sciēda de creatura nobis itimari oportuit: quod eā fecerit: quod fecerit: quare fecerit: deus dixit igitur fiat lux et facta est lux: et vidit deus lucem quod bona est. Si ergo quid fecerit: deus: si per quod fecerit dixit fiat et facta est quare fecerit quod bona est. Nec auctor est excellētiōis deo: nec ars efficacior dei quam homo: nec cā melior quam ut bonum crearet a bono deo. Hāc et plato eāz cōdēdi mūdi iustissimā dicit: ut a bono deo bona opera fierent: siue ista legerit: siue ab his qui legerāt forte cōgnerit: siue acerrimo ingenio iui sibilis dī per eā quā facta sūt intellecta cōspexerit: siue ab his qui ista cōspexerāt et ipse didicerit.

De his quibus in vniuersitate reus a bono creatore bene cōditarū quedā displicet et putant nullam malā eē naturā.

Capitulum. xxij.

Hāc tñ cāz. i. ad bona creāda dicit bonitātē dei. hāc in quā cāz tā iustā atque idoneā. que diligēter cōsiderata et pie cōgitata: oēs cōtrouersias querētū mūdi origi nē terminat. Quidā heretici nō viderūt: quod ege nā carnis huius fragilēq; mortalitātē iā de iusto supplicio veniētē: dū ei nō cōueniunt plurima offendūt: sicut ignis aut frigus aut fera bestia: vel quid ei iusmodi. Nec attēdūt quod vel in suis locis naturisq; vigeāt: pulchroq; ordine dispo nant: quātūcūq; vniuersitati reus pro suis por tionib; decoris tanq; in cōmunē rēpublicā con ferant: vel nobis ipsis si eis cōgruenter atq; sciē ter vtamur cōmoditatis attribuāt: ita ut vene na ipsa quā pīcōueniētia pīciosa sunt: cōuenien ter adhibita i salubria medicamenta vertātur quod a contrario est hec quod delectat: sicut cibus et potus ista lux imoderato et ipotuno vsu noxia sentiātur. Vñ nos admonet diuina prudentia nō res insipietē vitupare: sed vtilitātē reus dili gēter iquirere: et vbi noster ingenii vtilis firmitas deficit: ita credere occultā sicut erat quāda que vix potuim; inuenire: quod et ipsa vtilitatis occul ratio: aut hūilitatis exercitatio est: aut elationis attritio: cū oīno natura nulla sit malū: nomēq; hoc nō sit nisi priuatiōis boni: sed a terrenis vsq; ad celestia: et a visibilib; vsq; ad invisibilia: sunt alijs alia bona: alijs alia meliora: ad hoc ineq; lia ut eēnt oia. Deus autē ita est artifex magni ma gnis. ut minor nō sit i paruis. Que parua non sua grāditate: nā pene nulla est: sed artificis sapiē tia metiēda sūt sicut i spē visibili boīs: si vñ ra

das supēliū: quod p pmodū nīl corpori et qm tū detrahit pulchritudini: quā nō mole constat sed distat a paritate ac dīmēsiōe mēbroz. Nec sane multū mirādū ē: quod big nōnullā malā pu tāt esse naturā: suo quodā p pto extortā ppa garāq; pncipio: nolūt accipere istā cām creati onis reus: ut bonus deus cōderet bona. credentes eū potius ad hec mūdāna molimina rebellātis aduersū se mali repellendi: extrema necessita te perductū suāq; naturā bonā malo coercen do supādūq; miscuisse. quod turpissime pollutam et crudelissime captiuatam: et oppressā labore magno vix mūdet ac liberet: nō totā tñ: sed quod ei nō potuerit ab illa in gnatiōe purgari: regnē ac vīculū futurū hostis victi et inclusi. Sic at manichei nō desiperēt vel potius insanirent: si dī naturā sicuti ē icōmutabilē atq; oīno incoru ptibilem crederēt: cui nocere nulla res possit: aiām quoque voluntate mutari in deterius et pec cato corūpi potuit: atq; ita icōmutabilē ita tis luce pūari: nō dī partē nec ei nature que dī est: sed ab illo conditam longeiparem condito ri christiana sanitate sentirent.

De errore i quo origenis doctria iculpat. C. xxij.
Ed mltō ē mirādū apli quod et qdaz qui vñ nobiscū credūt oīz reus eē pncipi uz nullāq; naturā quā nō ē quod deus ē: nisi ab illo cōditore eē nō posse: noluerūt tñ istā cāz fa bricādi mūdi tā bonā ac simplicē bñ ac simplr credere ut deus bonus cōderet bona: et eēnt post deū quāno eēnt quod deus ē: bona tñ quā nō faceret nisi bonus deus. Sed aīas dñt nō qdē pres dei sed factas a deo peccasse a deo cōditore recedendo: et diuersis progressibus pro diuersitate peccatoz: a celis vsq; ad frās diuersa corpora qñ vīcula meruis se et hūc eē mūdū eāq; cāz mūdi fuisse faciēdi: nō vt cōderēt bona: sed vt mala cōbiberēt. Hic orige nes iure culpatur. In libris. n. qñ appellat piar chon. i. de pncipijs hoc sensit: hoc scripsit. Vbi plusq; dīci pōt miroz boiez i ecclesiasticis lris tā doctū et exercitātū: nō attēdisse p mū quod hoc ef set cōtrariū scripture huius tāte auctoritatē i ten tioni: quod per oia opa dei subiūgēs: et vidit deus quod bonū ē: cōpletisq; oib; iherēs: et vidit deus oia que fecit: et erant bona valde: nullā aliam causam faciēdi mundi intelligi voluit: nisi ut bona fie rent a bono deo. Vbi si nemo peccasset: tātum modo naturis bonis eēnt mūdus ornat et plen⁹ Et quod peccatū ē: nō ideo cūcta sūt i plena pecca tis: cum bonozum longe maior numerus in ce

Undecimus

lestibus sue nature ordinem seruen. Nec mala
voluntas qz nature ordine seruare noluit: id in
sti dei leges oia bñ ordinantis effugit: qm̄ sicut
pictura cū colore nigro loco suo posita ita vni
uersitas rez figo possit itueri etiā cū peccatori
bus pulchra est: q̄uis p seiplos cōsideratos sua
deformitas turpet. Deinde videre debuit Ori
genes z q̄cūqz ista sapiūt: si bec opinio vera eēt:
mūdū ideo factū: vt aīe p meritis peccatorū
suoꝝ tanq̄ ergastula gbus penalit̄ includerēt
corpora acciperēt: supiora z leuioꝝ q̄ minus in
feriora vero z grauioꝝ q̄ ampli⁹ peccauerunt:
demonēs gbus deterī nībīl ē: terrena corpora
gbus iferi⁹ z grauioꝝ nībīl ē: poti⁹ q̄ hoīes etiā
bonos: poti⁹ etiam q̄ malos bñe debuissē. Nūc
vero vt itelligerem⁹ aīaz merita nī q̄litate cor
poꝝ eē pēfāda: aereū possidet pessimū demō
bomo autē z nūc lz malus lōge minoꝝ mītoꝝ
q̄ malicie: z certe an peccatū tñ luteū corp⁹ ac
cepit. Quid autē stultius pōt dici: q̄ istū solē vt
i vno mūdo vn⁹ eēt: nō decoꝝ pulchritudinū
vel etiā salutis rez corporaliū cōsuluisse artificē
deū: s; hoc potius euenisse qz vna aīa sic pecca
uerat: vt tali corpore mereret̄ icludi. Alc phoc
si cōgissēt vt nō vna s; due: imo nō due s; decē
vel cetū simlīr eq̄litez peccassēt: cetū soles
habere hic mundus. Qd vt nō fieret non opifi
cia pūfione mirabili ad rez corporaliū salutē
decoꝝ q̄ cōsulitū ē: s; cōgit poti⁹ tanta vni⁹ aīe
pgressiōe peccātis: vt sola corp⁹ tale mereret̄.
Nō plane aīaz de gbus nesciūt qd loquātur: s;
eoz ipsoꝝ q̄ talia sapiūt multū lōge a veritate
z merito ē coerecda pgressiō. Dec ergo tria q̄
supius cōmēdaui cū i vnaquaqz creatura regnū
tur: qz eas fecerit qd fecerit: quare fecerit: vt
rīdeat deus p verbū suū qz bona ē: vtrū altitu
dine mystica nobis ip̄a trinitas intimef: hoc est
pat̄ z fili⁹ z spūs scūs: an aliqd occurrat qd hoc
loco scripturarū id accipiēdū eē p̄beāt: multi
sermonis ē q̄stio: nec oīa vno volumine vt ex
plicemus: vrgendum est.

C De trinitate diuina q̄ per omnia opa sua signi
ficationis sue sparsit indicia. Capituluꝝ. xxiii.
Redimus z tenem⁹ z fidelr p̄dicamus
qz pater genuerit verbū: hoc ē sapien
tiā: p quā facta sūt oīa: vnigenitū filiū
vnus vnū: et̄nus coeternū: sūme bon⁹ equalr
bonū: z qz spūs scūs simul et̄ p̄s z filij spūs:
z ipse cōsubstantialis z coetern⁹ ambob⁹: atqz hoc
totū z trinitas sit ppter p̄prietatē psonarū: z

vn⁹ de⁹ ppter īseparabilē diuinitatē: sicut vn⁹
oipotēs ppter īseparabilē oipotētiā: ita tñ vt ē
cū de singul qrit vnusqz eozū z d̄s z oipotēs
eē rīdeat: cū vero de oib⁹ simul: nō tres dii: vel
tres oipotētes: sed vnus deus omnipotens: tā
ta ibi ē in tribus īseparabilis vnitas: q̄ sic se vo
luit p̄dicari: vtrum autem boni patris z boni
filij: spūs scūs qz cōis ambob⁹ est: recte boni
tas dici possit ambob⁹ nō audeo temerariā p̄ci
pitare sniaz: verū tñ ambob⁹ eū dicere scitatem
facilius ausus fuero: nō ambob⁹ q̄lī q̄litate: sed
ipsaz q̄s s̄ ham z et̄iaz in trinitate psonā. Ad hoc
enī me p̄babili⁹ ducit: qz cū sit z p̄ sp̄s z fili⁹ sp̄s
z p̄ scūs z fili⁹ scūs p̄prie tñ ipse vocat̄ spūs s̄a
ct⁹ tanq̄ scitas s̄ balis z cōsubstantialis ambob⁹.
S; si nībīl ē aliud bonitas diuina q̄ scitas: p̄fe
cto z illa diligētia rōnis ē nō p̄sūptiōis audacia:
vt in opib⁹ dei secreto q̄daz loquēdi mō quo no
stra exerceat itētio: eadē nobis īnuata intelli
tur trinitas: vnāquāqz creaturā qz fecerit: p
qd fecerit: ppter qd fecerit. Pat̄ q̄ppe itelligit
verbi q̄ dixit vt fiat: qd autē illo dicēte factū est:
p̄culdubio p̄ vbi factū ē. In eo x̄o qd dicit̄ vi
dit d̄s qz bonū ē: satis significat̄ deum nulla ne
cessitate: nulla sue cuiusqz vtilitatis idigētia: s;
sola bonitate fecisse qd sc̄m ē. i. qz eq̄litez bonū
z qz spūs scūs simul z p̄s z filij bonū ē. Qd iō
postea q̄ factū ē dicit̄: vt res que facta est con
gruere bonitati ppter quam facta est idicetur.
Que bonitas si spūs sanctus recte intelli
tur: vniuersa nobis trinitas in suis operibus in
timatur. Inde est ciuitatis sancte que i sanctis
angelis sursum est: z origo z informatio: z beati
tudo: Nam si queratur vnde sit: deus eas con
didit. Si vnde sit sapiēs: a deo illuminatur. Si
vnde sit felix: deo fruitur: subsistens modifica
tur: contemplans illustratur: inherens iocunda
tur: est: videt: amat: in eternitate dei vigeat: in ve
ritate dei lucet: in bonitate dei gaudet.

C De tripartita toti⁹ phie disciplina. Cap. xxv.

Q Uatuz intelli datur hinc philosophi
sapiētie disciplinam tripartitam esse vo
lucrunt: immo vero tripartitam eē ani
maduertere potuerunt. Neqz enim ip̄i institu
erunt vt ita esset: sed ita esse potius inuenerūt:
cuius vna pars appellaretur phisica: altera lo
gica. tertia ethica. Quarum nomina latina iaz
mītoꝝ l̄is frequētata sūt: vt nālis: rōnalis: mo
ralisqz vocarēt̄: q̄s ē i octauo libro breuiū strin
ximus: nō quo sit consequens vt illi i his tribus

Liber

aliquid secundum deum de trinitate cogitauerint. Quā-
tis plato primus istas distributionē reperisse et
cōmēdasse dicat: cui neque naturarū omniūz au-
ctor nisi deus visus ē: neque intelligentie dator: ne-
que amoris quo bene beateque viuatur inspirator.
Sed certe cū de natura rerū et oratione indagā-
de veritatis: et de fine boni ad quē cūcta quae agimur
referre debemus: diuersi diuersa sentiant: in his
tamen tribus magnis et generalibus questionibus ois eo-
rum versat intentio. Ita ut cum in vnaquaque earū
quod quicquid sectetur multiplex sit discrepantia opinio-
nis: esse tamen aliquā nature causam: scire formā: vi-
te summas nemo cūctetur. Tria enim sunt quae in vno
quoque homine artifice spectant ut aliquid efficiat: na-
tura: doctrina: usus. Natura ingenio: doctrina
scientia: usus fructu diiudicandus ē. Nec igno-
ro quod proprie fructus fruētis: usus vero utētis sit:
atque hoc iteresse videat: quod ea re frui dicimur: quod
nos non ad aliud referenda per seipsam delectat.
Vt vero ea re quā propter aliud gerimus: unde te-
poralibus magis utendū est: quam fruendū ut frui
mereamur eternis. Non sicut pueri qui frui volūt
nummo: uti autem deo: quoniam non nummus propter deum
ipendunt: sed deum propter nummum colunt. Verūtamen
eo loquēdi modo quē plus obtinuit cōsuetudo
et fructibus utimur: et visibus fruimur. Nam et fru-
ctus iam proprie dicitur agros: quibus utique oēs tempora-
liter utimur. Hoc utique more visus dixeris: in his
tribus quae in homine spectanda monstrant: quae sunt natura
doctrina: usus. Ex his propter obtinēdas beatas
vitae tripartita ut dixi philosophis iuenta est
disciplina: naturalis propter naturā: rationalis propter
doctrinā: moralis propter usum. Si ergo natura
nostra esset a nobis: perfectio et nostram nos genuisse-
mus sapientiā: nec eā ex doctrina. id est aliunde di-
scendo percipere curaremus: et noster amor a no-
bis perfectus et ad nos relatus ad beate viuēdum
sufficeret: nec bono alio quo frueremur villo in-
digeret. Nunc vero quia natura nostra ut esset
deus habet auctore: proculdubio ut haec sapiamur ipsam
debemus habere doctorem: ipsius etiam ut beati simus
suauitatis intime largitorem.

De imagine summe trinitatis: quod secundum quādam modum
in natura ē nec diuinitati hominis. Cap. lvi.

¶ Nos quidem in nobis tamen non equales
imo valde longeque distantes: neque coeter
nam: et quo breuius totum dicis non eius-
dem substantie cuius ē deus: tamen quod deo nihil sit in
rebus ab eo factis natura propinquus: imaginem
dei hoc ē summe illius trinitatis agnoscimus: ad h

reformatione perficiendam: ut sit etiam similitu-
dine proxima. Nam et sumus: et nos esse nouimus:
et nostrum ē ac nosse diligimus. In his autem tri-
bus quae dixi nullam nos falsitatem verisimilis tur-
bat. Non enim ea sicut illa quae foris sunt villo sensu
corporis tangimus: velut colores videndo: so-
nos audiendo: odores olfaciendo: sapores gustan-
do: dura et mollia cōtrectando sentimus: quorum
sensibilium etiam imagines eis simillimas: nec iam
corporeas cogitatione ipsam: memoria tenemus
et per ipsas in istorum desideria excitamur: sed sine vlla
phantasia vel phantasmatu imaginatiōe ludifi-
catoria me ē me idque nosse et amare certissimum
ē. Nulla in his veris academicorum argumēta for-
mido dicentium. Quid si falleris? Si enim fallo:
sum. Nam quod non ē: utique nec falli potest: ac pro hoc scilicet
si fallo. Quod ergo si quod fallo: quō esse me fallo
quoniam certū ē me esse si fallo? Quia igitur esse quod
falleretur: etiam si fallar proculdubio in eo quod me no-
ti esse non fallo: Consequens est autem ut etiam in
eo quod me noui nosse. non fallar. Sicut enim noui
me esse: ita noui etiam hoc ipsum nosse me. Ea-
que duo cum amo: eundem quoque amorem quiddam terti-
um nec imparis estimatiōis eis quas noui rebus
adiungo. Neque enim fallo amare me: cum in his
quae amo non fallar. Quamquam etsi illa falsa esset et
falsa me amare verum est. Nam quo pacto recte
reprehēderetur: et recte prohiberetur ab amore falso:
rum: si me illa amare falsū ceterum? Cum vero et illa ve-
ra atque certa sint: quod dubitet quod eorum quae aman-
tur et ipse amor verus et certus est. Tamen porro ne
mo est qui esse se nolit. Quod nemo ē qui non esse beatus
vellit. Quō enim potest beatus esse si nihil sit.

De essentia et scia et vtriusque amore. Cap. lxxvii.
¶ Tvero vi quadam naturali ipsum me
iocundū ē: ut non ob aliud et ubi quod miseri-
ri sunt nollint interire. Et cum se miseros
esse sentiant: non seipsos de rebus: sed miseriam
suā potius auferri velint. Illis etiam et quod sibi miseri-
rim apparent: et plane sunt: et non solum a sapien-
tibus quoniam stulti: verum etiam ab his qui beatos se pu-
tant: miseri iudicant: quod pauper atque medicus si-
lis immortalitatem daret quod nec ipsa miseria more-
retur: propositum sibi quod si eadem miseria sepe ē nol-
let: nulli et nusquam essent futuri: sed oimodo periturus
perfecto exultaret letitia: et sic semper eligeret eē
oimodo non eē. Huius rei testis ē notissimus Iesus eorum.
Vt enim mori metuunt: et malūt illa erūna viuere:
re: quod eā morte finire: nisi quod satis apparet quod re-
fugiat natura non eē? Atque id cum se nouerit eē

Undecimus

morituros: p magno bñficio sibi bñc ipendi mi
sericordiā desiderāt: vt aliquāto pducti in ea
sē miseria viuāt: tardiusq moriantur. Procul
subio ergo idicār: immortalitē saltē talē q n̄ ba
beat finē mēdicatōis: quāta gratulatione susci
perēt. Quid aī alia oīa etiāz irrōnabilia qb? da
ū nō est ista cogitare: ab imēsis draconibus vī
p ad exiguos vermiculos? Nōne se esse velle
atq ob hoc iterituz fugere: oībus qbus pñt mo
ribus indicār? Quid arbuta oīesq frutices: qui
bus nullus ē sensus ad vitā daz manifesta mori
one pñcies? Nonne vt in auras tutū cacumis
sermē emittāt: alius frē radices affigunt quo
limētū trabāt: atq ita suū quodā mō eē cōser
uēt? Ipsi postremo corpora qbus nō solū sēsus
hēc vlla saltē scialis ē vita: ita tñ vel exiliunt
supna: vel ī ima descēdūt: vel librātur ī medijs
pñt essētia suā vbi fm naturā pñt esse custodiāt.
Iaz vero nosse qstuz amēt. qz falli nolit natu
ra humana: vel hinc itelligi pōt: q lamentari q
p sana mente malūt: q letari ī amentia. Que
pis magna z mirabilis mortalib? pterer homini
uīantib? nulla ē. Iaz eoz qbus dā ad istā lucē oīu
endā multo q nobis sit acrior sensus oīu oīu:
z lucē illā ī corporeā tringere nequnt: qua mēs
īsa quodā mō radiāt: vt de his oīb? recte iudi
care possim? Nā ī qstū eā capim? intm id pos
sum? Verūtū īest sēfib? irrationaliū: est scia
nullo mō: at certe qdaz scie similitudo. Cetera
uīt rerū corporaliū nō qz sentiūt: s; qz sentiunt
ensibilia nūcupata sunt: Quorū ī arbutis hoc
imile est sensibus: q alunt et gignunt. Verūtū
hēc oīa corporalia latentes ī natura cās hñt:
z formas suas qbus mūdib? vībilis structu
ra formosa ē: sentiēdas sensib? pñt: vt p eo q
nosse n̄ pñt: qsi īnotescere velle videāt. S; nos
ea sensu corporis ita capim?: vt de his nō sensu
corporis iudicem? Habem? enī aliū interioris
oīs sensū isto longe pstantiorē: quo iusta z iu
ta sentimus: iusta p intelligibilē speciez: iniusta
sentimus p ei? pñuationē. Ad huius sensus offi
ciū nō acies pupille: nō foramen auricle: nō spi
ramēta nariū: nō gustus faucū: nō vllus corpo
reus tactus accedit. Ibi me z eē: z b̄ nosse cert?
sū: et b̄ amo: atq amare me similiter cert? sum.
Nā etiā ipz amorē quo et esse z scire diligim?
diligere debeam?: quo magis diuine trinitatis
imagini propinquamus. Capl. xxv. ij.
Ed de duobus illis essētia. s. z noticia
qstuz amēt ī nobis: z quē ad modū ē

ī ceteris reb? q infra sūt: eoz reperiat? z si differ
rēs qdaz tñ similitudo: qstuz suscepti huius ope
ris ratio vīsa ē postulare: satis dixim?. De amo
re autē q amant: vtz z ipse amor amēt: nō dictū
ē. Amāt autē: et hic pbarer: q in boib? q rectius
amant: ipse magis amēt: Neqz enīz vir bonus
merito dicit q scit quod bonū ē: s; q diligit. Cur
ergo z ī nobis ipsis nō z ipz amorē nos amare
sentim?: quo amamus qd boni amamus? Est
enī et amor quo amāt: z qd amādū nō ē: Et istū
amorē odit ī se: q illuz diligit quo id amāt quod
amādū ē. Possūt enī ambo eē in vno boie: et b̄
bonū ē homini vt illo pficiēte quo bene viuim?:
iste deficiat quo male viuim?: donec ad pfectū
sane: z ī bonū commutetur oē qd viuimus. Si
enī pecora essemus: carnalē vitā z qd fm sensū
eiusdē est amaremus: idq eēt sufficiens bonum
nřz: z fm hoc cū eēt nobis bñ: nīl aliud q̄rere/
mus. Itē si arbores eēmus: nīl qd ē fētiēte mo
tu amare possem?: verūtū id qsi appetere vide
remur quo feracius eēmus: vberiusq fructuo
se. Si essem? lapides: aut fluct?: aut vētus aut
flamma vel qd eiusmōi: sine vllō qdē sensu atq
vita: nō tñ nobis deesset qsi qdaz nostrorū loco
ruz atq ordis appetit? Nā velut amores cor
porū momēta sūt pōdēz: siue deorū grauitate:
siue surū leuitate nitāt: ita eīz corp? pōdere sic
anim? amore ferē qdūqz ferē. Qm̄ igit boies su
mus ad nři creatoris imaginē creati cuius ē ve
ra cñitas: cñna veritas: cñna z vera caritas: est
q ipse eterna z vera trinitas: neqz cōfusa neqz
separata: in his qdes reb? q infra nos sūt: qm̄ z
ipsa nec aliquo modo essent nec aliq specie oti
nerent: nec aliq ordinē vel appeterēt vel te
nerēt: nisi ab illo facta essent: q sūme ē: q sum ne
sapiens ē: q sūme bonus ē: tanqz p oīa que fecit
mirabili stabilitate currētes: qsi quedā eius ali
bi magis alibi min? īmpīsa vestigia colligamus:
in nobis autē ipsis eius imaginem oīuētes: tan
q minor ille euangelicus filius ad nosmetipsos
reuerſi surgamus: z ad illum pedēamus a quo
peccando recesseramus: Ibi eē nostruz non hā
bebit mortē: ibi nosse nostruz nō habebit erro
rem: ibi amare nostrum nō habebit offensioēz
Nūc autē ista tria nostra qstuz certa teneamus:
nec alijs ea credamus testibus: s; nos ipsi pñtia
sentiamus: atqz iteriore veracissimo cernamus
aspectu: tñ qstuz futura: vel vtruz nūquā de
futura: et quo si male: quo at si bene agant per
uentura sint: qm̄ p nos ipsos nosse nō possumus

Libet

alios hinc testes vel q̄rimus vel hēmis: de quo
ruz fide cur nulla debeat eē dubitatio: nō ē iste
s; posterior erit diligētius differēdi locus. In h
aut libro de ciuitate dei q̄ non pegrinat i huius
vite mortalitate: s; immortalis semp i celis ē. i. an
gelis sanctis deo coherentib; q̄ nec fuerunt vn
quā nec futuri sūt desertores: iter quos et illos
q̄ eternā lucez deserētes tenebre facti sūt: deū
p̄mitus diuississe iaz dixim; illo adiuuāte quo
cepimus vt possumus explicemus.

¶ De scōp̄ angeloz scientia: q̄ trinitatez in ipsa
ei; deitate nouerūt: q̄ ope; cās p̄i; i operante
arte q̄ i ipsi opib; artificis ituent. *Ca. xxviii.*

Illi q̄ppe angeli sancti non p̄ verba so
nantia deū discūt: s; p̄ ipsaz p̄sentiam
immutabilis veritatis: hoc est verbuz
eius vnigenitū. Et ipsū verbū z patres z eoz
spiritū sanctū: eāq; esse inseparabiles trinitatē
singulasq; i ea p̄sonas vnaz esse substantiā: z tri
oēs nō tres deos esse s; vnū deū ita nouerūt vt
eis magis ista sit nota q̄ nos ipsi nob; cogniti su
mus: ipsaz q̄z creaturaz melius ibi hoc ē in sapi
entia dī tanq̄ i arte qua facta ē: q̄ in ea ipsa sci
unt: ac p̄ hoc z seipsos ibi melius q̄ in seipsis ve
rūt z in seipsis: facti sunt enī z aliud sūt q̄ ille
q̄ fecit. Ibi ergo tanquāz i cognitione diurna in
seipsis aut tanq̄ in vesp̄tina: sicut supra iam di
ximus. Multum aut differt vtz in ea rōne co
gnoscat aliqd fm quā factū est: an i seipso: sicut
aliter scit rectitudo lineaz seu veritas figuraz
cū intellecta conspicitur: aliter cum in puluere
scribitur: z aliter iusticia d̄scribitur in veritate in
cōmutabili: aliter i anima iusti: sic d̄inde cetera.
sicut firmamētū inter aquas supiores z inferio
res: qd̄ celus vocatū ē: sicut deozum aquaz cō
genes terre q̄ nudatio z herbarū institutio atq;
lignoz: sicut solis ac lune stellarūq; d̄ditio: sicut
ex aquis animalium volucruz scilicet atq; pisci
um belluarūq; natantiz: sicut quozūcūq; in
terra gradientū atq; repentium: z ipsius homi
nis qui cunctis in terra rebus excelleret. Oia
hec aliter in verbo dei cognoscuntur ab āgelis
vbi habent causas rationesq; suas. i. fm quas
facta sunt incommutabiliter permanentes: ali
ter in seipsis: illic clarioze: hic obscurioze cog
nitione: velut artis atq; operum. Que tamē ope
ra cū ad ipsi; creatoris laudē venerationēq; re
ferūt: tāq; mane lucefcit i mētib; d̄tēplāriuz.
¶ De senarij numeri perfectione: qui partium
suaz quātitate completur. *Capitulum. xxx.*

Hec autem propter senarij numeri per
fectionez: eodez die sexies repetito sex
diebus p̄fecta narrant: non quia deo
necessaria fuerit mora tēporū: quasi qui nō po
tuerit creare omnia simul: q̄ deinceps congruis
motibus perageret tempoz: sed qz per senari
um numez est operum signata perfectio. Nu
merus q̄ppe senarius primus complet; suis par
tib; .i. sexta die sui parte z tertia z dimidia: que
sunt vnum duo z tria: que in summaz ducta sex
fiunt. Partes autem in hac consideratione nu
meroz ille intelligende sunt que quote sint di
ci potest: sicut dimidia tertia quarta: z deinceps
ab aliquo numero denominate. Neq; enīz exē
pli gratia: quia in nouenario numero quattuor
pars aliqua eius est: ideo dici potest quota eius
sit: vnus autem potest: nam nona eius est: z tria
potest: nam tertia est eius. Coniuncte vero iste
due partes eius: nona scilicet atq; tertia: id est
vnum z tria: lōge sunt a tota summa eius: quod
est nouē. Itemq; in denario quaternari; est ali
qua pars eius: s; quota sit dici non potest: vnus
autem potest: nā decima pars eius est: habet et
quintam que sunt duo: habet dimidiam q̄ sunt
quinq;. Sed he tres partes eius: decima z quib
ta z dimidia id est vnus z duo z quinq; simul du
cte non complent decem: sunt enim octo. Duo
denarij vero partes numeri in summam ducte
transcēnt eum: habet enim duodecimaz quod
est vnus: habet sextā que duo sunt: habet quar
tam que sunt tria: habet tertiā que sunt quat
tuor: habet z dimidiam que sunt sex: vnum au
tem z duo z tria z quattuor z sex nō duodecim
s; āpli; .i. sexdecī sūt. Hoc breuif; commemorāduz
putaui ad cōmēdāā senarij numeri p̄fectionez
q̄ prim; vt dixi partib; suis i sumā redactis ipse
p̄ficiat: i quo p̄ficiat d̄s opa sua. Vñ rō numeri cō
tēnenda nō ē: q̄ in multis s̄ctaz scripturaz lo
cis q̄ magni estimāda sit: eluceat diligēti; iuēti
bus. Nec frustra i laudib; dei dictū ē: oia i mē
sura z numero z pōdere disposuisti.

¶ De die septimo: in quo plenitudo et requies
commendatur. *Capitulum. xxxi.*

In septimo aut die. i. eodez die septies
repetito: q̄ numerus etiā ipse alia rōne
p̄fect; est: dei reges cōmēdat: i q̄ primū
scificatio sonat. Ita deus voluit istū diē in illis
suis operibus s̄ctificare: sed in rege sua que nō
habet vesp̄ā. Neq; enīz vlla creatura ipsa est: vt
etiā ali; in dei vbo: aliter in se cognita faciat ali

Undecimus

en velut diurnā: aliam velut vespertināz noti-
um. De septenarij porro numeri pfectione dici-
quidē plura possunt: sed liber iste iam plicus ē:
percor ne occasione comperta scientiolarū no-
nam leuiter magis q̄ vtiliter iactare velle vi-
amur: habēda est itaq; ratio moderationis at-
grauitatis: ne forte cū de numero multuz lo-
quimur: mensurā z pōdus negligere iudicemur.
hoc itaq; satis sit admonere: q̄ totus ipar p̄m?
numerus ternarius est: totus par quaternari?:
e quibus duob; septenarius constat. Ideo pro
iuuero sepe ponit: sicuti est septies cadet iust?
resurget. i. quotiescunq; ceciderit non peribit.
dō de iniquitatibus sed de tribulationib; ad
militatē perducētib; intelligi voluit. Et se-
pies in die laudabo te: qd̄ alibi alio mō dictū ē:
mp laus ei? in ore meo. Et multa huiusmodi i
uinis auctoritatib; reperiūtur: in quib; septe-
rius numerus vt dixi pro cuiusq; rei vniuersi
te poni solet. Propter hoc eodē sepe numero
signatur spiritus sanct? de quo dñs ait. Docebit
os oēm veritates. Ibi requies dei qua regesci-
r in deo. In toto quippe. i. plena pfectionē re-
quies: i parte at̄ labor. Ideo laboramus q̄dā
e parte scimus: sed cū venerit quod pfectus ē:
quod ex parte est euacuabitur. Hinc est q̄ etias
scripturas istas cū labore rimamur: sancti vero
angeli quorū societati z cōgregationi in hac pe-
grinatione laboriosissima suspiram?: sicut ba-
nt permanendi eternitatē: ita cognoscendi fa-
tatem: z requiescendi felicitatem. Sine dif-
cultate quippe nos adiuvant: quoniā spiritua-
bus motibus puris z liberis non laborant.
De opinione eoz: q̄ angeloz creationē anteri-
rem volūt esse q̄ mundi. Capitulum. xxxij.
Equis autē cōcedat z dicat: non sanctos
angelos esse signatos in eo qd̄ scriptus
est: fiat lux et facta est lux: sed quālibet
ce; tūc primū factā esse corporeas aut opineē
ut doceat: angelos autē prius esse factos: nō tā-
ante firmamentū quod inter aquas z aquas
dictum appellatus est celū: sed ante illud quod
dictum est: in principio fecit deus eclum z terrā
q̄ illud quod dictus est in principio: non ita di-
tum tanq̄ primum hoc factum sit: cum ante fe-
rit angelos: sed quia omnia i sapiētia fecit: qd̄
i verbum eius: z ipsum scriptura principiū no-
minat: sicut ipse in euangelio iudeis querenti
us quis esset: respondit se esse principium nō e-
contrario referam contentiones: maxime quia

hoc me delectat plurimū: q̄ etiam in summo ex-
ordio sancti libri geneseos trinitas cōmendatur.
Cū enim ita dicitur in principio fecit deus celus
z terre; atq; p̄ intelligat fecisse i filio: sicut atte-
stat psalmus vbi legit: q̄ magnificata sunt opa
tua dñe: oia in sapia fecisti cōuenientissime pau-
lo post cōmemorat etiā spiritus sanctus. Luz. n.
dictū esset qualē terram deus p̄m? fecerit: vt
quaz mole; materiamue future constructionis
mūdi celi z terre noie nūcupauerit: subiiciendo
z addēdo: terra autē erat inuisibilis z icōposita:
z tenebre erant sup abyssū mox vt trinitatis cō-
memoratio cōpleret. z spūs inquit dei supere-
bat sup aquas. Proinde vt volet vnusq; acci-
piat abhorētes: quod ita p̄fūdū est: vt ad exer-
citationē legentium a fidei regula non aberran-
tes: plures possit generare sententias: dū tamē
angelos sanctos in sublimibus celi sedibus non
quidē deo coeternos: s; tñ de sua sempiterna et
vera felicitate securos et certos esse nemo am-
bigat. Ad quorū societates pertinere paruulos
suos dñs docens: nō solum illud ait: erūt equa-
les angelis dei: verum ipsi quoq; angeli qua cō-
platione fruuntur ostendit vbi ait: videte ne cō-
temnatis vnum ex his pusillis. Dico enī vobis:
quia angeli eorum in celis semper vident faci-
em patris mei: qui in celis est.

De duabus angelorum societatibus diuersis
atq; disparibus que non incongrue intelligun-
tur lucis z tenebrarum nominibus nuncupa-
te.

Capitulum. xxxij.

Ecceasse autē quosdā āgelos z ibi? mū-
di ima d̄rutos: q̄ eis velut carcer ē v? q̄
ad futurā i die iudicii vltimā d̄natiōez
apls petr? aptissime oñdit dicens q̄ de? angelis
peccatib; nō peccit: s; carcerib; caliginis inferni
detrudēs i iudicio puniēdos tradiderit refuari.
Inē hos q̄ z illos deū vt p̄scia vt ope diuissē q̄
dubitet? Illosq; lucē merito appellari q̄ tradi-
cat? Qñ qdē nos adhuc i fide viuētes: z eoz eq̄-
litate adhuc spantes vtiq; nōdū tenētes: iaz lux
dicti ab aplo sum? Fuisit. n. iqt aliqui tenebras
nūc aut lux in dño. Istos q̄ de p̄iores tenebras
apertissime nuncupari: profecto aduertunt qui
peiores esse eos hominibus infidelibus: siue intel-
ligunt siue credunt. Quapropter z si alia lux in
isto huius libri loco intelligenda est: vbi legimus
dixit deus fiat lux: et alie tenebre signate sūt in
eo quod scriptum est: diuisit deus inter luce; et
tenebras: nos tamē istas duas angelicas socie-

Liber

tates vnam fruentem deo: alteram tumentem
supbie typo: vna cui dicis adorare euz oēs ange
li eius: aliā cui? pnceps dicitur hec oīa tibi dabo si
pstratus adoraueris me: vnam dei sancto amo
re flagrantē: alteraz proprie celsitudinis imūdo
amore fumantē: z qm̄ sicut scriptū est: deus sup
bis resistit: humilibus autē dat grām. Illam in ce
lis celoz habitantē: istā inde delectaz in hoc infi
mo aereo celo tumultuantē. Illam illuminosa
pietate tranquillā: istam tenebrosis cupiditatibus
turbulentā: Illā dei nutu clemēter subueniētē:
iuste vlciscentē: istā suo fastu dñandi z nocēdi li
bidine exstuantē. Illā vt quantuz vult cōsulat
dei bonitatis ministrā: istā ne quātū vult noceat
dei ptāte frenatā. Illaz huic illudentē vt nolēs
prosit psecutōibus suis: bāc illi inuidentē cū pe
grios colligit suos. Nos ergo has duas societas
angelicas inter se dispares atq; contrarias:
vnā z natura bonā z volūtate rectā: aliā ve
ro natura bonā sed voluntate peruersā alijs ma
nifestioribus diuinā scripturaruz testimonijs
declaratas quod etiam in hoc libro cui nomen ē
genesis lucis tenebraruzq; vocabulis signatas
existimauimus: etiā si aliud sensit hoc loco forte
q scripsit: nō est inutiliter obscuritas hui? ptracta
ta snie: quia z si voluntatē auctoris libribus in
dagare nequimus: a regula tñ fidei que palias
eiusdē auctoritatis sacras litteras satis fidelib?
nota est: nō aberrauimus. Et si enī corpalia hec
cōmemorata sūt opera dei: habēt proculdubio
nōnullam similitudinē spūalium: p̄m quod dicit
apostolus. Omnes enī vos filij lucis estis z filij
diei: nō fumus noctis neq; tenebrarū. Si autē
hoc sensit etiā ille qui scripsit ad pfectionē dispu
tationis finē nostra peruenit intētio: vt hō dei tā
eximie diuineq; sapientie: imo per cū spūs dei
cōmemorandis operib? dei que oīa sexto die di
cit esse perfecta: nullomō angelos pretermisisse
credat: siue in pncipio: qz primo fecit: siue qd cō
uenienti? intelligitur: in principio qz in vbo vni
genito fecit: scriptū sit: in principio fecit deus ce
lum z terrā: quib? nominib? vniuersalis ē signa
ta creatura: vel spūalis z corporalis quod ē cre
dibilis: vel magne due mundi partes: quibus
omnia que creata sunt continētur: vt primitus
eam totaz proponeret: ac deinde partes eius se
cūdam mysticū dierum numeruz exequeretur.
De eo qd quidā putāt in conditiōe firmamētū
aquare discretarum noīe angelos signatos z q
quidā aquas existimāt no creatas. Cap. xxiii.

Quanquā nōnulli putauerunt aquaruz
noīe signatos quodā mō populos ange
lorū: z hoc esse qd dictū est. Fiat firma
mentū inter aquā z aquam: vt supra firmamen
tū angeli intelligant: infra vero vel aque iste vi
sibiles: vel maloruz angelorū multitudo vel oī
um hominū gētes. Quod si ita est: nō illic appar
ret vbi facti sunt angeli: s; vbi discreti. Quāuis
z aquas quod peruersissime atq; impie vanita
tis est negēt qdē factas a deo: qm̄ nūsq; scriptū
ē: dixit deus fiant aque. Qd possunt simili vani
tate etiā de terra dicere. Nūsq; enī legit. Dixit
deus fiat terra. Sed inquit: scriptū est: in pnci
pio fecit deus celū z terram. illic ergo z aqua in
telligēda est. Vno enī noīe vtrūq; cōprehensuz
est. Nā ipsius ē mare sicut in psalmo legit: z ipse
fecit illud: z aridā manus eius sinxerūt. Sed bi
qui in noīe aquarū que super celos sūt: angelos
intelligi volūt: ponderibus elemētōrū mouent:
z ide o nō putāt aquarū fluidam grauēq; natu
ram in supioribus mundi locis potuisse cōstitui
Qui secundum rationes suas si ipsi boiem face
re potuissēt: non ei pituitā quod grece plegma
dicitur: z tanq; in elementis corporis nri aqua
rū vicem obtrinet: in capite ponerēt. Ibi enī se
des est plegmatis: secūdam dei opus vtrūq; ap
tissime: secundū istoz autem coniecturā taz ab
surde: vt si hoc nesciremus: z in hoc libro similiter
scriptum esset: q; deus humore fluidū z frigidū
ac per hoc grauez: in superiore oibus ceteris hu
mani corporis parte posuerit: isti trutinatores ele
mentorum nequaq; crederent. Et si auctoritati
eiusdē scripture subditi essent: aliquid aliū ex
hoc intelligendum esse censerent. Sed quoniā
si diligenter singula scrutemur atq; tractemus
que in illo diuino libro de cōstitutione mūdi scri
pta sunt: z multa dicenda: z a proposito instituti
operis longe digrediendū est: iamq; de duabus
istis diuersis inter se atq; cōtrarijs societatibus
angelorum: in quib? sunt quedam exordia dua
rum etiam in rebus humanis ciuitatum: de quib
bus deinceps dicere institui: quantum satis es
se visum est disputauimus: hunc quoq; librum
aliquando claudamus.

Aurelij augustini dī ciuitate dī lib duodecim^o
De vna bonorū angelorūq; natura. Cap. i.

Atequam de institu
tione hoīs dicam: vbi duarum ciui
taturū q̄rū ad rōnaliū mortalūq; ge

Duodecimus

aus attinet: appebit exort^o: sic supiore libro ap-
puisse in angelis iam videt^r: prius mihi qdaz de
ipsis angelis video eē dicenda: quib⁹ demōstre-
tur quārum a nobis potest: q̄ nō inconueniēs
neq; incongrua dicat^r eē hominib⁹ angelisq; so-
cietas: vt nō quattuor: due. s. angeloz totidē
q; hominū sed due poti⁹ ciuitates hoc ē societa-
tes merito esse dicant^r: vna in bōis: altera i ma-
lis nō solū angelis verū etiā in hominibus con-
sistite. Angeloz bonoz p⁹ maloz inter se con-
trarios appetit⁹: nō naturis principijsq; diuer-
sis: cū deus omnium substantiaz bonus auctor
et cōditor: vtrosq; creauerit: sed volūtati bus et
cupiditatib⁹ extitisse dubitare fas non ē: dum
alii constantes in cōmuni oibus bono quod ipse
illis deus ē: atq; in eius eternitate: veritate: ca-
ritate persistunt. Alii sua ptate poti⁹ delectati:
velut suū bonū sibi ipsi eēt: a supiore cōmuni
omnium beatifico bono ad propria deflexerūt
et habētes elationis fastū pro excellentissima
eternitate: vanitatis aſtutia pro certissima vi-
tate: studia partiū pro indiuidua caritate: sup-
bi fallaces inuidi effecti sūt. Beatitudinis igit^r
illoz eā est adherere deo: quocirca istoz mise-
rie cā ex cōtrario ē intelligēda: qd ē nō adbere
deo. Quāobrez si cū querit^r quare illi beati
sint recte respondet^r: qz adherent deo. Et cum
q̄rit^r: cur isti sunt miseri: recte respondet^r: qz nō
adherēt deo. Nō ē creature rōnalis vltimel-
ctualis bonus quo beata sit: nisi de⁹. Ita q̄uis
nō omnis beata possit eē creatura: neq; n. hoc
munus adipiscitur: aut capiūt fere: ligna: saxa
et si quid huiusmodi ē: ea tñ que potest: nō ex se
ipsa pōt: qz ex nihilo creata ē: sed ex illo a quo
creata est. Hoc. n. adepro beata ē: quo amisso
misera ē. Ille vō q nō alio sed seipso beatus est:
ideo miser nō pōt esse: quia non se potest amit-
tere. Dicim⁹ itaq; imutabile bonū non esse: nisi
vnū verū deū beatū: ea vero que fecit bona q
dē esse q ab illo: verū tamē mutabilia: q nō de
illo sed de nihilo facta sūt. Quāquā ergo sum-
ma non sint qbus ē de⁹ maius bonū: magna sūt
tñ ea mutabilia bōa: que adherere possunt: vt
beata sint imutabili bono: quod vsq; adeo bo-
num est eoz: vt sine illo misera necesse esse sit.
Nec ideo cetera hac creature vniuersitate me-
liora sunt: qz misera eē nō possunt: neq; eni me-
bra cetera corporis nostri ideo dicendū ē ocul⁹
eē meliora: qz cetera eē nō possunt. Sicut at me-
lior ē natura sentiens et cū dolet: q lapis qui do-

lere nullo mō pōt: ita rōnalis natura prestanti-
or ē etiā misera: q̄ illa que rationis vel sensus
ē expers: et ideo in eam non cadit miseria. Qd
cū ita sit: huic nature que i tāta excellētia crea-
ta ē: vt licet sit ipsa mutabilis: inherendo tñ icō-
mutabili bono. i. sūmo deo beatitudinē conseq̄-
tur: nec expleat indigētia suaz: nisi vtq; beata
sit: ei q; explede non sufficiat nisi de⁹: profecto
nō illic adherere vitii ē: omne aut vitii natu-
re nocet: ac phoc cōtra naturā est. Ab illa igit^r
q adheret deo: nō natura differt ista: sed vitio:
quo tñ vitio ē valde magna multūq; laudabi-
lis ostenditur ipsa natura. Cui⁹ n. recte vitupe-
ratur vitii: proculdubio natura laudat^r. Nam
recta vitij vituperatio est: q illo debonestat^r
natura laudabilis. Sic ergo cum vitii oculo
dicitur cecitas: id osēdit q ad naturā oculo
pertinet visus: et cū vitii aurii dicit^r surditas:
ad earū naturā pertinere demōstrat^r auditus.
Ita cū vitii creature angelice dicit^r: q nō ad-
beret deo hinc apertissime declaratur ei⁹ natu-
re: vt deo adhereat cōuenire. Quā porro ma-
gna sit laus adherere deo: vt ei viuat: inde sa-
piat: illo gaudeat: tantoq; bono sine morte: sine
errore: sine molestia perfruat^r: quis cogitare vi-
gne possit aut eloqui^r. Quapropter etiā vitio
malorum angeloz quo nō adherent deo: quo-
niam omne vitii nature nocet: satis manifesta-
tur deū tam bonā eoz creasse naturam: cui no-
xium sit non esse cum deo.

¶ Nulla: eēntiā deo eē cōtrariā: qz ab eo q sū-
me ē et semper est: hoc totū videtur diuersum
eē quod non est.

Capitulum. iij.

Ita dicta sunt ne quis q̄ cū de angelis
apostaticis loquimur: existet eos aliā
vel ex alio p̄cipio habere potuisse na-
turam: nec eorum nature auctorem deū. Cui⁹
erroris impietate tanto q̄q; carebit expediti⁹
et facilius: quanto perspicacius intelligere po-
tuerit: quod per angelū dixit de⁹ quādo moy-
sen mittebat ad filios israel: ego sum qui sum.
Cum. n. deus summa eēntia sit: hoc ē sūme sit:
et ideo imutabilis sit: reb⁹ quas ex nihilo creauit
eē dedit: sed nō sūme eē: sicut ipse ē: et alijs de-
dit esse amplius alijs min⁹: atq; ita naturas es-
sentiarū ordinauit. Sicut. n. ab eo q est sapere
vocatur sapientia: sic ab eo q est esse vocatur
essentia: nouo quidez nomine quo vsi veteres
non sūt latini sermonis auctores: s; iam nostris
temporibus vsitato: ne deesset etia lingue no-

Liber

stre quod greci appellant *yslam*. Hoc eni verbum e verbo expressum est vt diceretur essentia. Ac per hoc ei nature que summe e: qua faciente sunt quecuq; sunt: contraria natura non est: nisi que non est. Si quippe quod est non esse contrarium est. Et propterea deo. i. summe eentie et auctori omnium qualicumq; essentiarum: essentia nulla contraria est.

De inimicis dei non per naturam sed per contrariam voluntatem: que cum ipsis nocet bene vtiq; creature nocet: quia vitium si non nocet non est. Capitulum. iij.

Dicuntur autem in scripturis inimici dei quod non natura sed vitijs aduersantur eius imperio: nibil ei valentes nocere sibi. Inimici enim sunt resistendi voluntate: non potestate ledendi. Deus namq; mutabilis e et omni modo incorruptibilis. Idcirco vitium quo resistunt deo: qui eius appellantur inimici: non e deo sed ipsis malum: neq; hoc ob aliud nisi qz corru pit in eis nature bonu. Natura igit contraria non e deo: sed vitium: qz quod malu est contrariu e bono. Quis autem neget deum summe bonu? Uti uero aut contrariu e deo: tanq; malu bono. Porro aut bonu e: et natura qua vitiat: vnde et huic bono vtiq; contrariu e. Sed deo tantu modo tanq; bono malu: nature vero qua vitiat non tantu malu sed etia noxiu. Nulla quippe mala deo noxia: sed mutabilib; corruptibilibusq; naturis bonis tamen ipsorum quoq; testimonio vicioz. Si enim bone non essent: eis vitia nocere non possent. Nam qd eis nocedo faciunt: nisi adimunt integritate: pulchritudine: salute: virtutem: et qd boni nature per vitium strahitur minui consuevit? Quod si oino desit nibil boni adimedo non nocet: ac pro hoc nec vitium e. Nam e vitium: et non nocere non potest: vnde colligitur quauis non possit vitium nocere incommutabili bono: non tamen posse nocere nisi bono: quia non uest nisi nocet. Hoc etia isto modo dici pot vitium esse nec summo posse bono: nec nisi i aliquo bono. Sola ergo bona alicubi esse possunt: sola mala nusquam: quoniam et ille que ex male voluntatis vitio vitiata sunt inquantu vitiata sunt male sunt. inquantu autem nature sunt bone sunt. Et cum i penis e natura vitiosa: excepto eo q natura e: etia hoc ibi bonu est q impunita non est. Hoc enim est iustum: et omne iustum proculdubio bonum. Non enim quisquam de vitijs naturalibus: sed de voluntarijs penas luit. Nam etiam q vitium consuetudine ni

moue progressu roboratur velut naturaliter inoleuit: a voluntate sumpsit exordium. De vitijs quippe nunc loquimur ei nature cui mens est capax: intelligibilis lucis: qua discernitur iustum ab iniusto.

De natura irrationalium aut vita carentium: que in suo genere atq; ordine ab vniuersitatis decore non discrepat. Capitulum. iij.

Eterum vitia pecorum et arboru aliarumq; reru mutabilium atq; mortalium vel intellectu vel sensu vel vita oino carentiu: quibus eoru dissolubilis natura corru pitur: danabilia putare ridiculu e: cum iste creature eum modum nutu creatoris acceperint: vt cedendo ac succedendo peragant ifirma pulchritudinem temporum in genere suo: istius mundi partibus congruentem. Neq; enim celestib; fuerat terrena coequanda: aut ideo vniuersitati deesse ista debuerunt: quoniam sunt illa meliora. Cum ergo i his locis vbi talia esse competebar: alijs alia deficientibus oriuntur: et succumbunt minora maioribus: et i qualitates superantium superata vertunt: rerum est ordo transuersus. Cuius ordinis decus nos propterea non delectat: quoniam partem pro conditoe nostre mortalitatis itexti: vniuersum cui particule q nos offedunt satis apte deceterq; conueniunt: sentire non possumus. Unde nobis in quibus eas contemplari minus idonei sumus: rectissime credenda precipitur prouidentia conditoris: ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere vanitate humane temeritatis audeamus. Quanquam et vitia rerum terrenarum non voluntaria neq; penalia: naturas ipsas quarum nulla omnino est cuius non sit auctor et conditor deus: si prudenter attendamus eadem ratione commendant: quia et in eis hoc nobis per vitium tolli displicet: quod in natura placet: nisi quia hominibus etiam ipse nature plerunq; displicent: cum eis fiunt noxie: non considerantibus sed vtilitatem suam: sicut illa animalia quoru abundantia egyptiorum superbia vapulauit. Sed isto modo possunt ipsi et solem vituperare: quoniam quidam peccantes vel debita non reddentes poni a iudicibus iubentur ad solem. Non itaq; ex commodo vel incommodo nostro s; p seipsa considerata natura dat artificis suo gloriā. Sic e et natura ignis et ini sine vlla dubitatioe laudabilis: quia dānatis ipsis futura penalis. Quidem est igne flammate vigere at

Duodecimus

Lucēte pulchrius. Quid tale faciente: curate: coquēte vitilius: quāuis eo nihil sit vrēre mole- stius. Idē igitur ipse penaliter appositus perni- tiosus est: qui conueniēter adhibitus comodissimus inuenitur. Nam eius i vniuerso mūdo vtilitates verbis explicare quis possit. Nec audiēdi sunt qui laudāt igne lucē: ardore aut vituperāt vi- delicet nō ex sui natura: sed ex suo cōmodo vel icōmodo. Videre eiz volūt: ardere nolūt. Sed paz attēdūt: eā ipsam lucē que certe vllis pla- cet: oculis infirmis per inconueniētiā nocere: z in illo ardore qui eis displicet: nonnulla anima lia per inconuenientiam salubriter viuere.

De in omni natura specie ac modo laudabilis sit creator. Capitulum. v.

Nature igitur oēs qm sunt: z ideo habēt modū suū: speciem suā: z quādā secū pa- cē suā: profecto bone sūt. Et cū ibi sūt vbi esse p nature ordinē debēt: quātū acceperūt suū esse custodiūt: z que semper esse non acceperūt: pro- pū casu motuq; rez quibus creatoris legi sub- dūtur: i melius deteriusue mutātur: i eū diuina prouidētia tēdētes exitū. quē ratio gubernāde vniuersitatis includit: ita vt hec tanta corruptio quāta vsq; ad iterū naturas mutabiles morta- lesq; perducit: sic faciat nō esse quod erat: vt nō ide fiat cōsequēter quod esse debebat. Que cuz ita sint: deus qui sūme est: atq; ob hoc ab illo fa- cta est ois essentia: que nō sūme est: quia neq; il- lie qualis esse deberet que de nihilo facta nō eēt neq; vllō modo esse posset: si ab illo facta nō eēt nec vllōz vitiorū offensione vituperādus: sed oīuz naturaz cōsideratione laudāndus est.

Que causa sit beatitudinis angeloz bonoz: z que causa sit miserie angeloz maloz. Ca. vi.

Proinde causa beatitudinis angeloz bo- noz ea verissima reperitur: q; ei adhe- rēt qui sūme est. Cū vero causa miserie maloz angeloz queritur: ea merito occurrit: q; ab illo qui sūme est auersū ad seipsos auersi sūt: qui nō sūme sūt: z hoc vitiiū quid aliud q̄ super- bia nūcupat. Initiū quippe ois peccati super- bia. Noluerūt ergo ad illuz custodire fortitudi- nē suā: z qui magis essent: si ei qui sūme est adhe- rerēt: se illi preferēdo id quod minus est pretule- rūt. Dic primus defectus z prima iopia: primū- q; vitiiū eius nature que ita creata est: vt nec sū- me esset: z tñ ad beatitudinē habēdā eo qui sū- me est frui posset: a quo auersa: nō quidez nulla sz tamen minus esset: atq; ob hoc misera fieret.

Huius porro male volūtatē causa efficiēs si q; ratur nihil inuenitur. Quid est eiz quod facit vo- lūtatē malā cū ipsa faciat opus malū. Ac p hoc mala volūtas efficiēs est operis mali: male aut volūtatē efficiēs nihil est. Qm si res aliqua est: aut habet aut nō habet aliquā volūtatē. Si ha- bet: aut bonā profecto habet aut malā. Si bo- nā: quis ita desipiat: vt dicat: q; bona voluntas faciat volūtatē malā. Erit enī si ita est bona volūtas causa peccati: quo absurdus putari ni- hil potest. Si autem res ista que putatur facere voluntatem malā: ipsa quoque habet volun- tatem malā: etiam eam que fecerit res conse- quenter interrogo: Atque vt sit aliquis inquire- dimodus causam prime voluntatis male inqui- ro. Non est enim prima voluntas mala: quam nulla facit voluntas etiam mala: sed illa prima est quam nulla facit. Nam si precessit a qua fie- ret: illa prior est que alteram fecit. Si responde- atur q; eam nulla res fecerit: z ideo semper fu- erit: quero vtrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit: omnino nō fuit. Si autē in aliqua: vitia bat eam et corrumpebat: eratque il- linoria: ac per hoc bono priuabat. Et ideo i ma- la natura voluntas mala esse non poterat: sed in bono mutabili tamen cui vitium hoc posset no- cere. Si enim non nocuit: non vtique vitium fu- it: ac per hoc nec voluntas mala fuisse dicenda est. Porro si nocuit: bonus auferendo vel minu- endo vtique nocuit. Non igitur esse potuit sem- pterna voluntas mala in ea re: in qua bonum naturale precesserat: quod mala voluntas no- cendo possit adimere. Si ergo non erat sem- pterna: quis eam fecerit quero. Restat vt dica- tur: q; ea res fecerit malā voluntatem: in qua nulla voluntas fuit. Hec vtrum superior sit re- quiro: an inferior: an equalis. Sed si superior vtique melior. Quomodo ergo nullius: ac non po- tius bone voluntatis. Hoc idē profecto z equo- lis si fuerit: dici potest. Duo quippe q̄dū sūt pa- riter voluntatis bone: non facit alter i altero vo- luntatem malā. Relinquitur vt inferior res cui nulla voluntas est: fecerit angelice nature que prima peccauit voluntatem malā. Sed etiam res ipsa quecunque est inferior vsque ad infimam terram: quoniam natura et essentia est proculdubio bona est: habens modum et speci- em suam in genere atque ordine suo. Quo- modo ergo res bona efficiēs est voluntatis male. Quomodo inquam bonum est causa

malis? Cū eis se volūtas relicto superiore ad inferiora conuertitur: efficitur mala. Nō quia malus est quo se conuertit: sed quia peruersa est ipsa conuersio. Idcirco nō res inferior voluntatē malā fecit: sed quia res inferiorē prauē atq; inordinate ipsa que facta est appetiuit. Si eis aliqui duo equaliter affecti i aīo et corpore videāt vnus corporis pulchritudinē: qua visa vnus eorū ad illicite fruēdū moueatur: alter i volūtate pudica stabilis perseueret: quid putamus esse causē vt i illo fiat: i illo nō fiat volūtas mala: quā illa res fecit i qua facta est? Neq; eis pulchritudo illa corporis eā nō fecit i ambobus: quādo quidē ambobus nō disparriliter occurrit aspectibus. An caro inuētis i causa est? Cur nō et illius? An vero et aīus? Cur non vtriusq;? Ambos eis et aīo et corpore equaliter affectos fuisse prediximus. An dicēdū est alter eorū occulta maligni spiritus suggestionē tēptatū: quasi nō eidē suggestioni et qualicūq; suasioni propria volūtate cōsenserit? Hāc igitur cōsensionē: hāc malā quā male suadēti adhibuit volūtate: que i eores fecerit querimus. Nam vt hoc quoq; impedimētū ab ista questione tollatur: si eadē tēptatiōe ambo tētentur: et vnus ei cedat atq; cōsentiāt: alter vero idē qui fuerit perseueret: qd aliud apparet: nisi vnū voluisse alterz noluisse a castitate deficere? Unde nisi propria volūtate: vbi eadē fuerat i vtroq; corporis et animi affectio? Ambobus oculis pariter visa ē eadē pulchritudo: ambobus pariter insitit occulta tēptatio. p. priā igitur i vno eorū volūtate malā que res fecerit scire volētibus si bene itueātur: nihil occurrit. Si eis dixerimus: qd ipse eā fecerit: quid erat ipse ante volūtate malā nisi natura bona: cuius auctor bonus deus qui est icōmutabile bonus? Qui ergo dicit eū qui cōsensit: tēptatū atq; suadētū: cui nō cōsensit alius ad illicite vtēdū pulchro corpore quod vidēdū ambobus pariter affuit: cū ante illā visionē ac tēptationē similes ambo aīo et corpore fuerit: ipsuz sibi fecisse volūtatem malā: qui vtiq; bonus ante volūtate malā fuerit: querat cur eā fecerit: vtrū quia natura ē: an quia ex nihilo facta est: et inueniet volūtate malā nō ex eo esse icipere quia natura est: sed ex eo qd de nihilo facta natura est. Nam si natura causa est volūtatis male: quid aliud cogimur dicere: nisi a bono fieri malū: et bonū esse causā mali: si quidē a natura bona fiat volūtas mala? Quod vnde fieri potest: vt natura bona quāuis mutabilis anteq; habeat volūtate malā faciat aliquid

malis: hoc est ipsam voluntatem malam? Causam efficientem male voluntatis nō esse querendam. Capitulum. vii.

Nemo igitur querat efficiēte causā male voluntatis. Nō enī est efficiēs: sed deficiens: qz nec illa effectio sed defectio. Deficere namq; ab eo quod sūme est ad id quod minus est: hoc est icipere habere volūtate malā. Causas poro defectiōnū istaz cū efficiētes nō sint: vt dixi: sed deficiētes velle inuenire tale est: ac si quisq; vellet videre tenebras vel audire silentiū. Quod tamen vtrūq; nobis notum est: neq; illud nisi per oculos: neque hoc nisi per aures: non sane in specie sed in speciei priuatione. Nemo ergo ex me scire querat: quod me nescire scio. nisi forte vt nescire discat: quod sciri nō posse sciendū est. Ea quippe que non in specie sed in eius priuatione sciuntur: si dici aut intelligi potest: quodāmodo nesciendo sciuntur vt sciendo nesciantur. Cum enim acies etiā oculi corporalis currit p. species corporales: nusq; tenebras videt: nisi vbi ceperit non videre. Ita etiā non ad alium aliquem sensum: sed ad solas aures pertinet sentire silentiū: quod tamen nullo modo nisi non audiendo sentitur. Sic species intelligibiles mens quidem nostra intelligendo conspiciat: sed vbi deficiunt nesciendo condiscit. Delicta enim quis intelligit? Hoc scio: naturā dei nūq; nusq; nulla ex parte deficere: et ea posse deficere que ex nihilo facta sunt. Que tamē quanto magis sunt: et bona faciunt: tunc eis aliquid faciūt cū causas habēt efficiētes: i quantū aut deficiūt: et ex hoc mala faciūt: quid eis tunc faciunt nisi vana: Causas habent deficientes.

De amore peruerso quo volūtas ab imutabili bono ad bonū mutabile deficit. Capitulum. viii. **T**em scio in quo fit mala voluntas id i eo fieri quod si nollit non fieret: et ideo non necessarios sed voluntarios et effectus iusta pena consequitur. Deficitur enim nō ad mala sed males: id est nō ad malas naturas: s; ideo male quia contra ordinem naturarum ab eo quod summe est ad id quod minus est. Neq; enim auri vitium est auaritia vel cupiditas: sed hominis peruersē amantis aurum iusticia vere licta: que icomparabiliter auro debuit apponi. Nec luxuria ē vitium pulchroz suauitq; corporis sed aīe peruersē amātis corporeas voluptates: neglecta tēperātia qua rebus spūaliter pulchrioribus et icorruptibilis suauitq; coaptantur. Ne

Duodecimus

facta ita virtus est laudis humane: sed aie puerse
amatis laudari ab hoib⁹ spzeto testimonio con-
fietie. Nec superbia virtus est dantis ptate: vel
etia ipsi⁹ ptatis: s3 aie puerse amatis ptate suaz:
potetionis iusticia crepta. Ac p hoc qui puerse
amat cuiuslibet nature bonu: etia3 si ad piseat:
ipse fit i bono malus: 7 miser meliore priuatus.
¶ An sci angeli que hit creatorē nature: eūde3
beant bone voluntatis auctorem p spū scū i eis
caritate diffusa semper fuisse existimāt. La. ix.

C Um ergo male voluntatis efficiēs natu-
ralis: vel si dici potest essentialis nulla
sit causa: ab ipsa quippe icipit spiritus
mutabiliū malū quo minuit atq3 depriuat na-
ture bonū: nec talē volūtate facit: nisi defectio
qua deserit dō: cuius defectiois etiā causa vti-
q3 deficit: si iterimus nullā esse efficiētē causā
etiā volūtatis bone: cauēdū est ne volūtas bo-
na bonoz angeloz non facta sed deo coeterna
esse credat. Cū enim ipsi facti sunt quomodo il-
la nō esse facta dicet? Porro q3 facta est: vtrū
cū ipsis facta est: an sine illa fuerit prius? Sed
si cū ipsis: nō dubium q3 ab illo facta sit a quo 7
ipsi: simulq3 vt facti sunt eia quo facti sunt amo-
re cū quo facti sunt adbeferūt. Eoz sunt isti ab
illoz societate discreti: q3 illi i eadē bona volūta-
te mīserūt: isti ab ea deficiēdo mutati sūt mala
scilicet volūtate: hoc ipso q3 a bono defecerūt: a
quo nō defecissent: si vtrq3 nolissent. Si aut bo-
ni angeli fuerūt prius sine bona volūtate: eāq3
i seipsis deo nō operāte fecerūt: ergo meliores
a seipsis q3 ab illo facti sunt. Absit. Quid enim
erāt sine bona voluntate nisi mali? Aut si ppter
ea nō mali: q3 nec mala volūtas eis merat: neq3
eis ab ea quaz nōdū ceperāt habere defecerāt:
certe nōdū tales: nōdū tā boni q3 esse euz bona
volūtate ceperūt. Aut si non potuerūt seipsos
facere meliores q3 eos ille fecerat: quo nemo
melius quicq3 facit: pfecto 7 bonā volūtatē
qua meliores essent: nisi operāte adiutorio crea-
toris habere nō possent. Et cū id egit eoz volū-
tas bona: vt nō ad seipsos q3 minus erant: sed ad
illū q3 sūme ē ouerterent eiq3 adberētes magis
essent eiusq3 participatōe sapienter brēq3 vine-
rēt: q3 aliud onidit nisi volūtate quālibet bonaz
lope fuisse i solo desiderio remāsurā: nisi ille qui
bonā naturā ex nīlo sui capax fecerat: ex se
ipso faceret iplēdo meliore prius faciēs excitā-
do audiorē? Nā 7 hoc discutiedū ē: si boni ā ge-
li ipsi se fecerūt volūtate bonā: vtrū aliqua eaz

an nulla voluntate fecerūt: si nulla: vtrūq3 nec fe-
cerūt: si aliqua: vtrum mala an bona. Si mala
quomodo potuit esse mala voluntas bone volū-
tatis effectrix? Si bona: iam ergo habebāt. Et
istam quis fecerat nisi ille qui eos cum bona vo-
luntate: id est cum amore casto quo illi adbere-
rent creauit: simul in eis 7 condens naturam et
largiens gratiam? Unde sine bona voluntate
hoc est di amore: nunq3 sanctos angelos fuisse
credendum est. Isti autem quicum boni creati
essent: tamen mali sunt: mala propria volunta-
te quam bona natura non fecit: nisi cum a bono
sponte defecit: vt mali causa non sit bonum: sed
defectus a bono: aut minore acceperūt amoris
diuini gratiā q3 illi qui i eadē persisterūt: aut si
vtrq3 boni equaliter creati sunt: istis mala vo-
lūtate cadētibz: illi amplius adiuti ad eā bea-
titudinis plenitudinem vnde se nunq3 casuros
certissimi fierēt peruenērūt: sicut iā etiā i libro
quē sequitur ille tractauimus. Cōfiteūdo est igitur
cū debita laude creatoris: nō ad solos scōs
boiēs pertinere: verū etiam de sanctis angelis
posse dici: q3 caritas dei diffusa sit i eis per spi-
ritum sanctū qui datus est eis: nec tācū boiū: sed
primitus precipueq3 angeloz bonū esse quod
scriptū est: mibi aut adberere deo bonū ē. Hoc
bonū quibus cōmune est: habet 7 cū illo cui ad-
beret 7 iter se societate sanctā: 7 sūt vna ciuitas
dei: eadēq3 viuū sacrificiū eius viuūq3 tēplum
eius. Cuius pars que cū gēda i mortalibus an-
gelis ex mortalibus hoibz aggregatur: 7 nunc
mortaliter peregrinatur i terris: vel i eis q3 mor-
te obierūt secretis aiaz receptaculis sedibusq3
requiescit: eodē deo creatē quē admodū exorta
sit: sicut de angelis dictū est iā video esse dicen-
dum. Ex vno quippe boie quē deus primū cōdi-
dit: genus humanū sumpsit exordiu: fm sancte
scripture fidē: quē mirabilē auctoritāē nō ime-
rito habet i orbe terrarū atq3 i oibz gentibus:
quas sibi esse credituras inter cetera vera que
dixit vera diuinitate predixit. Omittamus igitur
coniecturas hominum nescientūz quid lo-
quantur de natura vel institutione generis hu-
mani. Illi namq3 sicut de ipso mūdo crediderūt
semper fuisse homines opinantur. Unde ait et
apuleius cum hoc animantium genus describe-
ret sigillatim inquit mortales cuncti: tamen vnt
uerso genere perpetui. Et cum illis dictus fue-
rit: si semper fuit humanum genus quo naz mo-
do verum eoz loquatur hūtozia: narrans que

Liber

fuerint quarūcūq; rex iuētores: qui primi libe-
raliū disciplinaz aliarūq; artū institutores: vel
a quibus: primū illa vel illa regio parsq; terraz
illa atq; illa isula icoli cepit. Respōdet dilu-
uio z flagrationibus per certa iternalla tēpo-
rū nō quidē oīa: sed plurima terraz ita vastari:
vt redigātur hoies ad exiguā paucitatē: ex quo
rū progenie rursus multitudo pristina reparet:
ac si identidem reparari z institui quasi prima re-
stituantur: potius que fuerant illis nimis vasti-
tationibus interrupta z extincta. Ceterum homi-
nem nisi ex homine existere omnino non posse.
Dicunt autem: quod putant non quod sciunt.

De falsitate eius historie que multa milia an-
nozum preteritis temporibus ascribit. Cap. x.

Allūt etiā eos quedā mēdacissime lit-
tere: quas perhibēt i historia tēpoz ml-
ta annoz milia cōtinere cū ex litteris sa-
cris ab institutōe hoīs nōdū cōpleta annoz sex
milia cōputemus. Unē multa disputē quē ad-
modū illaz litteraz i quibus lōge plura annoz
milia referūtur vanitas refellatur: z nulla i illis
reihus idonea reperiat auctoritas: illa epi-
stola alexātri magni ad olympiadē matrē suaz
quā scripsit: narrationez cuiusdā egyptij sacer-
dotis insinuas: quā protulit ex litteris que sacre
apud illos habētur: cōtinet etiā regna que greca
quoq; nouit historia. In quibus regnū assyrioz
i eadē epistola alexātri quicq; milia excedit an-
noz: i greca vero historia mille ferme z trecētoz
habet ab ipsius belli principatu: quē regē z ille
egyptius i eisdē regni ponit exordio: perfaruz
aut z macedonū iperū vsq; ad ipsuz alexādrū
cui loquebatur: plusq; octo annoz milia ille cō-
stituit: cū apud grecos macedonū vsq; ad mor-
tē alexātri quadrigēti octogita quicq; reperia-
tur: persaz vero donec ipsius alexātri victoria
finiretur: ducēti z trigitatres cōputētur. Lōge
itaq; bi numeri annoz illis egyptijs sunt mino-
res: nec eis etiā si ter tātū cōputarent ēqrētur.
Perhibētur. n. egyptij quōdā tā breues annos
habuisse: vt quaternis mēsis finirentur. Unē
annus plenior z verior qualis nūc z nobis z illis
est: tres eoz annos cōpletebat antiquos. Sed
nec sic quidē vt dixi: greca egyptie numero tē-
porū cōcordat historia. Et ideo grece poti⁹ fides
habēda est: quia veritatē non excedit annoz: q
litteris nostris que vere sacre sunt continetur.
Porro si hec epistola alexātri que maxime ino-
ruit: nullū abhorret īspaciū tēporum a proba-

bili fide rez: q̄to minus credēdū est illis litteris
quas plenas fabulosas velut antiquitatibus p̄-
ferre voluerūt: cōtra auctoritatē notissimoz di-
uinorūq; libroz q̄ totū orbe sibi creditur eē p̄di-
xit: cui totus orbe sicut ab ea p̄dictū ē credidit:
q̄ vera se narrasse preterita ex his que futura p̄-
nūciauit cū tāta veritate iplētur ostendit.

De his qui hunc quidem mundum non sempi-
ternum putant: sed aut innumerabiles aut eun-
dem vnum certa conclusione seculorūz semper
nasci z resolui opinantur. Capitulum. xj.

Hij vero qui mūdū istū nō existimāt sē-
piternū: siue nō eū solū sed innumerabi-
les opinētur siue solū quidem esse: sed
certis seculorū interuallis innumerabiliter ori-
ri z occidere: necesse est fateantur hominum ge-
nus prius sine hominibus gignētibus extitisse.
Neque enī vt alluuiōibus icēdisq; terraz
quas vbi nō putāt toto proxiū orbe cōtingere:
z ideo paucos hoies ex quibus reparetur mul-
tudo pristina semper remanere contendūt: ita
z bi possunt putare: q̄ aliquid hominuz pereun-
te mundo relinquatur in mundo: sed sicut ipsuz
mundum ex materia sua renasci existimant: ita
i illo ex elemētis eius genus humanū: ac deide
a parētibus pullulare mortaliū sic alioz aialū.

Quid respondendum his qui primam condit-
ionē hoīs tardā esse causantur. Capitulum. xij.

Quod autem respondimus cum de mū-
di origine questio verteretur: eis q̄ no-
lunt credere non eūz semper fuisse sed
esse cepisse: sicut etiam plato apertissime confu-
tetur: q̄uis a nonnullis contra q̄ loquitur: sen-
sisse credatur: hoc etiam de prima hominis con-
ditione responderim: propter eos qui similiter
mouentur: cur homo per innumerabilia atque
infinita retro tempora creatus non sit: tā que se-
ro sit conditus: vt minus q̄ sex milia sint anno-
rum ex quo esse cepisse in sacris litteris inueni-
tur. Si enim breuitas eos offendit temporis: q̄
tam pauci eis videntur anni ex quo institutus
homo in nostris auctoritatibus legitur: conside-
rent nihil esse diuturnum in quo est aliquid ex-
tremum et omnia seculorum spacia definita: ac
si eternitati interminate comparentur: non exi-
gua existimanda esse sed nulla. Ac per hoc si nō
quinque vel sex: verū etiāz sexaginta milia siue
sexcēta: aut sexagesies aut sexcētis milia siue
sexcēta: aut itidem per totides totiens
multiplicaretur hec summa: vbi iam nullum

¶ Duodecimus

numeri nomē haberemus ex quo deus hominē fecit: similiter queri posset cur ante non fecerit. Dei quippe ab hoīs creatione cessatio retrofusa eterna sine initio tāta est: vt si ei offeratur quāta libet magna et ineffabilis numerositas tēporum que tamen sine cōclusa certis spacijs terminat nec saltē tāta videri debeat: quanta si humoīs breuissimā gutta: vnīuerso mari etiam quātus oceanus circūfluit cōparemus: quoniam istoz duozum vnum quidē perexiguū est: alterum incōparabiliter magnū: sed vtrūq; finitū. Illud vero tēporis spaciū quod ab initio aliquo progreditur: et aliquo termino coercetur: magnitudine quantūq; tendatur: cōparatum illi quod initium nō habet: nescio vtrū pro minimo an potius pro nullo deputandū est. Huic enim si a fine vel breuissima sigillatim momēta detrabatur: decrescente numero licet tā ingenti: vt vtabulum non inueniat retrofūm redeundo: tāquam si hominis dies ab illo in quo nūc viuit vsq; ad illū in quo natus est detrabatur: quandoq; id initū illa detractio perducatur. Si autē detrabatur retrofūm ī spacio quod a nullo cepit: rōdio: nō dico sigillatim minuta momenta vel horarū: aut dierū aut mensium aut annoz etiā quantitates: sed tam magna spacia quanta illa ūma comprehendit annozū: que iāz dici a quibet cōputatoribus nō potest: que tū momento tū minutatim detractiōe cōsumitur: et detrahatur hec tanta spacia nō semel atq; iterum sepius vsq; sēper: quid sit: quid agitur: quādo nūq; ad initū quod oīno nullus est puenitur? Quapropter quod nos modo querim? post quinq; milia: quod ampli? excurrit ānozū: possent et posteritā post annozū sexcenties milies eadem curio sitate requirere si intātum hec mortalitas hominū exoriendo et occubendo et iperita pseueraret infirmitas. Potuerunt q; fuerūt ante nos ipsis ecētibus hominis creati tēporibus istam moue et questione. Ipse deniq; primus homo vel potius die vel eodez die postea q; factus est: potuit querere cur nō ante sit factus. Et quādocūq; itea factus esset: nō virescēt alias et alias nūc vel etiā postea istam de initio rerū temporaliz ontrouersiam reperiret.

De reuolūtōe seculoz: quib? certo fine cōcluditur: qdā pbi crediderūt. Cap. xiiij.
Anc autē se philosophi mūdibui non aliter putauerunt posse vel debere dis-

soluere: nisi vt circuitus temporum inducerent quibus eadē semp fuissent: renouata atq; repetita in rerū natura: atq; ita deiceps fore sine cessatione asseueraret: volumina venientū pter euntūq; seculozū siue in mūdo permanente isti circuitus fierent: siue certis interuallis oriens et occidens mūdus eadez semper quasi noua que transacta et ventura sunt exhiberet: Al quo ludi brio prius imortalem aiām etiam cū sapientiaz perceperit liberare nō possunt: euntē sine cessatione ad falsam beatitudinē et ad veraz miseriaz sine cessatione redeūtes. Quomodo enim vera beatitudo est: de cuius nunq; eternitate cōfiditur: dū anima venturā miseriam aut imperitissimā veritate nescit: aut infelicitissima ibeatitudie pertimescit? At si ad miseriaz nunq; vltius reditura ex his ad beatitudinē pergit: fit ergo aliquid noui in tēpore quod finez nō habet temporis: cur nō ergo et mūdus: cur nō et homo factus in mūdo: vt illi nescio qui falsi circuit? a falsis sapientibus fallacibusq; cōperti in sana doctrina tramite recti itineris euidentur? Nam quidāz et illud quod legitur in libro salomonis qui vocat ecclesiastes: quid est quod fuit ipm quod erit: et quid est quod factus est: ipm quod fiet: et non est oē recēs sub sole: nec qsq; loq; et dicit h̄ nouus ē iam fuit in seculis que fuerūt ante nos: propter hos circuitus in eadez redeuntes: et in eadez cuncta reuocantes: dictū intelligi volunt: q; ille aut de his reb? dixit de quibus supius loquebatur hoc est de generationibus alijs eūtibz alijs venientibus. de solis anfractibus: de torrentū lapsibus: aut certe de oīum rerū generibus q; oriuntur atq; occidūt. Fuerunt enī homines ante nos: sunt et nobiscum: erunt et post nos: ita quoq; animantia vel arbusta. Nōstra quoq; ipsa que inusitata nascuntur q;uis inter se diuersa sint: et quedam eozū semel facta narrētur: tamē secundū id q; generaliter miracula et monstra sunt: vtiq; et fuerunt et erunt: nec recens et nouum est vt monstrum sub sole nascatur. Quauis hec verba quidam sic intellexerint: tanq; i predestinatione deliā facta fuisse omnia sapiens ille voluisset intelligi: et ideo nihil recens esse sub sole. Absit autē a recta fide: vt bis salomonis verbis illos circuitus significatos esse credamus: quibus illi putant sic eadem temporum temporalizq; rep; volumina repeti: vt verbi gratia sic ī isto seculo plato pbs ī vrbē atheniēsi: et ea schola q; acadēmica dicta ē discipulos vocat: ita per

Liber

innumerabilia retro secula multū prolixis qdē
internallis sed tñ certis z idē plato z eadē ciui-
tas: eadēq; schola isdemq; discipuli repetiti: z p
innumerabilia deinde secula repēdī sint. Absit
inquā vt nos ista credamus. Semel enīz christi
mortuus est pro peccatis nostris: surgens autē
a mortuis iā nō morit: z mors ei vltra nō dñabi-
tur: z nos post resurrectionē semp cum dño eri-
mus: cui modo dicimus qđ sacer admonet psal-
mus. Tu dñe seruabis nos z custodies nos a ge-
neratiōe hac in eternū. Satis autē istis existimo
cōuenire quod sequitur. In circuitu ipij am-
bulant. Non quia per circulos quos opinantur eo-
rum vita est recursura: sed quia modo talis est er-
roris eorum via idēst falsa doctrina.

De temporali cōditione generis humani quas
deus nec nouo consilio constituerit nec mutabi-
li voluntate.

Capitulum. xiiij.

Quid autem mix est: si in his circuitibus
errantes nec aditū nec exitū inueniūt:
qui genus humanū atq; ista nra morta-
litas nec quo initio cepit sit sciunt: nec quo fine
claudat: quādo quidē altitudinem dei penetra-
re nō possunt: qz cū ipse sit eternus et sine initio
ab aliquo tñ initio exorsus est tempora: z boiē
quem nunq; ante fecerat: fecit in tempore nō ta-
men nouo z repētino: sed inmutabili eternoq; cō-
silio. Quis banc valeat altitudinem inuestigabi-
lem inuestigare: z inscrutabilem perscrutari: se-
cū dum quam deus boiē temporalem anteq;
nemo vnq; boiū fuit: nō mutabili volūtate in
tempore condidit: z genus humanū ex vno mul-
tiplicauit: quādoq; dem psalmus iste cū pmississet
atq; dixisset: tu dñe seruabis nos atq; custodies
nos a generatione hac in eternū: ac deinde rep-
cussisset eos in quorum stulta impiatq; doctrina
nulla liberatiōis et beatitudinis anime seruatur
eternitas. continuo subiiciēs in circuitu ipij am-
bulant. Tanq; ei diceretur. Quid ergo tu cre-
dis: sentis: intelligis? Nunq; nam existimandū
est subito deo placuisse boiē facere: quem nū-
q; antea infinita retro eternitate fecisset: cui ni-
hil noui accidere potest in quo mutabile aliquid
nō est. Et ne nos hec audiētes aliqua forte tur-
baret ambiguitas cōtinuo respondit ad ipsz deū
loquens. secūduz altitudinē tuā multiplicasti fi-
lios boiū. Sentiāt inquit homīes qđ putāt: et
quod eis placet opinētur z disputent: secūduz
altitudinē tuā quā nullus potest nosse homi-
nem: multiplicasti filios boiū. Valde quippe al-

tum est: z semper deum fuisse: z hominem quos
nunq; fecerat ex aliquo tempore primum face-
re voluisse: nec consilium voluntatēq; mutasse.
An vt deus semper etiam dñs fuisse semper
intelligatur: credendum sit creaturaz quocq; nū-
q; defuisse cui domiaretur: z quomodo dicatur
semper creatū qđ dici nō pōt coeternū. Ca. xv.

Eo quidem sicut dominū deū aliquan-
do dñm nō fuisse dicere non audeo: ita
boiē nunq; antea fuisse: z ex quodaz
tempore primū boiē creatū esse dubitare nō
debeo. Sed cum cogito cuius rei dominus sem-
per fuerit: si semper creatura nō fuit: affirmare
aliquid ptimeo: qz me z ipm intueor: z scriptū
esse recolo. Quis boiū potest scire cōsiliū dei?
Aut quis poterit cogitare: quid velit dñs? Co-
gitatiōes enī mortaliū timide: z incerte adinū-
tiones nostre. Corruptibile enim corpus aggra-
nat aīam z depimit terrena inhabitatio sensūz
multa cogitatem. Ex his igitur que in hac terre-
na in habitatione multa cogito: depimunt me
ideo vtiq; multa: quia vnūz quod ex illis vlt pre-
ter illa quod forte non cogito: verū est inuenire
non possum. Si dixerō semp fuisse creaturā: cu-
ius dominus esset: qui dñs semper est: nec dñs
vnq; nō fuit: sed nunc illam nunc aliam per alia
atq; alia temporū spacia: nec aliquā creatorico
eternam esse dicamus: quod fides ratioq; sana
condemnat: cauendū est: ne sit absurdum z a lu-
ce veritatis alienū: mortales quidē aliā p vices
tēporū cedentē: aliā succedentē: immortalē vero
nō esse cepisse: nisi cū ad nrm seculū ventus est:
quando z angeli creati sunt: si eos recte lux illa
primū facta significat aut illud potius celūz de
quo dictū est: in principio creauit deus celum z
terrā: cū tamen nō fuerit anteq; fieret: ne imor-
tales si semper fuisse dicātur: deo coeterni esse
credantur. Si autē dixerō nō in tēpore creatos
esse angelos: sed ante oīa tēpora et ipsos fuisse:
quorū deus dominus esset: qui nunq; nisi domi-
nus fuit: queritur a me etiā si ante oīa tēpora fa-
cti sunt: vtrū sepe potuerūt esse qui facti sūt.
Hic respondendū forte videatur: q; quodāmo-
do nō iconueniēter semper esse dicat. Usq; adeo
autē illi omni tēpore fuerunt: vt etiā ante omnia
tempora facti sunt: si tamen a celo cepta sunt tē-
pora: et illi iam erant ante celū. At si tempus nō
a celo veruz z ante celū fuit: non quidē in hoīe
et diebus z mensibus z annis: nā iste dimēsiōis
tēporaliū spatiozū: que ysitate ac proprie dictū

Duodecimus

tur tempora: manifestum ē q̄ a motu syderum ceperint: vñ z de cū hec institueret dixit: z sunt i signa z i tēpora z i dies z i ānos: s̄z i aliquo mutabili motu: cuius aliud anteri⁹ preterierit: aliud posteri⁹ successerit: eo q̄ simul eē nō possūt. Si ergo āte celum i āgelicis motibus tale ali- quid fuit: z ideo tēpus iā fuit atq̄ angeli ex q̄ facti sūt tēporaliter mouebant: etiaz sic omni tēpore fuerūt: quādoquidē cum illis facta sūt tempora. Quis autē dicat nō sep fuit: qd̄ omni tēpore fuit? Sed si hoc respondero dicet mibi Quomodo ergo nō sunt coeterni creatori: si sē per ille: semper illi fuerūt. Quomō etiaz creati dicendi sunt: si semp fuisse intelliguntur? Ad hoc quid respondebit? An dicendū z semp eos fuisse quoniā omni tēpore fuerūt: qui cū tēpo- re facti sūt: facti sunt autē cū quib⁹ facta sunt tē- pora: z tñ creatos? Neq̄. n. z ipsa tēpora crea- ta eē negabim⁹ quāuis omni tēpore tēpus fuis- se nemo ambigat. Nā z si non omni tēpore fuit tempus: erat ergo tēpus quādo nullū erat tem- pus. Quis hoc stultissim⁹ dixerit? Possumus eniz recte dicere: erat tempus quādo non erat roma: erat tempus quando nō erat hierusalem: erat tēpus quādo nō erat abraham: erat tem- pus quando nō erat homo: z si quid huiusmodi. Postremo si nō cū initio tēporis sed post aliqd̄ tēpus fact⁹ ē mundus: possum⁹ dicere erat tē- pus: quādo nō erat mūdus. At vero erat tem- pus: quādo nullū erat tēpus: tam icōuenien- ter dicimus: ac si qui s̄q̄ dicat: erat homo quā- do nullus erat homo: aut erat iste mundus qñ iste nō erat mūdus. Si. n. de alio atq̄ alio intelli- gatur pōt dici aliquo modo: hoc ē: erat ali⁹ ho- mo: quādo nō erat iste homo. Sic ergo erat ali- ud tēpus: quādo nō erat hoc tēpus: recte possum⁹ dicere. At hō erat tempus qñ nullū erat tempus: quis vel insipietissim⁹ dixerit? Sicut ergo dicim⁹ creatum tempus: cum ideo semp fuisse dicatur qz omni tēpore tempus fuit: ita non est consequens: vt si semper fuerunt āge- li: ideo non sint creati: vt propterea semper fu- isse dicantur: qz omni tēpore fuerunt: z p̄p̄ea omni tēpore fuerūt: qz nullo mō sine his tēpo- ra eē potuerunt. Ubi. n. nulla creatura ē: cui⁹ mutabilibus motib⁹ tēpora peragant: tempo- ra omnino esse non possunt. Ac per hoc z si sē- per fuerunt: creati sunt. Nec si semper fuerūt ideo creatori coeterni sunt. Ille enim semp fu- it eternitate imutabilis: isti autē facti sunt. S̄z

ideo semp fuisse dicuntur: quia omni tempore fuerunt: sine quibus tempora nullo modo esse potuerunt. Tempus autē quoniam mutabiliter transcurrit eternitati imutabili non potest esse coeternum. Ac per hoc etiā si immortalitas an- geloz nō transit: in tēpore nec preterita ē qua- si iā nō sit: nec futura quasi nondū sit: tamē eoz motus quibus tempora peragunt: ex futuro i preteritū transeunt: z ideo creatori in cui⁹ mo- tu dicendum nō est vel fuisse quod iam non sit vel futurū esse quod nondum sit coeterni esse nō possunt. Quapropter si deus semper domi- nus fuit: semper habuit creaturam suo domi- natui seruientes: verūtamen non de ipso geni- taz: sed ab ipso de nibilo factaz: nec ei coeternā. Erat quippe ante illam quāuis nullo tempore sine illa: nō eaz spacio transcurrente: sed manē- te p̄p̄etuitate precedēs. Sed hoc si respondeo eis qui requirūt quomodo semper creator sem- per fuit dominus: si creatura seruienti nō sem- per fuit: aut quomodo creatura creata: z non poti⁹ creatori coeterna ē si sēp fuit? Vereor ne fa- cili⁹ iudicer affirmā qd̄ nescio q̄ docē qd̄ scio. Redeo igitur ad id qd̄ creator noster scire nos voluit: illa vero que vel sapientioribus in hac vita scire permisit: vel domino perfectis i alia vita scienda seruauit: ultra vires meas esse profiteor. Sed ideo putauis sine affirmatiōe tra- ctanda: vt q̄ hec legūt: videant a quib⁹ questio- nū periculis debeāt tēperare: nec ad omnia se idoneos arbitret⁹: potiusq̄ intelligant q̄ sit apo- stolo obtemperādū p̄cipiēti salubriter vbi ait. Dico autē p̄ gratiā dei que data ē mibi omnib⁹ qui sūt i vobis: nō plus sapere q̄ oportet sapi- sed sapere ad temperantiam: vnicuiq̄ sicut de- us partitus ē mensuras fidei. Si. n. pro virib⁹ suis alatur infans: fiet vt crescendo plus capi- at. Si autē vires sue capacitatis excedat: defi- ciet antequāz crescat.

¶ Quō intelligēdū sit promissa homini a dō vi- ta eterna aut tēpora eterna. Capitulū. xvi.

Que secula preterierint ante q̄ genus institueret humanū me fateor ignora- re. Non tñ dubito nihil oīno creature creatori eē coeternū. Dicit et ap̄lō: tēpora eter- na: nec ea futura s̄z quod magis ē mirādū p̄te- rita. sic. n. ait. In spem vite eterne quā promisit nō mendax deus ante tēpora eterna. Manife- stauit autē tēporib⁹ suis verbis suū. Ecce dixit retro: qz fuerint tempora eterna que tamē non

Liber

fuerit deo coeterna. Siquidem ille ante tempora eterna non solum erat: verum etiam promissit vitam eternam: quam manifestavit temporibus suis. id est congruis. Quid aliud quam verbum suum? Hoc est enim vita eterna. Quomodo autem promissit cum hominibus? utique promiserit: qui nondum erant ante tempora eterna: nisi quod in ipsius eternitate: atque in ipso eius verbo eidem coeterno iam praedestinatione fixum erat: quod suo tempore futurum erat.

¶ De immutabili consilio aut voluntate fidei sana descendat contra rationationes eorum qui opera ex eternitate repetita per eosdem semper volunt seculorum redire circuitus? Capitulum. xvij.

Iud quoque non dubito: antequam primum homo creatus esset: nunquam quidem hominem fuisse: nec eundem ipsum nescio quibus circuitibus: nescio quotiens reuolutum: nec alium alique natura simile: neque ab hac fide me philosophorum argumenta deterreret: quorum acutissimum illud putatur: quod dicunt nulla infinita vlla scientia posse comprehendere. At per hoc deus inquit reprobas fecit omnium finitatum omnes finitas apud se rationes habere: bonitas autem eius nunquam vacua fuisse credenda est: ne sit temporalis eius operatio: cuius retro fuerit eterna cessatio: quasi penitus: rit enim prioris sine initio vacationis: ac propter ea sit operis aggressus initium. Et ideo necesse est inquit eadem semper repeti: eademque semper repetenda transcurrere vel manente mundo mutabiliter quicquid nunquam non fuerit: et sine initio temporis tamen factus est: vel eius quoque ortu et occasu semper illis circuitibus repetito semperque repetendo ne videlicet si aliquando primum dei opera cepta dicuntur: priorem suam sine initio vacationem tanquam inertem ac desidiosam: et ideo sibi displicentem dānasse quodammodo atque ob hoc mutasse creditur. Si autem semper quidem temporalia et alia atque alia perhibetur operatus: ac si aliquando etiam ad hominem faciendumque: nunquam autem ea fecerat peruenisse: non scientia qua putant non posse quicquid infinita comprehendere: sed quasi ad bona sicut veniebat in mentem fortuita quadam incōstantia videatur fecisse que fecit. Porro si illi circuitus admittatur inquit: quibus vel manente mundo vel ipso quoque reuolubiles ortus suos et occasus eisdem circuitibus inferente: eadem temporalia repetuntur: nec ignauum oculis preferam tam longe sine initio diuturnitatis deo tribuitur: nec improvida temeritas operum suorum: Quoniam si non eadem repetantur: non possunt

infinita diuersitate variata: vlla eius scientia vel prescientia comprehendere. Has argumentationes quibus impij nostram simplicem pietatem: ut cum illis in circuitu ambulemus de via recta conantur auertere: si ratio refutare non posset: fides irridere deberet. Huc accedit quod in adiutorio domini dei nostri hos circulos volubiles quos opinio confingit: ratio manifesta confringit. Hinc enim maxime isti errant: ut in circuitu falso ambulare quam vero et recto itinere malint: quam mentem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet infinitatis capacem et innumera omnia sine cogitationis alternatione numerantem de sua humana mutabili agustaque metiuntur. Et sit illis: quod ait apostolus. Comparantes enim semetipsos sibi metipsis non intelligunt. Nam quia illis quicquid noui faciendum venit in mentem: nouo consilio faciunt: mutabiles quippe mentes gerunt: profecto non deum quem cogitare non possunt: sed semetipsos pro illo cogitantes: non illum sed seipsos nec illis sed sibi comparant. Nobis autem fas non est credere aliter affici deum cum vacat: aliter cum operatur: quod nec affici dicendus est: tanquam in eius natura fiat aliquid quod ante non fuerit. Patet quippe qui afficitur: et mutabile est omne quod aliquid patitur. Non itaque eius vacatione cogitet ignauia desidiosa: inertia: sicut nec in eius opere labor conatus: industria. Nouit quicquid agere: et agens quiescere. Potest ad opus nouum non nouum semper: non adhibere consilium: nec penitendo quod prius et si prius cessauit et posterius operatur: cessauerat: cepit facere quod non fecerat. Sed quod nescio quid admodum ab homine possit intelligi: hoc penultimo quod dicitur prius et posterius: in rebus prius non existentibus fuit. In illo autem non alteram praecedere alteram subsequens mutauit aut abstulit voluntatem: sed vna eademque sempiterna et immutabili voluntate: res quas condidit: et ut prius non essent egit quod non fuerunt: et ut posterius essent quae esse ceperunt: hinc eis qui talia videre possunt mirabiliter fortassis ostendit: quam non eis idiguerit: sed eas grauita bonitate condiderit: cum sine illa ex eternitate initio carere in non minore breuitate permansit.

¶ Contra eos qui dicunt: ea quae infinita sunt nec dei possunt scientia comprehendere. Capitulum. xviii.

Iud autem aliud quod dicunt: nec dei scientia quae infinita sunt posse comprehendere: restat eis ut dicere audeant: atque huic se voragini profunde impietatis immergās

Duodecimus

¶ nō omnes numeros deus nouerit. Eos quippe infinitos esse certissimum est: quoniam i quo-
cunq; numero finem faciendū putaueris: idem
ipse nō dico vno addito augeri: sed quātūlibz sit
magnus et quantūlibet ingentē multitudinē cō-
tinens: in ipsa ratione atq; sciētia numerozū: nō
solum duplicari verum etiam multiplicari pōt.
Ita vero suis quisq; numerus proprietatib; ter-
minatur: vt nullus eozū par esse cuiq; alteri pos-
sit. Ergo et dispares inter se atq; diuersi sunt: et
singuli quicq; finiti sunt: et omnes infiniti sūt. Ita
nec numeros propter infinitates nescit omni-
potens deus: et si vsq; ad quandam sūmam nume-
rozū scientia dei peruenit: et ceteros ignorat: qd
hoc vel demētissimus dixerit? Nec audebūt isti
contendere: et numeros eos dicere ad dei sciam
non p̄tinere: apud quos plato deum magna au-
toritate commendat mūdum numeris fabricā-
tem et apud nos deo dicrū legitur: omnia in mē-
sura et numero et pondere disposuisti. De quo et
propheta dicit. qui profert numero seculuz. Et
saluator in euangelio. Capilli inq; vestri oēs nu-
merati sunt. Absit itaq; vt dubitem: qd ei notus
nō sit omnis numerus: cuius intelligentie sicut
in psalmo canitur non est numerus. Infinitas ita-
q; numeris: quāuis infinitozū numerozū nullus
sit numerus nō est tamen incōprehēnsibilis ei cui-
us intelligentie non est numerus. Quapropter
si quicquid scientia comprehenditur scientia cō-
prehensione finitur: profecto et omnis infinitas
quodam ineffabili modo deo finita est: qz scien-
tia eius ipsi incomprehēnsibilis nō est. Quare si
infinitas numerozū scientie dei qua comprehendit-
ditur esse nō potest infinita: qui tandē nos sum?
homūculi: qui eius scientie limitem figere presu-
mamus: dicentes qd nisi eisde; circuitibus tēpo-
rum eadem tēporalia repetant: nō potest deus
cuncta que fecit vel prescire vt faciat: vel scire
cuz fecerit: cuius sapiētia simpliciter multiplex:
et vniformiter multiformis: tam incōprehēnsibili
prehēnsiōe oīa incōprehēnsibilia comprehendit: vt
quecūq; noua et dissimilia consequentia prece-
dentibus: si semper facere vellet: inordinata et
improvisa habere non posset: nec ea preuideret
ex primo tēpore: sed eterna presciētia cōtineret.

¶ De seculis seculorum. Capitulum. xviij.

¶ Quid vtum ita faciat: et continuata sibi
connectione copulentur que appellant
secula seculoz; alia tñ atq; alia ordiata
dissimilitudine p̄currentia: eis dūtaxat qd ex n̄meria

liberantur in sua beata immortalitate sine fine
manentib;: an ita dicantur secula seculoz; vt i-
telligantur secula in sapientia dei incōcussa sta-
bilitate manētia istorum que cum tempore trā-
seunt tanq; efficiētia seculorum diffinire nō au-
deo. Fortassis enī possit dici seculum que sūt se-
cula: vt nihil aliud dicatur seculum seculi q; se-
cula seculoz;: sicut nihil aliud dicitur celus celi
q; celi celorum. Nam celū deus vocauit firma-
mentum super quod sunt aque: et tamen in psal-
mo et aque inquit que super celos sunt laudent
nomen domini. Quid ergo istorum duuz sit: an
preter hec duo aliquid aliud de seculis seculoz;
possit intelligi: profundissima questio est. Neq;
hoc quod nūc agimus impendit: si indiscussa ite-
rim differatur: siue aliquid in ea diffinire valea-
mus: siue nos faciat cautiōres diligētior ipa tra-
ctatio: ne in tanta obscuritate rerū affirmare te-
mere aliquid audeamus. Nūc enim contra opi-
nionē disputamus: qua illi circuitus asseruntur
quibus semper eadem per intervalla tēporum
neceffe esse repeti existimantur. Quelibet autē
illarū sniarum de seculis seculorum vera sit: ad
hos circuitus nihil pertinet: quoniam siue secula
seculorum sint: nō eadē repetita: sed alteruz ex
altero cōnexionē ordinatissima p̄currentia: libe-
ratorū beatitudine sine vllō recurso miseriarū
certissima p̄manente: siue secula seculorum eter-
na sint temporalium tanq; dominantia subditō-
rum circuitus illi eadem resoluētes locum nō
habent: quos maxime refellit eterna vita scōz.

¶ De impietate eoz qui asserūt aīas sūme vereq;
bitudinis p̄cipes: itez atq; itez p̄ circuitus tē-
porū ad easdē misias laboresq; redituras. Lxx.
¶ Quid enī aures pioz ferāt post emer-
sas tot tantisq; calamitatibus vitā: si tñ
vita ista dicēda est qd potius mors ē: ita
grauis vt mors que ab hac liberat mortis huius
amore timeatur: post tā magna mala tanq; mul-
ta et horreda: tandē aliquādo p̄ verā religionem
atq; sapiāz expiata atq; finita: ita peruenire ad
conspectum dei: atq; ita fieri beatum cōtempla-
tiōe incorporee lucis per participationē incom-
mutabilis immortalitatis eius cuius adipiscen-
de amore flagramus vt eā quādoq; necesse sit
deseri: et eos qui deserunt ab illa eternitate: ve-
ritate: felicitate deiectos: tartaree mortalitati:
turpi stulticie: miseris execrabilibus implicari:
vbi deus amittatur: vbi odio veritas habeatur:
vbi p̄imūdas nequitias bitudo q̄rat: et hoc idē

Liber

atq; idem sine vllō fine priorū & posteriorū: certis interuallis & dimensionibus seculorū factum esse & futurū: & hoc ppter ea vt possint deo circuitib; definitis euntib; semp atq; redeuntib; per nostras fallas beatitudines & veras miserias alternatim qdem sed in reuolutione incessabili sēpiternas: nota esse opa sua: qm̄ neq; a faciendo quiescere: nec quiescendo possit que infinita sunt indagare? Quis hec audiat? q; credat? q; ferat? Que si vera essent: nō solum tacerentur prudentius: verū etiam vt quomodo valeo dicā qd volo: docti nescirent. Nā si hec illic in memōia nō habuerim: & ideo beati erim: cur hic per eorum sciam grauatur amplius nostra miseria? Si autē ibi ea necessario scituri sumus: hic saltē nesciam: vt h̄ felicioz sit expectatio q̄ illic adeo priō sūmi boni: qm̄ hic eterna vita cōsequēda expectatur: ibi autē beata sed nō eterna qnq; amittenda cognoscitur. Si autē dicunt neminē posse ad illā beatitudinē peruenire nisi hos circuitus vbi beatitudo & miseria vicissim alternāt in huius vite eruditiōe cognouerit: quō ergo fatent quāto plus q̄q; amauerit deū: tanto eū facilius ad beatitudinē peruenturū: qui ea docent quibus amor ipse torpescat? Nā q; n̄ remissius & tepidius amet eum: quē se cogitat necessario deserturū: & contra eius veritatē sapiamq; sensurū: & hoc eū ad eius plenā pro sua capacitate noticiam beatitudinis pfectione peruenire: quando nec hominem amicum possit q̄q; amare fideliter cui se futurū nouit inimicū? Sed absit vt vera sint que nobis minatur veram miseriam nunq; finientem: sed interpositōis false beatitudinis sepe ac sine fine rūpendā. Quid enī illa beatitudine fallis atq; fallacius: vbi nos futuros miseros aut in tanta veritatis luce nesciamus: aut i sūma felicitatis arce timeam? Si enī futurā ibi calamitatē ignoraturi sum; pitior ē hic nra miseria vbi futurā beatitudinem nouim;: si autē nos illic clades imminens nō latebit: beatius tempora transigit anima misera: quibus trāfactis ad beatitudinē subleuetur: q̄ beata quibus transactis in miseriam reuoluat. Atq; ita spes nostre infelicitatis est felix: & felicitatis infelix. Unde fit: vt quia hic mala p̄tia patimur: vbi metuum; iminentia verius semp miseri q̄ beati aliquando esse possimus. Sed quoniam hec falsa sunt clamāte pietate: cōuincēte v̄itate: illa enī nobis veraciter promittitur vera felicitas: cuius erit semp retinenda & nulla felicitate rūpēda certa securitas

viam rectam sequētes que nobis est xp̄s: eo dū te ac saluatore: a vano & iepto impiorū circuitu iter fidei mentēq; auertamus. Si enim de istis circuitib; & sine cessatione alternatibus itionib; & reditionibus aiāz. Porphyrius platonice suorum opinionē sequi noluit: siue ipsius rei vanitate p̄motus: siue iam tpa xp̄iana reuerit: & qd in libro decimo cōmemorauī dicere maluit aiāz ppter cognoscēda mala traditam mūdo: vt ab eis liberata atq; purgata: cum ad patrem redierit nihil vltius tale patiat: quanto magis nos istā inimicā xp̄iane fidei falsitatem detestari ac deuotare debem? His autē circuitibus euacuationis atq; frustratis: nulla necessitas nos cōpelleret ideo putare nō h̄re initium t̄pis ex quo cepit eē genus humanū: q; nescio per quos circuitus nihil sit in rebus noui: qd nō & antea certis interuallis t̄pm fuerit & postea sit futurū. Si enim liberatā aiā non reditura ad miserias: sicut nunq; antea liberata ē: sit in illa aliquid qd antea nūq; factū ē: & hoc quidē valde magnū. i. que nunq; ei desināt eterna felicitas. Si autē in natura imortali sit tāta nouitas: nullo repetita: nullo repetēda circuitu: cur in rebus mortalibus fieri nō posse cōtēditur? Si vñ nō fieri in aiā beatitudinis nouitatem: qm̄ ad eam reuertit in qua semp fuit: ipa certe liberatio noua fit cū de miseria liberat in qua nūq; fuit: & ipsa miserie nouitas in ea facta est q̄ nunq; fuit. Hec autē nouitas si nō in reb; q̄ diuina p̄uidētia gubernatur: ordine s; cāu potius venit: vbi sunt illi determinati dimēsiq; circuitus in q̄bus nulla noua fiūt: s; repetunt eadez que fuerūt? Si autē & hec nouitas ab ordinatiōe diuine p̄uidētie nō excluditur: siue elata sit aiā siue lapsa sit: possūt fieri noua que neq; ātea facta sint: nec tñ a rerū ordine aliena sint. Et si potuit aiā per imprudētiā facere sibi nouā miseriam que non esset improuisa diuine p̄uidētie: vt hanc quoq; in rerum ordinem includeret: et ab hac eam non improuide liberaret: qua tandē te meritate humane vanitatis audem; negare diuinitatē facere posse res nō sibi s; mūdo nouas: quas neq; antea fecerit nec vnquā hūerit iprouisas? Si autem dicunt liberatas quidem aiās ad miseriam non reuersuras: sed cum hoc fit in rebus nihil noui fieri: quoniam semper alie atq; alie liberate sunt & liberantur & liberabunt: hoc certe concedūt si ita est nouas animas fieri quibus sit & noua miseria & noua liberatio. Nam si antiquas eas dicunt esse & retrosum sempiter

Quoddecimus

nas: et ex quibus quotidie noui fiant homines: de quorum corporibus si sapienter vixerint ita liberentur: ut nunquam ad miseras reuoluantur: cōsequenter dicturi sunt infinitas. Quātūlibet nā: quod finitus numerus fuisset animarum: infinitis retro seculis sufficere nō valeret: ut ex illo semper homines fieret quorum essent anime ab ista semper mortalitate liberande: nunquam ad eas deinceps redire. Nec villo modo explicabitur quomodo in rebus quas deo notas esse: eo quod sint in finite: non volunt infinitus sit numerus animarum. Quapropter quoniam circuitus illarum ex plosi sunt quibus ad easdem miseras necessario putabatur anima reditura: quid restat cōueniētius pietati quam credere nō esse impossibile deo: et ea que nunquam fecerit noua facere: et ineffabili prescientia voluntatem mutabilem non habere? Porro autem vtrum animarum liberatarum nec ulterius ad miseras rediturarum numerus possit semper augeri ipsi viderint qui de rerum nouitate cōbenda tam subtiliter disputant: nos veroratiocinationē nostram ex viroque latere terminamus. Si enim potest quid cause ē: ut negetur creati potuisse quod nunquam antea creatū esset: si liberatarum animarum numerus qui nunquam antea fuit nō solus factus est semel: sed fieri nūquam desinet. Si autem oportet ut certus sit liberatarum aliquis numerus: aliam quā ad miseriā nūquam redeat: neque iste nūmerus ulterius augeat etiam ipse sine dubio quicumque erit ante: vtiq; nūquam fuit: qui profecto crescere et ad sue quantitatis terminum peruenire sine aliquo nō posset initio. Quod initium quoniam antea nunquam fuit: hoc ergo ut esset: creatus ē hō ante quem nullus fuit. De conditione vnius primi hominis atque in eo generis humani. Capitulum. xxi.

Hic igitur quæstiōe difficillima propter eternitatem dei noua creanti et sine nouitate aliqua voluntatis quantum potuimus explicata: nō est arduū videre multo fuisse melius quod factum est: ut ex vno boie quæz primus condidit: multiplicaret genus humanū quam si id inchoasset a pluribus. Nam cum animantes alias solitarias et quodammodo soliuagas. i. que solitudine magis appetant: sicuti sunt aquile milui: leones: lupi: et quæcunque alia ita sunt: alias vero greges instituerit: que cōgregate atque in gregibus malint viuere: ut sunt colūbe sturni: cerui: damule et cetera huiusmodi: vtrūque tamē genus non ex singulis propagauit: sed plu-

ra simul iussit existere. Dominem vero cuius naturam quodammodo media inter angelos bestiasque cōdebat: ut si creatori suo tantum vero domino subditus preceptum eius pia obedientia custodiret: in consortium transiret angelicū: sine morte media beatam immortalitatem sine villo termino consecutus. Si autem dominus deum suum libera voluntate superbe ac inobedienter usus offenderet: morti additus bestialiter viveret libidinis seruus: eternoque post mortē supplicio destinatus: vnum ac singulū creauit: nō vtiq; solum sine humana societate deserendus: sed ut eo modo vehementius ei commendaret ipsius societatis vnitatis vinculumque concordie: si non tamen inter se nature similitudine: verū etiam cognationis affectu homines necentur quando nec ipsam quidem feminā copulandam videret sicut ipsum creare illi placuit sed ex seipso: ut oē ex homine vno diffunderetur genus humanum.

Quæ prescirit quem primū deus condidit peccaturum: simulque preuiderit: quantum piorum populoz ex eius genere in angelicum consortiū sua esset gratia translaturus. Capitulum. xxij.

Ec ignorabat deus hominem peccaturum: et mortem obnoxium morturos propagaturum: eoque progressuros peccati immanitate mortales: ut tutius atque pacatus inter se rationalis voluntatis experies bestie sui generis viuerent: quarum ex aquis et terris plurimum pullulauit exordium: quod homines quorum genus ex vno est ad cōmēdandū concordiam propagatus. Neque enim vniq; inter se leones aut inter se dracones: qualia homines bella inter se gesserunt. Sed preuidebat etiam deus gratia sua populum piorum in adoptionem vocandū: remissisq; peccatis iustificatum spiritu sancto sanctis angelis in eterna pace sociandū: nouissima inimica morte destructa: cui populo esset huius rei consideratio profutura: quod ex vno homine deus ad cōmēdandū hominibus quod ei grata sit etiam in pluribus vnitatis genus instituisset beatiorum. De natura humane anime create ad imaginē dei. Capitulum. xxij.

Ec ita ergo deus hominem ad imaginem et similitudinem suam. Talem quippe illi animam creauit: qua per rationem atque intelligentiam omnibus esset prestantior animalibus terrestribus et natatilibus et volatilibus: que mentem huiusmodi non haberent. Et cum virum terreno formasset ex puluere: eique animam

Liber

quē dixi: siue quā iā fecerat sufflādo ididisset: siue poti⁹ sufflādo fecisset: eūq; flatū quē sufflādo fecit: nā qd ē aliō sufflare q̄ flatū facē: aiām hoīs esse voluisset: etiā cōiugem illi in adiutorū generandi ex eius latere osse detracto fecit vt deus. Neq; enim bec carnali cōsuetudine cogitāda sunt: vt videre solemus opifices ex materia quacūq; terrena corporalibus mēbris quod artio industria potuerūt fabricātes. Man⁹ dei potētia dei ē: qui etiā visibilia inuisibiliter operatur. Sed bec fabulosa potius q̄ vera esse arbitrant: qui virtutē et sapiām dei qua nouit et pōt etiā sine seminibus ipsa certe facere semina: ex his visitatis et quotidianis metiūtur opib⁹ ea vero que primit⁹ instituta sunt qm̄ non nouerūt in fideliter cogitāt: quasi nō bec ipsa que nouerūt de hūmanis conceptibus atq; partibus: si etiā in expertis narrarentur: incredibilia viderēt: q̄uis et ea ip̄a pleriq; magis nature corporalib⁹ causis q̄ opibus diuine mentis assignent.

¶ An vilius v̄l minime creature possint dici angelicē creatores. Capitulum. xxiii.

Ed cum his nullum nobis ē in his libris negociū: qui diuinā mētē facere v̄l curare ista nō credant. Illi autē qui platōi suo credūt: non ab illo sūmo deo qui fabricatus est mūdum: s; ab alijs minorib⁹ quos quidē ipse creauerit permisso siue iussu eius aialia facta esse cuncta mortalia: in qbus bono p̄cipuū dijsq; ip̄is cognitum teneret locū si superstitiōe creauit qua querūt: vnde iuste videant sacra et sacrificia facere quasi cōditorib⁹ suis: facile carebūt etiā bu⁹ opinatiōis errore. Neq; enī fas est vll⁹ nature quātūlibet minime mortalib⁹ creatorē suū nisi deum credere ac dicere ante q̄ possit intelligi. Angeli autē quos illi deos libētius appellāt: etiam si adhibēt vel iussi vel permisi operationem suam rebus que gignuntur in mūdo: nō eos dicimus creatores animalium q̄ nec agricolas frugum atq; arborum.

¶ Omniū naturā et omniū spēm vniuerse creature nō nisi opere dei formari. Capitulum. xxv.

¶ Ubi enī alia sit spēs q̄ adhibetur extrinsecus cuiusq; materie corpali: sic operantur hoies figuli et fabri: atq; id gen⁹ opifices q̄ etiā pingūt et effingūt formas similes corporib⁹ aialium: alia vero que intrinsec⁹ efficiētes causas habēt de secreto et occulto nature viuētis atq; intelligētis arbitrio: que nō solum naturales corporū species: verū etiam ip̄as ani-

mantium animas dum nō sint facit: supradicta illa species artificibus qbusq; tribuātur: bec autem altera nō nisi vni artifici creatori et cōditori deo: qui mūdū ipsū et angelos sine vllō mūdo et sine vllis angelis fecit. Ab illa enī vi diuina q̄ omnium rerum diuina: et vt ita dicam: effectiua est: que fieri nescit sed facere: a q̄ accepit speciem cum mūdus fieret: et rotunditas celi et rotunditas solis: eadē vi diuina et effectiua q̄ fieri nescit s; facere accepit speciem rotunditas oculi et rotunditas pomi: et cetera figure naturales quas videm⁹ in rebus quibusq; nascentib⁹: non extrinsecus adhiberisēd intima creatoris potentia qui dixit: celū et terrā ego impleo: et cui⁹ sapia ē q̄ attingit a fine vsq; ad finē: et dispōit oīa suauiter. Proinde facti p̄mitus angeli si huiusmodi ministeriū prebuerūt creatori cetera facienti nescio nec tribuē illis audeo qd forte nō possūt: nec debeo derogare qd p̄nt. Creationē tñ cōditiōnēq; oīū naturarū: qua fit: vt oīo nature sint eis quoq; fauētibus: non facientibus illi deo tribuo cui et etiā ip̄i debere q̄ sunt cū gr̄a actione nouerūt. Nō solū igitur agricolas nō dicim⁹ fructuū q̄rūcūq; creatores: cū legam⁹ neq; qui plantat ē aliqd neq; q̄ rigat: sed q̄ incrementū dat de⁹: sed ne ip̄am qdē terrā q̄uis mater oīum fecūda videat: que germinib⁹ erūpētia p̄mouet: et fixa radicib⁹ cōtinet: cū ibidē legamus. de⁹ illi dat corp⁹ qdō voluerit: et vnicuiq; seminū p̄p̄iū corp⁹. Ita nec feminā sui puerp̄ij creatricem appellare debem⁹: sed potius illū q̄ cuidā suo famulo dixit. p̄us q̄ te formare in vtero noui te: et q̄uis aīa sic vel sic affecta p̄gnātis valeat aliquibus velut iduere qualitatib⁹ fetū: sicut de h̄gis variatis fecit Jacob: vt pecora colore vario gignerent: natura tñ illa que gignit tā ip̄a nō fecit: q̄ nec ip̄a se fecit. Quelibet igitur corpales vel seminales cause gignēdis reb⁹ adhibeātur: siue opationibus angelorū aut hoīū aut quorūcūq; aliorū: siue mariū feminarūq; mixtionib⁹ quolibet etiā desideria motusue aīe matris valeant aliqd lineamētōz aut colorū asp̄gere tenebris mollib⁹q; cōceptib⁹: ip̄as oīo naturas q̄ sic v̄l sic i suo genere afficiā: nō facit nisi sūm⁹ de⁹ cui⁹ occulta potētia cūcta penetrās icōmutabili p̄ntia facit eē q̄cqd aliquo mō ē: i quātūcūq; est: q̄ nisi faciente illo vt tale vel tale esset p̄orsus esse non posset. Quapropter si in illa specie quā forinsecus corporalibus artifices rebus imponunt: vrbem romani et vrbem alexandriam: nō

Tertiusdecimus

fabros et architectos sed reges quorum volumine
tate consilio et impio fabri: ate sunt: illa romulum
illam alexandrum habuisse dicimus conditores: quanto
potius non nisi deum debemus conditores dicere na-
turamque neque ex ea materia facit aliud quam ipse
non fecerit: nec oparios habet nisi quos ipse creauit
rit: et si potestas suas ut ita dicam fabricatoriam
rebus subtrahat: ita non erit sicut antequam fieret
non fuerit: Sed ante dico eternitate non tempore. Quis
enim alius creator est temporum: nisi qui fecit ea
quorum motibus currebant tempora?

De platonico opinione qua putauerunt an-
gelos quidem a deo conditos: sed ipsos esse hu-
manorum corporum conditores. Capitulum xxvi.

Ita sane plato minores et a summo deo fa-
ctos deos effectores esse voluit aialium
ceterorum: ut immortales parte ab ipso su-
meret: ipsi vero mortales attexerunt. Proinde ani-
mas nostras eos creatores esse noluit sed corpo-
rum: Unde quoniam porphyrius propter anime purgationem
dicit omne corpus fugiendum: simul cum suo platone
aliisque platoniciis sentit: eos quod immoderate ac im-
belle vixerit propter luendas penas ad corpora
redire mortalia. Plato quidem etiam bestiarum. Por-
phyrius tantummodo ad hominum sequi eos: ut vi-
deat deos istos quos a nobis volunt quasi paren-
tes et conditores nostros colimus: nihil esse aliud quam fabros
operum carcerumque nostrorum: nec institutores sed inclu-
sores alligatoresque nostros ergastulis erumosis et
grauissimis victis. Aut quod designat platonicas penas
aiarum ex istis corporibus comminari: aut eos nobis
deos colendos non predicat: quorum in nobis opera-
tiones ut quod possumus fugiamus et euadamus
hortatur: cum tamen sit vtrumque falsissimum. Nam neque
ita luunt penas anime cum ad istam vitam penalem
denovo reuoluuntur: et omnis viuentium sine in celo si-
ne in terra nullus est conditor: nisi a quo facta sunt
celum et terra. Nam si nulla causa est viuendi in hoc cor-
pore nisi propter pederenda supplicia: quomodo dicit
idem plato aliter mundum fieri non potuisse pulcherri-
mum atque optimum: nisi omnium aialium. immortalius
et mortalius generibus impleret? Si autem nostra
institutio quod vel mortales conditi sumus diuinum
munus est: quomodo pena est ad ista corpora. id est
ad diuina beneficia remeare? Et si deus quod
assidue plato commemorat: sicut vniversi mundi
ita omnium animalium species vna eterna intellige-
tia continebat: quomodo non ipse cuncta codebat? An
aliquorum esse artifex nolleret: quorum efficiendorum
arte ineffabilis eius et ineffabilis laudabilis mens

haberet? Merito igitur vera est religio: que mu-
di vniversi eius aialium quod vniversorum hoc est et ani-
marum et corporum conditor agnoscit et predicat.
In quibus terrenis precipuus ab illo ad eius imaginem
homo propter eam causam quas dixi: et siqua forte
alia maior latet: factus est vnus: sed non relictus solus
Nihil enim est quod hoc genus tam discordiosum vitio-
rum sociale natura. Neque quodammodo contra vitium discor-
die vel cauendum cum nodum existeret: vel sanandum
cum extirpisset: natura loqueretur humana: quod re-
cordatione illi pareretur quod propterea deus vo-
luit creare vnus de quo multitudo propagaretur:
ut hac admonitione etiam in multis concors vnitas
seruaretur. Quod vero femina illi ex eius latere facta
est: etiam hinc satis significatur est quod cara mari-
ti et uxoris debeat esse coniunctio. Hec opera dei pro-
pterea sunt vti quod multata: quod prima: quod aut ista si
credunt: nulla facta prodigia debent credere. Ne-
que enim et ipsa si visitato nature curriculo gigneretur:
prodigia dicerent. Quid autem tam sub guber-
natione diuine prouidentie: quibus eorum causa lateat:
quod monstra gignant? Aut quidam psalmus sacer. Ve-
nite et videte opera domini quod posuit prodigia super terram.
Cur ergo ex latere viri semina facta sit: et hoc pri-
mum quodammodo prodigium quod prefigurauerit: alio
loco quantum me deus adiungerit dicam.

In primo homine ordinata fuisse omnes plenitudines ge-
neris humani in quod prouidit deus quod pars honoranda esset
primio: quod dananda supplicio. Capitulum xxvii.

Nunc quoniam liber iste claudendus est in primo
homine quod primum factus est: nodum quidem habet
identiam iam tamen habet dei prouidentie exortas fu-
isse existimemus in genere humano societates tam
quam ciuitates duas. Ex illo. n. futuri erant homines:
alii malis angelis in supplicio: alii bonis in primio socie-
tandi: quibus occulto dei iudicio: sed tamen iusto. Cum
scriptum sit: vniverse vie domini misericordia et veritas: nec in-
iusta eius gratia. nec crudelis potest esse iusticia.

Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xliij.
De lapsu primorum hominum per quem est
contracta mortalitas. Capitulum primum.

Expedius de nostri
seculi exitu et de initio generis hu-
mani difficillimis questionibus: nunc
iam de lapsu primi hominis immo primo: et hominum
et de origine ac propagatione mortis humane disputa-
tionibus a nobis instituta: rerum ordo deponit. Non
enim eo modo quo angelos condiderat deus: ita
condidit et homines: ut etiam si peccassent mori

Liber

omnino non possent: s; ita vt perfunctos obedi-
dientie munere: sine interuentu mortis angeli-
ca immortalitas et beata eternitas sequeretur: iobe
diētes autē mors plecteret dānatione iustissima
qđ etiam in libro superiore iam diximus.

¶ De ea morte q̄ aīe semper vteq; victure ac-
cidere pōt: et ea cui corpus obnoxium ē. Cap. ij.

Ed de ipso genere mortis video mihi
paulo diligentius differendū. Quāuis
enī humana aīa veraciter immortalis p-
bibeatur: b; tñ quādas etīā ipā mortem suam.
Nāz ideo dicit immortalis: q; modo quodā quā-
tulo cūq; non desinit viuere atq; sentire. Corp⁹
autē ideo ē mortale: qm̄ a vita quā b; deserit pōt:
nec p seipsū al: quatenus viuūt. Mors igit aīe
fit cū cā deserit deus: sicut corporis cū id dese-
rit aīa. Ergo vtriusq; rei i. totū boīs mors ē cūz
aīa a deo deserta deserit corpus. Ita enim nec
ex deo viuūt ipsa: nec corpus ex aīa. Huiusmōi
autē totius hominis mortē illa segtur quā secū-
daz mortē diuinorū elogorū appellat aucto-
ritas. Hanc saluator significauit vbi ait: Eūi-
metē q̄ habet potestatem et corpus et animaz p-
dere in gebēnaz. Qđ cum nō antea fiat: qđ cum
aīa corpori sic fuerit copulata vt nulla direp-
tione separent: mirum videri pōt quō corpus ea
morte dicat occidi: qua non ab aīa deserit: sed
animatū sentiensq; cruciat. Nāz illa pena vlti-
ma ac sempiterna: de qua suo loco diligentius
differendū est: recte mors aīe dicit qā nō viuūt
ex deo: mors autē corporis quo nā modo: cū vi-
uat ex aīa. Nō enī aliter possunt ipsa corpora:
lia q̄ post resurrectionē futura sunt sentire tor-
menta. An q; vita qualiscunq; aliqđ bonum ē:
dolor autē malū: ideo nec viuere corpus dicen-
dum est: in quo anima nō viuēdi causa est s; do-
lēdi. Viuit itaq; aīa ex deo cū viuūt bene: nē enī
pōt bene viuere: nisi deo operāte in se quod bo-
nū est. Viuit autē corpus ex aīa: cum aīa viuūt
in corpore: seu viuat ipsa seu nō viuat ex deo.
Impiorūz nāq; i corporibus vita nō animarūz
sed corporūz vita est: quaz possunt eis aīe etīaz
mortue hoc est a deo deserte: quātulacūq; pro-
pria vita ex qua etīaz immortales sunt non des-
sētē cōferre. Vt in dānatione nouissima q̄uis
bō sentire nō desinat: tñ q; sēsus ipse nec volup-
tae suauis: nec gete salubris: s; dolore penalis ē:
nō imerito mors ē pot⁹ appellata qđ vita. Jō autē
ea q; post illaz primaz ē: qua fit coherētiuz dire-
ptio naturaz siue dei et aīe: siue aīe et corporis.

De pria igitur corporis morte dici pōt: q; bonis
bona sit: malis mala: secūda vero sine dubio si-
cut nulloz bonoz est: ita nulli bona.

¶ Utrum mors que per peccatum primorū bo-
minum in omnes homines pertransijt: etiam sā-
ctis pena peccati sit. Capitulū. iij.

Non autē dissimulanda nascit̄ questio
vtruz reuera mors qua separant aīa et
corp⁹ bonis sit bona. Quia sita ē: quo
modo poterit obtineri: q; etiā ipsa sit pena pec-
cati. Hanc enīz primib; boīs nisi peccauissent: p-
cessit vtrūq; nō fuissent. Quo igit pacto bona eē
possit bonis q̄ accidere nō posset nisi malis. S; z
rursus si nō nisi malis posset accidere nō debe-
ret bonis bona eē s; nlla. Cur enī cēt vlla pena
in qbus nō eēt vlla puniēda. Quapropi farē
dū ē: primos qđez boīs ita fuisse institutos: vt si
nō peccauissent: nullū mortis expirent genus:
s; cōsēdē pmos peccatores ita fuisse morte mul-
ctatos: vt etiā q̄cquid eoz ex stirpe eēt exortū:
eadem pena teneretur obnoxium.

¶ Cur abbas qui per gratiam regenerationis
sunt absoluti: a peccato non auferatur mors. i.
pena peccati. Capitulū. iij.

Non enī aliud ex eis qđ qđ ipsi fuerant
nascetur. Pro magnitudine quippe
culpe illius: nāz dānatio mutauit ipe-
ius: vt qđ penalis p̄cessit i peccatib; boibus pri-
mis: ēt naturalit̄ se q̄ret i nascētib; ceteris. Ne-
q; enim bō ita ex bōis: sicut bō ex puluere. Pul-
uis nāq; bōi faciēdo maties fuit: bō autē bōi gi-
gnēdo parēs: Proinde qđ ē fra: nō ē caro q̄uis
ex fra facta sit caro. Qđ ē aut parēs bō: bē et p-
les bō. In pmo igit boie p feminā i pgeniē trā-
situz vniuersū gen⁹ humanū fuit: qm̄ illa coniū-
copula diuinaz sentētiā sue dānationis excepit.
Et qđ homo fructus est: non cū crearetur: s; cū
peccaret et puniret: s; genuit: q̄tū qđez attinet
ad peccati et mortis originē. Nō enim ad infan-
tilem bebetudinem et infirmitatem animi et cor-
poris quam videm⁹ in paruulis. peccato vl pe-
na illa redacta sunt: q; deus voluit esse tanq; pri-
morū catulorū: quoz parēs in bestiale vi-
taz mortēq; deiecerat: sicut scriptum ē: Homo
cum in honore esset non intellexit: comparatus
est pecoribus nō intelligentibus: et similis fact⁹
est illis. Nisi q; infantes infirmiores etiam cer-
nimus in vsu motūq; membrorū: et sensu appe-
tendi atq; vitandi: q̄ sunt aliorum tenerrim fe-
tus animalium tanq; se tanto attollat excellen-

Tertiusdecimus

ius supra cetera animantia vis humana: quā-
 omagis ipetū suū velut sagitta cū arcus extē-
 litur retrorsū reducta distulerit. Non ergo ad
 ista infantilia rudimēta prēsūptōe illicita z dā-
 natione iusta prolapsus vel impulsus ē p̄m̄ hō:
 sed hacten̄ in eo natura humana vitata atq;
 mutata ē: vt repugnātē pateret i mēbris ino-
 mediētī cōcupiscēdū: z ob id obstrigere necesse
 fuit: ita: atq; ita: quod vitio penaque fa-
 ctus ē. i. obnoxios peccato mortisq; generaret.
 A quo peccati vinculo si per mediatoris ebzisti
 gratiā soluitur infans: hāc solā mortē perpe-
 ti possit que animā seūgit a corpore: i. secundāz
 illā sine fine penālē: liberati a peccati obli-
 gatione nō transiūt. Si quē vero mouet cur
 pel ipsaz nō patiātur si z ipsa peccati pena est:
 quoz p gratiā reat' abolet: iā ista questio i alio
 nostro opere quod scripsim' de baptismo par-
 uuloz tractata z absoluta ē. Ubi dictum est ad
 hoc relinqui aīe experimētū separationis a cor-
 pore: quīs ablato iā criminis nexu: quā si rege-
 neratiōis sacramētū cōtinuo sequerēt imorta-
 litas: corporis ipsa fides eneruaret: que tūc est
 ideo quā expectatur in ipse: quod in re nōdū vi-
 let. Fidei autē robore atq; certamine: i. maiori-
 bus dūtāxat etatib' etiā mortis fuerat superā-
 lus timor: quod in sanctis martyrib' maxime
 minuit: cuius pfecto certaminis cēt nulla vi-
 toria: nulla gloria: qz nec ipsi oīno posset esse
 certamen: si post lauacrū regeneratiōis ias san-
 ctinō possent mortē perpeti corporalem. Luz
 paruulis autē baptizandis quis nō ad ebzisti gra-
 tiā propterea potius curreret ne a corpore sol-
 uerent'. Atq; ita nō inuisibili premio probaret
 ides: sed iā nec fides cēt: confestim sui operis
 querēdo z sumēdo mercedē. Nunc vero ma-
 iore z mirabilioze gratia saluatoris in vsus ius-
 titie peccati pena cōuersa ē. Tunc. n. dictū est
 homini morieris si peccaueris: nūc dicim' marty-
 rimorere ne pecces. Tunc dictū est si manda-
 ū transgressi fueritis morte moriemini: nūc di-
 cit' si mortē recusaueritis mandati trāsgredie-
 mini. Quod tūc metuēdū fuerat: vt nō pecca-
 ret: nūc suscipiēdū est ne peccet. Sic per inef-
 fabile dei misericordiā: z ipsa pena vitiōz trā-
 sit in arma virtutis: z fit iusti meritū etiā suppli-
 cū peccatoris. Tunc enī mors est acquisita
 peccando: nūc ipse iusticia moriēdo. Verum
 hoc in sanctis martyrib': quib' alterutrum a per-
 secutore pponitur: vt aut deserant fidē aut sus-

ferant mortē. Iusti. n. malunt credēdo perpeti
 quod sūt p̄m̄ iniqui nō credendo perpeffi. Ni-
 si. n. peccassent illi nō morerentur: peccabūt at
 isti nisi moriantur. Mortui sunt ergo illi qz pec-
 cauerūt: nō peccant isti quia moriūtur. Factū
 est per illoz culpam vt veniret in penā: sit per
 illoz penā ne veniat in culpam: nō quia mors
 bonū aliquod facta est: que antea malū fuit: s;
 tantaz deus fidei prestat gratiā vt mors quas
 vite cōstat eē contrariam instrumentū fieret: p
 quod transiretur in vitam.

Qd sicut iniqui male viūtur lege q bona est
 ita iusti bene vtunt' morte q mala ē. La. v.
Apostolus. n. cū veller ostendere quā-
 tū peccatū gratia non subueniente ad
 nocendū valeret: etiam ipsam legem
 qua prohibetur peccatum nō dubitauit dice-
 re virtutem esse peccati. Aculeus inquit mor-
 tis est peccatum: virtus autem peccati lex ve-
 rissime omnino. Anget. n. prohibitio desiderii
 operis illiciti: quando iustitia non sic diligitur
 vt peccandi cupiditas eius delectatione vica-
 tur. Ut autē diligatur z delectet verā iustitia.
 non nisi diuina subuenit gratia. Sed ne propte-
 rea lex putaretur malū: quoniā virtus ē dicta
 peccati: ideo ipse alio loco versans huiusmodi
 questionē inquit. Lex quidem sancta z manda-
 tum iustū z sanctum z bonū. Quod ergo bonū
 inquit mibi factū ē mors? Abstet: sed peccatum
 vt appareat peccatū: per bonum mibi opera-
 tum ē mortē: vt fiat supra modū peccans pec-
 catū p mādatū. Supra modū dicit: qz ēt preua-
 ricatio additur: cū peccādi aucta libidine etiaz
 lex ipsa cōtēnit'. Cur hoc cōmemorādū putau-
 rim'. Quia. s. sicut lex nō ē malū quādo auget
 peccatū cōcupiscētiā: ita nec mors bonus est
 quādo auget patiētiū gloriā cū vel illa pro inig-
 tate deserit z efficit p̄uicatores: v' ista pro
 xitate suscipit z efficit martyres. Ac per hoc
 lex quidē bona ē: qz prohibitio est peccati: mor-
 tē at mala: qz stipēdiū ē peccati. Sed quēadmo-
 dū iniusti male vtūtur nō tantū malis verū eti-
 am bonis: ita iusti bene nō tantū bonis sed etiā
 malis. Hinc fit: vt z mali male lege vtāt quā-
 uis sit lex bonū: z boni bene moriantur quāuis
 sit mors malum.

De generalis mortis malo quo anime z cor-
 poris societas se parat. Capituli. vi.
Uaproposito quod attinet ad corporis
 mortē. i. separationē anime a corpore.

Libor

cum ea patiuntur qui morientes appellantur: nulli bona est: habet. n. asperum sensum et contra naturam vis ipsa qua vtriusque diuelli quod fuerat in viuente coniunctum atque cōsertum: quod diu moriatur donec ois adimat sensus qui ex ipso inerat anime carnisque cōplexu quā tota molestia non nunquā vnus ictus corporis vel anime raptus intercipit: nec ea sentiri preueniente celeritate permittit. Quisquid tamen illud est in morientibus quod cum graui sensu adimit sensum pie fideliterque tolerando augeat meritum patientie: non aufert vocabulum pene. Ita cum ex hominis primi perpetua ta ppagine pculdubio sit mors pena nascentis tamen si pro iustitia pietateque pendat sit gloria renascens: et cum sit mors peccati retributio: aliquid quando ipetrat ut nil retribuatur peccato.

De morte quā non regenerati per christi confessionem suscipiunt. Capitulum. vii.

Nam quicquid etiam non pcepto regenerati onis lauacro pro christi confessione moriuntur: tamen eis valet ad dimittenda peccata: quantum si abluerent sacro fonte baptis- matis. Qui. n. dixit si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto non intrabit in regnum celorum alia sententia istos fecit exceptos vbi non minus generaliter ait: qui me confessus fuerit coram hominibus confitebor et ego eum coram patre meo qui in celis est. Et alio loco. qui perdidit animam suam propter me inueniet eam. Hinc est quod scriptum est. Preciosa in conspectu domini mors sanctorum eius. Quid. n. preciosius quam mors: per quam sit ut etiam delicta omnia dimittantur: et merita cum latius augeantur. Neque. n. tanti sunt meriti: qui cum morte differre non possent baptizati sunt: delectisque omnibus peccatis ex hac vita emigrarunt: quāti sunt qui mortem differre cum possent id non distulerunt: quia maluerunt christum confitendo finire hanc vitam: quam cum negando ad eius baptismum peruenire. Quod vtrique si fecissent: etiam hoc eis in illo lauacro dimitteretur quod timore mortis negauerant christum: in quo lauacro etiam illi facinus tam immane dimissus est: quod occiderant christum: sed quando in abundantia gratie spiritus illius qui vbi vult spirat: tantum christum amare possent: ut cum in tanto vite discrimine sub tanta spe venie negare non possent. Mors igitur preciosa sanctorum: quibus cum tanta gratia est promissa et prorogata mors christi ut ad deum accendunt sui non cunctarentur impedire animam: sed eos versus redactum esse monstrauit quod ad penam peccantis antea fuerat constitutum: ut in de iustitie fructus vberior nasceretur. Mors er-

go non ideo bonum videri debet quia in tanta humilitate non in sua sed diuina opitulatione conuersa est ut que tunc metuenda proposita est ne peccatum committeretur: nunc suscipienda proponit. ut peccatum non minuitur: commissumque deleatur. magneque victorie debita iustitie palma reddatur.

Quod in sanctis preme mortis pro veritate suscepio se sit: mortis absolutio. Capitulum. viii.

Si. n. diligentius consideremus et cum quicquid pro veritate fideliter et laudabiliter mori mors cauet. Idcirco aliquid ei suscipi ne tota vitetur: et facta illud quod nunquam finit. accedat. Suscipit. n. anime a corpore separatio: ne deo ab anima separato et ipsa separet a corpore: ac sic totum hominem prima morte completa: facta excipitur sempiterna. Quocirca mors quidem ut dixi cum ea morientes patiuntur cumque in eis ut moriantur ut faciat nemini bona est: sed laudabiliter tolerat pro tenendo vel adipiscendo bono. Cum homo in ea sunt qui iam mortui nuncupantur non absurde dicitur et malis mala: et bonis bona. In rege. n. sunt anime pioze a corpore separate: ipsoque aut penas luunt: donec istarum ad eternam vitam: illarum vero ad eternam mortem que secunda dicitur corpora reuiuiscant.

Tempus mortis quo vite sensus auferri: in morientibus an in mortuis esse dicendum est. Cap. ix.

Ed id tempus quod anime a corpore separet aut in bonis sunt aut in malis: vtrum post mortem potest an in morte dicendum est. Si. n. post mortem est: iam non ipsa mors quod transacta atque preterita est. sed postea vita prius anime siue bona seu mala est. Mors autem tunc eis mala erat: quoniam erat: hoc est quoniam ea patiebantur cum morerentur: quoniam grauis et molestus eis inerat sensus: quo malo bene vtuntur boni. Peracta autem mors: quoniam modo vel bona vel mala est quod iam non est: porro si adhuc diligentius attendamus: nec illa mors esse apparebit: cuius graue ac molestum in morientibus diximus sensum. Quadiu enim sentiunt adhuc vtrique viuunt: et si adhuc viuunt ante mortem quam in morte potest esse dicendum sunt: quia illa cum venerit aufert omnes corporis sensus: quia propter quante molestus est. Ac per hoc quomodo morientes dicamus col quod non dum mortui sunt sed iam in morte iam extrema et mortifera afflictione iactantur: explicare difficile est et si recte isti appellantur morientes quia cum mors quod iam imminet aduenerit: non morietur sed mortui nuncupantur. Nullus est ergo moriens nisi viuens: quoniam cum in tanta est extremitate vite in quanta sunt quos agere animam dicimus: perfectio quod nondum anima caruit adhuc viuunt. Idcirco ipse igitur simul et moriens est et

Tertiusdecimus

viuēs: sed morti accedēs vita decedens: ad huc
tñ i vita: quia iest aia corpori: nōdū aut i morte:
quia nōdūz abscellit a corpore. Sz si cū abscel-
serit nec tūc i morte sed post mortē potius erit:
qn̄ sit i morte qd dixerit: Nā neq̄ vllus moriēs
erit si moriēs z viuēs nullus eē pōt fil. Quādiu
quippe aia i corpore ē. nō possumus negare vi-
uētē. Aut si moriēs potius dicēdus est i cuius iā
corpore agitur: vt moriat: nec simul quisq̄ pōt
esse viuens z moriens: qn̄ sit viuens nescio.

**De vita mortalium que mors potius q̄ vita
dicenda est.**

Capitulum. x.

Ex quo eis quisq̄ i isto corpore moritu-
ro esse ceperit: nunq̄ i eo nō agitur vt
mors veniat. Hoc eis agit eius mutabilitas to-
to tpe vite huius: si tñ vita dicēda est: vt veniat
i mortē. Nemo gpe ē q nō ei post anū sit q̄ an
anū fuit: z cras q̄ hodie z hodie q̄ beri: z paulo
p̄ q̄ nūc: z nūc q̄ paulo an̄ morti p̄pigor: qm̄ qe
quid tps viuatur de spacio viuendi demitur: z
quotidie fit minus minusq̄ quod restat: vt oīno
nihil sit aliud tps vite huius: q̄ cursus ad mortē
In quo nemo vel paululum stare vel aliquāto
tardius ire permittit: sed vrgētur oēs pari mo-
tu: nec diuerso ipellitur accessu. Neq̄ eim cui
vita breuior fuit: celerius diē duxit q̄ ille cui lō
gior: sed cū equaliter z equalia momēta rapcrē-
tur ambobus: alter habuit p̄pior alter remo-
tius quo nō ipari velocitate ambo currebant.

Aliud est aut̄ amplius vie peregrisse aliud tardi-
us ambulasse. Qui ergo vsq̄ ad mortē produ-
ctiora spacia tps agit: nō lētius pergit: sed plus
itineris oficit. Porro si ex illo quisq̄ icipit mori
hoc esse i morte: ex quo i morte ex quo in illo
agicepit ipsa mors. i. vite detractio qz cū detra-
bedo finita fuerit post mortē iā erit non i morte
pfecto ex quo esse icipit i hoc corpore i morte
ē. Quid eis aliud dieb̄ horis memētisq̄ singu-
lis agit: donec ea cōsumata mors q̄ agebat i ple-
atur: z icipiat iā tps esse post mortē: qd cū vita
detrabere erat i morte? Nunq̄ igit i vita bō ē:
ex quo ē i isto corpore moriēte potius q̄ viuēte
si i vita z i morte fil nō pōt eē. An poti⁹ z i vita z
i morte fil ē: i vita. i. in qua vinit donec tota de-
trahatur: in morte aut quia iāz moritur cui vita
detrabitur? Si enim non est in vita: quid est qd
detrabitur donec eius fiat perfecta cōsumptio.

¶ An q̄s fil z viuēs possit eē z mortu⁹. Ca. xj.
I aut non est i morte: quid est vite ipsa
detractio? Nō eis frustra cum vita fu-

erit corpori tota detracta: post mortē iā dī: nisi
quia mors erat cū detrabere. Nā si ea detra-
cta nō est hō i morte sz post mortē qn̄ nisi cū de-
trahit erit i morte? Si aut absurdū est: vt hoies
anteq̄ ad mortē perueniat iāz esse dicamus i
morte cui eiz p̄p̄uat pagēdo vite sue tpa: si iā
illa est: maxime quia nimis est i solens vt simul
z viuēs esse dicatur z moriēs: cū vigilans z dor-
miēs simul esse non possit: querendū est qn̄ erit
moriēs. Et eiz anteq̄ mors veniat nō est moriēs
sed viuens: cū vero mors venerit mortuus erit
nō moriēs. Illud ergo ē ad huc ante mortē hoc
iāz post mortē. Qn̄ ergo i morte? Tūc eiz ē mo-
riēs: vt quēadmodū tria sūt cū dicimus an̄ mor-
tē: i morte z post mortē: ita tria singulis singula
viuēs moriens mortuusq̄ reddantur. Qn̄ itaq̄
sit moriēs. i. i morte: vbi neq̄ sit viuens quod est
ante mortē: neq̄ mortuus quod est post mortē:
sz moriēs. i. i morte difficillime diffinitur. Quā-
diu quippe est aia i corpore maxime si etiā sen-
sus adsit: proculdubio viuut hō qui cōstat ex aia z
corpore: ac per hoc ad huc an̄ mortē non i mor-
te esse dicēdus ē. Lū vero aia abscellerit: oēm-
q̄ abstulcrit corporis sensus: iā post mortē mor-
tuusq̄ perhibetur. Perit igit inter vt r̄q̄: quo
moriens vel in morte sit. Quomā si ad huc viuut
ante mortē est: si viuere desistit iam post mor-
tē est. Nunq̄ ergo moriens: id est in morte esse
cōprehendatur. Ita etiā in transcurso tempore
queritur p̄sens nec inuenit: quia sine vllō spa-
cio est: per quod transitur ex futuro i p̄teritū.
Nonne ergo videndus est. ne ista ratione mors
corporalis nulla esse dicatur? Si eiz est: quan-
do est: que in nullo z in qua vllus esse nō potest:
quandoquidē si viuut ad huc non est: quia hoc
ante mortē non in morte? Sed rursus si nulla
mors est: ante quid vel post quid est quod dici
ante mortē siue post mortē? Nā z hoc inaniter
dicitur: si mors nulla est. Atq̄ vt iā in paradiso
bene viuendo egissemus: vt reuera nulla esset
mors? Nunc tamen non solū est vix et iāz tam
molesta est: vt nec vlla explicari locutōe possit:
nec vlla ratōe vitari. Loq̄mur ergo sz cōsuetu-
dinē nō eiz aliter debemus: et dicamus an̄ mor-
tē p̄iusq̄ mors accedat: sicut scriptū ē: an̄ mor-
tem ne laudes hominem quēq̄. Dicamus etiā
cum accesserit: post mortē illius vel illius fa-
ctum est illud vel illud. Dicamus z de presenti
tempore vt possumus: velut cuz ita loquimur:
moriēs ille testatur est: z illis atq̄ illis illud atq̄

Liber

illud moriens dereliquit: Quis hoc nisi viues oino facere non posset: et ponus hoc ante mortem fecerit non in morte. Loquamur etiam sicut loquitur scriptura diuina: que mortuos quoque non post mortem sed in morte esse non dubitat dicere. Hinc etiam est illud. Quoniam non est in morte qui memor sit tui. Donec etiam reuiuiscat: recte esse dicitur in morte sicut in somno esse quisque donec euigilet dicitur. Quamuis in somno positos dicamus dormientes: non tamen eo modo possumus dicere eos qui iam sunt mortui morientes. Non etiam adhuc moriuntur qui quibus attinet ad corporis mortem de qua nunc differimus: iam sunt a corporibus separati. Sed hoc est quod dixi explicari aliqua locutione non posse: quomodo vel morientes dicantur viuere: vel iam mortui etiam post mortem adhuc esse dicantur in morte. Quod etiam post mortem si adhuc in morte: presertim cum eos nec morientes dicamus: sicut eos qui in somno sunt dicimus dormientes et qui in languore languentes: et qui in dolore utique dolentes et qui in vita viuentes. At vero mortui prius quam resurgant esse dicuntur in morte: nec tamen possunt appellari morientes. Vnde non inopportune neque incongrue arbitror dicere et si non humana industria iudicio fortasse diuino ut hoc verbum quod est moriturus in latina lingua nec grammatici declinare potuerit ea regula qua cetera talia declinant. Namque ab eo quod est oritur sit verbum preteriti temporis ortus est: nisi qua filia sunt quod preteriti participia declinant. Ab eo vero quod est moriturus si queramus preteriti temporis verbum: responderi solet mortuus est ut lra geminata. Sic etiam dicitur mortuus quod fatuus: arduus: carduus: aspicuus: et si qua filia quod non sunt preteriti temporis: sed quoniam nota sunt sine tempore declinant. Illud autem quasi ut declinetur quod declinari non potest: per participio preteriti temporis ponitur: non tamen conuenienter itaque factum est: ut quem admodum id quod significat non potest agendo: ita ipse verbum non posset loquendo declinari. Agitur potest adiutorio gratie redeptoris nostri: ut saltem secundam mortem declinare possimus. Illa enim est grauior et omnium malorum pessima que non fit separatione anime et corporis: sed in eternam penam potius vtriusque complexu. Ibi contrarium non erunt homines ante mortem atque post mortem: sed semper in morte. ac per hoc nunquam viuentes: nunquam mortui: sed sine fine morientes. Nunquam etiam erit homini prius in morte: quam ubi erit mors ipsa sine morte.

Quam mortem prius hominibus deus si mandatum est transgredieretur fuerit comminatus. Cap. xij.

Um ergo requiritur: quam mortem deus

prius hominibus fuerit comminatus si ab eo mandatum transgredierentur acceptum: nec obediencia custodiret: vtrum anime an corporis an totius hominis: an illa que appellatur secunda. Respondendum est: omnes. Prima etiam constat ex duabus: secunda ex omnibus tota. Sicut enim vniuersa terra ex multis terris: et vniuersa ecclesia ex multis constat ecclesiis: sic vniuersa mors ex omnibus constat: quoniam prima ex duabus: vna anime: altera corporis: ut sit prima totius hominis mors: cum anima sine deo et sine corpore penas luit: secunda vero ubi anima sine deo cum corpore penas eternas luit. Quoniam ergo dixit deus primo illi homini quem in paradiso constituerat: de cibo ventito: quacumque die ederis ex eo morte moriemini: non tamen prime mortis partem priorem ubi anima priuatur deo: nec tamen posteriorem ubi corpus priuatur anima: nec totam ipsam totam primam ubi anima et a deo et corpore separata puniuntur. sed quicquid mortis est usque ad nouissimam que secunda dicitur: quae est nulla posterior: comminatio illa complexa est.

Transgrediendo primorum hominum quam prius sentierat penam: Capitulum. xij.

Nam posteaquam precepti facta transgressio est: confessis gratia deferente diuina de corporum suorum nuditate confusi sunt: vnde etiam folijs ficulneis que forte a perturbatis penam coperta sunt pudenda tegerunt. Que prius eadem membra erant sed pudenda non erant: senserunt etiam nouum motum inobediencie carnis sue: tanquam recipere eam penam inobediencie sue. Iam quippe anima libertate in peruersum propria delectata: et deo dedignata seruire: pristino corporis seruitio constituebatur. Et quod superiorem omnem suo arbitrio deseruerat: inferiorem famulum ad suum arbitrium non tenebat: nec omnimodo habebat subditam carnem sic semper habere potuisset: si deo subdita ipsa mansisset. Tunc ergo caro cepit occupare aduersus spiritum: et spiritus aduersus carnem. Cum quod controuersia nati sumus: inebrietas omnis eius sine victoria de prima perniciosa gestantes.

Qualis homo sit factus a deo: et quam forte deciderit sue voluntatis arbitrio. Cap. l. xij.

Eus etiam creauit bene rectum: namque auctor non vitiis vitiorum sed sponte operatur: necque dānat deperuatos dānatosque grauius. Deus etiam fuimus in illo vno: quoniam omnes illis vnus corripit quod per feminam lapsus est in peccatum: quod de illo facta est ante peccatum. Nondum erat nobis si iustitiam creata et distributa forma in qua singuli viveremus: sed iam

Tertiusdecimus

natura erat seminalis ex qua purgaremur: qua scilicet ppter peccatum vitata et vinculo mortis obstricta iuste dānata: non alterius conditionis homo ex hōie nascere: ac p hoc a liberi arbitri malo vbi series calamitatis huius exorta ē: que humanū genus origine dprauata velut radice corrupta: vsq; ad secūde mortis exitū que non habet finē: solis eis exceptis qui per dei gratiā liberantur: miseria connexionē pducit.

¶ Quid adā peccās pus reliquerit deū q̄ relinq̄ retur a deo: et primam fuisse anime mortem a deo recessisse. Capitulum. xv.

QUamobrem etiam in eo qd dictū ē morte moriemini: qm̄ nō est dictū mortibus eam solā intelligamus q̄ sit cum anima deseritur sua vita quod illi deus est: nō enīz deseruit: ut desereret: s; ut desereret deseruit. Ad malū q̄ppe eius prior est voluntas eius: ad bonum vero eius prior est voluntas creatoris eius: siue vt eas faceret q̄ nulla erat: siue vt reficiat que lapsa perierat: etiam si hanc intelligamus deū denunciasse mortem in eo q̄ ait: qua die ederetis ex illo morte moriemini: tanq̄ diceret: qua die me deserueritis p inobedientiā deseram vos p iustitias: pfecto in ea morte etiā certe denunciate sunt: que pculdubio fuerant secuturę. Nam in eo q̄ inobediēs motus in carne ex motu anime inobediētis exortus est: ppter que pudēda tēxerūt: sensa est mors vna i qua deseruit aīa deus: ea significata est verbis ei⁹ qm̄ timore deambulantis sese abscondēti homini dixit. Adāz vbi es? Nō vtiq; ignorādo querēs sed increpādo admonēs: vt attēderet vbi es: in quo non eēt deus. Cū vero iāz corp⁹ aīa ipsa deseruit etate corruptū et senectute cōfectum: venit in experimētū mors altera de qua deus peccatū adhuc puniēs homini dixerat: Terra es et in terrā ibis: vt ex his duabus mors illa prima que totius est hōis cōpleret: quā secūda i vltimo seq̄ nisi homo p gratiā liberet. Neq; enīz corpus qd de terra est rediret in terrā: nisi sua morte que illi accidit euz deserit sua vita. i. anima: Unde stat iter xpianos veracit catholici tenentes fidem etiam ipsā nobis corporis mortem nō lege nature q̄ nullā mortē homini deus fecit: sed merito inflictā esse peccati: qm̄ peccatus vindicans deus dixit homini in quo tūc oēs eramus: terra es et in terrā ibis.

¶ De philosophis q anime separationē a corpore nō putant esse penales: cū plato iducat sum-

um deum minoribus promittentem: q̄ nunquam sint corporib⁹ exuendi. Caplm. xvi.

Ed philosophi contra quorū calūnias defendimus ciuitatē dī hoc ē eius ecclesiā: sapient sibi videtur irridere: q̄ dicimus anime a corpore separationē iter penas eius esse deputandā: q̄ videlicet eius pfectā beatitudinē tunc illi fieri existimāt: cū omni p̄ suis corpore exuta ad deum simplex et sola quodā mō nuda redierit. Ubi si nihil quo ista refellere opinio in eorū litteris inuenirez: operosius nihil disputandū esset: quo demonstrare nō corpus esse anime: s; corruptibile corpus onerosū. Unde illud est qd de scripturis nostris i superiore libro commemorauimus. Corpus eīz corruptibile aggrauat aīam. Addeō vtiq; corruptibile: nō qualicunq; corpore s; q̄le factū est ex peccato cōsequēte vindicta aīaz p̄hibuit aggruari. Qd etiaz si nō addidisset: nihil aliud intelligere debemus. S; cū aptissime plato deos a sūmo deo factos hōie imortalia corpora p̄diceret: eisq; ipsuz deū a quo facti sūt iducat p magno beneficio pollicentē: q̄ in eternū cū suis corporibus pmanebūt: nec ab eis vlla morte soluētur: qd ē q̄ isti ad exagitādā xpianā fidē fingūt se nescire qd sciūt: aut etiaz sibi repugnātes aduersū seipsos dicere malūt: dū nobis nō desināt contradicere.

Nempe platonis hec verba sūt sicut ea cicero in latinū vertit: qbus inducit sūmū deum deos quos fecit alloquētē ac dicētē. Vos q̄ deorū facti orti estis: attēdite quorū ope ego parēs effectusque suz. Hec sunt indissolubilia nutu meo: q̄q; oē colligatū solui pōt: s; baudquaq; bonū est: rōne iunctum velle dissoluere. S; qm̄ estis orti mortales: vos qdēz eē et idissolubiles nō potestis. Nec vnq; tū dissoluemini neq; vos vlla mortis fata p̄mēt: nec erūt valētiora q̄ cōsiliū meū: qd maius est viculū ad p̄petuitatē v̄raz q̄ illa qbus estis tūc euz gignebamini colligati. Ecce deos plato dicit et corporis aīeq; colligationē mortales: et tū imortales dei a quo facti sūt volūtate atq; cōsilio. Si ergo aīe pena ē in q̄li cūq; corpore colligari: qd ē q̄ eos alloquēs deus tanq; sollicitos ne forte moriātur. i. dissoluantur a corpore de sua facit imortalitate securos: nō ppter eorum naturāz que sit cōpacta: nō simplex: s; ppter suā inuictissimā voluntatē: qua potest facere vt nec orta occidant nec connexa soluantur: s; incorruptibiliter perseuerent. Et hoc quidem vtz plato vtz de syderibus dicat

Liber

alia questio est. Neq[ue] enim ei continuo concedē
dū est globos istos luminis siue orbiculos luce
corporea sup[er] terras seu die seu nocte fulgētes
suis q[ui]busdam p[ro]p[ri]is animis vivere: eisq[ue] itelle
ctualib[us] et beatis: q[uo]d etiā de ipso vniverso mū
do tanq[ua]m vno mali maximo quo cūcta cēsa con
tinentur aialia instāter affirmat. S[ed] hec vt dixi
alia q[ue]stio est: quāz nūc discutiēdā nō suscepim[us]
hoc t[ame]n cōtra istos cōmemorandū putauim[us]: q[uo]d se pla
tonicos vocari vel eē gloriānt[ur]: cuius supbia no
minis errubescūt eē xpiani: ne cōmune illis cūz
vulgo vocabulūz vilē faciāt palliatoz tāto ma
gis inflataz q[ua]nto magis exigua paucitatē. Et q[ui]
rentes q[uo]d i doctrina xpiana rep[re]bendant exagi
tāt eternitatē corp[or]is: tanq[ua]m hec sint inter se cō
traria vt et beatitudinez q[ua]m anime: et eam se
per esse velimus in corpore velut erūnoso vin
culo colligatā cūz eoz auctor et magister plato
donū a summo deo dijs factis ab illo dicat eē
cessus: ne aliqui moriant[ur]. i. a corp[or]ibus quib[us]
eos conneruit separentur.

Contra eos q[ui] asserunt terrena corp[or]a ico
rupibilia fieri eterna non posse. Caplm. xvij.

Contendūt etiā isti terrestria corp[or]a
sempiterna eē non posse: cū ipsam vni
uersaz terrā dei sui: nō q[ua]de[us] sūmi s[ed] tū
magni. i. totius huius mūdi mēbrū in medio po
situm et sempiternū eē nō dubitēt. Cū ergo de
ille sūmus fecerit eis altez quez putant deum
id est istū mūdū ceteris dijs qui intra eum sunt
p[re]ferendū: eum deniq[ue] existimēt esse animantē
anima scilicet sicut asserūt rationali vel intelle
ctuali in tam magna mole corp[or]is eius inclusa.
ipsiusq[ue] corp[or]is tanq[ua]m mēbra locis suis posita
atq[ue] digesta quattuor cōstituerit elemēta: quo
rum iūcturā et ne vnq[ue] deus eozū tanq[ua]m magn[us]
moriat[ur] insolubilē ac sempiternā velint: q[uo]d cau
se est vt in corpore maioris animantis tanquāz
medium mēbrū eterna sit terra: et aliozū ani
mantū terrestriūz corp[or]a si deus sicut illō velit
eterna eē non possint. Sed terre ingunt terra
reddenda est: vnde animalū terrestria sumpta
sunt corp[or]a ex quo fit inquit vt ea sit necesse
dissolui et mori: et eo modo breui stabili ac sempi
terne vnde fuerāt sūpra restitui. Sigs hoc etiā
de igne siml[iter] affirmet: et dicat reddēda eē vni
uerso igni corp[or]a q[ui] inde sūpra sunt: vt celestia
fierēt aialia: nōne immortalitas quā talibus dijs
velut dō summo loquente p[ro]misit plato: tanq[ua]m
violētia disputationis huius intercedit. An ibi

propterea non sit q[uia] deus non vult: cuius volū
tate vt ait plato: nulla vis vincit. Quid ergo p
hibet vt hoc etiā de terrestribus corp[or]ibus de
possit efficere: quādo quidez vt nec ea que orta
sunt occidāt: nec ea que sunt iuncta soluantur:
nec ea q[ui] sunt ex elemētis sumpta reddant. atq[ue]
vt aie in corp[or]ibus cōstitute nec vnq[ue] ea dese
rāt: et cū eis immortalitate ac sempiterna beatitu
dine p[er]suādēt: posse deum facere cōstitetur plato.
Cur ergo nō possit: vt nec terrestria moriātur.
An deus nō est potens quousq[ue] xpiani credūt:
s[ed] quousq[ue] platonici volūt. Nūm[us] q[uia]ppe cōsiliū
dei et potestātē potuerūt philosophi nec potuer
runt nosse. p[ro]phete: cūz potius e contrario dei p[ro]
phetas ad enunciādū eius q[ua]ntū dignatus ē: vo
luntatē spūs eius docuerit: philosophos aurez
in ea cognoscēda diectura humana deciperit.
Uez non vsq[ue] adeo decipi debuerūt nō solum
ignorantia verum etiaz peruicacia: vt et sibi ap
tissime refragentur magnis disputationum vi
ribus asserentes: anime vt beata esse possit nō
terrenum tantum sed omne corp[us] esse fugiē
dum: et terrestres deos rursus dicentes habere
beatissimas animas: et tamen terrenis corp[or]i
bus alligatas: celestes vero deos ignea compa
geligatos. Iouis vero ipsius animā quem mū
dum istum volunt omnibus omnino corp[or]eis
elemētis quibus hec tanta moles a terra in ce
lum surgit inclusa. Hanc enim animā plato ab
initio terre medio quod geometre centrum vo
cāt: per omnes partes eius vsq[ue] ad celi summā
et extrema diffūdi et extēdi p[er] numeros musicos
opinatur: vt sit iste mundus animal maximum
beatissimum: semiplenum: cuius anima et p[er]
fectam sapientie felicitatem teneret: et corp[us]
p[ro]p[ri]um non relinqueret: cuiusq[ue] corp[us] et in
eternum ex illa viueret: et eam quāvis non sim
plex sed tot corp[or]ibus tantisq[ue] compactus be
betare atq[ue] tardare non posset. Cur igitur su
spicionibus suis ista permittant: cur nolunt cre
dere diuina voluntate atq[ue] potentia immorta
lia corp[or]a fieri posse terrena: in quibus anime
nulla ab eis morte separare: nullis eozum one
ribus aggrauate: sempiternae: ac feliciter viuāt
quod deos suos posse asserunt in temporibus
igneis: Iouemq[ue] ipsum eozum regem in omni
bus corp[or]eis elemētis. Nam si anime vt be
ata sit corp[us] est omne fugiendum: fugiant dij
eorum de globis syderum: fugiat iuppiter de
celo et terra: aut si nō possūt miseri iudicentur

Tertiusdecimus

Sed neutrum ista volunt: qui neque a corporibus separatione audent dare diis suis: ne illos mortales colere videatur: nec beatitudinis privatio: ne infelices eos esse fateantur. Non ergo ad beatitudinem consequendam omnia fugienda sunt corpora sed corruptibilia: grauiora moribunda: non qualia fecit primis hominibus bonitas dei: sed qualia esse compulsi peccati pena.

De terrenis corporibus: que philosophi affirmant in celestibus esse non posse: quia quod terrenum est naturali potest vocari ad terram. Cap. lxxviii.

Ed necesse est inquit: ut terrena corpora naturale pondus vel terra teneant: vel cogat ad terram: et ideo in celo esse non possunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemo: ipsa atque fructuosa: que paradisi nomen obtinuit. Sed quia et ad hoc respondendum est: vel propter primum corpus cum quo ascendit in celum: vel propter quod qualia in resurrectione futura sunt intueantur paulo antequam eius potestatem ipsa terrena. Sic enim humana efficit: ut ex metallis que in aquis potest continuo submerguntur: quibusdam modis vasa lubricata etiam natare possint: quanto credibilis efficacius occultus aliquis modus operatio: dei cuius omnipotentissima voluntate plato dicit et orta iterare nec colligata posse dissolui: cum multo mirabilis incorporea corporeis quam que: itaque corpora corporibus quibuscumque copulatur: potest molibus prestare terrenis: ut nullo in pondere deprimantur: ipsique animis perfectissime beatis ut quis terrena non incorruptibilia iam corpora ubi volunt ponant: et quo volunt agant situ motumque facillimo. An vero si hoc angeli faciunt: et uel libet animalia terrestria rapiant ubi libet constituantque ubi libet: aut eos sine labore non posse aut onera sentire credendum est? Cur ergo sanctorum perfectos et beatos diuino munere spiritus: sine ulla difficultate posse ferre quo voluerit: et sistere ubi voluerit sua corpora non credamus? Nam cum terrenorum corporum sicut onera in gestando sentire sueculimus: quanto maior est quantitas tanto maior sit et grauior: ita ut plura potest quam pauciora plus premant: non membra sue carnis leuiora portat iam cum in sanitate robusta sunt: quam in languore macerant. Et cum alijs gestantibus onerosior sit saluus validus quam exilis et moribundus: ipse tamen ad suum corpus mouendum atque portandum agilius est: cum in bona valitudine plus habet molis: quam cum in peste et fame minime roboretur. Tamen valet in habere etiam terrenis corporibus: quis adhuc cor-

ruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus sed temperationis modus: Et quis verbis explicat quantum distat iter presentem quam dicimus sanitatem et immortalitatem futuram. Non itaque nostram fidem redarguant philosophi de corporum ponderibus. Nolo enim querere cur non credant terrenum posse esse corpus in celo cum terra vniuersa liberetur in nihilo. Fortassis enim de ipso medio mundi loco: eo quod in eum coeant queque grauiora: etiam argumentatio verisimilior habeatur. Illud dico: si dii minores quibus iter animalia terrestria cetera etiam homines faciendum commisit plato potuerunt sicut dicit ab igne remouere videri qualitate: lucendi reliquere que per oculos emicaret: ita ne deo summo cedere dubitabimus: cuius ille voluntati potestatemque ne moriatur: accessit que orta sint: et tam diuersa tam dissimilia: id est corporea et incorporea sibi in se conexa nulla possint dissolutione seiscingi: ut de carne hominis cui donat immortalitatem: corruptione auferat: naturam reliquat congruentiam figure membrorumque detineat: detrahatur potestatis tarditate? Sed de fide resurrectionis mortuorum et de corporibus eorum immortalibus diligenter si deus voluerit in fine huius operis differendum est. Contra eorum dogmata: qui primos homines si non peccassent immortales futuros fuisse non credunt.

Capitulum. xix.

Nunc de corporibus primorum hominum quod institumus explicemus: quoniam nec mors ista que bona perhibetur bonis: nec tantum paucis intelligentibus siue creditibus: sed omnibus nota est: qua fit a corpore anime separatio qua certe corpus animatio quod euidenter emouetur: eis potuisset accidere nisi peccati meritum sequeretur. Licet enim iustorum ac piarum anime defunctorum que in requie viuunt dubitare fas non sit: usque adeo tamen eis melius esset cum suis corporibus bene valentibus viuere: ut etiam illi qui omnimodo esse sine corpore beatissimum existimant hanc opinionem suam sententia repugnante conuincant. Neque enim quisquam audebit illorum sapientes homines siue mortuos siue iam mortuos: id est aut carere corporibus aut corpora relicturos diu immortalibus antepone: quibus summus deus apud platonem: munus ingens: indissolubilem scilicet vitam: id est eternum cum suis corporibus consortium pollicetur. Optime autem cum hominibus agi arbitratum idem plato: si tamen hanc vitam pie iustique peregerint ut a suis

Liber

corporibus separati i ipsorum deorum qui sua corpora nunquam deserunt recipiuntur finis: scilicet immortales supra ut conexe reuiscantur rursus: recipiant in corpora velle reuerti. Quod virgilius ex platonico dogmate dixisse laudat. Ita quippe animas mortaliū nec in suis corporibus sepe esse posse existimat: sed mortis necessitate dissolui: nec sine corporibus durare perpetuo sed alternantibus viribus indefinenter viuos ex mortuis: et ex viuis mortuos fieri putat: ut a ceteris hominibus videatur differre sapientes quod post mortem suam feruntur ad sydera: ut aliquando diutius in astro sibi congruo quisque regescat: at idem rursus miserie prius oblitus et cupiditate habendi corporis viciat: redeat ad labores eternasque mortaliū. Illi vero qui stultam duxerunt vitam ad corpora suis meritis debita siue hominibus siue bestiis de primo reuoluuntur. In hac itaque durissima conditione constituit etiam bonas atque sapientes animas: quibus non talia corpora distributa sunt cum quibus sepe atque immortaliter viuerent: ut neque in corporibus permanere: neque sine his possint in eterna puritate durare. De quo platonico dogmate iam in libris superioribus diximus christiano tempore erubuisse porphyrium et non solum ab humanis animis remouisse corpora bestiis: verum etiam sapientium animas ita voluisse de corporeis nexibus liberari: ut corpus omnem fugientes beate apud patrem sine fine teneantur. Ita quod ne a christo vici videretur vitam sanctis pollicente perpetuam: etiam ipse purgatas animas sine ulla ad miseras praesentinas reditu in eterna felicitate constituit. Et ut christo aduersaretur resurrectionem incorruptibilium corporum negans: non solum sine terrenis: sed sine ulla omnino corporibus eas asseruit in seipiternum esse victuras. Nec iste qualicumque opinionem precepit saltim ne diis corporatis religionis obsequio subderetur. Quid ita: nisi quia eas quibus nulli corpori sociatas: non credidit illis esse meliores? Quapropter si non audebunt isti: sicut eos ausuros esse non arbitror: diis beatissimis et tamen in eternis corporibus constitutis humanas animas anteponere. cur eis videtur absurdum quod fides christiana predicat et primos homines ita fuisse conditionatos: ut si non peccassent nulla morte a suis corporibus solueretur: sed pro meritis obedientie custodite immortalitati donati cum eis viuerent in eternum: et talia sanctos in resurrectione habituros ea ipsa quibus laborauerunt corpora ut nec eorum corporalis hic corruptio vel difficultatis: nec eorum beatitudinis aliquid doloris et infelicitatis possit accidere.

Quod caro sanctorum que nunc requiescit in spe in meliorem recuperanda sit qualitatem quam fuit primorum hominum ante peccatum. Capitulum. xx.
Proinde sanctorum animae defunctorum ideo non habent grauem mortem qua separate sunt a corporibus suis: quia caro eorum requiescit in spe quolibet sine ulla iam sensu crumelias accipisse videatur. Non eis sicut platonibus visum est: corpora obliuione desiderant: sed quia potius meminissent: quid sibi ab eo promissum sit quod neminem fallit: qui eis etiam de capillis suorum integritate securitatem dedit: resurrectionem corporum in quibus multa dura perpassi sunt: nihil eis tale ulterius sensuri desiderabiliter et patienter expectant. Si eis carnem suam non oderant: quam eam suae mentis infirmitate resistentem spirituali iure coercerant: quanto magis eam diligunt etiam ipsam spirituale futuram? Sicut enim spiritus carni seruientis non incongrue carnalis: ita caro spiritui seruientis recte appellatur spiritualis: non quod in spiritum conuertitur: sicut nonnulli putant: ex eo quod scriptum est: seminatur corpus animale: resurget corpus spirituale: sed quia spiritui summa et mirabili obtemperandi facilitate subdatur usque ad plenitudinem immortalitatis indissolubilis securissimam voluntatem: omni molestie seorsum: omni corruptibilitate et tarditate detracta. Non solum eis non erit tale quale nunc est in quantum optimae utilitatis: sed nec tale quidem quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Quilicet mortui non essent: nisi peccassent: alimentis tamen ut homines utebantur: non dum spiritualia sed adhuc animalia corpora terrena gessissent. Que licet senio non veterascerent: ut necessitate producerent ad mortem: qui status ei de ligno vite quod est in medio paradisi cum arborescens simul erat mirabili dei gratia prestabatur: tamen et alios sumebant cibos praeter vineas arborescens que fuerat interdicta non quia ipsa erat malum: sed propter commendandum pure et simplicis obedientie bonum: que magna virtus est rationalis creature sub creatore domino constituta. Nam ubi nullum malum tangebatur: perfecti prohibitu tangeret sola inobedientia peccabat. Aliebat ergo alijs quod sumebatur: ne animalia corpora molestie aliquid esuriendo aut sitiendo sentiret. De ligno autem vite propterea gustabat: ne mors eis vnicuique subripere vel senectute affecta obkursis temporis spatijs iteriret: tamen cetera essent alimentum: illud sacramentum. ut sic fuisse accipiat lignum vite in paradiso corporaliter sic in spirituali hoc est intelligibili paradiso sapientia dei: de qua scriptum est. Lignum vite est amplectentibus eam.

Tertiusdecimus

De paradiso in quo primi homines fuerant
quod recte possit significatione eius spirituale ali-
quid intelligi: salua veritate narrationis histo-
rice de corporali loco. Capitulum. xxi.

Unde nonnulli totum illud paradysum ubi
primi homines pariter generis humani
sancte scripture veritate fuisse narra-
tur: ad intelligibilia referunt: arboresque illas et li-
gna fructifera in virtutes vite morisque conuer-
tunt: tanquam visibilia et corporalia illa non fuerint:
sed intelligibilia significantur: eadem eo modo di-
cta vel scripta sint. Quasi propterea non potue-
rit esse paradysus corporalis: quia potest etiam spiri-
tualis intelligi: tanquam ideo non fuerint due mulie-
res agar et sarra: et illis duo filii abrahe: vnde
de ancilla alius de libera: quia duo testamenta
in eis figurata dicit apostolus: aut ideo de nul-
la petra moyses percutiente aqua defluerit ga-
pote illic figurata significatio est christus intelli-
git: eodem apostolo dicente petra autem erat christus.
Nemo itaque prohibet intelligi paradysum vita
beatorum: quattuor enim flumina: quattuor vir-
tutes: prudentia temperantia: fortitudinem atque
iustitiam: et ligna eius omnes utiles disciplinas: et li-
gnorum fructus mores piorum: et lignum vite ipsa bo-
norum omnium mater sapientia: et lignum scientie boni
et mali: transgressi mandati experientia. Penam
enim peccatoribus bene vivis quam iuste constituit
deus: sed non bono suo experit bonum. Possunt hec
et intelligi: ut ea melius accipiamus tanquam prophe-
tica indicia precedentia futurorum. Paradysum
et ipsa ecclesia: sicut de ipsa legit in cantico can-
ticorum. Quattuor autem flumina paradysi quattuor
euangelia: ligna fructifera sanctos: fructus autem
eorum opera eorum: lignum vite: sanctum seorsum utique
christum: lignum scientie boni et mali: proprium vo-
luntatis arbitrium. Nec seipso quippe homo vi-
uina voluntate contenta: nisi perniciose uti po-
test: atque ita discedit quod interit: utrum inhereat com-
muni omnibus bono an proprio delectetur. Se quippe
pe amans donatur sibi: ut inde timoribus mero-
ribusque completus cantet in psalmo si tamen ma-
la sua sentit ad me ipsam turbata est anima mea
correctus iam dicat fortitudinem meam ad te custo-
diam. Nec si aliqua alia commodius dici possunt de
intelligendo spirituali paradiso nemine prohibente di-
cantur: dum tamen in historie veritas fidelissima re-
gestarum narratione commendata credatur.

De corporibus sanctorum post resurrectionem
quod sic spiritualia erunt ut non in spiritu caro et terra. L. xxij.

Exopora ergo istorum que resurrectionis
ne futura sunt: neque villo ligno indige-
bunt quo fiat: ut nullo morbo vel se-
nectute inueterata moriantur: neque villo alijs cor-
poralibus alimentis: quibus esuriendi ac sitiendi qua-
lis cumque molestia deueniret: quam certo et omni mo-
do inuolabili munere immortalitatis induentur:
ut non nisi velint possibilitate non necessitate ve-
scantur. Quod angeli quoque visibiliter et tracta-
biliter apparentes: non quod indigebant sed quod vole-
bant et poterant: ut hominibus congrueret sui mini-
sterij quadam humanitate fecerunt. Neque enim per
transmirationem angelos edisse credendum est: quando ho-
mines eos hospitio susceperunt: quibus utrumque age-
li essent ignorantibus consimili nobis indigentia ve-
sci viderent. Unde est quod ait angelus in libro
tobie. Videbatis me manducare: sed visum vestro
videbatis. id est necessitate corporis reficere discit
vos facitis: me cibum sumere putabatis. Sed si
forte de angelis aliud credibile disputari poterit:
certe fides christiana de ipso saluatore non du-
bitat: quod et post resurrectionem iam quidem in spiritu
li carne sed tamen vera cibum ac potum cum discipulis
sumpsit. Non enim potestas sed egestas edendi aut
bibendi talibus corporibus aufere. Unde et spiri-
talia erunt non quia corpora esse desissent: sed quia
spiritu viuificante subsistent.

Quid intelligendum sit de corpore animali et de
corpore spirituali: ut qui moritur in adam: qui
vero viuificatur in christo. Capitulum. xxij.

Nam sicut corpora ista quibus aia vivit
et nondum spiritus viuificatus aialia dicuntur
corpora nec tamen aie sunt sed corpora: ita
illa spiritualia vocantur corpora. Absit tamen ut spiritus ea
credamus futura sed corpora carnis habitura sub-
sistantiam sed nullam tarditatem corruptionemque car-
nale spiritus viuificatus pastura. Tunc iam non terrenum
sed celestis bonum erit: non quod corpus sed quod de terra
factum est non ipsum erit sed quod dono celestium tale
erit: ut et celo incolendo non amissa natura sed mu-
tata qualitate conueniat. Primum autem homo de
terra terrenum in animam viuente factus est: non in spi-
ritum viuificatus: quod ei per obedientie meritum
seruabat. Ideo corpus eius quod cibo ac po-
tu egebat ne fame afficeretur ac siti: et non immorta-
litate illa absoluta atque indissolubili: sed ligno vi-
te a mortis necessitate prohibebatur atque in iuuen-
tutis flore retinebatur: non spirituale sed aiale fuisse non
dubium est: nequaquam tamen moriturum nisi in veipre-
dictis minantibus sententiam delinquendo corruisse.

Liber

Et alimentis quidē etiā extra paradysū nō negatiō: a ligno tñ vite prohibitus traditus eētē poti vetustatiq; finiedus: in ea duntaxat vita quā in corpore licet animali donec spūalis obedientie merito fieret: posset in paradiso nisi peccasset habere perpetuā. Quapropter etiam si mortē istaz manifestā qua sit aie a corpore separatio: intelligam⁹ simul signata in eo q; deus dixerat: qua die ederetis ex illo morte moriemini: non ideo debet absurdū videri: ga non eo prius die a corpore sunt soluti: quo cibū iter dictū mortiferūq; sūperūt eo quippe die mutata in deteri⁹ vitiatāq; natura atq; a ligno vite separatione iustissima: mortis in eis etiā corporalīs necessitas facta est: cū qua nos necessitate nati sum⁹: propter quod apostolus non ait corpus qdē mortuū ē ppter peccatū: sed ait: corpus quidē mortuū ē ppter peccatū: spirit⁹ autē vita ē ppter iustitiā. Deinde subiungit. Si autē spūs ei⁹ qui suscitauit christū a mortuis habitat in nobis: qui suscitauit christū a mortuis uiuificabit et mortalia corpora vestra per inhabitantem spūz eius in nobis. Tūc ergo erit corpus i spiritū uiuificantē: quod nūc ē in animā uiuentem. Et tñ mortuū dicit apostolus: ga iā moriēdine necessitate cōstrictū ē. Tunc autem ista erat in animā uiuētē: q̄uis nō in spiritū uiuificantē vt tñ mortuū dici recte nō posset: qz nisi perperatratione peccati necessitatez moriēdi habere nō posset. Cum hō deus et dicēdo adam vbi es mortē significauerit aie: que facta ē illo deserēte: et dicēdo terra es et in terrā ibis: mortem significauerit corporis: que illi sit anima discedente: propterea de morte fa nihil dixisse credendū est: ga occultā eē voluit ppter dispensationē testamenti noui: vbi secūda mors apertissime declaratur: vt prius ista mors prima q̄ cōmunis ē omnib⁹ proderet ex illo venisse peccato: quod in vno cōe factū est omnibus: mors hō secūda nō vtiq; cōmunis est omnib⁹ ppter eos q̄ secūdū ppositū vocati sunt sancti: quos ante presciuit et predestinauit: sicut ait apostolus cōformes fieri imagini filij sui: vt sit ipse primogenitus in multis fratribus: quos a secūda morte per mediatorē dei gratia liberauit. In corpore ergo animali p̄mū hominē factuz sicut apostolus loquit⁹. Volēs. n. ab spūali qd i resurrectione futur⁹ ē hoc: quod nūc est animale discernere: seminat inquit in corruptiōe: surget i corruptibile. Seminat i otumelia: surget

i gloria. Seminat in i firmitate: surget in virtute. Seminat corpus aiale: surget corpus spūale. Deinde vt hoc probaret: si ē ingt corpus aiale ē et spūale. Et vt qd eēt corpus aiale oñderet: sicut ingt scriptū ē: fact⁹ ē p̄m hō i animā uiuentē. Isto igit mō voluit ostendere qd sit corpus aiale: q̄uis scriptura nō dixerit de hoīe p̄mo qd ē appellat⁹ adā: qñ illa iā flatu dei creata est et factus ē hō in corpore aiali: s; fact⁹ ē hō i aiaz uiuētē. In eo ergo qd scriptū ē: fact⁹ ē primus hō i aiam uiuentē: voluit apls intelligi corpus hoīs aiale: spūale autē quē admodū intelligēdū eēt ostēdit addēdo: nouissim⁹ autē adā i spirituz uiuificatē: proculdubio christū significās q̄ iaz ex mortuis ita resurrexit: vt mori oīno deinceps nō possit. Deinde segtur et dicit. Sed nō primū quod spūale ē: s; qd aiale deinde spūale. Ubi multo apert⁹ declarauit: se aiale corpus inuasse: i eo q; scriptū ē factū eē p̄mū hoīem i aiaz uiuētē: spūale autē i eo q; ait nouissim⁹ adā i spūz uiuificatē. p̄m⁹ ē. n. aiale corpus quale habuit p̄m⁹ adā: q̄uis nō mortuū nisi peccasset: quale nūc habem⁹ et nos hacten⁹ ei⁹ mutata vitiatāq; natura quaten⁹ i illo postea q̄ peccauit effectū ē: vñ hēret iā moriēdi necessitatē quale pro nobis ē xps hēre dignat⁹ ē p̄mitus nō qdē necessitate sed p̄tate: postea hō spūale quale iam precessit i christo tanquam in capite nostro. secuturum est autē in membris eius vltima resurrectione mortuorum. Ad iungit dei apostolus duorum istoz hominum euidētissimam dīaz dicēs. Primus hō de terra terrenus: secundus homo de celo celestis. Qualis terrenus: tales et terrent: qualis celestis tales et celestes. Et quomodo induimus imaginē terreni: induamus et imaginem eius qui de celo est. Hoc apostolus ita posuit: vt nunc quidem in nobis secundum sacramentuz regenerationis fiat sicut alibi dicit: quotquot in Christo baptizati estis Christum induistis: re autem ipsa tunc perficietur: cum et in nobis quod est animale nascendo: spirituale fuerit factum resurgendo. Ut enim eiusdem verbis vtat: spe salui facti sumus. Induimus autem imaginem terreni hominis propagatione preuariatōnis et mortis quam nobis intulit generatio sed induimus imaginem celestis hominis gratia indulgentie viteq; perpetue: quod nobis prestat regeneratio nō nisi p mediatorē dei et boīuz boīez iesuz xps: quē celestē boīez vult b

Tertiusdecimus

relligi: quia de celo venit ut terrene mortalitate corpore vestiretur quod celesti immortalitate vestiret. Celestes vero ideo appellat et alios quod sunt per gratiam membra eius: ut cum illis sit unus christus velut caput et corpus. Hoc in eadem epistola euangelicus ita ponit: per boies mors et per boiem resurrectio mortuorum. Sicut etiam in adam omnes mortui sunt: sic et in christo omnes vivificabuntur. Jam utique in corpore spirituali quod erit in spiritu vivificati: non quia omnes qui in adam mortui sunt erunt membra christi: ex illis etiam multo plures secunda et eternum morte plectentur. Sed ideo dictum est omnes atque omnes: quod sicut nemo corpore spirituali nisi in adam moritur: ita nemo corpore spirituali nisi in christo vivificatur. Proinde nequaquam putandum est in resurrectione tale corpus habituros: quale habuit homo primus ante peccatum neque illud quod dictum est qualis terrenus talis et terrenus: sed illud intelligendum est quod factum est admissione peccati. Non etiam existimandum est eum priusquam peccasset spirituale corpus habuisse: et peccati merito in aiale mutatum. Ut etiam hoc patet: patet attenditur tantum verba docet: ris qui ait. Si est corpus aiale est et spirituale: sicut scriptum est. Primus homo adam secundus est etiam vivens secundus homo in spiritu vivificationem. Nunquid hoc post peccatum factum est cum sit ista boies prima editio de qua beatissimus paulus ad corpus aiale monstrandum hoc testimonium legis assumpsit?

Qualiter accipienda sit vel illa in sufflatio in qua primus homo factus est etiam vivens: vel illa quam dominus fecit dicens accipite spiritum sanctum. Ca. xxiii.

Unde et illud patet considerate quibusdam visum est: in eo quod legitur inspiravit deus in faciem eius spiritum vite et factus est homo in aiaz vivens: non tunc aiaz primo homini data sed ea que iam erat spiritu sancto vivificata. Mouet etiam eos quod dominus iesus posteaquam resurrexit a mortuis insufflauit dicens discipulis suis accipite spiritum sanctum. Un tale aliquid existimatum factum quale tunc factum est: quasi et hic secutus euangelista dixerit: et facti sunt in aiaz vivens. Quod quidem si dictum esset: hoc intelligeremus quod aiaz quedam vita sit spiritus dei: sine quo aie rationales mortue deputate sunt: quibus eorum presentia vivere corpora videatur. Sed non ita factum quoniam est editus homo: factis ipsa libri verba testatur: que ita se habent: Et formavit deus boies puluerem de terra. Quod quidem planius interpretandum putares dixerunt. Et finxit deus boies de limo terre: quoniam superius dictum fuerat: fons autem ascendeat de terra et irriga-

bat omnes faciem terre: ut ex hoc limus intelligendus videre et humore scilicet terrae concretus. Ubi etiam hoc dictum est continuo sequitur: et formavit hominem deus puluerem de terra: sicut greci codices habent: unde in latina lingua scriptura ipsa conuersa est. Siue autem formavit siue finxit quis dicere voluerit: quod grece dicitur eplaten ad rem nihil interest. Magis tamen proprie dicitur finxit: sed ambiguitas visa est deuitanda eis qui formavit dicere maluerunt: eo quod in latina lingua illud magis obrinuit consuetudo: ut hi dicantur fingere qui aliquid mendacio simulante compossunt. Hunc igitur formatum hominem de terrene puluere siue limo. Erat etiam puluis humectus hunc inquam ut expressius dicam sicut scriptura locuta est: puluerem de terra: animale corpus factum esse docet apostolus cum animam accepit. Et factus est iste homo in animam viventem id est formatus iste puluis factus est in animam viventem. Jam inquit habebat animam alioquin non appellaretur homo: quoniam homo non est corpus solus vel anima sola: sed qui ex anima constat et corpore. Hoc quidem verum est: quod non totus homo sed pars melior hominis anima est: sed cum est utrumque coniunctum simul habet hominis nomen: quod tamen et singula non amittunt etiam cum de singulis loquimur. Quis enim dicere prebiberetur quotidiani quidam lege sermonis homo ille de functus est: et nunc in requie est vel in penis: cum de anima sola possit hoc dici: et illo aut illo loco homo ille sepultus est: cum hoc nisi de solo corpore non possit intelligi. An dicturi sunt sic loqui scripturas non solere diuinam? Immo vero illa ita nobis in hoc attestatur ut etiam cum duo ista coniuncta sunt et vivit homo: tamen etiam singula hominis vocabulo appellet: animam scilicet interiorum hominem: corpus vero exteriorum vocans: tanquam duo sint homines cum simul utrumque sit homo unus. Sed intelligendum est secundum quid dicatur homo ad imaginem dei et terra homo atque iturus in terram. Illud enim secundum animam rationalem dicitur: quales deus insufflando vel si commodius dicitur inspirando ididit homini: id est hominis corpori hoc autem secundum corpus qualem hominem deus finxit ex puluere: cui data est anima: ut fieret corpus animale: id est homo in animam vivens. Quapropter in eo quod dominus fecit quidam insufflauit dicens accipite spiritum sanctum

Liber

nim� hoc intelligi voluit: qđ spiritus sanctus nō
tñ sit patris verūetiaz vnigeniti ipsius spiritus
Idē ipse qđ spiritus est p̄ris et filij: cū quo est
trinitas pater et fili⁹ et spiritus sanctus: non crea-
tura s; creator. Neq; enī flatus ille corporeus
de carnis ore pcedēs substantia erat spirit⁹ san-
cti atq; natura: s; potius significatio qua intel-
ligeremus vt dixi spiritū sanctū patri eē filioq;
cōmunez: qđ nō sūt eis singulis singuli: s; vnus
amborū ē. Semp autē iste spiritus i scripturis
sāctis greco vocabulo pneūma dicit̄: sicut euz
et alio loco dñs appellauit: qñ eū corporalis sui
oris flatus significās discipulis suis dedit et lo-
cis oibus diuinorū elogiorū nō mihi aliter vnq;
nuncupatus occurrit. Sic vero vbi legit et fin-
xit deus hoies puluerem de terra: et insufflauit
sue inspirauit in faciez eius spiritū vite: nō ait
greco pneuma qđ solet dici spiritus sanctus:
s; pnoen: qđ nomē in creatura qđ i creatore fre-
quētius legit̄. Unde nonnulli etiā latini ppter
differētiā hoc vocabulū nō spiritum sed flatus
appellare maluerūt. Hoc enī i greco etiā illo lō
co apud esaiāz vbi deus dicit: oēm statū ego fe-
ci: oēm aiām sine dubitatōe significās. Qđ ita
q; grece pnoen dicit̄: nostri aliquādo flatus ali-
quādo spiritū aliquā inspirationez vel aspiratio-
nem: aliquā etiā animū iterptati sunt. Pneuma
vero nunq; nisi spiritū siue hois de quo ait apo-
stolus: qđ enī scit hoium q̄ sunt hois nisi spiritus
hois q̄ in ipso est: siue pecoris sicut in salomonis
libro scriptū est: qđ scit si spūs hois ascēdat in ce-
lum sursum: et spiritus pecoris descendat deor-
sum in terram siue istū corporeū q̄ etiā ventus vi-
citur: naz eius hoc nomē est: vbi in psalmo cani-
tur ignis grando nix glacies spiritus tēpestatis
siue iā nō creatū sed creatorē: sicut ē de quo di-
cit dñs in euāgelio: accipite spiritū sanctū: eum
corporeo suo oris flatu significās. Et vbi ait. ite
baptizate oēs gētes i noīe patris et filij et spirit⁹
sancti: vbi ipsa trinitas excellētissime et euiden-
tissime cōmendata est. Et vbi legit deus spirit⁹
est. Et alijs plurimis sacrarūz l̄rarū locis. In
his qđ oibus testimonijs scripturaz quātum
ad grecos attinet non pnoen videmus scriptūz
esse sed pneuma: qđtum autē ad latinos nō statū
sed spiritū. Quapropter in eo quod scriptum ē
inspirauit: vel si magis pprie dicēdū est insuffla-
uit in faciem eius spūs vite: si grecus nō pnoen
sicut ibi legit̄: sed pneuma posuisset: nec sic eēt
cōsequens vt creatorē spiritum qui proprie vi-

citur in trinitate spiritus sanctus intelligere eo-
geremur: qñ quidem pneuma vt dictum est nō
solum de creatore sed etiaz de creatura dici so-
lere manifestū est. Sed cum dixisset inquit
spiritū: nō adderet vite nisi illum spiritum san-
ctum vellet intelligi. Et euz dixisset factus est
homo in animam nō adderet viuētem nisi aia
vitam significaret que illi diuinitus impartitur
dono spiritus dei. Cum enīz viuat aia inquit p
prio sue vite modo: qđ opus erat addere viuē-
tem nisi vt ea vita intelligeretur que illi p spiri-
tum sanctū datur. Hoc qđ est aliud nisi dilige-
ter p humana suspiciōe cōtendere: et scripturas
sanctas nō intelligenter attendere. Quid enīz
magnum erat nō ire lōgūis: sed in eodez libro
ipso paulo superius legere: pducatur terra aiaz
viuētes: qñ animalia trestria cūcta creata sūt.
Deinde aliquātia interpositis in eodem tamen
ipso libro: qđ magnū erat aduertere qđ scriptū
est: et oia que habent spiritū vite: et ois qui erat
super aridam mortuus est: cū insinaret omnia
que viuebant in terra perisse diluuiū. Si ergo
et animam viuētem et spiritum vite etiā i pe-
coribus inuenimus: sicut loqui scriptura diuina
cōsuevit: et euz hoc quoq; loco vbi legit̄ omnia
que habent spiritū vite: nō grecus pneuma sed
pnoen dixerit: cur nō dicimus qđ opus erat vt
adderet viuētes: cū anima nisi viuat esse non
posset? Aut quid opus erat vt adderet vite cū
dixisset spiritū? Sed intelligimus animam vi-
uētem et spiritum vite scripturā suo more dixi-
se: euz animalia. i. corpora aiata vellet intelli-
gi quibus inesset per animam perspicuus iste etiā
corporis sensus. In hominis autē conditiōe obli-
uiscitur quēadmodū loqui scriptura cōsueuerit
cum suo proxius more locuta sit: quo insinaret
hoiem etiaz rationali anima accepta quam nō
sicut aliaz carniū aquis et terra pducentibus
sed deo flante creataz voluit intelligi: sic tamē
factūz vt in corpore animali quod sit anima in
eo viuente sicut illa animalia viueret: de quib;
dixit: pducatur terra animaz viuētem: et que ite-
dem dixit habuisse in se spiritum vite: vbi etiaz
in greco non dixit pneuma sed pnoen: non vt
qđ spiritum sanctū eorū animā tali exprimens
nomine: si enim dei flatus inquit dei ore exisse
intelligit̄: quem si animam crediderimus cōse-
quens erit vt eiusdez fateamur substantie: par-
temq; illius sapientie que dixit ego ex ore alius
simi prodij: Non quidez dixit sapientia ore dei

Quartusdecimus

efflatam se fuisse: s; ex eius ore pdisse. Sicut aut nos possumus nō de nra natura q̄ hoies sumus: s; de isto aere circūfuso quē aspirando ac respirādo ducimus ac reducim⁹ flatum facere cū sufflamus ita oipotens deus nō d̄ sua natura neq; de subiacenti creatura: s; etiā de nihilo potuit facere flatū: quē corpori hois inserēdo in spirasse vlt̄ iussu fuisse conueniēissime dicit⁹ ē: icoz pore⁹ icoz pore⁹: s; inmutabil⁹ mutabil⁹: q; n̄ creatus creatū. Utrūq; ut sciant istū q̄ scripturis loqui volūt z scripturarū locutiones nō aduerſant: nō hoc solū dici exire ex ore dei qd̄ est eq̄lis eiusdēq; nature: audiāt vel legāt qd̄ deo dicente scriptū est: qm̄ tepidus es z neq; calidus neq; frigidus incipiam te eicere ex ore meo. Nulla itaq; causa est cur aptissime loquēti resſtamus apostolo: vbi a spiritali corpore corp⁹ aiale diſcernēs. i. ab illo i q̄ facti sum⁹. i. q̄ nunc sumus: ait: scītur corpus aiale surget corpus spiritalē est corpus aiale z est spiritalē: sicut scriptū est fact⁹ ē primus homo adaz in aiam uiuentē nouissimus adaz i spirītū uiuificantē. Sed nō primū qd̄ spiritalē: s; qd̄ animale. potest a spiritalē. p̄m⁹ homo de terra terrenus secundus homo de celo celestis. Qualis fren⁹ tales et freni: z qualis celestis tales z celestes. Et quomodo induimus imagines terreni induamus z imaginē q̄ de celo est. De q̄bus omnib⁹ apostolicis verbis supius locuti sumus. Corp⁹ igit̄ aiale in quo primum hoies adaz factū dicit apostolus: sic erat factū nō vt mori oīno nō posset: sed vt nō morerēt nisi homo peccasset. Niaz illud qd̄ spiritu uiuificante spūale erit z imortalē mori oīno nō poterit: sicut aia creata est imortalis: q̄ l; peccato mortua phibeāt carens quā daz vita sua hoc est dei spiritu: quo etiā sapiēter z beate uiuere poterat: n̄ p̄p̄ia quadam l; misera vita sua nō desinit uiuere: q; iaz imortalis est creata. Sicut enī desertores angeli l; fm̄ quedā modum mortui sunt peccando: q; fontē vite deseruerūt q̄ deus est: q̄ non peccando sapiēter z beate poterant uiuere: n̄ nō sic mori potuerūt vt oīno desisterēt uiuere atq; sentire qm̄ imortales creati sunt atq; ita i secundā mortem post vltimum p̄cipitabunt iudiciū: vt nec illic vita careant: q̄ dogdē etiā sensu cum i doloribus futuri sunt nō carebunt. Sed hoies ad dei grām p̄m̄entes ciues sanctorū angelorū in beata vita manētium: ita spiritalibus corporibus iduētur: vt neq; peccēt amplius neq; moriant⁹: ea n̄ imortalitate vesti: que sicut angelorū nec peccato potest auferri: natura qd̄ manēte carnis: s; nulla oīno carnali corruptibilitate vel tarditate remanēt. Segt̄ at q̄stio necessario p̄tractanda: z dño deo veritatis adiuuante soluēda: Si libido mēbroz inobediētum ex peccato inobediētie illis primis hoibus cum illos diuina gratia deseruisset exorta ē: vnde in suam nuditatē oculos aperuerunt. i. eam curiosus aduerterūt: z q; impudēs motus arbitrio resisteat pudēda tēxerūt. quomodo essent filios p̄pagaturi: si vt creati fuerant sine p̄uariatione mansissent. Sed q; z liber iste claudendus est: nec tanta ista questio in sermonis angustias coartanda in eum qui sequitur commodi ore disputatione differatur.

¶ Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xliij.
¶ Per inobedientiam primi hominis in secundae mortis perpetuitatem ruituros fuisse multos: nisi dei gratia liberaret. Capitulū primum.

O Primus iam in superioribus libris ad humanū gen⁹ non solum nature similitudine sociandum: verum etiam quadam cognationis necessitudine in vnitatē concordē z pacis vinculo colligādūz ax hoie vno deū voluisse hoies institueret: neq; hoc gen⁹ fuisse i singulis q̄busq; moritūz: nisi duo p̄mi quoz creatus ē vn⁹ ex nullo alter ex illo: id inobediētia meruisset: a q̄bus admissum est tam grande peccatum: vt in deterius eo natura mutaretur humana: etiā in posterius obligatione peccati z mortis necessitate transmissa. Mortis autēz regnum in homines vsq; adeo dominatum est: vt omnes in secundā quoq; mortem cuius nullus est finis pena debita precipites ageret: nisi inde quosdā indebita dei gratia liberaret. r̄ Ac p̄ hoc factū est: vt cū tot tanteq; gētes p̄ terrarū orbem diuersis rītibus moribusq; uiuentes: multiplici linguarū armorū: vestium: sint varietate distincte: nō tamen amplius q̄ duo quedam genera humane societatis existerēt: quas ciuitates duas fm̄ scripturas nostras merito appellare possum⁹. Una quippe est hominū fm̄ carnes: altera secundum spiritum uiuere in sui cuiusq; generis pace volentium: z cum id quod expetunt assequunt⁹ sui cuiusq; generis pace viuētium.

¶ De vita carnali q̄ nō ex corporis tantū: s; etiā ex animi sit intelligēda viuiō. Caplm. ij.

Liber

Prius ergo videndum est quid sit *fm* car-
nez: qd *fm* spiritum viuere. Quisquis
enim hoc qd diximus p^{ri}ma fronte in-
spicit: vel non recolens vel minus aduertens que
admodum scripture sancte loquatur: pot^{est} putare
philosophos qd epⁱcureos *fm* carnes viuere
q^{ia} sumum bonu^m hois in corporis voluptate po-
suerunt: et siq^{ue} alij sunt quoquomodo corporis bo-
num sumus bonum esse hois opinati sunt: et o^me
eorum vulgus q^{ui} n^{on} aliquo dogmate vel eo mo-
do philosophant^{ur}: sed proclives ad libidine^m: nisi
ex voluptatibus quas corporis sensibus capi-
unt gaudere nesciunt: stoicos aut^{em} qui sumum bo-
num hominis in animo ponunt *fm* spiritum viue-
re: q^{ia} et hominis animus qd est nisi spiritus? Sed
sicut loquit^{ur} scriptura diuina: *fm* carnes viuere
vt: q^{ue} monstrant^{ur}. Carnē q^{ui}ppe appellat non so-
lum corpus terreni atq^{ue} mortalis animantis: ve-
luti cu^m dicit^{ur}: nō ois caro eadē caro: s^{ed} alia qd
hois alia aut^{em} caro pecoris: alia volucrum: alia
pisciu^m: sed alia multis modis significatiōe hui^{us}
nois vti^{tur}: inter q^{ue} varijs locutiōis modos sepe
etiā ipsum hoies. i. naturā hois carnē nūcupat:
modo locutionis a pte totius: quale ē ex opibus
legis nō iustificabit^{ur} ois caro. Quid enibic vo-
luit intelligi nisi oēs hoies? Qd apertius paulo
post ait. In lege nemo iustificat^{ur}. Et ad galatas
Scientes aut^{em} q^{ui} nō iustificat^{ur} homo ex operib^{us}
legis. Secūdu^m hoc intelligitur: et verbū caro fa-
ctum est. i. homo. Qd nō recte accipietes qdaz
putauerūt xpo humanam animā defuisse. Si-
cut eni a toto p^{ar}te accipit^{ur}: vbi marie magdale-
ne verba i euangelio legūtur dicentis: tulerūt
dñi mei: et nescio vbi posuerūt eum cū de so-
la xpi carne loqueret^{ur}: quā pfecto sepultam de
monimēto pntabat ablatam: ita et a pte totū
carne noiata intelligit^{ur} homo: sicut ea sunt que
supra cōmemorauimus. Cū igit^{ur} multis modis
quos pscrutari et colligere lōgus est: diuina scri-
ptura nuncupet carnem: quā sit *fm* carnem vi-
uere: quod pfecto malum est cum ipsa carnis
natura non sit malum vt indagare possumus. in-
spiciamus diligenter illum locum epistole pau-
li apostoli quā scripsit ad galatas vbi ait. Ma-
nifesta autem sunt opera carnis que sunt fomi-
cationes: immundicie: luxurie: idolorū seruitus:
veneficia: inimicie: cōtentiones: emulationes:
aiofitates: dissensioes: hereses: inuidie: ebrieta-
tes: comestationes: et his similia: q^{ue} predico vobis
sicut p^{re}dixi: qm̄ g talia agūt: regnū dei nō posside-

būt. Iste tot^{us} epⁱstole aplice loc^{us} q^{ui} ad rez p^{re}se-
tem esse videbit^{ur} consideratus: poterit hāc dis-
soluere q^{ue}stione: qd sit *fm* carnē viuere. In opⁱ-
bus nāq^{ue} carnis q^{ue} manifesta eē dixit: ea q^{ue} o^me
morata dā nauit: nō illa tñ inuenimus q^{ue} ad vo-
luptatē p^{er}tinēt carnis: sicuti sunt fornicationes:
immundicie: luxurie: ebrietates: comestationes:
veneficia illa q^{ue}bus animi vitia demonstrant^{ur} a
voluptate carnis aliena. Quis enī seruutēz
q^{ue} idolis exhibet^{ur}: veneficia: inimicitias: o^mentio-
nes: emulationes: aiofitates: dissensioes: heres-
es: inuidias: nō potius itelligat animi vitia esse
q^{ue} carnis q^{ue}quidē fieri pot^{est} vt p^{ro}p^{ter} idolatriā
vel heresis alicuius errozes a voluptatib^{us} car-
nis temperetur? Et tamen etiam tūc homo q^{ui}
uis carnis libidines continere: atq^{ue} cohibere vi-
deatur: *fm* carnem viuere hac apostolica au-
ctoritate cōuincitur: et in eo quod abstinet a vo-
luptatibus carnis: damabilia opa carnis age-
re demonstratur. Quis inimicitias non in animo
habeat. Aut quis ita loquat^{ur} vt inimico suo vel
quē putat inimicu^m dicat: malā carnē ac nō poti-
us malū animū bēs aduersū me? Postremo si
carnalitates: vt ita dicā: siq^{ue} audisset: non
dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat ani-
mositates ad animū p^{er}tinere. Tur ergo hec oia
et his similia doctor gentium in fide et veritate
opera carnis appellat: nisi quia eo locutionis
modo quo totum significatur a parte: ipsū ho-
minem vult nomine carnis intelligi? Quod si
quisquā dicit carnem causam esse in malis mo-
ribus quorumq^{ue} vitiorū: eo q^{ui} anima carne af-
fecta sic viuic. pfecto non vniuersam hominis
naturam diligenter aduertit. Nam corpus qui-
dē corruptibile aggrauat animam. Unde etiā
ides apostolus agens de hoc corruptibili corpo-
re: de quo paulo ante dixerat et si exterior homo
noster corrumpitur: scimus inquit quia si terre-
na nostra domus huius habitationis dissolu-
tur: q^{ui} edificationem habemus a deo domum
nō manufactā eternā i celis. Etenī i hoc igemi-
scim^{us}: bitaculū n^{ost}rū qd de celo ē supidui cupien-
tes: si tñ iduti nō nudi inueniamur: Eteiz q^{ui} diu su-
m^{us} i hac bitatiōe igemiscim^{us} grauati eo: q^{ui} nolu-
im^{us} expolari: s^{ed} supuestiri: vt absorbeat^{ur} morta-
le a vita: Et aggrauamur igit^{ur} corruptibili cor-
pore: et ipsi aggrauatiōis cām nō nāz subiciā
q^{ue} corporis: s^{ed} eius corruptionē sciētes nolum^{us}
corpore expolari: s^{ed} eius immortalitate super-
uestiri. Et tunc ergo erit corpus: sed quia cor-

Quartusdecimus

ruptibile nō erit: nō grauabit. Aggrauat ergo nūc animā corpus corruptibile: et depumit terrenā habitatio sensum multa cogitantē: vēr tamē qui omnia anime mala ex corpore putat accidisse in errore sunt.

¶ Peccati causam ex aīa nō ex carne pdisse et corruptionē ex peccato contractā non peccatum esse sed penam. Capitulum. iij.

Quāuis. n. Virgilius platonica videat luculentis versibus explicare sententiā dicens. Igneus ē illis vigor et celestis origo. Seminib⁹ quantū nō noxia corpora tardā. Terreniq; hebetant artus morib⁹ daq; mēbra. Qēsq; illas notissimas q̄tuor animi perturbatiōes: cupiditatē: timorē: letitiā: tristitiā quasi origines oīuz peccatorū atq; vitiorū volēs itelligi ex corpore accidere subiungat et dicat. Hinc metuūt cupiūt gaudētq; doletq;. Nec auras suscipiūt clausē tenebris et carcere ceco. Tamē alr se habet fides nostra. Nā corruptio corporis q̄ aggrauat animā: nō peccati pmi ē cā s; pena: nec caro corruptibilis animaz peccatrice: sed aīa peccatrix fecit esse corruptibile carnē. Ex qua corruptiōe carnis licet existant q̄nedā incitamenta vitiorū et ipsa desideria vitiosa: nō tamē oīa vite inique vitia tribuēda sunt carni: ne ab his omnib⁹ purgemus diabolum q̄ non habet carnē. Est enim diabolus fornicator vel ebriosus: vel si quid huius mali est quod ad carnis pertinet voluptates nō pōt dici: cū sit et talū peccatorū suator et instigator occult⁹: et tū maxime supb⁹ atq; inuidus. Que illū vitiositas sic obrinuit: vt ppter hanc eēt in carcerib⁹ caligiosi huius aeris eterno supplicio destinat⁹. Hec autē vitia q̄ tenent i diabolo pncipatū: carni tribuit apls: quā certū ē diabolūz nō hēre. Dicit. n. inimicitias: cōtētiōes: emulatiōes: animositates: inuidias eē opera carnis: quoz omniū malozū caput atq; origo supbia ē que sine carne regnat in diabolo. Quis autē illo ē inimicitioz sanctorū? Quis aduersus eos cōtentioz: animosioz: et magis emulus atq; inuidus iuent⁹? Et hec oīa cū habeat sine carne: quomodo sunt ista opa carnis: nisi qz opera sunt hominis quē sicut dixi noīe carnis appellat. Nō .n. habēdo carnē quā nō h; diabolus: s; viuēdo fm seipsū hoc ē fm hominē: factus ē hō similis diabolo: qz et ille secūdu seipsūz viuere voluit quādo i xitate nō stetit: vt nō de dei sed de suo mēdaciū loqueret⁹: q nō solū mendax verū eti

az mendacij pater ē. Prim⁹ ē q̄ppe mentitus: et a quo peccatū: ab illo cepit esse mendacium. ¶ Quid sit secundum hominem quidne secundum deum viuere. Capitulum. iij.

Quam ergo viuūt hō secūdu boīez nō secūdu deum: similis ē diabolo: qz nec angelo secūdu āgelū s; fm deū viuēdu fuit vt staret in veritate: et xitate illius non de suo mēdaciū loqueret⁹. Nā et de boīe alio loco idē apls ait. Si at xitas dei in meo mēdacio abundauit: Deū dixit mēdaciū: veritatē dei. Cū itaq; viuūt hō fm veritatē: nō viuūt s; seipsū s; fm deū. De⁹ ē. n. qui dixit ego sū xitas. Cum hō viuūt fm seipsū: hoc ē fm boīez nō fm deū: pfecto secūdu mēdaciū viuūt: nō quia homo ipse mēdaciū ē cum sit eius auctor et creator de⁹ qui nō ē vtiq; auctor creatorq; mēdaciū: s; quia homo ita fact⁹ ē rectus: vt non secundum seipsū sed secūdu eum a quo factus est viuere t id est illius potius q̄ suam faceret voluntates: non autem ita viuere quēadmodum est factus vt viueret: hoc est mendacium. Beat⁹ quippe vult eē: etiā nō sic viuendo vt possit eē. Quid est hac voluntate mēdaci⁹? Unde non frustra dici pōt omne peccatū eē mēdaciū. Non. n. sit peccatū nisi a voluntate qua volum⁹ vt bene sit nobis v; nolū⁹ vt male sit nobis. Ergo mēdaciū ē qd cū fiat vt bene sit nobis: hinc potius male ē nobis: vel cū fiat vt melius sit nobis: hic pot⁹ peius ē nobis. Unde hoc nisi qz de eo bene pōt eē homini quē deliquēdo deserit: nō de seipso fm quē viuēdo delinqt. Quod itaq; dixim⁹ hic extitisse ciuitates duas diuersas inter se atq; cōtrarias: q; alij fm carnē: alij fm spūm viuērēt: pōt et isto mō dici qd alij fm homines: alij fm deū viuāt. Eptissime q̄ppe Paulus ad corinthios dicit. Cū. n. sint iter vos emulatio et cōtētiō: nōne carnales estis: et fm boīez ābulatis? Qd ergo ē ābulare fm boīez: hoc ē fm boīem viuere: qd a carne. i. a pre boīs minore itelligit homo. Eosde ipsos quippe dixi superius animales quos postea carnales ita loquēs. Quis enim scit inquit hominum que sunt hominis: nisi si spiritus hominis qui est in ipso? Sic et que dei sunt nemo scit: nisi spiritus dei. Nos autem inquit non spiritum huius mundi accepimus: s; spūz qui ex deo est: vt sciamus que a deo donata sunt nobis: que et loquimur non in sapientie humane doctis verbis: sed in doctrina spiritus spiritalibus spiritualia comparantes.

Liber

Aialis autem homo non percipit que sunt spiri-
tus dei: stulticia ē. n. illi. Talib' igit' .i. animalibus paulopost dicit. Et ego fratres nō potui loqui vobis quasi spūalib' sed quasi carnalibus. Et illud et hoc eodē loquēdi modo itelligit' .i. a parte totū. Et ab aia nāq; ex carne que sūt partes hominis: pōt totū significari quod ē homo: atq; ita nō ē aliud aialis homo aliud carnalis: s; idē ipsū est vtrūq; .i. secūdu hominē viuēs bō. sicut et non aliud q; boies significant: siue vbi legit' ex operibus legis nō iustificat' omnis caro: siue quod scriptū est. lxxv. anime descenderunt in egyptū cū iacob: et ibi. n. per omnē carnem oīs bō: et biper. lxxv. aias. lxxv. boies itelligunt'. Et quod dictū ē nō in sapiētie humane doctis verbis potuit dici nō sapiētia carnalis: sicut quod dictū ē secūdu hominē ambulantis potuit dici secūdu carnē. Magis aut' hoc apparuit in his que subiūxit: Lū. n. quis dicat ego suz pauli: ali' at ego Apollo: nōne boies estis? Quod dicebat animales estis et carnales estis: expressius dicit boies estis: quod est secundus hominē ē viuētis non secundum deū: secundū quem si viueretis diē essetis.

¶ Quod de corporis animeq; natura tolerabilior qdē platonicoz q; manicheoz sit opinio: s; et ipsi reprobant' quoniā vitioz causas nature carnis ascribunt. Epitulu. v.

¶ On igit' opus ē i peccatis vitijq; no-
stis: ad creatoris iniuriā carnis accusare naturā q in genere atq; ordie suo bona ē: sed deserto creatore bono: viuere secūdu creatū bonū nō ē bonū: siue quisq; secūduz carnē: siue secūdu animā: siue secūdu hominē totum qui cōstat ex anima et carne: vnde et nomine solius aie et nomine solius carnis significari pōt: eligat viuere. Nāz qui velut summū bonū laudat aie naturā: et tanq; malū naturā carnis accusat: profecto et animā carnaliter appetit: et carnē carnaliter fugit: quoniā id vanitate sentit hūana: nō veritate diuina. Non quidē platonici sicut manichei desipiunt: vt tanq; mali naturā terrena corpora detestent': cū oia elemēta quib' iste mūdus visibilis cōtrectabilisq; cōpact' ē: qualitatesq; eoz deo artifici tribuant. Verūtn̄ ex terrenis artubus moribūdisq; mēbris sic affici aias opinant': vt hinc eis sint morbi cupiditatū et timoz: et leticie siue tristitie quib' quattuor vlt' perturbationibus vt Licerō appellat: vlt' passionib' vt pleriq; verbuz de

verbo greco exprimunt: omnis humanoz morum vitiositas continet'. Quod si ita est quid ē q; Eneas apud virgiliū cū audisset a pte apud inferos: animas rursus ad corpora redituras: hanc opinionē miratur exclamās. O pater an ne aliquas ad celū hic ire putādū ē. Sublimet aias: iterūq; ad tarda reuerti Corpora: que lucis miseris tā dira cupido? Nūquid nā hec tam dira cupido ex terrenis artubus moribundisq; mēbris adhuc inest animaz illi predicationis puritati. Nōne ab huiusmodi corporeis vt dicit pestib' oibus eas asserit eē purgatas: cū rursus incipiūt in corpora velle reuerti? Unde colligit' et si ita se haberet quod ē oīno vanissimuz vicissim alternās incessabiliter eūtium atq; redeuntū aiaz mūdatio et iniquatio: nō potuisset veraciter dici oēs culpabiles atq; vitiosos motus animaz eis ex terrenis corporib' inolescere. Siquidē secūdu ipsos illa vt poeta prefat' eloquiū lucis tā dira cupido: vsq; adeo nō ē ex corpore: vt ab omni corpore pestē purgatam et extra oē corpus animā cōstitutā: ipsā cōpellat esse in corpore. Unde et illis fatentibus nō ex carne tm̄ afficit' anima: vt cupiat metuat letetur et tristetur: verum etias ex seipsa his potest motibus agitari.

¶ De q̄litate volūtatis hūane sub cui' iudicio affectiōes animi aut prauē hnt aut recte. L. vi.
Interest at' q̄lis sit volūtas hoīs q; si puerfa ē puerfos hēbit hos mot': si aut recta ē nō solū iculpabiles verū etiam laudabiles erūt. Volūtas ē gpe i oib' imo oēs nihil aliud q; volūtates sūt. Nā qd ē cupiditas et letitia: nisi volūtas i eoz cōfessionez q; volum'. Et qd ē met' atq; tristitia: nisi volūtas i vlt' sc̄sionē ab ijs q; volum'. S; cū consentim' appetēdo ea q; volum' cupiditas: cū aut' dissentim' fruēdo his q; volum' letitia vocat'. Itēq; cum dissentim' ab eo qd accidere nolum' tal' volūtas met' ē: cū at' dissentim' ab eo qd nolētib' accidit: talis volūtas tristitia ē. Et oīno pro varietate rez q; appetūt atq; fugiūt: sicut allicif vlt' offēdit' volūtas hoīs: ita i hos vlt' illos affectus mutat' et trit'. Quapropt' bō q; deū n̄ s; boies viuūt: o; vt sit amator bōi: vñ sit sc̄qns vt malū oderit. Et qm̄ nemo nā: s; qsgs malus ē vitio malus ē psc̄m odiū obet mal' q; s; deū viuūt: vt nec pp vitūū oderit boies nec amet vitūū pp bōi nē: s; oderit vitūū: amet boies. Sanato. n. vitio totū qd amā nūlāt qd obet ad iūse imāebit.

Quartusdecimus

Amore et delectatione indifferenter et in bono et in malo apud sacras litteras inueniri. Caplm. vii.

Quam cuius propositum est amare deum et non secundum hominem sed secundum amare propter ipsum sicut etiam seipsum: proculdubio propter hunc amorem dicitur voluntatis bone: que visitatis in scripturis sanctis caritas appellatur: sed amor quoque secundum easdem sacras litteras dicitur. Nam amator boni dicit apostolus esse debere: quem regendo populo precipit eligendum. Et ipse dominus per apostolum interrogans: cum dixisset: diligis ne plus his: ille respondit domine tu scis quod amo te. Et iterum dominus quesivit non utrum amaret: sed utrum diligeret eum petrus. At ille respondit ei iterum domine tu scis quod amo te. Tertia vero interrogatione et per se ipsum non ait diligis me sed amas me: ubi se iustus ait euangelista. Contristatus est petrus quod dixit ei tertio amas me: cum dominus non tertio sed semel dixerit amas me: bis autem dixerit diligis me. Unum intelligimus quod cum dicebat dominus diligis me: nihil aliud dicebat quam amas me. Petrus autem non mutauit huius verbi rei verbum: sed etiam tertio dominus rogauit tu oia scis: tu scis quod amo te. Hoc propterea commemorandum putauimus: quod nonnulli arbitrantur aliud esse dilectionem siue caritatem: aliud amorem. Dixerunt enim dilectionem accipiedam esse in bono: amorem in malo. Sic autem nec ipsos auctores seculi in litterarum locutos esse certissimum est. Sed viderint ubi utrum vel qua ratione ista discernant. Amorem in bonis in bonis rebus et erga ipsum deum magnipondere libri eorum satis loquuntur. Sed scripturas religiois nostre quarum auctoritate ceteris omnibus litteris anteponimus: non aliud dicere amorem aliud dilectionem vel caritatem insinandum fuit. Nam et amor in bono dicitur et in bono. Sed ne quis existimet amorem quidem et in bono et in malo: dilectionem autem non nisi in bono esse dicendam: illud attedat quod in psalmo scriptum est. Qui autem diligit iniquitatem: odit animam suam. Et illud apostoli iohannis. Si quis dilexerit mundum: non est dilectio patris in illo. Ecce uno loco dilectio et in bono et in malo. Amorem autem in malo: quod in bono iam ostendimus: ne quis flagitet legat quod scriptum est. Erunt enim homines seipsum amantes: amatores utique pecunie. Recta itaque voluntas est bonus amor: et voluntas peruersa malus amor. Amor ergo in bonis habere quod amat cupiditas est: id autem habes eorum fructus leticia. Fugies quod ei aduersatur timor est: idque si acciderit sentiens tristitia est. Proinde mala sunt ista si malus est amor: bona si bonus. Quod dicimus de scripturis

probemus. Concupiscit apostolus dissoluet esse cum christo: et concupiscit anima mea desiderare iudicia tua in omni tempore. Vel si accommodatus dicitur desiderauit anima mea concupiscere iudicia tua. Et concupiscencia sapientie producit ad regnum. Hoc tam loquendi obtinuit consuetudo ut si cupiditas vel concupiscencia dicatur: nec addatur: cuius rei sit: non nisi in malo possit intelligi. Leticia apud psalmistam in bono est: letamini in domino et exultate iusti: et dedisti leticia in corde meo: et adimplebis me leticia cum vultu tuo. Timor in bono est apud apostolum ubi ait Cum timore et tremore vestram ipsorum salutem operamini. Et noli altum sapere sed time. Et timeo autem ne sicut serpens etiam seduxit astutia sua: sic vestre mentes corrumperantur a castitate que est in christo. De tristitia vero quam cicero magis egritudine appellat: dolor virgilius ubi ait: gaudentque dolentque: sed ideo malui tristitiam dicere: quia egritudo vel dolor visitatus in corporibus dicitur: scrupulorum questio est utrum inueniri possit in bono.

De tribus perturbationibus quas in animo sapientis stoici esse voluerunt exclusis dolore siue tristitia: quam virtus autem sentire non debeat. Cap. viii.

Quas enim greci appellant eupathias: latine autem cicero constantias nominavit: stoici tres esse voluerunt pro tribus perturbationibus in animo sapientis. Pro cupiditate voluntatem: pro leticia gaudium: pro metu cautionem: pro egritudine vero vel dolore quam nos vitæ ambiguitatis gratia tristitiam malimus dicere: negauerunt aliquid posse esse in animo sapientis. Voluntas quippe ingunt appetit bonum quod facit sapiens. Gaudium de bono adepto est: quod utique adipiscitur sapiens: cautio deuitat malum: quod licet sapiens deuitare. Tristitia porro quod de malo est quod iam accidit: nullum autem malum existimat posse accidere sapienti: nil in ei animo pilla esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur: ut velle gaudere: cauere negent nisi sapientem: stultum autem non nisi cupere: letari: metuere: contristari. Et illas tres esse constantias: has autem quatuor perturbationes secundum ciceronem: semper plurimos autem passiones. Brece autem ille tres sicut dixi appellant eupathie. iste autem quatuor eupathie. Nec locutio utrum scripturis sanctis congruat: cum quæres quantum potui diligenter: illud inueni quod ait propheta. Non est gaudere ipsius dicit dominus. Tanquam impij letari possint potius quam gaudere de malis: quia gaudium proprie bonorum et piorum est. Item illud in euangelio. Quicunque vulnus ut faciant vobis homines: hec et vos facite illis: ita dicit

Liber

ctum videtur: tanq̃ nemo possit aliqd male vel turpiter velle sen cupere. Deniq; ppter consuetudinem locutiois nonnulli interpretes addiderunt bona: et ita interpretati sunt. Quicūq; vultis vt faciāt vobis boies bona. Laudēduz eni putāt ne q̃ inbonesta velit sibi fieri abboib⁹: vt de turpio ribus taceā certe luxuriosa cōiunia in qb⁹ se ipse et si illis faciat filia: hoc preceptū existimet impleturū. Sed in greco euangelio vnde in latinū translātū est nō legitur bona: s; quicūq; vultis vt faciant vobis homines: hec et facite illis. Credo ppter ea quia in eo q̃ dixit vultis: iā voluit itelligi bona. nō. n. ait cupitis sed vultis: nō tñ semper his proprietatib⁹ locutio nra frenāda est: sed interdū bis vtendū est. Et cū legimus eos quorū auctoritati resultare fas nō est: ibi sunt intelligēdi vbi rectus sensus aliū exitum nō potest iueneris: sicut ista sūt que exēpli gratia parti ex ppbe ta: parti ex euāgelio cōmemorauim⁹. Quis eni nescit ipios exultare leticia? Et tñ nō est gaudere impijs dicit dñs. Vnde nisi qz gaudere aliud est: qñ pprie signateq; hoc verbū poni. Itē qz negauerit nō recte precipi boibus: vt quicūq; sibi ab alijs fieri cupiūt: hec eis et ipsi faciāt: ne se inuicē turpitudine illicite voluptatis oblectē. Et tñ saluberrimū verissimūq; preceptū ē: quicūq; vultis vt faciant vobis boies: eadez et vos facite illis. Et hoc vnde: nisi qz hoc loco mō quo dam pprio voluntas posita est: que in malo accipi nō potest. Locutio vero vsitationi quas frequentat maxime cōsuetudo sermonis: nō vtiq; dicere noli velle mentiri omne mendacius: nisi esset et voluntas mala a cuius prauitate illa distinguē: quas predicauerūt angeli dicentes pax in terra boibus bone voluntatis. Nā ex abundanti additū ē bone si eē nō potest nisi bona. Quid autem magnū in caritatis laudib⁹ dixisset apostolus: qz nō gaudeat sup iniquitate: nisi quia ita malignitas gaudet. Nam et apud auctores seculariū s̄faruz talis istoz verboz indifferentia reperitur. Alit. n. cicero orator amplissim⁹. Cupio patres cōscripti vos esse clemētes. Quia hoc verbum in bono posuit: quis taz puerle doctus existat: qui eū non cupio sed volo potius dicere de buisse contēdat. Porro apud terentiu flagitiosus adolescens infana flagrās cupidine: nī illo alio inquit nisi philomenā. Quā voluntatem fuisse libidinē: nīlio que ibi serui eius senioris inducē satis idicat. Alit namq; dñs suo. Quāto satius ē te id dare opam: quo illū amorē ex animo

amoueas tuo: q̃ id loq quo magis libido frustra accendat tua. Hauditū vō eos et in malo posuissē ille ipse virgilian⁹ testis ē verus: vbi has quas tuor pturbationes sūma breuitate cōplectus ē. Hinc metuūt cupiūt gaudētq; dolēt. Dixit etiā idem auctor mala metis gaudia. Proinde volūt cauent timent gaudēt boni et mali. Atq; vt eadē alijs verbis enūciemus: cupiūt timent letantur boni et mali. S; illi bñ isti male: sicut boib⁹ seu recta seu puerla volūtati ē. Ipa qz tristitia: p q̃ stoci nibil in aīo sapiētis inueniri posse putauerunt reperit i bono et maxime apud nostros. Nā laudat aplos corinthios: qz cōtristati fuerūt secūduz deum. Sed fortasse quis dixerit illis aplm fuisse cōgratulati: qz cōtristati fuerunt penitendo qualis tristitia nisi eorum qui peccauerūt eē nō potest. Ita eni dicit. Videō qz epistola illa et si ad bozā cōtristauit vos: nūc gaudeo: nō qz cōtristati estis sed qz cōtristati estis in pñiam. Contristati eni estis secūduz deū: vt in nullo detrimētū patiamini ex nobis. Que. n. fm deum tristitia ē: penitentiam in salutē operatur: mundi autē tristitia opatur mortē. Ecce enim id ipm fm deum contristari: quantā pfecit i nobis idustrias. Ac phoc possunt stoci pro suis partib⁹ respōdere: ad hoc videri vtilē eē tristitiā: vt peccasse pēiteat: i aīo autē sapiētis ideo eē nō posse: qz nec peccatus in eū cadit cuius penitētia cōtristetur: nec vllū aliud malū qd ppetiēdo et sentiēdo sit tristis. Nam et alibi adē ferūt si me dñe noie boīs memoria nō fallit: cū sibi beatus videret. Socrate disputate et ei qz miser esset qm stult⁹ esset demonstrante fletisse. Huic ergo stulticie fuit cā etiā huius vtilis optādeq; tristitie: qua hō eē se dolet qd eē nō debet. Stoci autē nō stultū sed sapiētes autē tristē nō posse. Veruz his pñis quod ad banc q̃stionem de animi perturbationibus attinet: iā respōdimus in nono huius operis libro: ostendentes eos non tam de rebus qz de verbis cupidiores esse contentions qz veritatis.

De perturbationib⁹ animi: quaz affectus re-
ctos habet vita sanctorum. Capitulū. ix.

A pud nos at iuxta scripturas sacras sanāq; doctrinā: ciues scē ciuitatis dei in bñ vīte pegriatiōe fm deū viuēt: metuūt: cupiūtq; dolēt gaudētq; et qz rect⁹ eāno eoz: istas oēs affectōes rectas bñt. Metuūt penā etnā: cupiūt vitā etnā: dolēt ire: qz ipm se metipis adhuc igemiscūt adoptionē expectantes redemptionē corporis sui: gaudent i spe: qz

Quartusdecimus

fiet fmo q script^o ē. B bforpta ē mors i victoria. Itē metuūt peccare: cupiūt pseuerare: dolent i petis: gaudēt i operibus bonis. Ut ei3 metuāt peccare audiāt: qm̄ abūdabit iniquitas: ffrige se3 caritas mltop. Ut cupiāt pseuerare: audiāt qd scriptū ē: q pseuerauerit vsq; i finem hic saluus erit. Ut doleāt i pcis: audiāt: si dixerim^o qz pccm̄ nō bēmus nos ipsos seducim^o z veritas i nobis nō ē. Ut gaudeāt i operibus bonis audiāt hilāre datorē diligite deus. Itē sicut si i firmitas eoz firmitasq; habuerit: metuūt tētari: cupiūt tētari: dolēt i tētationibus: gaudēt i tētationibus. Ut ei3 metuāt tētari: audiūt. Siquis pccupatus fuerit i aliquo delicto: vos qui spirituales estis instruite huiusmodi in spiritu mansuetudinis: itendens te ipsum ne z tū tēteris. Ut autē cupiāt tētari: audiant quēdam vix fortē ciuitatis dei dicentē. Proba me dñe z tēta me: vire res meos z cor meū. Ut doleāt i tētationibus videāt petrū flentē. Ut gaudeant in tētationibus: audiāt iacobū dicentē: Omne gaudiū exstimate fratres mei: cū in tētationes varias incideritis. Non solū autē propter semetipsos his mouentur affectibus: verū etia3 propter eos quos liberari cupiunt: z ne pereant metunt: z dolent si pereunt: z gaudent si liberantur. Illū quippe optimū z fortissimū vix qui in suis i firmitatibus gloriatur: vt cū potentissimū cōme moremus: qui i ecclesiā christi ex gētib^{us} venimus doctore gentiū i fide z veritate: qui z plus oibus suis coapostolis laborauit: z pluribus epistolis populos dei nō eos tāti qui presentes ab illo videbātur: verum etiā illos qui futuri preuidebātur instruxit. Illū inq; vix athletā christi doctū ab illo vinctū de illo: crucifixū cū illo: gloriosum in illo: in theatro huius mūdi cui spectaculū factus est z angelis z hoibus: legitime magnū agonē certātē z palmā superne votaciōis i anteriora sectātē: oculis fidei libentissime spectātē gaudere cū gaudētib^{us}: flere cū flētib^{us} foris hntē pugnā itus timores: cupiētē dissolui z esse cū christo: desiderātē videre romanos: vt aliquē fructū hēat illis sicut z i ceteris gentibus: emulātē coritib^{us}: z ipsa emulatiōe merentē ne seducātur eoz mētes a castitate quē xpō ē: magnā tristitiā z cōtinuū dolorem cordis de israelitis hntē: q ignorātes dei iusticiā z suā volētes cōstituere iusticie dei nō essent subiecti: nec solū dolore verū etiā luctū suū denūciātē q busdā: q an peccauerūt z nō egerūt penitētiā

super inūdiā z fornicatōibus suis. Hi motus bi affectus de amore boni z de scā caritate veniētes: si vitia vocāda sūt: sinamus vt ea q vere vitia sūt virtutes vocētur. S3 cū rectā ratio nē sequatur iste affectōes: qm̄ vbi oportet adhibētur qd has tūc morbidas seu viciosas passiones audeat dicere. Quā obzē etiam ipse dñs: i forma serui agere vitā dignatus humanas: sed nullū habēs oīno pccm̄. adhibuit eas vbi adhibēdas esse iudicauit. Necq; enī i quo vix erat hois corpus z verus hois aīus: falsus erat humanus affectus. Cū ergo eius i euāgelio ista referūtur: q super duritia cordis iudeoz cum ira tristatus sit: q dixerit gaudeo propter vos vt credatis: q lazari resuscitatur: etiā lachrymas fuderit: q cupiuerit cū discipulis suis manducare pasca: q ppinquāte passione tristis fuerit aīa eius vsq; ad mortē nō falso vtiq; referūtur. Vix ille hos motus certe dispensationis grā ita cū voluit suscepit aīo humano: vt cū voluit factus ē hō. Proinde qd fatēdū est: etiā cū rectas z f3 deū habemus has affectiōes huius vite sūt nō illius quā futurā speramus z sepe illis etiā i uiti cedimus. Itaq; aliqui qm̄ nō culpabili cupiditate sed laudabili caritate mouemur: etiam dū nolumus flemus. Habem^o ergo eas ex humane cōditionis i firmitate: nō autē ita dñs iclus: cuius z i firmitas fuit ex prāte. Sed dū vite huius i firmitatē gerimus: si eas oīo nullas habemus: tūc potius nō recte viuim^o. Ut superabat ei3 z detestabat apls quosdā quos etiā esse dicit sine affectiōe. Illos etiā culpauit sacer psalmus de quibus ait. Sustinui qui simul cōtristaretur z non fuit. Nam omnino non dolere dū sumus in hoc loco miserie: profecto sicut quidā etiam apud seculi huius litteratos sensit z dixit non sine magna mercede contingit immanitatis in animo: stupor in corpore. Quocirca illa que apathia grece dicitur: que si latine posset i passibilitas diceretur: si intelligēda ē i aīo qppe nō i corpore accipit: vt sine his affectōibus viuā: q cōtra ratōez accidūt mētēq; pūrbant bona plane z maxime optāda ē: f3 nec ipsa huius ē vite. Non enim qualiuncunq; bonum vox ē: sed maxime piozū multumq; iustozū atq; f3 ctozū: si dixerimus quoniam peccatuz nō habemus: nos ipsos seducim^o: z veritas i nobis non est. Tūc itaq; apathia ista erit: quādo peccatū i hoie nullū erit. Tūc vero satis bene viuim^o sine crimine: sine peccato autē q se viuere existimar

Liber

nō id agit vt pctm nō habeat: sed vt veniā nō accipiat. Porro si apathia illa dicēda ē: cū aiuz cōgere oīno nō potest vllus affectus: quis hūc stu porē nō oībus vitijs iudicet esse peiorē? potest ergo nō absurde dici: perfectā beatitudinē sine stimulo timoris et sine vlla tristitia futurā. Non ibi aut futuz amorē gaudiūq; quis dixerit nisi oīmodo a veritate seclusus? Si aut apathia illa est: vbi nec metus vllus exterreret nec angit dolor: auersanda est i hac vita: si recte hoc secūdū deū vivere volumus. In illa vero beata que sepiterna pmittitur. Timor plane superadus est. Timor nāq; ille de quo dicit apostolus iōānes: timor nō est i caritate: sed pfecta caritas foras mittit timorē: quia timor penā habet: qui aut timet nō est perfectus i caritate: nō est eius generis timor cuius ille quo timebat apostolus paulus: ne corithijs serpētina seducerentur astutia: hūc timorē habet caritas: imo nō habebit nisi caritas: sed illius est generis timor qui nō est i caritate: de quo et ipse apostolus paulus ait. Nō eiz accepistis spm seruitutis itez in timore. Timor vero iste castus permanēs i scēz seculi: si erit et i futuro seculo: nā alio modo nō potest itelligi pmanere i scēz scēz: nō erit timor exterrēs a malo quod accidere potest: sed tenēs i bono qd amitti nō potest. Vbi eiz boni adepti amor imutabilis est: profecto si dicit potest maliciā timor secutus est. Timoris quippe casti noīe ea volūtas significata ē: qua nos necesse erit nolle peccare et nō sollicitudine ifirmitatis ne forte peccemus: sed trāqllitate caritatis cauere pctm. Aut si nullius oīno generis timor esse poterit: in illa certissima securitate perpetuoz feliciūq; gaudiū: sic dictū est timor vni castus permanēs i scēz seculi: quēadmodū dictū est. patientia pauperū non pibit i eternū. Neq; eiz eterna erit ipa patiētia: que necessaria nō est nisi vbi toleranda sūt mala: sed eternū erit quo per patiētia peruenitur. Ita fortasse timor castus i scēz seculi ductus est permanēs: quia id pmanebit quo timor ipse perducit. Que cū ita sint: qm recta vita dicēda est qua perueniēdū sit ad btāz: oēs affectus vita recta rectos habet: peruersa peruersos: beata vero eadēq; eterna amorē habebit et gaudiū: nō solū rectū verū etiā certū: timorē at et dolorē nullū. Vniā apparet vteūq; qles esse debēt i hac peregrinatiōe ciues ciuitatis dei: viuētes s; spm nō secūdū carnē: hoc est s; deū nō secūdū boīez: et quales i illa quo redūt imoz

talitate futuri sūt. Ciuitas porro hoc ē societas ipioz: nō secūdū deū sed s; m boīez viuētium: et i ipso cultu false cōtēptūq; vere diuinitatis doctrinas boīuz demoniūne sectā tium his affectibus prauis tanq; morbis et perturbationibus quatitur. Et si quos ciues habet qui moderari tales motus et eos quasi tēperare videātur: sic impietate superba elati sūt: vt hoc ipso sint in eis maior timores quo minores dolores. Et si nō nullitāto imaniore qto rarioze vanitate hoc in se ipsis adornaueit: vt nullo prorsus erigātur et excitetur: nullo iflectat et iclinetur affectu: humanitatē totā potius amittit q; verā assequatur trāqllitatē. Nō eiz quia dūz aliquid ideo rectum: aut quia stupidum est: ideo sanū.

¶ An primos boīes i paradiso constitutos nulli p eturbationibus priusq; deliquerint affectos fuisse credendum sit. Capitulum. x.

Ed vtrū pms hō vlt pmi boīes: duoz erat qppe coniūgū: habebant istos affectus i corpore aialiaā pctm: quales i corpore spūali nō bēbimus oī purgato finitōq; peccato: nō imerito queritur. Si eiz habebant: quomodo erāt beati i illo memorabili beatitudinis loco: id est i paradiso? Quis tādē absolute dici beatus potest: qui timore afficitur vlt dolore? Quid aut timere vel dolere poterant illi boīes i tantoz tanta affluentia bonoz: vbi nec mors metuebat: nec vlla corporis mala valitudo: nec aberat qcq; qd bona volūtas adipisceret: nec ierat qd carnē aiumue boīs feliciter viuētis offederet? Amor erat i perturbatus i deū atq; iter se coniūgū fida et sincera societate viuētū: et ex hoc amore grāde gaudiū nō desistente qd amabat ad fruēdū. Erat deuotio trāqlla pcti: qua manēte nullū oīno aliūde malū qd cōtristaret irruebat. An forte cupiebāt. pibitū lignū ad vescēdū cōgigere: s; mori metuebāt: ac p b et cupiditas et mer^o iā tūc illos boīes etiā i illo perturbabat loco? Absit vt hoc existimem^o fuisse vbi nullū erat oīno pctm. Neq; eiz nullū pctm ē ea qlex dei. pibet occupiscere: atq; ab his qz abstinere timore pene non amore iusticie. Absit inq; vt an oē pctm iā ibi fuerit tale pctm: vt hoc de ligno admitteret qd de muliere vñs ait. qvi derit mulierē ad occupiscēdū eā iam mechatus est eam i corde suo. Quam igitur felices erāt et nullis agitantur perturbationibus aīozum nullis corporum ledebantur incommodis: iam felix vniuersa societas esset humana si nec illi

Quartusdecimus

malū quod etiā i posteros traſſerēt: nec quīq;
 ⁊ eoꝝ ſtirpe iniquitatē cōmitteret: que dāna/
 ionē reciperet. Atq; iſta permanēte felicitate
 donec per illā benedictionē qua dictū eſt creſci
 ⁊ multiplicamini predeſtinatoꝝ ſcōꝝ nume/
 ro cōpleretur: alia maior daretur que beatiffi/
 mis angelis data eſt: vbi tā eſſet certa ſecuritas
 peccatoꝝ neminē eſſe: neminēq; moritūꝝ ⁊ ta/
 lis eſſet vita ſcōꝝ poſt nullūq; laboris ⁊ doloris
 mortis expimētū: q̄lis erit poſt hec oīa i iſta
 reſurrectione corpoꝝ reddita reſurrectione mortuoꝝ.

De lapſu p̄mi hoīs i quo bene cōdita natura ē:
 nec poteſt niſi a ſuo auctore reparari. Cap. xj.

Ed q̄ deus cūctā p̄ſciuit: ⁊ ideo hoīez
 quoq; peccatoꝝ ignorare nō potuit f̄z
 id quod p̄ſciuit atq; diſpoſuit ciuitateꝝ
 cāz eā debemus aſſerere: nō ſecūdu illud qd i
 iſtra cognitionē peruenire non potuit: q̄ dei
 diſpoſitōe nō fuit. Nō eīz hō peccato ſuo diuī/
 um potuit perturbare cōſiliū: quaſi deū qd ſta/
 uerat mutare cōpulerit: cū deus p̄ſciēdo vtrū
 p̄puenerit: ideſt ⁊ hō quē bonū creauit q̄ ma/
 lus eſſet futurus: ⁊ quid boni etiā ſic de illo eē
 pſe facturū. Deus eīz ⁊ ſi dicit ſtatura muta/
 e: vnde tropica locutiōe i ſcripturis ſāctis etiā
 penitiſſe legitur deū: iuxta id dicit q̄ hō ſpera/
 uerat: vel nālū cāꝝ ordo geſtabat: non iuxta id
 qd ſe oīporeſ factū eſſe p̄ſciuerat. Fecit itaq;
 hō ſicut ſcriptū eſt hoīez rectū: ac p̄hoc volūta/
 tis bone. Nō eīz rectus eſſet: bonā nō hñs volū/
 tatē. Bona igiſ volūtas opus eſt dei: cū ea q̄
 p̄ ab illo factus eſt hō. Mala vero volūtas p̄i/
 ma: qm̄ oīa mala opera p̄ceſſit in hoīe: defectus
 potius fuit qdā ab opere ad ſua opera: q̄ opus
 vllū. Et ideo mala opera q̄ f̄z ſe non ſcōꝝ deū:
 vte oꝝ oꝝ tanq̄ fructū maloz volūtas ip̄a
 eſſet: velut arbor mala: aut ipſe hō i quātū male
 volūtatē. Porro mala volūtas q̄uis nō ſit ſm̄
 nāz ſed cōtra nāz: q̄ vitii eſt: tñ eius nature eſt:
 cuius eſt vitii: qd niſi i natura nō poteſt eſſe: ſz
 ea quā creauit ex nihilo nō quā genuit creator
 de ſemetipſo: ſicut genuit verbū p̄ qd facta ſūt
 oīa. Q̄ etſi de terre puluere deus finxit hoīez:
 eadē terra oīq; terrena materies oīno de nihilo
 eſt: animāq; de nihilo ſcāz dedit corpoꝝ cum
 ſcūſ eſt hō. Uſq; adeo aut mala viciuntur a bo/
 nis: vt q̄uis ſināt eſſe ad demōſtrādū q̄ poſ/
 ſit ⁊ ipſis bñ vti iuſticia puidētiffima creatoris:
 bona tñ ſine malis eē poſſint ſicut d̄s ipſe ver⁹ ⁊
 ſūmus: ſicut oīs ſup iſtū caliginōſū aerē celeſtis

iuiſibilis viſibilisq; creatura: mala vero ſine bo/
 nis i bonis eſſe nō poſſint: q̄ nature i qbus ſūt i
 q̄tū nature ſūt vniq; bone ſunt. Detrahī porro
 malū nō aliqua natura q̄ acceſſerat vllā eius
 parte ſublata: ſz ea q̄ vitia ac deprauata fue/
 rat ſanata atq; correctā. Arbitriū igiſ volunta/
 tis tūc ē vere liber: cū vitij p̄ctisq; non ſeruit.
 Tale datū ē a deo: qd amiſſū p̄prio vitio: niſi a
 quo dari potuit reddi nō pōt. Vñ veritas dicit:
 ſi filius liberauerit: tūc vere liberi eritis. Idip̄z
 eſt aut ac ſi diceret: ſi vos filius ſaluos fecerit:
 tūc vere ſalueritis. Inde q̄ de liberatoꝝ vñ ſal/
 uatoꝝ. Vñebat itaq; hō f̄z deū i paradifo ⁊ coꝝ/
 porali ⁊ ſpūali. Neq; n. erat paradifus corpora/
 lis p̄pter corpoꝝ bona ⁊ p̄pter mētis nō erat
 ſpūalis. Aut vero erat ſpūalis quo p̄teriores:
 ⁊ nō erat corporalis quo p̄ exteriores ſeſus hō
 fruereſ. Erat plane vtrūq; p̄pter vtrūq;. Po/
 ſtea vero q̄ ſupbus ille angelus ac per hoc iui/
 dus: p̄ eadē ſupbiā a deo ad ſemetipſum cōuer/
 ſus ⁊ quodā quaſi tyrānico ſaſtu gaudere d̄ ſub/
 ditis q̄ eē ſubditus eligens: de ſpūali paradifo
 cecidit: de cuius lapſu ſocioꝝq; eius q̄ ex ange/
 lis dei angeli eius eſſe q̄ ſūt: i libris vñdecimo ⁊
 duodecimo huius op̄is ſatis q̄tū potui diſpu/
 tau: male ſpūſa verſutia i hoīs ſeſū ſerpere af/
 ſectās: cui vtrūq; ſtāſi qm̄ ipſe ceciderat inidebat
 colubrū i paradifo corporali vbi cū otioſ⁹ illis
 hoīb⁹ maſculo ⁊ femina aialia etiaꝝ terreſtria
 cetera ſubdita ⁊ innoxia verſabant: aial. ſ. lubzi/
 cū ⁊ tortuoſis anfractibus mobile: op̄i ſuo con/
 gruū p̄ quē loq̄reſ elegit: eoq; p̄ angelicā p̄ntiā
 p̄ſtātoꝝq; natura ſpūali negtia ſibi ſubiectoꝝ:
 tanq̄ iſtrumēto abutēs fallacia: ſm̄ocinatus ē
 femine: a parte. ſ. i ſerioꝝ illius humane copule
 icipiēs: vt q̄datz pueniret ad totū: nō exiſtimās
 vñ facile credulū: nec errādo poſſe decipi: ſed
 dū alieno cedit erroꝝi. Sicut. n. aaron errāti po/
 pulo ad idolū fabricādū nō cōſenſit iductus ſed
 ceſſit obſtrictus: nec ſalomonē credibile ē terro/
 re putāſſe idolis eē ſeruendū: ſed blanditijs ſe/
 mineis ad illa ſacrilegia fuiſſe compulſū: ita cre/
 dendū eſt illū vñ ſue femine: vbi vñ hoīez bo/
 mini: coniugem coniugi ad dei legem transgre/
 diendū: non tanq̄ vñ loquenti credidiſſe ſedu/
 ctū: ſed ſociali neceſſitudine paruiſſe. Non enīz
 fruſtra dixit apoſtolus: Adam nō eſt ſeductus:
 mulier autem ſeducta eſt: niſi quia illa quod ei
 ſerpens locutus eſt tanq̄ vñ eſſet accepti: ille
 aut ab vñico noluit conſortio diuini: nec i cōmu/

Liber

uione peccati nec ideo min⁹ reus: sed sciens prau-
densq; peccauit. Unde et apostolus non ait non
peccauit: sed nō ē seductus. Nā utiq; ipsuz pec-
casse oñdit vbi dicit per vñū hoīem intrauit pec-
catū in mūdū: et paulo post aptius ī similitudine
īngt puaricatiōis ade: Hos autē seductos intel-
ligi voluit: qui: qđ faciūt nō putāt esse pecca-
tū: ille autē scinit. Alioquin quō vix erit. Adam
nō ē seductus: S; iēptus diuine seueritatis ī
eo falli potuit vt veniale crederet cōmissuz. Ac
p hoc in eo qđez q; mulier seducta ē nō est ille se-
ductus: s; cū sefellit: quō fuerat iudicandū qđ
erat dicturus: mulier quā dedisti mibi sociam:
ipsa mibi dedit et māducaui. Quid ergo opus ē
pluribus? Et si credēdo nō sunt ambo decepti:
peccando tamen ambo sunt capti: et diaboli la-
queis implicati.

De q̄litate primi hoīs peccati admissi. Ca. xij.

Iquez vero mouet cur alijs peccatis
sic natura nō muret humana quē ad-
modū illa duoz p̄mōz hoīum p̄uari-
tatione mutata est: vt tante corruptiōi q̄taz vi-
demus atq; sentimus et phāc subiaceret morti
ac tot et tantis tamq; in se cōtrarijs pturbaret et
fluctuaret affectibus: q̄lia in paradiso ante pec-
catum: s; in corpore ēt aīali vtiq; nō fuit: si quis
hoc mouet vt dixi: nō ideo debet existimare le-
ue ac parū illud fuisse cōmissuz qz ī esca factū
est: nō quidem mala nec noxia nisi qā phibita.
Nec enī q̄quā mali deus ī illo tante felici-
tatis paradiso crearet atq; plantaret. S; obediē-
tia cōmendata est ī p̄cepto: q; virtus ī creatura
rōnali mater quodāmodo ē oīuz custosq; virtu-
tum: qđ oqđez sic facta est vt ei subditā esse sit
vtile: p̄niciosum autē sua nō ē ius a quo creata ē
facere volūtate. Hoc itaq; de vno cibi genere
nō edēdo: vbi alioz tanta copia subiacebat: tā
leue p̄ceptū ad obseruādū: taz breue ad memo-
ria retinendū: vbi p̄sertim nodū volūtati cupi-
ditas resistebat: qđ de pena trāsgressionis po-
tēa subsecutū ē: tāto maiore iustitia violatū ē:
q̄to faciliore posset obseruantia custodiri.

**Quod in p̄uaricatione ad opus maluz vo-
luntas accessit mala. Capitulum. xij.**

In occulto autē mali esse ceperunt: vt
ī apertam inobediētiā laberentur.
Nō enī ad malum opus pueniretur:
nisi p̄cessisset mala volūtās: porro male volūta-
tis initū qđ potuit ēē nisi supbia? Initū. n. oīs
p̄cti supbia ē: qđ ē at supbia nisi p̄uerle celsitū

diuis appetit⁹. Peruersa. n. ē celsitudo: deser-
to eo cui oīz anim⁹ inherere p̄cipiū sibi quodā-
modo fieri atq; esse. P̄cipiū hoc fit: cū sibi ni-
mis placet. Sibi vero ita placet: cum ab illo bo-
no inmutabili deficit: quod ei magis placere de-
buit q̄ ipse sibi. Sp̄taneus autē est ille defe-
ctus: quoniam si voluntas ī amore superioris
inmutabilis bona quo illustrabatur vt videret
et accēdebat ut amaret: stabilis permaneret:
non inde ad sibi placendū auerteret: et ex hoc
tenebesceret et frigeret: vt vel illa verū cre-
deret dixisse serpentē: vel ille dei mādato pro-
ris p̄poneret volūtate: putaretq; se venialiter
trāsgressore ēē p̄cepti: si vite sue sociā nō desere-
ret ēt ī societate peccati. Nō ḡ malū opus factū
est. illa trāsgressio: vt cibo phibito vescerent:
nisi ab eis factū ēēt q; mali taz erāt. Nec enī fiv-
eret ille fructus malus nisi ab arboze mala. Ut
āt ēēt arbor mala: naturā factū ē: qz nisi vitio
volūtatis qđ cōtra naturā nō vtiq; fieret: s; et vi-
tio de p̄uarii nisi ex nihilo facta nā non posset.
At p hoc vt natura sit ex eo h; q; a deo facta ē:
vt at ab eo q; facta ē deficiat: ex h; q; de nihilo
facta ē. Nec sic defecit hō vt oīno nihil ēēt: sed
vt inclinat⁹ ad semetipsū min⁹ ēēt q̄ erat: cū eig
sūme ē iberebat. Relicto itaq; deo ēē ī semet
ipso hoc ē sibi placere nō iā nihil ēē: s; nihilo p-
pinqre. Un supbi fm scripturas s̄ctas alio no-
mine appellant sibi placētes. Bonus ē enī sur-
suz h̄re cor: nō trā ad seipsū qđ est superbie: s; ad
dñz qđ ē obediētie: q; nisi humilitū nō pōt ēē. Est
igif aliqd humilitatis miro mō: qđ sursum faci-
at cor: et aliqd elatiōis quod deorsū faciat cor.
Hoc qđē q̄lī cōtrariū videt: vt elatio sit deorsū
et humilitas sursum. S; pia humilitas facit subdi-
tus supioz: nihil ē autē supius deo: et ideo exaltat
humilitas q; facit subditiū deo. Elatio autē q; ī vi-
tio est eo ipso quo respuit subiectionē cadit ab
illo quo nō ē q̄q; supius: et ex hoc erit inferi⁹: et
fit qđ scriptū ē: Deiecisti eos cū extollerēt. Nō
enī ait cū elati fuissent: vt prius extollerentur
et postea deicerentur: sed cum extollerentur
tunc deiecti sunt. Ipsū quippe extolliam dei
ci est: Quapropter q; nunc ī ciuitate dei et ī
hoc seculo peregrinanti maxime commēdatur
humilitas: et ī eius rege q; est xps maxime p̄di-
cat: cōtrariūq; huic virtuti elatiōis vitii ī eius
aduersario q; ē diabolus maxie dñari sacris lris
edocet. Profecto ista est magna differentia q;
ciuitas vnde loquimur vtrāq; discernimur: vna

Quartusdecimus

109

flieet societas plox hominum: altera impiorum: in
ula queq; cum angelis ad se pertinentibus: in qui
us pcessit hac amor dei: hac amor sui. Manife
o ergo aptoq; peccato: ubi factum est quod de
eri prohibuerat: diabolus homines non decepisset:
nisi iam ille sibi placere cepisset. Tunc enim et dele
rauit quod dictum est eritis sicut dii: quod melius esse
offent sismo veroque principio coheredo pobe
ientia: non solum sibi existendo principium per sup
iam. Dij enim creati non sua virtute sed dei veri
participatione sunt dii: plus autem homo appetendo
minus est: quod sibi sufficere diligit ab illo qui ei
ere sufficit deficit. Illud itaque malum quo cum si
i homo placet tanquam sit et ipse lumen: auertit ab
o lumine quod ei placet et ipse fit lumen. Illud itaque
lumen precesserat in abdito: ut sequeretur hoc ma
i quod perpetratum est in aperto. Verum est enim
o scriptum est. Ante ruinam exaltatur cor: et ante
liam humiliatur. Illa prius ruina que fit in occul
o: pcedit ruinam que fit in manifesto: dum illa rui
la esse non putatur. Quis enim exaltatione ruinam
urat: cum iam sit ibi defectus: quo est relictus ex
latus? Quis autem ruinam esse non videat: quia
o fit mandati euidentis atque indubitata transgres
io? Propter hoc deus illud prohibuit: quod cum esset
missum: nulla defendi posset imaginatione iu
stie. Et ideo audeo dicere superbis esse vitale ca
ere et aliquid aptum manifestumque peccatum: unde si
i displiceat qui iam sibi placendo ceciderat. Sa
lutus enim Petrus sibi displicuit: quando fleuit
i sibi placuit quando presumpsit. Hoc dicit et sa
er psalmus. Imple facies eorum ignominia: et
rent nomen tuum domine: id est ut tu eis placeas quare
bus nomen tuum: qui sibi placuerat quaredo suum.
De superbia transgressionis: que ipsa fuit trans
gressionem deterior.

Capitulum. xiiij.

Ed est peior damnabiliorque superbia: qua
etiam in peccatis manifestis suffugium
excusationis ingritur: sicut illi primi ho
mines: quorum et illa dixit spens seduxit me: et ma
ucaui: et ille dixit: mulier quas dedisti mibibec
mibi dedit de ligno et edi. Nunc hic sonat peti
o venie: nunc hic imploratio medicine. Nam licet
i non sicut Cayn quod commiserunt negat: adhuc
i superbia querit in alium referre quod propter
ecit: superbia mulieris in serpente: superbia viri in
mulierem. Sed accusatio potius quam excusatio ve
n est: ubi mandati diuini est apta transgressio. Ne
s. n. hoc propterea non fecerunt: quod id mulier serpe
i: suadente: vir muliere impiente commisit: quasi quod

deo cui vel credet vel cedere et asponendum fuit.
De iustitia retributionis: quam primi homines
pro sua inobedientia receperunt. Cap. xv.

Quia ergo conceptus est deus iubeas quod
nem creauerat: qui ad suam imaginem eum
fecerat: qui ceteris animalibus preposue
rat: qui in paradiso constituerat: quod rerum omnium co
pia salutisque presterat: qui preceptis nec pluribus
nec gradibus nec difficilibus onerauerat: sed vno
breuissimo atque leuissimo ad obedientie salubrita
tem adminiculat fuerat: quo super eam creatu
ram cui libera seruitus expediret se esse dominum co
monebat: iusta donatio subsecuta est: talisque dona
tio: ut homo qui custodiendo mandatum futurus fue
rat etiam carne spiritualis: fieret etiam mente carnalis:
et quia superbia sibi placuerat: dei iustitia sibi dona
retur: ne sicut affectabat in sua esset omni modo po
testate: sed a seipso quoque distaret: sub illo cui pec
cando consensit: pro libertate quam concupiuit duras
miseramque ageret seruitutes mortuus spiritus volens
et corpore moriturus inuitus: desertor eterne vi
te: etiam eterna nisi gratia liberaret morte dona
tus: Quisque huiusmodi donationem vel nimiam vel
iniustam putat: metiri profecto nescit quanta fuerit in
peccando iniquitas: ubi tanta erat non peccandi facili
tas. Sicut enim Abzabe non immerito magna obedi
tia predicatur: quod ut occideret filium res difficillima
est operata: ita et in paradiso tanto maior inobedientia
fuit: quanto id quod preceptum est nullius difficultatis fu
it. Et sicut obedientia secundi hominis eo predicabilior
quo facit est obediens usque ad mortem: ita inobedi
entia primi hominis eo detestabilior quo factus est in
obediens usque ad mortem. Ubi enim magna est inobe
dientie pena: proposita: et res a creatore facilis ipe
rata: quoniam satis explicet quantum malum sit non obe
dire in re facili: et tamen preteritis imperio: et tanto terribili
supplicio. Denique ut breuiter dicat: in illius peccati
pena: quod inobedientie nisi inobedientia retributa est.
Nam que hominis est alia miseria: nisi aduersus eum ipse
inobedientia et ipsi? ut quoniam noluit quod potuit: quod non
poterat vellet? In paradiso enim etiam si non omnia poterat ante
peccatum quicquid tamen non poterat non vo
lebat: et ideo poterat omnia que volebat. Nunc
vero sicut in eius stirpe cognoscimus: et diuina
scriptura testatur: homo vanitati similis factus
est. Quis enim enumerat quam multa que non po
test vellet: dum sibi ipse id est voluntati eius ipse
animus eius eoque inferior caro eius non ob
temperat? Ipso namque ingito: et animus plex
rumpitur: et caro dolet: et veterascit: et mo

Libe

ritur: et quicquid aliud patimur: quod non patere-
mur iusti: si voluntati nostre nostra natura omni modo
atque ex omnibus partibus obediret. At enim aliqd
caro patitur: quo servire non sinit. Quid interest
unde: ut in per iusticiam distantis dei cui subditi
servire nolumus: caro nostra que nobis subdita fue-
rat non serviendo molesta sit: Quis nos deo non
serviendo molesti nobis potuerimus esse non illis?
Neque enim sic ille nostro ut nos servitio corporis
indigemus: et ideo nostra est quod percepimus: non illi
us pena quod fecimus: Dolores porro qui dicuntur
carnis aie sunt in carne et ex carne. Quid. n. caro
per seipsam sine anima vel dolet vel concupiscit? Sed
cum concupiscere caro dicitur vel dolere: aut ipse
homo est sicut differimus: aut aliquid aie quod
carnis afficit passio: vel aspera ut faciat dolore:
vel lenis ut voluptate. Sed dolor carnis timo-
do offensio est aie ex carne: et quedam ab eius passio-
ne dissensio: sicut anime dolor que tristitia nuncu-
pat: dissensio est ab his que nobis nolentibus acci-
derunt. Sed tristitia plerumque precedit merum: qui
et ipse in anima est non in carne. Dolor autem carnis
non precedit illius quasi metus carnis: qui ante do-
lore in carne sentitur. Voluptate vero prece-
dit quidam appetitus qui sentitur in carne: quasi cu-
piditas eius: sicut fames et sitis: et ea que in genita-
libus visitatus libido nominatur: cuius hoc sit genera-
le vocabulum omnis cupiditatis. Nam et ipsam iram
nihil aliud esse quam vlciscendi libidine veteres dis-
finierunt: Quis nonnunquam homo ubi vindicte nul-
lus est sensus: rebus inanibus irascatur: ut male
scribentem stilum collidat: vel calamum frangat
iratus. Verum et ista licet irrationabilior: tamen quidam
vlciscendi libido est: et nescio qua ut ita dixerim quasi
umbra retributionis: ut qui mala faciunt mala pa-
tiantur. Et igitur libido vlciscendi que ista dicitur:
est libido habendi pecuniam que avaritia: est libido
quomodocumque vincendi: que puicacia: est libido
gloriamque iactantiam nuncupatur. Sunt multe va-
rieque libidines: quarum nonnullae habent etiam voca-
bula propria: quedam vero non habent. Quis
enim facile dixerit quid vocetur libido dominan-
di: quam tamen plurimum valere in tyrannorum
animis etiam civilia bella testantur.

De libidinis malo: cuius nomen cum multis vi-
tiosis congruat: proprie tamen motibus obscenis
corporis ascribitur. Capitulum. xvj.

Unus igitur sint multarum libidines rei
tamen cum libido dicitur: neque cui rei libido sit
additur: non fere assolet animo occurrere

nisi illa quae obscene partes corporis excitantur. De
autem sibi non solum totum corpus: nec solum extrinsecus
verum et intrinsecus vdicatur: totumque commouet boies:
animi illis affectu cum carnis appetitu coniuncto
atque mixto: ut ea voluptas sequatur: quae maior volu-
ptatibus corporis nulla est: ita ut momento ipso
temporis quod ad eius pervenit extremus: pene
omnis acies et quasi vigilia cogitationis obruat.
Quis autem amicus sapientis sanctorumque gaudiorum
congruam agere vitam: sed sicut apostolus monuit sci-
ens suum vas possidere in sanctificatione et bono-
re: non in morbo desiderii: sicut et gentes qui ignorantes
deum: non mallet si posset sine hac libidine filios
procreare: ut etiam in hoc serende plis officio sic
eius menti ea que ad hoc opus creata sunt: quae
admodum cetera suis quaque operibus distributa me-
bra servirent: nutu voluntatis acta non esset libidi-
nis incitatus. Sed neque ipsi amatores huius volu-
ptatis: siue ad concubitus coniugales: siue ad im-
munditias flagitiorum cum voluerint commouentur.
Sed aliquando inopportuna est illa motus nullo po-
ssente: aliquando autem desinit in inbiantem: et cum in
concupiscencia ferueat friget in corpore: atque ita mi-
rum in modum non solum generandi voluntati: verum
etiam lascivendi libidini libido non servit: et cum to-
ta plerumque mente concubitu aduersetur nonnun-
quam aduersus seipsam dividitur: commotusque animo
in commouendo corpore seipsa non sequitur.

De nuditate primorum hominum: quae post peccatum
turpem pudendamque viderunt. Capitulum. xvij.

Erit huius libidinis maxime pudet: me-
rito et ipsa membra que suo quodam ut ita
dixerim iure: non omnimodo ad arbitrium non
solum mouentur aut non mouentur pudenda dicitur: quod
ante peccatum homines non fuerunt. Nam sicut scriptum
est nudi erant: et non confundebantur: non quod eis sua
nuditas esset incognita: sed turpis nuditas non
dum erat: quia nondum libido membra illa praeter ar-
bitrium commouebat: nondum ad homines inobedientiam
redarguenda sua inobedientia caro quodammodo
testimonium praebat. Neque enim ceci creati erant:
ut imperitum vulgus opinatur: quando quidem et ille
vidit animalia quibus nomina imposuit et de illa legi-
tur: vidit mulier quod bonum est lignum in escam: et
quia placet oculis ad videndum. Patebant ergo
oculi eorum: sed ad hoc non erant apti: hoc est non
attenti: ut cognoscerent quid eis indumento gra-
tie prestaretur: quando membra eorum voluntati re-
pugnare nesciebant. Qua gratia remota: ut et
non recipere inobedientia preteretur: extitit in

Quartusdecimus

motu corporis quedā ipudēs nouitas: vnde et
et indecēs nuditas: et fecit artētos reddiditq;
cōfufos. Dinc ē q postea q mandati dei apta
trāsgressiōe violariū scriptū ē de illis. Et apti
sūt oculi amboz: et cognouerunt q nudierāt et
cōfuerunt folia fici et fecerunt sibi cāpestria.
Apti sūt inquit oculi āboz non ad videndū. nā
antea videbāt: sed ad discernēdū iter bonuz
q amiserāt: et malū quo ceciderāt. Unde et ipz
ignū eo q istā faceret dignoscētiā: si ad vescē
dū cōtra vetitū tangeret: ex ea re nomē acce
pit vt appellaret lignū scie boni et mali. Ex ap
ta. n. morbi molestia: cui dētiōz fit etiā iocundiv
tas sanitatis. Cognouerūt ergo q nudierant:
nudati. s. ea grā q fiebat vt nuditas corporis nul
a eos lege peccati menti eoz repugnante con
iunderet. Hoc itaq cognouerūt quod felici
gnorarent: si deo credētes et obediētes nō cō
mitterent qd eos cogeret experiri: infidelitas
et inobediētia quid noceret. Proinde cōfusi in
obediētia carnis sue: tanq teste pena inobediē
tie sue: cōfuerunt folia fici et fecerunt sibi cam
pestria. i. succinctoria genitaliū. Nā quidā iter
retes succinctoria posuerūt. Porro aut cam
pestria latinū quidē verbū ē: sed ex eo dictum
p iuuenes q nudi exercebāt in cāpo pudenda
operiebant: vñ q ita succincti sunt cāpestratos
vulgus appellat. Quod itaq aduersus dāna
ā culpā inobediētie volūtate libido inobediē
tie mouebat: verēcūdia pudēter tegebat. Ex
hoc oēs gentes qm ab illa stirpe procreate sūt:
q adeo tenent in vsu pudenda velare: vt q
lā barbari illas corporis partes nec in balne
s nudas habeant: sed cū eaz tegumētis lauāt.
p opacas quoq in die solitudines cū quidā nu
li philosophentur: vnde g ymnosophiliste nomi
nant: adhibent tñ genitalibus tegumenta: qui
bus per cetera membrorū carent.

De pudore concubitus non solū vulgari sed
etiam coniugali.

Capitulu. xviij.

Opus hō ipsū quod libidie tali peragi
tur. nō solū in quibusq stupra vbi late
bre ad subterfugiēda humana iudicia
requiruntur: verū etiā i vsu scortoz quā terre
ia ciuitas licitā turpitudine fecit: qm id aga
ur qd ei ciuitatis nulla lex vindicat: deuitat
si publicū etiā permissa atq ipunita libido cō
pectū: et verēcūdia naturali habet prouisus lu
danaria ipsa secretū: faciliusq potuit ipudici
ia nō habere vincula prohibitiōis: q ipuden

tia remouere latibula illius feditatis. Si hanc
etiā ipsi turpes turpitudinem vocant: cui licet
sint amatores ostentatores eē nō audēt. Quid
cōcubir? coniugalis: q secūdū matrimonialiū
p scripta tabulaz procreādoz fit cā liberor.
Nōne et ipse q sit licit? et honestus: remotum
ab arbitris cubile conquirir? Nonne omnes fa
mulos atq ipsos etiā paranympbos et quoscū
q ingredi quelibet necessitudo pmiserat: an
te mittit foras q vel blādiri coniunx cōiūgi in
cipiat? Et qm ait sicut quidā ēt romani maxi
mus auctor eloquij oia recte facta i luce se col
locari volūt. i. appetunt sciri: hoc recte factum
sic appetit sciri: vt tñ erubescat videri. Quis. n.
nescit vt filij pcrent qd inter se cōiuges agāt
quādogdē vt id agāt tāta celebritate ducunt
vroses: et tñ cū agūt vnde filij nascant nec ipsi
filij si qui inde iam nati sūt testes fieri permittū
tur? Sic. n. hoc recte factuz ad sui notitiā lucē
appetit aioz: vt tñ refugiat oculo. Un hoc ni
si q sic geritur quod deceat ex natura: vt etiā
quod pudeat cōmittetur ex pena.

Quod partes ire atq libidinis tā vitiose mo
uent: vt eas necesse sit frenis sapiētie cobiberi
que in illa ante peccatum nature sanitate non
fuerant.

Capitulu. xix.

Hinc ē q philosophi q vitati pprius ac
cesserūt: irā atq libidinē vitiosas ani
mipres eē cōfessi sūt: eo q turbide atq iordia
te mouerēt ad ea ēt q sapiētia ppetrari vetat
ac phoc op bñe moderatrice mente atq rōne.
Quā pte animi tertiā velut i arce qdā ad istas
regēdas phibēt collocatā: vt illa i perante istis
fuitib? possit i hōie iustitia ex oi ai pte cōuari:
Hec igit ptes qz et hōie sapiēte ac tēperate fa
tetur eē vitiosas: vt eas ab his reb? ad qz iniu
ste mouēt: mēs cōpescēdo et cobibēdo refrenet
ac reuocet atq ad ea pmittat q sapiētie lege
cessa sūt: sicut irā ad exercēdā iustā coertitiōem
sicut libidinē ad ppagāde plis officiū: be i quaz
pres i padiso āte pctm vitiose nō erāt. Nō. n. c
tra rectā volūtate ad aliqd mouebāt: vñ neces
se eēt eas rōnes tāq frenis regentib? abstinere.
Nā q nūc ita mouēt: et ab eis q tēpanē et iuste et
pie viuūt alias facili? alia difficili? tñ cobibēdo
refrenādo modificāt: nō ē vtiqz sanitas ex nā
s lāguoz ex culpa. Qdāt ire opa aliarūqz affe
ctionū i qbusqz ocis aut fcis nō sic abscondit et
cōdia vt opa libidis q sūt genitalib? mēbris qd
causē ē nisi qz i ceteris mēbris corpis nō ipse affe

Liber

phobes: s; cū eis dēferet voluntas mouet: q̄ in
vlu eoz oīno dñat: Nā gsgs & bñi emittit irat?
v̄l ēt quēq; pcutit: nō posset hoc facere nisi lin
gua & man^u iubeat qdāmō volūtate mouerēt:
q̄ mēbra ēt cū ira nulla ē mouēt eadē volūtate
At & o genitales corpis ptes ita libido suo iuri
quodāmō mācipauit vt moueri non valeāt: si
ipsa dñuerit: & nisi ipsa v̄l vltro v̄l excitata sur
rexit. Hoc ē qd pudet: hoc ē qd intuetū oculo
erubescēdo deuitat. Magisq; fert hō spe
ctatū mltitudinē qñ iuste irascit homini: q̄ v̄l
vnius aspectū quando iuste miscetur vxori.

De vanissima turpitudine Lynicor. Ca. xv.

Nō illi Lanini philosophi: hoc Lynici
nō viderūt: proferentes contra huma
nā verecūdiā: qd aliud q̄ caninā hoc ē
inidiā ipudētēq; sniaz: vt. s. qm̄ iustū ē qd sit cū
vxore: palā nō pudeat id agere: nec i vico nec i
platea q̄libet cōiugalē cōcubitū deuitare. Vi
cit tñ pudor naturalis opinionē ei⁹ errozis. Nā
& ipsi phibēt hoc aliqui gloriabūdū fecisse Dio
genē: ita putatē sectā suā nobiliozē futurā si in
hominū memoriā isignior ei⁹ ipudentia figeret
postea tñ a Lynicis fieri cessatū ē: plusq; valu
it dolor vt erubescerēt hoies hoib⁹: q̄ error vt
hoies canib⁹ ēē similes affectaret. Un̄ & illū v̄l
illos q̄ hoc fecisse referūt: potius arbitroz con
cubēnū motus dedisse oculis hoīuz nesciētūz
qd s̄b pallio gereret: q̄ būano p̄mēte d̄spectu
potuisse illā pagi volutātē. Ibi. n. phi n̄ erube
scēbāt videri se velle cūbere: vbi libido ipsa
erubesceret surgere. Et nūc videm⁹ ad huc ēē
phos cynicos. Di. n. sūt q nō solū amiciūt pal
lio: v̄l ēt clauā ferūt: nemo tñ eoz audet hoc
facere: qd si aliq̄ ausi essent: vt nō dicā ictibus
lapidātū: certe d̄spuētū salinis obruerēt. Pu
det igit̄ hui⁹ libidinis humanam sine vlla dubi
tatiōe naturā: & merito pudet. In ei⁹ q̄ppe ino
bediētia q̄ genitalia corpis mēbra solis suis mo
tib⁹ subdidit & prātē volūtātē eripuit: sat lōndiē
qd sit hois illi p̄me iobediētie retributū: qd i ea
p̄te maxie oportuit appere: q̄ generat ipsa nā
q̄ illo p̄mo & magno i d̄teri⁹ ē mutata pctō a cu
ius nexu nullus eruit nisi id qd cū oēs i vno ef
sēt i cōez perniciem perpetrātū ē: & dei iustitia
vindictam: dei gratia in singulis expietur.

**De benedictiōe multiplicāde fecūditatis bu
mane ante pctm̄: quā p̄uaricatio nō adimeret:**

Et cui libidis morib⁹ accesserit. L. xxi.
Sūt itaq; vt credam⁹ illos cōiuges in

padiso dñstutos: p̄bāc libidinē: de q̄ erubescē
do eadē mēbra tēperūt: iplēturos fuisse qd in
sua bñdictiōe de⁹ dixit. Crescite & multiplicamini:
& iplete frā. Post pctm̄ q̄ppe orta ē hec libido
post pctm̄ eā nā nō ipudēs amissa ptate cui cor
pus ex oi pte fūiebat: s̄f̄it: attēdit: erubuit: opu
it. Illa & o bñdictio nuptiarū: vt cōiugati cresce
rēt & multiplicarēt: & iplerēt terrā: q̄uis & i d̄lin
quētib⁹ māf̄it: tñ ātēq; d̄linq̄rēt data ē vt cog
sceret p̄creationē filioz ad gl̄iā cōnubij n̄ ad pe
nā p̄tere pcti. S; nūc hoies p̄fecto illi⁹ q̄ in pa
diso fuit felicitatē ignari: nisi p̄ hoc qd expti sūt
i. p. libidinē de q̄ videm⁹ ipsa ēt honestatē eru
bescere nuptiaz: n̄ potuisse gigni filios optinā.
alij scripturas diuinas vbi legīt post pctm̄ pu
disse nuditatē & pudēda ēē c̄tecta: p̄sus non
accipiētes: s; i fide tr̄ irridētes. alij & o q̄uis eoz
accipiat & honoret: illud tñ qd dictū ē crescite &
multiplicamini nō s; carnalē fecūditatē volūtē
relligi: q; & s; aiaz legīt tale aliqd dictū. Mlti
plicabis i aia mea & tūte: vt id qd i genesi seq̄
& iplete terrā: & dñamini ei⁹: frā itelligāt carnē
quā p̄sentia sua iplet aia ei⁹: q̄ maxie dñat: cui
i & tūte multiplicat. carnales aut̄ fer⁹ sine libidie
q̄ post peccatū exorta: ipecta: cōfusa: velata ē
nec tūc nasci potuisse sicut neq; nūc p̄rit: nec in
padiso futuros fuisse s; foris sicut & factū ē. Nā
postea q̄ ide dimissi sunt: ad gignēdos filios
coierunt: eosq; genuerunt.

**De copula coniugalia a deo primitus institu
ta atq; benedicta. Capitulū. xxi.**

Nō āt nullo mō dubitam⁹: s; bñdictio
nē dī crescere & multiplicari & iplere frā
donū ēē nuptiarū q̄s de⁹ an̄ pctm̄ hois
ab initio dñstuit: creādo masculū & feminā: q̄ se
xus euidēs vtiq; i carne ē. Huic q̄ppe opi dei &
bñdictio ipsa subiūcta ē. Nā cū scriptura dixit
set masculū & feminā fecit eos: cōtinuo subdidit:
& bñdixit eos de⁹ dicēs. Crescite & multiplicami
ni & iplete terrā: & dñamini ei⁹ & c. Que oia q̄q;
nō incōueniēter possint ēt ad intellectū sp̄iales
referri: masculus tamen & femina non sicut si
mile aliquid etiam in homine vno intelligi po
test: quia videlicet in eo aliud est quod regit: ali
ud quod regitur: sed sicut euidentissime appa
ret in diuersi sexus corporibus masculum & fe
minam ita creatos: vt prolem generando cre
scerent & multiplicarentur: & impleant ter
ram. Cui sententie tam euidenti magne ab
surditatis est reluctari. Neque enim de sp̄u

qui imperat: et carne que obtemperat: aut
e animo rationali qui regit: et irrationali cupi-
tate que regitur: aut de virtute contemplati-
ua que excellit: et de actiua que subdit: aut de
intellectu mentis et sensu corporis: sed aperte de
vinculo coniugali quo inuicē sibi uterque sex ob-
stringitur: omnis interrogatus vtrumliceret quacu-
q; causa dimittere uxorem: quoniam propter du-
ritiam cordis israelitarum moyses dare libellum repu-
ij promissit: respondit atque ait. Non legimus quod fecit
moyses ab initio masculū et feminā fecit eos et di-
xit. propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhe-
rebit uxori sue et erunt duo in carne una. Itaque
non sunt duo sed una caro. Quod ergo deus
coniunxit homo non separet. Tertium igitur mascu-
linum et feminā ita primitus institutos: ut nunc homi-
nes duos diuersi sexus videmus et nouimus: primum
autem dici vel propter coniunctionem vel propter
virgines femine que de masculo latere creatae sunt.
Nam et apostolus per hoc primum quod deo isti-
tente precessit exemplum: singulos quosque ad-
monet ut viri uxores suas diligant.

Et etiam in paradiso generandum fuisse si ne-
mo peccasset vel vtrum contra actum libidinis pugna-
ra illuc fuisset traditio castitatis. Caplin. xiiij.

Quoniam autem dicit non fuisse coituros nec
generaturos nisi peccassent: quod dicitur
si propter numerositatem sanctorum necessaria
libido fuisse peccatum. Si enim non peccatum soli
remaneret: quod sicut putant nisi peccasset genera-
re non possent: profecto ut non soli duo isti homines
essent et sed multi: necessarium peccatum fuit. Quod
credere absurdum est: illud potius est credendum
sanctorum numerum quantum complende illi sufficit bea-
tissime ciuitati: tantus existeret et si nemo peccas-
set: quantum nunc per dei gratiam de multitudinis col-
gitur peccatorum: quousque filij huius seculi gene-
rantur. Et ideo ille nuptie digne felicitate paradi-
si peccatum non fuisset: et diligendam prolem
cognerent: et pudendam libidinem non haberet. Sed
quod id fieri posset: nunc non est quo demonstret
exemplo: nec ideo in incredibile debet videri et illud
nunc sine ista libidine voluntati potuisse seruire cui
et membra nunc seruiunt. Aliter uero manus et pedes
nouem? cum uolumus ad ea que his membris agere
la sunt sine ullo renisui tanta facilitate quanta et in
nobis et in alijs uidemus maxime in artificibus quo-
umque operum corporalium: ubi ad exercendam firmi-
tatem tardior est natura agilior accessit industria:
et non credimus ad opus generationis filiorum: si libi-

do non fuisset que peccato inobediencie retributa
est: obediēter hominibus ad voluntatis nutum similiter
ut cetera potuisse illa membra seruire? Nonne et
cetero in libris de reipublica cum de ipiorum differētia di-
spicaret et huius rei similitudinem ex natura hominis
assumeret: ut filijs dixit ipsi corporis membris pro-
pter obediēdi facilitatem: vitiosas et animi par-
tes ut seruos aspicioz ipso coerceri. Et utique ordi-
ne naturali animus anteponit corpori: et tamen ipse ani-
mus ipsi corpori facilius quam sibi. Uerū tamē hec
libido de qua nunc differimus eo magis erubescē-
da existit quo animus ea nec sibi efficaciter imperat
ut oio non libeat: nec oio corpori ut pudenda me-
bra voluntas possit quam libido commoueat. Quod si ita
esset: pudenda non essent. Nunc vero pudet animi res-
sistere sibi a corpore: quod ei natura inferiori subiectus est.
In alijs quippe affectibus cum sibi resistit: ideo mi-
nus pudet quod cum a seipso vincit: ipse se vincit: et
si inordinate atque vitiose: quod ex his partibus quod rationi
subijci debet: tamen a partibus suis atque per hoc ut dicitur
est a seipso vincit. Nam cum ordinate se animus vincit:
ut irrationales motus eius mentis rationis subdant: si tamen
illa deo subdita est laudis atque virtutis est. Minus
tamen pudet: cum sibi animus ex vitiosis suis partibus non
obtemperat: quam cum ei corpus quod alterum ab illo atque
infra illud est: et cui sine illo vlla natura non uiuit: vo-
lenti iubetis non cedit. Sed cum alia membra retine-
tur voluntatis ipso: sine quibus illa que contra volū-
tatem: libidine concitant id quod appetunt implere non
possunt: pudicitia custodit: non amissa sed non promissa de-
lectatione peccati. Hinc renisui hanc repugnantiam:
hanc voluntatis et libidis rixam. vel certe ad volūta-
tis sufficiētiā libidis indulgentiā. proculdubio nisi cel-
pabilis inobediētia penali inobediētia plecteretur:
in paradiso nuptie non haberent: sed voluntati membra illa
ut cetera cuncta seruirent. Ita generale arum vas in
hoc opus creatum seminare: ut nunc terram manum et
quod modo de hac re nobis volentibus diligenter disputa-
re verecundia resistit: et appellit veniam bonore pre-
fatio a pudicis auribus postea: cur id fieret nulla cau-
sa esset: sed in oia que de huiusmodi membris sensum cogi-
tationis attigeret: sine villo timore obscenitatis lib-
erius serret: nec ipsa membra essent que vocarentur obscē-
na: sed quod inde diceretur tam honestum esset: quam de alijs
cuius loquimur corporis partibus. Quis ergo ad has
litteras impudicus accedit: culpam refugiat non
naturam: facta denotet sue turpitudinis non ver-
ba nostre necessitatis. In quibus mihi facillime
pudicus et religiosus lector vel auditor ignoscit:
donec infidelitatem refellam: non de fide reperi-

Liber

expertari: sed de sensu expertorū argumētātē. Legit. n. hec sine offēssione quī nō exhorret aplz bonēda feminaz flagitia rephēdētē: que imutauerūt naturalez vsuz in eū vsuz q est cōtra naturā: precipue qz nos non dānabilē obscenitatē nūc sicut ille cōmemoramus atqz rephēdim⁹ s3 in explicādis quantū possum⁹ humane genera- tōis effectib⁹ qba tñ sicut ille obscena dūitam⁹. ¶ Quod infantes hoīes z merito obedientie in paradiso pmanentes: ita genitalibus mēbris fuissent vsuri ad generationē proliis: sicut ceteris ad arbitrium voluntatis. Capitulum. xxiij.

Emmaret igit⁹ prolē vir: suscipet femia genitalibus mēbris: qñ id opus esset et quantū opus esset volūtate motis non libidine excitat⁹. Neqz. n. ea sola mēbra mouemus ad nutū que cōpactis articulata sūt ossibus sicut pedes z man⁹ z digitos: verū etiā illa que mollibus remissa sūt neruis cū volumus mouemus agitando z porrigendo pducim⁹: z torquēdo flectimus: cōstrigendo duram⁹: sicut ea sūt que i ore ac facie quātū potest mouet volūtas. Pulmones deniqz ipsi oīum medullaz molli- smi ac viscerū: et ab hoc antro pectoris ducti ad spūm ducendū ac remittendū vocēqz emittēdā seu modificādā: sicut folles fabroz vel organo- rū flantis: respirātis: loquētis: clamantis: cantā- tis seruiūt volūtati. Omitto qz aīalib⁹ quibuscūqz naturaliter insitū est: vt tegmē quo corp⁹ oē ve- situr: si qd in quocūqz loco eius senserit abigen- dum: ibi tñ moueant vbi sentiūt nec solū īsiden- tes muscas: verū etiāz berētes aristas cutis tre- more discutiant. Nunqd quia id nō pōt hō: ideo creator quib⁹ voluit aīantibus donare non po- tuit? Sic ergo et ipse hō potuit obedientiā etiāz inferioz habere mēbroz: quam sua inobediētia pdidit. Neqz. n. deo difficile nō fuit sic illū cōde- re: vt in ei⁹ carne etiā illud nisi ei⁹ volūtate mo- ueret: quod nūc nisi libidine non mouet. Nam z hoīum quorūdam naturas nouimus multum ceteris dispares: z īpā raritatē mirabiles: nōnul- la vt volūt de corpore suo faciētū que alij nul- lo modo possunt: z audita vix credūt. Sūt enī qui z aures moueant vel singulas vel ābas sūt. Sūt qui totam cesariē capite imoto quantū ca- pilli occupant deponūt ad frōtē: reuocātqz cū volūt. Sūt qui eorū q vorauerūt incredibiliter plurima z varia paululū precordiis cōrectatis tanqz de sacculo qd placuerit integerrimū pfe- rūt. Quidā voces anīl pecorūqz z alioz quoz

libet hoīum sic imitant atqz exprimūt vt nīl v- deant discerni oīo nō possunt. Nonnulli ab imo sine pudore vilo ita numerosos p arbitrio soni- tus edunt: vt ex illa etiā parte cantare videant. Ipse sū expertus sudare hoīez solere cū veller. Notū est quosdā flere cū volūt atqz vbertim la- chrymas fūdere. Jam illud multo ē incredibili⁹ qd pleriqz fratres memoria recētissima experti sūt. Presbyter fuit quidā noīe restitutus ī paro- chia calamit⁹s ecclie: qñ ei placebat: rogabat at vt hoc faceret ab eis q rē mirabilē corā scire cu- piebāt: ad imittēdas quasi lamentātis cuiuslibz hoīs voces ita se auferēbat a sensib⁹ z iacebat si millim⁹ mortuo: vt nō solū vellicantes atqz pū- gentes minime sentiret: sed aliquādo etiā si igne vteretur admoto: sine vilo doloris sēsu nīl post modū ex uulnere: nō aut obnītēdo sed nō fētiē- do nō mouere corpus eo pbabatur q tanqz ī de- functo nullius inueniebāt anhelitus: hoīum tñ voces si clarius loquerent tanqz de lōgiquo se audisse postea referebat. Cū itaqz corpus etiāz nūc: quibuscūqz licet ī carne corruptibili hāc erū nosam ducētibus vitā ita in plerisqz motiōib⁹ et affectiōibus extra vsitatū nature modū mirabi- liter seruiat: qd cause est vt nō credamus ante ī- obediētie peccatū z corruptiōis supplicium: ad ppagandā plenē sine vlla libidine seruire volū- tati humane hūana mēbra potuisse. Donat⁹ est itaqz homo sibi qz deseruit deū placēdo sibi z nō obediens deo: non potuit obedire nec sibi. Hic euidentior miseria ē qua homo nō viuūt vt vult. Nam si vt veller viueret beatus se putaret: sed nec sic tamen esset si turpiter viueret.

¶ De vera beatitudine quā temporalis vita nō obtinet. Capitulum. xxv.

Quanqz si diligētius attēdam⁹ nisi bea- tus non viuūt vt vult: z nullus btus nisi iust⁹. S3 etiā ipse iust⁹ viuūt vt vult: nisi eo puenierit vbi mori: falli: offēdi nō possit: ei⁹ sit certū ita semp futuruz. Hoc. n. natura expetit: nec plene atqz pfecte btā erit nisi adepta qd ex- petit. Nūc vero qz hoīuz pōt vt vult viuerē quā do ipm viuerē nō est ī prāte? Viuerē. n. vult mo- ri cogitur. Quō ergo viuūt ut vult: q nō viuūt qz diu vult? Qd si mori voluēt: quō potest vt vult viuerē qui nō vult uiuere: z si ideo mori uelit nō quo nolit uiuere: sed ut post mortem melius pos- sit uiuere. Nondum ergo ut vult viuūt: s3 euz ad id quod vult moriēdo peruenerit. Verū etiā ui- uūt ut vult qm se extorūt sibi: qui iperauit sibi nō

Quartusdecimus

101

velle quod non potest: atq; hoc velle qđ pōt: sic
ait rerēti. Qm̄ nō potest id fieri qđ vis: id velis
qđ possis. Non tñ ideo beatus est: qz patiēter mi
ser est. Beata quippe vita si nō amatur: nō habe
tur. Porro si amatur z habetur ceteris omnib⁹
rebus excellentius necesse ē amē: qm̄ propter
hanc amādū est quicqd aliud amatur. Porro si
tñ amatur quātū amari digna est: non enī bñs
est a quo ipsa beata vita nō amat vt digna ē: fie
ri non pōt: vt eas quisq; amat nō eternam velit.
Tunc igitur beata erit quando erit eterna.

¶ Quod felicitas in paradiso viuētiū sine eru
bescendo appetitu generandi officium creden
da sit implere potuisse. Capitulum. xxvj.

Uiebat itaq; hō in paradiso sicut vole
bat: qđ diu hoc volebat qđ de⁹ iusserat.
Uiebat fruens deo ex quo bono erat
bonus: viuebat sine vlla egestate ita semp viue
re bñs i ptate. Libus aderat ne esuriret: potus
ne sitiret: lignū vite ne illū senectia dissoluerz: ni
hil corruptiōis in corpore vel ex corpe vllas mor
lestias vllis ei⁹ sensibus ingerebat. Nullus intri
secus morbus nullus ictus metuebat extrinse
cus. Sūma in carne sanitas: in aio tāta tranqlli
tas sicut in paradiso nullus estus aut frigus: sic i
ei⁹ habitatore nulla ex cupiditate vel timore ac
cedebat bone volūtatis offēsiō. Nihil oīo triste
nihil erat inaniter letū. Saudū uerū ppetueba
tur ex deo: i quē flagrabat caritas ex corde pu
ro z cōfictia bona z fide nō ficta: atq; iter se cō
iugū fida ex honesto amore societas cōcoris mē
tis corporisq; nigilia: z mādati sine labore custo
dia. Nō lassitudo fatigabat ociosū: non sōn⁹ pre
mebat iuitū. In facilitate rez z felicitate hoīz:
absit ut suspicemur nō potuisse plem feri sine li
bidinis morbo: s; eo volūtatis nutu mouerētur
illa mēbra quo cetera: z sine ardoris illecebroso
stimulo: cū tranqlitate animi z corpis: nulla cor
ruptiōe integritatis infūderet gremio maritus
vxoīs. Necq; n. qz expientia pbari nō pōt ideo
credēdū non est quādo illas corporis partes nō
ageret turbidus calor: sed spontanea prās sicut
opus esset adhiberet: ita tūc potuisse vtero con
iugis salua itegritate feminei genitalis virile se
men imitti: sicut nūc potest eadez integritate sal
ua ex vtero virginis flux⁹ mēstrui cruoris emit
ti. Eadē gpe via posset illud iniici: qua hoc pōt
eijci. Ut enim ad pariendū nō doloris gemitus
sed maturitatis impulsus femia viscera relaxa
ret: sic ad ferendū z cōcipiendū nō libidinis appe

titus: sed volūtari⁹ vsus naturā vtrāq; cōiuge
ret: De reb⁹ loqmur nunc pudendis: z ideo q̄uis
anteq; earū puderet quales eē potuissent conij
ciam⁹ vt possumus: tñ necesse est vt nra disputa
tio magis frenet: ea que nos reuocat verecun
dia: q̄ eloquētia que nobis parū suppetit adiu
uet. Nam cū id qđ dico nec ipsi expri fuerit qui
expiri potuerūt: qm̄ preoccupante peccato exi
lium de paradiso ante meruerūt: quā sibi in ope
serēde ppaginifrangillo arbitrio dūenirēt: quō
nūc cū ista cōmemorant sensib⁹ occurrit huma
nis nisi expientia libidinis turbide: non diectura
placide volūtatis. Hinc ē qđ ipedit loquentē pu
dor z si nō deficiat ratio cogitantē. Uerū tñ oīpo
tenti deo sūmo ac sūme bono: creatori oīz na
turarū: volūtati aut bonaz adiutori z remune
ratori: malaz aut relictōi z dānatori: vtrarūq;
ordinatori: nō defuit vtiq; cōsiliū: quo certū nūe
rū ciuiū i sua sapia pdestinatū: etiā ex dānato ge
nere hūano sue ciuitatis ipleret: nō eos iaz meri
tis quādoquidē vniuersa massa tāq; vitata ra
dice dānata ē: s; grā discernēs: z liberatis nō so
lū de seipsis: verū etiā de nō liberatis qđ eis lar
giatur ostendens. Nō. n. debita sed gratuita bo
nitate tūc se qsq; agnoscit erutū malis: cū ab eo
rū hoīum cōsortio sit imunis: cū qb⁹ illi iusta est
pena coīs. Cur ergo nō crearet deus quos pec
catores eē psciuit: qm̄ quidē i eis z ex eis et quid
eorū culpa mereret: z qđ sua grā donaret possz
ōndere: nec sub illo creatōe ac dispositore puer
sa iordiatio dlinqntiū rectū pueritē ordinē rez.

¶ De peccatoribus z angelis z hoībus: quorum
peruerfitas nō pturbat puidētiā dei. Ca. xxvij.
Proinde peccatores z angeli z hoīes ni
hil agunt quo ipedianē magna opa dei
exq̄sita in oēs voluntates eius. Quoni
am qm̄ puidenter atq; oīpotenter sua cuiq; di
stribuit: nō solum bonis verū etiā malis bene vti
nouit. Alc p hoc ppter meritum prime male vo
lūtatis ita dānato atq; obdurato āgelo malo vt
iā bonā voluntatē vltērius nō haberet bñ vres
deus cur nō pmitteret vt ab illo prim⁹ hō qui re
ctus hoc est bone volūtatis creatus fuerat tēta
ret: quādo quidē sic erat institut⁹: vt si de adiutor
rio dei fideret: bonus homo malū angelū vice
ret: si autē creatorē atq; adiutorē deus supbe sibi
placēdo desereret vinceret: meritū bonum ha
bens in adiuta diuinitus voluntate recta: ma
lum vero in deserēte deū voluntate peruersa:
quia z ipsum fidere de adiutorio dei non quidē

Liber

posset sine adiutorio di: nec tamē ideo ab his di-
uine gratie beneficijs sibi placendo recedere nō
habebat in potestate. Nam sicut in hac carne vi-
uere sine adiumentis alimentorum in potestate
nō est: non autem in ea viuere in potestate ē: qđ
faciunt qui se ipsos necant: ita bene in ea viuere
sine adiutorio dei etiā in paradiso nō erat in po-
testate: erat autē in p̄tate male viuere: sed in bea-
titudine nō p̄māsurā z pena iustissima secutura
Cū igitur huius futuri casus hūani deus nō cēt
ignarus: cur eū nō sineret inuidia angeli maligni-
tate tentari: nullo modo qđm q̄ vincere t̄ incer-
tus: sed nihilomin⁹ p̄sciens q̄ ab eius semie ad-
luto sua gratia idē ipse diabolus fuerat sanctorū
gloria maiore vincendus? Ita factum ē vt nec
deum aliquid futurorū lateret: nec p̄sciendo
anteq̄ peccare cōpelleret: et quid esset inter p̄-
p̄riam cuiusq̄ presumptionē z suā tuitiōnez an-
gelice z humane rōnali creature cōsequēti expe-
rientia demonstraret. Quis. n. audeat credere
aut dicere vt neq̄ hō caderet in dei potestate n̄
fuisse? Sed hoc eorum potestate maluit nō au-
ferre: atq̄ ita z quantum malieorū superbia: z
quantum boni sua gratia valeret ostendere.

De qualitate duarum ciuitatum terrene atq̄
celestis.

Capitulum. xxviii.

Ecce sunt itaq̄ ciuitates duas amores
duo: terrenā. s. amor sui vsq̄ ad contē-
ptū dei: celestē s. amor dei vsq̄ ad cō-
tēptū sui. Deniq̄ illa in se ipsa: hec in dño gloria ē
Illa. n. querit ab hoibus gl̄iam: huic autē de⁹ cō-
scientie testis maxima ē gl̄ia. Illa in gl̄ia sua ex-
altat caput suū: hec dicit deo suo gloria mea z
exaltās caput meū. Illi p̄ncipib⁹ cis vl̄ i eis q̄s
subiugat natōib⁹ dñandi libido dñatur: i hac ser-
uiunt inuicem in caritate: z p̄positi cōsulēdo: z
subditi obtēperādo. Illa in suis potētib⁹ diligit
virtutem suā: hec dicit deo suo: diligam te dñe
virtus mea. Ideoq̄ in illa sapiētes eius secūdū
homine viuetes: aut corporis aut animi sui bōa
aut vtriusq̄ secuti sunt: aut qui potuerūt cogno-
scere deū nō vt deū honorauerūt aut gratias
egerunt: sed euauerūt in cogitatiōibus suis: et
obscuratū est inspiēs cor eorū. Dicētes. n. se esse
sapiētes. s. dñante sibi superbia in sua sapia sese
extollētes: stulti facti sunt: z imitauerūt gl̄iam
incorruptibilis dei in similitudinez imaginis corru-
ptibilis hois z voluerūt z quadrupedū z serpen-
tium. Ad huiusmodi enim simulacra adorāda
vel duces p̄p̄torū vel sectatores fuerūt: z co-

luerūt atq̄ seruiērūt creature potius q̄ creato-
ri: qui est benedictus in secula. In hac autē nū-
la est hois sapiētia: nisi pietas: qua recte colit ve-
rus deus: id expectans premiū in societate san-
ctorū: nō solum hominū: verū etiā z ange-
lorū: vt sit deus omnia in omnibus. Amen.

Aurelij augustini de ciuitate dei Liber. xv.

De duobus ordinibus generationis humane
in diuersos fines ab initio procurentis. Cap. i.

Et felicitate paradisi

si: vel de ipso paradiso: et de vita ibi
primorum hoium eorūq̄ peccato at-
q̄ supplicio multi multa sēserūt: multi dixerūt:
multi litteris mādauerūt. Nos quoq̄ secūdū
scripturas sacras: vel qđ in eis legim⁹. vel qđ ex
eis intelligere potauimus: earū cōgruētes aucto-
ritati de his reb⁹ in supiorib⁹ libris dixim⁹. Enu-
cleatius autē si ista querā: multiplices atq̄ mul-
timodas pariūt disputationes: que pluribus in-
serende sunt voluminibus: q̄ hoc opus tēpusq̄
deposcit. Quod nō ita largū habemus: vt in om-
nibus que possunt requirere ociosi z scrupulosi:
paratiores ad interrogādū: q̄ capaciores ad in-
telligēdū: nos oporteat imorari. Arbitror autē
satis nos iā fecisse magnis z difficillimis q̄stio-
nibus: de initio vel mūdi vel anime: vel ipsius ge-
neris hūani: qđ i duo gnā distribuim⁹: vnū eorū
q̄m boiem: alter eorū qui sū deus viuūt: quas
etiā mystice appellam⁹ ciuitates duas: hoc ē du-
as societates hoium: quāz est vna que p̄destina-
ta est i eternū regnare cū deo: altera eternū sup-
plicii subire cū diabolo. Sed iste finis est earū:
de quo post loquēdū ē. Nūc autē qm de exortu
earū: siue in angelis quoz nūerus ignorat a no-
bis: siue i duob⁹ p̄mis hoib⁹ satis dictū ē: iā mibi
videt earz aggrediendus excursus: ex q̄ illi duo
gnāre cepunt: dōc hoies gnāre cessabūt. Doc-
enim vniuersū t̄ps siue seculum: i q̄ cedūt moriē-
tes: succeduntq̄ nascentes: istarū duarū ci-
uitatum de quibus disputamus excursus est.

De filiis carnis: z filiis p̄missionis. Capitulum. ii.

At ē igit p̄or cayn ex ill⁹ duob⁹ gnā būs
ni parētib⁹: p̄tēs ad hoīz ciuitatē: po-
sterior Abel ad ciuitatē di. Sic. n. i vno
hoie qđ dixit ap̄s exp̄mur: qz n̄ p̄mū qđ sp̄uale
est s̄ qđ aiāle: postea sp̄uale: vnde vniūq̄ qm
ex dānata p̄pagine exor̄: p̄mo sit necesse ē ex
Adā malus atq̄ carnal: qđ si i xp̄s renascēdo p̄-
fecerit: p⁹ bon⁹ z sp̄ualis: sic i vniuerso gnē hūa-

scriptura? Eijce ancilla z filiū ei? Nō.n.beres
erit fili? ancille:cū filio libere. Nos autē frcs nō
sum? ancille filij:sz libe:q̄ libertate xps nō libe
rauit. Nec forma intelligēdi de aplica auctori
tate descēdēs locū nob apit:quēadmodū scri
pturas diuinoy testamētoy veteris z noui ac
cipe debeam? .Paro.n.quedā terrene ciuita
tis:imago celestis ciuitatis effecta ē:nō se signi
ficādo sz alterā:z iō fūiēs. Neq̄.n.pp seipsam
fz,ppē aliā significāde ēsistuta z pcedēte alia si
gnificatiōe z ipsam pfigurās pfigurata ē. Nā
q̄ agar ancilla sarre eiusq̄fi li? :imago qdā bu
ius imaginis fuit. Et qm̄ trāsiture erāt ymbre
luce veniēte:iō dicit liba. Sarra significabat li
berā ciuitatē:cui rursus alio mō significāde ēt
illa ymbra seruiebat. Eijce ācillā z filiū ei? Nō
.n.beres erit fili? ācille:cū filio meo i?aac:quod
ait apls cū filio libere. Inuenim? ergo i terrena
ciuitate duas formas:vnā sua pſentia demon
strātē:alterā celestis ciuitatis significāde vna pſe
sentia fūiētē. Parit autē ciue s terrene ciuitatis
peccato vitiaata natura:celestis xō ciuitatis ci
ues parit a peccato naturā liberās grā:vñ illa
vocāt vasa ire:ista vasa misericordie:significa
tū ē hoc ēt i duob? filiis abraē:q̄ vn? de ancilla
q̄ dicebat agar fz carnē nat? ē ismael:alt autē ē
de sarra liba fz repromissionē nat? isaac. Utter
q̄qdē de semie abraē: fz illū genuit demonstrāf
cūscutudo nās:istū q̄o dedit pmissio significans
gratiam:ibi humanus vsus ostenditur: hic diuinū
beneficium commendatur.

C De sterilitate sare quā di grā fecūdauit. L. iij

S ara appē sterilis erat: z disperatiōe p
lis saltē de ācilla sua cupiscēs hfē: qd
de ipsa nō se posse cernebat: dedit eaz
fetādā viro de q̄ pere voluerat nec potuerat.
Exegit itaq̄ ēt sic obitū de marito vtens iure
suo i ptero aliēo. Nat? ē ḡ ismael sicut nascunt
boies pmixtiōe sex? vtriusq̄ vsitata lege natu
re. Jō dictū ē fm carnē nō q̄ ista bñficia dei nō
sint: aut nō illa opetur de? cui? opifex sapiētia
attigit sicut scriptū ē a fine vsq̄ ad finē fortiter
z disponit oia suauiter: sz vbi significādū fue
rat dei donū qd̄ indebitū hoibus gratis gratia
largiretur: sic oportuit dari filius quēadmodū
nature nō debebat excursib? . Negat. n. nā iā fi
lios tali cōmixtiōi maris z femine: qualis esse
poterat abraē z sare in illa iā etate: etia z mulie
ris accedente sterilitate que nec tūc parere po
tuit: quando nō etas fecūditati sed etati fecun

E De sterilitate sere quā dī grā fecūditauit. **L. iij**
 Ara appe sterilis erat: et speratiōe p-
 lis saltē de acilla sua cupiscēs bfrē: qđ
 de ipsa nō se posse cernebat: dedit eas
 fetādā viro de q̄ pere voluerat nec potuerat.
 Exegit itaq̄ et sic obitū de marito vtens iure
 suo i vtero aliēo. Nat̄ ē ḡismael sicut nascunt̄
 hoies p̄mixtiōe sex⁹ vtriusq̄ vsc̄ita lege natu-
 re. Jō dictū ē fm carnē nō q̄ ista b̄ficia dei nō
 sint: aut nō illa opetur de⁹ cui⁹ opifex sapiētia
 attigit sicut scriptū ē a fine vsq̄ ad finē fortiter
 et disponit oīa suauiter: s; vbi significādū fue-
 rat dei donū qđ indebitū hoibus gratis grātia
 largiretur: sic oportuit dari filiūz quēadmodū
 nature nō debebat excursib⁹. Negat. n. nā iā fi-
 lios tali cōmixtiōi maris et femine: qualis esse
 poterat abrae et sere in illa iā erat: etiaz mulie-
 ris accedente sterilitate que nec tūc parere po-
 tuit: quando nō etas fecūditati sed etati fecun-

Liber

ditas defuit. Quod ergo nature sic affecte fructus posteritatis nō debebat: significat q̄ natura generis humani peccato vitata: ac p̄ hoc ture damnata nihil vere felicitatis i posterum merebat. Recte igitur significat isaac per re-
p̄missionem natus: filios gratie ciues ciuitatis libere: socios pacis eterne: vbi sit non amor proprie ac priuate quodāmo voluntatis s̄ cōi eodēq̄ inmutabili bono gaudēs atq̄ ex multis vnum cor faciens idest perfecte facta cōcoris obedientia caritatis.

De terrene ciuitatis certatōe p̄ pace. Ca. iiii.

Errena porro ciuitas q̄ sempiterna non erit: neq̄. n. cū i extremo supplicio dā-
nata fuerit iā ciuitas erit: bic bz bonus suū enī societate letatur qualis esse de talib⁹ reb⁹ leticia pōt. Et qm̄ nō ē tale bonū vt nullas angustias faciat amatoribus suis: ideo ciuitas ista aduersus seipsa p̄lerūq̄ diuidit: litigādo bellādo: atq̄ pugnando: et aut mortiferas aut certe mortales victorias requirēdo. Nam ex quacūq̄ sui parte aduersus altera sui parte bellādo surrexit querit esse victrix gentiū: cū sit captiua vitioꝝ. Et siquidē cū vicerit superbi extollitur et sic mortifera. Si hō conditio-
nē cogitans casusq̄ cōes: magis que accidere possunt aduersis angit: q̄ eis q̄ prouenerūt se cūdis reb⁹ inflat: tā tūmō mortalis ē ista victo-
ria. Neq̄. n. semp dominari poterit pmanēdo eis quos potuerit subiugare vincendo. Nō at recte dicuntur ea bona nō eē q̄ cōcupiscit bec ci-
uitas: quādo ē et ipsa in suo genere hūano meli-
or: Cōcupiscit. n. terrenā quādā pro rebus infimis pacē: ad eā nāq̄ desiderat peruenire bel-
lādo: Qm̄ si vicerit et gressitat n̄ fuerit: pax erit quā nō habebāt partes inuicē aduersantes: et pro his reb⁹ quas simul habere nō poterāt infe-
lici egestate certātes. Hanc pacē requirūt la-
boriosa bella: bāc adipiscit q̄ putat glorioza vi-
ctoza. Quādo aut vincūt q̄ iustioze pugna-
bāt quis dubitet gratulādā eē victoriā: et pro-
uenisse oprabile pacē. Nec bōa sunt et sine du-
bio dei dona sunt. Sed si neglectis melioribus que ad supernā pertinent ciuitatē: vbi erit vi-
ctoza in eterna et sūma pace secura: bona ista sic concupiscant: vt vel sola eē credantur: vel
his que melioza credūtur ampli⁹ diligantur ne-
cesse est misia cōsequat: et que inerat augeat.
**De primo terrene ciuitatis auctore fratri-
da cuius impietati romane vrbis conditor ger-**

manicede responderit.

Capitulu. v.

Primus itaq̄ fuit terrene ciuitatis cō-
ditor fratricida: nā suū fratē cinē ciui-
tatis eterne in hac terra peregrinātes
iuidencia victus occidit. Unde mirādus non ē
q̄ tāto postea in ea ciuitate condenda que fue-
rat huius terrene ciuitatis de qua loqmur ca-
put futura: et tā multis gentib⁹ regnatura: hui-
primo exēplo et vt greci appellāt archeotypo:
quedā sui generis imago respōdit. Nā et illic si-
cut ipsū facin⁹ quidā poeta cōmemorauit illoꝝ
Fraterni primi maduerūt sanguine muri. Sic
eniz cōdita ē roma: qm̄ occisū remū a fratre ro-
mulo romana testatur historia nisi q̄ isti terre-
ne ciuitatis ambo ciues erant: et ābo gloriā de
romane reipublice institutiōe querebāt: s̄ am-
bo eā tantā q̄ uatā si vn⁹ esset habere nō pote-
rant. Qui. n. volebat dominādo gloriari: min⁹
vtiq̄ dominaret: si eius potestas vno conso-
te minueret. Ut ergo totā dominationē hēret
vn⁹: ablatu ē socius: et scelere creuit ipei⁹: qd̄
inocētia min⁹ eēt in meli⁹. Di aut fratres cayn
et abel nō habebāt ābo iter se similē rez terre-
naz cupiditatē nec in hoc alter alteri inuidit: q̄
ei⁹ dominat⁹ fieret angustioꝝ q̄ alterū occidit: si
ambo dominaretur. Abel q̄ppe non querebat
dominationē i ea ciuitate q̄ cōdebat a fratres:
s̄ iuidētia illa diabolica q̄ iudēt bōis mal⁹ nul-
la alia cā ē nisi q̄ illi boni sūt. illi mali. Nullo. n.
modo fit minor accedente seu permanente cō-
sorte possessio bonitatis: imo possessio bonita-
tis tāto fit latior: quāto cōcordioꝝ eā indiuidua
socios possidet caritas. Nō hēbit deniq̄ istam
possessionē: q̄ eā nouerit hēre cōes. Et tāto eaz
reperiet aplioꝝ quāto apli⁹ ibi potuerit amare
cōsortē. Illud igit qd̄ iter remū et romulū exor-
tū ē: quēadmodū aduersus seipsā terrena ciui-
tas diuidat ostendit: qd̄ aut iter cayn et abel iter
duas ipsas ciuitates dei et hominū inimicitias
demonstrant. Pugnāt ergo in se mali et mali.
Itē pugnāt iter se boni et mali: boni hō et boni
si pfecti sūt iter se pugnare nō pnt. Proficien-
tes aut nondūq̄ pfecti ita pnt: vt bonus quisq̄
ex ea pte pugnet cōtra alterū: q̄ et cōtra semet
ipsū. Et in vno q̄ppe hōie caro cōcupiscit aduer-
sus spūz: et spūs aduersus carnē. Cōcupiscētia
ergo spiritalis cōtra alteri⁹ pōt pugnare car-
nalem: vel concupiscētia carnalis cōtra alteri
us spiritalē sicut inter se pugnāt bōi et mali vt
certe ipse concupiscētie carnales iter se du-

Quintusdecimus

num bonorum nondū vtiq̃ perfectorum: sicut
ter se pugnāt mali z mali: donec eorum q̃ curā
ur ad vltimam victoriam sanitas perducatur.

De langorib⁹ q̃s ex pena peccati ē ciues ciuita
tis dei in huius vite pegrinatōe patiunt: z a g
rōs deo medente sanantur. Capitulū. vi.

Ingor est q̃ppe ille. i. illa inobedientia
de qua in libro decimoq̃rto disseruim⁹
p̃me inobediētie suppliciu: z iō n̄ nā: sed
piriu. p̃ppter q̃d dicit p̃ficiētib⁹ bonis: et ex
ide i hac pegrinatione viuētib⁹: iuicez onera
pestra portate: z sic adiplebitis lege z xpi. Itēz
alibi dicit: Corripite ingeros: z solamini pusilla
nimco: suscipite infirmos. patietes estote ad oēs
videte ne q̃s malū p̃ malo alicui reddat. Item
illo loco. Si p̃occupatus fuerit hō i aliquo dli
to: vos q̃ spūales estis instruite huiusmodi i spū
nā suetudinis: intēdens te ipsum ne z tu tente
is: Et alibi. Sol non occidat sup iracūdiā v̄rāz
Et i euāgelio: Si peccauerit i te frater tu⁹: cor
ipe eū i n̄ te z i p̃s. Itē de peccatis i q̃bus mul
toz cauēt offensio sic apostolus dicit. Peccan
tes coram oibus argue: vt z ceteri timore z ha
beāt. p̃ppter hoc z de venia inuicē dāda mul
ta p̃cipiunt: z magna cura p̃pter tenendaz pa
tē sine q̃ nemo poterit videre deū: vbi ille ter
oz q̃ iubez seruus decemiliū talentoz redde
re debita q̃ illi fuerāt relaxata: q̃m debitum de
rarioz centū cōseruo suo nō relaxauit. Quasi
militudine p̃posita: dñs adiecit: atq̃ ait. Sic z
vobis faciet pater vester celestis: si nō dimise
ritis vnusquisq̃ fratri suo de cordibus vestris.
Hoc modo curāt ciues ciuitatis dei in hac ter
ra pegrinantes: et paci supne patrie suspirātes
Spūs autē scūs operat̃ i trisecus: vt valeat ali
qd medicina: q̃ adhibet̃ extrisecus. Alioqn̄ eūā
si deus ipse vtens creatura sibi subdita i aliqua
specie humana sensus alloq̃tur humanos: siue
istos corporis: siue illos quos istis simillimos ha
bem⁹ in sōnis: nec iteriore gratia mētē regat at
q̃ agat: nihil p̃dest homini ois predicatio veri
tatis: facit autē hoc deus a vasis misericordie:
ire vasa discernēs: dispēsatione: qua ipsa nouit
multū occulta: s̄z tñ iusta. Ipso q̃ppe adiuuāte
mirabilib⁹ z latētib⁹ modis: cū peccatū q̃d ha
bitat i mēbris nostris: q̃d sic peccatū ē: vt sit eti
am pena peccati: sicut apls p̃cipit nō regnat in
nō mortali corpore ad obediēdū desiderijs ei⁹
nec ei mēbra n̄ra velut inigtatis arma exhibe
mus: quertit̃ ad mētē nō sibi ad mala deo regē

te cōsentietē: z ea regēs trāgillī nūc hēbit postea
sanitatē p̃fectā: atq̃ immortalitate p̃cepta homo
sine villo peccato i eterna pace regnabit.

De cā z p̃tinacia sceleris cayn: quē a facino
re cōcepto nec dei fimo reuocauit. Capitū. vii.

Ed hoc ipsuz q̃d sicut potuimus expo
suim⁹: cū de⁹ locutus esset ad cayn eo
modo quo p̃imis hoibus p̃ creaturam
subiectaz velut eoz socius forma cōgrua loq̃
bat: qd ei p̃fuit. Nōne cōceptū scelus i necādo
fratre: etiā post verbū diuine admonitionis im
pleuit. Naz cū sacrificia disceruisset ambozū:
in illius respiciēs: hui⁹ despiciēs: qd nō dubitā
dū est potuisse cognosci signo aliquo attestāte
visibili: et hoc ideo fecisset deus: qz mala erant
opa eius: fratris vero eius bona: cōtristatus est
cayn valde: z cōcidit facies ei⁹. Sic enī scriptū
ē. Et dixit dñs ad cayn. Quare tristis fact⁹ es?
z qre cōcidit facies tua? Nonne si recte offeras
recte at nō diuidas: statim i forib⁹ peccatū ade
rit: peccasti. gesce. ad te. n. ouersio ei⁹ z tu dñs
beris illi⁹. In hac admonitiōe quā dñs p̃tulit ad
cayn: illd qd dictū ē nōne si recte offeras: recte
at n̄ diuidas: peccasti: qz nō elucet cur vl̄ vn̄ sit
dictū: multos sēsus pepit ei⁹ obscuritas: cū diui
naz scripturaz qsq̃ tractator fm̄ fidei regulā
id conat̃ exponere. Recte q̃ppe offert̃ sacrifi
ciū: cū offert̃ deo vero: cui vni tātūmodo sacri
ficādū ē. Nō at recte diuidit̃: dū n̄ discernunt̃
recte vel loca vel tpa: vel res ipse q̃ offeruntur
vel q̃ offert̃ vel cui offert̃: vel bi q̃b⁹ ad vscēdū
distribuit̃ qd oblatū ē: vt diuisionē itelligamus
hic discretionē: siue cū offert̃ vbi n̄ oportet: aut
qd n̄ ibi s̄z alibi oportet siue cū offert̃ q̃ n̄ opor
tet: aut qd n̄ tūc s̄z alias oportet. Siue cū id of
fert̃ qd nusq̃ z nunq̃ penit⁹ debuit: siue cū ele
ctioza sibi eiusdēz generis tenet bō: q̃ sunt ea q̃
offert̃ dñs: siue cū ei⁹ rei q̃ oblata ē sit particeps
p̃pban⁹: aut q̃libet quē fas n̄ ē fieri. In q̃z autē
boz deo displicuerit cayn: facile n̄ pōt iueniri.
S̄z qm̄ iohs apls cū de his scrib⁹ loq̃ret̃: n̄ sicut
cayn ingt: q̃ ex maligno erat: z occidit frēz suuz
z cui⁹ rei grā occidit eū: qz opa illi⁹ maligna fu
erūt: fr̄s autē illi⁹ iusta: dat̃ itelligi p̃pterea nō
respexisse deū i munera ei⁹: qz hoc ipso male di
uidebat: dās deo aliqd suū: sibi autē seipsū: Qd
oēs faciūt q̃ n̄ dei s̄z suā sectātes volūtātē. i. nō
recto: s̄z p̃uerso corde viuētes: offerūt deo tan
tum minus quo putant euz redimi: vt eoz non
opituletur sanandis prauis cupiditatib⁹: s̄z ex

Liber

plendis. Et hoc ē ppiū terrene ciuitatis deus
vel deos colere: qbus adiunātibz regnet i vi
ctorijs ē pace terrena: nō caritate cōsulēdi: sed
dñandi cupiditate. Boni qppe ad hoc vtuntur
mūdo: vt fruātur deo: mali aut cōtra vt fruant
mūdo: vti volūt deo: q tñ eū vel esse vel res bu
nas curare iaz credūt: sunt enī mltō deteriores
q nec hoc qdem credūt. Cognito itaqz cayn: q
sup ei⁹ germani sacrificiūz nec sup suū respec
rat deus: vtiqz fratrē bonū mutat⁹ imitari: nō
elatus debuit emulari: S; qz cōtristatus ē z cō
cidit vult⁹ ei⁹. hoc peccatū maxime arguit de⁹
tristitiā de alteri⁹ bonitate: et hoc fratris. Hoc
qppe arguēdo interrogauit dicēs. Quare contri
stus es: z qre cōcidit facies tua? Quia enī fra
tri iudebat: deus videbat: z hoc arguebat. Nā
hoibz qbus absconditū ē cor alterius: eē posset
ambiguū z p̄sus incertū: vtrū illa tristitia ma
lignitatē suā i qua se deo displicuisse didicerat
an fratris doluerit bonitatē q deo placuit: cum
i sacrificiū ei⁹ aspexit. S; rōnez reddēs dō cur
ei⁹ oblationē accipe noluerit: vt sibi ipse potius
merito q̄ ei i merito frat̄ displiceret: eū essz iniū
stus n̄ recte diuidēdo: hoc est nō recte viuendo
z idign⁹ cui⁹ opprobat oblatio q̄ essz iniustior
q fratres iustū gratis odissz oñdit. Nō tñ eū vi
mittens sine mādato sancto iusto z bono: Qui
esce ingr: ad te enī cōuersio ei⁹. z tu dñaberis il
lius. Nunquid fratris? Absit. Cui⁹ igit nisi pec
cati? Dixit enī peccasti tñ deide addidit: gescē:
ad te enī cōuersio ei⁹: z tu dñaberis illius: p̄t
qdez ita itelligi: ad ipsū hoiez cōuersiones eē de
bere peccati: vt nulli alij q̄ sibi sciat tribuere d
bere q peccat. Nec ē enī salubris penitētie me
dicina: z venie petitio nō icōgrua: vt vbi ait ad
te enī cōuersio ei⁹: n̄ subaudiāt erit s; sit p̄cipiē
tis videlz non p̄dicētis modo: tūc enī dñabitur
q̄qz peccato: si id sibi nō defendēdo pposuerit
s; penitēdo subiecerit. Aliogn z illi fuit dñan
ti: si patrociniū adhibuerit accidēti. S; vt pec
catū itelligat cōcupiscētia ipsa carnalis de q̄ di
cit apostolus. Caro cōcupiscit aduersus spiritū
in cui⁹ carnis fructib⁹ et inuidiā cōmemorat: q̄
vtiqz cayn stimulabat⁹ z accēdebat i fratris eri
tū: bene subaudiāt erit. i. ad te. n. cōuersio eius
erit: et tu dñaberis illius. Cū enī cōmota fuerit
pars ipsa carnalis: quā peccatū appellat apls
vbi dicit: nō ego operor illud s; qd̄ habitat i me
peccatū: quā partē animi etiā philosophi dicūt
esse vitiosas: nō q̄ mentes debeat trahere: s; cui

mens debeat imperare: eāqz ab illicitis opibz
ratione cohibere: cū ergo cōmota fuerit ad ali
qd perperā cōmittēdū: si accēscat z obtēpere
dicēti apostolo: ne exhibueritis membra vestra
arma inigratis peccato: ad mētem domita z vi
cta cōuerni: vt subdita ratio dñet: hoc p̄ceptū
deus huic q facib⁹ inuidie inflāmbat i fratrē: z
queqz debuerat imitari cupiebat auferre. Qui
esce iquit manus ab scelere cōtine. Nō regnet
peccatū i tuo corpore mortali ad obediēdū de
siderijs ei⁹: nec exhibeas mēbra tua iniquitatis
arma peccato. Ad te enī cōuersio ei⁹: dū nō ad
iunat relaxādo s; gescēdo frenat. Et tu domi
naberis illius: z cū forinsec⁹ non p̄mittit operari:
sub potestate mētis regētis z bñ volētis ab
suscipiat etiā itrinsecus nō moueri. Dicitū est tale
aliquid in eodē diuino libro z de muliere: qñ post
peccatū deo iterrōgāte atqz indicāte dñatio
nis snias acceperūt i serpēte diabolus: z i seip̄s
mulier z marit⁹. Lū. n. dixisset ei. Multiplicās
multiplicabo tristitias tuas: z gemitū tuum: et
in tristitijs paries filios: deide addidit: z ad virū
cōuersio tua: z ipse dominabitur tui. Quod di
ctū est ad cayn de peccato vel de vitiosa carnis
cōcupiscētia. hoc isto in loco de peccatrice fe
mina vbi intelligendūz est virum ad regendaz
vxoem: animo carnē regenti similē esse opor
tere. p̄opt qd̄ dicit apostolus. Qui diligit vxo
rem suam seipsum diligit. Nemo enī vnqz car
nē suaz odio habuit. Sananda sunt enim bec si
cut nostram: non sunt aliena dñanda. Sed illd̄
dei p̄ceptum cayn sicut p̄uicator accepit.
Inualecente quippe inuidētie vitio: fratrem
insidiatus occidit. Talis erat terrene conditor
ciuitatis. Quomodo autem significauerit etiā
cayn iudeos a quibus christus occisus est: cōtri
stūm vero magnum pastorem omnium pecorū
custos p̄figurabat abel: quia i alegoria p̄p̄he
tica res ē: parco nunc dicere. Et qd̄z hinc ad
uersus faustum manicheū dixisse me recolo.

Que ratio fuerit vt cayn inter p̄cipia gene
ris humani conderet ciuitatem. Caplm. viij.
Unc aut defendenda videtur mibi bi
Nostoria: ne sit scriptura incredibilis que vi
cit edificatā ab vno hoīe ciuitatem: eo
tpe quo nō amplius q̄ viri q̄tuor vel poti⁹ tres
postea q̄ frat̄ fratrē occidit fuisse vident i fra
ides p̄mus hō patrem oīum z ipse cayn et eius
fili⁹ enoch: ex cui⁹ noīe ipsa ciuitas nuncupata
ē. Sed hoc quos mouet: parum considerāt nō

oēs hoīes q̄ tūc esse potuerūt: scriptorem sacre
huius hīstorie necesse hūisse noiare: sed eos so-
los quos operis susceptratio postulabat. Pro-
positū q̄ppe scriptoris illius fuit p̄ quē spūs scūs
id agebat: p̄ successiones certarū gñationum ex
vno hoīe p̄pagataz puenire ab abraā: ac de in-
de ex ei⁹ semine ad pplz dei: i quo distinctio a ce-
teris gentibus p̄figurarent⁹ ⁊ p̄nūciarent⁹ oīa q̄
de ciuitate cuius eētū erit regnū: ⁊ de rege ei⁹
eodēq̄ cōditore xp̄oi spūs p̄uidebant⁹ esse futura
ita vt nec de alrera societate hoīuz tacere q̄
terrenā dicimus ciuitatē: q̄tū ei cōmemorande
satis esset: vt ciuitas dei etiā sue aduersarie cō-
paratōe clarescat: Cū igit scriptura diuina vbi
⁊ nūmz annorū quos illi hoīes vixerūt cōme-
morat ita icludat: vt dicat de illo de quo loq̄ba-
tur ⁊ genuit filios ⁊ filias: ⁊ fuerūt oēs dies illi⁹
vel illius quos vixit anni tot ⁊ mortuus est: nū-
qd q̄ eosdē filios ⁊ filias nō noiāt ideo itellige-
re nō debemus p̄ tā multos annos q̄ tūc i sc̄li
hui⁹ p̄ma etate viuebat: nasci potuisse plimos
hoīes: quoz cetibus cōdi possent etiā plime ciui-
tates: S; p̄tenuit ad deū quo ista ispirāte cōscri-
pta sūt: has duas societates suis diuersis gene-
ratōibus p̄mitus dirigere atq̄ dislinguere: vt se-
orsū hoīuz hoc est sc̄dm hoīez viuentiū sc̄orsum
aut filioz dei. i. hoīuz sc̄dz deū viuentiū genera-
tiones creent⁹ vsq̄ ad diluuiū: vbi ambaz so-
cietatū discretio cōcretioq̄ narrant⁹: discretio q̄
dez q̄ ambaz separatiz generatōes cōmemorā-
tur vnius fratricide cain: alteri⁹ aut q̄ vocabat⁹
setb. Nat⁹ q̄ppe fuerat ⁊ ipse de adā: p̄ illo quē
frater occidit. Cōcretio aut: q̄ bonis i deterius
declinātibus tales vniuersi facti fuerāt vt dilu-
uio delerent⁹: excepto vno iusto cui nomē erat
noe: ⁊ eius iuge ⁊ tribus filijs totidēq̄ nurib⁹.
Qui hoīes octo ex illa oīuz vastatōe mortaliū p̄
arcā euadere meruerūt. Qd̄ igit scriptū ē ⁊ co-
gnouit cain vxorē suā ⁊ cōcipiens peperit enoch:
⁊ erat edificās ciuitatē i noīe filij sui enoch: nō ē
gdē cōsequēs vt istū p̄mū filiū genuisse credat⁹.
Necq̄. n. hoc ex eo putādū ē: q̄ dicit⁹ est cognouit
uxorē suā: q̄n tūc se illi p̄mitus cōcubendo
miscuisset. Nā ⁊ de ipso p̄fe oīuz adā: nō tūc so-
lū hoc dictū est q̄n cōceptus est cain quez primo-
genitū videt hūisse: verū etiā posterū eadē scri-
ptura cognouit iquit adā vxorē suā: ⁊ cōcepit et
peperit filiū: ⁊ noiāuit nomē illius setb. Unū tel-
ligit ita solere illā scripturā loq̄ q̄uis nō semp:
cū i ea legit sc̄os hoīuz fuisse cōceptos: nō tñ so-

lū cū p̄mū sibi sexus vterq̄ misceret. Nec il-
lud necessario est argumēto: vt p̄mogenitū p̄ri-
existimemus enoch: q̄ eius noīe illa ciuitas nū-
cupata est. Non enim abre est: vt propter ali-
quam causā cum ⁊ alios haberet: diligeret eū
pater ceteris amplius. Necq̄ enim ⁊ iudas p̄ri-
mogenitus fuit: a quo ⁊ iudea cognominata est
⁊ iudei. Sed etiam si cōditore ciuitatis illius iste
filius primus est natus: non ideo putandum est
tunc a patre condite ciuitati nomen eius impo-
situm quando natus est: quia nec constitui tunc
ab vno poterat ciuitas: que nihil est aliud q̄ ho-
minum multitudo aliquo societatis vinculo col-
ligata: sed cum illius hominis familia tanta nu-
merofitate cresceret: vt haberet iaz populi, quā
titatem: tunc potuit vtiq̄ fieri vt ⁊ constitueret:
⁊ nomen p̄mogeniti sui constitute imponeret
ciuitati. Tam longa quippe vita illorum hōmī-
num fuit: vt illic memoratorum quoz ⁊ ⁊ anni
taciti non sunt: qui minimum vixit ante diluuiū
ad septingentos quinquagitatres perueniret.
Nam plures nongentos annos etiam transie-
runt quauis nemo ad mille perueniret. Quis
itaq̄ dubitauerit per vnius hominis etatem tā-
tum multiplicari potuisse genus humanum: vt
esset vnde constitueretur non vna sed plurime
ciuitates. Quod ex hoc conijci facillime potest
quia ex vno abraam non multo amplius qua-
dringentis annis numerositas hebraice gentis
tanta procreata est: vt in exitu eiusdem populi
ex egypto: sexcenta milia hominum fuisse refe-
rantur bellice iuuentutis: vt omittamus gentē
idumeorum non pertinentem ad populum isra-
el: quem genuit frater eius esau nepos abrae: ⁊
alias gentes natas ex semine ipsius abrae: non
per saram coniugem procreatas.

De lōga vita hoīuz que fuit ante diluuiū: ⁊
de ampliore humanoꝝ corpoꝝ forma. Cap. ix.
Quāobrem nullus prudēs rerū existima-
tor dubitauerit cain nō solū aliquā: ve-
rū etiā magnā potuisse cōdere ciuitatē
q̄n i tā lōgū tēpus protēdebatur vita mortaliū
nisi forte ifidelū quispiā ex ipsa numerositate
annorū nobis ingerat questionē: qua vixisse tūc
homines scriptum est in auctoritatibus nostris
et hoc neget esse credendum. Ita quippe non
credunt etiam magnitudines corporum longe
ampliores tunc fuisse q̄ nunc sunt. Unde ⁊ no-
bilissimus eorum virgilius de ingenti lapide
quem in agrozum lūnite infixum vir fortis

Liber

illoz tēporū pugnās et rapuit: et cecurrit et itorfit
et imisit. Uix illū iquit lecti bis sex ceruice subi-
rēt. Qualia nūc boiūz pducit corpora tellus: si-
gnificās maiora tūc corpora producere solere
tellurē. Quāto magis igit tēporibus recētiōibus
mūdi: an illud nobile diffamatūq; diluuiū? S; de
corporū magnitudine plerūq; incredulos nu-
data pvetustate siue pvin fluminū variōsq; ca-
sus sepulchra cuiūt: vbi apparuerūt vlnē ce-
ciderūt incredibilis magnitudinis ossa mortuorū
Uidi ipse nō solus sed aliq; meū i vtriciū litore
molarē boīs dētē tā igētē: vt si i nōz dētū mo-
dulos minutatiz ociderēt: centū nobis viderēt
facere potuisse. Sed illū gigātis alicuius fuisse
crediderimus. Nā preter q; erant oīum multo
maiōra q; nostra tunc corpora: gigantes longe
ceteris anteibāt. Sicut alijs deide nostrisq; tē-
poribus rari quidez: sed nunq; ferme defuerūt
qui modū aliorū plurimū excederēt. Plinius se-
cūdus doctissimus hō q;to magis magisq; pre-
terit seculi excursus minora corpora naturam
ferre testatur. Quod etiaz homēz cōmemorat
sepe carmine fuisse cōquestū: nō hec velut poeti-
ca figmēta deridens: sed ita hystoricā fidē tanq;
miraculoz naturalū scriptor assumēs. Uex vt
dixi antiquoz magnitudines corporū: iuēta ple-
rūq; ossa qm diuturna sūt etiā multo posteriori-
bus scīs pdūt: annoz aut numerositas cuiusq;
boīs q; tēporibus illis fuit: nullis nūc talib; documē-
tis venire i expimētū pōt. Nec tñ ideo fides sa-
cre huic hystorie derogāda ē cuius tāto ipudēt;
us narrata nō credimus: q;to ipleri certū pñū-
ciata cōspicimus. Dicit tñ etiā idē plini; eē ad huc
gētes vbi ducētos annos viuit. Si ergo huma-
nāz vitarū diuturnitates q; experti nō sumus
hodie habere credūt i cōgnita nobis loca: cur
nō habuisse credātur et tēpora? An vero est cre-
dibile alicubi esse quod hic non est: et incredibile
aliquando fuisse quod nunc non est?

De differētia qua iter hebreos et nostros codi-
ces videntur annoz numeri dissonare. Cap. x.

Uocirca tñ inter hebreos et nros codi-
ces de ipso numero annoz nōnulla vi-
det eē distātia: qd ignoro qua ratōe sit
scm: nō tñ tāta ē: vt illos boīs tā lōgenos fuis-
se distētiāt. Nā ipse hō pm; adā anq; gigneret
filii q; appellatus seth ducētos trigita vixisse
annos repit i codicibus nris: i hebreis aut cētū
trigita phibet. S; posteaq; eū genuit septigen-
tos vixisse legit i nris: octigētos vō i illis. Atq;

ita i vtrisq; vniuersitatis sūma dēcordat: ac dei-
de psequētes generationes anteq; gignat q;
gigni cōmemorat: minus vixisse apud hebreos
pater eius iuenit cētū annos: sed posteaq; ē ge-
nitus: idē ipse cētū minus q; i hebreis iueniunt
i nris. Atq; ita hic et ide numeri vtriusq; vniuer-
sitas cōsonat. In sexta aut generatōe nūq; vtri-
q; codices discrepāt. In septima vero vbi ille q;
natus est enoch: nō mortuus sed q; deo placue-
rit trās latus eē narrat: eadē dissonātia est q; i su-
perioribus qnq; de cētū annis anteq; gigneret
eū q; ibi cōmemoratus ē filiū atq; ita i sūma filis
cōsonātia. Uixit eiz annos anteq; trāsferret fm
vtrōsq; codices trecētos sexagitaquinq;. Octa-
ua generatio hēt qdē nōnullā diuersitatē s; mi-
norē ac dissimilē ceteris. Matusalē qppe quez
genuit enoch: anteq; gigneret eū q; i ipso ordine
q; rursus i nris posteaq; eum genuit reperitur
additi: et i vtrisq; sibi sūma vniuer- si numeri oc-
currit. In sola nona generatōe. i. i annis lamech
filij matusalem pīs aut noe: sūma vniuersitatis
discrepat: s; nō plimū. Uigiti eiz et quatuor an-
nos plus vixisse i hebreis q; i nris codicibus iue-
nitur. Nā anteq; gigneret filium q; vocatus est
noe: sex minus habet i hebreis q; i nostris: po-
stea vero q; eum genuerit: triginta amplius in
eisdem q; i nostris. Unde sex illis detractis re-
stant viginti quatuor vt dictum est.

De annis matusalem: cuius etas. xliij. annis
videtur diluuium excedere. Capitulū. xj.

Er hāc aut discrepātia hebreoz codi-
cum atq; nroz exorūt illa famosissima
qstio: vbi matusalē qtuordecim annos
vixisse post diluuiū cōputat: cū scriptura ex oī-
bus q; i terra tūc fuerāt solos octo boīs i arca
eritū cōmemoret et ualisse diluuij: i qbus matu-
salē nō fuit. Secūddū codices eim nros matusa-
lem priusq; gigneret illum quē vocauit lamech
vixit annos cētū sexagita septē: deinde ipse la-
mech anq; ex illo nat; eēt noe vixit annos cētū
octogita octo: q; si fuit tercēti quinquagitaquin-
q;. His addūtur sex et tñ noe quoto eius anno
diluiū factū est: qui fuit nongenti quinquagi-
taquinque: ex quo matusalem natus est vsque
ad annum diluij. Omnes autem anni vite ma-
tusalem nongenti sexagitanouem computan-
tur. Quia cum vixisset annos centum sexagin-
ta septē et genuisset filium qui est appellatus la-
mech: post eū genitū vixit annos octingentos
duos. Qui omnes vt diximus nongenti sexa-

Quintusdecimus

gintanovem fiunt. Unde detractis nongentis
quingentis ab ortu matufalez vsq; ad di
luuiū remanēt quatuordeciz: qbus vixisse cre
ditur post diluuiū. Propter qd nōnulli et si euz
in terra vbi oēm carnē quā viuere in ags natu
ra nō sinir: cōstat fuisse deletā cū patre suo qui
trāslatus fuerat aliquāto fuisse: atq; ibi donec
diluiū ptererit vixisse arbitrant. Nolentes
derogare fidē codicibus quos i auctoritatem
celebriore suscepit ecclesia: et credētes iudeoz
potius q̄ istos nō hēre quod verū ē. Non eni ad
mittit q̄ magis hic esse potuerit error iterptuz
q̄ i ea lingua eē falsū: vnde i nostram p greca
scripturā ipa trāslata ē. Sed inquit nē credi
bile septuagita iterptes q̄ vno simul tempore
vnoq; sensu iterptati sunt errare potuisse aut
vbi nihil eozuz itererat voluisse mēiri: iudeos
vero duz nobis inuidēt q̄ lex et pphete ad nos
interpretādo transferūt: mutasse q̄daz in codici
bus suis vt in nris minuerēt auctoritas. Hanc
opinionēz vel suspitionē accipiat q̄sq; vt puta
uerit: certuz est tñ nō vixisse matufalez post di
luuiū: s; eodē anno fuisse defunctū: si verum ē
qd de numero annoz in hebzeis codicibus in
nitur. De illis septuagita iterptibus qd mibi vi
deat suo loco diligētius inserēduz ē: cū ad ipsa
tpa q̄tuz necessitas huius opis postulat cōme
morāda adiūate dño venerim. Presenti eni
sufficit q̄stioni: fm vtrosq; codices tā lōgas ha
buisse vitas illius euihoico: vt posset etate vni
us q̄ de duob; quos solos terra nūc habuit pa
rentibus primus est natus: ad constituendā eti
am ciuitatem multiplicari genus humanum.

De opinione eorum qui primozū temporum
homines tam longeuos q̄ scribitur fuisse non
credūt. **Capitulum. xij.**
Non enim villo modo sunt audiēdi q̄ pu
tant aliter annos illis tēpozibus oputa
tos. i. tante breuitatis: vt vnus annus
noster decem illos habuisse credat. Quapropt
ingunt cū audierit q̄sq; vel legerit nōgētos an
nos quēq; vixisse: debet intelligere nonagita
dece; q̄ppe illi āni vnus annus ē nri: et decez nri
centū illi fuerūt. Ac p hoc vt putant viginti triuz
annozū fuit adaz: qñ genuit seth. Et ipse seth vi
ginti hēbat et sex mēses qñ ex illo natus est enos
quos appellat scriptura ducētos et quicq; ānos
Quoniam sicut isti suspiciāt quozum exponimus
opinionē vnuz annū qualem nunc habemus in
decem partes illi diuidebant. et easde; partes

annos vocabant. Quaru partiu habet vna q̄
dratuz senarium: eo q̄ deus sex diebus pfece
rit opera sua: vt i septimo requiesceret. De qua
re in libro vndecimo sicut potui disputavi. Se
ries autē senig numerus quadratū senariuz fa
cit: triginta sex dies fiunt: q̄ multiplicati decies
ad trecentos sexaginta puehiunt. i. duodecim
mēses lunares. Propter qnq; dies. n. reliquos
qbus solaris annus impletur: et diei quadrantem
ppter quē quater ductū eo anno quo bisextus
vocāt vnus dies adiciit addebant a veteribus
postea dies: vt occurreret numerus annozum
quos dies romani intercalares vocabāt. Pro
inde etiaz enos quez genuit seth: decem et nouē
agebat annos: qñ ex illo natus ē filius eius ca
ynan: quos ānos dicit scriptura centū nonagin
ta. Et deinceps poēs generatiōes i qb; hoium
anni commemoran t āni diluuiū: nullus fere i nris
codicib; inuenit: q̄ cū eēt cētū ānoz: vel infra:
vel etiā cētū viginti aut nō multo ampli; genue
rit filiū: s; q̄ minima etate genuerūt: ānoz cētū
sexaginta et qd excreuit fuisse referūt: qz ne
mo ingunt decez ānozū homo pōt gignere fili
os: q̄ numerus centū appellabātur anni ab illis
hoib;: s; i ānis sexdecī ē matura pubertas: et p
liā idonea pcreāde q̄s cētū et sexagita ānos il
la tpa nūcupabāt: Ut autē aliter ānuz tūc fuisse
oputātū nō sit incredibile adiciūt q̄ apd pteros
q̄ scriptores hystorie repit egyptios hūisse ānū
iij. mēsiū: acarnanas. vi. mēsiū launios. xij. mē
siū. Plini; scdō cū cōmēorāz relātū fuisse i lris
quēdaz vixisse cētū quingita duos ānos: aliū
dece; amplius: alios ducētoz ānoz habuisse vi
tā: alios trece;toz: quosdā ad qngētos: alios ad
sece;tos: nōnullos ad octigētos etiā puenisse.
Decoia ppter initia tēpoz accidisse arbitrat
ē. Alij q̄ppe ingrestate determinabāt ānuz: et al
teri byeme: alij q̄dripartitis tēpozib; sicut arca
desingt: quoz ānū trimēses fuerūt. Adiecit etiā
aliqui egyptios: q̄ paruos ānos q̄ternoz men
siū fuisse supra dixim;: luneq; fine eoz lūm tasi
se ānū. Itaq; apd eos iquit et singla milia ānoz
vixisse pdunt: his velut pbabilib; argumētis
qdā nō destruētes fidem sacre hui; hystorie: sed
astruere nitentes: ne sit incredibile q̄ tā multos
ānos vixisse referunt antiqui: pfluaserūt sibi nec
se suadere iprudēter existimāt tā exiguū spaci
um tēpozis tūc annū vocatū: et illi dece sint vn;
noster: et decez nostri cētum illoz. Hoc autē fal
sissimū ē documento euidentissimo ostēditur.

Liber

Quod anteq̃ factā nō mibi tacendum videtur
que credibilior possit eē suspicio. poteramus
certe hāc assenationē ex hebreis codicib⁹ re-
darguere: atq; cōvincere: vbi adaz nō ducēto-
rū triginta: s; cētuz triginta annozū fuisse repe-
ritur: qñ tertiu⁹ genuit filiū: q̃ ānisi tredecim no-
stri sunt: pculdubio primū genuit qñ duodeciz
vel non multo amplius annozū fuit. Quis pōt
bac etate generare vltata ista nobisq; notissi-
ma lege nature? S; hūc omittamus: q̃ fortasse
etiā qñ creatus ē potuit. Nō enī cū tā parū q̃
ifantes nri sunt: factū fuisse credibile ē. Seth fi-
lius eius nō ducētoz qñq; sicut nos legim⁹: sed
cētū quiq; fuit qñ genuit enos: ac p hoc s; istos
nōdū hēbat vndeci annos etatis. Quid dicam
de caynan ei⁹ filio: q cū apud nos cētuz septua-
ginta repiatur ānozū apōd hebreos septuaginta
legit fuisse qñ gēuit malalebel. Quis generat
homo septennis: si tunc āni septuaginta nūcu-
pabantur qui septem fuerant?

¶ An in dinumeratione annozū hebreozū ma-
gis q̃. lxx. iterptuz sit sequēda auctas. La. xiiij.
Ed cū hoc dixerō: continuo refereē illud
iudeoz eē mēdacū: de quo supius sa-
tis actū est. Nā septuaginta iterptes
laudabili celebratos viros potuisse mētiri dis-
ficile ē. Ubisi querā qd sit credibili⁹ iudeoz gē-
tez taz lōge lateq; diffusā i hoc cōscribēdū mē-
daciū vno cōsilio āspirare potuisse: z dum alijs
iudeant auctoritatē: sibi atstulisse veritatē: an
septuaginta hoies q etiā ipi iudei erāt: i vno loco
positos: qm rex egypti ptoleme⁹ eos ad s opus
asciuerat: ipsaz veritatē gētib⁹ alienigenis iui-
disse: et cōmunicato istud tūc fecisse cōsilio: q s n̄
videat qd pcliuius faciliusq; credat? S; absit
vt prudēs qspia vel iudeos cuiuslibet puerita-
tis atq; malicie tātū potuisse credat i codicibus
tā multis z tā lōge lateq; dispersis: vel septuagin-
ta illos memorabiles viros hoc de inuidēda gē-
tribus veritate vnū cōmunicasse cōsiliū. Credibi-
lius ergo qd dixerit: cū p mū de bibliotheca pro-
lemei describi ista ceperūt: tunc aliqd tale fieri
potuisse in codice vno. s. primit⁹ inde descripto
vnde iaz latius emanaret: vbi potuit qdez acci-
dere etiā scriptoris error? Sed hoc illa q̃stione
de vita matusalē nō absurdū suspicari ē: z in il-
lo alio vbi supantib⁹ viginti q̃tuor annis sūma
nō cōuenit. In his aut in qbus cōtinuat ipsi⁹ mē-
dositatis similitudo: ita vt ante genitū filiū qui
ordinis erit: alibi supsint cētū anni: alibi desint

post genitū aut vbi deerāt supsint: vbi superāt
desint: vt sūma cōueniat: z hoc i prima: secūda:
tertia: q̃rta: q̃ntra: septimaq; generatiōe iuenit:
videē b̄re quādā si dici potest error ipse cōstātia:
nec casū redolet sed industriā. Itaq; illa diuersi-
tas numeroz aliter se habētū i codicib⁹ grecis
z latinis: aliter in hebreis: vbi nō ē ita de cētum
annis p̄us addit: postea detractis p tot genera-
tiōes cōtinuata parilitas: nec malicie iudeozū:
nec diligētie vel prudētie septuaginta iterptum
sed scriptoris tribuat error: qui de bibliotheca
supradicti regis codicē describendū prim⁹ acce-
pit. Nā etiā nūc: vbi numeri nō faciūt itētū ad
aliqd qd facile possit intelligi: vel qd appareat
vtiliter disci: z negligēter describuntur: z negli-
gētius emēdanf. Quis enī existimet sibi eē di-
scendū quot milia hominū trib⁹ israhel sigillatī
b̄re potuerūt: qm pdesse aliqd nō putat: z quo-
tus qsq; hoiz est cui p̄sūditas vtilitatis huius
appareat? hic vero vbi p tot cōtextas genera-
tiōes cētuz anni alibi adsūt: alibi desunt: z post
natū q cōmemorādas fuerat filiū: desūt vbi af-
fuerūt: adsūt vbi defuerūt: vt sūma cōcordet ni-
miz cūz vellet p̄suadere q hoc fecit ideo nume-
rosissimos ānos vixisse antiquos q eos breui-
simos nūcupabāt: z hoc de maturitate pyber-
tatis: q idonea filij gignerent cōnareē cōdere:
atq; ideo in illis cētū ānis decē n̄fos i sinuādoz
putaret icredulū: ne hoies taz diu vixisse reci-
pere i fidē nollēt: addidit cētū: vbi gignendis fi-
lij habillē nō iuenit etate: eosdēq; post gēitos
filios vt cōgrueret sūma detraxit: sic appe volu-
it credibiles facere idoneaz generāde p̄lis cō-
ueniētiā etatū: vt tñ nūero: nō fraudaret vni-
uersas etates vniētū singuloz. Qd aut i sexta
generatione id non fecit: hoc ipsuz est quod ma-
gis mouet illuz ideo fecisse cum res quam dici-
mus postulauit: quia non fecit vbi non postula-
uit. Inuenit nanq; i eadez generatiōe apud he-
breos vixisse iared ante q̃ genuisset enoch cen-
tū sexaginta duos annos: q fm illam rationem
breuium annozū sunt anni sexdecim: z aliqd
minus q̃ menses duo: que iam etas apta est ad
gignendū: et ideo addere centum annos bre-
ues vt nostri vigintisex fierent necesse non fuit
nec post natum Enoch eos detrabere quos
non addiderat ante natum. Sic factum est vt
hinc nulla esset inter codices vtrosq; varietates
S; rursus mouet cur in octaua g̃natōe ānq; d
matusalē nascereē lamech: cū apōd hebreos le-

Quintusdecimus

gaf cētū octogita duo āni: vigi tiduo anni min⁹ inueniuntur i codicibus nostris: vbi potius addi cētū solēt: et post genitū lamech cōplēdā restitui antur ad sūmā que i codicibus vtrūq; nō discrepat. Si ciz cētū septuagita annos ppter pubertatis maturitatē decē et septē volebat itelligi. si aut nīl addere: ita nīl detrāhere iā debebat quia iuenerat etatē idoneā generationi filiorū: propter quā i alijs cētū annos vbi eā nō iueniebat addebat: hoc autē de vigiti annis merito putaremus causa mendacitatis accidere potuisse nisi eos sicut prius detraxerat restituere postea curaret: vt summe ducnret itegritas. An forte astutius factū extimādū ē: vt illa qua cētū anni prius solent adijci et postea detrābi occultaret idust. iā: cū et illic vbi necesse nō fuerat nō gdez de cētū annis: verūm de q̄tocūq; numero prius detracto post reddito tale quid fieret. Sed quomodolibet illud accipiatur: siue credat ita esse factū: siue nō credatur siue postremo ita: siue nō ita sit: recte fieri nullo modo dubitaueris vt cū diuersum aliquid i vtrūq; codicibus inuenitur: qñ quidē ad fidē rexp gestaz vtrūq; eē nō pōt: vepz cū ligue potius credatur: vñ ē in aliā pterpates facta trāslatio. Nā i quibusdā etiam codicibus grecis tribus et vno latino: et vno etiā syro iter se consenti: inuenitus est matu: sales sex annis ante diluuiū fuisse defunctus.

De paritate annorū q̄bisdes qbus nūc spaci: is et in prioribus seculis cōcurrerūt. Cap. xiiii.

Nunc iā videamus quonā modo enidē: ter possitōndi: nō tā breues vt illi de: cē vnus esset nos: sed tāte proluxita: tis annos quāte nūc habemus quos vtrūq; circū: tus cōficit solis i illozū hoīz vita. plixissima cō: putatos. Sexcentesimo nēpe anno noe scriptū ē scm eē diluuiū. Cur ergo ibi legi: et aqua dilu: nij facta super terrā sexcentesimo anno vite noe secūdi mēsis septima et vicesima die mēsis: si an: nus illū minimus quales decē faciūt vnus nrm trigita sex dies habebat? Tātilus qppe annus i antiquo mōre hoc nomē accepit: aut non ha: bet menses: aut mēsis eius ē triduus vt habeat duodeciz mēses. Quomodo igitur hic dictū ē: sexcentesimo anno secūdi mēsis septima et vice: sima die mēsis: nisi qz tales quales nūc sūt etiā tūc erāt mēses? Nā quo pacto aliter vicesimo: et septimo die secūdi mēsis diceretur ceptū esse diluuiū? Deinde postea i fine diluuii ita legi. Et sedin arca i mēse septimo: septima et vicesima die

mēsis sup mōtes ararab. Aqua autē minuebat vscq; ad vndecimū mēse. In vndecimo autē mē: se prima die mēsis apparuerūt capita mōtium. Si igitur tales mēses erāt: tales pfecto et anni erāt quales nūc habemus. Mēses quippe illi tridui vigiti et septē dies habere nō poterāt. Aut si pars tricesima tridui tūc appellabantur dies vt oīz propoznōes minātur: ergo nec to: to quadriduo nostro factū ē illud tā grāde dilu: uiū: quod memoratur factū quadragita dieb⁹ et quadragita noctibus. Quis hāc absurditatē et vanitatē ferat? proinde remoueat hic error: qui diectura falsa ita vult astruere scripturarū fidē: vt alibi destruat. Proxius tātus etiā tunc dies fuit q̄tus et nūc ē: quē vigiti et quatuor ho: re diurno curriculo nocturnoq; determināt: tā: tus mēsis quātus et nūc est: quē luna cepta et fi: nita cōclufit. Tātus annus quātus et nūc ē: quē duodecim menses lunares additis propter cur: sum solarem quinque diebus quadrante con: summant. Tātus anni sexcentesimi vite noe secundus erat mēsis: eiusque mēsis vicesimus et septimus dies: quando cepit esse diluuiū: in quo dies quadraginta continuate ingentes pluuie memorantur: qui dies non binas ac pau: lo amplius horas hēbant: s; vicinas et q̄ternas die noctūq; trāfactas. Ac p hoc tā magnos an: nos vixerūt illi antig vscq; amplius q̄ nō gētos: q̄tos postea vixit abraā cētū et septuagita q̄: q; et post eū filius eius isaac cētū octogita: et fili: us eius iacob ppe cētū quiquagita: et quantos iterposita aliquāta etate moyses cētū vigiti: et q̄tos etiā nūc viuūt hoies septuagita vñ octo: gita: vñ nō mltō ampli⁹ de q̄b⁹ etiā dictū est. Et ampli⁹ eoz labor et dolor. Illa vero numeroz varietas q̄ iter codices hebreos iuenit et nros: neq; de hac antiqua lōgeuitate dissentit: et si qd bēt ita diuersū: vt vepz eē vtrūq; nō possit: rerū gestaz fides ab ea ligua repetēda est: ex qua i: terpretatū est qd habemus. Que facultas cum volentibus vbiq; gentium presto sit: non tamē vacat q̄ septuaginta interpretes in plurimis q̄ diuersa dicere videntur: ex hebreis codicibus emendare ausus est nemo. Non enim est illa di: uersitas putata mendositas: nec ego villo modo putandam existimo. Sed vbi non est scriptoris error: aliquid cos diuino spiritu vbi sēsus esset consentāneus veritati et predicans veritatē: nō interpretantium more sed prophetantium liber: tate aliter dicere voluisse credendus est. Unde

Libet

merito nō solū bebreis: verū etiā ipsīs cū adhibet testimonia de scripturis vti apostolica iuenitur auctoritas. Sed hinc me opportuniore loco si adiuerit omnia pmissi diligētius locutus: nūc quod istat expediat. Nō eiz ambigēdum est ab hoīe q̄ ex primo hoīe p̄mus ē natus q̄n tādiu v̄uebāt potuisse cōstitui ciuitatē sane terrenā: nō illā que dicitur ciuitas dei: de qua vt scribere mus laborē tātibuius operis i manus sūpsim⁹. ¶ An credibile sit primi seculi viros vsq; ad eaz etatem qua filios generasse referūtur a concubitu continuisse.

Capitulum. xv.

Dicet ergo aliquis ita ne credēdū ē hominē filios incessanter generatur: nec habētē propositū cōtinētē cētū et amplius vel f3 bebreos nō multo minus. i. octoginta sexaginta annos a cūbēdi opere vacauisse: aut si nō vacaret nihil plis gignere potuisse? Hec questio duobus modis soluitur. Aut eiz tāto ferior fuit proportione pubertas: quāto vitē totī maior annositas: aut qd magis video esse credibile: nō hic primogeniti filij cōmemorati sūt: sed quos successionis ordo poscebat vt puēiret ad noe: a quo rursus ad abraā videmus esse p̄nētū ac decide vsq; ad certū articulū t̄pis: q̄tū oportebat signari etiā generationibus cōmemoratis cursum gloriosissime ciuitatis i hoc mūdo peregrinātis et supernā patriā requirētis. Qd eiz ne gari nō pōt: p̄ior oīz cain ex cōiūctōe maris et femine natus ē. Neq; n. illo nato dixisset adaz qd dixisse legi acq̄sui hoīez p̄ deū: nisi illis duobus ip̄e fuisset hō nascēdo additus p̄mus. Hūc secutus abel quē maior frater occidit p̄figuratione quadā peregrinātis ciuitatis dei q̄ esset ab ip̄is et quodāmodo terrigenis. i. terrenā originē diligētibus: et terrene ciuitatis terrena felicitate gaudētibus p̄secutōes iniq̄s passura p̄m⁹ ostendit. Sed quot annoz erat adā cū eos genuit nō apparet: Exide digerūtur generatiōes alie de cain: alie de illo quē genuit nō adā i eius successionē quē frater occidit: et appellauit nomen illius seth dicēs vt scriptū ē. Suscitauit. n. mibi deus semen aliud p̄ abel: quē occidit cain. Cū itaq; iste due series generationū vna de seth altera de cain: has duas de q̄bus agimus distinctis ordinibus insinuet ciuitates vna celestē i terris peregrinantē: alterā terrenā terrenis tanq̄ sola sint gaudijs iubiātē vel liberētē: nullus de p̄genie cain cū dinumerata sit cōnumeratio adaz vsq; ad octauā generatiōē quot ānozū fuisset

expressus est: q̄n genuit eū qui cōmemorat p̄nētū eū. Noluit. n. spiritus dei i terrene ciuitatis generationibus t̄pa notare an diluuiū: s3 i celestis maluit tanq̄ essent memoria digniores. Porro aut seth q̄n natus est nō quidem taciti sunt anni patris eius: sed iā genuerat alios: et vtrū solos cain et abel quis affirmare audeat? Nō. n. quia soli noiati sūt p̄pter ordines generationū quas cōmemorari oportebat: ideo cōsequēs videri debet solos fuisse tūc generatos ex adā. Cū. n. silentio cooperitis oīz noībus ceteroz: legatur eūz genuisse filios et filias: quota fuerit ista p̄les ei⁹ q̄s p̄sumat asserere: si culpā temeritatis euitat? Potuit q̄ppe adā diuinit⁹ admonit⁹ dicere potest q̄ seth natus ē. Suscitauit eiz mibi d̄s semē aliud p̄ abel: q̄n talis erat futurus qui impleat illius sanctitatē: nō q̄ ip̄e p̄ior post eū t̄pis ordine nasceret. Deinde quod scriptū est. vixit aut seth quinq; et ducentos annos: vel fm bebreos quinq; et centū annos et genuit enos: quis possit nisi icōsideratus asseuerare hunc eius primogenitū fuisse: vt admirātes merito regram⁹: quō per tot annos imunis fuerit a cōiūbio sine villo p̄posito cōtinētē: vlt nō genuerit coniugatus. Quidē etiā de ip̄o legi⁹ et genuit filios et filias: et fuerūt oēs dies seth duodeciz et nongēti anni et mortuus est: atq; ita deiceps quoz anni cōmemoratur: nec filios filiasq; genuisse reticentur. Ac per hoc non apparet oīno: vtrū qui noiatur genitus ip̄e fuerit primogenitus: immo vero q̄n credibile nō est patres illos etate tam lōga aut ip̄ubes fuisse: aut coniugibus caruisse vel fetibus: nec illos eoz filios p̄imos eis natos fuisse credibile est. Sed cum sacre scriptoz historie ad ortū vitāq; noe: cuius t̄pe diluuiū factū est per successiones generationū notatis t̄pibus irēderet peruenire: eas vtiq; cōmemorauit nō que prime suis parentibus fuerint sed que in propagationis ordine venerint. Exempli gratia quod id fiat apertius aliquid interponā: vnde nullus ambigat fieri potuisse quod dico. Euangelista mattheus generationem dominice carnis per seriem parentum volens commendare ordiens a patre abraam atque ad dauid primitus vt perueniret intendens. Abraam inquit genuit isaac. Cur nō dixit ismael quē p̄mitus genuit? Isaac autem inquit genuit iacob. Cur non dixit esau qui eius primogenitus fuit? Quia scilicet per illos ad dauid peruenire non posset. Deinde sequitur. Jacob autem genuit iudas: et fratres eius.

Nunquid iudas primogenitus fuit? Judas inquit genuit phares et zará. Nec illorum geminum aliquis fuit primogenitus iude: sed ante illos iam tres genuerat. Eos itaque tenuit in ordine generationum: per quos ad dauid atque inde quo intenderat perveniret. Ex quo intelligi potest: veteres quoque homines ante diluvium non primogenitos sed eos fuisse commemoratos: per quos ordo succedentium generationum ad noe patriarcham ducebat: ne serie pubertatis illorum obscura non necessaria questio non s fatigaret.

De iure coniugiorum: quod dissimiliter a subsequen-

Quam igitur genitum humanum post primam copulam viri facti ex pulvere et coniugis ei ex viri latere. marium feminarumque coniunctio opus haberet ut gignendo multiplicarentur: nec essent viri liberos nisi qui ex illis duobus nati fuissent: viri sorores suas coniuges acceperunt. Quod profecto quanto est antiquius copulante necessitate: tanto postea factum est damabilius religione prohibere. Habita est enim rectissima caritatis: ut homines quod esset utilis atque honesta concordia: diversarum necessitudinum vinculis nece- retur: nec unum in una multas haberet sed singule spargerent in singulos ac sic ad sociale vitam diligenter colliganda plurime plurimos obtine- rent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem alium socerum: numerosius se caritas porrigit. Utrumque autem unum ad eum cogebatur: et filius et filius suis: quando fratres sororesque coniugio iungebantur. Sic et una uxor ei utriusque sexui filiorum fuit et socrus et mater. Que si due femine fuissent: maius altera et socrus altera copiosius se socialis dilectio colligaret. Ipsa denique iam soror quod etiam uxor fiebat duas tenebat una necessitudines quibus per singulas distributis ut altera esset soror altera uxor: hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc unum fieret tunc non erat: quoniam nisi fratres et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. Fieri ergo debuit quoniam potuit: ut existente copia idem ducerent uxores que non erant iam sorores: et non solum illud ut fieret nulla necessitas esset: verum et si fieret nefas esset. Nam si nepotes primorum hominum quam consobrinas poterant accipere coniuges: sororibusque matrimonio iungerentur: non iam due sed tres in homine uno necessitudines fierent: que propter caritatem numerosiore propinquitate nececedam disseminari per singu-

los singule debuerunt. Esset enim unus homo filius suis fratri. scilicet sororibusque coniugibus: et pater et socer et avunculus: ita et soror eiusdem communibus filiis et mater et amita et socrus. Idcirco inter se filiorumque non solum essent fratres atque coniuges: verum et consobrinique et fratrum filii. Quod autem iste necessitudines que uni homini tres homines conne- ctebant: nonne connecterent si essent in singulis singuli: ut unum hominem haberet alteram sororem: alteram uxorem: alteram consobrinam: alterum patrem: et alterum avunculum: alterum socerum: alteram matrem: alteram amitam: alteram socrum: atque ita se non in paucitate coartatum sed latius atque numerosius propinquitatibus crebris vinculum sociale diffunderet. Quod humano genere crescente et multiplicato: est iter ipsos deorum multorum falsorumque cultores sic observari cernimus: ut et si peruersis legibus permittatur fraterna coniugia: melior tamen consuetudo ipsam malitiam exhorzere licetiam: et cum sorores accipere in matrimonium primis humani generis temperant omnino licuerit: sic aduersetur quam non quod lice- re potuerit. Ad humanum enim sensum vel allicien- dum vel offendendum: mos valet plurimum. Qui cum in hac causa imoderatione concupiscencie coerceatur: est designari atque corrumperemur esse nefarium indi- catur. Si enim est iniquum auditate possidendi trans- gredi limitem agrorum: quanto est iniquius libidinis concupiscentie subvertere limitem morum? Expti autem sumus in consobrinis consobrinarum et nostris temperantibus: propter gra- dum propinquitatis fraterno gradui proximius: quam raro pro moribus fiebat: quod fieri per leges licebat: quod id nec divina prohibuit: et nodum prohibuerat lex humana. Verum factum est licitum propter vicinitatem horrebatur illicitum: et quod fiebat cum consobrina pe- ne cum sorore fieri videbatur: quod et ipsi iter se propin- quitatem propinquam consanguinitatem fratres vocantur et pene germani sunt. Fuit autem antiquis patribus religiose cure: ne ipsa propinquitas se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret et propin- quitas esse desisteret: eam nodum longe positam rursus matrimonij vinculo colligare: et quodam modo reuocare fugientem. Unde iam pleno homi- nibus orbe terrarum non quidem sorores ex pa- tre vel matre: vel ex ambobus suis parentibus natas: sed tamen amabant de suo genere ducere uxores. Verum quod dubitet honestius hoc tem- pore etiam consobrinarum prohibita esse coniugia: non solum secundum ea que disputauimus propter multiplicandas affinitates: ne habeat duas ne- cessitudines una persona cum due possint eas

Liber

habere et numerus propinquitatis augeri: sed et quia nescio quomodo inest humane verecundie quiddam naturale atque laudabile: ut cui debet causa propinquitatis verecundum honorem ab ea contineat quousque generatricem tamen libidine de qua erubescere videmus et ipsas pudicitiam conjugalem. Copulatio igitur maris et femine quantum attinet ad genus mortaliu: quod damus seminariu est ciuitatis: sed terrena ciuitas generatione tantummodo: celestis autem etiam regeneratione opus habet: ut nox et generatio euadat: Utrum autem aliquid fuerit: vel si fuit quale fuerit corporale atque visibile regeneratio: nis signum ante diluuium: sicut abrahe circumcisio potest esse imperata sacra historia tacet. Sacrificas se tamen deo et illos antiquissimos homines non taceat quod et in duobus primis fratribus claruit et noe post diluuium cum de arca fuisset egressus hostias deo legitur imolasse. De qua re in precedentibus libris iam diximus: non ob aliud demones arrogantes sibi diuinitatem deosque se credi cupientes: sibi expetere sacrificium et gaudere huiusmodi honoribus: nisi quia verum sacrificium deo vero deberi sciunt.

De duobus ex vno genitore procreatis patribus atque principibus. Capitulum. xvij.

Um ergo esset adas utriusque generis pater. i. et cuius series ad terrenam: et cuius series ad celestem pertinet ciuitatem: oeci so abel atque in eius interfectione commedato mirabili sacramento: facti sunt duo patres singulorum generum cayn et seth: in quorum filiis quos commemorari oportebat: duarum istarum ciuitatum in genere mortalium euidentius indicia clarere ceperunt. Cayn quippe genuit enoch: in cuius nomine condidit ciuitatem. scilicet non peregrinatem in hoc mundo sed in eternali parte ac felicitate quiescente. Cayn autem interpretatur possessio: unde dictum est quando natus est siue a patre siue a matre eius: acquisitui hominem per deum. Enoch vero dedicatio: hic. n. dedicat terrena ciuitas ubi conditur quoniam hic habet eum quem intedit et appetit finem. Porro ille seth interpretatur resurrectio: et enos filius eius interpretatur homo: non sicut adam. Et ipsum. n. nomen interpretatur homo. sed commune perhibet esse in illa lingua. i. hebreica masculo et femine. Nam sic de illo scriptum est. Masculum et feminam fecit eos: et benedixit illos et cognominauit eorum nomen adam. Unde non ambigitur sic appellatam fuisse feminam eius proprio nomi-

ne: ut tamen adam quod interpretatur homo nomen esset aboy: ut hoc non posset feminam nuncupari propterea illius asseuerent: tanquam filius resurrectionis: ubi non nubent neque uxores ducunt. Non enim erit ibi generatio: cum illuc perduxerit regeneratio. Quare et hoc non in cassum notandum arbitror: quod in his generationibus que propagantur ex illo qui est appellatus seth: cum genuisse filios filiasque dicat: nulla ibi genita nominatim femina expressa est: in his autem que propagantur ex cayn: in ipso fine quousque protenduntur nouissima femina genita nominatur. Sic. n. legitur Methusael genuit lamech. Et sumpsit ibi lamech duas uxores. Nomen vni ada: et nomen se sella: et peperit ada iabel: hic erat pater habitantium in tabernaculis pecorariorum. Et nomen fratris eius iubal: hic fuit qui ostendit psalterium et citaram: Sella autem peperit et ipsa tubalcain et erat erarius et malleator eramenti et ferri. Soror autem tubalcain noemia. Hucusque porrecte sunt omnes generationes cayn: que sunt omnes ab adam octo annumerato ipso adam: septem. scilicet usque ad lamech: qui duarum maritus uxorum fuit: et octaua est generatio in filiis in quibus et femina commemoratur. Ubi eleganter significatum est: terrenam ciuitatem usque in sui finem carnalibus habitura generationes: que marium feminarumque coniunctione. pueniunt. Unde et ipse quod preter eas nusquam reperitur ante diluuium nominibus propriis exprimuntur uxores illius hominis: qui nominatur hic nouissimus pater. Sicut autem cayn qui interpretatur possessio terrenae conditor ciuitatis: et filius eius in cuius nomine condita est enoch qui interpretatur dedicatio: indicat istam ciuitatem et initium et finem habere terrenum ubi nihil sperat amplius quam quod in hoc seculo cerni non potest: ita seth qui interpretatur resurrectio: cui sit generationum seorsum commemoratarum pater quid de filio eius sacra historia dicat intueundum est.

Quid signatum sit in abel et seth et enos: quod apparet ad christum et corpus eius id est ecclesiam pertinere. Capitulum. xviii.

Et seth inquit natus est filius: et nomen natiuitatis eius enos. Hic sperauit inuocare nomen domini dei. Nepe clamat attestatio veritatis. In spe igitur uiuit homo filius resurrectionis in spe uiuit qui diu peregrinat hic citas dei: qui gignit ex fide resurrectionis christi. Ex duobus namque illis hominibus abel qui interpretatur luctus et eius frater

Seth qui interpretatur resurrectio mortis christi et vi-
a eius et mortuis figuratur. Ex qua fide gigni-
tur hic ciuitas dei id est homo qui sperauit in uoca-
e nomen domini dei. Spe enim salui facti sumus ait
apostolus. Spes autem quae videtur non est spes. Quod
nimis videtur quis: quid sperat? Si autem quod non vi-
lemus speramus: per patientiam expectamus. Na-
uis vacare hoc existimet ab altitudine sacramen-
ti. Nunquid enim Abel non sperauit inuocare nomen
domini dei: cuius sacrificium scriptura tam acceptum
eo fuisse commemorat? Nunquid ipse Seth non
sperauit inuocare nomen domini dei: de quo dictum est. Su-
citauit enim mihi deus semen aliud per Abel? Cur
ergo huic propter tribuitur quod propter alium intel-
gitur esse commune: nisi quia oportebat in eo qui
de patre generationum in meliorem partem hoc est
aperne ciuitatis separatum: primus commemo-
ratus exortus praefigurari: id est hominum
societatem: quae non secundum vires terrene felici-
tatis: sed secundum deum vivit in spe felicitatis
terrene. Nec dictum est hic sperauit in domino deum
ut hic inuocauit nomen domini dei: sed hic sperauit
in deum inuocare ubique prophetia est exortum po-
pulum qui secundum electionem gratiae inuocauit
nomen domini dei: hoc est per alium prophetam dictum
postolus de hoc populo intelligit ad dei gratiam
pertinere. Et erit omnis qui inuocauerit
nomen domini saluus erit: hoc enim ipsum quod dicitur
nominauit nomen eius Enos: quod interpreta-
tur homo: ac deinde additur: hic sperauit in uoca-
re nomen domini dei: satis ostenditur: quod non in seipso
ponere debeat homo. Maledictus enim
omnis sicut alibi legitur qui spem suam ponit in ho-
mine. Ac per hoc in se ut sit ciuis alterius ciuita-
tis: quae non solum secundum filium Cayn dedicatur hoc te-
mora: hoc est mortalis huius seculi labete transcursum:
sed in illa immortalitate beatitudinis sempiternae.
De significatione quae in Enoch translatione
monstratur.

Capitulum. xix.

Am et ista propago cuius est pater Seth
in ea generatione habet et dedicationis no-
men: quae septima est ex Adae et numerata
per adam. Septimus enim ab illo natus est Enoch
ut interpretatur dedicatio: sed ipse est ille trans-
itus qui placuit deo: et insigni numero in ordine
enerationum quo sabbatum consecratus est: se-
timus. scilicet ab adam: ab ipso autem patre istarum ge-
nerationum quae discernuntur a generatione Cayn:
lest a Seth sextus est: quoto die factus est homo:
assumauit deus omnia opera sua. Sed huius enoch

translationis dedicationis est praefigurata dila-
tio. Quae quidem iam facta est in christo capite no-
stro: qui sic resurrexit: ut non moriatur ulterius. Sed
etiam ipse translatus est. Restat autem altera ded-
icatio vniuersae domus cuius ipse Christus est fun-
damentum: quae differtur in finem: quando erit
omnis resurrectio non morituroz apostoli. Sive autem
domus dei dicatur: sive templum dei sive ciuitas dei
id ipsum est: nec abhorret a latini eloquii consuetu-
dine. Nam et Virgilius imperiosissimam ciuita-
tem domus appellat Assarici: romanos uero
intelligi qui de Assarico per troianos originem
ducunt: et domum Enee eosdem ipsos: quia eo duce
troiani cum italia venissent ab eis condita est Roma.
Imitatus namque est poeta ille litteras sacras: in
bus de domus Jacobia ingens populus hebreorum.
De eo quoque Cayn successio in octaua ab adae ge-
neratione clauditur: et in posteris ab eodem pre-
adam ad noe decimus inuenitur. Cap. xx.

¶ Iacet aliquis: si hoc intendebat scriptor
huius historie in commemorandis generationibus
huius ex adae per filium eius Seth: ut per illas
perueniret ad noe sub quo factus est diluvium: a quo
rursus contingeretur ordo nascentium: quo puen-
ret ad abraam: a quo mattheus euangelista genera-
tiones quibus ad christum peruenit eternum regem
ciuitatis dei: quid intendebat in generationibus ex
cayn: et quo eas perducere volebat? Respondetur
usque ad diluvium quo totum illud genus terrene
ciuitatis absumptum est: sed reparatum est ex filiis
noe. Neque enim deesse poterit haec terrena ciuitas
societasque hominum secundum hominem viuentium: usque ad
huius seculi finem de quo dominus ait: filii huius seculi
generant et generant. Ciuitates vero dei pere-
grinant in hoc seculo regeneratio perducit ad
alterum seculum: cuius filii nec generant nec gene-
rant. Hic ergo gnari et generare ciuitati vtriusque
commune est: quibus dei ciuitas habeat etiam hic mul-
ta ciuium milia: quae ab opere generandi se abstine-
ant. Sed haec etiam illa ciues nonnullos isti filios: ex
imitatione quadam laeserantes. Ad eam namque perti-
nent: etiam qui deuitantes ab huius fide diuersas he-
reses condiderunt: secundum hominem quippe viuunt: non
secundum deum. Et indocti gymnosophiste qui nudum prohi-
bent philosophari in solitudinibus indic: ciues ei
sunt et a generando se cohibent. Non enim est hoc bo-
num: nisi cum sit secundum fidem summi boni qui deus est. Hoc
tamen nemo fecisse ante diluvium reperit: quique de-
etiam ipse enoch septimus ab adam: qui translatus
refertur esse non mortuus: genuit filios et filias

Liber

anteq̃ trāfferet: in quib⁹ fuit matufalē p̃ quez
gñationū memorādarū ordo trāscurrir. Cur er
go tāta paucitas successiōnū cōmemorat in ge
neratiōibus ex cayn: si eas vsq̃ ad diluuiū pdu
ci opōtebat: nec erat diuturna etas pueniēs pu
berratē: que centū vel amplius ānos vacaret a
fetibus. Nā si nō intēdebat auctor libri hui⁹ ali
quem ad quē necessario pduceret seriē genera
tionū: sicut in illis qui veniūt de semie seth: intē
debat puenire ad noe. a quo rursus ordo necessa
rius sequeret: qd opus erat pretermittre p̃mo
genitos filios vt pueniretur ad lamech: in cuius
filijs finitur illa cōtextio octaua generatiōe. s. ex
adā: ⁊ septima ex cayn: quasi esset inde aliqd de
inceps cōnectendū: vnde pueniret. vel ad israe
liticū pplm: quo celesti ciuitati etiā terrena bie
rusalē figurā p̃phetica p̃buit: vel ad ch̃istū
secūdum carnē qui est super oīa deus b̃dictus
i secula: supne hierusalē fabricator atq̃ regene
rator: cuz tota p̃genies cayn diluuiū sit deleta.
Vnde videri pōt in eodē ordine generationum
p̃mogenitos fuisse cōmemoratos. Cur ergo tā
pauci sunt? Non enī vsq̃ ad diluuiū tot esse po
tuerūt non vacatibus vsq̃ ad cētenariā p̃uber
tatem patrib⁹ ab officio generādi: si nō erat tūc
proportiōe longeuitatis illius etiaz sera puber
tas. Ut. n. pereque triginta ānorū fuerit cū filios
generare cepunt octies tricen: qm̃ octo sūt ge
neratiōes cū adā ⁊ cū eis quos genuit lamech:
ducēti ⁊ quadraginta sūt anni. Nū itaq̃ toto de
inde tpe vsq̃ ad diluuiū nō generauerūt? Qua
tādem causa qui hec scripsit generatiōes cōme
morare noluit que sequūtur? Nam ex adā vsq̃
ad diluuiū cōputantur āni secūdū codices ñros
duo milia ducēti sexaginta duo: s̃m hebreos aut
mille sexcēti qnquaginta sex. Ut ergo istū nūz
minore credam⁹ esse x̃lorem: de mille sexcentis
qnquaginta sex ānis ducēti quadraginta d̃trabū
tur. Nunqd credibile est p̃ mille quadrigētos et
quot excurrir ānos qui restant ad diluuiū. p̃ge
niē cayn a generatiōibus vacare potuisse? S̃
q̃ ex hoc mouet meminerit cū querere quō cre
dendū sit: antiquos illos hoīes per tā multos an
nos a gignēdis filijs cessare potuisse duob⁹ mo
dis istam solutā esse questionē: aut de sera pub
tate p̃portione tam longe vite: aut de filijs q̃ cō
memorant in generationibus q̃ nō fuerint p̃i
mogeniti: sed bi per quos ad eū quem intēdebat
auctor libri poterat puenire sicut ad noe in gene
rationibus seth. Proinde in gnatiōibus cayn si

non occurrit qui deberet intēdi: ad quē preter
missis p̃mogenitis p̃ eos q̃ cōmemorati sūt per
ueniri opōtebat sera pubertas intelligenda re
stabat: vt aliquāto post centū ānos puberes ha
bilesq̃ ad gignendū facti fuerit: vt ordo genera
tionum per p̃mogenitos curreret: ⁊ vsq̃ ad di
luuiū ad numerū annoz tante quātītatis occur
reret. Quāuis fieri possit vt p̃pter aliquā secre
tiorē causam que me latet vsq̃ ad lamech et ei⁹
filios generationū pueniente cōtextu cōmēda
ret hec ciuitas quā dicimus terrenā: ac deinde
cessaret scriptoz libri cōmemorare ceteras: que
vsq̃ ad diluuiū esse potuerūt. Pōt ⁊ illa eē cau
sa cur nō ordo generationū p̃ p̃mogenitos du
ceretur: vt necesse in illis hoībus nō sit tā seram
credere puberratē: q̃. s. eadez ciuitas quā cayn
in noie. enoch filij sui cōdidit: lōge lateq̃ regna
re potuerit: ⁊ reges habere nō simul plures: sed
suis etatibus singulos: quos genuissent sibi suc
cessuros q̃cūq̃ regnassent. Horū regum p̃m⁹
esse potuit ipse cayn: secūdus eius filius enoch
cuius noie vbi regnaret cōdita est ciuitas: terti
us Irad quē genuit enoch: quart⁹ manibēl quē
genuit irad: quintus matufael quē genuit mani
el: qui est septim⁹ ab adam p̃ cayn. Non aut erat
cōsequens vt p̃mogeniti in regnū regnātibus
succederēt patrib⁹: s̃ quos regnādi meritū pro
pter virtutē t̃rene vtilez ciuitati: vel fors aliqua
reperiret: vel ille potissimū succederet patri bere
ditario quodā iure regnādi: quē p̃e ceteris filijs
dilexisset. Potuit aut viuente adhuc lamech at
q̃ regnāte fieri diluuiū: vt ipm cū alijs oib⁹ hoī
bus exceptis q̃ in arca fuerūt quē p̃deret iueni
ret. Neq̃. n. mirandū est: si varia quātītate nūe
rositatis annoz interposita: per tā longā etatez
ab adā vsq̃ ad diluuiū nō equalis numeri gene
rationes habuit vtraq̃ p̃genies: sed per cayn se
ptem: per seth aut decē: septimus est enim vt iā
dixi ab adam vsq̃ ad lamech: decimus noe. Et
ideo nō vnus filius lamech sicut in ceteris supe
rius: sed plures cōmemorati sunt: quia incertus
fuerat q̃s ei fuisset mortuo successurus: si regnā
di tempus inter ipsum et diluuiū remansisset.
Sed quo quomodo se habeat siue p̃ p̃mogeni
tos siue per reges ex cayn generationū b̃zdo be
currens: illud mihi nullo pacto pretereundū nū
tio videtur: q̃ cum lamech septimus ab adā fuisset
inuentus: tot eius annumerati sunt filij d̃ecē
vndenarius numer⁹ impleret: quo significatur
peccatum. Adduntur enī tres filij et vna filia.

Quintusdecimus

Uxores autem aliud possunt significare: nō hoc quod nunc cōmendandum videtur. Nunc enim de generationibus loquimur: ille vero unde sunt genite tacitū est. Quoniam ergo lex denario numero predicatur unde est memorabilis ille decalogus: profecto numerus vndenarius quoniam transgreditur denarium transgressionem legis ac per hoc peccatus significat. Hinc est quod in tabernaculo testimonij quod itinere populi dei velut templum ambulatorij vnde decim vela cōlicina fieri precepta sūt. In cilicio quippe recodatio est peccatorum: propter bedos ad sinistram futuros: quia cōfidentes in cilicio prosternimur tanquam dicentes quod in psalmo scriptum est: peccatum meū ante me est semper. Progenies ergo ex adam per cayn sceleratum vndenario numero finitur: quo peccatum significatur: et ipse numerus a femina claudis: a quo sexu initium factum est peccati per quod omnes morimur. Cōmissum est autem ut et voluptas carnis que spiritui resisteret sequeret. Nam et ipsa filia lamech noema voluptas interpretatur. Per seth autem ab adam usque ad noe denarius insinuat legitimus numerus. Cui tres noe adiuncti filii: vnde vno lapso duo benedicuntur a patre: ut remoto reprobo et probatis filiis ad numerum additis: etiam duodenarius numerus intimetur: quod in patriarcharum et in apostolorum numero insignis est: propter septenarij partes alteras per alteram multiplicatas. Nam ter quaterni vel quater terni ipsum faciunt. His ita se habentibus: video considerandum et cōmemorandum: ista vtriusque progenies que distinctis generatōibus duas insinuat ciuitates: vnam terrigenarum: alteram re-generatorum: quomodo postea sic cōmixta fuerit atque confusa: vniuersum genus humanum ex ceptis octo hominibus perire mereret diluuiō.

Qua ratione cōmemorato enoch: qui fuit filius cayn: totius generationis eius usque ad diluuium sit continuata narratio: commemorato autem enos qui fuit filius seth ad conditionis huius principium sit reditum. **Capitulum xxi.**

Primo autem intue dum est: quē admodum cum ex cayn generationes enumerantur: commemorato ante ceteros posteros eius illo in cuius nomine condita est ciuitas id est enoch: contexti sunt ceteri usque ad illius finem de quo locutus suus: donec illud genus atque illa vniuersa propago diluuii deleatur: cum vero filius seth vnus cōmemoratus fuisset enos: nō

dum usque ad diluuium additis ceteris: articulus quidam interponitur et dicitur: hic liber natiuitatis hominum qua die fecit deus adam ad imagine dei fecit illum: masculum et feminam fecit eos: et benedixit illos: et cognominauit nomē eorum adam: qua die fecit illos. Quod mihi videtur ad hoc interpositum: ut hinc rursus inciperet ab ipso adam: dinumeratio temporum: quam voluit facere qui hec scripsit in ciuitate terrena tanquam deus sic cōmemoraret ut nō cōputaret. Sed quare hic reditur ad istam recapitulationem: postea quod commemoratus est filius seth homo qui sperauit inuocare nomen domini dei nisi quod sic oportebat istas duas proponere ciuitates: vnam per homicidam usque ad homicidam. nam et lamech duabus vxoribus suis se peccasse homicidij cōfiteatur: alteras per eum qui sperauit inuocare nomē domini dei. Hoc est quippe ibi cōmūdo peregrinantis ciuitatis dei totum atque ad summum in hac mortalitate negotium: quod per vnum hominem que sane occisi resurrectione genuit: cōmendandum fuit. Homo quippe vnus totius supne ciuitatis est vnitas nodus quidem completa: sed premissa ista prophetica p̄figuratione complenda. Filius ergo cayn hoc est filius possessionis: cuius: nisi terrene ciuitatis habeat nomen: in ciuitate terrena que in eius nomine condita est. De his est enim de quibus cantatur in psalmo: inuocabūt nomina eorum in terris ipsorum propter quod sequitur eos quod in alio psalmo scriptum est: domine in ciuitate tua imagine eorum ad nihilum rediges. Filius autem seth: hoc est filius resurrectionis speret inuocare nomē domini dei. Nam quippe societatem hominum p̄figurat que dicit: ego autem sicut oliua fructifera in domo dei speravi in misericordia dei. Vanas autem glorias famosi in terra nominis nō requirat. Beat⁹ enim vir cuius est nomen domini spes eius et non repperit in vanitates et insanias falsas. Propositis itaque duabus ciuitatibus: vna in re huius seculi: altera in spe dei: tanquam ex communi que aperta est in adam ianua mortalitatis egressio: ut percurrant et discurrant ad discretos proprios et debitos fines: incipit dinumeratio temporum in qua et alie generationes adiunguntur: facta recapitulatio ex adam: ex cuius origine dānata veluti massa vna merite dānationis tradita fecit deus alia in contumeliam vasa ire: alia in honorem vasa misericordie: illis reddēs quod debet in pena: istis donās quod nō debetur in gratia: ut ex ipsa etiam cōparatione vasorum ire: superna ciuitas dis-

Liber

cat que peregrinatur in terris nō fidere libertate arbitrij sui: sed speret intuoare nomen domini dei: quoniam voluntas in natura que facta est bona abono deo: sed mutabilis ab imutabili: ex nihilo ab eo gēst: et a bono pōt declinare vt faciat malū: qđ sit libero arbitrio: et a malo vt faciat bonum: quod non sit sine diuino adiutorio.

De lapsu filiorum dei alienigenarum mulierū amore captorūz vnde omnes exceptis octo hominibus diluuiū perire meruerunt. Caplm. xxij.

Hoc itaq; libero voluntaris arbitrio: generandē hūana p̄grediente atq; crescente facta est p̄mixtio: et iniquitate participata quedā vtriusq; cōfussio ciuitatis: qđ malus a sexu femieo cām rursus inuenit nō quidez illo mō quo ab initio. Non enī cuiusq; etiā tūc fallacia seducte ille femine persuaserūt peccatūz viris: sed ab initio que prauis moribus fuerant in terrena ciuitate. i. in terrigenarū societate amate sunt a filiis dei ciuibz. i. peregrinātis in hoc seculo alterius ciuitatis propter pulchritudinē corporūz qđ bonum dei quidē donū est: sed p̄pte rea id largit̄ etiā malis: ne malum bonum videatur bonis. Deserto itaq; magno bono et bonorūz p̄prio: lapsus est factus ad bonū minimū nō bonis p̄prio: sed bonis malisq; cōmune: ac sic filij dei filiarū hominū amore sunt capti: atq; vt eis cōiugibus fruerentur in amorē societatis terrene deffluxerūt: deserta pietate in scā societate seruabāt. Sic enī corporis pulchritudo a deo qđē factū sed tpale carnale infimū bonus male amat postposito de et̄no: i. et̄no sēpiterno bono quēadmodū iustitia d̄serta et aurū amat ab avaris: nullo peccato auri sed hois. Ita se habet ois creatura. Cū enim bona sit: et bene potest amari et male: bene. s. ordine custodito: male autē ordine perturbato. Qđ in laude quidā creatoris breuiter versib⁹ dixit. Dec tua sūt: bona sūt: qz tu bonus ista creasti. Nihil n̄m ē in eis nisi qđ peccam⁹ amātes. Ordine neglecto p̄te qđ cōdit abs te. Creator autē si vaciter amet: hoc est si ipse nō aliud p̄ illo qđ nō ē ipse amet: male amari n̄ pōt. Nā et amor ipse ordiate amādus ē: quo bñ amatur qđ amādū ē: vt bene sit in nobis virtus qua viuūt bene. Unde mihi videt̄ qđ diffinitio breuis et vera virtus ordo ē amoris. Propter qđ in sancto cantico canticorūz cantat sponsa xpi ciuitas dei. Ordinate i me caritatē. Hui⁹ igit̄ caritatis hoc ē dilectiōis et amoris ordine pturbato deūz filij dei neglexerūt: et filias hoium dilexerūt qui

b⁹ duob⁹ nobis satis ciuitas vtracq; discernit. Neq; enī et illi nō erant filij hoium per naturā: sed aliud nomen habere ceperant per gratiam.

An credēdū sit āgelos substantie spiritali amore speciosarū mulierū captos earūde inisse coniugia ex quibus gigātes sunt creati. Cap. xxij.

Nā et eadē scriptura vbi dicti sūt dilexerūt se filias hoium filij dei: idē dicti sūt etiā angeli dei vnde illos mutant nō hoies fuisse sed angelos. Quā qōnē nos transeūtes cōmemoratā: in tertio huius op̄is libro reliqm⁹ insolūtā: vtrū possint angeli cū spūs sint corporaliter coire cūz feminis. Scriptū est enī. Qui facit angelos suos spūs. i. eos qui natura spiritali sunt: facit esse angelos suos: inuigēdo eis officiū nunciandi. Qui. n. grece dicit̄ angelus: quod nomē latina declinatione angelus p̄hibetur: latina lingua nūcius interpretatur. S; vtrū eorū corpora cōsequēter adiūxerit dicendo: et ministros suos ignem ardentes: ad qđ caritate tanq; igne spūali feruere debeant ministri ei⁹ ambigū ē. Apparuisse tñ hominibus angelos in talibus corporibus: vt non solū videri verum etiā tangi possēt: eadē verissima scriptura testatur. Et qm̄ creberima fama est multiq; se exptos vel ab eis q; expti essent: de quorū fide dubitandū nō est audisse cōfirmant: filuanos et faunos quos vulgo incubos vocant: ip̄os sepe extitisse mulieribus: et earū appetisse ac peregrisse cōcubitū: et quosdāz demōes quos dufios galli nūcupant. hanc assidue inuidiā et tētare et efficere plures talesq; asseuerant: vt hoc negare impudētie vident̄. Nō hinc aliquid audeo temere diffinire: vtrūz aliq; spūs elemento aereo corporati. nam hoc elemētū etiam cū agitur flabello: sensu corporis tactūz sentitur: possint etiā hanc pati libidinez: vt quomodo possunt sentientibus feminis miscētur. Dei tamen angelos sanctos nullo modo illo tempore sic labi potuisse crediderim: nec de his dixisse apostolum petrum. Si enim deus angelis peccantibus non pepercit sed carceribus caliginis inferi retrudens tradidit in iudicio puniēdos reseruari: sed potius de illis qui p̄mum apostatantes a deo cūz diabolo principe suo ceciderunt: qui p̄mum hominem per inuidiam serpentina fraude decepit. Angelos autem fuisse etiam dei homines nuncupatos: eadem scriptura sancta locupletissima testis est. Nam et de iohanne scriptum est. Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam: qui preparabit viam tuam. Et

Quintusdecimus

malachias propheta propria quadam idest pro
pria sibi impartita gratia dictus ē angelus. Verū
hoc mouet quosdam q̄ ex illis q̄ dicti sunt ange
li dei: et ex mulieribus quas amauerūt: nō qua
si boies generis nostri s; gigantes legim⁹ esse na
tos: q̄si vero corpora hominū modū nost̄r lōge
excedētia: q̄d etiā supra commemorauī: nō et iam
nris tēporib⁹ nata sint. Nōne ante paucos ānos
cū romāe vr̄bis q̄d a got̄ib⁹ factū ē p̄pinq̄ret
excidiū: rome fuit femia cū suo patre et sua ma
tre: q̄ corpore quodāmodo giganteo longē ce
teris p̄mineret: ad quez visēdā mirabilis fiebat
p̄p̄qua q̄ cursus. Et hoc erat maxime admi
rationi. q̄ ambo parētes eius nec saltē tā longi
boies erāt: quā longissimos videri cōsueuimus.
Potuerūt i ḡe gigantes nasci: et priusq̄ filij di
ḡ et angeli dei dicti sunt: filia b⁹ hominū hoc ē f3
boiem viuētū miscerēt: filij. s. seth filia b⁹ cayn.
Nā et canonica scriptura sic logitur: i quo libro
hec legim⁹: cui⁹ verba ista sunt. Et factū ē post
q̄ ceperūt boies multiplicari sup̄ terrā: et filie na
te sunt illis: videntes angeli dei filias boiūz qz
boni sunt: sūpserunt sibi vxores ex oibus quas
elegerāt. Et dixit dñs deus. Nō pmanebit sp̄s
meus in boib⁹ his i eternū: ppter qd caro sunt:
Erūt aut̄ dies eoz cētū viginti āni. Gigātes at
erant sup̄ terrā in dieb⁹ illis. Et post illud cū in
trarēt filij dei ad filias hominū et generarēt sibi
illi erant gigantes a seculo boies noiati. Hec li
bri verba diuina satis indicāt iāz illis dieb⁹ fuis
se gigantes sup̄ terrā: qm̄ filij dei acceperūt vxor
es filias hominūz. cū eas amarēt bonas. i. pul
chras. Cōsuetudo q̄ppe scripture huius ē etiāz
speciosos corpore bonos vocare. S; et postq̄
hoc factū est nati sūt gigātes. Sic enī ait gigan
tes aut̄ erant sup̄ terrāz in dieb⁹ illis. Et post il
lud: cū intrarēt filij dei ad filias hominū. Ergo et
ante i illis diebus et post illud. Qd̄ autē ait et ge
nerabāt sibi: satis ostēdit q̄ pri⁹ anteq̄ sic cade
rēt filij dei: deo generabāt nō sibi. i. nō dñante
sibi libidine coeūdi: s; seruiēte officio p̄pagādi
nō familiā fastus sui: s; ciues ciuitatis dei: qbus
inūciauerant tanq̄ angeli dei: vt ponerēt i dō
sp̄ez suaz: s; illos illi⁹ q̄ natus ē de seth filius resur
rectiōis: et sperauit iuocare nomen dñi dei in q̄
spe essent cū suis posteris coheredes eternoz
bonoz: et sub deo p̄re fr̄es filioz: Nō autē illos
ita fuisse angelos dei vt boies nō essēt sicut pu
tant quidā: s; boies p̄culdubio fuisse scriptura
ipsa sine vlla ambiguitate declarat. Cū enī pre

missus eēt q̄ vidētes angeli dei filias hominūz
qz bone sūt sūpserūt sibi vxores ex oibus quas
elegerāt: mox adiunctum est: et dixit dñs deus
non permanebit spiritus meus in hominibus
his in eternum: propter q̄ caro sunt. Spiritus
dei quippe fuerūt facti angeli dei et filij dei: s;
declinādo ad inferiora boies dicuntur nomine
nature nō gratie: dicūtur et caro deserto res spi
ritus: et deserēdo deserti. Et septuaginta q̄dez
in̄p̄retes: et angelos dei dixerūt istos et filios di
q̄d quidē etiā non habēt oēs codices: nā qdam
nisi filios dei nō habēt. Aquila aut̄ quem it̄p̄
tem iudei ceteris anteponunt non angelos dei
nec filios dei: s; filios deoz it̄p̄tatus ē. Utrū
q̄ aut̄ v̄z est. Nā et filij dei erāt sub quo patre
suo pat̄rū etiā fr̄es erant filij deoz: qm̄ a dijs
geniti erāt: cū qbus etiā ipsi dij erant: iuxta illd
psalmi. Ego dixi dijs estis et filij excelsi oēs. Me
rito enī credunt septuaginta in̄p̄retes accepisse
p̄phetici⁹ sp̄m: vt si qd̄ eius auctoritate muta
rēt: atq̄ aliter q̄ erat qd̄ it̄p̄tabāt dicerēt ne
q̄ hoc diuinitus esse dictū dubitaret. Quāuis
hoc i bebreo esse phibeat. ambigunt: vt filij dei
et filij deoz posset it̄p̄rari. Omittam⁹ igitur
earū scripturarū fabulas q̄ apocryphe nuncu
pant: eo q̄ eaz occulta orōgo n̄ claruit partib⁹:
a qbus v̄sq̄ ad nos auctoritas veraciū scriptu
rarum certissima et notissima successione perue
nit. In his autem apocryphis et si inueniuntur ali
qua veritas: tamen ppter multa falsa nulla est
canonica auctoritas. Scripsisse quidem nōnul
la diuina enoch illum septimūz ab adam nega
re non possumus: cum hoc in epistola canonica
iudas apostolus dicat. Sed non frustra nō sūt
in eo canone scripturarū: qui seruabatur in tē
plo bebrei populi succedentiū diligentia sacer
dotū. Cur autem hoc: nisi quia ob antiquitatē
suspecte fidei indicata sunt: nec vtrūz hec eēt
que illi scripsisset poterat inueniri: non talibus
proferentibus que a per seriez successionis re
periuntur rite seruasse. Unde illa que sub eius
nomine proferuntur: etiāz continet istas de gi
gantibus fabulas: q̄ non habuerunt homines
patres: recte a prudentibus iudicantur non ip̄s
us esse credenda: sicut multa sub nominibus et
aliorum prophetarum: et recentiora sub nomi
nibus apostolorum ab hereticis proferuntur:
que omnia sub nomine apocryphorum ab au
ctozitate canonica diligēti examinatione remo
ta sunt. Igitur secundūz scripturas canonicas

Liber

bebeas atq; xpianas: multos gigātes ante di-
luuiū fuisse dubiū nō ē: r̄ hos fuisse ciues ter-
rigenē societatis boiūz: dei aut̄ filios q̄m car-
nez de seth ppagati sunt: in hac societatez de-
serta iustitia declinasse. Nec mirādum ē q̄ eti-
am de ipsīs gigantes nasci potuerūt. Neq; nō
oēs gigātes fuerunt: s; magis multi vtiq; tūc
fuerūt: q̄ post diluuij tēporibus ceteris. Quos
p̄pterea creare placuit creatori: vt hic etiam
ostēderet nō soluz pulchritudines: verū etiam
magnitudines r̄ fortitudines corpōz nō magni-
pendendas esse sapiētī: q̄ spiritalibus atq; im-
mortalib; lōge meliorib; atq; firmitioribus: r̄ bo-
noz p̄p̄iis: nō bonoz malozq; communibus
beatificat bonis. Quam rem alius p̄pheta cō-
mendans ait. Ibi fuerūt gigātes illi noiati: qui
ab initio fuerūt staturōsi: sciētes p̄liuz. Nō hos
elegit dñs: nec vias sciētie dedit illis: sed iterie-
rūt qz nō habuerūt sciētiā: p̄ierūt p̄p̄t icōsideratiā.
¶ Quomodo intelligendum sit: q̄ diis qui dilu-
uio perdendi erant dominus dixerit: erunt di-
es eorum cētū viginti anni. Caplm. xxiiij

Quod aut̄ dixit deus: erūt dies illoz cē-
tum viginti anni: nō sic accipiendū ē: q̄ si
p̄nunciatum sit post hec boies cētū vi-
ginti annos vinēdi nō trāsgredi: cū r̄ post dilu-
uiū etiā quingētos excessisse inueniamus. Sed
intelligēdūz est hoc deū dixisse: cū circa finem
quingētorū annōz eēt noe. i. quadrigētos octo-
ginta vite ānos ageret: quos more suo scripu-
ra quingētos vocat: noie toti⁹ maximaz partem
plerūq; significās: sexcentesimo qppe anno vi-
te noe: secūdo mēse factū ē diluuiū. Ac sic cen-
tum viginti anni p̄dicti sunt futuri vite hominūz
p̄rituroz q̄b; transactis diluuiū delerēt. Nec
frustra credit̄ sic factū esse diluuiū: iāz nō in-
uent⁹ in terra q̄ nō erant digni tali morte defū-
gi: quā ī impios vindicatum est: nō q̄ hic quicq;
bonis quādoq; morituris tale genus mortis fa-
ciat aliqd q̄ eis possit obesse post mortēz. Ue-
rū tamē nullus eoz a diluuiō mortuus ē: quos
de semine seth ppagatos facta scriptura com-
memorat. Sic aut̄ diuinit⁹ diluuij causa nārāt
Uidēs inqt dñs de⁹ qz multiplicatae sunt mali-
tie hominūz sup̄ terraz: r̄ q̄ vnusq; cogitat in
corde suo diligēter maligna sup̄ oēs dies: cogi-
tauit qz fecit hominē sup̄ terraz: et recogitauit
r̄ dixit deus. Delebo hominē quem feci a facie
terre: ab hoie vsq; ad pecus: r̄ a reptilibus vsq;
ad volatilia celi qz irat⁹ suz qm̄ feci eos.

De ira dei que icommutabilē trāquillitatez
nulla inflammatione pturbat. Capitulū. xxv.

Ira dei non perturbatio animi eius est
sed iudiciū quo irrogat̄ pena peccato.
Cogitatio vero eius r̄ recogitatio: mu-
tandarū r̄p̄ est imutabilis ratio. Neq; nō. sicut
boiem ita deuz cuiusq; facti sui penitet: cuius ē
de oibus oīno reb; taz fixa sēreētia q̄ certa p̄sci-
entia. S; si non v̄tat scriptura talibus verbis:
nō se quodāmodo familiari⁹ insinuat omni ge-
nere boiūz q̄b; vult esse cōsultū: vt r̄ t̄reat sup̄ i-
entes: r̄ exerceat q̄rentes: r̄ excitet negligētes
r̄ alat itelligētes. Qd̄ nō faceret. si nō se p̄p̄t iclia-
ret r̄ qdāmō descēderet ad iacētes. Qd̄ aut̄ et
amiteriū oīum aīalium terrēnoz volatiliūq;
denunciat magnitudinem future cladis effat̄:
non animantibus rationis expertibus tāquaz
r̄ ipsa peccauerint minatur exitium.

¶ Qd̄ arca quaz noe iussus est facere in oibus
xp̄m ecclesiāq; significet. Caplm. xxvi.

Amy vero q̄ noe boi iusto r̄ sicut de illo
scriptura veridica loquitur i sua genera-
tione p̄fecto: nō vtiq; sicut p̄ficiēdi sūt
ciues ciuitatis dei i illa immortalitate q̄ equabū-
tur angelis dei: sed sicut eē possūt in hac pegri-
natiōe p̄fecti: ipe rat̄ dō vt arcā faciat: qua cūz
suis. i. vxore filijs nurib; r̄ cū aīalibus q̄ ad illū
ex dei p̄cepto i arcāz igressa sūt liberaret a va-
stitate diluuij: p̄culdubio figura est pegrinātiōis
i hoc seculo ciuitatis dei: hoc ē eccl̄ie q̄ sit salua
p̄lignū i quo pēpedit mediator dei r̄ hominū
bō xp̄s iesus. Nam r̄ mēsure ipse lōgitudinis r̄
latitudinis r̄ altitudinis ei⁹ significant corp⁹ bu-
manū i cuius veritate ad boies p̄nūciat⁹ ē ven-
tur⁹: r̄ venit. Humani qppe corpōis lōgitudō
a v̄tice vsq; ad v̄stigia sexies tantū bz q̄ latitu-
dō q̄ ē ab vno latere vsq; ad alter⁹ lat⁹ r̄ decies
tātū q̄ altitudo: cui⁹ altitudinis mēsurā ē i late-
re r̄ dorso vsq; ad v̄trē velut si iacētē hominē
mediaris supinū seu p̄nuz: sexties tātū lōgus ē
a capite vsq; ad pedes: q̄ lat⁹ a dextera in sinu-
strā: vel a sinistra i dexterā: r̄ decies q̄ altus a
terra. Unde facta est arca trecetoz i lōgitudie
cubitōz: r̄ gn̄q; gita i latitudine: r̄ trigita i altitu-
dine. Et q̄ ostius in latere accepit: p̄fecto illud
est vulnus qm̄ latius crucifixi lancea perforatū
¶ Hac qppe ad illū ventientes igrediuntur: quia
inde sacramenta manarunt quibus credentes
iniciantur. Et q̄ de lignis quadratis fieri iube-
tur: vndiq; stabiliē vitam sanctorum significat.

Sextusdecimus

Quacūq; n. verteris quadratū stabit. Et cetera que in eiusdē arce cōstructione dicūtur ecclesiasticarū signa sūt rerū. Sed eā nūc prosequi longū ē: et hoc iā fecimus in opere quod aduersus faustū manicēū scripsimus negātē i libris bebr̄oz aliquid de christo prophetatū. Et firigēdē pōt: vt z nobis quispiam: z alius alio exponat hec aptius: oū tamē ea que dicuntur ad hāc de qua loquimur dei ciuitatē i hoc seculo maligno tāq; in diluuiū peregrinatē oīno referātur sī ab eius sensu q̄ista cōscripsit: non vult lōge aberrare q̄xponit. Exēpli gratia: velut si quispiā qd hic scriptū ē arce i ferioza bicamerata z tricamerata facies ea: non q̄ ego in illo opere dixi veliti. elligiq; ex omnib; gentib; ecclesia congregat bicameratam dictam propter duo genera hominū circūcisionē. s. z preputiū: quos ap̄ls z alio mō dicit iudeos z grecos: tricameratā hō eo q̄ oēs gentes de tribus filiis noe post diluuiū reparate sūt: sed aliud dicit aliqd quod a fidei regula nō sit alienū. Nā qm̄ nō solū in i feriozib; māfiones habere arcā voluit: verū ēt i superioribus: z hec dixit bicamerata: z in superiorib; supetiozū: z hec appellauit tricamerata: vt ab imo sursum versus terra cōsurgeret habitatio: possunt hic intelligi z illa tria q̄ cōmēdat apostolus: fides: spes: caritas: possunt ēt multo cōueniētē tres ille vbertates euāgelice: tricena: sexagena: centena: vt in i fimo habitet pudicitia cōiugalīs: supra vidualis: atq; hac superior viginalis: z si qd melius secūdū fidē ciuitatis huius intelligi z dici pōt. Hoc ēt de ceteris q̄ hic exponēda sūt dixerim qz z si nō vno differūt modo ad vñā tamē catholice fidei cōcordiā reuocāda sūt.

De arca atq; diluuiū nec illis ē cōsentiēdū: q̄ solā hīstoriā recipiūt sine allegorica si gnificatiōe: nec illis qui solas figuras defendūt: repudiata hīstorica veritate. Capitulū. xxvij

Quā tamē q̄s putare debet: aut frustra hec ē cōscripta: aut tātūmodo rerū gestarū veritatē sine vllis allegoriciis significatiōib; hic ē querēda: aut econtrario hec oīno gesta nō ē: sed solas ē verborū figuras: aut quicquid illud ē nequaquā ad prophetiā ecclesie pertinere: Quis. n. nisi mente peruersus inaniter scriptos ē contendat libros p̄ ānoꝝ milia tāta religione z tā ordinare successiōis obseruatiā custoditos: aut solas res gestas illic inuēdas: vbi certe vt alia omittam

si numerositas aialū cogebat arce tantā fieri magnitudinē: imūda bina z mūda septēa intro mitri animalia: quid cogebat cū equali numero possent vtracq; seruari? Aut hō deus q̄ propter reparādū gen^o seruanda precepit: eo mō illa quo instituerat restituere nō valebat? Quā hō nō ēē gesta: sed solas rerū significādarū figuras ēē contēdūt: primū opinātur tā magnū fieri nō potuisse diluuiū vt altissimos montes quindecim cubitis aqua crescēdo trāscēderet: ppter olympi verticē mōtis supra quā perhibetur nubes nō posse cōscēdere: q̄ tā sublimis q̄ celū sit: vt n̄ ibi sit aer iste crassior vbi v̄tī nebulę imbrēsq; gignunt: nec attēdūt omniū elementoz crassissimā terrā ibi ēē potuisse. An forte negant ēē terrā verticē mōtis. Cur igit vscq; ad illa celi spacia terris exaltari licuisset: z aquis exaltari nō licuisse cōtēdūt: cū isti mēsores z pēsores elementoz aquas terris per bibeant superiores atq; leuiiores? Quid itaq; rationis afferunt q̄re terra grauior z i ferioꝝ locū celi transglorios inuaserit p volumina tot ānoꝝ z aqua leuior ac supioꝝ pmissa nō sit hoc facere salte ad tēpus exiguū? Dicūt etiā non potuisse capere arce illius quātitatē animalū genera tā mltā in vtroq; sexu: bina de imūdis: septena de mūdis: q̄ mihi videtur nō cōputare nisi trecēta cubita lōgitudinis: z latitudinis quinquaginta: triginta altitudinis: nec cogitare aliud tū ē i superiorib; itēq; aliud tū in superiorib; superiorū: ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nō gēta plōgū: centūquingenta per latū: nonaginta per altum. Si aut cōgitem^o qd origenes nō in elegāter astruxit: moysen. s. hominē dei eruditū sicut scriptū ē omni sapiētia ēgyptioꝝ: q̄ geometricā dilexerūt: geometrica cubita significare potuisse: vbi vñū quātū sex nostra valere asseuerāt: quis nō videat quātū rez capere potuit illa magnitudo? Nā illud qd disputāt tāte magnitudinis arcā nō potuisse cōpingi: in epi fime calūniā ē: eū sciāt imēsas vrbes fuisse constructas: nec attēdūt cētū ānos quib; arca illa ē fabricata. Nisi forte lapis lapidi adherere potest sola calce cōiūct^o: vt murus p tot milia circūagat: z lignus ligno per suscudines epyros clauos gutē bituminis nō pōt adherere: vt fabricaret arca nō curuis sed rectis lineis longelateq; porrecta: quam nullus i mare mittit conat^o hominū s̄ leuet vnda cū venerit naturalī ordine pōderū magisq; diuina puidētia q̄ bu-

Liber

mana prudētia natantē gubernet ne incurrat
vbiq; naufragium. Quod autē scrupulosissi-
me queri solet de minutissimis bestiolis: nō so-
lū quales sunt mures et stelliones: verū etiam
q̄les locuste: scarabei: musce deniq; et pulices
vtrū nō amplioris numeri in arca illa fuerit q̄
qui ē diffinit: cū hoc iperaret deus: prius ad-
monēdi sūt quos hec mouēt: si c accipiendū esse
qđ dictū ē qđ reptāt sup̄ terrā: vt necesse nō fue-
rit conseruari in arca qđ possunt i aquis viuere
nō solū merfa sicut pisces: verū sup̄natātia si-
cut multe alites. Deinde cū dicat masculus et fe-
mina erūt: p̄fecto itelligit ad reparādū genus
dici. Ac p̄ hoc nec illa necesse fuerat ibi eē: que
possunt sine cōcubitu de quibuscq; reb⁹ vel re-
rū corruptionib⁹ nasci: v̄l si fuerūt sicut i domi-
b⁹ eē cōsueuerūt: sine v̄llo numero diffinito eē
potuisse. Aut si mysteriū sacratissimū qđ age-
batur: et tante rei figura ē in x̄itate factialiter
nō posset impleri: nisi vt oīa ibi certo illo numero
eēnt que viuere i aquis natura p̄hibente non
possent: nō fuit ista cura illius hominis vel illo-
rū hominū: sed diuina. Nō. n. ea noe capta itro-
mittebat: sed veniētā et intrantia permittebat.
Ad hoc. n. valet qđ dictū ē: intrabūt ad te: nō. s.
bois actu s; dei nutu: ita sane vt nō illic fuisse
credēda sint qđ sexu carēt. P̄scriptū ē. n. atq;
diffinitū: masculus et femina erūt. Alia sūt qđ
pe qđ de qbusq; reb⁹ sine cōcubitu ita nascūtur:
vt postea cūbāt et generent: sicut musce. Alia
qđ in qbus n̄b̄l sit maris et femine sicut apes.
Ea porro qđ sic h̄nt sexū: vt nō habeāt fetū sicut
mulī et mule: mix si ibi fuerūt: ac nō poti⁹ parē-
tes eorū ibi fuisse suffecerit: eqnū videlicet atq;
asininū gen⁹: et si qua alia sūt qđ cōmixtiōe diuer-
si generis gen⁹ aliqđ gignūt. S; et si hoc ad my-
steriū p̄tinebat: ibi erāt: bz. n. et hoc gen⁹ mascu-
lū et feminā. Sole t̄t mouere nōnullos: gene-
ra eorū qđ illic habere poterāt aīalia que non
nisi carne vesci putātur: vtrū p̄ter numeros
ibi fuerit sine trāsgressiōe mādāt: qđ alioz aīen-
dorū necessitas illic coegisset icludi. An vero
qđ poti⁹ ē credēdū p̄ter carnes aliqua alimēta
eē potuerūt: que omnib⁹ cōuenirēt. Nouimus
enim qđ multa aīalia quib⁹ caro cibus ē frugi-
bus pomisq; vescātur et maxime fico atq; ca-
staneis. Quid ergo mix si vir ille sapiēs et iust⁹
et diuin⁹ admonit⁹ quid cuiq; cōgrueret: sine
carnib⁹ aptā cuiq; generi alimōiā preparauit
et cōdidit: Quid ē autē quo vesci nō cogeret fa-

mes? Aut qđ nō suauē aut salubre facere pos-
set de⁹: qđ ē vt sine cibo viuerēt diuina facilita-
te donaret: nisi vt pascerētur et hoc implende
figure tāti mysterij cōueniret. Nō autē ad p̄fess-
gnādā ecclesiā pertinere tā multiplicata rez
signa gestarū: nisi fuerit cōrētiosus nemo per-
mittit opinari. Jā. n. gentes ita ecclesiā reple-
uerūt: mūdīq; et imūdī donec certū pueniat ad
finē: ita eius vnitatis quadā cōpagine cōtinen-
tur: vt ex hoc vno manifestissimō: et de ceteris
que obcuri⁹ aliquāto dicta sūt et difficili⁹ agno-
sci queunt dubitari fas nō sit. Que cū ita sint:
sic nec inaniter ista eē cōscripta putare quis qđ
vel durus audebit: nec n̄b̄l significare cū ge-
sta sint: nec sola dicta eē significatiua nō facta:
nec aliena eē ab ecclesia significāda probabili-
ter dici potest: s; magis credēdū ē et sapienter
eē memorie lītterisq; mādātā: et gesta eē et signi-
ficare aliqđ: et ipsū aliqđ ad p̄figurādā ecclesiā
am pertinere. Jā v̄lq; ad hūc articulū pductus
liber iste claudēdus ē: vt ambarū ciuitatū cur-
sus terrene. s. et secūdū hominē vinētis: et cele-
stis secūdū deū post diluuiū et deinceps in reb⁹
consequētibus requiraf.

Aurelij augustini de ciuitate di. Liber. xvi.
An post diluuiū a noe v̄lq; ad abraam ali-
que familie secundum deum viuentium repe-
riantur.

Capitulum primum.

Post diluuiū pro-
curantis scē vestigia ciuitatis v̄lq;
cōtinuata sint: an intercurrentibus
ipietatis iterrupta tēporibus ita vt
nullus hominū veri vnus dei cultor existeret:
ad liquidum scripturis loquentibus inuenire
difficile est: propterea quia in canonicis libris
post noe qui cum coniuge ac tribus filiis totidē
qđ nuribus suis: meruit per arcam a vastatio-
ne diluuij liberari: nō inuenimus v̄lq; ad abra-
am cuiusquam pietati euidenti diuino eloquio
predicatum: nisi qđ noe duos filios suos Sem
et Japhet prophetica benedictione cōmmen-
dat: intuens et p̄uidens quod longe fuerat
post futurum. Unde factum est etiam illud vt
filium suum medium hoc est primogenito mi-
nozem vltimogē maiorem: qui peccauerat ipa-
trem: non in ipso sed in filio eius suo nepote ma-
lediceret his verbis. Maledictus Chanaan
puer famulus erit fratribus suis. Chanaan
porro natus fuerat ex Cham qui patris dor-

Sextusdecimus

mentis nec texerat: sed potius prodiderat nuditate. Un̄ et secutus aduiguit benedictione duorum maximorum et minimorum filiorum: dicens. Benedictus dominus deus semper: et erit chanaan puer illius: lenificet deus iaphet et habitet in domibus semper: sicut ipsa eius de noe et vinee plantatio: et ex eius fructu iebriatio: et dormientis nudatio: et que ibi cetera facta atque conscripta sunt: prophetici sunt grauidata sensibus et velata regiminibus.

¶ Quid in filiis noe prophetice fuerit presignificatum.

Ed nunc rex effectu iam in posteris descendo: quod opera fuerant satis apta sunt. Quis enim hoc diligenter et intelligenter aduertens non agnoscit in christo semper quippe de cuius semine natus est christus: interpretatur notatus. Quid autem notatus christus: cuius nomen ubique iam flagrat: ita ut in canticis canticorum etiam ipsa precipiente prophetia vngueto appareat effuso: cuius domibus. i. ecclesiis bitat gentium latitudo. Nam iaphet latitudo interpretatur. Cham porro quod interpretatur callidus: medius noe filius tamquam se ab ytroque discernens: iter ytriusque remanens: nec in primitiis israelitarum nec in plenitudine gentium: quod si significat nisi hereticorum genus callidum non spiritus sapientie sed spiritus versipellis astutie: quo solent heretici operum feruere precordia et pacem turbare scorum. Sed nec in vsum cedunt perficiuntur iuxta illud apostoli. Oportet hereses esse ut probati manifesti fiant vobis. Un̄ etiam scriptum est: filius eruditus sapiens: ritus prudens autem ministro viret. Multa quippe ad idem catholicam pertinencia: cum hereticorum callida inperitudine eragitant ut aduersus eos defendi possint et considerant diligenter: et intelliguntur clari: in istis predicantur: et ab aduersario mora consilio discendi existit occasio. Quamuis non solum qui sunt apostissime separati: verum omnes qui in christiano vocabulo gloriantur: et perinde viuunt: non absurde possunt videri medio noe filio figurati: passionem quippe christi quam illius hominis nuditate significata est: et annunciat presignificatio: et male agendo exbonorant. De talibus ergo dictum est. Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Iohannem filio suo maledictus est: tanquam in fructu suo in opere suo. Unde uenienter et ipse filius eius chanaan interpretatur motus eorum. Quod aliud quod est quod pus eorum: semper vero et iaphet tanquam circuncisio proputium vel sicut alio modo eos appellat apostolus dei et greci: sed vocati et iustificati: cognita quomodo nuditate patris: qua significabat passio aluatoris: sumentes vestimentum posuerunt supra orsa sua: et trauerunt auersi: et operuerunt nudi-

tate patris sui: nec viderunt quod reuerendo texerunt. Quodam enim modo in passione christi et quod pro nobis factum est honoramus: et iudeorum facinus auersamur. Vestimentum significat sacramentum dorsum memoriam preteritorum: quod passionem christi eo scilicet iam tempore quo habitat iaphet in domibus semper: et malus frater in medio eorum transacta celebrat ecclesia: non adhuc prospectat futuram. Sed malus frater in filio suo. i. in opere suo: puer id est seruus est fratrum bonorum: cum ad exercitationem patientie vel ad perfectum sapientie scienter virtutis malis bonis. Sunt enim teste apostolo qui christus annunciat non caste: sed siue occasione inquit siue veritate christus annuncietur: in hoc gaudeo: sed et gaudebo. Ipse quippe plantauit vineam: de qua dicit propheta. Vineam domini sabaoth domus israel est. Et bibit de uino eius: siue ille calix hic intelligatur de quo dicit. Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum: et pater si fieri potest transeat a me calix iste: quo suam sine dubio significat passionem siue quia vinum fructus est vinee: hoc potius si significatum est: quod ex ipsa vinea hoc est ex genere israelitarum carnem pro nobis et sanguinem ut pati posset assumpsit: et iebriatus est id est passus est: et nudatus est. Ibi namque nudata est. i. apparuit eius infirmitas: de qua dicit apostolus. Et si crucifixus est ex infirmitate. Unde item dicit. Infirmitas dei fortius est hominibus: et stultum dei sapientius est hominibus. Quod verum dictum esset: et nudatus est: addidit scriptura in domo sua: eleganter ostendit: quod a sue carnis gente et deo effusis sanguis sui ubique iudeis fuerat crucem mortemque passurus. Hanc passionem christi foris in sono tantum vocis reprobi annunciant. non eum quod annunciant intelligunt: probi autem in interiori homine habent etiam grande mysterium: atque honorant intus in corde infirmum et stultum dei: quia fortius est et sapientius hominibus. Huius rei figura est. quod Cham exiens hoc nunciauit foris. Semper vero et iaphet ut hoc velarent: hoc est honorarent ingressi sunt: hoc est iterum id egerunt. Nec scriptura secreta diuine idagamus ut possumus: alius alio magis minusve congruenter: verum tamen fideliter certum tenentes non ea sine aliqua figuratioe futurorum gesta atque conscripta: neque nisi ad christum et eius ecclesiam: que ciuitas dei est referenda: cuius ab initio generis humani non defuit predictio quam per omnia videamus impleri: benedictis igitur vobis filiis Noe atque vno in medio

Liber

eorum maledicto: de cepse usque ad abraam de iusto
 r. aliquorum qui pie dei colerent commemoratio
 filiorum est pannos amplius quam mille. Nec eos de
 fuisse credideris sed si oes commemorarentur ni
 mio longum fieret: et esset hec magis historica dili
 gentia quam prophetica providentia. Illa itaque exeg
 tur litterarum sacrarum scriptorum istarum vel potius per
 eum dei spiritus: quibus non solum narratur preter
 ita: verum etiam preiudicatur futura: que in perti
 net ad civitatem dei quia et de hominibus qui non sunt
 ciues eius quicquid hic dicitur ad hoc dicitur ut
 illa ex comparatione contraria vel proficiat vel emi
 neat. Non sane omnia que gesta narrant aliquid etiam
 significare putanda sunt sed propter illa que ali
 quid significant etiam ea que nihil significant atten
 duntur. Solum eis vomere terra proficinditur: sed
 ut hoc fieri possit etiam cetera aratri membra sunt
 necessaria. Et soli nervi cithara atque buis mo
 di vasis musicis aptantur ad cantus: sed ut aptari
 possint istis et cetera in copaginibus organorum: que
 non percutiuntur a canentibus: sed ea que percussa re
 sonantibus innectantur. Ita in prophetica historia dicitur
 et aliqua que nihil significant sed quibus adhereat
 que significant: et quodammodo religuntur.

De generationibus trium filiorum noe. Cap. iij.

Generationes ergo filiorum noe deiceps
 incedunt: et quod de his dicens videtur atte
 xendum est huic operi: quo civitatis veteris
 usque terrene scilicet et celestis per tempora percur
 sus ostenditur. Leptis sunt autem commemoraria mini
 mo filio qui vocatus est iaphet: cuius filij octo
 nominati sunt: nepotes autem septem de duobus filiis
 eius tres ex uno: quatuor ex altero. Fuit itaque
 oes quidecim. Filij autem chani hoc est medij filij noe
 quatuor: et nepotes quique ex uno eius filio: pne
 potes duo ex nepote uno: fit eorum summa undecim.
 Quibus enumeratis redit tanquam ad caput: et di
 citur. Chus autem genuit nembroth: hic cepit esse gi
 gas super terram. Hic erat gigas venator contra dominum
 deum. Propter hoc dicitur sicut nembroth gigas
 venator contra dominum. Et factum est initium regni eius ba
 bylon: orogabachad et chalane in terra sennaar.
 De terra illa exiit assur: et edificavit ninive et io
 both civitates: et caletb et dasem iter medij nini
 ves et calet: hec civitas magna. Ille porro chus
 pater gigantis nembroth: primus nominatus est in filiis
 cham: cuius quinque filij iam fuerant computati et ne
 potes duo. Sed istum gigantem aut post nepotes
 suos natos genuit: aut quod est credibilius scorsum
 de illo propter eius eminentiam scriptura locuta est:

quoniam et quidem regnum eius commemoratum est: cu
 ius initium erat illa nobilissima babylon civitas: et
 que iuxta commemorate sunt siue civitates si
 ue regiones. Quod vero dictum est de terra illa
 id est de terra sennaar que pertinebat ad regnum
 nembroth: exisse assur et edificasse ninive et alias
 quas contexit civitates: longe postea factum est:
 quod ex hac occasione perstrinxit: propter nobili
 tatem regni assyriorum: quod mirabiliter dilatavit
 ninus beli filius conditor ninives civitatis ma
 gne cuius civitatis nomen ex illius nomine de
 rivatum est: ut a nino ninive vocaretur. Assur autem
 unde assyrii non fuit in filiis cham: medij filij noe
 sed in filiis sem reperitur: qui fuit noe maximus
 filius. Unde apparet de progenie sem exortos
 fuisse qui postea regnum gigantis illius obtine
 rent: et inde procederent atque alias conderent ci
 vitates quare prima est a nino appellata ninive
 Hinc reditur ad alium filium cham qui vocabatur
 mesem: et commemorantur quos genuit non tam
 quam singuli homines: sed nationes septem. Et de sexta
 velut de sexto filio ges commemoratur exisse:
 que appellatur philistinum: unde fuit octo. Inde
 iteque ad chanaan reditur in quo medius noe filius
 maledictus est cham: et quos genuit undecim no
 minatur. Deinde usque ad quos fines pervenerit
 commemoratis quibusdam civitatibus dicitur. Ac
 per hoc filijs nepotibus computatis de progenie
 cham: triginta unus geniti referuntur: restat co
 mmemorare filios sem maximi filii noe. Ad eum
 quippe gradatim generationum istarum pervenit a mi
 nimo exorta narratio. Sed vni incipit commemo
 ri filij sem: bene quidem obsecratis: quod expositio
 illustrandum est: quare multum ad rem pertinet quam regimus
 Sic eis legitur. Et sem natus est: etiam ipsi patrum omnium
 filiorum beber fratri iaphet maiori. Ordo verborum
 est. Et sem natus est beber: quod sem pater est omnis filio
 rum suorum. Sem ergo patriarcha intelligi voluit omnis
 quod de stirpe eius exorti sunt: quos commemoratur
 est: siue sint filij siue sint nepotes et nepotes: et
 deiceps inde exorti. Non sane istum beber genuit ses
 s ab illo genitus in progenitorum serie repit: Sem ap
 pe in alios filios genuit arfaxat Arfaxat genuit cay
 nam. Caynam genuit sala. Sala genuit beber. Non
 itaque frustra ipse primus nominatus in progenie veniente de
 sem: et plat est etiam filijs cum sit genitus nepos: nisi quod
 vix est quod tradit ex illo bebreos esse cognomina
 tos: tanquam bebreos: cum et alia possit esse opinio: ut
 ex abraam tanquam abraei dicti esse videantur. Sed nimirum
 hoc verum est quod ex beber bebrei appellati sunt

Sextusdecimus

ac deinde vna detracta littera hebrei: quas lin-
guā solus israel populus potuit obtinere: in q̄
dei ciuitas et i sanctis pegrinata ē: et in oibus sa-
cramēto adūbrata. Igit̄ filij sez pus sex noian-
tur: deinde ex vno eorū nati sūt quatuor nepo-
tes ei: itemq; alter filioz sez genuit eius nepo-
tes: Atq; ex illo itidē p̄nepos natus ē atq; inde
abnepos q̄ est heber. Genuit autē heber duos
filios: quoz vnū apoellauit pbalech: qd̄ inter p̄-
tatur diuidēs. Deinde scriptura subiūgēs ratio-
nēq; huius noīe reddēs: qz i dieb' ingt eius di-
uisa est terra. Hoc at̄ qd̄ sit post apparebit. Alii
us vero q̄ natus ē ex heber genuit duodeci fili-
os: ac p̄ hoc fiunt oēs p̄geniti de sem' vigin' et se-
ptē. In sūma igit̄ oēs p̄ogeniti de tribus filiis
noe. i. gndeciz de iaphet: et trigintaun' de cham:
vigin' septē de sez: sūt septuagita et tres. Deinde
seq̄ scriptura dicens. Hi filij sem' i tribub' suis
fm linguas suas: i regionibus suis et in gētib' suis.
Itēq; de oib' he ingt tribus filioz noe f3 ge-
neratiōes eoz: Ab his dispse sūt insule gētium
sup terrā post diluuiū. Unde colligit̄ septuagi-
ta tres vel poti' qd̄ postea demōstrabit̄ septua-
gita duas gētes tūc fuisse: nō boīes. nā et prius
cū fuissent cōmemorati filij iaphet: ita cōclusus
est: ex his segregate sunt insule gētium i terra sua:
vnusq; fm linguā suā i tribub' suis et i gētibus
suis. Itē vero i filiis cham quodaz loco aptius
gētes cōmemorate sūt: sicut supius oīdi. Des-
craem genuit eos q̄ dicūt ludin: et eodē modo ce-
tere vsq; ad septē gētes. Et enumeratis oibus
postea cōcludēs bi filij cham igit̄ i tribub' suis f3
linguas suas: in regionibus suis et i gentibus suis.
Propterea ergo multoz filij nō sūt cōmemora-
ti: qz i gentib' alijs nascēdo accesserūt: ipse autē
gētes facere nequerūt. Nā que alia cā extitit:
vt cū filij iaphet octo enumerent̄: ex duob' eo-
rū tm̄ filij nati cōmemorātur: et cū filij cham qua-
tuor noientur: ex trib' tm̄ nati sunt adijciunt̄
cū filij sem' nominēt̄ sex: duoz tm̄ posteritas at-
terit̄. Nunq̄ ceteri sine filiis remāserūt? Ab-
sit hoc credere: S3 gētes ppter quas cōmemo-
rari digni essent nō vtiq; fecerūt: quia sicut na-
scebantur alijs gentibus addebantur.

De diuersitate linguarum principioq; baby-
lonis.

Capitulum. iiii.

Um ergo i suis liguis iste gētes fuisse
referantur: redit tm̄ ad illud tps narra-
tio qm̄ vna lingua oīz fuit: et ide iam ex-
ponit qd̄ acciderit vt linguaz diuersitas nascere

tur. Et erat ingt oīs terra labiū vnū: et vox vna
oibus. Et factū ē cū mouerent̄ ipsi ab oriente:
inuenerūt capuz i terra sēnaar: et habitauerunt
ibi. Et dixit homo primo suo: venite faciamus
lateres et coqm' eos igni. Et facti sunt illis late-
res i lapidē et bitumen erat illis lutum. Et dix-
rūt. Vēite edificem' nobis merip̄sis ciuitatē et tur-
riz: cuius caput eat vsq; ad celū: et faciamus no-
bis nomē anteq; dispgamur i faciem oīs terre.
Et descēdit dñs videre ciuitatē et turri quā edi-
ficauerūt filij hominū. Et dixit dñs deus: ecce
genus vnū et labiū vnū oīz: et hoc ichoauerūt
facē: et nūc nō deficiēt ex illis oīa: q̄ conari fue-
rit facere: venite et descēdētes cōfundam' ibi
linguam eoz vt nō audiat vnusq; vocem pro-
ximi sui. Et disp̄sit eos dñs inde sup faciem oīs
terre et cessauerūt edificātes ciuitates et turris.
Propter hoc appellatus ē nomē illius cōfusio:
qz ibi confudit dñs labium omnis terre: et inde
disp̄sit eos dñs deus sup facie omnis terre.
Ista ciuitas que appellata est cōfusio: ipsa est
babilon: cuius mirabilē constructionē gentiū
etiā cōmendat h̄istoria. Babilon gpp̄ interpre-
tatur cōfusio. Unde colligitur gigantem illum
nēbroth fuisse illius cōditorē quod superi' bze-
uiter fuerat iūmatū: vbi enī de illo scriptura lo-
queretur ait. Initiū regni eius fuit babilon: vt
cū ciuitatiz cēfaz gereret p̄cipatū: ibi eēt tā-
q; in metropoli habitaculū regni: q̄uis p̄fecta
nō fuerit vsq; in tātū modū q̄tuz supba cogita-
bat i pietas: Nā nimia disponebat altitudo q̄
dicta ē vsq; in celū: siue vni' turris ei' quā p̄v-
puā moliebant̄ iter alias: siue oīum turriū que
p̄numerū singulare ita significare sūt: vt dicūt
milies et irelligunt̄ milia miliū vt rana et locusta
Sic enī appellata est multitudo ranarū et locu-
starum in plagis quibus egyptij percussi sunt p̄
moysen. Quid autē factura fuerat humana et
vana p̄sumptio? Quē si cuiuslibet et quantū
libet in celum aduersus deum altitudinem mo-
lis extolleret: quando montes transcenderet
vniuersos. Quādo spaciū nebulosi aeris hu-
ius euaderet? Quid deniq; noceret deo quan-
tacunq; vel spiritalis vel corporalis elatio?
Tutam veramq; in celum viam molitur humi-
litas: sursum leuans cor ad dominum nostrum
nō contra dominum: sicut dictus est gigas iste
venator contra dominū. Quod non intelligē-
tes nōnulli ambiguo greco decepti sunt vt non
interpretentur contra dominū: sed ante domi-

Liber

num. Enatio qppe et contra et ante significat: Hoc enim verbum est etiam in psalmo: et ploramus ante dominum qui fecit nos. Et hoc verbum est etiam in libro iob: ubi scriptum est in furore erupisti contra dominum. Sic ergo intelligendus est gigas iste venator contra dominum. Quid autem hic significet hoc nomine quod est venator: nisi aialium terrigenarum deceptor: oppressor: extitor? Erigebat ergo cum suis populis turrez contra dominum qua est ipia significata supbia. Merito autem malus punit affectus: etiam cui non succedit effectus. Genus vero ipsius pene quale fuit? Quoniam enim donatio ioperantis in lingua est: ibi donata est superbia: ut non intelligeret iubens homini: qui noluit intelligere ut obediret deo iubenti. Sic illa conspiratio dissoluta est: cum quicquid ab eo quod non intelligebat abscederet: nec se nisi eicui quo loqui poterat aggregaret: et plingnas diuise sunt gentes dispersę per terras: sicut deo placuit quod modis occultis nobisq; incomprensibilibus fecit.

De descensione domini ad confundendaz linguam edificantium turrim. Capitulum. v.

Quod enim scriptum est: et descendit dominus videre civitatez et turris quam edificauerunt filij hominum: hoc est non filij dei: sed illa societas secundum hominem viuens quam terrenam dicimus civitate: non loco mouet deus qui semper est ubique totus: sed descendere dicitur cum aliquid facit in terra: quod preter usitatum nature cursum mirabiliter factus presentiam quodammodo eius ostendat. Nec videndo discit ad tempus quod nunc potest aliquid ignorare: sed ad tempus videre et cognoscere dicitur: quod videri et cognosci facit. Non sic ergo videbat illa civilis quomodo eas deus videri fecit quoniam sibi quantum displiceret ostendit. Quauis possit intelligi deus ad illas civitatez descendisse: quia descendere angelus eius in quibus habitat: ut quod adiutus est: et dixit dominus deus ecce genus unum et labium unum omnium et cetera: ac deinde additum: venire et descendentes confundam ibi linguas eorum: recapitulatio sit demonstras quemadmodum factum sit quod dictum fuerat: descendit dominus. Si enim iam descendere: quod sibi vult: venire et descendentes confundamus ibi linguas eorum: quod intelligit angelis dictum: nisi quia per angelos descendebat qui in angelis descendentibus erat? Et bene non ait venite et descendentes confundite: sed confundam ibi linguas eorum ostendens ita se operari per ministros suos: ut sint etiam ipsi cooperatores sicut apostolus ait: dei enim sumus cooperari.

Qualis intelligenda sit locutio qua deus angelis loquitur. Capitulum. vi.

Proterat et illud quoniam factus est homo: de angelis intelligi quod dictum est: faciamus hominem: quia non dixit facias. Sed quia sequitur ad imaginem nostram: nefas est credere ad imaginem angelorum hominem factum: ut eandem esse imaginem angelorum et dei. Et ideo recte illic intelligitur pluralitas trinitatis quod trinitas: quod angeli trinitatis. Que tamen trinitas quia unus est deus etiam cum dixisset faciamus: et fecit inquit deus hominem ad imaginem dei: non dixit fecerunt dii: aut ad imaginem deorum. Poterat et hic eadem intelligi trinitas tanquam pater dixerit ad filium et spiritum sanctum: venite et descendentes confundamus ibi linguas eorum: si aliquid esset quod angelos prohiberet intelligi: quibus potius uenire ad deum moribus sanctis: hoc est cogitationibus pijs: quibus ab eis confusum est incommutabilis veritas tanquam lex eterna: in illa eorum curia supna. Neque enim sibi ipsi sunt veritas: sed creatricis participes veritatis: ad illam mouentur tanquam ad fontem vite: ut quod non habent ex seipsis capiat ex ipsa: et ideo eorum stabilis est iste motus quo veniunt qui non recedunt. Nec sic loquitur angelis deus quomodo nos inuicem loquimur nobis: vel deo vel angelis: vel ipsi angeli nobis: siue per illos deus nobis: sed ineffabili suo modo: nobis autem hoc indicatur nostro modo. Dei quippe sublimior ante suum factum locutio: ipse sui facti est immutabilis ratio: que non habet sonum strepentem atque transeuntem: sed vim sempiternam manentem et temporaliter operantem. Aliter loquitur angelis sanctis: nobis autem aliter longe positus. Quando autem etiam nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus angelis propinquamus. Non itaque mihi assidue reddenda est ratio in hoc opere de locutionibus dei. Aut enim veritas incommutabilis per seipsam ineffabiliter loquitur: rationalis creature mentibus aut per mutabilem creaturam loquitur: siue spiritualibus imaginibus nostro spiritui: siue corporalibus vocibus corporis sensui. Illud sane quod dictum est et nunc non deficient ex illis omnia que conati fuerint facere. non dictum est confirmando: sed tanquam interrogando sicut solent a comminantibus dici: quemadmodum ait quidam. Num arma expedient: totaque ex vrbesequuntur? Sic ergo accipiendum est tanquam dixerit. Nonne omnia deficient ex illis que co-

Sextus decimus

ati fuerint facere. Sed si ita dicatur: non ex-
minuit ammantem. Utrum propter tardiuscu-
os addidimus particulam id est ne: ut diceremus
one quoniam voces pronuntiationis scribere non
possumus pro ne non: et pro nisi scribere sole-
mus: Ex illis igitur tribus hominibus noe filijs: se-
tuaginta res vel potius ut ratio declaratura e-
septuaginta due gentes: torideque ligue per terras
se ceperunt: que crescendo et insulas implerunt.
Luctus est aut numerus gentium multo amplius
et liguar. Nam et in africa barbaras gentes in una li-
ua plurimas nouimus. Et homines quidem multi-
plicato genere humano ad insulas inhabitandas
augurio transire potuisse quis ambigat?

An oem bestiarum genus etiam remouissimum a ter-
ris insule ex eo numero acceperunt: qui in arca di-
uini iudicantis seruatus est. Capitulum. vii.

Sed questio de omni genere bestiarum est:
quod sub cura hominum non sunt: vel sicuti rane
non nascuntur ex terra: sed sola commixtio
et maris et femine propagatur: sicut lupi et huius-
modi cetera: quod post diluuium quo ea que in arca
deperat cuncta deleta sunt: etiam in insulis esse potuerit
reparata non sunt nisi ex his quorum genera in vitro
et sexu arca seruauit. Possunt quidem credi ad insu-
las natando transisse: sed primas. Sunt autem quedam
in longe posite a continetibus terris: ut ad eas nul-
lus uideatur natante potuisse bestiarum. Quod si homines
et captas secum aduexerunt: et eo modo ubi ha-
bitabant eorum genera instituerunt: uenandi studio sic
potuisse incredibile non est. Quauis insularum deici-
tibus permixti: etiam opere angelorum negandum non sit po-
tuisse transferri. Si uero ex terra exorte sunt: le-
uissimi origine primam quam dixit deus producat terra aiam
multo clarius apparet: non tam reparandorum
salutem causa: quam significanda: variarum gentium prope-
tate sacramentum in arca fuisse omnia genera: si in insu-
las quo transire non possent multa animalia terra produxit.
An ex propagine ad idem vel filiorum noe quedam
genera hominum monstruosa prodierint. Cap. viii.

Uerum et utrum ex filiis noe: ut potius ex
illo uno homine uel etiam ipsi existerunt propa-
gata esse credendum sit quodam monstruosa ho-
minum genera que gentium narrat historia: sicut prohibe-
tur quodam unum habere oculum in fronte media: quibusdam
pantas et alas esse post crura: quibusdam utriusque sexus
et natus: et dexteram matrem uel sinistram muliebrem
tribusque alternis coeundo et gignere et parere:
et non ora non esse: eosque per naves tantum suscepto et
in insulis habitu vivere. Alios statura esse cubitales

quos pygmeos a cubitu greci vocant alibi quin-
quagesimas accipere feminas: et octauum a natiuitate
annum non excedere. Item ferunt esse gentem ubi singu-
la crura in pedibus habent: nec poplite flectunt: et sunt
mirabilis celeritatis: quos sciopodas vocant: quod
per estum in terra iacentes resupini umbra se pedum
protegant: quosdam sine ceruice oculos habere in hume-
ris et cetera hominum uel quasi hominum genera que in ma-
ritima platea carthaginis musiuo picta sunt ex li-
bris de propterea uelut curiosioris historie. Quid
dicam de cynocephalis: quorum canina capita atque
ipse latratus magis bestias quam homines ostendit? Sed
quoniam genera hominum que dicuntur esse: esse credere non
est necesse. Uel quisquis uisum nascitur homo
id est animal rationale et mortale: qualibet nostri sensus ius-
tata sensibus gerat corporis formam seu colorem:
siue mortui: siue sonum siue quamlibet uisum: qualibet
parte: qualibet qualitate nature: ex illo proto-
plasto uno origine ducere nullus fidelium du-
bitauerit. Apparet tamen quod in pluribus natura obtinu-
crit: et quod sit ipsa raritate mirabile. Qualis autem
ratio redditur de monstruosis apud nos hominum
partibus: talis de monstruosis quibusdam gentibus
reddi potest. Deus enim creator est omnium: quod ubi et quoniam
creari quod oporteat uel oportuerit ipse nouit: sci-
ens uniuersitatis pulchritudinem: quarum par-
tium uel similitudine uel diuersitate contexat.
Sed qui totum inspicere non potest: tanquam de-
formita: et partis offenditur quoniam cui congruat
et quo referatur ignorat. Pluribus quam quinis di-
gitis in manibus et pedibus nasci homines noui-
mus: et hec leuior est quam illa distantia: sed tamen
absit ut quis ita desipiat: ut existimet in nume-
ro humanorum digitorum errasse creatorem:
quis nesciens cur hoc fecerit. Ita et si maior di-
uersitas oriatur: scit ille quid egerit cuius ope-
ra iuste nemo comprehendit. Apud hippocentem
natus est homo quasi lunatas habens plantas
et in eis binos tantummodo digitos similes et
manus. Si aliqua generalis esset: illi curiose
atque mirabili adderetur historie. Num igitur
istum propter hec negabimus ex uno illo qui
primus creatus est esse propagatum? Andro-
gyni quos etiam hermaphroditos nuncupant:
quamuis admodum rari sint: difficile est tamen
ut temporibus desint: in quibus uterque sen-
sus apparet: ut ex quo potius debeant accipe-
re nomen incertum sit. Alio meliore tamen hoc
est a masculino ut appellarentur loquendi con-
suetudo preualuit. Nam nemo unquam

Liber

endrogynas et hermaphroditas nuncupauit.

Alii annos aliquot nostra certe memoria iori-
te duplex natus est superioribus membris: inferioribus simplex. Nam duo erant capita: duo pecto-
ra quatuor manus: veter autem unus et pedes duo
sicut uniboi: et tadium vixit ut multos ad eum vide-
re fama traheret. Quis autem omnes commemorare
possit humanos fetus longe diffilis his ex quibus
eos natos esse certissimum est. Sicut ergo hec ex
illo uno negari non possunt origine ducere: ita qui-
cumque gentes in diuersitatibus corporum ab visitato
nature cursu quem plures et prope omnes tenent ve-
lut exorbitasse traduntur: si diffinitione illa includuntur
ut rationalia animalia sint atque mortalia: ab eodem
ipso uno primo patre omnium stirpem trahere confiten-
dum est: si tamen vera sunt que de illarum nationum varie-
tate et tanta iter se atque nobiscum diuersitate tra-
duntur. Nam et simias et cercopetecos et sphigas: si
nesciremus non homines esse sed bestias: possent illi
historici de sua curiositate gloriari: velut gentes
hominum aliquas nobis impunita vanitate metiri.
Sed si homines sunt de quibus illa mira descripta sunt:
quid si propterea deus voluit etiam nonnullas ge-
tes ita creare: ne in his monstris que apud nos pa-
ter ex hominibus nasci eius sapiendam qua naturam fin-
git humanam velut arte cuiuspiam minus perfecti
opificis putaremus errasse: non itaque nobis vide-
ri debet absurdum: ut quemadmodum in singulis qui-
busque gentibus quedam monstra sint hominum: ita in uni-
uerso genere humano quedam monstra sint gentium.
Quapropter ut istam questionem pedetentim caute
concludam aut illa aut alia que de quibusdam gen-
tibus scripta sunt omnino nulla sunt: aut si sunt homines non
sunt: aut ex adam sunt si homines sunt.

¶ In inferiore parte terre que nunc habitatio contra-
ria est antipodas habere credenda sunt. Cap. ix.

Quod vero et antipodas esse fabulatur. i.
homines a contraria parte terre ubi sol omnis
qui occidit nobis: aduersa pedibus nostris
calcare vestigia: nulla ratione credendum est. Neque
hoc vlla historica cognitio didicisse se affirmat
sed quasi ratiocinanda dicuntur: eo quod intra quatuor
celi terra suspensa sit: eundemque locum mundus habeat et
superum et medium et ex hoc opinatur alteram terre
partem que infra est habitatio hominum carere non pos-
se. Nec attendit etiam si figura globata et rotun-
da mundus esse credatur: siue aliqua ratione monstrum
non tamen esse sequens ut enim ex illa parte ab aquarum
agerie nuda sit terra. Deinde etiam si nuda sit: ne-
que hoc statim necesse esse ut homines habeant quoniam nullo

modo scriptura ista metitur que narratis prete-
ritis facit fide: eo quod eius predicta complentur.
Nimisque absurdum est ut dicatur aliquos homines
ex hac illa parte oceani immensitate traiecta: na-
uigare ac peruenire potuisse ut etiam illic ex uno
illo primo homine genus institueret humanum. Qua
propter iter illos tunc hominum populos: qui perse-
ptuaginta duas gentes et totidem linguas colliguntur
fuisse diuisi: queramus si possumus inuenire illam
in terris peregrinam civitatem dei que usque ad di-
luuii arcam perducta est: atque in filiis noe per
eorum benedictiones perseverasse monstratur
maxime in maximo qui est appellatus sem: quam-
do quidem iaphet ita benedictus est ut in eius-
dem fratris sui domibus habitaret.

¶ De generatione sem in cuius progenie tendens
ad abraham civitatis dei ordo dirigitur. Cap. x.

Entenda est igitur series generationum
ab ipso sem: ut ipse ostendat post diluuium
civitatem dei: sicut etiam series generatio-
num ab illo qui est appellatus seth ostendebat ante
diluuium. Propter hoc ergo scriptura diuina
cum frenam civitatem in babylone hoc est in confusione esse
monstrasset: ad patriam rebus sem recapitulando re-
uertitur: et ordiuntur generationes usque ad abraham
commemorato etiam numero annorum: quanto quisque
ad hanc seriem pertinentem filius genuisset:
quantoque vixisset. Ubi certe agnoscendum est
quod ante promiseram: ut appareat quare sit
dictum de filiis habere nomen illius phalech: quod
in diebus eius diuisa est terra. Quid enim aliud
intelligendum est terram esse diuisam: nisi diuer-
sitatem linguarum. Omisissis igitur ceteris filiis
sem ad hanc rem non pertinentibus: illi con-
nectuntur in ordine generationum: per quos pos-
sit ad abraham perueniri: sicut illi connecteban-
tur ante diluuium per quos peruenitur ad noe
generationibus que propagate sunt ex illo adam
filio qui appellatus est seth. Sic ergo incipit ge-
nerationum ista contextio. Et he generationes
sem. Sem filius noe centum annorum erat cum
genuit arfaxat secundo anno post diluuium.
Et vixit sem postquam genuit arfaxat quingentos
annos: et genuit filios et filias: et mortuus est. Sic
requiritur ceteros: dicens quoto quisque anno
vire sue filium genuerit ad istum generationum
ordinem pertinentem: qui pertendit ad abraham
et quot annos postmodum vixerit: intimans enim
filios filiasque genuisse: ut intelligamus unde po-
tuerint populi accrescere: ne in paucis qui com-

Sextusdecimus

memorantur hominibus occupati pueriliter: bel-
temus unde tanta spacia terrarum atque regnorum
repleri potuerint de genere seminis: maxime propter
assyriorum regnum: unde ninus ille orientis dñi
torum usque quaque populorum genti prosperitate regnavit
et laetissimum ac felicitissimum regnum quod diuturno
tempore ducere suis posteris propagavit: Sed nos ne
diutius quod opus est immoremur: non quot annos
quicunque in ista generationum serie vixerit: sed quod
to anno vite sue genuerit filium hoc ordine memo-
randum tantummodo ponimus: ut et numerum annorum
a transactio diluvio usque ad abraam colligamus: et per
terilla in quibus cogit necessitas immorari: brevis
alia cursimque tangamus. Secundo igitur anno post
diluvium semini cum esset centum annorum genuit arfaxat
Arfaxat autem cum esset centum triginta annorum genuit
chayna. Qui cum esset centum triginta annorum genuit
sala. Porro etiam ipse sala toride annorum erat quando
genuit heber. Centum vero et triginta et quatuor
agebat annos heber cum genuit phalech: cuius
diebus divisa est terra. Ipse autem phalech vixit
centum triginta annos et genuit ragau: ragau cen-
tum et triginta annos et genuit seruch et seruch centum
et triginta et genuit nachor: nachor septuaginta
tanquam et genuit tharam. Thara autem septuaginta
et genuit abram: quem postea nominavit deus mu-
tato vocabulo abraam. Finit itaque anna dilu-
vio usque ad abraam mille septuaginta et duo secundum
vulgatam editionem hoc est interpretum septuaginta
duorum. In hebreis autem codicibus longe pauciores
annos prohibent inveniri: de quibus rationes aut nullas
aut difficillimas reddunt cum ergo quimus aut illis se-
ptuaginta duabus gentibus civitates dei: non possu-
mus affirmare illo tempore quo erat illis labium unum
id est loquela una: tunc iam genus humanum aliena-
tum fuisse a cultu vero dei: ita ut si solis istis gene-
rationibus pietas aliqua remaneret: quod descendit de se-
mine semini per arfaxat: et tendit ad abraam. Sed ab
illa supbia edificande turris usque ad celum: quod im-
pia significat elatio: terrena apparuit civitas: sed
est societas impiorum. Ut itaque ante noe fuerit an-
latuerit: an potius vtraque permanserit: pia scilicet duo-
bus filiis noe quod benedicti sunt eorumque posteris:
impia vero ideo quod maledictus est atque ei progenie
ubi etiam exortus est gigas venator contra dominum: non
est iudicatio facilis. Fortassis enim quod profecto
est credibilis: et si filijs duorum illorum iam tunc ante
quam babilonia cepisset institui fuerunt contem-
porales dei: et in filiis cham cultores dei: vtrumque in
hominum genus terris nunquam defuisse creden-

duz est. Sigdez et quoniam dictum est: omnes declina-
verunt simul inutiles facti sunt: non est quod faciat bo-
num non est usque ad unum: in vtroque psalmo ubi
hec verba sunt: et hec legunt: nonne cognoscet
omnes quod operantur iniquitates: quod devorant plebem meam
sicut escam panis? Erat etiam tunc populus dei:
unde illud quod dictum est: non est quod faciat bonum non
est usque ad unum: de filiis hominum est dictum non
de filiis dei. Nam primum est: deus de celo pro-
spexit super filios hominum: ut videret si intelligens
aut regrens deus. Ac deinde illa subiuncta
quod omnes filios hominum. id est ad civitatem pertinentes qui vivunt
filiis hominum et non filiis deus: reprobos esse demonstrat.

Quod ea primitus lingua in usu hominum fue-
rit: que postea hebraea ab heber nomine nuncupata
est: et cuius familia remansit cum diversitas esset
facta linguarum.

Capitulum xi.

Quamobrem sicut lingua una cum esset omnium
non ideo filij pestilencie defuerunt: nam ante
diluvium una erat lingua: et tamen omnes pro-
pter unam noem iusti domum deleri diluvio merue-
runt: ita quoniam merito elationis impietatis gentes lin-
guarum diversitate punite atque divise sunt: et civi-
tas impiorum confusionis nomen accepit: hoc est ap-
pellata est babilon: non defuit domus heber ubi ea
quantea fuit omnium lingua remaneret. Unde sicut
supra memoravi cum cepisset enumerari filij sex
quod singuli gentes singulas procreaverunt primum com-
memorat: heber: cum sit abnepos ipsius. Sed ab illo
quintus inveniat exortus. Quia ergo in eius fa-
milia remansit hec lingua: divisis per alias linguas
ceteris gentibus: quod lingua plus humano generi non
imerito creditur fuisse communis: ideo deinceps
hebraea est nuncupata. Tunc enim opus erat eam
distingui ab alijs linguis nomine proprio: sicut alie quod
vocate sunt nominibus propriis. Quando autem erat una
nihil aliud quam humana lingua vel humana locu-
tio vocabatur: quod sola universum genus hominum loquela
dixerit aliquis. Si in diebus phalech filij heber di-
visa est terra per linguas. id est homines qui tunc erant
in terra ex eius nomine potius debuit appella-
ri lingua illa que fuit omnibus ante communis. Sed
intelligendum est ipsum heber proprio nomine tale
nomen imposuisse filio suo: ut vocaretur phalech
quod interpretatur diviso: quia tunc ei natus est
quando per linguas terra divisa est. In ipso tem-
pore: ut hoc sit quod dictum est. In diebus eius
divisa est terra. Nam nisi adhuc heber viveret
quando linguarum facta est multitudo: non ex
eius nomine nomen acciperet lingua que apud

Liber

illud potuit permanere. Et ideo credenda est ipsa fuisse prima communis: quoniam de pena venit illa multiplicatio mutatioque linguarum: et utique propter hanc penam esse debuit populus dei. Nec frustra linguam istam hoc est quam tenuit abraham. Nec in omnes filios transmutare potuit: sed in eos tantum qui propagati per iacob et insignius atque eminentius in dei populum conualescentes dei testamenta et scripturae christi habere potuerunt. Nec beber ipse eandem linguam in uniuersam progeniem suam refudit: sed in eam tantum cuius generatio nec producit ad abraham. Quapropter etiam si non euidenter expressum est: fuisse aliquod primum genus hominum quando ab impijs babilonia condebat: nec ad hoc valuit hoc obscuritas ut quereretis fraudare: sed potius ut exerceret intentio. Cum enim legimus unam fuisse linguam primum omnium: et ante omnes filios sem commendat beber quousque ab illo gentes oriat: et hebrei vocatur lingua: quas patriarcharum et prophetarum non solum in sermonibus suis: verum etiam in literis sacris custodiuit auctoritas. Profecto itaque eius quiritur in diuisione linguarum ubi lingua illa remanere potuerit quod fuit ante communis: que sine ulla dubitatione ubi remansit non ibi fuit illa pena quod facta est mutatione linguarum: quid aliud occurrit nisi quod in huiusmodi gente remansit a cuius nomine nomen accepit et hoc institit gentis huius non paruum apparuisse vestigium: quod cum alie gentes plecterent mutatione linguarum: ad istas non pertinet tale supplicium. Sed si adhuc illud mouet quod modo potuerunt singulas gentes facere potuisse beber et filius eius phalech: si una lingua permansit ambobus et certe una est hebrei gens ex beber propagata usque ad abraham: et per eum deinceps donec magnus fieret populus israel. Quomodo igitur omnes filij qui commemorati sunt trius filiorum noe fecerunt singulas gentes: si beber et phalech singulas non fecerunt. Numquam illud est probabilius quod gigas ille nembroth fecerit etiam gentem suam sed propter excellentiam orationis et corporis seorsum eminentius notatus est: ut maneat numerus septuaginta duarum gentium atque linguarum: phalech autem propterea commemoratus est: non quod gentes fecerit: nam eadem ipsa est eius gens hebrei eademque lingua: sed propter tempus insigne quod in diebus eius terra diuisa est. Nec mouere nos debet: quomodo potuerit gigas nembroth ad illud tempus etatis occurrere: quo babilonia condita est: et confusio facta linguarum: atque ex hac diuisio gen-

tium: Non enim quod beber sextus est a noe: ille autem quatuordecimus: ideo non potuerunt ad idem tempus conuenire viuendo. Hoc enim contigit cum plus uiuerent ubi pauciores sunt generationes: minus ubi plures: aut serius nati esset ubi pauciores: maturius ubi plures. Sane intelligendum est: quod terra diuisa est non solum iam natos fuisse cetos filios filiorum noe: qui commemorantur patres gentium: sed etiam eius etatis fuisse: ut iam uniuersi familias haberent suas: que digne fuissent nominibus gentium: unde nequaquam putandum quod fuerint ordine geniti quo commemorati leguntur. Alioquin duodecim filij iectan qui erat filius alius beber frater phalech quomodo potuerit iam gentes facere si post phalech fratrem suum iectan natus est: sicut post eum commemoratus est: quandoquidem tempore quo natus est phalech diuisa est terra: proinde intelligendum est priorem quidem phalech nominatum sed longe post fratrem suum iectan fuisse natum: cuius iectan duodecim filij tam grandes iam familias haberent: ut in linguas proprias diuidi possent. Sic enim potuit prior commemorari qui erat etate posterior: quem ad modum prius commemorati sunt ex tribus filiis noe procreati filij iaphet qui erat minimus eorum: deinde filij cham qui erat medius: postremo filij sem qui erat primus et maximus. Illarum autem gentium vocabula partim manserunt: ita ut hodie appareat unde fuerint deriuata: sicut ex assur assyrii: et ex beber hebrei: partim temporis vetustate mutata sunt ita ut hodie doctissimi antiquissimas historias perscrutantes: nec omnium sed aliquarum ex istis origines gentium potuerit reperire. Nam quod ex filio cham qui vocabatur mesopotamia perhibetur egypti exortu nulla hic reformationis origo vocabuli: sicut nec ethiopum qui dicuntur ad eum filium cham pertinere: qui chus appellatus est. Et si omnia considerentur: plura mutata quam manentia nomina apparent.

De articulo temporis in abraham: a quo sancte successione noui ordo contextitur. Capitulum xij.

Ubi etiam videamus percursum ciuitatis dei etiam ab illo articulo temporis qui factus est in patre abraham: unde incipit esset notitia eius euidentior: et ubi clariores leguntur promissa diuina: que nunc in christo videmus impleri. Sicut ergo scriptura sancta indicante videmus: in regione chaldeorum natus est abraham que terra ad regnum pertinebat. Apud

Sextusdecimus

chaldeos autem iam et tunc superstitiones ipse praelebanat: quemadmodum per ceteras gentes. Una igitur thare domus erat de qua natus est abraam in qua vniuersi dei cultus: et quantum credibile est in qua sola bebreia lingua remanserat: quantum et ipse sicut iam manifestior dei populus in egypto: ita in mesopotamia fuisse diuisi alieis iesu naue narrare referunt ceteris ex progenie illius beber in linguas paulatim alias et in nationes alias posteris defluentibus. Proinde sicut per aquarum diluuium vna domus noe remanserat ad reparandum genus humanum: sic in diluuium multarum superstitionum per vniuersum mundum vna remanserat domus thare in qua custodita est plantatio ciuitatis dei. Denique sicut illic enumeratis supra generationibus ab adam usque ad noe simul cum annorum numeris: et exposita diluuii causa: primum deus inciperet de arca fabricanda loqui ad noe dicens: hec autem generationes noe: ita et hic enumeratis generationibus ab illo qui est appellatus sem filio noe usque ad abraam: deinde insignis articulus similiter ponitur ut dicatur: he sunt generationes thare. thare genuit abraam et nachor et aram: et aram genuit loth. Et mortuus est aram coram thare patre suo in terra in qua natus in regione chaldeorum. Et superserunt abram et nachor sibi uxores: nomen mulieris abraam sarai: et nomen mulieris nachor melcha filia aram. Iste aram pater melche fuit: et pater iesche qiescha creditur ipsa esse etiam sara uxor abrae.

¶ Que ratio fecisse videatur ut in transmigratione thare qui chaldeos deserens in mesopotamiam transiit nulla filij eius nachor scilicet sit mentio. La. xiiij.

D Deinde narratur quemadmodum thare cum suis regionem reliquerit chaldeorum: et venerit in mesopotamiam et habitauit in charram. Tacet autem de vno filio eius qui vocabatur nachor: tanquam cum non duxerit secum. Nam ita narratur. Et superserit thare abraam filium suum et loth filium aram filij sui: et sarai uxor suam uxorem abraam filij sui: et duxit illos de regione chaldeorum ut iret in terram chanaan: et venit in charram et habitauit ibi. Nunc hic nominatur est nachor: et uxor eius melcha. Sed inuenimus postea cum seruus suus mitteret abraam ad accipiendam uxorem filio suo isaac: ita scriptum. Et accepit puer decem camelos de camelis domus sui et de omnibus bonis domus sui secum et exurgens profectus est in mesopotamiam ciuitatem nachor. Iste et alij sacre huius historie testimonijs ostenditur et nachor frater abrae exisse de regione chaldeorum: sed de quo constituisse in mesopotamia: vbi cum patre suo habitauerat abraam. Et ideo ergo cum scriptura non commemorauit quando ex gente chaldeorum cum suis profectus est thare: et habitauit in mesopotamia: vbi non solum abraam filius eius verum etiam sara uxor eius et loth nepos eius commoratur: quod eos duxerit secum. Cur putamus nisi forte quod a paterna et fraterna pietate defluerat et superstitioni adheferat chaldeorum: et postea idcirco siue penitendo siue persecutione passus quod suspectus haberetur: et ipse emigravit. In libro. n. qui inscribitur iudith cum quereretur bethsames bothis israelitarum: que nam illa gens esset: vtrum aduersus eam bellandum fuisset: sic ei respondit Abibior dux amonitarum. Audiat dominus noster verbum ex ore pueri sui: et referat tibi veritatem de populo qui habitat iuxta montanam hanc: et non exibat medicum de ore serui tui. Hec enim progenies populi est chaldeorum: et antea habitauerunt in mesopotamia: quia noluerunt sequi deos patrum suorum qui fuerunt in terra chaldeorum gloriosi: sed declinauerunt de via paratum suorum: et adorauerunt deum celi quem cognouerunt: et proiecerunt eos a facie deorum suorum: et fugerunt in mesopotamiam: et habitauerunt ibi dies multos. Dixitque illis de deorum ut exirent de habitatione sua: et irent in terram chanaan: et illic habitauerunt et cetera quae narrat abibior amonites. Vnde manifestum est domum thare persecutionem passam fuisse a caldeis pro hac pietate quam vniuersi et verba eis colebant de.

¶ De annis thare qui in charram vite tempus impleuit.

Capitulum. xiiij.

D Et factum est thare in mesopotamia vbi vixit phibet ducetis quinquaginta annos: iam idcirco ad abraam facit promissiones dei: quod ita scriptum est: et fuerunt dies thare in charram quinquaginta et ducetis anni: et mortuus est in charram. Non sic autem accipiendum est quasi ceteros hos dies ibi egerit: sed quod omnes dies vite sue qui fuerunt anni ducetis quinquaginta ibi compleuerit. Alioquin nesciret quot annos vixit thare in charram: quoniam non legitur quoto anno vite sue in charram venerit: et absurdum est estimare in ista serie generationum vbi diligenter commemoratur quot annos quisque vixerit huius solius numerus annorum vite non commemoratum esse memorie. Quod enim quorundam quos eadem scriptura commemorat tacetur annis: non sunt in hoc ordine: in quorum temporum dinumeratio de cessione gignentium et genitorum successione contextitur. Iste autem ordo qui dirigitur ab adam usque ad noe: et inde usque ad abraam sine numero annorum vite sue neminem continet.

Liber

De tempore promissionis abrae qua secundum
preceptum dei exiit de charra. Cap. xv.

QUOD hoc commemorata morte thare pa-
tris abraa: deinde legi et dixit dominus ad
abraa. Exi de terra tua et de cognatio-
ne tua et domo patris tui et non quia hoc sequi i-
fione libri: de et rerum gestarum tempore sequi
existimandum est. Erit quippe si ita est idissolubilis quod
post hec. n. verba dei que ad abraa facta sunt
scriptura sic loquitur. Et exiit abraa quemadmo-
dum locutus est illi deus: et abiit cum illo lotus. Abraa
autem erat quinquaginta annorum cum exiret
ex charra. Quomodo potest de verum esse si post
mortem patris sui exiit de charra? Num. n. esset
thare septuaginta annorum sicut supra intimatum
est: genuit abraa: Cui numero additis septuagi-
ta quinquaginta annis quos agebat abraa quando egres-
sus est de charra: fuerunt anni centum et quinquagin-
ta quinquaginta. Tot igitur annorum erat thare quando
exiit abraa de illa mesopotamiae civitate. Age-
bat. n. annum etatis sue septuagesimum quintum:
ac per hoc pater eius qui eum septuagesimo an-
no suo genuerat agebat ut dictum est centesimam
et quadragesimum et quintum annum. Non ergo inde
post mortem patris. i. post ducentos quinquaginta annos
quibus pater eius vixit egressus est: sed annus de
illo loco progressionis eius quoniam ipsius septua-
gesimus quintus erat: proculdubio patris eius
qui eum septuagesimo suo anno genuerat centesimam
quadragesimum quintum fuisse colligitur. Ad hoc
intelligendum est more suo scripturas redisse
ad tempus quod iam narratio illa transierat: si-
cut superius cum filiis filiorum noe commemoras-
set: dixit illos in linguis fuisse et in gentibus suis
et tamen postea quasi hoc est in ordine sequere tempus:
et erat inquit omnis terra labium unum et vocem
vnam omnibus. Quomodo ergo secundum suas
gentes et secundum suas linguas erant: si erat vna
omnibus: nisi quia ad illud quod iam transierat reca-
pitulando est reuersa narratio? Sic ergo et hic cum
esset dictum: et fuerunt dies thare in charra quinquaginta
et duceti anni: et mortuus est thare in charra. Dei
de scriptura redeundo ad id quod ideo permittat
ut prius de thare id quod inchoatum fuerat comple-
retur. Et dixit inquit dominus ad abraa: exi de ter-
ra tua et. post que dei verba subiungitur. Et
exiit abraa quemadmodum locutus est illi domi-
nus: et abiit cum illo lotus. Abraa autem erat quinquaginta
et septuaginta annorum cum exiit ex charra. Tunc
itaque hoc factum est quando pater eius centesimum

quadragesimum et quintum annum agebat etatis: tunc
enim fuit huius septuagesimus et quintus annus
Soluta est autem ista questio et aliter: ut septuagi-
ta quinquaginta anni abrae quando egressus est de char-
ra: ex illo computaretur ex quo de igne chaldeorum
liberatus est: non ex quo natus est: tunc potius
natus habendus sit: Sed beatus stephanus in acti-
bus apostolorum cum ista narraret: deus inquit glo-
rie apparuit abrae patri nostro cum esset in meso-
potamia priusquam habitaret in charra. Et ait ad
illum. Exi de terra tua et cognatione tua: et domo
patris tui: et veni in terram quam tibi demonstrabo
Secundum hec verba stephani: non post mortem
patris eius locutus est deus abrae: qui utique in
charra mortuus est: ubi cum illo et ipse filius habu-
tauit: sed priusquam habitaret in eadem civitate: iam
tamen cum esset in mesopotamia. Jam ergo exierat a
chaldeis. Quod itaque adiungit stephanus: tunc
abraa egressus est de terra chaldeorum et habita-
uit in charra: non demonstrat quod sit factum posteaquam
locutus est illi deus. Neque. n. post illa dei verba
egressus est de terra chaldeorum: cum dicat eilocu-
tum deum esse in mesopotamia: sed ad totum illud tem-
pus pertinet quod ait: tunc. i. ex quo egressus est
a chaldeis: et habitauit in charra. Item quod se-
quitur: et inde postquam mortuus est pater eius colloca-
uit illum in terra hac: qua vos nunc habitatis et
patres vestri: non ait postquam mortuus est pater eius
exiit de charra: sed ide postquam mortuus est pater eius
hic eum collocavit. Intelligendum est igitur locutum de-
um fuisse cum abraa cum esset in mesopotamia prius-
quam habitaret in charra: sed eum in charram pervenisse cum pa-
tre retento apud se precepto dei: et ide exisse se-
ptuagesimo et quinto suo: patris sui centesimo qua-
dragesimo quinto anno. collocationem vero eius in ter-
ram chanaan. in perfectionem de charra postquam mortuus
patris eius facta esse dicit: quia mortuus erat pater
eius quoniam emit terram cuius ibi iam sue rei cepit esse posses-
sor. Quod autem iam in mesopotamia constituto hoc
est iam egresso de terra chaldeorum dixit deus. exi de
terra tua et de cognatione tua et de domo patris
tui: non ut corpus ide eijceret quod iam fecerat: sed
ut animum auelleret deus. Non. n. exierat inde ani-
mo: sed spe redeundi et desiderio tenebatur: quod spes et
desiderium deo iubente ac iuvante et illo obediente
fuerat assumptum. Non sane incredibile existatur:
cum postea secutus esset nabor pater suum tunc abra-
am preceptum domini implevisse: ut cum fara coniuge sua
et lotus filio fratris sui exiret de charra.

De ordine et qualitate promissionum dei que

Sextusdecimus

ad abraā facte sunt. Capitulum. xvi.

Item considerāde sūt pmissiones dī fa-
cte ad abraā. In his. n. aptiora dei nri
iesu xpi hoc ē dei xpi oracula apparere
ceperūt de pplo piorū quē prophetica pñcia
uit auctoritas: harū prima ita legi. Et vixit do-
min⁹ ad abraā: exi de terra tua et de cognatiōe
tua et de domo pñs tua: et vade i frā quā tibi de-
mōstrauero: et faciā te i gētē magz et bñdicā te et
magnificabo nom tuū et eris bñdict⁹. Et bñdicā
bñdicētes te: et maledicā maledicētes te: et bñ-
dicēt i te oēs trib⁹ frē. Aduertēdū ē igit⁹ duas
res pmissas abraae: vnā. i. qd frā chanaā posses-
suz fuerat semē ei⁹ qd significat vbi dcm ē: va-
de i frā quā tibi dōmōstrauero et faciā te i gētes
magnā: aliā. i. qd lōge pñtiorē n de carnali sed
de spūali semie: p qd pñ ē n vni⁹ gētī israelite s3
oīuz gētīū q fidei ei⁹ vestigia cōsequūt. Qd pro-
mitti cepit his vbi. Et bñdicēt i te oēs tribus
frē. Hāc pmissiōe factā arbitrat⁹ eusebi⁹ sep-
tuagesimognto etat⁹ āno abraae tāqz mox vt fa-
cta ē de charra exierit abraā qm scriptur⁹ dīci
n pōt vbi legi. Abraā erat gñq et septuagita
ānoz cū exiit d charra. S3 i eo āno scā ē ista p-
missiō: iā vtiqz in charra cū pñe suo dōmorabat⁹
abraā. Neqz. n. exire iñ pōt: nisi pñs ibi hīta-
set. Nūgdā g dīcit stephāo dicēt: dō glie appa-
ruit abraae pñi nro cū eēt i moopotamia pñsqz
hītare i charra. S3 itelligēdū ē qd eodē āno fa-
cta sūt oīa: et dī pmissiō anteqz i charra hītare
abraā: et i charra hītatiō ei⁹ et ide pfectiō: n soluz
qz eusebi⁹ i chroniē ab āno bui⁹ pmissiōis cō-
putat et oñd pñ qd drīgētos et trigita ānos exiit
esse de egypto: quando lex data: verum etiā
quia id cōmemorat apostolus paulus.

Que trib⁹ excellētiōib⁹ gētīū regnis qz. i. assy-
riorū iā abraā sblim⁹ emiebat. L. xvij.
Eride tps seminētia erāt regna gētīū: i
qb⁹ trīgēaz citas hoc ē soietas hoīum
s3 boīez viuētīū: s3 dñatu āgeloz dñtoz īsigni-
us excellēbat: regna v3 tria: s3 cynioz: egyptio-
rū: assyriorū: s3 assyriorū mltō erat potētī atqz
sublimi⁹. nā rex ille nin⁹ belli fili⁹ excepta india
vniuerse asie ppos subiugauerat. Alīā. i. qd vi-
co n illā pte qb⁹ maior⁹ asie vna pñcia ē: s3 eaz
q vniuerse asie nūcupat⁹: quā qdā i alterā dua-
rū: pleriqz āt i etiā toti⁹ orb⁹ pte posuerūt vt sint
oēs asie europa et africa: qd n eqli dīsiōe fecerūt
Nāqz ista q asie nūcupat⁹: a mēdie p pñtērie v3
ad septētrione puenit: europa. i. qd a septētrione
v3qz ad occidētē: atqz ide africa ab occidētē v3qz

ad meridiē. Un⁹ vidēt⁹ orbē dimidiū due tenet:
europa et africa: aliū. i. qd dimidiū sola asia. S3
iō ille due ptes scē sunt: qz iter vtrāqz ab ocea-
no igredit⁹ qdā aqz frās interluit: et hoc mare
magnū nob fac. Quapp si i duas ptes orbē di-
uidas: oriēt⁹: occidēt⁹: asia erit i vna: in alīa. i. qd
europa et africa. Quāobzē vni⁹ triū regnoz q
tē pcellēbāt regnū. i. s3 cynioz n erat sub assy-
rijs: qz i europa erat. Egyptioz āt qmō eis nō
subiacebat: a qb⁹ tota asia tenebat⁹: sol⁹ idis vt
phibet⁹ except⁹: i assyria igit⁹ pualuerat dñat⁹ i
pie citat⁹. Hui⁹ caput erat illa babylō c⁹ trīgēe
citat⁹ nomē aptissimū ē. i. cōfusio. Ibi āt nin⁹ re-
gnabat p mortē pñs sui belli q pñ illic regna-
uerat sexagita gñq ānos. Fili⁹. i. qd ei⁹ nin⁹ qd
fūcto pñi successit i regnū qnqz gita duos regna-
uit ānos. Et hēbat i reg. xliij. ānos qñ nat⁹ ē abra-
a3 q erat ān⁹ circit⁹ milesim⁹ ducētesim⁹ ān⁹ dī-
tā romā: veluti alterā in occidente babylonā.

Et iterato allogo de tad abraā q ei⁹ semini
ei⁹ chanaā terra pmittitur. L. xvij.
Bressus ē g abraā de charra. lxxv an-
no etat⁹ sue: cētesimo āt qdragesimo et
gnto pñs sui cū loth filio frīs sui et sara iuge: et
prexit i frā chanaā et puēit v3 ad sichē: vbi rur-
sus dñiū accepit oraclū: d q ita scriptū ē. Et ap-
paruit dñs abraae et dixit illi. semī tuo dabo frā
hāc. Nihil hic de illo semie ei⁹ pmissū ē: i q pñ fa-
ctus ē oīuz gētīū: s3 d illo solo d q pñ ē vni⁹ israe-
lite gētis. Ab hoc. n. semie terra illa possessa ē.

Que fare pudicitia i egypto p dñz custodita qz
abraā nō vxorē suā eē dixerat s3 sororē. c. xix.

Eide edificato ibi altari: et iuocato dō
abraā pfect⁹ ē iñ: et hītauit i bñmo: atqz
ide i re i egyptū famis necessitate cō-
pulsus ē: vbi vxorē suā dixit sororē suam nihil
mētī. Erat. n. et hoc qz ppinq erat sanguie: sic
ēt loth eadē ppiqate cū frīs ei⁹ eēt fili⁹ frē ei⁹ ē
ocūs. Itaqz vxorē tacuit n negauit: cōiugl tuē
dā pudicitia cōmittēs dō: et būanas cauē s3 fidias
vt hō. Qm si piculū qñtū cauē pōat n caneret
magl tētare deū q sparet i dō. De q re d calū-
niātē faustū manicheū satl dixim⁹. Deniqz scñ
ē qd de dño pñpfit abraā. Nā pharao rex egy-
pti q eā sibi vxorē accepit: gñc afflic⁹ marito
reddidit. Vbi absit vt credam⁹ aliēo cōcubitu
fuisse pollutā. Qz mltō credibili⁹ hoc pharaonē
facere afflictōib⁹ magnis nō fuisse pmissum.

Que secessiōe loth et abraae: que illis salua cari-
tate cōplacuit. Capitulum. xx.

Euer so igit⁹ abraā ex egypto in locum vñ

Libet

venerat: tunc loth ffrs fili' ab illo i fra sodomoy
salua caritate discessit. Diuites qppe fci erat pa
stozesq mltos pecoy hie cepat: qd' i se rixati
b' eo mo familiay suay pugnate discordia vita
uerit. Potat qppe hic vt sut buana z iter ipsos
aliq rixa surgē. Proin h malū pcauet abrae
qba ista sut ad loth. Nō sit rixa int me z te z iter
pastozes meos z tuos: qz oēs nos ffrs sum'. nā
ecce tota fra aq te ē discede a me. si tu i sinistra
ego i dextra: si tu i dextra: ego i sinistra. Hic for
tas si effcā ē iter boies pacifica osuetudo vt qñ
trenoy aliqd priedū ē: maior vidat mior eligat.
De tñ pmissiōe di q' fra chanaā abrae z semi
ei' in perpetuū pollice. Capitulu. xxi.
Uz q' disgressi essent sepatiqz bitarent
abra z loth: necessitate fustē tade fami
lie n feditate discordie: z abraā i terra chanaā
loth at eēt i sodomio: oraculo stio dixit dñs ad
abra. Respiciens ocul' tuis vide a loco i q nē tu
es ad aglonē z africū z ozietē z ma: qz oēs tras
quā tu vides tibi dabo z semi tuo vsq i seculū
z faciā sem tuū tāq arenā terre: si pōt aliqs di
numera' arenā terre z sem tuū dñuerabit. sur
gēs pābula terrā i lōgitudine ei': z i latitudine
ei': qz tibi dabo eā. In hac pmissiōe vtz sit et il
la q' p' fciū ē oīuz gēiū n euidēt appet. Pōt. n.
videt ad h ppter: z faciā sem tuū tāq arenā ter
re: qd ea locutiōe dñi ē quā greci dñt hypbolē
q vtiq tropica ē n ppa q tñ mō vt ceteri tropis
vti solei scripturā null' q eā vidit abigit. Iste
at trop'. i. mod' locutiōis sit: qñ id qd dñ lōge ē
āpli' q' eo dco significat. Quis. n. n videat:
q sit icopabl' āplioz arene nūer'. q pōt eē oīū
boīuz ab ipo adā vsq ad terminū secl'i. Quāto
g mag' q' sem abrae: n solū q ptiēt ad israeliti
cā gētē: vtz et qd futurū ē f'z imitatiōez fidei to
to orbe terraz i oib' gētib'. Qd sem. f. abrae i o
patiōe mltitudis: ipioz pfcō i pauc' est q' nūis z
ipsi pauci faciāt inūerabile mltitudinē suā q si
gnificata ē f'z hypbolē p arenā terf. Sane ista
mltītudo q pmittit abrae: n dō ē inūerabil' sed
boib'. dō at nec arēa terf. Proinde qz n tñ gēs
israelitica: f'z vniuersū sem abrae: vbi ē expssa
pmissiō n f'z carnē f'z spūz plimoz filioz con
gruēti' arene mltitudi opat pōt h itelligi vt ite
ret pns scā pmissiō. Sz iō dixi' q n euidēt ap
pear: qz illi' gēt' vni' mltītudo q f'z carnē nata
ē ex abra: p ei' nepotē iacob i tñ creuit vt pene
oēs ptes orb' ipluerit. Et iō potuit z ipa f'z hyp
bolē arene mltitudi opari: qz z h sola inūera ē
boi mltītudo: fra certe solā significatā q appel

lata ē chanaā nēo abigit. Sz qd dñi ē tibi da
bo eā z semi tuo vsq i seculū: pōt mouē nōnul
los: si vsq i seculū itelligat i etnū. Si at i seculū
h loco sic accipiat quē admōz fidelit tenemus
iniciū futuri secl'i a fine pñt' ordiri: nihil eos mo
uebit qz zsi expulsi sūt israelite d hierosolimis:
manēt tñ i alijs citatib' tre chanaā z vsq i finē
māebūt: z vniuersa fra illa cū q chistianis inba
bitatur etiam ipsum semen ē abrae.

De supat' ab abraā hostib' sodomoy quan
do loth de captiuitate eripuit: z a melchisedec
sacerdote benedictus est. Ca. xxij.

De rñso pmissionis accepto migravit
abraā z mās i alio eiusdē tre loco. i. in
xta q' cū mābre q erat ebzō. Deide ab hostib' q
sodomis irruerāt: cū gñqz reges aduersus qtu
or bellū gererēt z dict' sodomit' ē loth captus
eēt libauit eū abraā adduct' seclū i plū trecet'
dē z octo xnaculis suis: z victoriā fec' d regib'
sodomoy: nihilqz spolioz auferi voluit: cū rex
cui vicerat obtulisset. Sz plāe tūc benedict' ē a
melchisedec q erat sacerdos di excelli d q i epla
q' scribit' ad hebreos: quā ples pauli apli eē dñi
qdā xō negāt mltā z mag' scripta sūt. Ibi ap
pe pñū appuit sacrificiū: qd nūc a xpianis of
feri dō toto orbe trax: ipletqz illd qd lōge p' f
scm pphaz dñ ad xps q fuerat adhuc vctur'
i carnē: tu es sacerdos i etnū f'z ordinē melchi
sedec: nō. f. f'z ordinē aarō q ordo fuerat auferē
dus illucescētib' reb' q illis xbis pnotabatur.
De xbo dñi ad abraā q ei pmittit f'z multitu
dinē stellaz multiplicāda posteritas qd credēs
iustificat' ē adhuc i pputio cōstituit'. Cap. xxij.

De tñ scm ē xbu dñi ad abraā i visu
g cū ei ptectionē mercedēqz pmittit
valde mltā: ille d posteritate solicit' qñ
dā Eliezer xnaculū suū futuz sibi dixit hrdē.
Lōtiuoqz illi pmiss' ē hres n ille xnacul' f'z qd
ipo abraā fuerat exitur' rursusqz sem inūerabi
le: n sic arrēa tre: f'z sic stelle celi: vbi mibi mag'
v' pmissa posteritas celesti felicitate sublimis.
Nā q' tñ ad mltitudinē ptiēt: qd f'z stelle celi ad
arenā tre: nifi qz z ista opatiōez i tñ eē fitez v
cat i q' tñ ē stelle dñuerari n valēt: qz ne c oēs
eas videri posse crededū ē. nā q' to qsqz acun'
ituef tāto ples videt. vñ z acerrie cernētibz
aliqs occultas eē merito existiat: except' i iost
derib' q i alia pte orb' a nob' rñmorissima oziri et
occideri pbiēt. Postreō gēuqz vniuersū stella
rū nūex opbedisse z cōscripsisse iactat: sic Ara
r' z eudoxi': v' sig alij sūt: eos libzib' cōtēnēt au

etoritas. Hic sane illa snia ponit c' ap'ls memi-
nit pp dei grāz omēdādā. Credidit abraā dō: et
reputatū ē illi ad iustitiā: ne circūcisio gliaref:
gentesq; incircūcisas ad fidez xpi nollet admit-
ti. Hoc. n. qm scim ē vt credēti abrae deputaret
fides ad iustitiā: nondū fuerat circūcisus.

De significatiōe sacrificij qd abraam offerre
pcept' est: cum poposcisset: vt de his que cre-
deret doceretur. Caplm. xxiij.

INeodē visu cū loquēt ei dī: et h' ait ad
illū. Ego d's q te eduxi d' regioē caldeo-
rū: vt dē tibi trā hāc vt heres sis ei'. Ubi cū in-
rogasset abraā fm qd scirz q heres ei' erit: dixit
illi d's. Accipe mibi iuuecā trimā: et caprā trimā
et arietē trimū et turturē et colūbā. Accepit autē
ille h' oia diuisit illa media: et posuit ea 3 facie al-
tez alfi. Aues at n' diuisit. Et d's cederūt sic scri-
ptū ē aues: et sederūt s' f' corpa q diuisa erāt et cō-
cedit illis abraā. Circa solis at occasū pauor ir-
ruit s' abraā et ecce tior tenebrosus magn' inci-
dit ei. Et dcm ē ad abraā. Sciēdo scias qz pegri-
nū erit semē tuū i trā n' ppa: et i fuitute redigēt
eos et affligēt eos qdrigēt ānis: gētē at cui fui
erit iudicabo ego. p' h' h' exibūt hic cuz supel-
lectile multa. Tu at ibis ad p'ēs tuos cū pace:
nūc' i senecta bōa. Quarta h' o gnātiōe cōuer-
tēt sebuc. Nōdū. n. i pletā s' p'ctā amorreoz vsq;
adhuc. Cū at iā sol ēat ad occasū: scā ē flāma
et ecce fornax fumabūda et lāpades ignis: q p-
trāsierūt p media diuisa illa. In die illa disposu-
it dñs d's testm ad abraā dicēs: sei tuo dabo trā
hāc a fluie egypti vsq; ad flumē magnū euphrā-
tē: ceneos et cenezeos: et cetbmōeos et cetbeos:
et ferezeos et rapbai: et amorreos et cananeos: et
euos et gergeseos et iebufoos. Hec oia i visu scā
dinit' atq; dicta sūt: d' q' singulis enucleate dis-
serē lōgū ē: et itē dēz opis bui' excedit. Qd g' sa-
tis ē nosse debem': postea q dcm est credidisse
abraā dō et dputatū ē illi ad iustitiā: nō euz i fide
defecisse: vt dicēt dñator dñe fm qd scia q be-
res ei' ero. Terre qppe illi' pmissa erat heredi-
tas. Nō. n. ait vñ scia qm adhuc n' credēt: sed ait
fm qd scia vt ei rei quā crediderat aliq' silitudo
adhibēt: q ei' mod' agscēt. Sic n' ē h' gis marie
diffidētia q ait: quō fiet istd qm vix nō cōg'sco.
Qd. n. futur' ē certa erat: modū q fieret i gre-
bar. Et h' cū qmisset audiui: spūs scūs supueniet
ite: et h' altissimi obūbrabit tibi. Deiqz et h' silitu-
do data ē d' trib' aialib': iuueca: cap' et ariete: et
duab' volucrib' turture et colūba: vt h' h' futu-

rū sciret qd futur' ē iā n' abigēt. Sine g' p iuue-
cā significata sit plebs posita s' b iugo legis: p ca-
prā eadē plebs ē peccat' futura p arietē eadē
plebs ē regtura: q anialia. p p'ea trima dñr: qz
cū sint i signes āticuli tps ab adā vsq; ad noe: et
in vsq; ad abraā: et in vsq; ad dauid q reprobato
saule p'm' i reg' gēt' israelitice ē dñi volūtate fū-
dat' in h' ordie t'io q tēdit' ex abraā vsq; ad dō:
tāqz t'iaz etatē gerēs ille p'ls adoleuit: siue ali-
qd aliō dūciēt' ista significēt nullo mō tñ dubi-
tauri spūales i ea typos pfiguratos additamē-
to turtur' et colūbe. Et iō dcm ē: aues autē n' diui-
sit qm cānales iter se diuidūt: spūales at nullo
mō siue a negociosis ouersatōib' hōiuz se remo-
ueāt sic turt': siue in illas d'gāt sic colūba. Ut qz
tñ auis ē simplex et inozia: significās et illo isra-
elitico p'lo cui trā illa vāda erat: futuros idui-
duos filios pmissiōis et hēdes regni i etna felici-
tate māsuros. Aues autē d'scedentes s' f' corpa q
diuisa erāt n' bōi aliqd s'z s' p' idicāt aer' hui' pa-
stū qndā suū d carnaliū diuisiōe q'rētes. Qd at
illis pcedit abraā: significat et iter illas cānaliū
diuisiōes spūales ēē nullo h'os vsq; i finē se-
culi pseueraturos fideles. Et circa solis occasū
q pauor irruit i abraā et timor tenebrosus ma-
gn' significat circa hui' seculi finē magz p'turba-
tiōez ac tribulatiōez futurā fidelitū: d' q dñs di-
xit i euāgelio. Erit. n. tū tribulatio mag' qlis n' fu-
it abūtio. Qd h' dcm ē ad abraā: sciēdo scias
qz pegrinū erit semē tuū i trā n' ppa: et i fuitutez
redigēt eos et affligēt eos qdrigēt ānis d' p'lo
isrl' q fuerat i egypto fuitur' ap'issime pphatū
ē. Nō q i eadē fuitute sub egyptijs affligētib'
qdrigētos ānos ille p'ls fucat pactur': s' i ipis
qdrigēt' ānis pñciatū ē h' futurū. Quēadmo-
dū. n. scriptū ē de thare p're abrae et fuerūt dies
thare i charra qnqz et ducēt' āni: n' qz ibi oēs acti-
sūt: s' qz ibi cōpleti sūt: ita et hic p'pterea in p'posi-
tū ē et in fuitutez redigēt eos: et affligēt eos q-
drigētis ānis: qm iste nūc' i eadez afflictōe cō-
plet' ē: n' qz ibi vniuersus p'fect' ē. Quadrigen-
ti sane dñr āni pp nūeri pletudinē: qzuis aliqn
to āpl' sint: siue ex h' tpe cōpute. n' q ista p'mitte-
bant abrae siue ex q nat' ē iāsc p'p semē abrae
d' q ista p'dicūt. Cōputant. n. sic sup' iā dixim'
ab āno septuagesimo et qnto abrae: qm ad cū fa-
cta ē p'ma pmissio vsq; ad exitū isrl' ex egypto
qdrigēti et trigita āni qz apl' ita meminit. Hoc
autē inqz testm cōfirmatū a dō: q p' qdrigētos
et trigita ānos ē scā lex: n' i firmata ad euacuan-

Liber

dā pmissione. Jā g̃ isti q̃drigēti z trigita anni: q̃drigēti poterāt nūcupari: q̃ nō s̃t mltro āplius. Quāto mag̃ cū aliq̃t iā ex isto nūero p̃terissēt: q̃ illa i visu d̃m̃rata z dicta s̃t abrae: ṽl q̃ñ isaac nat̃ ē cētenario p̃ri suo a p̃ria p̃missione p̃. xxv. ānos: cū iā ex istis q̃drigentis et trigita: q̃drigēti z g̃nq̃ remaneret: quos d̃s q̃dringentos voluit noiare: z cēta q̃ sequūt̃ i ṽbis p̃nūciātes d̃i: nullus dubitauerit ad israeliticuz pplm̃ p̃rinē. Qd̃ h̃o cū adiūgit: cū aut̃ sol erat ad occasuz flāma scā ē: z ecce fornat̃ fumabūda z lāpades ignis q̃ trāsierūt p̃ media diuisa illa: significat iā i fine seculi p̃ignē iudicādos eē cānales. Sicut. n. aflictio ciuitatis dei qualis antea nūq̃ fuit q̃ sub antichristo futura sp̃at̃: significat̃ tenebrosos timore abrae circa solis occasū. i. p̃p̃quāte iā fine seculi: significat̃ isto igne dies iudicii: dirimēs cānales p̃ignē saluādos: z i igne d̃nādos. Deinde testm̃ factū ad abraā terrā chanaaz p̃p̃rie manifestat: z noiat i ea ṽndecī gētes a flumine egypti vsq̃ ad flumē magnū euphratē. Nō ergo a flumine magno egypti hoc est nilo: sed a paruo quod diuidit inter egyptum z palestina vbi est ciuitas rycocura.

De agar ancilla sare quaz eadem sara abrae voluit esse concubinam. Capitulum. xxv.

Hic ep̃a cōsequūt̃ filioz abrae: vni de agar ancilla: alii de sara libera: de q̃b̃ i libro sup̃iore iā dixim̃. Qd̃ at̃ tinet ad rē gestā: nullo mō ē iheredū de hac concubina crimē abrae. Usus ē ea ap̃pe ad g̃nan dā plē nō ad explēdaz libidinē: nec insultās sed poti⁹ obediēs iungi: q̃ sue sterilitati credidit esse solatiū si fecūdū ancillae ṽre: q̃m̃ natura nō poterat volūtate facēt suū: et eo iure q̃ dicit ap̃s filr̃ z vir nō hēt p̃tātē corp̃is sui s̃z mulier: ṽtens mulier ad pariēdū ex alia qd̃ nō poterat ex seip̃a. Nulla ē hic cupido lasciuie nllā negtie turpitudō. Ab vxore cā plis ancilla marito traditur: a marito cā plis accipit̃: ab vtroq̃ ñ culpe lux⁹: s̃z nature fruct⁹ exgrit̃. Deniq̃ cū ancilla grauida d̃ne sterili sup̃biret: z s̃ sara suspitiōe muliebri viro poti⁹ ip̃taret: et ibi demonstrauit abraā nō se amatorē fuisse: s̃z libez fuisse se genitorē: z i agar sare iungi pudicitia custodisse: nec volūptatē suam ad volūtate illi iplēuisse: accepisse: nec petisse: accessisse nec belisse: seminasse nec amasse. At. n. ecce ancilla tua i manib̃ tuis: ṽtē ea quō tibi placuēit. Qviz virilit̃ ṽtētē se: cōiuge sp̃anter: ancilla obrep̃anter: nllā itēpanē.

De testificatiōe ad abraā: q̃ eidē seni de sterili

sara filiū spondit: patrēq̃ eū gētū statuit z p̃missi fides sacro circūsiōis obliat. L. xxvi

Ost bec nat⁹ ē ismael ex agar i q̃ putare possz ipletū qd̃ ei p̃missū fuerat: cū sibi vernaculū suū adoptare voluisset dicēte deo nō erit heres tu⁹: bic s̃z g̃ exiet de te: ille erit heres tu⁹. Hoc g̃ p̃missū ne i acille filio putarz ipletū: iā cū eēt ānoz nonagita z nouē appuit ei d̃s z dixit illi. Ego sū d̃s: place i ospectu meo z esto sine q̃rela: et ponā testm̃ meū i me z iter te: z iplebo te valde. Et p̃cidit abraā i faciē suā: z locut⁹ ē illi d̃s dicēs. Ecce ego et ecce testm̃ meū tecū: z eris p̃ multitudinis gētuz: z ñ appellabitur nomē tuū ad huc abraā: sed erit nomē tuū abraā: q̃ p̃ez mltaz gētū constituit. Etaugebo te valde: z ponā te i gētes: et reges ex te exibū. Et statuā testm̃ meū iter me z te: z iter semē tuū p̃ te i gnatiōes eoz i testm̃ etnuz: ṽt s̃z tibi d̃s z sei tuo p̃ te. Et dabo tibi z sei tuo p̃ te frā i q̃icola es: oēm frā chanaā i possessiōne etnā: z ero illi d̃s. Et dixit d̃s ad abraā. Tu aut̃ testm̃ meū cōfuebis: tu z semē tuū p̃ te i p̃genies suas. Et h̃c testm̃ meū qd̃ cōfuebitis i me z vos z iter semē tuū p̃ te i gnatiōes suas. Circūcidet̃ oē ṽr̃z masculinū: z circūcidetis carnē p̃putij ṽr̃z: z erit i signū testm̃ iter me z vos. Et puer octo diez circūcidet̃: z ṽr̃z oē masculinū i p̃gēies ṽr̃as. Vernaculus z eptit̃ ab oī filio ali enigma q̃ nō ē d̃ seie tuo: circūsiōe circūcidet̃: z vernaculus dom⁹ tuez eptit̃. Et erit testm̃ meū i carne ṽr̃a i testm̃ etnū: z q̃ nō fuerit circūcisus masculus: q̃ ñ circūcidet carnē p̃putij sui octauo die: iterabit̃ aia illa de gnē ei⁹ q̃z testm̃ meū disspauit. Et dixit d̃s ad abraā. Sara vxor tua nō appellabit̃ nomē ei⁹ sara: s̃z sara erit nomē ei⁹. B̃ndicā aut̃ illā z dabo tibi ex ea filiū: z b̃ndicā illū z erit i natiōes: z reges gētū ex eo erūt: z p̃cidit abraā i faciē suā z risit: z dixit i aīo suo d̃cēs. Simibi cētū ānos b̃nti nascet̃ fili⁹: z si sara annoz nōagita pariet̃: Dic̃ at̃ abraā ad denz ismael h̃ viuat i ospectu tuo. De⁹ at̃ dixit ad abraā ita ecce sara vxor tua pariet̃ tibi filiū: et vocab̃ nomē ei⁹ isaac: z statuā testm̃ meū ad illū i testm̃ etnū: ṽt s̃z tibi d̃s z sei ei⁹ p̃ illū: de ismael at̃ ecce audiuit̃. Ecce b̃ndixit̃ eū z āpliabo z mltipli cabo illū vald̃. Duodeci gētes gnābit: z dabo illū i magnā gētē. Testm̃ at̃ meū statuā ad isaac quē pariet̃ tibi sara i tpe h̃ ad annū seq̃ntē. Ṽt aptiora p̃missa s̃t d̃ vocatiōe gētū i isaac. i. in filio p̃missiōis: q̃ significat̃ grā i nā: q̃ d̃ sene z d̃ anu sterili p̃mittit̃ fili⁹. Quāuis. n. z nālē p̃cre

Sertus decimus

nois excursu de opet: vbi in euides op^o dei e
 pitiata z cessate na: vbi euidet^r intelligit gra. Et
 p^o h^o n^o p^o gnatione s^z p^o regnatione futuz erat io
 n^o ipata e circuncisio q^o de sara p^omissus e fili^o
 Et q^o oes n^o solu filios: veru et suos x^o naclos z
 p^otitios circuncidi iubet: ad oes istam gratiam
 pertinere testatur. Quid enim aliud circuncisio
 significat: q^o vetustate exuta natura renouata
 Et qd aliud q^o x^o p^o octau^o dices: q^o hebdoada co
 leta: h^o e post sabbatu r^o eurrerit: paratu mu
 an^o z noia oia resonat nouitate: z i test^o veteri
 b^obra^o nouu. Quid e. n. qd dicit test^o vet^o: ni
 noui occultatio: Et qd e aliud qd dicit nouu
 i veteris reuelatio: R^oisus abrae exlatio e
 ratulatio: n^o irrissio diffidens. Verba q^o ei^o illa i
 io suo: si mihi ceti anos habet nascet fili^o: z si
 ara ano^o non agita pariet: n^o s^ont dubitatis s^z ad
 miratis. Si que^o mouet qd d^ocm e: z dabo ti
 bi z semini tuo p^o te fra i q^o tu icola es: oes tra
 hanaan in possessione etna: quo accipiat i ple
 u sine adhuc expectet i pledu: cu possessione q^o cu
 p^o frena etna cuilibz geti e n^o possit: sciat eter
 u a nris iterptari qd greci appellat aemon: qd
 selo deriuatu e. Zleno q^o ppe grece selm n^ocu
 pat. S^z n^o s^ont ausi latini h^o dic^o seclare: ne lo^oge i
 lud mitteret selu. Seclaria q^o ppe d^ont multa q^o
 h^o selo sic agut: vt beui et tpe traseat. aem^oat
 qd d^o aut n^o bz fine: aut vsq^o i hui^o seli tedet fine.
 De masculo quisi octauo die n^o fuerit circuci
 us perit aia ei^o: q^o testm di dissipauit. L. xx vii.

Tez pot mouere quo intelligi oporteat
 qd hic dictu e masculus: q^o n^o circunci
 det carne preputij sui octauo die iteri
 uit aia illa de g^one suo: q^o testm me^o dissipauit:
 u^o hec n^olla culpa sit paruuli cui^o dixit aiaz p^oitu
 a nec ipse dissipauerit testm di s^z maioris q^o cuz
 circuncidere n^o curauerit: nisi q^o et paruuli n^o fm
 ue vite p^orietate: s^z h^o coem g^onis h^ouani origi
 ne oes i illo vno testm di dissipauerit: i q^o oes pec
 cauent. Multa q^o ppe appellat test^o di exceptis
 illis duob^o magnis vet^o z nouo: qd h^o cuiq^o leg^o
 lo cog^ose. Testm aut p^om^o qd fm e adboiez p^o
 nu p^ofecto i^o d^o e. q^o die ederit morte moricimini
 Un scriptu e i libro q^o eccl^oastic^o appellat. Ois
 ar^oolic^o vellit v^oascet. Testatu e g^o a selo mor
 te morieos q^o trasgrediunt p^ocepta di. Lu. n. lex
 uidetior posita data sit: z dicat ap^ols vbi at n^o
 ex nec p^ouaricatio: quo pacto i psalmo qd leg^o
 veru e: p^ouaricatores exstiaui oes p^octores t^ore:
 nisi q^o oes legis alicui p^ouaricate sunt rei: q^o aliq^o
 p^octo tenet obstricti. Quao^obre si et paruuli q^o

ha fides h^oz nascut n^o p^opie s^z original^o p^octores
 vn^o illis g^oraz remissiois p^octoru necessaria fite
 mur: p^ofecto eo mo q^o s^o p^octores: et p^ouaricatores
 legis illi^o q^o in paradiso data e ag^oscut vt v^oez sit
 v^otruq^o qd scriptu e. z p^ouaricatores exstiaui oes
 p^octores t^ore. z v^obilex n^o e: nec p^ouaricatio. Ac p^o h^o
 q^o circuncisio signu regnat^ois fuit n^o imerito par
 uulu p^o origiale p^octm q^o p^om^o dei dissipatus est
 testm: g^onat^oio dispdet: nisi regnat^oio liberet. S^z
 itelligeda s^ont h^o x^oba diuina taq^o dictu sit. q^o n^o fue
 rit regnat^oio infibit aia illa de g^one ei^o: q^o testm det
 dissipauit: q^o i adaz cu oib^o et ipse peccauit. Si
 eis dixit q^o h^o testm me^o dissipauit n^o nisi de ista
 circuncisioe itelligi cogeret. N^ou^o x^oo q^o n^o exp^os
 sit cuiusm^oi testm puulus dissipauerit: libez e i
 telligere de illo test^o dictu cui^o dissipatio p^oine
 possit ad paruulu. Si at q^o q^o h^o n^o nisi d^o ista circ
 cisioe dictu e e^o t^odit: q^o i ea testm di q^o n^o e circ
 cisus dissipauerit paruulus: q^o erat locutiois a
 lique modu q^o a absurde possit itelligi: ido diss
 passe testm q^o h^o ab illo in illo e dissipatum.
 U^oez sic q^o aiduertedu e n^olla i se negligetia sua
 iuste interire inciruncisi anima paruuli: nisi ori
 ginalis obligatione peccati.

De mutatioe noiz abrae z sare q^o cu obvni^o
 sterilitate ob v^otriusq^o at senectute gnare n^o pos
 sent mun^o fecundicatis adepti s^ont. Cap. xx viij.

Acta igit p^omission^o ta magna taq^o luci
 da ad abraa: cui euidetissime dictu est
 p^orez mltaz getiu posuite: z augebote
 valde z ponat te getes: z reges eribut ex te: et
 dabo tibi ex sara filiu: z b^ondica illu z erit i natio
 nes: z reges getiu ex eo erut: qua p^omission^o n^o
 i x^opo cernim^o reddi: ex illo deiceps illi iuges n^o
 vocat i scripturis sic a^otea vocabant abraaz et
 sara: s^z sic nos eos ab initio vocauim^o q^o n^o sic ia
 vocant ab oib^o abraa z sara. Cur at mutatu sit
 nom abrae reddita e ro: q^o p^orez igt multaz geti
 uz posuite. Hoc g^o significat itelligedu e abraa
 Abraz^o qd an vocabat iterprat p^o excelsus
 De noie at mutato sare n^o e reddita ro. S^z sicut
 aiut q^o scripserut iterprat^oes noiz hebreoz q^o
 his lris sacris otinet. Sarai iterprat p^onceps in
 ea. Sara at x^o t^o. Un scriptu e i epla ad hebreos
 fide z ipa sara x^otute accepit ad emissionem sem
 nis. Ambo at senes erat sic scriptura testat: sed
 illa et sterilis z liquoze m^ostruo ia destituta: p^o
 pter qd ia parere n^o poss: et si sterilis n^o fuisset
 p^oporo si femia ita sit p^ouccionis etatis vt ei so
 lita muliez adhuc flu: ite iuueni parere pot:
 de seniore n^o pot: q^ouis adhuc possit ille senio: s^z

Liber

de adoleſcētula gignere: ſic abraā p^o morte ſa-
re de cethura potuit: qz viuidā ei^o iuenit etatez.
Hoc ē qd mīz cōmēdat apls: r ad h^o dīc abrae
iā fuiſſe corp^o emortuuz: qm̄ n̄ ex oi femia ſz ex
ea cui eēt adhuc aliqd pariēdi tps extremū gñā
re ipe i illa etate adhuc poſſz ad aliqd enī emor-
tuū corp^o ei^o itelligere debem^o: n̄ ad oia. Nā ſe-
nect^o viui n̄ iā cadauer ē mortui. Quāuis ē ſic
ſolui debeat iſta q̄ſtio: qz de cethura poſtea ge-
nuit abraā: qz donū gignendi qd a dño accepit
ēt poſt obitū māſit vxoris. Sz ppteā mibi vide-
tur illa quā ſecuti ſum^o q̄ſtiōis hui^o ſolutio pfe-
rēda: qz cētēari^o qdā ſenex ſz tps n̄ i d nlla pōt
femia gignē: n̄ tē qdez qñ adhuc tādū viuēbāt
vt. c. aninōdū ſacerēt hoiez ſcrepite ſenectutē
De trib^o viris vel āgelis: i qb^o ad qrcū mābre
apparuiſſe abrae dñs manifeſtaſt. Capl^oz. xxix.

Iez dñs apparuit abrae ad qrcū mam-
bre i trib^o viris qd dubitādū n̄ ē āgelos
fuiſſe: q̄uis qdā exiſtimēt vnū i eis fu-
iſſe dñz xps: aſſerētes eū ēt anidumētū carnis.
fuiſſe viſibile: eē qdē diuine poteſtatis inuiſibilis i
corpōral^o icōmutabilisqz nāe ſine vlla ſui muta-
tiōe ēt mortalib^o aſpectib^o appere: n̄ p id qd ē ſz
p aliqd qd ſibi ſbdituz ē. qd āt illi ſbditū n̄ ē. Ue-
rū ſi ppterea cōfirmāt hoz triū aliquēz fuiſſe
xps: qz cū tres vidit^o ad dñz ſingularit^o eſt locut^o
ſic. n. ſcriptū eſt: ecce tres viri ſtabāt ſup eū: r
videns pcurrit obuiā illis ab oſtio tabernaculi
ſui: r adorauit ſup fraz r dixit. Dñe ſi iueni grāz
an̄ te. rē. cur n̄ ēt illd aduertūt: duos ex eis ve-
niſſe vt ſodōite dclerent: cū adhuc abraam ad
vnū loqrēt dñz appellāz: r itercedēs ne ſil in-
ſtū cū ipio i ſodōis pderet: illos āt duos ſic ſuſce-
pit loth vt ēt ipſe i colloquio ſuo cū illis ſingularit^o
dñz appellaret. Nā cū eis plura tr dixiſſz ecce
dñi declinate i domū pueri vñ: r ceta q̄ ibi dñi:
poſtea cū ita legiſt. Et tenuerūt āgeli manū ei^o
r manū vxoris ei^o: r man^o duaz filiaz ei^o ſe
qz dñs pceret illi: Et ſcñ ē mor vt eduxerūt illū
foras: dixit. Saluā fac aīaz tuaz. Ne reſpere-
ris retro: nec ſteris i tota regiōe. In mōte ſal-
tuz te fac: neqñ cōphēdar. Dixit āt loth ad illos
Oro dñe qz iuēt puer tu^o mīaz an̄ te. r q̄ ſequi-
tur. Deide p^o h̄yba ſingl^o illi rñdit dñs: cū in du-
ob^o āgelis ē dicēs. Ecce miſt^o ſū faciē tuā. rē.
vñ mltō ē credibili^o qz r abraā i trib^o r loth i du-
b^o viris dñz āgſcebāt: cui p ſingularē numez loq-
bāt: ēt cū eos hoies eē abſtrēf. Neqz. n. aliā ob-
cāz ſic eos ſuſceperūt: vt tāqz mortalib^o r hūana^o

reſectiōe idigētib^o miniſtrarēt. Sz erat pfecto
aliqd q̄ ita excellēbāt licet tāqz hoies: vt i eis eē
dñz ſic eē aſſolet i pphet^o: hi qz hoſpitalitatē illis
exhibebāt dubitare n̄ poſſēt: atqz iō r ipſos ali-
qñ plura tr vt dños: aliqñ ſingularit^o vt i eis dñz
appellabāt. āgelos āt fuiſſe ſcriptura teſtat: n̄
ſolū i h̄y geneſis libro vbi h̄y geſta narrāt: vepēt
i epla ad hebreos: vbi cū hoſpitalitas laudaret^o
hāc iqt ēt qdā neſciētes hoſpitio receperūt ange-
los. per illos iqt tres viros cū rurfus fili^o iſaac
d ſara pmitteret abrae diuinit^o datū eſt ēt tale
rñſuz vt diceret: abraā erit i magnā gētē r mul-
tā: r bñdicent i eo oēs gētes tē. Et hic duo-
la breuiſſime pleniffimeqz pmiſſa ſūt: geneſis iſra-
el ſz carnem: r omnes gentes ſm fidem.

De loth a ſodomis liberato atqz iſsdez celeſti
igne cōſūptis: r de abimelech: cui^o cōcupiſcentia
caſtitati ſare nocere non potuit. Capitulū. xxx.
Pōſt hāc pmiſſionem libato d ſodomis
loth: r veniēte igneo ibre d celo tota il-
la regio ipie ciuitatis i cinerē d ſa ē: vbi
ſupra i maſculos i tāraz cōſuetudinē cōaluerāt:
q̄tā leges ſolēt alioz ſactoz p̄bere licetiā. Ue-
rū r h̄y ſupplicii: ſpecimen futuri iudicii di-
uini fuit. Nā ad qd p̄tiet qz phibitū ſūt q libabā-
tur ab āgelis retro reſpicē: niſi qz n̄ ē aio redeū-
dū ad veterēz vitā: qz p grāz regnāti exuimur:
ſi vltimū iudiciū euadē cogitem^o. Deniqz vxor
loth vbi reſpexit remāſit: r i ſalē cōuerſa hoib^o ſi-
delib^o qdā p̄ſtitit cōdimētū. q̄ ſapiāt aliqd vñ il-
lud caueat exēplū. Inde rurfus abraā ſecū ge-
raris apd regēz ciuitat^o illi^o abimelech: qd i egypto
d cōiuge fecerat: ei^o ita cō ſimilr reddita ē
Ubi ſane abraaz obiurgāti ſe regi cur tacuiſſet
vxorem: ſozozemqz dixiſſet: apiens quid timu-
erit etiam hoc addidit. Et enim vere ſozoz mea
ē d p̄re ſz n̄ d m̄re qz de p̄re ſuo ſozoz erat abrae
d q̄ p̄pinq ei^o erat: tante aut pulchritudinis fuiſ-
ſet etiam i illa etate poſſet adamari.

De iſaac ſm pmiſſionez nato: cui^o nomen ex
riſu ytriuſqz parentis eſt inditum. Cap. xxxi.
Pōſt hec nat^o ē abrae ſz pmiſſionez di-
d ſara fili^o: eūqz noiauit iſaac: qd iterp-
taſt riſus. Riſerat. n. r p̄ qñ ei pmiſſus
ē admirās i gaudio: riſerat r m̄ qñ p illos tres
viros itez pmiſſus ē: dubitās i gaudio. Quan-
uis exprobrātē āgelo qz riſus ille ēt ſi gaudiū fu-
it: tñ plene fidei n̄ fuit. Poſt ab eodez āgelo ēt i
fide cōfirmata ē. Et h̄y puer nom^o accepit. Nā
qz riſus ille n̄ ad irridēdū opprobriū: ſz ad cele-

Sertusdecimus

ad dñi gaudiū ptinebat nato isaac: et eo noie vo
ato sara mōstrauit. Hic gippe: rñū mibi fecit dñs.
Quicūq; n. audierit: gaudebit mibi. Sz p' ali
gñū tps ācilla d' domo eiciat cū filio suo: et duo
la sz aplz testā significāt vet' et nouū: vbi sara
li' supne hierlz h' ē ciuitatis dei figuram gerit.
De obediētia et fide abraē: qua p oblatōez im
molādi filij pbat' ē: et de morte sare. Cap. xxiiij.

Item hec q' oia commemorare nimis lōgū ē
tērat' abraā d' imolādo dilectissimo filio
suo isaac: vt pia ei' obediētia pbat' ē
his i' noticiā pferēda nō dō. Neq; n. ois ē clpā
a tētatio: qz et gratulāda ē q' fit pbatio. Et ple
iq; alr' aiūs human' sibi p' inotescere nō pōt: ni
vi: es suas sibi n' h'bo sz expimēto tētatoe qdā
nō interrogāte rñdeat: vbi si d' imūn' aguerit: tē
i' ē: nūc solidat' firmitate grē: n' illat' ianitate ia
rātē. Nūq; sane crederet abraā q' victimis dñs
lectaret' humāis: q' uis diuino itonāte pcepto
bediēdū sit n' disputādū: verū tñ abraā cōfestiz
liū cū fuisset imolatus: resurrectuz credidisse
iudād' ē. Dixerat nāq; illi dñs: cū d' ācilla et filio
foras eiciēdis volūtate coniugis nollet iplere
isaac vocabit' tibi semē. Et certe ibi seqt' ac dñs
filii ācille hui' i' magz gētē faciā: qz semē tu
z ē. Quōd g' dñm ē i' isaac vocabit' tibi semē: cū z
maelē dñs semē ei' vocauerit. Exponens aut
p' lō qd sit i' isaac vocabit' tibi semē. i. q' filij
inis bi filij dñi: sz filij pmissiōis d' putat' i' seie. Ac
sz filij pmissiōis vt sint semē abraē i' isaac vocat'
ē i' xps vocāte grā agregāt'. Hāc g' pmissiōe
pi' fidelit' tenēs: qz p hūc opōtebat' ipleri: quē
is inebat' occidi: n' hēsitauit q' sibi reddi pōt
holat' q' vari potuit n' spāt'. Sic itellectū ē z
p' lō ad hebreos z sic expositū. Fide iqt' pcessit
abraā i' isaac tētāt': z vnicū obtulit q' pmissiōes
scepit: ad quē dñm ē i' isaac vocabit' tibi semē
gitās: qz et ex mortuis excitare pōt dñs. Proi
e addidit. Pro h' ē tū z in similitudinē adduxit.
hui' similitudinē nisi illū d' q' dñs idē aplūs: q' ppo
tio n' pepcit: sz p nob oib' ē didit illū. Proptea
isaac sic dñs crucē suā: ita sibi ligna ad victimē
cū q' b' fuerat iponēd' ipe pōtauit. Postremo
isaac occidi n' opōtebat: postea q' ē p' eū feri
phibit'. qz erat ille aries q' imolato ipleri ē si
gificatio sanguine sacrificiū. Nepe qñ eū vi
it abraā cōmb' i' frutice tenebat. Quis g' illo
zurabat' nisi ihs xps anq; imolaret' spinis in
uicis coronat'. Sz diuina p angelū h'ba poti'
idiam. Hic gippe scriptura. Et extēdit abraā
manū suā sumere macheram vt occideret filiū

sui. Et vocauit illū āgelus dñi de celo: et dixit.
Abraā. Ille at dixit: ecce ego. Et dixit: ne inijci
as manū tuā sup puer: neq; facias illi q'cūq;
Nūc sciui qz times deū tuū: et non pepcisti filio
tuo dilecto pp me. Nūc sciui dñm est. i. nūc sciri
feci. Neq; n. h' nōdū sciebat dñs. Deinde ariete il
lo immolato p isaac filio suo: vocauit vt legitur
abraā nomē loci illi' dñs vidit: vt dicat' hodie i
mōte dñs apparuit. Sic dñm est nūc sciui: p eo
qd ē nūc sciri feci: ita hic dñs vidit p eo qd ē dñs
apparuit: h' ē videri se fecit. Et vocauit angelus
dñi abraā scdō d' celo dicēs. Pe memetipz iura
ui dñs: pp qd fecisti h' b' z n' pepcisti filio
tuo dilecto pp me: nisi bñdicēs bñdicā tibi: z m'
riplicās mltiplicabo semē tuū sic stellas celi: z tā
qz arenā q' ē iux labiū mar'. Et hereditate possi
debit semen tuū ciuitates aduersariōz suoz: z
bñdicē i seie tuo oēs gētes frē: qz obaudisti vo
cē meā. Hoc mō ē illa d' vocatōe gētiū i semine
abraē: p' holocaustū q' significat' ē xps: et iura
tōe d' firmata pmissio. Sepe. n. pmissat sz nūq;
iurauerat. Quid at ē d' h' vacisq; iuratio: nisi p
missi cōfirmatio z i fidelitū qdā icrepatio. Post h'
sara mōtua ē cētesimo z vicesimo z septimo an
no vite sue: cētesimo at z tricesimo septimo viri
sui. Decē gippe ānis eā pcedebat etate: sicut ipe
qñ sibi ex illa pmissus ē fili' ait. Si mibi ānozū
cētū nascet' fili': z si sara ānoz nonagita pariet
Tūc emit agz abraā i q' sepeliuit vxorē. Tūc g'
sz narratōez stephani in tra illa est collocatus:
qñ cepit ibi esse possessor: post mortē. s. p'ris sui
qui colligitur ante biennium fuisse defunctus.
De rebecca nepte nachor: quaz isaac accepit
vxorem. Capitulū. xxiiij.

De rebecca nepte nachor p'ri sui: cū
ānoz qdragita eēt isaac duxit vxorē. s.
cētesimo z qdragesimo āno vite p'ris sui trienio
p' mortē m'ris sue: vt aut eā duceret: qñ ab ei'
p'fe i mesopotamiā fu' missus ē: qd aliud dñm
stratū ē cū eidē suo dixit abraā: pone manū tuā
sub femore meo z adiurabo te p dñz deū celi z
dñz frē: vt nō sumas vxorē filio meo isaac d' fi
liab' chananeoz nisi dñz celi z dñz frē i cāne q'
ex illo femore traheretur fuisse venturū. Nū
quid hec parua sunt p'unciata indicia verita
tis: que compleri videmus in christo.

Quid itelligēdū sit i eo: q' abraā p' mortē sa
re accepit vxorē cethurā. Cap. xxiiij.
Quid aut sibi vult: q' abraā p' mōte sare
cethurā duxit vxorē. Ubi absit vt icō
tinētia suspicemur: p' fertis i illa iā etate z i illa fi

Liber

dei scitate: An adhuc perea di filij qrebant: cu ia
do pmittete rata multiplicatio filioz ex isaac: p
stellas celi z arenā tre fide pbatissima teneret?
S3 pfecto si agar z ismael doctore aplo signifi
cauerūt carnales veteris testamēti: cur n̄ et ce
thura z filij ei? significent carnales q se ad testm̄
nouū existimāt ptinere? Ambe gpe z vxores
abrae z ocubine sūt appellate sara hō nūq̄ deā
est abrae ocubina: s3 vxor tñ. Nā z qñ data est
agar abrae ita scriptū est: z appbēdit sara vxor
abraa agar egyptiā ancillā suā: p̄ dē annos q̄
bitauerat abra i fra chanaā: z ddit eā abra suo
viro vxorē. De cethura aut quā p̄ obitū sare ac
cepit sic legi. Adiciēs aut abraā assūpsit vxorē
cui nomē cethura. Ecce abe dñr vxores. abe
porro ocubine fuisse repunī: postea dicēte scri
ptura Dedit at abraā oēs sēsū suū isaac filio suo
z filijs ocubinaz suaz ddit abraā dona: z diu iit
eos ab isaac filio suo adhuc se viuo ad oziētē i ē
ra oziēt. Dñt gñō nulla munera filij ocubinaz
i plaga oziētis: s3 nō pueniēt ad regnū pmissū:
nec heretici nec iudei cānales: qz pter isaac nul
lus ē heres: z n̄ q filij cānobi filij dñi: s3 filij pmissi
sionis dputat i seie: d̄ q demē. In isaac vocabi
tibi semē. Neq̄ eiz video cur ē cethura p̄ vxor
ris mōrē ducta: nisi pp̄ h̄ mysteriū deā sit ocubi
na. S3 q̄s bec nō vult i istis significatiōib̄ ac
cipe: n̄ calūniat abrae. Quid. n. si z p̄mū ē d̄ he
reticos futuros sc̄daz aduersarios nuptiaz vt
i ip̄o p̄fē mltaz gētū p̄ obitū diugis itez diu
garr: emōs raret n̄ eē p̄ctm̄. Et mortu⁹ ē abraā
cū eēt annoz centū septuagita quicq̄. Annoz ḡ
lxxv. isaac d̄ reliq̄ filij: quē cētenarius genuit.
De geminis adhuc i vtero rebecca m̄is iclu
sis qd̄ indicauerit diuina r̄sio. Cap. lxxv.

Iz ex h̄ quē admodū p̄ posteros abrae
ciuitatis d̄ pcurrāt tpa videam⁹. Al p̄
mo igiſ ānoz vite isaac vsq̄ ad sexage
simū q̄ ei nati sūt filij: illd̄ memorabile ē: q̄ cū il
li deū rogāt vt pareret vxorē ei⁹ q̄ steril̄ erat: cō
cessisset p̄is qd̄ petebat atq̄ b̄ret illa p̄ceptū ge
niebāt gemini adhuc i vfo ei⁹ iclusi. Qua mole
stia cū ageret dñs interrogauit: accepitq̄ r̄sū
due gētes i vfo tuo sūt: z duo ppli de vtre tuo
sepabūt: z ppls pplz supabit: z maiō fūiet mio
ri. Qd̄ paulus ap̄ls magnū vult itelligi gr̄e do
cumētū qz nōdū il natis nec aliqd̄ agētib̄ boni
seu mali sine vll̄ bonis meritis eligi minor: maio
re reprobato: qm̄ p̄cl̄ dubio q̄tū arriēt ad origi
nale p̄ctm̄ abo pares erāt: q̄tū at ad p̄p̄iū nul
l⁹ eoz vllū erat. S3 nūc d̄ hac re dicere aliqd̄ la

ti⁹ instituti op̄s rō n̄ sinit: vñ z i alijs iā mltā dixi
m⁹. Qd̄ at demē maiō fūiet mioz: nēo fere nfo
rū alr̄ itellexit: q̄ maiorē pplz iudoz mioz pplō
xp̄iāo fuituz. Et reuera q̄uis i gēte idumeoz q̄
nata ē d̄ maiore cui duo noia erāt: nā z esau vo
cabat z edō: vñ z idumei: h̄ vidri possit ipletū: qz
postea supāda fuerat a pplō goz? ē ex miozē. i.
isrl̄itico: eiq̄ fuerat futura sbiecta: tñ i aliqd̄ ma
ius itētā fuisse istā. ppl̄iā q̄ demē ē ppls pplz su
pabit: z maior fūiet minor: oueniētī credit. Et
qd̄ ē h̄: nisi qd̄ i iudeis z xp̄ianis euidenter iplet
De oraclo z b̄ndictōe q̄ isaac nō alr̄ q̄ p̄ ip̄i
merito eius dē ac dilectōe accepit. Cap. lxxvi.

Accepit ē isaac oraculū t̄le: q̄le aliq̄tēs
p̄ ei⁹ accepit de q̄ oraclo sic sc̄ptū ē.
Sc̄a ē at fames sup̄rā: p̄ter famē q̄ p̄
ul sc̄a ē i tpe abrae: Abiit at isaac ad abymelech
regē philistinoz i gerara: Apparuit at illi dñs z
dixit. Noli d̄scēdere i egyptū. Vita at i fra quā
tibi dixero: z icole i fra hac: z ego ero tecū z b̄n
dicā te. Tibi. n. z sei tuo dabo oēs trā b̄ac. Et sta
tuā iuramētū meū qd̄ iurauī abrae p̄r tuo: z m̄
triplicabo sem̄ tuū sic stellas celi. Et dabo sei tuo
oēs trā b̄ac: z b̄ndicē i sei tuo oēs gētes tre: p
eo q̄ obaudiuit abraā p̄r tu⁹ vocē meā: z custo
diuit p̄cepta mea: z mādāta mea z iustificatōes
meas: z legitima mea. Iste p̄riarcha nec vxorē
h̄uit aliā nec aliq̄ ocubinā: s3 posteritate duoz
geioz ex vno ocubitu p̄creatoz oēs fuit. Tu
muit sane ēt ipe piculū d̄ p̄chritudie diugis: cū
bitaret iter alienos: fec̄ qd̄ p̄r: vt eā sororē di
ceret taceretq̄ vxorē. Erat. n. ei p̄pinq̄ z p̄noz
m̄fno sāguine. S3 ēt ip̄a ab alienigenis cognito
q̄ vxor ēēt m̄s̄ itacta. Nec iō tñ istū p̄r ei⁹ p̄
ferre d̄bemus: qz iste nullā seiaz p̄ter vñā diugē
nouerat. Erāt. n. p̄cl̄ dubio p̄rne fidei z obediē
tie merita potioz: i tñ vt p̄ illū dicat d̄s huic se
facere bona q̄ fec̄. B̄ndicē i q̄t i sei tuo oēs gē
tes tre: p̄ eo q̄ obaudiuit abraā p̄r tu⁹ vocē meā
z custodiuit p̄cepta mea z mādāta mea z iustifi
catōes meas z legitima mea: Et alio rursus ora
clo: ego sū ingt d̄s abraā p̄ris tui: noli timere te
cū. n. sū z b̄ndixi te: z multiplicabo semē tuū pp̄
abraā p̄rez tuū. Ut itelligam⁹ q̄ caste abraā fe
cerit: qd̄ hoib̄ ipudicis z neq̄ie sue d̄ scriptur
seis p̄ociniare q̄tib̄: videt fecisse libidine. De
ide vt ēt h̄ nouerim⁹ n̄ ex b̄ois singlis in se hoies
op̄parare: s3 i vno q̄z d̄s idē m̄ vniuersa. Fieri. n.
p̄t vt h̄eat aliqd̄ i vita z moribus q̄sp̄iā quo su
peret aliū: idq̄ sit longe p̄stabilius q̄ est illud
vñ ab alio superat. Ac per hoc solo dei vero q̄

iudicio: cum continentia coniugio preferat: melior tñ est homo fidelis coniugatus: q̄ continēs infidelis. Sed cōtinēs infidelis homo nō solus minus laudāndus est quia se continet dñ nō credit: verū etiam multo magis vituperāndus qz nō credit cū se contineat. Cōstituiam ergo ambobus bonos. Etia sic pfecto melior est coniugatus fidelissim⁹ et obediētissim⁹ deo: q̄ cōtinēs minoris fidei minorisq̄ obediētie: si vero paria sint cetera cōtinētē cōiugato preferre q̄s ambigat. De his que in esau et iacob mystice prefigurantur.

Capitulum. xxxvii.

Ouo igit isaac filij esau et iacob pariter creverunt. Primat⁹ maioris transfunditur in minorem: ex pacto et placito inter illos: eo q̄ lenticulā quē cibū minor parauerat maior imoderatius concupiuit: eo q̄ precio primogenita sua fratri iuratione interposita vendidit. Ubi oīscimus in vescendo nō tibi genere sed auiditate imodesta quēq̄ culpā dūm: Se nescit isaac: eiusq̄ oculis p senectā visus auferatur. Vult benedicere filium maiorem et pro illo nesciens bñdicat minorem: pro fratre maiore q̄ erat pilosus se paternis manibus supponentē bedinis sibi pelliculā coaptatis velut bedia peccata portantez. Ille dolus iacob ne putaretur fraudelētus dolus: et in eo magis mysteriū esse querere: supius p̄dixit scriptura. Et erat esau homo sciens venari agrestis. Iacob autē homo simplex habitās domū. Hoc nostri quidā interpretati sunt: sine dolo. Siue autē sine dolo siue simplex: siue potius sine fictiōe dicatur: quod ē grece aplastos: quis in ista benedictiōe percipienda dolus hoīs sine dolo? Quis est dolus simplicis? Que fictiō nō mentiētis: nisi pfundum mysteriū veritatis? Ipsa autē benedictio qualis est? Ecce ingit odor filij mei tanq̄ odor agri pleni: quē benedixit dñs. Et det tibi de⁹ de rore celi et de pinguedine fr̄e multitudinē frumētī et vini: et seruiāt tibi gentes et adorent te principes: et fias dñs fratris tui: et adorabūt te filij patris tui. Qui maledixerit te maledict⁹ erit et qui bñdixerit te benedictiōib⁹ repleat. Benedictio igitur iacob p̄dicatio christi est in oib⁹ gētib⁹. Hoc facto igitur lex et p̄phetia est isaac. Et per os iudeorū christus ab illa benedictur velut a nesciente: quia i ea ab eis ipse nescitur. Odore noīs christi sicut ager mūdus implet⁹. Eius est benedictio de rore celi hoc est de verborū pluuiā diuinorū: et de vbertate fr̄e hoc ē

de cōgregatiōe pploz: ei⁹ ē et multitudo frumētī et vini: h̄ ē multitudo quā colligit frumētū et vinū i sacro corporis eius et sanguinis ei⁹. Eiseruiūt gentes ipm adorant principes. Ipse ē dñs fr̄is sui: quia populus eius dñatur iudeis. Ip̄s adorant filij patris ei⁹: hoc est filij abrahe secūduz fidem: qz et ip̄s ē filius abrahe secūduz carnē. Ip̄m qui maledixerit maledictus: et qui bñdixerit benedict⁹ est. Christ⁹ inq̄ noster etiā ex ore iudeorum q̄uis errantiū sed tñ legem p̄betasq̄ cā tantū benedicitur: id est veraciter dicit⁹: et alijs benedici putatur qui ab eis errātibus expectantur. Ecce benedictionē pmissā impetente maiore expauescit isaac: et alijs se pro alio bñdixisse agnoscit. Miratur et quis nā ille sit percūctat⁹: nec tñ se deceptum esse cōqueritur: imo confestim reuelato sibi int⁹ in corde magno sacramēto deuitat indignationē: cōfirmat benedictiōez. Quis ergo ingit venatus ē mibi venationem et intulit mibi: et māducaui de oībus anteq̄ tu venires? Et benedixi ei et benedict⁹ sit. Quis nō hic maledictionē pot⁹ expectat⁹ irati: si hec nō supna inspiratiōe sed terreno more generēt⁹? O res gestas sed prophetice gestas: in terra sc̄ cecelitus: per homines sed diuinitus. Si excutiatur singula tantis secunda mysterijs multa sūt implenda volumina: sed hūc opimodus moderate iponēdus nos in alia festinare compellit. De remissiōe iacob i mesopotamiā ad accipiendā vxorē: et de visiōe quā in itinere somniauit: et de quatuor ipsius feminis cum vnam petisset vxorem.

Capitulum. xxxviii.

Itti iacoba parētib⁹ in mesopotamiā ut ibi ducat vxorē. patris m̄r̄etis hec verba sūt. Nō accipies vxorē ex filiabus chananeorū. Surgēs fuge in mesopotamiā in domū bathuel patris matris tue: et sume tibi inde vxorē de filiab⁹ labā fratris m̄ris tue. Deus autem meus benedicat te et augeat te et multiplicet te. Et eris in cōgregatione gētiū: et det tibi benedictionē abraam patris tui: et tibi et semini tuo post te: ut heres fias terre incolatus tui quam dedit deus abrahe. Hic iam itelligimus segregatum semen iacob ab alio semine isaac: quod factum est per esau. Quādo enī dictū ē in isaac vocabitur tibi semen: pertinet⁹ utiq̄ semē ad ciuitatē dei separatiū est inde aliud semen abrahe quod erat in ācille filio: qd futurum erat in filiis cethure. S3 adhuc erat ambiguum de duobus geminis filiis isaac an ad

Liber

utrumque an ad unum eorum illa benedictio pertineret. Et si ad unum quis natus esset illorum. Quod nunc declaratum est: cum propheticè a patre benedictus iacob: et dicitur ei et eris in congregatiōe gentium: et det tibi benedictionē abrahe patris tui. Pergens itaque in mesopotamiā iacob in sōnis accepit oraculum de quo sic scriptum est. Et exiit iacob a puteo iuratiōis: et perfectus est in charrā et inde venit in locū et dormiuit ibi. Occiderat enim sol et supersedit ex lapidibus loci et posuit ad caput suū et dormiuit in loco illo et sōniavit. Et ecce scala stabilita super terram cuius caput pertingebat ad celū: et angeli dei ascende bāt et descende bāt per illā: et dominus incubebat super illā et dixit. Ego sum deus abrahe patris tui: et deus isaac: noli timere terrā in qua dormis super eā tibi dabo illam et semini tuo. Et erit semen tuū sicut arena terre: et dilatabitur super mare: et in africā et in aglonē et ad orientē: et benedicent in te omnes tribus terre et in semine tuo: et ecce ego sum tecum custodiens te in omni via quacumque ibis: et reducam te in terram hanc: quia ego nō te derelinquā donec faciam omnia que tecū locutus sum. Et surrexit iacob de sōno suo: et dixit: quia dñs ē in loco hoc et ego nescie bā. Et timuit et dixit: quia terribilis locus hic: nō est hic nisi domus dei: et hec porta est celi. Et surrexit iacob et supersedit lapidē quē supposuit capiti suo: et statuit illū in titulū: et superfundit oleū in cacumine eius: et vocauit iacob nomē loci illius domus dei. Hoc ad prophetiā pertinet. Nec more idolatrie lapides perfudit oleo iacob: velut faciens illius deū: neque enim adorauit eundē lapidē vel ei sacrificauit: sed quoniam christi nomen a christi mate est. id est ab vñctiōe: profecto figuratū ē hinc aliquid quod ad magnū pertineat sacramētū. Scalā vero istam intelligitur ipse saluator nobis in memoriā reuocare in euangelio. Ubi cū dixisset dñs nathanaele ecce vere israelita in quo volus nō est: quia israel viderat istā visionē. Ipse est enim iacob: eodē loco ait. Amē amē dico vobis videbitis celū apertū et angelos dei ascendentes et descendentes super filiū hoīs. Perrexit ergo iacob in mesopotamiā: vt inde acciperet vxorē. Unde autē illi acciderit quatuor habere feminas de quibus duodecim filios et vnā filiam precreauit: cum earū nullā concupisceret illicite i dicat scriptura diuina. Ad vnā quippe accipendam venerat: sed cū illi altera paltera supposita fuisset: nec ipsam dimisit qua nesciens vsus fuerat in nocte: ne ludibrio eaz videret babuiss

se. Et ex eo tēpore quoniam multiplicande posteritatis causa plures vxores lex nulla prohibebat: ac cepit etiā illā cui vñctam futuri coniugii fides fecerat. Que cū esset sterilis: ancillā suā de qua filios ipsa suscipiet marito dedit: quod etiam maior soror eius quāuis pepisset imitata: quoniam multiplicare plenum cupiebat effecit. Nullā igitur iacob legitur petisse preter vnā: nec vsus plimio nisi gignēde prolis officio coniugali iure seruatō vt neque hoc faceret nisi vxores eius id fieri flagitasset: quod corporis viri subebat legitimā potestatem. Que ratio fuerit vt etiam israel cognomina retur.

Capitulum xxxix.

Genuit ergo duodecim filios et vnā filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingressus ē in egyptū per filiū suū ioseph: quod dicitur ab inuidientibus fratribus: eo quod productus fuit atque ibidem sublimatus. Jacob autem etiam israel sicut paulo ante dixi vocabatur: quod nomen magis populus ex illo precreatus obtinuit. Hoc autē nomen illi ab angelo impositū est: qui cū illo fuerat in itinere de mesopotamia redeūte luctatus typum christi euidentissime gerens. Nam quod ei preualuit iacob utrumque volenti: vt mysteriū figuraret: significat passionē christi: vbi visi sunt ei spūalere iudei. Et tñ benedictionem ab eodem angelo quem superauerat ipse trauit ac sic huius nominis impositio benedictio fuit. In prestat autē israel videns deū: quod erit i fine premitus sanctorum omnium. Tetigit porro illi idem angelus veluti preualenti latitudine semoris: eūque isto modo claudum reddidit. Erat itaque vnus atque idē iacob: et benedictus et claudus: benedictus in eis qui in christum ex eodē populo crediderunt: atque infidelibus claudus. Nā semoris latitudo generis multitudo ē. Plures quippe sunt qui in ea stirpe de quibus propheticè predictum est: et claudicauerūt a semitis suis.

Quo cū septuagintaque aiabus egypti narratur ingressus: cū plerique ex eis qui commemorantur tēpore posteriori sunt geniti. Capitulum xl.

Ingressi itaque referuntur in egyptum simul cum ipso iacob septuagintaque homines: annumerato ipso cum suis filiis. In quo numero due tñ semine commemorat vnā filia: neptis altera. Sed res diligenter cōsiderata nō indicat quod tantus numerus fuerit in progenie iacob: die vel anno quo ingressus est egyptū. Commemorati sunt quippe i eis et nepotes ioseph quod nullo mōiā tūc cōpotuerūt

Sextusdecimus

quā tūc centū triginta annorū erat Jacob: filius vero eius Ioseph triginta nūq̃: Quē cū accepisse tricesimo anno suo vel amplius ostendit: quomodo potuit p̃ nouē annos hēre p̃nepotes de filiis quos ex eadē vxore suscepit: Cum igitur nec filios hēret Effrem et Manasses filij Ioseph: s̃z eos pueros israhēl nūq̃: nouēnes Jacob egyptū ingressus iuenerit: quo pacto eorū nō solū filij: sed etiā nepotes illis septuagintaquinque nūmerat: atq̃ tūc egyptū ingressi sūt cū Jacob? Nā cōmemorat ibi Machir fili⁹ Manasse nepos Ioseph: et eiusdē Machir filius. i. Selaad nepos Manasse: p̃nepos Ioseph. Ibi ē et quē genuit Effrem alter filius Ioseph. i. Uralaā nepos Ioseph. Ibi ē et Bareth filius ipsius Uralae. i. nepos Effrem: p̃nepos Ioseph: qui nullo modo ē potuerūt q̃n venit Jacob i egyptū: et filios Ioseph nepotes suos auos israhēl minorē: s̃z nouē annorū pueros iuenit. S̃z nimirū itroir? Iacob i egyptū q̃n eū i septuagintaquinque hoib⁹ scriptura cōmemorat: nō vnus dies vel vnus annus sed totū illud ē ip̃s q̃ diu vixit Ioseph: p̃ quē sc̃m ē vt intraret. Nā de ip̃so Ioseph eadē scriptura sic loq̃r: et habitauit Ioseph i egypto: ip̃se et fratres eius et oīs cohabitatio p̃ris eius: et vixit annos centū et decē: et vidit Ioseph Manasses et Effrem filios vsq̃ i tertiā generatōē. Ip̃se est ille p̃nepos eius: ab Effrem tertius: generationē q̃ppe tertiā dicit: filiū nepotē: et p̃nepotē. Deinde seq̃tur. Et filij Machir filij Manasse nati sūt supra femora Ioseph. Et illic ille ip̃se ē nepos Manasse: p̃nepos Ioseph. Sed pluraliter appellati sūt sicut scriptura osueuit: q̃ vñ quoq̃ filiā Jacob filias nūcupauit: sicut i latine lingue osuetudine liberi dicūtur pluraliter filij: etiā si non sint vno amplius. Cur ergo ipsius Ioseph p̃dicet felicitas: q̃ potuit videre p̃nepotes: q̃ nullo modo putādi sūt iā fuisse tricesimo anno p̃auī sui Ioseph: q̃n ad eū in egyptū Iacob pater eius aduenit? Illud autē ē qd fallit minus ista diligēter itūtes: q̃n scriptū ē: beatus autē nōia filiorū israhēl q̃ intrauerūt i egyptū simul cū Iacob patre suo. Hoc eis dictū est q̃ simul cū illo cōputātur septuagintaquinque: nō q̃ simul iam erāt oēs q̃n egyptū ingressus est ip̃se: sed vt dixi totū ip̃s habet eius ingressus: quo vixit Ioseph: p̃ quē eius videt ingressus.

De benedictione quam in Iudam filium suū promisit. Capitulum. xli. Sicut propter populum christianū in

quo dei ciuitas peregrinatur in terris: si Christi carnem in Abrae semine requiramus: remotis concubinarum filiis occurrit Isaac: si in semine Isaac: remoto Esau qui est etiam Edom occurrit Jacob: qui est et Israel. Si in semine Israel: ipsius remotis ceteris occurrit Iudas: quia de tribu Iuda exortus est Christus. Ac per hoc cū in egypto moriturus Israel filios suos benediceret: quemadmodum Iudam propheticē benedixit: audiamus. Iuda inquit te laudabūt fratres tui: manus tue super dorsum inimicorū tuorum: et adorabūt filij patris tui. Catulus leonis Iudas: ex germinatione filij mi ascendisti: recubens dormisti vt leo: et vt catulus leonis Quis suscitabit eū? Non deficiet princeps ex Iuda: et dux de senioribus eius: donec veniant que reposita sunt ei: et ip̃se erit expectatio gentium. Alligans ad vitem pullum suum: et cilitio pullum a fine sue: lauabit in vino stolam suam: et in sanguine vne amictum suū. Sulci oculi eius a vino: et dentes cādidiores lacte. Exposui hec aduersus Manicheum Faustum disputans: et satis esse arbitror quantū veritas propheticē huius elucet: vbi et mors Christi predicta ē verbo dormitionis: et non necessitas sed potestas in mortem nomine leonis: Quā potestatem i euāgelio ip̃se predicat: dicēs potestatem habeo ponendi animam meam: et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo eaz tollit a me: sed ego eā pono a memetipso: et iterum sumo eaz. Sic leo fremuit: sic quod dixit impleuit: ad eam namq̃ pertinet potestas: quod de resurrectione eius adiectum est. Quis suscitabit eū? hoc est quia nullus hominum nisi se ip̃se suscitauit: qui etiā de corpore suo dixit. Soluite templum hoc: et in triduo resuscitabo illud. Ip̃sum autem genus mortis hoc est sublimitas crucis in vno verbo intelligitur: quod ait ascendisti. Quod vero addidit: recubens dormisti: euangelista exponit vbi dicit: et inclinato capite tradidit spiritū. Aut certe sepultura eius agnoscitur in qua recubuit dormiens: et vnde illū nullus hominū sicut propheta aliquos: vel sicut ip̃se alios suscitauit sed sicut a somno ip̃se surrexit. Stola porro ei⁹ quam lauat in vino: id est mundat a peccatis in sanguine suo: cuius sanguinis sacramentū baptizati sciunt: vnde et adiungit: et in sanguine vne amictum suū: quid est nisi ecclesia? Et sulci oculi eius a vino. spirituales eius inebriati poculo eius: de quo canit psalmus: et calix tuus

Liber

iebnis q̄ preclarus est. Et dētes eius cādidio-
res lacte q̄ potāt apud apl̄s paruuli: verba sci
licet nutriētia: nōdū idonei solido cibo. Ipse igi-
tur ē i quo reposita erant. p̄missa iude: q̄ donec
venirēt nunq̄ principes hoc est reges israel ab
illa stirpe defuerunt. Et ipse expectatio gētiū:
quod clarius est videndo quam sit exponendo.
De filiis ioseph quos iacob p̄betica manuū
suarum transmutatione benedixit. Capl̄. xliij.

Sicut aut̄ duo ille filij esau et iacob fi-
gurā p̄buerūt duoz̄ pp̄loz̄ i iudeis et
xp̄ianis q̄uis q̄ ad carnis pp̄aginez
pertinet: nec iudei venerūt ex semine esau sed
idumei: nec christiane gentes d̄ iacob: sed poti⁹
iudei. Ad hoc enim tātuz̄ figura valuit quod di-
ctū ē maior seruiet minor: ita factū ē etiā i duo-
bus filiis ioseph. Nā maior gessit typū iudeoz̄:
xp̄ianoz̄ aut̄ minor. Quos cū b̄ndiceret iacob:
manum dexteram ponens sup̄ minorem quem
habebat ad sinistrā: sinistrā vero super maiorem
quez̄ hēbat ad dexteram graue uisum est patri-
eoz̄ et admonuit patrem uelut corrigens ei⁹ er-
rorem: et quis nam esset eorum maior ostēdens.
At ille mutare manus noluit: sed dixit. Scio fi-
lii mi scio. Et hic erit i pp̄l̄: et hic exaltabitur: sed
frater eius minor maior illo erit. Et semen eius
erit i multitudinē gētiū. Etia hic duo illa p̄mis-
sa demonstrāt: nā ille i pp̄l̄: iste i multitudinē gē-
tiū. Quid euidentius: q̄ b̄is duabus p̄missioni-
bus otineri pp̄l̄ israelitarū: orbēq̄ terraz̄ i semi-
ne abrae: illū scd̄z̄ carnē. istum scd̄z̄ fidem.
De tp̄ibus moysi et ih̄u naue ac iudicū: atq̄ ex
ide regū quoz̄ q̄d̄ saul primus est: sed dauid p̄-
cipuus et sacramēto habet et merito. Cap. xliij.

De functo iacob: de functo etiā ioseph p̄-
reliquos cētū quadragita quatuor an-
nos donec exiret de terra egypti: i mo-
dū incredibilē illa gēs creuit: etiā tātis attrita p̄-
secutionibus: vt quoq̄z̄ tpe nati masculi neca-
rēt: cū mirāte egyptios nimia pp̄l̄ illius in-
cremēta terrerēt. Tūc moyses subtractus fur-
to trucidatoribus paruuloz̄ ad domū regiam
igētia pericula p̄ eū deo preparāte puenit: nu-
tritūq̄z̄ et adoptat⁹ a filia pharaonis: q̄d̄ nomē i
egyptio oīuz̄ regū fuit: i tātū puenit viz̄ vt ipse
illā gētē mirabiliter multiplicataz̄ ex durissimo
et grauissimo q̄d̄ ibi ferebat iugo seruitutis ex-
traheret: imo p̄ eū deus q̄ hoc p̄miserat abrae.
p̄t̄is q̄ppe ex ide terrā in adian fugisse refer-
tu: q̄ cū israelitā defēderet egyptiū occiderat:

et territus fugeret: postea diuinitus missus i p̄t̄a
te spūs dei superauit pharaonis resistentes ma-
gos. Tūc p̄ eū egyptiis illate sūt decē memora-
biles plage: cū dimittere pp̄l̄ dei nollēt: aqua i
sanguinem versa: rane: senipes: cynomia: mors
pecoz̄: vlcera: grādo: locusta: tenebre: mors pri-
mogenitoz̄. Ad extremū israelitas quos pla-
gis tot tātisq̄ p̄fracti tādē aliq̄n dimiserāt egypti
p̄t̄i i mari rubro dū p̄sequūt̄ exticti sūt. Illis
q̄ppe ab eis iudibus diuīsi mare viā fecit: Pos aut̄
ileq̄uētes i se rediēs ynda sūmersit. Deinde per
annos quadragita duce moysi dei pp̄l̄s p̄ def̄-
tū actus ē: q̄n tabernaculū testimoniū nūcupa-
tū ē: vt i d̄s sacrificiis futura p̄nūciātibus cole-
bat: cū. s̄iā data lex fuisset i mōte mltū territi
liter: attestabat eiz̄ euidentissima mirabilibus si-
gnis vocibusq̄ diuinitas: Quod factū est mox
vt exiit̄ est de egypto: et i deserto populus esse
cepit quiguagesimo die post celebratū pascha
per ovis imolationē. Que vsq̄ adeo typus xp̄i
est: p̄nūcians eū per victimā passionis de hoc
mūdo transiit̄ ad patrem: pascha quippe be-
bea lingua transitus interpretatur: vt iam cum
reuelaretur testamentū nouū: postea q̄ pascha
nostruz̄ imolatus est Christus: quinquagesimo
die veniret de celo spiritus sanctus: qui dictus
est i euangelio digitus dei: vt recordationē no-
stram i primi p̄figurati facti memoriam reuo-
caret: quia et legis ille tabule digito dei scripte
referuntur. De functo Moysi populū rexit Je-
sus Naue: et i terrā p̄missionis itroduxit: eā
q̄ populo diuīsi. Ab his duobus mirabilibus
ducibus bella etiāz̄ prosperrime ac mirabiliter
gesta sunt deo contestante: non tāz̄ propter me-
rita hebzei populi q̄ propter peccata earū que
debellabāt̄ gentiū illas cis prouenisse victo-
rias. Post istos duces iudices fuerūt iam i ter-
ra p̄missionis populo collocato: vt iciperet̄
teriz̄ reddi abrae prima p̄missio de gēte vna
ide est bebea: et in terra Chanaan nōdū de oibz̄
gentibus et toto orbe terraz̄ q̄ Christi aduētus
i carne: et non veteris legis obseruationes: sed
euangelij fides fuerat impletura. Cuius rei p̄-
figuratio facta est: q̄ non Moyses qui legem
populo acceperat in monte syna: sed Jesus cui
etiā nomen deo precipiente mutatum fuerat
vt vocaretur Jesus: populum in terram p̄mis-
sionis itroduxit. Tempoz̄ibus autem iudicuz̄
sicut se habebant et peccata populi et misericor-
dia dei alternauerunt. p̄spera et aduersa belloz̄

Decimusseptimus

Inde ventus est ad regum tpa. Quorū primus regnavit saul: quo reprobo et bellica clade pstrato: eiusq; stirpe reiecta ne ide reges orirentur. David successit i regnū: cuius maxime xps dicitur fili? In quo articulus qdaz factus est exordiu: quodammodo iuventutis populi fidei: cuius generis qdam velut adolescētia ducebat ab ipso abraaz vsq; ad hūc david. Neq; n. frustra matheus euangelista sic gnātiōes commemoravit: vt hoc pmutu iteruallū quorūdecim gnātiōib? cōmēdaret: ab abraam. s. vsq; ad david. Ab adolescētia icipit qppe hō posse generare: propter generationū series ab abraam sūpsit exordiu: q etiaz p? gētiū cōstitut? ē: qn mutatu nomen accepit. Ante hūc ergo velut pueritia fuit huius generis populi dei: a noe vsq; ad ipsū abraam et iō pma lingua iuenta est. i. hebreā. A pueritia nanq; hō icipit loq post infantia: q hic appellata est qd dari nō pōt. Quaz pfecto etatem pnam demergit obliuio sic etas pmi generis humani est deleta diluuiō. Quorū n. qst est q suam re: corde infantia. Quāobrē i isto pcurfu ciuitatis deificut: supior vna eandēq; pma: ita duas etates secūdas et tiaz liber iste cōtineat. In q tertia ppter vacca: trimaz: capraz trimā: arietem trimū: et impositiū ē legis iugum: et apparuit abundantia peccatorū: et regni tereni surrexit exordiu: vbi nō defuerūt viri spūales quoz i turture et colūba figuratum est sacramentum.

Aurelij angustini de ciuitate di. Liber. xvij.
De temporibus prophetarum. Caplm pmutu.

Promissiones dei q facte sunt ad abraā: cui? semini et gēti bīraelitica: s. carne: et oēs gētes orberis fm fidei deo pollicēte didicim?: quēadmodū cpleant pordinē tēporū pcurrens dei ciuitas indicauit. Qm ergo supioris libri vsq; ad regnū david factus est finis: nūc ab eodez regno qtu: suscepto operi sufficere videt: cetera q sequuntur attigam?. Hoc itaq; tps ex quo sanctus samuel pphetare cepit: et deinceps donec ppls israel captiuus i babilonia: duceret: atq; inde fm sancti hieremie pphetia post septuaginta annos reuersis israelitis dei dom? instauraret: totū tēpus ē pphetaz. Quāuis eni et ipsū noe patriarchaz i cui? dieb? vniuersa terra diluuiō deleta est: et alios supra et infra vsq; ad hoc tps quo reges i dei pplo esse ceperūt: ppter qdaz p eos futura siue quoquomō significata siue pdicta

q ptiēt ad ciuitates dei regnūq; celoz nō imerito possumus appellare pphetas pferit: qz nō nullos eoz id expsissus legimus nūcupatos: sic abraam: sicut moysen. tñ dies pphetarum precipue maximeq; bi dicti sunt ex quo cepit pphetare samuel: qui et saulem prius: et eo reprobo ipsum david deo picipiēte vnxit in regem de cuius ceteri stirpe succederēt quousq; illos succedere sic oporteret. Que igitur a pphetis sint pdicta de xpo cōmoriendo decedētib? et nascendo succedētib? suis mēbris ciuitas dei p ista curreret tēpora: si oia velim commemorare in imēsum pgitur. Primū qz ipsa scriptura q pordinem reges eozūq; facta et euenta digerēs videtur tanq; historica diligētia rebus gestis occupata eē narrandis: si adiunāte dei spiritu cōsiderata tractet: vel magis vel certe nō minus pñunciandis futuris qz pteritis enunciandis inueniēt intēta. Et hoc pserutando indagare ac differēdo mōstrare q sit operosus atq; plux et q multis idigeat voluminibus q ignorat: q hec vlt mediocrit cogitat. Deinde qz et ipa q ad pphetiaz nō ambigūt pertinere ita sunt multa de xpo regnoq; celozum q ciuitas dei ē: vt ad hoc aperiendū maior sit disputatio necessaria: q huus opis modus flagitat. Proinde ita si potuero stilo moderabor meo: et huic opii diuolūtate peragendo nec ea que supersunt dicam: nec ea q satis sunt pretermittam.

Quo tpe sit ipleta pmissio dei de tra chanaan: quā i possessionē ēt isrl? carnal accepit. L. ij.

In precedente libro diximus ab initio abraam pmissionū di duas res fuisse pmissas. Unam. s. q terram chanaan possesit: foret semen eius qd significat vbi dictū est: vade i terras quaz tibi demōstrauero et faciā te i gēte magnā: aliā vero lōge pñatiores nō de carnali: s. de spūali semie: p qd pater ē n vni? gētis israelitice: s. oiu: gētiū q fidei ei? vestigia consequuntur. Qd pmitti cepit his verbis. Et benedicentur in te oēs tribus terre. Et deinceps alijs multis admodū testimonijs hec duo pmissa monstrauimus. Erat igitur iā i terra pmissionis semen abrae. i. populus israel s. carnem atq; ibi nō solum tenendo ac possidendo ciuitates aduersarioz: verū etiam reges habēdo regnare iaz ceperant: impletis de ipso populo pmissionib? dei magna iam ex parte: non solum q tribus illis patribus abraam isaac et iacob: qbuscūq; dictis vel signis aut figuris tēpo

Liber

ribus eorum facte sunt: veritasque que per ipsum moysen per quem populus idem de servitute egyptiaca liberatus: et per quem cuncta preterita revelata sunt: temporibus eius cum populum perheremum duceret facte fuerant. Neque autem per isignem ducem Jesum navem: per quem populus ille in promissionis inductus est terra: expugnatis gentibus eas duodecim tribubus quibus deus iusserat divisit et mortuus est: neque post illud toto tempore iudeus impleta fuerat promissio dei de terra chanaan: quod a flumine egypti usque ad flumen magnus euphratem populus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurum sed expectabatur implendum. Impletum est autem per david et filium eius salomonem: cuius regnum tanto quanto promissum fuerat spacio dilatatum est. Universosque populos illos subdiderunt: tributariosque fecerunt. Si ergo in terra promissionis finem carnem: hoc est in terra chanaan sub his regibus semen abrahe fuerat constitutum: ut nihil deinde superesset quo terrena illa dei promissio compleretur: nisi ut in eadem terra quantum ad prosperitatem attinet temporalis: per posteritatis successionem in continuo statu usque ad mortalis huius seculi finem gens permaneret beata: si domini dei sui legibus obediret. Sed quoniam deus noverat hoc eas non esse facturam: usus est etiam temporalibus penis ad exercendos in ea paucos fideles suos: et admonendos quod postea futuri erant in omnibus gentibus quas per eos ad moveri oportebat: in quibus alteram promissionem revelato novo testamento per incarnationem christi fuerat impleturus.

De tripertitis significationibus prophetiarum que nunc ad terrenam nunc ad celestem hierusalem: nunc autem ad utramque referuntur. Capitulum. iij.

QUOCIRCA sic oracula illa divinitus ad abraham isaac et iacob: et quicquid alia signa vel dicta prophetica in sacris litteris prece dentibus facta sunt: ita etiam cetera ab isto regum tempore prophetie partis pertinent ad gentem carnem abrahe: partis vero ad illud semine illius in quo benedictus: omnes gentes coheredes christi: per testamentum novum ad possidendam vitam eternam regnumque celorum. Partis ergo ad ancillam quam in servitute generat ad terrenam hierusalem: quam servit cum filiis suis: partem vero ad liberam civitatem dei. id est veram hierusalem et eternam in celis: cuius filii omnes finem dei viventes peregrinant in terris: sed sunt in eis quidam qui ad utramque pertinere intelligunt ad ancillam prophetie: ad liberam figurate. Tripartita itaque repertum prophetiarum genera: siquidem aliqua sunt ad terrenam hierusalem spectantia aliqua ad celestem: nonnulla ad

utramque. Exemplis video probandum esse quod dico. Misus est nathan propheta a deo quod reges david argueret de peccato gravi: et ea quod secuta sunt mala futura predicaret. Nec atque huiusmodi sue publice. id est per salutem vel utilitatem populi: sue privata cum suis quisque rebus divina premeret eloquia: quibus per via temporalis vite futuri aliquid agnoscere ad terrenam civitatem pertinuisse quod ambigat. Ubi autem legitur: ecce dies veniunt dicit dominus: et consummabo domum israel et domum iuda testamentum novum: non finem testamentum quod disposui patribus eorum: in die qua apprehendi manum eorum ut educerem eos de terra egypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo: et ego neglexi eos dicit dominus: quod hoc est testamentum meum quod constituam domum israel post dies illos dicit dominus dabo leges meas in memorem eorum: et super eos domus eorum scribam eas: et videbo eos: et ero illis in deum et ipsi erunt mihi in plebem hierusalem sine dubio suprema prophetatur. cuius deus ipse primus est: eumque bene atque ipsi esse: summum illi est atque totum bonum. Ad utramque vero pertinet hoc ipsum quod hierusalem dicitur dei civitas: et in ea prophetatur futura domus dei: eamque prophetia videtur impleri cum salomon rex edificat nobilissimum illud templum. Nec enim et in terrena hierusalem finem historiis contigerunt: et celestis hierusalem figure fuerunt. Quod genus prophetie ex utroque veluti compactum atque commixtum in libris veteribus canonicis: quibus rerum gestarum narrationes continentur valet plurimum multumque exercuit et exercet ingenia scrutantius litteras sacras ut quod historice predictum completumque legitur in semine abrahe finem carnem: etiam in semine abrahe finem fidem quid implendum allegorice significet inquiratur: in tantum ut quibusdam visum sit nihil esse in eisdem libris vel preannunciatum et effectum: vel non effectum quantum preannunciatum quod non infinet aliquid ad supernam civitatem dei eiusque filios in hac via peregrinos figurata significatione referendus: Sed si hoc ita est iam bipartita non tripartita erunt elogia prophetarum: vel potius illarum scripturarum omnium que veteris instrumenti appellatione celesetur: nihil iam erit illud quod ad hierusalem terrenam tantum pertineat: sed quicquid ibi de illa vel propter illam dicitur atque completur: significat aliquid quod etiam ad hierusalem celestem allegorice prefiguratione refertur: sed erunt sola duo genera: unum quod ad hierusalem liberam: alterum

Decimusseptimus

130

qđ ad vtrāq; ptineat. Mibi autē sicut multum vident errare: q̄ nullas res gestas in eo genere litterari: 3 aliqd aliud pter id qđ eo mō geste sūt significare arbitrantur: ita multū audere: q̄ p̄sus ibi oīa significatōibus allegoricis inuoluta esse cōtendūt. Ideo tripartita nō bipartita esse dixi. Doc. n. existimo: nō mī culpās eos qđ potuerūt illic de quacūq; re gesta sensus intelligētie spūalis exculpere: seruata p̄mit? dūtaxat histo-
rie veritate. Leterū que ita dñr: vt reb? huma-
nitas seu diuinitas gestis siue gerendis conueni-
re nō possint: qđ fidelis dubitet nō esse inaniter dicta? Quis ea nā ad intelligētiā spūalē reuocet si possit: aut ab eo qđ pōt reuocāda esse fateat?
De prefigurata cōmutatione israelitici regni 3 sacerdotij: 3 de his que anna mī Samue-
lis psonaz gerens ecclesie p̄phetavit. Ca. iiii.

P Rocursus igit cūitatis dei: vbi pūit ad regum tpa: qñ David Saule repro-
bato ita regnū p̄m? obrinuit: vt eius deinde posterū in trena hierusalē diuturna suc-
cessiōe regnarent: dedit figuraz rei geste: signi-
ficans atq; p̄nūcians qđ non est p̄teritū silē-
tio: de rerū mutatiōe futuraz: quod attinet ad
duo testamēta vetus 3 nouū: vbi sacerdotium
regnūq; mutātū est per sacerdotē eundēq; re-
gem nouū ac sempiternū: qui est xps Jhs. Nā
3 belī sacerdote reprobato: substituit? in dei mi-
nistēriū samuel simul officio funct? sacerdotis
3 iudicis: 3 saule abiecto rex dauid fundat? in
regno: hoc qđ dico figurauerunt. Mater quo-
q; ipsa samuelis Anna: qđ prius fuit sterilis: 3 po-
steriore fecūditate letata est: p̄phetare aliqd nō
videtur cū cōgratulationē suā dño fundit ex-
lātās: qñ quidē eūdem puerū natū 3 ablactatum
deo reddidit eadem pietate qua vouerat. Dicit
enī. Confirmatū est cor meū in dño: 3 exaltatū
est cor meū in deo meo. Dilatatū ē sup inimicos
meos os meū: letata sum in salutari tuo: qñ nō
est scūs sicut dñs 3 non est iustus sicut deus nr:
nō est sanct? p̄ter te: nolite gloriari 3 nolite lo-
qui excelsa neq; p̄cedat magniloquium de ore
vestro: qñ deus scientiarū dñs 3 deus p̄parās
ad inuentiōes suas. Arcum potentij fecit infir-
mū: 3 infirmi p̄cincti sunt virtute. Pleni pani-
bus minozati sunt: 3 esuriētes trāsierūt terraz:
qđ sterilis peperit septē 3 multa in filiis infirma-
ta est. Dominus mortificat 3 viuificat: deducit
ad inferos 3 reducit. Dominus pauperē facit 3
ditat: humiliat 3 exaltat. Suscitāt a terra pau-

perē: 3 de stercore erigit in opē vt collocet eum
cū principib? populi: 3 sedē glorie hereditatem
dās eis: dāns votū vouenti: 3 benedicēs ānos
iusti. Qñ nō in virtute potens est vir: dñs infir-
mū facit aduersariū suū: dominus sanct?. Nō
glorie prudēs in prudētia sua: 3 nō glorie po-
tens in potētia sua: 3 nō glie diues i diuitijs su-
is. Sed in hoc glie qđ glīatur intelligere 3 scire
dñm: 3 facere iudiciū 3 iustitiā in medio t̄re. Do-
min? ascēdit i celos tonuit: ipse iudicabit extre-
ma t̄re qđ iustus est: 3 dat virtutē regib? nostris:
3 exaltauit cornu xpi sui. Ita ne verba hec vni-
us putabunt esse muliercule: de nato sibi filio
gratulātis? Tñ ne mens hoīz a luce x̄itatis
auersa est: vt nō sentiat supgredi modū femine
huius dicta qđ fudit? Porro q̄ rebus ipsis q̄ iam
ceperūt etiā 3 in hac terrena peregrinatiōe cō-
pleri cōuenienter mouet: nōne intendit et aspi-
cit 3 agnoscit: per hanc mulierē cuius etiāz no-
mē idest anna gratia eius interpretatur: ipsā re-
ligionē christianaz: ipam ciuitatē dei cuius rex
est 3 conditor christus: ipam postremo dei gra-
tiam p̄phetico spiritu sic locutaz: a qua supbi
alienant? vt cadant: q̄ hūiles iplent? vt surgant
qđ maxime hymnus iste psonuit? Nisi qđ for-
te dicturus est nihil istam p̄phetasse mulierē:
sed deum tñmodo p̄pter filium quem p̄eca-
ta impetrauit exultātī predicatione laudasse?
Quid ergo sibi vult qđ ait: arcū potentium fe-
cit infirmū: 3 infirmi p̄cincti sunt virtute. ple-
ni panibus minozati sunt: 3 esuriētes transie-
runt terram: 3 sterilis peperit septem: et multa
in filiis infirmata est? Nunquid septem ipsa pe-
pererat? Quauis sterilis fuerit vnicū habebat
quando ista dicebat. Sed nec postea septē
peperit siue sex: quibus septimus esset ipse sa-
muel: sed tres mares 3 duas feminas. Deinde
in illo populo cum adhuc nemo regnaret quod
in extremo posuit ad virtutez regibus nostris:
et exaltauit cōnu christi sui: vnde dicebat si nō
p̄phetabat? Dicat ergo ecclesia christi ciuitas
regis magni: gratia plena: prole fecūda: dicat
quod tanto ante de se p̄phetatus per bos hu-
ius pie matris agnoscit. Confirmatum est cor
meum in domino: et exaltatum est cornu meū
in deo meo. Vere confirmatum est cor 3 cornu
vere exaltatum: quia non in sese sed in domino
deo suo. Dilatatū est super inimicos meos
os meum: quia et in angustijs p̄ssurarum
sermo dei non est alligatus: nec in p̄eco-

Liber

nibus allegatio. Letata sum inquit in salutari tuo. **L**ib^{us} est ipse iesus quez symeō sicut i euāgelio legi^t tenet ap^lectens paruulū: agnoscēs māgnū: nūc dimittis inq^t seruū tuū i pace qm̄ viderunt oculi mei salutare tuū. Dicat itaq^z ecclesia. letata sū in salutari tuo. Qm̄ nō est scūs sicut dñs: z nō est iustus sicut deus nī tanq^z sāctus z sanctificās: z iustus z iustificās. Nō ē sāctus p^oter te: qz nemo sit nisi ab o^{re} te. Deniq^z se quis. Nolite gliari supbe: et nolite loqⁱ excelsa: neq^z exeat magniloquiū de ore vestro: qm̄ de^o scientiārū dñs ipse et nemo scit qd̄ ipse scit: qm̄ qui putat se aliqd̄ esse cū nihil sit: seipm̄ seducit. Nec dñr aduersarij cūitatis dī ad babylonīā pertinētibus: de sua virtute presumētib^{us}: in se nō in dño gloriātibus: ex quib^{us} sunt etiā carnales israelite terrene hierusalē ciues terrigene: q^uo dicit apls ignorātes dei iustitiā. i. quāz dat hoibus deus: qui solus ē iust^{us} z iustificās: z suā volētes dñstiuere. i. velut a se sibi paratā nō ab illo ipartitā: iustitie dei nō sūt subiecti. Itaq^z qz supbi se de suo putātes nō de dei posse placere deo: qui est deus scientiārū atq^z ideo z arbiter cōscientiārū vbi videns cogitātiōes hoium qm̄ vane sunt si hoīz sunt z ab illo nō sunt. Et p^oparans inquit adinuētiōes suas. Quas adinuētiōes putam^{us}: nisi vt supbi cadāt z humiles surgāt. Das q^uo adinuētiōes exeq^z dicens Arcus potētū infirmat^{us} est: z ifirmi p^ocineti sūt virtute. Infirmit^{us} est arcus. i. intētiō eoz: q^uā potētes sibi vidētur: vt sine dei dono atq^z adiutorio hūana sufficiētia diuina possint iplere mādata. Et p^ocingunt virtute: quoz iterna vox est. Misere mei dñe qm̄ infirmus sum. Pleⁿⁱ pambus inq^t minorati sunt: z esuriētes transierūt terrā. Qui sunt intelligēdi pleni panib^{us}: nisi iidem ipi quasi potētes. i. israelite: qbus credata sunt eloga dei. Sed in eo p^op^lo ancille filij minorati sūt. Quo verbo min^{us} quidē latine bene tñ expressum est q^u ex maioribus mīores facti sūt: qz z in ipis panib^{us} idest diuinis eloquijs que israelite solitū ex oībus gentibus acceperūt: terrena sapiūt. Sentēs autē quibus lex illa nō erat data: posteaq^z per nouū testm̄ ad eloga illa venerūt: z multū esuriēdo terrā trāserunt: qz i eis nō terrena sed celestia sapuerūt. Et hoc velut querere t^uā cur factū sit: qz sterilis iquit pepit septe: z multa in filiis ifirmata est. Dic totum quod pphetabat eluxit agnoscētib^{us} numerū septenariū: quo est vniuersa ecclesie signifi

cata pfectio. Prop^{ter} quod z iōānes ap^lo ad feprem scribit ecclesias: eo mō se oīdēs ad vni^{us} plenitudinē scribere. Et in p^ouerbijs salomonis hoc antea pfigurās: sapiētia iquit edificauit sibi domū: z suffulit colūnas septe. Sterilis enī erat in oībus gentib^{us} dei ciuitas anq^z iste fetus per quē eā factā secūda^z cernimus oritur. Cernim^{us} etiā que multa i filiis erat nūc ifirmata hierusalē terrenā: qm̄ quicūq^z filij libere in ea erant: virt^{us} erant ei^{us}. Nūc vbi qm̄ līa ē et spūs nō est: amissa virtute infirmata est. Dñs mortificat z viuificat: mortificauit illā q^u multa erat in filiis: z viuificauit hanc sterilē que pepit septe. Quāuis cōmodius possit intelligi eosdē viuificare quos mortificauerit. Id enī velut repetiuit addendo: deducit ad inferos z reducit. Quib^{us} enī dicit apls si mortui estis cū xpō: que surū sunt querite vbi christus ē in dextera dei sedēs: salubriter vtiq^z mortifican^t a dño qbus adiūgit: que sursum sūt sapite: nō que sup terrā vt ipsi sint illig esurientes transierūt trā. Mortui enī est inq^t. Ecce quō salubriter mortificat deus. Deinde sequit^{ur}: z vira vīa abscondita ē cū xpō in deo. Ecce quō eosdē ipsos viuificat de^{us}. Sed nungd̄ eosdē dduxit ad inferos z reducit. Hoc vtrūq^z sine controuersia fidelium: i illo potius videtur impletū capite. i. nostro: cū quo vī tam nostram in deo apostolus dixit absconditā. Nam qui proprio filio nō pepit: sed pro nobis oībus tradidit eū: illo mō vtiq^z mortificauit eū. Et quia resuscitauit eū a mortuis eūdē rursus viuificauit. Et qz in pphetia vox eius agnosci tur: nō dereliques aīam meam in inferno: nūc deduxit ad inferos z reducit. Hoc ei^{us} paupertate ditati sumus. Dñs. n. pauperes facit et ditat. Nam quid hoc sit vt sciam^{us} qd̄ sequit^{ur} audiamus. Humiliat z exaltat: vtiq^z supbos hūiliat: z humiles exaltat. Quod enī alibi legi^t: deus superbis resistit humilibus autem dat gratiam: hoc totus habet sermo huius cuius nomē interpretatur gratia eius. Jam vero quod adiungitur: suscitāt a terra pauperē: de nullo melius q^u de illo intelligo: qui propter nos factus est pauper cuz diues esset: vt eius paupertate sicut paulo ante dictum est ditaremur. Ipsum enim de terra suscitauit tam cito: vt caro ei^{us} nō videret corruptionem. Nec illud ab illo alienabo quod additum est: z de stercore erigit inopē Inops quippe idem est quod pauper. Sterc^{us} vero vnde erectus est rectissime intelliguntur

persecutores iudei. In quorum numero cum se dixisset aplos ecclesia persecutum: que mihi inquit fuerunt lucra: hec propter xpm dana nec solum detrimenta verum etiam stercoza existimauit esse: vt xpm lucrificarem. De terra ergo suscitatus est supra omnes diuites ille pauper: et de illo stercore erectus est supra oes opulentos ille inops vt sedeat cum potentibus populi: qd ait. Sedebitis super duodecim sedes. Et sedes glorie hereditate dans eis. Dixerat. n. potentes illi. Ecce nos reliquimus oia et secuti sumus te. Hoc votum potetissimi vouerant. Sed vnde hoc eis: nisi ab illo de quo hic cotinuo dictum est das votum vouenti? Alioquin ex illis essent potentes quorum infirmatus est arcus dans inquit votum vouenti. Non. n. dno quisque quicquid ratum voueret: nisi qui ab illo acciperet quod voueret. Sequitur. Et benedixit annos iusti: vt cum illo. s. sine fine viuat: cui dictum est. Et anni tui non deficient. Ibi enim stant anni: hic autem transeunt: imo pereunt. Antequam enim veniant non sunt: cum autem venerint non erunt: quia cum suo fine veniunt. Horum autem duum. i. dans votum vouenti: et benedicens annos iusti: vnu est quod facimus: alterum quod sumimus. Sed hoc alterum deo largitore non sumitur: nisi cum ipso adiuto et primu illud efficitur. Quia non in virtute potens est vir. Dominus infirmum faciet aduersarium eius: illum scilicet qui homini vouenti iniuret: et resistit ne valeat implere quod vouit. Potest et ex ambiguo greco intelligi aduersarius suum. Tuz. n. dno possidere nos cepit: pfecto aduersarius qui noster fuerat ipsius fit: et vincetur a nobis: sed non viribus nostris: quia non in virtute sua potens est vir. Dominus ergo infirmum faciet aduersarium suum: dominus sanctus vt vincatur a sanctis: quos dominus sanctus anctorum effecit sanctos. Ac hoc non gloriatur iudex in prudentia sua: et non gloriatur in diuitijs suis diues: et non gloriatur potes in potentia sua: sed in hoc gloriatur q gloriatur: intelligere et scire dnm et facere iudicium et iustitiam in medio terre. Non parua ex parte intelligit et scit dnm qui intelligit et scit hoc a domino sibi dari: vt intelligat et sciat dnm. Quid enim habes ait apostolus quod non accepisti? Si autem et accepisti: qd gloria quasi non acceperis. i. quasi a teipso tibi sit vnle gloriaris? Facit autem iudiciu et iustitiam qui recte viuit. Recte autem viuit qui obreperat preipienti deo. Et finis precepti id est ad quod re-

fertur preceptu caritas est de corde puro et conscientia bona et fide non ficta. Porro ista caritas sicut iohannes apostolus testatur ex deo est. Facere igitur iudiciu et iustitiam ex deo est. Sed qd est in medio terre? Neque. n. non debet facere iudiciu et iustitiam: qui habitant in extremis terre. Quis hoc dixerit? Cur ergo additum est in medio terre? Quod si non adderetur et tamen modo dicetur facere iudiciu et iustitiam: magis hoc preceptum ad vtrosque homines pertineret: et mediterraneos et maritimos. Sed ne quisque putaret post finem vite que in hoc agitur corpore supersse tempus iudicii iustitiamque faciendi que cum esset in carne non fecit: et sic diuinus euadi posse iudiciu: in medio terre mihi videtur dictum: cum quisque viuit in corpore. In hac quippe vita sua quisque terram circumsert: quam moriente homine recipit terra communis resurgenti vtiq redditura. Proinde in medio terre. i. cum anima nostra isto terreno clauditur corpore faciendum est iudiciu et iustitiam: quod nobis p sit in posterum: quando recipiet quisque secundum ea que per corpus gessit: siue bonu siue malu. Per corpus quippe ibi dixit apostolus: per tempus quo vixit in corpore. Non enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet neque id vllis membris corporis operetur: ideo non erit reus quod non motu corporis gessit: cum hoc p illud tempus gesserit quo gessit et corpus. Istomodo congruenter intelligi potest etiam illud quod i psalmo legitur. Deus autem rex noster ante secula opatus est salutem in medio terre: vt dñs ih̄s accipiatur deus noster qui est ante secula: quod per ipsum facta sunt secula: opatus est salutem nram in medio terre: cum verbum caro factum est: et terreno habitauit in corpore. Deinde postea qd pphetatu est in his vrbibus ane quod gloriari debeat qui gloriatur non in se vtiq sed in dno propter retributionem que in die iudicii futura est: dñs ingratum ascendit in celos et tonuit: ipse iudicabit extrema terre: quod iustus est. Propterea ordinem tenuit confessionis fidelium. Ascendit. n. in celum dñs xps: et inde venturus est ad viuos et mortuos iudicandos. Nam qd ascendit sicut dicit aplos nisi qui et descendit in inferiores partes terre? Qui descendit ipse est et q ascendit super oes celos: vt adimpleretur oia. Per nubes ergo suas tonuit: quas spu sancto cum ascendisset impleuit: de quibus ancille hierusalem hoc est ingrate vinee cominatus est apud esaiam prophetam: ne pluuiam super eam imbre. Sic autem dictum est ipse iudicabit extrema terre ac si diceret etiam

Liber

az extrema terre. Non. n. alias terre partes nō iudicabit: qui oēs hoīes p̄ocul dubio iudicabit. S; melius intelligunt extrema terre extrema hoīs: qm̄ nō iudicabūtur que in melius vel de- teri^o medio tpe cōmutant: s; in q̄b^o extremis in uētus fuerit qui iudicabit. p̄pter qd̄ dictū ē: q̄ pseuerauerit vsq; i finē hic saluus erit. Qui ergo pseueranter facit iudiciū z iustitiā z in me- dio fr̄e: nō dānabit cū iudicabunt extrema ter- re. Et dat inquit virtutē regibus nostris: vt nō eos iudicādo cōdēnet. Dat eis virtutē qua ear- nē sicut reges regāt: z in illo mundū q̄ p̄pter eos fudit sanguinē vincāt. Et exaltabit cornu christi sui. Qūdo christus exaltabit cornu christi sui: de quo. n. supradictū ē: dñs ascendit i celos z intellectus est dñs xp̄s: ipse sicut hic dicit ex- altabit cornu christi sui: qui est christus. Christ^o ergo christi sui cornu exaltabit: id est vniuscuius q̄ fidelis sui: sicut ista ip̄a in p̄ncipio hui^o hynni ait: exaltatū ē cornu meū in deo meo. Qēs q̄ p̄ pe vinctos ei^o christmate recte christos possum^o dicere. Qd̄ tñ totū cū suo capite corpus vnus est christus. Hec anna p̄phetavit samuelis san- cti viri mater multūq; laudati. In quo quidez tūc figurata ē mutatio vetis sacerdotij: z nūc i- pleta qm̄ i firmata ē q̄ multa erat i filiis: vt nouū h̄ret in xp̄o sacerdotiū iherilis que pepit septē. De his que ad belī sacerdotē hōi p̄betice locutus est significāo sacerdotiū quod secūdū Aaron institutū fuerat auferendum. Cap. v.

Ed hoc euidentius ad ip̄m belī sacerdo- tē missus loquitur hō dei: cuius q̄dez no- mē tace^o s; intelligit officio ministerio q̄ suo sine dubitatiōe p̄beta. Sic. n. scriptū ē. Et venit hō dei ad belī et dixit. Hec dicit dñs. Reuelāo reuelatus sum ad domū p̄ris tui: cūz eēnt in terra egypti serui in domo p̄baraonis: z elegi domū p̄ris tui ex oībus sceptris israel mibi sacerdotio fūgi: vt ascenderēt ad altare me- um: z incēderēt incēlū: z portarēt ephor. Et de- di domū p̄ris tui oīa que sūt ignis filiozū israel in escā. Et vt qd̄ resperxisti incēlū meū: et i sa- crificiū meū impudenti oculo: z glorificasti fili- os tuos super me: benedicere p̄imitias omnis sacrificij in israel in ōspectu meo: p̄p̄ hoc h̄ t̄cicit dominus israel. Dixi: domus tua z dom^o patris tui transibunt corā me vsq; in eternum. Et nūc hec dicit dñs. Nequa q̄s: sed glorifican- tes me glorificabo: z q̄ spernit me spernet. Ec- ce dies veniūt: z exterminabo semen tuū et se-

men domus patris tui: z nō erit tibi senior i do- mo mea omnib^o diebus: z virū exterminabo i bi ab altari meo: vt ōficiāt oculi eius z defluat aīa eius. Et oīs qui supererit domus tue: deci- det in gladio virorū. Et hoc tibi signum q̄ veni- et super duos filios tuos Ophni et p̄binees vna die moriēt ābo. Et suscitabo mibi sacerdo- tē fidelē: q̄ oīa que i corde meo et in aīa mea sūt faciet: z edificabo ei domū fidelē: z transibit co- ram xp̄o meo oībus diebus. Et erit qui supere- rit in domo tua: veniet adorare ei obolo argen- ti dicēs. Facta me in vnā partem sacerdotij tui māducare panē. Nō est vt dicatur istā p̄p̄he- tiā vbi sacerdotij veteris tāta manifestatiōe p̄- nūciata mutatio ē in Samuele fuisse cōpleta. Quāq; enīz nō esset de alia tribu Samuel: q̄ que cōstituta fuerat a dño vt seruiret altari: nō erat de filiis Aaron: cuius p̄genies fuerat deputata: vt inde fierent sacerdotes. Ac p̄ hoc in ea quoq; re gesta eadē mutatio que p̄xp̄ie- sum fuerat futura adūbrata est: z ad vet^o testa- mētū p̄p̄ie: figurate vero pertinebat ad nouū p̄p̄etia taz facto etiā ip̄o q̄z verborū. s. facto significans: qd̄ verbo ad belī sacerdotē dictū ē p̄ p̄p̄etaz. Nā fuerūt postea sacerdotes ex ge- nere Aaron: sicut Sadoch z abiatbar regnāte Dauid: z alij deiceps ante q̄z tēpus veniret quo ista que de sacerdotio mutādo tanto aīz p̄dix- ta sūt effici p̄ christū oportebat. Quis autē nūc fideli oculo hec intus nō videat esse cōpleta: quādo q̄dez nullū tabernaculū: nullū templū: nullū altare: nullū sacrificiū: z iō nec ullus sa- cerdos remāsit indeis: quib^o vt de semine Aa- ron ordinaretur in dei fuerat lege mandatus. Quod z hic cōmemoratū est illo dicēte p̄p̄e- ta: hec dicit dominus dñs israel: dixi dom^o tua z domus patris tui transibunt corā me vsq; in eternū. Et nūc dicit domin^o. Nequa q̄s. s; glozi- ficantes me glorificabo: z q̄ me sp̄nit spernet. Qd̄ eim̄ nominat domū patris ei^o nō eū de p̄ri- mo patre dicere: sed de illo Harō qui p̄mus sa- cerdos ē i institutus: de cui^o p̄genie ceteri seque- rētur supiora demōstrāt: ubi ait. Reuelat^o sūz ad domū p̄ris tui: cū eēnt in trā egypti fui do- mo p̄baraonis: z elegi domū p̄ris tui ex oīb^o sceptr^o israel mibi sacerdotio fūgi. Quis pater fuit huius i illa egyptia fuit. vnde cū libera- ti fuissent: electus est ad sacerdotium nisi Aa- rō: De huius ergo stirpe isto loco dixit futurūz fuisse nō vt essent p̄terius sacerdotes. Quod

am videmus impletum. Vigilet fides: p̄sō sūt
es: cernunt: tenent: et videre volētū oculis in
serunt. Ecce inquit dies veniūt: et extermina
io semen tuū: et semen dom̄ p̄is tui: et nō erit
ibi senior in domo mea oībus diebus: et viz ex
terminabo tibi ab altari meo: vt deficiāt oculi
ius et defluat aīa ei. Ecce dies q̄ p̄nunciati
unt iaz venerūt: nullus sacerdos ē fm ordinez
aron. Et q̄cūq; ex eius genere ē homo: cū vi
eret sacrificiū xp̄ianoz toto orbe pollere: sibi
ūt honore illum magnū ēē subtrahit: deficiūt
culi eius et defluit aīa eius tabe meroris. Pro
prie aut̄ ad hui⁹ domū belī cui hec dicebant qd̄
egatur p̄tinet: et oīs q̄ supererit domus tue deci
let in gladio viroz. Et hoc tibi signū qd̄ veniet
ap̄ duos filios tuos ophni et phinees. Die vno
moriet̄ ambo. Hoc ergo signū factū est mutā
li sacerdotij de domo hui⁹: quo signo significa
ū est mutādū sacerdotiū domus aarō. Moys
ppe filioz huius significauit mortē nō boiū
et ipsius sacerdotij de filijs aaron. Qd̄ aut̄ seg
ur ad illum iā p̄tinet sacerdotē: cuius figuram
p̄ssit huic succedēdo samuel. Proinde q̄ sequi
ur: de xp̄o iesu noui testamēti vero sacerdote
dicunt. Et suscitabo tibi sacerdotē fidelē: qui
ia que i corde meo et q̄ in aīa mea sūt faciat: et
edificabo ei domum fidelē. Ipsa est et̄na et sup̄
la hierusalem. Et trāsbibit inq̄ corā xp̄o meo oī
bus diebus. Trāsbibit dixit cōuersabit: sicut su
perius dixerat de domo aaron: dixi dom̄ tua
dom̄ p̄is tui trāsbibit corā me in eternū. Qd̄
aut̄ ait coram xp̄o meo trāsbibit: de ipsa vtriq; do
no intelligēdū ē: non de illo sacerdote q̄ xp̄s
p̄se mediator atq; saluator. Domus ergo eius
orā illo trāsbibit. Pōt et trāsbibit intelligi de
nocte ad vitam: oībus diebus quibus per agit
p̄sq; in finē seculi huius ista mortalis. Qd̄ autē
ait de: qui oīa q̄ in corde meo et que in aīa mea
unt faciat: nō arbitremur h̄c aīam deum cuz
it cōditōr aīe: s; ita hoc de deo tropice s; p̄prie
dicūt: sicut manus et pedes et alia corporis mem
bra. Et ne s; hoc credatur homo in carnis hui⁹
effigie factus ad imaginē dei: addunt et ale q̄s
p̄tq; nō h; homo: et dicitur deo: sub ymbra ala
rum tuarum p̄tege me: vt intelligant hoies de
lla ineffabili natura: nō proprijs sed translatis
eruz vocabulis ista dici. Qd̄ vero adiungitur
erit q̄ supererit i domo tua veniet adorare ei:
iō p̄prie dicūt de domo hui⁹ belī: sed illi aaron
de qua vsq; ad aduētū xp̄i hoies remāserūt: de

quo genere etiā nūcūq; nō defunt. Nā de illa
domo hui⁹ belī iaz supradictū erat. Et oīs q̄ su
pererit dom̄ tue decidet i gladio viroz. Quō
ergo hic vere dici potuit: et erit qui supererit in
domo tua veniet adorare ei: si illud est verū q̄
vltore gladio nemo inde supererit: nisi q̄ illos
intelligi voluit q̄ pertinent ad stirpem: sed illius
toti⁹ sacerdotij fm ordinez aaron. Ergo si est d̄
illis p̄destinatis reliquijs de q̄bus alius p̄p̄eta
dixit: reliquie salue sient: vnde et apostolus: sic
ergo inq̄ in hoc tēpore relige per electionē gr̄e
salue facte sunt: qz de talibus reliquijs bene in
telligit esse de quo dictus ē: q̄ supererit i domo
tua p̄fecto credit in xp̄s: sicut temporibus apo
stolorum ex ipsa gente plurimi crediderunt: ne
q̄ nunc defunt qui licet rarissime tñ credant: et
implet in eo qd̄ hic iste homo dei cōtinuo secut⁹
aduixit: veniet adorare ei obolo argēti: cui ado
rare nisi sūmo illi sacerdoti q̄ et deus est. Neq;
enī in illo sacerdotio s; ordinē aaron ad hoc ve
niebāt hoies ad tēplū vel altare dei: vt sacerdo
tes adorarent. Quid ē autē q̄ ait obolo argēti:
nisi breuitate verbi fidei: d̄ quo commemorat apo
stolus dictū verbum consumans et breuiās fa
cier dñs super terras: Argētum aut̄ p̄ eloquio
poni psalmista testis est vbi canit. Eloquia do
mini eloquia casta: argentum igne examinatus
Quid ergo dicit iste: qui venit adorare sacerdo
ti dei et sacerdoti deo: Facta me in partē sacer
dotij tui manducare panem. Nolo in patrū n: e
orum collocari honore qui nullus est. Facta me
in partem sacerdotij tui: elegi enī abiectus esse
in domo domini: quaecūq; et quantulumcūq;
q̄ membrū esse cupio sacerdotij tui. Sacerdo
tiuz q̄p̄e hic ipsaz plebem dicit: cuius plebis il
le sacerdos est mediator dei et hominum homo
christus iesus. Cui plebi dicit apostolus petrus
plebs sācta regale sacerdotiū. Quāuis nō nul
li sacrificij tui sint interpretati nō sacerdotij tui
Quod nihilominus eundem significat populū
christianum: vnde dicit paulus apostol⁹. Unus
panis: vnum corpus multi sumus: Et itez. Ex
hibeat̄ corpora vestra hostiam viuam. Quod
ergo addidit manducare panem: etiā ipsum sa
crificij genus eleganter expressit de quo dicit
sacerdos ipse: panis quē ego dederō: caro mea
est p̄ seculi vita. Ipsum est sacrificium non fm
ordinem aaron: s; fm ordinem melchisedech: q̄
legit intelligat. Brevis itaq; est ista confessio et
salubris humilis: quia dicitur. Facta me in par
r 4

Liber

tem sacerdotij tui mādūcare panes. Ipse ē obolus argēti: qz breue est z eloquiū dñi est habitantis in corde credentis: Quia. n. dixerat supius dedisse se domui aaron cibos de victimis veteris testamenti: ybi ait dedi domui p̄ris tui oīa que sunt filiorū israel in escas: bec q̄ppe fuerāt sacrificia iudeoz: ideo hic dixit manducare panē: qd ē i nouo testamēto sacrificium xpianoz. De iudaico sacerdotio z regno: q̄ cuz in eternū dicant statuta nō permanent: vt alia itelligantur q̄ spondentur eterna. Capitulum. vi.

Cum igitur bec tāta tūc altitudine p̄nūciata sint. q̄ta nunc manifestatiōe clarescūt: si n̄ frustra tñ moueri q̄ sp̄ia pōt ac dicere: q̄o cōfidimus cōuenire oīa q̄ in libris illis ventura p̄dicta sunt: si hoc ipsuz qd ibi diuinitus dictū ē domus tua z dom' p̄ris tui transibunt coram me i eternū effectuz habere nō potuit: qm̄ videmus illud sacerdotiū fuisse mutatum: z qd illi domui p̄missuz est nec sperari aliq̄n cōplendū: qz illud qd ei reprobato mutatoqz succedit: hoc pōt' predicatur eternū: hoc q̄ dicit nōdūz intelligit aut nō recolat etiam ipsum nec fm̄ ordinē aaron sacerdotium: tanq̄ vmbzā futurī eterni sacerdotij cōstitutū: ac p̄ hoc q̄do ei eternitas p̄missa ē: nō ipsi vmbre ac figure: sed ei qd p̄ ipsam adūbrabat figurabaturqz p̄missum est. Sed ne putaret ipsa vmbra mansura: ideo etiā mutatio eius debuit prophetari. Regnum quoqz isto modo etiā saulis ipsius q̄ certe reprobatus atqz reiectus ē: futurī regni erat vmbra i eternitate māfuri. Oleum q̄ppe illud quo vinct' est: z ab eo chrismate xps ē dict': mystice accipiendum z magnū sacramentum intelligēdū est. Qd in eo tātū venerat' ē ipse dauid vt per eūso corde pauitauerit: qm̄ in tenebroso occultatus antro quo etiāz saul vrgēte intrauerat necessitate nature: exigūā particulā vestis eius retrorsuz latenter abscedit: vt haberet vñ monstraret q̄o ei peccerit cū posset occidere atqz ita suspiciōē de animo eius qua sanctum dauid putans inimicū suū vebementē p̄segbat auferret. Ne itaqz reus esset tāti sacramēti in saule violati: qz vel idumētū ei' sic attrētauerit extimuit. Ita enī scriptū est: z percussit cor dauid sup eū: qz abstulit pennulā cblamydis eius: Viri autē q̄ cū illo erant: z vt saulem in man' suas traditū interimeret suadebant: nō mibi ingt contingat a domino: si fecero hoc verbum dñi meo xpo domini inferre manū meāz sup eū: qz

xps domini est. Huic ergo vmbre futuri: nō p̄pter ipsaz s̄z p̄pter illud qd p̄figurabat tāta venratio exhibebatur. Un' z illud qd ait saul saul: qm̄ nō seruasti mandatū meū qd mādauit tibi dñs: quēadmodūz nunc parauerat dñs regnū tuū vsqz in eternū sup israel: z nunc regnū tuū non stabit tibi. Et queret dominus nunc sibi hominem fm̄ cor suū: z mandabit ei dñs esse i princeps super populū suū: qz non custodisti que mādauit tibi dñs: non sic accipiedum est ac si ipsum saulem deus in eternū p̄parauerit regnaturū: z hoc postea noluerit seruare peccati. Neqz enim euz peccaturum esse nesciebat: sed p̄parauerat regnū eius in quo si gura regni eēt etnī. Ideo addidit z nūc regnū tuū nō stabit tibi. Stetit ergo z stabit qd illo significatū ē. S̄z nō huic stabit: qz non i eternū ipse fuerat regnatur' nec p̄genies ei': vt saltez p̄ posterōs altero alteri succedente: videre impleri quod dictum est i eternū. Et queret ingt deus sibi hominem: siue dauid siue ipsuz mediator significans testamenti noui qui figurabatur in chrismate etiaz quo vinctus est ipse dauid z progenies eius. Non autēz quasi nesciat ybi sit ita deus homines sibi querit: sed per hominem more hominum loquitur: qz z sic loquēdo nos querit. Non solum enim deo patri vez etiaz ipsi quoqz ynigenito eius qui venit quere re quod perierat vsqz adeo iam eramus notivt in ipso essemus electi ante cōstitutionē mundi Queret sibi ergo dixit p̄ eo ac si diceret: quem suū esse iam nouit: sibi esse familiarē alijs ostēdet. Unde in latina lingua hoc verbum. s. querit accipit prepositionem: z acquirat dicitur: qd satis apertuz est quid significet. Quāqz z sine additamento prepositiōis querere intelligatur acquirere: ex quo lucra vocātur z questus.

De diruptione regni israelitici: que p̄figuratur perpetua diuīso israelis spiritalis ab israel carnali. Capitulum. vii.

Rursus peccauit saul per inobedientiā z rursus samuel ait illi in verbo domini: quia sp̄euiisti verbum domini: sp̄euit te domin': vt nō sis rex super israel. Et rursus peodem peccato euz id cōfiteret saul z veniaz precaretur rogaretqz samuelem vt reuertetur cū illo ad placādū deū: n̄ reuertat ingt tecum: quia sp̄euiisti verbum domini: z sp̄euit te dñs vt n̄ sis rex sup israel. Et conuertit samuel faciem suā vt abiret: z tenuit saul pennulam

disploidis ei? et dirupit eam: et dixit ad eum samuel. Dirupit dominus regnum israel de manu tua hodie: et dabit primo tuo bono super te. Et diuide israel in duo: et non conuertere nec penitebit eum: quoniam non est sicut homo ut peniteat eum. Ipse minatur et permanet. Iste cui dominus spreuit te dominus ut non sis rex super israel et dirupit dominus regnum ab israel de manu tua hodie quadraginta regnauit annos super israel: tanto scilicet spacio temporis quanto et ipse dauid: et audiuit hoc primo tempore regni sui: ut intelligam? ideo dictum: quod nullus de stirpe ei? fuerat regnaturus: et respiciam? ad stirpem dauid. unde exortus est secundum carnem mediator dei et hominum homo christus iesus. Non autem habet scriptura quod in plerisque latinis codicibus legitur: dirupit dominus regnum israel de manu tua: sed sicut a nobis positum est inuenitur in grecis: dirupit dominus regnum ab israel de manu tua: ut intelligat de manu tua quod est ab israel. Populi ergo israel personam figurate gerebat homo iste: qui populus regnum fuerat amissus? christo iesu domino nostro per nouum testamentum non carnaliter sed spiritualiter regnatura. De quo cum dicitur: et dabit illud primo tuo ad carnis cognitionem id refert. Ex israel. n. christus secundum carnem: unde et saul. Quod vero additum est bono super te: potest quidem intelligi melius. Nam et quidam sic sunt interpretati: sed melius sic accipitur bono super te: ut quod ille bonus est ideo sit super te iuxta illud aliud propheticum. Donec ponam omnes inimicos tuos sub pedibus tuis. In quibus est et israel cuius uero persecutioni regnum abstulit christus. Quamuis fuerit illic et israel in quo uolus non erat: quoddam quasi frumentum palearum illarum. Nam utique inde erant apostoli: inde tot martyres quorum prior stephanus: inde tot ecclesie quas apostolus paulus commemorat in conuersione eius magnificantes deum: de qua re non dubito intelligendum esse quod sequitur: et diuide israel in duo: in israel. scilicet inimicum christi: et israel ad adherendum christo: in israel ad ancillam: et israel ad liberam pertinentem. Nam ista duo genera primum simul erant: velut abraha adhuc adhereret ancillae: donec sterilis per dei gratiam secundum data clamaret eijce ancillam et filium eius: propter peccatum qui de salomonis: regnate filio eius? roboascim? israel in duo fuisse diuisum: atque ita perseverasse habebat singulis partibus reges suos: donec illa gens tota a chaldeis esset ingenti vastatione subuersa: atque translata. Sed hoc quid ad saule? cum tale aliquid comminandum esset ipsi dauid fuerit potest

steri? comminandum cui? erat fili? salom?o. Postremo nunc iter se gens hebreorum diuisa non est: sed indifferenter in eiusdem erroris societate dispersa per terras. Diuisio vero illa quam de? sub persona saulis illius regni et populi figuram gereret eidem regno populoque minatus est: eterna atque immutabilis significata est: per hoc quod adiunctum est: et non conuertere nec penitebit eum: quoniam non est sicut homo ut peniteat eum. Ipse minatur et permanet. Id est homo minatur et non permanet. non autem de? quem non penitet sicut hominem. Ubi. n. legitur quod eum peniteat mutatio rerum significat immutabili prescientia manente diuina. Ubi ergo non penitere dicitur: non mutare intelligitur. Propterea insolubile videmus per hec uerba placam diuinit? fuisse sententiam: de illa diuisione populi israel et omnino perpetuam. Quicunque. n. ad christum transferunt vel transferunt: vel transferunt inde secundum dei prescientiam: non secundum generis humani unam eademque naturam. Propterea quicunque ex israelitis adherentes christo per seuerant in illo: nunc erunt cum eis israelitis qui eius inimici usque in fine uite huius esse persistunt: sed in diuisione quam hic prenucciata est perpetuo permanebunt. Nihil. n. predestinatum uer? de morte sine inuitate generis: nisi quod testimonium prohibet testamentum nouum. Alioquin quod diu legitur moyses: uelam super corda eorum positum est. Cum autem de quicunque transferit ad christum: auferet uelamen: Transferunt quippe intentio ipsa mutat de veteri ad nouum. ut non iam quicunque intendat accipere carnalem: sed spirituale felicitatem. Propter quod ipse magnus propheta samuel ante quod uinxisset regem saul. quando exclamauit ad dominum pro israel et exaudiuit eum: et cum offerret holocaustum accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum dei tonuit dominus super eos et confusi sunt et offenderunt coram israel atque superati sunt: assumpsit lapidem unum et statuit illum iter masephat nouam et ueterem: et vocauit nomen eius? abenezzer quod est latine lapis adiutorij. Et dixit usque huc adiunxit nos dominus. Masephat interpretatur intentio. Lapis ille adiutorij medietas est saluatoris: per quem transeundum est a masephat veteri ad nouam. id est ab intentione quam expectabat in carnali regno beatitudo falsa carnalis: ad intentionem quam nouum testamentum expectatur in regno celorum beatitudo uerissima spiritualis. Qua quoniam nihil est melius. hucusque adiunxit deus.

De promissionibus ad dauid in filio eius: quod nullatenus in salomone sed plenissime inuenitur in christo.

Capitulum. vii.

Liber

Iam nunc video esse monstrandum quod ipsi dauid qui saul succedit in regnum cuius mutatione finalis illa mutatio figurata est: propter quam diuinitus cuncta dicta: cuncta conscripta sunt: deus promiserit quod ad rem de qua agimus pertinet. Cum regi dauid multa prospera prouenissent: cogitauit facere deo domum: replevit illud. scilicet excellentissime diffamatum: quod a rege salomone filio eius postea fabricatum est. Hoc eo cogitante factum est verbum domini ad nathan prophetam: quod perferret ad regem. Ubi cum deus dixisset quod non ab ipso dauid sibi edificaret domum: neque per tantum tempus se madasse cui quam in populo suo: ut sibi fieret domus cedrina: et nunc inquit hec dices seruo meo dauid: hec dicit dominus omnipotens. Accepi te donum uiliu uires in ducem super populum meum israel: et eras tecum in omnibus quibus ingrediebatur: et exterminavi omnes inimicos tuos a facie tua: et feci te nominatum secundum nomen magnorum qui sunt super terram. Et ponam locum populo meo israel: et plantabo illum et inhabitabit securum: et non sollicitus erit ultra: et non apponet filius iniquitatis humiliare eum: sicut ab initio a diebus quibus constitui iudices super populum meum israel: et requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: et nuntiabit tibi dominus quoniam domum edificabis ipsi. Et erit cum impleti fuerint dies tui et dormies cum patribus tuis: et suscitabo seminem tuum post te qui erit de ventre tuo: et reparabo regnum eius. Dic edificabit mihi domum nomini meo: et dirigam thronum eius usque in eternum. Ego ero illi in patre: et ipse erit mihi in filio. Et si venerit iniquitas illius: redarguam illum in virga virorum: et in tactibus filiorum hominum: misericordia autem mea non amoueam ab eo: sicut amouiam a quibus amouiam faciem meam: et fidelis erit domus eius: et regnum eius erit usque in eternum coram me: et thronus eius erit erectus usque in eternum. Hanc ergo tam grandem promissionem qui putat in salomone fuisse completam multum errat. At redit. n. quod dictum est hic edificabit mihi domum: quoniam salomone templum illud nobile struxit: et non attedit fidelis erit domus eius: et regnum eius usque in eternum coram me. Attendat ergo et aspiciat salomonis domum plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falsos: et ipsum ab eis regem aliquando sapientem in eandem idolatriam seductum atque deiectum: et non audeat existimare deum vel hoc promississe mendaciter: vel tale salomone domum eius futuram non potuisse prescire. Nobis autem deberemus ambigere: nec si non christus

non domino nostro qui factus est ex semine dauid secundum carnem iam videremus ista compleri: ne uane atque inaniter hic alium aliquem requiramus: sicut carnales iudei. Nam et ipsi usque adeo filium quem loco isto regi dauid promissum legunt intelligunt non fuisse salomonem: ut eo qui promissus est tanta iam manifestatione declarato: adhuc mirabili cecitate alium sperare se dicant. Facta est qui de nonnulla imago rei future et in salomone: in eo quod templum edificauit et pacem habuit semini suo. Salomone quippe pacificus est latine: et in exordio regni sui mirabiliter laudabilis fuit: sed eadem sua persona per umbram futuri pre-nunciabat etiam ipse christus christum dominum nostrum: non exhibebat. Unde de illo quedam ita scripta sunt: quasi de ipso ita predicta sint: dum scriptura sancta etiam rebus gestis prophetas quodammodo in eo figuram delineat futurorum. Nam propter liberos diuine bonitatis ubi regnasse narrat psalmus est septuagesimus primus titulo nomine eius inscriptus est: in quo tam multa dicuntur que omnino ei conuenire non possunt: domino autem christo apertissima perspicuitate conueniunt: ut euidenter appareat quod in illo figura qualicunque adumbrata sit: in isto autem ipsa veritas presentata. Notum est. n. quod terminis regnum conclusum fuerat salomoni. Et tamen in eo psalmo legitur ut alia taceam: dominabitur a mari usque ad mare: et a flumine usque ad terminos orbis terre quod in christo videmus impleri. A flumine quippe dominandi sumpsit exordium: ubi baptizatus a iohanne eo demonstrante cepit agnoscere discipulis: quod non solum magistrum: uerum etiam dominum appellauerunt. Nec ob aliud uenire adhuc patre suo dauid regnare salomone cepit: quod nulli eorum regum contigit: nisi ut hinc quoque factis eluceat non esse ipsum quem prophetia ista designat: quod ad eum patre loquitur dicens. Et erit cum impleti fuerint dies tui et dormies cum patribus tuis: suscitabo semen tuum post te gerit de ventre tuo: et reparabo regnum eius. Quomodo ergo propter id quod sequitur: hic edificabit mihi domum iste salomon putabitur prophetatus: et non potius propter id quod precedit: cum impleti fuerint dies tui et dormies cum patribus tuis: suscitabo semen tuum post te: alius pacificus intelligitur esse promissus: cum non ante sicut iste sed post mortem dauid pre-nunciatus est suscitandus. Quilibet enim longo interposito tempore iesus christus uenerit: proculdubio post mortem regis dauid cui sicut est promissus cum uenire

oportebat: q edificaret domū dñi nō de lignis
z lapidibus: sed de boib⁹: q̄le illū edificare gau-
dem⁹. Huic. n. domui dicit ap̄s hoc ē fidelibus
xp̄i. Tēplū enim dei sc̄m est: quod estis vos.

Quam similis in psalmo. lxxxviii. sit prophe-
tia de christo his: que in regnorū libris nathan
prophetante promittuntur. Capitulū. ix.

Propter qd̄ z i psalmo. lxxxviii. cuius
ē titulus intellectus ipsi etban isrl̄ite: cō-
memorātur p̄missiones dei facte regi
dauid: z istis q̄ i libro regnorū sūt posita q̄daz ibi
similia dicunt sicut ē iurauit dauid suo meo yf-
que in eternum p̄parabo semē tuum. Et iterū
Tunc locutus es in aspectu filijs tuis z dixisti:
osui adiutorium sup̄ potentem z exaltaui ele-
ctum d̄ plebe mea. Inueni dauid seruum meū:
oleo sancto meo unxi eū. Manus eim mea au-
xiliabitur ei: z brachium meū confortabit eum

Non proficiet inimicus in eo: z filius iniquita-
tis non apponet nocere ei: z concidaz inimicos
eius a facie ipsius: z eos qui oderunt eum fuga-
bo. Et veritas mea z misericordia mea cū ipso
z i noie meo exaltabit cornu eius. Et ponā i ma-
rimanū eius: z i fluminibus dexterā eius. Ipse
iuocabit me pater meus es tu deus meus z su-
sceptor salutis mee. Et ego primogenitū ponā
illū excelsū apud reges terre. In eternū serua-
bo illi mīaz meā: z testamētū meū fidele ipsi. Et
ponā i sc̄s sc̄i semē eius: z thronū eius sicut dī-
es celi. Que oia de dño iesu intelligūtur sub noie
dauid: p̄pter formā serui quā de semine dauid
idē mediator dei assumpsit ex virgine. Cōtinuo
etiā dicit de peccatis filiorū eius: tale aliqd̄ qua-
le i regnorū libro positū est: z quasi de salomone
p̄liuius accipit. Ibi nāq̄ hoc ē i regnorū libro
z si uenerit iquit iniquitas eius redarguā illū in
virga viroz z i tactibus filiorū hoīuz: mīaz autē
meā nō amoueā ab eo. Tactibus significāz pla-
gas correctionis: vñ illud ē: ne tetigeritis xp̄os
meos. Qd̄ qd̄ ē aliud q̄ ne leseritis. In psalmo
vero cū ageret tāq̄ de dauid: vt qd̄dā eiusmo-
di etiā ibi diceret: si dereliq̄rint iquit filij eius le-
gē meā: z i iudicijs meis nō ambulauerit: si iusti-
tias meis p̄phanauerit: z mādāta mea nō custo-
dierint: visitabo i virga iniquitates eoz: z i flagel-
lis delicta eoz: mīaz autē meā nō dispergam ab
eo. Nō dixit ab eis cū loq̄ret de filijs eius: non
de ipso sed dixit ab eo qd̄ bñ intellectū tādē va-
let. Nō eis xp̄i ipsius qd̄ ē caput ecclie possent i-
ueniri ylla pctā q̄ opus esset humanis correctio-

nibus seruata mīa diuinitus coerceri: sed i eius
corpore ac mēbris qd̄ ppl̄s eius ē. Ideo i libro
regnorū iniquitas eius dicit: i psalmo autē filiorū
eius vt itelligamus de ipso dici quodāmodo qd̄
de eius corpore dicit. Propter qd̄ etiā ipse de
celo cū corpus eius qd̄ sūt fideles eius p̄seq̄ret
saulus: saule iquit saule qd̄ me p̄seq̄ris. Deinde
i cōsequētibus psalmi neq̄ nocebo ingt i verita-
te mea: neq̄ p̄phanabo testamētū meū: z q̄ p̄ce-
dūt de labijs meis nō reprobo. Semel iura-
ui i sc̄o meo si dauid mētiar. i. neq̄q̄ dauid mē-
tiar. Solet. n. sic loq̄ scriptura. Quid autē nō mē-
tiar: adiūgit z dicit: semē ei⁹ i eternū manebit: z
sedes eius sicut sol i cōspectu meo: z sicut luna p̄-
fecta in eternum: z testis in celo fidelis.

Quā diuersa acta sūt i regno ērene hierl̄z ab
his q̄ p̄miserat d̄s: vt itelligeret p̄missionis xi-
tas ad alteri⁹ regis z regni gl̄iā p̄tinere. Cap. x.

Post hec tāte p̄missionis validissima fir-
mamēta: ne putarētur in salomone cō-
pleta: tanq̄ id speraret nec inueniret:
tu vero iquit repulisti z ad nihilū deduxisti dñe
Hoc q̄ppe sc̄m ē de regno salomonis i posteris
eius: vsq̄ ad euerfionē ipsius ērene hierl̄z: q̄ re-
gni eiusdē sedes fuit: z maxime ipsius tēpli labē
qd̄ fuerat a salomone cōstructū. Sed ne ob hoc
putaret d̄s cōtra sua p̄missa fecisse: continuo sub-
iecit. Distulisti xp̄z tuū. Nō ē ergo ille salomon
sed nec ipse dauid: sed dilatus ē christus dñi cū
enim christi dicerentur oēs reges mystico illo
christmate consecrati non solum a rege dauid z
deinceps: sed ab illo etiam saule qui populo ei-
dem rex primus est vnctus. Ipse quippe dauid
eum christū domini appellat: erat tamen vnus
christus verus cuius illi figuram prophetica
vnctione gestabant: qui fm opinionem hominū
qui eum putabant in dauid vel in salomone in-
telligendum differebatur in longum: secundūz
autem dispositionem dei venturus suo tēpore
parabatur. Interea dum ille differtur: quid fa-
ctum sit de regno terrene hierusalem vbi spera-
batur vtique regnaturus: secutus iste psalmus
adiunxit atq̄ ait Euerfisti testamētū serui tui
prophanasti in terra sanctitatem eius: destruxi-
sti oēs macerias eius: posuisti munitiones eius
in formidinem. Diripuerunt eum omnes trans-
euntes viam: factus est opprobriū vicinis suis
Exaltasti dexteram inimicorū eius iocūdasti
oēs inimicos eius: Aduertisti adiutorij gladij
eius: z nō es opitulatus ei i bello. Dissoluisti eū

Liber

ab emundatōe sedē eius i terra collisisti. Minuisti dies sedis eius: pfudisti eū i cōfusione. Nec oia venerūt sup ancillā hierl̄z: in qua regnauerūt nōnulli etiā filij libere regnū illud tenētes i dispēsatiōe tpali: regnū autē celestis hierl̄z cuius erāt filij vera fide hñtes: ⁊ i vero xpō sperātes. Quomodo autē ista venerūt super illud regnū: iudex est rerum gestarum si legatur historia.

¶ De substantia ppli dei que per successionē carnis i xpō est: q solus eruēdi aīaz suam ab inferis habuit potestatem. **Capitulum. xj.**

Post hec at ista pphata ad p̄cādū deū pphata dicitur: sed ⁊ ipsa p̄catio pphata est: vsqz quo dñe auertis i finē subauditur faciē tuā: sicut alibi dicit vsqz quo auertis faciē tuā a me. Nā ideo qdā codices hic nō habēt auertis sed auerteris: q̄z possit itelligi auertis mīaz tuā quaz pmissisti dauid: Qd autē dixit i finē: qd ē nisi vsqz i finē? Qui finis itelligēdus ē vltimū tps: qñ i xp̄s i h̄z etiā gēs illa est creditura: an quē finez illa fieri oportebat q̄ superius erūnosa defleuit: ppter q̄ ⁊ hic sequit: exardescet sicut ignis ira tua: memēto q̄ ē mea substantia: Nihil hic melius q̄ ipse iesus itelligitur substantia ppli eius: ex quo natura est carnis eius. Nō eīz vane inquit cōstituit omnes filios boīz: nisi eīz esset vnus filius boīs substantia isrl̄ p quē filiū boīs liberarētur multi filij boīz: vane vtiqz cōstituti essent oēs filij boīz: Nūc vero oīs qdē humana natura p̄cān̄ p̄mi boīs i vanitate de veritate collap̄sa ē: ppter qd dicit alius psalmus: Nō vanitati filis scūs est: dies ei⁹ velut ymbra p̄tereūt. Sed nō vane deus cōstituit oēs filios boīz: qz ⁊ multos a vanitate liberat p̄mediatōē ih̄z. Et quos liberādos nō esse p̄scīuit ad vtilitatē liberādoz: ⁊ cōparatiōez duaz iter se a contrario ciuitatū nō vtiqz vane in totius rationalis creature pulcherrima atqz iustissima ordinatōe cōstituit. Deinde sequit. Quis ēbōq̄ viuet ⁊ nō videbit mortē: eruet aīaz suaz de manu iferi? Quis ē iste nisi de substantia illa israhel ex semine dauid xp̄s iesus: de quo dicit apls: q̄ surgēs a mortuis iā nō moriē: ⁊ mors ei vltra nō diabit. Sic eīz viuit ⁊ nō videbit mortē: vt tñ mortuus fuerit: sed aīaz suā eruerit de manu iferi: qz ppter quorūdā soluenda pctōz vicula ad inferna descēderat. Eruit autē ptātē illa de qua i euāgelio dicit: ptātē h̄o ponēdi aīaz meā: ⁊ potestātē habeo itēz sumēdi eam.

¶ Ad quoz psonā p̄tinere itelligēda sit flagita

tio pmissoz: de qbus i psalmo dicit: vbi sūt mīe tue antique dñe. **Capitulum. xij.**
Ed cetera psalmibui⁹ q̄ ita se hñt: vbi sūt miserationēs tue antique dñe: quas iurasti dauid in veritate tua. Memore esto dñe opprobrij suoz tuoz: qd cōtinui i sinu meo mltarū gētūz: qd exprobrauerūt inimici tui dñe: qd exprobrauerūt cōmutatiōē xp̄i tui: vtrū ex p̄sona dicta sint illoz isrl̄itaz q̄ desiderabant reddi sibi p̄missionē que scā ē ad dauid: an potius ad xp̄ianoz q̄ nō s̄z carnē s̄z sp̄m sūt isrl̄ite: merito q̄ri potest. Dicta sunt q̄ppe ista vel scripta tpe quo fuit erban: de cuius noīe titulū iste psalmus accepit: ⁊ idē tps regni dauid fuit: ac p hoc non diceret vbi sunt miserationes tue antique dñe quas iurasti dauid i veritate tua: nisi eoz p̄sonā i se pphā trāsfīguraret: qui lōge postea futuri erāt: qbus hoc tps esset antiquū qñ regi dauid ista pmissa sūt. Potest autē itelligi dictū hoc eē ppter mltas gētes: qñ xp̄ianos p̄sequēbantur pphāz exprobrasse illis passiōē xp̄i: quam scriptura cōmutatiōē vocat: qñ moriēdo imortalis scūs est. Potest ⁊ cōmutatiō xp̄i s̄z hoc accipi exprobrata isrl̄itis: qz cū eoz speraret futur⁹ scūs ē gētūz: ⁊ hoc eīz nūc exprobrabāt mltē gētes q̄ crediderūt i eū p̄ testamētū nouū illis iyeustate manētibz: vt ideo dicat memēto dñe opprobrij seruoz tuoz: qz nō eos obliuiscēte sed potius miserante dño ⁊ ipsi post hoc opprobriū credituri sūt. Sed ille: quē prius posui dñe n̄tior sensus mibi videt: inimicis eīz xp̄i qbus exprobratur q̄ eos ad gentes trāsiens reliquerit christus: incōgrue vox ista coaptatur memēto domine opprobrij seruozum tuoz. Nō enim serui dei nūcupandi sunt tales indei. Sed eis verba ista competunt qui cūz graues humilitates persecutionum pro christi nomine paterent recordari potnerūt excelsū regnū semini dauid fuisse promissus: ⁊ eius desiderio dicere nō desperando sed petendo: querendo pulsando: vbi sūt misericordie tue antique domine: quas iurasti dauid i veritate tua. Memēto domine opprobrij seruozum tuozum: quod cōtinui i sinu meo multarum gentium: hoc est in interioribus meis patienter pertuli: q̄ exprobrauerunt inimici tui domine: q̄ exprobrauerunt cōmutatiōem christi tui: non eam putantes cōmutatiōem sed cōsumatiōem. Quid est autem memēto domine: nisi vt miserearis: ⁊ pro tolerata patienter humilitate mea reddas cessā

Decimusseptimus

ordinem quas iurasti dauid in veritate tua: Si autem iudeis assignemur hec verba: illi sui dei talia potuerunt dicere: quod expugnata terrena hierusalem antequam iesus christus humanitas nascere in capriuitate ducti sunt intelligentes commutationes christi: quod si non per terram carnaliumque felicitas quilibet paucis annis regia salomonis apparuit: sed celestis erat ac spiritualis fideliter expectanda quam tunc ignorans infidelitas gentium cum dei populum exultabat atque insultabat esse captiuum: quod aliud quam christi commutationes scilicet scientibus nescientibus exprobabatur: Et ideo quod sequitur vbi psalmus iste concluditur. benedictio domini in eternum fiat fiat vniuerso populo dei ad celestes hierusalem pertinenti: siue in illis que latebant in testamento veteri antequam reuelaret nouum: siue in his que in az testamento nouo reuelato manifeste primere cernunt ad christum factis congruit. Benedictio prope domini in semine dauid: non ad aliquod tempus qualis dicitur salomonis apparuit: sed in eternum speranda est: in qua certissima spe dicitur fiat fiat. Illi. n. spei est confirmatio vbi huius iteratio. Hoc ergo intelligens dauid ait in primo regum libro: vnde ad istum psalmum ingressus sum et locutus es pro domo fui tui in iherosolymis. Iohannes autem post paululum ait. Nunc icipe et benedictio domui fui tui vbi quod in eternum et cetera. quia tunc geniturus erat filius ex quo progenies eius duceret ad christum per quem futura erat domus eius eterna: eademque domus dei. Domus. n. dauid per genitorem dauid: domus autem dei eadem et ipsa per templum dei: de vobis factum non de lapidibus: vbi habet in eternum populus cum deo et deo: vnde et cum populo atque in populo suo: ita ut deus sit ipse populus suus: et populus plenitudo suo cum deo erit omnia in omnibus ipse in pace primusque virtus in bello. Iohannes cum in his nathan dictum sit: et enunciauit tibi dominus quoniam domum edificabis ipsi: postea dictum est in his dauid: quoniam tu dominus omnipotens deus israel reuelasti aurem fui tui dicere: domum edificabo tibi. Nam. n. domum et nos edificamus bene viuendo: et deus ut bene viuamus opitulando. Quia nisi domus edificauerit domum: in vanum laborauerunt edificantes eam. Cuius domus cum venerit vltima desinatio: tunc fiet illud quod hic per nathan locutus est deus dicens. Et ponam locum populo meo israel: et placebo illi et inhabitabit seorsum: et non sollicitus erit vltima: et non apponet filius iniquitatis humiliare eum: sicut in initio a diebus quibus constitui iudices super populum meum israel.

¶ An promissae pacis veritas illis temporibus posset ascribere que sub salomone fluxerunt. Ca. xiiij.

Hoc tam magni boni gratias in hoc seculo et in hac terra sperat: insipienter sapit. An quisquam putabit in pace regni salomonis id esse completum? Pace prope illam scriptam in ymbra futuri excellenti predicatione comedat. Sed huic spiritui vigilanter occursum est cum postea dictum est non apponet filius iniquitatis humiliare eum: continuo subiunctum est. Sicut ab initio a diebus quibus constitui iudices super populum meum israel. Iudices namque priusquam ibi reges esse cepissent super illum populum fuerant constituti: ex quo terra promissionis accipit. Et vniuersum humiliabat eum filius iniquitatis: hoc est hostis alienigena: per interualla temporum quibus legum pacis tempora plurius quam salomoni habuit: qui. xl. regnavit annos. Nam sub eo iudice qui est appellatus aoth. lxxx. anni pacis fuerunt: absit ergo ut salomonis tempora in hac promissione predicta esse credamus. Multo minus itaque cuiuslibet regis alteri. Non enim quod eorum in terra quanta ille pace regnavit: nec vniuersum omnino gens illa ita regnum tenuit: ut sollicita non fuerit ne hostibus subderetur: quia in terra mutabilitate rerum humanarum nulli aliquando populo concessa est tanta securitas: ut huic vire hostiles non formidaret incursum. Locum ergo iste qui promittitur tam pacate ac secure habitationis: eternus est eternisque debet in matre hierusalem libera: vbi erit facies populus israel: hoc. n. nomen interpretatur vides deum. Cuius premij desiderio pia per fidei vita in hac erumosa peregrinatione ducenda est.

¶ De studio dauid in dispositione psalmorum. c. xiiij.

Procurrere igitur per totam civitatem dei: primo in ymbra futuri iherosolymae. s. hierusalem regnavit dauid. Erat autem dauid vir in canticis eruditus: qui harmoniam musicam non vulgari voluptate sed fidei voluntate dilexit: eaque deo suo quod verum est deus mystica reimaginem figuratiōe fuerit diversorum sonorum rationabilis moderatusque concensus concordie varietate compacta bene ordiate civitatis insinuat unitatem. Denique omnes fere prophetae eius in psalmis est: quos centum quinquaginta liber continet: quem psalmorum vocamus. In quibus nonnulli volunt eos solos factos esse a dauid. qui eius nomine inscripti sunt. Sunt itaque putant non ab eo factos: nisi quod praenotat ipsius dauid: qui et ob hoc in titulis ipsius dauid: ab alijs factos persone ipsius fuisse coaptatos. Que opinio voce angelica salvatoris ipsius refutatur: vbi ait: quod ipse dauid in spiritu christum dixerit esse suum dominum: quem psalmus ceterisimul non sic incipit. Dixit dominus

Liber

domino meo sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Et certe idem psalmus non habet in titulo ipsius dauid: sed ipsi dauid: sicut plurimi. Mihi autem credibile videntur estimare: qui omnes illos centum et quinquaginta psalmos ei operi tribuunt: eumque aliquos photasse etiam non minibus aliorum aliquid quod ad rem pertineat figuranti bus: ceteros autem nulli hominis nomen in titulis habere voluisse: sicut ei varietatis huius dispositiones quibus latebrosa non tamen inanem dominus inspiravit. Nec mouere debet ad hoc non credendum: quod nonnullos nomina prophetarum qui longe post dauid regis tempora fuerunt: quibus idem psalmis in eolibro leguntur inscripta: et quod ibi dicuntur velut ab eis dici videntur. Neque enim non potuit propheticus spiritus prophetanti regi dauid hec esse futurorum prophetarum nomina reuelare: ut rex aliquid quod eorum persone convenire prophetice cantaret: sicut rex ioseph exoritur et regnaturus post annos apostoli quod trecentos quidam prophetarum qui esset facta eius futura predixit cum suo nomine reuelatus esset.

¶ An omnia que in psalmis de christo et ecclesia prophetantur ad contextum huius operis coaptanda sint. L. xv.

In loco libri huius aperiam quid in psalmis dauid de domino iesu christo vel eius ecclesia prophetauerit: ego autem ut hoc non ita faciam sicut videtur ipsa expectatio postulare: quibus iam in vno feceris copia quam inopia magis impedior. Omnia enim ponere vitade prolixitatis causa prohibeo: verum autem ne cum aliqua elegero: multis qui ea non videri videar magis necessaria preterisse. Deinde quod testimonium quod prestat de contextione totius psalmi debet habere suffragium: ut certe nihil sit quod eius refraget si non omnia suffragantur: ne more centonum ad rem quam volumus tanquam versiculos decerpere videamur: velut de retrogrado carmine quod non de re illa sed de alia loquens diuersa repertat esse descriptum. Hoc autem ut in quocumque psalmo possit ostendi: exponendus est totus: quod quatio operis sit et aliorum et nostra volumina in quibus hoc fecimus satis indicant. Legat igitur illa qui voluerit et potuerit: et inueniet quot et quanta rex dauid idemque propheta de christo et eius ecclesia prophetauerit: de rege. scilicet et ciuitate quam condidit.

¶ De his que in xliiij. psalmo ad christum et ecclesiam pertinentia: aut apte dicuntur aut tropice. Cap. xvi.

Qualibet enim de quicunque re proprie sint atque manifeste prophetice locutiones: necesse est ut eis et tropice misceantur: quod maxime

propter tardiores ingerunt doctoribus laboriosius disputandi exponendi que negotium. Quedam tamen christum et ecclesiam ipsa prima facie more ut dicunt ostendunt: et si ex ocio restant exponenda que in eis minus intelliguntur. Quale illud est eodem psalmo in libro. Eructauit cor meum verbum bonum: dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus scribe velociter scribetis. Speciosus forma pre filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis: propterea benedixit te deus in eternum. Accingere gladium tuum circa femur tuum potentissime. Specie tua et pulchritudine tua: ite de prospere procede et regna. Propter veritatem et mansuetudinem et iustitiam et deducet te mirabiliter dextera tua. Sagitte tue acute potentissime: populi sub te cadent in cor da inimicorum regis. Sedes tua deus in seculum seculi: virga directiois huius regni tui. Dilexisti iustitiam et odio habuisti iniquitatem: propterea vixit te deus deus tuus oleo exultationis pre participibus tuis Myrrha et gutta et cassia vestimentis tuis a domibus eburneis: ex quo delectauerunt te filii regum in honore tuo. Quis non hic christum quem predicamus et quem credimus qualibet sit tardus agnoscat: cum audeat deus cuius sedes est in secula seculorum: et vinctum a deo uti sicut vngit deus: non visibili sed spirituali atque intelligibili christum? Quia enim tanta rudis est hac religio vel tanta surdus aduersus eius famam loquebatur lateque diffusam ut christum a christum te hoc est ab vinctio appellatum esse non noverit? Agnito autem rege christo tanta cetera que hic tropice deca sunt: quomodo sit speciosus forma pre filiis hominum quod tanto magis amanda atque miranda quanto minus corpea pulchritudine: quod gladius: quod sagitte et cetera isto modo non proprie sed tropice posita: iam subditur ei regnat per veritatem et mansuetudinem et iustitiam igitur ex ocio: Deinde aspiciat eius ecclesia tanto viro suo spirituali conuincio et diuino amore conuicta: de qua deus in his que sequuntur. Assidet regia a dextris tuis in vestitu de aurato circumamicta varietate. Audi filia et vide et inclina aurem tuam: et obliuiscere populum tuum et domum patris tui. Quia occupauit rex spiritus tuos: quia ipse est dominus deus tuus et adorabunt eum filii tyri in mulieribus. Vultum tuum deprecabunt omnes diuites plebes: omnes glorie filie regum in seculum et in finibus aureis circumamicta varietate. Afferet regi huiusmodi post eam: praeest afferet tibi in letitia et exultatione: adducetur in templum regis. Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram. Mores erunt nominis tui domine in omni generatione et progenie. Propterea populi confitebunt tibi in

Decimus septimus

eternū z in sc̄l̄z sc̄l̄i. Nō opinoꝝ quēq̄ ita desi-
pere: vt hic aliq̄ mulierculā p̄dicari credat at-
q̄ describi: iugem videlicet illius cui dictū est.
Sedes tua deus in sc̄l̄a sc̄loꝝ: virga directiōis
virga regni tui. Dilexisti iusticiā z odisti iniqui-
tate: p̄pterea vngit te deus deus tuus oleo exul-
tatiōis p̄e participibus tuis: x̄p̄s vtiq̄ p̄e xp̄ia-
nis. Hi sūt eiz participes eius: ex quoz i oibus
gētib⁹ vnitate atq̄ cōcordia fit ista regina: sicut
z i alio psalmo de illa dicit: ciuitas regio magni
Ipsa est syon sp̄ualiter: qđ nomē latine itēp̄ta-
tum est speculatio. Speculat̄ eiz futuri sc̄l̄i ma-
gnū bonū: qm̄ illuc dirigē eius itētio. Ipsa est z
hierusalē eodē modo sp̄ualiter vñ mltā iā dixi-
mus: eius inimica est ciuitas diaboli babylon q̄
cōfusio itēp̄tat̄: ex qua tñ babylone regina ista
oiz gentiū generatione liberatur: z a pessimo
rege ad optimū regē. i. a diabolo trāsit ad x̄p̄s.
Propter qđ ei dicit: obliuiscere ppl̄z tuū z do-
mū prius tui. Cuius ciuitatis ip̄e porcio sūt israē-
l̄e sola carne nō fide: inimici etiam ipsi magni
uius regis eiusq̄ regine. Ad ipsos. n. veniēs z
ibei x̄p̄s occisus: magis alioꝝ sc̄l̄is ē quos nō
pidit i carne. Un̄ p̄ cuiusdā psalmi. p̄phetiam di-
xit ip̄e rex noster. Erues me de cōtradictōibus
populi: constitues me in caput gentium. Popu-
lus quē nō cognoui seruiuit mibi i auditu auris
obediuit mibi. Populus ergo iste gentiū quē
nō cognouit x̄p̄s p̄sentia corporalī: quē tñ x̄p̄s
ibi annūciatū credit: vt merito de illo diceret
obauditu auris obediuit mibi: qz fides ex audi-
tū est: iste inq̄ ppl̄s additis veris z carne z fide
israelitis: ciuitas ē dei: q̄ ipsuz quoz sc̄l̄s carnē
reperit x̄p̄s: qñ i solis illis isrl̄itis fuit. Inde qp̄
erat virgo maria: i qua carnē x̄p̄s vt hō esset
cōsūpit. De qua ciuitate psalmus ali⁹ ait. Mī-
serere deus dñs dñs hō z hō sc̄l̄s ē i ea: z ip̄e fundauit eā
l̄tissimus. Quis ē altissimus nisi dñs? Alc p̄ hoc
ps̄ dñs anteq̄ i illa ciuitate p̄ mariam fieret hō
se i p̄iarchis z p̄p̄bis fundauit eā: Cū igitur
hic regine ciuitati dei tāto añ dñm sit p̄p̄biā
dñā videmus iplētū: p̄p̄bis tuis nati sūt ti-
i filij: cōstitues eos p̄cīpes sup̄ oēs terrā: ex fi-
ijs qp̄e eius sup̄ oēs terrā sūt p̄positi p̄cīpes
i cōfiteat̄ ei ppl̄i cōcurrētes ad eā cōfessione lau-
is efne i sc̄l̄z sc̄l̄i: p̄cl̄tubio q̄qd hic tropicis lo-
utōibus subobscure dñm est quoquō itelligat̄.
Debet his rebus manifestissimis conuenire.
De his que ad sacerdotium christi i psalmo. c.
z de his que in psalmo. xxi. ad passionē ipsius

spectant

Capitulum. xviij.

Sicut etiam in illo psalmo vbi sacerdos
x̄p̄s quēadmodū hic rex aptissime p̄di-
cat: dixit dñs dñs meo sede a dextris meis: do-
nec ponā inimicos tuos scabellū pedū tuoz: se-
dere x̄p̄s ad dexterā dei prius credit: nō videt̄:
Eius etiā inimicos poni sub pedibus eius nodū
apparet. Id igitur apparebit i fine: nunc hoc ue-
re credit: post videbitur. Verum hoc qđ sequi-
virgā uirtutis tue emittere dñs ex syon domina-
re i medio inimicoꝝ tuoz: ita claz ē vt nō solū i
fidelis z ifeliciter: sed etiā ipudēter negetur. Et
ipsi qp̄e fatētur inimici ex syon missā fuisse le-
gē x̄p̄i: qđ euāgelij nos vocamus: z eā virgam
virtutis eius agnoscimus. Dñari vero eū i me-
dio inimicoꝝ suoz iudē ipsi iter quos dñat dēti-
bus: z tabescēdo z nihil aduersus eū ualēdo te-
stāt̄. Deinde q̄ paulopost dicit Jurauit dñs z nō
penitebit eū: qbus uerbis imutabile futurū esse
signat qđ adiūgit: tu es sacerdos i eternū seculū:
dū ordinē melchisedec: ex eo q̄ iā nūq̄ ē sacer-
dotiū z sacrificiū s̄z ordinē aaron: z vbiq̄ offer-
tur sub sacerdote x̄p̄o: qđ protulit melchisedec
qñ bñdixit abraā q̄s ambigere p̄mittit de quo z
ista dicat̄. Ad hec itaq̄ manifesta referūt̄
q̄ paulo obscurius i eodē psalmo posita sunt: q̄
quō recte itelligat̄: i nris iā ppl̄aribus sermo-
nibus notam fecimus. Sic z i illo vbi passionis
sue humilitatem per prophetam christus loqui-
tur dicens. Foderūt manus meas z pedes me-
os: dinumerauerūt omnia ossa mea. Ipsi vero
considerauerunt z inspexerūt me quibus vtq̄
verbis in cruce corpus significauit extētum
manibus pedibusq̄ confixis: z clauorum trans-
uerberatione confossis: eoq̄ modo se spectacu-
luz considerantibus conspicientibus prebuisse
Addens etiam. diuiserunt sibi uerimenta mea
z super uellem meam miserunt sortē. Que p̄-
phetia quemadmodum impleta sit euangelica
narrat hystoria. Tunc profecto alia recte z itet-
liguntur que ibi minus aperte dicta sunt: cū cō-
gruūt his que tāta manifestatione claruerūt: p̄-
sertim cū z illa que nō trāfacta credimus sed p̄-
sentia cōuemur: sicut i eodē psalmo legūt̄ tā-
to ante predicta ita nunc exhibita iāz toto orbe
terrarū cernuntur. Ibi enim paulopost dicit̄.
cōmemorabuntur z conuertent̄ ad dominū
vniuersi fines terre: z adorabunt in conspectu
eius omnes patrie gentium: quoniam domini
est regnum: et ip̄e dominabitur gentium.

Liber

De psalmo cto et de xl. et de xv. et de lxvii. i. g. bus motus et resurrectio dñi pphant. Ca. xviii.

De resurrectione quoque eius nequaquam psalmorum oracula tacuerunt. Nam quod est aliud quod in psalmo tertio ex persona eius canit: ego dormivi et somnum cepi et exurrexi quoniam dominus suscepit me? An forte quod ita desipit ut credat velut aliqd magnū nobis idagare voluisse pphaz: quod dormierit et exurrexerit: nisi solus iste mors esset: et euigilatio resurrectio: quā de xpo sic oportuit pphari? Nā et i quadragesi multo manifestius id ostendit: ubi ex persona eiusdē mediatoris more solito tanq̃ pterita narant q̃ futura pphabant: quāq̃ ventura erāt iā i p̃destinatōe et p̃scientia dei velut facta erant: quia certa erant. Inimici inquit mei dixerunt mala mihi: quoniam morietur et peribit nomen eius. Et si ingrediebatur ut videret: vana locutus est cor eius: congregavit iniquitatē sibi. Egrediebatur foras et loquebatur simul i vnu: aduersū me susurrabāt oēs inimici mei: aduersū me cogitabant mala mihi: vbi iniqui cōstituerūt aduersū me. Nunquid quod dormit non adiciet ut resurgat? Hec certe ita posita sunt verba: ut nihil aliud dixisse intelligat q̃ si diceret: nūquid quod morietur non adiciet ut reuiuiscat? Superiora quippe demonstrant mortem ipsius cogitasse et disposuisse inimicos ei: et hoc actū esse p̃ eū ingrediebatur ut videret. Cui autē hic nō occurrat ex discipulo eius factus traditor iudas? Quia ergo facturi erāt quod moliebantur id est occisuri erant eū: ostendens illos vana malitia frustra occisuros resurrecturos: sic adiecit hunc versum velut diceret. Quid agitis vani? Quod vestrum est scelus: meus somnus erit. Nunquid quod dormit nō adiciet ut resurgat? Et tū tam magnū nefas nō ipse facturos consequentibus indicat versibus dicens. Et eis hō pacis mee in quo speravi qui edebat panes meos: ampliauit super me calcaneum suū. i. calcavit me. Tu autē inquit dñe miserere mei et resuscita me et reddas illis. Quis hoc iaz neget: qui iudeos post passionē resurrectionēq̃ xpi de sedibus suis bellica strage et excidio funditus eradicator videt? De eius eis ab eis resurrexit: et reddidit eis iteriz tēporaneā disciplinā: excepto quod nō correctis ieruat quoniam viuos et mortuos iudicabit. Nā dñs ipse iesus istū ip̃z traditorē suū p panē porrectū ostēdens aplis hūc etiā versū psalmi huius cōmēmorauit et i se dixit impletum. Qui edebat panes meos ampliauit super me calcaneū suū. Qd autē

ait i quo speravi: nō congruit capiti sed corpori. Neque eis nesciebat eū ip̃e saluator de quo ante iā dixerat vnus ex vobis diabolus est: s̃z solet i se mēbroz suoz transferre psonā: et sibi tribuere qd est illoz: quia caput et corpus vnus est xps. Vñ illud est i euāgelio: Esuriui et dedistis mihi manducare: quod exponens ait. Quoniam vni ex minimis meis fecistis mihi fecistis. Se itaque dixit sperasse: quod tūc sperauerūt de iuda discipuli eius quoniam est cōnumeratus aplis. Iudei autē xpm quem sperant: mortuū esse non sperant. Ideo que lex et pphēe annunciauerūt: nō esse nō putant: s̃z nescio quem suū: que sibi alienū a mortis passione cōtingūt. Ideo mirabili vanitate atq̃ cecitate xba q̃ posuimus nō mortem et resurrectionē: s̃z sōnū et euigilatiōē significasse cōtendūt. S̃z clamat eis etiā quituldecimus psalmus: ppter hoc iocundatus est cor meū: et exultauit lingua mea: s̃z sup̃ et caro mea regescit in spe: quoniam nō dereliques aīaz meam i inferno: nec dabis sc̃m tuū videre corruptōē. Quis i ea spe diceret regeuisse carnem suam: ut nō derelicta aīa sua i inferno: sed cito ad eam redeūte reuiuisceret: ne corrūperet sicut cadauera corrūpi solent: nisi quod die tertio resurrexit: quod vtiq̃ dicere nō possunt de ppheta et rege dauid. Clamat et sexagesimus septimus psalmus. Deus noster deus saluos faciēdi: et dñi dñe exitus mortis. Quid apud diceret? Deus eis saluos faciēdi: dñs est iesus quod ierptat saluator siue salutaris. Nam ratio nominis huius hec red dīta est: quando prius q̃ ex virgine nasceretur dictum est: paries filium et vocabis nomen eius iesum: ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eoz. In quoz peccatoz remissione i quas sanguis eius effusus est non vtiq̃ oportuit eum de hac vita exitus alios habere q̃ mortis. Ideo cum dictum esset deus noster deus saluos faciēdi: continuo subiunctum est: et domini domini exitus mortis ut ostenderetur moriēdo saluos esse facturum. Sed mirando dictum est et domini: tanq̃ diceretur. Talis est ista vita mortalium: ut nec ipse dominus aliter ab illa exiret nisi per mortem.

De psalmo lxviii. in quo iudeozum pertinax infidelitas declaratur. Capitulum xix.

Ed ut iudei tam manifestis huius prophetie testimoniis etiam rebus ad effectum tam clarum certumq̃ p̃dictis omnino non credant profecto in eis illud impletur quod in eo psalmo qui hunc sequitur scriptū ē.

Decimusseptimus

um. n. et illic ex psona xpi que ad eius passio-
nem pertinet. pphetice dicerent: memoratus
qđ in euāgelio patuit. Dederūt i escas meam
et in siti mea dederūt mihi potum acetū. Et
elut post tale diuini epulasq; sibi huiusce mo-
di exhibitas mox itulit. Fiat mēsa eoz corā
suis i mscipulaz et i retributionē et in scādalu
Obscurent oculi eoz ne videant: et dorsus eo-
rum i semper icurua. Et cetera q̄ non optando sunt
dicta s; optādi specie pphetādo p̄dicta. Quid
ergo miz si hec manifesta nō vidēt: quoz oculi
sunt obscurati ne videāt? Quid miz si celestia
s; suspiciūt: q̄ vt in trena sint pni dorsus eoz
i semper icuruatū ē? His. n. verbis trāslatis a cor-
dore vitia significānt animoz. Ista de psalmis
deest de pphetia regis dauid satis dicta sint
et alio modus sit. Ignoscāt autē q̄ hec legūt: et
dicta illa nouerūt et de his q̄ forasse firmiora
ne p̄termisissē vlt̄ intelligūt vlt̄ existimāt n̄ q̄rāt.
De regno ac merito dauid: et de filio ipsi sa-
lomonis eaz pphetia q̄ ad xpm p̄tinēs iuenit:
et i eis libris q̄ scriptis ipsi copulant: vel i eis
nos ipsius esse non dubiū est. Capitulum. xx.
Regnauit ergo dauid in trena hierusa-
lem fili celestis hierusalem: diuino mul-
tū testimonio p̄dicatus. qz et delicta
sua tāta pietate supata sūt p saluberrimā pe-
nitentiā humilitatē vt p̄zorsus iter eos sit de q̄b;
se ait. Beati quoz remisse sūt iniquitates: et q̄z
dicta sunt peccata. Post hūc regnauit eidē po-
pulo vniuerso salomon ei filius q̄ vt supradictū
p̄re suo viuēte cepit regnare: hic bonis ini-
quos malos exit habuit. Quippe secunde res q̄
pietati aios fatigant magis huic obfuerūt: q̄
fuit ipsa sapiētia etiā nunc et deiceps memo-
bilis: et tūc lōge lateq; laudata. Prop̄hetasse
et ipse reperit i suis libris: q̄ tres recepti sūt
auctoritatē canonicā. Prouerbia: Ecclesia-
tes: Laticū cāticoz. Alij vero duo quoz vnus
pietia alter eccl̄asticus dicit: ppter eloqui
nullā similitudinē vt salomonis dicant obri-
uit consuetudo: nō autē eē ipsi nō dubitāt docti-
res: eos tñ in auctoritatē maxime occidentalis
nigritus recepit eccl̄ia. Quoz in vno q̄ appel-
latur sapiētia salomonis: passio xpi ap̄issime p-
betat. In pij q̄pe infēctores ei memorā-
tur dicentes. Circūueniam iustū. qm̄ in suauis
et nobis: et contrariū est opibus n̄ris: et ip̄ope-
at nobis peccata legis: et ifamat nos peccata
discipline n̄re. Promittit se sciētiaz dei habere

et filiū dei se nominat: factū est nobis i traducti-
onē cogitationū n̄raz. Grauis est nobis etiam
ad vidēdū: qm̄ dissimilis ē alijs vita illi: et imu-
tate vie ei. Tāq; nugaces elsiati sum ab illo
et abstinet se a vijs n̄ris: q̄si ab imūditijs. Pro-
fert nouissima iustoz: et gloria patrez se deum
b̄re. Videamus ergo si sermones illi veri sunt
et tētemus que ventura sunt illi: et sciēm q̄ erūt
nouissima illi. Si. n. iustus est fili dei: suscipiet
illū et liberabit euz de manu contrarioz. Cōtume-
liar tormēto interrogemus illum: vt sciāmus
reuerentiā illius et pbemus patientiā ipsi: mor-
te turpissima odēm eum. Erit enī ei respe-
ctus i sermonib; illi. Hec cogitauerūt et erra-
uerūt: execant enī illos malitia eoz. In eccl̄ia
astico autē fides gētū futura p̄dicat isto modo
Misere nostri dñator deus omnium: et imic-
te timorē tuum sup oēs gentes. Extolle manū
tuā sup gētes alienas: et videāt potētiā tuā: vt
sicut corā illis scificat es i nobis: ita corā nobis
magnificeris in illis: et agnoscāt te fm̄ qđ nos
agnouimus te: qz nō ē deus p̄ter te dñe. Hanc
sub optandi et precādi specie prophetia p̄ iesus
xpm videm implētā: sed aduersus cōtradictio-
res nō tanta auctoritate p̄ferunt q̄ scripta nō
sunt i canōe iudeoz. In tribus vero illis quos
salomonis esse cōstat et iudei canonicos habēt
vt ondat̄ ad xpm: et eccl̄iā p̄tinere quod in
eis eiūsmodi repitur: operosa disputatio neces-
saria est: q̄ nos vltra q̄ oportet si nūc adhibeāt
extēdit: n̄ q̄ in puerbijs legūt viros impios vi-
cere: abscondamus in terra virtus iustum iniuste:
absorbeamus vero eū tanq; infernū viuēte: et
auferam eius memoriā de terra: possessiones
eius p̄ciosas app̄ehēdam non ita obscurū est:
vt de xpo et possessione ei eccl̄ia sine laboriosa
expositiōe non possit intelligi. Tale qppe aliqd
etiā dñs ipse iesus p euāgelicā parabolā on-
dit dixisse malos colonos. Hic est heres. Veni-
te occidam euz: et n̄ra erit hereditas. Itē illd
in eodez libro quod iam ante perscrinimus cū
ageremus de sterili que peperit septē: non ni-
si de xpo et eccl̄ia mox vt fuerit. p̄nunciatum
consuevit intelligi: ab his q̄ christum sapientiaz
dei esse nouerunt. Sapiētia edificauit sibi do-
mum et suffulit columnas septem et immolauit
suas victimas: miscuit in cratere vinum suum
et parauit mensas suā. Misit seruos suos cōno-
cans cū excellēti predicatione ad craterem vi-
dens. Quis est insipies diuertat ad me. Et ino-

Liber

pibus sensu dicit. Venite et manducate de meis panibus: et bibite vinum quod miscui vobis. Sic certe agnoscimus dei sapientiam: hoc est verbum patri coeternum in utero virginali domum sibi edificasse corpus humanum: et huic tam capiti membra ecclesiarum subiunxisse: martyrum victimas immolasse: membra in vino et panibus preparasse. Ubi apparet etiam ad sacerdotium sui ordinem Melchisedech insipientes et inopes sensu vocasse: quod sicut dicit apostolus: infirmus mulierum diu elegit deus ut confunderet fortia. Quibus etiam infirmis quod sequitur dicit. Derelinquite insipientiam et vinum: et querite prudentiam et habete vitam. Participet autem fieri mens illi: ipsum est incipere habere vitam: Nam et in alio libro qui vocatur ecclesiastes ubi ait. non est bonum boni nisi quod manducabit et bibet: quod credibilis videre intelligitur: quod quod ad participationem mens huius pertinet: et quam sacerdos ipse mediator testamenti noui exhibet secundum ordinem melchisedech: de corpore et sanguine suo. Id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris testamenti: que immolabantur in umbra futuri. Propter quod etiam vocatur illam in psalmo tricesimo et non eiusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus. Sacrificium et oblationem noluit: corpus autem perfecit mihi quod per illis omnibus sacrificiis et oblationibus corpus eius offertur et participantibus ministratur. Nam istum ecclesiam non in hac sententia manducandi et bibendi quas sepe repetit plurimum commendat: non sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit ubi ait. Melius est ire in domum luctus: quam ad domum potus. Et paulo post: cor inquit sapientium in domo luctus: et cor insipientium in domo epularum. Sed illud magis commemorandum existimo de hoc libro: quod pertinet ad ciuitates duas: unaque diaboli et alteram christi: et earum reges: diabolum et christum. Ubi tibi terra inquit cuius rex adolescens et principes tui mane comedunt. Beata tu terra cuius rex tuus filius ingenuorum: et principes tui in tempore comedunt in fortitudine et non in confusione. Adolescentem dicit diabolum: propter stultitiam et superbiam et temeritatem et petulantiam: cetera quoque vitia que huic etati assolent abundare: christus autem filius ingenuorum sanctorum scilicet patriarcharum pertinentium ad liberam ciuitatem. ex quo est in carne pergenitus. Principes illius ciuitatis mane manducantes. i. ante horarum congruas: quod non expectant opportunam que vera est in futuro seculo felicitatem festinanter beari: huius seculi celebritate contenti. Principes autem ciuitatis christi tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc autem in fortitudine et non in confusione: quod non eos fallit spes de qua dicit apostolus. Spes autem non confundit. Dicit et psalmus. Et enim qui te expectant non confundentur. Jam vero canticum canticorum spiritualis quedam sanctorum est voluptas mentium in coniugio illius regis et regine ciuitatis quod est christus et ecclesia. Sed hec voluptas allegoricis tegminibus involuta est: ut desideretur ardentius: videaturque iocundius: et appareat sponsus cui dicitur in eodem cantico: equitatem dilexit te: et sponsa que ibi audit: caritas et delictorum solutio. Tacite multa transmissum cura huius operis terminandi. De regibus post salomonem siue in Iuda siue in israel.

Capitulum. xxi.

Ceteri post salomonem reges hebreorum vix inueniuntur per aliqua emblemata doctorum suorum rerum generum quod ad christum et ad ecclesiam pertineat perbetasse: siue in iuda: siue in israel. Sic enim appellati sunt illius populi partes: ex quo propter salomonis offensam tempore filii eius roboam qui patri successit in regnum deo vindicante diuisus est. Proinde tribus decem quas accepit ieroboam seruus salomonis rex eis in samaria constituit: proprie vocabantur israel: quibus huius universi illi populi nomen esset. Duabus vero tribus iude scilicet et beniamin: que propter dauid ne penitus regnum stirpis eius fuisset eradicatum remanserant subiacentes ciuitati hierusalem iude nomen fuit: quia ipsa erat tribus: unde dauid. Beniamin vero tribus altera ad idem regnum sicut dixi pertinens erat: unde fuit saul rex ante dauid. Sed simul iste due tribus ut dictum est iuda vocabantur et huiusmodi discernabantur ab israel: quod appellabantur proprie decem tribus huiusmodi reges. Nam tribus leui quoniam sacerdotalis fuit: dei non regum seruicio mancipata: tertiadecima numerabatur Ioseph quippe unus ex duodecim filiis israel: non unam sicut ceteri singula: sed duas tribus fecit: Effren et Manassen. Verum tamen etiam tribus leui ad regnum hierosolymitanum pertinebat magis: ubi erat dei templum quod seruiebat. Diuiso igitur populo primum regnavit in hierusalem roboam rex iuda filius salomonis: et in samaria ieroboam rex israel seruus salomonis. Et cum voluisset Roboam tanquam tyrannidem diuise partis illius bello presequi:

Becimusseptimus

ibi rursus ē ppl's pugnare cū fratribus suis dicē
de o p pphetā se hoc fecisse. vii apparuit nul
lū sea re vel regis isrl' vel ppli fuisse peccatū: s3
solūtatē qñi vīdicātis ipletā fuisse. Qua cogni
ti pars ytraq3 iter se pacata dquieuit: nō enim
religionis sed regni fuerat facta diuīsiō.

De Jeroboā q i pietate idolatrie subdituz sibi
pplm propbanauit in quo tamen non desitit
eius t pphetas inspirare t multos sub idola
trie crimine custodire. Capitulum. xxiij.

Eri rex isrl' Jeroboā: mēte pueria nō
credēs dei quē veracē pmissio sibi re
gno datoz pbanerat: timuit veniēdo
ad tēplū dei qd erat i hierl3: quo secū dū diuinā
gē sacrificiā causa vniuerse illi gēti veniēdū
fuit: seducere ē ab eo ppl's t stirpi Dauid tanq3
gio semini reddere: instituit idolatriā i regno
eor: t ppl's dei secū sitacroz cultu obstrictū ne
iuda i pietate decēpit. Nec tñ oīno cessauit dō
solū illū regē: verū etiā successores t i pietatē
imitatores o pplm q3 ipsum arguere p pphas
iā ibi extiterūt t magni illi insignesq3 pphē: q
mā mirabilia mltā fecerūt: Helias t Heliseus
discipulus eius. Ibi etiam dicēti Helie dñe p
phetas tuos occiderūt. altaria tua suffoderūt:
ego relictus sum solus t querūt aiām meam
responsum est illic esse septem milia virozuz:
qui non curuauerunt genua ante Baal.

De vario ytriusq3 regni bebreozum statu: do
c ambō ppli i captiuitatē diuerso tpe ducere
t reuocato postea i iudā i regnū suū: qd nouis
sime i romanoz trāsijt prātē. Capitulum. xxiij.

Et i regno iuda pertinere ad hierl3
etiā succedētū regū t pibus nō desue
rūt pphē: sicut deo placebat eos mitte
re vel ad pñiciādū qd opus erat: vel ad corri
pda pcta pēpiēdāq3 iustitiā. Nā t illic t s3 lon
minus q3 i israel: tñ extiterunt reges qui suis
iheratibus deū grauiter offēderēt: t modera
t flagellis cū populo simili plecterētur. Pior
que regū merita ibi nō parua laudātur. In isrl'
etē reges alios magis: alios minus: oēs tñ re
probos legimus. Utraq3 igitur pars sicut iube
t diuina puidētia vel sinebat: varijs t erige
t prosperitatibus: t aduersitatibus pmebat
ut affligerēt nō solū externis: verū etiā iter
iustitibus bellis: vt certis existentibus causis
i misericordia dei vel ira patefceret: donec eius
ignatōe crescēte vniuersa gēs illa a chaldeis
bellatibus nō solū subuerteret i sedibus su

is: sed etiā ex maxima sui parte trāsferret i ter
ras assyrioz: prius illa pars q vocabat i israel in
tribubus decē: postea vero etiā Judas euerfa
hierusalē t tēplo illo nobilissimo i qbus teris p
annos septuagita captiui egit oculi. post quos
ide dimissa tēplū qd euerfū fuerat i restaurauit.
Et q3 ius plimi eius i alienigenaz. degerēt ter
ris: nō hūit tñ deiceps duas regni partes t du
os diuersos i singulis partibus reges: s3 i hierl3
pnceps eoz vnus erat: atq3 ad dei tēplū qd ibi
erat oēs yndiq3 vbiq3q3 eent t vñcūq3 possent
p certa tēpora veniebāt. S3 nec tūc eis hostes
ex alijs gētibus expugnatores defuerūt. Nas
etiā romanoz iā tributarios eos xps inuenit.

De prophetis qui vel apud iudeos postremi
fuerunt: vel quos circa tempus natiuitatis xpi
euangelica prodit hīstoria. Capitulum. xxiij.

Oro aut illo tpe ex quo redierunt de
babilonia post Malachiam. Aggeū t
Zachariā qui tūc pphetauerūt t Es
drā nō habuerūt pphetas vsq3 ad saluatoris
aduētū: nisi aliū Zachariā patrē Joānis: t De
lisaber eius vxorē chrisi natiuitate iā proxima:
t eo iā nato Simeonē senē t Annā viduā iāq3
grādenā: t ipsum Joannē nouissimū: q iuuenis
iā iuuenē xps nō qdē futurū p dixit: s3 tñ icogni
tū pphica cognitione mōstrauit: ppter qd ipse
dñs ait: lex t pphete vsq3 ad Joannem. Sed
istorum quinque pphetatio ex euangelio no
bis nota est: vbi t ipsa virgo mater dñi ante Jo
annem pphetasse inuenitur. Sed hanc istorū
pphetiam indei reprobi non acēpiunt: acce
perunt autem qui ex eis innumerabilco eman
gelio crediderunt. Tunc enim vere israel diui
sus est in duo diuisione illa: que per Samueles
pphetam Sauli regis est immutabilis prenun
ciata. Malachiam vero Aggeum zachariā t
Esdrā: etiam indei reprobi in auctoritatez ca
nonicā receptos nouissimos habent. Sunt
enim t scripta eoz sicut alioz: qui i magna mul
titudine pphetarūt pērpauci: t scripserunt q
auctoritatem canonicis obtinerent. De quoz
predictis que ad chrisum ecclesiamque eius p
tinent: nōnulla mibi in hoc opere video ponē
da esse. Quod commodius fiet adinuante do
mino sequenti libro: ne hunc tam prolixum vl
terius oneremus.

Aurelij augustini de ciuitate di Liber. xxiij.

De his que vsq3 ad tpa saluatoris. x. t. vij. vo
luminibus disputata sunt. Capitulum primū.

Liber

De ciuitatum duarū

Duax dei vna: scilicet huius est altera: i qua nūc est quātū ad hoīum genus pertinet etiā ista peregrina exortu z pcurſu et debitis finibus me ſcriptur eſſe promiſſi: cū prius inimicos ciuitatis dei q dītozi eius xpō deos ſuos pferūt: z lino: e ſuo pernicioſiſſimo atrociter iudēt xpianiſ: qm me adiuuaret eius gratia reſelliſſem: qd voluminibus decē prioribus feci. De hac vero mea quā modo cōmemorauit tripartita pmiſſione: decimū ſequētibus quatuoꝝ libris ambax eſt digeſtus exortus. De i de pcurſus abboīe primo vſq ad vltimū libro vno: q eſt huius operis quītuſdecimū: atq de vſq ad abraā: rursus ambe ſicut i temporibus ita z i nſis iſis cucurrerūt. Sed a pſe abraā vſq ad regū tps iſrlitaz: vbi ſextūdecimū volumē abſoluimus: z ide vſq ad ipſius i carne ſaluatoꝝ adueniū: quouſq decimūſeptimū libꝛ tēdiſ: ſola videt i medio ſilo cucurriſſe dei ciuitas: cū i hoc ſcō nō ſola cucurrerit: ſed ambe vtqz in genere humano ſicut ab initio ſil ſuo pcurſu tēpoꝝa variauerit. Uex hoc ideo feci: vt prius ex quo apertiores dei pmiſſiones eſſe ceperūt: vſq ad ei⁹ ex vīrgine natiuitatē i quo fuerāt que pmittebātur iplēda: ſine interpellatione a ſcario alterius ciuitatis iſta que dei eſt pcurſus diſticti⁹ apparet: qm vſq ad reuelationē teſtamētī noui: nō i lumine ſed i vmbꝛa cucurrerit. Nūc ergo qd iter miſerā vīdeo eſſe faciēdū: vt ex abrae tēpoꝝibus quomodo etiā illa cucurrerit qm ſatis videt attingā: vt ambe inter ſe poſſint cōſideratiōe legētū cōparari.

De trene ciuitatis regib⁹ atq tꝑib⁹: qb⁹ ex ortu abrae ſcōꝝ tꝑa ſupputata oueniunt. Cap. ij.

Dicitas igit vſquequaqz mortalium diſſuſa p terras: z i locoz qm libet diuerſitatibus vnius tñ eiꝛ dēq nature quādā cōmunionē diſtictas: vtilitates z cupiditates ſuas gbuſqz ſecrātibus: vū id qd appetit aut nemini aut nō oibus ſufficit. q: nō ē i diſpſū aduerſū ſeipſa plerūqz diuidiſ: z pars partē q pualet opprimat. Viciet eiꝛ victa ſuccumbit: vñationi ſcilicet vel etiā libertati qualēcūqz pacē pferēs ac ſalutē: ita vt magne fuerit admirationi q perire q ſeruire maluerūt. Nā in oibus ſecre gētibus quodāmodo vox nature iſta pſonit: vt ſubigari victoꝝibus mallēt gbus dūgit vici: qz bellica oīſaria vaſtatōe deleri. Hic ſcū

ē vt nō ſine dei puidētia i cuius ptāre ē vt qz bello ſubijget aut ſubijget: qdā eſſent regnis pdirigdā regnāribus ſubditi: ſed iter pſima regna terraz i que terrene vtilitatis vel cupiditatis eſt diuiſa ſocietas: quā ciuitatē mūdi huius vniverſali vocabulo nuncupamus: duo regna cernim⁹ lōge ceteris pueniſſe clarioꝝa: aſſyrioz pmiū: deinde romanoz: vt tēpoꝝib⁹ ita locis iter ſe ordinata atqz diſticta. Nam quomodo illud prius: hoc poſterius eo modo: illud i oriētē: hoc i occidētē ſurrexit. Deniqz i illius ſine huius iuitiū cfeſtum fuit. Regna cetera ceteroſqz reges velut appēdices iſtoꝝ vixerim. Ninus ergo iā ſcōꝝ rex erat aſſyrioz: qui pſi ſuo belo ſucceſſerat regni illius primo regi: qm i terra chaldeoz natus ē abraā. Erat aut tꝑe illo regnū ſicyonioꝝ admodum paruum: a quo ille vñdecimqz doctiſſimus marcus varro ſcribens de gēte populi romani velut antiquo tempore exorſus eſt Abbia enim ſicyonioꝝum regibus ad athenienſes peruenit: a quibus ad latinos: inde ad romanos: ſed ante conditam romam in comparatōe regni aſſyriozum perexigua iſta memorantur. Quāuis athenienſes in grecia plurimū claruiſſe fateatur etiā ſaluſtius romanus hitorie⁹: plus tamen fama q re ipſa: Nam loquens de illis athenienſiū ingꝛ res geſſe ſicuti ego exiſtimo ſatis ample magnificeqz fuerūt. Uex aliquāto fuerūt minores tñ q fama ſerūt. Sed qz puenere ibi ſcriptoz magna igenia p terras vbi: athenienſiū facta p maximis celebrātur. Ita eoz qui fecere virtus tāta habetur: qm ea vbiſ potuere extollere pꝛeclara igenia. Accedit huic ciuitati nō parua etiā litteris z philoſophia glia: q ibi poſſimū talia ſtudia vigerūt. Nam qm attinet ad iperū: nullū maius pmiſ tꝑibus qz aſſyrioz fuit: nec tam longe lateqz diſſuſum. Quippe vbinus rex belli filius vniverſa aſia q totius orbis ad numez partiū tertia viciſ: ad magnitudinē vero vñidia reperit: vſq ad libye fines ſubegit tradit. Solis quippe idis in partibus oriētis nō dñabat: quos tñ eo deſuncto ſemiramis vxoz ei⁹ ē aggreſſa bellādo. Ita factus ē vt quicūqz in illis terris populi ſine reges erant aſſyriozum regno ditioniqz parent: z quicquid imperaretur efficerent. Abraam ergo in eo regno apud chaldeos nini temporibus natus eſt. Sed quoniam res grece hitorie multae ſunt nobis qz aſſyrie notiores: et per grecos ad latinos ac deinde ad romanos qui etiam ipſi

Decimus octauus

latini sunt temporū serie deduxerunt qui gen-
te populi romani in originis eius antiquitate ri-
mati sunt: ob hoc debemus vbi opus est assyri-
os memorare reges: vt appareat quē admodū
babylonia quasi prima roma cum peregrina in
hoc mūdo di ciuitate procurrat. Res autē quas
propter cōparationē ciuitatis vtriusq; terrene
scilicet celestis huic operi oportet inferere: magis
ex grecis et latinis vbi ipsa roma quasi fa baby-
lonia ē debem⁹ assumere. Quādo ergo nat⁹ ē
abraa secūdi reges erāt apud assyrios ninus:
apud sicyonios cecrops. Primi autē illic belus
hic aegiale fuerunt. Cū hō egresso abraaz de
babylonia promissit ei de ex illo magnā futurā
gēte: et ei semine oīz gentiū benedictionē: as-
syrii quartū regē habebant: sicyonij quintum.
Apud illos. n. regnabat filius nini post matrem
semiramidē: q̄ ab illo interfecta phibet ausa fili-
um mater incestare cōcubitu. Hāc putāt nō nul-
li cōdidisse babylonē: quā quidē potuit instau-
rare. Quādo autē vlt quō cōdita fuerit in sexto
decimo libro dixim⁹. Filiū porro nini et semira-
midis q̄ matri successit i regnū quidā etiā ipsius
nini: qdā hō deriuato a patre vocabulo ninus
vocāt. Sicyoniorū autē regnū tūc tenebat tele-
xion. Quo regnāte vsq; adeo ibi initia et leta tē-
pora fuerūt: vt eū defunctū velut deū colerēt
sacrificādo et ludos celebrando quos ei primi-
tus institutos ferunt.

Quib⁹ regnātib⁹ apud assyrios atq; sicyoni-
os abraa centenario isaac de promissioe sit na-
tus: vlt ipsi isaac sexagenario esau et iacob ge-
mini de rebecca sint editi. Capitulum. iij.

Huius tpib⁹ ēt isaac ex promissione dei
nat⁹ ē cētenario p̄i fili⁹ abraa de sarra
coniuget: q̄ sterilis et anus iā spem prol-
amiserat. Tūc et assyrijs quintus erat rex ara-
bus: ipsi vero isaac sexagenario nati sūt filij ge-
mini esau et iacob: quos ei rebecca vxor pepe-
rit auo eoz abraa adhuc viuēte: et centū sexagi-
ta etatis ānos agēte: q̄ expletis cētū septuagin-
tagē ānis defūct⁹ ē: regnātib⁹ apud assyrios
perre illo atigore: q̄ ēt baleus vocabat⁹: et apud
sicyonios thyriaco quē quidā thyrinmachū scri-
būt septimis regib⁹. Regnū autē argiuoz siml-
cū abraa nepotib⁹ ortū ē: vbi p̄m⁹ regnauit ina-
chus. Sane quod preteritū nō fuit: ēt apud
sepulchrū septimi sui regis thyriaci sacrificare
sicyonios solere varro refert. Regnātib⁹ por-
ro octauis regib⁹ armamitre assyrioz: sicyonio

rū leucippo: et primo argiuoz Inacho de locu-
tus ē ad isaac: atq; ipsi quoq; eadē q̄ patri eius
duo illa pmisit: semini. scilicet ei⁹ terrā chanaā: et ei⁹
semine benedictionē cūctaz gētiū. Hec ipsa p-
missa sūt et: a filio ei⁹ nepoti abraa q̄ ē appellat⁹
primo iacob: post israel: cū iā bellonus rex no-
uus assyrijs et phorone inachi fili⁹ secūdus re-
gnaret argiuis leucippo apud sicyonios adhuc
pmanēte. His tēporib⁹ grecia sub phoroneo
argolico rege legū et iudicioz quibusdā clarioz
ē facta institutis. Phēgous tñ frāt hui⁹ phoro-
nei iunior cū ēēt mortuus ad ei⁹ sepulchrū tē-
plū ē cōstitutū in quo coleret⁹ vt de⁹ et ei boves
imolarent⁹. Credo honore tāto iō dignū pura-
rū: qz i regni sui pte: pater gippe loca ambob⁹
distribuerat i q̄b⁹ eo viuēte regnaret: iste sacel-
la cōstituerat ad colēdos deos: et docuerat ob-
uari tēpora p mēses atq; ānos: qd eoz q̄tenus
metirēt atq; numerarēt. Hec i eo noua mirāē
rudes adhuc boies morte obita deū ēē factuz
sine opinati sūt siue voluerūt. Nā et iō filia ina-
chi fuisse phibet q̄ postea isis appellata vt ma-
gna dea culta est in egypto: quāuis alij scribāt
eā ex ethiopia i egyptū venisse reginā: et q̄ late
iusq; iperauerit: eisq; multa cōmoda et lras i-
stituerit: hūc honore ei habitū ēē diuinū postea
q̄ ibi mortua ē: et tantū honore vt capitali cri-
mine reus existeret: siq; eā fuisse boiez diceret.
De tēporib⁹ iacob et filij ei⁹ ioseph. Ca. iij.

Regnātib⁹ assyrioz decimo rege baleo
et sicyoniorū nono mesappo gēt cephi-
sos a q̄busdā tradit⁹: si tñ duū nominuz
hō vn⁹ fuit: ac nō poti⁹ alterū pro altero puta-
uerūt fuisse hominē: q̄ i suis posuerunt scriptis
alterū nomen: cū rex argiuoz terti⁹ apis esset
mortuus ē isaac ānoz cētū. lxxx. et reliq; gemi-
nos suos ānoz centū et viginti. Quoz minor ia-
cob prinēs ad ciuitatē dei de qua scribim⁹ ma-
iore vtiq; reprobatō habebat duodeciz filios:
quoz illū q̄ vocabat⁹ ioseph: mercatorib⁹ i egy-
ptū trāseūtib⁹ fratres adhuc isaac auo eoz vi-
uēte vēd iderāt. Stetit autē ante pharaonē io-
seph q̄n ex hūilitate quā ptulit sublimat⁹ ē cum
triginta annoz cēt: qm̄ somnia regis diuine iter-
preat⁹: prenūciauit septē vbertatis ānos futu-
ros: quoz abūdātiā p̄pollētē sequētes alij se-
ptē steriles fuerāt cōsūpturi: et ob hoc eū rex p-
fecerat egypto de carcere liberatū: quo eū cō-
ieterat integritas castitatis: quā fortiter fuans
male amāti dñe et male credulo dño mētiture:

Liber

vesse et derelicta de manib' attrahētis aufugi
ens nō cōsensit ad stuprum. Secūdo aut anno
septē annorū steriliū iacob i egyptū cum omni-
bus suis venit ad filiū: agēs ānos cētū et trigin-
ta sicut interrogāti regi ipse respōdit: cū ioseph
ageret trigita et nouē ad trigita. s. quos agebat
quādo a rege honorat' ē additis septē vberta-
tis et duobus famis.

¶ De apī rege argiuorū: quē egyptij serapin no-
minatū digino honore coluerūt. Capitulum. v.

His tēporib' rex argiuorū apīs nauibus
trāsuect' i egyptū: cū ibi mortuus fuis-
set fact' ē serapis omniū maxim' egypti-
priorū de'. Nois at hui' cur nō apīs et post mor-
tē s. serapis appellat' sit facillimā rōnē varro
reddidit: qz. n. arca in q̄ mortuus ponit' qd oēs
ias sarcophagum vocant soros dī grece et ibi
eū sepultū vncrari ceperūt pūsq̄ tēplū eius
cēt extructū: velut sorosapis v' sorapis pmo:
deide vna lra v' fieri assolet cōmutata serapis
dict' ē. Cōstitutū ē et de illo vt quisq̄ eū fuisse
boies dixisset: capitalē pēderet penā. Et qm se-
re i oib' tēplis vbi colebāt isis et serapis: erat et
simulacrū quod digito labijs ipresso admone-
re videret v' silētiū fieret: hoc significare idē
varro existimat vt boies eos fuisse tacere. Il-
le aut quē mirabili vanitate decepta egyptus
i ei' honore delirij affluētib' alebat: qm eū si-
ne sarcophago viuū venerabāt: apīs nō sera-
pis vocabat. Quo boue mortuo qm quereba-
tur et reperiēbat vitulus coloris eiusdē hoc est
albis qbusdā maculis simil' insignat': mirum
qddā et diuinit' sibi procuratū eē credebāt. Nō
.n. magnū erat demonib' ad eos decipiendos
phātasiā talis tauri quā solā cerneret ostēta
re vacce cōcipiēti atq; pregnāti: vñ libido ma-
tris attraheret qd i ei' fetu iā corporali appa-
reret: sicut iacob de virgīs variatis vt oues et
capre varie nasceret effectit. Quod. n. boies co-
lorib' et corporib' veris: hoc demones figuris
fictis facillime pnt aialib' accipiētib' exhibere.
¶ Quo regnāte apud argiuos quoue apud as-
syrios iacob i egypto mortuus sit. La. vi.

¶ Pīsergo rex nō egyptiorū s. argiuorū
mortuus ē i egypto. Huic fili' argus
successit i regnū. Ex cuius noie argi et
ex hoc argiū appellati sūt. Supiorib' aut regi-
bus nodū v' loc' v' gēs habebat hoc nomen.
Hoc regnāte apud argiuos: et apud sycionios
erat bo: apud assyrios vō ad huc manēte baleo

mortuus ē iacob i egypto annorū cētū quadra-
gita septē cū moritur' filios suos et nepotes ex
ioseph bndixisset christūq; aptissime pphetas-
set dicēs i bndictiōe iude nō deficiet pnceps ex
iuda et dux de femorib' ei': donec veniat que
reposita sunt ei: et ipse erit expectatio gentium.
¶ Regnāte argo cepit vti frugib' grecia et habe-
re segetes i agricultura delatis aliūde semini-
b'. Argus qz post obitū de' haberi cepit tēplo
et sacrificijs honorat'. Qui honor eo regnan-
te et ate illū delat' ē hōi pūato et fulmiato cui
dā omogiro: eo q pī ad aratrū boues iūxēt.
¶ Quorum regum tempore ioseph in egypto
defunctus est. Capitulum. vii.

Regnātib' assyriorū duodecimo berna-
sco et vndecimo sicyoniorū plēmineo et
argis ad huc manēte argo: mortu' ē io-
seph i egypto ānorū cētū et decē: post cui' mortē
populus et mirabil' crescēs mās in egypto
cētūq; dragitagq; ānos: trangle pū donec
moreret qd ioseph nō fuerat. Deide qz inide
bat icremētis ei' eratq; suspect': quousq; inde
liberaret pscntiōib' affligēbat inumeris: iter
qz tñ diuinit' fecūdata mltiplicatione cresce-
bat: et laborib' pmebat itolerabil' fuit: i assy-
ria vō et grecia pidē tps regna eadē pmāebāt.
¶ Quorū regū etate Moyses nat' sit et qz de-
mū isidē tpib' sit orta religio. La. vii.

Cū qz ignaret assyrijs qrtuldecim' Sa-
frus et sicimias duodecim' Ozibopol'
Liasus qnt' argiuis: nat' ē i egypto moyses: p
quē ppls dī de fuitute egyptia libat' ē. In q̄ eū
ad cōsiderādū sui creatoris auxiliū sic exerceri
oportebat. Regnātib' memorat' regib' fuisse
a qbusdā credit' pmethe' quē ppea ferunt
de luto formasse boies: qz optim' sapientie do-
cto: fuisse phibet: nec tñ ondit' qei' tpib' fuerit
sapientes. Et ei' Athlas magn' fuisse astrolog'
dī. Vñ occasione fabula iuenit: vt eū celū por-
tare cōfingeret: q̄uis ei' noie nūcupef: cui' alti-
tudine poti' celi portatio i opinionem vulgi ve-
nisse videat. Mltā qz alia ex ill' i grecia tpib'
cōfingi fabulosa ceperūt: s. v' ad cecropē re-
gē atheniēsiū q regnāte eadē ciuitas et tale no-
mē accepit: et q regnāte de' p moysē pduxit ex
egyptio pplm suū relati sūt i doz numez aliqui
mortui ceca et vana consuetudine supstitione
grecoz. In qd girasi regi diūx melācomice et
forbas fili' eoz q p pēz rex argiuorū sext' fuit
et septimi regi Liope fili' iasul: et rex non' Ste

Decimus octauus

nelas siue obenele? varie gippe i diuersis aucto
rib? uenit. Dis tpi? et mercuri? fuisse pbiect
nepos atlatis ex maia filia ei? qd? vulgatiores
etiā lre psonat: multaz aut? arriū perit? claruit
quas z boibus tradidit quo merito ei? post mor
tez deū esse voluerūt siue etiā crediderūt. Po
sterior fuisse hercules dicit: ad ea tñ tpa ptnēs
arguoz: Quis nōnulli eū mercurio preferant
tpe: quos falli existimo: s; quolibet tpe nati sine
cōstat iter historicos graues qui bec ātqua lit
teris mādauerūt: ambos hoies fuisse: z q? mor
talib? ad istā vitam cōmodi? ducēdā beneficia
multa cōtulerint honores ab eis meruisse diui
nos. Minerua vero lōge his antiquior. Nā tē
poribns ogygi ad locū qui tritonis dicit? virgi
nali ferē apparuisse etate: vnde tritonias nūcū
pata est multoz sane opez inuētrix: z tāro pcli
uius dea credita: q̄to minus origo eius inotuit
Quod eni de capite iouis nata canit? poetis et
fabulis nō historie rebusq; gestis est applicādū
Quand? ogygis ipe qñ fuerit: cuius tpi? etiā
diluuiū magnū factū est: nō illō maximū i quo
nulli homines enaserūt: nisi q in arca esse potue
rūt: q? gētiū nec greca nec latina nouit historia
sed tñ mains q̄ postea tpe deucalionis fuit iter
scriptores historie nō cōuenit. Nā varro ide ex
orsus ē libz cui? mētiōe supius feci: z nihil sibi
ex quo pueniat ad res romanas ppōit antiquo
q̄ ogygi diluuiū: hoc ē ogygi factū tpi?. No
striaū q̄ chronica scripserūt pns eusebius post
hieronymus: qui vtiq; pcedentes aliquos histo
ricos in hac opiniōe secuti sūt: post ānos ampli
us q̄ trecētos iā secūdo argiaz pboroneo re
geregnāte ogygi diluuiū fuisse cōmemorant:
sed quolibet tempore fuerit iam tamen miner
ua tanq̄ dea colebatur: regnante atbeniētib?
cecropē: sub quo rege etiā ipsam vel instaura
tam ferunt vel conditam ciuitatem.

¶ Quando atbeniensū ciuitas sit dīta: z quā
causam nominis eius varro perhibeat. Cap. ix.
M Am vt atbene vocarēt qd? certe nomē
a minerua ē q? grece atbena dī: hāc cāz
varro idicat. Cū appuisset illic repēte
oline arbor z alio loco aqua erupisset: regē pdi
gia ista mouerūt. Et misit ad apollinē delphicū
sciscitātū: qd? intelligēdū esset qd? faciedū. Il
lerndit q? olea mineruā signar: vnda neptunū
z q? cēt in ciuitū ptāte ex cuius noie poti? duoz
deoz quozuz signa illa eēt ciuitas vocaretur.
Nō cecrops oraculo accepto ciues oēs vtrius

q? sexus: mos eni eis tūc in eisde locis erat vt et
semie publicis cōsultatōib? itereissent: ad feren
dū suffragiū cōuocauit. Cōsulta igi? multitudine
ne mares p neptuno: seie p minerua tulē snias
Et q? vna plus inuēta ē seiarū: minerua vicit.
Tūc neptun? iratus marinis fluctib? exestuauit
tib? terras atbeniēsiū pplāt? ē: qm? spargere la
tius quālibet aquas difficile demonib? nō est.
Cui? vt iracūdia placaret: triplici supplicio di
cit idē auctor ab atbeniētib? affectas esse muli
eres: vt nulla vltēri? ferrēt suffragia: vt nullus
nascentiū maternū nomē acciperet: vt ne qe eas
atbenias vocaret. Ita illa ciuitas ma? ac nutritrix
liberaliū doctrinarū: z tot tātorūq; pborū qua
nihil habuit greca clarius atq; nobili? ludificā
tib? demonib? de lite deoz suozū maris z seie:
z d? victoria p seias: seie atbenas nomē accepit
Et a victo lesa ipam victricis victoriā pūire cō
pulsā ē plus aquas neptūi q̄ minerue arma fō
midās. Nā in mulierib? q̄ sic punire sūt z miner
ua q? vicerat victa ē. Nec affuit suffragatricib?
suis: vt suffragioz deinceps pdita ptāte et alie
natis filiis a noib? matrū atbenias saltē vocari
liceret: z ei? de mereri vocabulū quaz viri dei
victricem fecerāt ferendo suffragiū de quo fa
tis apparet que z quanta hinc dici possent: nisi
sermo ad alia properaret.

¶ Quid varro tradat de nūcupatiōe ariopagi
z de diluuiō deucalionis. Capitulum. x.

Et tñ mare? varro n̄ vult fabulosis ad
uersus dōs fidē adhibē figmētis: ne de
maiestatis eoz dignitate idignū aliqd
fētiat. Et iō nec ariopagō vbi cū atbēiētib? pau
lus apl's disputauit: ex q? loco ariopagite appel
lati sūt curiales vbi eiūsdē vult ide accepisse no
mē q? mars q? grece arez dī: cū bōicidij crie re
us fiēt: iudicatib? duodeci dijs i eo pago sex sē
tētijs absolut? ē: z q? vbi paris nūeri snie fuisset
pponi absolutio dānatiōi solebat. S; tra istaz
q? multo ē āplius celebrata opimōne aliā qndā
de obscurarū noticia lfarū cām nois hui? cona
tur astruere: ne ariopagō athiēēses d? noie mar
tis z pagi qñ martis pagū noiasse credant: iniu
riam videlicet numinum a quibus litigia plū
dicia existimat aliena: non minus hoc quā de
marte dicitur falsum esse asseuerans: q̄ illud
quod de tribus deabus iunone scilicet z miner
ua z venere: q? pro malo aureo adipiscēdo apud
iudicē paridez de pulchritudinis excellētia cer
tasse narrantur: z ad placādos ludū deoz q? de

Liber

lectatur seu veris seu falsis illis criminibus suis: iter theatricos plausus cantatur atque saltatur. De varro non credidit: ne deorum nature seu moribus credat incongrua: et tamen non fabulosa: sed historica ratione de athenarum vocabulo reddens tantam neptuni et minerue litte suis litteris inserit: de cuius nomine potius illa ciuitas vocaretur. Ut cum prodigiorum ostentatione contenderent inter eos iudicare nec apollo consulere auderet: sed deorum iurgium finiendum sicut memoratarum trium deorum ad paridem iuppiter: ita et iste ad hoies mitteret ubi vinceret minerua suffragio: et in pena suarum suffragatricum vinceret: qui in aduersariis suis viris obtinere atque potuit et amicas suas feminas atque habere non potuit. His temporibus ut varro scripsit regnate atbeniensibus cranao successore cecropis: ut autem non eusebius et hieronymus adhuc eodem cecrope permanente: diluuium fuit quod appellatum est deuclationis eo quod ipse regnabat in earum terrarum partibus ubi maxime factum est.

¶ Quo tempore moyses populum dei de egypto eduxerit: et iesu naue qui eidem successit quorum regum etate sit mortuus.

Capitulum. xi.

De autem diluuium nequaquam ad egyptum neque ad eius vicinia puenit. Eduxit ergo moyses ex egypto populum dei nouissimum tempore cecropis atbeniensium regis: cum apud assyrios regnaret assatades: apud sicyonios mararus: apud argiuos triopas. Educto autem populo in mota sina dimisit acceptam tradidit legem: quod vetus veteris testamentum: quod promissiones terrarum habet: et populum christum futurum erat testamentum nouum quo regnum celorum promitteret. Hunc enim ordinem seruari oportebat: sicut in unoquoque homine qui in decem perficit id agere quod apostolus ait: ut non sit prius quod spirituale est: sed quod animale: postea spirituale: qui sicut dicit et verum est: primus homo de terra terrenus: secundus homo de celo celestis.

¶ Rexit autem populum moyses per annos quadraginta in deserto: et mortuus est annorum centum et viginti cum christum etiam ipse prophetasset per figuras observationum carnalium in tabernaculo: et sacerdotio et sacrificijs: alijsque mysticis plurimisque mandatis. Moyse successit iesu naue: et in terra promissionis introductum populum collocauit ex auctoritate diuina: debellatis gentibus et agibus eadem loca tenebant qui cum populum rexisset post mortem moysi viginti et septem annos: etiam ipse defunctus est regnante apud assyrios octauodecimo amynita: apud sicyonios sextodecimo corace: apud argiuos decem

mo danao: apud atbenienses quarto erichthio.

De sacris falsorum deorum: que reges grecie illis temporibus instituerunt: que ab exitu israel de egypto usque ad obitum iesu naue diuersae. L. xij.

Post haec tempora id est ab exitu ex egypto usque ad mortem iesu naue: per quos populus idem terram repromissionis accepit: sacra sunt instituta dijs falsis a regibus grecie: qui memoriam diluuii et ab eo liberationis hominum vitaeque tunc erumnose: modo ad alta: modo ad plana migrantium: solenni celebritate reuocarunt. Nam et lupercon per sacram viam ascensum atque descensum sic interpretatur: ut ab eis significari dicant homines qui propter aque inundationem summa montium petiuerunt: et rursum eadem residere ad ima redierunt. His temporibus dionysius qui etiam liber pater dictus est: et post mortem deus habitus: vitam ostendisse ferunt in attica terra hospiti suo. Tunc apollini delphico instituti sunt ludii musici: ut placaret ira eius qua putabant afflicta esse sterilitate grecie regiones: qui non defenderunt templum eius quod rex danaus cum eadem terras bello inuassisset incendit. Nos autem ludos ut instituerunt oraculo sunt ei admouiti. In attica vero rex erichthonius ei ludos primus instituit: nec ei tamen sed etiam minerue: ubi primum victoribus oleum ponebat quod eius fructus iueneri ceminera sicut vinilibus tradunt. Per eos annos a rege xantho cretensium: cui apud alios aliud nomen inuenitur: rapta prohibetur europa: et inde genitrix hadamath: serpens et minos: quos magis ex eadem muliere filios iouis esse vulgatum est. Et talium deorum cultores illud quod de rege cretensium diximus historice veritati: hoc autem quod de ioue poete cantatur theatricum crepat: populi celebrant vanitati deputant fabularum: ut esset unde ludii fierent placandis numinibus: etiam falsis eorum criminibus. His temporibus hercules in syria habebat clarum. Sed nimis alius non ille de quo supra locuti sumus. Secretiore quippe historia plures fuisse dicitur: et liberi patres et hercules. Hunc sane herculem cuius ingentia duodecim facta numerant: iter que ante afri nece non commemorant quod ea res ad alterum herculem pertinet: in eadem morte a seipso incensum producit suis: cuius ea virtute qua monstrum subegerat: mortuum tamen quo laqueabat sustinere non posset: illo tempore vel rex vel potius tyrannus busiris suis dijs suos hospites imolabat: quem filium prohibent fuisse neptuni ex matre libya filia epapbi. Verum non credatur hoc stuprum perpetrasse neptunus: ne dii accusent: sed poetas et theatris tribuant

Decimus octauus

tur ista: vt si vnde placetur. Erichonij regio
atheniensium: cui⁹ nouissimis annis iesus naue
mortuus reperit. Vulcan⁹ z minerua parētes
fuisse dñr. Sz qm mineruā virginē volūt: iam
boz attentione vulcanū omotū effudisse aiunt
semen in terram: atq; inde homini nato qd eam
causam tale inditū nomē. Greca eni ligua erit
otentio. z thoni fra est: ex qbus duobus cōposi
tus vocabulū est erichoniū. Vex qd fatenduz
est refellūt: z a suis dijs repellūt ista doctiores
q hanc opinionē fabulosaz hinc exortā ferunt:
qz in tēplo vulcani z minerue q ambo vnū ba
beant athenis: expost⁹ inuētus ē puer dracōe
inuolutus: qz i eū significauit magnū futurum
z ppter hoc comune templū cū essent parentes
eius ignoti: vulcani z minerue dictū esse filium
nois tñ ei⁹ originē fabula illa potius q̄ ista desi
gnat hystoria. Sz qd ad nos hoc cū isti i veraci
bus libris hoies istruant religiofos illud i falla
cibus ludis demones delectet impuros. Quos
tñ illi religiosi tanq̄ deos colūt: z cū d illis hec
negāt ab omni eos crimine purgare nō possūt
qm ludos eis poscētib⁹ exhibēt: vbi turpi agū
tur q̄ velut sapienē negantur: z his falsis ac tur
pibus dijs placant: vbi etiā si fabula cantat tam
hominum crimen q̄ numinum falsum: delecta
ri tñ falso crimine crimen est verum.

Qualiū fabularū figmenta exorta sint eo tpe
quo hebreis iudices p̄esse ceperūt. Caplm. xij.

Post mortē iesu naue populus dei iudi
ces habuit: qbus tēporibus alternaue
rūt apud eos z humilitates laboruz p
eoz peccatis: z prosperitates solationū ppter
miserationē dei. His tēpibus fabule facte sunt
de triptolemo q iubēte cerere angub⁹ portat⁹
alutibus idigentib⁹ terris frumēta volādo con
tulerit. De minotauro q̄ bestia fuerit inclusa la
byrintho: quo cū intrassent hoies inextricabili
errore inde exire nō poterant: De centauris q̄
eqnoꝝ hominūq; natura fuerit iuncti. De cer
bero q̄ sit triceps iferoꝝum canis: De phryxo z
belle eius sorore q̄ vecti ariete volauerūt. De
gorgone q̄ fuerit crinita serpētib⁹: z aspiciētes
cōuertebat i lapides. De bellerosonte q̄ eq̄ pē
nis volāte sit vect⁹: q̄ equus pegafus dictus est
De amphione q̄ cithare suauitate lapides mul
xerit: z attraxerit. De fabro dedalo z eius filio
icaro q̄ sibi coaptatis pēnis volauerit. De edi
po: q̄ monstrū quoddā qd iphiga dicebat huma
na facie quadrupes soluta: q̄ ab illa pponi sole

bat velut insolubili q̄stione suo p̄cipitio perire cō
pulerit. De anteo quē necant hercules q̄ fili
us terre fuerit: ppter q̄ cadēs in terrā fortior
soleret assurgere: Et si qua forte alia p̄termisi.
De fabule ad bellū vsq; troianū vbi secunduz
librū marcus varro de populi romani gēte fi
nit ex occasione hystoriarum q̄ res veraciter ge
stas cōtinent ita sunt ingenijs hominū ficte: vt
nō sint opprobrijs numinū affixe. Porro autē
q̄cūq; finxerint a ioue ad stuprū raptū pulcher
rimū puerū ganymedē: qd nephas rex tātalus
fecit: xioni fabula tribuit. Vel danaes p imbrē
aureū appetisse deubūt: vbi itelligit pudicitia
mulieris auro fuisse corrupta: q̄ illis tēporibus
vel facta vel ficta sūt: aut facta ab alijs z ficta
de ioue dici nō pōt q̄tū mali d̄ hominū p̄fūpe
rint cordibus: q̄ possent ista patiēter ferre mē
dacia: q̄ tñ etiā libēter amplexi sunt. Qui vtq;
q̄to deuotius iouē colūt: tāto eos q̄ bec de illo
dicere ausi sunt seueri⁹ punire debuerūt. Nūc
vero nō soluz ijs q̄ ista finxerūt irati nō sūt: sed
nisi talia figmēta etiā in theatris agerent: ipso
deos poti⁹ iratos h̄re timuerūt. His tēporibus
latona apollinē peperit: non illū cuius oracula
solere cōsuli supius loquebamur: sz illū quē cū
hercule ferunt admeti regis armenta pauissō.
Qui tñ sic est deus credit⁹: vt plurimi ac pene
oēs vnuz eūdēq; appollinem fuisse opinētur.
Tūc z liber pater bellauit i india: q̄ multas ha
buit i exercitu feminas: q̄ bacce appellate sunt
nō taz virtute nobiles q̄ furore. Aliq; sane z vi
ctum scribūt istū libez z vinctū nonnulli z occi
sū in pugna a perseo: nec vbi fuerit sepultus ta
cent. Et tñ eius velut dei noie p immundos de
mones bacchanalia sacra vt potius sacrilegia
sunt instituta. De quoz rabiosa turpitudine p
taz multos ānos sic senatus erubuit: vi in vrbe
romana eē pbiberet. Per ea tpa pseus z vxor
eius andromeda posteaq; sunt mortui: sic eos
in celuz eē receptos crediderunt: vt imagines
eorum stellis designare: eozumq; appellare no
minibus non erubescerēt nec timerent.

De theologis poetis. Capitulum. xiiij.

PEr idē tempore interualluz extiterūt
poete q̄ etiam theologi dicerentur qm
de dijs carmina faciebāt: sz talib⁹ dijs
q̄ licet magui hoies: tñ hoies fuerūt: aut mūdi
bui⁹ quē verus deus fecit elementa: Sūt autē
in principatib⁹ z potestatibus p voluntate crea
toris z non suis meritis ordinati: z si qd de vno

Liber

vero deo inter multa vana et falsa cecinerunt: colendo cum illo alios quoque dii non sunt: eisque exhibendo famulatum: quoque vni tamen debet deo. non enim ei vni quod rite fuerit: nec a fabuloso deorum suorum dedecore etiam ipsi se abstinere potuerunt: ex quorum numero fuisse phibent orphens: muscus: linus: Verum isti theologi deos coluerunt: non pro diis culti sunt: quibus orpheum nescio quo modo infernis sacris vel potius sacrilegiis perficere soleat ciuitas ipiorum. Uxor autem regis adamantis: quam vocabatur io: et eius filius melicetes precipitio spontaneo in mari perierunt: et opinione hominum in deos relati sunt: sicut et alij homines eorum temporum iter quos fuerunt cassor et pollux. Illa sane melicetes iunior leuchotea greci nunc latini vocauerunt: vtrique tamen putantes deam.

De occasu regni argiuorum: quo tempore apud laurentes picus saturni filius regnum patris primum accepit.

Capitulum. xv.

Et ea tempora regnum finitum est argiuorum: translatum ad micenas vnde fuit agamemnon: et exortum est regnum laurum ubi saturni filius picus regnum primum accepit: iudicante apud bebreros femina delboza: sed pillam dei spiritus id agebat. nam et probetissima erat. Cuius probetia minime aperta est quam ut possumus eas sine diuturna expositione de christo demonstrare. platam. Jam ergo regnabant laurentes vtrique italia. Ex quibus euidentior ducitur origo romana post grecos: et tamen adhuc regnum assyriorum permanebat ubi erat rex vicesimus et tertius lampares: cum primum laurentius picus eum cepisset. De huius picus preter saturno viderint quod sentiant talium deorum cultores: qui eum negant homines fuisse: de quo et alij scripserunt quod ante picum filius suus in italia ipse regnauerit: et virgilius notioribus litteris dicit. Is genus idocile et dispersum montibus altis. Lupo fuit: legesque dedit: latiusque vocare Maluit: bis quam latiusque tur in oris. Aurea que perhibet illo sub rege fuere Secula. Sed hec poetica opinetur esse signum: et picus preter stertem potius fuisse asseueretur: a quo pitissimo agricola inuentum ferunt ut fimo alialiis agri secundarent: quod ab eius nomine dicitur: vnde et hunc quidam stercutium vocatum ferunt. Qualiter autem ex causa eius saturnum appellare voluerint: certum est tamen hunc fuisse stertem siue stercutium quem merito agriculture fecerunt deum. Picus quoque similis eius filius in talium deorum numquam receperunt: quae per lapsum augurum et belligeratores fuisse asserunt. Picus faunum genuit: laurum regem secundu: etiam ille deus illis siluestris fuit.

De diomede pro troie excidium in deos relatorum: socij tradidit in volucres esse conuersi. Cap. xvj.

Hoc ante troianum bellum diuinos homines mortuis hominibus detulerunt troia homo euer sa et excidio illo vixit quod cantato: puerisque notissimo: quod et magnitudine sui et scriptorum excellentibus linguis insigniter diffamatum atque vulgatum est: gestumque regnante iam latino fauni filio: ex quo latinorum regnum dici cepit: laurentiumque dici cessauit. Greci victores delatam troiam perelinguentes: et ad propria remeantes: diuersis et hominibus cladibus dilacerati atque contriti sunt: et tamen ex eis deorum suorum numquam auxerunt. Nam et diomede fecerunt deum: quem pena diuinitus irrogata phibet ad suos non reuertisse eiusque socios in volucres fuisse conuersos: non fabuloso poeticoque mendacio: sed historica attestatio confirmat: quod nec deus ut putat factum humanam reuocare namque vel ipse potuit: vel certe a ioue suo rege tamquam celicola nouit impetrauit. Quinetiam templum eius esse aiunt in insula diomedea: non longe a monte gergano quem apuliam: hoc templum circuiolare atque icolere aliter tam mirabili obsequio: ut rostrum aqua impleat et aspergat: et eos si greci venerit vel grecorum stirpe progenitum soli getas esse: vix et supraduolare: si autem alienigenas viderit subuolare: et capita eorum tamquam grauius ictibus ut et primam vinceret. Nam duris et gradibus rostris satis ad bella perhibentur armate.

De incredibilibus hominum mutationibus quod varro crediderit.

Capitulum. xvij.

Hoc varro ut asseruit commemorat alia fama circensiumque socios quod vlyxis in bestias mutauit: et archadibus quoque sorte ducti transfatabant quiddam stagnum: atque ibi conuertebant in lupos: et eorum filios feris pilli regionis de feta vivebant. Si hoc carne non uiscerem humana: rursum pro nouem annos eodem renatato stagno reformabant in homines. Denique et noiati expressit quiddam homines cum gustassent sacrificio quod archades imolato puero deo suo lyceo facere solent: illos fuisse mutatos: et anno decimo in figuram propriam restitutos: pugilatum sese exercuisse: et olympiaco vicisse certamine. Nec idem pro alio arbitrat historice in archadia tale nomen affert panilyceo et ionilyceo. nisi propter hoc in lupos hominum mutationem: quod ea nisi vi diuina fieri non putaret. Lupus enim grece lycos dicitur: vnde lycei nomen apparet inferri. Romanos et lupos ex illorum metierum veluti semine dicitur exortos: Sed ista tanta

Decimus octauus

Indificatiōe demonū nos qd dicam? qz b legēt
fortassis et expectāt qd xpīaī agē dbeat: qn iter
idola gētū miracula fieri asserūt? Et qd dicem?
nisi d medio babylonis eē fugiēdū. Qd pceptū
pphicū ita spūalr itelligit: vt de hui? scilicet itate
q pfecto r āgloz r boiuz societas ipioz ē: fidei
passib? q p dilectiōez opat i deū viuū pficiēdo
fugiam? Qto qppe in bec ima ptatē dmonū ma
lorē videm? tātō tenaci? meditatiōē iberēdū: p
quē de imis ad sūma cscēdim? Si. n. dixerim?
ea nō eē credēda: nō desūt etiā nūc q cuiusmodi
qdā vl certissima audisse vl etiā exptos se esse
asseuerēt. Nā r nos cū essem? i italia: audieba
mus talia de qdā regione illaz partiū vbi sta
bularias mlieres ibutas his mal? artib? i caseo
dare solere dicebāt: qb? vellēt seu possēt viato
rib? vñ i iumēta ilico vertarent: r necessaria q
q portarēt: post q pfūcta opa itez ad se redirēt
nec tñ i eis mētē fieri bestialē: s3 rōnalē humanā
q suari: sic apulei? i libris qō asini aurei titulo i
scripsit sibiūpi accidisse: vt accepto veneno hu
mano animo permanente asinus fieret: aut in
dicauit aut finxit.

Quid credēdū sit de trāsformatiōibus qarte
demonū boib? vidēt accidere. Caplm. xviij.

N Ec autē falsa sūt aut tā iustitata: vt meri
to nō credant. Firmissime tñ credēdū
ē oipotētē deū oia posse facere q volu
erit: siue iudicādo siue pñādo: nec dmonēs aliqd
opari s3 nāe siue potētiā qz r ipa anglica creatu
ra ē s3 pprio sit vitio maligna: nisi qd ille pmise
rit cui? iudicia occlta sūt mltā: iusta nulla. Nec
sane demones nās creāt: si aliqd tale faciūt de
q lib? fcis ista hñt qñtio s3 specieten? q a xpo deo
sūt creata cōmutāt: vt videāt eē qd nō sūt. Nō
itaqz solū aiuz: s3 nec corp? qdē vlla ratōe credi
deriz demonū arte vl ptate i mēbra bestiāz vl
liniamēta bestialia veracit? posse dneri: s3 pbā
tasticū hois qd etiā cogitādo siue sōniādo prep
innumerabiliū gñā variat: r cū corp? nō sit: cor
poz tñ siles mira celeritate formas capit sopi
tis aut oppñsis corporeis hois sēlib? ad alioz sē
suū nescio quo ieffabili mō figura corporea pos
se pducī: ita vt corporea ipa boiuz alicubi iaceāt
viuētia qdē: s3 mltō graui? atqz vehemētius qz
sōno suis sēlib? obseratis. Pbātasticū autē illud
veluti corporatū i alicui? aialis effigie apparet
sēlib? alienis: talisqz etiā sibi hō eē videt: sic tal?
sibi videri possit i sōnis r portare onera q one
ra si vera sūt corpora portant a demonib? vt il

ludat boib? partiz vera onerū corpora: partim
iūmētoz falsa cernētib?. Nā qdā noie pñātius
pñ suo cōtigisse idicabat: vt venenū illud pca sēū
i domo sua sumeret: r iaceret i lecto suo qñ dor
miens: q tñ nullo mō poterat excitari. Post ali
quot aut dies eū velut euigilasse dicebat: r qñ
sōnia narrasse q passus ē: caballū se. s. scm: āno
nā iter alia iūmēta baiulasse militib? q dñ retica
qñ ad retias depostabat. Qd ita vt narrauit
scm fuisse optū ē: q tñ ei sua sōnia videbant. In
dicauit r aliud se domui sue p noctē anqz rege
sceret vidisse vēiētē ad se quēdā phz sibi notifi
mū sibiūz exposuisse qdā platonica q aña roga
tus exponere noluisse. Et cū ab eodez pho qñ
tū fuisset cur i domo ei? fecerit qd in domo sua
petēti negauerat: nō feci ingt: s3 me fecisse sōni
aui. Ac p h alteri p imaginē pbātasticā exhibitū
est vigilāt: qd alter vidit i sōnis. Nec ad nos nō
qbuscūqz q lib? credere putarem? idignū: s3 eis
referētib? puenerūt qō nob nō existimarem? fu
isse mētitos. Proinde q boies dñr mādātūqz est
lris dijs vl poti? demonib? arcades i lupos sole
re dneri: r q carmib? circe socios mutauit vly
xis: s3 istū modū mibi vñ fieri potuisse qd dixi: si
tñ scm ē. Diomedes at volucres qd dogdē gen?
eaz p successionē ppaginis durare pbibet non
mutatis hoib? fcās: s3 subfcctis credo fuisse sup
positas: sic cerua p ephigenia regis agamēno
nis filia. Neqz eiz demonib? iudicio dei pmissis
huiusmodi pñstigia difficilia esse pñt: s3 qz illa xgo
postea viua repta ē: suppositā pilla ceruā eē fa
cile cognitū ē. Socij xpo diomedis qz nūqz subli
to cōparuerūt: r postea nullo loco apuerūt: pdē
tib? eos vltorib? anglis malis: r p eis aues occl
te ex alijs locis vbi ē h gen? auiū ad ea loca pda
ce sūt: ac repēte supposite iō credūt eē dneri.
Qd autē diomedis i tēplū aquā rostris afferūt r
aspgūt: r q blādūt grecigēis atqz alienigenas
psequūt: mirādū nō ē fieri dmonū istictu: qz inē
ē. i. ad qō psuadere pñner deū scm eē diomedē
ad dciēdos boies vt falsos dōs cū hñ dñi iuria
mltos colāt: r hoib? mōtuis q nec cū viuerēt hñ
vixerēt: tēplis: altarib? sacrificijs: sacerdonib?: q
oia cū recta sūt nō nisi vñ dñi viuo r xpo dñi i fūiāt

E Qd eo tpe enneas i italiā venerit quo lapidon
iudex pñsidebat hebreis. Capl3. xix.
O tpe post captā troiā atqz dletā ene
as cū viginti nauib? qb? portabant reli
ge troianoz i italiā venit. regnate ibi latino: r
apud atbenienses menestheo: apud syclonios

Liber

polyphide: apud assyrios antane. Apud bebreos autem iudex labdon fuit. Mortuo autem latino regnavit enea tribus annis eiusdem supra dictis locis manentibus regibus: nisi quod sicyoni oriaz pelagus erat: et bebreorum iudex sapion. Qui cum mirabiliter fortis esset putatus est herculeus. Sed et eneam quam mortuus est non comparuit: deum sibi fecerunt latini. Sabini etiam regem suum primum xanthum sive ut aliqui appellant xanthum retulerunt in deos. Per idem tempus codrus rex atbeniensium peloponnesibus eiusdem hostibus civitatis se interficiendum ignotus obiecit: et factum est: hoc modo eum predicant patrias liberasse. Responsum enim acceperant peloponneses tunc demum se suspiraturos: si eorum regem non occidissent. Secellit ergo eos hinc pauperis apparendo: et suam necem per iurgia provocando. Unde ait virgilius. Et iurgia codri. Nunc atbenienses tanquam deum sacrificiorum bonore coluerunt quanto latinoz rege silvio enee filio non de creusa qua fuit ascanius quartus ibi regnavit: sed de latina latini filia quem posthumum enea dicitur habuisse: assyriorum autem vicessimo et nono eneo. et melanthio atbeniensium sextodecimo. Iudice autem bebreorum hely sacerdote: regnum sicyoniorum consumptum est. quod per annos nongentos quinquaginta et novem traditum fuisse porrectum.

De successione ordinis regni apud israelitas post iudices. Capitulum. xx.

Non ex eisdem plura tempora memorata regnabant: israelitarum regnum finito tempore iudicum saule rege supersit exordium: quo tempore fuit pophila saul: Abillo igitur tempore bireges latinoz esse ceperunt quos cognominabant silvios: ab eo quod filius enee primus dictus est silvius: ceteris successibus et propria nomina imponebant et hoc non de fuit cognominatum: sicut longe postea cesares cognominati sunt qui successerunt cesari iulio. Reprobato autem saule neque ex eius stirpe regnaret: eorum defuncto david successit in regnum post annos a saulis imperio quadraginta. Tunc atbenienses bebre deinde reges post codri iterum destiterunt: et magistratus bebre ceperunt administrare reipublice: Post david etiam ipse. lx. regnavit annos filius eius salomon rex israelitarum fuit: qui illud nobilissimum dei hierosolymitanum templum condidit. Cuius tempore apud latinos condita est alba: ex qua deiceps non latinoz sed albanorum reges appellari eodem titulo ceperunt. Salomoni autem successit filius eius roboaz: sub quo in duo regna populus ille divisus est: et sin-

gule partes suos singulos reges bebre ceperunt. De regibus latinis: quorum primus enea et duodecim annis regnavit. Capitulum. xxi.

Alium post eneam quem deum fecerat unde cum reges habuit quorum nullus scius est deus. Quatuordecim autem qui duodecimo loco eneam sequitur: cum esset prostratus in bello sepultus et in eo more qui etiam nunc eius nomine nuncupatur deorum talium quales sibi faciebant numero est additus. Alii sane voluerunt eum ipso scribere occlusum: sed non comparuisse dixerunt: nec ex eius vocabulo appellatum more: sed ab adventu annis dictum autem tunc. Post hunc non est deus scius i latini nisi romulus conditor rome. Inter istum autem et illum reperitur reges duo: quorum primus est ut virgiliano eum versu eloquar primus ille pater troiane gentis: Cuius tempore quia quodammodo roma periebat: illud eius regnum maximam assyriorum finem tunc diuturnitatis accepit. Ad medos prope translatus est: post annos ferme mille trecentos quinquaginta: ut etiam beliginum genuit et illic parvo ceteris imperio primus rex fuit tempore coputetur. Procas autem regnavit ante amulium. Porro amulius fratris sui numitoris filiam ream nomine: quam etiam ilia vocabatur romuli matrem vestalem virginem fecerat: quam voluit de maris geminos cepisse: istum more stuprum eius honorantes vel excusantes: et adhibentes argumentum quod infantes expositos lupa nutrierit. Hoc enim genus bestie ad matrem exstimulat pertinere: ut videlicet ideo lupa credatur ad movisse verba parvulis: quod filios domini sui matris agnovit. Quamvis non desint qui dicant: cum expositi vagantes laceret a nescio quam meretrice primus fuisse collectos: et primas eius luxisse mammillas. Meretrices autem lupos vocabant: unde et nunc turpia loca eorum lupanaria nuncupant. Et eos postea ad faustulum pervenisse passorem: atque ab eis acta prore nutritos: quod si ad arguendum homines regem eos in aqua pisci crudelitatem iusserat eis infantibus per quos tanta civitas condita fuerat de aqua diminuitur liberatio: per lactatam feram deus voluit subvenire quod mirum est. Amulio successit in regnum latiale frater eius numitor quod romuli: cuius numitoris primo anno condita est roma ac populus eius deiceps. i. romulo nepote regnavit.

Quod eo tempore roma sit condita quam regnum assyriorum tertio dicitur quo ezechias regnavit in iudea. Capitulum. xxij.

Alta tunc condita est civitas roma: velut altera babilonis et velut poris filia babilonis: per quam deus placuit orbi debellare fratri: et unam societatem reipublice legumque per ductum longe lateque pacare. Erant enim iam populi validi

Becimus octauus

183

et fortes et armis gētes exercitate q̄ non facile
cederēt: et q̄s opus ē et i gētib⁹ piculis et vastati-
one vtriq; nō parua atq; horredo labore supa-
re. Nā qm̄ regnū assyriorū totā pene asiā subiū-
gavit: l3 bellādo sit factū: nō tñ mltū asperis et
difficilib⁹ bellis fieri potuit: qz rudes ad huc ad-
resistendū gētes erāt: nec tā multe vlt magnē.
Sigdē post illud maximū atq; vniuersale vltu-
mū: cū i arca noe octo solib⁹ euaferūt: anni
nō multo āpl⁹ q̄ mille trāsierāt: qm̄ nin⁹ asiam
totā excepta idia subiūgavit: roma vero tot gē-
tes orientis et occidentis quas imperio romano
abditas cernimus non ea celeritate ac felicitate
pdomuit: qm̄ paulatim in crescendo robustas
eas et bellicolas quāquersū dilatabat inuenit.
Tēpore igit quo roma cōdita ē populus isra-
el habebat i terra pmissionis ānos septigētos
decē et octo. Ex qb⁹ viginti septē pertinet ad ie-
sū naue: deinde ad tēpus iudicū trecenti viginti
nouē. Ex quo aut reges ibi eē ceperāt ānērāt
trecenti sexaginta duo: et rex tūc erat i iuda: cui⁹
nomē erat achaz: l3 sicut alij putāt qe i successit
ezecbias: quē cōstat optimū et piissimū regem
romuli regnasse tēporib⁹. In ea vō his tēpori-
bus hebraici populi parte q̄ appellabatur isra-
el regnare ceperat osee.

De sibylla erythrea: que inter alias sibyllas
cogit de xp̄o euidentia mltā cecinisse. L. xxij.

Eodē tēpore nonnulli sibyllā erythreā vati-
cinatā ferūt. Sibyllas aut varro p̄dit
plures fuisse nō vnam. Hec sane ery-
threa sibylla quedā de xp̄o manifesta c̄scripsit
que ēt nos p̄us i latina lingua vltibus male la-
tinis et nō stātib⁹ legim⁹ p̄ nescio cuius interpre-
tis iperitiā sicut post cognouim⁹. Nā vir claris-
sim⁹ flaccian⁹ q̄ ēt p̄cōsul fuit: bō facillime faciū
die mltēq; doctrine: cum de xp̄o loqueremur
greccū nobis codicē protulit: carmīa eē dicens
sibylle erythre: vbi ondit quodā loco i capiti-
bus versuū ordinē litterarū ita se habētem: vt
hec i eo vba legerētur iesus: christos: theu: yos
foter. Quod ē latine iesus xp̄s dei fili⁹ saluator
di aut versus quoz prime littere istū sensum
quē dixim⁹ reddūt: sicut eos qdā latin⁹ extanti-
bus versibus ē interpretat⁹ hec cōtinēt. Iudiciū
signū tellus sudore madescet. Et celo rex adue-
niet per secula futurus. Scilicet i carnē p̄ns vt
iudicet orbē. Unde deū cernēt i creatulus atq;
fidelis. Celsū cū scis: cui iā termino ipso. Sic
nē cū carne aderūt quas iudicet ipse. Cū iacet

iculus dēsis i veprib⁹ orbis. Reiciēt simula-
cra viri: cūctā quoq; gazā. Exuret frās ignis
pōtūq; polūq;. Inquirēs tētri portas effriget
auerni Scōp l3. n. cūcte lux libera carni. Tra-
dēt r. fontes etna flāma cremabit. Occultos
act⁹ retegēs tūc qsq; loquet⁹ Secreta: atq; de-
us reserabit pectora luci. Tūc erit et luct⁹: stri-
debūt dētib⁹ oēs. Eripit solis iubar: et chorus
interit astris. Uoluet celū: lunaris splēdor obi-
bit. Deiciet colles: valles extollet ab imo. Nō
erit i reb⁹ hominū sublime vel altū. Jā equanē
cāpis mōtes: et cerula pōti. Oīa cessabunt: tel-
lus c̄fracta peribit. Sic parit fōtes torrentur
fluminaq; igni. Et tuba tūc sonitū tristē dimi-
tet ab alto. Orbe gemēs facin⁹ miserū variis
q; labores: Tartareūq; chaos mōstrabit terra
dehiscēs. Et corā hic dñō reges sistēt ad vñū.
Procidet e celo ignisq; et sulfuris amnis. In
his latinis vltib⁹ de greco vtrūq; translatio ibi
nō potuit ille sensus occurrere q̄ sit cum litere
q̄ sūt i eoz capitibus cōnectūt: vbi y littera in
greco posita ē: qz nō potuerūt latina verba in-
ueniri q̄ ab eadē lra inciperent et snie conueni-
rēt. Di aut sūt vltus tres. Quint⁹ et octauus de-
cim⁹: et nonus decim⁹ deinde lras q̄ sūt i capiti-
bus versuū cōnectētes: boz triū q̄ scripture sūt
nō legam⁹ l3 p̄o eis. y. litterā tanq; i eisdē locis
ipsa sit posita recordemur et exprimitur i qnq;
verbis iesus christ⁹ dei fili⁹ saluator. Sed cum
grece hoc dicūt nō latine. Et sūt vltus vigin-
ti et septē q̄ numer⁹ q̄dratū ternariū solidū red-
dit. Triā. n. ter ducta sūt nouē: et ipsa nouem si-
ter ducātur vt ex lato i altū figura cōsurgat
ad viginti et septē pueniūt. Boz at grecoz qn-
q; vboz q̄ sūt iesus: christos: theu: yos: for: qd ē
latine iesus xp̄s dei fili⁹ saluator: si p̄mas lras
iūgas: erit ichthys. i. piscis. In quo notē mystice
intelligit xp̄s: eo q̄ i hui⁹ mortalitatis abyssō ve-
lut i aquaz p̄fūditate viuus hoc ē sine pecca-
to eē potuerit. Hec at sibylla siue erythrea siue
vt qdā magi credūt cumana: ita nihil bz i toto
carmīe suo cui⁹ exigua ista p̄ricula ē: qd ad de-
orū falsoz siue factorū cultū p̄tineat gnimo ita
ē contra eos et cōcultores eoz loq; vt i eoz nu-
mero deputāda videat⁹: q̄ ptinet ad ciuitatem
dei. Inferit ēt lactāt⁹ operi suo qdā de xp̄o va-
ticinia sibylle: q̄uis n̄ exp̄mat em⁹. Sz q̄ singu-
lati ip̄e posuit: ego arbitrat⁹ sū diūcti eē ponē-
da tāq; vñū sit pluxū q̄ ille plura commemorauit
et breuia. In man⁹ igit i fidelū postea veniet et

Liber

Dabūt dō alapas manib⁹ icesi] z ipurato ore ex
puēt venenatos spūtos. Dabit hō ad verbera
simplr factū dozū: z colaphos accipiens tace-
bit: ne q̄s agnoscat qd̄ hū v̄l vñ venit vt iser]
loq̄f z corona spinea coronef. Ad cibū at fel: z
ad sitiz acetū vederūt. In hospitalitate hāc mō
strabūt mēsa: ipsa. n. ispiēs gēs tuū deū nō in-
tellexisti: ludētē mortaliū mētib⁹: s3 spinis cozo
nasti. z bozidū fel miscuisti. Tēpli hō velū scin-
detur z medio die nox erit tenebrosa nimis in
trib⁹ horis: z morte moriet trib⁹ dieb⁹ sōno su-
scepto. Et tūc ab iseris regressus ad lucē letaz
veniet: p̄m⁹ resurrectionis p̄ncipio reuocat⁹ oslē
so. Ista lactāti⁹ carpi p̄ iternalla disputatiōis
sue sicut ea p̄secrē videbāt q̄ pbare itēderat
adhibuit testimonia sibyllina. Que nos nūb̄ in
terponētes s3 i vñā seriē cōnexa ponētes. solis
capitib⁹ si tñ deiceps ea scriptores suare non
negligāt dissigūda curauim⁹. Nonnulli sane
erythreā sibyllā nō romulū sed bellū troiani tē
pore fuisse scripserunt.

¶ Qd̄ regnāte romulo septē sapiētes clarue-
rit: q̄ tpe decē trib⁹ q̄ israel dicebāt i captiuita-
tē a chaldeis deducte sūt: idēq̄ romulus mox
tuus diuino honore donat⁹ ē. Capituli. xxiij.

¶ Qd̄ romulo regnāte thales milesius
fuisse pbibet vñ⁹ de septē sapiētibus:
q̄ post theologos poetas i q̄b⁹ orpheus
maxie omnū nobilitat⁹ ē: sophos appellatus ē
qd̄ ē latine sapiēs: p̄ idē tēpus decē trib⁹ q̄ i di-
uisione populi vocate sūt israel obellate a chal-
deis: z i eas tras captiue ducte sūt: remanen-
tib⁹ in iudea tra duab⁹ illis tribub⁹ q̄ noie iude
vocabatur: sedēq̄ regni habebāt hierusalem.
Mortuū romulū cū tpe n̄ opuisset: i dōs qd̄
z vulgo notissimū ē retulē romai. Quod vsq̄
adeo iā fieri d̄sierat: nec postea nisi adulādo nō
errādo factū ē t̄pib⁹ cesarū: vt cicero magnis
romuli laudib⁹ tribuat. q̄ nō rudib⁹ z idocri t̄pi-
bus: q̄n facile hoies fallebāt: s3 iā expolitū et
erudiū meruit hos honores: q̄n nō iū effe-
buerat ac pullulauerat p̄boz subtil z acuta lo-
q̄citas. Sz ē si postiora t̄pa dōs hoies mox-
tuos n̄ instituerūt: tñ ab āt̄q̄s institutos colere vt
dōs z hēre nō d̄siterūt. Quin ē simulacris q̄
veteres n̄ hēbāt auxerūt vane atq̄ ipie supstitio-
nis illecebrā: id efficiētib⁹ imūdis in eoz corde
d̄momb⁹ p̄ fallacia q̄q̄ oracula d̄cipiētib⁹ fabu-
losa ēt cū doz q̄ iā vrbaniore seculo nō finge-
bāt p̄ ludos tñ i eoz iudē falsoz nūmū obsequz

turpi⁹ agerēt. Regnavit v̄eide numā post ro-
mulū. Qui cū illā citatē putauēt doz p̄fecto
falsoz nūerositate mūiedā: i eadē turbā refer-
ri mortuū ipse nō meruit tāq̄ ita putat⁹ sit celū
mētitudine numinū slipasse: vt locū ibi repire n̄
posset. Hoc regnāte rome z apd̄ bebreos i iu-
tio regni manasse a q̄ ipio rege p̄pha esaias p̄-
bibe⁹ occisus: famā fuisse sibyllā referūt.

¶ Quip̄bi enituerit regnāte apd̄ rōanos targ-
nio p̄sco: apd̄ bebreos sedechia: cū hierusalem

Rcapta ē tēplūq̄ subuersū. Ca. xxv.
Eguāte hō apud bebreos sedechia
z apd̄ rōanos targnio p̄sco q̄ successer-
rat ācho martio: duct⁹ ē captiu⁹ i babiloniā po-
pulus iudeoz euerſa hierusalē z tēplo illo a sa-
lomōe cōstructo. Incrēpantes. n. eos p̄phē de
iniquitatib⁹ z impietatib⁹ suis: hec eis v̄tura p̄di-
xerāt: maxie hieremias q̄ ēt numerū definiuit
ānoz eo tpe pittac⁹ mitylene⁹ ali⁹ ē septē sapiē-
tib⁹ fuisse pbibet. Et q̄nq̄ cesos q̄ vt septē nu-
merēt: thaleti quē supra mēmorauim⁹ z hūic
pittaco addūf eo tpe fuisse scribit eusebi⁹ q̄ ca-
ptiu⁹ d̄i p̄p̄s i babilōia tenebat. Di sūt at solō
atheniēsis chilō: lacedemoni⁹: piandr⁹ coritbi⁹
eleobolus lidi⁹: bias p̄ene⁹. Qēs hi septem ap-
pellati sapiētes: post poetas theologos clarue-
rūt: q̄ genera vite qd̄ laudabilia p̄stabāt bo-
minib⁹ cēsis: z mox nōnulla p̄cepta sniaz bre-
uitate cōplen sūt. Nihil at monim̄toz qd̄ ad lras
attiet poster] reliq̄rūt: nisi q̄ solō qd̄ daz leges
atheniēsis d̄disse pbibet. Thales hō phylis⁹
fuit: z suoz dogmatū libros reliq̄. Eo captiui-
tat] iudaice t̄pe: z anaxināder z anaximenes: z
xenophāes phylisī claruerūt. Tūc z pythagor-
as ex quo ceperūt appellari philosophi.

¶ Qd̄ eo tpe q̄ ipler] lxx. ānis iudeoz ē f̄ soluta
captiuitas: rōani q̄s a vñatu sūt r̄gio libani. c. xxvi.

PEr idē t̄ps cyr⁹ rex p̄saz q̄ ēt chaldeis
z assyrijs ipabat relaxata aliq̄ta capti-
uitate iudeoz q̄nq̄ gita milia hoies ex
eis ad iſtaurādū tēplū regredi fecit: a qd̄ tñ p̄
ma cep̄ra fūdamia: z altare cōstructū ē. Incur-
santib⁹ at hostib⁹ nequaq̄s progredi edificādo
valuerūt. Dilatumq̄ opus ē vsq̄ ad d̄arium.
Per idē t̄ps ēt illa gesta sunt que conscripta sūt
i libro iudib⁹: quē sane i canone scripturaz iu-
dei nō recepisse dicūt: sub vario ḡ rege p̄saruz
i pleris septuagita ānis quos hieremias p̄pha
p̄dixerat: reddita ē iudeis soluta captiuitate
libertas: regnāte romanorum septio rege targ-

Decimus octauus

122

nio: quod ex p[ro]ph[et]a et ipsi a regu suoz d[omi]natioe libe-
rie ceperunt. Usq[ue] ad hoc tempus prophetas
habuit populus israel: q[uod] cu[m] mlti fuerit: paucor[um]
et apud indeos et apud nos canonica scripta retine-
tur. De q[uo] me aliq[ui]d posuit: p[ro]misi i[n] hoc libro cu[m]
clauder[em] sup[er]iore: q[uod] i[n] video esse faciendum.

**De t[em]p[or]ib[us] p[ro]ph[et]az quoz oracula h[ab]ent i[n] libris: q[uo]d
tunc d[omi]natioe g[en]tiu[m] mlti cecinerunt: q[uod] romao
ru[m] regnu[m] cepit: assyrioru[m]q[ue] defecit. Cap. xxvij.**

Quoniam igit[ur] eor[um] ut possum[us] aduertere:
i[n] anteriora paululu[m] recurram[us]. I[n] ca-
pite libri osee p[ro]ph[et]e q[uod] p[ri]m[us] i[n] duodeci po-
nit[ur]: ita scriptu[m] e[st]. Verbu[m] d[omi]ni q[uod] factu[m] e[st] ad osee
i[n] dieb[us] ozie Joathan et achaz et ezechie regum
iuda. Amos q[ui]s dieb[us] ozie regis p[ro]ph[et]asse se scri-
bit. Addit etia[m] ieroboam reg[em] israel q[uod] p[ro]ph[et]e e[ss]e di-
ces fuit. Nec i[n] isaias fili[us] Amos siue supradicti
p[ro]ph[et]e siue q[uod] magis p[ro]ph[et]e alteri: q[uod] no[n] p[ro]ph[et]e
ta eode[m] no[m]i[n]e vocabat[ur]: eosdem reges quattuor
quos posuit osee i[n] capite libri sui ponit: quoz
dieb[us] se p[ro]ph[et]asse p[ro]loq[ui]t[ur]. Micheas etia[m] eade[m]
sue p[ro]ph[et]ie m[em]oriat t[em]p[or]a: post dies osee. Na-
tres q[ui] sequu[n]t[ur] reges no[m]i[n]at: quos et osee no[m]i[n]auit.
Joathaz et achaz et ezechia. H[ab]ueru[n]t quos eode[m] t[em]p[or]e
simul p[ro]ph[et]asse ex eor[um] l[ite]ris inuenit[ur]. His
adiungit ionas eode[m] ozia rege regnate. et Jobel:
cu[m] i[n] regnaret ioathan q[uod] successit ozie. S[ed] istoz
p[ro]ph[et]ar[um] duoz t[em]p[or]a i[n] chronicis no[n] i[n] eor[um] libris
inuenire potuim[us]: q[uon]ia de suis dieb[us] tacet. T[er]tiu[m]
aut[em] hi dies a rege latinor[um] p[ro]caliue sup[er]ior
re auetino vsq[ue] ad reg[em] Romulu[m] i[n] romanuz:
vel etia[m] vsq[ue] ad regni p[ri]mordia successoris ei[us]
nume p[ro]p[ri]i. Ezechias q[uod] p[ro]ph[et]e rex iuda ad ei[us] t[em]p[or]e
poza vsq[ue] regnauit: ac p[ro] hoc p[er] ea t[em]p[or]a isti ve[n]t[ur]
fore p[ro]ph[et]ie parit[er] erupunt: q[uon]ia regnu[m] d[omi]natioe as-
syrior[um]: cepit q[uod] romanor[um]: vt. s. que admodu[m] re-
gni assyrior[um] p[ri]mo t[em]p[or]e extitit abrah[am]: cui p[ro]missi
ones ap[er]tissime fieret i[n] ei[us] semie b[en]dictiois o[mn]iuz
g[en]tiu[m]: ita i[n] occidetalis babylonis exordio q[uod] iue-
rat x[rist]u[s] i[n] ip[er]ate ve[n]t[ur]: i[n] q[uod] i[n]ple[n]t illa p[ro]missa ora-
p[ro]ph[et]az i[n] solu[m] loq[ui]tu[m]: vt p[er] scribitu[m] i[n] t[em]p[or]e rei
future t[em]p[or]is scriberet[ur]. Cu[m] n[on] p[ro]ph[et]e nu[n]q[uam] se
re defuisset p[ro]ph[et]a i[n] i[n]f[er]is: ex q[uod] ibi reges ee ceperu[n]t i[n]
vsu t[em]p[or]is eor[um] fue[n]t no[n] g[en]tiu[m]: q[uon]ia at scriptura ma-
nifesta p[ro]ph[et]ica d[omi]natioe q[uod] g[en]tiu[m] q[uod] p[ro]ph[et]e tunc
op[er]ebat i[n] ip[s]e q[uod] d[omi]natioe b[en]dictio: q[uod] g[en]tiu[m] i[n] parz.
**De his q[uod] ad euangelii x[rist]i p[er]tinet quid osee et
amos p[ro]ph[et]auerint. Cap. lxxvij.**

Sec[un]d[um] igit[ur] p[ro]ph[et]a q[uod] nato p[ro]ph[et]a q[uod] de loq[ui]
i[n]aro op[er]is penetra[n]t. S[ed] aliq[ui]d inde su-

medu[m] e[st]: et hic ex n[ost]ra p[ro]missione ponendu[m]. Et erit i[n]
q[uod] i[n] loco q[uod] dictu[m] e[st] eis no[n] p[ro]ph[et]e me[us] vos vocabu[n]t[ur]
et ipsi filii dei viui. Hoc testimoniu[m] p[ro]ph[et]icuz de
vocatione p[ro]ph[et]e g[en]tiu[m] q[uod] p[ri]us no[n] p[er]tinebat ad deu[m]:
et ap[er]t[us] i[n]tellexeru[n]t. Et q[uod] ip[s]e q[ui]s populus g[en]tiu[m]
sp[irit]ual[is] e[st] i[n] filiis abrah[am]: ac p[ro] hoc recte d[omi]natioe israel: p[ro]
pterea sequit[ur] et dicit. Et co[n]gregabu[n]t filii iuda
et filii israel i[n] id i[n]f[er]is: et ponet sibi p[ri]ncipatu[m] vnu[m] et
ascendet a t[er]ra. Hoc si adhuc velim[us] exponere elo-
qui p[ro]ph[et]etici ob[er]t[ur]et sapoz. Recolat[ur] i[n] lap[ide]
ille angularis: et duo illi parietes: vnu[m] ex iudeis
alter ex g[en]tib[us]: ille no[m]i[n]e filioz iuda: iste no[m]i[n]e fili-
oz israel: eide[m] vni p[ri]ncipatui suo i[n]f[er]is i[n]it[er]es: et
ascendentes agnoscant i[n] t[er]ra. Istos at carnal[is] i[n]fra-
clitas q[uod] nu[n]c nolunt credere i[n] x[rist]u[m]: postea credi-
turos. i. filios eor[um]: na[m] vtiq[ue] isti i[n] suu[m] locu[m] morie[n]-
do t[ra]nsibunt: ide[m] p[ro]ph[et]a testat[ur] dicēs. Q[uod] i[n] diebus
multis sedebu[n]t filii israel sine rege: sine p[ri]ncipe
sine sacrificio: sine altari: sine sacerdotio: sine ma-
nifestat[i]o[n]ib[us]. Quis no[n] videat nu[n]c sine istis ee i[n]
deos: S[ed] q[uod] adiu[n]gat audiam[us]. Et postea i[n]q[ui]t
reuertere[n]t filii israel: et i[n]gred[er]ent[ur] d[omi]nu[m] deu[m] suu[m]: et d[omi]n[us]
reg[is] suu[m]: et stupefice[n]t i[n] d[omi]no et i[n] bonis ei[us] i[n] nouiss[imis]
dieb[us]. Nihil e[st] ista p[ro]ph[et]ia manifestu[m]: q[uod] da-
uid regio no[m]i[n]e signat[ur] i[n]telligit[ur] x[rist]u[s]: q[uod] factu[m] e[st] sic
dicit ap[osto]lus ex semie d[omi]n[us] f[ili]u[m] carne. P[re]nunciavit
iste p[ro]ph[et]a et t[er]cio die x[rist]i resurrectione futura: si
cut ea p[ro]ph[et]ica altitudine p[re]nunciari op[er]ebat vbi
ait. Sanabit nos post bidu[m]: et i[n] die t[er]tia resurge-
m[us]. S[ecundu]m b[ea]t[um] n[on] dicit nobis ap[osto]lus: si co[n]surrexistis
cu[m] x[rist]o q[uod] sursum su[n]t q[ui]te. Amos q[ui]s d[omi]n[us] reb[us] talib[us]
sic p[ro]ph[et]at. Prepara i[n]q[ui]t te vt i[n]uoces deu[m] tu-
u[m] i[n]f[er]is: q[uod] ecce ego firmas tonitruu[m] et creas sp[irit]u[m]
et anu[n]cias i[n] hoib[us] x[rist]u[m] suu[m]. Et alio loco. I[n] illa
die i[n]q[ui]t resuscitabo tabernacu[u]lu[m] d[omi]n[us] q[uod] cecidit
et reedificabo q[uod] cecideru[n]t ei[us]: et destructa ei[us]: re-
suscitabo: et reedificabo ea sic dies seculi: ita vt
exgrat[is] me residui boiu[m] et o[mn]es g[en]tes i[n] q[ui]bus i[n]
uocatu[m] e[st] no[m]i[n]e meu[m] si eos dicit d[omi]n[us] faciens b[ea]t[us].

Que ab isaias d[omi]n[us] x[rist]o et ecc[lesi]a sint p[re]dicta. Lxxix
Isaias p[ro]ph[et]a no[n] est i[n] libro duodeci
p[ro]ph[et]az q[uod] p[ro]ph[et]e d[omi]n[us] miores quia fmo-
nes eor[um] su[n]t breues: i[n] eor[um] co[m]paratioe q[uod]
ideo maiores d[omi]n[us] q[uod] p[ro]ph[et]a volumia d[omi]n[us] diderunt:
ex q[uod] b[ea]t[us] isaias: que p[ro]ph[et]e eade[m] p[ro]ph[et]ie t[em]p[or]a s[un]t i[n]go-
sup[er]dictis duob[us]. Isaias g[en]it[er] illa i[n]iq[ui]t[as] arguit et
iusta p[re]cepta et p[er]t[em]p[er]a p[ro]ph[et]a futura mala p[re]dixit:
etiam de x[rist]o et ecc[lesi]a hoc est de rege et ea
quam condidit ciuitate: multo plura: q[uod] ceteri
p[ro]ph[et]aueru[n]t: ita vt a g[en]t[em] d[omi]n[us] euangelista q[uod] p[ro]ph[et]a

Liber

poti⁹ dicere. Sed ppter rōnē opīs terminādi
vñū de mltis hoc loco ponā. Ex psona gippe dī
pñs loquēs ecce ingt itelligit puer me⁹: et exal
tabit⁹ et glōzificabit⁹ valde. Quēadmodum sup
te stupefecit mlti ita glōzia pñabitur ab hoibus
spēs tua: et glōia tua ab hoib⁹: ita mirabūtur gē
tes multe sup eū: et cōtinebūt reges os suū: qm̄
qbus nō ē annūciatū de illo videbūt: et q nō au
dierūt itelliget. Dñe qd credidit auditui nro: et
brachiū dñi cui reuelatū ē: Annūciauim⁹ corā
illo: vt ifirmus vt radix in terra fructi. Nō ē spe
cies illi neq³ glōzia. Et vidim⁹ eū et nō habebat
spēm neq³ decorē: sed spēs ei⁹ sine honore defi
ciēs pte oibus hoib⁹. Nō in plaga positus et sci
ens ferre infirmitatē: qm̄ auersa ē facies eius.
In bonoratus ē: nec magni exultat⁹ ē. Hic pec
cata nra portat: et p nob⁹ dolet. Et nos existima
uim⁹ illū esse in dolore: et i plaga: et afflictione.
Ipse aut⁹ vulnerat⁹ ē ppter iniquitates nras: et
ifirmatus ē ppter pctā nra. Eruditio pacis nre
in eo: liuore eius sanati sum⁹. Dñs vt oues er
rauim⁹. Homo i via sua errauit: et dñs tradidit
illū p peccatis nris: et ipse ppter qd afflict⁹ est
nō aperuit os. Ut ouis ad imolandū duct⁹ est:
et vt agnus añ eū qui se tōderet sine voce: sic nō
aperuit os suū. In humilitate iudiciū eius sub
latum est: generationē ei⁹ qd narrabit⁹. Quoni
am tollet⁹ de terra vita eius. Ab iniquitatibus
populi mei duct⁹ ē ad mortē: et dabo malignos
p sepultura eius: et diuites pro morte eius: qm̄
iniquitatē nō fecit: nec dolus inuentus est in ore ei⁹.
et dñs vult purgare eū de plaga. Si dederitis
pro peccato aīas vram: videbitis semē lōgeuū
Et dñs vult auferre a dolore aīam eius ostē
dere illi lucē: et formare itellectū: iustificare iu
stum bene plurib⁹ seruientē: et eoz peccata ipse
portauit. Propterea ipse hereditabit plures et
fortiū diuidet spolia. Propter quod tradita ē
ad mortem aīa eius: et iter iniquos estimat⁹ est
et ipse multoz pctā portabit: et ppter peccata eo
rū traditus est. De xpō hec. Jā vero de ecclesia
qd sequitur audiam⁹. Letare ingt sterilis q nō
parit: et tūpe et clamaque nō parturis qm̄ multi
filij deserte magis qd eius qd habet virū. Dilata
locū tabernaculi tui: et palos caulaz tuaz fige.
Noli parcere: plonga funiculos tuos: et palos
tuos cōforta. Adhuc in dexterā et sinistrāz par
tē extēde: et semē tuū hereditabit gētes: et ciuita
tes desertas inhabitabis. Ne timeas qm̄ cōfusa
es: neq³ reuereris qd exprobrata es: qm̄ cōfusi

onē eternā obliuisceris: et opprobrij viduitatis
tue nō eris memor: qm̄ dñs facies te dñs faba.
otū nomē ei⁹: et q te eruit ipse de⁹ israel vnuer
se terre vocat et cetera. Verū ista satis: et in eis
sūt expōnda nōnulla: s; sufficē arbitror: qz ita
sūt apta: vt etiā itelligere cogant inimici iuiti.
¶ Que micheas et ionas et iobel nouo testamē
to cōgruentia pphetauerūt. Capitulum. xxx.

Micheas ppheta xpm in figura ponēs
cuiusdā magni mōtis hec loq⁹. Erit in
dieb⁹ nouissimis manifestus mons do
mus dñi: preparat⁹ sub vertices montiū: et ex
altabitur sup colles: et festinabūt ad eū plebes:
et gētes multe ibūt et dicēt. Venite ascendam⁹
in montē dñi: et in domū dei iacob: et ostēdet no
bis viā suā: et ibimus in semitis ei⁹: qz ex Syō p
cedet lex: et vbi dñi de hierusalē. Et iudicabit
inter plebes multas: et redarguet gētes poten
tes vsq³ in lōginquū. Predicēs iste ppheta et lo
cū in quo xps ē nat⁹: et tu ingt Betleē domus
ephrata: nequaquā mima es vt sis i milib⁹ iude.
Ex te mibi pdiet dux vt sit in pncipem israel: et
egressus ei⁹ ab initio et ex dieb⁹ eternitatis pro
pterea dabit eos vsq³ ad tēpus quo parturiēs
parturiet: et residui frēs ei⁹ conuertētur ad filios
israel. Et stabit et videbit et pascet gregē suū in
virtute dñi: et i honore noīs dñi dei sui erūt: qm̄
nūc magnificabit⁹ vsq³ ad sūmūz terre. Jonas
aut⁹ ppheta nō tam sermone qd sua quadā pas
sione pphetauit. Christiū pfecto aptius qd si ei⁹
mortē et resurrectionē voce clamaret. Ut qd. n.
exceptus ē vtre beluio: et die trīo reddit⁹: nū
vt significaret xpm de pfundo inferni die ter
tio rediturū. Iobel oīa que pphetat mltis ver
bis cōpellit expōnū: vt que ad xpm et ecclīaz p
tinēt dilucescāt. Unū tñ qd etiā apostoli cōme
morauerūt quādo i cōgregatos credētes spūs
sanctus sicut a xpo promissus fuerat desup ve
nit: nō pretermittā. Et erit ingt post hec. et effū
dā de spū meo sup oēs carnē. et pphetabūt filij
vri et filie vře: et seniores vri sōnabūt sōnia: et iu
venes vri vīsa videbūt. Et qd i seruos meos et
ācillas meas in diebus illis effundā d spū meo.
¶ Que in abdā i naū et abacuch de salute mū
di in xpō pñciata repiantur. Cap. xxxi.

Ques pphete de miorib⁹: abdias nauz
Abacuch: nec sua tēpora dicūt ipi: nec
in crōicis Eusebij et hieronymi qm̄ pro
phetauerit inueniūt. Abdias qdē positus ē ab eis
cū michea: s; nō eo loco vbi notātur tpa: qndō

Decimusseptimus

127

nicheā pphetaſſe et ei⁹ lris conſtat: qđ errore negligenter deſcribētū labores alienos exiſti- no cōtigiffe. Duos alienos hō cōmemoratos i- modicib⁹ chronicarū quos habuim⁹ nō otuim⁹ uenire: tñ qz i canone cōtinēt: nec ipſi oportet utereant a nobis. Abdias quātū ad ei⁹ ſcriptū ā attinet omniū breuiſſim⁹ pphetarum aduer- us idumeā gentē loquitur. ſ. eſau vni⁹ ex duob⁹ ſeminiſ filijs iſaac nepotib⁹ abrae maioris illi⁹ eprobati. Porro ſi idumeā mō locutiōis quo- telligit a parte totū: accipiam⁹ poſitam eē pro- tētib⁹: poſſum⁹ de xpo agnoſcere qđ dicit iter- etera. In mōte aut⁹ ſion erit ſalus: z erit ſcūm. Et paulo poſt i fine ipſius pphētie z aſcendent- inquit ſaluati ex mōte ſion vt defendāt mon- tē eſau: z erit dñs regnū. Apparet appe id eſſe op̄letū cū ſaluati ex mōte ſion. i. ex iudea cre- ētes in chriſtū: qz precipue agnoſcūt apoſoli ſcēderūt vt defenderēt mōtē eſau. Quomo- do defenderūt: niſi p euāgelij predicationē ſal- os eos faciēdo qz crediderūt vt eruerētur de- oteſtate tenebrarū: z trāſſerētur i regnū dñi. Quos cōſequēter exp̄ſit addēdo z erit domi- o regnū: mōs. n. ſion iudeā ſignificat: vbi futu- a predicta eſt ſalus: z ſancū quod eſt xps ie- ſus. Mōs hō eſau idumea ē: p quā ſignifica- a ē eccleſia gentiū: quā deſederūt ſicut expo- ſi ſaluati de mōte ſion vt eēt dñs regnū. Hoc bſcurū erat ante qđ fieret: ſz factū quiſ nō fide- s agnoſcat. Naum hō ppheta imo per illū e⁹ c̄terminabo inquit ſculptilia z conſtatilia onā ſculpturā tuā: qz ecce veloces ſup mōtes edes euāgelizātis anūciātis pacē. Celebra iu- a dies tuos feſto: redde vota tua: quia iā nō dijiēt vltra vt trāſeāt i veſtuſtate. Cōſuma- ē cōſumptū ē: ablatū ē. Aſcendit qz inſuſflar- faciē tuā eripiēs te ex tribulatiōe. Quis aſcē- erit ab iſeris z inſuſflauerit i faciē iudei: hoc ē iudeorū diſcipulorū. Spūz recoliſt ſcūm qz me- init euāgelij. Ad nouū. n. teſtamētū p̄tinent: noz dies feſti ita ſpūalr inonāt: vt i vetuſta ē trāſire nō poſſint. Porro p euāgelij exter- minata ſculptilia z cōſtatilia. i. idola deoz falſo- ſ: z obliuioe tanq̄ ſepulture tradita iā vide- r⁹ z hāc ē i hac re pphētiā cōpletam eē cōgſci- ſus. Abacuc de quo alio qđ de xpi aduētū qui- uturus fuerat itelligit diceret: r̄ndit dñs ad- re z dixit: ſcribe viſū ap̄re i buxo: vt aſſequat⁹ legit ea: qz adhuc viſio ad tps: z oriet⁹ in fine- non in uacuum ibit: ſi tardauerit iuſtine eum

qz veniens veniet z nō morabitur.

De pphētia que in oratione abacuc z can- tico continetur.

Capitulum xxxij.

In oratione aut⁹ ſua cū cārico cui niſi dñs xpo dicit: dñe audini auditionē tuam z timui: dñe cōſideraui opa tua z expa- ui. Quid. n. hoc ē niſi p̄cognite noue ac repenti- ne ſalutis hominū ieffabilis amiratio. In me- dio duoz aialij cōgſceris: qđ ē niſi aut i medio duoz teſtamētōz aut i medio duoz latronuz aut i medio moyſi z helie cū eo i mōte ſmocinā- tiū: Dñ appropinquant āni cōgnoſceris in ad- uētū tēporis oſtēderis: hoc qz p ſe patet nō eſt exponēdū. Quod hō ſegitur exponēdū: in eo dñ cōturbata fuerit anima mea: in ira miſeri- cordie memor eris: qđ ē niſi qz iudeos in ſe tran- ſfigurauerit de quoz gēte fuit: qz cum magna ira turbati crucifigerēt chriſtū: ille miſericordie memor dixit pater ignoſce illis qz neſciūt qđ fa- ciūt: De⁹ de themā veniet: z ſcūs de mōte ym- broſo z cōdēſo. Qđ hic dictū ē de themā veni- et: alij interpretati ſūt ab aſtro vel ab africa: p qđ ſignificatur meridies. i. ſeruo charitatis z ſplēdor vitatis. Mōtē hō ymbroſū atqz cōdē- ſū: q̄uis mltis modis poſſit itelligi: libēt⁹ acce- perim ſcripturarū alitudinē diuinaruz: qbus xps pphētat⁹ ē. Mltā appe ibi ymbroſa atqz cōdēſa ſūt: qz mētē querētis exerceāt. Inde at- venit: cū ibi eū qz itelligit iuenit. Opuit celos- ſtus ei⁹: z laudis eius plena ē terra: qđ ē niſi qz i pſalmo ēt dicit: exaltare ſup celos de⁹: z ſup oēs terrā glia tua. Splēdor ei⁹ vt lumē erit: qđ ē niſi fama ei⁹ credētes illumiabit. Cornu a in manib⁹ ei⁹ ſūt: qđ ē niſi tropheū cruciat⁹ Et po- ſuit caritatē firmā fortitudis ſue: nec exponen- dū ē. Ante faciē ei⁹ ibit hūi: z p̄dier i capū āte- pedes ei⁹: qđ ē niſi qđ z ātea qz huc veniret pre- nūciat⁹ ē: z poſtea qz huc reuerſus ē anūciat⁹ ē. Stetit z ſra cōmota ē: qđ niſi qz ad ſubueniēdū ſtetit: z ſra cōmota ē ad credēdū. Reſpexit et- tabuerūt gētes hoc ē miſr⁹ ē z fecit ppl⁹ ſ peni- tētes. Cōtriti ſūt: mōtes violētia hoc ē viz faciē- tib⁹ miracul⁹ elatoz cōtraria ē ſupbia. Deſluxerūt colles eſnales: hoc ē hūiliati ſūt ad tempus vt erigerēt i eſnū. Ingreſſus eſnos ei⁹ pro la- borib⁹ vidi. hoc ē nō ſine mercede eſnitatis la- bore caritat⁹ aſpexi. Tabnacula etbiopū expa- uēſcēt: ta bnacula ſre madiā: hoc ē gētes repē- te pter rite nūcio mirabiliū tuoz. ēt qđ nō ſūt in iure romāo erūt i pplo xpiano. Nūqd i flumi-

Liber

nib⁹ irat⁹ es dñe iant i fluminib⁹ furoz tu⁹: aut i mari ipetus tu⁹? Hoc iō dictum ē: qz nō venit nūc vt iudicet mūdū: s; vt saluet mūdus p ipz. Qui ascēdes sup equos tuos: z egtatio tua salus: hoc ē euāgeliste tui portabūt te qz regūtū a te z euāgelii tui salus ē eis q credūt i te. In tēdēs itēdes arcū tuum sup sceptrā dicit dñs: hoc ē cōminabis iudiciū tuū ēt regib⁹ t're. Fluminib⁹ scidef t'ra: hoc ē ifluētib⁹ f'mōib⁹ p'dican ūte apietur ad cōfiteđū hominū corda: qb⁹ dicitū ē: scidite corda vestra z nō vestimēta v'ra. Quid ē videbūt te z dolebūt ppli: nisi vt lueno sint beati? Quid ē dispērgēs aquas icessu nisi ābulādo i eis q te vsqueq; ānūciāt: hac atq; hac disp'gīs flūēta doctrie? Quid ē abyssus dedit vocē suā? An p'fūditas cordis būanigd ei videref exp'ssit. Altitudo fātalie: tanq; verus sup'ioris ē exp'fio. Altitudo. n. ē abyssus. Qd aut ait fantasie sue subaudiēdū ē vocē dedit. hoc ē qd dixim⁹ qd ei videref exp'ssit. p'batia g'ppe visio ē quā nō tenuit: nō operuit: s; cōfiteđo eructauit. Elcuat⁹ ē sol: z luna stetit i ordine suo. Hoc ē ascēdit x'p's i celū: z ordinata est ecclesia sub rege suo. In luce iacula tua ibūt hoc ē nō in occultū s; i manifestū tua verba mittētur. In splēdore coruscationis armorū tuorū subaudiēdū ē iocula tua ibūt. Dixerat. n. suis: q dico vobis i tenebris dicite in lumie. In cōminatiōe t'ra miorabis. i. cōminādo būiliabilis: z i furore: deijcies gētes: qz eos q se exaltāt vidicādo collides. Existi i salutē ppli tui vt saluos faceres ch'istos tuos: misisti i capita inimicorū mortē: nihil horū exponēdū ē. Excitasti vicula vsq; ad collū. Et bōa hic p'nt itelligi vicula sapiētie: vt viciātur pedes i cōpedes eius z collū i torquē ei⁹. Precidisti i stupore mentis subaudiam⁹ vicula. Excitauit. n. bona: p'cidit mala: de qb⁹ of ei: dirupisti vicula mea. Et hoc i stupore mētis. i. mirabilr. Capita potētū mōuebūt i ea. s. i ea admiratiōe. Adaperient morus suos: sicut edēs paup abs'cōse. Potētes. n. qdā iudeoz cōueniebāt ad dñm: q'ba ei⁹ z scāthirati: z esuriētes panē doctrine mādūcabant abs'cōse. p'p't merū iudeoz: sicut eos p'didit euāgelū. Et imisisti i mare equos tuos: turbantes aq's multas: q nihil aliud sūt q mlti ppli. Non. n. alij timore cōuerterēf: alij furore p'sequerētur: nisi oēs turbarēf. Obfuaui z expaui venter me⁹: a voce ofonis labioz meoz. Et titroiuit tremor i ossa mea: z subit⁹ me turbata ē ba-

bitudo mea. Intēdit i ea q dicebat: z ipse sua ē ofone p'territ⁹: quā p'phetice effundebat: z in q futura cernebat. Turbat. n. pplis mlti vidit i minētes ecclie tribulatiōes cōtinuosq; se eius mēbz agnouit atq; ait. Regescā i die tribulatiōis tanq; ad eos p'riēs q sūt spe gaudētes: in tribulatiōe patiētes. Ut ascēdā igt ad pplz p'grinationis mee. Recedētes vtiq; a pplō m ligno carnalis cognatiōis sue: nō peregrināte ibac t'ra: neq; sup'nā p'riā regrēte. Qm ficus in qt non afferet fruct⁹. z nō erūt natiuitates i vineis. Mētief opus oliue z cāpi nō faciēt escā Defecerūt ab esca oues: z nō sup'sūt i p'sepib⁹ boves. Vidit eā gētē q x'pm fuerat occisura vbertatē copiaz spūaliū p'ditura: quas p'terrenā fecūditatē more p'p'betico figurauit. Et qz iram dei talē p'pterea passa ē illa gens: qz dei ignorās iustitiā suā voluit cōstituerē: iste cōtinuo: ego aut igt i dño exultabo: gaudebo i deo saluari meo. Dñe de⁹ virt⁹ mea statuit pedes meos in cōstimationē: sup excelsa imponit mer: vt vincā i cātico eius: illo. s. cātico de quo similia qdā dicit i psalmo. Statuit sup'ra petrā pedes meos: z direxit gressus meos: z imisit i os meū cāticiū nouū: bymnū dñi nro. Ipse g vicit i cātico dñi q placet i ei⁹ laude nō sua: vt g gl'atur i dño gl'iet. Meli⁹ aut mibi vidēf qdā codices h're gaudebo i dō iesu meo: qz bi q volētes id latine ponere: nomē ipsū nō posuerunt: quod est nobis amicitius z dulcius nominare.

De x'po z vocatiōe gētiū: que hieremias z sophonias p'p'betico spū sūt p'fati. **Ca. xxxij.** Jeronias p'p'ha de maiorib⁹ ē sic elaias: nō de minorib⁹ sicut z ceteri de quorū scriptis nōnulla iā posui. Prop'hetauit at regnāte iosia i hierusalē: z apud romanos āco martio: iā appropinquāte captiuitate iudeoz. Tetēdit at p'phetiā suā vsq; ad qntuz mēse captiuitatis: sicut i eis l'ris iuenit. Sophonias aut vn⁹ de minorib⁹ adiūgit ei. Nā z ipse i dieb⁹ iosie p'p'betasse se dicit: s; quousq; nō dicit. Prop'haui ergo hieremias nō solū āci martij verūctiā targnij p'fati tēporib⁹: quē romanibz buerūt quintū regem. Ipse. n. quādo ē illa captiuitas facta regnare iā ceperat. Prop'hetās ergo de x'po hieremias: sp'ritus inquit ois nō l'ri dñs ch'istus captus ē i peccatis nostris: sic breuiter ostendēs z dñs nostz x'pm z passus ēē pro nobis. Itē alio loco hic deus meus inquit z non extimabitur alter ad eū q inenit omnem

viam prudētie: et dedit eam iacob puero suo: et israel dilecto suo. Post hec i terris visus ē: et cū oibz ouerfatus ē. Hoc testimoniū qd ē n̄bie: remie sed scribe ei attribuit: qui vocabat̄ Ba- ruch: s; hieremie celebrat⁹ habet. Rursus idē propheta de ipso. Ecce ingt dies veniunt dicit dñs: et suscitabo dauid germē iustū: et regnabit ex: et sapiēs erit: et faciet iudiciū et iustitiā in ter- ra. In dieb⁹ illis saluabitur iuda: et israel habita- bit cōfidētē: et hoc ē nomē qd vocabit eum dñs iustus n̄r. De vocatiōe autē gentiū q̄ futura fue- rat: et eā nūc impletaz cernim⁹: sic locut⁹ ē. Dñe deus me⁹ et refugiu meū i die maloz: ad te gen- tes veniēt ab extremo terre et dicēt. Vere mē- dacia coluerūt prēs n̄r simulacra: et nō ē in eis vtilitas. Qz vero nō erāt eū agnitiuri iudei: q- bus eū et occidi oportebat: sic idē ppheta signifi- cat. Graue cor poia: et hamo est qz cognoscer- eū. Huius ē etiā illud qd i libro. xviij. posui de testamēto nouo: cuius ē mediator xps. Ipse q- pe hieremias ait. Ecce dies veniūt dicit dñs: et cōsūmabo sup domuz iacob testm̄ nouū: et ceca q̄ ibi legunt. Sophonie autē pphete q cum bie- remia pphetizabat: hec p̄dicta interi de xpo in- terponā. Expecta me dicit dñs in die resurrec- tionis mee et in futurz: qz iudiciū meū vt cōgre- gem gentes: et colligā regna. Et iterū. Horribi- lis ingt dñs sup eos: et exterminabit oēs dōs ter- re: et adorabit eū vir de loco suo: oēs isule gētiū. Et paulo post. Tūc ingt trāsuertā in p̄flos lin- guā et p̄genes ei⁹ vt oēs inuocēt nomē dñi: et ser- uiāt ei sub vno iugo. Al finib⁹ fluminū ethiopie afferent mibi hostias: i illo pie nō cōfūderis ex oi- bus adinuetiōibz tuis: quas ipse egisti i me: qz tūc auferā ab te p̄auitates iniurie tue et iā nō adijcies vt magnificeris sup mōtē sanctū meū. Et subrelinquā i te pplm̄ māfuetū et humilē: et verebunt i noie dñi q reliq fūerit israel. De sūt relige: de quib⁹ alibi ppheta: qd ap̄s etiā cō- memorat. Si fuerit nūerus filioz israel sic are- na maris: relique salue fient. De quippe in chri- stum illius gentis relique crediderunt.

De ppheta danielis et ezechielis que in xpm ecclesiamqz concordat. Capitulum. xxxiij.

In ipsa porro captiuitate babilōie da- niel et ezechiel pphetauerūt p̄sualij. s. duo ex pphetis maiorib⁹. Quoz dani- el etiā tēpus quo v̄turus xps fuerat atqz pas- surus nūero distīniuit annoz: qd longū est opu- tando mōstrare: et ab alijs factitatū ē ante nqs

De p̄tate xpo eius et ecclesia et gloria sic locut⁹ est. Videbā ingt in visione noctis: et ecce cū nudib⁹ celi fili⁹ hois veniēs erat: et vsqz ad vetustū die rū puenit. In cōspectu eius p̄elat⁹ ē: et ipsi da- tus ē p̄ncipatus et virtus et honor et regnū et oēs populi trib⁹ et lingue ipsi seruiant. Prās ei⁹ po- testas p̄petua: que nō trāsibit: et regnū eius qd nō corrūpetur. Ezechiel quoqz more pphético per aliud xpm significans qz carnē de dauid se- mine assūpsit ppter quā formā serui qua scūs est hō etiā seruus dei dicit idē dei fili⁹: sic euz pphetando p̄nūciat ex p̄fona dei p̄ris. Et su- scitabo ingt sup pecora mea pastozē vnum: qui pascat ea seruū meum dauid: et ipse pascet ea: et ipse erit his in pastorem. Ego autē dñs ero eis i deum: et seru⁹ meus dauid p̄iceps in medio eo- rum: ego dñs locutus sūz. Et alio loco: et rex in- quit vnus erit oibus imperās et nō erūt vltra due gentes nec diuidēt amplius i duo regna: neqz polluent vltra in idolis suis: abominatiō- bus suis: et in cūctis iniquitatib⁹ suis. Et saluos eos faciā de vn̄uersis sedibus suis: in quibus peccauerūt et mūdabo eos et erūt mibi poplus et ego ero eis deus: et seru⁹ meus rex dauid sup eos: et pastoz vnus erit omnium eorum.

De triū pphetarum vaticiniō idēst aggei za- charie et malachie. Capitulum. xxxv.

Estāt tres minores pphete: q ppheta- uerūt i fine captiuitatis aggei: zachari- as: malachias. Quoz aggeus xpm et ecclesiā hac ap̄i breuitate pphetat. Hec dicit dñs exercitū. Adhuc vnū modicū ē: et ego cō- mouebo celū et terrā et mare et aridā. et oēs gen- tes mouebo: et veniet desiderat⁹ cūctis gētib⁹. Hec pphetia partim iā cōpleta cernit: partim sperat in fine cōplēda. Mouit. n. celū angelo- rum et syderū testimonio: qz ch̄ristus incarnat⁹ ē. Mouit terrā ingenti miraculo de ipso virginis partu. Mouit mare et aridā cū et in isulis et i oz- be toto ch̄ristus annūciatur. Ita moueri oēs gē- tes videmus ad fidem. Jam vero quod sequi- tur: et veniet desideratus cūctis gentib⁹: de no- missimo eius expectatur aduentu. Ut enim de- sideratus esset et expectatib⁹ cūctis gētib⁹: prius oportuit eū dilectū esse credentibus. Za- charias de xpo et ecclesia: exulta ingt valde fi- lia syon: iubila filia hierusalem: ecce rex tu⁹ ve- niet tibi iustus et saluator. Ipse et pauper ascen- dens super asinum et super pullūz filium asine. Et potestas ei⁹ a mari vsqz ad mare: et a flumi-

Liber

nib⁹ vsq⁹ ad fines terre: hoc qm̄ fecit: vt dñs
xps i itinere iumeto hui⁹ gn̄is pteret: in euan-
gelio legi: vbi z b. pphetia cōmemorat ex par-
te quantū illi loco sufficere visū ē. Alio loco ip̄s
christum in spū prophetie loquens de remissioe
peccator⁹ per ei⁹ sanguinē: tu quoq⁹ inquit i s̄a
guine testamēti tui emisti victos tuos de la-
cu i quo nō est aqua. Quid per hunc lacū velit
intelligi: possunt diuersa sentiri: etiā fm̄ rectaz
fidem. Mibi tñ videtur nō eo significari meli⁹:
nisi humane miserie sicca profunditatē quodā
modo z sterilem vbi nō sūt fluentia iustitie s; ini-
quitatis lutū. De hoc quippe lacu i psalmo etiā
dicit: z eduxit me de lacu miserie et de luto fe-
cis. Malachias pphetas ecclesiā quam per
christū iam cernim⁹ propagatā: iudeis dicit ap-
tissime ex psona dei. Nō est mihi volūtas in vo-
bis: z munus nō suscipiā de manu v̄ra. Ab ortu
enī solis vsq⁹ ad occasū magnū est nomē meū
in gentibus: z in oī loco sacrificabitur: z offeret⁹
noi meo oblatio munda: quia magnū nomē meū
in gentib⁹ dicit dñs. Hoc sacrificiū p sacerdo-
tiū christi fm̄ ordinem melchisedech: cū in oī lo-
co a solis ortu vsq⁹ ad occasū deo iā videam⁹
offerri. Sacrificiū autē iudeoz quibus dictū ē:
nō est mihi volūtas in vobis: nec accipiā d. ma-
nib⁹ v̄ris mun⁹ cessasse negare nō possūt q ad-
huc expectāt aliū christū cuz hoc quod prophe-
tati legunt z impletū vident: impleri nō potuerit
nisi p ipsum. Dicit. n. paulo post ex psona dei de
ipso. Testamētum meū erit cū eo vite z pacis:
z dedi ei vt timore me timeret: z a facie nomis
mei recueret. Lex veritatis erit in ore ei⁹: in
pace dirigēs ābulabit mecū: z multos ab iniq-
tate auertet: qm̄ labia sacerdotis custodiēt sci-
entiā: z legem inquirēt de ore eius: qm̄ āgelus
dñi oipotentis est. Nec mirādū ē: quia oipoten-
tis dñi āgelus dicit⁹ est christ⁹ iesus. Sicut. n.
seruus ppter formā serui i qua venit ad boies:
sic āgelus ppter euāgelii quod nūciat boi-
bus. Nam si grece ista ita interpretemur: z euan-
gelium bona nūciatio est: z āgelus nūci⁹. De
ipso quippe itez dicit. Ecce āgelū meū mittā:
z prospiciet viam ante faciez meā: z subito ve-
niet in templū suū dñs quez vos queritis: z an-
gelus testamēti quē vos vultis: ecce veniet di-
cit dñs deus oipotens z quis sustinebit diem in-
troitus eius: aut quis sistet i aspectu ei⁹? Hoc
loco z p̄mū z fm̄ christi prenūciauit aduentum
p̄mū. s. de quo ait. Et subito in tēplū suū vēi-

et dñs. s. in carnem suā: de qua dicit in euāgelio
soluite templū hoc z in triduo resuscitabo illū.
Secundū vero vbi ait. Ecce vēit dñs oipotēs
z quis sustinebit diē introitus eius: aut qā persi-
stet in aspectu eius. Quod autē dixit dñs quem
vos queritis: z āgelus testamēti que vos vul-
tis: significauit ytiq⁹ etiā iudeos secundū scri-
pturas quas legūt christū querere z velle. S;
multi eoz quē quēsierūt z voluerūt: venisse nō
agnouerūt: excecati i cordib⁹ suis pcedētib⁹
meritis suis. Qd̄ sane hic nominat testamētū:
vel supra vbi ait testamētū meū erit cum eo:
vel hic vbi dixit ei⁹ āgelū testamēti: nouū pro-
culdubio debemus accipere testamētum vbi
sēpiterna: nō vetus vbi palia sunt pmissa: que
p magno hic habētes plurimi infirmi: z deo ve-
ro taliū rez mercede seruientes: qm̄ vidēt eis im-
pios ābulare turbā. Propterea q idē pphē-
ta: vt noui testamēti eternā beatitudinē que nō
nisi bonis dabit⁹: distingueret a veteris terrena
felicitate que plerūq⁹ datur z malis. Ingraua-
tis ingt sup me verba v̄ra dicit dñs et dixistis.
In quo detraximus de te? Dixistis van⁹ ē oīs
q seruit deo. Et qd̄ plus nobis q custodiūm⁹
obseruatōes eius: z q ābulauimus supplican-
tes ante faciē dñi oipotentis. Et nūc vos bea-
tificatis alienos z reedificant oēs q faciūt iniq⁹:
aduersati sūt deo z salui facti sūt. Hec oblocu-
ti sūt qui timebāt dñm: vnu qsq⁹ ad p̄mū suū
Et aiaduertit dñs: z audiuit: z scripsit librum me-
morie in cōspectu suo: eis qui timent dñm z re-
uerent nomē eius: per istum libz significatum
ē testamētū nouū. Deniq⁹ qd̄ sequitur audiam⁹.
Et erūt mihi dicit dñs oipotens in die quā ego
facio in acquisitionē: z eligas eos sicut hō eligit
filiū suum seruientē sibi. Et cōuertimini z vide-
bitis inter iustū z iniustū: z inter seruientē deo
z nō seruientē. Qm̄ ecce dies veniet ardens su-
cut clibanus: z cōcremabit eos: z erūt oēs alie-
nigene z oēs faciētes iniquitatē sicut stipula: z in-
cedet illos dies qui adueniet dicit domin⁹ om-
nipotens: z nō derelinquetur eoz radix neq⁹
sermētum z orietur vobis timentibus nomen
meum sol iustitie: z sanitas in pennis eius: z exi-
bitis z exultabitis sicut vituli ex vinculis reso-
luti. Et conculcabitis iniquos z erunt cinis sub
pedibus vestris in die i quo ego facio: dicit do-
minus omnipotens. Hic est qui dicitur dies iu-
dicii: de quo suo locosi deus voluerit loque-
mur vberius.

Decimus octauus

121

De esdra et machabeorum libris. Cap. lxxvi.

Post hos tres prophetas aggei: zachari-
am: malachiam: pides tempus liberationis
populi ex babilonica seruitute scriptum est
esdras: quod magis reus gestarum scriptor est habitus
propheta sicut est liber qui appellatur beller: cuius res
gesta in laudem dei non longe ab his temporibus inue-
nitur. Nisi forte esdras in eo christum prophetasse in-
telligendus est: quod inter iuvenes quosdam orta quod
fatione quod amplius valeret in rebus: cum reges syn-
dixisset: alter vinum: tertius mulieres: quod plerumque re-
gibus imperaret: idem tamen tertius veritatem super omnia de-
monstrauit esse victricem. Consulto autem euangelio
christum cognoscimus esse veritatem. Ab hoc tempo-
re apud iudeos restitutum templo non reges sed prin-
cipes fuerunt usque ad aristobolum. Quorum suppu-
tatio temporum non in scripturis sanctis que canonicè
appellantur: sed in alijs inuenitur: quibus sunt et ma-
chabeorum libri: quos non inde sed ecclesia per canoni-
cos habet: propter quorumdam martyrum passionem vehe-
mentem atque mirabilem quod ante christum venisset in
carnem: usque ad mortem per dei legem certauerunt: et
mala grauissima atque horribilia pertraxerunt.

**Quod prophetica auctoritas omni origine gentilis
philosophie inueniatur antiquior. Cap. lxxvii.**

Empore igitur nostrorum prophetarum quorum
iam scripta ad notitiam fere omnium gentium
puenerunt: philosophi gentium nodum erat:
quod hoc etiam nomine vocarentur: quod cepit a famulo py-
thagora: quod eo tempore quo iudeorum soluta est capti-
uitas: cepit excellere atque cognosci. Multo igitur
magis ceteri philosophi post prophetas reperiuntur
fuisse. Nam ipse socrates attheniensis magi-
ster omnium quod tunc maxime claruerunt tenens in ea
parte quod moralis vel actiua dici potest precipitatus: per
esdras in chronicis inuenitur. Non multo post et pla-
to est natus: quod longe ceteros socratis discipulos
anteiret. Quibus si addamus etiam superiores quod non-
duos philosophi vocabantur: septem scilicet sapientes: ac
deinde physicos quod thaleti successerunt: inscriptura
da natura reus studium eius imitari. Anaximandrus
scilicet et anaximenes et anaxagoras aliosque non-
nullos ante quod pythagoras primus philosophiaz
profiteretur: nec illi prophetas nostros vel vniuersos
temporum antiquitate precedunt: quod quidam thales post
quem ceteri fuerunt regnante romulo eninuissse
fertur: quod de fontibus israel in eis lris quod toto or-
be manaret prophetie flumen erupit. Soli igitur illi
theologi poetæ: orpheus: linus: museus: et si quis ali-
us apud grecos fuit his prophetis beatis quorum

scripta in auctoritate beatus: animis reperiuntur pri-
ores. Sed nec ipsi vix theologum nostrum moysen: quod
vnum deum vix veraciter predicauit: cuius nunc feri-
pta in auctoritatis canone prima sunt: tempore preue-
nerunt. Nec per hoc quod ad grecos attinet in qua li-
gua lre huius seculi maxime floruerunt: nihil ha-
bet unde sapientiaz suam iactet. quo religio nostra
ubi vera est sapientia: si non superior saltem videatur
antiquior. Verum quod fatendum est non quod de grecis
et barbaris gentibus sicut iam in egypto ante moysen
nonnulla doctrina fuerat quod illorum sapientia dicere-
tur. Alioquin non esset scriptum in sacris libris moysen
eruditum omni sapientia: egyptiorum: tunc utique qui
ibinatus est: et a filia pharaonis adoptatus atque
nutritus etiam liberaliter educatus est. Sed nec sapi-
entia egyptiorum sapientiam prophetarum nostrorum tem-
pore antecedere potuit quod quidam abraham prophetam
ta fuit. Quid autem sapientie esse potuit in egypto:
antequam eis ista quam mortuam tanquam magnam deas
colendam putarent litteras traderet: isis porro in a-
bi filia fuisse patet: quod primus regnare cepit argi-
uis: qui iam abraham nepotes reperiuntur exorti.

**Quod quedam sanctorum scripta ecclesiasticus
canon propter nimiam non recepit vetustatem: ne per
casione eorum falsa veris insererent. Cap. lxxviii.**

Iam vero si longe antiquiora repetamus: et
ante illud grande diluuium noster erit
utique noe patriarcha quem prophetarum quo-
rum non immerito dixerim. Sigdem ipsa archa quam
fecit: et in qua cum suis euasit: prophetia nostrorum tem-
porum fuit. Quid enoch septimus ab adam. Nonne
etiam in canonica epistola apostoli iude prophetasse predi-
catur: quorum scripta vix apud iudeos et apud nos
in auctoritate non essent: nimia fecit antiquitas: pro-
pter quod videbantur suspecta esse habenda: ne perfer-
rentur falsa per veris. Nam et perferuntur quedam quod
ipsorum esse dicantur: ab eis quod per suo sensu passim
quod volunt credunt sed ea castitas canonis non re-
cepit: non quod eorum hominum quod deo placuerunt re-
probat auctoritas. sed quod ista esse non credantur
ipsorum. Nec mirum debet videri quod suspecta ha-
bentur: quod substantie antiquitatis nomine perferuntur: quam-
do quidem in ipsa historia regum iude et regum isra-
el: quod res gestas continet: de quibus eidem scripture
canonice credimus: commemorantur plurima que
ibi non explicantur: et dicuntur in libris alijs inueni-
ri quos prophetæ scripserunt: et alicubi eorum quod
prophetarum nomina non tacent: nec tamen inueniuntur in
canone que populus dei recepit. Cuius rei fa-
teor: causa me latet nisi quod existimo etiam ipsos

Liber

Qua dispensatione providentie dei scripture sacre veteris testamēti ex bebreo in grecū eloquium translate sint: vt vniuersis gentibus in notescerent. Capitulum. xliij.

His sacras litteras ēt vnus ptolemeo- rum regū egypti nosse studuit ⁊ habere. Nā post alexandri macedonis qui ēt magnus cognominat⁹ ē mirificētissimā minimeq; diuturnā potentiā qua vniuersā asiā im- mo pene totū orbē partim vi ⁊ armis partiz ter- rore subegerat: quando iter cetera orientis re- gna ēt iudeā ingressus obtinuit. Eo mortuo co- mites ei⁹ cū regnū illud amplissimū nō pacifice inter se possessuri diuisissēt sed potius dissipas- sent bellis oīa vastaturi. Ptolemeos reges ha- bere cepit egyptus: quoz pīm⁹ lagi fili⁹ mltos ex iudea captiuos in egyptū trāstulit. Huic at succedēs ptoleme⁹ alius qui appellatus ē pbi ladelphus oēs quos ille adduxerat subingatos liberos redire permisit: isuper ⁊ dona regia in tēplū dñi misit: petiuitq; ab eleazaro tūc pōtifi- ce dari sibi scripturas quas profecto fama au- dierat predicāte diuinas: ⁊ ideo concupiuerat habere i bibliotheca quā nobilissimam fecerat. Hasc ei cū misisset idē pontifex bebreas: post ēt ille interpres postulauit. ⁊ dati sūt ei. lxxij. de sin- gulis tribubus duodecim senib⁹ oīes ligue vtri- usq; doctissimi: bebrece. s. atq; grece. Quorum interpretatio vt. lxx. vocet iā obtinuit consue- tudo. Tradit sane tā mirabile ac stupēdū pla- neq; diuinū i eozū verbis fuisse cōsensum: vt cū ad hoc opus separatim singuli sederint: ita enim eozū fidē ptolemeo placuit explorare: in nullo h̄bo quod idē significaret ⁊ tantūde va- leret: ⁊ in verboz ordine alter ab altero discre- paret: sed tanq; vnus ēt interpres: ita qd oēs interpretati sūt vnū erat: qm̄ reuēra spūs erat vn⁹ in oib⁹. Et ideo tā mirabile dei mun⁹ acce- perāt vt illarū scripturarū nō tanq; humanaz s; sicut erāt tanq; diuinarū etiā isto modo com- mēdaret auctoritas: credituris quādoq; gen- tibus profutura quod iā videm⁹ effectū.

De auctoritate. lxx. interpretū: que saluo ho- noze bebraice lingue omnibus sit interpreti b⁹ preferenda. Capitulum. xliij.

Am cū fuerint ⁊ alij interpretes qui ex bebreia in grecā linguā sacra illa eloga trāstulerūt: sicut agla: symachus: theo- dotion: sicut ēt illa ē interpretatio cui⁹ auctor nō apparet: ⁊ ob hoc sine nomine interpretis gnta

editio nūcupat⁹: hāc tamen que septuaginta est tanq; sola eēt sic recipit ecclesia: eaq; vtuntur: greci populi christiani: quo ⁊ pleriq; vtrū alia sit aliqua ignorant. Ex hac septuaginta interp- tatione ēt in latinā linguā interpretatū ē quod latine ecclesie tenēt: quāuis non defuerit in no- stris tēporib⁹ presbyter hieronymus homo do- ctissim⁹ ⁊ omniū triū linguarū perit⁹: q non ex greco s; ex bebreo in latinū eloquiū eadē con- uertit scripturas: s; ei⁹ tantū litterarū laborem quāuis iudei fateātur eē veracē. lxx. vero in- pretes i multis errasse cōtēdāt: tñ ecclesie chri- sti tot hominū auctoritati ab eleazaro tūc pōtifi- ce: ad hoc tantum opus electoz neminem iudi- cāt preferēdū: q; ⁊ si non in eis vn⁹ apparisset spūs sine dubitatione diuinus: sed inter se h̄ba interpretatiōis sue. lxx. docti more hominū cō- tulissent vt quod placuisset omnib⁹ hoc mane- ret: nullus eis vn⁹ interpres debuit anteponi. Cum vero tantum in eis signum diuinitatis ap- paruit: profecto quisquis alius illarū scriptura- rū ex bebreia i quālibet aliā linguā interpre- tē verax: aut cōgruit illis. lxx. interpretib⁹ aut si cō- gruere nō videt⁹: altitudo ibi ppbetica eē cre- dēda ē. Spūs. n. g. in prophetis erat quādo illa dixerūt: idē ipse erat in septuaginta viris quan- do illa sūt interpretati. Qui pfecto auctoritate di- uina ⁊ aliō dicere potuit: tāq; ppbeta ille vtrū q; dixisset: q; vtrūq; idē spūs diceret: ⁊ hoc ipz alr: vt si nō eadē h̄ba: idē tñ sensus bene intelli- gētib⁹ dilucesceret: ⁊ aliqd ptermittē: ⁊ aliqd addere: ēt vt hic osēderet nō hūanā fuisse in il- lo ope fuitutē qua verbis debebat interpres: s; diuinā poti⁹ potestātē q̄ mētē replebat ⁊ age- bat interpretis. Nonnulli autē codices grecos interp- tatiōis. lxx. ⁊ ex bebreis codicib⁹ emēdādos pu- tarūt: nec tñ ausi sūt detrabere qd bebrei nō ha- bebāt ⁊. lxx. posuerūt: s; tātmōdo addiderūt q̄ i bebreis inēta apud. lxx. nō erāt: eaq; signis qbusdā i stellarū modū factis: ad capita eozū: dē versū notauerūt: q̄ signa asteriscos vocāt. Illa h̄o que nō habēt bebrei: hnt aut. lxx. simili- ter ad capita versū iacētib⁹ h̄gulis sicut scri- buntur vncie signauerūt. Et mlti codices greci has notas habētes vsquequaq; diffusi sūt ⁊ la- tini. Que aut nō ptermittit vlt addita: s; alr v- cta sūt: siue aliū sensū faciant ēt ipsū nō abho- rēt: siue alio modo eadē sensum explicare mō- strentur: nisi vtrūq; codicibus inspectis neque- unt reperiri. Si igitur vt oportet nihil aliud

inueniamur i scripturis illis nisi qd per boies dix-
rit dei spūs: qd quid ē in bebreis codicib⁹ et nō ē
apud interpres. lxx. noluit hoc p istos sed pillos
pphetas dei spūs dicere: quicqd vero est apd
lxx. in bebreis aut codicib⁹ nō est: p istos maluit
q p illos idem spūs dicere: sic ostendens vtrosq
fuisse pphetas. Iſto eni modo alia p Iſaiā: alia
per bieremiā: alia p alium atq alium pphetaz
vel aliter eadē p hunc ac per illū dixit vt voluit
Quicqd porro apud vtrosq inuenit: p vtrosq
dicere voluit vnus atq idē spūs: sed ita vt illi
pcederēt pphetando: isti sequerent ppheticē
illos interpretādo. Quſicut in illis vera t cōcordā
tia dicētib⁹ spūs pacis vn⁹ fuit: sic t in istis nō
secū cōferētib⁹ t tū tanq ore vno cuncta in-
terpretantibus: idē spiritus vnus apparuit.

Quid intelligēdū sit de niniuitaz excidio cu-
ius denūciatio i bebreo. xl. diez spacio tēdit: in
septuaginta at tridui breuitate cōcludit. Ca. xliiij

Ed ait aliq. Quō scia qd Jonas pphē-
ta dixerit Niniuitis vtrū tridū et Ni-
niue euertet: an. xl. dies? Quis. n. non
videat nō potuisse vtrūq tunc dicia ppheta: q
missus fuerat terrere ominatōe iminētis exitij
ciuitates: cuiſi tertio die fuerat futurus interi-
tus nō vtiq die qdragesimo ſi aut qdragesimo
nō vnqz tertio: Si ergo a me querit qd Joas
boz dixerit: hoc puto poti⁹ qd legitur i bebreo
qdraginta dies et Niniue subuertet. Septua-
ginta gippe lōge poſteri⁹ interpretati aliud dicere
potuerūt: qd tamē ad rē ptineret: t in vnū eū-
dēq ſenſum qūis ſub altera ſignificatiōe occur-
reret: amoneretqz lectores vtracq auctoritate
nō ſpēta ab hiſtoria ſeſe attollere: ad ea regrē-
da ppter que ſignificāda hiſtoria ipſa ſcripta
eſt. Beſta ſunt gippe illa in Niniue ciuitate: ſed
al qd etiā ſignificauerūt quod modū illius ciui-
tatis excedat: ſicut geſtū eſt q ipſe ppheta i vē-
tre ceti triduo fuit: t tū aliū ſignificauit in pſū-
dū triduo futuz qui dñs eſt oium pphetarum.
Quapropter ſi per illam ciuitatē recte accipit
eccleſia gētū: propheticē figurat euerſa. ſ. per
penitētiam: vt qualis fuerat iam nō eſſet. Hoc
qm̄ per chriſtum factū eſt i eccleſia gētūz: cui⁹
illa Niniue figurā gerebat: ſiue per. xl. dies ſi-
ue per triduum idē ipſe ſignificatus eſt chriſtus.
Per. xl. ſ. quia tot dies peregit cū diſcipulis ſu-
is poſt reſurrectionē ſuam t aſcēdit in celū: per
tridū vero quia die tertio reſurrexit: tanq le-
ctore nō aliquid qz hiſtorie rez geſtaz inherere

cupiētē de ſōno excitauerint. lxx. interpretes:
idēqz pphete: ad pſcrutādū altitudinē ppheticē
t quodāmodo dixerint: in. xl. diebus ipm que-
re in quo t tridū poteris inuenire: illud i aſcēſio-
ne hoc in ei⁹ reſurrectione repies. Propter qd
vtroqz nūero ſignificari cōuenientiſſime potuit
quorū vnū per Jonā pphetam: alterū per. lxx.
interpretū pphetiam: t vnus atq idē ſpiritus
dixit. Lōgitudinē fugio: vt nō hec p multa de-
moſtrare: in qbus ab bebraica veritate putant
lxx. interpretes diſcrepare: t bene itellecti inueni-
untur eſſe cōcordes. Unde etiam ego pro meo
modulo veſtigia ſequēs aploz: qz t ipſi ex vtriſ
q. i. ex bebreis t ex. lxx. teſtimōia pphetica po-
ſuerunt: vtracq auctoritate vtendum putauit
quoniam vtracq vna atq diuina eſt. Sed iam
que reſtant vt poſſumus exequamur.

Qd poſt iſtaurationē tēpli pphas iudei hē-
deſiterūt: t exiij vſq ad natiuitatē xpī cōtinuis
adhſitantib⁹ ſint afflicti vt pbaret alī tēpli edi-
ficatiōez pphic⁹ vocib⁹ fuiſſe pmiſſa. Cap. xlv.

Dñs qz gens iudea cepit nō hē pphas
pculdubio deterior facta ē: eo. ſ. tēpo-
re quo ſe ſpabat iſtaurato tēplo poſt
captiuitatē q fuit in babilonia futurā eſſe mali-
orē. Sic quippe itelligebat populus ille carna-
lis quod pſenūciatum eſt per aggeū pphetam
dicētem. Magna erit gloria dom⁹ iſtius nouiſ-
ſime pluſqz prime: quod de nouo teſtamēto di-
ctū eſſe paulo ſupius demōſtrauit: vbi ait aper-
te chriſtum promittēs: t mouebo omnes gētes
t veniet deſideratus cūctis gētibus. Quo loco
ſeptuaginta interpretes aliū ſenſuz magis cor-
pozi qz capiti: hoc ē magis eccleſie qz chriſto cō-
uenientē pphetica auctoritate dixerūt. Veni-
ent q electa ſunt dñi de cūctis gentib⁹: id eſt ho-
mines de qbus ipſe ihs in euangelio: multi inqz
vocati: pauci vero electi. Talib⁹. n. electis gen-
tū: domus dei edificatur per teſtamētū nouū
lapidibus viuīs: lōge glorioſior qz templū illud
fuit qd a rege Salomone cōſtructū eſt: et poſt
captiuitatē iſtauratū. Propter hoc ergo nec p-
phetas ex illo tēpoze habuit illa gens: ſz multis
cladibus afflicta eſt ab alienigenis regib⁹ ipſiſ-
qz romanis: ne hāc Aggei pphetiaz in illa iſtau-
ratione templi opinaretur impletā. Nō multo
enim poſt adueniente Alexandro ſubiugata ē:
quando t ſi nulla facta eſt vaſtatio: quoniam nō
ſūt auſi ei reſiſtere: t ideo placatū facillime ſub-
diti receperūt: non erat tamen gloria tanta do-

Liber

mus illius: quanta fuit in suorum regum libera potestate. Hostias sane Alexander imolauit in dei templo: non ad eius cultum vera pietate conuersus: sed impia vanitate cum dijs eius falsis colendum putans: Deinde ptolemus lagi filius: quod supra commemorauimus post alexandri mortem capti uos ide in egyptum transiit: quos eius successor Ptolemus Pphila delphus beniuolentissime inde dimisit: per quem factum est quod paulo ante narratum: ut. lxx. interpretum scripturas haberem. Deinde contriti sunt bellio qui in machabeorum libris explicant. Post hec capria rege alexandrie Ptolemeo qui appellatur epiphanes: inde ab antiocho rege syrie multis et grauissimis malis ad idola colenda compulsi templumque ipsum repletum sacrilegio superstitionibus gentium: quod tamen dux eorum strenuissimus Judas qui etiam Machabeus dicitur est antiochi ducibus pulsus: ab illa idolatrie contaminatione mundauit. Non autem multo post alchimus quidam per ambitionem cum a genere sacerdotali esset alienus: quod nefas erat pontifex factus est. Hinc iam post annos fere quinquaginta: in quibus eis tamen pax non fuit: quatinus aliqua et spes esset: prius apud eos aristobolus assumptus diademate et rex et pontifex factus est. Antea quippe ex quo de babylonie captiuitate reuersi sunt: templumque instauratum est: non reges sed duces vel principes habuerunt: quatinus et qui rex est possit dici princeps a principatu imperandi: et dux eo quod sit ductor exercitus. Sed non continuo quicumque princeps vel duces sunt: etiam reges dici possunt: quod ille aristobolus fuit. Cui successit alexander etiam ipse rex et pontifex: qui crudeliter in suos regnasse traditur. Post hunc vxor eius alexandra regia iudeorum fuit: ex cuius deiceps tempore mala sunt eos secuta grauiora. Filii quippe huius alexandre aristobolus et hyrcanus in se deiceps de ipso dimicantes vires aduersus israeliticam gentem per uocauere romanos. Hyrcanus namque ab eis contra fremposcivit auxilium. Tunc etiam roma subingauit africa et greciam: lateque etiam alijs orbis partibus imperans: tanquam seipsum ferre non ualens: se suaque quodammodo magnitudine fregerat. Peruenerat quippe ad seditiones domesticas graues atque idead bella socialia: morumque civilia: tantumque se comminuerat atque contriuerat: ut ei mutadus rei publice stat quo regere regibus immineret. Post peius ergo romani populi perclarissimus princeps: iudea cum exercitu ingressus ciuitatem capite: templumque referat: non deuotione supplicia solum victo-

ris: et ad sacra sanctorum quo nisi summum sacerdotem non licebat intrare: non ut venerator sed ut prophanator accedit. Confirmatoque byrcani pontificatu: et subiugate genti ipso custode antipatro: quos tunc procuratores vocabant: vincit secum aristobolum ducit. Et ex illo die iudei etiam tributarij romanorum esse ceperunt. Postea Cassius etiam templum expoliavit. Deinde post paucos annos etiam herodes alienigena regem habere meruerunt: quo regnate natus est christus. Jam enim venerat plenitudo temporis significata prophetico spiritu per os patriarche Jacob: ubi ait. Non deficiet princeps de iuda neque dux ex femoribus eius: donec veniat cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium. Non ergo de fuit iudeorum princeps ex iudeis usque ad istum herodem: quem primum acceperunt alienigena regem. Tunc prius ergo erat ut veniret ille cui repositus erat: quod nouo promissum est testamentum: ut ipse esset expectatio gentium. Fieri autem non posset ut expectaret gentes eum venturum: sicut eum cernimus expectari ut veniat: ad faciendum iudicium in claritate potentie: nisi prius crederent in eum eius venit ad patendum iudicium in humilitate patientie. De ortu saluatoris nostri secundum quod verbum caro factum est: et de dispositione iudeorum post omnes gentes sicut fuerat prophetatum. Cap. xlvj.

Regnate ergo herode in iudea: apud romanos autem iam mutato reipsum statu: imperante cesare augusto: et per orbem terre pacato: natus est christus secundum precedentem prophetiam in bethleem iude: homo manifestus ex boie virgine: deus occultus ex deo patre. Sic enim propheta predixerat. Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium: et vocabitur nomen eius Emanuel: quod est interpretatum nobiscum deus. Qui ut se commedaret ut deum multa miracula fecit: ex quibus quedam quantum ad eum predicandum satis visum est esse: scriptura euangelica continet. Quorum primum est quod tam mirabilis natus est: ultimum autem cum suo resuscitato corpore a mortuis ascendit ad celum. Iudei autem gentem occiderunt et illi credere noluerunt: quod oportebat eum mori et resurgere: vastati infelices a romanis fuditurque a suo regno ubi iam eis alienigene dominabantur eradicati sunt: dispersique per aras. Quicquid ubique non esset prescripturas suas testimonio nobis sunt prophetias nos non finxisse de christo: quos plimieorum considerantes: et ante passionem et maxime post eius resurrectionem crediderunt in eum: de quibus predictum est. Si fuerit numerus filiorum israel sicut arena maris: relique salue fient. Ceteri vero execrati sunt de quibus predictum est.

Decimus octauus

Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum et in retributio-
nem et in seddalu obsecrent oculi eorum ne videant: et
vultus eorum semper incurua. Proinde cum scripturis
nris non credunt: complent eis sue quas ceteri legunt:
nisi quod forte dixerit illas prophetias christianos finxis-
se de christo: quod Sybille noie vel aliorum profertur: si
quod sunt qui non pertinent ad populum indeorum. Nobis quidem il-
le sufficit quod de nostrorum inimicorum codicibus profertur:
cur: quos agnoscimus per hoc testimonium quod no-
bis iuxta prohibetur: eosdem codices habendo atque fruendo
per omnes gentes: etiam ipsos esse dispersos quaquaversum
et per ecclesiam dilatari. Nam prophetia in psalmis quos
etiam legunt de hac re promissa est ubi scriptum est.
Deus meus misericordia eius perueniet me. Deus meus demon-
stravit mihi in inimicis meis. Ne occideris eos
nequando obliuiscant legem tuam. Disperge eos in
fortem tuam. Demonstravit ergo deus ecclesie in eius ini-
micis iudeis gratiam misericordie sue: quam sic dicit apostolus de-
lictum eorum salus est in gentibus. Et ideo non occidit. I.
non eis perdidit quod sunt iudei: quibus deuicti et opprissi
fuerit a romanis: ne obliuileges dei ab hoc de quo
agitur testimonium nihil valeret. Ideo pax fuit
ut diceret: ne occideris eos nequando obliuiscan-
tur legem tuam: nisi etiam adderet disperge eos: quam si
cum isto testimonio scripturam et sua tamen modo ter-
ra non ubique essent: profecto ecclesia que ubique
est eos prophetiarum que de christo premisse
sunt testes in omnibus gentibus habere non posset.
¶ An ante tempora christi aliqui fuerint extra
israeliticum genus: qui ad celestis ciuitatis con-
sortium peruenierint. Capitulum. xlvij.

Quia propter quod alienigena. I. non ex israeli-
tae gentis: nec ab illo populo in canone sa-
crarum scripturarum recepti: legitur aliquid prophetasse
de christo: si istas notitias uenit aut uenerit: ad cu-
mulum a nobis commemorari potest: non quod necessarii
sint ena si desint: sed quod non creditur fuisse iconogra-
mum et in alijs gentibus homines quibus hoc mysterium reuelat. m.
est: et hoc etiam predicere impulsi sunt: siue participes
eiusdem gratie fuerint siue expressi: siue per malos age-
los docti sint: quos etiam presentem christum quem iu-
dei non agnoscebant scimus fuisse confesos. nec
ipsos iudeos existimo audere contedere: neminem
pertinuisse ad deum preter israelitas: ex quo pro-
pagatio israel esse cepit: reprobato eius fratre
maiore. Populus enim reuera qui dei populus
proprie dicere nullus alius fuit. Homines autem
quosdam non terrena sed societate celesti ad veros
israelitas superne ciues patrie pertinentes etiam
in alijs gentibus fuisse negare non possunt: quod si negant

facillime uincunt de sancto et mirabili viro iob
qui nec indigena nec profelytus. i. advena populi
israel fuit: sed ex gente idumea genus ducens:
ibi ortus ibidem mortuus. Qui diuino sic laudat
eloquio: ut quod ad iustitiam pietatemque attinet et
nullus ei homo suorum temporum coequet: que tempora
eius quis non inueniamus in chronicis. colligi-
mus tamen ex libro eius: quem per sui merito israelite in
auctoritate canonicam receperunt: tertia genera-
tione posteriore fuisse quam israel. Diuinitus autem fu-
isse prorsum non dubito: ut ex hoc uero sciremus
etiam per alias gentes esse potuisse qui secundum deum
vixerunt: eique placuerunt pertinentes ad spiri-
tualis hierosolymam. quod nemini concessum fuisse
credendum est: nisi cui diuinitus reuelatus est vnus
mediator dei et hominum homo christus iesus: qui
uenturus in carne sic antiquis sanctis prenunci-
abatur quemadmodum nobis uenisse nunciatus est:
ut una eademque fides per ipsum omnes in dei
ciuitate: dei domum: dei templum predestinatos per-
ducatur ad deum. Sed quocumque aliorum prophetie de
dei per iesum christum gratia profertur prout puta-
ria christianis esse conficte. Ideo nihil est firmitus
ad conuincendos quoslibet alienos: si de hac re
contenderint: nostrosque fulciendos si recte sapue-
rint: quam ut diuina predicta de christo ea proferant
que in iudeorum codicibus sunt scripta. Quibus
anullis de proprijs sedibus: et propter hoc testimonium
toto orbe dispersis: christi uisumque creuit ecclesia
¶ Prophecia aggei qua dixit maiorem futuram
gloriam domus dei quam primum fuisset: non in reedifi-
catione templi: sed in ecclesia christi. Capitulum. xlvij.

Hec domus dei maioris est glorie: quam fu-
erit illa prima: lignis et lapidibus ceteris-
que preciosis rebus metallisque con-
structa. Non itaque aggei prophetia in templi il-
lius restauratione completa est. Ex quo eius restaura-
tio est: nunquam ostendit tantam gloriam habuisse quam ha-
buit tempore salomonis: imo potius ostendit primum
cessatorem prophetie fuisse domus illius gloriam diuini-
nutam: deinde ipsius gentis cladibus tantis visis
et ad ultimum excidium quod factum est a ro-
manis: sicut ea que supra sunt commemorata tes-
tificantur. Nec autem domus ad nouum pertinen-
s testamentum: tanto uiciorum maioris est glorie quam
to meliores sunt lapides uiui: quibus credenti-
bus renouatisque constructur. Sed ideo per istau-
rationem templi illius significata est: quia ipsa
renouatio illius edificij significat eloquio pro-
phetico alterum testamentum quod appellatur

Liber

noui. Qd ergo dixit deus p memoratū pphaz
 ⁊ dabo pacē i loco isto: p significatē locū ille q
 eo significat ē intelligēdus: Ut qz illo loco istau
 rato signata ē ecclia q fuerat edificāda p xpm:
 nihil accipiat qd dē mē est dabo pacez i loco isto:
 nisi dabo pacē i loco quē significat loc⁹ iste. Qz
 quodāmodo oia significātia videntur eaz rez
 qz significāt sustinere psonas: sicut dictū est ab
 aplo: petra erat xps. qm petra illa de qua hoc
 est dictū significabat vtiqz xps. Maior est itaqz
 glia domus hui⁹ noui testamēti: qz dom⁹ poris
 veteris testamēti: ⁊ tūc apparebit maior cū de
 dicabit. Tūc. n. veniet desideratus cūctis gen
 tibus sicut legit i bebreo. Nā p̄mus aduentus
 ei⁹ nōdū erat desiderat⁹ oib⁹ gētib⁹. Nō. n. quez
 dēbāt desiderare sciebātū quē nō crediderāt
 Tūc etiā scōz. lxx. iter ptes: qz ⁊ ipse est pphic⁹
 sensus: veniet q electa sūt dñi de cūctis gētib⁹
 Tūc. n. vere nō veniet nisi electa: de qbus dicit
 aplo: sicut elegit nos i ipso an mundi cōstitutōez:
 Ipse appe Architect⁹ q dixit mlti vocati: pauci
 vero electi: nō de his dixit q vocati sic venerūt
 vt de iunio p̄icerent: s; de electis demōstra
 turus ē edificatā domū q nullā deiceps formi
 dabit ruinā. Nūc autē ⁊ bi qñ replent ecclias qz
 tanqz i area vētilatio separabit: nō apparet tan
 ta gloria domus huius: quanta tunc apparebit
 quando quisquis ibierit semper erit.

De icerta multiplicatōe ecclie: qua i hoc sclo
 multi reprobi miscēt electis. Capitulum. xlii.
In hoc g maligno sclo i his dieb⁹ malis
 vbi p humilitatē p̄ntez futurā cōparat
 ecclia celsitudinē: ⁊ timorū stimulis: do
 loz tormētis: laboz molestijs: tētationū piculis
 erudit: sola spe gaudēs qñ sane gaudet: mlti re
 probi miscēt bonis: ⁊ vtriqz tanqz i sagēā euā
 gelicā colligunt: ⁊ i hoc mūdo tanqz i mari vtri
 qz iclusi rēb⁹ idiscrete natāt: donec pueniāt
 ad littus: vbi mali segregent a bonis: ⁊ in bonis
 tanqz i tēplo suo sit dō oia i oibus. Proinde vocē
 nūc agscimus eius ipleri q loqbat i psalmo atqz
 dicebat. Annūciaui ⁊ locutus sū multiplicati sūt
 sup numez. Hoc sit nunc ex quo p̄mū pos p̄re
 cursoris sui Joannis: deide pos p̄p̄riū annūcia
 uit: ⁊ locut⁹ est dices. Agite p̄nias: appropiqua
 ut. n. regnum celoz. Elegit discipulos: quos ⁊
 aplos nōiauit: humiliter natos i honozatos: illi
 teratos: vt qd magnū essent ⁊ facerēt: ipse in
 eis esset ⁊ faceret. Hūit iter illos vniuz: quo ma
 lo vtēs bñ ⁊ sue passionis dispositū impletet: ⁊

ecclie sue tolerādoz maloz pberet exēplū. Se
 minato q̄tū p ei⁹ oportebat p̄ntia corporale scō
 euāgelio: passus est: mortu⁹ ē: resurrexit: passio
 ne oñdēs qd sustinere p vitate: resurrectōe qd
 spare i eternitate debeam⁹: excepta altitudine
 sacramēti qua sanguis ei⁹ i remissionē pctōz fu
 sus ē. Cōuersat⁹ est i tra. xl. dies cū discipulis su
 is: atqz iplis vidētib⁹ ascendit i celū: ⁊ post dies. x.
 pmissū spm̄ scm̄ misit p̄ris sui: cui⁹ aduenientis i
 eos q crediderāt tūc erat signū maximū: ⁊ ma
 xime necessariū: vt vnu qsqz eoz liguis oīuz gē
 tū loqrēt: ita significāz vnitatē catholicē ecclie
 p oēs gētes futurā: ac sic liguis oibus locuturā

De p̄dicatōe euāgelij: q p passionē p̄dicatū
 clarioz ⁊ potētioz scā est. Capitulum. i.
Eide scōz illā pphā: ex syon lex pdiet
 ⁊ verbū dñi de hierlā: ⁊ scōz dñi iplius
 xpi p̄dicta: vbi post resurrectionē supētib⁹
 eū discipulis suis aperuit sensus vt intelligerent
 scripturas: ⁊ dixit eis qñ sic scriptū ē: ⁊ sic opor
 tebat xps pati ⁊ resurgere a mortuis die tertia:
 ⁊ p̄dicari i eius noie p̄itētā ⁊ remissionē pctōz
 p omnes gentes: icipientibus ab hierlā. Et vbi
 rursus eis de aduentu eius nouissimo regenti
 bus rñdit atqz ait. Non est vestrū nosse tpa vel
 momenta q p̄ posuit i sua ptate: sed accipietis
 virtutē spūs sci supuenientis i vos: ⁊ eritis te
 stes mibi i hierlā: ⁊ i tota iudea ⁊ samaria: ⁊ vsqz
 in fines terre. P̄mum se ab hierusalem distu
 dit ecclia: ⁊ euz in iudea atqz samaria plurimi
 credidissent: ⁊ in alias gentes seminat⁹ est eis
 annūciantibus euāgelium: quos ipse sicut lu
 minaria coaptauerat verbo: ⁊ accenderat spi
 ritu sancto. Dixerat enim eis: nolite timere eos
 qui corpus occidunt: animam autem non pos
 sunt occidere: qui vt frigidi timore non essent:
 igne caritatis ardebant. Deniqz per ipsos non
 solum qui eum ante passionē ⁊ post resurrecti
 onem suam viderant ⁊ audierant: verum etiaz
 post obitum eozum per posteros eoz inter boz
 rendas persecutiones ⁊ varios cruciat⁹: ac fu
 nera martyrum predicatum est toto orbe euan
 gelium: cōfessante domino signis ⁊ ostentis ⁊
 varijs virtutibus: ⁊ spiritus sancti muneribus:
 vt populi gentium credentes in eū qui pro eoz
 redēptione crucifixus est: christiano amore ve
 nerarentur sanguinem martyrum: quēz diabo
 lico furore fuderunt: ipsiqz reges quozum legi
 bus vastabatur ecclia: eius nomini salubriter
 subderentur: quod de terra crudeliter auferri

Decimus octauus

conati sūt: et falsos deos sciperent psequi: quoz
causa cultores dei veri fuerant antea psecuti.
¶ Quod etiam per hereticorum dissensiones fi
des catholica roboretur. Capitulū. lij.

Quod autē diabolus tēpla demonū de
seri et ad nomen liberantis mediatoris
currere genus humanū hereticos mo
uit q sub vocabulo xpiano doctrine resisterent
xpiane: quasi possent idifferēter sine ulla con
ptione hēre i ciuitate dei: sicut ciuitas cōfusionis
idifferēter hūit phos inter se diuersa et aduersa
sentietes. Quic ergo i dei ecclia moebidū aliqd
prauūq sapiūt: si correpti vt sanū rectūq sapi
ant resistūt cōtumaciter: suaq pēstifera et mortifi
fera dogmata emēdare nolūt. s; defensare pfi
stūs: heretici sūt: et foras exeūtes habent i exer
cētibus inimicis: etiā sic gppia veris illis catho
licis mēbris xpī malo suo. p sunt. Dū. n. dō vti et
malis bñ et diligētibus cū oia cooperant i bonū
inimici oēs ecclie quolibet errore cecē vel ma
litia deprauent: si accipiūt ptātemi cōporaliter
affligēti: exercēt eius panetiā si tatūmodo ma
le sentiēdo aduersat: exercēt ei sapiāz. Ut at et
inimici diligat: exercēt ei beniuolētiā: aut et bñ
ficiēt. si sibi doctrina cū eis agat: siue ter
ribili disciplina. Al p hoc diabolus princeps ipie
cinitatis aduersus pegrinat i hoc mūdo ciuita
tē dei vasa. pppia cōmouēdo: n bil ei nocere p
mitti: cui pculdubio et rebz pspere cōsolatio
vt nō frāgat aduersis: exercitatio vt nō corrū
pat pspere: p diuinā puidētiā pcuratur: atq
ita tēperat vtrūq ab alterutro: vt i psalmo illā
vocē nō aliūde cognoscamus exortā: s; multi
tudine doloꝝ meoꝝ i corde meo: cōsolatōes tue
iocūdauērūt aīaz meā. Vinc est i illud apli spe
gaudētes i tribulatōe patiētes. Nā et id qd ait
idē doctor qdūq volūt pie viuere i xpo psecu
tionē patiūtur: nullis putādū est deesse posse tē
poribus: qz et cū ab eis q foris sūt nō seuentibus
videt esse trāquillitas: et reuera est: plurimūq
cōsolationis aufert i firmis maxime: nō q desūt
imo mu ti sūt ituz: q corda pie viuētū suis pdi
tis morib cruciat: qm p cos blasphemāt xpianū
et catholicū nomē. Qd qdū ē carius eis q volūt
pie viuere i xpo: tāto magis dolēt q p malos i
tus positos sit: vt minus qd pioꝝ mētes deside
rāt diligat. Ipfi quoq heretici cū xpianū cogi
tant habere nomen et sacramēta xpiana: et scri
pturas et pessionē: magnū dolorē faciūt i cor
dibus pioꝝ: qz et multi volentes esse xpiani pioꝝ

pter eoꝝ dissensiones hesitare cogūtur: et multi
maledicti etiā i his inueniūt materiā blasphemā
di xpianū nomen: quia et ipsi quoquomodo chri
stiani appellant. His atq huiusmōi prauis mo
ribz et erroribus hoīz persecutionem patiun
tur qui volūt i christo pie viuere: etiā nullo i se
stāte neq verate corpus illoꝝ. Patiuntur qp
pe hāc psecutōez nō i corporib; s; i cordib;. Un
illa vox ē. sed; mltitudine doloꝝ meoꝝ i corde
meo nō. n. ait i corpore meo. S; rursus qm cogi
tatur imutabilia diuina. pmissa et quod ait apo
stolus nouit dñs qui sūt eiuz: quos ei; psecuit
et pdestinauit cōformes fieri imaginis filij sui:
ex eis nullus perire potest: ideo sequitur i illo
psalmo. cōsolatōes tue iocūdauērūt aīaz meam
Dolor aut qui fit i cordibus pioꝝ: quos perse
quūtur mores christianoz maloꝝ: siue falsoꝝ
prodest volentibus: qm de caritate descendit
qua eos perire nolūt: nec impedire salutē alioꝝ.
Deniq magne cōsolatōes sūt etiā de correctio
nibus eoꝝ: qui pioꝝ aīas tāta iocūditate pfun
dūt: quātis de sua perditione doloribus crucia
uerāt. Sic i hoc seculo i his diebus malis: nō so
lū a tēpore cōporalis presentie christi et aposto
lorū eius sed ab ipso abel quē primū iustū ipius
frater occidit: et deiceps vsq ad huius seculi fi
nem inter persecutiones mundi et cōsolationes
dei peregrinando pcurrit ecclesia.

¶ An credēdū sit qd qdā putāt: i pletis decē p
secutōibus q fuerūt: nullā superesse pter vnde
cimā q i ipso antichristi tpe sit futura. Capl. l.ij.
Proinde nec illud quidem temere pu
to esse dicendum: siue credēdū quod
nōnullis visū est vel videtur: nō ampli
us ecclesiā suā passuraz persecutiones vsq ad
tempus antichristi qz q iaz passa est: id est decē
et vndecima eademqz sit ab antichristo nouissi
ma. Primam quippe computant a nerone. Se
cundam a domitiano. Tertiā a traiano. Quar
tam ab antonio. Quintam a seuro: Sextam a
maximino: Septimam a decio. Octauaz a va
leriano: Nonam ab aureliano. Decimam a dio
cletiano et maximiano. Plagas enim egyptioꝝ
qm decem fuerunt ante q inde exire inciperet
populus dei: putant ad hunc intellectū esse re
ferendas: vt nouissima antichristi persecutio si
millis videatur vndecime plage: qua egyptij dū
hostiliter persequerentur hebreos: in mari ru
bro populo dei per sicum transeunte perierūt
Sed ego illa re gesta in egypto istas psecutōes

Liber

pphetice significatas esse nō arbitror: quia ab eis q hoc putant exgiste z ingeniose illa singula bis singulis cōparata videant: nō pphico spū s3 diectura mēt humane q aliquā ad vep puenit aliquā fallit. Quid. n. q3 fecit dicturi sūt d psecutōe q ipse dñs crucifixus ē? In quo eā sūt numero posituri? Si aut hac excepta existimant cōputādū: tanq3 ille numerāde sint que ad cor pus pertinet: nō qua ipsū caput est appetituz z occisū: qd agēt de illa q posteaq3 xps ascēdit in celū: hierosolymis scā ē: vbi brūs stephanus lapidatus est: vbi iacob frater ioānis gladio trucidat⁹ est vbi apls petrus vt occideret iclusus ē: z p angelū liberatus: vbi fugati atq3 disp si de hierosolymis fratres: vbi saulus q postea paulus apls scūs ē vastabat ecclīā: vbi ipse quoq3 iā fidē quā pseqbat euāgelizās: qualia faciebat ē passus: siue p iudeā siue p alias gētes: quacūq3 xps feruentissime p̄dicabat. Cur ergo eis a nerone videf ordiēdū: cum ad neronis tpa iter atrocissimas psecutōes de qbus nimis est lōgū cūcta dicere: ecclīa crescēdo puenerit? Qd si a regibus factas psecutōes i numero existimant esse debere: rex fuit berodes q etiā post ascēluz dñi grauissimā fecit. Deinde qd rīdēt etiā de iuliano: quē nō numerāt i decē? An ipse nō est ecclīā psecutus: q xpianos liberales lras doce re ac discere vetuit: sub quo valērianus maior q post euz tertius iperatoz fuit: fidei xpīane p̄fessor extitit militiaq3 p̄uatus ē? Ut omittā q apud antiochia facere ceperat nisi vnus fidelissimū z cōstāntissimū iuuenis: q cū multis app̄ben sis vt torq̄rētur p totū diē p̄mus ē tortus i virgulis iter vngulas cruciatuq3 psallentis: libertatē atq3 bilaritatē miratus exhorruisset. z i ceteris deformius erubescere timuisset. Postremo nra memoria valens supradicti valentiniani frater arrianus nōne magna psecutōe porietes partes catholicā vastauit ecclīā? Quale est aut nō cōsiderare ecclīā p totū mūdū fructificātem atq3 crescentem: posse i aligb⁹ gent b⁹ psecutōes pati a regibus: z qñ i alijs nō pati. Nisi forte nō ē psecutio cōputāda: qñ rex gottboz i ipsa gottbia psecut⁹ est xpianos crudelitate mirabili: cū ibi nō essent nisi catholici: quoz plūmi martyrio coronati sūt: sicut a gbusdā frīb⁹ q tūc illic pueri fuerāt: z se ista vidisse iclūctāter recor dabant audiuimus? Quid modo i pside? Nōne ita i xpianos ferbuit psecutio si tñ iā genit: vt fugientes: idē nonnulli vsq3 ad romana oppida

puenerit. Hec atq3 huiusmodi mihi cogitāti nō videf esse diffiniendus numerus psecutionū: q bus exerceri oportet ecclīā. Sed rursus affirmare aliquas futuras a regib⁹ p̄ter illā nouissimā de qua nullus ambigit xpianus: nō minoris est temeritatis. Itaq3 hoc i medio reliquam⁹ neutrā partē q̄stionis hui⁹ astruētes siue destruentes: s3 tñ modo ab affirmādo quodlibet hoz audacez p̄sūptōez renocātes. Illā sane nouissimā psecutōez q ab antichristo futura est p̄sentia sua extinguet ipse ihs. Sic. n. scriptū est q eū interficiet spū oris sui: z euacuabit illuminatiōis p̄sentie sue. Hic q̄ri solet qñ istud erit: ipotune oino. Si. n. hoc nobis nosse p̄desset: a quo melius q3 ab ipso deo magis interrogantibus discipulis diceret? Nō. n. siluerūt ide apud eū: sed a p̄te q̄serūt dicētes. Dñe si hoc i tpe rēp̄sentabis regnū israel? At ille nō est iquit vestrū nosse tpa: q pater i sua posuit ptāte. Nō vtq3 vlli de boza: vel die: vel anno: s3 de tpe interrogauerūt qñ illud accipere responsū. Frustra igit annos q huius sclo remanēt cōputare ac diffinire conamur: cū hoc scire nō eē nřz ex ore v̄tatis audiamus. Quos tñ alij qdrigētos: alij qngentos: alij ēt mille ab ascēlione dñi vsq3 ad ei⁹ vltimū aduētū cōpleri posse dixerūt. Quemadmodū aut quib⁹ eoz astruat opinionem suā: longum est demonstrare: z non necessarium.

C De tpe nouissime psecutōis occulto. Cap. liij. Diecturia quippe vtuntur humanis non ab eis aliquid certuz de auctoritate scripture canonice profertur. Quuz vero de hac re calculantium digitos resoluit: z quiescere iubet ille qui dicit. Non est vestrū sci re tēpora que pater i sua posuit potestate. Sed hec quia euangelica sententia est: mix est nō ea repressos fuisse deoz multoz falsozq3 cultoz res: quo minus fingerēt demonū respōsīs quos tanq3 deos colūt: de finitū esse q̄ro tēpore māsura esset religio christiana. Lū eis viderent nec tot tantisq3 persecutionibus eam potuisse consumi: sed bis potius incrementa mira sumpsisse: excogitauerunt nescio quos versus grecos: itaq3 consulenti cuidam diuino oraculo effusos. Ubi christum quidem ab huius tanq3 sacrilegij crimine faciunt innocentem. Petrum autē maleficia fecisse subiungunt vt coleretur christi nomen per trecentos sexagita quinq3 annos. Deinde cōpleto memorato numero annoz: sine mora sumeret finem. Qboiuz corda doctorum:

Decimus octauus

ingenia litterata digna credere ista d' xpo: que credere non vultis in xpm: q' ei' discipulus petrus ab eo magicas artes no didicerit: s' ab ipso inocete tñ eius discipulus maleficus fuerit: no meng illi' q' suu' coli maluerit magicis suis artibus: magnis laborib' r' piculis suis: postremo etiaz effusione sanguinis sui. Si petrus maleficus fecit vt xpm sic diligeret mundus: qd fecit inocens xps: vt eu' sic diligeret petrus? Rñde/ ant' igit' sibi ipsi: r' si pñt intelligat: illa supna gfa factus e'e: vt ppter eternā vitaz xpm diligeret mūdus: q' gfa factū est vt ppter etnā vitā ab illo accipiedā: r' vsq' ad tēporariā mortez p illo patiendā xpm diligeret petrus. Deinde isti dñi q' sunt: q' possunt ista pdicere: nec possūt auertere ita succubentes vni malefico et vni sceleri magico quo puer vt dicit' āniculus occisus: r' dilaniat': r' ritu nefario sepult': ē: vt sectam sibi aduersarias tā plixio tēpore dualescere: tot tātarūq' psecutionū horēdas crudelitates nō resistēdo s'z patiēdo supare: r' ad suoz simulacrozū tēploz: sacroz: oraculoz enersione puenire pmitterēt. Quis postremo est d's: nō nosser vt q' s'z ipsoz: q' vel illect' tāto scelere vel impulsus est ista pñtare? Nō enīz alicui demoni hoc ascribit': s'z deo dicit' illi versus: hec petz arte magica diffinisse. Talē deū hñt: q' xpm nō habēt.

De stultissimo mēdacio paganorū: quo xpīa nā religionē nō vltra trecētos sexagitaquinq' ānoz māsura esse fingerunt. Capitulū. lūij.

Hec atq' huiusmodi multa colligeres: si nōdū annus iste trāsisset: quem diuina tio ficta pmissit: r' decepta vanitas credidit. Lū vero ex quo nois xpi cult' p eius i carne pñentiaz: r' p aplos iñit' est añ aliquot annos āni trecēti sexagitaquinq' pletifint: qd aliō qrimus pñ ista falsitas refellat. Ut. n. in xpīa tinitate hui' reinō ponam' initū q' ifans r' puer discipulos nō hēbat: tñ qñb're cepit: pculdu bio tūc inotuit p ei' pñtiam corporalē doctrina r' religio xpīana. i. postea q' i flumio iordane mīnisterio ioānis ē baptizatus. Prop' hoc enī de pphetia illa precesserat: dñabāt mari vsq' ad mare: et a flumie vsq' ad fīmos orbis fre. S'z qñ pñt' q' esset passus r' resurrexisset a mortuis: nōdū fides oibus fuerat definita: i resurrexione q'ppe xpi definita ē. Nā sic apl's paulus atheniētib' loquē' dices. Jā nūc ānūciat hōib' oēs vbiq' agere penitētiā: eo q' statuit dies iudicare q' bē in egate i viro quo diffinuit fidez

oibus: resuscitās illū a mortuis: mel' in hac qñtione soluēda ide initū sumim': pñertiz q' tūc ēt dat' spirit' ē scūs: sicut eū dari post resurrexione xpi oportebat i ea ciuitate ex q' debuit incipere lex secūda: hoc est testamētū nouū. Pñma enī data fuit lex i monte syna p moysen: qd testamētū vocat' vetus. De hac aut' q' per xpi suz dāda era r' pdictus est. Ex sion lex pdiet: r' verbū dñi ex hierusalē. Unde r' ipse p oēs gentes dixit predicari: oportere in noie suo penitētiā: s'z tñ incipitibus ab hierusalē. Jbi ergo exortus hui' nois cult': vt in iesuz xpm q' crucifixus fuerat r' resurrexerat credere. Ubibec fides taz i signibus initijs icanduit: vt aliquot hōminū milia in xpi noie mirabili alacritate cōuersa vēditis suis reb' vt egenis distribuerentur: proposito sancto r' ardētissima caritate ad paupertatē volūtariā puenirent: atq' iter frēmētis r' sanguinē sitiētes iudeos vsq' ad mortē pñtate certare nō armata potētiā: s'z potētiā ore potētiā ppararet. Hoc si nullis magicis artib' factū est cur credere dubitant eadem virtute diuina per totū mūdū idem fieri potuisse q' hic factum est? Si autēz in hierosolymis sic ad cultum huius nominis xpi accendretur tāta hominum multitudo: que illū in cruce vel fixerat cōprehensum: vel riserat fixum iāz maleficium illud fecerat petrus: ex ipso āno querendum est: quando trecēti sexagitaquinq' pleti sunt. Mortu' est q' xps duob' geminis cōsulib' viij. kalēdas aprilis. Resurrexit tñ die sicut apli sui etāz sensibus probauerunt. Deinde post xl. dies ascendit in celum: post decē dies. i. quīq' gesimo die post suā resurrectionē: misit spūm factū. Tūc tria milia hominū aplis enīz pdicantibus crediderūt. Tūc itaq' nois illius cultus: exort' ē: sicut nos credim' r' veritas habet efficaciam spūs sancti. sicut aut' finxit vanitas ipia vel putauit magicis artib' petri. Paulopost ē signo mirabili factus: qñ ad verbuz ipsius petri quidaz mendicus ab ytero matris ita claudus vt ab alijs portaretur: r' ad portam templi vbi stipem peteret poneretur: in nomine iesu xpi saluus exiit: quinque milia hominū crediderunt. Ac deinde alijs atq' alijs accessibus crendentium creuit ecclesia. Ac per hoc colligitur etiam dies ex quo annus ipse sumpsit initium: scilicet quando missus est spiritus sanctus idest p idus maias. Nūeratis deide cōsulib'. ccclxv. annis reperiūtur impleti per eas dez idus maias

Liber

cōsulatu bonorū et euticiani. Porro sequēti an-
no cū sociū accepisset bonorū cōsulē malliū the-
odorū: qñ iaz fm illud oraculū demonū aut fig-
mētuz hominū nulla debuit esse religio xpiana
qd p alias terraz partes forsitan factū sit: n̄ fu-
it necesse pquire. Interim qd scimus in ciui-
tate notissima et eminentissima carthagine afri-
ce Sudentius et iouius comites imperatoris
bonorū quartodecimo kalēdas aprilis falsorū
deorū tēpla euerterunt: et simulacra fregerunt.
Ex quo vsq ad hoc tps p triginta fere ānos qd
nō videat qruz creuerit cultus nois xpi: pferi
postea qd multi eorū xpiani sunt facti: q tanq il-
la vera diuinatione reuocabant a fide: eāq cō-
pleto eodē anno numero inanez irridendā qd
viderūt. Nos igit q sam vocamur xpiani:
nō in petz credim: s3 in quez credidit petr: pe-
tri de xpo edificati sermonib: nō carminib: ve-
necicis: nec decepti maleficijs s3 bñficijs ei ad-
iuti. Ille petri magister xps i doctrina q ad vi-
taz ducit eternā ipse est magister noster. S3 ali-
qñ iā claudam bñc libz: hucusq differētes et
qñ iā fatie visuz ē demōstrātes: qd nā sit duarū
ciuitatū celestis atq terrene ab initio vsq ad fi-
nē pmixtaz mortalis excursus: quaz illa q ter-
rena est fecit sibi quos voluit. vel vñdecūq vñ
etiaz ex hoibus deos falsos qbus sacrificando
seruiret. Illa aut celestis q peregrinat in terra
falsos deos nō facit: s3 a vero deo ipsa fit: cuius
vñ sacrificiū ipsa fit. Ambe tñ tēporalibus vñ
bonis vtunt pariter: vel magis parit affligun-
tur: diuersa fid: diuersa spe: diuerso amore: do-
nec vltimo iudicio separētur: et percipiat vñq
q suū finem cū nullus est finis. De qbus am-
baz finibus deinceps differendum est.

Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xix.
Qz in questione quam de finibus bonorū et
malorū philosophica disputatio vētilauit ducē-
tas octogita et octo sectas esse marcus varro
perspexerit.

Capitulum primum.

Quoniam de ciuita-
tis vñiusq terrene scilicet et celestis
debitis finib deinceps mihi video
disputādū: prius exponēda sūt qsta opis huius
terminādiratio patit argumēta mortaliū qbus
sibi ipsi beatitudine facere in huius vite iselici-
tate moliti sunt: vt ab eorū vanis reb spes nra
qd differat quā de nobis dedit et res ipsa hoc
est vera beatitudo quā dabit nō tantū auctori

tate diuina s3 idubitata etiā rōne: qualē ppter
infideles possumus adhibere clarescat. De fini-
bus enī malorū et bonorū multa et multiplicē inē-
se philosophi disputarūt. Quaz qñtionem mari-
ma intentiōe versantes conati sunt inuenire qd
efficiat hoīem beatū. Illud. n. est finis boni no-
stri. ppter qd appetēda sunt cetera: ipsum autē
ppter seipsū. Et illud finis mali ppter qd vi-
tanda sunt cetera: ipsum autē ppter seipsū. Si-
nem ergo boni nūc dicim: nō quo cōsumat vt
nō sit: s3 quo pfiat vt plenū sit: et finē mali non
quo esse desinat: sed quousq nocēdo pducatur.
Finis itaq isti sunt sūmūz bonū: et sūmūz ma-
lus: de quib iueniēdis atq ita in hac vita sūm-
mo bono adipiscēdo: vitando aut sūmmo ma-
lo: multū sicut dixi laborauerūt q studiū sapiē-
tie in huius seculi vanitate pfecti sūt: nec tamē
eos quis diuersis errātes mōis: nature limes
in tātū ab itinere veritatis deuīare pmisit: vt n̄
alij in aīo: alij i corpore: alij i vtroq fines bono-
rū ponerent et malorū. Ex qua tripartita ve-
lut generalī distributiōe sectarum mare var-
ro in libro de philosophia taz multā dogmatūz
veritatez diligēter et subtiliter scrutat: aduer-
tit: vt ad ducētas octogita et octo sectas non q
iā eēnt: s3 q eē possēt: adhibēs qsdaz differētiās
facillime pueniret. Qd vt breuiter ostēdā ide-
oportet incipiā qd ipse aduertit et posuit i libro
memorato: qtuor esse quedā q hoies sine magi-
stro: sine vñlo doctrine adminiculo: sine idulstia
vel arte viuendi. q virtus dicitur et pculdubio
dicitur: velut naturaliter appetūt aut volupta-
tē qua delectabiliter mouetur corporis sensus
aut quietez qua sit vt nullaz molestiā corporis
quis patiat: aut vtranz quā tamen vñno no-
mine voluptatis epicurus appellat. aut vñi-
uersaliter prima nature in quibus et bec sunt et
alia: vel in corpore vt mēbrozū integritas. et
salus atq incolumitas eius: vel i animo vt sūt
ea que vel parua vel magna i hominū reperiū-
tur ingenijs. Nec igit quattuor. i. voluptas: q
es: vñrūq: prima nature ita sunt i nobis vt vel
virtus quā postea doctrina iserit. ppter bec ap-
petēda sit: aut ista ppter virtutē: aut vtranz p-
pter seipsaz: Ac per hoc sint bñc duodeci secte
Per hanc enim rationem triplicantur singule:
quod cum in vna demonstrauero: difficile non
erit in ceteris id inuenire. Cum ergo voluptas
corporis animi virtuti aut subditur aut pferat:
aut iungitur: tripartita variatur diuersitate se-

ctarū. Subditur at virtuti qñ i vsum virtutis assumit: pertinet qppe ad virtutis officiū: z vi uere patrie: z propter patriam filios pcreare quoz neutrū fieri pōt sine corporis voluptate. Nā sine illa nec cib⁹ nec potus sumit vt viuatur: nec cōcūbit vt generatio ppageat. Cū hō pferet virtuti ipsa appetit ppter seipsam. virtus aut assumenda credit ppter illā. i. vt nihil virtus agat nisi ad cōsequēdā vlt cōseruandā corporis voluptatē: que vita deformis est. Quippe vbi virtus seruit domine voluptati: Quis nullo modo hec dicenda sit virtus. Sed tamē ē ista horribilis turpitudine habuit quosdā philosophos patronos z defēsores suos. Virtuti porro voluptas iungit: quādo eozū neutra ppter alterā: sed ppter seipsas ambe appetunt. Quapropter sicut voluptas vel subdita vel prelata vel iuncta virtuti: tres sectas facit: ita ges: ita vtrāq; ita prima nature alias ternas inueniuntur efficere. Pro varietate qppe humanarū opinionū virtuti aliquando subdūnt aliquando preferuntur: aliquādo iunguntur ac sic ad duodenarium sectarū numerū perueniuntur. Sed iste quoq; numerus duplicatur adhibita vna differētia solius videlicet vite: quoniam quisque sectatur aliquā istarū duodecim sectarū: pfecto aut ppter se tantū id agit: aut et ppter sociū cui debet de velle qd sibi. Quo circa. xij. sūt eoz q. ppter se tantūmodo vnan / quāq; tenēdā putant: z alie duodecim eorum q nō solum propter se siquid velint philosophā dū eē decernūt: sed et ppter alios quorū bonū appetūt sicut suum. De autē secte vigintiquatuor iterū geminātur: addita differētia ex academicis nouis: z sūt quadraginta octo. Illarum qppe vigintiquatuor vnāquāq; sectarū potest qsq; sic tenere ac defendere vt certā: quēadmodū stoici defenderūt. q. hominis bonū quo beatus esset i animi tantūmodo virtute cōsisteret. Potest ali vt incertā: quēadmodum defēderūt academici noui: quod eis z si non certus tamen verisimile videbatur. Vigintiquatuor ergo sūt per eos qui velut eas certas ppter veritatem: z alie vigintiquatuor per eos q easdem velut incertas ppter verisimilitudinem sequendas putant. Rursus qz vnāquāq; istarum quadraginta octo sectarum potest quisq; se qui: habitu ceterozū philosophorum. Itemq; alius potest habitu cynicorum: ex hac etiā differētia duplicantur: z nonaginta sex sūt. De

de quia earū singulas quasq; interiboies possunt atq; sectari: vt aut ociosam diligant vitā sicut bi qui tantūmodo studiis doctrine vacare voluerunt atq; valuerūt: aut negociosam sicut bi qui cum philosopharentur: tamen amministratione reipublice regendisq; rebus humanis occupatissimi fuerunt: aut ex vtroq; genere temperatā: sicut bi qui partim erudito ocio partim necessario negocio: alternātia vite sue tempora tribuerunt. Propter has differētiās potest etiam triplicari numerus iste sectarū z ad ducentas octoginta octo perducī. De v varronis libro quantum potui breuiter ac dilucide posui sententias eius meis hōis explicans. Quomodo autem refutatis ceteris vnam eligat: quam vult esse academicorum veterū: quos a platone institutos vsq; ad polemōē qui ab illo quartus eius scholam tenuit que academia ē dicta habuisse certa dogmata vult videri: z ob hoc distinguit ab academicis nouis qb⁹ incerta sūt oīa: qd philosophie gen⁹ ab arcesilao cepit successore polemōis: eāq; sectā. i. veterū academicorū sicut dubitatione ita omni errore carere arbitret. Lōgū ē p oīa demonstrare: nec tamē ex omni parte res omitēda ē. Remouet igit pri⁹ oēs illas differētiās que numerū multiplicauere sectarū: quas iō remouēdas putat: qz nō in eis ē finis boni. Neq; n. existimat vllā philosophie sectā eē dicendam q nō i eo distet a ceteris qz vniuersos habeat fines bonoz z maloz: quādoq; nulla ē bōi cā phobādī nisi vt beatus sit. Qd aut beatus facit: ipse ē boni finis. Nulla ē igit cā philosophādī nisi finis boni. Quāobz q nullū boni finē sectat: nulla philosophie secta dicēda ē. Cū q querit de sociali vita vtrū tenēda sit sapiētī vt sūmū bonū quo fit homo beatus ita velit z curet amici sui quēadmodū suū an sue tantūmodū britudis cā faciat qd fac: nō de ipso sūmo bono qd ē: s; de assumēdo vlt assumēdo socio ad hui⁹ participationē boni nō ppter seipsū sed ppe eūdē sociū vt eius bono ita gaudeat sicut suo gaudet. Itē cū querit de academicis nouis qbus incerta sunt omnia: vtrū ita sint res habende in quibus philosophādū ē: an sicut alijs philosophis placuit certas eas habere debeamus nō querit qd i fine boni sectādū sit: s; de ipsius vitate qd videt sectādū vtrū sit nec ne dubitādū: hoc ē vt id plan⁹ eloquar: vtrū ita sectādū sit: vt q sectat dicat esse verū: an ita vt q

Liber

sectat dicat verū sibi videri ē: si forte sic falsū tamē vterq; sectet vñ atq; idē bonū. In illa enim differētia que adhibet ex habitu z cōsuetudine cynicorū nō querit qd nā sit boni finis: s; vtrū illo habitu z cōsuetudine sit viuēdū ei q; verū sectat bonū: quodlibet ei verū eē videatur atq; sectādū. Deniq; sūt qui cū bona finalia sequerent: alij virtutē: alij voluptatē: eūdē tamē habitū z cōsuetudinē tenebant: ex quo cynici appellabātur. Ita illud quicq; est vñ philosophi cynici discernūtur a ceteris ad eligendū ac tenendum bonum quo beati fierent: vti q; nil valebat. Nam si ad hoc aliquid interesset: profecto idē habitū eūdē finē sequi cogeret: et diuersus habitū eūdē sequi finē nō sineret.

¶ Quomō remotis oib; differētijs q; non secte s; qōnes sūt: ad tripartitā sūmi boni diffinitionem varro perueniat: quarum tamen vna sit eligenda.

Capitulum. ij.

In trib; quorū illis vite generib; vno .i. nō segniter sed i contemplatiōe vel in quisiōe vitatis ocioso: altero i genere rebus humanis negotioso: tertio ex vtroq; genere tēperato: cū qrit qd sit horū poti⁹ eligēdū: nō finis bonib; cōtrouersia: s; qd horū triū difficultatē vel facilitatē afferat ad cōsequēdū vel retinēdū finē boni: id i illa qōne xatur finis. n. boni cū ad eū quisq; peruenierit: protinus facit beatū. In ocio autē litterato vel i negotio publico vñ quādo vtrūq; vicib; agit: nō cōtinuo quisq; beat⁹ est. Multi qppe in quolibet horū triū viuere possunt: z in appetēdo boni finē quo fit homo beatus errare. Alia ē igit qd de finibus malorū z bonorū: que vñquāq; philosophorū sectā facit: z alie sūt qōnes de sociali vita: de cūctatione academicorū: z de vīctu z vestitu cynicorū de trib; vite generibus: ocioso: actiuo: ex vtroq; modificato. Quorū nulla ē i qua de bonorū z malorū finib; disputatur. Proinde qm̄ Marcus varro has quatuor adhibēs differētiās. .i. ex vita sociali. Ex academicis nouis: ex cynicis: ex isto vite genere tripartito: ad sectas ducētas octoginta octo peruenit: z si que alie possūt similr adiici: remotis eis oib; quoniā de sectādo sūmo bono nullā inferūt qōnē: z ideo secte nō sūt: nec vocande sūt: ad illas duodecim: in quib; querit qd sit bonū hominis: quo affecto sit beatus: vt ex eis vñā verā ceteras falsas ostendat eē reuertit. Nā remoro illo tripartito generē vite: due par-

teshui numeri strabunt: z secte nonaginta sex remanēt. Remota hō differētia ex cynicis addita: ad dimidiū redigūt z quadraginta octo sūt. Auferam⁹ et qd ex academicis nouis adhibitu ē: rursus dimidia pars remanet. .i. vigintiquatuor. De sociali quorū vita quod accesserat similr auferat: z duodecim sunt relique quas ista differētia vt vigintiquatuor fieret duplicauerat. De his q; duodecim nihil dici pōt cur secte nō sint habēde. Nihil quippe aliud i eis querit: q; finis bonorū z malorū. Inuētis autē bonorū finib; pfecto e cōtrario sūt malorū. Hec autē vt ita fiant duodecim secte: illa quatuor triplicātur: voluptas: quies: vtrūq; z prima nature: que primigenia Varro vocat. Hec quippe quatuor vñ sigillatim virtuti aliquādo subdūtur: vt nō ppter seipsa sed ppter virtutis officiū appetēda videant: aliquando preferūtur: vt nō ppter seipsa: sed ppter bec adipiscēda vel cōseruāda necessaria virt⁹ putet: aliquā uigūtur: vt ppter seipsa z virt⁹ z ipsa appetēda credātur: quaternariū numerum triplū reddunt: z ad duodecim sectas perueniūt. Ex illis autē quatuor rebus tres varro tollit: voluptatem. .i. z quietē: z vtrūq; nō qd eas improbet: sed qd primigenia illa nature z voluptatem in se habeant z quietem. Quid ergo opus est ex his duabus quedā tria facere duo scilicet dum sigillatim appetuntur voluptas aut quies: z tertium cum ambe simul: quando quidem prima nature: z ipsas z pter ipsas alia multa contineant: De tribus ergo sectis ei placet diligenter esse tractandum: quenam sit potius eligenda. Non enim veram plusquā vñā vera ratio esse permittit: siue in his tribus sit: siue alicubi alibi: quod post videbimus. Interim de his tribus quomodo vñam varro eligat: quantis breuiter aperteq; possumus disseramus. Iste namq; tres secte ita fiunt: cum vel prima nature propter virtutem: vel virtus propter prima nature: vel vtrāq; idest virtus z prima nature propter seipsa sunt expetēda.

¶ De tribus sectis summum hominis bonum querentibus quam eligendam varro diffinit iat sequens veteris academici Antiocho auctore sententiam

Capitulum. iij.

¶ Quid ergo istorum trium sit verum atq; sectandum: isto modo psuadere conatur. Primū qz sūmum bonū in philosophia nō arboris: nō pecoris: nō dei: sed bo-

minis q̄rit quid sit ipse homo querēdū putat. Sēnt ap̄pe i eius natura dno esse q̄dā corpus z aīaz. Et boz q̄dē dūū melius esse aīaz: longēq̄ p̄stabilis oīno nō dubitat. S3 vtrū aīa sola sit bō: vt ita sit ei corpus tanq̄ equus eq̄i q̄rendū putat. Eques. n. nō bō z equus: sed solus bō est: ideo tñ eques dicif: q̄ aliquo modo se bēat ad equū. An corpus solū sit bō aliquo modo se habes ad aīaz: sicut poculū ad potione. Nō. n. ca līz z potio quā t̄inet calix sit dicif poculū: s3 calix solus: ideo tñ q̄ potioni t̄inēde sit accōmo datus. An vero nec aīa sola nec solū corpus: s3 sīl vtrūq̄ sit bō: cuius sit pars vna siue aīa siue corpus: ille aut̄ totus ex vtroq̄ cōstet vt bō sit: sicut iūctos duos equos bigas vocamus: quoz siue dexter siue sinister pars sit bigaz: vñ vtro eoz quoquomodo se habeat ad alterz bigas nō dicimus: sed ambos sīl. Doz aut̄ triūm hoc eligit tertū: boīemq̄ nec aīam solā nec corpus solū sed aīaz sīl z corpus esse arbitrat̄. Proinde sūmū bonū boīs quo fit bt̄is: ex vtriusq̄ rei bonis cōstare dicit: z aīe. s. z corporis. Hic p̄ hoc p̄ma illa nature p̄pter seipsa existimat esse appetēda ipsamq̄ virtutē quā doctrina īserit: velut artē viuēdi q̄ i aīe bonis est excellētissimū bonū. Quapropter eadē virtus. i. ars agēde vite: cū acceperit p̄ma nature: que sine illa erāt sed tñ erāt etiā q̄n eis adhuc doctrina deerat: oīa propter seipsa appetit sīlq̄ etiā seipsa: oībusq̄ sīl z seipsa vñ: eo sine vt oīb' delectet atq̄ p̄fruat̄ magis minusq̄: vt queq̄ iter se maiora atq̄ minora sūt: tñ oībus gaudēs z q̄dā minora si necesse sitas postulat p̄pter maiora vel adipiscēda vel tenēda t̄tēnēs. Oīza aut̄ bonoz vel animi vel corporis nihil sibi virtus oīno p̄ponat: hec. n. bñ vñ z seipsa: z ceteris q̄ boīez facit bñū bonis. Ubi vero ipsa nō est: q̄libet bona sint multa: nō bona ei sūt cur' sūt. Hic p̄ hoc nec ei' iā bona dicēda sūt: cū male vtēti vtilia eē nō possūt. Hec ergo vita boīs q̄ virtute z alijs animi z corporis bonis sine q̄bus esse nō pōt frui: bt̄a esse dicif. Si vero z alijs sine q̄bus esse virtus potest vel vllis vel plūbus beatior. Si aut̄ p̄sus oībus vt nullū oīno bonum desit vel animi vel corporis: bt̄issima. Nō. n. hoc est vita q̄ virtus: q̄n non oīs vita sed sapiēs vita virtus est. Et tñ qualis q̄q̄ vita sine vlla virtute potest esse: virtus vero sine vlla vita esse nō potest. Hoc z de memoria dixerim atq̄ ratione: z siquid aliud tale est i boīe. Sūt eīz hec z aīa doctrinā sine his aut̄ nō

potest ulla esse doctrina: ac per hoc nec virtus: que urique dicitur: Bene autem curreres: pulchrum esse corpore: viribus preualere in gentibus z cetera huiusmodi talia sunt ut z virtus sine his esse possit: z ipsa sine virtute. Bona sunt tamen: z secundum istos etiam ipsa propter se ipsam dirigitur virtus utitur que illis z fruitur sicut virtutem decet. Hanc vitam beatam etiā esse perhibent socialem: que amicorum bona propter seipsa diligat sicut sua: eīsq̄ p̄pter seipsos hoc velit quod sibi: siue in domo sint sicut coniunx et liberi: et quicumque domestici: siue in loco vbi domus eius est sicut vrbs est vt sunt hi qui ciues vocantur: siue in orbe toto vt sunt gentes quas eis societas humana coniungit: siue i ipso mundo qui censetur nomine celiet terre: sicut dicunt esse deos quos volunt amicos esse homini sapienti: quos nos familiarius angelos dicimus. De bonorum autem et e contrario malorum finibus negant villo modo esse dubitandum: et hanc inter se et nouos academicos asfirmant esse distantiam. Nec eorum interest quicquam siue cynico siue alij quolibet habitu et victu: in his finibus quos veros putant qualiter quisque philosophetur. Ex tribus porro illis vite generibus: ocioso: actiuo: et quod ex vtroque est compositum: hoc tertium sibi placere asseuerant. Hoc sensisse atque docuisse academicos veteres varro asserit. Anthiocho auctore magistro ciceronis et suo: quem sane cicero in pluribus fuisse stoicum: q̄ academicū mirabilem vult videri. Sed quid ad nos qui potius de rebus ipsis indicare debemus: q̄ pro magno de hominibus quid quisque senserit scire?

De summo bono et summo malo quid christiani sentiant contra philosophos: qui summum bonum in se sibi esse dixerunt. Cap. iij.

Igitur queratur a nobis quid ciuitas dei de his singulis interrogata respondeat: ac primum de finibus bonorum malorumque quid sentiat: respondebit: eternā vitam esse summum bonum: eternā vero mortem summum malum: Propter illam proinde adipiscendam istamque vitandam: recte nobis esse viuendum propter quod scriptus est iustus ex fide viuit. Quoniam neque bonum nostrum iam videmus: vnde oportet vt credendo queramus. Neque ipsum recte viuere nobis ex nobis est. nisi credentes adiunct et orantes qui et

Liber

ipsa; fidē dedit: quia nos ab illo adiunādos esse credamus. Illi autē qui illa vita fines bonorū et malorū esse putauerūt: siue i corpore siue i aia: siue i vtroq; ponētes sūmū bonū: atq; vt id efficius eloquar: siue i voluptate: siue i virtute: siue i vtroq; siue i voluptate sū et gete: siue i virtute: siue i vtrifq; siue i primis nature: siue i virtute: siue i vtrifq;. Hic bñ esse: et a seipsis bñ fieri mira vanitate voluerūt. Irri sit hos veritas p. pphā dicēte. Nouit dñs cogitationes hoīū qm̄ vane sunt. Aut sicut hoc testimoniū posuit apłs paulus. Dñs nouit cogitationes sapientū qm̄ vane sūt. Quis eiz sufficit q̄trouis eloquentie flumine vite bñius miseras explicare: quā lamētatus ē cicero i solatione de morte filie si cut potuit. Sed q̄tū est qd̄ potuit. Ea q̄ppe q̄ dicuntur p̄ma nature: qm̄ vbi: quomodo tā bñ se i hac vita habere possunt vt nō subicertis ca sibus fluctuēt. Quis eiz dolo: cōtrarius volu ptat: q̄ i quietudo cōtraria geti: i corpus sapiētis cadere nō potest. Membroz certe amputatio vel mēbroz debilitas hoīs expugnat icolumi tatē: deformitas pulchritudinē: ibecillitas sani tatē: vires lassitudo: mobilitatē torpor ac rardi tas. Et qd̄ hoz ē qd̄ nequeat i carnem sapiētis irrūere. Status quoq; corporis atq; mor: cū decētes atq; cōgruētes sūt iter nature p̄ma nu merātur. S; qd̄ si aliqua mala valitudo mēbra tremore cūtiat. Quid si vsq; ad ponēdas ma nus i terrā dorsū spina curuet et hoīez quodam modo quadrupedē faciat. Nōne oēs statuendi corporis et mouēdi speciem decusq; peruerteret. Quid ipsius animi primigenia q̄ appellātur bo na: vbi duo p̄ma ponūt ppter cōp̄bēsiōē pce p̄tionēq; veritatis scñsū et intellectū. S; qualis quātuscūq; sensus remanet: si vt alia taceā fiat bō cecus et surdus. Ratio vera et intelligentia quo recedet vbi sopit: si aliquo morbo efficiat īsanus. Phrenetici multa absurda cū dicūt vl faciūt: plurimūq; a bono suo pposito et morib⁹ aliena: immo suo bono pposito moribusq; cōtra ria: siue illa cogitemus siue illa videamus: si di gne cōsiderem⁹ lachrymas tenere vix possum⁹: aut forte nec possumus. Quid dicaz de bis qui demonū patiūtur icursus. Ubibūt absconditā et obrutā itelligētiā suā: qm̄ secūdū suā volūtatē et aia eorū et corpore malignus vtrifq; spūs. Et qd̄ cōdidit hoc malū i hac vita sapiēti euenire nō pos se. Deide p̄ceptio veritatis i hac carne qualis et q̄tra ē: qm̄ sicut legimus in veraci libro sapientie

corpus corruptibile aggrauat aia: et deprimis terrena ibabitatio sensū multa cogitantē. Im petus porro vel actionis appetitus: si hoc mo do recte latini appellant eam quā greci vocant oīmē: quia ipsam p̄mis bonis nature deputat nonne ipse est quo gerūt etiam īsanorū illi mo tus miserabiles: et facta que horremus: quādo peruertitur sensus: ratioq; sopitur. Porro ipsa virtus que non est inter p̄ma nature: qm̄ eius doctrina postea itroducente superuenit: cū sibi bonorū culmen vindicer humanorū quid hic agi nisi perpetua bella cū vicij: nec exterioribus sed interioribus: nec alienis sed plane nostris et proprijis: maxime illa que grece sophros siue la tine temperantia noiatur: qua carnales frenan tur libidines: ne i queq; flagitia mentem cōsen tientē trahant. Neq; eiz nullū est vitii cū sicut dicit apostolus caro cōcupiscit aduersus spiritū cui vicio cōtraria virtus est: sicut dicit idem: spiri tus cōcupiscit aduersus carnem. Nec eiz iquit si biuicem aduersantur vt non ea que vultis fa ciatis. Quid autē facere volumus cū perfici vo lumus sinez sūmi boni: nisi vt caro aduersus spi ritū non cōcupiscat: nec sit i bonis hoc vitii cōtra qd̄ spiritus concupiscat. Quod i hac vita q̄uis velimus quoniam facere non valeamus: id sal tem in dei adiutorio faciamus: ne carni concu piscanti aduersus spiritum succumbente spiritu cedamus: et ad perpetrandum peccatus nostra consensione pertrahamur. Absit autem vt quā diu i hoc bello intestino sumus iam nos beati tudinem ad quam vincendo volumus perueni re adeptos esse credamus. Et quis ē vsq; adeo sapiens: vt contra libidines nulluz babeat oīno confictum. Quid illa virtus que prudentia di citur. Nonne tota vigilātia sua bona discernit a malis: vt in illis appetendis istisq; vitandis er roz nullus obrepit. Ac per hoc et ipsa nos i ma lis: vel in nobis esse mala testatur. Ipsa eniz do cet nos malum esse ad peccandum consentire: bonumque esse ad peccandum non consentire libidini. Illud tamen malum cui nos non cōse tire prudentia docet facit temperātia. Nec pru dentia nec temperantia omnino vel impruden tiam vel intemperantiam tollit huic vite. Quid iustitia: cuius munus est sua cuique tribuere: vnde fit i ipso homine quidam iustus ordo na ture: vt anima subdatur deo et anime caro: ac per hoc deo et anima et caro. Nonne demon strat in eo se adhuc opere laborare potius q̄

in huius operis iam fine requiescere. Tāto gō
pe minus ala subdit deo: Qūto min⁹ deū in ipſis
ſuis cogitationibus deipit: et tāto minus ale ſub
ditur caro: Qūto magis aduerſus ſpirituū deū
ſcit. Quādiu gō nobis ieſu iſiſmitas: h̄ peſtis: h̄c
lāguor: quō nos iā ſaluos: etſi nōdū ſaluos quō
iā brōs illa finali beatitudie dicere audebim⁹?
Iā vō illa virt⁹ cui⁹ nomen eſt fortitudo in q̄tra/
cunq; ſapientia euidentiffima teſtis ē malozum
humanoz: q̄ cōpellit patientia tolerare: Que
mala ſtoici philoſophi miroz qua frōre mala nō
eſſe cōdāt: qbus fatent ſi tanta fuerit: vt ea ſa
piens vel nō poſſit vel nō debeat ſuſtinere: euz
cogi mortem ſibi met iſerre: atq; ex hac vita mi
grare: Tant⁹ aut ſupbie ſupor ē in his hoibus
hic ſe h̄re finē boni et a ſeipſis fieri beatos putā
tib⁹: vt ſapiēs eoz hoc ē qualē mirabili vanita
te deſcribūt: etiā ſi ceceſ: abſurdeſcat: obmure
ſcat: mēbris debilitē: dolorib⁹ cruciet⁹: etſi qd
aliud talū maloz dici aut cogitari pōt incidat
in eū: quo ſibi mortē cogat iſerre: hanc in his
malis vitaz cōſtitutā eos nō pudeat vocare be
ataz. O vita beata: q̄ vt ſiniat mortis q̄rit auxi
liū. Si beata eſt maneat i ea. Si vero propter
iſta mala fugi ab ea: quō eſt beata? Alut quō
iſta nō ſunt mala: q̄ vincūt fortitudinis bonum
eandēq; fortitudinē nō ſoluz ſibi cedere: verū
etiaq; delirare cōpellit: vt et eandē vitaz dicant
beatā: et p̄ſuadeāt eſſe fugiendam: Quis vſq;
adeo cecus eſt vt nō videat: vt ſi beata eſt fugi
enda non eſſet? Sed ſi ppter infirmitatis pon
dus qua p̄miſ hanc fugiendā fatent: quid igit⁹
tur cauſe eſt: cur nō etiā miferaz fracta ſuper
bie ceruice fateant⁹? Utrū obſecro cato ille pa
tientia: an poti⁹ impatiētia ſe peremit? Nō enī
hoc feciſſet niſi victoriaz ceſaris impatiēter tu
liſſet. Ubi eſt fortitudo? Nēpe ceſſit: nēpe ſue
cubuit: nēpe vſq; adeo ſupata ē: vt vitā beatā
derelinq̄ret: deſereret: ac fugeret. An nō erat
iāz beata? Miſera ergo erat. Quō ergo mala
non erant: q̄ vitā miferaz fugiendāq; faciebāt?
Quapropter etiā ipſi q̄ mala iſta eē cōfeſſi ſūt:
ſicut pipatetici ſicut veteres academici: quoz
ſectaz varro defendit: tolerabili⁹ qdē loquunt⁹
ſed eoz quoz mirus eſt error: q̄ in his malis et
ſi taz grauia ſunt vt morte fugiēda ſint: ab ipſo
ſibimet illata q̄ bec patiē: vitā beatā tū eſſe cō
tendūt. Mala ſunt inge tormēta atq; cruciat⁹
corporis: et tāto ſunt peiora q̄to potuerūt eſſe
maiora qbus vt careas ex hac vita fugiēduz ē.

Qua vita obſecro? Nec ingt: q̄ tātis aggrauat⁹
malis. Certe ergo beata eſt in eiſdē ipſis malis:
ppter q̄ dicit eē fugiendā an idēo beatāz dicit⁹
q̄ licet tibi ab his malis morte recedere? Quid
ſi i eis aliq; diuio tenereris iudicio: nec pmitte
reris mori nec vñq; ſine illis eē ſincereris? Nēpe
tē ſaltē miferā diceret talē vitā. Nō igit⁹ p̄tea
miferā nē: q̄ cito reliquit⁹: q̄nq; dē ſi ſēp̄na ſit
etiā abſeipſo miferā iudicabit⁹: nō itaq; p̄tea
rea q̄ breuis eſt nulla miferia videri debet. aut
qd eſt abſurd⁹: q̄ breuis miferia ē: idēo etiā be
atitudo appellari. Magna vis eſt in eis malis:
q̄ cogunt hoiez ſz ipſos etiā ſapientem ſibimet
auferre q̄ homo ē: cū dicat et verū dicat hāc eē
nature primā quodāmodo et maximā virtutē vt
homo cōciliē deo: et p̄tea moriē naturā
fugiat: ita ſibi amic⁹ vt eſſe aial: et in hac cōiun
ctione corporis atq; aie velit viuere vebemen
terq; appetat. Magna vis eſt i eis malis qbus
iſte nature viciū ſenſus: quo mors ois modo oi
bus viribus conatib⁹q; uitat⁹: et ita vincit vt q̄
vitabatur optet⁹: appetat⁹: et ſi nō potuerit aliū
de cōtingere: ab ipſo hoie ſibimet iſeraſ. Ma
gna vis eſt i eis malis: q̄ fortitudine faciūt homi
cidā: ſi tñ ad huc deſcenda eſt fortitudo: q̄ ita his
malis vincit⁹: vt hoiez quē ſicut virtus regēduz
tuendūq; ſuſcepit: nō mō nō poſſit p̄ patiētiaz
cuſtodire ſed ipſa inſup cogatur occidere. De
bet quidē etiā mortem ferre ſapiens patiē
ter: ſed que accidit aliunde. Secundū iſtos au
tem ſi eam ſibi ipſi iſerre compellitur: p̄fecto
fatendum eſt eis: non ſolum mala: ſed intolerā
bilia etiā mala eſſe: que hoc eum p̄petrare cō
pellunt. Vita igit⁹ que iſtorum tam magnorū
tam grauūq; malozum aut premitur onerib⁹
aut ſubiacer caſibus: nullo modo beata dicere
tur: ſi homines qui hoc dicunt ſicut victi malis
ingraueſcentib⁹ cum ſibi mortem ingerunt: ce
dunt infelicitati: ita victi certis rationibus euz
querunt beatam vitam dignarent⁹ cedere veri
tati. et non ſibi in iſta mortalitate putarent ſine
ſummi boni eſſe gaudendum: vbi ipſe virtutes
quibus hic nihil certe melius atq; vtilius in ho
mine reperitur: quāto maiora ſūt adiutoria cō
tra vim ſqualloz: laborum dolorum: tāto ſi
deliora teſtimonia miferiaz. Si enim verē vir
tutes ſunt: que niſi in eis quib⁹ verā inieſt pie
tas eſſe non poſſunt: nō ſe p̄ſentur hoc poſſe
ut nullas miferias homines patiātur in qbus
ſunt. Neq; enī mendaces ſunt vere virtutes

Liber

ut hoc pſiteant: ſed ut vitia humana que tot et tantis huius ſeculi maculis cogitur miſera: ſpe futuri ſeculi ſit beata ſicut et ſalua. Quo eni beata eſt: que nōdū ſalua eſt. Un et apłs paulus nō de hoibus ipudentibus: ipatientib⁹: intēperantib⁹: et iniquis: ſed de his q̄ ſm verā pietatez viuerent: et ideo virtutes quas habēt veras haberent ait. Spe eni ſalvi facti ſumus. Spes at que videtur non eſt ſpes. Qd enim quis videt: quid ſperat? Si aut qd non videmus ſperam⁹ per patientiā expectamus. Sicut ergo ſpe ſaluit: ita ſpe beati facti ſum⁹: et ſicut ſalutē: ita beatitudinem nō iaz tenemus pſentem ſz expectamus futuraz: et hoc p patientiam: qz in malis ſumus. que patiēter tolerare debemus: donec ad illa veniam⁹ bona: vbi oia erunt quib⁹ ineffabiliter delectentur: nihil erit aut qd iam tolerare debeamus. Talis ſalus q̄ in futuro ſeculo erit ipſa erit etiā finalis beatitudo. Quam beatitudinē ipſi philoſophi qm nō videntes nolūt credere: hic ſibi conant falſiſſimaz fabricare q̄to ſuperbioze tanto mendacioze virtute.

¶ De ſociali vita: q̄ cum maxime expetenda ſit multis offenſionib⁹ ſepe ſubvertitur. Cap. v.

Quod autē ſocialē vitā eſſe volunt ſapientes: nos multo ampli⁹ approbamus. Nam vnde iſta dei ciuitas de qua bui⁹ operis ecce iaz vnde nonūdecimū libruz verſamus in manibus: vel inchoaret exortu: vel pgrederet excuſu: vel debitos apprehenderet fines: ſi nō eſſet ſocialis vita ſanctorū: Sed in huius mortalitatis erſina: quot et quantis abudet malis humana ſocietas q̄ enumerare valeat? Quis exiſtimare ſufficiat? Audiant apud amicos ſuos hominē cum ſenſu atqz cōſenſu oīum hominū dicere: duxi vxorem: quas ibi miſeram vidi nati filii alia cura. Quid itidem illa q̄ in amore vitia cōmemorat idez terent⁹: iniurie ſuſpitiones inimicitie: bellū: pax rurſum. Nonne res humanas vbiqz iupleuerunt? Nonne hec in amicorum honeſtis amoribus plerunqz cōtingunt? Nōne his vſqz quaqz plene ſunt reſ humane vbi iniurias: ſuſpicioes inimicitias: bellum certa mala ſentim⁹: pacē vero icertum bonum: qm corda eoz cū quibus eaz tenere volumus ignoram⁹: et ſi hodie noſſe poſſem⁹: qualia eras futura eſſent vtiqz neſcirem⁹? Qui porro inter ſe amicitiozes ſolent eē vel debēt: q̄ qui vna domo cōtinent⁹? Et tñ q̄ inde ſecurus eſt cū tāta ſepe mala ex eoz occultis inſidijs extiterit

tāto amarioza q̄to dulcior pax fuit: q̄ vera putata eſt cū aſtutiſſime fingere? Propter qd oīum pectora ſic attingit: ut cogat in gemitū. qd ait tullius. Nulle ſunt occultiores inſidie: q̄ he que latent i ſimulatione officiij: aut in aliquo neceſſitudinis nomine. Nam cum qui palam eſt aduerſarius facile cauēdo vitare poſſis: hoc vero occultum: in teſtinum ac domesticum malū: non ſolum exiſtit: verum etiam opprimit ante: q̄ pſpicere atqz explorare potueris. Propter qd diuina vox illa: et inimici hominis domesticus eius cum magno dolore cordis auditur: quia et ſi quiſqz tam fortis ſit ut equo animo perferat: vel tam vigilans ut prouido conſilio caueat: q̄ aduerſus eū molia amicitia ſimulata eorum tñ hoīuz pſidoz mala cū eos eē peſſimos expi⁹: ſi ipſe bon⁹ eſt graui⁹ excrutiet neceſſe ē. ſiue ſēp mali fuerit et ſe bonos ſinkerint: ſiue i iſtā malitiaz ex bonitate mutati ſint. Si ergo dom⁹ cōmune perſugium in his malis humani generis tutata non eſt: quid ciuitas. que quanto maior ē tanto forum eius litibus ciuilibus et criminalibus plenius etiam ſi quieſcant non ſolum tñrbulente: verum etiam ſepius et cruenta ſeditiones et bella ciuilia: a quozum euentibus ſunt aliqua do libere ciuitates: a periculis nunqz.

¶ De errore humanorum iudiciorum cum veritas latet. Capitulum. vi.

Quid ipſa iudicia hominum de hominibus: que ciuitatib⁹ etiam in quātalibet pace manentibus de eſſe non poſſunt: qualia putamus eſſe q̄ miſera: q̄ dolēda quādo quidem bi iudicant: qui conſcientias eozum de quibus iudicant cernere nequeunt? Unde ſepe coguntur tormentis innocentium teſtiuz ad alienam cauſam pertinentem querere veritatem. Quid cum in ſua cauſa quiſqz torquet et cum queritur vtrum ſit nocens: cruciatur et innocens: luit p incerto ſcelere certiffimas penas: nō quia illud commiſiſſe detegitur: ſed qz non commiſiſſe neſcitur? Ac per hoc ignorātia iudicis plerunqz eſt calamitas innocentis. Sz quod intolerabilius eſt magisqz plangendum: rigandumqz ſi fieri poſſet fontibus lachryimarum: cum propterea iudex torqueat accusatus ne occidat neſciens innocentem: ſit per ignorātie miſeriam ut et tortum et innocentem occidat: quem ne innocentem occideret torſerat. Si enim ſecūdū iſtorum ſapientiam delegerit ex hac vita fugere: q̄ diutius illa ſuſtinere tor-

metā: quod non cōmiserit cōmisisse se dicit. Quo
dānato et occiso: vtrū nocētē aut inocētē iu
dex occiderit adhuc nescit: quē ne inocētē ne
sciēs occideret torfit: ac p hoc inocētē et vt sei
ret torfit: et dū nesciret occidit. In his tenebris
vite socialis sedebit iudex ille sapiēs: an non au
debit? Sedebit ille plane. Cōstringit. n. eum et
ad hoc officiū ptabit humana societas: quam
deserere nefas ducit. Hoc. n. nefas eē nō du
cit q testes inocētes i causis torquētur alienis
q bi qui arguūtur vi doloris plerūq supati et
de falsa confessi: etiā puniūtur inocētes: cū iā
tori fuerint inocētes. Quod et si nō morte pu
niantur: in ipsis vel ex ipsis tormētis plerūq
moriūtur. Quod aliqñ et ipsi qui arguūt huma
ne societati fortasse ne crimina ipunita sint pro
desse cupiētes: et mentiētib⁹ testibus reoq ipso
cōtra tormēta durante imaniter nec facite: p
bare quod obijciūt non valentes quāuis vera
obiterit: a iudice nesciēte damna. Nec tor et
tāta mala deputat eē peccata. Nō. n. bec facit
sapiēs iudex volūrate nocendi: sed necessitate
nesciēdi: et tñ quia cogit būana societas iudicā
di ēē necessitate. Nec est ergo quā vicim⁹ mise
ria certe hominib⁹: et si nō malitia sapiētis. An ve
ro necessitate nesciēdi atq iudicandi torqueat
in fontes: punit i fontes: et parū ē illi q nō ē re⁹:
si nō sit i sup et beat⁹? Quāto cōsiderati⁹ et boie
digni⁹? et hominē agnoscit i ista necessitate: eāq
miseriā i se odit: et si pie sapit clamat ad deū: de
necessitatib⁹ meis erue me.

De diuersitate linguarū qua societas homi
nū vrim⁹: et de mī et i belloz etiam que iusta
dicuntur.

Capitulum. vii.

Post ciuitatē vel urbē sequit⁹ orbis ter
re: in quo tertii gradū ponūt societa
tis humane: incipiētes a domo atq in
de ad urbē: deinde ad orbē terre progrediendo
veniētes. Qui vtiq sicut aquarū cōgeries quā
to maior ē tanto periculis plenior. In quo pri
mū linguarū diuersitas hominē alienat ab ho
mine. Nā si duo sibi inuicē fiant obuiā ne
q preterire sed simul esse aliq necessitate co
gantur: quoz neuter nouit linguā alterius: fa
cilius sibi animalia muta etiā diuersi generis:
q cum illi sint boies ambo sociātur. Quando
n. quē sentiunt inter se cōmunicare nō possūt
propter solam linguarū diuersitatē: nihil pro
dest ad sociandos boies tanta similitudo natu
re ita vt libentius homo sit cū cane sūo: q cū

boie alieno. At. n. opera data ē vt iperiosa ciui
tas: nō solū iugū verū etiā linguā suā domitis
gentib⁹ per pacē societatis iponeret: per quaz
nō deesset imo et abūdaret et interpretū copia.
Verū ē. Sed hoc q multis et quāgrād. b⁹ bel
lis: quanta strage hominū: quāta effusione hu
mani sanguinis cōparatū ē? Quibus trāfactis
nō ē tamē eorū dē malozū finita miseria. Quā
uis. n. nō defuerint neq hostes defint exerce
re natiōes: cōtra quas semp bella gesta sūt et ge
runt. tñ ē ipsa iperij latitudo peperit peioris
generis bella: socialia. s. atq ciuilia: qb⁹ misera
bili⁹ quat⁹ gen⁹ humanū: siue cū belligeratur
vt aliquādo cōquiescāt: siue cum tmet ne rur
sus exurgāt. Quoz maloz mltas et multipli
ces clades: duras et diras necessitates: si vt vi
gnū est eloqui velim: quāq nequa q sicut res
postulat possiz: quis erit. plix disputatiōis mo
dus? Sed sapiēs iquūt iusta bella gesturus ē.
Quasi nō si se boiez meminit: multo magis do
lebit iustoz necessitates sibi extinsse belloz: qz
nisi iuste eēnt ei gerēda nō eēnt. Ac p hoc sapiē
ti nulla bella eēnt. Iniquitas. n. ptis aduerse iu
sta bella igerit gerēda sapiēti: q iniquitas boi vti
q ē dolēda: qz hominū ē: et si nulla ex ea bellan
di necessitas nascere. Nec itaq mala tā ma
gna: tā horrēda tā seua: qsq cū dolore cōside
rat: miseriā necesse ē fateat. Quisq aut vlt pati
tur ea sine animi dolore vlt cogitat: mltō vtiq
miseri⁹ se putat beatū qz et būanū pdidit sensū.
Quod amicitia bonozū secura esse non possit:
dum a periculis que in hac vita sunt trepidari
necesse est.

Capitulum. vii.

I aut non cōtingat quedā ignorantia
similis dementie: que tamē i hui⁹ vite
misa conditione sepe contingit: vt cre
dat vel amicus esse qui inimicus est: vel inimi
cus qui amicus est: quid nos consolatur in hac
humana societate erroribus erūnisq plenissi
ma: nisi fides non ficta: et mutua dilectio vero
rum bonozumq amicorum quos quanto plu
res et in pluribus locis habemus: tanto longius
latiusq metumimus: ne quid eis contingat mali
de tantis malozū aggeribus huius seculi? Nō
eniz tantū modo solliciti sumus ne fame: ne bel
lis: ne morbis: ne captiuitatibus affligātur: ne
in eadez seruitute talia patiātur qualia nec co
gitare sufficim⁹: verū etiā vbi timor mltō ama
rior ē ne i pfidiā malitiā negtiāq mutē. Et qñ
ista contingunt: tanto vtiq plura quanto illi

Liber

sunt plures: et in pluribus locis: et in nostra nocte
amproferuntur quibus cor nostrum flagris uratur:
quis potest nisi qui talia sentit advertere? Mor-
tuos prope mallemus audire: quamvis et hoc sine
dolore audire non possemus. Quorum enim nos vita
propter amicitie socialis solatia delectabat unde
de fieri potest ut eorum mors nobis nullam ingerat
molestitudinem? Quam qui prohibet: prohibeat si potest
amica colloquia: interdicit amicabilem societatem
vel interdicit affectum omnium humanarum neces-
situdinum: vincula mentis imitum inimi stupore vi-
rumpat: aut sic eis precludit censeat ut nulla ex eis
animi dulcedo perfundat. Quod si fieri nullo
modo potest: etiam hoc quo pacto futurum est ut eius no-
bis amara mors non sit: cuius dulcis est vita. Hic
enim et luctus quando in humano corde quasi vul-
nus aut vlcus: cui sanando adhibetur officiose
consolationes. Non enim propterea non est quod sanetur
quoniam quanto est animus melior: tanto in eo facilius citius
usque sanat. Cum igitur etiam de carissimorum mortibus
maxime quorum sunt humane societati officia ne-
cessaria nunc mirum non est asperius affligat vita
mortalium: tamen eos mortuos quos diligimus: quod vel
a fide vel a bonis moribus lapsos: hoc est in ipsa
anima mortuos audire seu videre mallemus.
Qua ingenti materia malorum plena est terra: pro-
pter quod scriptum est. Nihil non tentatio est vi-
ta humana super terram. Et propter quod ipse dominus ait
ve mundo a scandalis. Et verum. Quoniam abundan-
tius inquit iniquitas refrigescet caritas multo-
rum. Ex quo fit ut bonis amicis mortuis gratu-
lemur: et tamen mors eorum non contristet: ipsa nos cer-
tius consolatur: quoniam malis caruerunt quibus in-
bac vita etiam boni homines vel conerunt: vel
depravantur: vel in vitioque periclitantur.

De amicitia angelorum que hominibus hoc mun-
do non potest esse manifesta propter fallaciam demonum
in quos inciderunt qui multos sibi deos colen-
dos putaverunt.

Capitulum ix.

In societate vero sanctorum angelorum
quam philosophi illi qui nobis deos esse
amicos voluerunt quarto consueverunt
loco: velut ad mundum venientes ab orbe terrarum
ut sic quodammodo complecterentur et celum nullo
modo quidem metuimus: ne tales amici vel mor-
te nos sua vel depravatione contristarent. Sed
nobis non ea qua homines familiaritate miscere
quod est ipsum ad eternas pertinet huius vite: et
aliquando sathanas sicut legimus transfiguratur
se in angelum lucis ad tentandos eos quos ita vel

erudiri opus est: vel decipi iustum est: magna dei
misericordia necessaria est: ne quisquam cum bonis
angelis amicos se habere putat: habeat malos
demonos amicos fictos: eosque tanto nocentio-
res: quanto astutiores ac fallaciores patiat in-
micos. Et cui magna dei misericordia ista est ne-
cessaria nisi magne humane miserie: que igno-
rantia tanta premitur: ut facile istos simulatione
fallat. Et illos quidem philosophos in ipsa civitate
et deos sibi amicos esse dixerunt in demones
malignos incidisse certissimum est: quibus tota ipsa
civitas subdit eternum cum eis habitura supplici-
um. Ex eorum quippe sacris vel potius sacrilegi-
is: quibus eos colendos: et ex ludis imundissimis
ubi eorum crimina celebrantur: quibus eos placan-
dos putaverunt: eisdem ipsis auctoribus et ex actori-
bus saltem tantorumque dedecore: satis ab eis
qui colantur apertum est.

Qui fructus sanctis de superata huius vite
tentatione paratur.

Capitulum x.

Ed neque sancti et fideles unius dei
summi cultores ab eorum fallaciis et in-
firmis tentationibus securi sunt. In hoc enim
loco infirmitatis et diebus malignis est ista sollicitu-
do non est inutilis: ut illa securitas ubi pax plenissi-
ma atque certissima est desiderio ferventiore que-
rat. Ibi erunt enim nature munera: hoc est que na-
ture nostre ab omnium naturarum creatore dona-
tur: non solum bona verum et sempiterna: non solum
in animo qui sanabitur per sapientiam: verum etiam in
corpore quod resurrectione renouabitur. Ibi
virtutes non contra vlla vitia vel mala quecumque
certantes: sed beates victoriae premium eternam pacem
quam nullus adversarius ingeret. Ipsa est enim beati-
tudo finalis: ipsa perfectio finis: quod consummetur finem
non habet. Hic autem dicimur beati: quoniam pacem habemus:
quoniam tunc habere potest in vita bona. Sed hec
beatitudo illi quam finale dicimus beatitudini con-
parata: propterea miseria reperitur.

De beatitudine pacis etne in qua sanctis finis est. I.
vera perfectio.

Capitulum xi.

Ante quam pace quam hic potest esse: mortales
homines inter mortales quoniam habemus? si vivimus
non recte bonis et recte vivimus? quoniam hoc ea non ha-
bemus et malum quod bonum parit bonum vivit? Sed tunc est
vera virtus quoniam tota bona quod vivit bene: et quod
in bono vivit bonorum et malorum facit: et se ipsa ad et-
ernum refert: ubi nobilitas et tanta pax erit: quam me-
lior et maior esse non possit. Quapropter possi-
mus dicere fines bonorum nostrorum esse paces:

Decimus nonus

17A

sicut eternā diximus vitam: presertim q̄ ipsi ciuitati dei de qua nobis ē ista opiosissima disputatio: in sancto dicitur psalmo. Lauda deū tuū syon. Qm̄ cōfortauit se: ras portarū tuarū: bñdixit filios tuos ite. Qui posuit fines tuos pacem. Quoniā confirmate fuerunt sere portar: ei: iā in illam nullus intrabit: nec ab illa vllus exibit. Ac per hoc fines ei? eā debem⁹ hic intelligere pacē: quam volum⁹ demonstrare finalē. Nam et ipsius ciuitatis mysticum nomē. i. biernsalē: quod vt ante iā diximus visio pacis interpretatur. Sed qm̄ pacis nomē etiā in his reb⁹ mortalibus frequentat: vbi vtiq; nō est vita eterna: p̄pterea finez ciuitatis huius vbi erit ei? sūmū bonū: eternā vitā malui mus cōmemorare p̄pterea. De quo fine apls ait. Nūc vero a peccato liberati: serui at̄ facti deo habetis fructū v̄m in sanctificationē: finē vero vitam eternā. Sed rursus q̄ vita eterna ab eis qui familiaritatē nō habent cū scripturis sāctis: potest etiā accipi maloz vita: vel etiā fm̄ quosdam p̄hos p̄pter aīe immortalitatē: vel etiā fm̄ fidem nr̄az p̄pter penas interminabiles impiorū qui vtiq; in eternū cruciari nō potuerūt: nisi etiā vixerint in eternū: p̄fecto finis ciuitatis huius in quo sūmū bonū habebit: v̄l pax i vita eterna: vel vita eterna in pace dicēdus ē: vt ab oībus facili⁹ possit intelligi. Tm̄ est enī pacis bonū: vt etiā in reb⁹ terrenis atq; mortalib⁹ nihil gratius soleat audiri: nihil desiderabilius cōcupisci: nihil postremo possit meli⁹ iueniri. De quo si aliquāto diutius loqui voluerim⁹: nō erimus quātum arbitroz onerosi legētib⁹: et propter finem ciuitatis huius de qua nobis sermo est: et p̄pter ipsaz dulcedinē pacis que oībus ē cara.

Quod etiā bellantiū seuitia cēsq; boiū iniquitūdines ad pacis finē cupiāt puenire: sine cuius appetitū nulla natura sit. Capitulum. xij.

Quod ei⁹ quisq; mecū res humanas natura q; omūē vtiq; intuetur: agnoscat. Sicut. n. nemo est q; gaudere nolit: ita nemo est qui pacē habere nolit. Qm̄ quidē et ipsi q; bella volunt nihil aliud q̄ vincere volūt: ad gloriofā ergo pacez bellādo cupiūt puenire. Nam qd aliud ē victoria: nisi subiectio repugnātium? Quod cū factū fuerit pax erit. Pacis ergo intētiōe gerūtur et bella: ab his etiā qui virtutē bellicā student exercere: impando atq; pugnādo. Unde pacē constat bellū esse optabile finem. Qis enī homo. etiāz belligerando pa-

cem regit: nemo autē bellū pacificando. Nā et illi qui pacē in qua sunt pturbari volunt: nō pacem oderūt: sed eam pro arbitrio suo cupiūt cōmutari. Nō ergo vt sit pax nolunt: sed vt ea sit quā volunt. Deniq; et si per seditionē se ab alijs sepauerint: cum eis ipsis cōspiratis vel cōiuratis suis nisi qualēcūq; pacis spēm teneant: non efficiūt qd intendunt. Proinde latrones ipsi vt vebemētius et tutius infesti sint paci ceteroz pacem volūt habere sociorū. Sed et si vn⁹ sit itaq; p̄pollēs viribus et cōscios ita cauens vt nulli socio se cōmittat: solusq; insidiās et p̄ualēs quibus potuerit oppressis et extinctis: p̄da sagat cum eis certe quos occidere nō potest: et quos vult latere quod facit: qualēcūq; ymbzā pacis tenet. In domo autē sua: cum vxore cū filiis et si quos alios illic habet: studet p̄fecto esse pacatus eis q̄ppe ad nutū obtēperantibus sine dubio delectatur. Nam et si nō fiat indignat̄ corripit: vindicat: et dom⁹ sue pacē si ita necesse sit et seuiēdo cōponit: quā sentit eē nō posse nisi cuiusdā principio quod ipse in domo sua est: cetera in eadez domestica societate subiecta sint: iōq; si offerret ei seruitus plurimū: vel ciuitatis vel gētis: ita vt sic ei seruiret quēadmodū sibi domi sue seruire volebat: nō se iā latrone latroz cōderet: sed regē cōspiciū sublimaret: cū eadem in illo cupiditas: et malitia pmaneret. Pacē itaq; cum suis oēs habere cupiunt: quos ad suū arbitriū volunt viuere. Nā et euz quibus bellāgerant: suos facere si pnt volūt: eisq; subiectis leges sue pacis iponere. Sed faciamus aliquē qualē canit poetica et fabulosa narratio. Quēz fortasse p̄pter ipsam infociabilē feritatē: semibolem q; hoiez dicere maluerūt. Quāuis ergo huius regnū dire spelunce fuerit solitudo: tāq; malitia fuerit singularis: vt ex hac ei nomen sit iuētū: nā malus grece cacos d̄r: quod ille vocabatur vt nulla cōiunx ei blāde ferret: referretq; smonez nullis filiis vel alluderet parulis: vel grādusculis imparet: nullo amici colloquio frueret nec Vulcani p̄s: quo vel huius tm̄ nō parū felicioz fuit: q̄ tale monstr⁹ ipse nō genuit: nihil cuiq; daret: sed a quo posset q̄qd vellet et quātum: et qm̄ posset: et quantū vellet auferret. Tm̄ in ipsa sua spelūca solitaria: cui⁹ vt describit̄ semp recēti cedere pebat hum⁹: nihil aliū q̄ pacem volebat: i qua nemo illi molestus esset: nec ei⁹ getem vis vllius terrorq; turbaret. Lū corpore suo deniq; pacem habere cupiebat: et quā

Liber

tum habebat: tñ illi bene erat. Quādoq̄dē mē-
bris obtemperantibus impabat: et vt suā mortali-
tatē aduersum se ex indigētia rebellantē ac se-
ditionē famis ad dissociandā atq; excludendā
de corpore aliam cōcitantē: quanta posset festina-
tōe pacaret: rapiebat: necabat: vorabat: et quā-
uis inanis ac ferus: paci tñ sue vite ac salutis i-
maniter ac ferociter cōsulebat. Ac per hoc si pa-
cem quā in sua spelūca atq; in se ipso hñe fata-
gebat: cū alijs ēt habere veller: nec malus: nec
monstrū: nec semibō vocaretur. Aut si eius cor-
poris forma et atrozū igniū vomitus: ab eo de-
terrebat boiū societate: forte nō nocendi cu-
piditate sed viuendi necessitate seniebat. Vt
iste nō fuerit: vel quod magis credēdū est talis
nō fuerit qualis vanitate poetica d̄scribit. Nisi
enī nimis accusaret cacos: parū hercules lau-
daretur. Talis ergo hō siue semibō meli⁹ vt di-
xi creditur nō fuisse: sicut multa figmēta poeta-
rum. Ipse. n. fere seuissime vnde ille partes ha-
buit feritatis: nā et semiferus dictus ē: gen⁹ pro-
prium quāda pace custodiuit: coeundo: gignē-
do: patiēdo: foetus fouēdo atq; nutriendo: cuius
sint plerūq; infociabiles et soliuage. Non. s. vt
oues: cerui: colūbe: sturni: apes: s; vt leōes: vul-
pes: aquile noctue. Que. n. tygris nō filiis suis
mitis inuratur: et pacata feritate blanditur.
Quis miluus et quantūlibet solitari⁹ rapinis cir-
cūuolet: nō coniugū copulat: nidū cōgerit: oua
confouet: pullos alit: et quasi cum sua matrefa-
milias societatem domesticā quanta potest pa-
ce conseruat. Quanto magis homo ferē quo-
dāmodo nature sue legibus: ad inēdā sociē-
tatem pacemq; cū boibus quantū in ipso est oī-
bus obrinendā: cum etiam mali pro pace suoz
belligerēt: omnesq; si possent suos facere velit
vt vni cūcti et cuncta deseruiant: quo pacto ni-
si vt in eius pacē vel amādo vel timendo cōsen-
tiāt. Sic. n. supbia peruerse deū imitat. Deum
nāq; odit: cū suis socijs non equalitatē sub illo
sed iponere vult socijs dñationem suā pro illo.
Odit ergo iustā pacē dei: et amat iniquā paces
suam. Non enim amare tñ qualencūq; pacem
nullo modo potest. Nullum quippe vitū ita cō-
tra naturam est: q̄ vt nature deleat etiā extre-
ma vestigia. Itaq; pacem iniquozū in pacis cō-
paratione iustozū: ille videt nec pacem eē dicē-
dam qui nouit preponere recta prauis: et ordina-
ta peruersis. Quod autē etiam est peruersum: hoc
necesse est vt in aliqua et ex aliqua et cuius aliqua

rerum parte pacatum sit: in quibus est vel ex q̄-
bus cōstat. Alioquin nihil esset omnino. Velut
si quisquam capite deorsum pendeat: peruersus
est vtiq; situs corporis et ordo membrorū: quia
id quod desup esse natura postulat: subtus ē: et
quod illa subter vult esse desuper factū est. Cō-
turbabit carnis pacē ista peruersitas: et ideo est
molesta. Veruntamen anima corpori suo paca-
ta est: et pro eius salute satagit: et ideo est qui vo-
leat. Que si molestijs eius exclusa discesserit:
quandiu manet compago membrorum non est
sine quadam partium pace quod remanet. Et
ideo adhuc est qui pendeat: et quod terrenū cor-
pus in terram nititur: et vinculo quo suspēsum
est renititur: in sue pacis ordinem tendit: et locū
quo requiescat quodāmodo ponderis voce po-
scit: iamq; ex anime sine illo sensu: a pace tamē
naturalis sui ordinis non recedit: vel cum tenet
eam: vel cum fertur ad eam. Si enim adhibea-
tur medicamenta atq; curatio: que formam ca-
daveris dissolui dilabiq; n̄ sinat: adhuc pax que
dam partes partibus iungit: totamque molem
applicat terreno et conuenienti: ac per hoc loco
pacato. Si autem nulla adhibeatur cura cōdiē-
di: sed naturali cursu relinquitur: tam diu qua-
si cumulatur dissidentibus exaltatiōibus: et no-
stro inconuenientibus sensu: id enī est quod in
putore sentitur: donec mundi conueniat elemē-
tis: et in eorum pacem particulatim paulatimq;
discedat. Nullo modo tamen inde ai iquid legi-
bus summi illius creatoris ordinatorisq; subtra-
bitur: a quo pax vniuersitatis administratur.
Quia et si de cadauere maioris animantis ani-
malia minuta nascantur: eadem lege creatoris
queq; corpuscula i salutis pace suis animalib⁹
seruiunt. Et si mortuorum carnes ab alijs ani-
malibus deuorētur: easdem leges per cuncta
diffusas ad salutem generis cuiusq; mortalium
congrua congruis pacificantes: quaquaerū
trabantur: et rebus quibuscūq; iungantur: et
in res quaslibet cōuertant: et cōmutēt inueniūt.
De pace vniuersali: que inter quaslibet pur-
bationes priuari nō potest lege nature: vñ sub
iusto iudice ad id quisq; peruenit ordinatiōe: q̄
meruit voluntate.

Capitulum. xiiij.

Pax itaq; corporis est ordinata tēpera-
tura partium. Pax aīe irrationalis: or-
dinata reges appetitiōū. Pax aīe rō-
nalis ordinata cognitiōis actiōisq; cōsilio. Pax
corporis et anime ordinata vita et salus aīantis.

Decimus nonus

Pax hoīs mortalis ē dī immortalis ordinata i fī de subēna lege obediētia: Pax hoīū ordinata cōcordia. Pax dom⁹ ordinata i pēradī atq; obediēdi cōcordia cōabitātīū. Pax ciuitatis ordinata i pēradī obediēdiq; cōcordia ciuiū. Pax celestis ciuitatis ordinatissima et cōcordissima societas fruēdi deo et iuicē vidēdi deū. Pax oīū rerū tranquillitas ordinis. Ordo ē pariū dispariūq; rerū suā cuiq; loca distribuēs dispositio. Proinde miseri i q̄tū miseri vtiq; i pace nō sūt. Tranquillitate qdē ordinis carēt: vbi p̄turbatio nulla ē. Verū tū q; merito iusteq; miseri sūt: i ea quoq; ipsa sua miseria p̄ter ordinē esse nō possūt nō qdē vīcti beatis: sed ab eis tñ ordinis lege seiuncti. Qui cū sine p̄turbatōe nō sint: rebus qbus sūt quātacūq; congruētia coaptant. Ac p̄ hoc est i eis ordinis nō nulla tranquillitas: uest ergo nō nulla pax. Neq; ideo miseri sūt: qz si i aliqua securitate nō dolēt: nō tñ ibi sūt vbi securi esse ac dolere nō debeat. Misericordes autē si pax eis cum ipsa lege nō est: qua nātis ordo administrat. Cū autē dolēt ex qua parte dolent pacis p̄turbatio facta est: nulla vero adhuc pax ē i qua nec dolor vīt: nec cōpago ipsa dissoluit. Sicut ergo ē qdā vita sine dolore: dolor autē sine aliqua vita esse nō pōt: sic ē qdā pax sine ylo bello: bellum vero sine aliqua pace esse nō pōt: nō secūdu id quod bellum est: sed secundum id quod ab eis vel in eis geritur: que aliquē nature sunt: quod nullo modo essent si non quālicūq; pace subsisterent. Quapropter natura est in qua nullum malum est: vel etia i qua nullum malū esse potest. Esse autē i natura in qua nullum bonū sit non potest. Proinde nec ipsius diaboli natura i quātū natura ē malū est: s; pueritas eā malam facit. Itaq; in veritate non stetit: sed veritatis iudiciū non euasit. Quia in ordinis tranquillitate non mansit: nec ideo tamē a potestate ordinatois effugit. Bonū dei qd illi est i natura nō eū subtrahit iusticie dei: qua ordinat in pena: nec ibi deus iseq; bonū qd creauit: sed malū qd ille cōmisit. Neq; n. totū aufert qd nature dedit: s; aliqd adimittit: aliqd relinquit: vt sit q; doleat q; adimittit: et ipse dolor testimoniū est boni adēpti. et boni relictī. Nisi n. bonū relictū eēt: bonū amissū dolere nō posset. Nā q; peccat peior ē si letat i dāno egtatis. Qui vero cruciat: si idē nīl boni acgrat: dolet damnu salutis. Et qm egtas ac salus vtrūq; bonū ē: boni amissione dolēdu ē potius q̄ letādū: si tñ nō sit cōpēsatio melioris.

Melior est autem animi equitas q̄ corporis sanitas. Profecto conuenientius iniustus dolet i supplicio q̄ letatus est in delicto. Sicut ergo letitia deserti boni in peccato testis est voluntatis male: ita dolor amissi boni in supplicio testis est bone nature. Qui enim dolet amissam nature sue pace: ex aliquibus reliquiis pacis id dolet: quibus sit vt natura sibi amica sit. Hoc autem in extremo supplicio recte fit vt iniqui et impij naturalium bonorum damna i cruciatibus defleant sentientes eorum ablatoiem iustissimū deum: quem contempserunt benignissimū largitoiem. Deus ergo naturarum omnium sapientissimus conditor et iustissimus ordinator: qui terrenorum ornamentoium maximū instituit mortale genus humanū: dedit hominibus quedam bona huic vite congrua: id est paces teporalem pro modulo mortalis vite: in ipsa salute et incolumitate ac societate sui generis: et que huic paci vel tuende vel recuperande sunt necessaria: sicut ea que apte ac conuenienter adiacent sensibus: lux ista visibilis: aure spirabiles: aque potabiles: et quicquid ad alendum vel tegendum: curandum: ordinandumque corpus congruit: eo pacto equissimo: vt quicūq; mortalis bonis talibus paci mortalium accommodatis recte vsus fuerit: accipiat ampliora atque meliora. ipsam scilicet immortalitatis pacem: eique conuenientem gloriam et honorem in vitam eternam: ad fruendum deo et proximo in deo: Qui autem perperam: id est iniuste: nec illa accipiat et hec amittat.

De ordine ac lege siue terrena siue celesti: p quam societati humane etiam dominando consulitur et consulendo seruitur. Capitulum. xiiij.

Omnis igitur vsus rerum temporalium refertur ad fructum terrene pacis in ciuitate terrena: in celesti autem ciuitate refertur ad fructum pacis eterne. Quapropter si irrationabilia essemus animantia: nibi appetere mus p̄ter ordinatam temperaturā partium corporis: et requiem appetitionis. Nihil igitur p̄ter quietem carnis et copiam voluptatum: vt pars corporis prodesset paci anime. Si enim desit pax corporis: impeditur etiam rationalis pax anime quia requiem appetitionum consequi non potest. Utrunque autem simul eius paci prodest: quam inter se habent anima et corpus: id est ordinate vite ac salutis. Sicut enim pacem corporis

Liber

amare se ostendit astantia cum fugiunt dolorem: et pace aie cum propter explendas idigenas appetitione voluptatis consequitur: ita morte fugiendo satis indicat quantum diligat pacem: quia sibi conciliant aia et corpus. Sed quia homo rationalis aia igitur totum hoc quod habet commune cum bestiis: subdit paci aie rationalis ut mente aliquid contempletur: et secundum hoc aliquid agat ut sit ei ordinata cognitio actionis: quod ostendit: quia in pace rationalis aie dixeramus. Ad hoc eis velle debet nec dolere molestari: nec desiderio perturbari: nec morte dissolui: ut aliquid utile cognoscat: et secundum eam cognitionem vitam moris: quod componat. Sed ne ipso cognitionis studio propter humane mentis infirmitate in pestem alicuius erroris incurrat: opus habet magisterio diuino cui certius obtemperet: et adiutorio ut liber obtemperet. Et quoniam quidam est in corpore mortali isto: peregrinat a domino: per fidem ambulat non per speciem: ac per hoc omnes pacem vel corporis vel aie: vel sui corporis et aie refert ad illam pacem: quam homo mortali est cuius deo immortalis: ut ei sit ordinata in fide sub eterna lege obedientia. Iam vero quia duo precipua precepta hoc est dilectione dei et dilectione proximi docet magister deus: in quibus homo tria invenit quod diligat deum seipsum: et proximum: atque ille in se diligendo non errat quod deum diligit: consequens est ut etiam proximo ad diligendum deum consulat: quem iubet sicut seipsum diligere. Sic uxoris sic filijs: sic domesticis: sic ceteris hominibus quibus potuerit: et hoc sibi a proximo si forte indiget consuli velit. Ac per hoc pacatus erit quantum in ipso est omni homini: pace hominis: i. ordinata concordia: cuius ordo hic est. Primum ut nulli noceat. Deinde etiam ut possit cui poterit. Primitus ergo igitur ei suorum cura: ad eos quippe habet opportunitatem facillioris aditus consulendi vel ordine nature: vel ipsius societatis humane. Unus apertus aie. Quisquis autem suis et maxime domesticis non puidet: si deo denegat: et est infideli deterior. Hic itaque etiam pax domestica oritur. i. ordinata imperadi obedientia: concordia cohabitatio. Imperat. n. g. consulit: sicut vir uxori: patres filijs: et omni seruis. Obediunt autem quibus consulit sicut mulieres maritis: filij parentibus: serui dominis: sed in domo iusti vivunt ex fide: et adhuc ab illa celesti civitate peregrinationis: etiam quod imperant serviunt eis quibus imperare vident. Necque est dominandi cupiditate imperant sed officio consulendineque principandi superbia sed providendimisericordia.

De libertate naturali et servitute cuius prima causa petri est: quod homo male voluntatis etiam si non est mali-

pius alterius hominis: suus est proprie libidinis. Ca. xv.

De naturalis ordo prescribit. Ita deus homines condidit. Nam dicit inquit piscium maris: et volatilium celi: et omnium reptantium quod reptant super terram. Rationalis scilicet secundum ad imaginem suam noluit nisi irrationabilibus dominari: non homines hominibus: sed homines pecoribus. Inde primi iusti pastores pecorum magis reges hominum constituti sunt: ut deus etiam sic insinueret quod posset ordo creaturarum: et quod exigeret meritum peccatorum. Eodem quippe servitutis iure intelligitur ipse peccator. Proinde nusquam scripturarum legimus: fuit: ante quam hoc vocabulo nomen iustus peccatum filij vidicaret. Nomen itaque istud culpa meruit: non natura. Origo autem vocabuli: suorum in latina lingua ide creditur ducta: quod big iure belli posset occidi a victoribus cum suabant sui fiebant a suadendo appellati: quod ipsi etiam sine peccati merito non est. Nam cum istum geritur bellum: pro peccato e contrario dimicatur: et omnis victoria cum malis etiam provenit: diuino iudicio victos humiliat vel emendans peccata vel puniens. Testis est homo dei daniel cum in captivitate positus peccata sua et peccata populi sui confitebatur deo: et hac esse causam illius captivitatis pro dolore testatur. Prima ergo servitutis causa peccatum est: ut homo homini conditionis vinculo subderetur: quod non fit nisi deo iudicante: apud quem non est iniquitas: et novit diversas penas meritis distribuere delinquentium. Sicut autem dominus servus est peccati: ac per hoc multi quidem religio si dominis iniquis non tamen liberis serviunt: a quo enim quis devictus est: huic et servus additus est. Et tunc felicius servitur homini quam libidini: cum servitissimo dominatu vastet corda mortalium: ut alias omittam libido ipsa dominandi. Dominibus autem illo pacis ordine: quo alij alij subiecti sunt: sicut prodest humilitas servientibus: ita nocet superbia dominantibus. Nullus autem natura in qua deus prius hominem condidit: servus est hominis aut peccati. Verum et penalis servitus ea lege ordinatur: qua natura legem ordinem conservari iubet: perturbare vetat. Quia si contra eam legem factum non esset: nihil esset penali servitute coercendum. Ideoque apostolus monet servos subditos esse dominis suis: et ex animo eis cum bona voluntate servire ut scilicet si non possunt a dominis liberi fieri suam servitutem ipsi quodammodo liberam faciant non timore subdolo sed serviendo dilectione

Decimus nonus

fideli: donec trāseat iniquitas et enacueſc ois pꝛi-
cipatus et potestas humana: et sit de^o oia in oib⁹.

¶ De equo iure dominandi. Capitulum. xvi.

Quocirca etiaſi habuerūt ſeruos iuſti
patres noſtri: ſic quideſ adminiſtrabāt
domesticam pacē: vt ſim hec tēporalia
bona filioꝝ ſortem a ſeruoꝝ cōditione diſtin-
guerent: ad deum autē colendū in quo eterna bo-
na ſperāda ſunt: omnibus domus ſue membris
pari dilectione cōſulerent. Quod naturalis or-
do ita pꝛeſcribit: vt nomē patrū familias hic exor-
tum ſit: et tam late vulgatū vt inique etiā dñan-
tes hoc gaudeāt appellari. Qui autē dñi patres
familias ſūt: oib⁹ in familia ſua tanq̃ filijs ad
colendū et promerendū deum conſulūt: deſide-
rantes atq̃ optantes venire ad celeſtē domū:
vbi neceſſariū nō ſit imperādi officiū mortali-
bus: q̃ nō neceſſarium erit officiū conſulēdi
ſam in illa immortalitate felicib⁹. Quo donec ve-
niatur: magis debent patres q̃ dñantur q̃ ſer-
ui tolerare q̃ ſeruiūt. Siquis autē in domo per
inobedientiā domesticē aduerſatur paci: corri-
piatur verbo ſeu verberē: ſeu quolibet alio ge-
nere pene iuſto atq̃ licito: quantum ſocietas hu-
mana cōcedit: pro eius qui corripit vtilitate: vt
paci vnde diſſiliat coapteſ. Sicut enim nō ē
beneficētie adiunādo efficere vt bonū qđ ma-
ius ē amittat: ita nō ē innocētie parcēdo ſinece-
re vt in malū grau⁹ incidaſ. Pertinet ergo ad
innocētiſ officiū nō ſolum nemini malū inferre
verū etiā cōhibere a peccato vel punire pec-
catum: ut aut ipſe qui plectit corripatur expe-
rimēto: aut alij terreant exēplo. Quia igitur
ois domus initiū ſue particula debet eſſe ciui-
tatis: omne autē initiū ad aliquem ſui generis fi-
nem: et ois pars ad vniuerſi cuius pars ē integri-
tatem refert: ſatis apparet eſſe conſequēs: vt
ad pacem ciuicā pax domeſtica referatur. i. or-
dinata imperādi obediēdiq̃ cōcordia cōhabitā-
tium: referatur ad ordinatā imperādi obediē-
diq̃ concordiam ciuium. Ita ſit: vt ex lege ciui-
tatis pꝛecepta ſumere patrem familias oportet
at: quib⁹ ſuam domum ſic regat: vt ſit paci ac
commodata ciuitatis.

**¶ Unde celeſtis ſocietas cuſ terrena ciuitate
pacem habeat et vnde diſcordiā. Caplm. xvij.**

Ed domus hominū qui non viuunt ex
fide: paces terrenā ex huius tēporalis
vite rebus cōmodisq̃ ſectatur. Dom⁹
ergo hominū ex fide viuentiū expectat ea que

in futurū eterna promiſſa ſunt: terrenisq̃ reb⁹
ac tēporalibus tanq̃ peregrina vritur: nō qui-
bus capiat et auertat quo tendit in deus: ſed
quibus ſuſtētetur ad facilius tolerāda minime
q̃ agēda onera corporis corruptibil⁹ qđ aggra-
uat aīas. Jccirco rex vite huic mortali neceſſa-
riū: vtriq̃ hominibus fidelibus et infidelib⁹
et vtriq̃ domui cōmunis ē vſus: ſed ſim vtrūq̃
cuiq̃ ſuus pꝛius: multūq̃ diuerſus. Ita etiā
terrena ciuitas que nō viuunt ex fide: terrenā pa-
cem appetit: in eoq̃ deſigit imperādi obediēdi
q̃ cōcordiā ciuiū: ut eis ſit de rebus ad mortale
vitā pꝛinētib⁹ humanarū quedā cōpoſitio volū-
tatum. Ciuitas autē celeſtis vel potius pars ei⁹:
que in hac peregrinaſ mortalitate et viuunt ex fi-
de: etiam iſta pace neceſſe ē vtat⁹: donec ipſa cui
talis pax neceſſaria mortalitas tranſeat. Sic p
hoc dum apud terrenā ciuitatē veluti captiuā
vitam ſue pegrinatiōis agit: iā promiſſiōe redē-
ptiōis et ſpiritali dono tanq̃ pignore accepto:
legibus terrene ciuitatis: quibus hec ammiſtrā-
tur que ſuſtētatē mortali vite accōmodata ſūt
obtemperare nō dubitat. Ut quoniā cōmunis
eſt ipſa mortalitas: ſeruetur in reb⁹ ad eā pꝛi-
nētib⁹ inter: ciuitatem utrūq̃ cōcordia. Verū
q̃ terrena ciuitas habuit quosdā ſuos ſapiētes
quos diuina ipſo probat diſciplina: qui uel ſuspica-
ti uel decepti a demonib⁹: crederēt multos de
os cōciliandos eſſe rebus humanis: atq̃ eozū
diuerſa quodāmodo officia diuerſa ſubdita pꝛi-
tinere ad aliū corp⁹: ad aliū aīum. Inq̃ ipſo cor-
pore ad aliū caput ad aliūq̃ cernicē: et cetera ſin-
gula ad ſingulos. Similiter i aīmo ad aliū in-
geniū: ad aliū doctrinā: ad aliū irā: ad aliū cō-
cupiſcētiā: inque ipſis rebus vite adiacētib⁹:
ad aliū pecus: ad aliū triticum: ad aliū vinū:
ad aliū oleum: ad aliū ſiluas: ad aliū nūmos:
ad aliū nauigatōē: ad aliū bella atq̃ victorias
ad aliū coniugia: ad aliū partū ac ſecūditatē
et ad alios alia cetera. Celeſtis autē ciuitas vnū
deum ſolū colendum noſſet: eiūq̃ tātūmodo ſer-
uiendum ſeruitute illa que grece latría dicitur
et non niſi deo. debetur: fideli pietate cēſeret: fa-
ctum eſt vt religionis leges cum eterna ciuita-
te non poſſet habere cōmunes: proq̃ bis ab ea
diſſentire haberet neceſſe atq̃ oneri eſſe diuer-
ſa ſentiētib⁹: eozūq̃ iras et odia et perſecutio-
num impetus ſuſtinere: niſi cum animos aduer-
ſantium aliquando terrore ſue multitudinis: et
ſemper diuino adiutorio pꝛuulſaret. Nec ergo

Liber

celestis ciuitas cū peregrinatur in terra: ex omnibus gētibz ciues elocatur: atq; in omnib; linguis peregrinā colligit societate: non curās q; quid in moribus legib; institutisq; diuersū est: quib; pax terrena vel cōquiritur vel tenet; nūc bil eorum rescindēs nec destruens: imo etiā seruans ac sequens: quod l; diuersum sit in diuersis nationibus: ad vnum tamen eundemq; finē terrene pacis intenditur: si religionē q; vnus sūmus et verus deus colēdus doceat nō impedit. Utitur ergo etiā celestis ciuitas i hac sua peregrinatione pace terrena: et de rebus ad mortale hominis naturā pertinetibus humanarū volūtatum cōpositionē quantū salua pietate ac religione cōceditur: tuetur atq; appetit: eāq; terrenam pacē refert ad celestē pacem: que vere ita pax ē: vt rationalis dūtaxat creature sola pax habēda atq; dicenda sit ordinatissima. s. atq; cōcordissima societas fruēdi deo: et inuicē in deo: quo cū ventū fuerit nō erit vita mortalis: s; plane certēq; vitalis nec corpus aīale qd; vūz corruptitur aggrauat aīam: s; spūale sine vlla indigentia ex oī parte subditū volūtati. Hāc pacē dū peregrinatur in fide habet atq; ex hac fide iuste viuūt: cū ad illā pacem adipiscendā refert quicqd; bonarū actionū gerit erga deum et proximum: quoniā vita ciuitatis vtiq; socialis est.

¶ Quā diuersa sit academiē noua ambiguitas a constantia fidei christiane. Caplm. xviii.

Quod autē attinet ad illā differētiā quā de academicis nouis varro adhibuit: quib; sūt incerta oīa oīo ciuitas dei talem dubitationē tanq; demētiā detestatur habens de rebus quas mēte ac ratione cōprehendit: etiā si parua; ppter corpus corruptibile qd; aggrauat aīam: qm̄ sicut dicit apls ex parte sciimus: tñ certissimam sciam: creditq; sensibus in rei cuiusq; euidentia quibus p corpus anim; vti tur: quoniāz miserabilis fallit quinūq; eis putat esse credendū: credit etiā sanctis scripturis et veterib; et nouis quas canonicas appellam; unde fides ipsa cōcepta est: ex qua iust; viuūt: p quā sine dubitatione ambulam; quādiu peregrinamur a dño: quā salua atq; certa de qbusdam rebus quas neq; sensu neq; ratione percipimus: neq; nobis p scripturam canonicā clariunt: nec per testes quibus non credere absurdum est in nostram noticiam perueniunt: sine iusta reprehensione dubitamus.

¶ De habitu et moribus ppli xpiani. Cap. xix.

Nihil sane ad istam p̄tinet ciuitatē: quod habitū vel more viuendi si nō est cōtra diuina p̄cepta: istam fides qua pueniē ad deū quisq; sectetur: vñ ipso quoq; p̄bō qñ fiunt christiant: nō habitū vel consuetudinē vitæ que nihil ipedit religionē: s; falsa dogmata pmutare compellit. Vñ illam quā varro adhibuit ex cynicis differētiā: si nihil turpiter atq; intēperanter: agat oīo nō curat. Ex trib; vero vite illi; generib; ocioso: actiuoso: et ex vtroq; cōposito: quāuis salua fīdē quisq; possit i quo libet vitam eoz pucere: et ad sempiterna p̄mia puenire: iter est in quid amore teneat veritatis quid officio caritatis impēdat. Nec sic qsq; debet esse ociosus: vt in eodē ocio vtilitatē nō cogitet proximi: nec sic actiuosus: vt cōtēplationē nō requirat dei. In ocio nō iners vacatio delectare debet: s; aut ingitio aut inuētio veritatis: vt in ea quisq; pficiat et qd; inuenerit teneat et alteri nō inuideat. In actione vero nō amādū ē bonoz in hac vita: siue potētia: quoniā omnia vana sub sole: s; opus ipsum qd; per eūdem bonorem vel potētiā fit: si recte atq; vtiliter fit: i. vt ad eā salutes valeat subditoz q; fm̄ deū ē: vñ iā supius disputauimus. Propt̄ qd; ait apls Epātū qui dīderat bonū op; desiderat. Exponere voluit quid sit epātus: quia nomē est operis non bonoris. Breuē est enim atq; in ductūz vocabulum: qd; ille qui p̄ficatur superintēdit curā. s. eorum gerens. Epi gippe sup; scopos vtro itētio est. Ergo episcopin grece latine supintendere possumus dicere: vt itelligat nō se episcopos: qui p̄esse dilexerit non prodesse. Ita q; a studio cognoscende veritatis nemo p̄bibe tur: quod ad laudabile p̄tinet ocioz. Locus vero superior sine quo populus regi non potest: et si ita teneatur atq; amministratur vt decet: tamen indecenter appetitur. Quamobrem ocium sanctum querit caritas veritatis: negocium istum suscipit necessitas caritatis. Quam sarcinam si nullus imponit: percipiende atq; intuen de vacandum est veritati. Si autēz imponitur suscipienda est propter caritatis necessitatem. S; nec sic omnimodo veritatis delectatio de serenda est: ne subtrahatur illa suauitas et op̄ primat ista necessitas.

¶ Quod ciues sanctorum in huius vite tempore spe beati sint. Capiculum. xx.

Quamobrem summum bonum ciuitatis dei cum pax sit eterna atque perfe

De cunctis in bonum

ita non per quam mortales transeant nascendo
atq; moriendo: sed in quo imortales maneant
nihil aduersi omnimodo patiēdo quis est qui il-
las vitam vel beatissimā neget: vel i eius op-
ratione istā q̄ hic agit q̄tūlibet ai z corporis ex-
tēritatē re- bōis plena sit: nō mīfīmā iudicet?
Quā tū q̄tū sic hz: vt eius vsus referat ad illi-
us finē quē diligit ardetissime ac fidissime spe-
rat: nō absurde dici etiam nūc bōis pōt: spe illa
poti⁹ q̄ re ista. Res vero ista sine spe illa: bōitu-
do falsa z magna miseria ē. Nō. n. veris ai bōi-
nis vti: qm̄ nō ē sapia vera: q̄ itētiōe suā i bis
q̄ prudētē discernit: gerit fortē: cobibet tēpe-
rat: iustēq; distribuit nō illū sinez dirigit: vbi dō
erit oia i oibus etnitate certa atq; pace pfecta.
¶ An fm̄ diffinitioēs scipionis que in dialogo
ciceronis sūt: vñq; fuerit romana resp. La. xxi.

Quapropter nūc ē loc⁹ vt q̄ potero bre-
uiter ac dilucide expēdiaz: qd̄ i secūdo
libro hui⁹ opis me demōstratur: eē p-
missi: s; diffinitioēs q̄b⁹ apd̄ ciceronē vti scipio
i libris dē republica nūq; republicā fuisse roma-
nā. Breuē eiz repū. offinit eē rē ppli. Que dif-
finitio si vera est: nūq; fuit romana respub. qz
nūq; fuit res ppli quā diffinitioēz voluit esse
respu. Populū enīz eē diffinit cetū multitudis
iuris cōsensu z vtilitatis cōmunionē sociatū. Quid
aut̄ dicūt iuris cōsensu: disputādo explicat: p̄
ōndens geris iustitia rempublicā non pōsse.
Ubi ergo iustitia vera nō ē: nec ius potest esse
Qd̄. n. iure fit. pfecto iuste fit. Qd̄ aut̄ fit iuste
nec iure fieri pōt. Nō. n. iura dicēda sūt vlt̄ pu-
tāda inīq; bōiuz cōstitutā: cū illud etiā ipsi ius esse
dicāt: qd̄ de iustitie fonte manauerit: falsūq; eē
qd̄ a q̄busdā n̄ recte sētētib⁹ dici solet: id eē ius
qd̄ ei q̄ plus pōt vtile ē. Quocirca vbi n̄ ē vera
iustitia: iuris cōsensu sociat⁹ cetus bōiuz n̄ pōt eē:
z ideo nec ppli iuxta illā scipiois diffinitionem
vel ciceronis. Et si n̄ ppli nec res ppli: s; q̄lscūq;
multitudis q̄ ppli noīe digna nō est: ac p̄ si
respublica res ē ppli: z ppli n̄ ē q̄ cōsensu n̄ socia-
tus ē iuris: n̄ ē aut̄ ius vbi nulla ē iustitia: pcul-
dubio colligit: vbi iustitia n̄ ē nō eē repub. Ju-
stitia porro ea ē: q̄ sua cuiq; distribuit. Que
igit̄ iustitia ē bōis: q̄ ipsū bōiez deo vero tollit: z
imūdis demonib⁹ subdit: Hoc nō est cuiq; sua
distribuerē. An q̄ fūdz aufert ei⁹ aquo empt⁹
ē: z tradit ei⁹ q̄ nihil hz i eo iuris: iniust⁹ est: z q̄ se
ipsum aufert domibanti deo a quo factus est:
z malignis seruit spiritib⁹ iustus ē. Disputatur

certe acerrime ac fortissime i eisdē ipso de re-
pub. libris aduersus iniustitiā p iustitiā. Et qm̄
cū p̄s agere ē p iustitie partib⁹ d iustitiā z dicē-
tur nisi p iustitiā republi. stare augeriq; n̄ pos-
se: hoc velut validissimū positū erat: iustū eē vt
bōies bōib⁹ oīantib⁹ seruiāt: quā tū iniusticiāz
nisi sequat̄ impioīa ciuitas cui⁹ ē magna respu-
blica: nō eā posse pūcīso īperare. Rñsū ē a par-
te iustitie iō iustū eē q̄ talib⁹ bōibus sit vti ser-
uitus: z p vtilitate eoz fieri cū aliqd̄ recte fit. i.
cū improbis auferē iniuriāz licētia: z domiti se
meli⁹ bēbūt q̄ idomiti se habuerūt. Subditūq;
ē vt ista rō firmaret: veluti a natura sūptū nor-
bile exēplū atq; dictū ē. Cur igit̄ de⁹ bōi: aius
corpori īperat: rō libidini ceterisq; vitiis anī-
mi partib⁹? Plane hoc exēplo satis edoctū est:
quibūsdam esse vtilem seruitutem: z deo quī-
dem vt seruiatur vtile esse hominib⁹. Serui-
ens autem deo animus recte corpori imperat:
inq; ipso animo ratio domino dō subdita recte
imperat libidini ceterisq; vitiis. Quapropter
vbi homo deo non seruit: quid in eo putandūz
est esse iustitie: quando quidem deo non serui-
ens nullo modo potest iuste anim⁹ corpori: aut
humana ratio vitiis imperare? Et si in homine
tali non est vlla iustitia proculdubio nec in ho-
minum cetū: qui ex talibus constat hominib⁹.
Non est ergo hic iuris ille consensus: qui homi-
num multitudinem populū facit: cuius res di-
citur esse respublica. Nam de vtilitate quid di-
cam: cuius communionem etiā sociatus ho-
minum cetus: sicut sese habet ista diffinitio po-
pulus nuncupatur? Quauis enī si diligenter
attendas: nec vtilitas sit vlla viuētiuz qui im-
pie viuunt: sicut viuūt omnis qui deo non ser-
uit seruitq; demonib⁹: tanto magis impijs q̄
to magis sibi cum sint immundissimi spiritus tā
quam dijs sacrificari volunt. Tamen quod de
iuris cōsensu diximus satis esse arbitroz: vnde
appareat per hanc diffinitionēz non esse popu-
lum cuius respublica esse dicatur in quo iusti-
tia nō ē. Si enī dicunt non immūdis spiritibus
sed dijs bonis atq; sanctis i sua repub. seruīsse
romanos nūqd̄ eadē toties repetēda sūt: q̄ iaz
satis imo vltra q̄ satis ē dixim⁹? Quis enīz ad
hūc locū p̄ superiores huius operis libros per-
uenit: q̄ dubitare possit mal et ipuris dmonib⁹
fuisse romanos: nisi vlt̄ mīmū stolidus vlt̄ ipudē-
tissime cōtentiosus? S; vt tacēā q̄les sūt quos
sacrificijs colebāt: i lege dei veri scriptum est.

Liber

Sacrificiis diis eradicebatur nisi dño tm̃. Nec bonis igitur nec malis diis sacrificari voluit: q̃ bec cum tanta cōminatione precepit.

¶ An verus sit deus cui christiani seruiūt: cui soli debeat sacrificari. Capitulum. xxiij.

Ad respōderi pōt. Quis iste de⁹ ē: aut vnde dign⁹ pbat̃ cui deberent obrē- perare romani: vt nullū deoz colerēt sacrificijs p̃tē ip̃s? Magne cecitatis ē adhuc q̃rere: q̃s iste deus sit. Ipse ē deus cui⁹ p̃p̃bete predixerūt ista q̃ cernim⁹. Ipse est d̃s a quo res- p̃suz accepit abraā: i semine tuo oēs b̃ndicen- tur gētes. Qd̃ in xp̃o fieri q̃ fm̃ carnē de illo se- mine exor̃t⁹ est. i. ipsi q̃ remāserūt hui⁹ nois ini- mici velit nolite cognoscūt. Ipse ē de⁹ cuius diuin⁹ sp̃s p̃ eos locut⁹ est: quoz predicta atq̃ op̃leta p̃cccliaz quā videm⁹ toto orbe diffusā libris sup̃iorib⁹ posui. Ipse ē d̃s quē varro do- ctissim⁹ rōanoz ionē putat: q̃uis nesciēs qd̃ lo- quat̃. Qd̃ tñ ideo m̃emorandū putauit: qñ vir- tate sciētie nec illū istū deū potuit exiliare nec viles. Hūc enī eū credit: quē sūmū putauit de- um. Postremo ipse ē d̃s quē doctissimus philo- sop̃oz quauis christianozum acerrimus ini- micus etiā p̃ eoz oracula quos deos putat: de- um magnū porphyrius confitetur.

¶ Que porphyrius dicat oraculis deozum re- sponsa in christo. Capitulum. xxij.

Am i libris quos theologiō philosophi- as appellat: i gbus exegtur atq̃ oscri- bit̃ rez ad philosophiā p̃tinētius velut diuina r̃s̃sa: vt ipsa verba eius quēadmodū ex greca ligua i latinā iñp̃retata sūt ponā. Inter- rogāt̃ ingt quē deū placando reuocare posset vxorē suā a xp̃ianissimo: bec ait versib⁹ apollo Deide vcrba velut apollinis ista sūt. Forte ma- gis poteris i aq̃ ip̃ressis l̃ris scribere: aut iflans pēnas leues p̃aera vt aus volare: q̃s semel pol- lute reuoces ipse vxoris sensū: p̃gat quomodo vult inanib⁹ fallacijs p̃seuerā: z lamētatiōib⁹ fallacissimis mortuum deum contra quem iu- d̃ib⁹ recta sentiētib⁹ p̃dituz pessima i speciosa ferro victa mors iterfecit. Deide post hos x̃sus apollinis q̃ nō st̃ate metro latine iñp̃retati sūt subūxit atq̃ ait. In his gdez tergiversationem irremediabil̃ finē eoz manifestauit dicēs. Qm̃ iudei suscipiūt deū magis q̃ isti. Ecce vti deco- lorās christū iudeos p̃eposuit christianis: confi- tens q̃ iudei suscipiant deum. Sic. n. exposuit versus apollinis: vbi a iudicib⁹ recta sentiētib⁹

christū dicē ocellū: tāq̃ illis iuste su dicātib⁹: me- rito sit ille punit⁹. Viderit qd̃ de xp̃ovates mē- dar apollis dixerit: atq̃ iste crediderit aut for- tasse vatē qd̃ nō dixit dixisse iste ip̃e cōfinerit: quā sibi oster ṽl ipsa oracula iñ se faciat ueni- re: postea videbim⁹. Hic tñ iudeos tanq̃ dei su- sceptores recte iudicasse dic̃ de xp̃o: q̃ eū mor- te pessima excruciadū eē cēsuerit. De itaq̃ iu- deoz cui p̃hibet testimonium: audiēdus fuit sic dicēs. Sacrificiis diis eradicebūt nisi dño tm̃. S; ad manifestiora vēiam⁹: z audiam⁹ q̃ ma- gnū deū dicat eē iudeoz. Itē ad ea q̃ iterroga- uit apollinez qd̃ meli⁹ verbū: siue rō: an lex? R̃ndit ingt versib⁹ bec dicēs. Sic subiecit apol- linis versus: i g b⁹ z isti sūt: vt q̃tū satis ē ide de- cerpā. In deū ṽez ingt g̃natorē: z i regē an oia quē tremet celū z tra atq̃ mare: z ifernoz ab- dita: z ipsa numia p̃horrescūt. Quoz lex ē p̃a: quē valde sci honorāt bebrei. Tali oraculo dei sui apollis porphyri⁹ tā magnū deū eē bebreo- rū dixit vt deum z ipsa numina p̃horrescunt. Cū ergo d̃s iste dixerit: sacrificiis diis eradica- bīt: miroz qd̃ ip̃e porphyri⁹ ñ p̃horuerit z sacri- ficiis diis eradici ñ formidauerit. Dic̃ ē bona de xp̃o p̃b̃s iste: q̃si oblit⁹ illi⁹ de q̃ paulo tē lo- cuti sum⁹ otumelie sue: aut q̃si i sōnis di ei⁹ ma- ledixerit xp̃o: z euigilāte sēū bonū eē cognoue- rit: dignēz laudauerit. Deniq̃ tanq̃ aliqd̃ mi- rabile atq̃ incredibile platur⁹: p̃tē opinionē ingt p̃fecto gbusdā videat̃ eē qd̃ dicturi sum⁹. xp̃m eiz dii p̃ssimū p̃nūciauerūt: z imortalē scm̃: z cū bona p̃dicatiōe ei⁹ meminerūt. Christianos aut̃ pollutos ingt z otaminatos z errore iplica- tos eē dñt: z multis talib⁹ aduersus eos blasfe- mijs vtunt̃. Deide subiecit velut deoz oracula blasfematiū christianos. Et post bec de xp̃o at̃ ingt iñrogātib⁹ si ē deus ait becate. Qm̃ gdez imortalis aia post corpus vt icedit nosti: a sapia aut̃ absisa erat semp viri pietate p̃stātissimi est illa aia: banc colūt alieni a veritate. Deinde post verba ei⁹ quasi oraculi sui ip̃e st̃exēs. p̃i- issimū igiē ṽiz ingt eū dixit: z ei⁹ aiaz sicut z ali- oruz pioz post obitū imortalitati donatā: z hāc xp̃ianos colere errātes. Interrogātib⁹ aut̃ ingt. Cur ergo dānat⁹ est: oraculo r̃ndit dea corpus qd̃ debilitātib⁹ rozmētis semp oppositū ē. aia aut̃ pioz celesti sedi insidet. Illa vero aia alijs aiab⁹ fataliē dedit: gbus fata nō ānuerunt deo- ruz obrinere dona: neq̃ b̃re iouis imortal agni- tionez errore iplicari. p̃p̃p̃ea ergo diis exor̃t

Decimus nonus

161

qz qbus fato nō fuit nosse deū nec dona a dijs accipere: his fatali dedit ille iplicari errorem. Ipse vero p^r i celū sicut p^r i cessit. Itaqz hūc quidē nō blaphemabis: miraberis autē demen- tiā boiū: ex eo i eis facile p^r eceptz piculū. Quis ita stultus ē vt nō itelligat aut ab boie callido eoqz xpianis inimicissimo hec oracula fuisse cō- ficta: aut cōsilio fili ab ipuris demonib⁹ ita fuisse rīsa: vt. s. qm̄ laudāt xpm̄ p^r p^r terea credātur veraciter vitupare xpianos atqz ita si possint itercludāt viā salutis eterne i qua qsqz fit xpianus. Sue g^r ppe nocēdi astutie milleformi senti- unt nō esse cōtrariū: si credat eis laudatib⁹ xpm̄ oū tñ credat etiā vitupantib⁹ xpianos: vt eū qz vitup^r crediderit talē xpi faciant laudatōrē: ne xpianus eē velit. Ac sic q^r uis ab illo laudatus ab istoz tñ demonū dñatu eū nō liber xps: p^r e- ferti qz ita laudāt xpm̄: vt quisqz in eū talē cre- diderit qualis ab ipsis p^r dicat: xpianus ver⁹ nō sit. S; forinianus heretic⁹ qui tñmō boiem nō etiā deū nouerit xpm̄: z iō p^r eū saluus eē nō pos- sit: nec istoz mēdaci loquoz demonū laqueos vitare vel soluere. Nos autē neqz apollinē vitu- perantē xpm̄: neqz becatē possum⁹ approbare laudatē. Ille autē tanqz iniquū xpm̄ vult credi: qm̄ a iudicib⁹ recta sentiētib⁹ dicit esse occisus: ista boiem p^r iissimū: s; boiem tñ. Una ē tñ z illi⁹ z hui⁹ intētiō: vt nolint boies esse xpianos qz ni si xpiani erūt ab eo^r erui p^r tate nō poterūt. Iste vero p^r b⁹ v⁹ pot^r qui talib⁹ aduersus xpianos quasi oraculis credit: p^r uis faciāt si p^r t: vt inter se de ipso xpo becate atqz apollo cōcordēt: eū qz ambo vitupent aut ābo collaudēt. Qd si fa- cere potuisset nihilominus nos z vitupatores z laudatores xpi fallaces demones vitaremus. Cū vero eozū deus z dea inter se de christo ille vitupando: ista laudādo dissentiāt: p^r fecto eis blasphemātib⁹ xpianos nō credunt boies: si re- cte ipsi sentiāt: sane xpm̄ laudās vel porphyri⁹ vel becate: cū dicāt eū ipsum fataliter dedisse christianis vt iplicarent errorem: cās tñ eius dē si- cut putat pādīt erroris: quas ante qz ex verbis ei⁹ exponā p^r uis quero si fataliter dedit christus christianis erroris iplicationē. Utz volens aut nolēs dderit. Si volens quō iuss⁹? Si nolens: quō brūs? S; iā ipsius erroris cās audiamus. Sūt inqz spūs terreni minimi loco terreno quo dā: maloz demonū p^r tati subiecti: ab his sapiē- tes hebreoz quozū vn⁹ ē iste iesus fuit: sic au- distis vīna apollinis oracula qz supius dicta sūt

ab his ergo hebrei demonib⁹ pessimis z minoribus spiritib⁹ vetabāt religiosos: z ipsis vacare p^r bibeāt: venerari autē magis celestes deos: ampli⁹ autē venerari deū p^r rem. Hec autē inquit z dii p^r ciipiūt: z in supiorib⁹ ostēdūmus quē admo- dū adiuuere ad deū monēt z illū impāt colē vbiqz. Verū idocti z ipie nature: qb⁹ x⁹ fatū nō cessit a dijs dōa obtinē: neqz h^r e iouis imorta- lis notione: nō audiētes z dos z diuinos viros: deos qdē oēs recusauerūt: p^r bibeos autē demo- nes nō solū nullis odijs iseg: s; ēt reuereri dele- gerūt. Deū autē simulātes se colē ea sola p^r qz dōa adorāt nō agūt. Nā dōa qdē vtpote oīum p^r nul- li⁹ idiget: s; nobis ē bñ cū eū p^r iustitiā z castitatē aliasqz adoram⁹ x⁹ tutes: ipsā vitā p^r e ad ipsum faciētes p^r imitationē z ingstionē de ipso. Inq^r li- tio. n. purgat inq^r imitationē deificat affectiones ad ipsū opando. Bñ qdē p^r dicauit deū p^r z qz b⁹ morib⁹ sit colēd⁹ dixit. Quib⁹ p^r eceptis p^r bibe- tici libri pleni sūt hebreoz: qm̄ scōz vita siue liba^r siue vitupat. S; i xpianis tñ erat: aut tñ callū- niat: qm̄ volūt demones: qz deos opinat: qm̄ cuiqz difficile sit recolē qz turpia: qz dedecora er- gadeoz obsequi i theatris agebāt z tēpl^r z attē- dē qz legant: dicāt: audiāt i ecclesijs: v⁹ deo xpo qd offerat: z bic itelligē vbi edificiū z vbi ruina sit mox. Quis at dixit huic v⁹ i spirant: nisi dia- bolic⁹ spūs tā vanū aptūqz mēdaciū: qz demo- nes ab hebreis coli p^r bibeos reuerat pon⁹ qz oderint xpiani: S; de⁹ ille quē coluerūt sapiē- tes hebreoz ē celestib⁹ scis angelis z virtutib⁹ dei quos bñssimos tanqz ciues i hac n^r a p^r gri- natōe mortali veneramur z amam⁹: sacrificari vetat itonās in lege sua quā dedit p^r plo suo be- breo: z valde miaciter iulit dicēs. Sacrificās dijs eradicabit. Et ne qsqz putaret demonib⁹ pessimis terrenisqz spiritib⁹: quos ille dicit mi- mos v⁹ miores: ne sacrificet eē p^r eceptū: qz z i scripturis scis ipsi dicti sunt dii: nō hebreoz sed gētū: qd euidenter in psalmo septuagesimo in- p^r etes posuerūt dicētes. Qm̄ oēs dii gentium demonia: nequis ergo putaret istis quidē dmo- nibus p^r bibeos esse: celestibus autē vel omnibus vel aliqbus sacrificari esse p^r missum: mox addi- dit: nisi dño soli: id est nisi domino tantuz: ne for- te qz ait dño soli: deū solem credat eē quispiam cui sacrificandū putat. Quod nō ita esse intelli- gendū in scripturis grecis facillime repiē. De⁹ igit hebreozum cui tā magnum tātus etiāz iste p^r bibeos p^r bibeos testimoniū: legē dedit suo poplo be-

Liber

breo: hebreo sermone cōscriptam: nō obscuraz
 ⁊ incognitam: s; omnibus iam gētibus diffama
 tā in qua lege scriptū ē. Sacrificās dijs eradica
 bī: nisi dñō tantū. Quid opus ē in hac ei⁹ le
 ge eiusq; pphetis de hac re multa pgrere: imo
 nō pquirere? Nō. n. obstrusa vel rara sūt: s; ap
 ta ⁊ trebra colligere: et in hac disputatiōe mea
 ponere quib⁹ luce clarius apparet: nulli oīo ni
 si tñ sibi deuz vex ⁊ sūmū sacrificari voluisse.
 Ecce hoc vnū breuiter imo grāditer: minaci⁹:
 s; veraciter dictū ab illo deo quē tā excellētes
 eoz doctissimi predicāt: audiāt: timeāt: impleāt
 ne inobediētes eradicatio cōseq̃t. Sacrificās
 dijs eradicabī inquit: nisi dñō tñ. Nō quo rei
 egeat alicuius: sed q; nobis expedit vt res ei⁹ si
 mus. Huic. n. canit in sacris litteris hebreoz.
 Dixi dñō d's meus es tu: qm̃ bonoz meoz non
 eges. Huius autē preclarissimū atq; optimū sa
 crificiū nos ipsi sumus. Nec ē ciuitas eius: cui⁹
 rei mysteriū celebram⁹ oblationib⁹ nris: q̃ fide
 lib⁹ note sunt: sicut in libris precedētib⁹ dispu
 tam⁹. Cessaturas. n. victimas quas i ymbra
 futuri offerebant iudei: ⁊ vnū sacrificiū gētes
 a solis ortu vsq; ad occasū sicut iā fieri cernim⁹
 oblaturas p pphetas hebreos oracula icrepue
 rūt diuina. Ex quib⁹ quātū satis visū ē nōnulla
 ptulim⁹: ⁊ iaz huic opi aspsimus. Quapropter
 vbi nō ē ista iustitia: vt fm̃ suā grāz ciuitati obe
 diēti deus iperet vnus ⁊ summ⁹: ne cuiq; sacri
 ficet nisi sibi tñ: ⁊ p hoc i oibus hoibus ad ean
 dē ptinētibus ciuitatē atq; deo obediētib⁹: ani
 mus ē ⁊ corpi: atq; vitij ratio ordine legitimo i
 peret fideliter: vt quēadmodū iustus vnus: ita
 cetus ppliq; iustoz viuat ex fide q̃ operat p oi
 lectionē: qua hō diligit deū sicut diligēdus ē de
 us: ⁊ pxiū sicut seipm̃. Vbi ergo nō ē ista iusti
 tia: pfecto nō ē cer⁹ boiū iuris cōsensu ⁊ vtili
 tatis cōmunione sociatus. Qd si nō ē vtiq; po
 pulus nō ē: si x̃a ē hec ppli diffinitio: q̃ nec resp.
 est: q; res ppli nō ē: vbi ipse populus non est.

¶ Qua diffinitione constet populi ⁊ reipublice
 nuncupationez recte sibi nō solum romanos s;
 etiā regna alia vēdicare. Cap. xxiii.

I autē pplā nō isto sed alio diffiniatur
 mō: velut si dicat⁹ populus est cer⁹ mul
 titudinis rōnalis: rex quas diligit con
 cordi cōmunione sociatus pfecto vt videat q̃
 lis quisq; populus sit ista sunt intuenā que di
 ligat. Quēcūq; tñ diligit si cetus est multitudi
 nis non pecorū sed rationalium creaturaruz: ⁊

eorum que diligit cōmunione concordie socia
 tus est: non absurde populus nuncupatur: tan
 to vtiq; melior: quanto in melioribus tantoz
 deterior: quāto est in deteriorib⁹ concors. Se
 cundum istaz diffinitionem nostram romanus
 populus populus est: ⁊ res eius sine dubitatio
 ne respu. Quid autem pxiis temporibus su
 is quidue sequentibus populus ille dilexerit ⁊
 quibus moribus ad cruentissimas seditiones:
 atq; inde ad socialia atq; ciuilia bella perueni
 ens ipsam concordiam que salus est quodam
 modo populi ruperit: atq; corruerit testatur
 histoia de qua in precedentib⁹ libris multa po
 suimus. Nec ideo tamen vel ipsum non esse po
 pulum: vel eius rem dixerim nō esse rem publi
 cam quandiu manet qualiscūq; multitudinis
 rationalis cetus rerum quas diligit concordie
 cōmunione sociatus. Quod autē de isto po
 pulo ⁊ de ista republica dixi: hoc de atheniensī
 um vel quoruncūq; grecorum vel egyptioz
 hoc de illa pxiore babylone assyriorum: quādo
 i reb⁹ suis publicis impia vel parua vel magna
 tenuerunt: et de alia quacūq; aliarum genti
 um intelligat dixisse atque sensisse. Generali
 ter q̃ppe ciuitas ipiozū cui nō ipat d's obediēti
 sibi: vt sacrificiū non offerat: nisi tantummodo
 sibi: ⁊ per hoc i illa ⁊ anim⁹ corpori ratioque vi
 tijs recte ac fideliter ipet: caret iustitie x̃itate.
 ¶ Quod non possint ibi vere esse virtutes: vbi
 non est vera religio. Capitulum. xxv.

Quanlibet enim videatur animus cor
 poris: ⁊ ratio vitij laudabiliter impera
 re si deo animus ⁊ ratio ipsa non seruit
 sicut sibi seruiendum esse ipse deus pcepit nul
 lo modo corpori vitijq; recte imperat. Nam
 qualis corporis atq; vitioz potest esse mens
 domina: dei veri nescia: nec eius imperio subiu
 gata: sed vitiosissimis demonibus corrupen
 tibus prostituta? Proinde virtutes quas sibi ha
 bere videtur per quas imperat corpori ⁊ vitij
 ad quodlibet adipiscēdū. vt tenēdū retulerit ni
 si ad deū etiā ipsa vitia sūt poti⁹ q̃ virtutes: nā
 licet a q̃busdā tñ vere ⁊ boneſte putent⁹ ēē vir
 tes cū ad seipsas referunt: nec ppt aliud expe
 ctantur: tñ etiam inflatē atq; supbe sunt: ⁊ ideo
 non virtutes sed vitia iudicanda sunt. Sicut
 enim non est a carne sed super carnem quod
 carnem facit viuere sic non est ab homine sed
 super hominem quod hominem facit beate vi
 uere: nec solū hominem sed etiam quālibet po

Decimus nonus

testatem virtutemque celestem.

De pace populi alieni a deo qui vivit ad pietatem populi dei in hoc peregrino mundo. Cap. xxvi.

Quocirca ut vitæ carnis anima est ita beata vite hominibus. Beatus populus cuius est dominus deus ipse. Misere igitur populus ab isto alienatus est deo. Diligit tamen etiam ipse quandam pacem suam non improbandam. quam quidem non habebit in fine quam non ea bene vivit ante finem. Hanc autem ut interius habeat in hac vita nostra etiam interest: quoniam quod diu permixte sunt ambe civitates: vivimus et nos pace babylonis: ex qua ita per fides dei populus liberatur: ut apud hanc interius peregrine. Propter quod et apostolus ammonuit ecclesiam ut oraret precibus eius atque sublimibus: addens et dicens ut gratias et tranquillam vitam agamus cum omni pietate et caritate. Et propheta hieremias cum populo veteri dei venturam pronunciet captivitatem: et divinitus imperaret ut obediens in babyloniam irent: dicens suo est ista patientia fructus: movit et ipse ut oraret. Illa dicens: quia in pace est et pax vestra. Utique iterum temporalis pax quam bonis malisque communis est.

De pace servientium deo: cuius perfecta tranquillitas in hac temporalis vita non potest apprehendi. Cap. xxvii.

Pax autem nostra propria et hic est cum deo per fides: et eternum erit cum illo per speciem. Sed hic siue illa communis: siue nostra propria talis est pax: ut solatium miserie sit potius quam beatitudinis gaudium. Ipsa quoque nostra iustitia quis vera sit: propter veri boni finem ad quem referuntur: in tanta est in hac vita: ut potius peccatorum remissione constet quam perfectione virtutum. Testis est oratio totius civitatis dei quam peregrinatur in terris. Per omnia prope membra sua clamant ad deum. Dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Nec pro eis est efficax hec oratio: quorum fides sine operibus mortua est. sed pro eis quorum fides per dilectionem operatur. Quia enim deo quidem subdita: in hac tamen conditione mortali et corpore corruptibili quod aggruat animam: non perfecte vivit ratio imperat: ideo necessaria est iustis talis oratio. Nam perfecto quandoque imperet: nequaquam sine conflictu vitium imperatur. Et utique aliquid subrepat in hoc loco infirmitatis etiam bene confitenti: siue hostibus talibus victis subditisque dominantibus: unde si non facili operatione certe labili locatione aut volatili cogitatione peccetur. Et ideo quandiu vitium imperat: plena pax non est: quia

et illa que resistunt periculo debellatur periculo: et illa que victa sunt nondum securo triumphantur ocio: sed adhuc sollicito premuntur imperio. In his ergo tetationibus de quibus omnibus in divinis eloquiis breviter est dictum: nunquid non tentatio est vita humana super terram? quod ita vivere se presumat ut vicere deo. dimitte nobis debita nostra si necesse habeat: nisi homo elat: nec vero magnus sed inflatus ac tumidus: cui iniustitia resistit quam gratiam largitur hominibus: propter quod scriptum est deus superbis resistit humilibus autem dat gratias. Dic itaque in unoquoque fidelis iustitia est: ut obediens deus homini: animus corpori: ratio autem vitium etiam repugnantibus imperet: vel subigendo vel resistendo: atque ut ab ipso deo petatur et meritoque gratia et venia delictorum: ac de acceptis bonis gratias actio persolvatur. In illa vero pace finali quo referenda et cuius adipiscenda causa habenda est ista iniustitia quoniam sanata immortalitate atque incorruptione natura vitia non habebit: nec unicuique nostrum vel ab alio vel a seipso quicquam repugnabit: si opus erit ut ratio vitium que nulla erunt imperet: sed imperabit deus homini: animus corpori: tantaque obediens ibi erit suavitas et facilitas: quanta vivere regnandique felicitas et hoc illic in omnibus hominibus atque in singulis eternum erit: eternumque esse certum erit: et ideo pax huius beatitudinis: vel beatitudo pacis huius summum bonum erit.

In quem finem vivitur sit exitus ipsorum. Cap. xxviii.

Eorum autem qui non pertinet ad istam civitatem dei: erit et contrarium miseria sempiterna: que etiam secunda mors dicitur: quia nec anima ibi vivere dicenda est: quam a vita dei alienata erit: nec corpus quod eternis doloribus subiacet. Nec per hoc ideo durior ista secunda mors erit: quia finiri morte non poterit. Sed quoniam sicut miseria beatitudini et mors vite: ita bellum paci videtur esse contrarium: merito queritur sicut pax in bonorum finibus predicata est atque laudata: quod vel quale bellum in finibus malorum e contrario possit intelligi. Verum quibus hoc querit: attendat quid in bello noxium perniciosumque sit: et videbit nihil aliud esse quam inter se rerum aduersitatem atque conflictum. Quod igitur bellum gravius et amarius cogitari potest quam ubi voluntas sic aduersa est passioni: et passio voluntati ut nullius earum victoria tales inimicitie finiantur et ubi sic affligit cum ipsa natura corporis vis doloris: ut neutrum alteri cedat. Hic enim

Liber

quādo cōtingit iste conflictus: aut dolor vincit
et sensum moris adimit: aut natura vincit et do-
lorem sanitas tollit. Ibi autē et dolor pmanet vt
affligat et natura perdurat vt sentiat. Quod vtrū-
q; ideo nō deficit: ne pena deficiat: Ad hos autē
fines bonorū malorū: illos expetēdos illos cauē-
dos: qm̄ p iud. ciū trāsibūt ad illos boni: ad istos
mali: de hoc iudicio quātum deus donauerit in
consequēti volumine disputabo.

Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xx.

Quod quanuis omni tempore deus iudicet
in hoc tamen libro de nouissimo eius iudicio sit
proprie disputandum. Capitulum primum.

De die vltimi iudicij
dei qd̄ ipse donauerit locuturi eūq;
asserunt aduersus impios et incredu-
los: tanq̄ in edificij fūdāmēto prius ponere testi-
monia diuina debem⁹. Quib⁹ q nolūt credere
humanis ratiōculis falsis atq; fallacib⁹: traue-
nire conant̄ ad hoc vt aut aliud significare con-
tendāt: qd̄ adhibet testimoniū de lris sacris aut
oīno diuinit⁹ esse dictū negēt. Nā nullū existi-
mo eē mortaliū q cum ea sicut dicta sunt itelle-
xerit. et a sūmo ac vero deo per aīas sanctas di-
ctū esse crediderit: nō eis cedat atq; cōsentiat: si-
ue id ore etiāz fateatur: siue aliquo vitio fateri
erubescat aut metuat: vel etiā pūcacia simili-
ma infanie id qd̄ falsū eē nouit aut credit: etiā
cōtētiōssimē defendere moliat̄. Qd̄ ergo i cō-
fessione ac p̄fessione tenet oīs ecclesia: dei ve-
ri: xpm̄ de celo eē vētūz ad viuos ac mortuos
iudicādos: hūc diuini iudicij vltimū diē dicim⁹
id est nouissimū tēpus. Nā p qd̄ dies hoc iudici-
um tendat̄ incertū ē: s; more sanctarū scriptura-
rum diē poni solere. p tēpore: nemo q illas lras
q̄libet negligētē legerit nescit: Ideo autē cum
diē iudicij dei dicim⁹: addimus vltimūz vel no-
uissimū: qz et nunc iudicat: et ab humani generis
i nitio iudicauit: dimittēs de paradiso et a ligno
vite separās primos hoīes magni peccati p̄pe-
tratores. Immo ē q̄ angelis peccatib⁹ nō pe-
percit: quoz p̄iceps hoīes a seipso subuersos
inuidēdo subuertit. pculdubio iudicauit: nec si-
ne illi⁹ alto iustoq; iudicio et in hoc aereo celo et
in terris et demonū et hominū miserrima vita ē:
errorib⁹ erūnisq; plenissima. Verum est nemo
peccasse: tñ sine bono rectoz dī iudicio vnuer-
saz creaturā rationalē p̄seuerantissime sibi do-
mino suo coherētē in eterna beatitudine retine-

ret. Iudicat etiā nō solū vniuersaliter de gene-
re demonum atq; hominum: vt miseri sint pro-
pter p̄mōz meritūz peccatorū: s; etiā de singu-
lorū operib⁹: p̄p̄is q gerunt arbitrio volūtatis
Nāz et demones ne torq̄ant̄ p̄cant: nec iniuste
vtrūq; vel parciē eis: vel p sua qq; improbitate
torq̄entur. Et hoīes plerūq; aperte: plerūq;
occulte luunt: p suis factis diuinit⁹ penas: siue
i hac vita siue post mortē: Quis nullus hominū
agat recte nisi diuino adiuuet̄ auxilio: nullus de
monū aut hoīū agat inique nisi diuino eodēq;
iustissimo dei iudicio pmittat̄. Sicut eis ait apo-
stolus: nō ē iniquitas apud deū. Et sicut ipse dicit
alibi iſrutabilia sūt iudicia dei: et inuestigabiles
vie ei⁹. Nō igit̄ in hoc libro de illis p̄mis nec de
istis medijs dei iudicij: s; de ipso nouissimo iu-
dicio q̄trum ipse tribuerit disputabo: qm̄ cbr̄s
de celo ventur⁹ est viuos iudicaturus et mortu-
os. Iste q̄ppe dies iudicij proprie vocat̄: eo q
nullus ibi imperte erit q̄rele loc⁹: cur iniustus
ille sit felix: et cur iustus ille infelix. Diu nanc;
tūc n̄ nisi bonorū plena et v̄a felicitas: et oīum nō
nisi malorū digna et sūma infelicitas apparebit.
De varietate rez humanaz cui n̄ pōt dici de
esse iudiciū dī q̄uis nequeant inuestigare. Ca. ij.

Nunc autē et mala equo aio ferre disci-
mus: que patiunt̄ et boni: et mala n̄ ma-
gnipēdere q adipiscunt̄ et mali. Ac per
hoc etiāz in his rebus in quibus nō apparet di-
uina iustitia: salutaris est diuina doctrina. Ne-
scimus enim quo iudicio dei bonus ille sit pau-
per: malus ille sit diues. Iste gaudeat quē pro
suis perditis moribus cruciari debuissē merozi-
bus arbitramur: cōtristetur quēz vita laudabi-
lis gaudere debuissē: p̄suadet: exeat de iudi-
cio nō solū inultus verū etiā dānatus inocens
aut iniquitate iudicis p̄ssus: aut falsis obrut⁹
testimonijs. Ecōtrariō scelestus aduersari⁹ ei⁹
non solum impunitus verum etiā p̄indicatus
insultet. Impius optime valeat: pius languore
tabescat. Latrocinentur sanissimi iuuenes: et q
nec verbum ledere quenquā potuerunt diuersa
morborum atrocitate affligantur: infantes vti-
les rebus humanis immatura morte rapiantur:
et qui videntur nec nasci debuissē diutissime in
sup viuit: plen⁹ criminib⁹ sublimē bonozib⁹: et
hoīez sine q̄rela tenebre ignobilitatis abscondāt
et cetera huiusmōi. Que qz colligit? Quis enu-
merat? Quēsi haberent velut ipsa absurda
te cōstantiam: vt in hac vita in qua sicut sacer

Vicesimus

psalm^o eloquitur. homo vanitati similis factus ē
 et dies ei sicut umbra pretereunt non nisi mali
 adipiscerentur transitoria bona ista atq; terrena
 nec nisi boni talia paterent mala: posset hoc re
 ferri ad iudiciū dei iustū: siue ē benignus vt q
 nō erāt affecuturi bona eterna q̄ beatos faciūt
 his tēporalib^{us} v^t deciperētur pro malicia sua:
 v^t pro dei misericordia cōsolarent^{ur} bonis et qui
 nō erāt passiuri eterna tormēta: tēporalib^{us} vel
 pro suis quibuscūq; vel quātuliscūq; peccatis
 affligerētur v^t propter iplēdas virtutes exer
 cerētur malis. Nūc hō quādo nō solū i malo
 sūt boni et i bono mali: quod videt iustū: ve
 rūt et i plerūq; et malis mala eueniunt: et bonis
 bona proueniūt magis i scrutabilia sūt iudicia
 dei: et inuestigabiles vie eius. Quāuis ergo nō
 sciam^{us} quo iudicio de^{us} ista vel faciat v^t fieri
 nat: apud quē sūma virt^{us} ē et sūma sapientia: sū
 magis iusticia: nulla i firmitas: nulla temeritas:
 nulla iniquitas: salubriter tñ discim^{us} nō magnipē
 dere seu bona seu mala q̄ videm^{us} bonis malis
 q̄ cōmunia: et illa bona querere que bonorum
 atq; illa mala maxie fugere q̄ propria sūt ma
 lorū. Cū vero ad illud iudiciū dei venerim^{us} cu
 ius tēpus iā proprie dicit^{ur} dies iudicii: et aliqui
 dies dñi nūcupat: nō solū quecūq; tūc iudica
 buntur verūt et quecūq; ab initio iudicata: et
 quecūq; v^tq; ad illud tēpus adhuc iudicanda
 sūt: apparebūt eē iustissima: vbi hoc quoq; ma
 nifestabit q̄ iusto dei iudicio fiat: vt nūc tā m^{ul}
 ta ac pene oīa iusta dei iudicia lateāt sēsus mor
 talesq; mentes: cum tamen in hac re piorum fi
 dem nō lateat esse iustum quod latet.

¶ Quid i libro ecclesiastes salomō de his q̄ in
 hac vita bonis et malis sūt cōia disputauit. c. iij.

Nempe salomō sapiētissim^{us} rex israel q
 regnauit i bierni salem: libū qui voca
 tur ecclesiastes et a iudeis quoq; habet
 tur i sacraz canone litterarū sic exorsus ē. Va
 nitās vanitatū dixit ecclesiastes: vanitas va
 nitatū et oīa vanitas. Que homini abundātia
 ex omni labor suo quo laborat sub sole. Et cū
 ex hac sententia cōnecteret cetera: commemo
 rans erūnas errorēq; huius vite: et euanesce
 tes interea tēporis lapsus: vbi nihil solidus ni
 hil stabile retinet in ea rerū vanitate sub sole:
 illud etia; deplorat quodāmodo: q̄ cū sit abū
 dātia sapiētie sup insipientiā: sicut ē lucis abū
 dātia super tenebras sapiētisq; oculi sint in
 capite ipsius: et stultus in tenebris abulet: vn^{de}

tñ oib^{us} incurrat vtiq; in hac vita que agit sub
 sole significās v^t ea mala q̄ bonis et malis vide
 mus eē cōmunia. Dicit et illud q̄ et boni patiā
 tur mala tanq̄ sint mali: et mali tanq̄ boni sint
 adipiscātur bona: ita loquēs. Est inquit vani
 tas que facta ē sup terras: q̄ sūt iusti sup quos
 venit sicut factū ipiorū: et sūt ipsi sup quos ve
 nit. sicut iustorū factū. Dixi quoniam hoc quoq;
 ē vanitas: hac vanitate cui quātū satis visus
 ē intimādū istū libū totū vir sapientissim^{us} op
 tauit: nō vtiq; ob aliud nisi vt eā vitā desidere
 mus que vanitatē nō habet sub sole sed verita
 tē sub illo q̄ fecit hūc solē: i hac ergo vāitate: nū
 qd nisi iusto rectoq; dei iudicio similis eidē va
 nitati fact^{us} vanesceret hō. In dieb^{us} tñ vanita
 tis sue interest plurimū: vtrū resistat an obtem
 peret vanitati: et vtrū sit expers vere pietatis
 an particeps. Nō ppter vite hui^{us} vel bona ac
 quirēda vel mala vitāda vanescēdo trāseun
 tia: sed ppter futurū iudiciū: per quod erūt bo
 nis bona et malis mala sine fine māsura. Deni
 q; iste sapiēs: hūc libū sic conclusit vt diceret.
 Deū time et mādāta ei^{us} custodi: hoc ē oīs hō: ga
 omne hoc opus de^{us} adducet i iudiciū i omni de
 specto: siue bonū siue malū. Quid breui^{us}: veri
 us: salubri^{us} vici potuit. Deū inquit time: et eius
 mādāta custodi: q̄ hoc ē oīs hō. Quicūq; n. ē:
 ē custos vtiq; mādatorū dei: qm̄ q̄ hoc nō ē nihil
 ē. Nō. n. ad vītatis imaginē reformatur rema
 nēs i similitudine vanitatis. Quia oē hoc op^{us}
 .i. qd ab hoīe fit i hac vita siue bonū siue malū
 de^{us} adducet i iudiciū i oī de spectro. i. i oī ē qui
 contemptibilis hic videtur: et ideo nec videtur
 quia deus et ipsū videt nec eum despiciat: nec
 eū cum iudicat preterit.

¶ Quod ad differendum de nouissimo iudicio
 dei noui primū testamēti: ac deinde veteris testi
 monia prolatus sit. Capitulū. iij.

Huius itaq; vltimi iudicii dī testimonia
 de sanctis scripturis: q̄ ponere iustui
 pus elgēda sūt de libris testamēti no
 ui: postea de veteri. Quāuis. n. veta pōra sint
 tēpora: nona tñ antepōnda sūt dignitate: qm̄
 illa veta pconia sūt nouorū. Noua igit pōnē
 da sūt pūa: q̄ vt firm^{us} pben^t assumēt et veta.
 In veterib^{us} hñtur lex et ppbete: i nouis euāge
 liū et aplice lre. Aut at apostolus. Per legē. n.
 cognitio peccati. Nunc at sine lege iustitia dei
 manifesta ē: testificata p legē et ppbetas: Iusti
 tiā at dei p fidē iesu chisti i oēs q̄ credūt. Nec

Liber

iustitia dei ad nouū ptinet testamētū: et testimo-
niū a veterib⁹ libris h⁹: hoc ē a lege et prophetis
Prius igitur ipsa cā ponēda ē: et postea testes
introducēdi. Hūc et ipse iesus chris⁹ ordinē ser-
uādū esse demōstrans: scriba inquit erudit⁹ in
regno dei: similis ē patri familias proferēti de
suo thesauro noua et vetera. nō dixit vetera et
noua: qđ vtrūq; dixisset nisi maluisset meritoꝝ
ordinē seruare q̄ temporū.

¶ Quib⁹ sententijs dñi saluatoris diuinū iudi-
ciū futurū i fine seculi declaref. Ca. v.

Et ego ipse saluator cū oburgaret ciui-
tates i quib⁹ magnas virtutes fecerat
neq; crediderāt: et eis alienigenas an-
teponeret: verūti inquit dico vobis: tyro et sy-
doni remissio erit i die iudicii q̄ vobis. Et pau-
lo post alteri ciuitati. Amen inquit dico vobis
qđ terre sodomorū remissio erit i die iudicii q̄
tibi: hic euidentissime p̄dicat die iudicii eē ven-
turū. Et alio loco. Viri inquit niniuite surgent
i iudicio cū ista generatiōe: et cōdēnabūt eā: qđ
penitētiā egerūt i p̄dicatiōe iōne. Et ecce plus
q̄ iōna hic. Regina austri surget i iudicio euz
generatiōe ista: et cōdēnabit eā: qđ venit a fini-
bus terre audire sapientiam salomonis: et ecce
plus q̄ salomō hic. Duas hoc loco res discim⁹
et eē iudiciū: et cū mortuorū resurrectione vētu-
rum. De niniuitis. n. et regina austri qñ hec dice-
bat: de mortuis sine dubio loquebat: quos tñ i
die iudicii resurrecturos esse p̄dixit. Nec ideo
dixit cōdēnabūt: qđ ipsi iudicabūt: s; qđ ex ipso
rū cōparatione isti merito dānabūt. Rursus
alio loco cū de malorū hominū et bonorū nunc
p̄mixtiōe postea separatiōe: qđ vtrūq; die iudicii
futura ē loqueret: adhibuit similitudinē de tri-
tico seminato et sup̄seminatis zizanijs eāq; suis
exponēs discipulis. Qui seminat inquit bonū
semen ē filius hois: ager autē ē hic mundus: bo-
nū semen autē bī sunt filij regni: zizania autē filij
sunt neq;. Inimic⁹ autē q̄ seminauit ea: ē diabo-
lus. Messis vero cōsumatio seculi ē: messores
autē angeli sūt. Sicut ergo colligūtur zizania et
igni cōburūt: sic erit i cōsumatiōe seculi. Mit-
tet fili⁹ hois angelos suos: et colliget de regno
eius oīa scādala: et eos qui faciūt iniquitatē et
mittet eos i caminū ignis. Ibi erit fletus et strid-
or dentū. Tūc iusti fulgebunt sicut sol in re-
gno patris eorū. Quib⁹ aures audiēdi audiat.
Dic qđ iudiciū vť die iudicii nō nominauit: s; mul-
to eū clarius ipsa reb⁹ expressit: et fine se-

culi futurū eē p̄dixit. Itē discipulis suis. Amē
inquit dico vobis qđ vos q̄ secuti estis me i re-
generatiōe cū sederit fili⁹ hois i sede maiestatis
sue sedebitis: et vos sup̄ sedes duodecim iudicā-
tes duodecim tribus israel. Hinc discim⁹ cū su-
is discipulis iesū iudicaturū. Unde et alibi iude-
is dixit. Siego i belzebub ei⁹ scio demonia: filij
vestri i quo ei⁹ ciūt? Itē ipsi iudices vestri erunt.
Nec qm̄ sup̄ duodecim sedes sessuros esse ait
duodecim solos hoies cū illo iudicatos obe-
mus putare. Duodenario quippe numero vni-
uersa quedā significata ē multitudo iudicantē
um. ppter duas ptes numeri septenarij: qđ ple-
rūq; significat vniuersitas: que due ptes. i. tria
et quattuor altera p alterā multiplicata duode-
cim sūt vť faciūt. Nā quattuor ter et tria quater
duodecim sūt: et si qua alia hui⁹ duodenarij nu-
meri qđ ad hoc valeat rō reperit. Alioquin qm̄
in loco traditoris iude aplm̄ matthiā legim⁹ or-
dinatū: apostolus paulus q̄ plus illis oib⁹ labo-
rauit: vbi ad iudicādū sedeat nō hēbit: qui pro-
fecto cū alijs sanctis ad numēꝝ iudiciū se perti-
nere demōstrat cū dixit. Nescitis qđ āgelos tu-
dicabim⁹? De ipsis quoq; iudicādis i hoc nume-
ro duodenario similis cā ē. Nō. n. qđ dictum ē
iudicātes duodecim trib⁹ israel: trib⁹ leui qđ ter-
tiadecima ab eis ē iudicāda nō erit. Aut solū il-
lū pplm̄ nō ēt gētes ceteras iudicabūt. Qđ at
ait in regeneratione: pculdubio mortuorū re-
surrectionē nomine regenerationis voluit itel-
ligi. Sic. n. caro nostra regnabit per incorrupti-
onem: quē admodū anima nostra regenerata ē
per fidē. Multa pretereo que de vltimo iudi-
cio ita dici videntur: vt diligenter cōsiderata
reperiantur ambigua: vel magis ad aliud per-
tinentia: sine. s. ad eū saluatoris aduētū: quo p
totū hoc tēpus in ecclesia sua venit: hoc ē i mē-
bris suis particulariter aut paulatim: qm̄ tota
corpus ei⁹ ē: siue ad excidiū terrene hierusalem
qđ et de illo eū loquit plerūq; sic loquitur: tanq̄
de fine seculi atq; d illo die iudicii nouissimo et
magno loquatur: ita vt dignosci nō possit oīno-
nisi ea que apud tres euangelistas: mattheum
marcum: et lucam: de hac re similiter dicta sunt
inter se omnia cōferantur. Quedā quippe alē
obscuri⁹: alē explicat plam⁹: vt ea qđ ad vnā rē
pertinentia dicūtur appareat vnde dicantur.
Qđ facere vtrūq; curauit in quadam epistola
quā rescripsit ad beate memorie virum eſychi-
um saloniense vrbis episcopum cuius epistolē

Nicesimus

titulus ē de fine seculi. Proinde iā illud hic dicā
quod in euāgelio sūm matheū de separatiōe bo
noz ⁊ maloz legī p iudiciū pñtissimuz atq; no
nissimū christi. Cū autē venerit inquit: filius hoīs
in maiestate sua: ⁊ oēs angeli cū eo: tūc sedebit
sup sedē maiestatis sue. Et cōgregabunt ante
eum oēs gentes: ⁊ separabit eos ab invicē sicut
pastor segregat oues ab hedīs. Et statuet qdē
oues a dextris suis: hedos autē a sinistris. Tunc
dicit rex his qui a dextris eius erūt. Venite be
nedicti pñs mei: possidete paratū vobis regnū
a cōstitutiōe mūdi. Esuriui enim ⁊ dedistis mibi
māducare: sitiui ⁊ dedistis mibi bibere. Hospes
eraz ⁊ collegistis me. Nudus: ⁊ coopulistis me.
Infirm⁹: ⁊ visitastis me. In carcere erā: ⁊ veni
stis ad me. Tūc rñdebunt ei iusti dicentes. Dñe
qn vidimus te esuriētē ⁊ paui⁹? Sicut ē et
dedim⁹ tibi potū? Qñ autē te vidim⁹ hospite: et
collegim⁹ te? Aut nudū: ⁊ coopuim⁹ te? Quā
do autē te infirmū vidim⁹ aut in carcere et veni
m⁹ ad te? Et rñdens rex dicit illis. Amen dico
vobis: qd in fecistis vni de his frīb⁹ meis mini
mis: mibi fecistis. Tūc dicit ⁊ his q a sinistris ei⁹
erūt. Discedite a me maledicti in ignē eternuz:
q paratus ē diabolo ⁊ angelis ei⁹. Deinde sili ē
bis enumerat: q illa nō fecerint q dexteros fe
cisse memorauit. Siliq; interrogatib⁹ qñ cū vi
derint in eoz indigētia cōstitutū: qd minimis su
is nō ē factū: sibi factū nō fuisse rñdet. Sermo
nēq; cōcludēs: ⁊ bi inquit ibūt in supplicii eter
nū: isti autē in vitā eternā. Joānes vero euāge
līsta aptissime narrat eū in resurrectionē mortuo
rū futurū pdixisse iudiciū. Cū enī dixisset neq;
enī pater iudicat quēq;: s; oē iudiciū dedit filio
vt oēs honorificēt filiū sicut honorificāt patrē:
q nō honorificāt filiū: nō honorificāt patrē q misit
illū: prīn⁹ addidit. Amē amē dico vob: qz q vbi
meū audit ⁊ credit ei q misit me: h; vitā eternā: ⁊ i
iudiciū nō vñet: s; a mōte trāsīt i vitā. Ecce hic
dixit suos ēt fideles in iudiciū nō vñre: quōq; p
iudiciū separabūt a malis: ⁊ ad eius dexterā
stabunt: nisi quia hoc loco iudiciū p damnatio
ne posuit. In tale iudiciū non venient qui au
diunt verbum eius: ⁊ credunt ei qui illuz misit.

Que sit prima resurrectio: que scda. La. vi.
Einde adiungit ⁊ dicit. Amē amen di
co vobis: quia venit hora ⁊ nūc ē: quā
do mortui audiet voces filij dei: ⁊ q au
dierint viuēt. Sicut enim pater habet vitāz in
emetipso: sic dedit ⁊ filio habere vitā in semet

ipso. Nondū de resurrectionē secūda. i. corporū
loquitur: que in fine futura ē: sed de pma q nūc
est. Hāc quippe vt distingueret ait. Venit hora
⁊ nūc est. Non autē ista corporū sed animaz est.
Habent enī ⁊ anime mortem suāz in impietate
atq; peccatis: secūdam quā mortem sunt mor
tui: de quib⁹ idem dñs ait. Sine mortuos sepe
lire mortuos suos: vt. i. in aīa mortui in corpore
mortuos sepelirēt. Propter istos ergo impietate
⁊ iniquitate in aīa mortuos: venit inquit hora ⁊
⁊ nūc est: quando mortui audient vocē filij dei:
⁊ qui audierint viuēt. Qui audierint dixit: qui
obedierint qui crediderint: ⁊ vsq; in finez pñe ue
rauerit. Nec fecit hic vllam differentiā bonoz
⁊ maloz. Omnibus enī bonū est audire voces
istius ⁊ viuere ad vitā pietatis ex impietatis mor
te transeūdo. De qua morte ait apostolus pau
lus. Ergo oēs mortui sunt: ⁊ pro oibus mortu⁹
est vnus: vt qui viuūt nō iam sibi viuāt: sed ei
qui pro ipsis mortu⁹ est ⁊ resurrexit. Oēs itaq;
mortui sūt in pctis nemie prorsus excepto sine
originalibus sine etiā volūrate additis: vñigno
rando vel sciēdo nec faciēdo quod iustū et pro
oibus viuīs mortuis viuus mortu⁹ est vnus id
est nullū habens omnino peccatū: vt qui per re
missionē peccatoz viuūt: iam nō sibi viuāt sed
ei qui pro oibus mortu⁹ est ppter peccata nra:
⁊ resurrexit ppter iustificationē nrāz: vt credē
tes in eum qui iustificat impiū: ex pietate iustifi
cati tanq; ex morte viuificati: ad primā resurre
ctionē que nūc ē pñere possumus. Ad hāc cū
primā nō pertinet nisi qui beati erūt in eternuz
ad secūdam vero de qua mox locutus ē: ⁊ bea
tos docebit pñere ⁊ miseros. Ista est mie illa
iudicij: ppter quod in psalmo scriptū ē. Dñaz
⁊ iudiciuz cantabo tibi domine. De quo iudicio
consequenter adiungit atq; ait. Et potestatem
dedit ei iudiciū facere quia filius hominis est
Hic ostendit q in ea carne veniet iudicaturus:
in qua venerat iudicāndus. Ad hoc enim ait qñ
filius hominis est. Ac deinde subiungens vñ
de agimus. Nolite inquit mirari hoc quod dixi
quia veniet hora in qua omnes qui in monumē
tis sunt audient vocem filij dei: ⁊ procedēt qui
bona fecerūt in resurrectionē vite: qui vero
mala egerūt in resurrectionē iudicij. Hoc est il
lud iudiciū quod paulo ante sicut nūc pro dam
natione posuerat dicens. Qui verbum meū
audiet et credit ei qui misit me: habet vitāz eter
nam: et in iudiciū non veniet: sed transibit a

Liber

morte in vitam: id ē pertinēdo ad primā resur-
 rectionē qua nūc trāsitur a morte aīarū ad vi-
 tam virtutū: in dānationē nō veniet quā signifi-
 cavit appellatiōe iudicij. Sicut etiā in hoc loco
 vbi ait. Qui vero mala egerūt in resurrectionē
 iudicij. i. dānatiōis. Resurgat ergo in p̄ma qui
 nō vult in secūda resurrectionē dānari. Uēit er-
 go hora et nūc ē: qm̄ mortui audiēt vocē filij dei:
 et q̄ audierint viuēt id est in dānationē nō vēiēt
 que secūda mors vicij: in quā secūda mortē
 post s̄am que corporū futura est resurrectionē
 precipitabunt: qui in p̄ma que aīarū ē nō re-
 surgūt. Veniet enī hora: vbi nō ait et nūc ē: q̄ in
 fine seculi erit: hoc ē in vltimo et maximo dei iu-
 dicio: quādo omnes q̄ in monumētis sūt audiēt
 vocē eius et procedēt. Non dixit quēadmodū
 in p̄ma: et qui audierit viuēt. non enī oēs viuēt:
 ea vita que. s. qm̄ beata est sola vita dicēda est.
 Nā vtiq̄ nō sine qualicūq̄ vita possēt audire:
 et de monumētis resurgēte carne pcedē. Qua
 re aut nō oēs viuēt: in eo quod legē docet. Qui
 bona inq̄ fecerūt: in resurrectionē vite: qui v̄o
 mala egerūt in resurrectionē iudicij. Hi sūt qui
 nō viuēt: q̄ secūda morte morient. Mala q̄
 pe egerūt: qm̄ male vixerūt: male aut vixerūt:
 q̄ in p̄ma que nūc est aīaz resurrectionē non re-
 vixerūt: aut in eo q̄ reuixerāt: nō v̄q̄ in finem
 manserūt. Sicut ergo due sūt regeneratiōes
 de quib⁹ iam supra locut⁹ suz: vna que s̄m fidē
 est que nūc fit p̄ baptismū: altera s̄m carnem q̄
 fiet in ei⁹ corruptiōe atq̄ immortalitate p̄ iudiciū
 magnū atq̄ nouissimū: ita sunt et resurrectiones
 due: vna p̄ma que nūc ē: et est aīaz: q̄ venire in
 mortē secūdam nō p̄mittit: alia secūda que nūc
 nō ē: s̄ in fine seculi futura ē: nec aīarū s̄ corpo-
 rū ē: que p̄ vltimū iudiciū alios mittit i s̄m mor-
 tem: alios in eam vitam que non habet mortē.
 De duabus resurrectionibus et de mille ānis
 quid in apocalypsi iohannis scriptum sit: et quid
 de eis rationabiliter sentiatur. Capitulū. vii.

De his duabus resurrectionibus idem
 iohānes euangelista in eo libro qui dici-
 tur apocalypsis eo modo locut⁹ est: vt
 prima earū a quib⁹dā nostris non intellecta:
 etiā in quāsdā ridiculas fabulas verteretur.
 Ait quippe in libro memorato iohannes aposto-
 lus. Et vidi angelum descendentem de celo: ha-
 bentem clauem abyssi: et cathenā in manu sua
 et tenuit draconem illum serpentē antiquū
 qui cognominatus est diabolus et satanas: et

alligauit illū mille ānis: et misit illū in abyssū: et
 clausit et signauit super eum: vt iam nō seduce-
 ret gētes donec finiantur mille anni. Post hec
 oportet eū solui breui tempore. Et vidi sedes: et
 sedentes super eas: et iudiciū datum est illis: et
 animas occisorū ppter testimoniū iesu: et ppter
 verbum dei. Et si qui nō adorauerunt bestiam
 nec imaginem eius: neq̄ acceperunt inscriptio-
 nē in frōte aut in manu sua: et regnauerūt cum
 iesu mille ānis. Reliqui eorū nō vixerūt: donec
 mille anni finiātur. Hec resurrectio prima est.
 Beatus et scūs ē qui habet i hac prima resurre-
 ctione partem. In istis secūda mors nō hēt p̄-
 tem: s̄ erūt sacerdotes dei et christi: et regnabūt
 cū eo annis mille. Qui ppter hec verba huius
 libri primā resurrectionē: futuram suspicati sūt
 corporale: inter cetera maxime numero ānorū
 mille p̄mori sūt tanq̄ oportet in factis eo mo-
 do velut rati tēporis fieri sabbatū s̄mū: vacatio-
 nem. s. sanctam post labores annorū sex milium
 ex quo creat⁹ ē homo: et magnū ill⁹ peccati me-
 rito in huius mortalitatis erūnas de paradisi fe-
 licitate dimissus est: vt quoniam scriptū ē. vnus
 dies apud dñm sicut āni mille: et mille āni sicut
 dies vn⁹: sex annorū milib⁹ tanq̄ dieb⁹ sex im-
 pletis sequatur velut sabbatū septim⁹ i ānis mil-
 le postremis: ad hoc. s. sabbatum celebrā dū re-
 surgentibus sanctis. Que opinio esset vtiq̄
 tolerabilis si delitiae aliq̄e spūales i illo sabba-
 to affutire sanctis per dñi p̄ntiam crederētur.
 Nā nos hoc etiā fuim⁹ opinati aliquādo. Sed
 cū eos qui tūc resurrexerunt dicāt imoderatissi-
 mis carnalib⁹ epulis vacaturos: in quib⁹ cibis
 sit tantus ac potus: vt nō solum nullā modestiā
 teneant: sed modū quoq̄ ipsius incredulitatis
 excedāt: nullo mō possunt nisi a carnalibus ista
 credi. Hi aut qui spūales sunt: istos ista creden-
 tes ebiliastat vocant greco vocabulo quod ver-
 bū ē verbo exprimētes: nos possum⁹ miliarios
 nūcupare. eos aut lōgū est refellere ad singu-
 la: sed poti⁹ quēadmodū hec scriptura accipien-
 da sit iā debem⁹ ostendere. Ait ipse dñs n̄r Iesus
 christus. Nemo pōt introire in domū fortis: et
 vasa ei⁹ eripere: nisi p̄r⁹ alligauerit fortez: et diabo-
 lū volēs itelligi fortez: q̄ ipse gen⁹ hūanū potuit
 tenere captiuū: vasa v̄o eius q̄ fuerat ereptur⁹
 fideles suos futuros quos ille in diuersis p̄ctis
 atq̄ impietatib⁹ possidebat. Ut ergo alligare⁹ h̄
 fortis: ppter ea vidit iste ap̄ls i apocalypsi āge-
 lū de celo descēdētē: hētē clauē abyssi: et cathe-

Alicesimus

na i manu sua. Et tenuit inqt diaconē illū spētē
 ātiquū: q cognomiā diabol⁹ ⁊ satbanas: ⁊ alli
 gavit illum mille annis: hoc est potestatem eius
 ab eis seducēdis ac possidendis q fuerant libe
 randi cohibuit atq frenauit. Mille autē anni
 duobus modis pnt qstū mibi occurrit intelligi.
 Aut q: in vltimis mille ānis res ista agitur. i. sex
 to annoz miliario: tanq̃ sexto die cui⁹ nūc spa
 cia posteriora voluunt: secuturo deide sabba
 to qd non bz vesperā: requiē. s. sanctorz que nō
 habet finē: vt hui⁹ miliarij tanq̃ diei nouissimā
 partē: q remanebit vsq ad terminū seculi: mil
 le annos appellauerit: eo loquēdi mō quo parl
 significat a toto. Aut certe mille annos p ānis
 oibus hui⁹ seculi posuit: vt secto numero no
 taretur ipsa tēporis plenitudo. Millenari⁹ qp
 pe numerus denarij numeri quadratū solidus
 reddit. Deces qppe decies ducta: sūt centum:
 que iaz figura quadrata s3 plana est. Ut autē
 in altitudine surgat ⁊ solida fiat: rursus cētum
 decies multiplicat⁹ ⁊ mile sunt. Porro si cētū
 ipsa aliquo modo pyniueritate ponantur: qle
 illud est: qd dñs oīa sua dimittē: ⁊ eum sequēti
 pmisit dicēs: accipiet i seculo centuplū: qd ex
 ponēs quodammodo apls ait. quasi nibil habē
 tes ⁊ oīa possidētes: q: ⁊ an iā dictū ē: fidelis bo
 minis tot⁹ mūdus diuitiaz ē: quāto magis mile
 pyniueritate ponunt: vbi est soliditas ipsius
 denarij qdrature? Un nec illud meli⁹ intelligi
 qd in psalmo legiē. Memor fuit i seculū testa
 menti sui: verbi qd mādauit in mille generatio
 nes. i. in omnes. Et illum inquit in abyssum mi
 sit: quo vtiq̃ diabolus in abyssum misit nomi
 ne significata est multitudo innumerabilis im
 piorū: quoz i malignitate aduersus ecclesiā
 dei multa pfunda sunt corda. Nō q: diabolus
 ibi ante nō erat: sed ideo dicitur missus illuc: q
 exclusus a credētib⁹ plus cepit impios posside
 re: plus nāq a diabolo possidēt: q: nō solus ali
 enat⁹ a deo: verū etiā gratis odit fūiētes deo.

De alligatione ⁊ solutione diaboli. Cap. viij.

Clausit inqt ⁊ signauit sup euz: vt iaz
 nō seduceret gētes donec finiant mil
 le anni. Clausit sup euz dictū est: iterdi
 cit eīne possit exire. i. vetitū trāsgredi. Signa
 uit aut qd addidit significasse mibi videt q: oc
 cultū ē voluit q ptineat ad parē diaboli ⁊ qui
 nō pertineat. Hoc qppe in seculo isto pñs la
 ter: q: ⁊ q videt stare: vt ruz sit casur⁹: ⁊ q videt
 iacere. vt sit surrecturus ignotum est: Ab eis

aut gētib⁹ seducendis: huius iterdicti vinculo
 ⁊ claustrō diabolus phibet atq cohibet: quas
 ptinentes ad xp̃z seducebat antea vel tenebat
 Has eni elegit deus ante cōstitutionē mūdi ēru
 ere de potestate tenebrāz: ⁊ trāsfere in regnū
 filij claritatis sue: sicut dicit apls. Nam seduce
 re illum gentes etiā nūc ⁊ secum trahere i eter
 nā penā: s3 nō pdestinatas in eternā vitāz quis
 fidelis ignorat? Nec moneat: q sepe diabolus
 illos etiā seducit: q iam regenerati in xp̃o vias
 ingrediunt dei. Nouit eni dñs q sunt ei⁹: ex his
 i dānationē eternā neminē ille seducit. Sic eiz
 nouit dñs eos vt deus: quē nihil latet etiā futu
 rozū: nō vt homo q boiez ad pñs videt: n̄ tñ vi
 det cui⁹ cor nō videt: qualis aut postea sit futu
 rus nec seipsuz videt. Ad hoc ergo ligat⁹ ē dia
 bolus ⁊ inclusus in abyss⁹: vt iā nō seducat gē
 tes ex qbus constat ecclesia: quas antea sedu
 ctas tenebat anteq̃ eēt ecclia. Neq̃ eni dictū
 est vt nō seduceret aliquē: s3 vt nō seduceret in
 quit iaz gētes: in qbus ecclesiāz pculdubio itell
 gi voluit: donec inqt finiantur mille anni. i. aut
 qd remanet de sexto die q cōstat ex mille ānis:
 aut āni oēs qb⁹ deiceps h̄ sc3 pagendū ē. Nec
 sic accipiendū ē quod ait vt nō seduceret gētes
 donec finiat⁹ mille āni: qsi postea sit seductu
 rus eas dūtaxat gētes ex qbus pdestinata con
 stat ecclesia: a quib⁹ seducēdis illo ē vinculo clau
 stroq̃ phibit⁹. Sed aut si illa locutiōe dictuz ē
 q in scripturis aliquoties iuenit q̃lis ē in psal
 mo. Sicut oculi nri ad dñz deum nostrū donec
 misereat nostri. Neq̃ eni euz misert⁹ fuerit nō
 erūt oculi seruoꝝ ei⁹ ad dñm deū suū: auc cer
 te iste ē ordo verboꝝ. Et clausit ⁊ signauit: sup
 eum donec finiat⁹ mille āni. Qd vero iterpo
 suit vt nō seduceret iaz gētes ita se bz: vt abbui⁹
 ordinis connexionē sit libez: ⁊ seorsuz intelligē
 dū velut si post aderet: vt sic sese bēret tota sē
 tētia. Et clausit ⁊ signauit sup eū donec finian
 tur āni mille. ⁊ iaz nō seducet gētes. i. iō clausit
 donec finiantur āni mille vt iam non seduceret
 gētes. Post hoc iqt oportet eū solui breui tēpo
 re. Si hoc ē diabolo ligari ⁊ includi ecclesiā nō
 posse seducere: hec ergo erit solutio ei⁹ vt pos
 sit: Absit: Nunq̃. n. ab illo ecclesia seducef pde
 stinata ⁊ electa an mūdi cōstitutionē: de q dictū
 ē nouit dñs q sūt ei⁹. Et tñ bic erit ecclia illo tē
 pore etiā q soluēdus ē diabolus: sic ex q ē istitu
 ta hic fuit ⁊ erat oī tpe: i suis vtiq̃ qui succedūt
 nascēdo moriētib⁹. Nā paulopost dicet q solu

Liber

tus diabolus seducet has gētes toto orbe ter-
 raz: ac trahet i bellum aduersus eas: quoz ho-
 nium erit numerus vt arena maris. Et ascen-
 derunt inq; sup terre latitudinē: et cinxerūt ca-
 strā sanctorū et dilectā ciuitatem: Et descendit
 ignis de celo a deo et comedit eos: et diabolus q
 seducebat eos missus ē in stagnū ignis et sulfu-
 ris: vbi est et bestia et pseudo pphete: et cruciabu-
 tur die ac nocte in secula seculorū amē. S; hoc
 iaz ad nouissimū iudiciū p̄inet: qd nūc propte-
 rea commemorandū putauit: ne q̄ existimet eo ipso
 tēpore paruo quo soluet diabolus i hac terra
 ecclīaz nō futurā: illo hic eam vel nō inueniēte
 euz fuerit solut: vel absumēte cū fuerit modis
 oibus p̄secut. Nō itaq; p totū hoc tēpus qd li-
 ber iste cōplecti a primo scilicet aduētū xpi vs-
 q; in finez seculi: quo erit ei secūdus aduētus:
 ita diabolus alligat vt bec ei ipsa sit alligatio:
 p hoc iternallū qd mille annorū numero appel-
 lat nō seducere ecclīaz: qd qdē illā nec solut
 vtiq; seducturus ē. Nā p̄fecto si ei alligatio ē
 nō posse seducere siue si p̄mitti: qd erit solui nisi
 posse seducere siue p̄mitti: Quod absit vt fiat.
 S; alligatio diaboli ē nō p̄mitti exercere totaz
 tētationē quā potest: vel vi vel dolo ad seducē-
 dos hoies in partē suaz cogēdo violenter frau-
 dulēterne fallēdo. Qd si p̄mitteret: in tā lōgo
 tpe et tāta firmitate multorū plurimos tales q̄
 les deus id p̄peti nō vult: et fideles deiceret et
 ne crederēt ipediret. Qd ne faceret alligat ē.
 Tūc aut soluet qn et breue tēpus erit. Nam tri-
 bus annis et sex mētibz legi totis suis suorū
 q viribz seniturus: et tales erūt cū qbus ei belli-
 gerandū ē: vt vici tāto eius impetu isidij q nō
 possint. Si aut nūq; solueret: min⁹ appareret
 maligna eius potētia: minus sancte ciuitatis si-
 delissima patiētia probaret: minus deniq; p̄spi-
 cere ē q magno eius malo taz bene vsus fuerit
 oipotēs dō: q cū nec oīno abstulit a tētatiōe sā-
 ctorū: q̄uis ab eorū interioribz hoibus vbi deū
 credit foras missi: vt forissecus eius oppugna-
 tione p̄ficeret: et in eis q sūt ex parte ipsius alli-
 gauri: ne q̄ta; possent effundendo et exercendo
 malitiā innumerabiles ifirmos ex quibus multi-
 plicari ecclīaz et ipleri oportebat: alios creden-
 ros alios iaz credētes a fide pietatis boā veter-
 reret: hos frāgeret: et solueret in fine: vt q̄ for-
 tes aduersarij dei ciuitas supauerit: cū ingēti
 gloria sui redēptiois: adiutoris: liberatoris aspi-
 ciat. In eorū sane q tunc futuri sūt atq; fidelius

comparatiōe qd sum⁹ nos: qnquidē ad illos p̄ban-
 dos tāt⁹ soluet inimic⁹: cū q nos ligatos tātis pi-
 culis dimicam⁹. Quāuis et h̄tpis iternallo qd
 dā xpi milites tā prudentes et fortes fuisse atq;
 eē nō dubiū ē: vt etiā si tūc i ista mortalitate vi-
 uerēt qn ille soluet: oēs ei⁹ ifidias atq; iper⁹: et
 cauerēt prudētissime et patiētissime sustinerent.
 Nec aut alligatio diaboli nō solū facta est ex q
 cepit ecclīa p̄ter iudeaz frā i natiōes alias alias
 q dilatarī: s; nūc etiā sit et fiet vsq; ad t̄minum
 seculi qd ē soluedus: q; et hoies nūc ab ifidelitate
 i q ipse eos possidebat ouertunt ad fidē: et vsq;
 illū finē ouertent sine dubio. Et vtiq; vnicuiq;
 fidelī iūte fortis tūc alligat: qn ab illo tāq; vas
 ei⁹ eripit: et abyssus vbi iclusus ē nō in eis cōsum-
 pta ē qn sūt mortui: q tūc erāt qn cepit eē inclu-
 sus: s; successerūt eis alij nascendo atq; succe-
 dūt donec finiat hoc seculū qoderit xpianus:
 i quoz quotidie velut i abyssō cecis: et p̄fundis
 cordibz icludat. Ut aut et illis vltimis tribus
 ānis et sex mētibz: qn solut⁹ totis viribz senitur⁹
 ē alijs i q n fuerat sit accessur⁹ ad fidez nōnulla
 q̄stio ē. Qūo. n. stabit qd dictū ē: quis itrat i vo-
 mū fortis vt vasa ei⁹ eripiat: nisi pri⁹ alligauerit
 fortē: si ē soluto eripiunt. Ac p hoc cogere vi-
 det ista sētētia: vt credamus illo l; exigno tpe
 neminē accessurū eē p̄plo xpiano: sed cū eis qui
 iam xpiani reperti fuerit diaboli pugnaturuz
 ex qbus etiā si victi alig secuti eū fuerit: nō eos
 ad p̄destinatū: filiorū dei numez pertinere. Ne-
 q; eni frustra iōānes ap̄ls q et hanc ap̄ta-
 lyptim scripsit: in eplā sua de qbusdā dixit. Ex
 nobis exierūt s; nō erāt ex nobis. Nā si fuisset
 ex nobis: māsissent vtiq; nobiscuz. Sed qd fiet
 de paruulis? Nimiū q̄ppe incredibile est nul-
 los iaz natos et nondū baptizatos p̄occupari
 christianorum filios illo tempore infantes: nul-
 los etiam ipsos nasci iam diebus: aut si erūt nō
 eos a parentibus suis vsq; ad generationis la-
 nacrum quocunq; modo perducī. Quod si fiet
 quo pacto soluto iam diabolo vasa ista eripien-
 tur: in cuius domum nemo intrat vt eius va-
 sa eripiat: nisi prius alligauerit eum? Immo ve-
 ro id potius esse credendum nec qui cadant de
 ecclīa nec qui accedant ad ecclīam in illo
 tempore defuturos: sed p̄fecto tam fortes
 erunt et parentes pro baptizandis suis parau-
 lis et bi qui tunc primitus credituri sunt: vt illū
 fortem vincant etiam non ligatum: id est omni-
 bus qualibet antea nunquaz vel artibus inli-

Vicesimus

166

diatē vel vrgētem viribus: et vigilāter itelligāt: et tolerāter ferāt: ac si etiā illi nō ligato eripiunt. Nec ideo falsa erit enāgelica illa sētētia. Quis strāt i domū fortis vt vasa ei⁹ eripiat nisi prius alligauerit fortes. Secundum enim eius sentētie veritatem ordo iste seruatus vt est prius alligaret fortis: ereptisq; vasis ei⁹ lōge lateq; ex firmis et i firmis omnibus gentibus ita multiplicaretur ecclesia: vt ex ipsa rex diuinitus predicta rū et ipletaz robustissima fide etiaz soluto vasa posset auferre. Sicut. n. fatendū ē mltōz refri gescere caritatē cū abūdāt inigtas etiam iustitia maximisq; psecutōibus atq; fallacijs diabo li iā soluti eos: q i libro vite scripti nō sūt eē mul tos cessuros: hic cogitādū ē: nō solum quos bo nos fideles illud tps iueniet: sed nōnullos etiā q foris adhuc erūt adiuuāte dei grā p scriptura rū cōsiderationē: i gbus et alia et finis ipse p nuntiāt quē venire iā sentiūt ad credēdū quod nō credebāt futuros esse firmiores: et ad vincendū etiam non ligatum diabolū fortiores. Quod si ita erunt: propterea pcecessisse credenda est eius alligatio: vt et ligati et soluti expoliatio seq retur: quoniam de hac re est dictuz. Quis intrabit in domū fortis vt vasa eius eripiat: nisi prius alligauerit fortem?

¶ Quid sit regnū sanctorū cū xpō per mille annos: et i quo discernat a regno eterno. Cap. ix.

Interea dū mille annis ligatus est diabolus: sci dei cū xpō regnāt: etiā ipsius mille annis eisdē fine dubio et eodē modo itelligēdis. i. iā isto tpe prioris eius aduētus. Excepto qppe illo regno d quo i fine dicturus ē: venire bñdicti pīs mei possidere paratū vobis regnū. Nisi. n. alio aliquo modo lōge qdem ipariā nūc regnaret cū illo sci ei⁹ qbus ait: ecce ego vobiscū sū vsq; i cōsumationē scli: pfecto nō ēt nūc dicere ē ecclesia regnū ei⁹ regnū ve celoz. Nā vtq; isto tpe i regno dei erudit scriba ille q pferat de thesauro suo noua et vetera de quo supra locuti sumus. Et de ecclesia collecturi sūt zizania messorēs illi que pmissi euz tritico simul crescere vsq; ad messē. Qd exponēs ait messis ē finis scli: messorēs aut sūt angeli. Sicut ergo colligūtur zizania et igni cōburūtur: sic erit i cōsumatōe scli. Mittet filius hoīs angelos suos: et colligēt de regno eius oīa scādala. Nūquid de regno illo vbi nulla sūt scādala? De isto ergo regno eius qd ē ecclesia hic colligēt. Itē dicit. Qui soluerit vnū de mādatis istis minimis et docue-

rit sic hoīs minimus vocabit i regno celoz. Qui aut fecerit sic et docuerit magnus vocabit i regno celoz. Utrūq; dicit i regno celoz: et qui nō facit mādatis q docet: hoc ē. n. soluere: nō seruare: nō facere: et illū q facit et sic docet: sed istuz minimū: illū magnū: et otinuo secutus adiūgit. Dico. n. vobis: qz nisi abūdauerit iusticia vestra sup scribas et phariseos. i. sup iusticiā eoz q soluit qd docent. De scribis enim et phariseis alio loco dicit: quoniam dicunt et non faciunt. Nisi ergo super eos abūdauerit iusticia vestra: id est vt vos non soluatis: sed potius quod docebitis faciatis: non intrabitis inquit in regnum celoz. Alio modo igitur itelligendum est regnum celozum vbi ambo sunt: et ille scilicet qui soluit: qd docet: et ille qui facit: sed ille minimus: ille magnus. Alio modo autem regnum celozum dicitur: quo non intrat nisi ille qui facit. Ac per hoc vbi vtrūque genus est ecclesia est qualis nunc est. Vbi autem illud solum erit: ecclesia est qualis tunc erit: quando malus in ea nō erit. Ergo ecclesia et nunc est regnum christi regnumq; celozum. Regnant cum illo etiā nunc sancti eius aliter quidem q tunc regnabunt: nec tamē cū illo regnant zizania qz in ecclesia euz tritico crescāt. Regnāt. n. cū illo q faciūt qd ait aplo. Si currexistis cū xpō que sursum sūt sapite vbi xps ē i dextera dei sedēs: q sursum sunt qrite non que super terram. De qualibus item dicit q eo rum conuersatio sit in celis. Postremo euz illo regnant qui eo modo sunt in regno eius: vt ipsi etiam sint regnum eius. Quomodo autē sunt regnum christi: qui vt alia taceam: qz ibi sint donec colligantur in fine seculi de regno eius omnia scandala: tamen illic sua querunt non q iesu xpi. De hoc ergo regno militie i quo adhuc cum hoste cōfligitur aliquādo repugnantibus vitijs aliquando cedentibus imperatur donec veniat ad illud pacatissimū regnū vbi sine hoste regnabitur. Et de hac resurrectione prima que nunc est: liber iste sic loquitur. Cum enīz dixisset alligari diabolū mille annis: et postea breuitē tēpore solui: mox recapitulādo quid i illis mille annis agat ecclesia vel agatur i ea: et vidi inquit sedes et sedētes super eas: et iudiciū datū ē. Nō ē hoc putādū de vltimo iudicio dici: sedes ppositoz et ipsi ppositi itelligēdi sūt per quos nūc ecclesia gubernatur. Iudiciū autē dictum nullū accipiēdū melius videtur: qz id qd dictū est: que ligaueris in terra ligata erunt et in celo

Liber

et que solueritis in terra soluta erunt et in celo. Unde apostolus: quid eis mihi est inquit de his que foris sunt iudicare? Nonne de his que sunt intus vos iudicatis? Et ait inquit occisorum propter testimonium se suum et propter verbum dei subaudiatur quod postea dicitur: et regnauerunt cum iesu mille annis: ait scilicet martyrum nondum sibi corporibus suis redditis. Neque enim piorum anime mortuorum separantur ab ecclesia: que nunc est etiam regnum christi. Alioquin nec ad altare dei eorum memoria fieret in comunione corporis christi: nec aliquid prederent ad eius baptismum in periculis currere: ne sine illo finiat hęc vita: nec ad reconciliationem nisi forte per penitentiam malae conscientiam quisque ab eodem corpore separatus est. Cur enim fiunt ista nisi quia fideles etiam defuncti membra eius sunt? Quauis ergo cum suis corporibus nondum: iam tamen eorum anime regnant cum illo: dum isti mille anni decurrunt. Unde in hoc eodem libro et alibi legitur: Beati mortui qui domino moriuntur. Amodo etiam ait dicit spiritus ut regescent a laboribus suis: nam opera eorum sequuntur illos. Regnat itaque cum christo nunc primum ecclesia in uiuis et mortuis. Propterea enim sicut dicit apostolus mortuus est christus ut uiuorum et mortuorum dominetur. Sed ideo tamen modo martyrum aias commemorauit: quia ipsi mortui precipue regnant qui usque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed a parte totius etiam mortuos ceteros intelligimus pertinentes ad ecclesiam quod est regnum christi. Quod vero sequitur: et si qui non adorauerint bestiam nec imaginem eius: nec acceperint inscriptionem in fronte aut in manu sua: similiter et de uiuis et mortuis debemus accipere. Que porro sit ista bestia quous sit diligentius regredendum: non tamen abhorret a fide recta: ut ipsa ipsa ciuitas intelligatur: et populus infidelium contrarius fidelis populo et ciuitati dei. Imago vero eius simulatio eius mihi videtur: et eis scilicet hominibus qui velut fide perficitur et infideliter viuunt. Singunt enim se esse quod non sunt: vocanturque non veraci effigie sed fallaci imagine christiani. Ad eadem namque bestiam pertinet non solum apostoli inimici nominis christi et eius gloriosissime ciuitatis sed etiam zizaniam quam de regno eius quod est ecclesia in fine seculi colligenda sunt. Et qui sunt qui bestiam non adorant nec imaginem eius: nisi qui faciunt quod ait apostolus: ne sitis in gentem ducetes cum infidelibus? Non adorant eum: id est non consentiunt: non subiaciunt: neque accipiunt inscriptionem: non amittunt et in minis in fronte: propter professionem in manu

propter operationes. Ab his ergo malis alieni sine adhuc in ista mortalitate uiuentes: sine defuncti regnant cum christo: nunc quodammodo huic tempori congruo per totum hoc interuallum quod numero mille significat annorum. Reliqui eorum inquit non uixerunt. Hora enim nunc est: cum mortui audiunt vocem filii dei: et qui audierit uiuent. Reliqui eorum non uiuent. Quod uero subdidit donec finiantur mille anni: intelligendum est quod eo tempore non uixerunt quo uiuere debuerunt: ad vitam scilicet de morte transiendo. Et ideo cum dies uenerit quo fiet et eorum resurrectio: non ad vitam de monumentis procedent: sed ad iudicium: ad damnationem scilicet que secunda mors dicitur. Donec eis finiantur mille anni: quicunque non uixerit: id est isto toto tempore quo agitur prima resurrectio: non audierit vocem filii dei: et ad vitam de morte transierit: profecto in secunda resurrectione que carnis est: in morte secundam cum ipsa carne transibit. Sequitur enim et dicit. Hęc resurrectio prima est beatus et sanctus qui habet in hac prima resurrectione partem. id est particeps eius est. Ipse est autem particeps eius qui non solus a morte que in peccatis est reuiuiscit: uerum etiam et eo quod reuixerit permanet. In his inquit secundam mortem non habet potestatem. Habet ergo in reliquis de quibus superius ait: reliqui eorum non uixerunt donec finiat mille anni: quoniam isto toto tempore interuallo quod mille annos uocat: quantumcumque in eo quisque eorum uixit in corpore non reuixit a morte in qua eum tenebat impietas: ut sic reuiuiscendo primae resurrectionis particeps fieret atque et eo potestate secunda mors non haberet.

Quid ridendum sit eis qui putant resurrectionem ad sola corpora: non etiam ad aias pertinere. Cap. x. **U**nt qui putant resurrectionem dici non posse nisi corporum: ideo ista quoque in corporibus prima futura esse credunt. Quorum non est cadere inquit eorum est resurgere. Cadunt autem corpora moriendo: nam a cadendo cadauera nuncupantur. Non ergo aiaz inquit resurrectio potest esse: sed corporum. Sed quod contra apostoli dicit quod etiam resurrectionem bonorum uirorum resurrexerant: quibus ait. Si surrexistis cum christo qui sursum sunt sapite. Que sensus alij huiusmodi alibi posuit dicens: ut quemadmodum christus a mortuis resurrexit per gloriam patris: sic et nos in nouitate uite ambulemus? Hic est illud. Surge qui dormis et exurge a mortuis et illuminabit te christus. Quod autem dicit non possunt resurgere nisi qui cadunt: et ideo putant resurrectionem ad corpora non ad aias pertinere

et corp
tis ab il
gputat
aia non
cadent
mas re
set insti
atqz ait
bit cu
pio et p
ecclesi
cim? pp
qm mel
petrus
ne licet
ee xps:
tris et fil
ira et fac
ordinem
non sem
De ge
clesiaz
incitabi

E quatuor
eas in be
Ad hoc
Na et an
la et vari
plectutio
erit noui
cio: quia
vniuersi
ciuitate
tes qui p
sic sunt a
te terra
suspica
litteras p
a roman
rarum sign
sunt in qu
gog et m
ee copere
dom? et ip
sunt in g
bam? icl
feres et p

Nicesinus

qz corporis ē cadere: cur nō audiūt nō receda-
tis ab illo ne cadatis: z suo dño stat aut cadit: z
g putat se stare videat ne cadat. Puto. n. qz in
aia nō i corpore casus iste cauēdus ē. Si igitur
cadētū ē resurrectio: cadūt z aie: pfecto z ani-
mas resurgere cōfitebū ē. Quod aut cū dixit
set i istis secūda mors nō bz potestātē: adiūxit
atqz ait: s3 erunt sacerdotes dei z xpī: z regna-
būt cū eo mille ānis. Nō vtiqz de solis episco-
pis z presbyteris dictū ē: qz pprie iā vocantur i
ecclesia sacerdotes: s3 sicut oēs christianos vi-
cim⁹ ppter mysticū chrisma: sic oēs sacerdotes
qm̄ mēbra sūt vni illi sacerdotis. De qb⁹ apls
petrus. Plebs ingt scā regale sacerdotiū. Sa-
ne licet breuiter atqz trāseūter insinuaui deus
eē xp̄s: dicēdo sacerdotes dei z chrisi: hoc ē pa-
tris z filij: qz quis ppter formā fuisse sicut filij hoīs:
ira ē sacerdos xpī effect⁹ sit i eternū secundum
ordinē melchisedech. De qua re in hoc opere
non semel diximus.

De gog z magog quos ad persequendā ec-
clesiaz dei solutus prope finem seculi diabolus
incitabit.

Capitulum. xj.

Et cū finiti fuerint inquit mille annis
soluet sathanas de custodia sua: z ex-
ibit ad seducēdas nationes que sūt in
quatuor angulis terre. Gog z magog z trahet
eas i bellū: quoz numerus ē vt arena maris.
Ad hoc ergo tūc seducet: vt i hoc bellū trahat.
Nā z antea modis quib⁹ poterat p multa ma-
la z varia seducebat. Exibit aut dictū ē i aptā
psecutionē de latebris erūpet odiorū. Dec. n.
erit nouissima psecutio nouissimo imminere iudi-
cio: quā scā ecclesia toto terraz orbe patietur:
vniuersa. s. ciuitas chrisi ab vniuersa diaboli
ciuitate: quātacūqz erit vtraqz sup terrām. Bē-
tes quippe quas appellat gog z magog: non
sic sunt accipiēde tanqz sint alij mali i aliq par-
te terraz barbari cōstituti: siue quod quidam
suspiciūt getas z massagetas pp horū nominū
litteras pmas: siue alios aliquos alienigenas z
a romano iure seiunctos. Toto nāqz orbe ter-
rarū significari sūt isti ee: cū ē dictū natiōes q
sūt in quatuor angulis terre: easqz esse subiecit
gog z magog. Quoz interpretationē nominū
eē cōperim⁹ gog rectū: magog detectū: tanqz
dom⁹ z ipse qui pcedit de domo. Bentes ergo
sūt i qb⁹ diabolū velut i abyssō superi⁹ itellige-
bam⁹ inclusū: z ipse de illis quodāmodo sese of-
ferēs z pcedēs vt ille sint tecū. ille detectum

Si at vtrūqz referam⁹ ad gētes nō vnū horū
ad illas: alterū ad diabolū: z tectū ipse sūt gen-
tes: qz in eis nūc includit⁹ z quodāmodo tegitur
inimic⁹ antiquus: z de tecto ipse erūt quādo in
apertū odiū de operto erupture sunt. Quod
vero ait: z descenderūt sup terre latitudinē: z
cinxerunt castra scōz z dilectā ciuitatē: nō vti-
qz ad vnū locū venisse vel venturi esse signifi-
cati sūt: qz aliquo vno loco futura sint castra
scōz z dilecta ciuitas: cū hec nō sit nisi chrisi ec-
clesia toto orbe terrarū diffusa: ac p hoc vbiqz
qz tūc erit q in oib⁹ gētib⁹ erit: qd significatū no-
mine latitudis terre. ibi erūt castra scōz: ibi di-
lecta deo ciuitas ei⁹: ibi ab oib⁹ inimicis suis: qz
z ipsi cū illa i oib⁹ gētib⁹ erūt: persecutionis illi-
us immanitate cingent⁹: hoc ē in angustia tribu-
latiōis artabit⁹: vigebit⁹: cōcludet⁹: nec militiaz
suā deseret q vocabulo ē appellata castrorum.
An ad vltimum supplicii pertineat ipiorum
q descendisse ignis de celo z eosdem comedis-
se memoratur.

Capitulum. xij.

Quod vero ait z descēdet ignis de ce-
lo z comedet eos nō extremū putādū
est id esse supplicii: qd erit cū dicef. di-
scēdite a me maledicti in ignē eternū. Tūc qz
pe in ignē mittētur ipsi: nō ignis de celo veniet
sup ipsos. Hic aut bene itelligit⁹ de celo: de ipa
firmitate scōz qua nō cessuri sūt seuiētib⁹ vt
eorz faciāt volūtātē. Firmamētū. n. ē celū cui⁹
firmitate illi cruciabitur ardētissimo zelo: qm̄
nō potuerūt attrahere i partes antichristi scōs
chrisi: z ipse erit ignis q comedet eos. Et hoc
a dō: qz dī munere sūt facti insupabiles vnde
exeruciātur inimici. Sicut. n. zelus i bono posi-
tū ē vbi legitur zelus domus tue comedit me:
ita ecōtrario i malo vbi dicit⁹: zelus occupauit
plebē ineruditā. Et nunc ignis cōtrari⁹ come-
det: z nūc vtiqz excepto. s. vltimi illi⁹ igne iudi-
cij. Aut si ipsam plagam qua pcutiēdi sūt eccle-
sie psecutores veniēte iā xpō: quos viuētes in-
ueniet sup terrā qn̄ interficiet antixpm spū oris
sui: ignē appellauit descēdētē de celo eosqz co-
medētē. Neqz hoc vltimū supplicii erit ipioz
s3 illud qd facta corporoz resurrectiōe passuri sūt.
An ante tempus persecutionis antichristi mil-
le anni numerādi sint.

Capitulum. xij.

Ec psecutio nouissima q futura est ab
antixpo: sicut iā dixim⁹: qz i hoc libro
supi⁹ z apud danielē ppbetā positū ē:
trib⁹ ānis z sex mētib⁹ erit. Qd tempus quāuis

Liber

exiguū vtrū ad ānos mille ptineat: qbus ⁊ dia-
bolū ligatū dicit ⁊ scōs cū xpō regnare an eis-
dem annis hoc parū spaciū subdatur: atq; sit
extra merito ambigū. Quia si dixerim⁹ ad eos
dē ānos hoc ptinere nō tāto tēpore: sed plūxi-
orē cū xpō regnū sāctorū reperiet extēdi: q; dia-
bolus alligari: pfecto. n. sancti: cū suo rege ē
ī ipsa pceptue persecutione regnabūt: mala tā-
ta vincētes qmā nō erit diabolus alligatus vt
eos psequi oib⁹ virib⁹ possit. Quomō ergo ista
scriptura eisdē mille ānis vtrūq; determinat
diaboli. s. alligationē regnūq; scōp: cū triū an-
noꝝ ⁊ sex mēsiū iteruallo: prius desinat alliga-
tio diaboli: q; regnū scōp in his mille annis cū
xpō: Si autē dixerim⁹ parū psecutiōis huius
hoc spaciū nō cōputādū ī mille ānis: s; eis īple-
tis pot⁹ adiciēdū vt pprie possit intelligi: q; cū
dixisset sacerdotes dei ⁊ xpī regnabūt cum eo
mille annis adiecerit ⁊ cū finiti fuerint mille an-
ni soluet sathanas de custodia sua: isto. n. mo-
do ⁊ scōp regnū ⁊ vinculū diaboli simul cessa-
tura eē significat: vt demū illi⁹ psecutiōis tē-
pus nec ad scōp regnū nec ad custodiam satha-
ne quoz vtrūq; ī mille annis ē pertinere: s; su-
peradditū ⁊ extra cōputādū eē credat: coge-
mur fateri scōs ī illa psecutiōe regnaturos
nō eē cū xpō. Sed q; audeat dicere cū illo tūc
nō regnatura sua mēbra: qmā ei maxie atq; for-
tissime coherēbūt: ⁊ quo tēpore quāto erit ac-
cipiet bellū: tāto maior gloria nō cedēt: tanto
densior corona martyrij: aut si ppter tribulati-
ones quas passuri sūt nō dicēdi sūt regnaturi:
cōsequēs erit vt ēt superiorib⁹ diebus iisdem
mille ānis quicūq; tribulabūt scōp: eo ipso tē-
pore tribulatiōis sue cū xpō nō regnasse dicant-
tur. Ac phoc ⁊ illi quoz aias auctor huius li-
bri vidisse se scribit occisoꝝ ppter testimoniū
iesu ⁊ ppter verbū dei: nō regnabunt cū xpō:
qmā patiebāt psecutiōes: ⁊ ipsi regnū xpī nērāt
quos xp̄s excellētius possidebat. Absurdissi-
mū id qdē ⁊ omni mō aduersandū. Sed certe
aie victrices gloriosissimoz martyriū oib⁹ dolo-
rib⁹ ac laboribus supatis atq; finitis: postea q;
mortalia mēbra posuerūt cū xpō: vtiq; regna-
uerūt ⁊ regnāt donec finiatū mille āni: vt po-
stea ēt corporib⁹ receptis iā īmortalib⁹ regnēt.
Proinde illis trib⁹ annis atq; dimidio: aie occiso-
rū pro ei⁹ martyrio ⁊ que tūc antea de corpori-
bus exierūt ⁊ que ipsa nouissima persecutione
sūt exiture: regnabunt cum eo donec finiatū

mortale seculū: ⁊ ad illud seculū vbi mors non
erit transeat. Quocirca cum xpō regnantiū
scōp plures anni erūt q; viculi diaboli atq; cu-
stodie. Quia illi cū rege suo filio dei: iā diabolo
nō ligato etiā p tres illos annos ac semissem re-
gnabūt. Remanet igit cū audim⁹ sacerdotes
dei ⁊ xpī regnabūt cū eo mille annis: ⁊ cū finiti
fuerint mille anni soluet sathanas de custodia
sua: aut nō regni huius scōp intelligam⁹ ānos
mille finiri: s; vinculi diaboli atq; custodie: aut
annos mille. i. oēs ānos suis quosq; horis diuer-
sis ac pprijs plixitatib⁹ finiedos āplores san-
ctoꝝ regno breuiores diaboli vinculo: aut cer-
te quoz triū ānoꝝ ⁊ sex mēsiū breuissimū spaci-
um ē cōputari voluisse credat: siue q; min⁹ sa-
thane vinculi: siue q; ampli⁹ videt habere re-
gnū scōp sicut de quadrigentis annis ī sexto:
decimo huius operis volumine disputant: qmā
alig plūx erat tñ quadrigēti sūt nūcupati: ⁊ ta-
lia sepe repūtur ī sacris litteris sigs aduertat.
De dānatiōe diaboli cū suis: ⁊ per recapitu-
lationē de resurrectione corporū omniū mor-
tuoꝝ: ⁊ de vltima retributionē. Capitulū. xiiij.

Post hanc autem persecutionis nouis-
sime cōmemorationē: breuiter cōple-
ctē totū: quod vltimo iā iudicio dia-
bolus ⁊ cū suo iā principe ciuitas inimica passa
ra est. Dicit. n. ⁊ diabolus q; seducebat eos mis-
sus ē ī stagnū ignis ⁊ sulphuris: quo ⁊ bestia et
pseudo ppheta ex cruciābūt die ac nocte ī scā
seculoz. Bestia bene itelligi ipsā ipiā ciuitatē
supra diximus. Pseudo hō ppheta eius aut
antixps ē: aut imago illa. i. figmentum illud de
quo ibi locuti sumus. Post hoc ipsum nouissi-
mum iudicium quod erit ī secunda resurrecti-
one mortuoꝝ: que corporū ē recapitulādo nar-
rat quomodo sibi fuerit reuelatum. Et vidi in-
quit thronū magnū ⁊ candidum ⁊ sedentem su-
per eum: ⁊ ab eius facie fugit celum ⁊ terra: et
locus eoz non est inuentus. Nō ait vidi thro-
num magnum ⁊ candidum ⁊ sedentem sup eū
⁊ ab eius facie fugit celum ⁊ terra: quoniā non
tunc factum est idēl antequā esset de viuis et
mortuis iudicatum: sed eum se vidisse dixit in
throno sedentem: a cuius facie fugit celum
⁊ terra: sed postea. Peracto quippe iudicio
tunc desinet esse hoc celum ⁊ hec terra: quan-
do incipiet celum nouum esse ⁊ terra noua.
Mutatione itaque rerum non omnino ī in-
feritū transibit hic mūdus. Unde ⁊ apostolus

Alcesimus

Dicit: Præterit enim figura huius mundi volo
vos sine sollicitudine eē. Figura ergo præterit
non natura: Cum ergo iohānes se vidisse dixit
set sedentē sup thronum: a cuius facie qđ po-
tēa futurū est fugit celū et terra: et vidi inqt mor-
tuos magnos et pusillos. Et apti sūt libri: et ali-
liber aptus ē qđ vīte vniuscuiusq; et iudicati sūt
mortui ex ipsis scripturis librorū: secundū sua
facta. Libros dixit esse aptos: et librum de quo
cuiusmōdi sit nō tacuit qui est iquit vīte vniuscui-
usq;. Ergo illi libri quos loco priore posuit: itel-
ligēdi sunt sancti et veteres et noui: vt illis osē-
dere ē que deus mādāta sua fieri iussisset. In il-
lo autē qđ est vīte vniuscuiusq; qđ hōz quisq; non
fecisset sine fecisset. Qui liber si carnaliter cogi-
tetur: qđ eius magnitudinē aut longitudinē va-
leat estimare. Aut quāto tpe legi poterit liber: i
quo scripte sūt vniuerse vīte vniuersorū. An tā-
tus angelorū numerus aderit: q̄tus hōiūz ade-
rit: vt et vitam suam quisq; ab angelo sibi addibi-
to audiat recitari. Non ergo vnus liber erit oī-
um: sed singuli singulorū. Scriptura vero ista
vnum volens intelligi: et alius inquit liber aper-
tus ē. Quedā igit vīs ē intelligēda diuina: qua fi-
et vt cuiusq; opa sua vel mala cūcta i memoriāz
reuocētur et mētis intuitu mira celeritate cernā-
tur: vt accuset vel excuset: sciētia p̄sciētia atq;
ita i simul oēs et singuli iudicē. Que nimis vīs
diuina libri nomē accepit. In ea gippe quodam
modo legi qđ a faciēte recolit. Ut autē osē-
dat qđ mortui sint iudicādi. i. pusilli et magni: reca-
pitulādo dicit: tanq̄ ad id rediēs qđ p̄terierat:
vel potius distulerat. Et exhibuit mortuos ma-
re qđ eo erāt: et mors et infernus reddiderūt mor-
tuos quos i se hēbāt. Hoc p̄culdubio prius fa-
ctū ē qđ mortui essēt iudicati: et tñ illud prius vi-
ctū ē. Hoc est ergo qđ dixi: recapitulādo eū ad
id redisse qđ iter miserat. Hūc autē ordinē tenui-
it: atq; vt explicaret ipse ordo cōmodius et iaz
de mortuis iudicatis qđ iaz dixerat suo repeti-
uit loco. cū eis dixisset et exhibuit mortuos ma-
re qđ eo erāt et mors et infernus reddiderūt mor-
tuos quos i se hēbant: mox addidit qđ paulo an-
posuerat: et iudicati sūt singuli scđz facta sua.

Quis sint mortui quos ad iudiciū exhibuit ma-
re: vel quos mors et inferri reddiderūt. Cap. xv.

Hoc est eim qđ supra dixerat: et iudicati
sunt mortui scđz facta sua. Sed qđ sunt
mortui quos mare exhibuit qđ eo erāt
Nec qđz qđ in mari moriūtur nō sūt i inferno: aut

corpora eorū seruātur i mar: aut qđ ē absurdi-
mare hēbat bonos mortuos: et infernus malos.
Quis hoc putauerit? Sed p̄fecto conueniēter
quidā hoc loco mare pro isto seculo positū ac-
cipiūt. Cū ergo et quos hic inueniet xp̄s in cor-
pore cōstitutos: simul significa ret cū his qui
resurrecturi sūt iudicandos et ipsos mortuos
appellauit: et bonos quib; dicit i. mortui. n. estis
et vīta vēstra abscondita ē i deo cū xp̄o: et malos
de qđz of. sine mortuos sepelire mortuos suos
possunt mortui et p̄pter hoc dicit qđ mortalia
gerūt corpora. Unde apls: corpus qđ ē ait mor-
tuū ē p̄pter peccatū: spūs autē vīta ē p̄pter iusti-
tiā vtrūq; i hōie viuēte atq; i hoc corpore con-
stituto eē dīmōstrās: et corpus mortuū: et spiritū
vītā. Nec tñ dixit corpus mortale s; mortuum
q̄uis eadē paulo post et mortalia corpora sicut
vītatē vocātur appeller. Nos qđ mortuos ex-
hibuit mare qđ eo erāt. i. exhibuit hōies hoc se-
culū qđz qđ eo erant: qđ nōdū obierāt. Et mors
et infernus iquit reddiderūt mortuos quos i se
habebāt. Mare exhibuit: qđ si qđ inuētū sint af-
fuerūt. Mors vō et infern; reddiderūt: qm vīte
de qđ iā exierāt renocarūt. Nec frustra fortas-
se nō satis fuit vt diceret mors aut infernus: s;
vtrūq; dictū ē. Mors p̄pter bonos qđ tātūmō
mortē ppeti potuerūt: nō et infernū: infern; autē
p̄pter malos: qđ et apud iferos penas pendūt.
Si. n. nō absurde credi videt antiquos et scōs
qđ vēturi xp̄i tenuerūt fidē locis qđ a tormen-
tis impiorū remotissimis: sed apud inferos
fuisse donec in eos sanguis chr̄isti et ad ea loca
descēsus erueret: p̄fecto deiceps boni fideles
effuso illo p̄cio iā redēpti pro suis iferos nesci-
unt: donec et receptis corporib; bona recipiāt
qđ merēt. Cū autē dixisset et iudicati sūt singuli p̄m
facta sua: breuē subiicit quēadmodū iudicati
fuerit. Et mors et infern; inquit missi sūt in sta-
gnū ignis. Vis oīb; significā: diaboli qm mor-
tis ē auctor et penarū infernarū: vniuersamq;
simul demonū societātē. Hoc est. n. qđ supra
euidēt; p̄occupādo iā dixerat: et diabolus qđ
seducebat eos missus est in stagnū ignis et sul-
furis. Quod vbi hō obscuro adiūxerat dicēs
qđ et bestia et p̄fendo p̄pheta hic apti; et qđ nō sūt
inquit iuētū i libro vīte scripti missi sunt in sta-
gnū ignis: nōdū liber iste cōmemorat ne obliui-
one fallatur: sed p̄destinationē significat co-
rū qbus etna dabitur vīta. Nec enim nescit
eos deus et in hoc libro legit vt sciat: sed potius

Libor

ipsa ei⁹ pñtia de illis q̄ falli nō pōt liber est vite i quo sūt scripti. i. p̄cogniti. Finito aut̄ iudicio quo pñciaf̄ indicādos malos: restat vt de bonis etiā dicat. Jam enim explicauit q̄ breuiter a domino dictum est: sic ibunt isti in supplicium eternum: sequitur vt explicet quod ibi etiā cōnectitur: iusti autem in vitam eternam.

De celo nouo et terra noua. Capitulum. xvi.

Et vidi iquit celū nouū et terram nouā. Nā primū celū et t̄ra prima recesserūt et mare iā nō est. Istō fiet ordie qd̄ sup̄us p̄occupādo iā dixit vidisse se sup̄ thronum sedēre a cuius facie fugit celū et terra. Iudicatis ḡppe his q̄ scripti nō sunt i libro vite et i eter nū ignē missis: ḡ ignis cuiusmodi et i qua mūdi vel rerū p̄te futurus sit: hominū scire arbitroz neminē: nisi forte cui diuin⁹ spirit⁹ oñdit. Tūc figura huius mūdi mūdanozū regnum cōfla gratōe p̄teribit: sicut factum est mūdanozū aquaz v̄ndatōe diluuij. Illa itaq̄ vt dixi cōfla gratōe mundana elemētōzū corruptibilium qualitates q̄ corpib⁹ n̄ris corruptibilib⁹ cōgrue bāt ardēdo penitus iteribūt: atq̄ ip̄a substan tia eas qualitates hēbit q̄ corporibus imortalibus mirabili mutatiōe cōueniūt vt mūdus scilicet i melius inouat⁹ apte ac cōmodetur homini bus etiā carne in melius inouatis. Qd̄ autem ait et mare nō erit: vtrū maximo illo ardore sic cet̄: an et ipsū vertat̄ i melius nō facile dixeris. Celū ḡppe nouū et terrā nouā futurā legim⁹ de mari aut̄ nouo aliquid me v̄spici legisse nō reco lo: nisi qd̄ i hoc eodē libro rep̄itur tanq̄ mare vi treū cristallo file. S; tūc nō de isto fine scilicet loq̄ bas: nec p̄prie dixisse videt̄ mare: s; tanq̄ mare. Quāuis et nūc sicut clamat p̄phica locutio p̄prie verbis trāslata miscere: ac sic quodāmo do velate qd̄ dicit potuit de illo mare dicere: et mare iā nō est: de quo supra dixerat: et exhibu it mare mortuos q̄ erat i eo. Jā enim tūc nō erit hoc scilicet vita mortaliū turbulentum et procello sum quod maris nomine figurauit.

De ecclesie glorificatione sine fine post mor tem. Capitulum. xvij.

Et ciuitatē iquit magnā hierl⁹ nouam vidi descēdere de celo a deo aptatam: quasi nouā nuptā ornatā marito suo. Et audiui vocē magnā de throno dicētē. Ecce taberna culū dei cū hoibus: et habitabit cū eis: ipsi erunt p̄p̄s ei⁹: et ipse deus erit cū eis: et absterget oēs lachrymā ab oculis eoz: et mors iā nō erit neq̄

luctus neq̄ clamor sed nec vll⁹ dolor: q̄a prio ra abierūt. Et dixit sedens i throno: ecce noua facio oia. De celo descēdere d̄r ciuitas ista: quonā celestis est gratia qua deus fecit eā. Prop̄ qd̄ dicit ei p̄esaiā. Ego sum dñs faciens te. Et de celo quidē ab initio sui descendit: ex quo p̄ huius seculi tēpus gratia dei desup̄ veniēte p̄ lauacrū regeneratiōis misso spiritu sancto de celo: subinde ciues eius accrescunt: Sed p̄ iudiciū dei qd̄ erit nouissimum per eius filiū iessū ch̄istū tanta eius et tā noua de dei munere claritas apparebit: vt nulla remaneāt vestigia vetustatis: q̄nq̄dē corpora ad icorruptōes atq̄ im mortalitātē nouā ex vetere corruptōe ac mor talitate trāsbūt. Nā hoc de isto tpe accipe quo regnat cū regno suo mille annis: ipudētē nimie mihi videt̄: cū aptissime dicat. Absterget deus oēs lachrymā ab oculis eoz: et mors iā nō erit neq̄ luctus neq̄ clamor: sed nec dolor erit vllus. Quis. n. tā sit absurdus et obstinatissima cōtētōe vesanus: q̄ audeat affirmare ibui⁹ mortalitatis erūnis: nō dico p̄p̄s sc̄m sed vnūquēq̄ scōp̄: q̄ hāc v̄l oucat v̄l ouctur⁹ sit v̄l ouperit vitā: nul las h̄ntē lachrymas et dolores: cū pot⁹ q̄to q̄s ē sāctior et sc̄i d̄siderij plenior: tāto sit ei⁹ i orādo flet⁹ vberior. An nō ē vox ciuitatis sup̄ne hierl⁹ q̄ dicit: scē sūt mihi lachryme mee panes die ac nocte. Et lauabo p̄singulas noctes lectū meū: lachrymis meis strattū meū rigabo: et gemitus me⁹ nō ē abscondit⁹ a te: et dolor me⁹ renouat⁹. Aut vō nō ei⁹ sūt filij: q̄ gemiscūt grauati: i quo nolūt expoliari s; sup̄uestiri: vt absorbeat⁹ mor tale hoc a vitā. Nōne ipsi sūt q̄ p̄mitias spūs b̄ntes i semetipsis igemiscūt: adoptōes expectātes redēptōes corporis sui. An ipse ap̄ls paulus nō erat sup̄nus hierl⁹ imitanus: v̄l nō m̄to magis b̄ erat: q̄n p̄srliticiis carnalib⁹ frib⁹ suis tristitia illi magna erat: et dolor cōtinuus cordis eius. Qñ aut̄ mors non erit i isto tpe: nisi qñ dicef̄: vbi est mors cōtētio tua: vbi ē mors acule⁹ tu⁹? Acule⁹ aut̄ mortis pctm̄ ē. Qd̄ tūc vtiq̄ nō erit qñ dice tur vbi ē? Nūc vō nō glibet illi⁹ ciuitatis isim⁹ s; idē ipse iohēs i epla sua clamat. Si dixerim⁹ q̄ nō hēm⁹ pctm̄ nō s̄p̄os seducim⁹ et v̄itas i nobis nō ē. Et i b̄ qdē libro cui⁹ nomē ē apocalypsis obscure m̄tra dñr vt mētē legētis exerceat. Et pauca i eo sūt ex quoz manifestatiōe idagēt ce tera cū labore: maxime q̄ sic eadē m̄tis modis repetit: vt alia atq̄ alia dicere videat̄: cū aliter atq̄ aliter bec ipsa dicere inuestiget. Vtrū i bis

Vicesimus

verbis vbi ait absterget deus omnē lachrymā
ab oculis eorū: et mors iā non erit: neq; luctus
neq; clamor: sed nec dolor vllus: tāta late sunt vi
cta de futuro seculo et de immortalitate atq; e
ternitate scōz. Tūc. n. solum atq; ibi solū ista non
erunt: vt nulla debeam in sacris lris querere
vt legere manifesta si hec putauerim obscura
¶ Quid apostolus petr⁹ de nouissimo dei iudi
cio p̄dicare docuerit mortuoz. Caplm. xviii.

Nunc iā videam⁹ qd et apostolus petr⁹
de hoc iudicio scripserit. Veniet inq; i
nouissimo dierū illusione illudētes se
cū dū pprias cōcupiscētiās suas eūtes et dicen
tes. Vbi ē pmissū p̄ntie ei⁹? Ex quo. n. patres
dormierūt: sic oīa perseuerāt ab initio creatu
re. Latet. n. illos hoc volētes: qz celi erāt olim
et terra de aqua et per aquam cōstituta dei ver
bo: per quē qui tunc erat mūdus aqua mūdatus
deperijt. Qui autē nūc sunt celi et terra eodem
verbo sūt repositi igni reseruādi i diē iudicij et
perditionis ipioz hominū. Hoc vnū vō non la
teat vos carissimi qz vn⁹ dies apud dominum
sicut mille anni: et mille anni sicut vn⁹ dies. Nō
tardat dñs pmissū suū: sicut quidā tardantem
existimāt: s; patiēter fert ppter nos nolens ali
quē perire: s; oēs i penitētiā cōverti. Veniet autē
dies dñi sicut fur: i quo celi magno ipetu trās
current: elemēta autē ardētia resoluētur: et ter
ra et q̄ i ipsa sūt opera exurētur. His ergo oib⁹
pereūtib⁹: quales nos eē oportet i sanctis con
uersationib⁹ expectātes: et pperantes ad p̄ntiā
diei dñi: p quā celi ardētes soluētur: et elemen
ta ignis ardore decoquētur. Nouos vero ce
los et nouā terrā secundum pmissa ipsius expe
ctam⁹: in quib⁹ iustitia inhabitat. Nihil hic di
xit de resurrectione mortuoz: s; sane satis de
huius mūdi p̄ditiōe. Vbi ē cōmemorātiō factū
ante diluuius: videt amonuisse quodā mō qua
ten⁹ in fine seculi istum mūdū peritūz eē creda
mus. Nā et illo tēpore perisse dixit q tunc erat
mūdū: nec solū orbē terre verū etiā celos: quos
vtiq; istos aereos intelligim⁹ quoz locū ac spa
ciū tūc aqua crescēdo superauerat. Ergo tot⁹
ac pene totus iste aer ventosus qd celū vlt⁹ po
ti⁹ celos vocat: s; vtq; imos istos nō illos supre
mos vbi sol et luna et sydera cōstituta sūt cōuer
sus fuerat i humidā qualitātē: atq; hoc modo
cū terra perierat: cuius vtq; terre prior facies
fuerat deleta diluuiō. Qui autē nūc sūt celi et ter
ra: eodē vbo repositi sūt igni reseruādi i diē iu

dicij et perditionis hominū spioz. Proinde qui
celi et que terra. i. qui mundus pro eo qui dilu
uiō perijt ex eadē aqua repositus ē: ipse igni no
uissimo reseruāt i diē iudicij et p̄ditiōis homi
num ipioz. Nā hominū ppter magnā quādam
cōmutionē nō dubitat dicere perditionē fu
turā: cū tamē eoz q̄uis i eternis penis sit man
sura natura. Querat forsitan aliquis si post fa
ctū iudiciū mūdus iste ardebit anteq; pro illo
celū nouū et terra noua reponat: eo ipso tēpo
re cōflagratiōis ei⁹ vbi erūt sancti: cū eos cor
pora habētes i aliquo corporalī loco necesse sit
eē. possum⁹ eos ridere esse futuros i superio
ribus partib⁹ quo ita nō ascēdet flāma illi⁹ incē
dij: quē admodū nec vnda diluuij. Talia qppe
illis inerūt corpora: vt illic sint vbi esse volue
rint. S; nec ignē cōflagratiōis illius pertime
scūt imortales atq; icorruptibiles facti: si trius
viroz corruptibilia corpora atq; mortalia i ca
mino ardētī illesa viuere potuerūt.

¶ Quid ap̄ls paulus thesalonicēsi⁹ scripserit:
et de manifestatiōe anti xp̄i cui⁹ tēpus dies do
mini subsequet⁹. Capitulū. xix.

Nunc tri enāgelicas apostolicasq; sē
tētiās de diuino isto iudicio video ef
se mihi pretereūdas: ne hoc volumen
i nimia lōgitudine puoluatur. S; nullo mō est
pretereūdus ap̄ls paulus: q scribēs ad thesa
lonicēses. Rogam⁹ inquit vos fratres p aduētū
dñi n̄ri iesu xp̄i et n̄re cōgregatiōis i ipsū: vt nō
cito moneamini mēte neq; terreamini: neq; p
spūz: neq; p v̄bū: neq; p epistolā tanq; per nos
missam: quasi instet dies dñi. Ne quis seducat
vos vllō mō. Quoniā nūc venerit refuga pri
mū et reuelatus fuerit hō peccati filius iteritus
q aduersat⁹ et extollit sup oē qd dicit⁹ de⁹ aut
qd colit⁹ ita vt i tēplo dei sedeat ostēdēs se tā
q sit de⁹. Nō retinetis i memoria q adhuc cū
esset apud vos hec dicebā vobis. Et nunc qd
verineat scitis: vt i suo tēpore reuelet⁹. Jam. n.
iniquitatis mysteriū opat⁹ tānq; mō tenet teneat
donec de medio fiat. Et tūc reuelabit iniqu⁹ il
le: quē dñs iesus interficiet spū ois sui: et cua
cuabit illuminatiōe sue p̄sentie: cui⁹ ē p̄sentia
fm opationē sathane i omni h̄tute et signis et
p̄digijs mēdaci⁹: et i omni seductionē iniqua
tis: his q pereūt pro eo q dilectionē v̄ritatis nō
receperūt vt salui fierēt: et iō mittet ill⁹ de⁹ opa
tionē erroris: vt credāt mēdatiō et iudicēt oēs
q nō crediderūt v̄ritati: s; cōsenserūt iniquitati nul

Liber

li dubiū ē eū de antixpo ista dixisse: dieb' indv-
cijs hūc. n. appellat die dñi nō ē v'eturū: nisi pri-
or ille veniret quē refugā vocat vtiq; a domi-
no dō quod si de oib' ipijs merito dici pōt: quā-
to magis de isto. S; i quo dei tēplo deus sit ses-
surus iertū ē. Utz i ruina tēpli qd a salomōe
rege cōstructū ē: an hō in ecclesia. Nō. n. tem-
plū alicui' idoli aut demonis tēplū dei apls vi-
ceret. Unde nōnulli nō ipsum principē: s; vni-
uersū qdāmō corpus ei'. i. ad eū prinēre homi-
nū multitudinē simul cū ipso suo principe: hoc
loco itelligi antixpm volūt: rectiusq; putant ēt
latine dicitur in greco ē: nō in tēplo dei: sed in
tēplū dei sedeat: tanq; ipse sit tēplū dei qd est
ecclesia. Sicut dicim' sedet in amicis. i. velut
amicus: v' aliqd aliud isto locutionis genere vi-
ci solet. Qd aut ait tūc qd detineat scitis. i. qd
sit i mora: qd cā sit dilationis ei' vt reuelet i suo
tēpore scitis. Quod illos scire dixit aperte hoc
dicere voluit. Et iō nos q nescim' qd illi sciebāt
puenire cū labore ad id qd sensit apls cupim'
nec valem': p'sertim q; i illa q addidit: tūc
sensum obscuriorē faciūt. Nā quid est: iā enī
mysteriū inigtatis opat: tātū q mō tenet teneat
donec de medio fiat. Et tūc reuelabit ille in-
quus. Ego p'orsus qd dixerit fateor me igno-
rare: suspensiones tñ hominū qō vel audire vel
legere de hac re potui nō tacebo. Quidam pu-
tāt hoc de iperio dictū fuisse romano: t p'pca
paulū apostolū nō id apte scribere voluisse: ne
calūniā videlicet icurreret q; romano imperio
male optauerit cū speraret eternū: vt hoc qd
dixit iā. n. mysteriū opat inigtatis neronē vo-
luerit itelligi: cui' iā facta velut antixpi videbāt
Unde nōnulli ipsū resurrecturū t furuz anti-
christū suspicātur. Alij hō nec eū occisū putant
s; subtractū poti' vt putaret occisus: t vinū oc-
cultari i vigores ipsi' etatis i qua fuit cū crede-
ret extinc': donec suo tēpore reuelet: t resti-
tuat i regnū. S; mltū mihi mira ē bec opinati-
um tanta p'scriptio. Illud tñ qd ait apls: tātū q
mō tenet teneat donec de medio fiat: nō absur-
de de ipso romano iperio credit dictū tanq; vi-
ctū sit: tātū q mō iperat imperet: donec de me-
dio fiat. i. de medio tollat. Et tunc reuelabitur
iniquus quē significari antixpm nullus ābigit.
Alij hō t qd ait qd detineat scitis: t mysterium
opat inigtatis: nō putāt dictū nisi de malis t fi-
ctis q sūt i ecclesia: donec pueniat ad tantū nu-
merū qui antixpo magnū populū faciat: t hoc

eē mysteriū inigtatis q; videt occultū. Porta-
ri aut aplm fideles vt i fide quā tenēt tenacit'
perseuerēt: dicēdo q modo tenet teneat donec
de medio fiat. i. donec exeat de medio ecclesie
mysteriū inigtatis qd nūc occultū ē. Ad ipsum
enim mysteriū prinere arbitrāt qd ait i sua epi-
stola iōānes euāgelista. Pueri nouissima hora
ē: t sicut audistis q; antixps sit v'etur': nūc aut
antixpi mlti facti sūt. Unde cognoscim' q; no-
uissima sit hora. Ex nobis exierūt: s; nō erāt ex
nobis. Quod si fuissent ex nobis: permansisset
vtiq; nobiscū. Sicut ergo ante finē i hac hora
inquiūt quā iōānes nouissimā dicit: exierūt mlti
tiberetici de medio ecclesie quos multos dicit
antixpos: ita oēs tūc inde exierūt: q nō ad xpm s;
ad illū nouissimū antixpm pertinebūt: t tūc re-
uelabit. Ali' ergo sic: ali' aut sic apostoli obscū-
ra hba coniectat: qd tñ eū dixisse nō dubiū est:
nō veniet ad viuos t mortuos iudicādos xps:
nisi p'us venerit ad seducēdos in aia mortuos
aduersari' ei' antixps quāuis ad occultū iā iu-
diciū dei ptineat qd ab illo seducerēt. p'sen-
tia g'ppe ei' erit sicut dictū ē f'm opationē sathā-
ne i omni h'ute t signis t prodigijs mēdacij: et
i omni seductionē inigtatis bis qui pereūt. Tūc
.n. soluet sathana: t illū antixps in omni sua
virtute mirabil' qd ē s; mēdacij operabit. Qd
solet ābigi vtz p'pterea dicta sint signa t p'di-
gia mēdacij: qm mortales sen sus p phāasma/
ta decepturus ē: vt qd nō facit facere videat.
An q; illa ipsa ēt si erūt hā p'digia ad mēdacij
ptinēt credituros: nō ea potuisse nisi diuinit'
fieri: h'ute diaboli crescēte maxie qm tātā quā-
tā nūq; habuit accepit potestātē. Nō. n. quādo
de celo ignis cecidit: t tātā familiā cū tātis gre-
gib' porcorū sancti iob vno impetu absp'sit: et
turbo irruēs t domū deiciens filios ei' occidit
phāasma q tñ fuerūt opa sathane cui de' de-
derat hāc prātē. p'opt qd ergo hōz sint dicta
p'digia t signa mēdacij tūc potius apparebit.
Sed p'pter quodlibet hōz dictū sit: seducētur
eis signis aq; p'digijs q seduci merebūtur pro
eo q; h'itatis dilectionē inquit nō receperūt vt
salui fierent. Nec dubitauit apls addere ac di-
cere: t iō mittet illis de' operationē erroris: vt
credāt mēdacio. De'. n. mittet: q; de' diabolu
ista facere permittet iusto ipso iudicio: quāuis
ipse faciat iniquo malignoq; cōsilio. Ut iudicē-
tur inquit oēs q nō crediderūt veritati: sed cō-
senferunt iniquitati. p'uide iudicati seducēt:

z seducti indicabuntur. Sz iudicati seducuntur illis iudicijs dei occulte iustis iuste occultis: qbus ab initio peccati rationalis creature. nunquam iudicare cessauit: seducti autem iudicantur nouissimo manifestoq iudicio: per iesu christum manifestissime iudicaturum iniustissime iudicatum.

Quid idē apls i pma ad eisdē epla de resurrexioe mortuoz docuerit. Capitulum. xxiij.

Ed hic apls tacuit de resurrectione mortuoz. Ad eisdē autē i epla pma scribēs: nolum⁹ inq vos fratres ignorare de dormiētib⁹: vt nō cōtristemini sicut et ceteri q spem nō habēt. Nā si credim⁹ q iesus mortuus ē z resurrexit: ita z de eos q dormiērūt p iesu adducet cū eo. Hoc. n. vobis dicim⁹ i xpo domini: qz nos viuētes qui reliqui sum⁹ i aduētu domini nō preueniem⁹ eos qui ante dormiērūt: qm ipse dñs i iussu z i voce archangelī z i tuba dei descēdet de celo: z mortui qui i xpo sunt resurgent primi. De ide nos viuētes qui reliqui sum⁹: simul cū illis rapiemur i nubi bus obuiā xpo in aera: z ita sep cū dño erimus. Nec xba aplica resurrectionē futurā mortuorū qñ veniet dñs xps vtiq ad viuos z mortuos iudicādos preclarissime ostendūt. Sed queri solet vtrū illi quos hic viuētes inuenturus ē xps quoz personā se atq illos q tūc secū viuebat trāsfurabat apls nūq oīno sint mortui: an ipso tēporis pūcto quo cū resurgētib⁹ rapiētur i nubib⁹ obuiā xpo i aera ad immortalitātē p mortē mira celeritate trāfibūt. Neq. n. dicendū ē fieri nō posse: vt dū per aera i sublimē portātur i illo spacio z moriāt z reuiuiscāt. Quod. n. ait z ita semp cū domino erim⁹: nō sic accipiēdū ē tanq i aere nos dixerit semp cum dño eē māsuros: qz nec ipse vtiq ibi manebit: qz veniēs trāsiturus ē. Veniēti quippe ibi obuiā: nō manenti: sed ita cū dño erimus. i. sic erimus habētes semp corpora sempiterna: vbi cū q cū illo fuerim⁹. Ad hūc autē sensū q etiā eximiam⁹ illos quos hic viuos inēturus ē domini⁹: i ipso puo spacio z passuros mortē z accepturos immortalitātē ipse apls nos videt vzgerē: vbi dicit i xpo oēs viuificabūt: cū alio loco de ipsa loquēs corpōz resurrectionē dicat: tu qd semias nō viuificabīs nisi pri⁹ moriāt. Quō gōs viuētes hic xps iueniet p immortalitātē i illo viuificabūt: z si nō moriāt cū videam⁹ ppter hoc eē dictū: tu qd seminas nō viuificabi

tur nisi pri⁹ moriāt. Aut si recte nō dicimus seminari nisi ea corpora hominū q moriēdo quōq mō cōuertūt i terrā: sicut sese habet etiā in illa i trāsgressorē patrē generis humani diuinit⁹ plata sentētia: terra es z in terrā ibis: fatēduz ē illos qd nōdū de corporibus egressos cū xps veniet inueniet: z istis xbis apli z illis de generis si nō tenerit: qm surū in nubib⁹ rapti nō vtiq se minātur: qz nec eunt i terram nec redeūt: siue nullam prius experiat⁹ mortē: siue paululū in aere moriātur. Sed aliud rursum occurrit qd idē dicit apls: cū de resurrectionē corporum ad corinthios loqueret⁹: oēs resurgemus: vti sicut alij codices habent: omnes dormiem⁹. Luz ergo nec resurrectio fieri possit nisi mors precesserit: nec dormitionem illo loco intelligere possimus nisi mortē: quomodo omnes vti dormient vel resurgent: si tam multi quos in corpore inuenturus est christus nec dormient nec resurgent⁹. Si ergo sanctos qui reperientur christo veniente viuētes: ei q in obuiam rapiēnt⁹: crediderim⁹ in eodem raptu de mortalib⁹ corporibus exituros z ad eadem mox immortalia redituros nullas in verbis apostoli patiemur angustias: siue vbi dicit: tu quod seminas non viuificatur nisi prius moriatur: siue vbi dicit: omnes resurgemus aut omnes dormiem⁹: quia nec illi per immortalitatem viuificabuntur: quālibet paululum tamen ante moriantur ac per hoc z a resurrectione nō erūt alieni quā dormitio precedet qz breuissima: non tamē nulla. Cur autem nobis incredibile videatur illam multitudinē corpōz in aere quodammodo seminari: atq ibi protinus immortaliter atq incorruptibiliter reuiuiscere: cum credamus q idem ipse apostolus alibi apertissime dicit: i ictu oculi futuram resurrectionem: z in mēbra sine fine victura tanta felicitate tantq inextimabili velocitate reditūrū antiquissimoz cadauerū puluere nec ab illa sententia qua homini dictum ē: terra es z i terrā ibis futuros illos esse sanctos arbitremur immunes: si eoz morientium in terrā corpora nō recidēt: sed sicut in ipso raptu moriētur ita z resurgēt dum feruntur in aera. In terram quippe ibis idest in hoc ibis amissa vita quod eras antequam fumeres vitā: idest hoc eris exanimis: quod eras antequam animatus esses. Terre quippe insus flauit deus in faciem flatum viter: cū factus esset hō i aiaz viūā. Tanq dicere. Terra aiata

Liber

eo quod nō eras: terra eris exanimis sicut eras. Quod sūt et añq̃ putrescāt oia corpa mortuorū: qđ erūt z illa si moriē vbi cūq̃ moriāt euz vita carebūt: quā cōtinuo sūt receptura. Sic g̃ ibūt i terrā qñ ex viuis hoib⁹ terra erunt: quē admodū it i cinerē qđ sit cinis: it i vetustatē qđ sit ver⁹: it i testā qđ ex luto sit testa z alia aresce tia sic loqmur. Quō aut sit futurū: qđ nūc pro nre ratiūcule virib⁹ vtrūq̃ cōiicim⁹: tūc potius erit vt nosse possimus. Resurrectionem qppe mortuorū futurā eē i carne: qñ xps vctur⁹ ē vi uos indicatur⁹ z mortuos: oportet si xpiani eē volum⁹ vt credam⁹: s̃z nō iō de hac re inanis ē fides nra: si quē admodū futura sit pfecte com prebendere nō valem⁹. Verū iā sicut pmissim⁹ de hoc iudicio dei nouissimō ēt pphetici vete res libri qđ pñciauerint q̃tū satis eē videbi tur debem⁹ ostēdere. Que sicut arbitror nō tā ta mora necesse erit tractari z exponi: si istis q̃ pmissim⁹ lector curauerit adiuari.

¶ Quid esaias pph̃a de mortuorum resurre ctione: de retributione iudicij sit locut⁹. *La. xxi.*

Proph̃a esaias resurgēt iquit mortui: z resurgēt q̃ i sepulchris erāt: z letabū tur oēs q̃ sūt i terra. Ros. n. gabs te ē sanitas illis ē: terra ho ipioz cader. Totū istud supius p̃tinet ad resurrectionē b̃tōz. Qđ autē ait terra ho ipioz cader: bñ itelligit dictū. cor poza ho ipioz ruina dānatōis excipiet. Jam ho si de bonorū resurrectione qđ dictum ē dili gentius z distinctius itueri velim⁹: ad primam referēdū ē qđ dictū ē resurgēt mortui: ad se cūdā ho qđ seq̃r: z resurgēt q̃ i sepulchris erāt. Jā z si illos scōs iquiram⁹ q̃s hic viuos iuētū rus ē dñs eis cōgrue deputabit quod adiun xit: z letabū ē oēs q̃ sūt i terra. Ros. n. qui abs te ē: sanitas illis ē. Sanitatē loco isto immortali tatē rectissime accipim⁹. Ea nāq̃ plēissima sa nitas: q̃ nō reficit alimētis tanq̃ quotidianis medicamētis. Jtē de die iudicij spem dās pri⁹ bonis: de ide terrē malos idē pph̃a sic loquit⁹. Hec vīc dñs. Ecce ego dēliabo i eos vt flumē pacis: z vt torrēs fundās gl̃iā gētiū. Filij eorū sup būeros portabūt: z sup gēna cōsolabūt. Quē admodū si quē mat cōsole: ita ego vos cōsolabor: z i hierusalē cōsolabimini. Et videbi tis z gaudebit cor vrm: z ossa vra vt herba ex oriēt: z cōgscēt man⁹ oñi colētib⁹ eū: z cōmina bīt cōrumacib⁹. Ecce. n. vt ignis dñs veniet: z vt tēpestas currus ei⁹: reddere i indignatiōe vi

dictā: z vastationē i flāma ignis. In igne. n. do mini iudicabit ois fra: z i gladio ei⁹ ois caro m̃l tiq̃ vulnerati erūt a dño. In bonorū pmissiōe se declinare dīc vt flumē pacis: q̃ pfecto abs dātā pacis illi⁹ dōbem⁹ accipere q̃ maior eē non possit. Hacytiq̃ in fine rigabimur: de qua in p cedēti libro abūdāter locuti sum⁹. Hoc flumē se i eos dēclinare dicit: q̃b⁹ tā tā beatitudinē pol litzēt vt itelligam⁹ i illi⁹ felicitatis regiōe q̃ i cel ē: s̃z flūie oia satiare. S̃z qz etnis corpb⁹ paz in corruptionis atq̃ immortalitatis vi influet: iō de clinare se dīc hoc flumē: vt de sup⁹ qđ dāmō ēt i ferioza pfūdāt: z boies equales āgelis reddat. Hierusalē quoq̃ nō illā q̃ fuit cū filiis suis: sed liberā matrē nostrā fm aplm eternam itelliga m⁹ i cel: vbi post labores erūnarū curarumq̃ mortaliū cōsolabimur tanq̃ paruuli ei⁹ bume ris genibusq̃ portati. Rudes. n. nos z nonos: blādisimis adiutorijs insolita nob b̃tudo illa suscipiet: vbi videbim⁹ z gaudebit cor nostruz. Nec exp̃sit qđ videbim⁹. S̃z qđ nisi deū: vt in nob̃ p̃leat pmissū ēuāgelicū: beati mūdo cor de qm̃ ipsi deū videbūt: z oia illa q̃ nūc nō vide mus: credētes aut ea pro modulo capacitatis būane lōge min⁹ q̃ sūt atq̃ icorporatē cogita m⁹. Et videbitis inquit z gaudebit cor vrm: hic creditis: ibi videbitis. S̃z qm̃ dixit z gaudebit cor vestz: ne putarem⁹ illa bona hierusalez ad nostrū spūz tā tūmō p̃tinere: z ossa ingt vestra vt herba exoriēt: vbi resurrectionē corporum strinxit: velut qđ nō dixerat reddē. Neq̃ eni eū viderim⁹ sicut: s̃z cū fuerit facta videbimus. Nā z de celo nouo ac terra noua iā supra dixē rat: oū ea q̃ scia pmittūt in fine. sepe ac multi formē dicēt. Erit inquit celū nouū z terra no ua: z nō erūt memores prioz: nec ascēdēt i cor ipsoz: s̃z letinā z exultationē iueniēt i ea. Ecce ego factam hierusalem exultationem z popu lum meum letitiam: z exultabo in hierusalem z letabor in populo meo z vltra non audietur in illa vox fletus: z cetera que quidem ad illos carnales m̃lle annos referre conantur. Locu tiones autem tropice proprijs prophetico mo re m̃scuntur vt ad spiritualem intellectum in tentio sobria cum quodam vtili ac salubri labo re perueniat. Pigritia vero carnalis vl̃ ineru dite vel in exercitate tarditas mentis conten ta littere sup̃ficie nihil putat iteri⁹: regredū. hec de pphetis vbi q̃ añ istū locū scripta sunt sa tis dixerī. In hoc autē loco vñ ad illa digressi

sum: cū dixisset et ossa vestra vt herba exorien-
tur: vt resurrectionē quidē carnis sz tantū bo-
noz se nūc cōmemorare mōstraret adiunxit: et
cognosce t man' dñi colētib' eū. Quid est hoc
nisi man' dñi distinguētis cultores suos a con-
tēptorib' suis. de quib' sequētia cōtexēs: et co-
minabit' inquit contumacib'. Siue vt ait ali-
iterpres incredul'. Nec tūc cōminabit' sz q' nūc
dñi minaci: tūc efficacit' implebitur. Ecce. n. in-
quit dñs vt ignis veniet: et vt tēpestas currus
ei': reddere in indignatiōe vindictā et vastatio-
nē i flāma ignis. In igne. n. dñi iudicabitur ois
terra: et i gladio ei' ois caro: multiq' vulnerati
erūt a dño siue igne siue tēpestate: siue gladio
penā iudicij significat: qñqdē ipsū dñm dicit ei
se vēturū: pfecto eis quib' penalis erit ei' ad-
uētus. Currus hō ei' q' pluraliter dicti sūt: an-
gelica ministeria nō icōueniēter accipim'. Qd
āt ait oēm terrā et oēs carnē i eius igne et i gla-
dio iudicari nō ēt hic spūales itelligam' et scōs
sed terrenos atq' carnales de q' dicit' ē: q' ter-
rena sapiūt et sapere secūdū terrā mors ē: et q'
les oio caro appellātur a dño vbi dicit: nō per-
manebit spūs me' in hominib' istis qm' caro sūt
Quod hō hic positū ē: multi vulnerati erunt a
domino: isto vulnere fiet mors secūda. Potest
qdē et ignis et gladius et vuln' i bono accipi: naz
et ignē dñs velle se dixit mittere i mūdū: et vīse
sūt illius lingue diuerse velut ignis quādo ve-
nit spūs scūs: et nō veni inquit dñs idē pacem
mittere i terrā sz gladiū: et s'monē dei dicit scri-
ptura gladiū bis acutū. ppter acie geminā te-
stamentorū duū et in cantico canticorū caritate
se dicit sancta ecclesia vulneratā: velut amo-
ris ipetu sagittatā. Sed hic cū legim' vel audi-
mus vltorē dominū eē vēturū quēadmodum
hec itelligēda sint clarū ē. Deinde breuiter eis
cōmemoratis q' per hoc iudiciū cōsumūtur sub
figura ciborū in lege veteri venitorū a quibus
se nō abstinerūt: peccatores impiozq' signifi-
cās recapitulat gratiā ab initio noui testamen-
ti ex primo saluatoris aduētū vsq' ad vltimū
iudiciū: de quo nūc agim' perducēs finiensq'
sermonē. Narrat nāq' dicere dñs se venire: vt
cōgreget oēs gentes: easq' vēturas et vīsuras
ei' gloriā. Qēs. n. sicut dicit apostolus pecca-
uerūt: et egēt gloria dei. Et relicturnum se dicit
super eos signa que vtiq' mirantes credant
in eū: et emissurū ex illis saluatos in gentes di-
uerfas: et in longinquas insulas que nō audie-

rūt nomē ei': neq' viderūt eius gloriā: et annū-
ciaturos gloriā ei' in gentib': et adducturos fra-
tres istoz quib' loquebat'. i. in fide sub deo pa-
tre fratres israelitarū electoz: adductos autē
ex oib' gentib' munus deo in iumētis et vehicu-
lis. Que iumēta et vehicula bene itelliguntur
adiutoria diuina: per cuiusq' generis ministe-
ria vel angelica vlt' humana: in sanctā ciuitatez
hierusalē que nūc i seīs fidelib' ē diffusa p ter-
ras. Vbi. n. diuinit' adiuuātur: ibi credūt: et vbi
credūt ibi veniūt. Cōparauit autē illos dñs tan-
q' p similitudinē filijs israel: offerētib' ei suas
hostias cū psalmis in domo ei': quod vbiq' ias
facit ecclesia: et promisit ab eis se accepturum
sibi sacerdotes et leuitas: qd' nihilominus fieri
nunc videm'. ^{hō. m. ex genere carnis et sanguinis sicut erat primū secūdū ordinē aarō sz sicut oportebat i testamēto nouo vbi secūdū ordinē melchisedech sūmus sacerdos ē xp̄s: pro cuius q' merito qd' i eo grā diuina cōtulerit sacerdo- tes et leuitas elegit: sicut nūc videm': q' non isto noie quod sepe assequitur idigni: sz ea q' non ē bonis malisq' cōis sanctitate pēsandi sūt. Dec cū de ista q' nūc ipartit' ecclesie pspicua nobisq' notissima dei miseratiōe dixisset: pmisit et sinef ad quos p vltimū dei iudiciū facta bonorū ma- lorūq' discretiōe veniet: dicēs p pphetā vlt' de dño dicēs ipse ppha. Quō. n. celū nouū et ter- ra noua coram me manebit dicit dñs: sic stabit nomē vestrū et semē vestrū: et erit mēsa ex mē- se et sabbatū ex sabbato: et veniet ois caro i cō- spectu meo adorare me i hierusalē dicit dñs. Et egredienē et videbūt mēbra hoīuz q' pvari- caturi sūt i me. Vermis eoz nō moriet: et ignis eoz nō extinguet et erūt vīsi oī carni. Ad hoc iste ppheta terminauit libz ad qd' terminabit' seculū. Quidā sane nō interpretati sūt mēbra ho- minū: sz cadauera viroz: p cadauera significā- tes senietē corporū penā: q' uis cadauer nisi ca- ro exanimis soleat nūcupari: illa hō animata erit corpora. Alioquin nulla poterunt sentire tormēta: nisi forte q' mortuorū corpora erunt .i. eoz q' i secūdā mortē cadēt: ideo ēt nō absur- de cadauera dici possunt. Vnde ē et illud quod ab eodē ppha iā dictū supra posui terra hō im- pioz cadet. Quis autē nō videat a cadēdo esse appellata cadauera? Viroz autē pro eo posui se illos itēptes qd' hoīuz ē manifestū ē. Neq' .n. q' quā dicitur ē preuaricatrices feminas in illo supplicio nō futuras: sz ex potiore psertim}

Liber

de quo femina facta est vterq; sexus accipit: Uterq; qđ ad regē maxie p̄inet: cū z in bonis dicitur veniet ois caro: qđ ex oi genere boiuz populus ille cōstabit. Nō. n. oēs boies erūt ibi qñ i penis plures erūt: sed vt dicere ceperā cū z bonis caro z i malis mēbra vlt cadauera nominantur pfecto post resurrectionē carnis cuius fides his rerū vocabul oino finiat illud qđ boni z mali suis finib⁹ dirimuntur: futurum esse iudiciū declaratur.

¶ Qualis futura sit egressio sanctorum ad videdas penas malorum. Capitulū. xxiij.

Sed qñ egrediētur boni ad videndas penas maloz? Nū corporis motu beatas illas relicturi sedes: z ad loca per alia p̄sentia viderēda maloz aspiciāt p̄sentia corporali? absit. Sz egrediētur p sciētiā: hoc. n. xbo significatū ē eos q cruciati sūt extra futuros. Prop̄ qđ z vñs ea loca tenebras extiores vocat: qđ dñs ille igressus de q dñs suo bono: itra i gaudiū dñi sui. Nec mali illi putat igredi vti sciāt: sz ad illos poti⁹ velut egredi p sciās qua illos cognituri sūt boni: qđ id qđ extra est cognituri sūt. Qui. n. erūt i penis qđ agat intus i gaudio dñi nesciēt: qđ vñs erūt i illo gaudio qđ agat foris i illis tenebris exteriorib⁹ sciēt. Jō dictū ē egrediētur: qđ eos ēt q foris ab eis erunt nō vtrūq; latebūt. Si. n. hec pphete nōdū facta nosce potuerūt: p hoc qđ erat de quātulūciq; i eoz mortaliū mētib⁹: quō imortales sancti iā tūc facta nesciēt cū de erit oia i oib⁹? Stabit g i illa beatitudine scōz semē z nomē. Semen. i. de qđ iōānes ait. Et semē eius i ipso manet. Nomē vero de quo nūc p̄būc esaiā dictū est. Nomē eternū dabit eis: z erit eis mēsis ex mēse: z sabbatū ex sabbato: tanq; luna ex luna: z reges ex rege: quoz vtrūq; ipsi erūt: cū ex his vmbz veterib⁹ et tēporalib⁹ i illa lumina noua sempiterna trāsibūt. In penis aut maloz z inextinguibilis ignis z viuacissim⁹ xmis ab aliis atq; alijs aliter atq; aliter ē expositus. Alij qppe vtrūq; ad corpus: alij vtrūq; ad animas retulerūt: alij pprie ad corpus ignem: vermē vero tropice ad aīam: qđ credibil⁹ ēē videtur Sz nūc de hac differentia nō ē hui⁹ tēporis disputare. De iudicio nāq; vltimo quo fiet dīreptio bonoz z maloz: hoc volumē iplere suscepi: de ipso vero p̄missis z penis alias diligētius differendum est.

¶ Quid pphauit daniel de p̄secutiōe antixpi:

z de iudicio dei regno scōz. Capitulū. xxv. **D**aniel de hoc vltimo iudicio sic pphētat: vt antixpm prius quoq; venturū ēē p̄nūciat: atq; ad eternū regnū sanctorū suā narrationē pducatur. Cū. n. visiōe prophetica quatuor bestias significātes quatuor regna vidisset: ipsumq; quartū a quodā rege superatū q antichristus agnosceretur: z post hec eternum regnum filij hois q intelligit xps: horruit iquit spūs me⁹ ego Daniel in bebetudine mea z visus capitis mei cōturbabant me. Et accessi iquit ad vnū de astantib⁹ z veritatem querebā ab eo de his oib⁹. Et dixit mihi veritate. Deinde quid ab illo audierit atq; de omnib⁹ his quesiuī: tanq; eo sibi exponēte sic loquit. De bestie quatuor: magna quatuor sūt regna q surgēt i terra q auferēt z accipiet regnū sancti altissimi: z obtinebūt illud vsq; in seculum z vsq; in seculū seculoz. Et querebā inquit diligēter de bestia q̄rta q differēs erat p̄e oi bestia: tribil apli⁹: dētes ei⁹ ferrei: z vngues eius erei: mādūcās z cōminuēs: z reliq; pedibus suis cūlcās: z de cornib⁹ ei⁹ decē q̄rāt i capite ei⁹ z de alto qđ ascendit z excussit de p̄ioribus trīs cōmua: i q̄rāt oculi z os loquēs magna z visus ei⁹ maior cētis. Videbā: z cornū illud faciebat bellū cū scis: z p̄ualebat ad ipsos donec vetustus diez veniet: z regnū dedit scis altissimi. Et tps puenit z regnū obtinuerūt sci. Hoc daniel q̄sisse se dixit: de iñ qđ audierit cōtinuo subiūgēs: z dixit ingt. i. ille a q̄ q̄sierat: r̄ndit z dixit Bestia q̄rta q̄rtū regnū erit i ēra: qđ p̄ualebit oib⁹ regnis: z mādūcabit oēs ēras: z cōculcabit eā: z cōcidet. Et decē cōmua ei⁹ decē reges surgēt. Et post eos surgēt ali⁹: q supabit suis malis oēs q̄rāt ei⁹ fuerūt: z tres reges b̄iliabit: z b̄ba versus altissimū loq̄tur: z scōs altissimi cōteret: z suspiciabit mutare t̄pā z legē: z dabitur i manu ei⁹ vsq; ad ipsū t̄pā z dimidium tēporis z iudiciū sedebit: z principatū remouebit ad ex terminandū z p̄dēdū vsq; in finē: z regnum et potestas z magnitudo regū qui sub omni celo sunt est data sanctis altissimi. Et regnū ei⁹ regnū sempiternū: z omnes principatus ipsi fuent z obediēt. Huc vsq; inquit finis sermōis. Ego daniel: mltū cogitatiōes mee cōturbabāt me: z forma mea imutata ē sup me: z x̄bū i cor de meo cōfluauit. Quatuor illa regna exposuerūt qđā assyrioz: p̄saz: macedonū: z rōanoz: quā vñs ouement id fecerit: qui nosse desiderāt p̄e

Alicesimus

Hyterilegāt hieronymi librum in danielē: sa-
tis erudite diligenterq; cōscriptus. Antichristi
tamen aduersus ecclesiā senisimū regnū: sed
exiguo tēporis spacio sustinēdū: donec vltimo
dei iudicio regnū accipiāt sancti sēpiternū gyl
dormitās bec legit dubitare non sinīt. Tēpus
q; ppe tēpora t dimidiū tēporis: vnū annū eē
z duos t dimidiū: ac p hōstres annos t semissē
etiā numero diez posteri⁹ posito dilucescit: ali/
qñ in scripturis ac mēsiuz numero declaratur.
Vide ē eni tēpora idēfite hic dicta lingua laria
sz pualē numerū dicta sunt quē latini nō hnt
Sicut autē greci ita hūc dicūt bře z hebrei. Sic
ergo dicta sūt tēpora tanq; dicerent^r duo tem/
pora. Uereri me sane fateor ne i decē regibus
quos tanq; decē hoies videt^r inuētur^r antichri/
stus forte fallamur: atq; ita ille inopināt^r adue/
niat: nō existētibus tot regibus i orbe romano.
Quid eni si numero isto denario vniuersitas re/
guz significata est: post quos ille venturus ē: si/
cut milenario cētenario: septenario: significat^r
plerūq; vniuersitas: et alijs atq; alijs numeris
quos nūc mēmorare nō est necesse. Alio loco
idē daniel. Et erit ingt tēpus tribulationis q̄lis
nō fuit ex quo gens nata est sup terras vsq; ad
tēpus illud: z i tpe illo saluabit^r populus tuus:
ois q iuent^r fuerit script^r i libro vite. Et multi
dormiētū in terre aggere exurgēt: bi in vitam
eternā: z bi i opprobriū z i cōfusionez etnāz. Et
itelligētes fulgebūt sicut claritas firmamenti:
z multi ex iustis sicut stelle i secula. Et adhuc il/
li sentētie euāgelice ē locus ille simillim^r de re/
surrectionē dūtaxat corpoz mortuoz. Nā q il/
lic dicti sunt eē i monumētis: ipsi hic dormiētēf
in tre aggere: vel sicut alij interpretati sūt i pulue/
re terre. Et sicut ibi pcedēt dictū est: ita hic ex/
urgent. Sicut ibi q bona fecerūt i resurrectionē iudi/
cij: ita z isto loco bi i vitā etnāz z bi i opprobriū
z i cōfusionez etnā. Nō autē aduersū putet^r: q cū
ibi positū sit oēs q sūt i monumentis: hic nō ait
ppbeta oēs: sz multi dormiētū i terre aggere.
Ponit. n. aliqñ scriptura p oibz multos. Pro/
pterea z abrae dictū ē: prez multaz gentiū po/
sui te: cui tñ z alio loco: i semine tuo ingt bñdicē
tur oēs gētes. De tali autē resurrectionē buic qz
danieli pphete paulopost dicit^r: z tu veni z re/
gesce. Adhuc. n. dies i cōpletionē cōsumationis
Et regesces z resurges i forte tua i fine dierū.
¶ In psalmis danielicis q dō fine seculi bul^r: z q

de nouissimo dei iudicio pphetaf. Cap. xxiij.
¶ Vltia de nouissimo iudicio dicuntur i
psalmis: sz eoz plura transeūter z striv/
cti. Hoc tñ est qd de fine bui⁹ seculi est
aptissime dictū vbi ē nequaquā silentio pteribo.
In pncipio trā tu fūdaisti dñe: z opa manū tu/
az sūt celi. Ipsi pibūt: tu autē pmanebis: z oēs
sicut vestimētū veteralcēt: z sicut optozū mu/
tabis eos z mutabunt^r: tu autē idē ipse es: z āni/
tui nō deficiēt. Quid ē hoc q porphiri⁹ cū pie/
tatē hebreozū laudaret q magn⁹ et ver⁹ z ipsis
numinib⁹ tribit^r ab eis colit^r dō: xpianos ob hoc
arguit maxie stultitie: etiā ex oraculis deoz su/
oz: q istū mūdū dñt eē pituz. Ecce i lris pieta/
tis hebreoz dñ dō quē cōfite tātō philosopho
etiā ipsa numia pbozzescūt: opa manū tuarū
sūt celi: ipsi pibunt. Nunqd qñ celi pibūt: mūdus
cui⁹ idē celi supior pars ē et tutior nō pibit. Si
bec snia ioui displicet cui⁹ vt phs hic scribit ve/
lut grauioris auctis oraculo in xpianoz credu/
litate culpa: cur nō similr sapias tanq; stultitiā
culpat hebreozū quoz libris piissimis iuenit^r.
Pozzo si illa sapia iudeoz q porphyrio tā mul/
tū placet: vt eā deoz qz suoz vocib⁹ p̄dicet: le/
git celos eē pituros: cur vsq; adeo vana est ista
fallacia: vt i xpianoz fide vel inter cetera vel p
ceteris detestent^r hoc q i ea mūdus credit^r pitu/
rus: quo vtiq; nisi pēunte celi pire nō pñt. Et in
lris qdē sacris q p̄prie nre sūt nō hebreis nobis/
qz cōes. i. in euāgelicis z aplicis libris legit^r: pre/
terit figura bui⁹ mūdū: legit^r mūdus trāsit: legit^r
celū z trā transibūt. Sz puto q p̄terit trāsit trā/
sibūt: aliquāto mīr⁹ dicta sūt qz pibūt. In epla
qz petri apli vbi aqua mūdā⁹ q tunc erat pisse
dicit^r est mūdus: satis claz ē: z q mūdū paro p to/
to significata ē: z qten⁹ pisse sit dicta: z q celi re/
positi igni reseruādū die iudicij z p̄ditōis homi/
nū ipiozum. Et in eo quod paulopost ait veniet
dies domini vt fur: in quo celi magno impetu
transcurrent: elementa autem ardentia resol/
uentur: et terra et que in ipsa sunt opera exurē/
tur. Sic deinde subiecit his omnibus pereunt/
bus quales nos esse oportet. Possunt illi celi i/
telligi pituri quos dixit repositos igni resuādōf
z ea arsurā accipi clemēta: q i hac vna pre mūdū
subsistūt pcellosaz turbulēta: i q eodē celos di/
xit eē repositos: saluis ill supiorib⁹ z i sua i regri/
tate manētib⁹: i qz firmamēto sunt sydera con/
stituta. Nā z illud qd scriptū ē stellas d celo eē
casuras. ppter quod potest multo pbabilius z

Liber

aliter intelligi: magis ostendit illos celos esse ma-
 furos: si tñ stelle inde sunt easure: vel cuz tropi-
 ca sit locutio qđ est credibili: vel i isto vno celo
 futuruz sit vtiq; mirabilis qđ nūc sit. Unde et
 illa virgiliana stella facē ducēs multa cū luce
 cucurrit: et idea se cōdidit filia. Hoc aut qđ de
 psalmo commemorauit nullū celoz videē relin-
 quere: qđ periturū esse nō dixerit. Ubi. n. dicit
 opa manuū tuaz sūt celi: ipsi peribūt. qđ nulluz
 eoz ab opere dei: taz nulluz eoz a peritiōe se-
 cernit. Nō. n. dignabunt de apli petri locutio
 ne quez uehemēter oderūt: hebreoz de federe
 pietatē deoz suoz oraculis approbatā: vt sal-
 tē ne tot mūdus periturus esse credat: sicut a toto
 pars accipit in eo qđ dictuz est ipsi peribūt: cū
 soli celi ifini perituri sunt: quēadmodū in apo-
 stolica epistola illa a toto pars accipitur qđ vlti-
 mo perisse dicitur est mūdus qđuis sola ei: cū suis
 celis pars vna perierit. S; quia hoc qđ vt dixi
 nō dignabunt: ne vel apli petri approbarēt se-
 luz: vel tantū cedat flagratōi nouissime qđ
 tuz dicim? valuisse diluuiū: qđ nullis aquis nul-
 lis flāmis totū genus humanū perire ostendūt:
 restat vt dicant qđ propterea dii eoz bebream
 sapientiā laudauerūt: qđ istū psalmum nō lege-
 rāt. In psalmo etiā quadragesimonono de iu-
 dicio dei nouissimo intelligit dictū. Deus mani-
 fesse veniet: dō noster et nō silebit: ignis i cōspe-
 ctu eius ardebit: et i circuitu ei: tēpestas valida
 Aduocabit celū desursuz: et tēz discernere po-
 puluz suū. Cōgregate illi factos eius: qui dispo-
 nūt testamētū eius super sacrificia. Hoc nos d
 dñō nō iesu xpo itelligim?: quē de celo spm?
 eē venturum ad viuos et mortuos iudicandos.
 Manifestus. n. veniet iter iustos et iniustos iu-
 dicatur? iuste: qđ prius venit occult? ab iniustis
 iudicādu iniuste. Ipse in quā manifestus veni-
 et et nō silebit. i. in voce iudicis euidentis appare-
 bit qđ prius cū venisset occult? ante iudicēz siluit
 qđ sicut omis ad molandū duct? ē: et sicut agn?
 corā tōdēte se fuit sine voce. Quēadmoduz de
 illo p isaiā legim? pphetatū: et i euāgelio vide-
 mus impletuz. De igne vero et tēpestate cū i isaiā
 ppheta tale aliqd tractarem? quō essent bec in-
 telligēda iaz dixim?. Qđ vero dictū est aduoca-
 bit celū sursum. qđ iusti et sancti recte celum ap-
 pellātuz: nimirū hoc ē quod ait apłs: simul cum
 illis rapiemur in nubib? obuiā xpo in aera. Nā
 fm littere supficies quō sursum aduocat celum
 quasi possit eē nisi sursum: Qđ aut adiūctuz est

et terrā discernere populū suū: si tātmō sub-
 audiat aduocabit. i. aduocabit terraz nec sub-
 audiat sursum: hunc videt habere sensuz san-
 ctum: rectum: fidelem: vt celū intelligat in eis
 qđ cum illo sunt iudicaturi: terrā in eis qđ iudican-
 di sunt. vt aduocabit celuz sursum nō hic intelli-
 gamus rapiet i aera: sed i iudiciarias sedes eri-
 get. Potest et illud intelligi aduocabit celū sur-
 lum: aduocabit angelos in supnis et excelsis lo-
 cis cū qbus descendat ad iudiciū faciendū: ad-
 uocabit et terram. i. boies in terra vtiq; iudican-
 dos. Si aut vtrūq; subaudiendū est cum dicit
 et terraz. i. aduocabit et sursum: vt ille sit sensus.
 Aduocabit celū sursum: et terraz aduocabit sur-
 sum: nihil melius existimo intelligi qđ homines
 qđ rapient obuiā xpo in aera: sed celum dictuz
 ppter aias: terram ppter corpora. Discernere
 pmo populū suū qđ est nisi per iudiciū separa-
 re bonos a malis tā qđ oues ab hēdis: Deinde cō-
 uersio sermonis ad angelos facta est: cōgrega-
 te illi iustos eius. Profecto enī per angelicum
 ministerium tanta res peragenda est. Si autēz
 querimus quos iustos ei congregaturi sunt an-
 geli: qui disponunt inquit eius testamētū sup
 sacrificia: bec est omnis vita iustorum: dispo-
 ne dei testamētum super sacrificia. Aut enim
 opa misericordie sūt sup sacrificia. i. sacrificijs
 pzeponenda iuxta sententiam dei dicentis: mi-
 sericordiam volo plus qđ sacrificium: aut si sup
 sacrificia in sacrificijs intelligitur dictum: quo-
 modo sup terrā fieri dicit qđ vtiq; fit in terra.
 Profecto ipa opera misericordie sūt sacrificia
 qbus dō placet: sicut i libro decimobuius ope-
 ris me disserruisse iam reminiscor: in qbus ope-
 ribus disponunt iusti testamētum dei. Quia
 propter pmissiones que nouo eius testamēto
 continentur bec faciunt. Unde congregatis si-
 bi iustis suis: et ad suam dexteram constitutis:
 nouissimo vtiq; iudicio dicturus ē christus. Ve-
 nite benedicti patris mei: possidete paratuz vo-
 bis regnum a constitutione mundi. Esuriui enī
 et dedistis mihi manducare: et cetera: qđ ibi pfe-
 runt de bonoz operib? bonis: et eoz pmijs se-
 ptemis: per sententiam vltimam iudicantis.
 De pphetia malachie qđ dei iudicium vltimū
 declaratur. et quozum dicitur p purificatorias
 penas faciēda mundatio. Cap. xv.
 P Ropheta malachie: siue malachias qđ
 et angelus dicit? ē: qđ et eldras sacerdos
 cui alia i canone sunt scripta recepta ab aliqb?

Vicesimus

credif: Na de illo hac bebror opinione esse
dicit hieronymus: iudiciu nouissimu pphauit
dicēs. Ecce venit dicit dñs oipotēs: qz sustine
bit diem iroitus eius? Aut qz ferre poterit vt
aspiciat eū? Qz ipse igredit̃ quasi ignis cōflato
rij: z quasi herba lauātū. Et sedebit conflans z
emūdās sicut aux: z sicut argētū: z emundabit
filios leui: z fundet eos sicut aux z argētum: z
erūt dñs hostias offerētes i iusticia. Et placebit
deo sacrificiū iuda z hierl̃z sicut dieb⁹ p̃stiniis
z sicut annis p̃rioribus. Et accedā ad vos iudi
cio: z ero testis velox sup maleficos z sup adul
teros: z sup eos q iurāt i noie meo mēdaciter: q
fraudāt mercedē mercenarij: z opprimūt p po
tētiā viduas: z pcutiūt pupillos: z puertunt ad
uene iudiciū: z q me nō timēt dicit dñs oipotēs
Qm ego dñs sum deus vester: z nō mutor. Ex
bis q dicta sunt videt̃ euidentius apparere i illo
iudicio quasdā quorūdā purgatorias penas fu
turas. Ubi. n. dicif. qz sustinebit diem iroitus
eius: aut qz ferre poterit vt aspiciat euz: qz ipse
igredit̃ quasi ignis cōflatoz: z quasi herba lauā
tū: z sedebit cōflās z emūdans sicut aux: z sicut
argētū: z emūdabit filios leui: z fundet eos sicut
aux: z argētū: qd aliud intelligēdū est: Dicit tale
alqd z esaias. Lauabit dñs sordes filioz z filia
rū syon: z sanguinē emūdabit de medio eorum
spū iudicij z spū cōbustionis. Nisi forte sic eis vi
cedū ē emūdaria sordibus: z eliquari quōdam
modo cū ab eis mali per penale iudiciū separā
tur: vt illoz segregatio atqz dānatio purgatio
sit illoz: qz sine taliū de cetero cōmixtione victu
ri sunt. Sed cum dicit: z emūdabit filios leui: z
fundet eos sicut aux: z argētū: z erunt dñs offe
rētes hostias i iusticia: z placebit dñs sacrificiū
iuda z hierusalē: vtqz ondit eos ipsos q emūda
būtur deide i sacrificijs iusticie esse dñs placi
turos: ac phoc ipsi a sua iusticia mūdabuntur in
qua dñs hostie displicebāt: poro i plena perfe
ctaqz iusticia cū mūdati fuerint ipsi erūt. Quid
eis acceptius deo tales offerūt qz seipos? Vtz
ista qstio de purgatorijs penis vt diligētius per
tractet̃ i tps aliud differēda est. Filios aut leui:
z iuda z hierl̃z ipsam deieccliā debemus acci
pere: z nō ex hebreis tm: sed ex alijs etiā gētib⁹
cōgregatā: nec talem qualis nūc est: vbi si dixerit
mus qz pctm nō hēmus: nosipos seducimus et
veritas i nobis nō est: sed qualis tūc erit velut
area p vētilationē: ita p iudiciū purgata nouissi
mū: eis quoqz igne mūdatio: qbus talis mūda

tio necessaria est: ita vt nullus omnino sit qui sa
crificium offerat pro peccatis suis. Omnes. n.
qui sic offerunt profecto in peccatis sunt p qui
bus dimittendis offerunt: vt cum obrulerint ac
ceptumque deo fuerit: tunc dimittantur.

De sacrificijs que sancti offerent deo sic pla
citura: quomodo in diebus p̃stiniis et annis p̃
rioribus placuerunt. Capitulum. xxvi.

Quens autem deus ostendere ciuitatē
suam tunc in ista consuetudine non fu
turam: dixit filios leui oblaturus hosti
as in iusticia. Non ergo i peccato: ac per hoc nō
pro peccato. Unde intelligi potest in eo quod se
cutus adiunxit atqz ait. Et placebit domino sa
crificium iuda z hierusalem: sicut diebus p̃sti
nis z sicut annis p̃rioribus: frustra iudeos sibi se
cundum legem veteris testamenti: sacrificiozū
suorum preterita tempora polliceri. Non enim
tunc in iusticia sed in peccatis hostias offerebāt:
qz pro peccatis precipue ac primitus offerebāt
vsqz adeo vt sacerdos ipse quē debemus vtqz
credere ceteris fuisse iustiorē: secūdū dei māda
tū solet pro suis offerre peccatis primū: deinde
pro populi. Quapropter exponere nos oportet
quomodo sit accipiēdū qd dictū ē: sicut diebus
p̃stiniis z sicut annis p̃rioribus. Fortassis enim
tps illud cōmemorat: quo primi hoies i parad
iso fuerūt. Tūc. n. puri atqz integri ab omni sorde
ac labe peccati: seipos deo mūdissimas hostias
offerebāt. Ceterz ex quo cōmisse preuicaratiōis
causa ide dimissi sunt: atqz i eis humana natura
dānata est: excepto vno mediatore z post laua
crū regeneratiōis quibusqz ad huc paruulis ne
mo mūdus a sorde sic scriptū ē: nec ifans cui⁹ ē
vita vnius diei super terram. Qd si rīdet̃ eos
etiā merito dici posse offerre hostias i iusticia q
offerūt i fide: iustus. n. ex fide viuit: qz quis scipz
seducat si dixerit se nō habere pctm: z ideo non
dicat quia ex fide viuit: nūquid dicturus est qz
piā huius fidei tps illi fini ēē coequādū: qz igne
iudicij nouissimi mundabuntur qui offerunt ho
stias in iusticia. Ac per hoc: quoniam post talem
mundationem nullum peccatum iustos habitu
ros esse credendū est: profecto illud tēpus qz tū
attinet ad non habere peccatum: nulli tempori
comparandum est: nisi quando primi homines i
paradiso ante preuicationem i innocentissima
felicitate vixerūt. Recte itaqz intelligitur hoc si
gnatū ēē: cū dictū est: sicut diebus p̃stiniis: et
sicut annis p̃rioribus. Nā z per esaias postea qz

Liber

celū nouum et terra noua pmissa est: iter cetera q̄ ibi de scōz bñitudine p allegorias et enigmata exegitur gbus expositionē congruā reddere nos phibuit vitā de lōgitudinis cura: secundū dies inquit ligni vite erunt dies ppli mei. Quis aut sacras lras attigit et ignorat vbi dō plātane rit lignū vite: a cuius cibo separatis illis hoibus qñ sua eos de paradiso eiecit iniquitas: eidē līgno circumposita ē ignea terribilisq̄ custodia? Qd si quisq̄ illos dies ligni vite quos cōmēmorauit esaias ppheta istos qui nūc agūtur ecclie xpī dies esse cōtēdit: ipsumq̄ xp̄z lignū vite propheticē dictū: qz ipsa ē sapiētia deide quā salomon ait lignū vite est oibus amplectētibus eaz nec annos egisse aliquos i paradiso. illos p̄mos hoies vñ tā cito eieci sūt: vt nullū ibi gignerēt filii: et ideo nō posse illud tps̄ intelligi i eo q̄ dcm̄ est: sicut diebus pristinis et sicut annis prioribus: istā p̄tereo q̄stionē ne cogar qd̄ p̄lixū est cūcta discutere: vt aliqd̄ horū manifesta veritas cōfirmet. Video ḡppe altez sensū: ne dies pristinos et annos priores carnaliū sacrificioz nobis pro magno munere per pphaz credamus fuisse pmissos. Hostie nāq̄ ille veteris legis q̄ de pecoribus imaculatis ac sine vllo p̄suo vitio iubebātur offerri: significabāt hoies scōs qualis solus iuētus est xp̄s sine vllo oīno peccato. Proinde quia post iudiciū cū fuerit etiā igne mūdatis ḡeiusmodi mūdatis sūt digni: et oibus sanctis nullum iueniet oīno pctm̄: atq̄ ita seip̄os offerēt i iusticia: vt tales hostie oīmodo imaculate ac sine vllo vitio sint: future erunt p̄fecto sicut diebus pristinis et sicut annis prioribus: qñ i vmbra huius rei future mūdissime hostie offerebātur. Nec erit nāq̄ mūdicia tūc i īmortali carne ac mēte scōz q̄ figurabāt i illaz corporibus bestiaz. Deide ppter eos q̄ nō mūdatis sed vānitate sunt digni: et accedā iquit ad vos i iudiciū et ero testis velox super maleficos et super adulteros: et cetera: quibus vānabilibus enumeratis criminibus addidit: qñ ego dñs deus vester et nō mutor: Tandē diceret: cū vos mutauerit i veteris culpa vestra et in melius gratia mea: ego nō mutor. Testē vero se dicit futurū: qz i iudicio suo nō idiget testibus. Eūq̄ velocem siue qz repēte vēturus est: eritq̄ iudiciū ipso iopinato eius adnētū celerrimū: qd̄ tardissimū putabāt: siue qz ipsas cruciet sine vlla sermonis p̄lixitate cōsciētias. In cogitatōib⁹. n. sicut scriptū ē: ip̄i interrogatio erit. Et ap̄ls: cogitatōibus in-

quit accusantibus vñ etiā excusantibus: i ole qua indicabit dō hoīz occulta sedz euāgelii meū p̄ ielū xp̄z. Et iā sic ergo dñs futurus eligēdus ē testis velox: cū sine mora reuocaturus ē i me moriā vnde cōuincat puniatq̄ conscientiam.

De separatōe bonoz et maloz: p quā nouissimū iudiciū p̄secutio declarat. Capitulu. xxvij.

Ilud etiā qd̄ aliud agēs i octauodecimo libro ex isto pphā posui ad iudiciū nouissimū p̄tinet vbi ait. Erūt mibi dñs oīpotēs i die i qua ego faciā i acq̄sitionē et eligam eos sicut elegit hō filiū suū q̄ seruit ei: Et cū uertar et videbitis qd̄ sit iter iustū et iustū: et iter seruientē dō et eū q̄ nō seruit ei. Querece dies venit ardēs sicut elibanus: et comburet eos. Et oēs erūt alienigene et vniuersi q̄ faciūt iniquitatem stipula: et succendet eos dies veniens dicit dñs oīpotens: et nō reliquet eis radix neq̄ ram⁹. Et oziet vobis q̄ timetis nomē meū sol iusticie: et sanitas i pennis ei⁹: et egrediemini et salietis sicut vituli de viculis relaxati: et cūculabitis iniquos et erūt sub pedib⁹ v̄ris cinis dicit dñs oīpotens. Dic distantia p̄mior atq̄ pōderz vñ penaz iustos dirimēs ab iniustis: q̄ sub isto sole i hui⁹ vite vanitate non cernitur quando sub illo sole iusticie in illius vite manifestatione clarebit. Tunc p̄fecto erit iudiciū quale nunq̄ fuit.

De lege moysi spūali intelligēda: ne i vānabilia murmura cānal sēsus icurrat. Cap. xxvij.

Quod vero subiūgit idē pphā. memēto te legis Moysi fui mei quam mādauit ei ioreb ad oēs isrl: p̄cepta et iudicia: opportune cōmemorat post hoc d̄claratū tā magnū futurū iter obseruatores legis contemptoresq̄ discrimen s̄lletiam vt discant legem spūaliter intelligere: et iueniāt i ea christū per quē iudicem est faciēda iter bonos et malos ipsa discretio. Nō eiz frustra idem dñs ait iudeis: si crederetis Moysi crederetis et mibi. De me enī ille scripsit. Carnaliter ḡppe accipiēdo legē: et ei⁹ pmissa frena rex celestii eē figurā nesciētes: i illa murmura cōmuerunt vt dicere auderēt: vānus est qui deo seruit. Et quid amplius: quia cū nodinimus mādāta eius: et quia supplices ambulauimus ante faciē domini omnipotentis: Et nunc nos beatos dicimus alienos: et edificācantur omnes qui faciunt iniquitatem. Quibus eorum verbis quodammodo propheta cōpulsus est nouissimū pronuciare iudiciū: vbi mali nec falso saltem sint beati: sed aper-

Vicesimus

zissime appareant miserimi: et boni nulla te-
porali saltem miseria laborent: sed clara ac sem-
piterna beatitudine perfruatur. Dixerat quip-
pe istoz talia quedā verba: et supius dicentiu
ois qui malū facit: bonū est in cōspectu dñi et ta-
les ei placēt. Ad hec inquā cōtra dñm murmu-
ra puenerūt lege moyli accipiēdo carnaliter
Unō et ille i psalmo septuagesimosecūdo pene
cōmotos dicit fuisse pedes suos: et effusus gres-
sus suos utiq; in lapsū: qz zelauit i peccatorib;
pacē peccatoz ituens: ita ut iter cetera dicēt.
Quō sciuit deus: et si est scia in altissimo: Dice-
ret etiā nunqd vane iustificauit cor meū et laui
inter innocētes manus meas: Ut aut solueret
hāc difficillimā questionē: que sit cū boni vidē-
tū esse miseri: et felices mali: hoc ingt labor est
ante me donec intres in sanctuariū dei: et intelli-
gā i nouissima. In nouissimo gpe iudicio nō sic
erit: sed apta iniquoz miseria: et aperta felicitas
iustoz longe q̄ nunc est aliud apparebit.
De aduentu belie ante iudiciū: cuius predi-
catione scripturarū secreta referante iudei cō-
uertentur ad christum. Capitulum. xxix.

Us autā monuisset et meminisset legis
moysi: qm̄ preuidebat eos nō ad huc
tpe nō eam spiritaliter sicut oportue-
rat accepturos: cōtinuo subiicit. Ecce ego vo-
bis mitam belia tes bitē ante q̄ veniet dies dñi
magnus et illustris: q̄ conuertet: cor patris ad fi-
liū: et cor hois ad primum suū: ne forte veniens
percutiam terrā penitus. Per hunc beliaz ma-
gnū mirabilezq; pphetam: expōita sibi lege
vltimo tpe ante iudiciū iudeos in xpm̄ verum:
id est i xpm̄ nostrū esse credituros celeberrimū
est in sermonibus corporibzq; fidelium. Ipse
quippe ante aduentū iudicis saluatoris nō ime-
rito sperat esse venturū: qui etiā nūc viuere nō
imerito credit. Curru nāq; igneo raptus est de
rebus humanis: qd̄ euidentissime sacra scriptu-
ra testat. Cū ergo venerit exponēdo legē spi-
ritualiter quā nūc iudei carnaliter sapiūt: ouer-
tet cor patris ad filiu. i. cor p̄m ad filios. Sin-
gularē gpe p nūero plurali interptes. lxx. po-
suerūt. Et est sensus: ut filij et sic intelligant le-
gem. i. iudei: quēadmodū eaz p̄es intellexerūt
i. ppheteri in quibus erat et ipe moyses. Sic. n.
cor p̄z ouertē ad filios. cū intelligētia p̄z pdu-
cet ad intelligētiā filioz: et cor filioz ad p̄es eo-
rū dū in id qd̄ senserūt illi cōsentiant et isti. Ubi
et lxx. dixerūt: et cor hois ad primum suū. Sūt. n.

inter se valde proximi patres et filij. Quāq;
in verbis. lxx. interpretū qui ppheticē sūt iter-
rati: potest alijs sensus idēq; lectioni cōgruēs
inueniri: ut intelligat belias cor dei patris cōuer-
surus ad filiū edocēdo q̄ pater diligit filiū: ut
et indei quē prius oderant cū de z diligant: q̄ no-
ster est xps: iudeis enim nūc auersū cor bz deus
a xpo nostro: qz non putant eū deū esse neq; ei
filiū. Sis ergo tūc cor ei cōuerteretur ad filiū:
cū ipsi ouerso corde didicerit dilectionē patris
in filiū. Qd̄ vero sequit et cor hois ad primum su-
um. i. cōuertet belias cō hois ad primum suū: qd̄
melius intelligit q̄ cor hois ad homines xpm̄:
Cum. n. sit in forma dei deus noster: formā ser-
ui accipiēs: esse etiā dignat⁹ est noster primus.
Nec ergo faciet belias: ne forte inquit veniā et
percutiā terrā penit⁹. Terra sunt. n. q̄ terrena
sapiūt: sicut iudei carnales vsq; nūc: ex quo vi-
tio cōtra deū murmura illa venerūt: quia mali
ei placent: et vanus est qui deo seruit.

Qd in libris veteris testamēti cū de legi iu-
dicaturus: nō euidenter xpi persona mōstratur
sz ex qbusdā testimonijs: vbi dñs de⁹ loquitur
appareat nō dubie q̄ ipse sit christus. Ca. xxx.

Ultra alia sunt scripturaz vinarū te-
stimonia de nouissimo iudicio dei: q̄ si
oia colligā nimis lōgus erit: satis ergo
sit q̄ et nōis et veterib; lris sacris hoc p̄uēcia
tū eē pbauimus: p xpm̄ futurū esse iudiciū. i. in
dicē xpm̄ de celo eē venturū: nō tā veterib; q̄
nouis euidenter exp̄sum: p̄pterea qz cū ibi dici-
tur dñs deus eē v̄turus: vel dñm deus dicit
eē venturū: nō cōsequēter intelligit xps: dñs. n.
de⁹ et p̄ est et fili⁹ et spūs scūs. Neq; hoc tñ inte-
statū nos reliquere oportet. P̄rio itaq; demon-
strādū ē quēadmodū ihs xps tāq; dñs de loq̄
in ppheticis libris et tñ iesus xps euidenter ap-
pareat: ut et qm̄ nō sic apparet: et tñ ad illud vlti-
mum iudiciū dñs deus dicitur esse venturus:
possit iesus christus intelligi. Est loc⁹ apd̄ esaiā
prophetam: qui hoc quod dico euidenter osten-
dit. Deus enim per prophetam: audi me inquit
iacob et israel quem ego voco. Ego sum prim⁹
et ego in sēpiternū: man⁹ mea sūdauit frā: et dx-
tera mea celū firmavit. Vocabo eos et stabunt
filij: et congregabū oēs et audiet. Quis eis nūciauit
hec? Diligens te feci volūtate tuā super baby-
lonem: ut auferrem semen chaldeorum. Et lo-
cutus sum et ego vocaui: adduxi enim et prospe-
ram feci viam eius. Accedite ad me et audite

Liber

bee. Nō a principio in abscondito locutus sū: qñ
 fiebāt ibi crā. Et nunc dominus deus misit me
 ⁊ spūs eius. Nempe ipse est qui loquebat sicut
 dñs deus: nec tñ intelligeret iesus xps: nisi ad/
 didisset ⁊ nūc dñs dñs misit me nō spūs ei⁹. Hoc
 enī dixit fm formā serui dñe futura pteriti tps
 vtens verbo: quēadmodū apud eūdem pphe/
 tam legit: sicut ouis ad imolandū ductus ē. nō
 enī ait ducei: sed p eo qd futuruz erat pteriti
 tps verbū posuit: ⁊ assidue pphetia sic loquit.
 Est ⁊ alius locus apud zachariā qui hoc euidē/
 ter ostēdit: qd oipotentē misit oipotens. Quis:
 quē nisi deus pater deū filiū? Nā ⁊ ita scriptū
 est. Nec dicit oipotens. Post glām misit me su/
 p gētes q spoliauerūt vos q ⁊ tetigerūt vos: q/
 si q tāgit pupillā oculi ei⁹. Ecce ego inferā ma/
 nū meā sup eos ⁊ erūt spolia bis q seruicrāt eis
 ⁊ cognosceitis: qd dñs oipotens misit me. Ecce
 dicit dñs deus oipotens a dño oipotēte se misit
 Quis hic audeat intelligere nisi xpm loquentē
 scilicet onib⁹ que perierūt dom⁹ israel? Ait nan/
 q in euāgelio nō sū missus nisi ad oues q perie/
 rāt domus israel: qd hic cōparauit pupillē ocu/
 li dei: ppter excellentissimū dilectiōis affectū:
 ex quo genere ouīū etiā ipsi apli fuerūt: s; post
 gloriā vtig; resurrectionis sue: q anteq; fieri ait
 euāgelista iōānes: nōdū erat spūs datus: quia
 iesus nōdū fuerat glorificatus: ⁊ iaz sup gētes
 missus est i aplis suis: ac sic iplēū ē qd i psalmo
 legit. Erues me de cōtradictiōibus populi: cō/
 stitues me in caput gētū. Ut q spoliauerāt isra/
 elitas: qbusq; israelite seruierāt qñ sunt gētib⁹
 subditi: nō vicissim eodē mō spoliarent: sed ipsi
 spolia fierēt israelitaz. Hoc. n. aplis pmiserat
 dicēs: faciā vos piscatores hoīum. Et vni eoz
 Jā ex hoc inquit hoies eris capies. Spolia er/
 go fierēt sed in bonū: tanq; erepta vasa illi for/
 ti: sed forti⁹ alligato. Itē p eundē pphetaz dñs
 loquēs: et erit inqt in die illa querā auferre oēs
 gētes que veniūt cōtra hierusalē: ⁊ effundā sup
 domū dauid ⁊ sup habitatores hierusalē spūm
 gratie ⁊ mīe: ⁊ aspiciēt ad me. p eo q insultane/
 rūt: ⁊ plāgēt sup eo plāctū quasi sup carissimū:
 ⁊ dolebūt dolore quasi sup vnigenitū. Nūquid
 nisi dei auferre oēs gētes inimicas sacte ciui/
 tatis hierusalē: que veniūt cōtra eam. i. contra/
 rie sunt ei. Vel sicut alij sunt interpretati veniūt
 sup eā. i. vt eam sibi subijciāt: aut sup domū da/
 uid effundere ⁊ sup habitatores eiusdē ciuitatis
 spūm gratie ⁊ mīe. Hoc vtig; dei est: ⁊ ex pōa

dei dicit per pphetā: ⁊ tñ hūc dedi tā magna et
 tam diuina facientē seipm xps adiūgendo ostē/
 dit atq; dicēdo. Et aspicient ad me pro eo q in/
 sultauerūt ⁊ plāgēt sup eo plāctū quasi sup ca/
 rissimū siue dilectū: ⁊ dolebūt dolore quasi sup
 vnigenitū. Penitebit qppe iudeos in die illa et
 eos q accepturi sunt spūm grē ⁊ mīe: q i ei⁹ pas/
 sione insultauerūt xpo: cū ad eū aspererit in sua
 maiestate veniētē: eūq; eē cognouerit quē pus/
 humilē in suis parētibus illuserūt: qñuis ⁊ ipsi pa/
 rētes eoz tātē illi⁹ pietatis auctores resurgen/
 tes videbūt eū: sed puniēdi iam nō ad huc corri/
 gendi. Nō itaq; hoc loco ipsi intelligēdi sūt: vbi
 dictū est: ⁊ effundā sup domū dauid ⁊ sup habi/
 tatores hierusalē spūm gratie ⁊ mīe: et aspiciēt
 ad me. p eo q insultauerūt: sed tñ de illorū stir/
 pe veniētes: qui per belia illo tpe credituri sūt.
 Sed sicut dicim⁹ iudeis vos occidistis christuz
 qñuis parētes eoz hoc fecerūt: sic et isti se do/
 lebūt fecisse qd fecerūt quēadmodū illi ex quo/
 rū stirpe descendūt. Quāuis ergo accepto spū/
 gratie ⁊ misericordie iā fideles nō dānabuntur
 cum impijs parentibus suis: dolebūt tñ tāq; ipsi
 fecerint qd illi fecerunt. Non igit dolebūt rea/
 tu criminis: sed pietatis affectu. Sane vbi dixē/
 rūt. lxx. interpretes: ⁊ aspiciēt ad me. p eo q insult/
 tauerūt: sic interpretatū ē ex hebreo: ⁊ aspiciēt ad
 me quē cōfixerūt. Quo quidez verbo euidēt⁹
 xps crucifix⁹ appet. S; illa insultatio quas. lxx.
 ponere maluerūt: ei⁹ vniuerse nō defuit passio/
 ni. Nā ⁊ detēto ⁊ alligato ⁊ adiudicato: ⁊ oppro/
 brio ignominiose vestis iduto: ⁊ spinis corōato:
 ⁊ calamo in capite pcusso: ⁊ irridēt fixis genib⁹
 adorato: ⁊ crucē suā portātī ⁊ i ligno iā pēdenti
 vtig; insultauerūt. Proinde interpretationē nō seqn/
 tes vnā s; vtrāq; iūgētes: cū ⁊ insultauerunt ⁊
 cōfixerūt legim⁹: plen⁹ veritatē dñice passiois
 agnoscim⁹. Cū ergo in ppheticis lris ad nouissi/
 mū iudiciū faciendū de⁹ legit eē vēturus: et si
 ei⁹ alia distinctio nō ponat nīmōdo ppter ipm
 iudiciū xps debet intelligi: qd si ipse pater iudi/
 cabit: per aduentū tamē filij hominis iudicabit
 Nam ⁊ ipe per sue presencie manifestationem
 nō iudicabit quenq; sed oē iudiciū dedit filio: qd
 manifestabitur homo iudicaturus sicut hō ē iu/
 dicatus. Quis est. n. ali⁹ de quo itē deus loquitur
 per esaiam sub nomine iacob ⁊ israel: de cui⁹ se/
 mine corpus accepit. Quod ita scriptū est. Ja/
 cob puer me⁹: suscipiā illū: israel elect⁹ me⁹: al/
 sumpsit illum anima mea: dedi spiritum meum

Vicesimus primus

in illum: iudiciū gentibus pferet. Non clama-
bit neq̄ cessabit: neq̄ audietur foris vox eius.
Calamū quassatum nō conteret: et linum fumi-
gans nō extinguet: sed in veritate proferet iu-
diciū. Refulgebit et nō cōfringetur: donec po-
net in terra iudiciū: et in noīe eius gentes spera-
bunt. In hebreo nō legit iacob et israel: s; quod
ibi legitur seruus meus: nimirū. lxx. interpres
admonere volentes quatenus accipiendū sit:
q; s. ppter forinā serui est dictū in qua se altis-
simus humillimū prebuit: ipseus hoīs nomē ad
eū significandū posuerūt de cuius genere ea-
dē serui forma suscepta est. Dar^o est i eū spirit^o
sanct^o: qd columbe specie euangelio teste mon-
stratū est. Iudiciū gentibus p̄tulit: quia prenū-
ciauit futurū qd gentibus erat occultū. Mā-
suetudine non clamauit: nec tñ in predica-
nda veritate cessauit: s; nō est audita foris vox eius
nec audietur: q̄doquidē ab eis q̄ foris ab eius
corpore sunt p̄cessi: nō illi obedit: ipsosq̄ suos
p̄secutores iudeos q̄ calamū quassato p̄dita ite-
gritate: et lino fumāti amisso lumine compara-
ti sunt. Nō cōtrixit: nō extinxit: q̄ pepercit eis
qui nondū venerat eos iudicare sed ab eis iudi-
cari. In veritate sane iudiciū p̄tulit: predicens
eis quando puniēdi essent: si in sua malignitate
peristerent. Refulsit in mōte facies eius. i. in
orbe fama eius: nec cōfract^o siue contritus est
q̄ nec in se nec in ecclesia sua vt esse desisteret
p̄secutoribus cessit. Et ideo non ē factū nec
fiet quod inimici eius dixerunt vel dicūt: q̄do
moriē et peribit nomē ei^o: donec ponat i terra
iudiciū. Ecce manifestatū ē qd absconditū que-
rebam^o. Hoc est nouissimū iudiciū qd ponet in
terra eū ipse venerit de celo: de quo iaz vide-
mus impletū qd hic vltimū posuit ē. et in noīe
eius gentes sperabūt. p̄ hoc certe qd nega-
ri n̄ potest: et iaz illd credat qd ipudenter nega-
tur. Quis enī speraret q̄ et iaz big nolunt ad-
huc credere in xpm: iaz nobiscū vident: et cū ne-
gare nō possunt dētib^o suis frendēt et tabescūt.
Quis inq̄az speraret gētes in xristi noīe spe-
raturas esse: qñ tenebat: ligabat: cedebatur:
illudebat: et crucifigebat: qñ i ipsi discipli spe-
p̄diderūt quā in illo h̄e iam ceperāt. Qd tunc
vix vnus latro sperauit in cruce: nūc sperāt gē-
tes lōge lateq̄ diffuse: et ne in eternū moriātur
ipsa in qua ille mortuus ē cruce signāt. Nullus
igitur vel negat vel dubitat: p̄ iesum xpm tale
quale istis sacris litteris p̄nūciatur nouissimū

futurū esse iudiciū: nisi q̄ eis de litteris nescio
qua incredula animositate seu cecitate nō cre-
dit que iaz veritatem suā orbi demonstrare
terraz. In illo itaq̄ iudicio vel circa illud iudi-
ciū: bas res futuras esse iudicimus. Delia tes-
titen fidē indeoz anticristū persecuturū: xps
iudicatur: mortuoz resurrectionē: bonozum
malozūq̄ direptionē: mūdi cōflagrationē eius:
dēq̄ renouationē. Que oīa quidem ventura
esse credendū est: sed q̄bus modis et quo ordine
veniāt: magis tūc docebit rex. experientia: q̄
nūc ad p̄fectū hominū intelligētia valet cōseq̄.
Existimo tñ eo quo a me cōmemorata sunt ordi-
ne esse vētura. Duō nobis ad hoc opus p̄tinen-
tes reliqui sunt libri vt adiuuante dño p̄missa
cōpleamus: quoz primus erit de maloz suppli-
cijs: alius de felicitate iustoz. In quibus sicut
deus dictauerit argumēta refellētur humana
q̄ cōtra predicta ac p̄missa diuina sapienter sibi
miseri reddere videntur: et salubris fidei nutri-
menta velut falsa et ridēda cōtēnunt. Qui vero
fm̄ deus sapiūt: oīa que incredibilia vident^o bo-
minibus: et tñ scripturis sanctis quaz iam veri-
tas multis modis asserta est cōtēnētur maximū
argumētū tenēt veracē dei oīpotentiā: quem
certus nullo modo h̄it in eis potuisse mentiri: et
posse facere quo impossibile est infideli.

¶ Aurelij augustini de ciuitate dei liber. xxi.

¶ De ordine disputationis q̄ prius differendū
est de p̄petuo supplicio dānatoz cum diabolo
q̄ de etna felicitate scōrū. Capituluū primum.

Quam per iesum chri-

stum dñm nostrum iudicem viuozū
ac mortuoz ad debitos fines ambe-
puenerit ciuitates: quaz est vna dei altera dia-
boli: cuiusmodi sit futurū supplicium diaboli et
oīum ad eum p̄tinentiū in hoc libro a nobis q̄-
tum ope diuina valebimus diligentius dispu-
tandū est. Ideo aut̄ hunc tenere ordinē malui
vt postea differam de felicitate sanctorum qm̄
vtriq̄ cū corporibus erunt et incredibilis vide-
tur esse in eternis cruciatibus durare corpora
q̄ sine villo dolore i eterna beatitudine p̄mane-
re. At p̄ hoc eū illaz penaz nō debere esse icre-
dibilem demonstrauero: adiuuabit me plurimū
vt multo facilius omni carēs molestia imorra-
litas corporis i scis futura credat. Nec a diui-
nis ordo iste abhorret eloquijs: vbi aliquādo q̄-
dem bonorum beatitudo prius ponitur. vt est

Liber

illud q bona fecerūt i resurrectionē vite: q autē mala egerūt in resurrectione iudicij. Sz aliqñ z possit: vt est mittet filius boīs angelos suos z colligēt de regno eius oīa scādala. z mittēt in caminū ignis ardētis: illic erit flet⁹ z stridor dētiū. Tūc iusti fulgebūt sicut sol in regno patris sui. Et illud: sic ibunt ipij in efnū supplicij: iusti aut in vitā efnaz. Et in pphetis qd memora re longū ē: nūc ille nūc ille ordo sigs ispiat inenitur. Sed ego istum qua causa elegeri dixi.

¶ An possint corpora in ystione ignis esse perpetua. Capitulum. ij.

Quid igitur ostendat vnde conuincant increduli: posse humana corpora aiata atqz vidētia nō solū nūquā morte dissolui: sz in eternoz qz igniuz durare tormētis. Noli. n. hoc ad oipotentis nos referre potentiā: sed alio quo exēplo psuaderi sibi flagitāt. Quib⁹ si respondēbim⁹ eē aialia pfecto corruptibilia quia mortalia: q tñ in medijs ignib⁹ viuunt: nōnulluz etiā genus vermiū in calidaz aquaz scaturigi ne regiri: quaz feruorē nemo ipune cōtretrat illos aut nō solū sine vlla sui lesione ibi esse: sed extra eē nō posse: aut nolūt credere si oīdere nō valemus: aut si valuerim⁹ suis oculis demonstrare res ipsas: siue p testes idoneos edocere: nō satis hoc esse ad exēplū rei de qua qstio est: eadē ifidelitate tēdet: qz hec aialia nec semp viuunt: z illis feruorib⁹ sine dolorib⁹ viuunt: sue gippe nature cōueniētibus vegetant illis nō cruciatur elemētis: quasi nō incredibilis sit vegetari qz cruciari talib⁹ rebus. Mirabile est. n. in ignibus dolere z tñ viuere: sz mirabili⁹ i ignibus viuere nec dolere. Si autem hoc creditur cur non et illud?

¶ An consequēs sit vt corporeum dolorem sequatur carnis interitus. Capitulum. iij.

Ed nullū est corpus inquit qd dole re possit nec mori possit. Et vñ hoc scimus: Nā de corporib⁹ qs cert⁹ est de monū vtrum in eis doleāt qñ se affligi magnis cruciatib⁹ cōstitetur: Qd si cōstitent frenū corp⁹ soliduz. Latqz cōspiciū nullū eē atqz vt vno potius id noīe explicē nullā esse carnem q dolere possit: mori qz nō posse qd dicit aliud: nisi qd se su corporis hoīes z expiētia collegerūt. Nullā nāqz carnē nisi mortale sciūt. Et hec ē tota eoz rō: vt qd expi nō sūt nequa qz eē posse arbitretur. Nā cū rōnis ē dolore facere mortis argumētū: cū vite poti⁹ sit iudiciū. Est. n. qrim⁹ vtz

semp viuere possit: certū tñ ē viuere oē qd dolet: dolorē qz oēz nisi re viuere eē nō posse. Necesse ē ergo vt viuat dolēs: nō ē necesse vt occidat dolor: qz nec corpora ista mortalia z vtiqz mortura oīs dolor occidit. Ut aut dolor aliquis possit occidere: illa cā ē: qñ sic ē aia cōnexa huic corpori: vt sūmis doloribus cedat atqz discedat. Qm z ipsa cōpago mēbroz atqz vitaliū sic ifirma est: vt eā videlicet q magnū vel sūmūz dolorē facit nō valeat sustinere. Tūc autē tali corpori aia: z eo mō cōnectet vt illud viculū sic nulla lōgitudine soluit: ita nullo dolore rūpat. Proinde etiā si caro nūc talis nulla ē q sensū doloris ppeti possit: mortē qz non possit: erit tñ nūc talis caro qñ nūc nō est. Nō. n. nulla sz sēpiter na mors erit: qñ nec aia viuere poterit deuz nō hñdo: nec dolorib⁹ corporis carere moriendo. Prima mors aiam nolētē de corpore pellit: secunda mors animaz nolētē tenet i corpore. Ab vtraqz morte cōter id habet: vt qd nō vult aia de suo corpore patiat. Attēdūt aut isti cōtradi ctores nullā nūc eē carnē q dolorē pati possit: mortē qz nō possit. et nō attēdūt tñ aliqd tale eē quod corpore maius sit. Ipse quippe animus cuius presentia corpus viuit z regitur: z dolorem pati potest: z mori non potest. Ecce inuēta res est que cum sensum doloris habeat imortalis est. Hoc igitur erit tunc etiam i corporib⁹ dānatoz qd nūc eē scimus in animis oīum. Si autē diligēt⁹ cōsiderem⁹: dolor qui dicitur corporis magis ad aiaz ptnet. Anime enī est dolere nō corporis: etiā qñ ei dolendi causa existit a corpore cū in eo loco dolet vbi ledit corpus. Sicut enī dicim⁹ corpora sentientia z corpora viuētia: cū ab aia sit corporis sensus z vita ita z corpora dicim⁹ z dolētia cū dolor corporis nisi ab aia esse nō possit. Dolet itaqz aia cū corpore in eo ei⁹ loco vbi aliqd cōtingit vt doleat. Dolet z sola quāuis in corpore sit: cū aliqua causa etiā inuisibiliter tristis ē ipsa in corpore icolumi. Dolet enī nō in corpore cōstituta. Nāz vtiqz dolebat diues ille apud inferos qd dicebat: crucior in hac flāma. Corpus aut nec ex anime dolet: nec aiatum sine anima dolet. Si ergo a dolore argumētū recte sumeret ad mortem: vt iō mors possit accidere qz potnit occidere z dolor magis ad animaz mori pertinet ad quaz magis pertinet z dolere. Luz illa vero que magis dolere potest non possit mori: quid momēti aufert cur illa corpora qñ in doloribus sunt futura: iō

Tricesimus primus

moritura etiam esse credamus. Dixerunt quidam platonici ex terrenis corporibus moribundisq; membris esse aie et metuere et cupere: et dolere atq; gaudere. Unde virgilius. Hinc ingit. i. ex moribundis terrenis corporis membris: metuunt: cupiunt: dolentq; gaudentq;. Sed conuicimus eos in duodecimo huius operis libro habere aias s; ipsos ab oia etia corporis labe purgatas diram cupiditate q; rursus incipiunt in corpora velle reuerti. Ubi aut potest esse cupiditas pfecto et dolore potest. Frustra q; cupido siue non perueniendo quo tendebat: siue amittendo quo puenerat: vertit in dolorem. Quapropter si aia q; vel sola vel dolet maxime: h; tñ quandam p suo modo immortalitate suaz: nō ideo mori poterit illa corpora q; dolebūt. Postremo si corpora faciūt vt aie doleāt: cur eis dolore possūt mortem vero inferre nō possunt: nisi q; non est consequens vt mortē faciat quod dolore facit. Cuius ergo incredibile est ita igne illis corporib; dolore posse inferre nō mortē sicut ipsa corpora dolere aias faciūt: quas tñ nō ideo mori cogunt. Non est igitur necessarium future mortis argumentum dolor.

De naturalibus exemplis quorum consideratio doceat posse inter cruciatus viuētia corpora permanere.

Capitulum. iiii.

Quapropter sicut scripserūt q; naturas animalium curiosi indagariūt: salamandra in ignibus viuit: et q; notissime siellie mores q; tāta teporis diuturnitate atq; vetustate vsq; nūc et deiceps flāmis esluāt: atq; integri pauerāt satis idonei testes sunt nō omne quod ardet absumi: et anima iudicata nō omne quod dolere potest posse etia mori. Quid adhuc a nobis re; poscunt exēpla: q;bus doceam; nō esse incredibile vt hominū corpora sempiterno supplicio punitor: et igne aiaz nō amittāt: et sine detrimento ardeant: et sine interitu doleant. Habebit enī tūc ista carnis substantia q;litatē suaz ab illo inditaz: tam miras et varias tot rebus indidit quas videm;: vt eas q; multe sunt nō miremur. Quis enī nisi deus creator omnium dedit carni pauonis mortui ne putresceret. Qd cū auditu incredibile videretur: euenit vt apud cartbaginez nobis cocta apponeret; hec auis: de cuius pectore pulpar; q;stum visus est decerpit iussimus seruari: q; post dierum tantum spaciū q;to alia caro cocta quecūq; putresceret: platus atq; oblatū nihil nostruz offendit

olfatus. Itēq; repositus ē post dies amplius q; triginta idē q; erat inuētū est: Idēq; post annum nisi q; aliquantum corpulentie siccioris et cōtrictioris fuit. Quis palee dedit vel taz frigidam vim: vt obrutas niues seruet: vel taz feruidaz vt poma immatura maturet: De ipso igne mira quis explicet: Quo queq; adusta nigrescunt: cum ipse sit lucidus: et pene oia que ambit et labit colore pulcherimus decolorat: atq; ex pruna fulgida carbonem teterrimum reddit: Neq; id quasi regulariter diffinitus est. Nam ex cōtrario lapides igne candente percocti: et ipsi fiunt candidi: et quauis ille magis rubeat: illi albidio colore nitescant: cōgruit tamen illi luci q; album est sicut nigrum tenebris. Cū itaq; ignis in lignis ardeat vt lapides coquat: cōtrarios habet non in contrariis rebus effectus. Etsi enim lapides et ligna diuersa sunt: contraria tamē nō sunt: sicut album et nigrum quorum in lapidib; vnum facit: alterum in lignis clarus illos clarificans: hec obfuscans: cuius in illis deficeret nisi in istis viueret. Quid in carbonibus. Nōne miranda est et tāta infirmitas vt ictu leuissimo frangantur: pssu facillimo conterantur: et tanta firmitas vt nullo humore corripatur: nulla etate vincatur: vsque adeo vt eos subternere soleant qui limites figunt ad conuincendum litigatorem: quisquis post quantalibet tempora extiterit fir; q; limitem non esse contenderit. Quis eos i terra humida in fossos vbi ligna putrescerent: tādiu durare incorruetibiliter posse nisi rerum ille corruptor ignis efficiat: Intueantur etiam miraculum calcis. Excepto eo d quo iam satis diximus q; igne candescat: quo alia tetra red duntur: occultissime etia in igne ignem concipit. Tunc iam gleba tangentibus frigida sit: ignem tam latenter seruat: vt nullo nostro sensui prorsus appareat: sed cōpertus experimento etiam dum non apparet sciatur inesse sopitus. Propter quod eam vi uam calcem loquimur: velut ipse ignis latens anima sit inuisibilis corporis. Jam vero quam mirum est q; cum extinguatur tunc accenditur. Ut enim occulto igne careat aqua ei infunditur: aqua ve perfunditur. Et cum ante sit frigida: inde feruescit: vnde feruentia cuncta frigesunt. Ergo velut expirare illa gleba discedo ignis q; latebat apparet: ac deinde tāq; mortua sit frigida ē vt adiecta vnda nō sit arsurā: et quā calcem vocabamus vi uam: vocemus extictā

Liber

Quid ē q̄ huic miraculo addi posse videatur? Et tñ addit. Nā si nō adhibeas aqua s; oleū: q̄ magis fomes est ignis: nulla eius p̄cussione vel infusione feruescit. Hoc miraculū si de indico iaspide legeremus siue audiremus: z i nōstrum experimētūz venire non posset: p̄fecto aut mendaciū p̄ntaremus aut certe granditer miraremur. Quāz vero rēz ante oculos n̄ros quotidiana documēta versant nō genere minus mirabili s; ipsa assiduitate valescunt ita vt ex ipsa india que remota est pars orbis a nobis desierimus nōnulla mirari q̄ ad nos potuerūt mirāda p̄duci. Admātem multi apud nos h̄nt z maxime aurifices insignitoz s; gēmaz: qui lapis nec ferro nec igni nec alia vi vlla phibēt p̄ter bircinū sanguinez vinci. Sed q̄ eum habent atq; nouerūt: nūqd ita mirant vt bi qui bus primū potētia eius ostendit. Quib⁹ autēz nō ostēdit fortasse nō credunt. aut si credunt in experta mirantur. Et si cōtigerit expiri aebue q̄dez mirant insolita: sed assiduitas experiendi paulatim subtrahit admirationis incitamentū. Magnetē lapidē nouimus mirabilē ferri esse raptorē. q̄ cū primū vidi vebementer iborui Quippe cernebā a lapide ferreū anulū raptūz atq; suspensum. Deinde tanq̄ ferro q̄d rapuerat viz dedisset suaz: cōemq; fecisset: idēq; anulū admotus est alteri: eūq; suspēdit: atq; vt ille p̄ior lapidi. sic alter annulus p̄iori anulō coherebat. Accessit illi eodē mō tertius: accessit z quartus. Jāq; sibi p̄mutua cōnexis circulis nō implicatoz intrinsecus sed extrinsecus adherentū quasi catbena pependerat anuloz. Quis istaz vim lapidis nō superet que illi non solum inerat. verū etiāz p̄ tot suspēsa trāsibat z inuisibilibus ea vinculis subligabat. S; multo est mirabili⁹ quod a fratre z ep̄o meo seueromilleuitano de isto lapide cōperi. Seipsūz nāq; vidisse narrauit quēadmodū batbanus cōmeas quondaz a frice cū apud eūz cōiuaretur ep̄s. eundē p̄tulerit lapidē z tenuerit sub argēto: ferrūq; sup̄ argentū posuerit. Deinde sicut subter monebat manū qua tenebat lapides: ita ferrū de super mouebat: atq; argēto medio nibilq; patienti citatissimo cursu ac recursum fra lapidē ab hoie: sup̄a ferrū rapiebat a lapide. Dixi q̄d ipse conspexi: dixi q̄d ab illo audiui: cui tāq̄ ipse videri credidi: quid etiā de isto magnetē legerim dicam. Quādo iuxta eūz ponit adamas nō rapit ferrū: s; iā rapuerat vt ei appo

pinquarit mox remittit. India mittit hos lapides. Sed si eos nos cognitos iāz desistim⁹ admirari q̄ stomachis illi a qbus veniūt si eos facillimos h̄nt: vt calcē nos q̄ miro modo aqua feruescētē qua solet ignis extingui: z oleo non feruescētē quo solet ignis accendi: q; i p̄optu nobis est non miramur.

Quāta sint que nō recte agnosci queāt: z tñ eadē esse non sit ambiguum. Capitulum. v.

U Erūt hoies infideles: qbus cū diuina vel p̄terita vel futura miracula p̄dicamus q̄ illis experiēda nō valem⁹ ostendere: rationē a nobis eaz rēz flagitat: quā qm nō possum⁹ reddere: excedūt enī vires mentis humane: existimāt falsa esse q̄ dicim⁹: ipsi d̄ tot mirabilib⁹ rebus quas vel videre possum⁹ vel videm⁹: deberēt reddere rōnez. Qd si fieri ab hoie nō posse viderint: fatendū est eis non ideo aliqd nō fuisse vel futurū nō esse: qz ratio reddi nō pōt: qñquidē sūt ista de qbus s̄r n̄ pōt. Nō itaq; p̄go p̄ plurima q̄ mādāta sūt l̄ris nō gesta atq; trāsacta: s; in locis qbusq; manentia: quo si ire qsq; voluerit z potuerit: vtrū vera sint explorabit. S; pauca commemoro. Agnigētū sicilie salē phibēt cū fuerit admotus igni velut in aqua fluere: eūz vero ipsi aq̄ adiūgit velut i igne crepitare. Apd garamātas qndā fonte tā frigidū dieb⁹ vt nō bibat: tā feruidū noctib⁹ vt nō tāgāt. In epiro aliū fontē i quo facies vt vt i ceteris extingunt accēse: s; nō vt i ceteris accēdunt exticte. As beston arcadie lapidē p̄pterea sic vocari: q̄ accēsus semel iā nō possit extingui. Lignū cuiusdā sic⁹ egyptie n̄ vt ligna cetera in aquis natant: s; mergi: z qd ē mirabilius cū i ima aliquādiu fuerit ide ad aque sup̄ficiē rursum emergere: qñ madefactū debuit bu moris pōdere p̄grauari. Poma i fra sodomoz gigni qdē: z ad maturitatis faciē puenire s; ore morsue tēptata i fumū ac favillā cozio fatiscēte vanescere. Pyritē lapidē p̄ficiū tenentis manū si vebemētius p̄mat adurere: p̄pter qd ab igne nomē accepit. In eadē p̄side gigni etiā lapidē seclenētē: cui⁹ iteriorē cādorē cū luna creescere atq; deficere. In capadocia ē v̄to eqs accipere eosdēq; fer⁹ nō āplius triēnio viuere. Shilon idie isulā eo p̄ferri ceteris l̄ris q; ois arbor q̄ in ea gignit nūq; nudat t̄ gmine folioz De his atq; alijs innumerabilib⁹ mirabilib⁹: que historia nō factoꝝ z tranfactoꝝ s; manētium loꝝ tenet: mihi aliud agēt ea p̄sequi nimis lō

Vicesimusprimus

gum est: reddat rationē si possunt infideles isti qui nolunt diuinis litteris credere: qd aliud q̄ nō putātes eas esse diuinas: eo q̄ res babeant incredibiles sicut hoc est vñ nūc agim⁹. Nō enī admittit ingunt vlla rō vt caro ardeat neq̄ absumat: voleat neq̄ moriat rōcinātes. s. magni q̄ de oibus reb⁹ q̄s esse mirabiles cōstat possint reddere rōnes. Reddāt ergo rōnes de his que pauca posuim⁹: q̄ pculdubiosi est: nescirent et ea futura eē dicerem⁹: multominus crederent q̄ qd nūc dicentib⁹ nobis nolūt credere aliqui eē vērū. Quis enī eorū nobis crederet: si quē admodū dicim⁹ hominū corpora viua futura q̄ semper arsurā atq̄ dolitura: nec tñ aliqui sint moritura: ita dicerem⁹ i futuro seculo futurū salē quē faceret ignis velut i aqua fluere: eū dēq̄ faceret aq̄ velut in igne crepitare: aut futurū fontē cui⁹ aqua in refrigerio noctis sic ardeat vt nō possit tāgī estib⁹ vero die sic algeat vt bibinō possit: aut futurū lapidē vt eū q̄ suo calore manū cōstringētis adureret: vel eū qui vnde cūq̄ accēsus extigui oīno nō possit: et cetera q̄ p̄tēmissis alijs inumeris cōmemoranda iterū duxi. Hoc ergo in illo seculo qd futurū ē si diceremus futura: nobisq̄ increduli rīderēt: si vultis vt ea credam⁹ de singulis reddite rōnes. Nos nō posse cōfiteremur: eo q̄ ista s. filiabus dei miris opib⁹ infirma mortalū rōcinatio vincit. Firā tñ rōnes apud nos esse nō sine rōne oīpotentē facere vñ anim⁹ human⁹ ifirmus rōnes nō pōt reddere et in mltis qdē reb⁹ icertum nobis eē qd velit: illud tñ eē certissimū: nihil eorū illi eē impossibile q̄cūq̄ voluerit: eiq̄ nos credere p̄dicenti: quē neq̄ ipotētes neq̄ mētēntē possum⁹ credere. Vñ tñ fidei rep̄bēsores exactoresq̄ rōnis: qd ad ista rīdent: de q̄bus rō reddi ab boīe nō pōt et tñ sunt: et ipi rōni natura vident eē cōtraria. Que si futura eē dicerem⁹: similr a nobis sicut eorū que futura eē dicim⁹ ab ifidelib⁹ ratio posceret. Ac p hoc eū in talibus opibus dei deficiat ratio cordis et sermōis humani: sicut ista non ideo non sunt: sic nō ideo etiam illa non erunt: quoniam ratio de vtrisq̄ ab homine non potest reddi.

Quod non omnia miracula naturalia sint: s. ple-
raq̄ humano ingenio modificata: aut demonū
arte composita. Capitulum. vi.

Nec forte rīdeat. Proius itaq̄ nec ista
sunt: nec ista credimus: falsa de his di-
cta: falsa cōscripta sunt. Et adiciāt rō-

cinantes atq̄ dicētes. Si talia credēda sūt: cre-
dite et vos q̄ i eisdē lris ē relatus: fuisse vel esse
quoddā veneris phanū atq̄ ibi cādelabz: et in
eo lucernā sub vino sic ardētē: vt eam nulla rē
pestas nullus imber extigueret. Vñ sicut ille la-
pis: ita ista lychnos as bestios. i. lucerna iextigui-
bilis noiata est. Qd p̄pterea poterūt dicere vt
respondēdi nobis angustias īgerāt: q̄ si dixerim⁹
nō esse credendū scripta illa miraculorū ifir-
mabimus: si autē eē credēdū cōfiterim⁹: firma-
bim⁹ numina paganorū. S. nos sicut iā in libro
duodeuicesimo hui⁹ opis dixi: non hēmus ne-
cesse oīa credere q̄ hīstoria cōtinet gētū: cū et ipi
inter se hīstozici sicut ait varro: q̄si data oparet
q̄si ex industria p multa dissentiat: s. ea si volu-
mus credim⁹: q̄ non aduersant libris q̄bus non
dubitam⁹ oportere nos credere. De his autē mi-
raculorū locis nobis ad ea q̄ futura p̄suadere i-
credulis volum⁹ satis illa sufficiāt: q̄ nos possum⁹
q̄s expiri: et eorū testes idoneos nō difficile
est iuenire. De isto autē phano veneris et lucerna
inextigibili nō solū in nullas coartamur angu-
stias: verū etiaz latitudinis nobis cāpus apitur
Addim⁹ enī ad istā lucernā iextigibile et bu-
manaz et magicaz. i. p boīes demonica: artiū
et ipsoz p seipsos demonū multa miracula: q̄ si
negare voluerim⁹ eidē ipsi cui credim⁹ sacraz
līrarū aduersabimur veritati. Aut ergo i lucer-
na illa mechanicū aliqd de lapide as bestio ars
humana molita ē: aut arte magica factū est q̄
boīes illo mirarent in tēplo: aut demon q̄spiaz
sub noīe veneris tāta se efficacia p̄sentauit: vt
hoc ibi p̄digiū et appareret boībus: et diuini⁹ per-
maneret. Illic iunt autē demones ad inhabitā-
dū p creaturas: quas nō ipsi s. deus cōdidit: de-
lectabilib⁹ p sua diuersitate diuersis: nō vt aīa
lia cibis s. vt spīritus signis: q̄ cuiusq̄ delecta-
tioni cōgruunt p varia genera lapidū. barbarū:
lignorū: aīaliū carminū: ritū. Ut autē illic iant
ab boībus prius eos ipsi astutissima calliditate
seducūt: vel inspirādo eorū cordib⁹ virus occul-
tus: vel etiam fallacib⁹ amicitijs apparēdo: eo-
rumq̄ paucos discipulos suos faciūt: plurimo-
rūq̄ doctores. Neq̄ enī potuit nisi primū illis
docētib⁹ disci qd quisq̄ appetat qd exhorreat
quo iuitē numine vel cogat: vñ magice artes
eazq̄ artifices extiterūt. Maxie aut possidēt
corda mortalū: qua potissimū possessione glo-
riātur cū se trāsfīgūrāt in angelos lucis. Sunt
ergo facta eorū plima: que q̄to magis mirabi-

Liber

lia confitemur: tanto cautius vitare debemus. Sed hec unde nunc agimus nobis etiam ipsa perficiunt. Si enim hec imundi demones possunt: quanto potentior his omnibus deus qui tantorum miraculorum effectores etiam ipsos angelos fecit? Quamobrem si tot et tanta tamque mirifica que mechanemata appellant dei creatura utentibus humanis artibus sunt: ut ea quae nesciunt opinetur esse diuina: unde sentiens uti quodam tempore lapidibus magnetibus in solo et camera proportionem magnitudinis positus simulacrum ferreum aeris illi medio iter utrumque ladicem ignoratibus quod sursum esset ac deorsum: quasi nuntius potestate pederet. Quale aliquid etiam illa lucerna veneris de lapide ab bestio ab artifice fieri iam diximus potuisse: si magorum opera quos nostra scriptura veneficos et incantatores vocat tantum demones extollere poterunt: ut agnoscere hominum sensibus sibi nobilis poeta videre de quadam femina que tali arte polletet dicens. Hec se carminibus permittit solvere mentes. Quas velit. aut alijs duras immittere curas. Sistere aquam fluuijs et extere sydera retro. Nocturnosque ciet manes mugire videbis. Sed pedibus terram: et descendere montibus ornos. Quanto magis deus potens est facere quam infidelibus sunt incredibilia: sed illi facilia potestati: quam quidem ipse lapidum aliarumque vis repperit et hominum ingenia: quae ea miris utuntur modis angelicisque naturas omnibus creatis potentiores astantibus condidit vniuersa mirabilia mirabili vicere virtute: et operandi lubedi finem digne sapia: ut res omnibus tam mirabiliter creauit.

¶ Quod in rebus miris summa credendi ratio sit omnipotentia creatoris. Capitulum vii.

Cur itaque facere non possit deus ut resurgant corpora mortuorum: et igne eterno crucient corpora damnatorum: quod fecit mundum in celo: in terra: in aere: in aquis innumerabilibus miraculis plenus: cum sit omnibus quibus plenus est. percul dubio maior et excellentior etiam mundum ipse miraculorum? Sed isti cum quibus vel contra quos agimus quod deum esse credunt a quo factus est mundus: et deos ab illo factos per quos ab illo administrantur hic mundus et miraculorum effectrices siue spontaneo rursus siue ritu et cultu quolibet imperatorum: siue etiam magicorum mundanos vel non negant vel insuper praedicant potestates: quam eis repperit mirabiles. proponimus aliam: quam nec alia sunt rationalia: nec ulla ratione praedicti ipsi: sicut sunt ea quorum pauca commemorauimus: ridere assolent. Vis est ista natura: natura eorum sic se habet: proportionem istae sunt efficacie natu-

raz. Tota itaque ratio est cur a grigatinis sale flamma fluere faciat: aqua crepitare: quod hec est natura eius. Et hoc esse potius contra naturam videtur quam igni sal aquae dedit sale solvere: torrere autem igni non aque. Sed ista inquit salis huius naturalis est vis: ut his contraria patiat. Hec igitur ratio redditur et de illo fonte garamaticum: ubi una vena friget diebus noctibus feruet: ubi utraque molesta agentibus: Hec et de illo alio quod cum sit contractibus frigidus: et facies sicut alij fontes extinguit accensas: dissimulatum tamen idem ipse accendit extinctum. Hec et de lapide ab bestio. quod cum ignem nullum habeat. proportionem: accepto tamen sic ardet alieno: ut non possit extinguere. Hec de ceteris quod piget retere: quibus licet vis isolita contra naturam esse videatur: alia tamen de illis non redditur ratio: nisi ut dicatur haec eorum esse naturam. Brevis sane ista est ratio fateor sufficiens rationi: Sed cum deus auctor sit naturarum omnium: cur voluit fortiores nos reddere rationem: quam aliquid velut impossibile noluit credere: eisque redditionem rationis poscentibus respondemus haec esse voluntatem omnipotentis dei: quod certe non ob aliud vocatur omnipotens: nisi quia quicquid vult potest. Qui potuit creare tam multa: quod si non ostenderent aut a creditibus hodieque testibus dicerent perfectio impossibilia putarent: non solum quod ignorissimum apud nos: verum etiam quod notissima posui. Ille enim qui apud nos speret eos quorum de his liberos legimus non habet testem: et ab eis scripta sunt quae non sunt diuinitus docti: atque humanitus falli forte potuerunt: sed cuius sine recta reprehensione non credere. Nam nec ego volo temere credi cuncta quod posui: quod nec a me ipso ita credunt: tanquam nulla de illis sit in mea cogitatione dubitatio: exceptis his quod vel ipse suus expressus et cuius facile est experiri sicut de calce quod feruet in aqua et in oleo frigida est. De magnetem lapide quod nescio qua sorbitio in sensibili stipulam non moueat et ferrum rapiat: de carne non putrescente pauonis cum putruerit et caro platonis: de palea sic frigete ut fluere neque non sinat: sic calente ut mature scere poma compellat. De igne fulgido quod semper sunt fulgore lapides coquendo cadificet. et contra eundem suum fulgoris vrendo plurima obfuscat. Tale est quod et nigre macule offunduntur ex oleo splendido. similiter nigre lineae de candido impinguntur argento. De tarabonibus etiam quod accedente igne sic vertantur in contrarium: ut de lignis pulcherrimis tetrastichis fragiles quod de duris impuribiles de putribilibus fiant: hec ipsa quod cum multis: quod cum omnibus noui: quod alia plurima quod huius libro inferere longum fuit.

Vicesimus primus

de his aut que posui non expta: sed lecta: propter de
fote illo ubi faces extinguunt ardentes: et accen-
dunt exticte: et de pomis tre sodomorum forissec?
qui maturis: intrinsec? fumeis: nec testes aliquos
idoneos a quibus vix vera eent audire potui vel
reperire. Et illi quod fote non inveni qui epiro vi-
disse se diceret: sed qui gallia silem noscet non longe
a gratianopoli ciuitate. De fructibus aut arborum
sodomitarum non tantum fide digne indicat: verum
etiam tam multi se loquuntur exptos. ut hic dubita-
re non possis. Cetera vero sic habeo: ut neque ne-
gada neque affirmada decreueris. Sed ideo etiam
ipsa posui: quoniam apud eorum contra quos agimus? bi-
solicos legi: ut ostenderet quia multa multi quod illo-
rum nulla reddita ratione: suorum scriptorum scripta lris
credant. quoniam nobis credere quod id quod eorum experientia
sensuque transgreditur oipotere deum dicimus? esse fa-
ctum: nec hac reddita ratione dignantur. Nam quod me-
lior et validior ratio de rebus talibus redditur. Quod cum
oipotens ea posse facere prohibet: et facturum dici-
tur: quod promissum esse ibi legitur: ubi alia multa prun-
ciauit quod fecisse monstrat? Ipse quippe faciet: quod
se facturum esse predixit que impossibilia esse
putantur: qui promissum et fecit ut ab incredulis
gentibus incredibilia credantur.

Non esse contra naturam cum in aliquo re cu-
ius natura innotuit: aliquid ab eo quod erat no-
tum incipit esse diuersum.

Capitulum viij.

Sed propterea ridetur se non credere
quod de humanis semper arsuris nec unquam mo-
rituribus corporibus dicimus? quod humanorum
corporum naturam nouimus? longe aliter instituta: vnde
nec illa ratio hinc reddi potest quod de illis naturis mira-
bilibus reddebatur: ut dici possit vis ista naturalis
est: rei huius ista natura est: quoniam scimus? humane car-
nis istas non esse naturas. Habemus quidem quod respon-
deamus? de lris sacris: hanc ipsam. scilicet humanam car-
nem aliter instituta fuisse ante peccatum. id est. ut pos-
set nunquam perpetui mortis: aliter autem post pecca-
tum: quod in eternam huius mortalitatis innotuit: ut per-
petue vitam tenere non possit. Sic ergo aliter quod no-
bis nota est instituit in resurrectione mortuorum.
Sed quoniam istis non credunt lris ubi legitur qualis in pa-
radiso vixerit homo: quantumcumque fuerit a necessi-
tate mortis alienus? quibus vixque si crederetur: non cum
illis a pena vanatorum: quod futura est opus agere
mus: de lris eorum quod doctissimi apud illos fuerit
aliquid proferendum est: quo appareat posse fieri ut
aliter se habeant que res: quod prius in rebus inno-
tuerant sue determinatione nature. Est in marci

varronis libris: quorum inscriptio est de gente populi
romani: quod eisdem verbis quibus ibi legitur et
hic ponas. In celo inquit mirabile extitit porten-
tum. Nam stellam veneris nobilissimam plautus ves-
peruginus: homerus hesperon appellat pulcher
rimas dicens. Caster scribit tantum portentum exti-
tisse ut mutaret colorem: magnitudinem: figuram:
cursum: quod factum ita neque antea nec postea sit.
Sic hoc factum ogygio rege dicebant adrastus cy-
zecenos et dionepolites mathematici nobiles
hoc certe varro tantus auctor portentum non ap-
pellaret: nisi esse contra naturam videre. Oia
quippe portenta contra naturam dicimus esse sed non
sunt. Quomodo est enim contra naturam quod
dei sit voluntate: cum voluntas tantumque condi-
toris condite rei cuiusque natura sit? portentum
ergo fit non contra naturam: sed contra quod est
nota natura. Quis autem portentorum nume-
rat multitudinem: quod historia gentium continet? Sed
nunc in hoc vno attendamus: quod ad res de qua agi-
mus pertinet. Quid ita dispositum est ab aucto-
re nature celi et terre: quemadmodum cursus ordi-
natissimus syderum. Quid tam raris legibus fir-
misque firmatum. Et tamen quando ille voluit quod
summo regit imperio ac potestate quod condidit:
stella pre ceteris magnitudine ac splendore
notissima: colorem magnitudinem figuram: et
quod est mirabilis sui cursus ordinem legemque
mutauit. Turbauit profecto tunc: si vilitas fu-
erint canones astrologorum quos velut inenar-
rabilis computatione de preteritis ac futuris astro-
rum motibus conscriptos habent: quos cano-
nes sequendo autem sunt dicere: hoc quod de ly-
cifero contigit nec antea nec postea contigisse
Nos autem in diuinis libris legimus: etiam soli-
lem ipsum stetit cum hoc a domino deo per-
tinisset vir sanctus iesus naue. donec ceptum
prelium victoria terminaret: et retrosum redi-
se ut regi ezechie quindecim anni ad vinculum
addit hoc etiam prodigio promissioni dei signa-
rentur adiuncto. Sed ista quoque miracula que
meritis seimus concessa sanctorum: quando cre-
dunt isti facta magicis artibus tribuunt: vnde
illud est quod superius memorauimus dixisse virgilium: siste
re aquam fluuijs et retere sydera retro. Nam et fluui-
um stetit superius inferiusque fluxisse. cum populus dei
ductore supra memorato iesu naue viam cape-
ret: et belia populi transiit ac postea discipulo ei
beliseo id esse factum in sacris litteris legimus:
et retro versum fuisse maximum syderum regnare

Liber

ezechia modo commemorauimus. Quod vero de lucifero varro scripsit: non est illic dictum aliter: nisi petenti hominibus fuisse accessus. Non ergo de notitia naturarum caligine sibi faciant infideles: quasi non possit in aliqua re diuinitus fieri aliud quam in eius natura per humanam suam experientiam cognouerunt. Quamuis et ipsa quae in rebus natura omnibus nota sunt: non minus mira sint essentibus stupenda considerantibus: cunctis: si solummodo homines mirari nisi rara. Quis enim. multa ratione non videat in hominibus innumerabili numerositate: et tanta naturae similitudine: valde et mirabiliter sic habere singulos singulas facies: ut nisi inter se similes essent non discernere species eorum ab animalibus ceteris: et rursus nisi inter se dissimiles essent non discernere singuli ab hominibus ceteris. Quos ergo si tales consideramus: eosdem dissimiles inuenimus. Sed mirabilior est consideratio dissimilitudinis: quam similitudines iustius videtur poscere natura cōis. Et tamen quoniam quae sunt rara ipsa sunt mira multo amplius admiramur quam duos ita tales repimus: ut in eis discernere difficile aut semper aut frequenter erremus. Sed quod dixi scriptum a varrone: licet eorum sit historicum idemque doctissimum: fortasse vere factum esse non credunt: aut quod non diu mansit alius eiusdem syderis cursus: sed reditum est ad solitum: minus isto mouentur exemplo. Habeant ergo aliud quod etiam nunc possit ostendere: eisque puto debere sufficere quo amoueant cum aliud aduerterit in aliqua institutione naturae: eaque sibi notissimam fecerit: non se ideo debere prescribere: quasi eam cum possit in loco aliud quam eis cognita est vertere atque mutare. Terra sodomorum non fuit ita utique ut nunc est: sed iacebat sicut ceteris facies: eademque vel et vberiore fecunditate pollebat. Nam dei paradiso in diuinis elogiis comparata est. Nec postea quae tacta de celo est: sicut illorum quae attestat historia: et nunc ab eis quae veniunt ad loca illa aspiciunt: prodigiosa fuligine horrore: et poma eius interiore fauilla medietate superfacie maturitate includunt. Ecce non erat talis et talis est: ecce a conditore naturarum natura eius in hac sedisset. nam diuersitate mirabili mutatione uersa est. Et quod post tam longum accidit tempus tam longo tempore peruerat. Sicut ergo non fuit impossibile deo quas voluit instituisse: sic ei non est impossibile: in quicquid voluerit quod instituit mutare naturas. Unde illorum quae miraculorum multitudo siluescit: quae monstrata ostenta portenta prodigia nuncupant. Quae recolare et commemorare si velis huius operis quod erit finis. Monstra sane dicta prohibet a monstrando: quod aliquid signifi-

cando demonstraret. Et omnia ab ostendendo: et portenta a portendendo. id est futura praedecendo: et prodigia quae portendunt dicant. id est futura praedicant. Sed viderit eorum coniectores quomodo ex eis siue fallat siue insitum spirituum quibus cura est tali pena dignis animos hominum noxie curiositatis retibus implicare: etiam vera praedicant siue multa dicendo aliqui in aliquid veritatis incurrant. Nobis tamen ista quae velut contra naturam sunt et contra naturam fieri dicuntur: quo more hominum locutus est apostolus dicendo contra naturam in olea insitum oleastrum fecimus esse participem piguedinis oleae et monstra ostenta portenta prodigia nuncupant: hoc monstrare dicunt hoc ostendere vel praesistere: hoc praedicere quod factum sit deus: quod de corporibus hominum se pronunciat: ut esse factum nulla impediente difficultate: nulla praescribere lege naturae. Quomodo autem pronunciat ueris satis in libro superiore docuisse me existimo: de percipiendo de scripturis sanctis et nouis et veteribus: non quidem omnia ad hoc pertinentia: sed quae sufficere huic operi iudicauimus.

De gehena et narumque qualitate penarum. Cap. ix.
Quod igitur de sempiterno supplicio dāna torum per suum prophetam deus dixit: fiet oino fiet vermis eorum non morietur: et ignis eorum non extinguetur. Ad hoc enim. uehementer amedandum est deus istis cum membra quae homines scandalizant per his hominibus poneret: quos ut sua membra dextera quae diligit: eaque perciperet deputari. Bonum est tibi inquit deus: bile itroire in vitam: quod duas manus habentes ire in gehenam in ignem extingui: ubi vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguitur. Similiter de pede bonum est tibi inquit claudum itroire in vitam aeternam: quod duos pedes habentes mitti in gehenam ignis extingui: ubi vermis eorum non morietur: et ignis non extinguitur. Non aliter ait et de oculo. Bonum est tibi luscum itroire in regnum dei: quod duos oculos habentes mitti in gehennam ignis ubi vermis eorum non morietur: et ignis non extinguitur. Non enim piguit vno loco eadem verba iterum dicere. Quae non terreat ista repetitio: et illius pene conminatio tam uehemens ore diuino. Utrum autem eorum ignes scilicet ac vermem qui volunt ad animae penas non ad corporis pertinere: dicunt etiam prius dolore cum sero atque infructuose penitentes eos qui fuerint a regno dei separati: et ideo ignem pro isto dolore uentis non congrue poni potuisse contendunt. Unde illi apostoli. Quis scandalizabit et ego non uiror: Eundem et dolore: hominem putat intelligendum esse. Nam scriptum est inquit. Sicut tinea vestimentum: et vermis lignum sic meror excruciat cor iusti. Qui vero

Alcesimus primus

penas et anime et corporis in illo supplicio futuras esse non dubitat: igne vero corpus: animam autem rodi quodammodo verme meroris affirmat. Quod et si credibile dicitur: quod utique absurdum est ibi dolo re aut corporis aut anime defuturum. Ego tamen facilius existimo ut ad corpus dicam utrumque pertinere quod neutrum: et ideo tamen in illis diuine scripture et bis animi dolore: quod consequens esse intelligit: et si non dicat ut corpore sic dolente animam quoque sterili penam crucietur. Legit quippe et in veteribus scripturis: vindicta carnis ipsi ignis et vermis. Potuit breuius dici vindicta ipsi. Cur ergo dictum est carnis ipsi: nisi quod utrumque. id est ignis et vermis pena erit carnis? Aut si vindicta carnis propterea dicere voluit: quod hoc ibi vindicabit quod secum carnem vixerit: propter hoc enim veniet in mortem secundam: quam significauit apostolus dicens: si enim carnes vixeritis moriemini. Eligat quicquid quod placet aut ignem tribuere corpori autem vermem: hoc propter illud tropice: aut utrumque propter corpus. Jam enim satis superius disputauimus posse animalia et in ignibus uiuere in visione sine consumptione in dolore sine morte per miraculum omnipotentissimi creatoris cui hoc possibile esse qui negat: a quo fit quicquid in naturis omnibus miratur ignorat. Ipse enim est deus quod omnia in hoc mundo magna et parua miracula: quod comme morauimus et incomparabiliter plura que non commemorauimus: fecit eademque ipso mundo atque omnium maximo miraculo inclusit. Eligat ergo unus e duobus quicquid quod placet: utrum et vermem et ignem ad corpus propter: an ad animam translato a corporalibus ad incorporealia vocabulo existimet pertinere. Quid autem istorum verum sit: res ipsa expedit ut iudicabit: quoniam erit scientia tanta sanctorum: ut eis cognoscendum illarum penarum necessaria non sit experientia: sed ea quod tunc erit plena atque perfecta: ad hoc enim sciendum sapientia sola sufficiat. Nunc enim ex parte scimus donec veniat quod perfectum est: dum tamen nullo modo illa corpora talia futura credamus ut nullis ab igne afficiantur doloribus.

¶ An ignis gebennalis si corporaliter est possit animalia lignos spiritus id est demones incorporeos tactu suo adurere.

Capitulum. x.

Hoc occurrit querere si non erit ignis incorporealis sicut est animi dolor: sed corporalis tactu noxius ut eo possint corpora cruciari: quomodo in eo erit et pena spirituum malignorum? Idcirco quippe ignis erit supplicium hominum attributus et demonum dicente christo. Discedite a me maledicti in ignem eternum qui pre-

paratus est diabolo et angelis eius: nisi quod sunt quedam sua et demonibus corpora sicut doctus hominibus visum est ex isto aere crasso atque humido: cui impulsus vento flate sentit. Quod generum elementum si nihil igne perpeti posset non videret seruus factus in balneis. Ut enim viderat prius virtutem facit quod patitur. Si autem quicquid nulla habere demones corpora asseuerat: non est de hac re aut la borandum opera inquisitione: aut contentiosa disputatione certandum. Cur enim non dicamus quoniam miris tamen veris modis est spiritus incorporeos esse et pena corporalium ignis affligi si spiritus hominum et ipsi profecto incorporei et nunc potuerint includi corporalibus membris. et tunc potuerint corporum suorum vinculis insolubilibus alligari? Adhærebunt ergo si eis nulla sunt corpora: spiritus demonum imo spiritus demones licet incorporei corporalibus ignibus cruciandi: non ut ignes ipsi quibus adhærebunt eorum iunctura inspirantur: et animalia fiant quod consent spiritus et corpore sed ut dixi miris et ineffabilibus modis adherendo accipietes ex ignibus penam non dantes ignibus vitam: quod et iste alius modus quo corporalibus adherent spiritus et animalia fuerit: omnino mirum est nec comprehendibile ab homine potest: et hoc ipse homo est. Dicerem quidem sic arduos sine ullo corpore spiritus: sicut ardebat apud iseros ille diues quoniam dicebat crucior in hac flamma: nisi conuenienter rideri cerneret tale fuisse illam flammam quales oculi quos leuauit et lazari vidit: qualis lingua cui humor exiguus desiderauit infundi qui alius digito lazari de quo id sibi fieri postulauit ubi tamen erat sine corporalibus anime. Sic ergo incorporealis et illa flamma qua exarsit: et illa guttula quam poposcit: qualia sunt et visa dormientium: siue extasi cernentium res incorporeales habentes tamen similitudinem corporum. Nam et ipse homo cum spiritu non corpore sit in talibus visus: ita se tamen tunc similem suo corpori videt ut discernere omnino non possit. Aut homo gebennalis illa quod est stagnum ignis et sulfuris: dictum est corporeus ignis erit et cruciabit corpora damnatorum aut et hominum et demonum solida hominum: aerea demonum. At tamen hominum corpora cum spiritibus: demones autem spiritus sine corporalibus heredes sumendo penam non impartiendo vitam corporalibus ignibus. Unum quippe utrumque ignis erit sicut veritas dixit: **¶** An hoc ratione iustitie habeat ut non sint extensora penarum tempora quod fuerint peccatorum.

Cap. xi.

Hoc autem quidam eorum circa quod defecimus ciuitatem dei iustum putant: ut pro peccatis quantumlibet magnis paruo. id est tempore perpetrata pena quicquid dante eterna: quasi illi id unum iustitia le-

Liber

gis attēdat: vt tanta mora tpsis q̄s p̄niatur: q̄ta mora tpsis vñ puniret admittit. Octo genera penarū i legib⁹ eē scribit tullius: dānū: vicula verbera talionē ignominia exiliū mortē fuita tē. Quid horū ē qd̄ i breue tps pro cuiusq̄ peccati celeritate coarctet: vt tāta vindice t̄ morula quāta deprehendit p̄petratū: nisi forte talio? Id. n. ait vt hoc patiat q̄sq̄ qd̄ fecit. Unde illd̄ ē legis. Oculū pro oculo: dētē pro dēte. Fieri n. pōt: vt tā breui tpe q̄sq̄ amittat oculū seueritate vindicte: q̄ tulit ipse alteri improbitate peccati. Porro autē si aliene femine osculū infixū: rōnis sit verberare vindicare: nōne q̄ illud p̄cto tps fecerit: icōparabili horaz spatio hberat: r̄ suauitas voluptatis exigue diuturno dolore punit? Quid i viculis? Nūqd̄ ibi tādiu q̄ iudicādu ē eē debere: q̄diu fecit vnde meruit alligari: cū iustissime ā nosas penas fuus i cōpedib⁹ pēdat: q̄ h̄bo aut ictu celerrime trāse ante vñ laceſsiuit dñz vñ plagauit? Jā vero dānū: ignominia: exiliū: r̄ seruit⁹: cū plerūq̄ sic in fligūtur: vt nulla venia relaxent: nōne pro huius vite mō similia penis vidētur eternis? Jō qppe eterna eē nō p̄nt: qz nec ipsa vita q̄bis plectit porrigit i eternū. Et tñ peccata q̄ vindicatur lōgissimi tpsis penis: breuissimo tpe p̄petrat: nec q̄sq̄ extitit: q̄ celeret tā cito nocētū finienda eē tormēta: q̄ cito factū ē vñ homicidiū: vñ adulteriū: vñ sacrilegiū: vñ quodlibet aliud scelus: nō tpsis lōgitudie: s̄ iniquitatis r̄ impietatis magnitudine metiēdū: Qui h̄o pro aliq̄ grandi crimie morte mulctat: nūqd̄ mora q̄ occidit q̄ p̄breuis eius supplicium leges est māt: r̄ non q̄ eū in sempiternū auferūt de societate viuētū? Qd̄ ē at de ista ciuitate mortali boies supplicio p̄me mortis: hoc ē de illa ciuitate imortali boies supplicio secūde mortis auferre. Si cut. n. nō efficiūt leges huius ciuitatis vt i eam quisq̄ reuocet occisus: sic nec illi leges ciuitatis admittūt: vt ad ei⁹ q̄s: vltra b̄itudinē reuocet eternā secūda morte dānat? Quōq̄ verū ē ingunt q̄ ait xps velleri: i q̄ mēſura mēſi fueritis: i ea remetiē vobis: si t̄pale peccatū supplicio punit. etno? Nec attēdūt nō p̄p̄ egle tēporis spatū: s̄ p̄p̄ vicissitudinē mali. i. vt q̄ mala fecerit mala patiat eādē dictā mēſurā fuisset. Quāuis hoc i ea re p̄p̄ie possit accipi de q̄ dñs cū hoc diceret loquebat. i. de iudicio r̄ cōdēnationib⁹. Proinde q̄ iudicat r̄ cōdēnat iuste r̄ iudicat r̄ cōdēnat iuste: i eadē mēſura recipit

q̄uis nō hoc qd̄ dedit. Iudicio. n. fecit: iudicio patit. Quāuis dānationē fecerit quod iniquū est: patitur dānationē quod iustum est.

De magnitudine p̄uaricationis p̄ime: ob quā eterna pena omnibus debeatur qui extra gratiaz fuerit saluatoris. Capitulum. xij.

Sed pena eterna ideo dura r̄ iniusta tē sib⁹ videt humanis: qz i hac ifirmitate moribūdoy sensuū deest illi sensus altissime purissimeq̄ sapiētie: quo sentiri possit quātū nefas i illa p̄ma p̄uaricatione commissū est. Quāto. n. magis hō fruebat dō tāto maiore i pietate derelict deū r̄ scūs ē malo dign⁹ eter⁹ no: q̄ hoc i se pemit bonū qd̄ eē possit in eternū. Hic ē vñuersa gñis hūani massa dānata qm̄ q̄ hoc p̄mit admittit: cū ea q̄ i illo fuerat radicata sua stirpe punit: ē: vt nullus ab hoc iusto debitoq̄ supplicio: nisi misericordia r̄ indebita grā liberet: atq̄ ita dispartiat gen⁹ humanū: vt i q̄busdā demōstret qd̄ valeat mīficos grā: i ceteris qd̄ iusta vidicta. Neq̄. n. vñrūq̄ de mōstraret i oib⁹: qz si oēs remaneret i penis iuste dānationis i nullo appareret mīficos grā redimēt: rurſū si oēs a tenebris trāſferrētur i lucē i nullo appareret seueritas vltionis. In q̄ p̄p̄ea mltō ples q̄ i illa s̄ vt sic oñdat qd̄ oib⁹ debet. Qd̄ si oib⁹ redderet iustitia vidictis: iuste nō respēderet: qz h̄o iā mlti exide libantur: ē vñ agat maxie grē ḡtuito nūeri laborat. Cōtra opinionē eoy q̄ putat criminosis supplicia post mortē cā purgatiōis adhiberi. C. xiiij.

Patōici qd̄ q̄uis ipunita nulla velit eē peccata: tñ oēs penas emēdationi adhiberi putat vñ hūanis iflictas legib⁹ vñ diuinis: siue i hac vita siue p̄ mortē: si aut pcat hic cuiq̄: aut ita plectat: vt hic n̄ corrigat. Hic ē Marōis illa snia: vbi cū dixisset de t̄renis corpib⁹ moribūdoyq̄ mēbris: qd̄ aie hic meruit cupiūt gaudētq̄ dolētq̄: nec auras suscipiūt clausē tenebris r̄ carcē ceco: secur⁹ adiunxit atq̄ ait. Quin r̄ sup̄mo cū luie vita religit. i. cū die nouissimo religit ea ista vita: n̄ tñ ingt oē malū mīſis: nec fūdū oēs corpee excedūt penes penitusq̄ necesse ē mltā diu ōcreta mōis ioleſceat. mir⁹ ḡ exercēt penis veterūq̄ maloy supplicia expēdūt: alie pādūt ianes suspēse ad v̄eros: alijs sub gurgite vasto ifectū eluit scel⁹: aut exurit igni. Quib⁹ opinat nullas penas nisi purgatorias volūt eē p̄ mortē: vt qm̄ tris sup̄iora s̄ elemēta: aqua: aer: ignis ex aliq̄ ifloz

Vicesimus primus

mūdet p expiatorias penas: qđ terrena oratio
ne tractū ē. Mer gippe accipit i eo qđ ait suspē
se ad vētos: aqua i eo qđ ait sub gurgite vasto:
ignis aut sub noie expūs ē cū dixit: aut exurit
igni. Nos vero etiā i hac qđē vita mortali esse
qđ dā penas purgatorias cōitemur: nō qb' affli
gūt: quoz vita vltide fit melior vel poti' ide fit
peior: s; illis sūt purgatorie: qđ eis coerceri colligunt.
Letere oēs pene siue tparie siue sempit
ne: sicut vnusq; diuina puidētia tractandus
ē iherūt: vlt ppetis siue pteritis siue i gbus ad
buc vinit ille q plectit vlt p exercēdis declarā
disq; tūbus pboies t angelos seu bonos seu
malos. Nā t si qđq; mali aliqd alterius iprobira
te vlt erroze patiat: peccat qđē hō q vlt ignoran
tia vlt iusticia cuiq; mali aliqd facit: s; nō pec
cat dō: qui iusto q̄uis occulto iudicio fieri sinit.
S; tēporarias penas alij i hac vita tñ: alij post
mortē: alij t nūc t tunc: verūtñ an iudiciū illud
seuerissimū nouissimūq; patiūt. Nō aut veniūt
oēs i sēpicias penas: q post illud iudiciū his sūt
future q post mortē sustinet tpaes. Nā qbusdā
qđ i isto nō remittit remittit i futuro sclo. i. ne fu
turi scilicet no supplicio puniant iam supra dixi
mus. Karissimi sūt aut q nullas i hac vita s; nō
post eaz penas lūit. Fuisse tñ aliquos qui vltq;
ad decrepitam senectutem ne leuissimam qui
dem febriculam senserint quietamque duxer
int vitam: et ipsi nouimus et audiuimus.

**De penis tpaes huius vite gbus subiecta est
humana dicitio. Capitulū. xliij.**
Quāq; ipsa vita mortaliū tota pena sit
q; tota tētatio ē: sicut sacre lre psonat:
vbi scriptū ē. Nūqd nō tētatio est vita humana
suptrā? Nō. n. parua pena ē ipsa iūpētia vlt ipe
ritia: q vltq; adeo fugienda merito iudicat: vt p
penas dolorib' plenas pueri cogant q; artifi
cia velt lras discere: ipsiq; discere ad qđ penis
adigūt iā penale est eis vt nōnunq; ipsas pe
nas p q̄s cōpellūtur discere malit ferre q̄ discere.
Quis aut nō exhorreat t mox eligat: si ei p
ponat aut mors ppetiēda: aut rursus i fātia qđ
dē nō a risu s; a fletu ordit hāc lucē: quo qđ ma
lor i gressa sit nesciens pphat quodā mō. Solū
qn nat' est ferunt risisse zoroastren: nec ei boni
aliqd monstruosus risus ille portēdit. Nā ma
gicaz artū pibet fuisse iuētor. Que qdem illi
nec ad pñtis vite vanā felicitatē cōtra suos ini
micos pdesse potnerūt. A nino gippe rege assy
rior: cū cēt ipse bactrianor rex bello superat' ē.

Proius qđ scriptū ē: graue iugū sup filios adā
a die exit' de vētre mris eoz vltq; i diē sepultu
re i mris oīuz: vltq; adeo ipleri necesse ē: vt ipsi
paruuli p lauacriū regenerationis ab originalis
pecti quo solo tenebant viculo iā soluti mala ml
ta patiētes: nōnulli t i cur sus spūz malignozū
aliqñ patiantur. Que qđē passio absit vt eis ob
sit: si hāc vitā i illa etate etiā ipsa passione igra
uelcēte t aīaz de corpore excludente finierūt.

**Qđ oē op' gfe diuētis nos d. pfūditate ve
ter mali ad futuri scilicet pteat nouitatē. Ca. xv.**

Quāq; i graui iugo qđ positiū est super
filios adā a die exitus de ventre mris
eoz: vltq; i diē sepulture i mris oīuz ē
hoc mediū mirabile repit: vt sobrii simus atq;
itelligamus hāc vitā de pctō illo nimis nefario
qđ i paradiso ppetratū ē: scāz nobis eē penales
totūq; qđ nobiscū agit p testamētū nouū: nō p
tinere nisi ad noui scilicet hereditatē nouā: vt hic pi
gnose accepto illud cuius hoc pignus ē suo tpe
oseqmur: nūc aut ambulemus i spe: t pficiētes
de die i diē spū scā carnis mortificemus. No
uit. n. dñs q sūt ei'. Et quotquot spū dei agūtur
bi filij sūt dei: s; grā nō natura. Unicus. n. natu
ra dei filij: ppter nos mīa scūs ē hoīs filius vt
nos nā filij hoīs filij dei p illū grā fierem'. Ma
nēs gippe ille imutabilis: nāz nāz i qua nos su
sciperet suscepit a nobis: t tenax diuinitatis sue
nostre infirmitatis particeps factus est: vt nos
in melius commutati: q peccatores mortales
que sumus: eius immortalitatis et iustitie parti
cipatione amittamus: et quod in natura nostra
bonum fecit impletum summo bono eius natu
re bonitate seruemus. Sicut enim per vnum
hominem peccantem in hoc tam graue malum
deuenimus: ita per vnum hominem eundemq;
deū iustificantem ad illud bonū tam sublime ve
niemus. Nec quisq; se debet ab isto ad illū trā
sisse cōsidere: nisi cū ibi fuerit vbi tentatio nulla
erit: nisi pacem tenuerit: quam bellihuius i quo
caro concupiscit aduersus spiritum et spiritus
aduersus carnem multis et varijs certamini
bus querit. Hoc autem bellum nunq; vllum
esset: si natura humana per liberum arbitrium
in rectitudine in qua facta est persistisset. Nūc
vero que pacem felix cum deo habere noluit:
secum pugnat infelix: et hoc quoque cū sit ma
lum miserabile: melius est tamen q̄ priora vite
huius. Melius configitur quippe cum viti
is: q̄ cum sine vlla consuetudine dominantur.

Liber

melius est inquā bellū cū spe pacis eterne: q̄ si ne vlla liberatōis cogitatione captiuitas. Lupi mus qdē etiā hoc bello carere: et ad capessendā ordinatissimā pacē: vbi firmissima stabilitate potioribus inferiora subdant: igne diuini amoris accēdimur. Sed si qd absit alibi tanti boni spes nulla esset: male debuimus i huius afflictatiōis molestia remanere: q̄ vitijs in nos dominatio nem non eis resistendo permitttere.

¶ Sub quibus gratie legibus omnes regene- ratorum babeantur etates. Capitulum. xvi.

Quanta est dei mīa i vasa mīe q̄ ppa- raui i gliaz: vt etiā pma boīs etas. i. i- fantia q̄ sine yllo renisu subiaceret carni et scda q̄ pueritia nūcupat: vbi nōdū ratio susce- pit hanc pugnam: et fere sub oib⁹ vitijs dele- ctatōib⁹ iacet: q̄ licet fieri iā valeat: et ideo i fan- tiam transisse videat: nōdū i ea ē pcepti capax i firmitas mentis: si sacramēta mediatoris acce- perit: etiā si hāc i eis annis vitā finiat: trāslata. s. a ptate tenebrarū i regnū xpī: nō solū penis non pparet: et nō: s. ne vlla qdē post mortē purgato- ria tormenta patiat. Sufficit. n. sola spūalis re- generatio: ne post mortē obsit qd carnalis ge- neratio cū morte traxit. Cū autē vērū fuerit ad etatē q̄ pceptū iā capit: et subdi pōt legis iperio suscipiendū ē bellū cōtra vitia et gerendū acriter: ne ad dānabilia pctā pducatur. Et si qdē nōdū vi- cioriarū cōsuetudine roborata sūt: facili⁹ vicunt et cedūt: si naut viciere atq̄ iperare cōsueuerūt: laboriosa difficultate superant. Neq̄. n. id sit veraciter atq̄ sinceriter: nisi vera delectatiōis iusticie. Hoc ē autē fide xpī. Nā si lex iubēs adsit et spūs iuuans desit p ipaz. phibitōez desiderio crescēte atq̄ vicēte pcti etiā reat⁹ pvaricatōis accedit: vt nōnūq̄ sint aptissima vitia q̄ alijs vi- tijs vicunt ocellis: q̄q̄ putant eē virtutes: i qb⁹ regnat supbia: et qdā sibi placēdi altitudo ruino- sa. Tūc itaq̄ victa vitia deputāda sūt: cum dei amore vicunt: q̄ nisi dō ipse nō donat: nec aliter nisi pmediatōre dei et boiuz hoiez xpī ihs q̄ scūs ē particeps mortalitatis nrē: vt nos participes faceret diuinitatis sue. Paucissimū autē sūt tāte felicitatis vt ab ipsa icūte adolefcētia nulla dā- nabilia pctā cōmittat: vl i flagitijs vl i facinori- bus: vl i ne farie cuiusq̄ impietatis errore: s. ma- gna spūs largitate opprimat qd in eis posset carnali delectatione dñari. Plimivero pcepto legis accepto cū prius victi fuerit pualētib⁹ vi- tijs et pvaricatores effecti: tunc ad grāz cōfugūt

adiuuatē: qua fiāt et amarius penitēdo et vehe- mētius pugnādo prius deo subdita atq̄ ita car- ni pposita mente victores. Quisq̄ ergo penas cupit euadere sempiternas nō solū baptizet ve- rūt iā iustificet i xpo: ac sic vere trāseat a dia- bolo ad xpī. Purgatorias autē penas nullas fu- turas opinet nisi an illud vltimū tremēdūq̄ iu- diciū. Nequaq̄ tñ negādū ē: et ipz etnū ignē p diuersitate meritōz: q̄uis maloz: alijs leuioze: alijs futurū esse grauiorem: siue ipsius vis atq̄ ardor p pena digna cuiusq̄ varietur: siue ipse equaliter: s. nō equali molestia sentiat.

¶ De his q̄ putant nulloz boiuz penas i eternū esse mansuras. Capitulum. xvij.

Unc iā cū misericordiib⁹ nrīs agēdū ē video: et pacifice disputādū q̄ vl oib⁹ illis hoib⁹ quos iustissim⁹ iudex dignos gehēne supplicio iudicabit: vl qbusdā eoz nolūt crede- re penā sēpiēnaz futurā: s. post certi tps metas p cuiusq̄ pcti q̄titate longioris siue breuioris eos ide existimāt liberādos. Qua i re misericor- diorū pfecto fuit Origenes: q̄ i ipz diabolu et an- gelos ei⁹: post grauiora pmeritis et diuturniora supplicia: ex illis cruciatib⁹ eruēdos atq̄ socian- dos scīs angelis credidit. Sed illū et pp hoc et pp alia nōnulla: et maxime ppter alternantes sine cessatōe bitudines et miseria: et statutis scloz intervallis ab istis ad illas atq̄ ab illis ad istas it⁹ ac redit: infirmabiles: nō imerito reprobaui ecclia. Qz et hoc q̄ misericors videbat amittit: faciēdo scīs veras miseria: qbus penas lucrēt et falsas bitudines i qbus vix ac secuz s. ē sine timore certū sempitēni boni gaudiū nō hērent. Lōge at aliter istoz mīa humano erat affectus: qboiuz illo iudicio dānatoz miseria: tpales: oī- um vtroq̄ vl citi⁹ vl tardi⁹ liberant: etnā felici- tatem putant. Que sententia si propterea vera et bona quia misericors est: tāto erit melior et ve- rior quanto misericordior. Extendatur ergo ac profundatur fons huius misericordie vsque ad damnatos angelos: saltem post multa atque proluxa q̄tū libet secula liberandos. Cur vsq̄ ad vniuersam naturam manat humanam. et cū ad angelicam ventum fuerit mox arefcit? Nō audent tamen se ulterius miserando porrigere et ad liberationem ipsius quoque diaboli per- uenire. Verum si aliquis audeat vincit nempe istos: et tamen tanto inuenitur errare de formi- us: et contra recta dei verba peruersius q̄to sibi videtur sentire clementius.

Vicesimus primus

De his qui notissimo iudicio propter intercessionem sanctorum neminem putant damnandum esse.

Capitulum. xviii.

Unt etiā quales in colloquio nobis ipse sum expus: cū venerari videantur scripturas scās: moribus improbandi sūt: et agēdo cām suā: multo maiore q̄ istis: mīaz deo tribuūt erga humanū genus. Dicūt enī de malis et infidelib⁹ hoibus diuini⁹ quidē veruz p̄dictū esse q̄ digni sūt: sed cū ad iudiciū ventū fuerit: mīam esse supaturā. Donabit. n. eos inqunt misericors deus p̄cib⁹ et intercessiōib⁹ scōz suoz. Si. n. orabāt. p̄ illis q̄ eos patiebant inimicos: quāto magis q̄ videbunt bñiles supplicēz p̄lratos? Neq̄. n. credēdum ē aiunt tūc amissuros scōs viscera mīe cū fuerint plenissimē ac p̄fectissime scitatis: vt q̄ tūc orabāt. p̄ inimicis suis q̄ ipsi sine peccato nō erāt: tūc non orēt. p̄ supplicib⁹ suis q̄ nullū cepunt: hē p̄ctm̄. Aut vō deus tūc eos nō exaudiet tot et tātos filios suos: q̄ in tāta eozū scitate nullū inueniet orōnis impedimētū. Testimōiū vero psalmi et illi q̄ p̄mittūt infideles atq̄ ipsos hoies saltē lōgo tpe cruciari: et postea de malis oib⁹ erui: s̄ magis isti. p̄ se dicūt esse vbi legīt. Nunqd obliuiscet misereri deus: aut cōtinebit in ira suas miseratōes? Ira ei⁹ est inqunt: vt oēs idigni bñitudine sempiterna ipso iudicate puniāt supplicio sēp̄itno. S̄ si vel lōgū vel vllū esse p̄miserit: p̄fecto vt possit hoc fieri cōtinebit in ira sua miseratōes suas: q̄d eū psalm⁹ dicit nō esse factur⁹. Non. n. ait affirmādo cōtinebit: s̄ negationez subinterrogatōe ponēs cū an cōtinebit interrogatimuz: oñdit q̄ nō diu miseratōes suas i ira cōtineat. Sic ergo isti volūt iudiciū dei cōminationē nō eē mēdacē: q̄uis sit neminē dānatur⁹: quē admodū ei⁹ cōminationē q̄ dixit euerfuz se eē niniue ciuitatē: mēdacē nō possum⁹ dicē: et tñ n̄ est factū inquit q̄d sine vlla cōditōe p̄dixit. Nō enī ait niniue euerfēt si non egerint p̄niam sc̄q̄ correxerit: s̄ hoc nō addito p̄nunciat euerfionē futurā illius ciuitatis. Quā cōminationē. p̄pterea veracē putāt: q̄ hoc p̄dixit de⁹ q̄ x̄e digni erāt pati: q̄uis hoc nō eēt ipse factur⁹? Nā et si penitētib⁹ peccit inqunt vtq̄ illos p̄niaz nō ignōabat acturos: et tñ absolute ac diffinitē eorū euerfionē futurā esse p̄dixit. Hoc ergo erat inqunt i veritate feneritatis: quā digni: s̄ in rōne miseratōis n̄ erat: quā nō cōtinuit in ira sua vt ab ea pena supplicib⁹ parceret quā fuerat

etumacib⁹ cōminatus. Si autē tūc peccit aiunt: q̄n factū suū. p̄phetā fuerat parcēdo cōtristaturus: q̄to magis tūc mirabili⁹ supplicatib⁹ parceret: q̄n vt parcat oēs facti ei⁹ orabūt. Sed hoc q̄d ipsi suis cordib⁹ suspiciant: nō putant scripturas tacuisse dīnas: vt multi se corrigāt vel p̄lraz vel eternarū timore penaz: et sint q̄ possint orare. p̄ eis qui nō se correxerint. Nec tñ opinatur oimodo id eloga dīna tacuisse. Nā quo p̄tinet inqunt q̄d scriptū ē: q̄ multa mltitudo cōcedinis tue dñe quā abscondisti timētib⁹ te: nisi vt intelligam⁹. p̄pter timorē fuisse absconditam mīe diuine tā multā secretāq̄ dulcedinē? Ad dūt etiā p̄pterea dixisse aplm̄: celusit. n. dō oēs in infidelitate vt oibus misereat: quo significaret q̄ ab illo nemo dānabit. Nec illi tñ q̄ hoc sētiūt: hāc opinionē suā vsq̄ ad libationē v̄l nullam dānationē diaboli atq̄ angeloz ei⁹ extendūt. Humana ḡppe circa solos hoies mouēturmīa: et cām maxime agūt suā: p̄ generalē i gen⁹ humanū quasi dei miserationē i punitatē falsā suis p̄ditis morib⁹ pollicētes. Ne p̄ hoc supabūt eos in predicāda dei mīa: quibanc i punitatem etiāz p̄ncipi demonū et eius satellitib⁹ pollicēt. De his q̄ impunitatem oīum peccatoruz promittunt etiam hereticis propter participatiōez corporis christi.

Capitulum. xix.

Et sunt alij ab eterno supplicio liberationē nec ip̄is saltē oibus hoibus p̄mitterēs: sed tñ modo x̄pi baptismate ablutis q̄ p̄cipes fiunt corporis eius: quōlibet v̄ixerit: in quacūq̄ heresi vel impietate fuerit propter illud quod ait iesus. Hic est panis q̄ de celo descēdit: vt si quis ex ipso māducauerit non moriatur. Ego sū panis viū⁹ qui de celo descēdi. S̄ quis māducauerit ex hoc pane viuet i eternum. Ab eterna ergo morte inquit n̄cesse ē illos erui et ad vitā eternam quandoq̄ p̄duci. De his qui nō oibus s̄ eis tñ qui apud catholicos sūt regenerati: et si postea i multa c̄ria errozsq̄ prupint idulgētiaz pollicent. Cap. xx.

Et sūt qui hoc nec oibus habētib⁹ baptismatis christi et eius corporis sacramētū: s̄ solis catholicis q̄uis male viuētib⁹ pollicēt: quia nō solū sacramēto s̄ re ip̄a manducauerūt corp⁹ x̄pi in ipso corpe eius cōstituti. De quo dicit apls: vn⁹ panis vnū corp⁹ multi semus. vt etiam si postea i aliquam heresim vel ēt i gentiliū idolatriaz lapsi fuerint: tantū quia in corpe x̄pi. i. in catholica ecclesia sum⁹

Liber

perierit baptismū christi et manducaverunt corpus christi non moriantur in eternū: sed vitā quāq̃ cōse quantur eternā: atq̃ illa oīs impietas quanto maior fuerit: non eis valeat ad eternitatem: sed ad diuturnitatem magnitudinemq̃ penarū. **¶** De his q̃ eos q̃ pmanēt in catholica fide: et si pessime vixerit: et ob hūc meruerit: tū p̃p̃ fidei fūdamētū saluādos eē diffiniūt. Cap. xxi.

¶ Quā autē qui p̃pter id qd̃ scriptū ē qui p̃seuerauerit vsq̃ in finē hic salu⁹ erit: nō nisi in ecclesia catholica p̃seuerāti- bus. Quis in ea male viuētib⁹ hoc p̃mittit: p̃ ignē videlicet saluādis: merito fundamētū de quo ait ap̃lō. Fūdamētū. n. aliud nemo pōt po nere p̃ter id qd̃ positū est: qd̃ est x̃p̃s ihs. Si q̃s autē edificauerit sup̃a fundamētū hoc aurū ar gentū: lapides p̃ciosos: ligna fenū: stipulā: vni- usculusq̃ opus manifestabit. Dies enī dñi de- clarabit: q̃ i igne reuelabit: et vniuscuiusq̃ op⁹ quale sit ignis p̃babit. Si cuius opus p̃manse- rit qd̃ sup̃edificauit: mercedē accipiet. Si cui⁹ opus autē arserit: detrimētū patiet: ipse autē sal- uus erit: sic tñ quasi p̃ ignē. Dicit ergo cuiusli- bet vite catholicū xp̃ianū xp̃m h̃re in fūdamen- to qd̃ fūdamētū nulla heresis h̃z a corpis ei⁹ vni- tate p̃cisa: z iō p̃pter hoc fundamētū ē si male vite fuerit catholic⁹ xp̃ian⁹: velut q̃ sup̃edifica- uerit ligna fenū: stipulā: putant eū saluū fieri per ignem: id est post penas ignis illius liberari: quo igne in vltimo iudicio punientur mali.

¶ De his qui putāt ea crimina que inter elemo- synarum crimina committuntur ad damnatio- nis iudicium nō vocari. Cap. xxij.

¶ Quāperī autē etiā quosdā putare eos tñ modo arsfuros illius eternitate sup- plicij: q̃ p̃ peccatis suis facere dignas elemosynas negligūt. Iuxta illud ap̃lī iacobi. Iudiciū autē sine mīa fiet illi q̃ non fecit mīam. Qui ergo fecerit inquit q̃uis mores in meli⁹ nō mutauerit s̃z inter ip̃as suas elemosynas ne- farie ac negre vixit: cū mīa illi iudiciū futurū est: vt aut nulla dānatiōe plectat: aut post ali- quod t̃p̃s siue parū siue p̃lixū ab illa dānatio- ne liberet. Iō iudicē ip̃m viuoꝝ atq̃ mortuoꝝ noluisse existimāt aliō commemorare se eē victu- rū: siue dexteris quib⁹ daturus ē vitā etnā siue sinistris quos eterno supplicio damnatu- rus: nisi elemosynas siue factas siue nō factas. Ad hoc p̃tinere autē: et in orōne dñica quotidiana postulationē. Dimitte nobis debita nra si-

cut et nos dimittim⁹ debitorib⁹ nris. Quisq̃. n. illi q̃ in eū peccauit dimittit ignoscēdo p̃ctm p̃- culdubio elemosynā facit. Quāz rē dñs ip̃e sic cōmēdauit vt dicēt. Si. n. dimiseritis peccata hoib⁹: dimittet vobis et p̃r ṽr peccata ṽra. Si aut n̄ dimiseritis hoibus neq̃ p̃r ṽr q̃ in celis est dimittet vobis. Ergo et ad hoc gen⁹ elemosyna rū p̃tinet quod ait ap̃lō iacobus: iudiciū futurū sine mīa ei qui nō fecit mīam. Nec dixit dñs in- gunt magna vel parua: s̃z dimittet vobis pater ṽr peccata ṽra: si et vos dimiseritis hoibus. Ac p̃ hoc putāt etiā eis q̃ p̃dite vixerit donec clau- dat diē vite hui⁹: extremū: p̃ hanc orōne qualia cūq̃ et quātacūq̃ fuerint oīa quotidie peccata dimittit sicut ipsa quotidie frequētat orō: si hoc tñmō custodire meminerit: vt qñ ab eis veniā petunt qui eos peccato qualicūq̃ leserunt: ex corde dimittant. Cum ad hoc omnia deo donā- te responderet: liber iste laudendus est.

¶ Cōtra opinionē eorū q̃ dicūt nec diaboli nec hoīz maloz p̃petua futura supplicia. Cap. xxij.

¶ Hic p̃mū queri oportet atq̃ agnosci cur ecclesia ferre nequerit hoīum disputa- tiōne diabolo etiā post maxias et diu- turnissimas penas purgationē vel indulgentias pollicerē. Neq̃. n. tot facti et sacris vetibus ac nouis lris eruditi mūdationē et regni celoꝝ b̃ti- tudinē post qualiacūq̃ et quātacūq̃ supplicia qualibet cūq̃ et quātacūq̃ angelis inderūt: s̃z pot⁹ viderūt diuinā vacuari ṽl infirmari non posse sniam: quā se p̃nūciauit dñs i iudicio pla- turū atq̃ dicturū. Dīcedite a me maledicti in ignē eternū: q̃ paratus est diabolo et angelis ei⁹ sic quippe ondit eterno igne diabolū et angelos ei⁹ arsfuros. Et q̃ scriptū est in apocalypsi dia- bolus q̃ seducebat eos missus ē i istagnū ignis et sulfuris: quo et bestia et pseudo p̃pheta crucia- bunt diē ac nocte in secula seculorū. Qd̃ ibi di- ctū est eternū: hic dictū est in secula seculorū. Quib⁹ h̃bis nihil scriptura vīna significare cō- suenit: nisi q̃ finē n̄ h̃z t̃p̃is. Quāob̃re p̃sus nec alia causa nec iustior atq̃ manifestior inueniri pōt: cur x̃issima p̃tate teneat fixū et imobile: n̄- lū regressū ad iustitiā vitāq̃ se oꝝ diabolū et an- gelos ei⁹ bituros: nisi a scriptura q̃ neminē sal- lit dicit eis deū n̄ pep̃cisse: et sic ab illo se eē inf̃- pios p̃dānatos vt cācib⁹ caligis iferni retrusū ēderēt suādī atq̃ vltio iudicio p̃iēdi: qñ eos eē n̄ ignis accipiet: vbi cruciabit i secula seculorū. qd̃ si ita ē: quō ab hui⁹ eternitate pene vel vniuer-

Vicesimus primus

si vel qdaz hoies possit quilibet temporis subtra-
bentur: ac non statim eneruabit fides q̄ creditur
sep̄ternū demonū futurū eē suppliciiū. Si eim
qbus dicesc̄ discedite a me maledicti in ignē et-
nū q̄ parat⁹ ē diabolo ⁊ angelis ei⁹ vel vniuersi
vel alig eoz nō semp ibi erūt: qd̄ cause ē cur dia-
bolus ⁊ angelis ei⁹ semp ibi futuri eē credāt. An
forte dei snia q̄ in malos angelos ⁊ hoies pfere-
tur: i angelos vera erit: hoies falsa. Ita plane
herit si nō qd̄ de⁹ dixit: s̄ qd̄ suspicāt hoies plus
ualebit. Qd̄ fieri q̄ nō pōt: nō argumētari aduer-
sus deū: s̄ diuino poti⁹ oī tps ē debēt pere p̄ce-
pto: q̄ sep̄itno cupiūt carē supplicio. Deide q̄le
ē etnū suppliciiū p̄ igne diuturni tps existare: ⁊
vitā etnā credē sine fine: cū xps eodē ipso loco i
vna eadēq̄ snia dixerit vtrūq̄ oplex⁹ sic: ibūt
isti i suppliciiū etnū: iusti ā i vitā etnā. Si vtrū-
q̄ eternū pfecto aut vtrūq̄ cū fine diuturnū
aut vtrūq̄ sine fine ppetuū debet itelligi: par
pari enī relata sūt: hic suppliciiū eternū ide vita
eterna. Dicēt aut in hoc vno eodēq̄ sensu: vita
etna sine fine erit: suppliciiū eternū sinez hēbit:
multū absurdū ē. Un qz vita eterna sanctorū si
ne fine: erit supplicium quoq̄ eternum quibus
erit pculdubio finem non habebit.

Contra eoz sēsū q̄ i iudicio dei oib⁹ reis ppter
scōz p̄ces putāt eē parcendū. Caplm. xxiij.

Hoc autē ⁊ aduersus eos valet: q̄ suas
agētē cās tra de venire verba velut
misericordia maiore conant⁹ vt deo vi-
delicet vera sint: qz ea q̄ dixit hoies eē passuros
pati digni sunt non quia passuri sunt. Donabit
enī eos inqunt p̄cibus sanctorū suoz: etiā tunc
tanto magis orantiū p inimicis suis q̄to sūt vti-
q̄ sanctiores: eozūq̄ ē efficacior oī et exaudi-
tione dī dignior: iaz nullū hūmūz oīno peccatū.
Cur q̄ eadē pfectissima scitate: ⁊ cūcta ipetrare
valētib⁹ mūdissimis ⁊ misericordissimis p̄cib⁹ ē: p
āgelis nō orabūt qb⁹ parat⁹ est ignis etern⁹: vt dō
sniaz suaz mitiget: ⁊ reflectat i meli⁹: eosq̄ ab il-
lo igne faciat alienos. An erit forstā q̄sq̄ q̄ ⁊ h
futurū esse p̄sumat: affirmans etiaz sanctos an-
gelos simul cūz scis hoibus q̄ tunc cōles erunt
angelis dei: p dānandis ⁊ angelis ⁊ hoib⁹ ora-
turos vt mīam non patiant⁹ qd̄ veritate meren-
tur pati: qd̄ nemo sane fidei dixit: nemo dictur⁹
est. Alioqn nlla cā est cur nō etiaz p diabolo nūc
⁊ angel⁹ eius oret ecclia: quaz magister dō p ini-
micis suis iussit orare. Nec igit cā q̄ fit vt nunc
ecclia nō oret p malis angelis: quos suos nouit eē

inimicos eadē ipsa cā est q̄ fiet vt i illo tūc iud i-
cio etiaz p hoibus etno igni cruciandis: q̄uis p-
fecta sint scitate nō oret. Nūc. n. p̄pterea p̄eis
orat quos i genere humano bz inimicos: qz tē-
pus est p̄nie fructuose. Naz vt qd̄ maxie p̄eis
orat: nisi vt det illis dō sicut dicit apls p̄niam ⁊
resipiscant de diaboli laq̄is a quo captiui tenē-
tur fm ipsi⁹ volūtate: deniq̄ si d̄ aliquibus ita cer-
ta esset: vt q̄ sunt illi etiā m noster: q̄z adhuc in
hac vita sint cōstituti: nō p̄destinati sūt i etnū ignē
ire cū diabolo: tā p̄eis nō oraret q̄ nec pro ipo
S̄z qz de nullo certa est: orat p oibus dūta rat
hoibus inimicis suis i hoc corpore cōstitutis: nec
tñ p oib⁹ exaudīt. Pro his. n. solis exaudīt: q̄ ⁊
si aduersant ecclie: ita sūt tñ p̄destinati vt p̄eis
exaudiat ecclia: ⁊ filij efficiant ecclie. Si q̄ autē
vsq̄ ad mortē hēbunt cor ipenitens: nec ex ini-
micis ouertē i filios nungd iā p̄eis. i. p̄taliz
defunctorū spiritib⁹ orat ecclia. Cur ita nisi qz i
parte iā diaboli cōputant⁹: q̄ dū eēt i corpore nō
sunt trāslati ad xps. Eadē itaq̄ cā est cur nō oret
tūc p hoibus etno igne puniēdō: q̄ cā ē vt
neq̄ nūc neq̄ tūc oret p angelis malis: q̄ itidē
cā est: vt q̄uis p hoib⁹ nūc viuīs oret etiaz ma-
lis: tñ iaz nec nūc oret p ifidelibus ipiisq̄ defū-
ctis. Naz p defūctis qbusdā vel ipsi⁹ ecclie vel
quorūdā pioz exaudīt oīo: s̄ p his quoz i xpo
regeneratorū nec vsq̄ adeo vita i corpore male-
gesta ē vt tali mīa iudicent⁹ digni nō esse: nec vs-
q̄ adeo bene vel talē mīam reperiant⁹ necessa-
riaz non hē: sicut etiaz facta resurrectionē mor-
tuoꝝ: nō deerūt qbus post penas quas patiun-
tur spūs mortuoꝝ ipartiat mīa: vt i ignēz nō mit-
tant⁹ etnūz. Neq̄. n. de qbusdā veraciē dicere
tur q̄ nō eis remittat⁹ neq̄ i hoc seculo neq̄ i fu-
turo nisi essent quibus etnū non in isto tamen re-
mitteretur in futuro. Sed cum dictum fuerit a
iudice viuozum atq̄ mortuoꝝum venite bene-
dicti patris mei: possidete paratū vobis regnū
a constitutione mundi: ⁊ alijs e contrario: disce-
dite a me maledicti in ignem eternū q̄ paratus
est diabolo ⁊ angelis eius: ⁊ ibunt isti in suppli-
cium eternum: iusti autē ⁊ in vitam eternam: ni-
mie presumptionis est dicere cuiq̄ eozum eter-
num suppliciiū non futurū: quos deus ituros in
suppliciiū dixit eternum: ⁊ p huius presumptio-
nis psuasionē facere: vt de ipsa quoq̄ vita vel
d̄spere vel dubitetur eterna. Nemo itaq̄ sic
intelligat psalmū canentes. Nungd obliuiscē
misereri dō: aut cōtinebit i ira sua miserationes

Liber

suas: vt opinet de bonis bonis verā de malis falsas: aut de bonis hoibus et malis angelis veras: de malis aut hoibus falsas dei esse sententiā. Hoc enī qđ ait psalmus ad vasa mie ptinet: et ad ipsos filios pmissionis: quoz erat vi⁹ etia ipse ppheta. Qui cū dixisset nungd obliuiscet misereri dō: aut cōtinebit in ira sua miserationes suas: cōtinuo subiecit. Et dixi nūc cepi. Hec ē i mutatio dextere excelsi. Exposuit profecto qđ dixerit. Nungd cōtinebit ira sua miserationes suas: Ita enī dei ē etiam ista vita mortalis: vbi homo vanitatis similis fact⁹ ē: et dies eius velut ymbra ptererit. in q̄ tñ ira nō obliuiscit misereri dō: faciēdo solē suū oriri sup bonos et malos: et pluēdo sup iustos et iniustos: ac sic nō cōtinet ira sua miserationes suas. Marieq; i eo qđ exp̄ssit hic psalmus dicēdo nūc cepi: Hec est imutatio dextere excelsi qm̄ i hac ipsa eoz vanissima vita q̄ ira dei est vasa mie mutat i meli⁹. Quis ad huc i huius corruptiōis miseria maneat ira eius qz nec i ipsa ira sua continet miserationes suas. Lū ergo in isto mō cpleat diuini illius cācti veritas: nō ē eaz necesse etiā illic itelligi: vbi non prinētes ad ciuitatē dei sēpiterno supplicio puniēnt. S; qbus placet istā sententiā vsq; ad illa i pioz tormēta ptendere saltē sic itelligāt vt manēte in eis ira dei q̄ eterno ē pñciata supplicio: nō contineat dō in hac ira sua miserationes suas et faciat eos nō tāta q̄ta digni sūt penaz atrocitate cruciari: vt eas penas vel nunq; subeāt vlt aliqñ finiat: s; vt eas mitiores q̄ merita sūt eoz leuioresq; patiant. Sic. n. et ira dei manebit: et i ipsa ira sua miserationes suas nō cōtinebit: qđ qđ nō ideo cfirmo: qz nō resisto. Ceterz eos qui putāt minaciter poti⁹ q̄ veraciter dictū discedite a me maledicti i ignē eternū: et ibūt isti i supplicii eternū et cruciabunt i secula seculoz: et vermis eoz nō moriet: et ignis nō extinguitur et cetera huiusmodi: non tā ego q̄ ipsa scriptura diuina planissime atq; plenissime redarguit ac refellit. Niniuite q̄pe i hac vita egerūt penitētiā: et ideo fructuosā velut i hoc agro seminantes i quo voluit dō cū lacrimis seminari qđ postea cū letitia mereret. Et tñ qz negabit qđ dñs p̄dixit i eis fuisse cpletū nisi parū aduertat quē admodū peccatores dō non solū irat⁹: verū etiā miserat⁹ euerat. Euerūtur. n. peccatores duob⁹ modis: aut sicut sodomite vt p peccatis suis ipsi hoies puniant: aut sicut ninuiite vt ipsa boiuz peccata penitēdo destruant. Factus est

ergo qđ p̄dixit dō. Euerla. n. est ninive q̄ mala erat: et bona edificata ē q̄ non erat. Stātib⁹ enī menib⁹ atq; domib⁹: euerla ē ciuitas in p̄ditis morib⁹. Ac sic quis ppheta fuerit tristat⁹: qz non ē factū qđ illi hoies timuerūt illo pphetante ventur⁹: factū ē tñ qđ fuerat deo p̄sciēte p̄dictū: qm̄ nouerat qđ p̄dixit quō i meli⁹ esset iplēdū. Ut aut nouerit isti i pueris misericordes quo ptineat qđ scriptū ē. Quā multa mltitudo dulcedinis tue dñe quā abscondisti timētib⁹ te: legāt et qđ segtur: p̄fecisti aut sperātib⁹: nisi qz illis q timore penaz suaz suaz volūt iusticiā cōstitueret: q̄ i lege ē nō ē iustitia dei dulcis: qz nesciuit eaz. Nō. n. gustauerūt eā: se nanq; sperāt nō i ipso: et ideo abscondit eis multitudo dulcedinis dei: qm̄ timēt qđ deū: s; illo timore seruilis q nō est i caritate: qz p̄fecta caritas foras mittit timorē. Ideo sperātib⁹ in euz p̄ficit dulcedinē suā: i sperādo eis caritatē suā: vt timore casto nō quē caritas foras mittit: sed pmanēte i seculū seculi: cū glīant i dño glīent. Iustitia dei q̄pe x̄ps est: q factus est nobis sicut dicit ap̄s sapientia a deo: et iustitia: et sanctificatio: et redēptio: vt quē admodū scriptū est: q gloriā in domino gloriatur. Hanc dei iustitiaz quaz donat gratia sine meritis nesciūt illi q suam iustitiam volūt cōstitueret: et ideo iustitie dei qui ē christus nō sunt subiecti: In qua iustitia est multa multitudo dulcedinis dei ppter quā dicit in psalmo Sustate et videte q̄ dulcis ē dominus. Et hāc qdem in hac peregrinatione gestantes nō ad fatietates fumentes: esurimus eaz potius ac siti mus: vt ea postea saturemur cū videbimus eū sicuti est: et implebitur qđ scriptum est. Satiabor euz manifestabit gloria tua. Ita p̄ficit christus multā multitudinem dulcedinis sue sperātib⁹ i eū. Porro aut si eā quā illi putāt dulcedinem suā dō abscondit timētib⁹ eū: q̄ non ē ipios dānat⁹: vt hoc nesciētes et dānari timētes recte viuāt: ac si possint esse q̄zēt. p non recte viuētib⁹: quō eā p̄ficit sperātib⁹ i eū q̄ quidē sicut sōniāt p hāc dulcedinē nō dānat⁹ est eos q non sperāt i eū. Illa igit ei⁹ dulcedo q̄rat: quaz p̄ficit sperātib⁹ in eū: nō quā p̄ficere putat cōtētib⁹ et blasfemantibus euz. Frustrat itaq; homo positus in hoc corpore occultozum dei iudiciorum sibi notitiaz arrogare presumit. Illud q̄q; apostolicū: conclusit enī deus omnes in infidelitate vt omnibus miseretur: non ideo dictum est q sit neminē dānat⁹: sed superius ap

paret vi
ea credi
ad quas
las. Sic
nis deo:
esse illo
rūt in v
am cōse
errado
omnes
Quos
ceno et v
les quos
eri imag
fit vt de
do cōsul
dēdo cō
multa m
abscondi
bus non
tur valo
rum. i. q
deis p̄ce
cauit: nō
neminer
¶ An bi
teriores
qui apud
mata et a
renati sūt
stiterūt: p
om̄m et

liberatio
eis tantu
poris eiu
modolib
pietate fu
dicēs. M
sūt fornic
venefici
animosita
tates: con
vobis sic
dei nō po
tentia fal
beratireg
p̄fecto re

Vicesimus primus

paret unde sit dictum. Nam cū de iudeis post ea credituris apostolus loqueretur ad gētes: ad quas vtiq; iam credentes scribebat epistolas. Sicut. n. vos inquit aliquādo non credidistis deo: nunc autem misericordiam consecuti estis illorum incredulitate: sic et hi non crediderūt in vestra misericordia: vt et ipsi misericordiam cōsequantur. Deinde subiicit vnde isti sibi errādo blandiuntur atq; ait. Cōclūsit. n. deus omnes in infidelitate vt omnibus misereatur. Quos oēs nisi de quib; loquebatur tāquā vitens et vos et illos. Deus ergo et iudeos et gentiles quos prescigit et predestinavit cōformes fieri imaginis filij sui: oēs in infidelitate conclusit vt de amaritudine infidelitatis sue penitendo cōfusi: et ad dulcedinē misericordie dei credēdo cōuersi: clamaret illud in psalmo. Quā multa multitudo dulcedinis tue domine: quā abscondisti timētibus te: specisti autē sperantibus non in se sed in te. Omnium itaq; misereatur vasorum misericordie quidem omnium: et eorum. s. quos ex gentibus et eorum quos ex iudeis predestinavit: vocavit: iustificavit: glorificavit: nō omnium hominū: sed illorum omnium neminem damnaturus.

C An hi qui inter hereticos baptizati sunt et de teriores postea male viuendo sunt facti: vbi qui apud catholicos renati ad hereses aut scismata transierūt: vbi qui a catholicis apud q̄s renati sūt non recedētes criminose viuere perstiterūt: possint priuilegio sacramētorū remissionem eterni sperare supplicij. Capitulū. xxv.

Red ita respondeam; et illis qui nō solū diabolo et āgelis eius sicut nec isti: sed ne ipsis quidem omnibus hominibus liberationem ab eterno igne promittunt: vix eis tantum qui christi baptisinate abluti: et corporis eius et sanguinis principes facti sunt: quomodolibet vixerint: in quacūq; heresi vel impietate fuerint. Sed contradicit eis apostolus vices. Manifesta autē sūt opera carnis. Que sūt fornicatio: imūditia: luxuria: idolorū seruitus: beneficia: inimicitie: cōtentiones: emulatiōes animositates: dissensiōes: hereses: inuidie: ebrietates: comestationes: et his similia: quæ predicō vobis sicut dixi: qm̄ qui talia agūt regnum dei nō possidebūt. Nec p̄fecto apostolica sententia falsa ē: si tales post quātalibet tēpora liberati regnū dei possidebūt. S; qm̄ falsa nō ē p̄fecto regnū dei nō possidebūt. Et si in regnū

dei possessione nunquā erunt eterno suplicio tenebūt: qm̄ non ē medius loc; vbi nō sit i supplicio q̄ illo nō fuerit cōstitutus in regno. Quā obrē quod ait dominus iesus: hic est panis qui de celo descendit: siq; ex ipso manducauerit nō morietur: ego sum panis viuus qui de celo descendī: si quis manducauerit ex hoc pane viuet in eternū: quomodo sit accipiendū merito queritur. Et ab istis quidem quib; nūc respōdem; hūc intellectū auferunt illi: quibus deinde respondēdum ē. Hi sūt autē qui hāc liberationem nec omnibus habentibus sacramentum baptis matis et corporis xp̄i: s; solis catholicis quāuis male viuētib; pollicent. Quia nō solū inquit sacramēto s; re ipsa mādūcauerūt corpus xp̄i: in ipso. s. ei; corpore cōstituti de quo ait apostolus. Unus panis vnū corpus multi sumus. Quis ergo ē ei; corporis vnitatis. i. in christianorū cōpage mēbroz: cuius corporis sacramētū fideles cōmunicātes de altari sumere cōsueuerūt: ipse xp̄o dicendus est mādūcare corpus christi: et bibere sanguinē christi. Nec per hoc heretici et scismatici ab huius vnitatis corporis separati possunt idē percipere sacramētū: sed non sibi vtile: imo vero et noxiū: quo indicentur grauius q̄ vel tardius liberentur. Nō sunt quippe i eo vinculo pacis quod in illo exprimit sacramēto. Sed rursus et isti qui recte intelligūt nō dicēdū eū manducare corpus christi qui in corpore nō ē christi: nō recte pmittunt eis qui vel in heresim; vlt et in gentiliū superstitionē ex illi; corporis vnitatis labūtur: liberationē quādoq; ab eterni igne supplicij. Primo qz debet attendere q̄ sit intolerabile atq; a sana doctrina nimis deuū vt mlti ac pene oēs q̄ hereses ipsas cōdiderit exēutes de catholica ecclesia: et facti sūt heresiarche: meliores habeāt cās q̄ hi qui nūq; fuerūt catholici: cū in eorū laqueos incidissent: si illos heresiarchas hoc facit liberari a supplicio sempiterno: q̄ i catholica ecclesia baptizati sūt et sacramētū corporis christi in vero christi corpore primitus acceperunt cū peior sit vtiq; desertor fidei: et ex deserto oppugnator ei; effectus: q̄ ille q̄ non deseruit quā nunq; tenuit. Deinde qz ex his occurrit apostolus eadēq; h̄ba proferēs: et enumeratis illis carnis operib; eadē vitate predicēs: qm̄ qui talia agūt regnū dei nō possidebūt. Unde nec illi predictis et dānabilibus morib; debent esse securi: q̄ vsq; in finē quidem velut in cōmunio

Liber

ne ecclesie catholice perseverant ituentes qđ
ē dictū. Qui perseveraverit vsq; in finē hic sal
uus erit: et per vite iniquitatē ipsam viā iustitie
quod eis christus ē deserūt: siue fornicando: si
ue alias imūditias flagitioꝝ quas nec aposto
lus exprimere voluit i suo corpore perpetrā
do. siue turpitudine luxurie defluēdo siue ali
quid aliud eoz agēdo: de quibus ait: quoniā q
talia agūt regnum dei non possidebūt. Ac per
hoc quicūq; agunt talia nisi i supplicio sempit
no nō erūt: qz in regno dei esse nō potuerunt.
In his. n. perseverādo vsq; in huius vite finē
nō vtiq; dicēdi sūt in xpo perseverasse vsq; in
finē: qz i xpo perseverare ē i eius fide perseve
re: que fid. s. vt eā diffinit apostolus p dilectio
nē operatur. Dilectio autē sicut ipse alibi dicit
malū nō operat. Nec isti duo ergo dicēdi sunt
manducare corpus xpi: qm nec i membris cō
putandi sūt christi. Ut. n. alia taceā: nō possūt
siml. eē et mēbra christi et mēbra meretricis. De
niq; ipe dicēs q māducat carnē meā et bibit sa
guinē meū: i me manet: et ego i eo: ostēdit qđ sit
nō sacramēto tenē: sed reuera corpus xpi man
ducare: et eius sanguinē bibere. Hoc ē. n. i xpo
manere: vt in illo maneat et xps. Sic. n. hoc vi
xit tanquā diceret. Qui nō i me manet et i quo
ego nō maneo: nō se dicat aut existimet mādu
care corpus meū: aut bibere sanguinē meum.
Nō itaq; manet i xpo: qui nō sunt mēbra eius.
Nō sūt autē mēbra christi: qui se faciunt mēbra
meretricis nisi malū illud penitēdo esse desite
rint: et ad hoc bonū recōciliatiōe redierint.

¶ Quid sit i fundamēto habere christum. et qui
bus spondeat salus qđ i pignis vsturā. c. xxvi.

In fundamēto christū a cuius veritate
nō recesserūt: tamē et huius fundamē
to supēd ficauerūt quālibet pessimā vitā: ve
lut ligna: fenū: stipulā. Recta itaq; fides per
quā xps ē fūdamētū: quāuis cū dāno quoniā
illa q supēdificata sūt exurēt. tamē possit eos
quādoq; ab illi ppetuitate saluare. Respōde
at eis breuiter iacob apłs. Sigs dicat se fidez
habere: opa autē nō habeat: nūqd poterit fides
saluare eū? Et gs ē iquūt de quo dicit aposto
lus paulus. Ipse autē saluus erit sic tñ quasi p
ignē. Simul gs iste sit inquiram. Hūc tamen
nō ē certissimū ē: ne duoz apostoloꝝ sententi
as mittamus i rixam. Si vnus dicit et si mala
opera gs babuerit saluabit eū fides pignē: ali

ār si opa nō habeat nūqd poterit fides saluare
eū. Inueniem⁹ q possit p ignē saluari: si prius
inuenerim⁹ quid sit i fūdamēto habere christū.
Quod vt de ipsa similitudine quāroci⁹ aduer
tam⁹: nihil in edificio preponitur fundamento.
Quisquis itaq; sic habet i corde xpm: vt ei ter
rena et tēporalia nec ea que licita sunt atq; cō
cessa preponat fundamētū habet christū. Si at
preponit et si videat habere fidē xpi: nō ē tamē
i eo fundamētū xps: cui talia preponūt. Quā
to magis si salutaria precepta cōtēnēs cōmit
tat illicita et nō preposuisse xpm: sed postpositū
isse cōuincit: quē post habuit i perantē siue con
cedētem: vū cōtra et imperata siue cōcessa su
am per flagitia delectat explere libidinē. Sigs
itaq; christian⁹ diligit meretricē: eiq; adherens
vnū corpus efficiat: iā fundamētum non habet
xpm. Siquis autē diligit vxorē suam si secūdū
christum: quis ei dubitet i fundamēto eē xpm?
Si vero secūdū hoc seculū si carnaliter: si mor
bo cōcupiscētiarū sicut et gentes que ignorant
deū: et hoc secundū veniā cōcedit apostolus:
imo p apostolū xps. Pōt ergo et iste i fūdamē
to habere christū. Si. n. nihil ei talis affectio
nis voluptatisq; preponat: quāuis superēdifi
cet ligna: fenū: stipulā: christus ē fundamētum
ppter hoc saluus erit pignē. Delicias quippe
huiusmodi amoresq; terrenos: ppter coniu
galem quidē copulā nō dānabiles tribulationis
ignis exuret: ad quē pertinet ignē et orbitates
et quēcūq; calamitates que auferūtur hic. Ac
p hoc ei edificauit erit edificatio ista damno
sa: qz nō habebit qđ superēdificauit: et eoz am
fide cruciabit: quib⁹ fruēdo vtiq; letabat: sed
p hūc ignē saluus erit merito fūdamēti: qz et si
vtrum id an christum habere mallet a persecu
tore preponere se mallet christū habere qđ ista
liberrime profiteretur. Vide i apłstoli verbis
hominē edificantē sup fundamētū hoc aurum
argētū: lapides preciosos: qui sine vxore est in
quit: cogitat que sūt dei quomodo placeat dō.
Vide aliū edificantē ligna: fenū. stipulam: qui
ait ma: rimonio iunctus ē inquit: cogitat q sūt
mūdi quomodo placeat vxori. Vniuscuiusq;
opus quale sit manifestabitur. Dies. n. domini
declabit: dies vtiq; ire dies tribulationis:
quoniam in igne inquit reuelabitur. Eandēq;
tribulationem ignem vocat: sicut alibi legitur.
Vasa figuli probat fornax et homines iustos
tentatio tribulationis. Et vniuscuiusq; opus

Alicesimus primus

quale sit ignis probabit. Si cuius opus perman-
serit: permanet. n. quod quisq; cogitat que sūt
dei quomodo placeat deo quod superedifica-
uit: mercedē accipiet. i. unde cogitavit hoc fa-
met. Si cuius autē opus arserit vānū patiet:
quoniam quod dilexerat non habebit. Ipse at
salvus erit: qz nulla eum tribulatio ab illi^o fun-
damētū stabilizare femoruit. Sic tamen quasi p
ignē. Quod. n. sine illiciēte amore nō habuit: si
ne vrente dolore nō perdit. Ecce quantū mi-
bi videtur inuētus ē ignis: q nullū eoz dāner:
sed vnū dicit: alit ex dānificet: ambos probet.
Si autē ignem illū loco isto voluerim^o accipe-
re: de quo dominus dicit finistris. Discedite a
me maledicti in ignē eternū: vt in eis ēt isti esse
credātur q edificant super fundamentū ligna:
fenu: stipulā: eosq; ex illo igne post tēpus pro
malis meritis impartitum liberet boni meritū
fundamenti: quid arbitramur dexteros qbus
dicitur: venite benedicti patris mei possidete
paratum vobis regnum: nisi eos qui superedi-
ficauerunt super fundamentum: aurum: argē-
tum: lapides preciosos. Sed i illū ignē de quo
dictū ē: sic tamen quasi per ignē: si hoc modo ē
intelligendus: vtriq; mittēdi sūt: z dextri. s. z si-
nistri. Illo gippe igne vtriq; pbādi sūt de quo
dictū ē: dies. n. domini declarabit: quia in igne
reuelabit^r z vnus cuiusq; opus quale sit ignis
probabit. Si ergo vtrūq; probabit ignis vt sit
si cuius opus permanferit. i. non fuerit igne cō-
sumptum quod superedificauit: mercedē acci-
piet: si cuius autem opus arserit: damnum pa-
tietur: profecto non est ille ipse eternus ignis.
In illuz enim soli finistri nouissima z perpetua
damnatione mittentur: iste autem dextros p-
bat. Sed alios eozum sic probat vt edificū su-
per christum fundamentum ab eis inenerit eē
constructum: non exurat atq; consumat: alios
autem aliter. i. vt quod superedificauerunt ar-
deat damnumq; inde patiantur: salui fiant au-
tem quoniam christum in fundamentum stabi-
liter positum precellenti potestate tenuerunt.
Si autem salui fierent profecto z ad dexteras
stabant z cum ceteris audient: venite benedi-
cti patris mei: possidete paratum vobis regnū
non ad finistram vbi illi erunt qui salui nō erūt
z ideo audient: discedite a me maledicti i ignē
eternum. Nemo gippe ab illo igne saluabitur:
qma in supplicii eternū ibūt illi oēs: vbi ver-
mis eoz nō moriet^r z ignis nō extinguet^r: quo

crucia buntur die ac nocte in secula seculorū.
Post istius sane corporis mortē donec ad illū
veniat q post resurrectionē corporū futur^o
est damnationis z remunerationis vltim^o di-
es: si hoc tēporis itervallo spūs defunctorum
eiusmodi ignē dicūtur perpeti: quē nō sentiāt
illi q nō habuerūt tales mores z amores i hui^o
corporis vita vt eoz ligna z fenu z stipula con-
sumatur: alij vero sentiāt qui eiusmodi secum
edificia portauerūt: siue ibi tantūt: siue hic z ibi
siue iō hic vt nō ibi: secularia quāuis a damna-
tione venalia cōcremātē ignē transitorie tribu-
lationis iueniāt: nō redarguo: qz forsitan verū
ē. Potest quippe ad istam tribulationē perti-
nere ēt mors ipsa carnis q de peccati pimi p-
perratione cōcepta ē: z secūdū cuiusq; edificū
tēpore suo ab vnoquoq; suscepta: possūt z per
secutiones ecclesie quibus martyres coronati
sūt: z quas pat: ūtur quicunq; christiani pbāt
vtracq; edificia velut ignis: z alia cōsumūt euz
ipsis edificatoribus: si xpm in eis nō inueniunt
fundamētum: alia sine ipsis si inueniunt: quia
licet cū dāno salui erunt: ipsi nō cōsumētur p-
pter christi videlicet meritum in fundamento
reperi qui manet in eternū. Erit enim tribula-
tio in fine seculi tempore antichristi qualis nū-
quam antea fuit: quia multa erūt tūc edificia
siue aurea siue fenae super optimū funda-
mentū quod est xps iesus: vt ignis ille probet
vtracq; z de alijs gaudiū de alijs inferat dam-
nū. Neutros tamen perdat: in quibus hec iue-
niet propter stabile fundamentum. Quicunq;
autem non dico vxorem cuius ēt cōmixtione
carnis ad carnalem vtitur voluptatē: sed ipsa
que ab huiusmodi delectationibus aliena sunt
nomina pietatis: humano more carnaliter dili-
gendo: christo anteponit non eum habet in fū-
damento. Et ideo non per ignem saluus erit:
sed saluus non erit: quia esse cum saluatore nō
poterit: qui de hac re apertissime loquens ait.
Qui amat patrem aut matrē plusq; me non ē
me dignus: z qui amat filium aut filiam super
me nō est me dignus: Verum qui has necessi-
tudines sic amat carnaliter: vt tamen eas chz i
suo domino non preponat: malitq; ipsis carere
q; christo: si ad hūc fuerit articulum tentatiōis
adductus: per ignem erit saluus quia z earum
amissione tantum necesse est vrat dolor: quan-
tum beseerat amor. Porro qui patrem et ma-
trem filios secundum christum dilexerit:

Liber

vt ad eius regnū obtinendū eiꝯ coherendum eis cōsulat: vel hoc in eis diligit q̄ mēbra sūt cbristi absit vt ista dilectio reperiat i lignis: fe- no ⁊ stipula cōsumēda: sed prolus edificio au- reo argēteo gēmeoꝯ deputabit. Quō aut po- test eos plus amare q̄ cbristū: quos amat vti- q̄ propter cbristum.

Cōtra eoz p̄sualionē q̄ putāt sibi nō obfusu- ra peccata in quibꝯ cū elemosynas facerēt per- siterunt.

Capitulū. xxvij.

Restat eis rīdere: q̄ dicūt eterno igne il- los tantūmō arduos q̄ pro peccatis suis dignas facere elemosynas negli- gunt ppter illud qd̄ ait ap̄s iacob: iudiciū at- sine misericordia fiet illi qui nō fecit misericordias. Qui q̄ fecit inq̄r quāuis nō correxit p̄ditos mores. sed nefarie ac negter iter ipsas suas ele- mosynas vixerit: cū misericordia illi futurū est iudiciū: vt aut nō dānet oīno: aut post aliqd̄ tēpus a dānatiōe nouissima liberetur. Nec ob- aliud existimāt xpm de solo delictu atq̄ negle- ctu elemosynaz discretionē inter dextros ⁊ sy- nistros esse facturū quoz alios i regnū: alios i supplicii mittet eternū. Ut aut quotidiana si- bi opinēt q̄ facere omnino nō cessant: qualiaciū q̄ ⁊ quātaciūq̄ sint: p elemosynas dimitti pos- se peccata: orationē quā docuit ipse dñs: ⁊ sus- fragatricē sibi adhibere conāt ⁊ testez. Sicut enim nullus ē inquit dies quo a cbristiāis bec- oratio nō dicat: ita nullū ē quotidianum quale- cūq̄ peccatū: qd̄ per illā nō dimittat cū dicimꝯ dimitte nobis debita nostra: si quod sequit fa- cere curemꝯ. sicut ⁊ nos dimittimꝯ debitoribus nostris. Nō. n. ait dñs inquit: si dimiseritis pec- cata hoībꝯ: dimittet vobis p̄s quotidiana par- ua peccata: sed dimittet inquit vobis peccata vestra. Qualiaciūq̄ ergo vel quantaciūq̄ sint- ēt si quotidie perpetrēt: nec eis vita discedat i melius cōmutata p elemosynā venia nō nega- ta remitti sibi posse presumūt. Sed bene quod isti dignas pro peccat elemosynas cōmonēt ef- se faciendas. Quoniā si dicerēt qualecūq̄ ele- mosynas pro peccatis quotidianis ⁊ magnis: ⁊ quātaciūq̄ scelerū cōsuetudine misericordiā posse ipetrare diuinā: vt ea quotidiana remis- sio sequerēt: viderēt se rē dicere absurdā atq̄ ridiculā. Sic. n. cogerētur fateri fieri posse vt opulētissimꝯ homo decē denarijs diurnis i ele- mosynas ipensis homicidia ⁊ adulteria ⁊ nefar- ia queq̄ facta redimeret. Quod si absurdissi-

mum ⁊ insanissimū ē dicere p̄fecto si queratur que digne sint elemosyne pro peccatis de qui- bus ēt cbristi p̄cursor ille dicebat: facite ⁊ fru- ctus dignos penitētie: proculdubio nō inueni- tur eas facere q̄ vitā suā vsq̄ ad mortē quoti- dianozū criminū p̄petratiōe cōfodiūt. Primū q̄ i auferēdis rebꝯ alienis longe plura diripiūt ex quibꝯ perexigua pauperibꝯ largiēdo xpm se ad hoc pascere existimant: vt licentiā malē- factorz se ab illo emisse vlt̄ quotidie potiꝯ eme- re credētes securi dānabilia tanta cōmittant. Quisi pro vno scelere oīa sua distribuerēt idi- gētibꝯ mēbris xpi: nisi dñs dñs ēt a talibꝯ factis ha- bēdo caritatē q̄ nō agit p̄perā: aliqd̄ eis p̄desse nō posset. Qui q̄ dignas pro suis peccatis ele- mosynas facit: pus eas incipit facere a s. ipso. Indignū ē. n. vt i se nō faciat q̄ facit i primū cū audiat dicēte deū: diliges primū tuū tanq̄ te ipsū. Itē audiat. Miserere aie tue placēs deo. Hāc elemosynā. i. vt dō placeat nō faciēs aie sue: qmō dignas p peccatis suis facere elemo- synas ē dicēdus. Ad hoc. n. ⁊ illud scriptum ē. Quisi sibi malignꝯ ē cui bonꝯ erit. Oratiōes q̄ pe- adiunāt elemosyne. Et vtiq̄ itūendū ē qd̄ legimꝯ. Fili peccasti: nō adicias iter: ⁊ de pre- teritis tuis deprecare vt tibi dimittant. Pro- pter h̄c elemosyne faciēde sūt: vt cū de p̄ctis p̄ctis d̄precamur exaudiamur: nō vt i eis p̄se- uerātes licētiā male faciēdi nos p elemosynas d̄parare credamꝯ. Jō at dñs ⁊ dextris elemo- synas ab eis factas: ⁊ sinistris nō factas se ipu- taturū eē p̄dixit vt hic cōsideret q̄tū valeāt ele- mosyne ad p̄ora delēda: nō ad p̄petua ipone cōmittēda p̄ctā. Tales aut elemosynas nō dī- cēdi sūt facere: q̄ vitā nolūt a cōsuetudine sce- leris in meliꝯ cōmutare. Quia ⁊ i h̄ qd̄ ait: qm̄ vni ex minimis meis nō fecistis mibi nō fecistis ostē- dit eos nō facere ēt qm̄ se facere existimant. Si .n. xpiano esuriētī panē tāq̄ xpo darēt p̄fecto sibi panē iustitiē qd̄ ipse xps ē nō negaret. Quā- de nō cui deē s̄q̄ aio deē attēdit. Qui q̄ xpm diligit i xpiano hoc aio ei porrigit elemosynaz quo accedit ad cbristum non quo vult recede- re impunitus a cbristo. Tanto enī magis quis- q̄ deserit cbristum: quanto magis diligit quod improbat cbristus. Nam quid cuiquam pro- dest q̄ baptizatur si non iustificatur. Nonne qui dixit nisi quis renatus fuerit ex aqua ⁊ spi- ritu sancto nō intrabit in regnū dei: ipse etiam dixit nisi abundauerit iusticia vestra super scri-

Vicesimus primus

barum et phariseorum: non intrabitis in regnum celorum. Cur illud timendo multi curant baptizari: et hoc non timendo non multi curant iustificari? Si ergo non dicit fratri suo farue: qui cum hoc dicit non ipsi fraternitati sed peccato eius infensus est: alioquin reus erit gehene ignis: ita econtrario qui porrigit elemosinam christiano: non christiano porrigit: qui non in eo diligit christum: non autem diligit christum qui iustificari recusat a christo. Et quem admodum si quis preoccupat fuerit in aliquo delicto ut fratri dicat suo farue. id est non ei peccatum volens auferre convincit iniustitia: pax est illi ad hoc redimendum elemosinas facere nisi etiam quod ibi sequitur remedium reconciliationis adiungat. Ibi. n. sequitur. Si ergo offers munus tuum ad altare: et ibi recordat fueris quia frater tuus habet aliquid aduersus te: relinque ibi munus tuum ad altare et vade prius reconciliari fratri tuo: et tunc veniens offeres munus tuum: ita parum est elemosinas quantumlibet facere pro quocumque scelere: et in consuetudine scelerum permanere. Oratio vero quotidiana quam docuit ipse dominus vni dominica nominatur: delet quidem quotidiana peccata cum quotidie dicitur dimitte nobis debita nostra: quando id quod sequitur non solum dicit sed et fit: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Sed quia sunt peccata id dicit: non ut ideo fiat quia dicit. Per hac. n. voluit saluator ostendere quantumlibet iuste in huius vite caligine atque infirmitate viuamus: non nobis deesse peccata pro quibus dimittendis debeamus orare: et eis qui in nos peccant ut et nobis ignoscant ignoscere. Nam ita quod propterea dominus ait. Si dimiseritis hominibus peccata dimittet vobis pater vester peccata vestra ut de hac oratione considerati securi quotidiani scelera faceremus: vel potentia qua non time rem hominum leges: vel astutia qua ipsos homines fallerem: sed ut per illam disceremus non putare nos esse sine peccatis: et si criminibus essemus immunes: si cut et legis veteris sacerdotes hoc ipsum de sacrificiis admonuit: qui iussit eos primum pro suis deinde pro populi offerre peccatis. Nam et ipsa verba tanti magistri et domini nostri vigilanter itenda sunt. Non. n. ait: si dimiseritis peccata hominibus et pater vester dimittet vobis qualiacumque peccata: sed ait peccata vestra. Quotidianam orationem docebat: et iustificationis utique discipulis loquebatur. Quid est peccata vestra nisi peccata sine quibus nec vos estis qui iustificati et sanctificati estis. Ubi ergo illi quod per hac orationem occasione per-

petradorum scelerum quotidie querunt: significasse dicit dominus et magna peccata quam non dixit dimitte nobis peccata parua: sed peccata vestra: ibi nos considerantes qualibet loquebatur et audientes dictum peccata vestra: nihil aliud debemus existimare quam parua: quam talium iam non erant magna. Verumtamen nec ipsa magna a quibus oino muratis in melius moribus recedendum est dimittuntur orantibus: nisi fiat quod ibi dicit: sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Si. n. minima peccata sine quibus non etiam est vita iustorum aliter non remittuntur: quanto magis multis et magnis criminibus inuoluti etiam si ea perpetrare iam desinant: nullam indulgentiam consequuntur si ad remittendum alijs quod in eos quisque peccauerit inexcusabiles fuerint: cum dicat dominus: si autem non dimiseritis peccata hominibus nec pater vester dimittet vobis. Ad hoc enim valet quod etiam iacobus apostolus ait. Iudicium futurum sine misericordia illi qui non fecit misericordias. Venire quippe debet in mentem etiam seruus ille cui debitori dominus suus relaxauit decem milia talentorum: que postea iussit ut redderet quia ipse non misertus est conserui sui qui centum debebat denarios. In his qui filij sunt promissionis et vera misericordie: valet quod ait idem apostolus consequenter adiungens superexaltat autem misericordia iudicium. Quoniam et illi iusti quanta sanctitate vixerunt ut alios quoque recipiant in tabernacula eterna quibus amici facti sunt de manna iniquitatis: ut tales essent: misericordia liberati sunt ab eo qui iustificat ipsum imputans mercedem secundum gratiam non secundum debitum. In eorum quippe numero est apostolus qui dicit. Misericordiam consecutus sum ut fidelis essem. Illi autem qui recipiuntur a talibus in tabernacula eterna: fatendum est quod non sint his moribus preediti ut eis liberandis sine suffragio sanctorum sua possit vita sufficere: ac per hoc multo amplius in eis superexaltet misericordia iudicii. Nec tamen ideo putandus est quod quam sceleratissimus nequaquam vita vel bona vel tolerabilior mutatur: recipi in tabernacula eterna quam obsecutus est scis de manna iniquitatis. id est de pecunia vel diuitijs quod male fuerunt acquisite: aut et si bene non tamen veris: sed quas iniquitas putat esse diuitias: quam nescit quod sint vere diuitie: quibus illi abundat: quod et alios recipiunt in tabernacula eterna. Est itaque quidam modus vite: nec tam male ut his quod ea viuunt nihil profit ad capeendum

Liber

regnum celorum largitas elemosynarum quibus
et iustorum sustentat inopia: et sunt amici qui tabernacula eterna suscipiant: nec tam bone ut ad tantam beatitudinem adipiscenda eis ipsa sufficiat: nisi eorum meritis quos amicos fecerint misericordia consequantur. Mirari autem soleo et apud virgilium istam domini reperiri sententiam: ubi ait: facite vobis amicos de mamona iniquitatis: ut ipsi recipiant vos in tabernacula eterna: cuius est illa simillima. Qui recipit prophetam in nomine prophetę mercedem prophetę accipiet: et recipit iustum in nomine iusti mercedem iusti accipiet. Nam cum elysios capos poeta ille describeret: ubi putant habitare aias beatorum: non solum ibi posuit eos qui propriis meritis ad illas sedes pervenire potuerunt: sed adiecit atque ait. Quibus sui memores alios fecere merendo. id est qui promeruerunt alios eosque sui memores promerendo fecerunt. Propter sus tanquam eis diceret quod frequentatur ore christiano cum se cuiusque sanctorum humilis quicquid commendat: et dicit: memor esto mei: atque ut id esse possit promerendo efficit. Sed quod iste sit modus et quod sint ipsa peccata quod ita impediunt perveniendum ad regnum dei: ut tamen sanctorum amicorum meritis impetret indulgentiam difficillimum est invenire: periculosissimum diffinire. Ego certe usque ad hoc tempus cum inde satagerem ad eorum indaginem pervenire non potui. Et fortassis propterea latet: ne studium perficiendi ad omnia peccata caneda pigrescat. Quia si scirentur que vel qualia sint delicta pro quibus est promerendum: nec pueri vite melioris assumptis: intercessio sit inquirenda et speranda sanctorum: eis secure se obvolneret humana segnitie: nec evoluit talibus implicamentis ulli virtutis expeditione curaret: sed tantummodo quereretur aliorum meritis liberari: quos amicos sibi de mamona iniquitatis elemosynarum largitione fecisset. Nunc vero dum venialis iniquitas est si perseveret ignorat: modus profecto et studium in meliora perficiendi oratio et instantia vigilanti adhibetur: et faciendi de mamona iniquitatis sanctorum amicos cura non spernit. Verum ista liberatio quod sit siue suis quibusque orationibus: siue intercedentibus sanctis: id agit ut in ignem quicquid non mittatur eternum: non ut cum fuerit missus postquam tunc inde tempus eruat. Nam et illi qui putant sic intelligendum esse quod scriptum est afferre terram bonam uberem fructum: aliam tricenis: aliam sexagenis: aliam centenis: ut sancti pro suorum diversitate meritorum: alii tricenos homines liberent: alii sexagenos: alii centenos hoc in die iudicii futurum solent suspi-

carino post iudicium. Qua opinione quidam cum videret homines impunitate sibi perverissime pollicentes eo quod omnes isto modo ad liberationem pertinere posse videantur: elegantissime respondisse perhibetur: bene potius esse vivendum: ut inter eos quisque reperiat quod pro aliis intercessuri sunt liberandis: ne tam pauci sint ut cito ad numerum suum vel tricenis: vel sexagenis vel centenis unoquoque eorum pervenire: multi remaneant qui erunt de penis illorum intercessionem non possint: et in eis inveniatur quicquid sibi spem fructus alienite meritate vanissima pollicetur. Nec me illis respondisse suffecerit: quod sacrarum litterarum quas communibus habemus auctoritatem non spernunt: sed eas male intelligendo: non quod ille loquatur: sed hoc potius putat futurum esse quod ipsi volunt. Hac itaque responsione reddita librum sicut promissimus terminamus.

¶ Aurelij angustini de civitate dei liber. xxiij.
¶ De conditione angelorum et hominum. Capitulum primum.

Sicut in proximo libro superiore promissum: iste huiusmodi totius operis ultimum disputationem de civitate dei eternaque beatitudine continebit. Que non propter etatis promissa secula longitudinem tamquam quatacunque finienda eternitatis nomen accipit: sed quoadmodum scriptum est in evangelio regni eius non erit finis. Nec ita ut aliis moriendo decederent aliis succederent oriendo: species in ea perpetuitatis appareat: sicut in arboribus quod perenni fronde vestit: eadem videtur viriditas permanere dum labentur et cadentur folijs subide alia quod nascunt faciem conservant opacitatis: sed omnes in ea ciues immortales erunt adipiscuntur et hominibus quod nunquam sancti angeli perderunt. Facit hoc deus omnipotentissimus eius conditor. promissit. nec metiri potest: et quibus fide hic quoque faceret quod multa sua et non promissa et promissa iam fecit. Ipse est. n. qui in principio condidit mundum plenum omnibus bonis visibilibus atque intelligibilibus rebus in quo nihil melius instituit quam spiritum quibus intelligentiam dedit: et sue contemplationis habiles capacesque sui prestitit: atque ut una societate deunirent: quam sanctam et supernam vicimus civitatem. In qua resideant: in qua sustententur: beatique sint. De autem ipse illis et tanquam vita victusque corporis. qui libere arbitrium eidem intellectuali nature tribuit tale: ut si vellet deferere deum beatitudinem. si suam: continua miseria esset secutus.

Vicesimussecundus

ra. Qui cū presciret angelos quosdā per elationē qua ipsi sibi ad beatā vitā sufficere vellēt tanti boni desertores futuros: non eis ademit banc potestatem: potētius et melius esse iudicās ēt de malis bene facere: q̄ mala eē non sinere. Qne oīno nulla essent nisi natura mutabilis quāvis bona et a sūmo deo atq; icommutabili bono q̄ bona omnia cōdidit instituta peccando mala ea sibi ipsa fecisset: quo ēt peccato suo teſte conuincit bonā cōditam se eē naturā. Nisi .n. magnū et ipsa licet nō equale cōditiō bonū esset profecto desertio dei tanquā luminis sui malū eius esse nō posset. Nā sicut cecitas oculi vitii ē: et idē ipsum indicat ad videndū lumē esse occultum creatum: ac per hoc ēt ipso vitio suo excellentius ostendit ceteris mēbris membrū capax lumis. Nō .n. alia cā eēt vitii ei⁹ carere lumine: ita natura q̄ fruebat deo: optimā se institutā docet ēt ipso vitio: quo ideo misera ē: q̄ nō fruit deo: q̄ casū angeloz volūtarium iustissima pena sempiternae infelicitatis obstruxit: atq; i eo sūmo bono permanētib⁹ ceteris: vt de sua sine fine pmāssione certi essēt: tāquā ipsi us premium permāssionis dedit. Qui fecit hominem ēt ipsum rectū cū eodē libero arbitrio: terrenum qdē aīal: s; celo dignū si suo cobereret auctori: imisia similit̄ si eū desereret securura: qualis nature huiusmodi cōueniret: Quem similit̄ cū p̄uariatōe legis dei: p̄ dei desertio: nē peccaturū eē p̄sciret: nec illi ademit arbitrij liberi ptatē: simul puidēs qd boni de malo ei⁹ ipse eēt factur⁹ q̄ de mortali p̄genie merito iustitiae dānata: tāq; populū ppter grās suā colligit vt ide suppleat et istauret partē q̄ lapsa ē angeloz: ac sic illa dilecta et supna ciuitas nō fraudet suorum numero ciuium: quin etiam fortassis et vberiore lactetur.

¶ De etna dei et icommutabili eius volūtate. c. ij.

Ultra. n. fuit qdē a malō tra volūtatez dei: s; tāte ē ille sapiētiae tāteq; virtutis vt i eos erit sine fines q̄s bonos et iustos ipse p̄sciuit tēdāt oīa q̄ volūtati ei⁹ vidēt aduersa. Ac p̄b cū de⁹ mutare dicit volūtate vt gl̄ lenis erat et ubi grā reddat irat⁹: illi poti⁹ q̄ ipse mutat. et cū quodā mō mutātū ibis q̄ patuit inueniūt: sicut mutat sol oculi lauiat: et asp̄ qdā mō ex miti: et ex delectabili molest⁹ efficit: cū ipse apud seipsum maneat idē q̄ fuit. Dicit ēt volūtas dei quā facit i cordib⁹ obedientū mādatis ei⁹: de qua dicit ap̄ls. De⁹ ē. n. q̄ opat i nob

et velle. Sicut. n. iustitia dei nō solū qua ipse iustus ē dī: s; illa ēt quā ihoie q̄ ab illo iustificat facit: sic et lex ei⁹ vocat q̄ poti⁹ ē hominū: s; ab illo data. Nā vt i q̄s boies erāt q̄bus ait iesus: in lege v̄ra scriptū ē cū alio loco legam⁹: lex dei ei⁹ i corde ei⁹. Secūdū hāc volūtate quā deus opat ihoib⁹: ēt velle dicere qd nō ipse vult: sed suos id volētes facit: sicut dicitur cognouisse: quod vt cognosceretur facit a quib⁹ ignorabatur. Neq; .n. dicēte ap̄lo nūc ait cognoscentes deū imo cogniti a deo: fas ē vt credam⁹ qd eos tūc cognouerit de⁹: p̄cognitos atē cōstitutionem mūdi: s; tūc cognisse dicit⁹ ē qd tūc vt cognosceret effecit. De his locutionū modis tā et in superiorib⁹ libris memini disputatū. Secūdū hāc q̄ volūtate qz deū velle dicimus qd alios efficit velle: a q̄ futura nesciūt mltā vult nec facit. Ultra. n. volūt fieri sancti ei⁹ ab illo inspirata scā volūtate: nec fuit: sicut orāt pro q̄busdā pie scēq; et qd orāt nō facit: cū ipse i eis hāc orandi volūtate scō spū suo fecerit. Ac p̄ hoc q̄ s; deum volūt et orāt sancti vt q̄s sit saluus: possim⁹ illo mō locutionis dicere vult de⁹ et nō facit vt ipsū dicam⁹ velle: q̄ vt velint isti facit. Secūdū hō illā voluntatē suā q̄ cū eis p̄sciētia sempiterna est: profecto in celo et in terra oīa que cūq; voluit: nō solū p̄terita vel p̄ntia s; ēt futura tā fecit. Vt anteq; veniat tempus quo voluit vt fieret qd atē tēpora vniuersa p̄sciuit atq; disposuit: dicim⁹ q̄ deus voluerit fiet. Si autem non solum tēpus quo futurum est: vtz ēt vtrum futurum sit ignoramus: dicimus fiet si deus voluerit: non quia deus nouam volūtatem quam non habuit tunc habebit: sed quia id quod ex eternitate in eius imutabili preparatum est voluntate tunc erit.

¶ De promissione etne beatitudinis scōp et perpetuis supplicijs ipioz. Capitulum. iij.

Quia: sicut in christo nunc videmus impleri quod promissit abrae dicens in semine tuo benedicetur oēs gētes ita qd ekdē se mini ei⁹ promissit implebitur: vbi ait per p̄phetā: resurgēt qui erant i monumētis. Et qd ait erit celū nouum et terra noua: et non erunt metumores priorum: nec ascendent in cor ipsoz: sed letitiam et exultationem inuenient in ea. Et ecce ego faciam hierusalem exultatiōem et populum meum in letitiā. Et exultabo in hierusalem et letabor in populo meo: et vltra nō audie

Liber

tur i ea vox flet. Et p aliu pphetā qđ pñcia/ nit dicēs eidē pphete. In tēpore illo saluabit populus tuus oīs q i uent' fuerit scriptus in li bro et multi dormiētū i terre puluere: siue vt alij interpretati sūt aggere exurgēt bi i vitam eternā: z bi i opprobriū z in cōfusione eternā. Et alio loco p eūdē pphetā. Et accipiet regnū sācti altissimi. z obtinebūt illud vsq in seculū: z vsq i secula seculor. Et paulopost. Regnūz inquit eius regnū sempiternū. Et alia q ad hoc pñctia i libro vigesimo posuit: siue q nō posuit: z tñ i eisdē litteris scripta sūt veniēt: z bec sicut z ista venerūt q incredulū nō putabāt eē vctura Idē quippe de' vtraqz promisit: vtraqz vctura eē p dixit: quē perborescūt numina pagano rū: teste ēt porphyrio nobilissimo ppho ipsoz.

Cōtra sapiētes mūdi qui putant terrena ho minū corpora ad celeste habitaculū non posse trāsserrā.

Capitulum. iiii.

Ed videlicet boies docti atqz sapien tes cōtra vim tante auctoritatis q oia genera hominū sicut tanto ante predi cit: i hoc credēdū sperādūqz conuertit: acute si bi argumētari vident' aduersus corporū resur rectionē z dicere q i tertio de republica libro a cicerone cōmemoratū ē. Nā cū herculē z ro mulū ex hominib' deos esse factos asseuera ret: quoz nō corpora inquit sūt in celum elata Neqz. n. natura pateret: vt id quod esset e ter ra nisi in terra maneret. Nec ē magna rō sapiē tiū: quoz dñs nouit cogitatōes qm vane sunt Si. n. aīe tātūmodo essemus. i. sine vllō corpo re spūs z i celo hīātes trena aialia nesciremus nobisqz futurū eē dicere: vt terrenis corpori bus animādis qdā viculo mirabili neceremur nōne mltō forti' argumētaremur id credere recusantes: z dicerem' naturā nō pati vt res i corporea ligamēto corporeo viciat. Et tamē plena ē terra vegetatib' animis: qb' bec mēbra terrena miro mō sūt cōnexa z īplicata. Cur g eodē volēte deo q fecit hoc animal nō poterit terrenū corpus i celeste corpus attolli: si anim' oia bec terrena trāscēdēs p hoc ēt celesti cor pore pstabiliōz terreno corpori potuit alligari. An trena pñcula tā erigua potuit aliqd celesti corpore meli' apud se tenere: vt sensū haberet et vitā z eā sentiētē atqz viuētē dedignabit' ce lū suscipere: aut susceptā nō poterit sustinere cū de re sentiat z viuat ista meliore qđ ē corpus oē celeste. S; iō nūc nō sit: qz nōdū ē tēp' quo id

fieri voluit. Quid hoc qđ pudentia dei multo mirabilius qđ illud qđ ab istis non credit fecit. Cur enim non vebemēius admiramur incor poreos aīos celesti corpore potiores terrenis alligari corporib': qđ corpora licet terrena sedi bus quāuis celestib' tamē corporeis sublimari nisi qz hoc videre cōsueuim': z hoc sum' illud q nōdū sum': nec aliqñ ad huc vidim': Nam pfecto sobria ratione cōsulta mirabilioris esse diuini opīs reperit: incorporealibus corporalibus quodāmodo attexere: qđ licet diuersa quia illa celestia ista terrestria: tamen corpora et corpo ra copulare.

De resurrectione carnis quā quidā mundo credentes nō credūt.

Capitulum. v.

Ed hoc incredibile fuerit aliqñ. Ecce iā credidit mūdus sublatū terrenum xpi corp' i celū resurrectionē carnis z ascēsiōes i supnas sedes paucissimis remanēti b' atqz stupētib': v' doctis v' idoctis: iā credi derūt docti z idocti. Sire credibilē crediderūt videāt qđ sint stolidi q nō credūt. Si at res incre dibilis credita ē: ēt h' vtiqz incredibile ē sic credi tū eē qđ incredibile ē. Nec igit' duo incredibilia resurrectionē. i. nfi corpis i etnū: z rē tā incredi bilē mūdū eē credituz idē de' atēqz v' vnū eo rū fieret ābo futura eē p dixit. Unū duoz incre dibiliū iā factū eē videm' vt qđ erat incredibile crederet mūdus. Cur id qđ reliquū ē despatur vt ēt h' veniat qđ incredibile credidit mūdus: si cut iā venit qđ sūtr incredibile fuit: vt rē tā incredi bilē crederet mūdus: qñgdē hoc vtrūqz incredi bile qz videm' vnū atqz credim' i eisdē lris p dictū sit: p qđ credidit mūdus. Et ipse modus q credidit mūdus si cōsideret' incredibilior iuenit'. Ineruditos libalib' disciplinis z oīno quātū ad istoz attinet doctrinas ipolitos nō pitos gram matica: nō armatos dialetica: nō rhetorica ista tos piscatores xps cū retib' fidei ad mare hui' scēli paucissimos misit: atqz ita vt ex oi genere tā mltos pīscos z tāto mirabiliores quāto rari ores ēt ipos pīscos cepit. Duob' ill' incredibilib' si placet imo qz placere debet: addam' h' tertiu. Iā g tria sūt incredibilia: q nī facta sūt. Incredi bile ē xps resurrexisse i carne: z i celū ascēdisse cū carne. Incredibile ē mūdū rē tā incredi bilē credidisse. Incredibile ē boies ignobiles: in firmos: paucissimos īperitos rē tā incredibilē tam efficaciter mūdō: z in illo etiam doctis p suadere potuisse. Voz triū incredibilium pñmū

Vicesimus secundus

128

nolūisti cū quib⁹ agim⁹ credere: fm cogunt et
cernere: qđ nō inueniūt vñ sit factū: si nō credūt
fñū. Resurrectio xpī z celū cū carne i q̄ resur-
rexit ascēso: toto iā p̄dicat⁹ z credit⁹: si credibil⁹
nō ē: vñ toto terraz orbe iā credita ē? S; mul-
ti nobiles: sublimes: docti ēt vidisse dixerūt: et
qđ viderūt p̄ssamare curarūt: eis mūdū credi-
disse nō miz ē: s; istos adhuc credere nolle p̄da-
rū ē. Si autē vt vep⁹ ē: paucis: obscuris minimis
indoctis: eā se vidisse dicētib⁹ z scribētib⁹ credi-
dit mūdus: cū pauci obstinatissimiq̄ remāserūt
ip̄i mūdo iā credēti adhuc vsq; nō credūt: q̄ pro-
pterea nūero exiguo ignobilū: ifirmoz ip̄itoz
hoiū credidit: qz in tā cōtēptibilib⁹ testib⁹ mul-
to mirabil⁹ diuinitas seip̄a p̄suasit. Eloga nan-
q; p̄suadētiū q̄ dicebāt: mira fuerūt facta n̄ v-
ba. Qui n. xp̄m in carne resurrexisse: z cū illa i
celū ascēdisse nō viderāt: bec se vidisse narran-
tib⁹ nō loquētib⁹ tñ: s; ēt mirifica faciētib⁹ si-
gna credebāt. Voies qppe q̄s vni⁹ vñ vt multū
duap̄ linguaz fuisse nouerāt: repēte liguis oī-
um gētiū loquētes mirabil⁹ audiebāt. Claudū
ab vberib⁹ mris: ad eoz v̄bū in xpī noie p̄. xl.
annos icolumē cōstituisse. Sudaria de corpib⁹
eoz ablata sanandis p̄fuisse languētib⁹: in via
q̄ fuerant tñsuri positos i ordine inuērabiles
morbis varijs laborantes: vt ābulatiū sup̄ eos
vmbra tñsiret otioo salutē solere recipe: z alia
multa stupēda i xpī noie p̄ eos facta: postreō ēt
mortuos resurrexisse cernebāt. Que sūt legū
tur gesta eē ccedūt: ecce tot incredibilia trib⁹ ill⁹
incredibilib⁹ addim⁹ z vt credat vñū incredibile:
qđ de carnis resurrectione atq; in celū ascēsiōe
dī: multoz incredibiliū testimōia tāta cōgerim⁹
z nōdū ad credēdū abhorrēda duritia incredu-
los inflectim⁹. Si vñ p̄ ap̄los xpī vt eis credēt
resurrectionē atq; ascēsiōē p̄dicatib⁹ xpī: etiā
ista miracula facta esse non credunt: hoc nobis
vñū grande miraculum sufficit: q̄ ea terraz
orbis sine vllis miraculis credidit.

¶ Qđ roma cōditorē suū romulū diligēdo deū
fecit ecclia at xp̄s dñs credēdo dilexit. Ca. vi.

Recredita diuinitate tull⁹ admirat⁹. Ver-
ba ei⁹ vt scripta sūt iserā. Magis ē igt
in romulo admiraduz q̄ celi q̄ dij ex hoib⁹ facti
esse vñ: min⁹ eruditio hoiū seculis fuerūt: vt
fingēdi p̄cluior eēt rō: cū ip̄iti facile ad creden-
dū ipellerent⁹. Romul⁹ autē etatē min⁹ sexcēris
ānis iā inueteratis lris atq; doctrinis: oīuz q̄ il-

lo antiquo ex inculta hoiū vita errore subla-
to fuisse cernim⁹. Et paulopost de eodē romu-
lo ita loq̄t⁹: qđ ad hūc p̄tinet sensū. Et quo itell⁹
gi pōt ingt: p̄ multis ānis ān homēz fuisse q̄ ro-
mulū: vt iā doctis hoib⁹ ac ip̄ib⁹ ip̄sis eruditio
ad fingēduz vix q̄cō ēēt loci. Antigtas. n. rece-
pit fabulas fictas ēt nōnū q̄ cōdite. Dec etas
autē iō ex culta p̄fertī eludēs oē qđ fieri nō pōt:
respuit. Un⁹ e nūero doctissimoz hoiū idēq;
eloquētissim⁹ oīum Marc⁹ tullius cicero p̄-
pterea dicit diuinitatē romuli mirabil⁹ creditā
q̄ erudita tpa iam fuerūt q̄ falsitatē nō recipe-
rēt fablaz. Quis at romulū deū nisi roma cre-
didit: atq; id parua z icipies? Tū deinde poste-
ris fuare fuerat necesse qđ acceperāt a maiori-
bus: vt cū ista sup̄stitiōe i lacte quodā mō mris
ebibita cresceret ciuitas: atq; ad tā magnū pue-
niret ipiuz: vt ex ei⁹ fastigio velut ex altiore q̄-
dā loco alias q̄z gētes q̄b⁹ oñaret hac sua opi-
niōe p̄fūderet: vt nō qđē crederēt: s; tñ dicerēt
deū romulū: ne ciuitatē cui seruiebāt de cōdi-
toze ei⁹ offēderēt: alif eū noīando q̄ roma q̄ id
nō amore quidē huius erroris: s; cū amoris er-
roze crediderat. Chyist⁹ autē q̄cō sit celestis z sē-
piēne cōditor ciuitatis: nō tñ cū qm ab illo cōdi-
ta ē deū credidit: s; iō potius ē cōdenda qz cre-
didit roma cōditorē suū iā cōstructa z dīcata tā
q̄ deū coluit i tēplo: bec aut hierusalē deū xp̄s
cōditorē suū vt cōstrui posset z dedicari: posuit i
fidei fundamētū. Illa illum deum esse credendo amauit
Sicut ergo p̄cessit vnde amaret illa: z de ama-
to iam libenter etiam falsum bonum crederet:
ita p̄cessit vnde ista crederet: vt recta fide non
temē qđ falsū: s; qđ vep⁹ erat amaret. Except⁹
eni tot z tātis miracul⁹ q̄ p̄suaserūt deū eē xp̄m
p̄phetie q̄z dīne fide dignissime p̄cesserūt: q̄ in
illo n̄ sic a p̄rib⁹ adhuc credūt iplēde: s; iā a toto
demonstrant iplete. De romulo autē qz cōdidit ro-
mā i eaq; regnauit audif: legif: nō qz factū est
qđ ān fuisset p̄phat⁹: s; q̄ sit recept⁹ i deos cre-
ditū tenēt lre: nō fām docēt. Nullis qppe rerū
mirabiliū signis id ei⁹ vñ puenisse mōstrat. Lu-
pa qppe illa fr̄m duoz nutrix: qđ videt q̄si ma-
gnū extitisse portētū: quale aut q̄rū ē ad de-
mōstrādū deū? Certe. n. z si n̄ meretrix fuit lu-
pa illa s; bestia: cū fr̄ib⁹ portētū cōe fuerit abor-
b⁹: ff tñ ei⁹ nō habet deus. Quis aut p̄hibitus
ē aut romulū aut berculē aut alios tales hoīes
deos dicē: z moxi maluit q̄ nō dicē? Aut vñ ali-

Liber

qua gentium coleret iter deos suos romulum: nisi romani nois met' cogere. Quis porro enumeret quod multi quilibet seuitia crudelitatis occidi: quod christum deum negare maluerunt: Proinde met' quam libet leuis indignationis: que ab eis romanoz si non fieret posse putabat existere: compellebat alias quas ciuitates positas sub iure romano tanquam deum colere romulum. Alii christo autem deo non solum colendo verum et confitendo: tanta potestate fre martyrum multitudinem met' vltus aut terror reuocare non potuit: blandicie nulle: promissio nulla demouit: sed nec facultatus violenta subtractio: nec acerbitas vniuersarum variarumque penarum: et ipsi mortis quam plus ceteris formidant. Neque tunc ciuitas christi quibus adhuc peregrinare et terris: et habet tanta magnorum agmina populoz aduersus ipsos persecutores suos: principali salute pugnavit: sed potius ut obtineret eternam non repugnauit. Ligabantur: includebantur: cedebant: premebantur: torquebantur: laniabantur: cruciabantur: et multiplicabantur. Non erat eis pro salute pugnare: nisi salutem per saluatorem continere. Scio in libro ciceronis tertio nisi fallor de republica disputari: nullum bellum suscipi a ciuitate optima nisi aut pro fide aut pro salute. Quid autem dicat pro salute vel intelligi quam salutem vellet alio loco demonstras sed his penis inquit quare est multissimi sentit: egestate: exilio: viculis: verberibus: elabuntur sepe priuati: oblata mortis celeritate. Ciuitatibus autem mors ipsa pena est: quam videtur a pena singulos vindicare. Debemus enim constituta sic esse ciuitas ut eterna sit. Itaque nullus interitus est reipublice naturalis: ut his in quo mors non modo necessaria est verum et optanda sepe. Ciuitas autem cum tollitur: deletur: extinguitur: si se est quodammodo ut magnis parua conferamus: ac si ois hic mundus itereat et concidat. Hoc idem dicit ciceronem: quod mundum non infitutum cum platonis sentit. Constat ergo cum pro salute voluisse bellum suscipi a ciuitate: qua sit ut maneat hic ciuitas sicut dicit eterna: quis morietur? et nascetur singulis: sicut pennis est opacitas olei vel lauri: atque huiusmodi ceterarum arborum singulorum lapsu ortuque folioz. Mors quippe ut dicit non hominum singulorum: sed vniuersae pena est ciuitatis que a pena plerumque singulos vindicat. Unum merito queritur: utrum recte fecerit saguntini: qui vniuersam ciuitatem suam iterire maluerunt quam fidem frangere quam cum ipsa romana reputarent. In quo suo seculo laudatur ab omnibus et rene reipublice. Sed hi quod huic disputatio possent obedire non video: ubi deus nullum suscipiendum esse bellum: nisi aut pro fide aut pro salute.

Nec deus si in vnum sit piculum ita duo ista concurrerit: ut teneri alter sine alteri amissione non possit quod sit potius eligendum. Profecto enim saguntini si salutem eligerent: fides eis fuerat deferenda. Si fides tenenda: amittenda utique salus sic et factus est. Salus autem ciuitatis dei talis est: ut cum fide ac perfide teneri vel potius acquiri possit: fide autem perdit ad eam quousque venire non possit. Que cogitatio firmissima ac patientissima cordis tot ac tantos martyres fecit: qualem ne vnum quidem habuit vel habere potuit: quando est deus creditus romulus.

Quod ut mundus in christum credet: virtus fuerit vine non persuasio humane. Capitulum vij.

Sed valde ridiculum est de romuli falsa diuinitate cum de christo loquimur facere mentionem. Verum cum sexcentis ferme annis antequam romulus fuerit atque illa etas iam fuisse doctis dicat exulta: ut quod fieri non potest oes respuerit: quanto magis per sexcentos annos ipsi tempore ciceronis: maxime postea sub augusto atque tibio eruditioribus utique temporibus: resurrectione carnis christi atque in celos ascensione: tanta id quod fieri non potest mens humana ferre non possit: eludensque ab auribus cordibusque respuerit: nisi ea fieri potuisse: atque sancta esse diuinitas ipsi diuinitatis vel diuinitatis virtutes: et constantia miraculorum signa monstraret: ut et tribus et quodammodo centibus tantis magnis persecutoribus preceps in christo: deinde ceteris ad nouum seculum secutura resurrectionis atque immortalitatis carnis et fidelissime credet et predicaret itrepidare: et potestatem pullulaturam fecundam cum in martyrum sanguine ferebat. Legebant enim perconia predecentium prophetarum: occurrebant ostenta virtutum et persuadebatur veritas noua consuetudine non contraria rationi: donec orbis terre qui persequeretur furore prosequeretur fide. De miraculis quod ut mundus in christum credet facta sunt: et fieri mundo credente non desinunt. Cap. viij.

Ut igitur nunc illa miracula quod predicat sancta esse non fuerit: posse quidem dicere necessaria fuisse per se credentem mundo: ad hoc ut credentem mundo quousque adhuc prodigia ut credat igitur: magnus est ipse prodigium: quod mundo credente non credit. Verum hoc idem: ut nec tunc illa miracula sancta fuisse credant. Vnde quod christus tanta fide usqueque catas in celum cum cane sublati: Unum tempus eruditum et oes quod fieri non potest respuerit b. sine vltimo miraculo nimium mirabilis incredibilia credidit mundo. An forte incredibilia fuisse et ideo credita esse de ceteris scit? Cur igitur ipsi non credunt? Breuis est igitur nostra complexio. Aut incredibilis quod non videbatur alia incredibilia quod tamen fiebant et videbant fecerit fide:

Vicesimus secundus

ant certe ita credibil' vt null' qd' p'suadē miraculis indigeret: istozū nimia redarguit infidelitatem. Hoc ad refellēdos vanissimos dixeris. Nā facta eē multa miracula q̄ attestarētur illi vni grādi salubriq; miraculo: quo xps i celuz cum carne i qua resurrexit ascēdit: negare nō possūmus. In eisdē gpe veracissimis libris cuncta scripta sūt: z q̄ facta sūt z ppter qd' credēdū facta sūt: hec vt fidē facerent inotuerūt: hec per fidē quā fecerūt multo clari' inotescūt: leguntur gpe i populis vt credantur: nec i populis tñ: nisi credita legerētur. Nā ē nūc fuit miracula i ei' noie: siue p sacramēta ei': siue p oēs v'l memorias scōp' ei': s; nō eadē claritate illustratur: vt tāta quāta illa gl'ia diffamētur. Ca: nō gpe sacraz irax: quē diffamatū eē oportebat: illa facit vbiq; recitari: i memorie cūctoz iherere populozū. hec aut' vbiq; fuit ibi sciūtur vix a tota ipsa ciuitate: v'l quocūq; cōmā: nēiū loco: Nā plerūq; ēt ipsi paucissimi sciunt ignozātib' ceteris: maxie si magna sit ciuitas z qñ alibi alijsq; narratur. nō tāta ea cōmendat auctas: vt sine difficultate v'l dubitatione credant' quāuis xpianis fidelib' a fidelib' idicent'.

Miraculum qd' mediolani factū ē: cū illic esset' qñ illuminat' ē cecus: ad mlt' tozū notitiā potuit puenire: qz z grandis ē ciuitas: z ibi erat tūc iprator: z in mēso populo teste res gesta ē: currēte ad corpora martyrū prothasij z gervasij. Quē cū laterēt z penit' nescirētur: episcopo Ambrosio per sōnium reuelata reperta sūt: vbi cecus ille depulsis vterib' tenebris diē vidit. Apud carthaginē aut' quis nouit pter admodū paucissimos: salutem q̄ facta ē inocētio ex aduocato vicarie pfecturē: vbi nos iter fuim' z ocul' aspexim' nostris? Veniētes. n. de trās marinis: me z srem meum allipiū nōdū quidē clericos: s; iā deo fientes: vt erat cū tota domo sua religiosissim' ipse suscepērat: z apud eū tūc habitabam': curabā a medicis pp fistulas q̄s innumerosas atq; perplexas habuit i posteriore atq; ima corpis pte. Jā secuerāt eū: z artis sue ceta medicamētis agebāt. Passus āt fuerat i sectiōe illa z diuturnos z acerbos dolores. S; yn' iter mltos sin' fefellerat medicos: atq; ita latuerat: vt eū nō tāgerēt quē ferro aperire deberēt. Deniq; sanatis oib' q̄ apta curabāt: iste remāserat solus cui frustra ipēdebat labor. Quas moras suspetas ille habēs: mltūq; formidās ne itez seca:

ref: qd' ei p'dixerat ali' medic' domestic' ei' quē nō admiserāt illi: vt saltē videret cū p'mū sect' ē: quō id facerēt: iratusq; illū domo abiecerat: vixq; receperat: erupit atq; ait. Itēz me secturi estis? Ad illi' quē nolūstis eē p'ntē h'ba venturus sū. Irridere illi medicū iperitū ceperūt: metūq; hōis bonis h'bis p'missionibusq; lenire pterierūt z alij dies plurimi: nihilq; p'ficiebat oē qd' fiebat: medici tñ i sua pollicitatiōe p'sistebāt: nō se illū sinū ferro: s; medicamētis eē clausuros. Adhibuerūt z aliū grādeuū iā medicus satisfq; i illa arte laudatum. Adhuc. n. viuebat: Almonū dico. Qui loco inspecto idē qd' illi eoz diligētia pitiaq; p'misit. Cui' ille fact' auctoritate secur': domestico suo medico q̄ futurā p'dixerat aliā sectionē: faceta hilaritate: velut iam saluus illuist: qd' plura? Postea tot dies inanē cōsūpti trasierūt: vt festi atq; cōfusi faterent' euz: nisi ferro nullo mō posse sanari. Expauit: expalluit: nimio timore turbatus. Atq; vbi se collegit fariq; potuit: abire illos iussit: z ad se apli' non accedere: nec aliud occurrit fatigato lachrymis z illa iā necessitate cōstricto: nisi vt adhiberet alexādrinū quēdā q̄ tunc cyrurgus mirabil' hēbat: vt ipse faceret qd' ab illis fieri nolebat irat': s; posteaq; venit ille: laborēq; illozū i cicatricib': sicut artifex vidit hōi viri funct' officio p'suasit hōi: vt illi pot' q̄ i eo tātum laborauerūt: quātū ipse inspiciens mirabā: sue curatiōis sine fruerētur: adiiciēs q̄ re vera nō i sect' eēt saluus eē nō posset. S; valde abhorere a suis morib': vt hōib' quoz artificiosissimā opaz: idustriā: diligētiā admirās in cicatricib' ei' videret: ppter qd' remāsit palmā tanti laboris auferret. Redditi sūt aio ei': z placuit vt eodē alexandrino assistente: ipsi sinum illuz ferro qui iam consensu omnium aliter insanabilis putabatur aperirent. Quē res dilata est in consequentem diem. Sed cuz abiissent illi: ex meroze nimio domini tantus est in domo illa exortus dolor: vt tanquam funeris planctus: vix comprimeretur a nobis. Visitabant eum quotidie viri sancti: Episcopus tunc Uralensis beate memorie Saturninus z presbyter Helosus ac diaconi carthaginensis ecclesie: in quibus erat z ex quibus solus ē nunc i rebus humanis iam episcopus: cum bonoze a nobis debito nominādu aureli': cū quo recordātes mirabilia opa dei dhac re sepe collocuti sum': eūq; valde meminisse qd' cōmemoramus iue:

Liber

nimus. Qui cū eū vespere sicut solebant visi-
tarēt: rogauit eos miserabilibus lachrymis vt
mane dignarētur eē pñtes suo funeri potius q̃
dolori. Tunc n. cū mer ex priorib⁹ inuaserat
penis: vt se inter medicorū manus non dubita-
ret eē mozturū. Cōsolati sūt eū illi: z hortati vt
i deo fideret eiusq̃ volūtātē virilit̃ ferret. In-
de ad orationē ingressi sum⁹. Ubi nobis ex mo-
re genua figētib⁹ atq̃ icūbentib⁹ terre: ille se-
ita piecit tanq̃ fuisset aliquo grauit̃ ipellente
prostrat⁹: z cepit orare. Quib⁹ modis quo effe-
ctu: quo motu animi quo fluuio lachrymarū
quib⁹ gemib⁹ atq̃ singultib⁹ succentiētib⁹ oīa
mēbra ei⁹ z pene interdūcētib⁹ spiritū: quis vl-
lis explicet verbis? Utrūq̃ oraret aliq̃ nec i bec
eorū auerteret intentio nesciebā. Ego tñ prior
sus orare nihil poterā: hoc tantummodo breui-
ter i corde meo dixi. Domine quas tuorū p̃ces
exaudis: si bas nō exaudis? Nihil. n. mihi vide-
batur addi iam posse: nisi vt expiraret orando:
Surrexim⁹ z accepta a bepischo bñdictione
discessim⁹ rogāte illo vt mane adessent illis vt
equo aio esset hortatib⁹. Illuxit dies q̃ metue-
bat. Aderāt serui dei sicut se affuturos eē pro-
miserāt. Ingressi sūt medici. parātur oīa q̃ bo-
ra illa poscebat. Tremēda ferramēta p̃ferun-
tur attonitis suspēsisq̃ oib⁹: eis aut̃ quorū erat
maior auctoritas defectū animi ei⁹ consolādo
crigētib⁹. Ad man⁹ secturi mēbra i lectulo cō-
ponūtur. Soluūtur nodi ligamētōz: nudatur
loctus: inspicit medic⁹. z secūdū illū sinū arma-
tus atq̃ itētus inquit. Scrutat oculis: digi-
tisq̃ cōtrectat. Tētat deniq̃ modis oib⁹: inue-
nit firmissimā cicatricē. Jā illa letitie laus atq̃
gratiarū actio misericordi z oīporētī deo: q̃ fu-
sa ē oīz lachrymātib⁹ gaudijs: nō ē cōmittēda
meis verbis. Logiretur potius q̃ dicat. In ea
dē cartbagine inocētia religiosissima semia de
primarijs ipsius ciuitatis i māmilla cācerum ba-
bebat: rē sicut medici dicūt nullis medicamen-
tis sanabilē. Aut ergo p̃cidi solet mēbrū vbi na-
scit⁹ z a corpore separari: aut vt aliquāto diuti-
tis hō viuat fomētis ē pestis mitigāda frequē-
tib⁹. Nā vt inde morte quātūlibet tardi⁹ affu-
turā cōfidam⁹: secūdū hipocratis vt fert sente-
tiā: oīs est omittēda curatio. Hoc illa a perito
medico z domui familiarissimo acceperat z ad-
solū deū se orādo cōuerterat. Admonet in sō-
nijo p̃pinq̃uāte pascha. vt in parte seminarū
obseruātū ad baptisteriū q̃cūq̃ illi baptizata p̃-

mit⁹ occurrisset: signaret ei locum signo crucis
christi: fecit z cōfessim sanitas secuta ē. Medi-
cus sane q̃ ei dixerat vt nihil curatiōis adhibe-
ret: si paulo diuti⁹ viuere vellet: cū insperisset
eā postea z sanissimā cōperissz q̃ p̃ri⁹ habere il-
lud malū tali inspectione cognouerat: quesitū
ab ea vehemēter qd adhibuisset curatiōis: cu-
piēs quātū intelligi dat nōsse medicamētum
quo hippocratis diffinitio vinceret. Cūq̃ ab
ea qd factū eēt audisset: voce velut cōtēnētis
z vultu z ita vrilla metueret ne aliquid con-
tū meliosū verbū p̃ferret in xpm: religiosa vrba-
nitate rñdisse fert. Putabā igit magnum aliqd
te mihi fuisse dicturā. Atq̃ illa tā exbonescen-
te mox addidit. Quid grande fecit xps sanare
cācerū: q̃ q̃riduanū mortuū suscitauit? Hoc er-
go cū audissē: z vehemēter stomacharer i illa
ciuitate atq̃ i illa p̃sona non vtiq̃ obscura fa-
ctū tā igēs miraculū sic latere: hic eā z admo-
nēdam z pene obiurgādā putauī. Que cū mi-
hi rñdisset nō se idē tacuisse. q̃sui ab eis q̃s for-
te tūc matronas amicissimas secum habebat:
vtz hoc ātea scissent. Rñderūt se oīno nescis-
se. Ecce inquā: quō nō taces: vt nec iste audiat
q̃ tibi tāta familiaritate iūgū. Et qz breuī ab
ea q̃suerā: feci vt illis audietib⁹ multūq̃ mirā-
tib⁹ z glificatib⁹ deū totum ex ordine quemad-
modū gestum fuerit indicaret.

Medicū quendā podagricū i eadē vrbe
qui cū vedisset nomē ad baptismū et
p̃zidie q̃ baptizaret i sōnis a pueris ni-
gris curatis q̃s itelligebat demōes: baptizari
eodē āno p̃hibet⁹ fuisse: eisq̃ non obrēpans ē
cōculcātib⁹ pedes ei⁹ i dolore acerrimū q̃lē nū-
q̃ egypt⁹ ē estuasset: magisq̃ eos vicēs lauacro
regeneratiōis vt vincerat ablui nō distulisset:
i baptisinate ipso nō solū dolore q̃ vltra solitū
cruciabat⁹ vez et podagra caruisse: nec āpli⁹
q̃ diu postea vixisset pedes voluisse q̃s nouit⁹.
Nos tñ nouim⁹ z paucissimi fr̃es: ad q̃s id potū
it p̃uēire e vicio. Quidā curbitan⁹ nō solū a pa-
ralysi: verū etiā ab iformi p̃dēdere genitaliū: cū
baptizaret saluus effect⁹ ē: z libat⁹ vtrāq̃ mo-
lestia tanq̃ mali nihil hūisset i corpe de fōte re-
generationis ascēdit. Quis hoc p̃ter curubini
nouit z p̃ter rarissimos aliq̃s q̃ hoc vbiq̃ an-
dire potuerūt? Nos aut̃ cū hoc cōperissem⁹ iu-
bēte scō episcopo aurelio ēt vt veniret cartba-
ginē fecimus: q̃uis a talibus prius audierim⁹:
de quorum fide dubitare nō possemus.

Vicesimus secundus

Utriusque tribunitius hespius q apud nos est
babet i fritorio fustaleſi fundū subedi
appellatū: vbi cū afflictioe aialiu z ser
uoz suoz domū suam spiritū malignoz vim
noxia ppeti operis: rogauit nros me absente
pbyteros: vt aliquis eoz illo pgeret cui oroni
bus cederet: prexit vn: obtulit ibi sacrificium
corpore xpi: orans qtu3 poruit vt cessaret illa
veratio: deoq3 prius miserate cessauit. Acce
perat aut ab amico suo fram sanctā de hieroso
lymis allatā: vbi sepult' xps die tertio resurre
xit: eāq3 inspēderat in cubiculo suo: ne qd mali
etia3 ipse pateret. At vbi dom' ei' ab illa ifesta
tione purgata ē: qd de illa fra fieret cogitabat
quā diutius i cubiculo suo reuerētie cā hre no
lebat. Forte accidit: vt ego z collega tūc me
episcopus syniſſensis ecclie maximus i primo
essem: vt veniremus rogauit: z venim'. Cūq3
oia nobis retullisset: etia3 hoc petiuit: vt i fode
ret alicubi: atq3 ibi oronū loc' fieret: vbi etiam
xpiani possent ad celebrāda q dei sūt congrega
ri. Nō restitim' scim'. Erat ibi paralytic' iuue
nis rusticus: q hoc audito petiuit a parentibus
suis: vt illū ad euz locū sanctū n cunctant' affer
rent. Quo cum fuisset allatus orauit: atq3 inde
cōtinuo pedibus suis sanus abcessit.

Uictoriana villa v' q ab hippoe reigio
min' .xxx. milib' abest. Mēoria mar
tyrū mediolanēsiuz ibi ē pthalij z ger
nasilj. Porat' ē illo qdaz adoleſcēs: q cum die
medio tpe estatis equū ablueret i fluminis gur
gite demone icurrit. Ibi cū iaceret vl' primus
morti: vl' sūlim' mortuo: ad vesptios illuc hym
nos z orones: cū acillis suis z gbusdā scimonia
lib' ex more dñia possessionis itrauit: atq3 hym
nos cātare ceperūt. Qua voce ille qsi pculsus
excussus ē: z cū tribili frēitu altare opbēſū mo
nere n audēs: siue n valēs tāq3 eo fuerit alliga
t' aut affix' tenebat: z cū grādie iulatu pci sibi
rogās cōfitebat vbi adoleſcētē z qñ z quō iuaſe
rit: postremo se exituz eē denūciās: mēbra ei'
singla noiabat: q se āputatuz exiēs minabatur
Atq3 in hēc hba discessit ab hoīe. Sed oculus
ei' i maxilā fusus tēu venula ab inſiore qñ ra
dice pēdebat: totūq3 ei' mediū qd nigellū fue
rat albicauerat. Quo viſo gaderant: concurre
rāt aut alij ēt vocib' ei' accit: z se oēs p illo in
oronē strauerāt: qñ eis sana mēte stare gau
derēt: rursus tñ ppter ei' oculū tristati: medi
cū qredū eē dicebat. Ibi marit' fororis ei' q eū

illo dilerat: potēs ē igt dō scōz oronib' q fuga
uit dmonē lum ei reddē. Tēſc potuit oculū la
pſū atq3 pēdētē loco suo renocatū ligauit oſo
nē faciēs: nec niſi p'. vij. dies putauit eē soluen
dū. Qd cū feciſſ: sanissimū iuenit. Sanati sūt
illic z alij de qb' dicere lōgū ē. Hipponēſē quā
dā virginē scio: cū se oleo punxiſſ: q pilla orāſ
pſ br iſtillauerat lachrymas suas mox a demo
nio fuiſſe ſanata3. Scio ēt epm ſemel p adole
ſcente quem a demonio correptum vidit orāſ
ſe: illumq3 ilico demone caruiſſe.

Erat qdā ſenex florētius hipponenſis
nō bō z religioſus z paup q ſartoris ſe
arte paſcebat. Caſulā pdiderat: z vñ ſi
bi emerēt: n hēbat. Ad .xx. martyres qz memo
ria apd nos ē celeberria: clara voce vt veſtireſ
orauit. Audierūt eū adoleſcētes qui forte ade
rāt irriſores: eūq3 diſcedētē exagitantes pſeq
bant: qñ q a martyrib' qñq3 genos folles vñ ve
ſtimētū emēt petiuiſſ. At ille tacit' ābulās cie
ctū grādē piſcē palpitātē vidit i litore: eūq3 il
lis fauētib' atq3 adiuvātib' appbēdit z cuidaz
coco cap' noie xpiano ad cognā cōditiōiā idv
cans qd geſtum ſit trecētis ſollib' vēdidit: lanā
zparare ide diſponēs: vt vxor ei' quō poſſet ei
q iduerēt efficeret. S; coc' ocidēs piſcē ānūllū
aureū i vētriclo ei' iuenit: morq3 miſatiōe ſle
xus z religioe pterrit': boi eum reddidit dicēs.
Ecce quō te .xx. martyres veſtierūt. Ad aq3 ti
bilitanas epō afferente pzoieto reliqas glō
ſiſſimi ſtephani martyris: ad ei' memoriā venie
bāt magne mltitudis ocuſus z occuſus. Ibi
ceca mulier vt ad epz portantē piſra ſacra du
cereſ orauit: flores quos ferebat ddit recepit:
oculis admoit: prin' vidit. Stupētib' cūctis
gaderāt pibat exultās: viā carpēs: z vie duces
vltēri' n regrēs. Memorati mēoria martyris
q poſita ē i caſtello ſinicēſi: qd hipponēſi colōie
vicinū ē: eiūſdē loci lucillus epō pſlo pcedētē
atq3 ſequētē i manu portabat: fiſtulā: cui' mo
leſtia iā diu laborauerat: z familiariffimi ſui me
dici q eā ſecare vellēt: opiebat man': illius pie
ſarcine veſtatione. Ubi ſcās attingit reliqas
repente ſanata eſt. Nam deinceps eam in ſuo
corpore non inuenit.

Euchari' pſ br ex hyſpania calame ha
bitās: veſe morbo calculi laborabat.
Per mēoria3 ſupdicti ſci martyr' quā
poſſidi' illo aduexit epō: ſalu' fact' ē. Idē ipſe
poſtea morbo alio puaſcente mortu' ſic iace

Liber

bat vt ei iā pollices ligarent. Opitlatiōe meo
rati martyris cū de memoria ei⁹ reportata fuis
set: ⁊ sup iacētis corpus missa ipsi⁹ p̄s bri tunica
suscitat⁹ ē. Fuit ibi vir i ordine suo p̄mari⁹ noie
martialis euo iā grauior: ⁊ multū abhorēs a re
ligiōe xp̄iana. Hēbat sane fidelē filiā: ⁊ genez
eodē āno baptizatū. Qui cū eū egrotātē mltū
⁊ magnis p̄cib⁹ ⁊ lachrymis rogarent vt fieret
xp̄ian⁹: p̄sus abnuir: eosq; a se turbida idigna
tiōe submouit. Usq; ē genero ei⁹ vt iret ad me
moriā sci stephani: ⁊ illic q̄tū possz p̄eo ozaret
vt d̄s illi daret bonā mētē q̄ credere n̄ differret
i xp̄m: fec̄ hoc igēti gemitū ⁊ fletū: ⁊ syncerit̄ ar
dēte pietatis affectu. Deide abscedēs aliqd de
altari floz qd̄ occurrit tulit ei⁹ cū iaz nox essz
ad caput posuit. Tūc dormitū ē. Et ecce an̄ di
luculū clamat vt ad ep̄m curreret q̄ forte me
cū tūc erat apud hipponē. Lū gē eū audissz ab
sētē venire p̄s bos postulauit: venerūt: ⁊ statiz
credē se dixit: admirātib⁹ atq; gaudētib⁹ oib⁹
baptizat⁹ ē. Hoc q̄dū viri i ore hēbat xp̄e ac
cipe sp̄m meuz: cū hec vba btissimi stephani qn̄
lapidat⁹ ē a iudeis vltima fuisse nesciret: q̄buic
q̄z vltima fuerūt. Nā n̄ mltopost ēt ipse d̄fūct⁹
ē. Sanati sūt illic p̄ eū dē martyre ēt tres poda
grici: duo ciues: pegrin⁹ vn⁹: s; ciues oimodo.
pegrin⁹ at̄ p̄ reuelationē qd̄ adhiberet qn̄ dolē
audiuit: ⁊ cū d̄ fecissz dolor continuo ceguit.

Andur⁹ nomē ē fundi vbi ecclia ē ⁊ i ea
memoria stephāi puez quēdā paruu
lū cū i area luderet exorbitātes boues
q̄ vehiculū trahēbāt rota obrinerūt: ⁊ d̄festim
palpitauit expirās. Hūc m̄ arreptū ad eādē
memoriā posuit. ⁊ n̄ solū reuixit: verū etiāz ille
sus apparuit. Scimonialis qdā i vicina posses
siōe q̄ caspaliana dicit: cū egritudine laboraret
ac desparet: ad eādē memoriā tunica ei⁹ alla
ta ē. Que ante q̄ renocaretur illa d̄fūcta est.
Hac tñ tunica operuerūt cadauer ei⁹ parētes:
⁊ recepto spū salua scā ē. Apd̄ hipponē basius
qdaz syr⁹ ad memoriā eiusdēz martyris ozabat
p̄ egrotātē ⁊ piclitate filia: eoq; secū veltē eius
detulerat: cū ecce pueri de domo cucurrerūt
q̄ ei mortuā nūciarēt. S; cū ozātē illo ab amic
ei⁹ exciperent: p̄hibuerunt eos illi dicere ne p
publicū plāgeret. Qui cū domū redissz iā suo
rū eiulatib⁹ p̄sonātē: ⁊ veltē filie quā ferebat fr̄
eā piecisset: redditayite ē. Rursus ibidē apud
nos hyreni cuiusdā collectarij fili⁹ egritudine
extict⁹ ē. Lūq; iaceret corp⁹ exaie: atq; alijs ge

mētib⁹ ⁊ lamētātib⁹ exege parare: amicor⁹ ei⁹
qdā int̄ alior⁹ d̄solatiū vba suggessit: vt eiusdēz
martyris oleo corp⁹ pungeret: sc̄m ē: ⁊ reuixit
Itēq; apd̄ nos vir tribunici⁹ eleusin⁹ sup memo
riaz martirij q̄ i suburbano ei⁹ ē egritudine exaia
tū posuit isatūlū filiū: ⁊ post orōnē quaz multis
cū lachrymis ibi fudit viuētem leuauit.

Quid faciā? Urget hui⁹ opis iplēda p̄
missio: vt nō hic oia possz memorare
q̄ scio: ⁊ pculdubio pleriq; n̄oz cū hec
legēt dolebūt me p̄termisisse taz multa q̄ vtiq;
mecū sciūt. Quos iā nūc vt ignoscāt rogo: ⁊ co
gitēt q̄ plixi laboris sit facere. qd̄ me hic nō fa
cere suscepri opis necessitas cogit. Si. n. mira
cula sanitatū vt alia taceaz ea tñmō velim feri
bere: q̄ p̄buc martyre. i. gl̄iosissimū stephanum
facta sūt i colōia calamēsi: ⁊ i n̄sa: plimi d̄ficien
di sunt libri: nec tñ oia colligi potuerūt: s; tñ de
qb⁹ libelli dati sunt q̄ recitarent in pptis. Id nā
q̄ fieri volum⁹: cū videremus antiq; filia diuini
naz signa virtutū etiā n̄is tēporib⁹ frequēta
ri: ⁊ ea nō debere multozū notitiē d̄perire. Nō
dū est aut̄ biēniū ex quo apd̄ hipponē regiū ce
pit eē ista memoria: ⁊ mltis qd̄ nobis certissimū
ē nō datis libellis de his q̄ mirabil̄ facta sūt: il
li ipsi qui dati sunt ad septuagita ferme numez
puenerāt: qn̄ ista conscripsi: calame vero vbi et
ipsa memoria prius esse cepit ⁊ crebrinus datur
incomparabili multitudine superāt. Vralietā
que colonia vtiue vicina est: multa p̄clara per
eundē martyrem facta cognouimus: cuius ibi
memoria longe priusq; apud nos ab ep̄scopo
euodio constituta est. Sed libelloz dandozum
ibi consuetudo nō est: v̄l poti⁹ nō fuit. nam for
tasse nūc eē iaz cepit. Lū. n. nuper illic essemus
petroniā clarissimā femināz q̄ ibi mirabiliter ex
magno atq; diuturno in quo medicor⁹ adiuto
ria cūcta defecerāt lāguore sanata est: hortati
sumus volente supradicti loti ep̄o vt libellum
daret qui recitaretur in populo: ⁊ obediētiss
me paruit. In quo posuit etiāz quod hic reticē
non possum: quanuis ad ea que hoc op⁹ vrgēt
festinare compellar. A quodam iudeo dixit si
bi fuisse persuasum: vt anulū capillatio vini
culo infereret: quo sub omni veste ad nuda cor
poris cingeretur: qui anulū haberet sub gem
ma lapidem in renibus inuentum bouis. Hoc
alligata quasi remedio: ad sancti martyris limi
na veniebat. Sed profecta a carthagine cuz i
d̄finio fluminis bagrade in sua possessione mā

Vicesimus secundus

fuis surgens: ut iter pageret: an pedes suos illū iā
 eētē anulū vidit: et capillatā zonā qua fuerat al
 ligatus mirata tētauit. Quā cū oīno suis nodis
 firmissimis sicut erat cōperisset astrictā: crepu
 isse atq; exilisse anulū suspicata ē. Qui etiā ipse
 cū itegerrim⁹ fuisset iuētus: future salutis quo
 dāmodo pign⁹ de tāto miraculo se accepisse p
 sūpit atq; illud viculū soluēs: sū cū eodē anulō
 piecit i flumē. Nō credūt hoc qui etiā dñz iesū
 per itēgra virginalia mris enixū: et ad discipu
 los suos hostijs clausis igressū fuisse nō credūt
 Sed hoc certe querāt: et si verum inuenerit: il
 la credāt. Clarissima femina est nobiliter nata:
 nobiliter nupta: carthagine habitabat: ampla
 ciuitas ampla persona rē querētes latere nō si
 nūt. Martyr certe ipse quo ipetrāte illa sana
 ta ē: i filiū pmanētis virginis credidit: i eū q osti
 is clausis ad discipuloa igressus ē credidit. Po
 stremo ppter qd oīa ista dicūtur a nobis i eū q
 ascēdit celū cū carne i q resurrexerat credidit
 et ideo p eū tāta fiunt: qz p ista fide aīaz posuit.
Fut ergo etiā nūc mltā miracula eodē
 deo faciēte per quos vult: et quēadmo
 dū vult: qui i illa que legimus fecit: s3
 ista nec sūl inorescūt: neq; vt nō excidāt aīo qsi
 clara memorie crebra lectōe tūdūtur. Nā et vbi
 diligētia est que nūc apud nos esse cepit: vt li
 belli eoz qui bñficia percipiūt recitētur i pplo:
 semel hoc audiūt qui assunt pluresq; nō assunt:
 vt nec illi qui affuerūt post aliquot dies quod
 audierūt mēte retineāt et vix quisq; reperiat
 illoz: qui ei quē non affuisse cognouerit indicet
 quod audiuit. Unū est apud nos factū nō ma
 ius q illa que dixi: sed tā claz atq; illustre mira
 culū: vt nulluz arbitrer esse bipponēsū qui hoc
 vel nō viderit: vel vidicerit nullū qui obliuisci
 ylla ratione potuerit. Decē quidē fratres quo
 rū septē sūt mares: tres femine: de cesarea ca
 padocie suoz ciuiū nō ignobiles maledicto ma
 tris recēti pris eoz obitu destitute que iuriā si
 bi ab eis factā acerbissime tulit: tali pena sūt di
 uinitus coerciti: vt horribiliter quaterētur oēs
 tremoze mēbroz. In qua fedissima specie: oeu
 los suoz ciuiū nō ferētes: quaquauerus cuiq;
 ire visū est: toto pene vagabātur orbe romano
 Ex his. n. ad nos venerunt duo frater et soror:
 paulus et palladia: mltis alijs locis miseria dif
 famāte iā cogniti. Venerūt autē an pasca ferme
 dies. xv. et ecclīaz quotidie igredientes: i ea me
 moriā glōsissimi stephani martyris frequenta

bant orātes vt sibi iā placaretur deus: et salutē
 pristinā redderet. Et illic et quocūq; ibāt: coner
 tebāt i se ciuitatis aspectū. Nōnulli qui eos ali
 bi viderāt causāq; tremoris eoz nouerāt: alijs
 et cuiq; poterāt indicabāt. Venit et pasca: atq;
 ipso die dñico mane cū iā ppls frequēs presens
 esset: et loci sancti cācellos vbi martyrium erat
 idē iuuenis orās teneret: et repēte pstratus est
 et dormiēti simillimus iacuit: nō tñ tremēs sicut
 etiā pe somnū solebat: stupētibus qui aderant:
 atq; alijs pauētibus alijs dolētibus cū eū qdā
 vellēt erigere: nōnulli prohibuerūt: sed potius
 exitū expectādū esse dixerūt. Et ecce surrexit
 et nō tremebat qm sanatus erat et stabat incolū
 mis itūes itūetes. Quis ergo itūentiū se tenuit
 a laudibus dei? Clamātiū gratulatiūq; voci
 bus ecclesia vsque quaq; cōpleta est. Inde ad
 me curritur vbi sedebā iam processurus. Irruit
 alter quisq; post alter: oīs posterior quasi nouū
 quod alijs prius dixerat nūciātes. Neq; gan
 dēte et apud mē deo gratias agente: ingreditur
 etiā ipse cū plibus. Inclinator ad gēua mea:
 erigitur ad osculū meū. Procedimus ad pplm
 plena erat ecclīa: personabat vocibus gaudio
 rū: deo gratias: deo laudes nemine tacēte binc
 atq; ide clamātiū. Salutaui pplz et rursus ea
 dē feruētore voce clamabāt. Facto tādē silen
 tio scripturaz diuinarū sūt lecta solēnia. Ubi
 aut vērū est ad mei sermonis locum dixi parca
 pro tēpore et pillius iocūditate letitie. Magis
 eiz eos i opere diuino quādā dei eloquētiā nō
 audire: sed cōsiderare permisi. Nobiscū hō pran
 dit: et diligēter nobis oēs sue fraterne ac mater
 ne calamitatis idicauit bñficia. Sequenti itaq;
 die post sermonē redditū: narratiōis eius libel
 lū i crastinū populo recitādū promisi. Quod cū
 ex dñico pasce die tertio fieret: i gradibus exe
 dre i qua de superiore loquebar loco: feci stare
 ambos fratres: cū eoz legere libellus. Intue
 batur populus vniuersus sexus vtriusq; vnus
 stātē sine difformi motu: alteram mēbris oibus
 contremētem. Et qui ipsum non viderāt quid
 in eo diuine misericordie factum esset i eius so
 rore cernebant. Videbant enim quid in illo gra
 tulādū: quid pro illa esset orādū. Inter hec reci
 tato eoz libello: de cōspectu ppli eos abire pce
 pi: et de tota ipsa causa aliquāto diligentius ce
 perā disputare: cū ecce me disputāte voces alie
 de memoria martyris noue gratulatiōis audiū
 tur. Cōuersi sūt eo qui me audiebāt ceperūtq;

Libet

occurrere. Illa. n. vbi de gradibus descendit i q-
bus steterat: ad scm̄ martyrem ozare prexerat.
Que mor vt cācellos attigit collapsa sūtr velut
frater eius post somnū sana surrexit. Duz ergo
regreremus qd scm̄ fuerit vñ ille strepit⁹ letus
extiterit igressi sūt cū illa i basilicā vbi eramus
adducētes eā sanaz de martyris loco. Dū vero
tātus ab vtroq; sexu admiratōis clamor exor-
tus ē: vt vox cōtinuata cū lachrymis: nō videref
posse finiri. Perducta est ad eū locū vbi paulo
an̄ steterat tremēs exultabāt eā silez fratri fa-
ctā cui doluerāt remāsisse dissilez: z nōdū fufas
pces suas p eā: iā tñ pūā volūtātē tā cito exau-
ditā eē cernebat. Exultabāt i dei laudē voce si-
ne verbis tanto sonitu q̄tū nōstre aures vix fer-
re possent. Quid erat in corde exultantiū nisi fi-
des ch̄isti p qua stephani sanguis fusus est?

¶ Qd̄ vniuersa miracula que per martyres in
ch̄isti noie sūt ei fidei testimoniū ferant: qua in
ch̄istum martyres crediderunt. Capitulū. ix.

Cui nisi huic fidei attestant ista miracu-
la? In qua x̄ps p̄dicat̄ resurrexisse in
carne: z i celū ascēdisse cū carne? Nā
z ipsi martyres huic fidei martyres. i. huic fi-
dei testes fuerūt huic fidei testimoniū perhiben-
tes mūdū inimicissimū z crudelissimū ptulerūt
eūq; nō repugnādo s; moziendo vicerūt. Pro
ista fide mortui sūt q̄ bec a dño ipetrare possūt
ppter cuius nomē occisi sūt. Pro hac fide pre-
cessit eoz mira patētia: vt i his miraculis tāta
ista potētia sequerē. Nā si carnis i etnū resur-
rectio vel nō puenit i x̄po: vel nō neutra ē sicut
p̄nūciat̄ a x̄po: vt sicut p̄nūciata ē p̄p̄bis a q-
bus p̄nūciatus ē x̄ps q̄re martyres tāta p̄nt:
q̄ p ea fide qua bec resurrectio p̄dicat̄ occisi
sūt. Siue. n. d̄s ipse p seipsum miro modo quo
res tpales operat̄ etnūs: siue p suos ministros
ista faciat z eadē ipsa q̄ p ministros facit: siue q̄
dā faciat etiā p martyz spūs: sic p boies adhuc
i corpore cōstitutos: siue oīa ista p angelos qbus
inuisibiliter imutabiliter z incorporabiliter iperat
opet̄: vt q̄ p martyres fieri dicūtur: eis ozantib⁹
tñ i ipetratibus nō etiam operantibus fiāt: siue
alia istis siue alia illis modis: q nullo modo cō-
p̄bēdi a mortalib⁹ p̄nt: ei p̄fecto attestātur bec
fidei qua carnis i etnū resurrectio p̄dicat̄.

¶ Quanto dignius martyres honozantur: qui
ideo multa mira obtinent: vt deus verus cola-
tur. q̄ demones qui ob hoc quedam faciunt vt
ipsi dij esse crederentur. Capitulū. x.

Hic forte dicturi sūt etiā deos suos ali-
qua mira fecisse. Bene: si iam incipiunt
deos suos mortuis hoibus cōparare:
adiciūt etiā se bēre deos ex hoibus mortuis sic
berculē: sicut romulū: sicut alios multos quos i
deoz numez receptos opinantur. S; nobis
martyres nō sūt dij: qz vñ eūdēq; deus z n̄m
scimus z martyz: nec tñ miraculis q̄ p memo-
riā martyz n̄fz sūt: vllō modo sūt comparan-
da miracula que facta per templa perhibentur
illoz. Verum si qua similia videntur: sicut a
moysē magi pbaraonis: sic eozum dij vici sunt
a martyribus nostris. Fecerunt autem illa de-
mones eo fastu imperante superbie quo eozum
dij esse voluerunt. Faciunt autem ista marty-
res vel potius deus vel ozantibus aut coope-
rantibus eis: vt fides illa p̄ficiat qua eos nō
deos nostros esse: sed vnum deum nobiscum
habere credamus. Deniq; illis talibus dijs suis
z templa edificauerunt: z statuerunt aras: z sa-
cerdotes instituerunt z sacrificia fecerunt: nos
autem martyribus nostris non templa sicut di-
is: sed memorias sicut hominibus mortuis quo-
rum apud deum viuunt spiritus fabricamus.

Nec ibi erigimus altaria i quibus sacrificem⁹
martyribus: sed vni deo z martyrum z nostro
sacrificium immolamus: ad quod sacrificiū si-
cut homines dei qui mundum in eius confessi-
one vicerunt: suo loco z ordine nominatur: nō
tamen a sacerdote qui sacrificat iuocatur: Deo
quippe non ipsis sacrificat: q̄uis i memoria sa-
crificet eozum: quia dei sacerdos est non illoz.
Ipsū vero sacrificiū corpus est ch̄isti: quod
non offertur ipsis: quia bec sunt z ipsi. Quibus
igitur potius credendum est miracula facientib⁹
bus? Eis ne qui seipsos volūt habere deos ab
his quibus ea faciunt: an eis qui vt in deū cre-
datur quod z ch̄istus est: faciunt quicquid mi-
rabile faciunt? Eis ne qui sacra sua etiam cri-
mina sua esse voluerunt: an eis qui nec laudes
suas volunt esse sacra sua: sed totum q̄ veraci-
ter laudantur ad eius gloriā proficere i quo
laudantur? In domino quippe laudantur aie
eoz. Credamus ergo eis z vera dicētib⁹ z mi-
ra faciētib⁹. Dicēdo. n. vera passi sūt vt possēt
facere mira. In eis veris est precipuum q̄ ch̄i-
stus resurrexit a mortuis: z immortalitatem re-
surrectionis in sua carne primus ostendit: qua
nobis affutura vel in principio noui seculi: vel
in huius fine promisit.

Vicesimussecundus

Contra platonicos: q de naturalibus elemē-
torum ponderibus argumentantur: terrenum
corpus i celo esse non posse. Capitulum. xi.

Contra qd magnū dei donū rōinato-
res isti quorum cogitationes dñs nouit
qm̄ vane sunt: de pōderib⁹ elemētoꝝ
argumentant: qm̄. s. magistro platone didicerūt
mūdi duo corpora maxima atq; postrema duo
bus medijs aere. s. z aqua eē copulata atq; cō-
iuncta. Ac p hoc ingunt: qm̄ terra ab hinc sursum
uersus ē prima: secūda aqua sup terrā: tertius
aer sup aquā: qrtū sup aera celū: n̄ pōt esse t̄re-
nū corpus in celo. Nomētis. n. pprijs vt ordi-
nē suū teneāt: singula elemēta librant. Ecce q
libet argumētis oipotētie deibumana cōtradi-
cit īfirmatas quā possidet vanitas. Quid ergo
faciūt i aere trena tot corpora: cum a t̄ra sit aer
tertius? Nisi forte q p plumaz z pēnaz lenita-
tes donauit auiū t̄renis corporib⁹ vt portēnt in
aere: imortalib⁹ factis corporib⁹ hoiūz nō pote-
rit donare t̄ritutē: q etiā i sūmo celo valeāt ha-
bitare? Alia qz trena q volare nō pōt: i qbus
z hoies sūt: sicut sub aq p̄sces q sūt aquaz aia-
lia: ita sub t̄ra viuere debuerūt. Cur ergo n̄ sal-
tē de secūdo. i. de aq: s. de elemēto t̄rio t̄renū
aial carpit hāc vitā? Quare cū p̄tineat ad t̄rā
i secūdo qd sup t̄ram ē elemēto viuere si cogat
st̄nuo suffocari: z vt viuat viuit in tertio? An
erat hic ordo elemētoꝝ vel poti⁹ nō i natura re-
rū: s. i istozū argumētatiōib⁹ deficit? Omitto
dicere quod iā in triodecimo libro dixi: q m̄ta
grauia trena sint corpora sic plūbū: z formā t̄ri
ab artifice accipiat: q̄ nature valeat sup aquaz
z vt accipiat q̄litate corpus humanū qua ferri
i celū z eē possit i celo oipotēti artificii cōtradi-
tur. Jā hō cōtra illud qd iā dixi supius: ēt istum
cōsiderātes atq; tractātes elemētoꝝ ordinē: q
cōfidūt n̄ inueniūt oī modo qd dicāt. Sic ē. n. hic
sursum z hinc t̄ra prima: aqua s̄c̄tius aer: qrtus
celū: vt sup oia sit aie natura. Nā z aristoteles
gnū corp⁹ eā dixit z plato nullū. Si gnū esset:
certe supius eēt ceteris. Cū hō nullus ē: multo
magis supat oia. In t̄reno ergo qd facit corpo-
re? In hac mole qd agit subtilior oibus? In hoc
pōdere qd agit leuior oibus? In hac tarditate
qd agit celerior oib⁹? Ita ne p huius tā excellē-
tis nature meritū nō poterit effici: vt corp⁹ eius
leneat i celū: z cū valeat nūc natura corpoꝝ ter-
renoꝝ deprimerē alias deozū: alioquin mō z aie
leuare sursum terrena corpora nō valebūt. Jaz

si ad eoz miracula veniam⁹: q̄ facta a dijs suis
opponūt martyrib⁹ n̄ris: nōne etiā ipsa p nobis
facere: z nobis repient oīno pficere. Nā inter
magna miracula deoz suoz pfecto magnū illd
est qd varro commemorat. Vestalē virginē cū pe-
iclitaret falsa suspitiōe de stupro: cribzū i ple-
se aqua de tyberi: z ad suos iudices nulla eius
parte stillāte portasse. Quis aque pōdus sup̄a
cribz tenuit? Quis tot cauernis patētib⁹ nihil
ide i terraz cadere pmisit? R̄nsuri sūt. aliqs dō
vl aliqs demon. Si dō: nungd maior ē deo qui
fecit hūc mūdū? Si demō: nungd potētior est
āgelo q deo seruit a quo factus ē mūdus? Si g
deus minor vel āgelus vel demon potuit pon-
dus humidū elemēti sic suspēdere: vt aquaz vi-
deat mutata fuisse natura: ita ne dō oipotēs q
ipsa creauit elemēto t̄reno corpori graue pon-
dus auferre nō pōit: vt in eodē elemēto habi-
tet viuificatū corpus i quo voluerit viuificans
spūs? Deinde cū aerē mediū ponat inter ignem
desup z aquā subter qd est q̄ eū iter aquam et
terrā sepe inuenim⁹. Quid enī volunt eē nubes
aquosas inter quas z maria aer medius inuenit
Quonā q̄so elemētoꝝ pondere atq; ordine ef-
ficiat: vt torētes violentissimi atq; vndosissimi
āteq; sub aere in t̄ris currāt: sup aera in nubib⁹
pendeant. Cur deniq; aer est medi⁹ inter sūma
celi z ima t̄ray: quaquauerusq; orbis extendit:
si loc⁹ eius iter celū z aquas: sicut aquaz inter
ipsas z t̄ras ē cōstitut⁹? Postremo si ita ē elemē-
toꝝ ordo disposit⁹: vt s. platone duob⁹ medijs
idest aere z aqua duo extrema. i. ignis z t̄ra iū-
gant: celiq; obtineat ille sūmus locū: bec autez
imi velut fundaminis mūdi: z ideo i celo n̄ pōt
esse terra: cur est ipse ignis i terra? Scd̄z banc
q̄ppe rōnez: ita ista duo elemēta in locis pprijs
imo ac sūmo t̄ra z ignis esse debuerūt: vt quē-
admodūz nolūt in sūmo esse posse qd imi ē ita
nec in imo posse eē qd summi est. Sicut g nul-
lā putant esse vel futuraz eē particulas terre i
celo: ita nullā particulas videre debuim⁹ ignis
in terra. Nunc vero non solus in t̄ris verū etiā
sub terris ita est: vt eū eructēt vertices monti-
um: preter quod in visib⁹ hominū z esse ignez
in terra: z eū nasci videmus ex terra: q̄do qui-
dem z de lignis z de lapidibus nascitur: q̄ sunt
corpora sine dubitatiōe terrena. Sed ille i qui-
unt ignis est tranquillus: purus: innoxius: sempl-
ternus: iste autem turbidus: fumeus: corrupti-
bilis atq; corruptor. Nec tamē corumpit mō-

Liber

tes in quibus iugiter estuat caeterasq; terrar.
Verū esto. sit illi iste dissimilis: vt terrenis habi-
tationibus cōgruat. Cur ergo nolūt vt creda-
mus naturā corporū terrenorū aliquā incorrupti-
bilē factā celo cōueniētē futurā: sicut nūc ignis
corruptibilis hīs cōuenit trīs. Nihil igit̃ afferunt
ex pōderib⁹ atq; ordine elemētōrū: vñ oipotē-
ti deo quo min⁹ faciat corpora nra talia vt etiā
i celo possint habitare prescribāt.

Cōtra calūnias ifidelīū: qb⁹ xpianos de ere-
dita resurrectione carnis irridēt. Capitulum. xij.

Sed scrupulosissime q̄rere et fidez qua
credimus resurrectionē carnē in q̄ren-
do assolēt irridere: vtrū fetus abortiuū
resurgāt. Et qm̄ dñs ait: amē dico vobis capil-
lus capitis vñ nō peribit: vtrū statura et robur
eq̄lia futura sint oib⁹: an diuerse corporū q̄tita-
tes. Si. n. equalitas erit corporū vñ habebunt
q̄d hic nō habuerūt i mole corporis ibi abortiuū
si resurgēt et ipsi: aut si non resurgēt: qz nec nati
sunt s; effusi. Eandē q̄stionē de paruulis q̄sāt
vñ illis mēsurā corporis quā nūc defuisse vide-
mus accedat: cū in hac etate moriuntur. Neq;
enī dicturi sum⁹ eos nō resurrecturos: q nō so-
lū generationis capaces sūt: verū etiā regene-
ratiois. Deinde interrogāt quē modū ipsa equa-
litas habitura sit. Si. n. tā magni et tā lōgi erūt
oēs q̄ fuerūt q̄cūq; hic fuerūt maximatq; lō-
gissimi nō solū de paruulis s; et de plurimis ma-
gnis querūt: vñ illis accessus sit q̄d hic defuit:
si hoc q̄q; recipiet q̄d hic habuit. Si aut̃ q̄d ait
apostolus occursum nos oēs i mēsurā etatis
plenitudinis xpi: et illud altez quos p̄destinauit
i formes fieri imaginis filij sui: sic itelligēdum ē
vt statura et modus corporis xpi oīū q; i regno
eius erūt humanorū corporū sit futurus: multis
erit ingunt de magnitudine et lōgitudine corpo-
ris detrahēdū. Et vbi iam erit: capillus capitis
vñ nō pibit: si de ipa corporis q̄titate tā multū
pibit. Quāuis et de ipsis capillis possit inquiri:
vtp redeat q̄qd tōdētib⁹ decidit. Qd si reditu-
rū est: qz nō exhorreat illā deformitatē. Nam s;
et de vnguib⁹ videt̃ necessario secuturū: vt re-
deat tāz multū q̄d corporis curatura defecuit.
Et vbi erit decus: q̄d certe mai⁹ q̄ i ista ē cor-
ruptione potuit: in illa iā imortalitate ēē debe-
bit. Si aut̃ nō redibit: ergo pibit: quō igit̃ iqui-
unt: capillus capitis nō peribit. De macie q̄z vl-
piguedine similr disputant. Nā si equales oēs
erūt nō vtiq; alij macri: alij pigues erūt. Acce-

det ergo alijs aliqd: alijs minuet. Ac p hoc non
q̄d erat recipiēdū: s; alicubi addēdū ē q̄d nō fu-
it: et alicubi p̄dēdū q̄d fuit. De ipsis etiā corru-
ptionib⁹ et dilapsiōib⁹ corporū mortuorū: cū ali-
ud vertat i puluerē: i auras aliud exhalef: siue
quos bestie siue quos ignis absūat: naufragio
vel qbuscūq; aquis ita q̄dez peant: vt eorū car-
nes i humores putredo dissoluat: nō mediocri
pmouētur: atq; oia ista recolligi i carnē et redi-
tegrari posse non credūt: Cōsectant etiā quasi
dā feditates et vitia siue accidāt siue nascatur:
vbi et mōstruosos part⁹ cū horrore atq; irrisiōe
mōmorāt: et regūt que nā cuiusq; deformita-
tis resurrectio sit futura. Si. n. nihil tale redire
i corpus hoīs dixerim⁹: rñsionez nram de locis
vulnez cū qbus dñs xps resurrexissē p̄dicam⁹
se cōfuturos eē p̄sumunt. S; in bec oia q̄stio
illa difficillima pponit̃: in cuius carnē reditura
sit caro qua corpus alteri⁹ vescētis humana vi-
scera fame opellēte nutrit̃. In carnē q̄ppe con-
uersa ē ei⁹ q talib⁹ vixit alimētis: et a q̄ macies
ōnderat detrimēta supplēuit. Vtp hoc illi rede-
at hoī cui⁹ caro prius fuit: an illi potius cui⁹ po-
stea facta ē: ad hoc p̄cūctant vt fidē resurrecti-
onis illudāt ac sic aīe humane aut alternātes si-
cut ait plato veras ifelicitates falsasq; promit-
tāt beatitudinis: aut post multas itidez p diuer-
sa corpora reuolutiōes aliqñ tñ eā sicut porphy-
rius finire miserias: et ad eas nunq; redire fate-
antur nō tamen corpus habendo immortale s;
corpus omne fugiendo.

In abortiuū nō pertineāt ad resurrectionem
i p̄tinēt ad numez mortuorum. Caplm. xij.

Hec ergo q̄ ab eorū parte contraria me-
digerente mihi videt̃ opposita: miseri-
cordia dei nris opē ferēte rñde-
at. Abortiuos fet⁹ q cū iā vixissēt i vtero ibi s;
mortui: resurrecturos vt affirmare ita negare
n̄ audeo. Quāuis nō videā quō ad eos n̄ p̄tine-
at resurrectio mortuorū: si n̄ eximunt̃ de nume-
ro mortuorū. Aut. n. nō oēs mortui resurgent: et
erūt aliq; būane aīe sine corporib⁹ i etnū: q̄ cor-
pora humana q̄uis inē viscera mīna gestarūt:
aut si oēs humane aīe recipient resurgētia cor-
pora sua q̄ habuerūt vbi cūq; viuētia: ac mori-
entia reliq̄rūt: n̄ inuenio quē ad modū dicā ad re-
surrectionē n̄ p̄tinere mortuorū quoscūq; mor-
tuos etiā i vñs matrū. S; vtrūlibet de his q̄q;
sētiat: q̄d de iā natis infātib⁹ dixerim⁹: hoc ē
de illis itelligēdū est si resurgēt.

Vicesimussecundus

¶ An infantes i ea sint resurrecturi habitudie
copis: quā bituri erāt etatis accessu. *Cap. xliij.*

Quid ergo de infātib⁹ dicturi sum⁹. ni
si q² nō in ea resurrecturi sūt corporis
exiguitate qua mortui: s³ qd eis tardi⁹
accessus erat tpe hoc sunt illo dei ope miro at
q² celerrimo recepturi. In sētētia yppe dñi vbi
ait. Capillus capitis vñ nō pibit: dictū ē nō de
futur⁹ eē qd fuit: nō aut negatus ē affutur⁹ esse
qd de fuit: Defuit aut infāti mortuo pfcā q²ritas
sui corporis: pfecto q²pe infanti deest vñq² pfe
ctio magnitudinis corporalis: q² cū accesserit: iā
natura lōgior eē nō possit. Hunc pfectōis mo
dum sic hnt oēs: vt cū illo accipiātur atq² nascā
tur: s³ hnt i rōne n̄ mole: sicut ipsa mēbra oia iāz
sūt latēter i semine: cū etiā natis nō illa adhuc
desint: sicut dētes ac si qd eiusmodi. In q² rōne
vñiuscuiusq² matia idita corporali iam qdāmō
vt ita dicā: inatū eē videt⁹ qd nōdū ē: imo qd la
tet: s³ accessu tps erit vel poti⁹ apparebit. In
hoc ergo infās iā brevis aut lōgior ē: q² brevis lō
gusue futurus ē. Scōz hāc rōnez pfecto in re
surrectiōe corporis detrimenta corporis non ti
mem⁹: q² rē equitas futura eēt oīz: ita vt oēs
vñq² ad gigāteas magnitudies puenirēt: ne illi
q² maximi fuerūt min⁹ bērent aliqd i natura qd
eis ctra sniaz xpi pīret: q² dixit nec capillū capi
tis eē peritūz: creatori vñq² q² creauit cūcta de
nibilo: quō deesse poss⁹ vñ adderet quod addē
dū esse mirus artifex nosset.

¶ An ad corporis dñici modū oīum mortuorū
resurrectura sint corpora. *Capitulum. xv.*

Quid vñq² xps i ea mēsurā corporis in q²
mortu⁹ ē resurrexit nefas ē dicē: cū re
surrectiōis oīum tps venerit accessu
raz corpori ei⁹ eaz magnitudinē quaz n̄ habuit:
qñ i ea discipulis i q² illis erat not⁹ appuit: vt lō
gissimis fieri possit eq²lis. Si āt dixerim⁹ ad dñi
ci corpis modū etiā q²rūq² corpora maiora redi
gēda pibit de multoz corporib⁹ plurimū: cum
ipse nec capillū piturū eē pmisit. Restat ergo
vt suā recipiat q²q² mēsurā: quā vel hūit i iuue
tute etiā si senex ē mortu⁹: vñ fuerat habitur⁹ si
an ē defūct⁹. Atq² illud qd cōmemorauit ap²ls d⁹
mēsurā etatis plenitudis xpi: aut ppter aliqd in
telligam⁹ dictū eē. i. vt illi capiti i pplis xpianis
accedēte oīz pfectiōe mēbroz: etatis ei⁹ men
sura cpleat⁹: aut si hoc de resurrectiōe corpor⁹
dictū ē: sic accipiam⁹ dictū: vt nec vltra nec in
fra iuuenilē formā resurgāt corpora mortuoz

s³ i ea etate et robore vsq² ad quā ble xps puenit
se cognouim⁹. Circa trigintā q²pe ānos definie
rūt eē etiā seculi hui⁹ doctissimi boies iuuetutē
q² cū fuerit pprio spacio cūmiata: ide iā boies i d⁹
trimēta xgere grauioris ac senil⁹ etatis: et iō nō
eē dictū in mēsurā corporis vel i mēsurāz natu
re: s³ i mēsurā etatis plenitudinis xpi.

¶ Qualis itelligētia sit scōrum cōformatio ad
imaginem filij dei. *Capitulum. xvi.*

Illud ē qd ait pdestinatos fieri cōfor
mes imagis filij dī pōt⁹ et s³ iūiorē boies
intelligi: vñ nob⁹ alio loco dixit. Nolite
cōformari huic sclo: s³ reformamini i nouitate mē
tis vñe. Ubi q² reformamur nec cōformemur hu
ic sclo: ibi cōformamur dī filio. Pōt⁹ et sic accipi:
vt quēadmodū ille nobis mōtalitate: ita nos illi
efficiamur immortalitate cōformes: qd qdēz et ad
ipsaz resurrectionē corpor⁹ ptinet: Si aut etiā i
bis xbis q² forma resurrectura sint corpora su
mus admoniti: sicut illa mēsurā ita et ista cōfor
matio nō q²ritatis itelligēda ē s³ etatis. Resur
gēt itaq² oēs tā magni corpore: q² vñ erāt vñ su
turi erāt iuuenili etate: quia nihil oberit etiā si
erit infātilis vel senilis corporis forma: vbi nec
mētis nec ipsi⁹ corporis vlla remanebit ifirmi
tas. Vñ etiā sigs i eo corporis mō i quo defun
ctus ē resurrectus vñūquēq² cōdedit: nō ē cum
illo laboriosa contradictione pugnandum.

¶ An i suo sexu resuscitanda atq² mēsurā sint
corpora feminaz mortuaz. *Cap. xvij.*

Nonnulli propter hoc quod dictum est
donec occurramus omnes in viruz p
fectum in mēsurā etatis plenitudinis
xpi et conformes imaginis filij dei: nec i sexu fe
mineo resurrecturas feminas credunt: sed i vi
rili omnes aiunt: quoniam deus solum viruz fe
cit ex limo: feminam ex viro. Sed mihi melius
sapere videntur qui vtrūq² sexuz resurrectur⁹
esse non dubitant. Nō enim libido ibi erit q² cō
fusionis ē causa. Nam priusquāz peccassēt nu
dierāt: et nō cōfundeabantur vir et femina: Cor
poribus ergo illis vitia detrahent⁹ natura ser
uabit⁹. Nō est aut vitium sexus femineus: sed
natura: que tunc qdem et a cōcubitu et a partu
imunis erit: erunt tñ mēbra feminea: non accō
modata vsui veteri sed decozi nouo: quo non
alliciatur aspicientis concupiscentia que nulla
erit. s³ dei laudetur sapiētia atq² clemētia: q² et
quod non erat fecit: et liberauit a corruptione
quod fecit. Ut enim exordio generis humani

Liber

De latere viri dozmietis costa detracta femia fieret: xpm et ecclesia tali facto iaz tunc pphetari oportebat. Sopor gippe ille viri mors erat xpi cuius exanimis i cruce pedentis latus lacea pforatur: est atq; inde sanguis et aqua pfluxit: q sacramenta esse nouim? qbus edificat ecclesia. Nam hoc etiaz vbo scriptura vfa est: vbi no legitur formauit aut finxit: s; edificauit eaz i mulierem. Un et apostolus edificationes dicit corporis xpi: qd est ecclesia. Creatura e ergo de femina sicut vir: s; vt de viro fieret vnitas condata est: vt aut illo modo fieret xps vt dictum est: et ecclesia figurata e. Qui ergo vtrugq; sexus instituit. vtrugq; restituet. Deniq; ipse iesus interrogatus a saduceis q negabat resurrectionem cuius septem fratres erit vxor quia singuli habuerunt: dum qsq; eorum vellet defuncti semine sicut lex pceperat excitare: erratis inquit nescientes scripturas neq; virtute dei. Et cu aptus locus esset vt diceret de q. n. me interrogatis vir erit ipsa no mulier: no hoc dixit: s; dixit: i resurrecti one eni neq; nubet: neq; vxores ducet: sed sut sicut angeli dei in celo. Equales vtiq; angelis immortalitate ac felicitate: no carne sicut nec resurrectione qua no indiguerunt angeli: q nec mori potuerunt. Nuptias ergo dñs futuras negauit e in resurrectione no feminas: et ibi negauit vbi talis qstio htebat: vt eaz negato sexu mulierum celeriore facilitate dissolueret si eu ibi ptenosceret no futur: imo etiam futur e e firmauit dicendo: no nubet qd ad feminas ptinet: nec vxores ducet qd ad viros. Erut g q vl nubere hic solent vl ducere vxores: s; ibi n faciet.

De viro pfecto. i. xpo: et corpore id est ecclesia que est ipse plenitudo. Capitulum. xviii.

Proinde quod ait aplos occuros nos oes in viz pfectu: totiusq; ipsi circumsantiaz lectionis cōsiderare debemus q ita se habz. Qui descendit inq; ipse est et g ascendit sup oes celos: vt adimpleret oia: Et ipse dedit quosdā qdez apostolos: quosdā autē pphetas: quosdā vero euāgelistas: quosdā autē pastores et doctores: ad cōsumationē sanctorū i opus ministerij: i edificationem corporis xpi: donec occurramus oēs i vnitatem fidei et agnitionem filij dei: in viz pfectu in mēsurā etatis plenitudinis xpi: vt vltra n simus paruuli lactati et circū iacti oi vento doctrine in illusione hominum: i astutiaz ad machinationē erroris. Veritatē aut faciētes in caritate augeamur i illo poia qui ē ca

put xps: ex quo totū corp⁹ conexit et cōpactus: p oēm tactum subministratiōis fm operationes i mēsuras vniuscuiusq; partis ieremētūz corporis facit i edificationē sui in caritate. Ecce qui ē vir pfectus: caput et corpus qd cōstat oibus mēbris que suo tēpore cōplebūtur. Quotidie tñ ei de corpore accedūt dum edificatur ecclesia: cui dicit vōs autē estis corpus xpi et mēbra. Et alibi p corpore ingit eius qd est ecclesia. Itē alibi: vn⁹ panis vñū corpus multi sum⁹. De cuius corporis edificatione et hic dictū ē. Ad cōsumationē sanctorū in opus ministerij i edificationē corporis xpi. Ac deinde subiectū est: vnde nūc agim⁹ donec occurrā? oēs in vnitatē fidei et agnitiōis filij dei: in viz pfectū in mēsurā etatis plenitudinis xpi et cetera: donec eadē mēsurā in q corpore intelligēda esset ostenderet dicēs. Augeamur in illo poia qui ē caput xps: ex quo totum corpus conexit et cōpactū per oēm tactum subministratiōis fm operationē in mēsuram vniuscuiusq; partis. Sicut ergo ē mēsurā vniuscuiusq; partis: ita totius corporis qd oibus suis partibus cōstat: vtiq; mēsurā plenitudinis de q dictū ē: in mēsurā etatis plenitudinis xpi. Quā plenitudinē etiā illo cōmōstrauit loco vbi ait de xpo. Et ipsū dedit caput sup oēm ecclesiā q est corpus ei⁹: plenitudo ei⁹ goia in oibus adimplet vtz si hoc ad resurrectionis formā in qua erit vniuscuiusq; referendū esset: qd nos impediret noiato viro intelligere et feminā: vt viz p hōie positū accipemus: sicut in eo qd dictū est: Beatus vir qui timet dominum: vtiq; ibi sunt et femine que timent dominum.

De oia corporis vitia q i hac vita humano cōtraria sūt decoz i resurrectione n sūt futura: vbi manētē naturali substantia i vñā pulchritudinē et q̄litas occurret et q̄ritas. Capitulum. xix.

Quid iaz rīdeas de capillis atq; vnguib⁹? Semel gippe intellecto ita nihil piturus eē de corpore: vt de forme nihil sit in corpore: simul intelligit ea q forme factura fuerunt enormitatē masse ipsi accessura esse nō locis in qbus mēbrorūz forma turpet. Velut si de limo vas fieret: qd rursus i eūdē limuz redactū totum de toto iterū fieret: nō esset necesse vt illa pars limi q i ansa fuerat ad ansē rediret: aut que fundū fecerat ipsa rursus faceret fundū: duz tñ totū reuertere i totū. i. totū ille limus i totū vas nulla sui p̄dita parte remearet. Quapropter si capillitiorēs tōfi vngues

Vicesimus secundus

192

ne defecti: ad sua loca deformiter redeunt. non redibunt nec tamen cuius resurgenti pibunt: quia in eadem carne ut quicquid ibi locum corporis teneat: seruata partium congruentia materie mutabilitate vertent. Quauis quod ait dominus capillus capitis vestri non pibit: non de longitudine sed de numero capillorum dictum multo aptius possit intelligi. Unde et alibi dicit. Capilli capitis vestri numerati sunt. Nec hoc ideo dixerit: quod aliquid existimet corpori cuius perierit: quod naturaliter iterat: sed quod deforme natum fuerat: non utique ob aliud: nisi ut hic quocumque ostenderet quod sit penalis conditio ista mortalium: sic esse reditur: ut seruata integritate substantie sola substantie deformitas pereat. Si enim statuam potest artifex homo quam propter aliquam causam deforme fecerat: consistare et pulcherrimam reddere: ita ut nihil inde substantie: sed sola deformitas pereat: ac siquid in illa figura porre idem extabat: nec parilitati partium congruebat: de toto vestri fecerat amputare atque separare: sed ita aspergere vniuerso: atque miscere: ut nec feditate faciat nec minuatur quantitas: quod de omnipotente artifice scire debemus. Ergone non poterit quasque deformitates humanorum corporum non modo visitatas: verum etiam raras atque monstruosas que huic misere vite congruunt: abhorret autem ab illa futura felicitate scopus: sic auferre aut perdere: ut quicquid eorum faciunt et si naturalia tamen indecora excrementa substantie corporalis: nulla eius diminutione tollantur. Ac pro hoc non est macris pinguibusue metuendum: ne ibi etiam tales sint quales si posset nec hic esse voluissent. Dis enim corporis pulchritudo est partium congruentia cum quadam coloris suauitate. Ubi autem non est partium congruentia: aut ideo quid offedit quod paruum est: aut ideo quod paruum sunt corriget: et quod minus est quod decet: vestri non in die supplebitur: et quod plus est quod decet: materie seruata integritate detrahet. Coloris porro suauitas quanta erit vbi iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui: Que claritas in christi corpore cum resurrexit ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse quam defuisse credenda est. Non enim ea ferret humanus atque infirmus aspectus quam ille a suis ita deberet attendi: ut posset agnosci. Quo permixtum etiam ut in contrariis ostenderet suorum vulnere cicatrices: ut etiam cibum potumque sumeret non alimentorum indigentia: sed ea qua et hoc poterat patere. Cum autem aliquid non videtur: quousque quanta quod alia que pariter assunt

videntur: sicut illa claritate dicimus affuisse non visam a quibus alia non videbatur aorasia grece dicitur quod nostri interpretes latine dicere non valentes in libro geneleos cecitate interpretati sunt. Hanc enim passi sunt sodomite quam querebant ostium iusti viri: nec poterant inuenire. Que si cecitas fuisset que sit ut nihil possit videri: non ostium que ingrederentur: et duces itineris a quibus ideo abducerentur ingrederentur. Quod in resurrectione mortuorum natura corporum quibuslibet moris dissipatorum in integrum vnde cumque reuocanda erit. Capitulum. xx.

Nescio quo autem modo sic afficimur amore martyrum beatorum: ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnere cicatrices: que pro christi nomine perierunt. Et fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis sed dignitas erit: et quodam quousque in corpore non corporis sed virtutis pulchritudo fulgebit. Nec ideo tamen si aliqui martyribus amputata et ablata sunt membra: sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum quod dominus est: capillus capitis vestri non pibit. Sed si hoc decebit in illo nouo seculo: ut idicium gloriose vulnere in illa immortali carne cernantur: vbi membra ut periderentur percussa vel secta sunt: ibi cicatrices sed tamen eiusdem membris redditus non perditus apparebunt. Quauis itaque omnia que acciderunt corpori vitia tamen non erunt non sunt tamen deputanda vel appellanda vitia sed virtutis idicium. Absit autem ut ad resuscitanda corpora virtuteque reddenda: non possit omnipotentia creatoris omnia reuocare: que vel bestia vel ignis absumpsit vel quicquid in puluere cinerem collapsum: vel in humore solutum: vel in auras exhalatum. Absit ut finis ullus secretumque nature ita recipiat aliquid subtractum seorsum nostris ut omnis creatoris aut lateat cognitione: aut effugiat patere. Deum certe volens sic poterat offinire cicero tantus auctor ipsorum mens quodam est ingratum soluta et libera: secreta ab omni secretionem mortalium: omnia sentiens et mouens ipsaque predicta motu sempiterno. Hoc autem reperit in doctrinis magnorum philosophorum. Ut igitur sed ipsos loquar: quod aliquid vel lateat omnia sentiente: vel irreuocabilem fugit omnia mouente. Unde iam est questio illa soluenda que difficilior videtur ceteris: vbi quid sit: cum caro mortui hominis est alterius sit viuentis caro: cui potius eorum in resurrectione reddat. Si enim quicquid defectus fame atque compulsius vescatur cadaueribus hominum quod malum aliquoties accidisse et vetus testat historia: et nostrorum temporum infelicia exprimentia docuerunt. Non quod quod veridica ratio prederet: totum digestum fuisse per imos meatus: nihilque ideo in eis carne mutatum

atq; pueris: cū ipsa macies que fuit et non est: satis idicet que illis escis detrimēta suppleta sint. Jā itaq; aliqua pauloante premisi que ad istū quoq; nodū soluedum valere debebunt. Quicquid eiz carniū exhaust fames utiq; in auras est exhalatū. Nō diximus oipotēre deū posse reuocare qd fugit. Reddet ergo caro illa hoi: i quo esse caro humana primitus cepit ab illo quippe altero tanq; mutuo sumpta de putāda est: que sicut es alienum adhibēda est vnde sumpta est. Sua vero illi quē fames exinanierat ab eo qui potest etiā exhalata reuocare reddet. Quāvis et si oibus perisset modis nec ylla eius materies i yllis nature latebris remāssisset yñ vellet eā repararet oipotēs. Sz ppter sētētā veritatis qua dictū est: capillus capitis vñ. nō pibit absurdū ē vt putemus: cū capillus hois perire nō possit: tātas carnes fame depastas atq; sumptas perire potuisse. Quibus omnibus pro nostro modulo cōsideratis atq; tractatis bec summa conficitur: vt in resurrectione carnis in eternum eas mēsuras habeat corporum magnitudo: quas habebat perficiēde siue perfecte cuiusq; idita corpori ratio iuuentutis in membrorum quoque omnium modulis pgruo decore seruato. Qd decus vt seruetur: si aliquid demptum fuerit indecenti aliquid granditati i parte aliqua cōstituit: quod per totum spargatur vt neq; id pereat et congruentia partium ybiq; teneatur non est absurdum vt aliquid inde etiam statu re corporis addi posse credamus cum omnibus partibus vt decorem custodiant id distribuitur: quod si enormiter in vna esset: vtique nō deceret. Aut si contenditur in ea quenq; statura corporis resurrecturum esse in qua defunctus est: non pugnaciter resistēdum est tātum absit omnis deformitas: omnis infirmitas: omnis tarditas: omnisque corruptio: et si quid aliud illud non decet regnum in quo resurrectionis et promissionis filij equales erūt aglis dei: si nō corpore: nō etate: certe felicitate. De nouitate corporis spiritualis in qua sanctorum caro mutabitur. Capitulum. xxi.

Restituetur ergo et quicquid de corporibus viuis vel post mortem de cadaueribus perijt: et simul cum eo quod i sepulchris remansit. i spiritualis corporis nouitatem ex animalis corporis vetustate mutatum resurget incorruptione atq; immortalita

te vestitum. Sed et si vel casu aliquo graui. vt inimicorum immanitate totum penitus conteratur in pulueres atq; in auras vel i aquas dispersum. quantum fieri potest nusq; esse sinat. omnino nullo modo subtrahi poterit oipotentie creatoris. sed capillus i eo capitis nō peribit. erit ergo spiritui subdita caro spiritu alis. sed tñ caro nō spūs. sicut carni subditus fuit spūs ipse carnalis. sed tñ spūs nō caro. Lūius rei experimētū habemus i nostre pene deformitate. Nō eiz secūdū carnē. sed utiq; secūdum spiritum erant carnales quibus apostolus ait. Non potui vobis loqui quasi spiritua libus. sed quasi carnalibus. Et homo spiritua lis sic in hac vita dicitur. vt tamen corpore adhuc carnali sit. et videat aliam legem i mēbris suis repugnantem legi mentis sue. Erit autem etiam corpus spirituale. cum eadez caro sic resurrexit. vt fiat quod scriptum est. Semināt corpus aiale: resurget spūale: q sit aut et q; magna corporis spūalis gratia q non dū venit i experimētū. vereor ne temerarius sit omne qd de illa proferē eloquiū. Verumtñ q; spei nostre gaudiū ppter dei laudes nō est tacendū: et de itimi ardētis sancti amoris mellis dictū est: dñe dilexi decore domus tue de donis ei? que i hac vita erūnosissima hois malisq; largit ipso adinuāte cōciam? vt possumus: quātū sit illud qd nonduz expti utiq; digne elog n̄ valem?. Omitto. n. quādo fecit hoiem rectū: omitto vitā illā duoz cōiugū in paradisi fecunditate felicē: qñ tā breuis fuit vt ad nascentiū sensū nec ipa puenerit i hac quā nouim? i qua adhuc sumus: cui? tentationes imo quam totā tentationez q; diu in ea sum? quantunlibet proficiamus perpeti non desinim?: que sint indicia circa genus humanum bonitatis dei quis poterit explicare? De miseris ac malis qb? būanū gen? merito pme puaricatōis obnoxii ē: et a qbus nemo nisi per xpi gratiam liberatur. Cap. xx.

Nam quod ad primā originē pertinet omniū mortaliū pgenie fuisse dāna: tam: bec ipsa vita si vita dicēda ē: tot et tantis malis plena restatur. Quid. n. aliud i dicat horrenda quedā profunditas ignorātie ex qua omnis error existit: qui oēs filios adā tenebroso quodā sinu suscipit: vt homo ab illo liberari sine labore: dolore: timore n̄ possit. Quid amor ipe tot rex vanaz atq; noxiar: et

Vicesimus secundus

ex hoc mordaces cure: perturbatiōes: meroces
formidies: ifana gaudia: discordie: lites: bella
ifidie: iracūdie: inimicitie: fallacia: adulatio:
fraus: furtū: rapia: pfidia: fupbia: abritio inidē
tia: homicidia: pficidia: crudelitas: fenitiae: ne
quitia: luxuria: penulātia: ipudētia: ipudicitia
fornicatiōes: adulteria: icesta: et cōtra naturā
vtriusq; fexus tot fupra atq; imūditie: quas
turpe ē ēt dicere: facrilegia hereses: blasphe
mie: piuria: oppreffiones in ocētū: calūnie: cir
cūuētiōes: pūaricatōes: falſa testimonia: iniq̃
iudicia: violētia: latrocinia: q̃cqd taliū malo
rū in mentē nō venit: et tñ de vita iſta hominū
nō recedit. Uerū hec hoīum ſunt malozū: ab
illa tñ erroris et puerſi amoris radice vēiētia:
cū qua oīs filius adā naſcīt. Nā q̃s ignorat cū
quāta ignorātia veritatis: que iā i fiantib⁹ ma
niſeſta ē. et cū quāta abūdātia vane cupidita
tis que i pueris icipit appere: hō veniat i hāc
vitā: ita vt ſi dimittat viuere vt velit et facere
q̃cqd velit i hec facinora et flagitia que cōme
morauit et q̃ cōmemorare nō potuit vel cuncta
vel multa pueniat. S; dīna gubernatione
nō oīno deferēte dānatos: et deo nō cōtinēte i
ira ſua miſeratiōes ſuas: i ipſis ſenſibus gene
ris humani p̃hibitio et eruditio cōtra iſtas cū
q̃bus naſcimur tenebras vigilat: et cōtra hos
ipetus opponūtur: plene tñ etiā laboz et dolo
rū. Quid. n. ſibi volūt multimode formidies:
que cohībēdis paruuloz vanitatib⁹ adhibēt
Quid pedagogi: qd magiſtri: qd ferule: qd lo
ra: qd virge: qd diſciplinā illa qua ſcriptura ſā
cta dicit dilecti filij latera eſſe tūdēda: ne cre
ſcat idomitus: domariq; iā durus aut vix poſ
ſit: aut fortāſſe nec poſſit: Quid igiſ agiſ his
penis oībus. niſi vt debelleſt i peritia: et praua
cupiditas refreneſt. cū q̃bus malis i hoc ſeclo
viuim⁹. Quid eſt. n. qd cū labore meminim⁹:
ſine labore obliuiſcimur: cū labore diſcimus:
ſine labore neſcim⁹: cū labore ſtrenui: ſine la
boze inertes ſum⁹. Nōne hinc appet i quo ve
lut pōdere ſuo p̃cluiſ et p̃na ſit vitioſa natura
et quāta ope vt hinc libereſt idigeat: deſidia ſe
gnitia: pigritia: negligētia. Uiria ſūtytiq; q̃b⁹
laboz fugitur: cū laboz etiā ipſe q̃ eſt vtilis pe
na ſit. S; p̃ter pueriles penas ſine q̃bus diſci
nō pōt quod maiores volūt: q̃ vix aliqd vtili
volūt: quot et quātis penis gen⁹ agiteſ hūanū
que nō ad maliciā negtiāq; iniquoz: ſ; ad cō
ditionē p̃tinent miſeriāq; cōmunes: quis yllō

ſermōe digerit: q̃s vlla cogitatiō⁹ p̃prehēdit:
quātus ē metus quāta calamitas ab orbitati
bus atq; luctu: a dānis et dānatiōibus a dece
ptōibus et mēdacijs hoīum a ſuſpicionib⁹ fal
ſis: ab oībus violētis facinorib⁹ et ſceleribus
alienis: qñ qdē ab eis et dep̃datio et captiuitas
et vincula et carceres: et exilia et cruciat⁹: et apu
tatio mēbroz et p̃uatio ſenſuū: et oppreſſio cor
poris ad obſcenā libidinē opprimētis explen
dā: et alia multa horrēda ſepe cōtingunt. Qui
ab innumeris caſib⁹ q̃ forſecus corpi formidā
tur: eſtib⁹ et frigozib⁹: tēpeſtatib⁹: ibribus allu
uionib⁹ corruſcatiōe tonitru grādine fulmie.
motib⁹ hyatibusq; terraz oppreſſiōib⁹ ruina
rū ab offeſſionib⁹ et pauore vt etiā malitia in
uētoz a tor venenis fructū aquaz auraz be
ſtiarū ac feraz vel tñmō moleſtis vel ēt mor
tiferis morſib⁹ a rabie q̃ cōtingit ex rabido ca
ne vt ēt blāda et amica ſuo dño beſtia nōnūq;
vehemēti⁹ et amari⁹ q̃ leones dracōesq; metu
at faciatq; hoiez que forte p̃taminauerit p̃ta
giōe peſtifera ita rabioſū vt a parētib⁹ p̃iuge
ſilys pei⁹ oī beſtia formideſt. Que mala patiū
tur nauigātes: Que terrena itinera gradien
tes: Quis ābulat vbiq; nō iopinatis ſubia
cēs caſib⁹: De foro qdā rediēs domū ſaniſ pe
dib⁹ ſuis cecidit pedē fregit et ex illo vulnere
finiuit hāc vitā. Quid videt ſedēte ſecurius:
De ſella i qua ſedebat cecidit heli ſacerdos et
mortu⁹ ē. Agricole imo vero oēs hoies quot et
quātos a celo et terra vel a p̃nitioſis aīalibus
caſus metuūt agroz fructib⁹. Solēt tñ d̃ fru
mētis tādē collectis et recōditis eē ſecuri. S;
q̃busdā qd nouim⁹ p̃uētū optimū frumētōz
flumi⁹ iprouiſus fugiētib⁹ hoib⁹ d̃ horreis eie
cit atq; abſtulit. Cōtra milleformes d̃monuz
icuruſus q̃s in ocētia ſua fidit qñqdē ne q̃s fide
ret ēt paruulos baptizatos q̃b⁹ certe niſil ē i
nocēti⁹ aliqñ ſic vexat vt eis maxie dō iſta ſi
nēte mōſtreſt hui⁹ vite ſtēda calamitas et alci⁹
deſiderāda felicitas. Jā vō d̃ ipo corpe tor exi
ſtūt morboz mala vt nec libris medicoz cū
cta cōprehēſa ſint i quoz pluribus ac pene oī
bus etiā ipſa adiūmēta et medicamēta tormē
ta ſūt vt hoies a penaz exitio penali eruātur
auxilio. Nōne ad hoc p̃duxit ſitiētes hoies ar
dor imanis vt yzinā quoq; humanā vel etiā
ſuā biberēt: Nonne ad hoc fames vt a carni
bus hominum abſtinere ſe non poſſent. nec
inuentos homines mortuos. ſed propter hoc

Liber

se oculos: nec quoslibet alienos: verum etiam filios matres incredibili crudelitate quā rabida esurires faciebat assuerēs. Ipse postremo sōnus q̄ pprie getis nomē accepit: q̄s verbis explicet sepe sōnōz visis q̄ sit ingetus et q̄ magn⁹ licet falsaz rex terrorib⁹: q̄s ita exhibet et quodā mō expm̄it: vt a veris eas discerneret nequeam⁹: aīaz miserā sensusq̄ pturbz. Quia falsitate visoz etiā vigilātes in q̄busdā morbis et venenis miserabili⁹ agitant⁹: q̄uis multimoda varietate fallacie boies et sanos maligni demōes nōnūq̄ decipiāt talib⁹ visis etiā: si eos p̄hec ad sua traducere n̄ potuerūt sēsus eoz: tñ solo appetitu qualicūq̄ psuadēte falsitatis illudāt. Ab hui⁹ taz misere quasi q̄busdā iseris vite: nō liberat nisi grā saluatoris xpi dei ac dñi nr̄i: hoc. n. nomē ē ipse iesus iter p̄tat q̄ppe saluator: maxie ne post hāc miserioz ac sepiterna suscipiat: nō vita sed mors. Nā i ista q̄uis sint p̄fecta et p̄ scōa curationuz magna solatia tñ iō nō semp̄ ēt ipa bñficia tribuunt⁹ petētib⁹: ne p̄pter hoc religio q̄rat q̄ p̄pter aliā magis vbi mala non erunt oio vlla q̄ rēda ē. Et ad hoc meliores quosq̄ i his malis adiunat grā: vt q̄to fidiore tāto fortiore cor de tolerent⁹: ad quā rē etiā phia p̄desse dicit docti hui⁹ seculi: quā dū q̄busdā paucis vt ait tullius verā dederūt. Nec boib⁹ ingt ab his ante datū ē maius donū: aut potuit vllū dari vsq̄ adeo et ipsi q̄ quos agim⁹ quoquō cōpulsī sūt: in bñda nō quacūq̄ s̄z vera phia dinā gratiā cōfiteri. Porro si paucis dñit⁹ datū ē vere phie cōtra miserias hui⁹ vite vnicū auxiliū: fatis et hic apparz hūanū genus ad luēdas miseriaz penas eē dānatū. Sicut autē hoc vt fatent nullū dñū maius eē donū: sic a nullo deo dari credendū ē: nisi ab illo q̄ et ipsi q̄ multos deos colūt nullū dicūt esse maiorem.

De his q̄ p̄ter illa mala q̄ bōis malisq̄ coia sūt ad iustoz laborē spāliter pertinet. Ca. 23.

PReferet autē mala hui⁹ vite bonis malisq̄ coia: hūit in ea iusti et p̄prios quosdā labores suos: q̄b⁹ aduersus vitia militāt et in taliū plioz tēratidib⁹ piculifq̄ versant⁹. Aliqñ. n. cōcitatus: aliqñ remissus: nō tñ defuit caro p̄cupiscere aduersus sp̄m: et sp̄s aduersus carnē. vt nō ea q̄ volum⁹ faciamus: oēm malā cōcupiscētiā cōsumēdo: s̄z eā nobis quantū dñitus adiuti possum⁹ non ei cōsentiedo subdam⁹: vigilya et inuis excubā

tes ne opinio verissimilis fallat ne decipiat sermo vsutus: ne se tenebre alicui⁹ erroris effundāt: ne q̄d bonū est malū: aut q̄d malū bonū esse credat⁹. Ne ab his q̄ agēda sūt met⁹ reuocet: ne i ea q̄ agenda nō sūt cupido p̄cipitet: ne sup̄ iracūdiā sol occidat: ne inimicie p̄uocet ad retributionez mali p̄ malo: ne abiozbe a i honesta vel imoderata tristitia: ne iptien doz beneficiorz igerat mēs ingrata torpore: ne maledicis rumorib⁹ bona p̄scia fatiget⁹: ne temeraria suspicio nr̄a decipiat: ne aliena de nobis falsā nos frāgat: ne regnet peccatus in nr̄o mortali corpe ad obediēdū desiderys ei⁹ ne mēbra nr̄a exhibeant⁹ inigtatis arma pctō ne oculus sequat⁹ cōcupiscētiā: ne vidicandi cupiditas vincat. ne i eo q̄d male delectat vlt visio vel cogitatio demoret⁹: ne i probū aut indecēs verbū libēter audiat⁹: ne fiat q̄d nō licet etiā si libet: ne i hoc bello laborz periculozūq̄ plenissimo: vlt de virib⁹ nr̄is sp̄et facienda victoria. vel virib⁹ nr̄is nostra facta tribuat⁹. s̄z eius grē de quo ait apls. H̄as autē deo qui dat nobis victoriā p̄icū xpm̄ dñz nr̄z. Qui et alio loco. In his ingt oibus sup̄uincim⁹ p̄ eū q̄ dilexit nos. Sciam⁹ quātalibet virtute p̄liandi vitys repugnem⁹: vel etiā vitia sup̄emus vel subiungem⁹: quādiu sum⁹ i hoc corpore nobis deesse nō posse: vñ dicam⁹ deo: dimitte nobis debita nr̄a. In illo autē regno vbi semp̄ cū cor porib⁹ immortalibus erim⁹: nec plia nobis erūt vlla: et debita q̄ nulliq̄ et nūq̄ eēnt si natura nostra sicut recta creata est p̄maneret. Ac p̄ hoc etiā iste cōflictus in quo piclitamur: et de quo nos victoria nouissima cupimus liberari ad vite hui⁹ mala p̄inet quā tot tantozūq̄ testimonio malozū probauim⁹ esse damnataz. De bonis quibus etiā hanc vitā dānationi obnoxiam creator impleuit. Cap. 24.

Unciam cōsiderandum est hāc ipaz miseriaz generis humani in qua latet datur iustitia p̄mientis quālibet et q̄ multis impleuerit bonis eiusdez bonitas cūct⁹: que creauit administrātis p̄mū bñdictio: ne illa quā ptulerat ate peccatū dicēs. Crescite et multiplicamini et replete frā: nec post peccatum voluit inhibere: mansitq̄ in stirpe dā nata donata fecunditas: nec illam vim mirabilē feminū: imo etiam mirabiliorē q̄ efficiūtur: et semina idita corpiibus hūanis: et quodā modo interta: vitii peccati potuit auferre: q̄

Vicesimussecundus

nobis i pacta ē etiā necessitas mortis: s; vtrūq;
sūt currit isto qñ fluuiū atq; torrēte gnīs hūani
malū qđ a parēte trahit: z bonū qđ a creatē tri
buit. In originali malo duo sūt: pētm atq; sup
pliciu. In originali bono alia duo: ppagatio z cō
firmatio. Sed quātū ad pītē ptinet intētiōez
nām: de malis quoz vnū de nra venit auda
cia. i. pētm: altez de iudicio dei. i. suppliciu: iaz
satis dixim⁹. Nūc de bonis dei q̄ ipsi qz vitiāte
dānateq; nature ptulit: siue vsq; nunc ofert di
cere institui. Neq; n. dānādo aut totūz abstulit
qđ dederat: aliqñ nec esset oīo: aut remouit a
sua ptāte etiā cū diabolo penalī s; bēdicit: cū nec
ipm diabolu a suo alienauerit iperio: qñquidez
vtrūq; qz diaboli natura subsistat: ille facit qui
sūme ē: z facit eē qđ aliquo mō est. Duū igr il
loz q̄ dixim⁹ bōa: etiā i natura pctō vitiata sup
plicioq; dānata: de bonitatis ei⁹ quodā veluti
fonte manare: ppagatiōe: in p̄mis mūdi opib⁹
bēdictiōe largit⁹ est: a qb⁹ opibus die septio re
geuit. Cōfirmatio vero i illo ei⁹ ope est: quo vs
q; nūc opat⁹. Efficacez qppe potentiā suā si re
bus subtrahat: nec pgredi poterūt z suis dimē
sis morib⁹ pagere tpā: nec p̄susi eo q; create
sunt aliquaten⁹ pmanebunt. Sic ergo creauit
boiem deus: vt illi adderet fertilitatē quandā
qua alios hoīes ppagaret: z generāse eis etiā
ipaz: ppagādi possibilitatē nō necessitatē. Qui
bus tñ voluit hoīb⁹ abstulit eaz deus: z steriles
fuerūt. Nō tñ generi hūano abstulit semel da
tā p̄us duob⁹ cingib⁹ bēdictiōe gnādi. Nec
ergo ppagatio quāuis pctō ablata nō fuerit:
nō tñ etiā ipsa talis ē: q̄lis fuisset si nemo pecca
set. Ex quo enī homo in bonore positus postea
qđ deliquit cōparatus est pecorib⁹: similiter ge
nerat. Non i eo tñ penitus extincta est quedāz
velut sintilla rationis i qua factus est ad imagi
nē dei. Huic autē ppagationi s; cōformatio non
adhiberet: nec ipa i sui generis formas modos
q; pcederet. Si enīz nō ocubuisent hoīes: z nī
bilomin⁹ deus vellet implere terras hoīb⁹: quo
modo creauit vnū sine cōmixtione maris et fe
mine: sic posset oēs: concubentes vero nisi illo
creante generantes esse non possūt. Sicut er
go ait apostolus de institutione spiritali qua ho
mo ad pietatē iustitiāq; formatur: neq; qui plā
tat est aliquid neq; qui rigat: sed qui incremen
tū dat deus. Ita etiā hic dici potest: nec q; cōcū
bit: nec q; semiat aliquid: s; q; format de⁹. Nec mī
que cōceptū portat z partū nutrit est aliquid: sed q;

incrementū dat deus. Ipse nāq; opatione qua
nūc vsq; operatur: facit vt nūeros suos expli
cent semina: z a quibūsdā latentibus atq; inui
sibilibus inuolucris in formas visibiles huius qđ
aspicimus decoris euoluant. Ipse incorporea
corporea q; naturā: illaz p̄positā: istā subiectā
miris modis copulās z cōnectens aiāntez facit.
Quod opus ei⁹ tā magnū z mirabile est: vt non
solū in hoīe quod est animal rationale z ex hoc
cūctis terrenis aiāntibus excellētius atq; p̄e
stātius: sed in qualibet minutissima musculā bñ
cōsiderāti stuporē mentis ingerat: laudēq; pare
at creatoris. Ipse itaq; aīe humane mentē de
dit: vbi ratio et intelligētia: in infante sopita est
quodā mō quasi nulla sit: excitāda. s; atq; exer
cēda etatis accessu: qua fit scie capax atq; do
ctrine: z habilis p̄ceptiōi veritatis z amoris bo
ni. Qua capacitāte hauriat sapiam: virtutibus
q; sit p̄dita: qb⁹ prudētē: fortiter: t̄pānter: z in
se aduersus errores z cēsa i generata vitia di
micer: eaz nulli⁹ rei desiderio nisi bōi illi sūmi
atq; icōmutabilis vincat. Qđ etsi nō faciat ipa
taliū bonoz capacitas i natura rōnali diuini⁹
instituta: quantū sit boni qđ mirabile opus oīpo
tentis quis cōpetētē effatur aut cogitat? P̄e
ter enī artes bene viuēdi: z ad imortalē pueniē
di felicitatē que virtutes vocāt: z sola dei gra
tia que in xpō est filijs p̄missiōis regniq; donā
tur: nōne humano ingemo tot tanteq; artes sūt
inuētē z exercitate: partim necessarie: partim volū
tarie? Et tā excellēs vis mētis atq; rōnis: ibis
etiā reb⁹ quas sup̄fluas imo z periculosas per
niciosa q; appetit: quantū bonū bēat i natura
vnde ista potuit vel iuenire vel dīcere: vel ex
ercere testatur. Vestimētōz z edificiorū ad qđ
mirabilia qđ stupenda industria humana perue
nerit: quo in agricultura: quo in nauigatiōe p̄
fecerit: que in fabricatiōe quozūq; vasorū vel
etiā statuarū z picturaz varietate excogitate
rit z impleuerit: q̄ in theatris mirabilia spectātib⁹
audietibus incredibilia faciēda z exhibēda mo
lita sit: in capiendis occidēdis domādīs irratio
nabilibus aiāntib⁹: que z quāta reperit: aduer
sus ipsos hoīes tot genera venenoz: tot armo
rū: tot machinamētōz: z pro salute mortali tuē
da atq; reparāda quot medicamēta atq; adiu
mēta cōp̄bēderit: pro voluptate faucū quot
condimenta z gule incitāmēta reperit: ad indi
candas z suadēdas cogitatiōes quā multitudi
nem varietatēq; signozum: vbi p̄cipuū locū

Liber

verba et littere tenent: delectandos aios quos elocutio ornat: quod diuersorum carminum copiam: ad mulcendas aures quod organa musica quos cantilene modos excogitauerit: quantas peritiam dimensionum atque numerorum: meatusque et ordines syderum quanta sagacitate comprehenderit: quod multa rerum mundanarum cogitata cognitione se impleuerit quis possit eloqui: maxime si velimus non aceruatim cuncta agerere: sed in singulis immorari. In ipso postremo erroribus et falsitatibus defendendis quod magna claruerit ingenia philosophorum atque hereticorum quis existimare sufficiat. Loquimur enim nunc de natura mentis humane: qua ista vita mortalis ornatur: non de fide atque itinere veritatis qua illa immortalis acquiratur. Diuis tantae naturae conditor cum sit utique deus verus et summus: ipso cuncta quae fecit administrare: et summam potestatem summamque habentem iustitiam: nunquam profecto in has miseras decidisset: atque ex his praeter eos solos qui liberabuntur in eternas essetitura: nisi nimis grāde peccatus in boie primo de quo ceteri exorti sunt precessisset. Jam vero in ipso corpore quod nobis sit cum beluis mortalitate commune: multisque earum reperiatur infirmius: quanta dei bonitas: quanta prouidentia tanti creatoris appareat. Nonne ita sunt in eo loca sensuum et cetera membra disposita speciesque ipsa ac figura et statuta totius corporis ita modificata: ut ad ministerium aie rationalis se indicet factum. Non enim ut animalia rationis expertia prona esse videmus in terram: ita creatus est homo sed erecta in celum corporis forma admonet eum quod sursum sunt sapientia. Porro mira mobilitas quod lingue ac manibus attributa est ad loquendum et scribendum apta atque conueniens: et ad opera artium plurimarum officiorumque complenda: nonne satis ostendit quali anime ut seruiret tale sit corpus adiutum. Quamquam et detractio necessitatum operanda: ita omnium partium congruentia numerosa sit: et pulchritudo sibi pilitate respondeat: ut nescias utrum in ea condenda maior sit utilitatis habita ratio quod decoris. Certe enim nihil creatum videmus in corpore utilitatis causa quod non habeat et decoris locum: plus autem id nobis apparet: si numerosas mensurarum quibus inter se cuncta conexas sunt et coaptatas nossemus: quos forsitan data opera in his quae foris emittunt humana possit inuestigare solertia. Quae vero resecta sunt atque a nostris remota spectibus: sicut est tanta pplexitas venarum atque nervorum et viscerum secreta vitalium inuenire nullus potest.

Quia et si medicorum diligentia nonnulla crudeliter quos anatomicos vocant lanauit corpora mortuorum: siue etiam inter manus secantis et perferuntis morientium: atque in carnibus humanis factis inhumane abdita cuncta rimata est: ut quid et quod et quibus locis curandum esset adisceret: numerosum tamen de quibus loquor: quibus coaptatio quae harmonia grece dicitur: tandem cuiusdam organi extrinsecus atque intrinsecus totius corporis constat. Quid dicam: nemo valuit inuenire quos nemo ausus est querere: quod si noti esse potuissent interioribus quoque visceribus quae nullum ostentat decorum ita delectaret pulchritudo rationis ut ois forme appareret quod oculis placet: ipsi vero mentis quod oculis utique perferret arbitrio. Sunt vero quaedam ita posita in corpore: ut nimirum decorum habeant non etiam visus sicut bene pectus virile mammillas: sicut facies barbata: quam non esse munimeto sed virili ornamento indicat pure facies feminas: quas utique infirmiores muniri tunc conuenit. Si ergo nullum membrum est in his quod conspicuis: unde ambigit nemo quod ita sit alicui operi accommodatus: ut si etiam sit decor: sunt autem nonnulla quorum solus decor et nullus est visus: puto facile in condicione corporis dignitatem necessitati fuisse prelatam. Traslatura est quippe necessitas: tempusque venturum quando sola inuicem pulchritudine sine ulla libidine perfruemur: quod maxime ad laudem referendum est conditoris: cui dicitur in psalmo. Confessionem et decorem induisti. Jam cetera pulchritudo et utilitas creature: quae hominibus et istos labores miserasque proiecto atque damnato spectanda atque sumenda diuina largitate concessa est. Quo sermone terminari potest in celi et terre et maris multimoda et varia pulchritudine: etiam ipsius lucis tanta copia: tamque mirabili specie in sole ac luna et syderibus: in opacitatibus nemorum: in coloribus et odoribus florum: in diuersitate ac multitudine volucrum garularum atque pictarum: in multiformi specie tantorumque animantium: quorum illa plus habent admirationis quae molis minimum: plus enim formicularum et apicularum opera stupemus: quam immensa corpora balenarum: in ipsius quoque maris tam grandi spectaculo: cum sese diuersis coloribus velut vestibus induit: et aliqui viride: atque hoc multis modis: aliqui purpureum: aliquando ceruleum est. Quam porro delectabiliter spectat etiam quoad documque turbas: et sit inde maior suauitas quia sic demulcet intuentem: ut

non lactet et quatiat nauigantem. Quid ciborum usquequaque copia contra famem: quod saporum diuersitas contra fastidium nature diffusa diuinitus non coram arte ac labore quesita? Quanta multis rebus tuende ac recuperande salutis auxilia: quae grata vicissitudo diei alternatis et noctis aurarum quae blanda temperies: fructibus et pecoribus idumetorum conficiendorum quanta materies: omnia commemorare quis possit? Hec autem sola quae a me velut in quaedam aggerem sunt coartata: si vellem velut colligata inuolucra soluere atque discutere: quanta mihi mora esset in singulis quibus plurima continetur. Et haec omnia miseriorum sunt donatorumque solatia: non premia beatorum. Quae igitur illa sunt si tot ac talia et tanta sunt ista? Quid dabit eis quod praedestinauit ad vitam: quod haec dedit eis quos praedestinauit ad mortem? Quae bona in illa beata vita faciet eos sumere: pro quibus in hac miseria vniuentium filium suum voluit usque ad mortem mala tanta perferre? Unde apostolus de ipsis in illud regnum praedestinatis loquens. Qui propter inquit filio non pepercit: sed pro nobis omnibus eum tradidit: quomodo non et cum illo omnia nobis donauit? Cum haec promissio complebitur: quod erimus: quales erimus quod bona in illo regno accepturi sumus: quandoquidem christo moriente pro nobis tale iam pignus accipimus? Qualis erit spiritus hominis nullum omnino habens vitium nec sub quo iaceat: nec cui cedat: nec contra quod saltem laudabiliter dimicet: pacatissima virtute perfectus? Respondeo ibi omnium quanta quae speciosa quae certa scientia: sine aliquo errore vel labore: ubi dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa felicitate: sine ulla difficultate. Quale erit corpus quod omnimodo spiritui subditum: et eo sufficienter viuificatum: nullis alimonibus indigebit: non enim animale sed spiritale erit: bonis quidem carnis sed sine ulla carnali corruptione substantiam.

De perniciacia quorundam qui resurrectionem carnis quam sicut predictum est totus mundus credit impugnant. Capitulum. xxv.

Querunt de animi bonis quibus post hanc vitam beatissimum perfructur: non a nobis dissentiant philosophi nobilesque de carnis resurrectione concordant. Hanc quantum possunt negant: sed credentes multi negantes paucissimi mos reliquerunt: et ad christum qui hoc quod istis videtur absurdum in sua resurrectione monstrauit: fidei corde conuersi sunt docti et indocti: sapientes mundi et insipientes. Hoc enim credidit mundus: quod praedixit deus qui et hoc praedixit: quod haec res mun-

dus fuerat crediturus. Neque enim petri maleficus est cum laude creditum tanto ante pronuntiare compulsum est. Ille enim deus quem sicut iam dixi aliquoties nec commemorare me piget: confitente porphyrio atque id oraculis deorum suorum probare cupiente: ipsa numina perhorrescunt. Quem sic laudauit: ut eum et deum patrem et regem vocaret: absit enim ut sic intelligenda sint quae praedixit: quomodo voluit ut qui hoc cum mundo non crediderunt: quod mundum crediturum esse praedixit. Cur enim non potius ita sicut crediturus tanto ante praedixit? et mundus: non sicut paucissimi garriunt: qui cum hoc mundo quod crediturus praedixit? credere noluerunt. Si enim propterea dicitur alio modo esse credenda ne si dixerit vana esse conscripta: iniuria faciant illi deo cui tam magnus perhibetur testimonium: tantum propter eius vel etiam grauiorem faciunt iniuriam: si aliter dicitur esse intelligenda: non sicut mundus ea credidit quem crediturum ipse laudauit: ipse promissit: ipse compleuit. Cur enim non potest facere ut resurgat caro et viuat in eternum? An propterea credendum non est id eum esse facturum quia malus est atque indignus deo. Sed de omnipotentia eius quae tot et tanta facit incredibilia: iam multa diximus si volunt inuenire quod omnipotens non potest habent propter ego dicam mentiri non potest. Credamus ergo quod potest: non credendo quod non potest. Non itaque credentes quod metiri possit credat esse facturum quod facturum esse promissit. Et sic credant sicut id credidit mundus: quem crediturum esse praedixit quem crediturum esse laudauit: quem crediturum esse promissit: quem credidisse iam ostendit: hoc autem malum esse unde demonstrauit. Non erit illis ulla corruptio quod est corporis malum De ordine elementorum iam disputauimus: de alijs hominum coniecturis satis diximus. Quanta sit futura in corpore incorruptibili facilitas motus: de praesentis valitudinis bone temperamento: quae usque nullo modo illi comparanda est immortalitati: in libro. xiiij. satis ut opinor ostendimus: legat superius operis huius qui vel non legerunt: vel nolunt recollere quod legerunt.

Quomodo porphyrij diffinitio qua beatis animis putatur corpus esse fugiendum ipsius platonis sententia destruitur qui dicit summum deum dixisse promississe ut nunquam corporibus exuerentur. Capitulum. xxvi.

Ad porphyrium ait inquit ut beata sit anima corpus omne esse fugiendum: nihil ergo

Liber

pdest quia incorruptibile diximus futurū cor-
pus: si anima beata non erit nisi corpus omne
effugerit. Sed iā z hic i libro memorato quātū
oportuit disputauit: verū hic vnū ide tāū ome-
morabo. Emedet libros suos istoz omniū ma-
gister plato: z dicat eoz deos vt beatifint sua
corpora fugituros. i. eē mortuiros: quos in ce-
lestib⁹ corporib⁹ dixit iclusos. Quib⁹ tñ deus a
quo facti sūt: quo possent eē securi immortalita-
te. i. in elsdē corporib⁹ eternā pmissione: nō eo-
rū natura id hñte: s; suo cōsilio pualēte. pmisit.
Ubi ē illud euerit qđ dicūt: qmē ipossibile i o-
resurrectionē carnis nō eē credēdā. Aptissime
q̄ppe iuxta eūdē phz: vbi dijs a se factis pmisit
de⁹ nō fact⁹ immortalitātē: qđ ipossibile ē se dixit
eē factur⁹. Sic. n. eū locutū narrat plato. Quo-
niā estis orti iquit immortales eē z dissolubiles
nō potestis. Nō tñ dissoluemini: neq; vos vlla
mortis fata perimet: nec erūt valētiora: q̄ con-
siliū meū: qđ mai⁹ ē viculū ad ppetuitatem ve-
stram: q̄ illa quib⁹ estis colligati. Si nō solū ab
surdū: s; surdū nō sūt q̄ bec audiūt: nō vtq; dubi-
tāt dijs factis ab illo deo q̄ eos fecit fm plato-
nē qđ ē ipossibile fuisse pmissum. Qui. n. dicit
vos quidē immortales eē nō potestis. s; mea vo-
lūtate immortales eritis: qđ aliud dicit q̄ id qđ
fieri nō pōt me faciēte tñ eritis. Ille igit carnē
icorruptibile: immortalē: spūales resuscitabit: q̄
iuxta platonē id qđ ipossibile ē se eē facturū p-
misit. Quid adhuc qđ promisit de⁹ q̄ deo pmit-
tēti credidit mūdus: q̄ ē ipse pmissus ē credi-
turus: eē ipossibile clamāt: qñgdē nos deū qui-
ēt fm platonē facit ipossibilia: id facturū eē cla-
mam⁹. Nō q̄ vt beate sint aie corpus ē oē fugi-
endū: sed corpus icorruptibile recipiēdū. Et i
quo cōueniēt⁹ icorruptibili corpore letabūtur
q̄ i quo corruptibili gemuerūt. Sic. n. nō i eis
erit illa vira cupiditas quā posuit ex platone
Virgili⁹ vbi ait. Rursus z icipiēt i corpora vel
te reuerti. Sic iquā cupiditatē reuertendi ad
corpora nō habebūt: cū corpora i q̄ reuerti cu-
piūt secū habebūt: z sic habebūt vt nunq; non
babeant: nūq; ea prorsus vel ad exiguū quālī-
bet tempus vlla morte deponant.

De cōtrarijs diffinitionib⁹ platonis atq; por-
phyrii: in quibus si vterq; alteri crederet: a ve-
ritate neuter deuiaret. Capitulū. xxvij.

Singula qđā dixerūt plato et porphy-
ri⁹ que si iter se comunicari potuissent:
facti eēnt fortasse christiani. Plato di-

xit sine corporib⁹ aias i eternū eē nō posse. 3o
eniz dixit ē sapiētū aias post quālibet lōgū tē-
pus tñ ad corpora redituras. Porphyri⁹ autē
dixit animā purgatissimā cū redierit ad patrē:
ad bec mala mūdi nunq; eē rediturā. Ac pboc
qđ verū vidit plato si dedisset porphyrio: etiaz
iustoz atq; sapiētū purgatissimas aias ad hu-
mana corpora redituras. rursus qđ verū vidit
porphyrius si dedisset platoni: nūq; redituras
ad miseras corruptibilis corporis aias sanctas
vt nō singulibec singula: s; abo vt singuli vtrū
q; dicerēt: puto q̄ viderēt eē iā cōsequēs vt z
redirēt aie ad corpora: z talia reciperēt corpo-
ra: i qbus beate atq; immortalē viuerēt: quoniā
fm platonē ē aie sancte ad humana corpora
redibūt: secū dū. Porphyri⁹ ad mala mūdi bu-
lus sancte aie nō redibūt. Dicit itaq; cū plato-
ne porphyri⁹: redibūt ad corpora: dicat plato
to cum porphyrio nō redibūt ad mala z ad ea
corpora redire consentiēt: in quib⁹ nulla patiā-
tur mala. Nec itaq; nō erunt nisi illa que pmi-
sit de⁹: beatas aias i eternū cū sua eterna car-
ne factur⁹. Hoc. n. quātū existimo iam facile
nobis cōcederēt ambo: vt q̄ faterentur ad im-
mortalia corpora reditu ras aias esse sanctoz
ad sua illas redire pmitterent: i quib⁹ mala hu-
ius seculi pertulerūt: i quib⁹ deū: vt his mal⁹ ca-
rerēt pie fideliterq; coluerūt.

Quid ad verā resurrectionis fidem vel plato
vel labeo vlt ē varro cōferre potuerit: si opini-
ones eoz i vnā sētētā cōuenissent. Ca. xxvij.

Nonnulli nostrum propter quoddam
preclarissimū loquēdi gen⁹: z propter
nōnulla que veraciter sensit: amantē
platonē dicūt eū aliqd simile nobis ē de mor-
tuoz resurrectione sensisse. Quod quidē sic tan-
git i libris de republica Tullius: vt eum iussit
se potius q̄ id verum esset affirmando dice-
re voluisse. Inducit hominem reuixisse: z nar-
rasse quēdam que platonis disputationibus
congruebant. Labeo etiam duos dicit vno
die fuisse defunctos z occurrisse inuicē in quo-
dam compito. Deinde ad corpora sua iussos fu-
isse remeare: z constituisse inter se amicos se ef-
se victuros: atq; ita esse factum donec postea
morerentur. Sed isti auctores talem resurre-
ctionem corporis factam fuisse narrarūt: qua-
les fuerūt eoz q̄s resurrexisse nouim⁹: z huic
qdē redditos vite: s; nō eo mō vt nō morerētur
vltius. Mirabilis aut quoddam Marcus

Nicesinus secundus

varro ponit i libris quos descripsit de gente populi romani: cuius putavi verba ipsa ponenda. Genethiliaci quidam scripserunt iquit esse i renascendis boibus quam appellant palingenesia greci: hanc scripserunt officii annis numero quadringentis quadragita ut idem corpus et eadem anima quae fuerant coniuncta i boie aliquando eadem rursus redeant i coniunctione. Iste varro quidem siue genethiliaci illi nescio quid: non enim noia eorum perdidit: quorum commemoravit sententiam: aliquid dixerunt quod licet falsum sit: cum eis semel ad eadem corpora quae gesserunt animae redierunt nisi quia ea postea sunt relicturae: tamen multa illius impossibilitas quod contra nos isti garriunt argumenta euellit et destruit. Qui enim haec sentiunt siue senserunt: non eis visum est fieri non posse: ut dilapsa cadauera i auras: i puluerem: cinerem: i humores: i corpora resciuntur bestiarum: vel ipsorum quoque boium: ad id rursus redeunt quod fuerunt. Quapropter plato et porphyrius: vel potius quicunque illos diligunt et adhuc viuunt: si nobis consensuerunt: etiam sanctas animas ad corpora redituras sicut ait plato: nec tamen mala ulla redituras sicut ait porphyrius: ut ex his fiat consequens quod fides predicat christiana: talia corpora recepturas i quibus sine ulla malo in eternum feliciter viuunt. Assumant etiam hoc de varrone: ut ad eadem corpora redeant i quibus antea fuerunt: et apud eos tota questio de carnis in eternum resurrectione soluetur.

De qualitate visionis qua i futuro seculo sancti deum videbunt. Capitulum. xxix.

Nunc iam quid acturi sint i corporibus imortalibus atque spiritualibus sancti non adhuc eorum carne carnaliter sed spiritualiter iam viuente quantum dominus dignatus adiungere videmus et illa quidem actio vel potius quies atque otium quale futurum sit si vix velim dicere nescio. Non enim hoc videri per sensus corporis vidi. Si autem mente. id est intelligentia videri me dicam: quantum est aut quid est nam intelligentia ad illam intelligentiam? Ibi est enim pax dei quae sicut dicit apostolus superat omnes sensus vel intellectus: quae nisi nescimus: aut fortasse etiam sanctorum angelorum: non eis etiam dei. Si ergo facti i dei pace victuri sunt: perfecti i ea pace victuri sunt qui superat omnes intellectum. Quoniam quod nostrum quidem superat non est dubium: si autem superat et angelorum: ut nec ipsos excepisse videatur qui ait omnes intellectus: secundum hoc dictum esse debemus accipere quod pacem dei qua ipse deus patet est sicut dominus novit non eam nos sic possumus nosse: nec ulli angeli. Superat itaque omnes intellectus cum non dubium quod propter suum. Sed quod et nos per modo

nostro pacis eius participes facti: summam i nobis atque iter nos et cum ipso pacem: quantum nescimus sumum est obtinebimus. Iste modo per suo modo sciunt eas sancti angeli: boies autem nunc longe infra quantumlibet perfectum mentis excellat. Considerandum est eis quantum vir dicebat. Ex parte scimus: et ex parte prophetamus: donec veniat quod perfectum est. Et videmus nunc per speculum i enigmate: tunc autem facie ad faciem. Sic iam videtur sancti angeli: quoniam nostri angeli dicti sunt: quod erunt de patre tenebrae: accepto spiritu pignore translati ad regnum christi: ad eos angelos iam cepimus pertinere: cum quibus nobis erit sancta atque dulcissima de qua iam tot libros scripsimus dei ciuitas ipsa communis. Sic sunt ergo angeli nostri qui sunt angeli dei: quemadmodum christus dei christus est noster. Dei sunt quia deum non reliquerunt: nostri sunt: quia suos ciues nos habere ceperunt. Dixit autem dominus iesus: videte ne contemnatis vnum de pusillis istis: dico enim vobis quia angeli eorum i celis semper vident faciem patris mei: qui i celis est. Sicut ergo illi vident ita et nos visuri sumus: sed nondum ita videmus: propter quod ait apostolus quod paulo ante dixi. Videmus nunc per speculum i enigmate: tunc autem facie ad faciem. Praemium itaque fidei nobis visio ista seruetur. De qua et iohannes apostolus loquens: cum apparerit inquit filius ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. Facies autem dei manifestatio eius intelligenda est: non aliquod tale membrorum quale nos habemus in corpore: atque isto nomine nuncupamus. Quapropter cum a me queritur: quid acturi sunt sancti in illo corpore spirituali non dico quod iam video: sed dico quod credo: secundum illud quod i psalmo lego. Credi di propter quod locutus sum. Dico itaque visuri sunt deum i ipso corpore: sed vtrum per ipsum sicut per corpus nunc videmus sole: luna: stella: mare: ac terram: et quae sunt i ea non parua questio est. Dux est enim dicere quod sancti talia corpora tunc habebunt: ut non possint oculos claudere atque aperire cum velint. Durius autem quod ibi deum quisquis oculos clausit non videbit. Si eis propheta belisus puer suum glezi absens corpore vidit accipiente munera quae dedit ei naaman syrus: quem propheta memoratus a lepre de formitate mundauerat: quod seruus nequa domino suo non videtur late ter se fecisse putauerat: quanto magis i illo corpore spirituali videbunt sancti omnia non solum si oculos claudat: vix etiam vnde sunt corpore absentes. Tunc enim erit perfectum illud

Liber

de quo loquēs apłs: ex parte iquit scimus: et ex parte prophetamus: cuz aut venerit qđ perfectum est: euacuabitur qđ ex parte est. Deinde ut quomodo posset aliqua similitudine ostenderet: quā tū ab illa que futura est distet hec vita: nō quāliūcūq; hoiuz: verū etiā qui precipua hic sanctitate sunt predicti cū essem iquit paruulus: quasi paruulus sapiebam: quasi paruulus loquebar: quasi paruulus cogitabā. Cū aut factus sū vir: euacuauit ea que paruuli erāt. Videmus nunc per speculū i enigmate: tūc aut facie ad facies. Nūc scio ex parte: tūc aut cognoscā sicut et ego cognit' sū. Si ergo i hac vita vbi hoiuz mirabiliū prophetia ita cōparāda est illi vite quasi paruuli ad iuuenē: illos tū beliseus seruū suū accipientē munera vbi ipse nō erat. ita ne cū venerit quod perfectū est: nec iā corpus corruptibile aggrauabit aīaz: s; i corruptibile nihil impediet illi sancti ad ea que vidēda sūt oculis corporeis quibus beliseus absens ad seruū suū vidēdum nō idiguit idigebūt. Nā secūdū interpretes. lxx. ista sunt ad giesi verba. pphete. Nōne cor meū erat tecū: qñ ouersus est vir de curru i obuiā tibi: et accepisti pecuniā et cetera. Sicut aut ex hebreo interpretatus ē presbyter hieronymus: nōne cor meū iquit i presentī erat qñ reuersus est hō de curru suo i occursum tuū. Lorde ergo suo se dixit hoc vidisse. ppheta: adiuto qđ mirabiliter nullo dubitate diuinitus. Sed quāto amplius tūc oēs munere isto abūdabūt: cū deus erit oīa i oibus: habebūt tñ etiā illi oculi corporei officii suū: et i loco suo erūt: vterq; ille spiritus per spirituale corpus. Neq; eis et ille prophetas qz nō eis idiguit vt videret absentē: nō eis vsus est ad vidēda presētia: que tñ spū videre posset etiā si illos clauderet: sicut vidit absentia: vbi cū eis ipse nō erat. Absit ergo vt dicamus illos sanctos illa vita deū clausis oculis nō visuros: quē spiritu semper videbūt: sed vtrū videbūt et per oculos corporeis cum eos apertos habebūt idē questio est. Si eis tātū potuerūt i corpore spirituali eo modo vtiq; etiā ipsi oculi spūales quātū possunt isti quales nūc habemus: pculdubio per eos deus videri nō poterit. Lōge itaq; alterius erūt potentie: si eos videbitur i corporea illa natura: que nō cōtinetur loco: sed vbiq; tota est. Nō eis quia dicimus deū et i celo esse et i terra: ipse quippe ait per prophetā: celū et terrā ego i pleo: aliā partē dicturi sumus eū i celo habere: et aliā i terra: s; totus i celo ē: totus i terra:

nō alternis tēporibus: sed vtrūq; simul qđ nulla corporalis natura potest. Vis itaq; prepolletior oculorū erit illoz: nō vt acutius videant qđ qdā perhibētur videre serpētes vel agle: quā salibet eis acrimonia cernēdi eadē quocq; aialia nihil aliud possunt videre qđ corpora: sed vt videāt et i corporalia. Et fortasse ista vtrius magna cernēdi data fuerit ad horā etiam i isto mortali corpore oculis sancti viri iob: qñ ait ad deū. In obauditu auris obaudiebā te prius: nūc autē oculus meus videt te: ppter ea d'speri memet ipsum et distabui: et exstimaui me terrā et cinerem. Quāuis nihil hic prohibebat oculū cordis itelligi: de quibus oculis ait apostolus. Illuminatos oculos habere cordis vestri. Ipsi autē videri deū cum videbitur christianus ambigit nemo: qui fideliter accipit qđ ait ille magister deus. Beati mundo corde quoniam ipsi deam videbunt. Sed vtrum etiam corporalibus ibi oculis videatur: hoc i ista questione versamus. Illud enim quod scriptum est. et videbit omnis caro salutare dei: sine vilius nodo difficultatis sic itelligi potest ac si dictum fuerit. Et videbit omnis homo christum dei: qui vtrique in corpore visus est et in corpore videbitur: quando viuos et mortuos iudicabit. Quod autē ipse sit salutare dei: multa sunt alia testimonia scripturarum: sed euidentius venerādi illius senis simeonis verba declarant. Qui cum infantem christum accepisset in manus suas: nunc inquit dimittis domine seruū tuū secundum verbum tuum in pace: quoniam viderūt oculi mei salutare tuum. Illud etiam quod ait suprame moratus iob: sicut in exemplaribus que ex hebreo sunt inuenitur: et in carne mea videbo deū resurrectionem quidem carnis sine dubio prophetauit. Non tamen dixit per carnē meā. Qđ quidē si dixisset: posset deus christus itelligi qui p carnē i carne videbit. Nunc vero potest et sic accipi. In carne mea videbo deum saluatorem meū: ac si dixisset: i carne mea ero cum videbo deū. Et illud quod ait apłs: facie ad facie: non cogit vt deum per hanc faciem corporeā vbi sūt oculi corporeales: nos visuros eē credamus quem spiritu sine intermissione videbimus. Nisi enim esset etiam interioris hominis facies non diceret idē apostolus. Nos autem reuelata facie gloriāz domini speculantes in eandē imaginē transformamur: de gloriā in gloriā tanq; ad dñi spiritū. Nec aliter itelligimus quod in

Vicesimus secundus

psalmo canit. Accedite ad eū et illuminamini: et facies vestre non erubescunt. Fide quippe accedit ad deum: quas cordis esse constat non corporis: Sed quia spiritale corpus nescimus quantos habebit accessus: de re quippe in experta loqui mur: ubi aliqua que aliter intelligi nequeat diuina rum scripturarum non occurrunt: sed succurrit au ctoritas: necesse est ut contingat in nobis quod legitur in libro sapientie. Cogitationes mortali um timide et incerte prouidentie nostre. Ratio cinatio quippe illa philosophorum qua disputant ita mentis aspectu intelligibilia videri: et sensu corporis sensibilia id est corporalia ut nec intel ligibilia per corpus: nec corporalia per seipsas mens valeat intueri si posset nobis esse certissi ma profecto certum esset per oculos corporis etiam spirituales nullo modo posse videri deū. Sed ista rōcinatiōe et vera ratio et prophetica ir ridet auctoritas. Quis enī ita sit auersus a deo: ut dicere audeat deus corporalia ista nescire? Nunquid ergo corpus habet: per cuius oculos ea possit adiscere? Deinde quod de propheta beliseo paulo ante dixim: nonne satis indicat etiā spiritu non per corpus posse cerni corporalia? Quā enim seruus ille munera accepit: utique corporaliter ge stus ē: quod tamen propheta non per corpus sed per spiritum vi dit. Sicut ergo constat videri corpora spiritu: quod si tanta erit potentia spiritualis corporis: ut corpore videat et spiritus spiritus enī est deus. Dedie vitā quā dē suā qua nūc viuūt in corpore: et bec terrena mēbra vegetat facitque viuētia ite riore sensu quā non per corporeos oculos nouit: aliorum vero vitas cū sint inuisibiles per corpus vi det: Nā vñ viuētia discernim⁹ a nō viuētibus corpora: nisi corpora simul vitasque videamus: quas nisi per corpus videre non possumus. Vitas autē sine corporib⁹ corporeis oculis nō videm⁹. Quāobrem fieri pōt: valdeque credibile ē: sic nos esse visuros mundana tunc corpora celi noui et terre noue: ut deū ubique pntes et vniuersa etiā corporalia gubernātē per corpora quā gestabimus et quā aspiciamus quaquauerus oculos duxerim⁹ clarissima pspicuitate videam⁹: non sicut nunc inuisibilia dei per ea quā facta sunt intellecta aspici un⁹: per speculū in enigmate et ex parte ubi plus in nobis valet fides qua credim⁹ quā res corpora liū spēs quā per oculos cernim⁹ corporales: sed si cut beati inter quos viuētes motusque vitales exercētes viuim⁹: mox ut aspiciam⁹ nō credim⁹ viuere sed videm⁹ cū eorum vitā sine corporib⁹ vi

dere nequā: quas tamen eis per corpora remota oī abiguitate aspiciam⁹. Ita quacūque spiritualia illa lumina corporum nostrorum circūferem⁹ in corpore um deū oīa regentē etiā per corpora truebimur. Aut ergo sic per oculos videbit⁹ deus ut aliqd hēant in tāta excellētia mēti sile: quo et incorpo rea natura cernat⁹. quod vllis exēplis siue scriptu raz testimonijs diuinaz vel difficile vlt⁹ impossibi le ē ostendere. Aut quod ē intelligēdū facili⁹ ita de nobis erit not⁹ atque aspici⁹: ut videat⁹ spūs a singul nobis singul nobis videat⁹ ab alio i alio: videat⁹ in seipso: videat⁹ in celo nouo et in terra noua: atque oī quā tūc fuerit creatura: videat⁹ et per corpora in oī corpore quocūque fuerit spūs alius corporis oculi acie pueniēte directi: patebūt et cogitatiōes in uicē nobis. Tūc. n. implebit⁹ quod aplos cū dixisset nolite ante tempus quicūque iudicare: mox addidit donec veniat dominus et illuminet abscondita tenebrarum: et manifestet cogitationes cordis: et tunc laus erit vnicuique a deo.

De eterna felicitate ciuitatis dei sabbatoque perpetuo. Capitulum. xxx.

Quanta erit illa felicitas: ubi nullū erit malū: nullus latebit bonū vacabit⁹ dei laudib⁹: quod erit oīa in oīb⁹. Nā quod aliud agat⁹: ubi neque vlla desidia cessabit⁹: neque vlla indigētia laborabit⁹ nescio. Admoneor et scō cā tico ubi lego vel audio. Bñ quib⁹ in domo ma dñe: in scōla scōlorum laudabūt te. Oīa mēbra et vi scera incorruptibilis corporis quā nō videm⁹ per viua necessitatis varios et mor⁹ distributa: quā tūc nō erit ipsa necessitas: sed plena: certa: secura: sepi terna felicitas. pficiēt laudib⁹ dei. Quē quippe illi de quib⁹ iā sū locut⁹: quā nūc latēt harmonie cor poralis numeri nō latebūt: intrinsec⁹ et extrinsec⁹ per cūcta corporis dispositi: et cū cētis reb⁹ que ibi magne atque mirabiles videbūt⁹: rōnales mētes in tāti artificis laude rōnabil pulchritudinis dele ctatiōe succedēt. Qui mor⁹ illic talium corporum sint futuri: temere diffinire non audeo: quod excogitare non valeo: tamen et mortis et status sicut ipsa species decens erit: quicūque erit ubi quod non decebit non erit: Certe ubi volet spiritus ibi erit protinus corpus: nec volet ali quid spiritus quod nec spiritum possit decere nec corpus. Uera ibi gloria erit: ubi laudantis nec errore quisquam nec adulatione laudabi tur verus bonorū: qui nulli negabitur digno: nulli deferetur indigno. Sed nec ad deum ambi et vllus indign⁹: ubi nullus pmitetur esse nisi

Liber

dignus. Vera pax ibi est. vbi nihil aduersi nec
 a se pso nec ab alio qsqz patiet: premiū virtutis
 erit ipse q virtutē dedit: eiqz seipm quo melius
 et maius nihil possit eē pmissit. Quid ē enī aliud
 qd p pphetā dixit. Ero illoz dō: et ipsi mibi erūt
 plebs: nisi ego ero vñ satiēt: ego ero q̄cunqz ab
 oibus honeste desiderant: et vita et salus et vict⁹
 et copia et gloria et honor et pax et oia bona. Sic
 enim et illud recte itelligit qd ait apls vt sit de⁹
 oia in vñbus. Ipse finis erit desiderioz nroꝝ:
 q sine fine videbit: sine fastidio amabit: sine fa-
 tigatione laudabit: h mun⁹: hic affect⁹: hic actus
 pfecto erit oibus: sicut ipsa vita etna cōis. Ce-
 terz q futuri sint p meritis p̄mior etia gradus
 bonoz atqz gloriāz qd est idone⁹ cogitare: q̄
 to magis dicere: q tñ futuri sint nō est ambigē-
 dū. Atqz id etiā beata illa ciuitas magnū i se bo-
 nus videbit: qd nulli superiori ullus inferior inui-
 debit: sicut nūc nō inuidēt archāgelis angeli ce-
 teri: taz nollet eē vnusqz qd nō accepit: q̄nis
 sit pacatissimo cōcordie vinculo ei q accepit ob-
 strict⁹. q̄ nec i corpore vult oculus eē q ē vigr⁹
 cū mēbrū vtrūqz atineat totius carnis pacata
 cōpago. Sic itaqz hēbit donū alijs alio minus
 vt hoc quoqz donū habeat nec velit amplius.
 Nec ideo libez arbitriū nō habebūt: qz pecca-
 ta eos delectare nō poterūt: Magis gpe erit
 libez a delectatiōe peccādi: vsqz ad delectati-
 onē nō peccādi indeclinabilē libertatē. Nā p̄i-
 mū libez arbitriū qd homini datū ē q̄ p̄mū
 creatus ē rectus: potuit nō peccare: sed potuit
 et peccare: hoc aut nouissimū eo potentius erit:
 quo peccare nō poterit. Neqz hoc qz dei mune-
 re: nō sue possibilitate nature. Aliud est. n. esse
 deū: aliud participē dei: deus natura pec-
 care nō pōt: particeps vero dī ab illa accipit vt pec-
 care nō possit. Seruandi aut gradus erāt diui-
 ni muneris: vt p̄mū daret libez arbitriū quo
 nō peccare hō posset: nouissimū quo peccare nō
 posset: atqz illud ad cōparādū meritū: hoc ad
 recipiēdū premiū p̄tineret. S3 qz peccauit ista
 natura cū peccare potuit: largiore grā liberat⁹:
 vt ad eaz pducāt libertatē in qua peccare non
 possit. Sicut enī p̄ma immortalitas fuit quam
 peccādo adāz pdidit posse non mori: nouissima
 erit nō posse mori ita p̄mū libez arbitriū pos-
 se nō peccare: nouissimū nō posse peccare. Sic
 enī erit inamissibilis volūtas pietatis et gratie:
 quō et felicitatis. Nāz vtiqz peccādo nec pieta-
 tem nec felicitatē tenuim⁹: volūtas vero feli-

citatis nec pdita felicitate pdidim⁹. Certe deus
 ipse nunqd qz peccare non pōt ideo libez arbi-
 triū hē negandus ē? Erit ergo illi⁹ ciuitatis
 et vna in oib⁹ et inseparabilis in singulis volūtas
 libera: ab oī malo liberata et ipleta omni bono:
 fruēs idēficiēter eternoꝝ iocūditate gaudioꝝ
 oblita culpaz oblita penarū: nec tñ ideo sue li-
 berationis oblita: vt liberatoꝝ suo sit ingrata.
 Quātū ergo attinet ad sciētiaz rōnalē: memor
 p̄teritoꝝ etiā maloz suoz: q̄tūz aut ad expien-
 tis sensum p̄sus imemor. Nāz et peritissimus
 medicus sicut arte sciunt oēs fere morbos cor-
 poris nouit: sicut aut corpore sentiūt plurimos
 nescit: quos ipse non ē passus. Ut ergo scientie
 maloz due sunt: vna qua potētiaz mētis nō la-
 tent: altera q̄ experientis sensib⁹ inherēt: aliē
 qpe sciunt oia vitia p sapie doctrinā: aliter p
 insipiētis pessimā vitā: ita et obliuiones maloz
 due sunt. aliter ea nanqz obliuiscit eruditus et
 doct⁹: aliē exptus et passus. Ille si peritiam ne-
 gligat: iste si miseria careat. Scdm hanc obliui-
 onē quaz posteriore loco posui: nō erūt memo-
 res sancti p̄teritoꝝ maloz. Carebūt enī oibus
 malis: ita vt penit⁹ deleant de sensibus eozuz
 ea tñ potentia sciētie que magna i eis erit: non
 soluz sua preterita: sed etia dānatoꝝ eos sem-
 p̄terna miseria nō latebit. Alioqn si se miseros
 fuisse nescituri sunt: quō sicut ait psalmus mi-
 sericordias dñi in eternū cantabūt. Quo can-
 tico in gloriā grē xpi cuius sanguine liberati
 sumus: nihil erit. pfecto illi iocundius ciuitati.
 ibi p̄ficiēt: vacate et videte qm ego sum deus.
 Qd erit vere maximū sabbatū nō hīs vespē-
 rā: qd commendauit dñs in primis operibus mun-
 di v̄bilegit. Et regeuit deus in die septima ab
 oibus opibus suis q̄ fecit et bñdixit dō diē septi-
 mū: et sanctificauit eū qz in eo regeuit ab oibus
 operib⁹ suis q̄ inchoauit deus facere. Dies enī
 septimus etiā nos ipsi erimus: qm eius fuerim⁹
 benedictione et sanctificatiōe pleniatqz refectione
 Ibi vacātes videbim⁹ qm ipse est deus qd no-
 bis ipsi esse voluim⁹: qm ab illo cecidim⁹ audien-
 tes a seductore eritis sicut dii. et recedētes a ve-
 ro deo quo faciente dii essem⁹ eius participati-
 one nō desertiōe. Quid enī sine illo fecimus: ni-
 si qz in ira eius defecim⁹: a quo refectione et gratia
 maiore pfecti vacabim⁹ in eternū vidētes quia
 ipse est deus quo plenierimus qm ipse erit oia
 in oibus. Nam et ipsa opera bona nostra: quan-
 do ipsius potius itelligunturqz nostra: tunc no-

Vicesimussecundus

bis ad hoc sabbatum adipiscendum imputatur. Quia si nobis ea tribuerim⁹ seruilia erūt cum de sabbato dicatur. Omne opus seruale in eo non facietis. Propter quod et per ezechielem prophetam dicitur. Et sabbata mea dedi eis in signum inter me et inter eos. ut sciret quia ego dominus qui sanctifico eos. Hoc perfecte tunc sciemus quando perfecte vacabimus: et perfecte videbimus quia ipse est deus. Ipse etiam numerus etatum veluti diez si secunduz eos articulos temporis computetur qui in scripturis videntur expressi: iste sabbatissimus euidentius apparebit quoniam septimus inuenit. Ut prima etas tanq̃ primus dies sit ab adam vsque ad diluuium. Secunda inde vsque ad abraam: non equalitate temporum: sed numero generationū denas quippe habere reperiuntur. Vinciam sicut mattheus euangelista determinat: tres etates vsque ad christi subsequuntur aduentū: que singule denis et quaternis generationibus expli cantur ab abraam vsque ad dauid vna. Altera inde vsque ad transmigrationem in baby loniam. Tertia inde vsque ad christi carnalē natiuitatem. Sunt itaque omnes quinque Sexta nunc agitur nullo generationum numero metienda: propter id quod dictum est. Non est vestrum scire tempora que pater posuit in sua potestate. Post hanc tanq̃ in die se ptimo requiescet deus: cum eundem diem se

ptimū quod nos erimus in seipso deus faciet requiescere. De istis porro etatibus singulis nunc diligenter longum est disputare. Dec tū septima erit sabbatū cuius finis nō erit ve spera s; diuinus des velut octauus eternus q christi resurrectione sacratu est eternam nō solum spiritus verum etiam corporis requiē prefigurans: Ibi vacabimus et videbimus: vi debimus et amabimus: amabimus et laudabi mus. Ecce quod erit in fine sine fine. Quis alius est noster finis nisi peruenire ad regnū cuius nullus est finis?

V Ideo et mihi debitum ingentis huius operis adiuvante domino reddidisse Quibus parum vel quibus nimium est mihi ignorent. Quibus autem satis est. nō mihi sed deo meū gratias agat. Gloria et honor patri et filio et spūi sancto cōpotenti deo i excessis i secula seculorum. Amen.

Aurelii augustini opus de ciuitate dei felix ter explicat: cōfectum venetis per bonetū locatellum impendio et sumptibus octauiani scoti modoetiensis. Anno a natiuitate domini millesimo quadringentesimo octuagesimo sexto quinto idus february.

Registrum huius libri
A b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z et
Omnes sunt quaterni

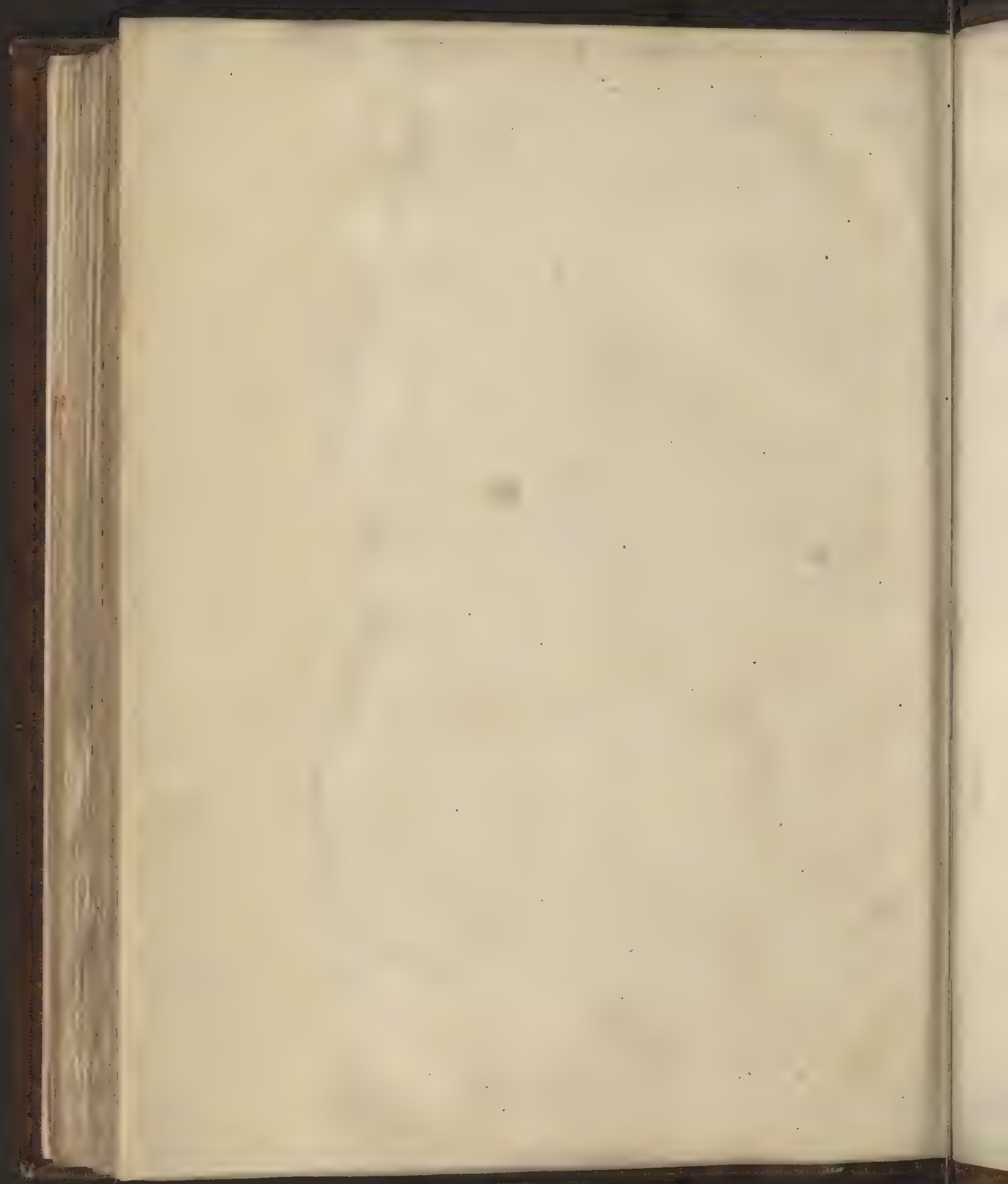

BIBLIOTHECA
UNIV. MUSSELL
GRACIENSIS

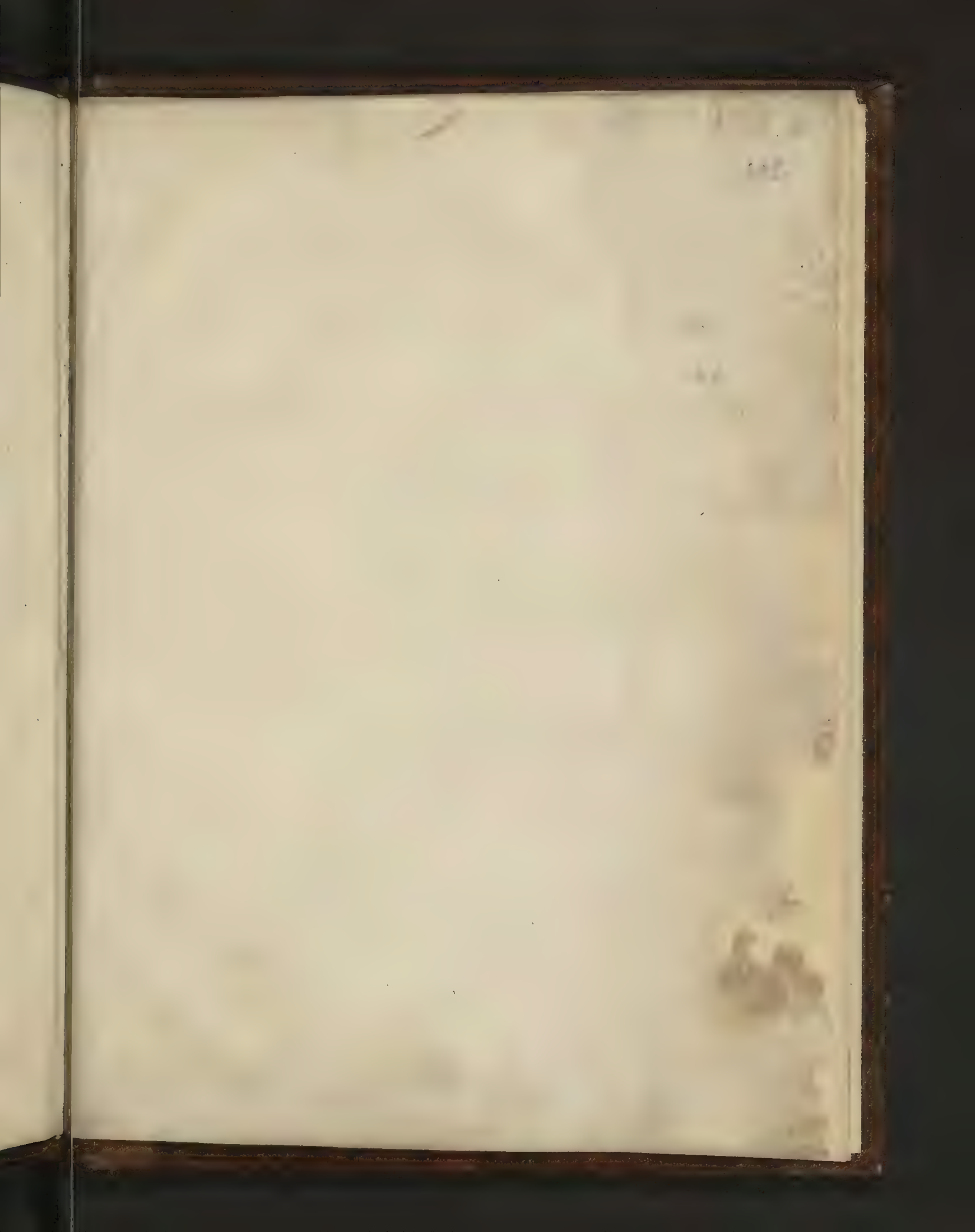

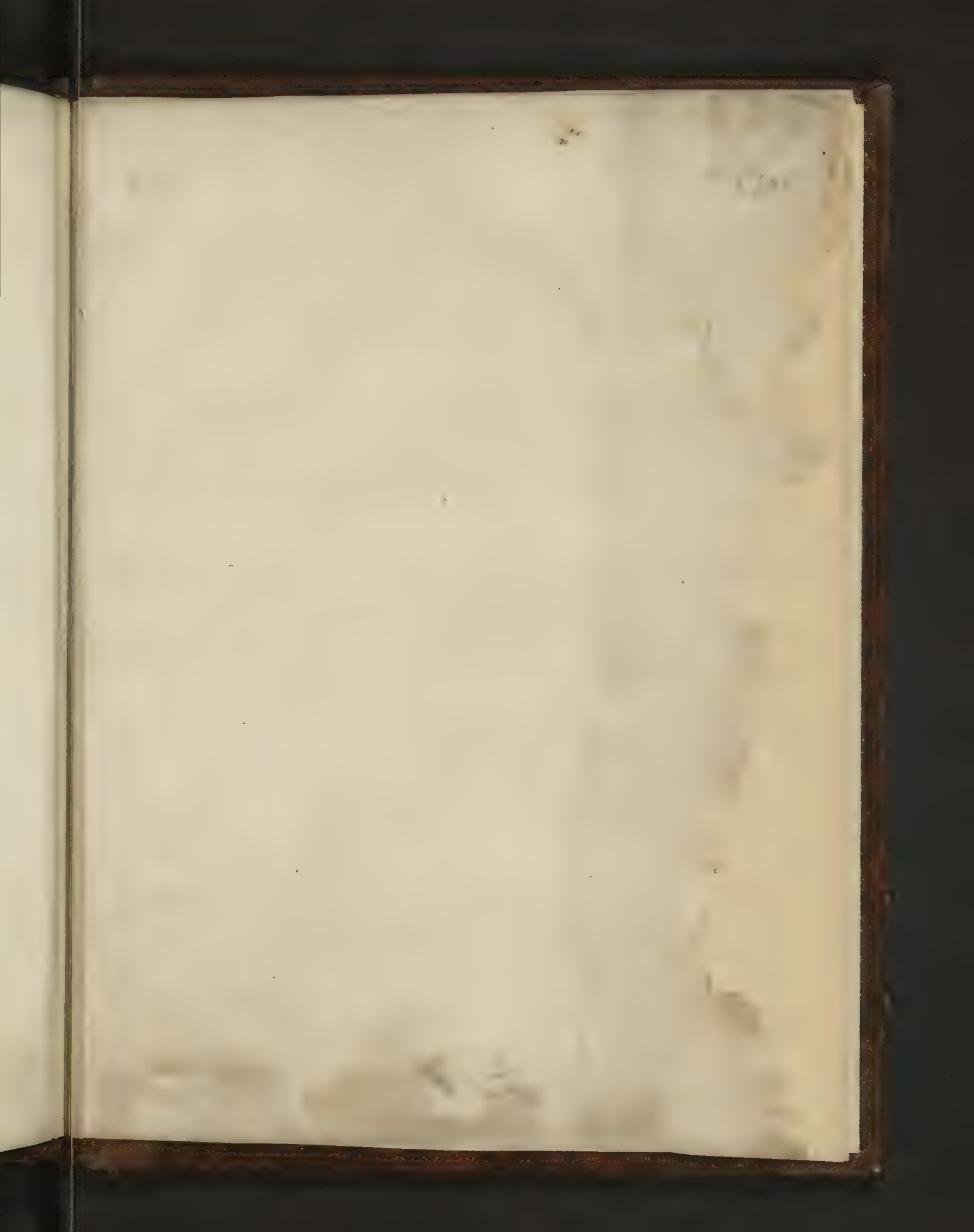

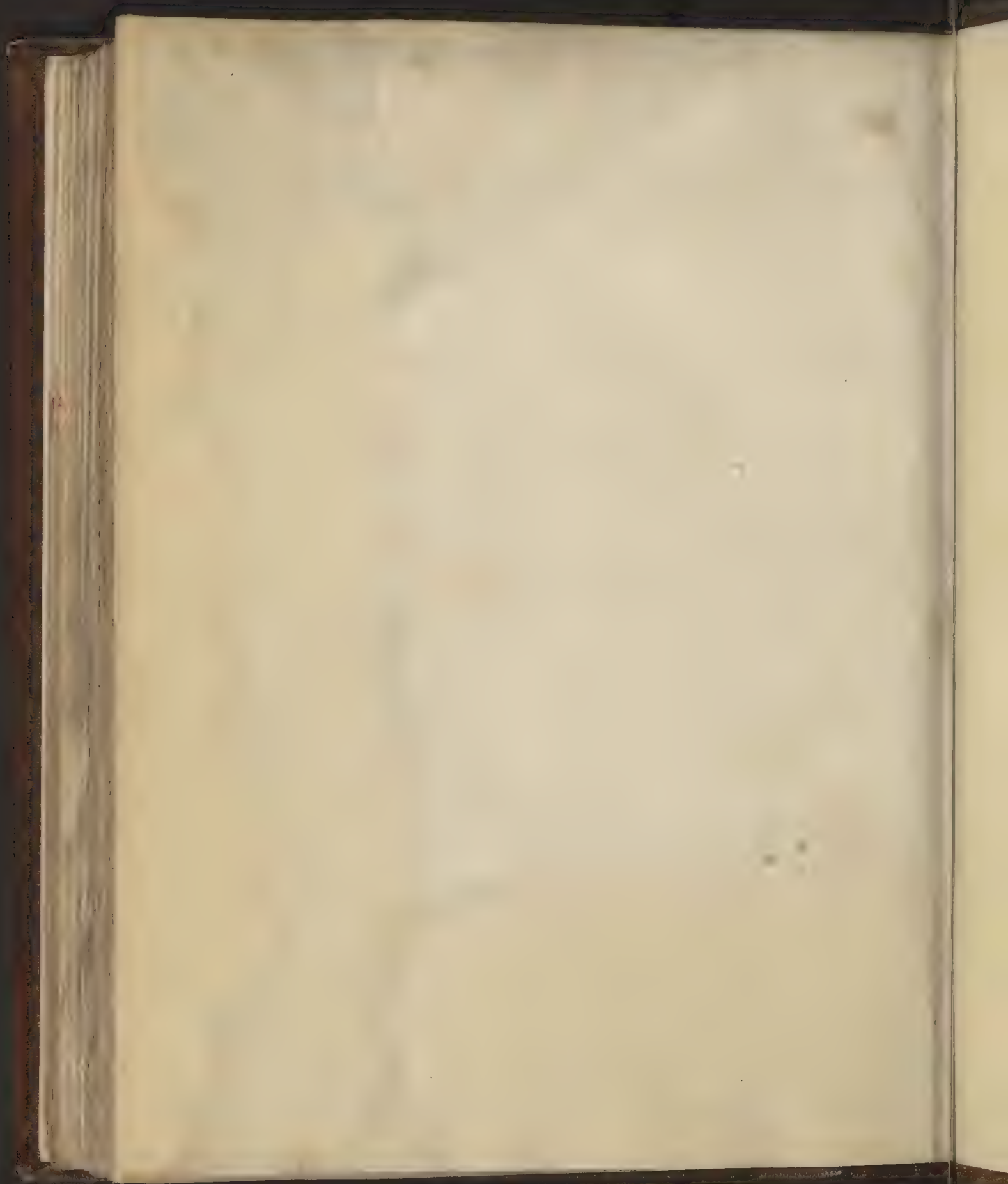

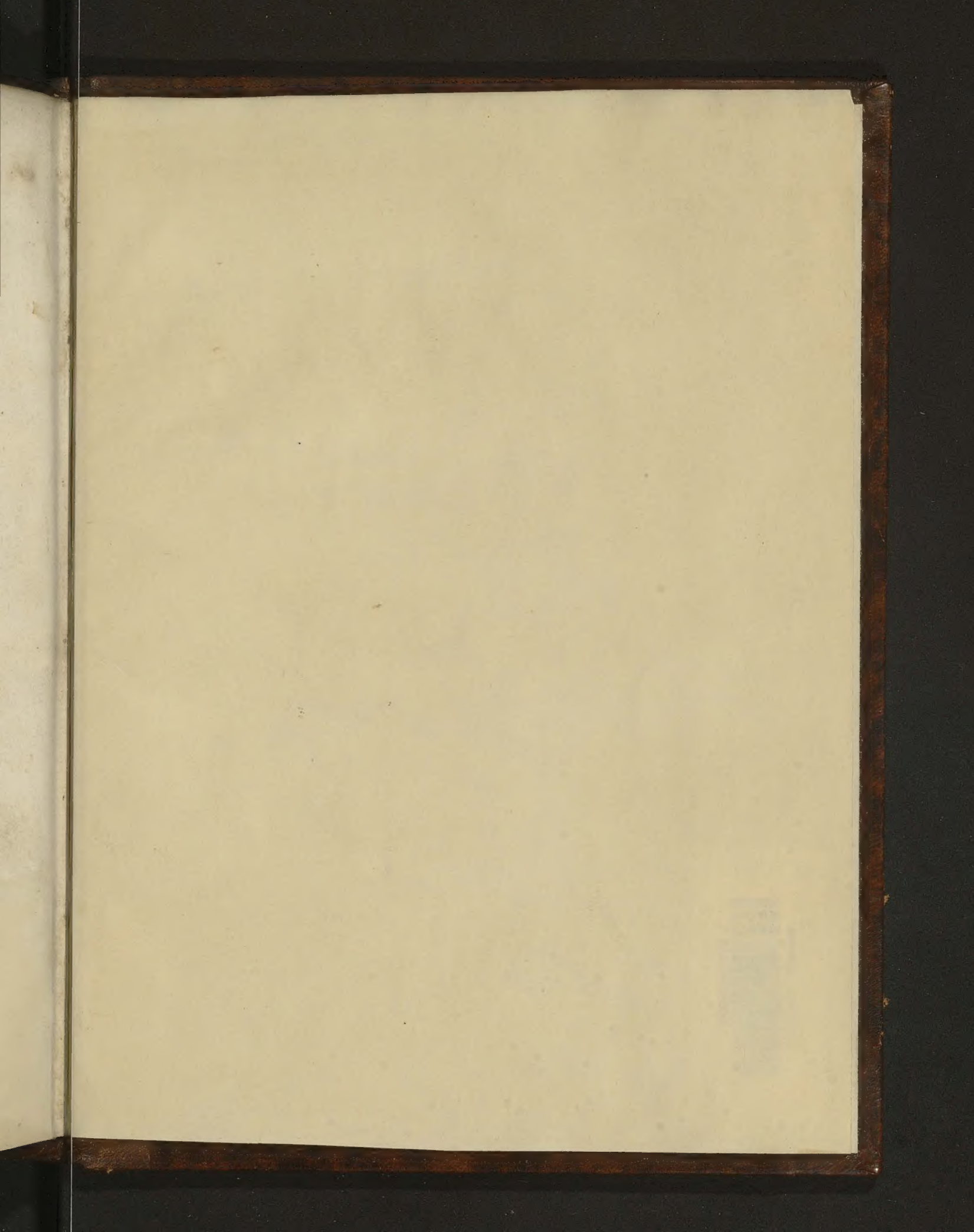

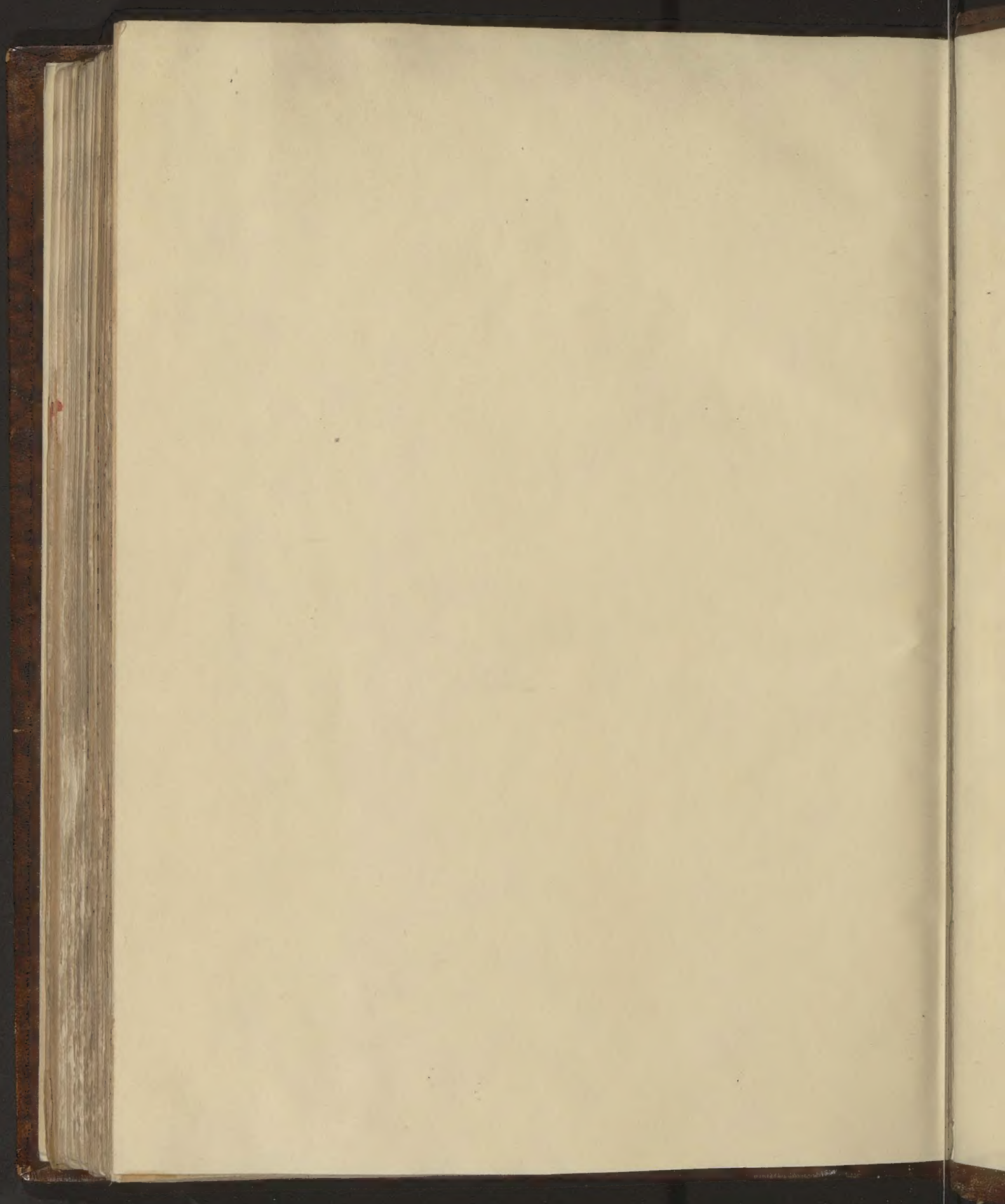

Biblioteka Jagiellońska

stdr0008801

